ŞAFİİ FIKHI

I

MEHMET KESKİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 1056
Kaynak Eserler: 79

Yayın Yönetmeni: Dr. Yüksel Salman
Koordinatör: Yunus Akkaya

Baskı Takip: İsmail Derin
Grafik & Tasarım: Ali Çınkı
Kapak: Emre Yıldız

Baskı: Özgün Matb. San. ve Tic. A.Ş.
2. Baskı, Ankara 2016

2016-06-Y-0003-1056
ISBN 978-975-19-6325-3 (Tk.)
978-975-19-6326-0 (1.c.)
Sertifika No: 12930

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 21.11.2013/54

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr
www.diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:
Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0 312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0 312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

ŞAFİİ FIKHI

(Hanefî Mezhebi ile Mukayeseli)

MEHMET KESKİN

I. CİLT

içindekiler

İKİNCİ BÖLÜM
İBADETLER

ÖN SÖZ

Hayatımıza istikamet vermek üzere bizlere dini gönderen Yüce Allah'a hamd-ü senâ; âlemlere rahmet olarak gönderilen, dini bize tam olarak tebliğ eden sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, onun âline ve ashabına ve onların yolundan gidenlere de binlerce salât-ü selam olsun.

Yüce kitabımızda da ifade edildiği gibi bütün yaratılmışların en şereflisi olan insan, Rabbine kulluk etmek, bu kulluğun tezahürü olan ibadet görevini yerine getirmek üzere yaratılıp bu dünyaya gönderilmiştir.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[1]

İbadetler, sağlıklı bir şekilde ifa edilirlerse anlam ve değer kazanırlar. Sağlıklı bir şekilde ifa edilmiş olmaları için de, ibadetlerin dinde belirlenen ölçü ve kurallara uygun bir tarzda ifa edilmeleri gerekir. Bu ölçü ve kurallar, ilmihal kitaplarında açıklamalı bir şekilde yer alırlar. Mensubu olduğu din hakkında bilgi sahibi olmak, her Müslümanın en başta gelen vecibelerindendir. Dinine bağlı olan her Müslüman, bunu vazgeçilmez en tabii bir ihtiyaç olarak kalbinin derinliklerinde hisseder. Yaşantısında dine yer vermeyen ve dinî hayatını mazbut bir şekilde yaşamayan insanların mutlu, huzurlu bir hayat sürmelerine imkân yoktur. Sağlam bir dinî kişiliğe sahip olan ve her iki cihan mutluluğuna kavuşmak isteyen bir insan; yüce dinimizin akaid, temizlik, ibadet, helal, haram ve muamelata ilişkin hükümlerini öğrenip gereğince hareket etmek ister.

İnsanların bu ihtiyaçlarına cevap vermek makamında bulunan din bilginleri, yaşadıkları çağlarda değerine paha biçilemeyecek birçok eser kaleme almışlardır. Eserlerini okuyarak feyizlerinden istifade ettiğimiz ve kendilerine şükran borçlu

---

[1] Zâriyât, 51/56.

olduğumuz o büyük, abidevi şahsiyet sahibi insanların açmış oldukları çığırdan yürüyerek hazırlamış olduğumuz elinizdeki bu mütevazı çalışmamızda akaid, ibadet, helal, haram, şahsi hâller ve muamelata dair bilgileri siz okuyucularımıza anlaşılır, sade bir dille ve ilmî metodlara bağlı kalarak sunmaya gayret ettik. Adından da anlaşıldığı gibi Şafii mezhebini esas alan bu kitapta yer yer Hanefi mezhebinin görüşlerinden de bahsederek okuyucularımızın mukayese yapmalarına imkân verdik. Şafii mezhebine mensup Müslümanların çoğunluğu itikadda Eş'arî mezhebini benimsediklerinden dolayı Akaid bölümünde de Eş'arî mezhebini esas almakla birlikte yer yer Matüridi mezhebinin görüşlerine de değindik. Ayrıca iki mezhep arasındaki belli başlı farkları da özet mahiyetinde de olsa sıralayarak okuyucularımızın bu konuda özet bilgi edinmelerine imkân sağlamaya çalıştık.

Eğer bu eser mümin kardeşlerimizin sağlıklı dinî bilgiler edinmelerine vesile olacaksa, kendimi bahtiyar sayacak ve bundan mutluluk duyacağım. Yapılacak eleştiriler, hatalarımı düzeltmeme, daha iyiyi ve doğruyu bulmama vesile olacağı için, tarafımdan şükranla karşılanacaktır. Esasen yanlışların düzeltilmesi, daha iyinin ve güzelin bulunması için gerektiğinde yapıcı eleştirilerde bulunmak, sorumluluk sahibi ilim adamlarının vazgeçilmez bir görevidir. Çalışmak bizden, muvaffakiyet ihsan etmek de Yüce Allah'tandır.

Mehmet KESKİN
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İMAM ŞAFİİ

Şafii mezhebinin kurucusu olan İmam Şafii'nin asıl adı Ebû Abdillah Muhammed b. İdris b. Osman b. Şafi el-Muttalibi el-Kureşî'dir. Hz. Peygamberin dördüncü batından dedesi Abdu Menâf'ın dokuzuncu göbekten torunudur. İmam Şafii'nin doğum yılı Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) vefat yılına rastlar. Büyük dedesi Şafi, gençliğinde Rasûl-i Ekremle görüşme şerefine nail olmuştur. Onun babası Saib de Bedir savaşı sırasında Müslümanlığı kabul etmiş değerli bir sahabidir. Annesi ise, bir rivayete göre İmam Hüseyin hazretlerinin torunu Abdullah'ın kızı Fâtıma, diğer bir rivayete göre ise Ümmü Habibe-i Ezdiyye'dir.

İmam Şafii iki yaşındayken babası Filistin'in Gazze şehrinde vefat etmiş ve bu yüzden küçük yaşta yetim kalmış ve annesi tarafından Mekke'ye götürülmüştü. Mekke'de fakr-u zaruret içinde büyüdü. Küçüklüğünde henüz yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i hıfzetti. İslamiyet'in kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılması sebebiyle Arap diline dışarıdan gelme bazı ilaveler oldu. Bu yüzden safiyetini yitirdi. İslamî ilimlerin tahsili için Arapça'nın önemini idrak eden İmam Şafii, dış etkilerden korunmuş olan Araplardan Arapça'yı öğrenmek amacıyla çölde yaşayan Hüzeyl kabilesine gitti. Fasih Arapça konuşan Hüzeyl kabilesi arasında şiir ve edebiyat öğrendi. Arapçada öyle bir seviyeye yükseldi ki, edebiyat tarihçisi olan el-Asmaî, Hüzeyl kabilesinin şiirlerinin Kureyşli Muhammed b. İdris, yani İmam Şafii sayesinde sağlıklı bir şekilde kendilerine ulaştığını ifade etmiştir.

Bundan sonra İmam Şafii, Mekke müftîsi Müslim b. Hâlid ez-Zenci'den ders alarak, onun yanında fetva verecek duruma geldi. O zaman on beş yaşlarında idi. Artık Mekke'de ilmî açıdan alacağı pek bir şey kalmayınca Medine'ye gitti. Oranın en büyük fakihi İmam Mâlik b. Enes (ö. 179/795) idi. Muvatta' adlı hadis kitabını ezberden okuyunca İmam Malik'in büyük hayranlık ve beğenisini kazandı. İmam Mâlik'ten, onun vefatına kadar dersler aldı.

İmam Şafii, ilk olarak Yemen'in Necran bölgesinde resmi bir göreve atandı. Bu görev, onun şimdiye kadar edindiği tecrübe ve ilmini uygulamasına imkânı veriyordu. Resmi görevinde insanların meşru olmayan taleplerini geri çeviriyor,

onlara bu konuda asla taviz vermiyordu. Çıkarları zedelenen bazı kimseler onu Bağdat'taki Abbasi yönetimine şikâyet ettiler. Hz. Ali (r.a)'nin sülalesinden yana olmakla suçlanıyordu.[1] Kısa sürede Bağdat'a celb edildi. Zamanın Halifesi Harun Reşid, Necran'da meydana gelen bir ayaklanmanın zanlısı olarak karşısına getirilen İmam Şafii'yi hemen cezalandırmadı. Bu hususta acelecilik yapmadı. İmam Mâlik'in yanında kendisi gibi ders almış olan İmam Muhammed b. Hasen eş-Şeybani'nin halife nezdinde tavassutta bulunması sonucunda cezalandırılmaktan kurtuldu.

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin himayesine giren İmam Şafii, ondan fıkıh dersleri aldı. Usul-ü Fıkha dair Er-Risale'yi ve Kitabü'l-Hücce gibi eserlerini Bağdat'ta yazdı. Bu sırada İmam Muhammed'in kitaplarını okumuş, onları istinsah ederek incelemişti. Süfyan b. Uyeyne, Abdülaziz b. Mâcişûn gibi bilginlerden de hadîs dersleri aldı. Hicri 199 senesinde Mısır'a giderek başta el-Ümm olmak üzere kavl-i cedid kitaplarını orada yazdı.[2]

İmam Şafii'nin fıkıh ilmine getirdiği yenilik, İslam fıkhına usulle ilgili bazı prensipler kazandırmış olmasıdır. O, delil olarak Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyas'a dayanır. Şafii, Hanefi ve Malikîlerin delil olarak kabul ettikleri *"İstihsan"*ı reddeder ve *"İstihsan yapan kişi, kendisi şeriat koymuş olur"* derdi. Mesâlih-i Mürsele'yi ve Medinelilerin amelini delil almayı da reddederdi. Resulullah (s.a.s)'ın sünnetine sıkı sıkıya bağlı idi. Diğer büyük imamlar gibi nasslar karşısında kendi içtihadından vazgeçtiği gibi, nasslara dayanmayan içtihadlara da değer vermezdi. Bağdatlılar ona *"Sünnetin Yardımcısı"* lakabını vermişlerdi.

İmam Şafii mutlak, bağımsız bir müctehid olup, fıkıh, hadis ve usûlde imamdı. Hicaz ve Irak fıkhını birleştirici bir yol izledi. Ahmed b. Hanbel onun hakkında; *"Şafii, Allah'ın kitabı ve Resûlü'nün sünneti konusunda insanların en fakihi idi"* demiştir.[3]

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah şöyle demişti: *"Babama, Şafii'nin nasıl bir insan olduğunu sordum. Çünkü ona çok dua ediyordu. Babam dedi ki: Şafii dünya için güneş ve insanlar için sağlık mesabesindedir. Bak, hiç bunların yerine geçecek bir şey var mıdır?"*

İmam Şafii, içtihadlarında Kur'an-ı Kerim'e, Hz. Peygamberin Sünnet'ine, icmâa, sahabe-i kiramın sahih sözlerine ve kıyasa dayanmıştır. Ashabın ihtilaflı sözlerini, istihsanı bir delil olarak kabul etmemiştir. Şöyle ki: İmam Şafii, fıkhî hükümleri önce Kur'an-ı Kerim'den çıkarmaya çalışırdı. Aradığı meseleyle ilgili olarak Kur'an'da bir delil bulamazsa hadîs-i şerife ve icmâa müracaat ederdi. Bunlarda da bir şey bulamazsa ashabı kiramın üzerinde ittifak ettikleri sözlere başvururdu. Münker olmayan ve rivayetinde töhmeti gerektiren bir durum bulunmayan zayıf hadisi ve mürsel hadîsi bile kıyastan daha üstün tutardı.

---

1 Ebu Zehra Muhammed, İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi, 365, Hisar Yayınevi, İstanbul 1976.
2 M. Necip el-Mutiî, Tekmiletü'l-Mecmu' lin Nevevî, I/24-26.
3 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh, I/36-37.

İmam Şafii'nin ictihad ettiği meseleler yeni mezhep ve eski mezhep (kavl-i kadim ve kavl-i cedid) olarak iki kısma ayrılmıştır. Onun Hicrî 195 yılında Bağdat'a gittiği vakit, orada eski mezhebini yaydığı görülür. Sonra Bağdat, Cezire, Şam, Mısır gibi gezip dolaştığı yerlerde birçok büyük muhaddisle karşılaşmış ve bir kısım sahih hadisleri daha öğrenmiştir ki, bunları menfaatlerin celbi ve mefsedetlerin defi hususlarındaki bazı rey ve ictihadlarını düzeltmede kullanarak Mısır'ın Füstat kentinde yeni mezhebini yaymıştır. Kısacası bu büyük İmam da, kendi ictihadlarına göre müstakil bir fıkhî mezhep meydana getirmiştir.

İmam Şafii'nin başlıca eserleri şunlardır: Ahkâmü'l-Kur'an, Es-Sünen, İhtilâfü'l-Hadîs, Er-Risâle fi'1-Usûl, EI-Mevâris, Kitâbü'1-Ümm, Müsnedü'ş-Şâfiî, Edebü'1-Kâdi, El-Eşribe, Fezâil-i Kureyş, Es-Sebku ve'r-Remy.

İmam Şafii'nin mezhebi doğuda ve batıda yayılmış, milyonlarca Müslüman kendisini İmam olarak kabul etmiş, hatta bilfiil ictihad gücünü kendisinde taşıyan birçok büyük fakîh bile onun açtığı ictihad yolunu takip etmiştir. Kureyş'ten birçok âlim ortaya çıkmıştır, ancak İslam dünyasının her tarafında yaygın hâle gelen bir mezhebin kurucusu olmak şerefi İmam Şafii'ye nasip olmuş ve yine onun yazdığı kitaplar büyük bir kabul görmüştür.

Şâfiî mezhebi özellikle Mısır'da yayılmıştır. Çünkü mezhebin imamı hayatının son beş yılını orada geçirmiştir. Bu mezhep, Irak'ta da yayılmıştır. Zira Şâfiî, fikirlerini yaymaya önce orada başlamıştır. Irak yoluyla Horasan ve Mâveraü'n-Nehir'de de yayılma imkânı bulmuş ve bu ülkelerde fetvâ ile tedrisatı Hanefî mezhebi ile paylaşmıştır. Bununla birlikte bu ülkelerde Hanefî mezhebi, Abbasi yönetiminin resmi mezhebi olması nedeniyle hâkim durumda idi. Mısır'da yönetim Eyyübîlerin eline geçince Şâfiî mezhebi daha da güçlenmiş, hem halk hem de devlet üzerinde en büyük otoriteye sahip olmuştur. Ancak Kölemenler devrinde Sultan Zâhir Baybars, kadıların dört mezhebe göre atanması gerektiği görüşünü öne sürmüş ve bu görüş uygulanmıştır. Ancak bu dönemde de Şâfiî mezhebi o yörede diğer mezheplerden üstün bir mevkiye sahipti. Mesela, taşra şehirlerine kadı atama yetkisi ile yetim ve vakıf mallarını kontrol hakkı yalnız Şâfiî mezhebine ait idi.

Osmanlılar Mısır'ı ele geçirince Hanefi mezhebi üstünlük kazandı. Daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'a hâkim olunca, Hanefi mezhebi dışındaki mezheplerle resmi olarak amel etmeyi ilga etmiştir.

Şâfiî mezhebi İran'a da girmiştir. Günümüzde Şiî ekolü ile yan yana bulunmaktadır. Günümüzde Anadolu'nun doğu kesiminde, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Seylan ve Malaya Müslümanları arasında Şafii mezhebine mensup olanlar bir hayli fazladır. Endonezya adalarında ise hâkim olan tek mezhep Şâfiî mezhebidir.[4]

İmam Şafii hazretleri Hicrî 204 (Milâdî: 819/820) yılında 54 yaşında iken Mısır'da vefat etmiştir. Allah'ın sonsuz rahmeti üzerine olsun.

---

4 Muhammed Ebu Zehra İslâmda Fıkhî Mezhepler Tarihi, s. 358.

GİRİŞ

FIKHIN TARİFİ

Fıkıh kelimesi sözlükte anlamak, kavramak gibi manalara gelir. Mesela fıkıh ve fıkhetme kelimesi aşağıdaki âyet-i kerimelerde bu anlamda kullanılmıştır:

فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً

"Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!"[1]

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

"Her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız."[2]

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيراً مِمَّا تَقُولُ

"Dediler ki: Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz."[3]

Istılahta ise fıkıh kelimesi *tafsili delillerinden elde edilen şer'i ameli hükümleri bilmek* anlamına gelmektedir.[4] Bu tariften anlaşıldığı üzere fıkıh kelimesi, akıllı ve ergen kimselerin yerine getirmesi istenen, şer'i kaynaklardan elde edilen hükümleri bilmek ve idrâk etmek demektir. Mesela eda etmek için namazın farz, sakınmak için adam öldürmenin haram, beslenmek için yemek yemenin mubah, namazı onunla kılmak için abdest almanın şart olduğunu bilmek gibi. Şeyh İbrahim eş-Şirazî, genelde bütün ilimlerin, özelde fıkıh ilmini öğrenen

1 Nisâ, 4/78.
2 İsrâ, 17/44.
3 Hud, 11/91.
4 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 7.

kimsenin, öğrendiklerini pratiğe aktarması, yani ilmi ile amel etmesi gerektiğini ifade sadedinde şöyle demiştir:

عَلِمْتَ مَا حَلَّلَ الْمَوْلَى وَحَرَّمَهُ

فَاعْمَلْ بِعِلْمِكَ إِنَّ الْعِلْمَ بِالْعَمَلِ

"Mevlâ'nın helal kıldıkları ile haram kıldıklarını öğrendin.

Öğrendiklerinle amel et. Doğrusu ilim, amel ile (değerli)dir."[5]

Süfyan es-Sevri (rh. a) bu mevzuda şu hikmetli sözü söylemiştir:

يَهْتِفُ الْعِلْمُ بِالْعَمَلِ فَإِنْ أَجَابَهُ وَإِلَّا إِرْتَحَلَ

"İlim amele seslenir. Amel onun çağrısına icabet edip onunla beraber olursa ne âlâ. Aksi halde ilim çekip gider."[6]

Dinî yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir Müslümanın, gerek dünyada gerek ahirette dinî konularda cahil olduğunu söyleyerek kendini savunması kabul edilir bir şey değildir. Din bilginleri bu hükmü şu fıkhi kaidede formüle etmişlerdir:

لَايُعَذَّرُ الْجَهْلُ بِالأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ فِي دَارِالْإِسْلاَمِ

"İslam diyarında yaşamakta olan kimselerin dinî hükümleri bilmemeleri kendileri için bir mazeret olarak kabul edilmez."

Fıkhi bilginin Kur'an ve Sünnet nassları ile diğer şer'î kaynakların araştırılıp incelenmesi neticesinde yapılan içtihada dayanması ve fakihin de müctehid olması şarttır. Müctehidleri taklid eden ve fıkhi hükümleri hıfz eden kimse, fıkhın tedvin edildiği ilk dönemde fakih sayılmazdı. Ancak sonraki dönemlerde fıkıh, meydana gelen olaylarla ilgili hükümleri nasslardan istinbat ederek veya yüzeysel bir araştırma ve inceleme yaparak yahut sadece bir mezhepten de olsa bir yerlerden hıfzederek öğrenmek anlamında kullanılır oldu. Fakih kelimesi de, şer'î hükümleri insanlara öğretmek için belirli bir mezhepten öğrenip hıfzeden kimse anlamında kullanılır oldu. Başka bir ifadeyle fıkıh, Yüce Allah'ın helal kıldığı şeyleri –kişinin kendi hayatına yansıtması– ve haram kıldığı şeyleri –de bunlardan uzak durması için– öğrenme yöntemidir. Çünkü fıkıh, hayatın her alanında insan için en doğru yolu çizen bir ilimdir. Bu sebeple Resulullah (s.a.s) Efendimiz, insanları fıkıh öğrenmeye teşvik etmiştir:

---

5 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 6.
6 Yusuf el-Kurtubî, Camiu Beyani'l-İlm ve fadlihi, II, 23.

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

"Allah, bir kimseye hayır dilerse onu dinde fakih kılar."[7]

Bu hadis-i şerif, fıkhın önemini ve şer'î hükümleri öğrenmenin zaruri olduğunu yeterince açıklamaktadır.

FIKIH İLMİNİ TAHSİL ETMENİN HÜKMÜ

Fıkıh ilmini tahsil etmenin, helal ve haramı öğrenmenin hükmü, duruma göre aşağıda sıralanan maddelerden birine dâhil olur:

1. Farz-ı ayın: Her Müslümanın gündelik hayatında yerine getirmekle yükümlü olduğu dinî görevleri eda edebilmek için kendisine lazım olan dinî bilgileri öğrenmesi ve öğrendikleriyle amel etmesi farz-ı ayındır.

Gündelik hayatımızda aldığımız abdest, kıldığımız vakit namazları, Ramazan ayında tuttuğumuz oruç, senede bir verdiğimiz zekât, ömürde bir defa yapmakla yükümlü olduğumuz hac farz-ı ayındır. Bu farzları yerine getirebilmek için belli seviyede dinî bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Ticaretle iştigal eden kimselerin ticaretlerinde helal dairesinde çalışabilmek ve haramlardan uzak durabilmek için de bir miktar dinî bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Yine herkesin yaşayabilmek için beslenmeye ihtiyacı olduğuna göre aldığı besinlerin hangisinin helal, hangisinin haram olduğunu bilmesini sağlayacak miktarda dinî bilgiye sahip olması gerekmektedir. Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Kısaca Müslüman kişinin ibadetlerinde, ticaretinde, beslenmesinde ve yaşantısının her alanında İslamî hükümlere uyabilmesi için kendisine gerekli olan dinî bilgileri öğrenmesi farz-ı ayındır. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, kişinin kendisine lazım olan ilmi öğrenmesinin hükmüyle ilgili olarak;

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

"İlim talep etmek her Müslümana farzdır."[8] buyurmuşlardır.

2. Farz-ı Kifaye: Fıkıh ilminde ihtisas yapmak farz-ı kifayedir. Kişinin fıkıh ilmini öğrenip başkalarına öğretebilmesi, dinî hükümleri ikame edebilmesi için bu ilimde ihtisas sahibi olması gerekir. Müslüman toplumdaki bazı kimselerin fıkıh ilminde ihtisas sahibi olması gerektiği şu âyet-i kerimeden de anlaşılmaktadır:

---

7 Buhârî, İlim, 10.

8 Beyhakî, Şüabu'l-Îman, III, 195.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[9]

Tebük seferinden sonra Hz. Peygamber, küçük bir birlik çıkarmıştı. Seferden geri kalanlar hakkında inen âyetlerin de etkisi ile bu defa herkes bu birliğe katılmış, din konusunda köklü bilgi sahibi olmak üzere meşgul olacak kimse kalmamıştı. Bu âyette, ilmin cihad kadar önemli olduğuna, biri olmadan öbürünün olmayacağına dikkat çekilmektedir.

Fıkıh dışındaki diğer dinî ilimler ile dinî ilimler dışında kalan edebiyat, matematik, mühendislik ve tıp gibi insanlığa yararlı olan ilimlerin de tahsil edilmesi farz-ı kifayedir.

3. Nafile: Farz-ı kifaye miktarından da öte genel olarak ilimlerde derinleşip mütebahhir olmak ise insanlar için nafile hükmündedir.[10]

FIKHIN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Fıkıh, tatbik edilmesi, öğretilmesi ve gereğince amel edilmesi için şer'î ahkâmı bilmektir. Bu durum, vahiy çağı dediğimiz Hz. Peygamberin (s.a.s) zamanında da böyleydi. Şer'î ahkâmla ilgili âyetler iniyor, Peygamber (s.a.s) Efendimiz de kendisine inen bu ahkâm âyetlerini insanlara detaylı olarak açıklıyor, şartlarını belirliyor, uygulanması için doğru yolu çiziyordu. Bunu da bazen sözlü (kavlî), bazen eylemsel (fiilî) sünnetiyle yapıyordu. Bazen de sahabilerin dinî hükümlerle örtüşen hareketlerini onaylayarak yapıyordu.

Saadet asrında dinî hükümlerin Kitap ve sünnetten ibaret olmak üzere sadece iki kaynağı vardı. Sahabiler dinî hükümleri öğrenmek, bu konuda derinleşmek, fetva almak, aralarındaki anlaşmazlıkları çözüp karara bağlamak için Peygamber (s.a.s) Efendimize müracaat ediyor ve onun yaptığı irşadlara, verdiği kararlara uyuyor, gereğini yapıyorlardı. Böylece kısa zamanda erdemli bir toplum oluştu ve başkanı da Hz. Peygamber (s.a.s) olan bir İslam devleti kuruldu. Böylece İslam ahkâmı hem bireysel hem de toplumsal planda uygulanır hâle geldi. Peygamber (s.a.s) Efendimiz de İslam davetini tebliğ etmiş ve üzerindeki emaneti teslim etmiş oldu.

---

9 Tevbe, 9/122.
10 Nevevî, El-Mecmu', I, 49-52.

Onun vefatından sonra sahabiler de görevlerini en güzel bir şekilde yerine getirdiler. Aralarında fakihler, müctehidler, kadılar yetişti. Ondan almış oldukları şer'î hükümlere dayandılar, Kur'an'ın nüzulü sürecinde müşahede ettikleri tecrübeden yararlandılar, nebevi terbiyeden elde ettikleri fıkhi melekeden istifade ettiler.

Sahabilerin önde gelenleri fıkıhla iştigal ediyor, insanlara İslam ahkâmını öğretiyor, bunu yaparken de Allah'ın kitabına müracaat ediyorlardı. Karşılaştıkları bir meselenin hükmünü Kitapta bulunca onu alıyor ve başka bir kaynağa müracaat etmiyorlardı. Onda bulamadıklarında Sünnete başvuruyorlardı. Peygamber (s.a.s) Efendimizin o mesele hakkında bir şey söylediğini duyan ve bilen kimselere müracaat ediyorlardı. Böylelikle Sünnette bir çözüm bulunca onunla amel ediyorlardı. Aradıklarını Sünnette de bulamadıklarında kıyasa ve genel kaidelere dayanarak kendileri hüküm çıkarıyor ve ictihadda bulunuyorlardı. Bunu yaparken de Muâz hadisinde belirtilen şekilde hareket ediyorlardı. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Muâz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e vali olarak gönderirken ona bir soru sormuş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmişti:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَبْعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ قَالَ أَقْضِي بِكِتَابِ اللّٰهِ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللّٰهِ قَالَ فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا فِي كِتَابِ اللّٰهِ قَالَ أَجْتَهِدُ رَأْيِي وَلَا آلُو فَضَرَبَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدْرَهُ وَقَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللّٰهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللّٰهِ

Resulullah (s.a.s), Muâz'ı Yemen'e göndermek istediğinde ona şöyle bir soru sormuştu:

– Sana bir dava arz edildiği zaman nasıl hüküm verirsin?

– Allah'ın Kitabı ile hüküm veririm.

– Allah'ın Kitabında çözüm bulamazsan ne yaparsın?

– Resulullah (s.a.s)'ın Sünneti ile hüküm veririm.

– Resulullah (s.a.s)'ın Sünnetinde ve de Allah'ın Kitabında çözüm bulamazsan ne yaparsın?

– Kendi görüşümle ictihad ederim. Bunu yaparken var gücümü harcamaktan da çekinmem.

Muâz (r.a) böyle deyince Resulullah (s.a.s) eli ile onun göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu: *"Resulullah (s.a.s)'ın elçisini Resulullah (s.a.s)'ı memnun edecek işi yapmaya muvaffak kılan Allah'a hamd olsun."*[11]

Sahabiler bir hükümde görüş birliğine vardıklarında bu görüş birliği icmâ oluyordu. İcmâ, şer'î hükümlerin üçüncü kaynağıdır. Görüş birliğine varamamaları hâlinde yaptıkları çıkarsamalar istinbat ve ictihad çerçevesinde bireysel görüşler olarak kalırdı. İşte bu dönemde sahabe kavilleri ve ictihadları ortaya çıktı. Bu kaviller ve ictihadlar bir araya gelince de mezhep veya ekole benzer kaviller ve ictihadlar yığını meydana geldi.

Bu fıkhî birikim asr-ı saadetten ve sahabe döneminden tabiun dönemine intikal etti. Tabiun fakihleri karşılaştıkları yeni meseleler hakkındaki görüş ve ictihadlarını bu fıkhî birikime ilave ettiler. Tabiun döneminde, hicri birinci asrın ortalarından ikinci asrın başlarına kadar meşhur fıkıhçılar ve büyük müctehidler ortaya çıktı. Medine-i Münevvere'nin yedi büyük fakihi Said b. Müseyyib, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Harice b. Zeyd, Ebubekir b. Abdirrahman b. Haris b. Hişam, Süleyman b. Yesar ile Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe b. Mesud bu dönemde yetişen büyük fakihlerdir. Medine-i Münevvere'de bunların yanı sıra Abdullah b. Ömer (r.a)'in azadlısı Nâfi ve başka fakihler de yetişmiştir.

Yine bu dönemde Kûfe'de Alkame b. Kays, İbrahim en-Nehai, Basra'da Hasan el-Basri, Mekke-i Mükerreme'de Abdullah b. Abbas (r.a)'ın azadlısı İkrime, Atâ b. Ebi Rebah ile Tavus, Şam'da Mekhul eş-Şami, Ebu İdris el-Havlani, Mısır'da Leys b. Sa'd ve diğer bazı fakihler yetişmiştir. Bu sayılanların yanı sıra tabiundan Muhammed b. Sirin, Esved b. Yezid, Mesruk, A'rec, Şa'bi, Şüreyh ve Said b. Cübeyr gibi büyük fakihler de bu dönemde yetişmişlerdir.

Bu müctehidlerin her birinin ictihadları, ortaya koyduğu fıkhi kuralları ve kendisini mezhebin ıstılahlarına yaklaştıran yöntemi vardı. Bu esnada fıkıh ve ictihadla ilgili iki güçlü yönelim de ortaya çıkmıştı. Bu yönelimlerden birini genellikle Hicaz'daki hadis ekolü, diğerini de Irak'taki rey ekolü temsil ediyordu.

Hicretin ikinci asrında o zamana kadar gelen fıkhi birikimden yararlanan, kendileri için açık ve anlaşılır yöntemler belirleyen, çok değerli fıkhi çalışmalar yapan, etraflarında talebeler toplanan büyük fıkıh âlimleri yıldız gibi parlamaya başladı. Yöneticiler ve halk bunlara soru soruyor, verdikleri cevaba göre hareket ediyor, bunların görüşlerini toplayıp bir araya getiriyor, mezheplerini başka âlimlerinkinden ayrı ve müstakil bir şekilde tedvin ediyorlardı. Bu fakihlerin

11 Ebu Dâvûd, Akdiye, 11.

önde gelenleri şunlardı: Mekke-i Mükerreme'de Süfyan b. Uyeyne, Medine-i Münevvere'de Mâlik b. Enes, Basra'da Hasan el-Basri, Kufe'de Ebu Hanife, Süfyan es-Sevri, Şam'da Evzai, Mısır'da Muhammed b. İdris eş Şafii, Leys b. Sa'd, Nisabur'da İshak b. Râheveyh, Bağdat'ta Ebu Sevr, Ahmed b. Hanbel, Davud ez-Zahiri, İbn Cerir et-Taberi. Bu dönemin sonraki yıllarında tabiundan olan bazı fakihlere nispet edilen başka bazı fıkhi mezhepler de doğdu.

Biz bu kitapta yer yer Hanefi mezhebinin görüşlerine değinecek olsak da esas olarak Şafii mezhebine göre fıkhi konuları ele alacağız.[12]

[12] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 9-13. I-V, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2010, İkinci Baskı.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKAİD

DİN

Din kelimesi sözlükte taat, ibadet, galip gelmek, hâkimiyet, hüküm, kulluk, ceza ve hesap gibi manalar ifade eder. Terim olarak ise *"Din"*in biri kısa, diğeri uzun olmak üzere iki tanımı vardır:

a. Din, Yüce Allah'ın peygamberi aracılığıyla teşri kıldığı hükümlerdir. Bu hükümlere uyup gereğince amel ettiğimiz için, Arapçada bu anlama gelen *"din"* adı verilmiştir. Peygamber (s.a.s) tarafından bize anlatıldığı için, Arapçada bu anlama gelen *"millet"* adı verilmiştir. *"Din"*e şer' ve şeriat adı da verilmiştir. Çünkü onu biz insanlara teşri kılıp Peygamberi aracılığıyla açıklayan Yüce Allah'tır. Hakiki anlamda şari', Allah Teala'dır. Peygamber (s.a.s) ise mecazi şari'dir.

b. Akl-ı selim sahibi insanları kendi hür ve övgüye layık iradeleri ile ebedî saadete ulaştıran ilahi bir kanundur.[1]

Dinin dört temel prensibi vardır:

1. Dürüst niyet. Bu, ibadetleri ihlâs ve samimi bir niyetle eda etmektir.
2. Ahde vefa. Bu, farzları eda etmektir.
3. Yasakları terk. Bu, haramlardan uzak durmaktır.
4. Sahih inanç. Bu da ehl-i sünnet akaidine bağlı olmaktır.[2]

Allah katından gönderilen dinler menşe itibariyle aynı oldukları için hepsi de insanları Allah'ı bir bilip varlığını kabul etmeye, O'na karşı kulluk görevlerini

---

1 İbrahim b. Muhammed el-Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhü Cevhereti't-tevhid, s.12.

2 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 13.

eksiksiz bir şekilde ifa etmeye davet ederler. İlâhî dinler aklın, neslin, canın, dinin ve malın muhafazası gibi ortak bir amaç güderler.

Kullarının dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşmaları amacıyla Allah katından gönderilen semavi dinler, toplumların ahenginin sağlanması için varlığı zaruri olan birer nizamdır. Yaratılışlarındaki gayeye ulaşmak için insanlar dine muhtaçtırlar. Dinsiz toplumların dirlik-düzenlik içinde yaşamaları mümkün değildir.

İSLAM

İslam kelimesi sözlükte teslim olmak, itaat etmek ve boyun eğmek manasını ifade eder. Terim olarak İslam, Allah katından gönderilen dinlerin müşterek adıdır. Bunu Kur'an-ı Kerim de teyid etmektedir. Şöyle ki: Hz. İbrahim'den bahsedilirken onun Müslüman olduğu bildirilmektedir:

مَا كَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِياًّ وَلَا نَصْرَانِياًّ وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفاً مُسْلِماً

"İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslüman'dı."[3]

Hz. Nuh'tan bahsedilirken de onun Müslüman olmakla emr olunduğu kendi ifadesiyle bildirilmektedir:

فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۙ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Eğer yüz çeviriyorsanız, sizden zaten hiçbir ücret istemedim. Benim ücretim ancak Allah'a aittir. Bana, Müslümanlardan olmam emredildi."[4]

Bununla birlikte İslam; Yüce Allah'a iman etmek, Peygamber (s.a.s) Efendimizin Allah katından getirmiş olduğu hükümlere inanmak ve bunların gereğini yapmak manasını da ifade eder. İslam'ı bir din olarak kabullenen kişi manasına gelen Müslüman'ın; Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed (s.a.s)'in de O'nun kulu ve resulü olduğuna iman etmesi, namaz kılması, Ramazan orucunu tutması, malının zekâtını vermesi, yolculuğuna gücünün yetmesi durumunda haccetmesi[5] zorunlu olmakla beraber İslamî yükümlülükler sadece bunlardan ibaret değildir.

TEVHİD

Sözlükte birlemek anlamına gelen tevhid kelimesi dinî bir terim olarak Rab olarak sadece Allah'a iman etmek, O'nun varlığını, birliğini, tüm yetkin nitelikleri kendisinde topladığını, eşsiz ve benzersiz olduğunu bilmek ve buna inanmak anlamına gelir. Bu inanç en özlü biçimde "Lâ İlâhe İllallah' (Allah'tan başka ilah

---

[3] Âl-i İmrân, 3/67.
[4] Yunus, 10/72.
[5] Müslim, İman, 1.

yoktur) cümlesiyle ifade edilir. Bu nedenle bu cümleye kelime-i tevhid (tevhid kelimesi) denmiştir. Tevhid inancına sahip olan kimseye mümin ve muvahhid denir.

Bütün peygamberlerin insanları ilk davet ettiği şey, tevhid inancıdır. Bununla ilgili bazı âyetler örnek olarak gösterilebilir:

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِه۪ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ

"Andolsun, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.'"[6]

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوداًۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ

"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. Onlara, 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.' dedi."[7]

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاًۢ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ

"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur.'"[8]

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ

"Medyen halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.'"[9]

Peygamberlerin insanlığı tevhid inancına davet ettiğini Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirmektedir:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا ف۪ي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولاً اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَۚ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ

"Andolsun biz, her ümmete, 'Allah'a kulluk edin, tâğûttan[10] *kaçının' diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de (kendi iradeleri sebebiyle) sapıklık hak oldu."*[11]

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوح۪ي اِلَيْهِ اَنَّهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدُونِ

---

[6] A'râf, 7/59.
[7] A'râf, 7/65.
[8] A'râf, 7/73.
[9] A'râf, 7/85.
[10] Tâğût, sözlük anlamıyla sınırı aşan demektir. Kur'an'da kullanıldığı şekliyle kelime, "şeytan", "nefis", "putlar", "sihirbazlar" gibi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Kısaca "Tâğût" insanları azdıran, saptıran şeylerin hepsini ifade eder.
[11] Nahl, 16/36.

"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, 'Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin' diye vahyetmişizdir."[12]

Peygamber (s.a.s) Efendimiz de bu hususta şöyle buyurmuştur:

أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ

"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmelerine kadar insanlarla savaşmakla emr olundum."[13]

Şu halde dinen mükellef olan kimsenin ilk görevi, Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etmektir.

İMAN

İman kelimesi sözlükte bir şeye inanmak ve bir şeyi tasdik etmek manasını ifade eder. Terim manası ise; Hz. Muhammed (s.a.s)'in Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen dinî hükümlerin tamamını kalp ile tasdik etmektir.[14]

Şu halde Peygamber (s.a.s) Efendimizin Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen hükümleri, yani zarurat-ı diniyyeyi kalbi ile tasdik eden kişiye mü'min, bunları uygulayan kişiye ise Müslüman denir. Eş'ari mezhebi bilginlerinin çoğunluğu bu görüştedirler. Matüridilerle bazı Eş'arî bilginlerine göre ise iman ile İslam kelimeleri kavram olarak aynı manaya gelmektedir.[15]

İMAN-AMEL İLİŞKİSİ

İslam dini bir inanç meselesi olduğu kadar aynı zamanda bir amel, yani ibadet, ahlak ve muamelat meselesidir. Pratiğe aktarılmayan bir inancın semere vermeyeceği ve sahibine bir yarar sağlamayacağı bilinen bir gerçektir. Amel sahibi, yani dinî görevlerini yerine getiren bir Müslüman'ın imanı kuvvetlenip artar. Bu görevlerini yapmayan Müslüman'ın ise imanı zayıflayıp eksilir. İmam Matüridi ve İmam Ebu Hanife'ye göre imanda kuvvetlenme ve zayıflama söz konusu olsa bile artma ve eksilmeden söz edilemez. Her ne kadar ayet-i kerimelerde ve hadis-i şeriflerde imanın artma ve eksilmesinden söz edilmekte ise de bu artma ve eksilme tasdik anlamını ifade eden imanın kendisinde olmayıp, kendisine iman edilen şeylerde söz konusudur. Çünkü bu konudan bahseden ayet ve hadisler sahabe-i kiramla ilgilidir. Onların yaşadıkları asr-ı saadette İslam şeriatı henüz tamamlanmış değildi. Ayetler peyder pey nazil oluyor; Peygamber (s.a.s) Efendimiz de muhtelif zamanlarda karşılaşılan ihtiyaçlara göre cevap mahiyetinde açıklamalarda bulunuyor veya hükümler koyuyordu. Sahabe-i kiram da bu ayetlere

---

12 Enbiyâ, 21/25.
13 Buhârî, İman, 15.
14 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 43.
15 a.g.e., 47.

ve bu hadisleri doğrulayıp iman ettikçe, tasdik edip iman ettikleri şeylerin sayısı ve miktarı artmış oluyordu.

Eş'ari mezhebine göre ise, amelle bağlantılı olmakla birlikte imanda artma veya eksilmenin meydana gelmesi mümkündür.

Kısaca denilebilir ki, artma ve eksilme bakımından dört çeşit iman vardır:

1. Artan ve eksilen iman. Bu, sıradan insanların ve cinlerin imanıdır.
2. Artmayan ve eksilmeyen iman. Bu, meleklerin imanıdır.
3. Artan ama eksilmeyen iman. Bu, peygamberlerin imanıdır.
4. Artmayan ama eksilen iman. Bu da fasıkların imanıdır.

İmanda artma veya eksilme söz konusu olmasaydı, sıradan insanların hatta günah bataklığına sürüklenmiş asi ve fasıkların imanı ile peygamberlerin ve meleklerin aynı seviyede olması gerekirdi ki, bu aklın ve mantığın kabul edebileceği bir şey değildir.[16] Bu görüşü doğrulayan ayet-i kerimeleri şöyle sıralayabiliriz:

وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَاناً

"Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır."[17]

وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِيمَاناً

"İman edenlerin imanı artsın."[18]

هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً مَعَ اِيمَانِهِمْ

"O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir."[19]

Manası açık olan bu ayet-i kerimelerden anlıyoruz ki; amelle takviye edildiği takdirde iman kuvvetlenip artacak, ameller yapılmadığı veya eksik bırakıldığı takdirde ise zayıflayıp azalacaktır. Diğer taraftan Peygamber (s.a.s) Efendimiz de, *"iman artar ve eksilir mi?"* sorusunu soran Abdullah b. Ömer (r.a)'e şöyle cevap vermiştir: *"Evet artar. Öyle ki sahibini cennete koyar. Eksilir. Öyle ki sahibini cehenneme koyar."*[20]

Hz. Ömer (r.a) de Hz. Ebubekir (r.a)'den bahsederken şöyle demiştir:

لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَرَجَحَ بِهِمْ

---

16 a.g.e., 50-51; Dr. Ali Arslan AYDIN, İslâm İnançları ve Felsefesi, s.125, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı.

17 Enfal, 8/2.

18 Müddessir, 74/31.

19 Fetih, 48/4.

20 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 50.

“Ebubekir’in imanı ile yeryüzü halkının imanları birlikte tartılacak olursa, Ebubekir’in imanı kesinlikle ağır gelir.”[21]

BÜYÜK GÜNAH İŞLEYEN KİMSE DİNDEN ÇIKAR MI?

Kelime-i şehadet getirerek İslam’a giren bir kişi İslam’ın kitap ve sünnetle sabit olan bütün hükümlerine uymakla yükümlü olur. İbadetlerini ve diğer dinî görevlerini yerine getirmesi, büyük günahları işlemekten sakınması gerekir. Ama yine de bir kimse büyük günahlardan birini işlerse, hatta bu günahları işlemekte ısrar etse ve tövbe etmese bile imanı her ne kadar zedelense de dinden çıkmış olmaz. Buna ilişkin delilleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Büyük günahlar kişiyi dinden çıkaracak olsaydı, günah ile irtidad aynı şeyler olacaktı. Büyük günah işleyen kimse de mürted sayılacak ve mürtedde uygulanması gereken cezaya çarptırılacaktı. O zaman zina, hırsızlık, yol kesicilik, adam öldürme ve içki içmenin cezası da aynı olacaktı. Oysa böyle bir şey nassa ve icmaa aykırıdır.

2. Kur’an-ı Kerim, birbirleriyle savaşan mümin grupları, Müslümanların birbirleriyle savaşmaları gibi büyük bir günahı işlemelerine rağmen yine de mümin saymıştır:

وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ اقْتَتَلُوا فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا
الَّتٖي تَبْغٖي حَتّٰى تَفٖٓيءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَٓاءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُواۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطٖينَ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever. Mü’minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”[22]

3. Kur’an-ı Kerim, masum bir Müslümana iftira eden kimseleri bile günahkâr olmalarına rağmen mümin olarak kabul etmiş ve onların dışlanmaması, şayet muhtaç iseler yardımsız bırakılmaması hususunda müminlere tavsiyede bulunmuştur. Asr-ı saadette bazı kimseler müminlerin annesi Hz. Aişe (r.a)’ye iftira etmişlerdi. İftira edenler arasında Mistah b. Üsase de vardı. Bu zat aynı zamanda Bedir savaşına katılan Müslümanlardandı. Kendisine hep maddi yardımda bulunan Hz. Ebubekir (r.a) bu olay üzerine ona artık yardım etmemeye yemin etmişti. Bunun üzerine şu ayet-i kerime nazil oldu:

---

[21] Beyhakî, Şüabu’l-Îman, I, 143.
[22] Hucurat, 49/9-10.

وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[23]

TASDİK VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR

Tasdik ve inkâr bakımından insanlar dört kısma ayrılırlar:

1. MÜMİN

Allah'a, peygamberine ve Allah katından gelen dinî hükümlere inanıp bunların doğruluğunu tasdik edenlere mümin denir. Bunlar, yüce Allah'ın şu buyruğuna uyarlar:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."[24]

2. MÜNAFIK

Allah'a, peygamberine ve Allah katından gelen dinî hükümlere inanmadıkları halde art niyetle ve bazı kötü düşüncelerden hareketle inanmış gibi görünerek mümin olduklarını söyleyenlere münafık denir. Bunlar hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

"İnsanlardan, inanmadıkları halde, 'Allah'a ve ahiret gününe inandık' diyenler vardır. Bunlar Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir."[25]

3. KÂFİR

Allah'a, peygamberine ve Allah katından gelen dinî hükümlere inanmayanlara kâfir denir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de müminleri, iman esaslarına olan inançlarını pekiştirmeye davet ederken kâfirleri şöyle tanımlamaktadır:

---

23 Nur, 24/22.
24 Bakara, 2/21.
25 Bakara, 2/8-9.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّـذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُؕ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَع۪يدًا

"Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur."[26]

Zarurat-ı diniye olarak bilinen hususları inkâr eden kimselere de kâfir denir. Bu gibi hususları avam, havas her Müslüman dinin olmazsa olmazlarından bilir. Mesela namazın ve orucun farzlığını inkâr eden bir kimse kâfir olur. Aynı şekilde zina yapmanın, içki içmenin de haramlığını inkâr eden bir kimse kâfir olur. Matüridi mezhebine göre ise haramı inkâr eden bir kimsenin durumunda şöyle bir farklılık görülmektedir: Kişinin inkâr ettiği haram, içki içmek, zina yapmak gibi haram li aynihi ise dinden çıkar. Ama Ramazan bayramının ilk gününde veya Kurban bayramının dört gününde oruç tutmak gibi haram li gayrihi ise, günaha girmiş olmakla birlikte dinden çıkmaz.[27]

4. MÜŞRİK

Sözlükte *"ortak kabul etmek"* anlamına gelen şirk kelimesinin dinî bir terim olarak anlamı, Yüce Allah'ın ilahlığında, isim, sıfat ve fiillerinde, eşi, dengi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek demektir. Müşrikler Allah'ın varlığını inkâr etmezler. O'ndan başka ilâh olduğunu kabul edip, onlara da taparlar veya isimleri, sıfatları, irade ve otorite sahibi olması açısından Allah'a eşdeğer güç ve varlıklar tanırlar.

Şirk ile küfür birbirine yakın iki kavramdır. Aralarındaki fark, küfrün daha genel, şirkin ise daha özel olmasıdır. Bu anlamda her şirk küfürdür, fakat her küfür şirk değildir. Her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir. Çünkü şirk sadece Allah'a, zât, isim ve sıfatlarına ortak tanıma sonucu meydana gelir. Küfür ise, küfür olduğu bilinen birtakım inançların kabulü ile gerçekleşir. Küfür olan inançlardan biri de Allah'a ortak tanımadır. Mesela Mecûsîlik'te olduğu gibi iki tanrının varlığını kabul etmek şirk olduğu gibi aynı zamanda küfürdür. Hâlbuki âhiret gününe inanmamak küfürdür, ama şirk değildir.

Allah'a şirk koşmak günahların en büyüğüdür. Şirk dışındaki günahları, Allah'ın dilediği kimse için bağışlayacağı bir âyette şöyle ifade edilir:

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَع۪يدًا

[26] Nisâ, 4/136.
[27] Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 199-200.

"Allah, kendine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır."[28]

Kur'an'a göre, göklerde ve yerde hâkimiyetin yegâne sahibi Allah'tır. Yaratma O'na mahsustur. Her şey O'na –istese de istemese de– boyun eğmiştir. Her şeyde O'nun hükmü geçerlidir. Yaratma ve hükümranlıkta hiç kimse O'na ortak olamaz.[29]

5. TEKFİR

Tekfir, Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışından ötürü kâfir saymak demektir. İrtidad ise müslümanın dinden çıkması anlamına gelir. Dinden çıkana mürted denilir. Bu itibarla tekfir bir şahsın başkaları tarafından küfrüne hükmedilmesi, irtidad ise kişinin kendi irade ve ifadesiyle İslam'dan ayrılması demektir.

Bir müslümanın kâfir olduğuna hükmedilmesi onu çok ağır dünyevî sonuçlara, müeyyide ve mahrumiyetlere mahkûm etmek anlamına geldiğinden, tekfir konusunda çok titiz davranmak gerektiği açıktır.

İslam kültüründeki tekfir ve irtidad kavramları, din ve vicdan hürriyetinin sınırlandırılması ve tehdit altında tutulması değil, toplumun ortak değerlerine ve dinî inançlarına karşı alenî saygısızlık ve saldırganlığı önleme, toplumda gerekli olan huzur ve sükûnu güvence altına alma, nesilleri inkârcılığın olumsuz etkilerinden koruma, tekfir edilen şahsa gerekli yaptırımların uygulanmasıyla da kamu vicdanı açısından adaleti gerçekleştirme gibi gayelere mâtuf bir tedbir ve toplumsal sağduyu refleksi niteliğindedir.

Yersiz yapılan tekfir, fert açısından ağır sonuçlar doğurmasının yanında toplum hayatında kapatılamayacak yaraların açılmasına, birlik ve bütünlüğün zedelenmesine ve parçalanmaya sebep olur. Çünkü bu durumdaki bir kimse, gerçek durumunu Allah bilmekle birlikte, toplumda Müslüman muamelesi görmez, selâmı alınmaz, kendisine selâm verilmez, kestikleri yenilmez. Müslüman bir kadınla evlenmesine müsaade edilmez. Öldüğünde cenaze namazı kılınmaz. Müslüman kabristanına gömülmez. Tekfir bu denli ağır sonuçlar doğurduğu içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.s) Medine toplumunda, münafıkların varlığını bildiği halde onları küfürle itham etmemiş, temelleri hoşgörüye bağlı bir İslamlaştırma siyaseti izlemiş, pek çok hadiste de "Ben Müslümanım» diyeni küfürle suçlamaktan sakınmayı tavsiye etmiştir. Bir hadiste;

أَيُّمَا امْرِئٍ قَالَ لِأَخِيهِ يَا كَافِرُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ وَإِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ

28 Nisâ, 4/116.

29 İlmihal, Komisyon, I, 78, T.D.V. Yayını, I-II, Ankara 2004, Altıncı Baskı.

"Bir adam din kardeşine, ey kâfir derse, bu söz ikisinden birine döner. Eğer böyle denilen kişi söylenildiği gibi ise söz doğrudur; yerini bulmuş olur. Aksi takdirde bu söz söyleyene geri döner."[30] buyurulmuştur.

Hadis-i şeriften de anlaşılacağı gibi bir kimseyi küfürle itham ederken göz önünde bulundurulması gereken husus, o kimsenin küfür olan bir inancı gönülden benimsediğinin iyi tesbit edilmesidir. Muhatap küfrü açıkça benimsemiyor ise, onun inanç, söz veya davranışı ile küfre girdiğini söyleme konusunda temkinli olmak gerekir. Hz. Peygamberin anılan tavsiyelerini göz önünde bulunduran bilginler *"ehl-i kıbleden olup da günah işlemiş bulunan bir kimseyi bundan dolayı tekfir etmemeyi"* Ehl-i sünnet'in temel prensipleri arasında zikretmişlerdir.[31]

Kıbleye yönelip namaz kılan, Peygamber (s.a.s) Efendimizin Allah katından getirdiği dinî hükümlere inanan herkes Müslüman olarak adlandırılır. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَصَلَّى صَلَاتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَهُوَ الْمُسْلِمُ لَهُ مَا لِلْمُسْلِمِ وَعَلَيْهِ مَا عَلَى الْمُسْلِمِ

"Allah'tan başka ilah bulunmadığına tanıklık eden, namazımızı kılan, kıblemize yönelen ve kestiğimiz hayvanların etini yiyen kimse müslümandır. O, bizim haklarımıza sahip olur ve bizim yükümlülüklerimize tabi olur."[32]

Bu hadis-i şerifte belirtilen niteliklere sahip olan kimse, günah işlese bile bu günahları işlemeyi helal saymadığı sürece kendisine kâfir denilemez.[33]

İMANIN SAHİH VE MAKBUL OLMA ŞARTLARI

1. İman, korku ve ümitsizlik halindeyken vuku bulmuş olmamalıdır. İnançsız bir insan, ölümle burun buruna geldiğinde iman etmeye kalkışırsa bu, Allah katında makbul bir iman olmaz. Mesela daha önceleri tanrılık iddiasında bulunurken Kızıldeniz'de boğulmak üzereyken iman ettiğini söyleyen Firavun'un imanının kabul edilmediğini şu ayetten anlıyoruz:

آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

"Şimdi mi?! Daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun."[34]

2. Zarurat-ı diniyeden olan şeylerden birini tekzip veya inkâr etmemek.

---

30 Müslim, İman, 26.
31 a.g.e., I, 79-80.
32 Buhârî, Ebvâbü'l-Kıble, 1.
33 Muhammed b. Alâü'd-Din Ali b. Muhammed ibn ebi'l-İzz, Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye, 313, el-Mektebü'l-İslâmî, Sekizinci Baskı, 1984 Beyrut.
34 Yunus, 10/91.

Dinî hükümlerin bazısını inkâr, tamamını inkâr hükmündedir. Çünkü iman bir bütündür, parçalanamaz.

3. İmandan çıkmayı gerektirecek bir şeyi yapmamak ve söylememek.

4. Dinî hükümlerin hepsinin güzel ve hikmete dayalı olduğunu kabul etmek. Bunların gereğini yapmada inat ve tekebbür göstermemek.

İMANIN ÇEŞİTLERİ

1. TAKLİDÎ İMAN

Kişinin araştırma yapmadan sadece hocasından veya mürşidinden duyduklarına güvenerek ve herhangi bir delile dayanmaksızın iman etmesine Taklidî İman denir.

Akaidle ilgili bilgileri taklidî olarak başkalarından öğrenip olduğu gibi benimseyen kişinin asi ve günahkâr olup olmayacağı konusunda İslam âlimleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Şöyle ki:

a. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu kişi eğer kendisine ulaşan bilgiler üzerinde düşünüp sağlıklı bir değerlendirme yapabilecek kapasitede ise, düşünüp değerlendirme yapmaksızın akaide dair kendisine ulaşan bilgileri olduğu gibi benimserse mü'min ama günahkârdır. Ama böyle bir kapasiteye sahip değilse, bu sebeple günahkâr olmaz.

b. Bu kişi kendisine ulaşan bilgiler üzerinde düşünüp sağlıklı bir değerlendirme yapabilecek kapasitede olsa da olmasa da, akaide dair kendisine ulaşan bilgileri olduğu gibi benimserse mü'mindir, günahkâr değildir.

c. Bu kişi kendisine ulaşan bilgiler üzerinde düşünüp sağlıklı bir değerlendirme yapabilecek kapasitede olsa da olmasa da, akaide dair kendisine ulaşan bilgileri olduğu gibi benimserse mü'min fakat günahkârdır.

d. Akaidle ilgili olarak kendisine ulaşan bilgileri olduğu gibi benimseyip kabul eden kimse kâfirdir. Şerhu'l-kübra adlı eserinde böyle diyen Sünusi, iman konusunda taklidî bilgilerle yetinen kimse hakkında çok ağır ifadeler kullanmıştır. Ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçip taklidî bilgilerle yetinmenin caiz olduğunu söylediği nakledilmektedir.[35]

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığına göre mümin kişi için tercih edilen yol, kendisine ulaşan bilgiler üzerinde düşünüp sağlıklı bir değerlendirme yapmaya çalışması ve böylece imanını kuvvetlendirme yoluna gitmesidir.

2. BİLGİYE DAYALI İMAN

Kişinin inanç konuları dediğimiz akaid konularını delilleri ile bilip öğrendikten sonra iman etmesine Bilgiye Dayalı İman denir.

---

[35] Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 22.

3. AYANÎ İMAN

Kişinin göz açıp kapayacak kadar dahi olsa bir an bile Allah'ı unutmaksızın kalbi ile onu gözetlemesi sonucunda meydana gelen bir inançla Allah'a iman etmesine Ayanî İman denir.

4. HAK İMAN

Kişinin Yüce Allah'ı kalben müşahede etmesi sonucunda ortaya çıkan bir inançla Allah'a iman etmesine Hak İman denir.

5. HAKİKİ İMAN

Kişinin Allah'tan başka bir şeyi göremez hâle gelmesi sonucunda meydana gelen bir inançla Allah'a iman etmesine Hakiki İman denir.[36]

İMANIN BÖLÜMLERİ

İman, icmali ve tafsili olmak üzere iki bölüme ayrılır.

1. İCMALİ İMAN

Allah'a ve Hz. Peygambere iman etmektir ki, bu da kelime-i tevhidi

لَاالَهَ اِلَّااللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ

"Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.s) de Allah'ın resulüdür."

Veya kelime-i şehadeti,

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّااللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُ هُ وَرَسُولُهُ

"Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Ve yine şehadet ederim ki, Muhammed (s.a.s) O'nun kulu ve resulüdür" söylemekle gerçekleşir.

Şunu belirtelim ki, kadın olsun erkek olsun her mükellefin, inanç esaslarını icmali de olsa bir delile dayanarak öğrenmesi farz-ı ayındır. Tafsilî delile dayanarak öğrenmesi ise farz-ı kifayedir.

2. TAFSİLÎ İMAN

İman edilecek hususların her birine ayrı ayrı iman etmek anlamına gelen tafsilî iman, kulun imanını kemale erdirmesi açısından üç mertebeye ayrılır:

A. BİRİNCİ MERTEBE

Allah'ın varlığına, birliğine, Hz. Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna ve ahiret gününe inanmaktır.

---

[36] Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 43.

B. İKİNCİ MERTEBE

Amentüde sayılan iman esaslarına, yani Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve kadere inanmaktır.

آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلَاءِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْلآخِرِ وَبا لْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَي وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ اَشْهَدُ اَنْ لَاالَهَ اِلَّااللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدً ا عَبْدُ هُ وَرَسُولُهُ

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Yüce Allah'tan geldiğine iman ettim. Ölüm sonrası diriliş gerçektir. Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed O'nun kulu ve resulüdür."

C. ÜÇÜNCÜ MERTEBE

Kitap ve sünnetle bildirilen ve tevatür yoluyla zamanımıza kadar gelen dinî hüküm ve haberlerin tamamına ayrı ayrı iman etmektir. Tafsili imanın bu mertebesinin en güzel açıklamasını Kur'an-ı Kerim'in şu ayetinde görmekteyiz:

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّنَۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِۙ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِر۪ينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَح۪ينَ الْبَأْسِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ صَدَقُواۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin, mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."[37]

FETRET EHLİNİN İMANI

İki peygamberin arasındaki boşluk dönemlerinde yaşayan veya bir peygamberin döneminde yaşadıkları hâlde hak dine davetin kendilerine ulaşmadığı kimselere fetret ehli denir. Bu kimselerin iman etmekle yükümlü sayılmaları için kendilerine peygamberin davetinin ulaşmış olması gerekir. Dolayısıyla bunlar tevhid dinine inanmasalar, hatta puta tapmış olsalar bile ahirette bu yüzden sorumlu tutulup hesaba çekilmeyeceklerdir. Fetret döneminde yaşamış olan meşhur şair İmrüül-Kays ile cömertliğiyle ün salmış Hatem-i Tayyi gibi şahsiyetlerin ve bazı sahabilerin atalarının cehennemlik oldukları her ne kadar ileri sürülmekte, bir

37 Bakara, 2/177.

sahabinin, babasının cennette mi yoksa cehennemde mi olduğunu sorması üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimizin kendisine, *"Baban cehennemdedir"* diye cevap verdiği rivayet edilmekte ise de bu rivayetler ahad haberler olup şu ayet-i kerime karşısında kesin bir hüküm ortaya koyacak güçte değildirler:

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولاً

"Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."[38]

Nitekim bazı Şafii bilginler, anadan doğma kör ve sağır olan bir kimsenin nakli ve akli delilleri değerlendirip bir sonuca varma imkânının bulunmaması sebebiyle dinî hükümlerle yükümlü olmayacağını ifade etmişlerdir.[39]

İMAN ESASLARI

Amentüde toplanan bu esasları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Allah'a,
2. Meleklerine,
3. Kitaplarına,
4. Peygamberlerine,
5. Ahiret gününe,
6. Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak.

I. ALLAH'A İMAN

İçinde yaşamakta olduğumuz şu kâinatta mevcut olan her şey sonradan yaratılmıştır. Hiçbir şey kendiliğinden var olmuş değildir. Söz gelimi bir binanın kendiliğinden inşa edildiğini, bir elbisenin kendiliğinden dikildiğini ve bir kitabın kendiliğinden yazıldığını düşünmek, böyle bir iddiada bulunmak için insanın aklından zoru olmalıdır. Zira hiçbir şeyin kendiliğinden meydana gelemeyeceğini, yaşantımızda edindiğimiz tecrübelerde görüp müşahede etmekteyiz. Şu hâlde yukarıda vermiş olduğumuz örnekteki binayı inşa eden bir ustanın, elbiseyi diken bir terzinin ve kitabı yazan bir yazarın olması zaruridir.

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Bir bedeviye, *"Allah'ın varlığını ne ile ispat edebilirsin?"* diye sorduklarında şu cevabı vermiş: *"Kığ, devenin varlığını, ayak izleri de yürüyüşün yapıldığını gösterir. Burçları bulunan gökyüzü, geniş yolları bulunan yeryüzü, lütuf sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah'ın varlığını göstermez mi?"*

اَلْبَعْرَةُ تَدُلُّ عَلَى البَعِيرِ وَأَثَرُ الْاَقْدَامِ عَلَى الْمَسِيرِ أَفَسَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ وَأَرْضٌ ذَاتُ فِجَاجٍ وَبَحْرٌ ذَاتُ أَمْوَاجٍ لَا تَدُلُّ عَلَى اللَّطِيفِ الْخَبِيرِ

38 İsrâ, 17/15.
39 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 29.

İçinde yaşamakta olduğumuz şu uçsuz bucaksız kâinatta mevcut olup yaratılış mükemmeliyetine sahip olan her şey, aşkın bir gücün sahibi olan Yüce Allah'ın varlığını ispatlayan birer delildir. Şairin dediği gibi;

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَي اَنَّهُ وَاحِدٌ

"Her şeyde O'na dair bir alamet vardır
Bu da O'nun bir olduğuna delalet eder."

Öyleyse insan, Allah'ın varlığı hakkında kesin bilgiye ulaşmak, O'nun Rabliğine olan inancını pekiştirmek için, etrafında O'nun varlığına delalet eden şeylere dikkat nazarıyla bakmalı ve bunlardan ibret almalıdır. Yüce Yaratıcı bu hususa dikkatlerimizi çekerek şöyle buyuruyor:

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"De ki: 'Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza!"[40]

Gerçekten de insan etrafındaki mevcudata ibret nazarıyla bakıp tefekküre daldığında, her şeyde Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden delilleri görecektir.

ALLAH'IN SIFATLARI

Allah'ın sıfatları; sıfat-ı selbiyye (zatiyye) , sıfat-ı sübutiyye (Sıfat-ı Maani) ve sıfat-ı esma olmak üzere üç kısma ayrılır.

1. Sıfat-ı Selbiyye

Allah'ı, kendisine yakışmayan niteliklerden ve noksanlık ifade eden hâllerden tenzih eden sıfatlara selbi ya da zati sıfatlar denir. Bunlar; vücud, kıdem, beka, vahdaniyet, muhalefetün lil havadis ve kıyam binefsihi olmak üzere altı tanedir.

a. Vücud

Var olmak demektir. Allah, vacibü'l-vücuddur. Yani varlığı kendindendir. Bütün yaratıklar var olmak ve varlıklarını sürdürmek için O'nun varlığına muhtaçtırlar. O'nun zatı ne ezelde ne de ebedde yokluğu kabul eder.

b. Kıdem

Allah kadimdir, ezelidir, varlığının başlangıcı yoktur. Varlığının başlangıcı olana hadis (sonradan var olan), mahlûk (yaratılan) denir ki Allah'ın zatı hakkında böyle bir şey düşünülemez. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu sıfatla ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ

"O, ilk ve sondur."[41]

---

40 Yunus, 10/101.
41 Hadîd, 57/3.

c. Bekâ

Allah bakidir. Varlığı sonsuza dek devam edecektir. Gün gelecek her şey yok olacak ama O'nun varlığı hiçbir zaman nihayete ermeyecektir.

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ

"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır."[42]

Şair Lebîd de her şeyin fani, sadece Allah'ın bakî olduğunu bildiren bir şiirinde şöyle demiştir:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَاخَلاَ اللّٰهَ بَاطِلٌ == وَكُلُّ نَعِيمٍ لاَمَحَالَة زَائِلٌ

"Haberiniz olsun, Allah'tan başka her şey batıldır.

Her nimet de mutlaka zeval bulacak, yok olacaktır."

d. Vahdaniyet

Allah birdir. Zat, sıfat ve fiilleri bakımından birdir. Zatının birliği, parçalara bölünmemesi, cüzlerinin olmaması demektir. Sıfat bakımından birliği, denk ve benzerinin bulunmaması, yaratıkların sıfatlarının O'nunkine benzememesi demektir. Fiilleri bakımından birliği ise, yaratıklarının fiillerinin bulunmayışı, sadece kesplerinin bulunması, Allah'ın fiillerinde başkalarının katkı ve müdahalesinin bulunmaması demektir. Eğer başkaları O'nun fiillerine ortak olsalardı, kâinatın düzeni bozulurdu.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu."[43]

Allah'ın vahdaniyet sıfatının en güzel ifadesini ihlâs suresinde bulmaktayız:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً اَحَدٌ

"De ki: 'O, Allah'tır, bir tektir. Allah, sameddir. (Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir.) O'ndan çocuk olmamıştır. (Kimsenin babası değildir.) Kendisi de doğmamıştır. (Kimsenin çocuğu değildir.) Hiçbir şey O'na denk değildir."[44]

e. Muhalefetün lil havadis

Allah, yaratılmışlara, sonradan var olmuş şeylere asla benzemez. Eğer benzemiş olsaydı, onlarla aynı seviyede yaratılmış bir varlık olması gerekirdi ki bu da Allah Teâla hakkında düşünülemeyecek bir şeydir. Yaratılanların bir kısmı

---

42 Kasas, 28/88.

43 Enbiyâ, 21/22.

44 İhlâs, 112/1-4.

bazı hususlarda birbirlerine benzer ve bir kısmı da bazı hususlarda birbirlerine benzemezler. Allah'ın misli ve benzeri yoktur. O, hiçbir şeye benzemez.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[45]

Allah, insanın hatırına gelen her şekil ve suretten münezzehtir.

f. Kıyam bi nefsihi

Allah, zatıyla yani kendi kendine kaimdir. Varlığını devam ettirmek için zamana, mekâna, cihete ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.

2. Sıfat-ı Sübutiye (Sıfat-ı Maani)

Bunlar hayat, ilim, semi', basar, irade, kudret ve kelam olmak üzere yedi tanedir. Matüridi mezhebine[46] göre bunlara ek olarak tekvin de sübuti sıfatlar arasında yer almaktadır.

---

45 Şûrâ, 42/11.

46 Sırası gelmişken Eş'ârî mezhebi ile Matüridî mezhebi arasında bazı farklar bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu farkların sayısı bazı âlimlere göre değişmektedir. Biz burada bu farkların en belirgin olanlarını saymakla yetineceğiz:

a. Eş'arîlere göre kesb etme iradesi müstakil olmayıp Allah tarafından yaratılmıştır. Matüridilere göre ise kesb etmek için kulda müstakil ve cüz'î bir irade vardır.

b. Eş'arîlere göre hüsün ve kubuh (güzellik ve çirkinlik; meşruluk ve gayr-ı meşruluk); akılla değil dinin bildirmesiyle sabit olur. Bir şey dinen emrolunmadıkça güzel, yasaklanmadıkça da çirkin sayılamaz. Matüridilere göre ise hüsün ve kubuh, akıl ile idrâk olunur, dini emir ve yasaklar da ona delalet eder. Bu görüşe göre bir şey aklen güzel olduğu için dinen emrolunur, çirkin olduğu için de yasaklanır.

c. Eş'arîlere göre dinî tebligat olmadan akıl, Allah'ı idrak edemez. Matüridîlere göre ise dinî tebligat olmadan da akıl, Allah'ı idrak edebilir.

d. Eş'arîlere göre Tekvin sıfatı itibaridir ve Allah'ın kudret sıfatının içinde yer alır. Matüridilere göre ise Allah'ın tekvin sıfatı müstakil olarak vardır.

e. Eş'arilere göre peygamberlikte erkeklik şart değildir. Allah dilerse bir kadını da peygamber olarak gönderebilir. Matüridilere göre ise peygamberlikte erkeklik şarttır.

f. Eş'arilere göre kâfirler ibadetle yükümlüdürler. İbadet etmedikleri için ayrıca azap göreceklerdir. Matüridilere göre ise kâfirler ibadetle yükümlü değildirler. Yükümlü olmadıkları için de ibadet etmediklerinden ötürü azap görmeyeceklerdir.

g. Eş'arilere göre ilahi fiiller bir hikmete ve bir sebebe bağlı değildir. Matüridilere göre ise Allah'ın bütün fiilleri bir hikmete dayalı ve bir sebebe bağlıdır.

h. Eş'arilere göre ye's (ümitsizlik) hâlindeki tövbe makbul değil, Matüridilere göre ise makbuldür. Ancak ümitsizlik hâlinde yapılan iman makbul değildir.

ı. Allah'ın, kullarını güçlerini aşan şeylerle yükümlü kılması Eş'arîlere göre caiz, Matüridîlere göre ise caiz değildir.

j. Eş'arîlere göre mürted, imana dönerse eskiden işlemiş olduğu amelleri avdet eder; Matüridîlere göre ise avdet etmez.

k. Eş'arîlere göre Kur'ân'ın bazısı bazısından a'zamdır. Matüridîlere göre ise Kur'ân'ın bazısı bazısından a'zam değildir.

a. Hayat

Allah, gerçek ve ezeli bir hayat ile diridir. Canlılara hayat veren ve dirilten de O'dur. Allah'ın hayatı, bizimki gibi ruh sebebiyle olmayıp kendi zatı ile kaim olan bir hayattır.

اللّٰهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ

"Allah, kendinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, Kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku."[47]

Allah Teâla'yı uyuklama ve uyku tutmaması, O'nun kemal derecesinde diri ve kayyum olduğunu yeterince ispatlayan bir delildir.

b. İlim

Allah, geçmişte, gelecekte ve şimdiki zamanda olanları, olacakları ve olmakta olanları, büyük-küçük, gizli-açık, külli-cüz'i her şeyi bilendir.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"O, her şeyi hakkıyla bilendir."[48]

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Gaybın anahtarı yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru bir şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, levh-i mahfuzda) olmasın."[49]

c. Semi'

Yüce Allah, gizli aşikâr söylenen her sözü işitir. Bunda uzaklık veya yakınlık söz konusu değildir. İşitmesi, bizimki gibi kulak organı vasıtasıyla değil, kendine mahsus bir keyfiyette olup kendi zatının gereğidir. Bu sıfatıyla en gizli sesleri bile işitir.

وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."[50]

---

l. Kelâm-ı nefsî, eş'arîlere göre işitilebilir; Matüridîlere göre ise işitilemez.
(İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm. Hazırlayan Dr. Sabri HİZMETLİ, Ankara 1981, s 72; Mustafa TÜRK GÜLÜ, Kelâm I/103-104. T. D. Vakfı Elazığ Şubesi Yayını 1997)

47 Âl-i İmrân, 3/2; Kayyum, "Varlığı kendinden, kendi kendine yeterli, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten" demektir.

48 Bakara, 2/29.

49 En'âm, 6/59.

50 Şûrâ, 42/11.

d. Basar

Görmek demektir. Yukarıdaki ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, Allah her şeyi hakkıyla görendir. O'nun görmesi bizimki gibi göz organı vasıtasıyla değil, kendine mahsus bir keyfiyette olup kendi zatının gereğidir.

e. İrâde

Dilemek manasına gelir. Yüce Allah'ın kâinatla ilgili sıfatlarından biri olan irade, O'nun herhangi bir şeyin olmasını veya olmamasını, olacaksa olacağı yer ve zamanı, olma şartlarını belirleyerek dilemesi demektir. Bu sıfatla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"Bir şeyi dilediği zaman O'nun emri o şeye ancak 'Ol!' demektir. O da hemen oluverir."[51]

f. Kudret

Kuvvet ve güç yetirme anlamını ifade eden kudret, Yüce Allah'ın mümkinata taalluk eden ezeli bir sıfatıdır. O, bu sıfatıyla yok olan bir şeyi var edebildiği gibi, var olan bir şeyi de yok edebilir. Kudret sıfatına Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde değinilmektedir. Mesela Nahl suresinde Yüce Allah'ın istisnasız her şeye kadir olduğu bildirilmektedir:

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ

"Allah, her şeye hakkıyla güç yetirendir."[52]

g. Kelâm

Yüce Allah'ın ses, harf ve harflerden meydana gelen kelime ve cümleleri bir araya getirmeye ihtiyaç duymadan konuşmasına kelam denir. Bu sebeple O'nun konuşması insanlarınkine asla benzemez. Bu sıfattan bahseden ayetlerin bir kısmı şunlardır:

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقاً وَعَدْلاًۜ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖ

"Rabbinin kelimesi (Kur'an) doğruluk ve adalet bakımından tamdır. O'nun kelimelerini değiştirebilecek yoktur."[53]

وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلٖيماً

"Allah, Musa ile doğrudan konuştu."[54]

---

51 Yâsîn, 36/82.
52 Nahl, 16/77.
53 En'âm, 6/115.
54 Nisâ, 4/164.

3. Sıfat-ı Esma

Cenab-ı Allah'ın zat ve sıfatına delalet eden sıfatlar olup sübuti sıfatlardan türemişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. **Hayy:** Hayatta olan, diri.
2. **Alim:** Her şeyi bilen.
3. **Semi':** Her şeyi işiten.
4. **Basir:** Her şeyi gören.
5. **Mürid:** Dileyen.
6. **Kadir:** Her şeye gücü yeten.
7. **Mütekellim:** Konuşan.

ALLAH'IN İSİMLERİNİN TEVKİFİ OLUŞU

Yüce Allah'ın isimleri tevkifidir. Yani şariin kullanılmasına izin vermediği isimler Allah hakkında kullanılamaz. Kadi Ebubekir, Allah'ın zatında mevcut olan manalara delalet eden ve O'nu yüceliğine aykırılık teşkil etmeyen her kelimenin Allah'a isim olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Ebu'l-hasen el-Eş'ari ve onu izleyenler ise Allah'ın isimlerinin tevkifi olduğunu, tevkifilik sınırının dışına çıkarak bazı kelimeleri O'na isim olarak kullanmanın bizi tehlikeli sonuçlara götüreceğini, dolayısıyla şariin kullanılmasına izin vermediği isimlerin Allah hakkında kullanılamayacağını söylemiştir ki, tercih edilen görüş de budur.

İmam Gazzâli, Allah'ın sıfatlarından türetilen kelimelerin isim olmaksızın Allah hakkında vasfedici bir kelime olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Bu arada Farsçada Hudâ ve Türkçede de Tanrı kelimelerinin Allah hakkında yaygın olarak kullanılmakta olduğunu söylemekte de yarar vardır sanıyorum. Mesela Hudâ kelimesi İmam Râzi'nin dediği gibi, Farsçada Hod âyende kelimesinden türetilmiş olup kendi kendine var olan anlamındaki Vâcibü'l-vücud sıfatının karşılığıdır. Diğer dillerdeki bazı kelimeler de aynı şekilde Allah'ın sıfatlarından birine karşılık olmaktaysa, isim olmaksızın Allah hakkında vasfedici bir kelime olarak kullanılabilir.[55]

II. MELEKLERE İMAN

Melekler nurdan yaratılmış latif varlıklar olup her güzel şekil ve surete bürünebilirler. Erkeklik ve dişilikleri olmayıp evlenmez, yemez, içmez, uyumaz, hastalanmaz, insanların üstesinden gelemeyecekleri zor ve meşakkatli işleri yapar, yorulmaz, yerde ve göklerde yaşarlar. Her zaman ve her yerde Allah'ın emrine

---

[55] Celaleddin ed-Devvani, Şerhu'l Akâidi'l-Aduduiyye, s. 80-81.

amade olup O'na itaatte bulunur, asla isyan etmezler. Onların bu özelliklerinin bir kısmı Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır:

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَٓابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler (boyun eğerler). Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar."[56]

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذٖينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثاًۜ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ

"Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular?"[57]

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَۚ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ

"Göklerde ve yerde kim varsa hep O'nundur. O'nun katındakiler ne O'na ibadetten çekinir (ve büyüklenir) ne de yorgunluk ve bıkkınlık duyarlar. Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler."[58]

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداً سُبْحَانَهُۜ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَۙ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ

"'Rahman çocuk edindi' dediler. O böyle şeylerden uzaktır, yücedir. Hayır, (evlat diye nitelendikleri) o melekler, ikrama erdirilmiş kullardır. Onlar Allah'tan önce söz söylemezler ve hep O'nun emriyle iş görürler."[59]

لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emr edilen şeyi yapan melekler vardır."[60]

MELEKLERİN GAYBA DAİR BİLGİLERİ

Gayb bilgisi yalnız Allah'a mahsus olduğundan, melekler gaybı bilemezler. Ancak Allah onlara bildirebilir. Kur'an'da Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e varlıkların isimlerini öğrettiği, sonra da bunları meleklere göstererek isimlerini söylemelerini istediği, meleklerin de şöyle dedikleri bildirilmektedir:

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا

---

56 Nahl, 16/49, 50.
57 Zuhruf, 43/19.
58 Enbiyâ, 21/19-20.
59 Enbiyâ, 21/26-27.
60 Tahrim, 66/6.

“Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur…”[61]

MELEKLERİN GÖREVLERİ

Yukarıda nitelikleri anlatılan meleklerin yapmakla yükümlü oldukları birtakım görevleri vardır ki, bunların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

1. Melekler, insanların bütün söz, hareket ve davranışlarını kayıt altına alıp sevap ve günahlarını yazarlar:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“İnsan hiçbir söz söylemez ki, onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın.”[62]

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً وَمِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Allah, meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da.”[63]

2. İnsanları çeşitli afet ve felaketlere karşı korurlar. Nitekim Yüce Allah, onların bu görevleriyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِۜ

“İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah’ın emriyle onu korurlar.”[64]

3. Yüce Allah’ın emirlerini yerine getirmek için yeryüzüne inerler.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْۚ مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ

“Melekler ve ruh (Cebrail) o gecede Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner.”[65]

4. Melekler, ahiretteki bütün işlerle meşgul olurlar.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَراًۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫هَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَٓا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ

“İnkâr edenler cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: ‘Size peygamberler gelmedi mi?”[66]

---

61 Bakara, 2/31-32.
62 Kaf, 50/18.
63 Hac, 22/75.
64 Ra’d, 13/11.
65 Kadr, 97/4.
66 Zümer, 39/71.

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫هَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِد۪ينَ

"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: 'Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedi kalmak üzere buraya girin."[67]

5. Melekler dara düşen müminlerin yardımına gelirler.

بَلٰٓىۙ اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّم۪ينَ

"Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile, Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder."[68]

6. Arş-ı alâ ile ilgili işleri tedvir etmek. Bu görevi yapan meleklere hamele-i arş denir ki, Kur'an-ı Kerim'de bunlardan şöyle bahsedilmektedir:

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ

"O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır."[69]

Bu sayılanlardan başka işlerle görevli daha birçok melek vardır. Tamamının burada anlatılması fazla yer tutacaktır.

DÖRT BÜYÜK MELEK

1. Cebrail

Ruhü'l-emin, Ruhü'l-kudüs, Cibril gibi adları da olan Cebrail, vahiy meleğidir. Allah katından aldığı vahyi peygamberlere ulaştırmıştır. Resulullah (s.a.s)'a vahiy getirirken çeşitli şekillerde görünmüştür. Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygambere getiren de odur.

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ

"Ey Muhammed! De ki: Kur'an'ı Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), Rabbin katından hak olarak indirdi."[70]

2. Azrail

Ölüm meleği diye adlandırılır. Kâinattaki bütün canlı varlıkların canlarını almakla görevlidir.

قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذ۪ي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

---

67 Zümer, 39/73.
68 Âl-i İmrân, 3/125.
69 Hâkka, 69/17.
70 Nahl, 16/102.

"De ki: 'Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz."[71]

3. Mikâil

Tabiat olaylarını tedvirle görevli melektir. Her türlü rızık ve tabii ihtiyaçlarımızı karşılamakla görevlidir.

4. İsrafil

Sur'a üflemekle görevli olup ilk üflemesiyle her canlı ölecek, ikinci üflemesiyle de o ölüler dirilip kalkacaklardır.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُۜ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

"Sur'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir. Bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar."[72]

CİN

Duyularla idrak edilemeyen ve insanlar gibi ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan varlık türü. Sözlükte *"Örtmek, örtünmek, gizli kalmak"* anlamındaki cenn kökünden türeyen bir isim olup tekili olan cinnî *"örtülü ve gizli şey"* manasına gelir. Terim olarak *"duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü"* anlamına gelir. Cinlerin atalarına cân adı verilir. Göl, ifrit gibi çeşitli türlerden oluştuğu kabul edilen cinler eski Araplarda bazen hin kelimesiyle ifade edilmiştir. Farsçada cin karşılığında perî ve dîv kelimeleri kullanılır. Bazı şarkiyatçılar cinin Latince kökenli genie veya genius kelimelerinden Arapçaya geçtiğini öne sürmüşlerse de İslam âlimleri bu kelimenin Arapça asıllı olduğunda görüş birliği içindedir. Kök anlamı ve çeşitli türevleri dikkate alındığı takdirde bu görüşün daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim şarkiyatçıların bir kısmı da buna katılmaktadır. Cin kelimesinin melekleri de kapsayacak şekilde insan türünün karşıtı olan görünmez varlıklar için kullanılan genel bir anlamı da vardır. Kur'an-ı Kerim'de İblis'in melekler arasında zikredilmesi[73] bundan kaynaklanmaktadır. *"Görünmeyen varlık"* anlamında her melek cindir, fakat her cin melek değildir. Bununla birlikte İslam âlimleri meleklerin cinlerden ayrı bir tür olduğunu belirterek cin kelimesinin insan ve melek dışındaki üçüncü bir varlık türünün adı olarak kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir.[74]

---

71 Secde, 32/11.
72 Zümer, 39/68.
73 Bakara, 2/34.
74 T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, Cin maddesi.

Göze görünmeyen şey anlamına gelen cinler, Âdem (a.s.)'den önce yaratılmışlardır. Tabiinden Hasan el-Basri'ye göre cin ile İblis aynı varlıklardır. Bunların ateşten yaratıldıkları Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmektedir:

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ

"Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık."[75]

Cinler de biz insanlar gibi Allah'a ibadet etmek, O'nun emir ve yasaklarına riayet etmekle yükümlüdürler:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."[76]

Haklarında müstakil olarak inen Kur'an suresinde cinlerin Müslümanlarının da hak yoldan sapanlarının da bulunduğunu görüyoruz:

وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَداً وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً

"Kuşkusuz içimizde Müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim Müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."[77]

ŞEYTAN

Şeytan kelimesi sözlükte, uzak olmak, muhalefet etmek, yanmak ve helak olmak gibi manalara gelir. İblis yerine kullanıldığı da olur.

Yüce Allah, ilk insan Âdem (a.s)'i yarattığında meleklere, ona secde etmelerini emretmiş, bütün melekler bu emre uyarak secde etmişler, ancak İblis büyüklük taslayarak emre itaatsizlik etmiş, secdeye kapanmamıştı. Böylece Allah'a karşı ilk isyan eden ve insanoğluna düşmanlık besleyen şeytan oldu. Artık şeytan, insan soyuna düşmanlığını sürdürmeye başladı. İnsanları bazen saptırdı, bazen vesveseye düşürdü, bazen aldattı, bazen şüpheye kaptırdı, bazen kötü işleri güzel göstererek baştan çıkardı, bazen de içki, kumar ve fuhuş gibi günahları sevdirerek insanları günah batağına sürükledi.[78]

Şeytanın varlığı, meleklerin ve cinlerin varlığı gibi kesindir. Ancak meleklere iman edilmesi, Kur'an-ı Kerim'in birden fazla ayetinde bildirildiği halde, şeytanın ve cinlerin varlığına inanılması istenmiş değildir. Melekler, insanın hayır ve iyiliğe

75 Hicr, 15/27.
76 Zâriyât, 51/56.
77 Cin, 72/14, 15.
78 A'râf, 7/11-22; Nisâ, 4/119; Nâs, 114/1-4; Lokman, 31/33; Sebe', 34/20-21; Ankebut, 29/38; Mâide, 5/91-92.

kavuşmasını isterler. Şeytan ise, nefsin gözüne şirin görünsün diye, hep şer ve kötülükleri süslü gösterir ve insanı hayır işlemekten, güzel ve faydalı ameller yapmaktan alıkoymaya çalışır.

Kıyamet gününde şeytan aciz bir varlık olduğunu, vaatlerini yerine getirmediğini itiraf edecektir. Ne var ki bu, gecikmiş bir itiraf ve açıklama olduğundan bunun kimseye faydası olmayacaktır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu gerçek, bize çok daha önceden bildirilmiştir:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْؕ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّٓا اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيۚ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُٓوا اَنْفُسَكُمْؕ مَٓا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّؕ اِنِّي كَفَرْتُ بِمَٓا اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُؕ اِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ

"İş bitirilince şeytan da diyecek ki: 'Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.'"[79]

III. KİTAPLARA İMAN

Kitap kelimesi; farz, hüküm, kader ve toplu olarak yazılmış şey gibi manalar ifade eder.[80] Yüce Allah, insanlığa hidayet rehberleri olarak görevlendirdiği peygamberlerine zaman zaman vahiy yoluyla kitaplar göndermiş, peygamberler de bu kitapları insanlara tebliğ etmişlerdir. Kitaplara inanmak, iman esaslarındandır. Allah tarafından peygamberlere vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla gönderilen kitapların bir kısmına da sayfalar anlamında suhuf denir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

اِنَّ هٰذَا لَفِي الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى

"Şüphesiz bu hükümler ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır."[81]

Bazı rivayetlere göre kendilerine suhuf gönderilen peygamberler şunlardır:

Hz. Âdem'e	10 sayfa
Hz. Şit'e	50 sayfa
Hz. İdris'e	30 sayfa
Hz. İbrahim'e	10 sayfa

79 İbrahim, 14/22.
80 İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, Ke-te-be maddesi.
81 A'lâ, 87/18, 19.

Ancak bu sayfalardan hiçbiri bu gün elde mevcut değildir. Kitaplara gelince, bunlar dört tane olup iniş sırasına göre şunlardır:

TEVRAT

Hz. Musa'ya indirilmiştir. İbranicedir. Tevrat'a Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde değinilmektedir:

اِنَّٓا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır."[82]

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ

"Yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar? Ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar."[83]

وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَ اِنّٖي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ

"Hani Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrail oğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdiği peygamberiyim' demişti."[84]

Tevrat'ın İbranice, Yunanca ve Samirice olmak üzere üç meşhur nüshası vardır. Ve bunlar arasında çelişkiler vardır. Yukarıda saydığımız nüshaların hepsine ahd-i atik adı verilir.

ZEBUR

Bu kitap Hz. Davud'a indirilmiştir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de açıkça bildirilir:

وَاٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ زَبُورًا

"Davud'a da Zebur vermiştik."[85]

Zebur'da ahkâm ayetlerinin olmadığı, birtakım ilahi münacaat ve yakarışlardan ibaret olduğu, daha ziyade itikada dair ayetlerin bulunduğu bazı kaynaklarda ifade edilir.

Zebur 150 sureden ibaret olup bunlardan 50'si Buhtu'n-Nasr'dan, 50'si Rumlarla Hz. Davud arasında geçen hadiselerden, 50'si de hikmet ve mevizalardan bahseder.

Zebur, Hz. Davud'a Ramazan ayında inmeye başlamıştır. Bu kitapta helal ve harama, hadler ve ahkâma dair ayetler yoktur.[86]

---

82 Mâide, 5/44.
83 Mâide, 5/43.
84 Saff, 61/6.
85 Nisâ, 4/163.
86 Kâmil Miras, Sahih-i Buhâri Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi, IX/156.

İNCİL

Bu kitap Hz. İsa'ya indirilmiştir. İbranicedir. Hz. İsa'ya indirilmiş olduğunu Kur'an-ı Kerim'in şu ayetinden öğreniyoruz:

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ

"O peygamberlerin izleri üzere Meryem oğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı (bir peygamber) olarak gönderdik. Ona, içerisinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik."[87]

"Bu gün Hıristiyanların elinde Matta, Luka, Yuhanna ve Markos adlarıyla anılan dört İncil vardır. M.S. 325 yılında İznik'te toplanan konsülde birçok İncil nüshası arasından bunlar seçilip muteber kabul edilmişlerdir. Ahd-ı Cedid adı verilen bu nüshalar arasında da gerek anlatılan olayların ve konuşmaların seçiminde, gerek bunların sıralanışında birçok farklılık ve çelişki vardır.[88]

Tevrat, Zebur ve İncil'lerin hepsine birden Kitab-ı Mukaddes denmektedir.

KUR'AN-I KERİM

Kur'an-ı Kerim, Allah katından son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s)'e Cebrail vasıtasıyla 23 senelik bir sürede ayet ayet, sure sure indirilmiş en son ilahi kitaptır. Kendisinden önceki kitaplardan farkı, tahrife uğramamış olmasıdır. Çünkü onu koruma görevini bizzat Cenab-ı Allah üstlenmiştir.

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."[89]

Kur'an-ı Kerim, Peygamber Efendimizin en büyük mucizesidir. İnsanlar onun bir benzerini ortaya koymaktan acizdirler.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"De ki: 'Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."[90]

---

87 Mâide, 5/46.
88 T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, İncil maddesi.
89 Hicr, 15/9.
90 İsrâ, 17/88.

Kur'an-ı Kerim'in Yazılıp Mushaf Hâline Getirilmesi ve Çoğaltılması

Peygamber Efendimize inen ayetleri Müslümanlar ezberliyor, ayrıca vahiy kâtipleri de bu ayetleri yazıyorlardı. Ancak Hz. Ebubekir, kendi halifeliği döneminde Yemame'deki savaşta 70 kadar hafız sahabinin şehid olması üzerine, Kur'an ayetlerini toplayıp bir Mushaf hâline getirmesi için ashaptan Zeyd b. Sabit'i görevlendirdi. Bunun üzerine Zeyd (r.a), Kur'an-ı Kerim'i bugünkü tertibi üzere toplayıp Mushaf hâline getirdi. Üçüncü halife Hz. Osman (r.a) zamanında İslam ülkesi genişlemiş ve İslamiyet uzak diyarlara kadar yayılmıştı. Oralardaki Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'i kendi lehçe ve şiveleriyle okuyor ve ihtilafa yol açıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a), Kureyş lehçesi esas alınmak suretiyle Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması için yine Zeyd b. Sabit'i görevlendirdi. O da Hz. Hafsa'nın yanında duran ana mushafı alıp yedi nüsha olarak çoğalttı. Bu nüshalar önemli İslam vilayetlerine gönderildi ve böylece ihtilaf önlenmiş oldu.

Kur'an-ı Kerim'in Özellikleri

1. Kur'an-ı Kerim, mucizdir. İnsanlar ve cinler elbirliği etseler bile onun bir benzerini ortaya koyamazlar.
2. Hz. Peygamber'e indirilmiştir.
3. Mushaflara yazılmıştır.
4. Tevatür yoluyla zamanımıza kadar gelmiştir.
5. Manası gibi lafzı da ilahidir.
6. Kur'an-ı Kerim, bütün ilahi kitapların özetini içerir:

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ

"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik."[91]

7. Tahriften korunmuştur:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

"Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir."[92]

8. Yüce Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim, sonradan meydana gelmiş (Hâdis) değildir. Kur'an-ı Kerim, kelam-ı nefsi oluşu itibariyle sonradan yaratılmış bir şey değildir. Kelam-ı nefsi, Yüce Allah'ın ses ve harflerden meydana gelen kelime ve cümleleri bir araya getirmeye ihtiyaç duymadan konuşması demektir.

---

[91] Mâide, 5/48.
[92] Fussilet, 41/42.

Kelam-ı lafzî ise, bizim ses ve harflerden meydana gelen kelime ve cümleleri bir araya getirerek okuyuşumuza denir.

Mutezile mezhebinin görüşüne göre Kur'an-ı Kerim, okumak için ses ve harflere gerek duyulması sebebiyle sonradan yaratılmış bir şeydir. Onlara göre Allah'ın kelamı sonradan yaratılmış olan bir şeydir.

Ehl-i Sünnet inancına göre ise Kur'an-ı Kerim, kelam-ı nefsi oluşu itibariyle sonradan yaratılmış bir şey değildir. İşte bu sebeple bazı İslam bilginleri, *"Kur'an-ı Kerim sonradan yaratılmış bir şey değildir"*, dedikleri için büyük sıkıntılarla karşılaşmış ve çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Mesela İmam Buhârî, Kur'an-ı Kerim sonradan yaratılmış bir şey olmadığı görüşünde olduğu için aksi yönde bir görüşü dayatmakta olan zamanın yönetiminden kaçmış ve *"Allah'ım, böyle bir fitneye maruz kalmadan canımı al"* diye dua etmiş, aradan dört gün geçince de vefat etmişti. İsa b. Dinar bu uğurda 20 yıl hapis yatmıştı. Şa'bî'ye, Kur'an-ı Kerim'in sonradan yaratılmış bir şey olduğunu söylemesi için baskı ve şiddet uygulandığında, dört parmağını göstererek *"Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an. İşte bu dördü sonradan yaratılmıştır"* demiş ve böylece işkenceden kurtulmuştu. İmam Şafii ile İmam Ahmed b. Hanbel de bu yüzden büyük sıkıntılar yaşamışlardı. Öyle ki İmam Ahmed b. Hanbel bayılıncaya kadar kırbaçlanmıştı.

Anlatıldığına göre İmam Şafii rüyada gördüğü Peygamber (s.a.s) Efendimizin kendisine, *"Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı meselesindeki ihtilaf yüzünden maruz kaldığı musibetten dolayı Ahmed b. Hanbel'i cennetle müjdele!"* demiştir. Bu rüya üzerine İmam Şafii, İmam Ahmed b. Hanbel'e bu müjdeyi haber vermek için bir mektup yazmış ve mektubu bir ulakla ona göndermişti. Ulak mektubu götürüp İmam Ahmed'e takdim etmiş, mektubu alıp okuyan İmam Ahmed sevincinden ağlamaya başlamış ve gömleğini çıkarıp armağan olarak İmam Şafii'ye göndermişti. İmam Şafii de o gömleği alıp yıkamış ve suyunu bedenine sürmüştü.[93]

Kur'an-ı Kerim'in İçerdiği Konular

1. İtikad.
2. İbadet.
3. Muamelat.
4. Adap ve ahlâk.
5. Cezalar.
6. Öğüt ve tavsiyeler.
7. Vaad ve vaid (Mükâfatların müjdelenmesi ve azab ile tehdid).
8. Kozmik gerçekler.(Hakaik-ı kevniyye)
9. Kıssalar.

---

93 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 94.

Kur'an-ı Kerim'in Âyet Sayısı

Kur'an-ı Kerim'in mana, işaret veya hüküm ifade eden, kısa veya uzun cümlelerinden her birine *"âyet"* denir. Âyetlerin sayısında, aşağıda açıklanan bazı sebepler dolayısıyla İslam bilginleri arasında görüş ayrılığı vardır:

a. İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre surelerin başında yer alan Besmele, Kur'an-ı Kerim'den bir âyettir. Ancak, bunlardan her birinin, başında bulunduğu sûreden bir parça ve sûrenin ilk âyeti olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Şafii âlimler, söz konusu «Besmele»leri, başında bulundukları sûrenin bir parçası saydıkları hâlde Hanefî bilginler, bu Besmelelerin, başında bulundukları sûrenin bir parçası olmayıp, her birinin o sûreden ayrı müstakil bir âyet olduğunu, sûrelerin arasını ayırmak ve teberrûk olunmak (bereket ve feyzinden yararlanılmak) için indirildiğini söylemişlerdir.

b. Bazı sûrelerin başında, *"Yâ-sîn, Hâ-Mîm, Elif-Lâm-Mîm-Râ, Tâ-Hâ..."* gibi *"huruf-u mukattaa"* denilen harfler, bir kısım bilginlerce, müstakil birer âyet kabul edilmiş, diğer bir kısım bilginler ise bu gibi harfleri, başında bulunduğu sûrenin ilk âyetinin bir parçası saymışlardır.

c. Bazı uzunca cümleler, bir kısım bilginlerce iki veya üç âyet sayılmışken, diğer bazı bilginlerce tek âyet olarak kabul edilmiştir.

Netice olarak ayet sayısının, kıraat imamlarından Nâfî 6217; Şeybe 6214; Mısırlı bilginler 6226; bir rivayete göre İbn Abbas 6616 olduğunu söylemişlerse de, Kufelilerin görüşü olan 6236 sayısı kabul görmüş ve yeryüzünde basılı bütün Mushaflarda ayetler bu sayıya göre numaralandırılmıştır. Halk arasında bilinen 6666 sayısının herhangi bir dayanağı olmayıp, muhtemelen çocuklara kolay öğretmek amacıyla yuvarlak olarak söylenmiş bir rakamdır. Bu ihtilaflar ayetlerin numaralandırılmasıyla ilgili olup, Kur'an'ın metni ve muhtevası ile ilgisi yoktur.

Kur'an-ı Kerim'e Karşı Görevlerimiz

1. Kur'an-ı Kerim'e karşı saygılı olmalıyız. Kur'an-ı Kerim'e karşı saygıda kusur etmemek ve onun saygınlığına halel getirecek davranışlardan sakınmanın gerekliliği hususunda İslam bilginleri görüş birliği içindedirler. Aksine davranışta bulunmak, mesela onu çöplüğe atmak ve tahkir edici bir harekette bulunmak 'Allah korusun' insanı küfre götürür.

Mushafı şerifi güzel bir hatla yazmak, onu anlaşılır ve açık seçik bir hatla yazıp yayınlamak, kolayca ve hatasız bir şekilde okunmasını sağlamak amacıyla üzerine nokta ve işaretler koymak müstehaptır. Mushafı satmak, satın almak caizdir.[94]

2. Okunuş ve manasını öğrenmeliyiz. Kur'an-ı Kerim âdetli veya cünüp olmamak kaydıyla her zaman okunabilir.[95] Bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz,

---

94 Nevevî, El-Mecmu' , II, 85.
95 Nevevî, El-Mecmu' , II, 86.

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْءَانَ وَعَلَّمَهُ

"Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir"[96] buyurmak suretiyle bizi buna teşvik etmiştir.

3. Okurken euzü besmele çekmeliyiz.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."[97]

4. Onun dediklerini yapmalıyız.

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ

"Bu Kur'an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."[98]

5. Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmeli, onu hıfz edenlere yardımcı olmalıyız. Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiş olanların da kâmil insana yaraşır bir hayat tarzı sergilemeleri, Kur'an'ın yasakladığı şeylerden uzak durmaları, insan haysiyet ve onuruna ters düşen yollara tevessül etmekten sakınmaları, iffetli bir hayat yaşamaları, tok gözlü olmaları, Kur'an-ı Kerim'i kazanç vasıtası yapmaktan kaçınmaları, salih insanlar ile güçsüz ve zayıf Müslümanlara karşı mütevazı, saygılı ve ağırbaşlı olmaları gerekir.

Abdullah b. Mesud (r.a), Kur'an hafızlarının herkes uyumakta iken kendisi gecelerini ihyâ eden, herkes yiyip içerken kendisi gündüzlerini oruçla değerlendiren, herkes sevinip eğlenirken kendisi hüzünlenen, herkes gülerken kendisi ağlayan, herkes boş şeyler konuşurken kendisi susan, herkes büyüklük taslarken kendisi Allah'a karşı derin saygı gösteren birer kimse olarak tanınıp bilinmesi ve bu hâlleri ile meşhur olmaları gerektiğini söylemiştir. Tabiinden Hasan-ı Basri (rh. a), insanların Kur'an-ı Kerim'e saygılı ve bağlı olmaları gerektiği hususunda şöyle demiştir: *"Sizden önceki kuşaklar Kur'an-ı Kerim'i, Rablerinden kendilerine gelen bir mektup olarak gördüler. Geceleyin onun üzerinde derinden derine düşünür, gündüzleyin ise onu uygulamaya geçirirlerdi."*

Fudayl b. Iyaz (rh. a) da bu bağlamda şöyle demiştir: *"Kur'an hafızı İslam'ın bayraktarıdır. Onun, Kur'an'a karşı gerekli saygıyı göstermesi adına, boş ve gereksiz şeylerle oyalanan kimselerle birlikte oyalanmaması, hakikatleri bırakıp boş ve batıl şeylere dalan aymaz kimselerle birlikte aymazlık etmemesi, hiçbir değer ifade etmeyen anlamsız sözler söyleyen kimselerle birlikte anlamsız sözler söylememesi, Kur'an-ı Kerim'i geçim aracı hâline getirmemesi gerekir."*[99]

---

96 Buhârî, Fezailü'l-Kur'ân, 21.
97 Nahl, 16/98.
98 Sâd, 38/29.
99 Nevevî, El-Mecmu', II, 195.

IV. PEYGAMBERLERE İMAN

İnsanlar dünya ve ahirette mutlu olmak isterler. Bu mutluluğun yollarını onlara gösterecek rehberlere ihtiyaçları vardır. Bu rehberler, yüce Allah'ın elçileri olan peygamberlerdir. Farsça kökenli olan peygamber kelimesi, mesaj getiren kişi anlamındadır. Bunun Arapçada karşılığı resul ve nebi kelimeleridir ki bunlar da aynı manayı ifade ederler. Kesbi, yani çalışmakla elde edilir bir şey olmayan peygamberlik ve elçilik, Allah'ın kendi seçtiği kullarına bahşettiği şerefli bir paye ve görevdir. Bunun ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً وَمِنَ النَّاسِ

"Allah, meleklerden de resuller seçer, insanlardan da."[100]

NEBİ VE RESUL

Bu iki kelimenin anlamlarının farklı olup olmadığı hususunda kelam bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Mutezile bilginlerinin tamamı ile müteahhirin Eş'ari bilginleri, nebi ve resulün aynı manaya geldiğini söylerken, Eş'arilerin büyük çoğunluğu nebi kelimesinin resule nispetle daha genel bir anlam ifade ettiğini söylemişlerdir. Çünkü resulün, kendisine kitap gelmiş olması ve bu kitabı insanlara tebliğ etmekle görevli olması şarttır. Nebi ise kitap sahibi olmayıp sadece ilahi vahye mazhar olan ve tebliğle de yükümlü olmayan kimsedir.[101]

İnsanlar, peygamberler sayesinde Allah'a karşı kulluk görevlerini öğrenirler. Bu görevlerini yapmayacak olurlarsa hesap gününde Rablerine karşı kendilerini savunacak mazeretleri de kalmaz. Bununla ilgili olarak Yüce Rabbimiz bizleri şöyle uyarmaktadır:

رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ

"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın."[102]

PEYGAMBERLERDE BULUNMASI GEREKEN SIFATLAR

1. İsmet

Peygamberler suç işlemezler, Allah'ın yasaklarını çiğnemekten uzak dururlar. Günahsızdırlar. Ancak insan olmaları hasebiyle bilmeyerek veya unutarak ufak tefek hatalar işleyebilirler.

[100] Hac, 22/75.
[101] Abdurrahman El-Cezirî, Tavzihü'l-Akaid fi İlmi't-Tevhid, Mısır 1939, s. 170.
[102] Nisâ, 4/165.

2. Emanet

Emin, yani güvenilir olmak. Her bakımdan emin ve güvenilir olan peygamberler, ilahi emir ve yasakları ilave ve eksiltme yapmaksızın insanlara tebliğ etmişler, kendilerine duyulan güveni boşa çıkartmamışlardır. Mesela peygamberliğine iman etmedikleri halde bazı müşriklerin, para ve kıymetli eşyalarını Hz. Muhammed (s.a.s)'e emanet bıraktıkları tarihen sabittir.

3. Tebliğ

Bütün peygamberler, Allah tarafından kendilerine gelen vahyi ümmetlerine tebliğ etmiş, asla gizlememişlerdir. Yüce Allah, sevgili peygamberimize bu görevini hatırlatma sadedinde şöyle buyurmuştur:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

"Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme."[103]

4. Fetanet

Zeki olmak. Bütün peygamberler, akıllı, zeki ve bilinçli kimselerdir. Bu niteliğe sahip olmasalardı, inkârcılara karşı delil getiremez, Allah yoluna davette ümmetlerini ikna edemezlerdi.

5. Sıdk

Doğruluk. Bunun zıddı yalancılıktır. Yalancılık, bırakınız bir peygambere, sıradan bir insana bile yakışmaz ve ismet, emanet gibi sıfatlarla bir arada bulunamaz. Şunu da belirtelim ki; peygamberlerin tamamı erkeklerden seçilmişlerdir. Kadınlardan peygamber seçildiği vaki değildir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir:

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ

"Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik."[104]

PEYGAMBERLER HAKKINDA CAİZ OLAN SIFATLAR

Peygamberler de beşer olma bakımından biz insanlardan farksızdırlar. Bu hususa Kur'an-ı Kerim'de şöyle değinilmektedir:

قُلْ اِنَّـمَٓا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ

"De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım."[105]

---

[103] Hicr, 15/94.
[104] Nahl, 16/43.
[105] Kehf, 18/110.

Bu bakımdan onlar da bizler gibi yiyip içer, oturup kalkar, evlenip çoluk çocuk sahibi olur, gezip dolaşır ve hastalanırlar. Bu da onlar için doğal olup bir eksiklik değildir.

PEYGAMBERLERİN SAYISI

Yüce Allah her ümmete bir peygamber göndermiştir.

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ

"Her ümmetin bir peygamberi vardır."[106]

Bu ayetten anladığımıza göre ilk peygamber Âdem (a.s) ile son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s) arasında geçen zaman zarfında yaşamış olan bütün ümmetlere gereği kadar peygamberler gönderilmiştir. Bu peygamberlerin bir kısmının adı Kur'an-ı Kerim'de geçmekte ise de tamamının adı geçmemektedir:

وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ

"Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik."[107]

Bir hadiste peygamberlerin sayısının 124.000, resullerin sayısının ise 313 olduğu bildirilmekte ise de[108], temel itikad konularında haber-i vahide dayanmamak ve dolayısıyla bu konuda kesin bir sayı söylememek uygun olur. Ayrıca peygamberlerin tamamının sayısını tespit etmek mümkün değildir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin sayısı 25 tane olup şunlardır: Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, Şuayb, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Eyyub, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa', Yunus, Zülkifl, Zekeriyya, Yahya, İsa ve Muhammed. Allah'ın salatü selamı üzerlerine olsun. Kur'an-ı Kerim'de yukarıda adı geçen peygamberlerden başka üç şahsın daha ismi geçer ki bunlar; Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn'dir. Bunların peygamber mi, yoksa veli mi oldukları hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

ULÜ'L-AZM PEYGAMBERLER

İslam inancına göre peygamber olma bakımından bütün peygamberler birbirine eşittir. Allah'ın elçileri oldukları için, aralarında bir ayırım yapmadan hepsine iman etmek gerekir. Bununla beraber peygamberliklerine inandıktan sonra aralarında derece farklılığı bulunabileceği de kabul edilmelidir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ

---

106 Yunus, 10/47.
107 Nisâ, 4/164.
108 İbn Hibban, II, 76.

"İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir."[109]

Âyetteki *"Allah'ın derecelerle yükselttiği kişi"*den kasıt Peygamber (s.a.s) Efendimizdir. Onun diğer peygamberler arasında üstün ve eşsiz bir yeri vardır. Çünkü;

1. Hz. Peygamber yaratılmışların en üstünü ve en hayırlısı, Allah'ın en sevgili kuludur. Bir âyette *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."*[110] buyurulmuştur. Bir ümmetin en hayırlı ümmet olması, o ümmetin uyduğu peygamberinin de en üstün varlık olmasını gerektirir.

2. Onun peygamberliği bütün insanlığı kapsamına alır. Hâlbuki öteki peygamberler belli topluluklar için gönderilmişlerdir. Bir âyette şöyle buyurulur:

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَنَذِيرًا

"Biz, seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik..."[111]

3. Önceki peygamberlerin peygamberliği belli bir zaman dilimini içine alırken, onun peygamberliği kıyamete kadar sürecektir. O, son peygamberdir; ondan başka peygamber gelmeyecektir.

4. O son peygamber olunca, onun getirdiği dinin de en son ve en mükemmel din olması tabiidir. İslamiyet, önceki dinlerin hükümlerini kaldırmıştır. Kıyamete kadar en son ve en mükemmel din olarak devam edecektir. Bir âyette şöyle buyrulur:

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا

"Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim..."[112]

Hz. Peygamberden sonra derece itibariyle Hz. Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ'nın içinde yer aldığı ulü'l-azm peygamberler, daha sonra resuller, daha sonra da diğer nebiler gelir.

Ulü'l-azm peygamberler, aldıkları ağır görev ve yüklendikleri sorumluluk karşısında herhangi bir yılgınlık göstermeden dini insanlara tebliğ görevini yerine getiren, bütün zorluklara göğüs germede azim ve sebat gösteren peygamberler demektir. Ulü'l-azm peygamberlerin isminin geçtiği bir âyette şöyle buyurulur:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهِ نُوحاً وَالَّذٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٓ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰٓى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

---

[109] Bakara, 2/253.
[110] Âl-i İmrân, 3/110.
[111] Sebe', 34/28.
[112] Mâide, 5/3.

"O, dini ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin diye dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahy eylediğimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı..."[113]

Hz. Âdem'in ulü'l-azm olduğunu söyleyenler varsa da bu iddia Kur'an-ı Kerim'in şu ayetine ters düşmektedir[114]:

وَلَقَدْ عَهِدْنَٓا اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا

"Andolsun bundan önce biz, Âdem'e 'cennetteki ağacın meyvesinden yeme' diye emr ettik. O ise bunu unutuverdi. Biz de onda bir azim bulamadık."[115]

PEYGAMBER EFENDİMİZİN ÖZELLİKLERİ

Genelde peygamberlerin vasıfları aynıdır. Aralarında hiçbir ayırım yapmadan hepsine iman ederiz.

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

"Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz."[116]

Bununla birlikte sevgili peygamberimizi diğerlerinden ayıran bazı özellikleri vardır ki, bunları da şöyle sıralayabiliriz:

1. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.
2. Putperestliği kaldırıp tevhid inancını getirmiştir.
3. Cahiliyeti kaldırıp İslam medeniyetini getirmiştir.
4. Kendisi son peygamber olduğu gibi getirdiği din de en son, en mükemmel ve evrensel dindir. Sadece Araplara değil, bütün insanlığa ve cin âlemine peygamber olarak gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle teyid edilmektedir:

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّ۪ي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَم۪يعاًۨ الَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"*(Ey Muhammed!) De ki: 'Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim."*[117]

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُٓوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰناً عَجَباًۙ يَهْد۪ٓي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِه۪ۜ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَٓا اَحَدًا

"(Ey Muhammed!) De ki: 'Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık."[118]

---

113 Şûrâ, 42/13; ayrıca bk. Ahzâb, 33/7; İlmihal, Komisyon, I, 110-111, T.D.V. Yayını.
114 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 130.
115 Tâ-hâ, 20/115.
116 Bakara, 2/285.
117 A'râf, 7/158.
118 Cin, 72/1, 2.

VAHİY VE ÇEŞİTLERİ

Vahiy kelimesi sözlükte gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, îma ve işâret etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak ve göndermek anlamlarına gelir. Dinî bir terim olarak, Allah'ın peygamberlerine iletmek istediği mesajlarını, doğrudan doğruya veya Cebrail vasıtasıyla bildirmesine denir.

Kur'an-ı Kerim ve diğer kutsal kitaplar, vahiy eseridir. Vahiy, ilâhi ve gayr-i ilâhi olmak üzere iki kısma ayrılır:

I. İlâhi Vahiy, Beş Çeşittir:

1. Cebrail'e *(Necm, 53/10)* ve diğer meleklere yapılan vahiy *(Enfâl, 8/12)*.

2. Cansız varlıklardan yeryüzüne *(Zilzâl, 99/4-5)* ve gökyüzüne *(Fussilet, 41/12)* yapılan vahiy. Bu vahiy, *"emretmek"* anlamındadır.

3. Canlılardan bal arısına yapılan vahiy *(Nahl, 16/68-69)*. Bu vahiy, ilham ve içgüdü anlamındadır.

4. İnsanlardan Hz. Musa'nın annesine *(Kasas, 28/7)* ve Hz. İsâ'nın havarilerine *(Mâide, 5/111)* yapılan vahiy. Bu vahiy, fıtrî ilham, îma, emir anlamındadır.

5. Peygamberlere yapılan vahiy *(Nisâ, 4/162; A'râf, 7/117, 160)*. Bu vahiy, ıstılâhî anlamdaki gerçek vahiydir. Vahiy denince akla ilk gelen de budur. Bu vahiy, sözlü, sözsüz ve Cebrail vasıtasıyla olur. Sözlü vahiy, Allah'ın perde arkasından Peygamberine hitap etmesidir. Sözsüz vahiy; rüyada veya uyanık iken vahyin Peygamberin kalbine ilkası şeklinde olur. Cebrail vasıtasıyla vahiy;

a) Peygamber uyanık veya uykuda iken vahyi Peygamberin kalbine ilkası ile,

b) Cebrail'in melek veya insan suretinde vahiy getirmesi ile,

c) Cebrail görünmeden vahyin çıngırak sesi şeklinde gelmesi ile olur.

Vahyin geliş şekillerinden bir kısmı, Şûrâ suresinin 51. âyetinde bildirilmiştir. Vahiy, Allah ile Peygamber arasında bir sırdır. Mahiyetini insanların tam anlaması imkânsızdır. Vahiy geldiği anda Peygamber titrer, rengi değişir, alnı terler ve nefesi sıkışırdı. Hz. Muhammed (s.a.s), gelen vahyi aynen hafızasına alır (Kıyamet, 75/16-19), sonra vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Her sene Ramazan ayında inen âyetleri ve sûreleri Cebrail'e okuyup arz ederdi.

II. Gayr-i İlâhi Vahy:

Bu, İlâhi olmayan vahy çeşidi olup cin ve insanlar arasında cereyan eder. Zekeriya (a.s)'ın kavmine vahyi gibi *(Meryem, 19/11)*, bu vahiy, imâ ve işâret etmek anlamındadır. Şeytanın şeytana vahyi gibi *(En'âm, 6/121)*; bu vahiy, fısıldamak ve gizli konuşmak anlamındadır.

MUCİZE, KERAMET VE İLHAM

Mucize

Peygamberlik davasında bulunan bir zatın, bu davasının haklılığını ispatlaması için, Yüce Allah'ın kudretiyle göstermeyi başardığı ve diğer insanların yapmaktan aciz kaldıkları tabiatüstü olaylara mucize denir.

Peygamberlerin gördükleri iş, insanların gördükleri işlerin en zoru ve en meşakkatlisidir. Çünkü onlar insanlara, inanç ve geleneklerine ters düşen, arzu ve isteklerini kayıt altına alan şeyleri tebliğ ederler. Bunu yapmakla da sadece yalanlanmakla kalmaz, aynı zamanda ciddi tehdit ve tehlikelerle de karşılaşırlar. Şayet Yüce Allah'ın destek ve inayetine mazhar olmazlarsa, görevlerini başarıyla yerine getiremezler.

İşte böylesine zor ve büyük bir görevi üzerlerine alan peygamberler, davalarının haklı olduğu hususunda karşıtlarını susturmak amacıyla zaman zaman mucizeler göstermişlerdir. Örneğin Musa peygamber, mucize olarak yılana dönüşen asâsını Mısır büyücülerine göstermişti. Bu mucize karşısında aciz kalan büyücüler, bunun kudret sahibi Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğine ve Hz. Musa'nın da Allah'ın elçisi olduğuna inanmışlardı. Keza İsa peygamber de tıbbın ileri merhalelere ulaştığı kendi döneminde mucize olarak ölüleri diriltmişti. Aynı şekilde sevgili Peygamberimiz de belagat ve fesahatın altın çağını yaşadığı kendi zamanında en ünlü Arap edebiyatçılarının mislini getirmekten aciz kaldıkları Kur'an-ı Kerim'i Allah katından bir mucize olarak getirmişti.[119]

Mucizeler, peygamberlerin kendi fiilleri olmayıp Allah katındandır.

قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّـهَٓا اِذَا جَٓاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

"De ki: 'Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?"[120]

Mucizelerin harikulade olaylar olduğunu söylemiştik. Ama harikulade olan her olayın da mucize olmadığını söylemeliyiz. Şu halde;

a. Peygamberlerin kendi davalarına muvafık olarak ortaya koydukları harikulade olaylara mucize,

b. Velilerin gösterdikleri harikulade hâllere keramet,

c. Fasıklık veya kâfirliği bilinen bir kimsenin arzusuna uygun olarak meydana gelen harikulade hâllere ise istidrac denir. Bir de peygamberlerin peygamberlikle görevlendirilmelerinden önce gösterdikleri bazı harikulade hâller vardır ki bunlara da irhasat denir. Bu, onların ileride peygamber olacaklarını gösterir. Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması gibi.

---

[119] Cezirî, Tavzih, s. 171-172.
[120] En'âm, 6/109.

Peygamber Efendimizin Bazı Mucizeleri

1. Ayın ikiye bölünmesi.
2. Mirac hadisesi.
3. Kur'an-ı Kerim mucizesi.
4. Mekke'den hicret ederken düşmanlarının gözlerine toprak saçıp onlara görünmemesi.
5. Hicret yolculuğunda misafiri oldukları Ümmü Mabed'in daha önce hiç süt vermeyen cılız koyunun, sağıldığında bol süt vermesi.
6. Yine hicret yolculuğunda kendilerini yakalamaya çalışan Süraka'nın atının ayaklarının kumlara gömülmesi ve hareket edemez hâle gelmesi.
7. Hendek savaşında bir oğlağı sayıca fazla sahabinin yemesi ve hepsinin doyması.
8. Yine hendek savaşında düşman saflarını darmadağın eden şiddetli bir fırtınanın esmesi.
9. Avucundaki çakıl taşlarının tespihte bulunması.
10. Bazı hayvanların onunla konuşması.
11. Parmaklarının arasından su fışkırması.
12. Taşların ve ağaçların ona selam vermeleri. Eskiden üzerinde hutbe irad ettiği hurma kütüğünün inlemesi...[121]

Keramet

Keramet kelimesi sözlükte değer, kıymet gibi anlamlara gelmektedir. Dinî bir kavram olarak Peygamberlik iddiasıyla bir ilgisi olmaksızın bir mü'minde olağan üstü bir hâlin meydana gelmesi demektir. Şayet bu hâl kendisinde meydana gelen kimse amelleri sâlih olan biri değilse bu olağanüstü hâle istidrâc adı verilir. Keramet, Allah'ın veli kuluna bir ikramıdır. Asıl kerâmet, kişinin istikâmet üzere bulunması, Kur'an ve sünnete uygun bir hayat yaşamasıdır. Kerametler, Allah'ın veli kulları tarafından izhar edilir.

Veli

Veli, Yüce Allah'ı bilip tanıyan kalbi yöneliş ve himmetini yaratılmışlara değil de Rabbine yönelten, peygamberlik iddiasında bulunmaksızın keramet/harikulade hâller izhar eden kimse demektir. Aslında keramet, velinin tabi olduğu peygamberin de kadrini, kıymetini yüceltir. Çünkü veli, ona tabi olmanın kendisine kazandırdığı bir bereket sayesinde kerametlerini izhar edebilmektedir. Veli, taat ve ibadetlere devam eder, günahlardan sakınır, lezzet ve şehvetlere dalmaz, keramet

---

[121] Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid Şerhi, 139; İmam Ebü'l-Hasen Ali el-Eş'ari, El-Lüma'fi'r-Reddi alâ Ehli'z-Zeyği ve'l-Bida', Beyrut 1987, s. 197.

izhar ederken de peygamberlik iddiasında bulunmaz. Bu da kerametle mucizeyi birbirinden ayıran en büyük farkı teşkil etmektedir.

Velinin sağlam bir itikada sahip olan, salih amel işleyen, peygamberin yolundan ayrılmayan bir kimse olması, onun izhar ettiği kerametlerin istidrac olmadığını gösterir. İslam ümmetinin çoğunluğu velilerin keramet izhar edebileceğine inanırken Mutezile mezhebi velilerin keramet izhar edebileceğine inanmaz.[122]

İlham

İlhâm, Allah'ın doğrudan veya melek aracılığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması, feyz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam ve bilgi, kalbe konulan iyilik hissi, hayır duygusu demektir. Bir âyet-i kerimede, Yüce Allah'ın insan benliğine hem takvâyı hem de fücuru (kötülük duygusunu) ilham ettiği belirtilmektedir:

فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا

"Ona (nefse) kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene (andolsun)."[123]

İnsan kalbine bazı bilgilerin ilham edilmesi mümkün olmakla birlikte bunlar genel geçerliliği bulunan kesin bilgi kaynağı teşkil etmez ve dinî konularda delil olarak kullanılamaz. Zira ilhama dayalı bilgiler kontrolü mümkün olmayan sübjektif bir nitelik taşır.

Sihir

Sihir, özel bazı yöntemlere başvurularak meydana getirilen olağanüstü bir durumdur. Varlığı, tıpkı mucize, keramet ve nazar değmesi gibi bir gerçekliktir. Sihir İslam dininin hoş karşılamadığı bir şey olmakla birlikte bir realitedir. Mutezile mezhebine göre ise sihir, el çabukluğu ve göz boyama kabilinden bir şey olup bir gerçeklik ifade etmez.

Şunu ifade etmek gerekir ki, Allah dilemedikçe büyücüler kimseye zarar veremezler. Sihrin varlığı hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَۜ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَٓا اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْۜ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖۜ وَمَا هُمْ بِضَٓارّٖينَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ

[122] Mesud b. Ömer b. Abdullah Sa'düddin et-Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 326-327, I —III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 2011.

[123] Şems, 91/8.

"Süleyman (sihir yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, 'Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme' demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı."[124]

Âyet-i kerimede açıkça ifade edildiği gibi, Allah'ın izni olmadıkça büyücü ve sihirbazlar yaptıkları sihir ve büyü ile kimseye zarar veremezler. Yani yaptıklarının bir etkisi olmaz.

Şunu da belirtmek gerekir ki Hârut ve Mârut adındaki iki melek, insanları o çağda yaygın olan sihire karşı korunma yollarını öğretmek amacıyla Allah tarafından yeryüzüne gönderilmişlerdi.[125]

Başka bir âyet-i kerimede de Yüce Allah, sihrin bir hile ve sihirbazların da hilekâr kimseler oldukları, bunların amaçlarına asla ulaşamayacakları hakkında Hz. Musa (a.s)'ya hitaben şöyle buyurmuştur:

وَاَلْقِ مَا ف۪ي يَم۪ينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُواۜ اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍۜ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى

"Sağ elindekini (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez."[126]

Şunu da belirtelim ki sihir, aslında kendisine sihir yapılan kimsede bir vehim ve kuruntudan öteye bir etki meydana getiremez. Bir gerçeği değiştiremediği gibi, bir hakikati de başka bir şekle büründüremez. Şu âyet-i kerime bunu açıkça ifade etmiyor mu?

فَلَمَّٓا اَلْقَوْا سَحَرُٓوا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَٓاؤُ۫ بِسِحْرٍ عَظ۪يمٍ

"Onlar (ellerindekini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar."[127]

Yukarıda anlatılan bütün hakikatlere rağmen kendisine sihir yapıldığına inanan ve bundan rahatsızlık duyan bir kimsenin Kur'an-ı Kerim'den bazı ayet ve sureleri, özellikle de Felak ve Nâs surelerini ve Peygamber (s.a.s) Efendimizden nakledilen bazı duaları okuması tavsiye edilebilir. Hatta Felak suresinin, Yahudi Lebid b. A'sam'ın Peygamber (s.a.s) Efendimize sihir yapması üzerine nazil olduğu hususunda görüş birliği vardır. Lebid'in yaptığı sihir dolayısıyla Efendimiz (s.a.s)

---

124 Bakara, 2/102.
125 Muhammed b. Es'ad es-Sıddik Celaleddin ed-Devvani, Şerhu'l Akâidi'l-Aduduiyye, s. 75.
126 Tâ-hâ, 20/69.
127 A'râf, 7/116.

hastalanmış ve hastalığı üç gün sürmüştür.[128] Kendisine sihir yapılmasından sonra Cebrail (a.s) gelip kendisine, rahatsızlık duyup duymadığını sorduğunda Efendimiz rahatsızlık duyduğunu söylemişti. Bunun üzerine Cebrail (a.s) ona şu duayı okumuştu[129]:

بِسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ مِنْ كُلِّ حَاسِدٍ وَعَيْنٍ وَاللّٰهُ يَشْفِيكَ

"Seni rahatsız eden her şeyden, her hasetçiden ve her nazar değmesinden Allah'ın adına sığındırırım. Sana şifayı Allah verir."

Peygamber (s.a.s) Efendimize sihir yapan Lebid b. A'sam amacına ulaşamamıştı. Aksine Yüce Allah, Lebid'in yaptıklarını vahiy yolu ile Efendimize bildirmiş, onu sihrin etkisinden ve her türlü kötülükten korumuştu.

PEYGAMBERLERİN TEBLİĞ ETTİKLERİ DİNLERİN ORTAK VASIFLARI

1. Yüce Allah'ın varlığına birliğine,
2. Meleklerine,
3. Kitaplarına,
4. Peygamberlerine,
5. Ahiret hayatına,
6. Hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine ve kadere inanmak. İnsanlar bu esaslara inanmakla yükümlü oldukları gibi ebedi bir saadete kavuşabilmek için bütün dinlerin özünü teşkil eden ve külliyat-ı hams denen şu beş esası da iyice muhafaza etmelidirler: Dinin, neslin, nefsin, aklın ve malın muhafazası. Bütün dinler bu esasların korunmasını müntesiplerinden istemişlerdir.

Dinin korunması için Yüce Allah dine ve dince kutsal sayılan şeylere saldıran kimselerle savaşılmasını emretmiştir.

Neslin korunması için Yüce Allah zina yapmayı haram kılmış ve bu haramı işleyenlere uygulanmak üzere had cezası koymuştur.

Nefsin korunması için Yüce Allah adam öldürmeyi haram kılmış ve bu haramı işleyenlere uygulanmak üzere kısas cezası koymuştur.

Aklın korunması için Yüce Allah gerekli hükümleri vaz' etmiştir. Mesela akla zarar veren içki içmeyi önlemek için içki içenlere uygulanmak üzere had cezası koymuştur.

Malın korunması için de Yüce Allah gerekli hükümleri vaz' etmiştir. Mesela başkasının malını çalan hırsızlara uygulanmak üzere hırsızlık haddi vaz' etmiştir.

---

[128] Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 332, 333.
[129] Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, VII, 341.

V. AHİRETE İMAN

Ahirete inanmak, İslam'ın inanç esaslarından olup imanın beşinci rüknüdür. Gün gelecek, üzerinde yaşamakta olduğumuz dünyadan, üzerimizi bir kubbe gibi örten semadan, bizi aydınlatan ay ve güneş ile yıldızlardan ve diğer gök cisimlerinden eser kalmayacak, bütün canlılar yok olacaktır:

Dünyadaki davranışların ceza ve mükâfatının görüldüğü yer Kur'an'da ahiret yurdu şeklinde ifade edilmiştir. Ahiret kelimesinin sözlük anlamı 'son' demektir. Ahiret, dünya hayatının karşılığı olan gelecekteki hayatı ifade etmektedir ve ahiret, insanın ölümüyle başlayan ebedî, sonu olmayan gelecekteki hayatı ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'de dünya ve ahiret yurtlarından şöyle bahsedilmektedir:

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْۜ قَالُوا خَيْراًۜ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌۜ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَۙ

"Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselere, 'Rabbiniz ne indirdi?' denildiğinde, 'Hayr indirdi' derler. Bu dünyada iyilik yapanlara bir iyilik vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir."[130]

Bizi yaratıp dünya hayatında çeşitli nimetleriyle besleyen Yüce Allah, kendisinden başka her şeyin fani olduğu kuralının bir gereği olarak, zamanı geldiğinde bu geçici hayatımıza son verecek, kendi ezeli ilmiyle yapmış olduğu kader programı uyarınca belli bir süre sonra yeniden diriltip mahşerde toplayacak ve bizler için ebedi bir hayatı başlatacaktır.

قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ

"De ki: 'Allah sizi yaşatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Kıyamet kopacağı gün, işte o gün batıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır."[131]

Kıyamet Ne Zaman Kopacaktır?

Kıyamet, zamanı geldiğinde kopacağı kesin olmakla birlikte, ne zaman kopacağını Allah'tan başkasının bilmesi mümkün değildir. Zamanının yaklaşmakta olduğunu gösteren bazı alametler vardır ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

---

130 Nahl, 16/30.
131 Câsiye, 45/26-27.

KIYAMET ALAMETLERİ

Ashaptan Huzeyfe b. Esed el-Gıfari hazretleri konuyla ilgili şu hadisi rivayet etmiştir: "Biz kendi aramızda kıyamet konusunu müzakere etmekteyken Peygamber (s.a.s) çıkageldi ve sordu:

– Neyi müzakere ediyorsunuz?

– Kıyameti müzakere ediyoruz.

– Sizler şu on alameti görmeden kıyamet kopmayacaktır:

1. Duman, 2. Deccal, 3. Dâbbetü'l-arz, 4. Güneşin batıdan doğması, 5. Meryem oğlu İsa (a.s)'nın inmesi, 6. Ye'cuc ile Me'cuc'un ortaya çıkması, 7-8-9. Biri doğuda, biri batıda, biri de Arap yarım adasında olmak üzere üç yer çöküntüsünün meydana gelmesi, 10. Bu alametlerin sonuncusu ise Yemen'den çıkıp insanları haşr edilecekleri yere sevk edecek olan bir ateştir."[132]

Bu hadiste sayılan alametler, kıyametin büyük alametleridir. Bunlardan başka bazı küçük alametler de vardır ki, bunları da kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Emanetin zayi olması ve insanlara güven duygusunun kalmaması,
2. Ehliyetsiz kimselerin büyük ve önemli makamlara geçmesi,
3. Refah seviyesinin artması, öyle ki zekât verilecek yoksulların bulunamaması,
4. İlmin zayi olması ve cehaletin yaygın hâle gelmesi,
5. Fuhşun açıkça işlenir olması…

KABİR SORGUSU VE AZABI

İnsanın ölümünden sonra içine gömülüp kıyamete kadar bekleyeceği kabirdeki hayatına berzah âlemi denir. Bu âlem, ahiretin başlangıcını teşkil eder. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ

"Kabir, ahiret menzillerinin ilkidir. Bir kimse orada (ki sorgu)dan kurtulursa, sonrası kolaydır. Ama kurtulamazsa sonrası çok daha zordur."[133]

Kabre defnedilen kimse, Münker ve Nekir adlı melekler tarafından sorgulanacaklardır. Kendisine Rabbinin, Peygamberinin kim oldukları, dininin, kıblesinin ne olduğu gibi sorular sorulur. Bu sorulara doğru cevap verenlerin kabirleri genişleyip ferah hâle gelecek ve orada âdeta cennet hayatı yaşayacak ve çeşitli nimetlere nail olacak, doğru cevap veremeyenlerin ise kabirleri daralıp sıkıntılı olacak, orada âdeta cehennem hayatı yaşayacak ve türlü azaplara maruz kalacaklardır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

---

[132] Müslim, Fiten, 39; Ahmed b. Hanbel. Müsned IV/6.
[133] İbn Mâce, Zühd 32.

إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ

"Kabir ancak cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."[134]

Münker ile Nekir'in sorularına doğru cevap veremeyip azabı hak eden kimseler kabirde azap çekeceklerdir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُواًّ وَعَشِيًّا

"(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar."[135]

İnsan ölmeden cehennem ateşini görmeyeceğine göre demek ki bu ayette kastedilen azap öldükten sonra söz konusu olacaktır. Bazıları bu azabın öldükten sonra ama kıyamet koptuktan sonra kâfirlere ve günahkâr müminlere uygulanacağını söylemekte iseler de bu doğru bir görüş değildir. Çünkü kıyamette sabah ve akşam gibi vakitler söz konusu değildir. Şu hâlde bu azap ölümle kıyamet arası bir zaman ve mekânda olacaktır ki o da kabirdir ve kabir hayatı dediğimiz Berzah âlemidir. Kıyamet günü görülecek olan azabın hükmünü Yüce Allah zaten bu ayetin devamında bildirmiştir. Şöyle ki;

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ

"Kıyametin kopacağı günde de, 'Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun' denilecektir."

Şu hâlde kâfirlerle günahkâr müminler kabirde azap göreceklerdir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz de dualarında kabir azabından Yüce Allah'a sığınır ve kendisiyle birlikte ümmetini de bu azaptan korumasını dilerdi:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ

"Allah'ım! Küfürden, fakirlikten ve kabir azabından sana sığınırım."[136]

رَبَّنَا اٰتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından, kabir azabından koru."[137]

Ehl-i sünnet uleması, Yüce Allah'ın kabirdeki ölüye, bazı şeylerden lezzet, bazı şeylerden de acı ve elem duyacağı kadar bir çeşit hayatiyet/canlılık vereceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu konuda âyet ve hadisler vardır. Ancak

---

134 Tirmizî, Sifetül-Kıyame, 26.

135 Mü'min, 40/46.

136 Ebu Dâvûd, Edeb, 101.

137 İmam Muhammed b. İdris eş-Şafiî, El-Fıkhu'l-Ekber fi't-Tevhid, s. 35, Matbaatü'l Edebiye, Mısır.

ruhun ölünün cesedine iade edilip edilmeyeceği hususunda tereddüt etmişlerdir. Ruh olmadan hayatiyetin imkânsız olacağı görüşü aslında bir vehimden başka bir şey değildir. Ruh ancak güç ve kuvvet sahibi olma, iradeye bağlı işleri yapabilmeyi sağlayan kâmil manadaki bir hayatiyet/canlılık için gereklidir. Yine ehl-i sünnet uleması, Yüce Allah'ın ölüde güç ve kuvvet, iradeye bağlı işleri yapabilme yeteneğini yaratmadığı hususunda da görüş birliği etmişlerdir.[138]

MAHŞER

Haşrin yapılacağı yer anlamına gelen mahşer kelimesi örfte öldükten sonra dirilme anlamındaki baas, yok olan bir şeyin geri gelme yeri ve zamanı anlamındaki meâd kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ölüler mahşerde cismen ve ruhen dirilip toplanacaklar ve hesap yerine götürüleceklerdir. Ehl-i sünnet, haşrin, diğer bir ifadeyle baas veya meâdın hem bedenen hem de ruhen olacağına inanır. Bu konuda beş görüş ileri sürülmüştür:

1. Haşir sadece bedenen olacaktır. Nefs-i natıkayı reddeden kelamcıların çoğu bu görüştedirler.

2. Haşir sadece ruhen olacaktır. İlahiyatçı filozoflar bu görüştedirler.

3. Haşir hem bedenen hem de ruhen olacaktır. Ebu Abdillah Hüseyin el-Halimi el-Cürcani, İmam Gazzali, Rağıb el-İsfahani, Ebu Zeyd ed-Debbusi gibi muhakkik âlimler, Mutezile'nin önde gelen âlimlerinden Mamer, İmamiye mezhebinin son dönem âlimleri ile tasavvuf erbabının çoğunluğu bu görüştedirler.

4. Ruhen ve bedenen haşir olacağına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Allah Teâla'yı inkâr eden ve tabiatın yaratıcılığına inanan tabiatçı filozoflar bu görüştedirler.

5. Haşrin ruhen veya bedenen olacağı konusunda bir şey söylememek gerekir. Bu görüşte olan Galenus,[139] konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: *"Ruhun bedeni bir mizaç olup kişinin ölümü anında yok olduğu ve artık bedene geri gelmesinin mümkün olmadığı ya da bedenin (ölüm sebebiyle) bozulmasından sonra da kalıcı bir cevher olduğu ve haşir sırasında bedene geri gelmesinin mümkün olacağı hususu zihnimde açıklığa kavuşmuş değildir."*[140]

İnsanlar öldükten ve toprağa karıştıktan sonra onlar için artık ikinci bir hayatın olmayacağına, esasen böyle bir şeyin mümkün olamayacağına inananlara, aşağıda nakledeceğimiz ayet-i kerimelerle Kur'an-ı Kerim tokat gibi bir cevap vermektedir. Ölüler çürüyüp toprağa karışmış olsalar bile Yüce Allah onları diriltme güç ve

---

[138] Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 366.

[139] Galenus. (M. 130-200). Yunanlı ünlü düşünür ve tıp bilgini. Özellikle anatomi alanında uzman olan Galenus'un yazdığı kitaplar yaklaşık 1300 sene müddetle batıdaki tıp araştırma ve incelemelerine ışık tutmuştur. Miladi 200 senesinde ölünce İzmir ilimizin Bergama ilçesine gömülmüştür.

[140] Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 337.

kudretine sahiptir. Müşriklerden Übey b. Halef bir defasında elinde çürümüş bir kemik parçasıyla Peygamber (s.a.s) Efendimizin huzuruna gelmiş. Çürük kemiği eliyle parçalayıp ufalarken tozunu da havaya savuruyor ve *"Ey Muhammed, şu kemiği Allah'ın dirilteceğini mi iddia ediyorsun?!."* diye sormuştu. Peygamber (s.a.s) Efendimiz ona şu cevabı vermişti: *"Evet, Allah seni öldürecek, sonra diriltecek, sonra da seni (mahşerde başkalarıyla topladıktan sonra) cehenneme gönderecektir!"* Bu olay üzerine aşağıdaki âyet-i kerimeler nazil olmuştu:

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُۜ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍۜ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

"İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: 'Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?' De ki: 'Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."[141]

Kâinatı yoktan var eden Yüce Allah'ın kıyamet koptuktan ve bütün canlılar öldükten sonra her şeyi yeniden yaratması, ölülere yeniden can verip onları diriltmesi, O'nun sonsuz kudretine nispetle hiç de zor değildir.

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِۜ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[142]

اَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْۜ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ

"Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet, yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir."[143]

Haşir gününde herkes mezarlarından dirilip çıkacak ve mahşer denilen toplanma yerine sevk edileceklerdir.

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعاًۜ ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ

"O gün yer, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, (hesap için) bir toplamadır, bize göre kolaydır."[144]

---

141 Yasin, 36/77-79.

142 Rum, 30/27. Allah için zorluk, ya da kolaylık söz konusu değildir. Buradaki ifade, insan mantığına göre bir şeyi yoktan ortaya çıkarmanın, onu tekrarlamaktan daha zor oluşunu yansıtmaktadır.

143 Yasin, 36/81.

144 Kâf, 50/44.

Mahşer, herkesin hesabının görüleceği en büyük mahkemedir. Orada suçlular yargılanacak, dünyada haksızlığa uğramış olanlar da haklarını arayacak ve herkese hak ettiği şey verilecektir. Orada hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir. Ve hiçbir kimsenin yapılacak olan hesap ve yargılamaya itiraz etmesi de söz konusu değildir. Çünkü hesap görülmesine başlanmadan, herkesin kendi amel defteri eline verilecektir.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِراً وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا

"Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. 'Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!' derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."[145]

SEVAP VE İKAP

Sevap kelimesi, Yüce Allah'ın rahmet ve mağfiretini, Resulullah (s.a.s)'ın şefaatini hak ettiren fiil ve davranışlar anlamına gelir.

وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

"Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!"[146] Âyet-i kerimede iman edip takvalı bir hayat sürmenin, sevap kazandırıcı hayırlı ve salih ameller olacağı bildirilmektedir.

Mükellef olma şartlarını taşıyan her Müslüman, işlediği taatler sebebiyle sevap kazanacak, işlediği günahlar sebebiyle de –Allah affetmediği takdirde– ceza görecektir. Çünkü mükellef olan Müslüman, emir ve yasaklar gibi şer'î yükümlülüklere muhataptır. Mükellef Müslümanı sevaba mazhar kılan veya ikaba maruz bırakan da zaten bu emir ve yasaklardır. Çocuk ve deliler gibi mükellef olma şartlarını taşımayanlar ise şer'î yükümlülüklere muhatap değildirler.

İkap kelimesi ise eza, cefa, eziyet, şiddetli azab ve işledikleri kötülükler karşılığında suçluların çarptırılacakları ceza anlamına gelmektedir.

Sevap, Allah Teâlâ'nın kullarına bir lütfu, ikap/ceza ise adaletidir. Yani kullarının işledikleri salih ameller karşılığında onlara sevap yazıp mükâfat vermek mecburiyetinde değildir. Çünkü kulun yapacağı ibadetlerle diğer salih ameller ne kadar çok olursa olsun, Yüce Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu sayısız nimetlerin şükrünü karşılamaya yetmez. Dolayısıyla yapılan taatler karşılığında kulun Allah katında herhangi bir istihkakı söz konusu olamaz. Allah Teâla'nın

---

145 Kehf, 18/49.
146 Bakara, 2/103.

bu taatler karşılığında kuluna sevap yazıp mükâfat vermesi bir hak değil, aksine bir lütuftur.[147]

Kulun Allah'a karşı yapmakla yükümlü olduğu ibadetler ile diğer salih ameller ve hayırlı aktiviteler, sonuçta kulların dünyevi ve uhrevi yararlarına olan şeylerdir. Allah Teâla'nın, kulların bu yaptıklarına ihtiyacı yoktur. İtaat edenlerin itaati kendisine yarar sağlamayacağı gibi, günah işleyip isyan edenlerin günah ve isyanları da kendisine zarar vermez.

Yüce Allah kendisine itaat eden kullarına sevap ve mükâfat vaat etmiş, âsi olan kullarını ise azap ve ikap ile tehdit etmiştir:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُۜ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراًّ يَرَهُ

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir."[148]

HESAP

Müslüman, yaptığı iyi kötü her şeyin kiramen kâtibin melekleri tarafından kayda alındığına ve bu kayıtların ahirette hesap yerinde kendisine gösterileceğine inanır.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقٖيبٌ عَتٖيدٌ

"İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın."[149]

Bu inanca sahip olan bir kimse, dünya hayatında Rabbinin kendisinden istediği tarzda bir hayat yaşama çabası içinde olur. İnsanın başıboş yaratılmadığına, Rabbinin onu sürekli gözettiğine inanarak kendini sürekli hesaba çeker ve otokontrol mekanizmasını işletir. Ahirette amel defterlerinin ortaya konulacağı güne hazırlıklı olur.

Kullar amel defterlerini ellerine aldıktan ve dünyadayken işlemiş oldukları amellerin en ince ayrıntılarına kadar orada yazılmış olduğunu gördükten sonra Yüce Allah tarafından hesaba çekileceklerdir. Zerre kadar hayır işlemiş olan o hayrının, zerre kadar kötülük işlemiş olan da o kötülüğünün karşılığını orada görecektir.

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."[150]

Ahirette insanların hesaba çekileceği, işlediği günahlara sahne olan zaman ve zeminlerin kendisi aleyhinde şahitlik yapacakları konusuna hadislerde de değinilmiştir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

---

147 Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 373-374.
148 Zilzal, 99/7, 8.
149 Kâf, 50/18.
150 Zilzal, 99/7, 8.

مَا مِنْ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ يَأْتِي عَلَى إِبْنِ آدَمَ إِلَّا قَالَ : أنا لَيْلٌ جَدِيدٌ وَأنا فِيمَا يُعْمَلُ فِيَّ شَهِيدٌ

“Âdemoğlunun üzerine gelen her bir gece mutlaka ona şöyle der: Ben yeni bir geceyim. Bende işlenen her işe ben şahitlik yapacağım!”[151]

Nitekim Hz. Ömer (r.a) de, ahirette hesaba çekilmeden önce bu dünyada kendimizi hesaba çekmemizi bizlere öğütlemiştir:

حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا، وَتَزَيَّنُوا لِلْعَرْضِ الأَكْبَرِ، وَإِنَّمَا يَخِفُّ الحِسَابُ يَوْمَ القِيَامَةِ عَلَى مَنْ حَاسَبَ نَفْسَهُ فِي الدُّنْيَا

“Siz hesaba çekilmezden önce kendinizi hesaba çekin. (Allah’a arz edileceğiniz) büyük arz günü için (güzel ameller işleyerek) süslenin. Ancak dünyadayken kendini hesaba çeken kimsenin hesabı hafif tutulacaktır.”[152]

Cinlerin ahiretteki durumuna gelince âlimler, onların da tıpkı insanlar gibi kâfir olanlarının ahirette azap görecekleri konusunda görüş birliği içindedirler. Mümin olanlarına gelince bazı âlimler de insanlar gibi salih amellerinin karşılığında mükâfat göreceklerini, kötü amellerinin karşılığında ise cezalandırılacaklarını söylemişlerdir. Ulemadan bazıları ise onların salih amel sahibi olanlarının mükâfat görmeyeceklerini, ancak cehennemde azaba da maruz kalmayacaklarını ve kendilerine *“Hayvanlar gibi toprak olun”* denileceğini ifade etmişlerdir. Bir başka görüşe göre ise imanlı cinler cennetin kenarında duracaklar, dünyadaki hâllerinin tersine insanlar onları görecekler ama kendileri insanları göremeyeceklerdir. Başka bir görüşe göre ise Arâf’ta duracaklardır.[153]

MİZAN

Sözlükte terazi anlamına gelen mizan, ahirette insanların amellerinin tartılacağı bir adalet ölçüsüdür. Mahiyet ve niteliği bizce bilinmeyen mizan hakkında Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

وَنَضَعُ الْمَوَازٖينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔاۜ وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَاۜ وَكَفٰى بِنَا حَاسِبٖينَ

“Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulm edilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.”[154]

Peygamber (s.a.s) Efendimiz de ashab-ı kiramın, *“Haşir gününde seni nerde arayalım?”* diye sormaları üzerine sırat, mizan ve havuzun varlığına delalet eden

---

[151] Taftazani, Şerhu’l-Makasid, III, 367.
[152] Tirmizî, Kıyamet, 25.
[153] Beycuri, Tuhfetü’l-Mürid Şerhi, 107.
[154] Enbiyâ, 21/47.

şöyle bir cevap vermiştir: *"Sıratın üzerinde… Orada bulamazsanız mizanın yanında… Orada da bulamazsanız havuzun yanında (arayın)."*[155]

Kulların itaati Allah'a fayda veremeyeceği gibi, günah işlemeleri de O'na zarar veremez. Ancak itaatte bulunmak, kulun Allah katında mükâfat göreceğine; günah işlemekse O'nun katında cezalandırılacağına bir işarettir. Ama Yüce Allah, günah işleyen kulunu dilerse affedebilir. Çünkü O, yaptığından sorumlu tutulacak bir makamda değildir.

SIRAT

Sözlükte apaçık yol anlamına gelen sırat, mahiyeti hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadığımız bir köprü olup cehennemin üzerine kurulacak ve herkes onun üzerinden geçecektir: Bu köprüden ilk geçecek olanlar, Muhammed (s.a.s) ve onun ümmeti olacaktır. Bu müjdeyi bizlere sevgili peygamberimiz (s.a.s) vermiştir:

يُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ مِن الرُّسُلِ بِأُمَّتِهِ

"Sırat (köprüsü), cehennemin iki yakası arasına kurulacaktır. Oradan ilk geçenler ben ve ümmetim olacağız."[156]

HAVUZ

Kıyamet gününde her peygambere bir havuz tahsis edilecektir. Bu havuzdan o peygamber ve ümmeti içecektir. Hz. Peygambere (s.a.s) de Kevser havuzu tahsis edilecek ve bu, diğerlerinden çok daha büyük olacaktır.

حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ

"(Cennetteki) havuzumun köşeleri eşit olup bir aylık yürüyüş genişliğindedir."[157]

Bu dünyada İslami hayat yaşayan kimselerin ahirette Kevser havuzundan kana kana içecekleri Peygamber (s.a.s) Efendimiz tarafından müjdelenmiştir:

إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ مَنْ مَرَّ عَلَيَّ شَرِبَ وَمَنْ شَرِبَ لَمْ يَظْمَأْ أَبَدًا لَيَرِدَنَّ عَلَيَّ أَقْوَامٌ أَعْرِفُهُمْ وَيَعْرِفُونِي ثُمَّ يُحَالُ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَأَقُولُ إِنَّهُمْ مِنِّي فَيُقَالُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ سُحْقًا سُحْقًا لِمَنْ غَيَّرَ بَعْدِي

"Ben sizden önce havuzun başına gideceğim. Yanıma gelen o havuzdan içer. İçen de artık ebediyen susamaz. Bazı kimseler (orada) yanıma gelirler. Ben onları, onlar da beni tanırlar. Sonra aramıza girilir (ve onlar yanımdan uzaklaştırılırlar.) Ben, 'onlar benden taraf olanlardır' derim. Bana denilir ki: 'Onların senden sonra neler yaptık-

155 Taftazani, Şerhu'l-Makasid, III, 369.
156 Buhârî, Sifetü's-Salât, 45.
157 Buhârî, Rikak, 52.

larını bilmiyorsun.' Bunun üzerine, 'Benden sonra (İslami yaşantılarını değiştirenler rahmetten) uzak olsunlar, uzak olsunlar!' derim."[158]

ŞEFAAT

Şefaat kelimesi sözlükte vesile olmak, aracılık yapmak ve talepte bulunmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak şefaat kelimesi, bir kimsenin başkası için fayda sağlamak veya ona gelecek zararı bertaraf etmek amacıyla yalvarıcı mahiyette başkasının yanında aracı olmasına denir. Kıyamet gününde Allah katında kendilerine izin verilenlerden başkaları şefaatçi olamayacaklardır:

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْداًۢ

"Rahman'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaat hakkına sahip olmayacaklardır."[159]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de kıyamet gününde ümmetinin büyük günahkârları için şefaatte bulunacaktır.

شَفَاعَتِي لأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي

"Şefaatim, ümmetimin büyük günah işleyenleri içindir."[160]

Şefaatin Çeşitleri

1. Şefaat-i Uzmâ. En büyük şefaat anlamına gelen bu şefaat makamı, peygamberlerden sadece Efendimiz (s.a.s)'e mahsustur.

2. Peygamber (s.a.s) Efendimizin, sevapları ile günahları birbirine eşit olan müminler için yapacağı şefaat. Bu durumda olan kimselerin cennete girebilmeleri için şefaat edecektir.

3. Cehenneme gönderilmeleri emredilen bazı kimselerin cehenneme gönderilmemeleri için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat.

4. Cennete giren kimselerin oradaki mertebelerinin daha da yükseltilmesi için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat.

5. Bazı kimselerin hesapsız olarak cennete girmeleri için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat.

6. Cehenneme gönderilenlerden bazı kimselerin azabının hafifletilmesi için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat. Mesela amcası Ebu Talib'in cehennemde çekeceği azabın hafifletilmesi için şefaat edecektir.

7. Ümmetinin tamamının cennete girmesi için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat.

---

158 Buhârî, Rikak, 53.
159 Meryem, 19/87.
160 Ebu Dâvûd, Sünnet, 21.

8. Ümmetinden büyük günah işlemiş olup da cehenneme girmiş olanların oradan çıkarılması için Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapacağı şefaat.[161]

BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DURUMU

Büyük günah işleyen kimseler tövbe etmiş olmasalar bile, mümin olarak ölmeleri hâlinde Yüce Allah dilerse onları rahmeti ile bağışlayabilir.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ

"Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar."[162]

Yüce Allah, büyük günah işleyen kimseleri dilerse rahmeti ile bağışlayabileceği gibi, dilerse de adaleti ile cehennem azabına çarptırabilir. Onlar azaba çarptırılsalar bile cehennemde ebedi kalmazlar. Sahabe-i kiramdan Ebu Said el-Hudri (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

يَخْرُجُ مِن النَّارِ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ إيمَانٍ

"Kalbinde zerre kadar iman bulunan bir kimse (azabını çektikten sonra) cehennemden çıkar."[163]

Mutezile mezhebi ile Haricilerin inancına göre büyük günah işleyen kimseler cehennemde ebedi kalacaklardır. Hariciler bunların kâfir olduklarına, Mutezililer ise dinden çıktıklarına ama küfre de girmeyip imanla küfür arasında kaldıklarına inanırlar.[164]

Aslında mümin kimseye yaraşan, günahların büyüğünden de küçüğünden de uzak durmaktır. Ulemadan Abdullah b. Mübarek (rh.a) bu konudaki duygularını şu şiirinde veciz bir şekilde dile getirmiştir:

رَأَيْتُ الذُّنُوبَ تُمِيتُ الْقُلُوبَ ... وَقَدْ يُورِثُ الذُّلَّ إِدْمَانُهَا

وَتَرْكُ الذُّنُوبِ حَيَاةُ الْقُلُوبِ ... وَخَيْرٌ لِنَفْسِكَ عِصْيَانُهَا

"Günahların kalpleri öldürdüklerini gördüm.

Günah işlemeyi âdet hâline getirmek adamı alçaltır.

Günahları terk etmekse kalplere hayat verir.

Nefsini dinlememen senin için daha hayırlıdır."

Büyük günahların neler olduğu hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları haddi gerektiren günahların büyük günahlar olduğunu

161 İbn ebi'l-İzz, Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye, 229-233.

162 Nisâ, 4/48.

163 Tirmizî, Sifetü Cehennem, 10.

164 İbn ebi'l-İzz, Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye, 369-370.

söylemişlerdir. Ancak bu, dar çerçeveli bir tanımdır. Bazıları kitap ve sünnetteki nasslarla hakkında had veya tazir cezası uygulanmasının gerektiği bildirilen veya yapanların lanetle anıldığı günahların ve bu günahların doğurduğu mefsedete benzer ya da daha büyük mefsedetler doğuran günahların büyük günahlar olduğunu söylemişlerdir.

İmam Şafii'nin ashabından Rûyani haksız yere adam öldürmenin, zina yapmanın, homoseksüellik yapmanın, içki içmenin, hırsızlık yapmanın, gasp yapmanın, masum insanlara zina iftirasında bulunmanın, yalancı şahitliğin, faizcilik yapmanın, dinen geçerli bir mazeret olmaksızın Ramazan'da oruç bozmanın, yalan yere yemin etmenin, akrabalık bağlarını koparmanın, anne-babaya kötü davranmanın, din düşmanlarıyla yapılan savaştan kaçmanın, yetim malı yemenin, ölçü ve tartıya hile katmanın, dinen geçerli bir mazeret olmaksızın namazı vaktinden önceye almanın veya vaktinden sonraya bırakmanın, Müslüman bir kimseyi haksız yere dövmenin, bilerek ve kasten Peygamber (s.a.s) Efendimize yalan isnad etmenin, sahabeye sövmenin, şahitliği gizlemenin, rüşvet almanın, vermenin, kadın pazarlamanın, masum insanları devlet yetkililerine jurnallemenin, zekât vermemenin, yapabilecek güce sahip iken emr-i bil maruf ve nehy-i anilmünker görevini yapmamanın, öğrendikten sonra Kur'an-ı Kerim'i unutmanın, canlıları ateşle yakmanın, kocanın şehevi beraberlik isteğini hiçbir sebep yok iken reddetmenin, Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin, azabından yana güvende olmanın, âlimlerle Kur'an hafızlarını küçümsemenin, domuz eti yemenin büyük günahlardan olduğunu ifade etmiştir.[165]

CENNET VE CEHENNEM

Cennet, müminlerin akla hayale gelmeyecek çeşitli nimetlere mazhar olarak rahat ve huzur içinde yaşayacakları ebedi bir mükâfat yurdudur. Cehennem ise kâfirlerle asilerin akla hayale gelemeyecek çeşitli azaplara maruz kalarak cezalarını çekecekleri ebedi azap ve ikab yurdudur. Hâl-i hazırda cennet de cehennem de mevcuttur. Ebu Haşim ve Kadı Abdülcebbar[166] gibi bazı Mutezili bilginler bu görüşe muhaliftirler. Cennet ve cehennemin hâl-i hazırda mevcut olduklarına delil olarak Hz. Âdem ile Havva anamızın kıssasını ve bazı âyet-i kerimeleri göstermek mümkündür. Şöyle ki:

1. Hz. Âdem ile Havva validemiz, Kitap ve Sünnetin bildirdiğine göre cennette bir süre yaşamışlar, sonra da yasaklı ağacın meyvesinden yedikleri için oradan çıkarılıp yeryüzüne indirilmişlerdi.

---

165 Celaleddin ed-Devvani, Şerhu'l-Akâidi'l-Aduduiyye, s. 89-90.

166 Kadı Abdülcebbar. Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebbar el-Hemedani Ebu'l- Hüseyin. Kendi zamanında Mutezile mezhebinin şeyhi, en başta gelen bilgini idi. Kendisine Kadi'l-Kudât lakabı verilmişti. Hicretin 415 senesinde Rey şehrinde vefat etti. Tenzihü'l-Kur'ân ani'l-Metâin, Şerhu Usuli'l-Hamse, el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhidi ve'l-Adl gibi eserleri vardır.

2. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde cennet ve cehennemin varlığından bahsedilmekte ve tasvirleri yapılmaktadır. Buna örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰىۜ

"Andolsun ki, o (Hz. Peygamber), Cebrail'i bir başka inişte daha (aslî suretiyle) görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında. Me'vâ cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır."[167]

وَسَارِعُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَۙ

"Rabbinizin bağışlamasına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun."[168]

فَاتَّقُواْ النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

"Yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır."[169]

Yukarıda geçen son iki ayette de cennetle cehennemin hazırlanmış olmasından söz edilirken geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Bu da cennetle cehennemin yaratılmış ve halen mevcut olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: Bu ayetlerden ve bunların ışığında yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi, *"Cennet ve cehennem henüz yaratılmamıştır. Daha sonra zamanı geldiğinde yaratılacaklardır"* diyenlerin görüşleri asılsız ve dayanaksızdır.

Cennete giren kimselere sunulan nimetler sürekli ve kesintisiz olacağı gibi, cehenneme girenlerin çekecekleri azap da sürekli ve kesintisiz olacaktır. Mesela cennet nimetlerinden bahseden ayet-i kerimelerde,

وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَٓا اَصْحَابُ الْيَمِينِۜ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍۙ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍۙ وَظِلٍّ مَمْدُودٍۙ وَمَٓاءٍ مَسْكُوبٍۙ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍۙ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍۙ

"Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir![170] *(Onlar), dikensiz sidir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir su başında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler."* buyurulmaktadır.[171]

Cehennemliklerin durumundan bahsedilirken de şöyle buyurulmaktadır:

كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

---

167 Necm, 53/13-15.
168 Âl-i İmran, 3/133.
169 Bakara, 2/24.
170 Bu âyet, "Amel defterleri sağdan verilenler var ya, amel defterleri sağdan verilenler ne mutlu kimselerdir!" şeklinde de tercüme edilebilir.
171 Vakıa, 56/27-33.

"Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, 'Tadın yangın azabını' denilir."[172]

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde açıkça ifade edildiği gibi cennetin nimetleri de cehennemin azabı da sürekli ve kesintisiz olacaktır.[173]

MÜŞRİKLERİN ÇOCUKLARININ AHİRETTEKİ DURUMU

Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak esahh olan görüş şudur: Cahiliyyet döneminde müşriklerin henüz ergenliğe varmadan ölmüş olan çocukları cehennemliktirler. Bu görüşte olanlar şu rivayeti esas almışlardır: Hz. Âişe (r.a) validemiz, müşriklerin çocuklarının ahiretteki durumunu sorduğunda Peygamber (s.a.s) Efendimiz, onların cehennemlik olacaklarını söylemiştir:

إِنْ شِئْتِ أُسْمِعْتُكِ تَضَاغِيَهُمْ فِي النَّارِ

"İstersen cehennemdeki bağırışmalarını sana dinletebilirim."[174] Bu hadis, ravileri arasında adı geçen Ebu Ukayl'ın zaafı sebebiyle zayıf bir hadis olarak değerlendirilmiştir.

Bazıları ise yaşayıp ergenlik çağa ulaşsaydı iman edip itaatkâr bir kul olacağını Yüce Allah'ın bildiği müşrik çocuklarının cennetlik olacağını, ama yaşasaydı kâfir ve âsi olacağını bildiklerinin ise cehennemlik olacağını söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar, Abdullah b. Abbas (r.a)'ın şu rivayetini delil olarak kabul etmişlerdir:

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ

"Peygamber (s.a.s)'e müşriklerin çocuklarının (ahiretteki) durumları soruldu. 'Allah onların neler yaptıklarını daha iyi bilir' buyurdu."[175]

İmam Nevevî, müşriklerin henüz ergenlik çağına girmeden ölen çocuklarının cennetlik olacağı görüşünün esah görüş olduğunu bildirmiştir. Aşağıda Semüre b. Cündüp (r.a)'den nakledeceğimiz hadis-i şerif, hem bu görüşe hem de Mutezile mezhebinin görüşüne dayanak teşkil edebilir.

أَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ هُمْ خَدَمُ أَهْلِ الْجَنَّةِ

"Müşriklerin çocukları cennetliklerin hizmetçileridir."[176]

Mutezile mezhebi de bu çocukların ahirette azap görmeyecekleri, aksine cennet ehline hizmet edecekleri görüşündedir.[177] Zira Yüce Allah,

---

172 Hac, 22/22.
173 İmam Şafiî, El-Fıkhu'l-Ekber fi't-Tevhid, 34-35.
174 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 208.
175 Buhârî, Kader, 2.
176 Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, VII, 244.
177 Celaleddin ed-Devvani, Şerhu'l-Akâidi'l-Aduduiyye, s. 88-89.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ

"Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez."[178]

وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir."[179] buyurmuştur.

CENNETTE YÜCE ALLAH'IN GÖRÜLMESİ

Yüce Allah'ın hem dünyada hem ahirette görülmesi aklen mümkün olan bir durumdur. Çünkü O vardır. Var olan bir şeyin görülmesi de mümkündür. Yalnız dünyada Peygamber (s.a.s) Efendimizden başkası O'nu görebilmiş değildir. Ahirette görülmesi ise, Kitap ve Sünnetteki delillere dayanan ehl-i sünnet âlimleri tarafından üzerinde icma edilen bir husustur. Allah Teâla'yı görme konusuyla ilgili olarak Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌۙ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌۚ

"O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar."[180]

لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌۜ

"Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır."[181]

Bu âyet-i kerimede geçen *"daha güzeli"* ifadesiyle cennet, *"bir de fazlası"* ifadesiyle de cennette Yüce Allah'ı görüp temaşa etmek kastedilmiştir. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte de Resulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُّونَ فِي رُؤْيَتِهِ

"Şu ayı görmekten nasıl hiçbiriniz mahrum kalmaksızın (yahut birbirinize gösterebilmek için sıkışıp üst üste yığılmaksızın hepiniz zahmetsizce) görüyorsanız, Rabbinizi de öylece göreceksiniz."[182]

YÜCE ALLAH'IN CENNETTE MÜ'MİN KULLARINA HİTAB ETMESİ

Yüce Allah, cennette mü'min kullarına hitab edecektir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadis-i şeriflerde Yüce Allah'ın cennette mü'min kullarına hitap edeceğine ilişkin birçok delil vardır. Mesela bir âyet-i kerimede,

سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحٖيمٍ

[178] İsrâ, 17/15.
[179] Yâsîn, 36/54.
[180] Kıyame, 75/22-23.
[181] Yunus, 10/26.
[182] Müslim, İman, 81.

“Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) “Selâm” (vardır).”[183] buyurulmaktadır. Sahabe-i kiramdan Cabir (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

بَيْنَا أَهْل الْجَنَّة فِي نَعِيمهمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُور فَرَفَعُوا رُءُوسهمْ فَإِذَا الرَّبّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقهمْ , فَقَالَ السَّلَام عَلَيْكُمْ يَا أَهْل الْجَنَّة . قَالَ وَذَلِكَ قَوْله تَعَالَى { سَلَام قَوْلًا مِنْ رَبّ رَحِيم } فَيَنْظُر إِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَلَا يَلْتَفِتُونَ إِلَى شَيْء مِنْ النَّعِيم مَا دَامُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ حَتَّى يَحْتَجِب عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُوره وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارهمْ

“Bir ara cennetlikler nimetleri içindeyken kendilerine bir nur parıldar. Başlarını kaldırıp baktıklarında bir de ne görsünler. Kutlu ve Yüce Allah üzerlerinden kendilerine bakıyor! Onlara, ‘Selam size ey cennet ehli!’ der. İşte bu, Yüce Allah’ın ‘Çok merhametli olan Rab’den bir söz olarak (kendilerine) ‘Selâm’ (vardır).’ (mealindeki) buyruğudur. (Kendilerine görünüp hitap ettiği sırada cennetteki kimseler) Rablerine bakarlar; O da kendilerine bakar. O’na baktıkları sürece içinde bulundukları (diğer) nimetlere dönüp bakmazlar. Derken Allah kendilerine görünmez olur. Ama O’nun nuru ve bereketi orada kalır.”[184]

Bu hadis-i şerif ile Yüce Allah’ın cennetteki kullarına görüneceği, onlara hitap edeceği ve yücelerden onlara sesleneceği açıkça ifade edilmektedir.[185]

VI. KADERE İMAN

İslam dininin altı önemli iman esasından biri ve sonuncusu da kadere imandır. Bu, hayır ve şer, iyi ve kötü ne varsa hepsinin Yüce Allah’ın takdiriyle meydana geldiğine inanmaktır.

Kaza ve kaderi tanımlama hususunda farklı görüşler bulunmakla beraber Eş’ari mezhebine göre;

KAZÂ

Cenab-ı Allah’ın ezelden ebede kadar olacak bütün şeyleri zaman, Mekân, nicelik ve nitelikleriyle bilip ezeli ilmine uygun olarak dilemesidir.

KADER

Cenab-ı Allah’ın ezeli ilminde dilemiş olduğu şeylerin, zamanı gelince ezeldeki programına uygun olarak meydana gelmesidir.[186]

Kısaca Yüce Allah, insanların hür iradeleriyle seçecekleri şeyleri nerede ve ne şekilde seçeceklerini ilm-i ezelisinde bilir ve buna göre hükmeder; zamanı gelince

---

183 Yâsîn, 36/58.
184 İbn Mâce, Mukaddime, 13, I, 65-66.
185 İbn Ebi’l-İzz, Şerhu’l-Akideti’t-Tahaviyye, 170-171.
186 Beycuri, Tuhfetü’l-Mürid Şerhi, 188; AYDIN, İslâm İnançları, 324.

de kulun seçimine göre o şeyi yaratır. Şu hâlde kulun; *"Allah'ın takdiri böyleymiş"* diyerek sorumluluktan kaçmaya çalışması, eski deyimle kaza ve kader ile ihticac etmesi kabul edilemez.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

"Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır."[187] ayet-i kerimesinden kendilerine göre manalar çıkarmaya çalışan Kaderiye mezhebi; insanı iradesiz bir varlık gibi düşünmekte ve insanın yaptıklarından sorumlu tutulmaması gerektiği fikrini savunmaktadır. Oysa Allah, insana bir irade vermiştir. İnsan, sorumluluk getiren bir fiili işlemeden önce iradesini o fiile yöneltmektedir. Onun iradesini yöneltmesinden sonra Cenab-ı Allah da o fiili yaratmaktadır. Dolayısıyla iradesini kötü yönde kullanmış olan o insan sorumluluk altına girmiş olmaktadır.[188]

Özetle kader konusu ilahi bir sır ve muammadır. Açık bir çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Kısıtlı bir alanda etkin olan insan aklı, zaman ve mekân boyutlarının söz konusu olmadığı bu ilahi sır ve muammayı çözüme kavuşturmaktan acizdir. Sevgili peygamberimiz (s.a.s), bizleri bu konuyu tartışmaktan menetmiştir. Ebu Hüreyre (r.a.), bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَتَنَازَعُ فِي الْقَدَرِ فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّمَا فُقِئَ فِي وَجْنَتَيْهِ الرُّمَّانُ فَقَالَ أَبِهَذَا أُمِرْتُمْ أَمْ بِهَذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِينَ تَنَازَعُوا فِي هَذَا الْأَمْرِ عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَلَّا تَتَنَازَعُوا فِيهِ

"Kader konusunu (arkadaşlarla) kendi aramızda tartışmaktayken Resulullah (s.a.s) çıkageldi. (Bu konuyu tartıştığımızdan ötürü) yüzü kızarasıya kadar öfkelendi. Öyle ki, boyun damarlarına nar sıkılmış gibi olmuştu. 'Siz bununla mı emrolundunuz (ya da) ben bu iş için mi size peygamber olarak gönderildim?! Sizden öncekiler sırf bu konuyu tartıştıklarından ötürü mahvoldular! Artık bu konuyu tartışmamanızı sizden kesin olarak istiyorum' dedi."[189]

ŞAKİ VE SAİD

Şaki kelimesi sözlükte bahtsız, mutsuz ve kötü durumda bulunan insan anlamına gelir. Akaid ıstılahında ise şaki; uzun süre mümin olarak yaşamış olsa bile küfür hâli üzere ölen kişi anlamına gelir. Kâfir, cahil (İslam'a yabancı) ve muannit (dinsizlikten vazgeçmemekte inat eden), nassları bırakıp sırf kendi aklına dayanan ve hakkı bulamayan kimseler de bu kapsama girerler. Müşriklerin çocukları şaki kapsamına girmezler. Kuvvetli ve sahih olan görüşe göre o çocuklar ergenlik çağına varmadan ölürlerse cennete girerler.

---

187 Saffat, 37/96.
188 Cezirî, Tavzih, s. 127-128.
189 Tirmizî, Kader, 1.

Said kelimesine gelince bu, sözlükte mutlu, bahtiyar ve iyi durumda bulunan kimse anlamına gelir. Akaid ıstılahında ise said; daha önce kâfir olarak yaşamış olsa bile Müslüman olarak ölen kişi anlamına gelmektedir. Günahkâr müminler de said kapsamına girmektedirler.

Said kimseler, bazı günahlarından ötürü cehenneme girseler bile daha sonra Yüce Allah'ın lütuf ve inayetiyle cennete girecekler ve onların ebedi yurtları cennet olacaktır. Bunlar –şayet varsa birtakım günahları sebebiyle cehenneme girseler bile– orada ebedi kalmayacaklardır. Orada kaldıkları sürece azapları da devamlı olmayacaktır. Aksine oraya girdikten bir lahza sonra ölecekler ve cezaları bitip oradan çıkıncaya kadar da diriltilmeyeceklerdir. Aslında bu gerçek bir ölüm olmayıp, onların cehennem azabını hissetmemeleridir ki, bu da Yüce Allah'ın onlara bir lütfudur.[190]

Şakilerin ebedi yurdu ise cehennemdir. Konuyla ilgili âyet-i kerimelerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهٖۚ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ . فَاَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌۙ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ. وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَٓاءَ رَبُّكَۜ عَطَٓاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ .

"O gün geldiği zaman Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan şaki (mutsuz, cehennemlik) olanlar da vardır, said (mutlu, cennetlik) olanlar da. Şaki olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır. Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedi kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır. Said olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedi kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu, onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir."[191]

Şunu da belirtelim ki; insanların şaki ve said olanları bulunduğu gibi, cinlerin de şaki ve said olanları vardır. Yüce Allah kimin said, kimin şaki olacağını ezelde takdir buyurmuştur. Buna göre said bir kişi şakiliğe intikal etmeyeceği gibi, şaki bir kişi de saidliğe intikal edemez. Aksi halde Cenab-ı Allah'ın ilminin değişikliğe uğraması gerekir ki, bu mümkün değildir. Şu hâlde saidlik ve şakilik, insanlar için ezelde takdir edilen vasıflardır. Kader konusuyla ilintili olan şakilik ve saidlik vasıflarının kişiler için değişmez oluşunun sebebi şu olsa gerek: Yüce Allah, iman edip salih ameller işleyeceğini bildiği kulunu saidlikle, iman etmeyip küfürde kalmakta ısrar edeceğini bildiği kulunu ise şakilikle nitelemiştir.[192]

---

190 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid, 183-184.
191 Hûd, 11/105-108.
192 Beycuri, Tuhfetü'l-Mürid, 107.

Matüridî mezhebinin görüşüne göre Yüce Allah dilediği şaki kulunu saidlik nimetine mazhar kılar. Said kullardan dileyenler de kendi cüz'î iradelerini kullanıp şakilere mahsus amelleri işlemekle -Allah korusun- şakiler grubuna girebilirler. Nitekim bunu teyiden Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُۚ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ

"Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır."[193]

TEVEKKÜL

Sözlükte bir şeye dayanmak, bir işi başkasına havale etmek anlamına gelen tevekkül, akaid ıstılahında; maksada ulaşmak için gerekli olan bütün sebeplere tevessül edip de yapacak bir şey kalmadıktan sonra işin gerisini Allah'a bırakmak anlamını ifade eder. Tevekkülde bulunan kişi, Allah'ın iradesine teslim ve O'nun takdirine razı olmuş demektir. Ama bu, tembellik ve meskenet manasında asla anlaşılmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s), devesini salarak tevekkül ettiğini söyleyen bir bedeviye, yaptığı hareketin yanlış olduğunu söyleyerek onu şöyle uyarmıştır: (قَيِّدْ وَتَوَكَّلْ)*"(Deveni) bağla, (sonra) Allah'a tevekkül et."*[194]

Şu halde bir işte tevekkül etmeden önce o iş için lazım gelen tedbirlerin tamamının alınması, sonra da Allah'a güvenip tevekkül edilmesi gerekmektedir.

RIZIK

Yüce Allah'ın, canlı yaratıklarına yönelik fiillerinden biri de rızık vermesidir. Şu halde rızık; Yüce Rabbimizin canlılara, yiyip içerek beslenmek veya başka türlü yararlanmak üzere sevk ederek onlara bahşetmiş olduğu şeylerdir.

وَمَا مِنْ دَٓابَّةٍ فِي الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın."[195]

Şunu da belirtelim ki; kâfirin bu dünyada elde etmiş olduğu şeyler onu Allah'ı tanımaktan alıkoyuyorsa bu, nimet değil aksine bir azap ve nikmettir.[196] Şu ayet-i kerime de bunu doğrulamaktadır:

اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَۙ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ

193 Ra'd, 13/39.
194 Tirmizî, Kıyamet, 60.
195 Hûd, 11/6.
196 Aliyyü'l-Kâri, Şerhü Fıkhi'l-ekber.(Yunus Vehbi YAVUZ çevirisi), Çağrı yay, İstanbul 1979, s. 328-329.

"Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, onlar farkına varmıyorlar."[197]

Haram da helal gibi rızıktır. Herkes sadece kendi rızkını yer. Kimse kimsenin rızkını elinden alamaz. Dolayısıyla rızkı elde etmek için çalışıp kazanç sağlarken haram yollara başvurulmaması gerekir. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ قَدْ نَفَثَ فِي رَوْعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا فَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ

"Doğrusu Ruhu'l-emin (Cebrail) kalbime şunu ilham etti: 'Hiçbir kimse rızkının tamamını almadan ölmeyecektir.' Şu halde rızkınızı aramayı güzel yapın (harama tevessül etmeyin)."[198]

Mutezile mezhebine göre haram şey, rızık değildir. Bunlar bu görüşlerine delil olarak; haramın çirkin olduğunu ve Allah'a nispet edilemeyeceğini ileri sürerler. Oysa haramın çirkinliği, yasak kılınan araçlara tevessül etmek itibariyledir. Yoksa onun yaratılması cihetiyle değildir. Yani bir şeyin haram olması, onu elde etmek için yasak kılınan yollara başvurulmasından dolayıdır.[199]

Ehl-i sünnet âlimleri rızık konusunda şu esasları ortaya koymuşlardır:

1. Haram olan bir şey, onu kazanan için bir rızıktır.
2. Yegâne rızık verici, Yüce Allah'tır. O hâlde rızık olan haram şey, yaratılma bakımından Allah'la ilişkilendirilir.
3. Haram şey her ne kadar rızık ise de Yüce Allah, kulun haram rızık kazanmasına razı değildir.
4. Herkes kendi rızkını yer.[200]

ECEL

Yüce Allah, her canlı için miktarını ezelde takdir ettiği bir yaşama süresi belirlemiştir. Ecel dediğimiz bu süreyi tamamlamadan hiçbir canlı ölmez. Bu sürenin eksiltilmesi söz konusu olmadığı gibi artırılması da mümkün değildir. Ecelle ilgili ayet ve hadislerde bu husus kesin bir dille ifade edilmektedir:

وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْساً اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهَاۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[201]

---

197 Mü'minun, 23/55-56.
198 Beyhakî, Şüabu'l-Îman, II, 406.
199 Harputi, Tenkihü'l-Kelâm, 218-219.
200 AYDIN, İslâm İnançları, 242.
201 Münafikun, 63/11.

لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۚ اِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

"Her milletin bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler."[202]

Hz. Peygamber (s.a.s) de eşi Ümmü Habibe (r.a)'ye şöyle buyurmuşlardır: *"Sen belirlenmiş eceller, sayılı günler ve taksim edilmiş rızıklar konusunda Yüce Allah'tan talepte bulunuyorsun. O hiçbir şeyi ne vaktinden öne alır, ne de erteler."*[203]

Bazı hadislerde, yapılan birtakım iyiliklerin kişinin ömrünü uzatacağından bahsedilmekte ise de bundan maksat; iyilik sahiplerinin mutlu ve huzurlu yaşayacakları, sevap ve mükâfatlarının bol ve bereketli olacağıdır. Ya da Cenab-ı Allah ezelde, bu gibi insanların iyilik yapacaklarını bildiği için kendilerine uzun bir ömür takdir etmiştir. Yoksa takdir edilmiş ömrün kısalması ya da uzaması mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki selef-i salihin, uzun ömür için dua etmeyi hoş karşılamamışlardır. Her canlı eceli geldiğinde ölecektir. Maktul (öldürülen) da öyle. Yani öldürülen insanlar da kendileri için ezelde takdir edilmiş olan ecelleri geldiği için öldürülmüşlerdir.

"Şu halde katil neden yerilip cezalandırılıyor?" sorusu akla gelmektedir. Buna verilecek en mantıklı ve susturucu cevap şu olmalıdır: Katil, Yüce Allah'ın adam öldürme yasağını ihlal ettiğinden ötürü yergi ve cezayı hak eder.

وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّت۪ي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّۜ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"Çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşru bir hak karşılığı olmadıkça Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız."[204]

REENKARNASYON

Fransızca bir kelime olan reenkarnasyon; ölümden sonra ruhun yeniden insan vücuduna girmesi anlamına gelir. Reenkarnasyon nazariyesi, günümüz materyalist düşüncesi ve yaşayışına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ruhçu akımın bir yan ürünüdür. Reenkarnasyonun Hind düşünce sistemiyle de yakın ilgisi vardır. Birçok millette tenasühün izlerine rastlanmaktaysa da bu inanca Hintlilerde daha sık rastlanmaktadır. Hintlilere göre irfan sahibi erdemli ruhlar direkt olarak yüce âleme yükselirler. Dünyada yapmış oldukları işlerden de hesaba çekilmezler ama cahil ve hasis ruhlar, irfan sahibi erdemli ruhların

202 Yunus, 10/49.
203 Müslim, Kader, 1.
204 En'âm, 6/151.

yükseldikleri yüce âleme direkt olarak yükselemezler. Bunlar bedenden bedene geçerek olgunlaştıktan sonra ancak yüce âleme yükselebilirler.[205]

Tenasüh inancının Hindistan'da yayılması, oradaki yaşantı biçimiyle yakından ilgilidir. Kast sisteminin hâkim olduğu Hinduizm'de, dünyada iken kendi kastını, sınıf ve tabakasını değiştiremeyen Hindu'ya, tenasüh inancı bir teselli olarak sunulmuştur. Bu anlayışa göre Hintli, mevcut düzene isyan etmeden itaat etmek suretiyle daha sonraki hayatında daha üst tabakalara yükselme imkânına sahip olacak, aksi takdirde hayvan veya bitki olarak tekrar dünyaya gelecektir.

İslam toplumunda gulat-ı şiadan olan Nusayrilerle İshakiler de bu inancı benimsemişlerdir. İslam öncesi Arap toplumunda da tenasüh inancını benimseyenler vardı. Onlara göre bir insan öldüğünde veya öldürüldüğünde dimağının kanıyla bedeninin parçaları birleşerek baykuşa benzer bir kuş oluşurmuş! Oysa insan bu dünyadaki ömrünü tamamlayıp ahirete göçtükten sonra bir daha bu fani âleme geri dönemez.

Reenkarnasyon düşüncesinin temelini adalet için eşitlik görüşü oluşturmaktadır. Buna göre; *"İnsanlar farklı imkân ve kabiliyetlerle dünyaya gelmekte ve süre bakımından da çok farklı hayatlar sürmektedirler. Bu nedenle, ruhlar eşit olarak dünyaya gönderilmemişlerdir. İşte bu adaletsizlik ve eşitsizliğin giderilmesi, ruhların eşit ve adil bir tekâmül seviyesine ulaşmaları için tekrar bedenlenme bir ihtiyaçtır. İnsanların yaşama süreci, imkân ve kabiliyetlerindeki bu eşitsizlikler ancak tekrar tekrar pek çok kez bedenleşme yani reenkarnasyon olayı ile giderilebilir ve böylelikle adalet gerçekleşebilir."*

Bazı araştırmacılar, İslam'da reenkarnasyonun olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlar, görüşlerine delil olarak bazı ayet-i kerimeleri ileri sürmektedirler:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتاً فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Siz ölüler idiniz, O sizi diriltti, sonra öldürecek ve yine diriltecektir, sonra da O'na döndürüleceksiniz."[206]

قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ

"Dediler ki: Rabbimiz! Bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik. Şimdi (şu ateşten) çıkmak için bir yol var mıdır?"[207]

Birinci ayette sözü edilen iki ölüm ve iki dirilme ile ikinci ayette sözü edilen *"bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin"* ifadelerindeki ilk dirilme, yaşadığımız dünya hayatıdır. Bundan sonraki dirilme de ahiretteki dirilmedir. Çünkü bu

---

[205] Şehristani, Milel Nihal, s.716.

[206] Bakara, 2/28

[207] Mü'min, 40/11.

dirilmeden sonra Allah'a döndürülme söz konusu edilmektedir. Burada dikkati çeken ve açıklanması gereken husus; *"siz ölüler idiniz"* ibaresidir. Mevt, ölüm kelimesi Arapçada hayatın karşıtı anlamında kullanılır. Nitekim Nahl suresinin 21.ayetinde, putlarla ilgili olarak *"canlı olmayan ölülerdir"* denilmektedir. Kur'an'da hayatta olmama, ölüm ile ifade edilmektedir. Ölümün olduğu yerde hayat, hayatın olduğu yerde ölüm yoktur. Ayetteki *"siz ölüler idiniz"* ifadesini, *"henüz dünya hayatına gelmemiştiniz, hayat sahibi değildiniz veya toprak, nutfe vb. maddeler hâlindeydiniz veya hiç yoktunuz"* şeklinde anlamak yerinde olur. Bu ifadenin *"hayatta olmayanlar"* anlamına kullanıldığı açıktır. Ayetin *"Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?"* sorusuyla başlaması bu gerçeği pekiştirmektedir. Zira herkesin kabul ettiği gerçek, *"yok idik; var olup hayat sahibi olduk ve nihayet öleceğiz"* gerçeğidir. Bu gerçekten hareketle *"size hayat veren, daha sonra öldüren ve ölümünüzden sonra tekrar diriltecek olan Yüce Allah'tır. Hiç yoktan sizi yaratan, sizi tekrar diriltmeye de kadirdir"* mesajı verilmektedir. Bununla birlikte; Kur'an-ı Kerim'de tekrar bedenlenmenin, yani reenkarnasyonun olmayacağına dair kesin deliller de bulunmaktadır:

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِۙ لَعَلّ۪ٓي اَعْمَلُ صَالِحاً ف۪يمَا تَرَكْتُ كَلَّاۜ اِنَّهَا
كَلِمَةٌ هُوَ قَٓائِلُهَاۜ وَمِنْ وَرَٓائِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

"Nihayet onlardan birine ölüm gelince, 'Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım' der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır."[208]

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ بَلْ
بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُۜ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

"Onların, ateşin kenarına getirilip durdurulduklarında; `keşke dünyaya geri döndürülseydik, Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık' dediklerini bir görsen. Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü. Eğer geri döndürülseler, yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler. Doğrusu onlar yalancılardır."[209]

Özetle tenasüh ve reenkarnasyon İslam inancıyla asla bağdaşmaz. Çünkü insan, ruhu ve bedeniyle bir bütün teşkil eder. Ahirette de herkes yaptığının hesabını vermek üzere kendi ruhu ve bedeniyle dirilecektir.

---

208 Mü'minûn, 23/99-100.
209 En'âm, 6/27-28.

İKİNCİ BÖLÜM

İBADETLER

İbadetler konusuna girmeden önce bu konuyla ilgili olup sık sık karşımıza çıkacak olan bazı fıkhî terimlerin açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur ki, bu terimler sırasıyla şunlardır:

1. Farz: Yapılmasının gerekliliği kesin bir delil ile sabit olan, yapılması sevaba, terk edilmesi ise azaba vesile olan vecibelere denir. Günde beş vakit namaz kılmak, zekât vermek ve Ramazan ayında oruç tutmak gibi. Zira Yüce Allah, bu ibadetleri yapmamızı emretmiştir:

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin."[1]

Namazını kılıp zekâtını veren ve Resulullah (s.a.s)'a itaat eden sevap kazanır ve ahirette mükâfat görür. Namaz kılmayıp zekât vermeyen ve Resulullah (s.a.s)'a itaat etmeyen kimse ise günahkâr olur ve ahirette cezasını çeker.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."[2]

Ramazan orucunu tutan kimse, Allah'a karşı gelmekten sakınan takvalı bir kul olur, sevap kazanır ve ahirette mükâfat görür; cennete oruç tutanlara tahsis edilen Reyyan kapısından girer. Tutmayanlar ise ilahi azaba maruz kalırlar.

---

1 Nur, 24/56.

2 Bakara, 2/183.

Farzlar iki kısma ayrılır:

a. Farz-ı Ayın: Yapılması dinen yükümlü olan her Müslümandan ayrı ayrı istenen vecibelerdir. Günde beş vakit namaz kılmak, Ramazan orucunu tutmak gibi.

b. Farz-ı Kifaye: Yapılması Müslümanlardan istenen, ama bir kısmının yapması durumunda diğer Müslümanların sorumluluktan kurtulduğu, hiç kimsenin yapmaması hâlinde ise tümünün sorumlu ve günahkâr olacağı vecibelere denir. Örneğin ölen bir kimsenin techiz ve tekfini, üzerine cenaze namazının kılınması, cihad, verilen selama karşılık vermek gibi.

2. Vacip: Hanefiler dışındaki cumhur-u fukahaya göre vacip, farz gibidir. Hac ibadeti dışında diğer ibadetlerde farz ile vacip terimleri arasında fark yoktur. Hac ibadetinde farz olan ameller, yapılmadıkları takdirde yapılan hac geçerli olmaz. Yani haccın geçerli olması için bu amellerin mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Aksi halde hac ibadeti geçersiz olur. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı gibi. Hac ibadetindeki vaciplerle diğer ibadetlerdeki vacipler de hüküm bakımından aynı değildirler. Çünkü hac ibadetindeki vaciplerin yapılmaması durumunda hac ibadeti sahih olur. Mesela hacda vacip olan şeytan taşlama nüsükünü yapmayan kişinin haccı sahih olur. Ancak bu eksikliği kurban keserek telafi etmesi gerekir.

3. Rükün: İbadetin içinde yer alan ve onun bir parçasını teşkil eden kısma rükün denir. Namazda Fatiha okumak, rükû ve secdeye varmak; alışverişte icap, kabul, satıcı, müşteri, satılan mal ve bu mala ödenen bedel gibi.

4. Şart: İbadete başlamadan önce yapılması zorunlu olan, ancak o ibadetin bir parçasını teşkil etmeyen şeye denir. Mesela namaz kılınacağı zaman abdest almak, kıbleye yönelmek, avret yerlerini örtmek ve namaz vaktinin girmiş olması gibi. Bunlar her ne kadar namazın bir kısmını teşkil etmeseler de bunlara riayet edilmeden kılınan namaz geçerli olmaz.

5. Mendup: Kesin bir taleple olmamakla birlikte dinen yapılması istenen fiile mendup denir. Hanefiler dışındaki cumhur-u fukahaya göre mendup, sünnet, müstehap ve tatavvu' kelimeleri eş anlamlıdırlar. Bunların yapılmaları sevaba vesile olur. Ama terk edilmeleri hâlinde herhangi bir ceza terettüp etmez. Mesela kuşluk ve teheccüd namazlarının kılınması, nafile oruç tutulması, nafile hac yapılması, zekât ve fitre dışında sadaka verilmesi gibi. Bu namazları kılanlar sevap kazanır ama kılmayanlar azaba maruz kalmazlar.

6. Mubah: Yapılıp yapılmaması dinen aynı hükümde olan şeye mubah denir. İnsanlar bu fiilleri yapıp yapmamakta serbesttirler. Mesela Cuma namazı kılındıktan sonra insanların geçimlerini temin etmeleri için yeryüzüne yayılmaları emredilmiştir. Bu emir, mubahlık ifade eden bir emir olduğu için; Cuma namazından sonra çalışanlar sevap kazanmayacakları gibi, çalışmayanlar da azaba maruz kalmazlar.

وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا

"İhramdan çıktığınızda avlanın."[3] Bu âyet-i kerimedeki *"avlanın"* buyruğu da hac veya umre ihramından çıkan kimselere yönelik olup mubahlık ifade etmektedir. İhramlı iken kara hayvanlarını avlamak yasaklanmış, ancak ihramdan çıktıktan sonra kişilerin avlanıp avlanmamakta serbest oldukları ifade edilmek istenmiştir.

7. Haram: Yapılmaması Müslüman mükelleflerden kesin bir delil ile istenen fiile denir. Bu fiili yapmayan sevap kazanacağı gibi, yapan günahkâr olur. Mesela adam öldürmek, hırsızlık yapmak, içki içmek, başkalarının mallarını haksız nedenlerle yemek, hased etmek, kin gütmek, Müslümanların gıybetini yapmak ve zina etmek gibi. Bunları yapan günahkâr olur, azabı hak eder. Allah'a yakın olmak amacıyla bunlardan uzak duran kimse ise sevap kazanır ve mükâfat görür. Kabih, masiyet, memnu, fahişe ve zenb kelimeleri haramla eş anlamlı kelimelerdir.

8. Mekruh: Mekruh, din koyucusunun yapılmamasını kesin olmayan bir ifadeyle talep ettiği davranıştır. Mekruh fiilleri yapan kimse azaba müstahak olmasa da yapmayan sevap kazanır.

> *Hanefi mezhebine göre mekruh, tahrimen mekruh ve tenzihen mekruh olmak üzere iki kısma ayrılır:*
>
> *a. Tahrimen Mekruh: İşlenilmemesi kesin bir delil ile bizden istenen şeydir. Ancak bu, hüküm itibariyle haramdan daha hafiftir. İşlenmemesi durumunda sevap kazanılır; işlenmesi durumundaysa günahkâr olunur. Ancak bu günah, haram fiil işlemekten dolayı terettüp eden günahtan derece itibariyle daha hafiftir. Mesela güneş doğarken veya batarken sebepsiz nafile namaz kılmak gibi.*
>
> *b. Tenzihen Mekruh: İşlenmemesi, kesin olmayan bir delille istenen fiildir. Bunu yapmayan sevap kazanır. Yapan ise iyi bir iş yapmamış olur. Fakat azaba maruz kalmaz. Mesela hac ibadetini ifa etmekte olan bir kimsenin arefe günü oruç tutması veya Ramazan ayında seferi olan bir kimsenin orucunu bozması gibi.*[4]

9. Edâ: İbadeti dinen belirlenen vakitte ifa etmeye denir. Mesela ikindi namazını belirlenen vakitte kılmak; Ramazan orucunu Ramazan ayında tutmak gibi. Zekât vermek, borç ödemek gibi belli bir vakti olmayan ibadet veya diğer görevleri yerine getirmeye de eda denir.

10. Kaza: Farz olan ibadetin, şer'an belirlenen vakitten sonra yapılmasına denir. Mesela ikindi namazını belirlenen vaktinden sonra kılmak, Ramazan orucunu da Ramazan ayından sonra tutmak gibi. İbadetin mazeretli veya mazeretsiz olarak zamanında ifa edilmemesi durumunda, daha sonra kaza edilmesi farzdır.

---

3 Mâide, 5/2.

4 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü, I/67-69, I-XI, Dârü'l-Fikr'il-Muâsır, Dördüncü baskı, Şâm 1997.

Mesela Ramazan'da oruç tutmayan veya orucunu bozan kimsenin bu orucu kaza etmesi gerektiğine ilişkin bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"… Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir."[5]

Şunu ifade edelim ki, yapmakla yükümlü olduğu ibadeti mazeretsiz olarak zamanında ifa etmeyen kişi günahkâr olur; kaza etmenin yanı sıra tövbe istiğfarda bulunması da gerekir.

11. İade: Daha fazla sevap kazanmak maksadıyla bir ibadeti, vakti içinde ikinci kez ifa etmeye denir. Mesela öğle namazını yalnız başına kılmış olan bir kimsenin, bu namazın cemaatle kılınmakta olduğunu görmesi durumunda sevap kazanmak maksadıyla cemaate katılarak yeniden kılması gibi. İkinci kez kıldığı bu namaz nafile olarak gerçekleşir. Böyle yapmak sünnettir. Yapılan ibadetteki bir noksanlığı telafi etmek amacıyla ibadeti yeniden ifa etmeye de iade denir.[6]

12. Sebep: Var olmak veya yok olmak bakımından bir şeyin kendisine bağlı olduğu şeye denir. Yani din, sebebin var oluşunu hükmün var oluşuna alamet kılmıştır. Sebebin yokluğunu da hükmün yokluğuna alamet kılmıştır. Mesela vakit, namazın; Ramazan ayının girmesi orucun; nisap miktarı mala sahip olmak, zekâtın farz olmasının sebebidir. Aynı şekilde alışveriş akdi, malın mülkiyetinin satıcıdan müşteriye geçmesinin sebebidir.

13. Mâni: Var oluşu hükmün yokluğunu gerektiren şeye denir. Mani var olunca hüküm var olmaz. Mesela mirasçı olacak kişinin miras bırakanı öldürmesi gibi. Öldürmek fiili bu örnekte bir mânidir. Katile miras verilmesini engeller. Çocukluk, uyku ve delirme dinî emirlere muhatap olmaya ve yükümlülüğe manidir. Nitekim konuyla ilgili bir rivayette de şöyle buyurulmaktadır:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَن النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَن الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَن الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ

Hz. Ali (r.a) Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (Bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimse, ergenliğe varıncaya kadar çocuk ve akıllanıncaya kadar deli."*[7]

---

5 Bakara, 2/185.
6 a.g.e., I/72.
7 Ebu Dâvûd, Hudud, 16.

14. Azimet: Yüce Allah'ın kullarının geneli için başlangıçta teşri kıldığı dinî hükümlere denir. Şeriatte sabit olarak mevcut olan her hüküm azimettir. Ancak bir mazerete binaen buna aykırı olarak gelen hükme ruhsat denir. Şu halde azimet, her durumda kulların geneli için geçerli olan asli hükümlerdir.

Azimet, yükümlülük gerektiren beş şer'i hükmü; vacip, mendup, mubah, mekruh ve haramları kapsar.

15. Ruhsat: Delile aykırı olarak sabit olan hükme denir. Ruhsat, kulların yükünü hafifletmek ve sıkıntıyı gidermek amacıyla Şariin takdir ettiği bir mazeretten dolayı yine şer'î bir delil ile sabit olan şer'î bir hükümdür. Ruhsat, asli ve sahih olan şer'î delile aykırı olarak sabit olan bir hükümdür.

Ruhsat dört şer'î hükmü kapsar. Şöyle ki:

a. Ruhsata uymak bazen vacip olur. Mesela açlık nedeniyle hayati tehlike ile karşı karşıya kalan kimsenin leş yemesi gibi.

b. Ruhsata uymak bazen mendup olur. Mesela seferî kimsenin namazı kısaltarak kılması gibi.

c. Ruhsata uymak bazen mubah olur. Mesela hekimin, kadın ve erkek hastalarının avret yerlerine bakması gibi.

d. Ruhsata uymak bazen mekruh olur. Mesela şiddetli dayak veya ölümle tehdit edilen kimsenin, kalbi imanla dopdolu olduğu halde istemeyerek küfür kelimelerini telaffuz etmesi veya seferî kimsenin Ramazan orucunu bozması gibi.[8]

16. Sahih: Sebebi mevcut, şart ve rükünleri yerine getirilmiş olan, manileri bulunmayan ve şer'î sonuçlar doğuran şer'î hükümdür. Mesela mükellefi zimmetten kurtaran sahih namaz, malın mülkiyetini satıcıdan müşteriye aktaran sahih alışveriş ve eşlerin birbirlerinden cinsel bakımdan yararlanmalarını helal kılan sahih nikâh örnek gösterilebilir.

Sahih olmayan hüküm, şer'î hüküm doğurmayan hükümdür. Bu eğer ibadetler grubundan vacip bir fiil ise, bu şekilde yapılmasıyla mükellef zimmetten kurtulmuş olmaz; iade edilmesi (yeniden yapılması) gerekir. Yapılan bu gayrı sahih şey bir akid ise bu akid bir hüküm ifade etmez.

17. Fasid ve Batıl: Şafii mezhebine göre fasid ile batıl eş anlamlı kavramlardır. İster ibadetlerde ister muamelelerde olsunlar fasid ile batıl, sahih olmayan hükümlerdir. Fasid ile batıla şer'î hüküm terettüp etmez. Fıkıh açısından fasid ile batıl geçersiz olup yok hükmündedirler. Yapılan ibadet fasid veya batıl olmuş ise, iadesi gerekir. Yapılan muamele fasid veya batıl olmuş ve sahibi de bunun şer'î bir hüküm doğurmasını istiyorsa muamelenin, şartlarına uygun olarak yeniden yapılması gerekir.

---

8 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 21.

İBADET

Sözlükte tazimde bulunmak, kulluk etmek anlamına gelen ibadet kelimesi dinî ıstılahta; Yüce Allah'ın beğenip arzu ettiği gizli - açık söz ve fiiller anlamını ifade eder. Buna göre namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, doğru sözlü olmak, emaneti sahibine vermek, ana-babaya iyi davranmak, ahde vefa göstermek, komşuya, yetime, düşküne ve hayvanlara iyi davranmak, dua etmek, Kur'an-ı Kerim okumak, Allah'ı anmak…birer ibadettir. Kulların Allah'a ibadet etmeleri onların yegâne yaratılış gayesidir.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[9]

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."[10]

اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ

"Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilah yoktur."[11]

Yukarıda sayılan ve Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili olarak geçen diğer ayet ve hadisler, her müslümanın Allah'a karşı ibadetle yükümlü olduğunu, bu yükümlülüğün gereğini yapanların ilahi mükâfata nail olacaklarını, yapmayanlarınsa ilahi ikaba maruz kalacaklarını net bir şekilde ifade etmektedirler. Yükümlülerin bu ibadetlerden bir kısmını yerine getirirken bazı şartlara uymaları gerekmektedir. Mesela namaz kılmak, Kâbe'yi tavaf etmek ve Kur'an-ı Kerim okumak için kişinin hadesten (manevi pisliklerden) arınmış ve temiz olması gerekmektedir.

TEMİZLİK (TAHARET)

Taharet, sözlükte idrar ve benzeri maddi - manevi kir ve pisliklerden arınmak anlamına gelir. Dinî ıstılahta ise, namaz ve tavaf gibi ibadetlere mani olan hades ve necasetin giderilmesidir. Şafii mezhebi müctehidlerinden İmam Nevevî, temizliği şöyle tanımlamıştır: *"Temizlik; hadesin (abdestsizlik, cünüplük ve kadınların özel hâllerinin) veya necasetin ya da mana ve şekil bakımından bunlara benzeyen şeylerin giderilmesidir."*[12] Mana ve şekil bakımından hades ve necasete benzeyen şeylerin giderilmesinden kasıt, Cuma guslü gibi sünnet olan gusüller ve abdest üzerine abdest almaktır.

---

9 Zâriyât, 51/56.
10 Bakara, 2/21.
11 A'râf, 7/59.
12 Muhyi'd-Din en-Nevevî, Kitabü'l-Mecmu', I/123, Beyrut 1995.

İslamiyet, maddi ve manevi temizliğe çok önem veren bir dindir. Yüce Allah, temizliğe önem veren kullarını överken şöyle buyuruyor:

اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Şüphesiz Allah, çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever."[13]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de müteaddit defalar ümmetini temiz olmaya, temizliğe önem vermeye teşvik etmiştir:

الطُّهُورُ شَطْرُ الإيمَانِ

"Temizlik imanın yarısıdır."[14]

Bütün fıkıh ve ilmihal kitaplarında temizlik bahsi, ibadetlerin en önemlisi olan namaz bahsinden önce ele alınmıştır. Çünkü temizlik, namazın sahih (geçerli) olmasının şartıdır. Bu şarta riayet edilmeden kılınan namazın sahih olmayacağı bellidir. Bir hadis-i şerifte;

مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ اَلطُّهُورُ

"Namazın anahtarı temizliktir."[15] buyurulmaktadır.

İnsanın bedenine, elbisesine ve ibadetini eda edeceği mekâna bulaşan necasetin giderilmesi farzdır.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ

"Elbiseni temizle."[16]

اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

"Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."[17]

Elbise ve mekânı temizlemek farz olduğuna göre bedenin temizlenmesi öncelikle farz olur. Çünkü beden temizliği, namaz kılacak olan kişi için daha fazla gereklidir.

TEMİZ ŞEYLER

Tahâret, *"hadesten taharet"* ve *"necasetten taharet"* olmak üzere iki kısma ayrılır. Fakîhlere göre necaset, pis şeyler anlamına gelir. Bu bölümde bazı necis maddeleri ve bunların karşıtı olan temiz maddeleri örneklendirmeye çalışacağız. Ayrıca affedilen (ibadetlere engel olmayan) necasetleri ve bunların temizlenme şeklini

---

13 Bakara, 2/222.
14 Müslim, Taharet, 1.
15 Tirmizî, Taharet, 3.
16 Müddessir, 74/4.
17 Bakara, 2/125.

anlattıktan sonra da temiz olan şeyleri ele alacağız. Çünkü eşyada asl olan, temiz olmaktır. Temiz şeyler, sayılamayacak kadar çoktur. Mesela insan, canlı olsun ölü olsun temizdir. Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de,

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنٖٓي اٰدَمَ

"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık."[18] buyurmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

"Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir."[19] âyet-i kerimesine gelince buradaki pislik ve necaset, manevî bir pisliktir. Yoksa müşrik, domuzun necaseti anlamında necis değildir.

Temiz şeylerden biri de cansız olan, içinde hayattan eser bulunmayan ve canlı bir cisimden kopmamış olan maddelerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır:

1. Katı maddeler,
2. Sıvı maddeler.

Katılara örnek olarak yeryüzünün tüm parçalarını, altın, gümüş, bakır, demir, kurşun ve benzeri yerden çıkan madenleri gösterebiliriz. Uyuşturucu da olsalar bütün bitkiler bu kategoride mütalaa edilmektedirler.

Uyuşturuculara müfsid bitkiler adı verilmektedir. Müfsid olanlar, insana neşe ve keyif vermeksizin aklını kaybettirirler. Ama duygularını kaybettirmezler. Afyon ve esrar gibi... Bir kısmı da insanı uyutarak hem aklını hem de duygularını kaybettirirler. Zehirli bitkiler gibi... Bu bitkileri kullanmak her ne kadar akla, duygulara ve diğer şeylere zararlı iseler de aslında birer madde olarak temizdirler.

Sıvılara örnek olarak da su, zeytinyağı, şeker kamışından elde edilen sıvı, çiçeklerden elde edilen sular, esans ve sirke gösterilebilir. Bütün bu saydıklarımız necis bir şeye bulaşmadıkça temiz maddelerdir. Her canlının gözyaşı, teri, salyası ve sümüğü de yukarıda saydığımız temiz olan sıvı maddelerden sayılır. Bu sıvılar, eti yensin yenmesin, eğer temiz bir hayvandan meydana gelmişse temizdir. Yılan ve akrebin zehiri de temizdir.

> *Hanefi mezhebine göre canlıların teri ve salyası, temizlik ve pislik bakımından o canlının içtiği suyun artığı hükmündedir.*

Bozulmamış yumurtalar temizdir. İnsanın veya eti yenen hayvanın bozulmamış sütü de temizdir.

Ama canlılar, ister insan olsun ister hayvan hepsi de yaratılış bakımından temizdirler. Ancak köpek, domuz, bunların ikisinden doğan veya başkalarıyla çiftleşerek bunlardan doğan hayvanlar haramdır.

---

18 İsrâ, 17/70.
19 Tevbe, 9/28.

Hanefî mezhebine göre domuzdan başka necis bir hayvan yoktur.

Balgam, safra ve sümük, öd suyu, öd kesesi de necistir. Ancak işkembede olduğu gibi yıkamakla temizlenebilir. Çünkü işkembenin içindeki su necis olduğundan dolayı işkembe de necistir. Ancak yıkanmakla temizlenmektedir.

Hanefî mezhebine göre her hayvanın öd suyu onun idrarı hükmündedir. Eti yenen hayvanlarda öd suyu hafif necaset, eti yenmeyen hayvanlarda ise ağır necaset olarak kabul edilmektedir. Öd kesesi de hüküm bakımından öd suyuna bağlıdır.

Timsah, su kurbağası ve su yılanı dışındaki deniz hayvanlarının ölüsü de temizdir. Deniz kaplumbağası da temizdir. Ölen deniz hayvanı köpek, domuz veya insana benzese de ister karada ister denizde ölmüş olsun, ister kendiliğinden ölmüş, ister başkaları tarafından öldürülmüş olsun, yine temizdir. Peygamber (s.a.s) Efendimizin şu hadîs-i şerîfi bu hususta bizim için dayanak teşkil etmektedir:

أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ أَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالسَّمَكُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبَدُ وَالطِّحَالُ

"Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı: Ölüler, balık ve çekirgedir. Kanlar ise ciğer ve dalaktır."[20]

Şarap da herhangi bir madde katmadan sirkeye dönüşürse helâl olur.

Usulüne uygun olarak kesilmiş eti yenen hayvanların kılı, yünü ve tüyü temizdir. Anılan bu şeyler, eti yenen ve fakat ölü bir hayvana ait iseler necistirler. Ancak bu şeyler, sağ olsun ölü olsun insana ait iseler temizdirler. Bu şeyler, yolunarak koparılmış veya köklerinde bir hastalık ya da kan görülmüşse veya yolunurken örfe göre bir kıymeti olmayan çok az miktarda bir et parçası da beraber kopmuşsa, kökleri necis, geri kalan kısımları temizdir. Ama yolunurken beraberinde örfe göre değeri olan bir et parçası kopmuş ise bu, ona bağlı olarak necis olur.

NECİS ŞEYLER

Temizin zıddı olan necis, yani pis ve murdar şeylerin sayısı çoktur. Mesela karada yaşayan ve yaralandığı zaman kanı akan canlıların ölüleri necistir. Ancak insanın ölüsü bundan istisna edilmiş olup temizdir. Deniz hayvanlarının ölüleri de temizdir. Bu konuda Ebu Hüreyre (r.a)'den gelen bir rivayette şöyle denilmektedir:

سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ ، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا ، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ

Bir adam Resulullah (s.a.s)'a şöyle bir soru sordu: *"Ey Allah'ın Resulü, biz deniz yolculuğu yaparız. Yanımıza az miktarda su alırız. Eğer o suyla abdest alırsak (içecek*

---

[20] Muvatta' , Dahaya, 8.

suyumuz kalmaz) susuz kalırız. Deniz suyu ile abdest alalım mı?" Resulullah (s.a.s) ona şöyle cevap verdi: *"Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir."*[21]

Çekirge gibi, yaralandığı zaman akacak kanı bulunmayan kara hayvanlarının ölüsü de bu hükmün dışında tutularak temiz kabul edilmiştir. Kendisine hayat nüfuz etmiş olan ölünün parçaları da necistir. Ölü hayvanın et, deri, kemik, yün, kıl, tüy ve diğer parçaları necistir. Çünkü bu parçalara hayat nüfuz etmiştir.

Hanefî mezhebine göre ölü hayvanın, içinde hayat emareleri bulunan eti ve derisi necistir. Ama ölü hayvanın kemik, tırnak, gaga, pençe, toynak, boynuz ve kılları içine hayat nüfuz etmediğinden temizdir. Çünkü Peygamber (s.a.s), eşi Meymune'nin ölen koyunu için;

إِنَّمَا حُرِّمَ أَكْلُهَا

"Ancak onu yemek haram kılındı"[22] *buyurmuştur. Bu hadîse göre ölü hayvanın sadece eti haram kılınmış oluyor. Sayılan diğer şeylerde başka pislik bulunmazsa temiz sayılırlar. Aksi takdirde necis olurlar. Sinire ilişkin iki rivayet vardır. Meşhur olan rivayete göre sinir temizdir.*

Ölü hayvandan çıkan bütün şeyler necistir. Ancak eti yensin yenmesin bütün ölü hayvanlardan çıkan kabuğu sertleşmiş yumurtalar helâldir.

Hanefî mezhebine göre ölü hayvandan çıkan ve canlılığı zamanında temiz sayılan süt, yumurta ve infeha veya mecbene denen mide sıvısı temizdir. Bu sıvı peynir mayası olarak da kullanılır.

Köpek, domuz, bunların kendi eşleriyle veya başka cinsten bir hayvanla çiftleşmelerinden doğan hayvanlar da necistir. Köpeğin necis oluşunun delili, şu hadis-i şeriftir:

إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيُرِقْهُ ثُمَّ لِيَغْسِلْهُ سَبْعَ مِرَارٍ

"Birinizin kabına köpek dilini soktuğunda onu(n içindekini) döksün. Sonra yedi kez yıkasın."[23]

Domuzun necisliği ise köpeğe kıyas yoluyla tespit edilmiştir. Çünkü o, köpekten daha kötü bir vaziyettedir. Onun kendisinin ve mal edinilmesinin haramlığı hakkında kesin hüküm vardır. Köpek ve domuzdan süzülüp damlayan ter, salya, sümük ve gözyaşı da necis şeylerdendir.

Dört şey dışında bütün kanlar necistir. Bunlar da;

a. Eti yenen hayvanın kan renginde çıkan sütü,

b. Mutad yoldan gelen kan rengine bürünmüş olan meni,

---

21 Ebu Dâvûd, Taharet, 41; Tirmizî, Ebvâbü't-Tahare, 52; İbn Mâce, Taharet, 38.
22 Müslim, Hayz, 27.
23 Müslim, Taharet, 27.

c. Kuluçkaya elverişli olmak şartıyla kan rengine bürünmüş olan yumurta,

d. Temiz bir hayvandan olması kaydıyla pıhtıya veya bir çiğnem ete dönüşen kandır.

Et ve kemiklerin üzerinde duran kanlar. Bunlardan sakınmak çok zor olduğu için kanlı et veya kemiğin pişirilip yenmesi caiz görülmüştür.

Hanefi mezhebine göre insandan olsun, hayvandan olsun akmamış olan kan temizdir. Et çiğnemine dönüşen kan da temizdir. Fakat pıhtı hâline gelen kan necistir.

İrin ve cerahat necistir. Yaralardan akan sıvılar, rengi ve kokusu değişmiş ise necistir. Rengi ve kokusu değişmemişse ter gibi temizdirler.

Hanefî mezhebine göre irin ve cerahat dışında bedenden akan sıvılar eğer bir hastalıktan kaynaklanıyorsa, akarken acı hissedilmese bile necistir. Bir hastalıktan kaynaklanmıyorsa temizdir. Ama bir hastalıktan ötürü gözden akan sular, akarken bir acı hissedilmese bile necistir.

Daha henüz bebeklik döneminde olup yiyeceklerden yememiş olsalar bile insanların idrar ve tersleri necistir. Bunlar necasete dönüşmeksizin eski yenebilir şekillerinde kalsalar bile yine de pis ve murdardırlar.

Katır ve eşek gibi eti yenmeyen ve fakat yaralandıklarında kanı akan hayvanların dışkı ve idrarları da necistir.

Hanefî mezhebine göre eti yenmeyen hayvanların ters ve idrarı necaset ve temizlik bakımından kısımlara ayrılır. Hayvan eğer havada uçan cinstense (karga gibi), onun necaseti hafiftir. Yok, eğer uçan cinsten değilse necaseti ağırdır. Şunu da kaydetmek gerekir ki: Katır ve eşek gibi hayvanların yollarda bıraktıkları idrar ve tersleri fazla olduğundan, zorluğu ortadan kaldırmak amacıyla affedilen necasetler türünden sayılmıştır.

Eti yenen hayvanların da idrar ve tersleri mutlak surette necistir.

Hanefî mezhebine göre eti yenen hayvanların idrar ve tersleri hafif necislerdendir. Yalnız kuşlara ilişkin olarak şöyle bir ayırım vardır: Eğer kuş (güvercin ve serçe gibi) havada uçarken tersleyen cinsten ise onun tersi temizdir. Diğerlerininki ise (tavuk, yabanî ördek ve kaz gibi) İmameyn'e göre hafiftir. İmam Azâm'a göre ise ağır necasettir.

Dokuz yaşını doldurduktan sonra normal yoldan gelen insan menisi temizdir. Meninin temiz oluşu hakkında Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا هُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمُخَاطِ وَالْبُزَاقِ

"Meni ancak tükürük ve sümük gibidir."[24]

---

24 Dârekutnî, Taharet, 46.

İnsandan başka diğer canlıların menileri de bu hükme kıyaslanarak temiz kabul edilmiştir. Ancak köpek, domuz ve bunlardan doğanların menileri bu hükmün dışına tutulmuş olup necistir.

Hanefi mezhebine göre insan menisi de necis şeylerdendir.

Mezî ve vedî de necis şeylerdendir.

Kusmuk derhal dışarı çıkarsa ve yemek olsun su olsun, mideden çıktığı bilinirse necistir. Ama mideden çıktığı şüpheli olursa asl olan temiz olmasıdır. Uyuyanın ağzından çıkan su da sarı renkli ve pis kokulu ise bu hükme tâbidir. Ama bu derde müptelâ olanlar için bu su, zorluğu gidermek maksadıyla görmezden gelinebilen necasetlerden sayılmıştır. Deve ve koyunların geviş getirirken çıkardıkları salya necistir.

Hanefî mezhebine göre, durdurulması mümkün olmayan ağız dolusu olarak gelen gerek yemek, gerek su, gerek sarı renkte bir sıvı ve gerekse kan pıhtısı hâlinde gelen kusuntu ağır necasettir. Bu yemek ve sular, mideye yerleşmeden önce kusulsa bile yine ağır necasettirler. Süt emme dönemindeki çocuğun kusmuğu da bu hükme tâbidir. Fakat uyumakta olan bir kişinin ağzından gelen su temizdir. Az veya çok, küçük veya büyük kurtçukları kusan kimselerin de bu kusuntuları temizdir. Mideden gelen su da kusuntu hükmündedir. Bu hususta Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

إِذَا قَاءَ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ أَوْ قَلَسَ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ ثُمَّ لِيَبْنِ عَلَى مَا مَضَى مِنْ صَلاَتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ

“Sizden biriniz namazdayken kusar veya midesinin suyu ağzından dışarı atılırsa namazı bıraksın ve gidip abdest alsın. Sonra –eğer konuşmamışsa– namaza kaldığı yerden devam etsin.”[25]

Hiçbir şeyle karışmamış olan balgam temizdir. Ancak yemekle karışık olup bu karışımda yemek balgamdan daha çok olursa necis olur. Ama her ikisi eşit miktarda olursa her biri tek başına değerlendirilir. Eğer yemek kısmı tek başına ağız dolusu olursa kusuntu hükmüne tabi olur.

Tükürükle karışık olan kana gelince bu karışımdaki tükürük çoğunlukta olup sıvının rengi sarı olursa bu temizdir. Yok, eğer karışımın içindeki kan çoğunlukta olup sıvının rengi kırmızı olursa bu necistir. Karışımdaki kan ister çok olsun ister tükürüğün miktarına eşit olsun, ağız dolusu olmasa bile yine necistir. Deve ve koyunların geviş getirmeleri esnasında çıkarmış oldukları salyalar da az olsun çok olsun necistir.

---

25 Dârekutnî, Taharet, 56.

Bir kişi aynı anda birkaç defa peş peşe kusar da bu kusuntulardan her biri kendi başına ağzı doldurmaz, ama üst üste toplandığında ağız dolusu kadar olursa bu kusuntular da necis olur.

Canlı hayvandan çıkan çürük yumurta da necistir. Çürük yumurta; kokuşmuş olmakla birlikte sarısı beyazına karışan yumurtadır. Bununla beraber böylesi yumurtaların temiz olduğuna dair bir görüş de vardır. Tercih edilen görüşe göre, kana dönüşen ve canlı bir hayvandan çıkıp da kabuğu sertleşmemiş olan yumurta necistir.

Hanefî mezhebine göre, yumurta kana dönüşürse necis olur. Ama sadece kokarak değişen yumurta, kokmuş et gibi temizdir.

Eti yenen hayvanların üzerlerinden alınan ve alınırken beraberinde örfe göre bir kıymeti olmayacak kadar az miktarda et parçası kopan yün, tüy, kıl ve kanat tüyleri temizdir. Ama beraberinde örfe göre bir kıymeti olacak kadar çok et parçası koparsa her ikisi de necis olur. Hayvanın üzerinden alınan tüy ve beraberindeki şeyin temiz mi necis mi olduğu hususunda şüpheye düşülürse asl olan temiz olmasıdır. Ayrıca ölü hayvanın istisnasız olarak tüm parçaları necistir.

Ölü hayvan bahsinde sayılan parçalarla canlı olan ceylandan alınan misk ve derisi bu hükmün dışında tutulmuş olup temizdir. İnsandan gayrı, eti yenmeyen canlıların sütü de necistir.

Hanefî mezhebine göre, canlı olsun ölü olsun, eti yensin yenmesin bütün hayvanların sütü temizdir. Ancak domuzun sütü bu hükmün dışındadır. Çünkü onun ölüsü de dirisi de necistir.

Ateşte yanan pisliğin külü ve dumanı necistir.

Hanefî mezhebine göre, ateşte yanmış necasetin hem külü, hem dumanı temizdir. Aynı şekilde bir necaset, yanmaksızın kendiliğinden toprak hâline gelirse temiz olur.

Sarhoş edici sıvılar da necistir. Bu sıvı ister üzüm şırasından, ister kuru üzüm ezmesi, ister hurma ezmesi, ister başka bir şeyden yapılmış olsun necistir. Çünkü Yüce Allah, hamrı (şarabı) "rics' yani pislik olarak adlandırmıştır. Rics ise örfe göre necis şey demektir. Sarhoş edici her sıvının hamr olarak kabul edilmesi, şu hadîs-i şerife dayanmaktadır:

كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

"Her sarhoş edici şey hamrdır. Her sarhoş edici şey haramdır."[26]

İslam'ın sarhoş edici sıvıyı içmenin haramlığını ilan etmesinin ötesinde, onun necis olduğuna karar vermesi, ondan nefret edilmesi ve onu kullanmanın büyük günah olduğunun bilinmesi içindir.

[26] Müslim, Eşribe, 7.

Hanefi mezhebine göre üzüm ve hurma dışındaki bitkilerden elde edilen alkollü sıvılar necis değildirler. Hatta İmam Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'a göre hurma ve üzüm dışında incir, şeker pancarı ve benzeri bitkilerden elde edilen sıvılar ateşte kaynatılmış olsalar da olmasalar da, az da olsalar çok da olsalar sarhoş etmedikleri takdirde içilmeleri haram değildir. İçen kişi sarhoş olsa bile kendisine içki haddi uygulanmaz. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz içilmesi haram kılınan hamrın sadece bu iki bitkiden elde edilebileceğini bildirmiştir:

اَلْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ النَّخْلَةِ وَالْعِنَبَةِ

"Hamr şu iki ağaçtan elde edilir: Hurma ve üzüm (ağaçları)."[27]

Ancak Hanefi mezhebi müctehidlerinden İmam Muhammed, bu konuda İmam Ebu Hanife ile İmam Ebu Yusuf'a muhalefet ederek, sarhoş edici her çeşit sıvıyı içmenin haram olduğu görüşünde olduğunu belirtmiştir.[28]

SIVI VE KATI MADDELERİN TEMİZLENMESİ

Sıvı ve katı maddeler şu dört şeyle temizlenirler:

1. Mutlak Su

Suyun temiz ve temizleyici olduğu Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir:

وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ

"Hani Allah sizi temizlemek için gökten üzerinize su indiriyordu."[29]

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً

"Ve gökten tertemiz bir su indirdik."[30]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de suyun temizleyici olduğu hususunda şöyle buyurmuştur:

اَلْمَاءُ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ

"Su temizleyicidir. Hiçbir şey onu necis hâle getiremez."[31]

Mutlak su yedi çeşittir:

a. Yağmur suyu,

b. Kar suyu,

c. Dolu suyu,

[27] Müslim, Eşribe, 4.
[28] Kâsânî, 4, 283.
[29] Enfal, 8/11.
[30] Furkan, 25/48.
[31] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 4.

d. Pınar suyu,

e. Kuyu suyu,

f. Nehir suyu,

g. Deniz suyu.

2. Temiz Toprak

فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ

"Temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (Teyemmüm edin)."[32]

3. Tabaklamak (Dibağet).

Deriler tabaklandıkları takdirde temiz olurlar. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a)'tan gelen bir rivayette şöyle denilmektedir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تُصُدِّقَ عَلَى مَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةَ بِشَاةٍ فَمَاتَتْ فَمَرَّ بِهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَلَّا أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَغْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ فَقَالُوا إِنَّهَا مَيْتَةٌ فَقَالَ إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا

Resulullah (s.a.s)'ın eşlerinden Meymune (r.a)'nin cariyesine bir koyun sadaka olarak verilmişti. Bu koyun öldü. Resulullah (s.a.s) geçerken koyunun ölüsünü görünce, *"Keşke derisini alıp tabakladıktan sonra ondan yararlansaydınız."* buyurdu. *"O leştir"* demeleri üzerine de, *"Sadece onun yenilmesi haram kılınmıştır"* buyurdu.[33]

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ سَوْدَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ فَدَبَغْنَا مَسْكَهَا ثُمَّ مَا زِلْنَا نَنْبِذُ فِيهِ حَتَّى صَارَ شَنًّا

Yine Abdullah b. Abbas (r.a)'tan gelen bir rivayette şöyle denilmektedir: Resulullah (s.a.s)'ın eşi Sevde b. Zem'a (r.a) dedi ki: *"Bir koyunumuz öldü. Derisini tabakladık. Sonra onun içinde hep nebîz denen içecek yaptık. Nihayet o deri yıpranıp kullanılamaz hâle geldi."*[34]

Bu rivayetleri destekleyen başka bir hadiste de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

أَيُّما إِهابٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهُرَ

"Herhangi bir deri tabaklanırsa temizlenmiş olur."[35]

Ancak köpek ve domuz derisi yukarıdaki hükümden istisna edilmiştir. Bunların derileri tabaklansalar bile temiz olmazlar.

---

32 Mâide, 5/6.

33 Müslim, Hayz, 27.

34 Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 20.

35 İbn Mâce, Libas, 25.

İmam Ebu Hanife'ye göre ise domuz derisi dışındaki bütün hayvanların derileri tabaklama yolu ile temizlenebilir.[36]

4. Şarabın, İçine Herhangi Bir Şey Katılmaksızın Sirkeye Dönüşmesi.

İçine herhangi bir madde katılmadan kendiliğinden sirkeye dönüşen şarap temiz ve helal olur. Ama tuz ve benzeri bir madde katarak sirkeye dönüştürülen şarap, necis kalmakta devam eder. Bu hususta Enes b. Mâlik (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَنَس بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أَبَا طَلْحَةَ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَيْتَامٍ وَرِثُوا خَمْرًا قَالَ أَهْرِقْهَا قَالَ أَفَلَا أَجْعَلُهَا خَلًّا قَالَ لَا

Ebu Talha (r.a), Peygamber (s.a.s)'e, kendilerine miras olarak şarap kalan yetimlerin (şaraplarını ne yapacağını) sordu. Peygamber (s.a.s) *"Onu dök"* dedi. Ebu Talha (r.a), onu sirkeye dönüştüreyim mi? diye sordu. Peygamber (s.a.s) *"Hayır!"* diye cevap verdi.[37]

Hanefi mezhebine göre içine herhangi bir madde katılarak da olsa sirkeye dönüşen şarap temiz ve helal olur.

Yukarıdaki satırlarda sayılan dört temizleyici ile şu dört temizlik gerçekleşir:

1. Abdest,
2. Gusül,
3. Teyemmüm,
4. Necasetin giderilmesi.

Kılıç ve benzeri düz ve parlak bir şeye necaset bulaştığında silinerek temizlenmesi mümkün olmaz. Mutlaka suyla yıkanması gerekir. Aynı şekilde necaset bulaşan ayakkabı da yıkanmaksızın yere sürmekle temizlenmez. Necaset bulaşmış bir yer, üzerine bol miktarda su döküldüğünde temizlenir.

SUYUN KISIMLARI

Sular iki kısımdır:

1. Mutlak Su

Bu, asli hâlini koruyup içinde herhangi bir karışımın bulunmadığı sudur. Mutlak suyun yedi çeşit olduğunu yukarıda söylemiştik.

[36] Nevevî, El-Mecmu' I, 270.
[37] Ebu Dâvûd, Eşribe, 3.

2. Mukayyed Su

İçine temiz bir şey karıştığı için rengi, tadı ve kokusundan ibaret olan üç vasfının bir kısmını veya tamamını kaybeden sudur.

SUYUN NEVİLERİ

Hadesi (hükmi pisliği) gidermeye elverişli olup olmaması bakımından sular üç nevidir:

1. Hem temiz, hem de temizleyici olan su. Bu, semadan yağan veya yerden kaynayan ve asli hâlini koruyan; rengi, tadı, kokusu gibi üç vasfından biri değişmeyen, ya da içerisine temiz toprak, tuz veya yosun gibi temizleyici özelliğini gidermeyen bir şeyin karışması sebebiyle değişikliğe uğramış olan mutlak sudur. Suyun özelliklerine değinilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّ الْمَاءَ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ

"Suyu hiçbir şey pis hâle getirmez. Ancak rengi, tadı veya kokusunu değiştirecek bir şey içine karışırsa necis olur."[38]

Hem temiz, hem de temizleyici olan suyla pislikler giderilir, abdest alınır ve gusül yapılır.

2. Temiz ama temizleyici olmayan su. Bu su üç kısma ayrılır:

a. İçine temiz bir şey karıştığı için temizleyicilik vasfını kaybeder. Abdest ve gusül almada, necaseti gidermede kullanılamaz.

b. Az miktardaki müstamel (kullanılmış) su. Buradaki azlıktan maksat, kulleteyn; eni boyu ve derinliği 60'ar cm. olan bir havuz veya çapı 48, derinliği 96 cm. olan silindir şeklindeki bir havuz yahut şekli ne olursa olsun 216 litre hacimli bir havuz dolusu su demektir. Bu miktardan eksik olan su az olduğu için temizlikte bir defadan fazla kullanılamaz. Ama bu miktardaki suyun veya daha fazlasının içinde bulunduğu bir havuzdan defalarca abdest alınsa, o havuzdaki su müstamel sayılmaz. Abdest ve gusül almada kullanılan müstamel suyun temiz olduğu, ashab-ı kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a)'ın şu rivayetinden anlaşılmaktadır:

جَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي وَأَنَا مَرِيضٌ لَا أَعْقِلُ فَتَوَضَّأَ وَصَبَّ عَلَيَّ مِنْ وَضُوئِهِ فَعَقَلْتُ

"Ben hasta ve kendimde değilken Resulullah (s.a.s) beni ziyarete geldi. Abdest aldı. Abdestte kullandığı suyun bir kısmını üzerime dökünce kendime geldim."[39]

Ancak bu su temiz olsa bile temizlikte kullanılamaz. Pisliklerin bu suyla giderilmesi de mümkün değildir.

---

38 İbn Mâce, Taharet, 76.
39 Buhârî, Vudû' , 43.

c. Bitkilerden akan sular; karpuz suyu gibi. Veya endüstriyel yöntemler kullanılarak bitkilerden elde edilen sular; sirke ve gül suyu gibi.

3. Pis su. İçine necaset düşen suya denir ki, iki nevidir:

a. Kulleteyn miktarındaki hem temiz, hem de temizleyici olan ve içine necaset düşüp de rengi, tadı veya kokusu değişmeyen su.

b. Kulleteynden az miktardaki hem temiz hem de temizleyici olan ve içine necaset düşen su.

Bunlardan (a) kategorisine giren sular temiz olup her türlü temizlikte kullanılabilir; (b) kategorisine giren sular ise necis olup bahçe ve tarla sulamasında kullanılabileceği gibi hayvanlara da içirilebilir.

Suyun az veya çok oluşunu belirlemenin ölçüsünü Peygamber (s.a.s) Efendimiz kulleteyn ile belirlemiştir. Abdullah b. Ömer (r.a) bu konuda şu hadis-i şerifi rivayet etmiştir:

إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ

"Su iki kulle olduğunda pislik taşımaz."[40]

ARTIK SULAR

1. İnsanın su artığı temizdir.
2. Eti yenen hayvanın su artığı temizdir.
3. Kedi ve gelincik gibi hayvanların su artığı temizdir.
4. At, eşek ve katır gibi hayvanların su artığı temizdir. *(Hanefi mezhebine göre bu su, temizliği şüpheli olan sulardandır.)*

Bu suların içilmesi ve bunlarla abdest alınması caizdir.

5. Köpek ve domuzun su artığı necistir. Tabii ki bu suyu insanların içmeleri, maddi ve manevi temizlikte kullanmaları caiz değildir.[41]

KUYULAR

Sinek, bit, pire, arı ve akrep gibi akıcı kanı bulunmayan hayvanlardan biri kulleteynden az bir kuyuya veya yine kulleteynden az olan başka bir sıvının içine düşüp ölürse, içine düştüğü şey necis olmaz. Ama başkası tarafından kasten içine atılırsa, içine atıldığı şey necis hâle gelir.

Bir adam kulleteynden az bir kuyunun veya başka bir sıvı maddenin içine düşüp ölürse, içine düştüğü şey necis olmaz. Zira insan hayattayken mükerrem

---

40 Ebu Dâvûd, Taharet, 33.
41 Nevevî, I, 225-226.

olduğu gibi öldükten sonra da mükerremdir, temizdir.[42]Ancak bedeninde pislik varsa, o zaman içine düştüğü şey necis hâle gelir.

Koyun, köpek, kedi, fare, tavuk gibi hayvanlardan biri kulleteynden küçük bir kuyuya düşüp ölürse, o kuyunun suyu necis olur.

Kan, şarap, idrar gibi necis şeylerin bir damlası bile içine düştükleri kuyuyu necis hâle getirirler. Bu kuyunun temizlenebilmesi için, bu pis şeyler çıkarıldıktan sonra suyun tamamının boşaltılması gerekir.

Kuyuya düşen hayvanların dışkıları o kuyudaki suyu necis hâle getirirler. Ancak kuyudaki su, kulleteynden fazla miktarda ise, içine düşen necis şeylerden ötürü necis olmaz. Ama içindeki suyun rengi, tadı veya kokusu değişirse o zaman su da necis olur. Bir kuyuda ölü bir hayvan görülür de ne zaman öldüğü bilinmez ve eğer şişmemiş ise bir gün önce öldüğüne; şişmiş ise üç gün önce öldüğüne hükmedilir. O süreden beri o suyla abdest alınarak kılınmış olan namazların iadesi; o suyla yıkanmış olan elbise ve diğer şeylerin de yeniden yıkanması gerekir.

AFFEDİLİR (GÖRMEZDEN GELİNEBİLECEK) NECASETLER

1. Normal gözle görülmeyen necaset, muğallaza da olsa muaftır.

2. Ateşte yakılan bir necasetin az miktardaki dumanı muaftır. Yakılmaksızın kendiliğinden çıkan buharı ise temizdir.

3. Necis olduğu kesin olarak bilinen şeylerle karışan sokak çamurları muaftır. Bu çamurun necis olduğu sanılır veya bu hususta şüpheye düşülürse temiz sayılır. Bu çamurların muaf sayılmaları için aşağıdaki şu dört şartın gerçekleşmesi gerekir:

a. Necasetin kendisi görünür olmamalıdır.

b. Yolda yürümekte olan kişi bu pisliklerden mümkün mertebe sakınmalıdır.

c. Yürürken veya bir bineğe binmiş iken bu pislikler kendisine bulaşmış olmalıdır. Eğer kendisi bu pisliğin içine düşer de elbisesi kirlenirse muaf sayılmaz.

d. Bu pislikler sadece elbiseye veya bedene bulaşırsa muaf sayılır. Peynir ve meyvelerdeki ölü kurtçuklar muaf sayılırlar. İnfehalar da muaf sayılırlar. İnfeha; süt oğlaklarının veya danalarının midelerinden çıkan sıvıdır ki; peyniri mayalandırmada kullanılır. İlaçları ve esansları kullanıma elverişli hâle getiren necis sıvılar da fazla olmamak ve yeteri kadar kullanmak kaydıyla muaf sayılırlar. Et ve kemik üzerinde kalan kan muaf sayılır.[43]

Müslüman kişi her zaman ve her yerde temizliğe önem vermeli, elbisesini, bedenini ve kalbini temiz tutmaya özen göstermelidir. Şu hâlde namaz kılacak olan bir kimse namazını kılmadan önce bedeninin, elbisesinin ve namaz kılacağı

---

42 Hanefiler bu görüşe katılmamaktadırlar.
43 Abdurrahman El-Cezirî, Kitabü'l-Fıkh Alâ Mezahibi'l-Erbaa, I/18-19.

yerin temizliğini sağlaması, hades (hükmi pislik)ten ve necaset (gerçek pislik) ten temizlenmiş olması şarttır.

Hanefi mezhebine göre necaset, muğallaza ve muhaffefe olmak üzere iki kısma ayrılır. İmam Âzam'a göre ağır necaset (necâset-i muğallaza), hakkında başka bir nassla karşıtlık olmaksızın nass bulunan bir necasettir. Hafif necaset (Necaset-i Muhaffefe) ise, hakkında başka bir nassla karşıtlık olmakla birlikte ayrı bir nass bulunan necasettir. Eti yenen hayvanların idrarı gibi! Bu husustaki karşıt nasslar şu hadîs-i şeriflerdir:

اِسْتَنْزِهُوا مِنَ الْبَوْلِ

"İdrardan sakının."[44]

Urenîlerin hadîsine gelince bu da eti yenen hayvanların idrarının temizliğini bildirmektedir. Bu hususta iki delil çatışınca, eti yenen hayvanların idrarı hafif necaset olarak kabul edilmiştir. Urenîlerin hadîsi şöyledir: "Ureyne oymağından bir kısım insanlar Medîne-i Münevvere'ye geldiler. Oranın havası kendilerine yaramadı. Renkleri sarardı. Karınları şişti. Resulullah (s.a.s), sadaka için toplanmış olan develere gidip sütlerini ve idrarlarını içmelerini emretti. Onlar da gidip içtiler ve iyileştiler."[45]

Ağır necasette şu hususlar görmezden gelinir:

a. Dirhem miktarı (yaklaşık 2, 8 gr.) kadar olan ağır necâset.

b. Tartılabilen yoğun necasetlerden yirmi kırat kadar olanı.

c. İnce necasetlerden de el ayası kadar olanı.

Bunu üzerinde taşıyanın namazı geçerli ama tenzihen mekruh olur.

d. Zaruret hâli bulunan yerlerde kediyle farenin idrar ve pislikleri. Farenin pisliği fazla olup da eseri görülecek kadar olmamak şartıyla buğday içine düşerse muaf sayılır. Farenin idrarı kuyuya damlarsa zaruret dolayısıyla muaf sayılır. Ama gerek pisliği, gerekse idrarı elbiseye veya kaba bulaşırsa muaf sayılmaz. Çünkü bundan sakınmak mümkündür. Kedinin idrarı elbiseye bulaşırsa zaruret dolayısıyla muaf sayılır. Elbiseden başka şeye kedinin idrarı veya dışkısı bulaşırsa sakınılması mümkün olduğu için muaf sayılmaz.

e. Necis olan bir şeyin buhar ve tozu. Yerdeki dışkılara rüzgâr vurup elbiseye bulaştırırsa dışkının kokusu gelse bile zararı olmaz. Rüzgârın savurduğu hayvan gübresinin tozu savrulup insanın elbisesine bulaşırsa zarar vermez.

f. İğne ucu kadar görülmeyecek derecede ince olan idrar serpintisi. Bunlar elbiseyi ve bedeni kaplayacak kadar çok olsalar bile zaruret nedeniyle yok gibi

---

44 Dârekutnî, Taharet, 49.
45 Buhârî, Vudû', 66; Tirmizî, Et'ıme, 38.

sayılırlar. Kasabın elbisesine bulaşan kandamlacıkları da zaruret dolayısıyla sırf kasap için muaf sayılır. Eğer bu idrar serpintileri bir elbiseye bulaşır da sonra bu elbise az bir suyun içine atılırsa o su necis olur. Çünkü burada bir zaruret söz konusu değildir.

g. Bir pisliğe konup da pislikten kendisine bir şeyler bulaşan bir karasinek, namaz kılan bir şahsın elbisesine konar ve onda pislikten bir iz bırakırsa muaf sayılır.

h. Caddelerdeki çamurlar, karışımlarındaki necaset gözle görülmedikçe yarıdan çok olsa bile muaf sayılır. Hafif necaset, elbisenin veya bedenin tümünün dörtte birini geçmedikçe muaf sayılır. Necasetin hafifliği ancak sıvı olmayanlarda açığa çıkar. Çünkü bir sıvıya herhangi bir necaset bulaştığında o sıvı da necis olur. Bu hususta ağır necasetle hafif necaset arasında fark yoktur. Bunda ağırlığa ve alana da itibar edilmez.

Deve ve koyun pisliği aşırı miktarda çok olmadıkça bir kaba veya kuyuya düşer de dağılıp rengini yaymazsa muaf sayılır. Buradaki azlık veya çokluk, bunu gören kimsenin takdirine bırakılmıştır. Eşeğin tersi ile sığırın ve filin pisliklerine gelince, zaruret veya sakınamama hâlinde bunlar muaf sayılırlar. Bunların kurusu da yaşı da aynı hükme tâbidir.

İSTİNCÂ BAHSİ

TANIMI

İstincâ, ön ve arka organlardan çıkan pislikleri gidermek ve bunların çıkış yerlerini su, taş ve benzeri şeylerle temizlemektir. İstincâ kelimesinin yerine bazen *"istitâbe"* veya *"isticmar"* kelimeleri de kullanılmaktadır. Ancak isticmar, sadece taşlarla yapılan temizliğe özgü bir terimdir.

İstincânın suyla yapılması asıldır. Bizden önceki ümmetlerde istincâ, sadece suyla yapılırdı. Suyla ilk istincâyı yapan kişinin Hz. İbrahim (a.s.) olduğu rivayet edilmiştir. İslam dini bir kolaylık ve müsamaha eseri olarak istincânın taş ve benzeri şeylerle de yapılmasına ruhsat vermiştir.

HÜKMÜ

Anlattığımız manada istincânın yapılması farzdır. Az da olsa kan, vedî, mezî gibi önden veya arkadan çıkan her türlü necis şeylerden ötürü de istincâ yapmak zorunludur. Ayrıca çıkmakta olan bu pisliklerin, istincâdan önce kesilmiş olmaları gereklidir. Aksi takdirde yapılan istincâ geçersiz olur.

Hanefi mezhebine göre istincâ veya onun yerine geçen isticmar, kadınlar ve erkekler için müekked sünnettir. Necaset, çıkış deliğinin etrafına yayılmadıkça istincânın su, küçük taş ve benzeri şeylerle yapılması müekked sünnettir. Yayılan necaset, bir dirhemin genişliğinden daha fazla ise bu pisliği yalnız su ile

gidermek farz olur. Bu durum artık istincâyı değil de necaseti giderme konusunu ilgilendirmektedir. Necasetin giderilmesi için de su kullanmak farzdır. Yine aynı şekilde penisin baş tarafına idrar yayılır ve bu idrar bir dirhem miktarından daha fazla olursa suyla temizlenmesi farz olur. Taşla temizlemekle yetinilmemelidir. Sahîh olan görüş budur. Sünnet edilmemiş bir penisin başındaki kılıfa da bulaşan idrar bir dirhem miktarından fazla olursa suyla yıkanması farz olur. Taşla temizlemek yeterli olmaz. Bu görüş, İmam Âzam ile Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed'e göre ise, çıkış deliğinin dışına yayılan necaset bir dirhem miktarından az da olsa çok da olsa yıkanması vâcib olur.

Suyun bol olduğu mıntıkalarda ihtiyata uymak için pisliği suyla yıkayıp temizlemek gerekir. Pislikler ve pis kokular ancak su ile temizlenip giderilebilir.

Çıkış deliğinin üzerinde bulunan dışkı ve idrar gibi alışılagelmiş pisliklerle mezî, vedî ve kan gibi alışılagelmemiş pisliklerin su veya başka şeyle giderilmesi müekked sünnettir. Ki buna istincâ, isticmar veya istitâbe denmektedir. Çıkış deliğinin etrafına yayılan pislikleri gidermekse farzdır. Ki buna istincâ değil de, necasetin giderilmesi denir.

İstibrâ dışında kadınla erkek aynı hükümlere tabidirler. İstibrâ, çıkış mahallinde idrar veya dışkı kalıntısının bulunmadığına galip bir zanla kanaat getirmektir. Bu anlamda istibrâ, kadına vâcib değildir. Ancak dışkı veya idrarını tamamladıktan sonra az bir zaman beklemeli, bilâhare istincâ veya isticmar yapmalı veya her ikisini bir arada yapmalıdır.

Bir kişi isticmar yaptıktan sonra çıkış yerinde necasetin eseri kalır da terledikten sonra o eser, çamaşırına bulaşacak olursa; bulaşık miktarı bir dirhemden fazla olsa bile çamaşır necis olmaz. Ama isticmar yapan kişinin çıkış deliğinde pislik eseri kalır da o kişi, az miktardaki bir suyun mesela küçük bir su kabının içine oturursa oturduğu suyu ve kabı necis eder.

Yalnızca küçük abdest yapılıp idrar, penis deliğinin etrafına yayılmadığı takdirde istincâ yapmak müstehap olur. Ama idrar, penis deliğinin etrafına yayılacak olursa bu durumda yapılacak olan istincâ değil de necaseti gidermektir. Sırf yellenmekten ötürü istincâ yapmaksa bidattir.

TUVALET İHTİYACINI GİDERMENİN ADABI

Bilindiği gibi İslamiyet, tuvalet ihtiyacını gidermekle ilgili bazı hükümler koymuştur ki bunların bir kısmı, bu pisliklerin çıkış yerlerinin temizlenmesine ilişkindir. Suyla yapıldığında bu temizlenmeye *"istincâ"*, sudan başka taş ve benzeri şeylerle yapıldığında da *"isticmâr"* adı verilmektedir. İstincâyla ilgili hükümler anlatıldıktan sonra geriye, tuvalet ihtiyacını gidermekle ilgili davranışların usul ve âdabının izahı kalmış oluyor.

Tuvalet ihtiyacını gidermekle ilgili hükümlerin tümünü vâcib, haram, mendup ve mekruh sırasına göre ele alacağız.

1. İstincâ esnasında yapılması vâcib olan işler:

İstincâ esnasında istibrâ yapmak vâciptir.

İstibrâ: Ön veya arka çıkış yerlerinde idrar veya dışkının kalan artığını çıkarmak ve çıkış yerlerinde artık olarak hiçbir şeyin kalmadığına kuvvetli zanla karar vermektir. Bazı kimseler, penisin içinde artakalan idrar birikintisini bir iki adımlık yürüyüşle veya ayağa kalkmakla ya da kendine özgü birtakım hareketlerle dışarı atmayı âdet edinmişlerdir. İstincâ yapmak isteyen kişinin istibrâ yapması gerekir. İdrar sızıntısının kesildiğine karar vermedikçe abdest alması caiz olmaz. Bu durumda abdest alır da bir damla idrar damlarsa abdestinin bir faydası olmayıp boşa gider. Penisin içinde kaldığını tahmin ettiği idrar birikintisini çıkarıp geriye hiçbir sızıntı ve birikinti kalmadığına kuvvetli zanla karar verdikten sonra abdest alması gerekir.

2. Tuvalet ihtiyacını gidermenin haram olduğu yerler:

Mezarların üzerinde tuvalet ihtiyacını gidermek haramdır.

Hanefî mezhebine göre mezarlar üstünde tuvalet ihtiyacını gidermek tahrîmen mekruhtur. Her halükârda bunu yapanın günahkâr olacağı hususunda diğerleriyle görüş birliği etmişlerdir.

Mezarlıklar, ibret ve nasihat alma yerleridir. İnsanların avret mahallerini açarak buraları kirletmeleri edebe aykırıdır. Sahih rivayete göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz, ahireti hatırlamaları için, ümmetini kabirleri ziyaret etmeye teşvik etmiştir. İbret ve nasihat almak için ziyaret edilen yerlerin, büyük veya küçük abdest yeri olarak kullanılmaları, bu sebeple yasaklanmıştır. Bu manayı kapalı bir şekilde dile getiren hadislere örnek olarak, şu hadîs-i şerîfi dikkatlere sunmakta yarar vardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحْرِقَ ثِيَابَهُ فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرٍ

Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Sizden birinizin, yanmakta olan bir ateş közü üzerine oturup da ateşin elbisesini yakması ve sonra da derisine ulaşması, kabir üzerine oturmasından kesinlikle daha hayırlıdır."*[46]

Bazı âlimler bu hadîsin, def-i hacet maksadıyla mezar üstüne oturmanın yasak olduğu anlamına geldiğini söylemişlerdir.

3. Durgun suda tuvalet ihtiyacını gidermek haram değilse de mekruhtur. Sahabeden Hz. Câbir (r.a.)'in rivayet ettiği bir hadîse göre Peygamber (s.a.s)

[46] Müslim, Cenâiz, 32.

Efendimiz; durgun suya idrar yapılmasını yasaklamıştır.[47] Dışkı da idrar gibi bu yasağın kapsamına alınmıştır. Çünkü o daha pis ve dolayısıyla yasağı da daha şiddetlidir. Az olsun, çok olsun suda tuvalet ihtiyacını gidermek caiz değildir. Ancak bu su, başkasının mülkiyetinde bulunuyor da sahibince kullanımına izin verilmiyorsa veya biriktirilmiş fakat geniş olmayan bir su ise bunda tuvalet ihtiyacını gidermek haram olur. Yalnız geceyle gündüz arasında bir ayırım yapmak gerekir. Şöyle ki: Durgun olsun akar olsun, gündüzleyin az suda büyük abdest bozmak mekruhtur. Ama geceleyin az da olsa çok da olsa suya idrar yapmak mekruhtur.

Hanefi mezhebine göre az miktarda olan durgun suda tuvalet ihtiyacını gidermek şiddetle haram kılınmıştır. Eğer su çok ise bu tahrîmen mekruh olur. Eğer su akar ise, içine idrar yapmak tenzîhen mekruhtur. Su her ne kadar çok olsa da başkasının mülkü olur ve içine idrar yapılmasına izin verilmezse veya bu su vakıf malı ise içine pislemek haramdır.

İslam fıkhının vazetmiş olduğu bu hüküm, ilmin kabullendiği ve selim aklın benimsediği en güzel hükümlerden biridir. Kendisinden yararlanmak İçin hazırlanan suya pislemek, nefretle kınanan çirkin huylardan biridir.

4. Suyun geliş yerlerinde, insanların gelip geçtikleri yerlerde ve gölgelendikleri mevkilerde tuvalet ihtiyacını gidermek mekruhtur. Ancak bu yerler, vakıf malı veya başkasının mülkiyetinde ise haram olur. İnsanların gelip geçmekte oldukları umumî yerlerde, suların geliş yerlerinde ve gölgeliklerde tuvalet ihtiyacını gidermenin yasak olduğu hususunda mezhep imamları görüş birliği etmişlerdir. Ancak Şafii ve Hanefîler bu yasağı mekruh olarak; Mâlikî ve Hanbelîlerse haram olarak ifade etmişlerdir. Ancak her iki görüş de bu fiili yapmanın sonucuna göre karar verilmesini kabullenmişlerdir. Mesela tuvalet ihtiyacını gidermekten ötürü insanlara şiddetli bir zarar dokunuyor veya genel sağlık durumları olumsuz yönde etkileniyorsa bu, ittifakla haram kabul edilmiştir. Zira insanlara zarar vermek ve onlara eziyette bulunmak kesin ve sert bir biçimde yasaklanmıştır. Bu hususta bir hadîs-i şeriflerinde Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır:

اِتَّقُوا اللَّعَانَيْنِ قَالُوا وَمَا اللَّعَانَانِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ؟ قَالَ اَلَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ فِي ظِلِّهِمْ

"İki lanet edici şeyden sakının." Sahabiler *"Ey Allah'ın Resulü! Nedir bu iki lanet edici şey?"* diye sordular. Buyurdular ki: *"İnsanların yollarında veya gölgeliklerinde tuvalet ihtiyacını giderendir."*[48]

Bir kişinin hadiste belirtilen bu iki yerde tuvalet ihtiyacını gidermesi, başkalarının kendisine lanet okumalarına sebep olur.

5. Tuvalet ihtiyacını giderirken kişinin, önünü veya arkasını kıbleye çevirmesi haramdır. Şu anlamda ki bir kişi, idrarını veya dışkısını yaparken yüzünü kıbleye

---

47 Müslim, Taharet, 28.
48 Müslim, Taharet, 20.

yöneltirse veya arkasını çevirirse günahkâr olur. Doğu veya batıya yönelmesi gerekir. Tabii tuvalet ihtiyacını dışarıda giderme hâlinde bu hükümler cereyan eder. Tuvalet, kapalı bir yerde yapıldığında kıbleye yönelmek veya sırt çevirmek haram olmaz. Şâfiîler, Mâlikî ve Hanbelîler bu görüştedirler.

Hanefi mezhebine göre, tuvalet ihtiyacını giderirken kıbleye yönelmek veya sırt çevirmek ister bu iş için yapılmış bir bina dâhilinde olsun, ister dışarıda olsun tahrîmen mekruhtur. Kişi, eğer unutarak bu şekillerden birine göre oturur da sonra hatırlayacak olursa mümkün olduğu kadar başka tarafa yönelmeye çalışmalıdır. Mümkün olursa, yasak yöne doğru yapılmış olan tuvalete oturmamak gerekir. İdrar yapmak, dışkı yapmak, istincâ ve isticmar yapmanın bu husustaki hükmü aynı olup hepsi de tahrîmen mekruhtur. Bu hususta Hanefîler delil olarak şöyle bir hadîs naklederler:

إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلاَ تَسْتَدْبِرُوهَا بِبَوْلٍ وَلاَ غَائِطٍ وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا

"Küçük veya büyük abdest bozmak üzere tuvalet yerine vardığınızda kıbleye ne yönelin ne de sırtınızı çevirin. Doğuya veya batıya yönelin."[49]

6. Dışarıda tuvalet ihtiyacı giderilirken rüzgârın estiği tarafa yönelmek mekruhtur. Ama idrar yapılırken rüzgârın estiği tarafa yönelik olarak oturmak caiz olmaz. Çünkü bu durumda idrarının serpintileri, kişinin üzerine savrulur. Doğal olarak insanın, elbisesini ve bedenini kirleten şeylerden uzak durması gerekir.

7. Tuvalet ihtiyacı giderilirken konuşmak mekruhtur. Bunu yapmakla konuşmanın değeri küçük düşürülmüş olmakta, Allah'ın, Peygamberin adlarını ve diğer kutsal sözleri söyleme olasılığına bile aldırış edilmemektedir. Aslında bu esnada gereksiz yere konuşmak mekruhtur. İhtiyaç duyulduğu takdirde konuşmak mekruh olmaz.

8. Küçük tuvalet ihtiyacını herhangi bir mazeret olmaksızın ayakta gidermek mekruhtur. Çünkü bu durumda idrarın insanın elbisesine ve bedenine isabet etmesinden emin olunamaz. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demiştir:

مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبُولُ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُوهُ مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا قَاعِدًا

"Kim size Peygamber (s.a.s)'in ayakta küçük abdest bozduğunu söylerse ona inanmayın. Peygamber (s.a.s) ancak oturarak küçük abdest bozardı."[50]

9. Tuvalet ihtiyacı giderilirken, güneşe ve aya doğru yönelinmemelidir. Çünkü bunların ikisi, insanlığın istifade ettiği nimetlerden birer nimet ve Allah'ın varlığına delâlet eden birer kanıttırlar.

10. Helâya girecek olan kişinin üzerinde

---

49 Müslim, Taharet, 17.
50 Tirmizî, Taharet, 8.

Allah lafza-i celalinin yazılı olduğu bir şeyler varsa, içeri girmeden bunları üzerinden çıkarıp temiz bir yere koyması müstehaptır. Ashab-ı kiramdan Enes (r.a)'in bildirdiğine göre Resulullah (s.a.s) helâya gireceği zaman, üzerinde *"Muhammedün Resulullah"* ibaresinin yazılı olduğu yüzüğünü parmağından çıkarır, öylece girermiş.[51]

11. Helâya girerken *"Bismillah"* demek müstehaptır. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde, ümmetinden helâya girerken besmele çeken kimselerin avret mahallerini cinlerin göremeyeceklerini bildirmiştir.[52] Helâya girerken ayrıca Peygamber (s.a.s) Efendimizin yapmış olduğu şu duanın yapılması da müstehaptır:

أَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ

"Allah'ım! Pislikten ve pis şeylerden sana sığınırım."[53]

12. Helâdan çıkarken,

غُفْرَانَكَ

"Ey Rabbim! Senden bağışlanma diliyorum." demeli, ardından; Enes b. Mâlik (r.a)'in rivayetinde yer alan şu duanın okunması müstehaptır:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي

"Bana eza veren şeyi gideren ve bana afiyet veren Allah'a hamd olsun."[54]

13. Helâya girerken içeriye ilk önce sol ayakla girilmesi, çıkarken de ilk önce sağ ayakla çıkılması müstehaptır.

14. İstincâyı sol elle yapmak menduptur. Çünkü yemek yeme ve benzeri işlerde genellikle sağ el kullanılmaktadır. Sol eli pisliğe değdirmeden önce parmakları ıslatmak da menduptur. Bunu yapmakla pislik, parmaklara kuvvetlice yapışmaz. İstincâ bittikten sonra da sol eli, temizleyici bir şeyle yıkamak mendup olur. Necaseti tamamıyla gidermek mümkün olsun diye istincâ esnasında azıcık da istirhâ yapmak yani kişinin kendini serbest bırakması vacip olur.

Hanefi mezhebine göre, istincâ yapan kimse, oruçlu değilse istirhâ yapması mendup olur.

İSTİNCÂ VE İSTİCMARIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

İstincâda kullanılan suda iki şart aranır:

---

51 Ebu Dâvûd, Taharet, 10.
52 Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, III, 67.
53 Buhârî, Deavât, 54.
54 İbn Mâce, Taharet, 10; Nevevî, El-Mecmu' , II, 89.

1. Bu, temizleyici bir su olmalıdır. Sadece temiz bir suyla istincâ yapılması sahîh olmaz. Nitekim bu suyla necasetin giderilmesi de sahîh olmaz.

Hanefi mezhebine göre temizleyici suyla istincâ yapmak vâcip değildir. Sadece temiz suyla istincâ yapmak yeterli olur. Temizleyici suyla yapmak daha faziletlidir. Çünkü bu suyun necaseti giderdiği hususunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Üzerinde görüş birliğine varılan hükümlere uymak faziletli bir davranıştır.

2. Su, necaseti giderecek miktarda olmalıdır. Necasetin çıkış yerini tekrar eski temiz hâline getirmeye yetecek kadar olmadığı takdirde bu su kullanılmamalıdır.

İstincâ yapan bir kimse önce ön tarafını mı yoksa arka tarafını mı yıkayacaktır? Suyla istincâ yapıldığında ilkin ön tarafı yıkamak, taşla isticmar yapıldığında ise ilkin arka tarafı yıkamak menduptur.

Hanefi mezhebinin bu mevzuda iki görüşü vardır: Ama müftâbih olanı İmam Âzam'ın görüşüdür ki buna göre öncelikle mak'adı yıkamak gerekir. Çünkü arka tarafın pisliği, ön tarafınkine oranla daha tiksindiricidir. Ayrıca oturaktaki çıkış deliğini ve etrafını ovarken idrar damlayabilir. Bu durumda ön tarafı önce yıkamanın bir faydası olmaz.

Taş ve benzeri maddelere gelince bunlar, su bulunsa bile yine de su yerine geçerler. Ancak istincâda su kullanmak daha faziletlidir. Daha da iyisi, su ile taşları bir arada kullanmaktır.

Hanefi mezhebine göre isticmarı toprak, eski bez, taş, kuru çamur parçaları gibi temiz şeylerle yapmak sünnettir. Kemik, hayvan dışkısı ve benzeri gibi, kendileriyle isticmar yapılması yasaklanan şeylerle isticmar yapmak, tahrîmen mekruhtur. Bunlarla isticmar edilmesini Resulullah (s.a.s.) yasaklamıştır. İnsan ve hayvan yiyecekleri de böyledir. Şer'an saygın sayılan şeylerle de isticmar etmek tahrîmen mekruhtur. Malı zayi etmek, yasaklanmış bir husustur. Kâfir veya ölü de olsa insan vücudunun bir parçası, üzerine huruf-u mukataa ile yazılmış olsa bile yazılı kâğıtlar, yazı yazmaya elverişli boş kâğıtlar şer'an saygın olan şeylerin kapsamına girerler. İsticmar etmekle telef olan veya değeri eksilen, mâlî değeri olan şeylerle isticmar etmek mekruhtur. Ama bu vasıftaki bir şeyle isticmar edildikten sonra, bunlar yıkanıp kurulandığı takdirde eski hâllerine dönerlerse mekruhluk durumu ortadan kalkar. Tuğla, balçık, cam, kömür ve üstü düz kaygan taş ile isticmar etmek mekruhtur. Bu maddelerin kullanılmaları zarar veriyorsa tahrîmen mekruhtur. Çünkü zararlı şeyleri kullanmak caiz değildir. Ama zararlı değilse, necaset yerini tam olarak arındırmadıkları gerekçesiyle kullanılmaları tenzîhen mekruhtur. Kişinin başkasının duvarına makadını sürerek isticmar etmesi tahrîmen mekruhtur. Zira başkasının malına tecavüz etmek caiz değildir. Ama kendi mülkü olan bir duvarla isticmar etmesinde kerahet yoktur. Kira ile tuttuğu binanın duvarı

da kişinin kendi mülkünün duvarı gibidir. Yukarıda sayılan şeylerden biriyle isticmar etmek, serdedilen tafsilâta göre tenzîhen mekruh olmakla birlikte yine de yeterli olur.

Kendisiyle isticmar edilecek nesnenin katı ve temiz olması şarttır. Necis bir şeyle isticmar etmek durumunda yapılan isticmar geçerli olmaz. İsticmar edilecek şey, necaseti söküp atacak bir şey olmalıdır. Yassı ve gevşek bir şeyle isticmar yapmak sahih olmaz. İsticmarda kullanılacak nesne, ıslak bir şey olmalıdır. Mesela terle ıslanmış bir şeyle isticmar etmek geçerli olmaz. Dinen saygın bir şey olmamalıdır... Ekmek, kemik, fıkıh ve hadîs gibi içinde şer'i ilimler yazılı olan kitaplar veya sarf-nahiv, hesap, tıp ve aruz gibi bunlara vesile sayılan ilimlerin yazılı bulunduğu kitaplar dinen saygın şeylerden olup bunlarla isticmar etmek caiz olmaz. Bu ilimlerden başka şeylerin yazılı olduğu kitaplarsa dinen saygın sayılmazlar. Üstün kişiliği olan birisinin ismi kastedilerek üzerinde Ebû Bekir, Ömer gibi isimlerin yazılı bulunduğu şeyler, mescide ait şeyler (bunlar mescitten ayrı olsalar bile ait oldukları sürece) dinen saygıya lâyıktırlar. Kanı heder edilen biri bile olsa sırf şekline nazaran insan olduğundan ötürü vücudunun parçaları da dinen saygındır. Bu sayılan şeylerden herhangi biriyle isticmar etmek caiz olmaz.

Ön veya arkadan çıkan necasetlerle de ilgili bazı şartlar vardır. Şöyle ki:

a. Vücuttan çıkan bu necaset kuru olmamalıdır. Zira kurumuş olan pisliği taşla gidermeye çalışmanın bir faydası olmaz.

b. Vücuttan çıkmış olan bu necasetin üzerine başka bir necasetin veya ter gibi başka bir temiz şeyin katılmaması.

c. Dışkı kaba etlere kadar, idrar da sünnet yerine kadar yayılmamalıdır. Bu kayıt erkeklerle ilgilidir. Kadınlara gelince isticmarı yapan bakire bir kızsa, necaset, oturduğu zaman görünen yere kadar yayılmamış olmalıdır. Bakire olmayan bir kadınsa, dâhilde bundan sonrasına kadar yayılmamış olmalıdır. Belirtilen sınırı aşan necasetin sadece suyla yıkanması gerekir. Tıpkı sünnetsiz erkeğin idrarının, sünnet kılıfına bulaşması halinde sadece suyla yıkanması gerektiği gibi.

d. Taşla isticmar edildiğinde üç defadan az silmemeli. Her defasında da necaset mahallinin tamamı silinmelidir. Her silişte taşın bir başka tarafını da kullanmak mümkündür. Silmeyi üç defadan eksik yapmak yeterli olmaz. Necasetin çıkış yeri üç silişle temizlenmemişse, temizleninceye kadar silmeye devam edilmelidir. Ancak necasetten geriye suyun giderebileceği bir eser veya kiremit kırıntıları kalırsa bunun pek zararı olmaz.

ÖZÜRLÜ KİMSELERİN TEMİZLENMELERİ

Bilindiği gibi İslamiyet, insanların omuzlarındaki zorluk ve sıkıntıları kaldıran açık seçik nasslarla gelmiştir. Buna ilişkin olarak Yüce Allah (c.c.) buyurur ki:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

"Din işlerinde üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi."[55]

İçinde zorluk ve sıkıntı olan şeyleri yapmak, mükellefe vâcib değildir. Özürlere örnek olarak, insanı işten geri bırakmayan hastalıkları gösterebiliriz. Mesela mesane zayıflığından kaynaklanan ve kesintisiz olarak her zaman veya çoğu zaman idrar damlaması veya mezî ve vedî gibi sıvıların damlaması diyebileceğimiz akıntı hastalığı, sürekli ishal hastalığı, kan ve irin damlaması şeklinde görülen kanlı dizanteri hastalığı bunun örneklerindendir. Bu hastalıklara müptelâ olan kimseler, abdest ve benzeri temizleme işlemlerinde hastalıklarına özgü bir muameleye tâbi tutulurlar.

Hanefi mezhebine göre bu konuyu üç şıkta ele almak gerekir:

1. *Akıntı hastalığının tanımı,*
2. *Hükmü,*
3. *Özürlünün yapması gereken davranışlar.*

1. Tanımı: *Akıntı hastalığı olan kimsede idrar damlaması, yellenme gevşekliği, rahimden olur olmaz kan akması, sürekli ishal ve bunlara benzer bilinen hâllerden biri veya birkaçı meydana gelebilir. Bu sakatlıklardan birine düşen kimse özürlü sayılır. Ve bu özrü, hastalığının hemen başlangıcında sabit olmaz, ancak bu hâller peş peşe ve sürekli olarak her namaz vaktinde görülürse bunlara müptelâ olan kişi özürlü sayılır. Eğer sürekli olmazsa özürlü sayılmaz. Aynı şekilde özrünün kalkması da damlamanın, bir farz namazının vakti boyunca baştan sona kadar hiç görülmemesiyle sabit olur. Özrün, sabit olduktan sonra devam etmesi için, damlamanın bazı vakitlerde olsa bile vukû bulması kâfi olur. Mesela öğle vaktinin başlangıcından sonuna kadar idrar damlaması olursa özürlü olur. Böylece özrü sabit olduktan sonra damlama, tam bir vakit boyunca kesilinceye kadar bu kişi özürlü kalmakta devam eder. Yani özürlülüğü sabit olduktan sonra ikindi vaktinin başlangıcından çıkışına kadar damlama görülmezse yine özürlü kalmakta devam eder.*

2. Özürlünün Hükmü: *Bu durumdaki bir şahıs, her vakit için abdest alır. Bu abdestle de dilediği kadar farz veya nafile namaz kılabilir. Aynı vakit içinde kılacağı her farz için abdest almasına gerek yoktur. Farz olan vakit çıkınca da özründen önceki hadesinden ötürü abdesti bozulur. Şöyle ki: Bu kişi, kendisinde özrün sabit olmasından önce abdestli olmuş olsaydı, vaktin çıkışıyla abdesti bozulmayacaktı. Ancak vücudun başka bir yerinden kanama olması veya yellenme gibi başka bir sebeple abdesti bozulabilecekti. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; abdestin bozulmasının şartı, farz olan vaktin çıkmasıdır. Ama bayram namazını kılmak için güneşin doğuşundan sonra abdest alınır da bilahare öğlen vaktinin girmesiyle abdest bozulmaz. Çünkü öğlen vaktinin*

[55] Hac, 22/78.

girmesi abdesti bozmayacağı gibi, bayram namazı vaktinin çıkması da abdesti bozmaz. Çünkü bu, farz bir namazın vakti değildir. Tersine bu, mühmel bir vakittir. Öğle vaktinin çıkıp ikindi vaktinin girişine kadar bayram namazının abdesti ile dilediği kadar namaz kılabilir. Öğle vakti çıkınca da abdesti bozulur. Özürlü kişi, güneşin doğuşundan önce abdest alırsa güneşin doğmasıyla farz vakti çıktığından ötürü abdesti bozulur. Öğle namazından sonra abdest alırsa ikindi vakti girdiğinde, öğle vakti sona ermiş olduğu için abdesti bozulur.

3. Özürlü kimsenin görevi: *Özürlünün görevi kendisinde bulunan özrü zarar vermeyecek şekilde gidermeye veya azaltmaya çalışmaktır. Gücü yettiği kadarıyla bunu doktorlara tedavi ettirmektir. Eğer bunu doktorlar vasıtasıyla tedavi ettirmesi mümkünse bundan geri durması günahkâr olmasına neden olur. Zira fıkıh âlimleri, bu tür hastalıklara müptela olanların bu hastalıklarını tedavi ettirmeleri ve imkânlarının elverdiği kadarıyla vücutlarını korumalarının gerekli olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Buna dayanarak diyebiliriz ki: Gücü yettiği halde bu hastalıklarını tedavi ettirmeyip şiddetlenmesine ve ağırlaşmasına sebebiyet verenler günahkâr olurlar. Bir şey bağlamak veya olur olmaz rahmi sızıntı yapan kadının yaptığı gibi mahfaza kullanmak akıntıyı önlüyor veya azaltıyorsa bunu yapmak vâcib olur. Eğer ayakta namaz kılmaktan ötürü idrar veya kan damlıyorsa bu durumda oturarak namaz kılmak gerekir. Eğer rükû ve secdelerden ötürü damlama oluyorsa, rükû ve secde yapılmaksızın sadece işaretle namaz kılınır. Özürlü kimsenin akıntısından bir şeyler elbisesine bulaşırsa veya kılmak istediği namazı henüz bitirmeden yeniden akıntı olacağına inanıyorsa bu bulaşığı yıkaması vâcib olmaz. Ama namazını tamamlayıncaya kadar yeniden akacağını tahmin etmezse bu bulaşığı yıkaması vâcib olur.*

Kendisinde akıntı görülen özürlü kişinin, akıntı yerini tıkayıp bağlayarak korunması vaciptir. Bu önlemi aldıktan sonra abdest alır, ancak bilahare herhangi bir akıntı meydana gelirse bunun namaz kılmaya ve diğer ibadetleri yapmaya zararı olmaz. Özürlü kimsenin abdestinin namaza elverişli olması için birtakım şartların gerçekleşmesi gerekir. Şöyle ki:

1. Abdestten önce istincâ yapılmalıdır.

2. İstincâyı yapar yapmaz yukarıda anlatılan korunma önlemini hemen almalıdır. Korunma önlemi de alınır alınmaz hemen abdest alınmalıdır. Bunu biraz daha açalım: Önce istincâ yapılacak. İstincâdan hemen sonra aradan zaman geçmeksizin, akıntı gelen veya dışkı süzülen yeri temiz bir bezle tıkayıp bağlamalıdır. Ama bu bağ, zarar verici bir bağ olmayıp doktorun pansuman bağını andırmalıdır. Bunu yapar yapmaz da acilen abdeste başlanmalıdır. Öyle ki, istincâ ile bağlama arasına fasıla konulmayacağı gibi bağlama ile abdest arasına da herhangi bir fasıla konmamalıdır.

3. Abdest organlarından biri kurumadan hemen öbürünü yıkamaya geçmelidir. Mesela önce yüzü, sonra araya fasıla koymaksızın acelece elleri yıkamalıdır.

4. Abdest alır almaz araya fasıla koymaksızın hemen namaza durmalıdır. Çünkü abdestten sonra başka bir işe başlanacak olursa abdest batıl olur. Ancak araya mescide gitmek gibi namazla ilgili bir işi sokacak olursa bunun pek zararı olmaz. Mesela istincâyı evinde yapıp gerekli yeri bağladıktan sonra abdestini alıp mescide giderse bunun pek zararı olmaz. Abdest aldıktan sonra yürüyerek mescide gitmesinin abdest için bir sakıncası yoktur. Yine abdest alır ve fakat cemaati veya cuma namazını beklerse bunun da zararı olmaz.

5. Bütün bu saydığımız işleri vaktin girmesinden sonra yapmalıdır. Vaktin girmesinden önce yapılan istincâ ve alınan abdestin geçerlilikleri yoktur. Özürlü kimse, anlattığımız şekilde aldığı abdestle sadece bir farz namazını kılabilir. Her farzı kılmak için, bu saydığımız işleri yeniden yapması gerekir. Nafile namazlara gelince, bu abdestiyle kıldığı farz namazın yanı sıra dilediği kadar nafile namaz kılabilir. Nafileleri farzdan önce kılabileceği gibi, farzdan sonra da kılabilir.

Niyet bahsinde de anlattığımız gibi özürlü kişi, abdest alırken bununla, namaz kılmayı kendine mubah etmeye niyet etmelidir. Mesela, *"Bu abdestimle şâriin, namaz kılmayı bana mubah etmesine niyet ettim"* demelidir. Bu abdest, gerçek bir abdest olmayıp, damlayan idrar ve benzeri şeylerden ötürü bozulmaktadır. Ancak İslam dini, müsamaha göstererek bu abdestle namaz kılınmasına müsaade etmiştir. Böylece özürlü kimseler, sevaptan yoksun kalmamış olmaktadırlar. Çünkü İslam fıkhı, insanların maslahatlarını, dünya ve ahret menfaatlerini gözetmeye büyük itina göstermektedir.

ABDEST

Abdest özel bir temizlik olup niyet edilerek suyun belli organlar üzerinde belli bir şekilde kullanılmasıdır ki, bu organlar da eller, ayaklar, yüz ve baştır.

Abdestli olmayan kimsenin farz, vacip ve nafile hangi türden olursa olsun namaz kılması haramdır. Bu hususta Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ

"Abdesti bozulduğunda abdest almadıkça sizden birinizin namazını Allah kabul etmez."[56]

Abdestli olmayan kimsenin farz, vacip ve nafile hangi türden olursa olsun tavaf yapması haramdır. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ وَلَكِنَّ اللّٰهَ أَحَلَّ لَكُمُ الْمَنْطِقَ فِيهِ فَمَنْ نَطَقَ فَلاَ يَنْطِقْ إِلاَّ بِخَيْرٍ

---

56 Buhârî, Hiyel, 2.

"Beyti tavaf etmek namaz kılmak (gibi)dır. Ancak Allah, tavaf esnasında konuşmayı size helal kıldı. Konuşacak olan kimse, hayırlı şeylerden başka bir şey konuşmasın."[57]

Abdestli olmayan kimsenin mushafı taşıması, ona dokunması haramdır. Bunla ilgili olarak Yüce Allah;

لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ

"Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir."[58] buyurmuştur. Bu ayet-i kerimede geçen *"Tertemiz olanlar dokunabilir"* cümlesi görünürde bir haber cümlesi formatında ise de gerçekte bu, bir yasaklama cümlesidir. Buna göre bu ifade ile kast edilen mana; *"Kur'an-ı Kerim'e tertemiz olmayanlar dokunmasın"*dır. Bu yasaklama bağlamında Peygamber (s.a.s) Efendimiz de şöyle buyurmuşlardır:

لَا يَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ

"Kur'an'a temiz olandan başkası dokunmasın."[59]

Ancak henüz ergen olmayan mümeyyiz çocuk abdestsiz de olsa Kur'an-ı Kerim'e dokunabilir. Onu bu hâliyle Kur'an-ı Kerim'e dokunmaktan men etmemek gerekir.

Kur'an-ı Kerim'e gösterilmesi gereken saygı hususunda her mümin duyarlı ve titiz olmalıdır. Onu şanına uygun olmayan yerlere bırakmamalı ve olur olmaz yerlere mesela duvarlara onun bazı âyetlerini yazmamalıdır. Hatta bu duvar mescide ait olsa bile üzerine Kur'an âyetlerini yazmak mekruh olur. Giyecek ve yiyecekler üzerine yazılması da mekruhtur.[60]

İçinde Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu muska ve benzeri şeyleri abdestsiz veya cünüp kimselerle özel hâllerindeki kadınların üzerlerinde taşıması ve bunlarla birlikte helâya girmeleri caiz midir? Aslına bakılırsa bu gibi şeyleri insanların üzerlerinde taşımamaları gerekir. Bu konuda tercih edilen görüş bu olmakla birlikte bazı İslam âlimleri, içinde Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu muska ve benzeri şeyleri taşımanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Mesela İbn Cerir et-Taberi, konuyla ilgili olarak İmam Malik'in şöyle dediğini nakletmiştir: *"İçinde Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu muska ve benzeri şeyleri demirden bir mahfazaya veya kenarları dikişli deri bir keseye koyarak çocukların veya özel hâllerindeki kadınların boyunlarına takmakta bir sakınca yoktur."*

Bazı bilginler bu görüşün dayandığı delilin şu rivayet olduğunu söylemişlerdir:

---

57 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Hac, 150.
58 Vakıa, 56/79.
59 Beyhakî, Şüabu'l-Îman, Ta'zîmü'l-Kur'ân, 10.
60 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/73.

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِن الْفَزَعِ كَلِمَاتٍ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَحْضُرُونِ وَكَانَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عُمَرَ يُعَلِّمُهُنَّ مَنْ عَقَلَ مِنْ بَنِيهِ وَمَنْ لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهُ فَأَعْلَقَهُ عَلَيْهِ

Amr b. Şuayb, babasından, o da dedesinden rivayet etti ki; Resulullah (s.a.s) kendilerine korku hâlinde şu duayı okumalarını öğütlerdi:

"Allah'ın gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve yanımda hazır bulunmalarından Allah'ın tam olan kelimelerine sığınırım!"

Abdullah b. Ömer (r.a), bilip anlayan çocuklarına bu duayı öğretir, bilip anlamayanlar içinse yazıp boyunlarına takardı.[61]

Ama bazı kimseler illa da bu gibi şeyleri üzerlerinde taşıyacaklarsa, bunları üzerine bal mumu sürülmüş bez, plastik veya metal kutu gibi sağlam bir mahfaza içine koyduktan sonra üzerlerinde taşıyabilir ve bunlar üzerlerinde iken helâya girebilirler.[62]

Abdest almakla farz ve nafile namazlar, tilavet ve şükür secdeleri, farz ve nafile tavaflar gibi ibadetler eda edilebilir. Mushafa el sürmek de böyledir. Ancak mushafın tümüne veya bir kısmına abdestsiz olarak dokunmak veya onu taşımak şu şartlar çerçevesinde caiz olur:

1. Korumak amacıyla abdestsiz olarak ele almak ve taşımak.
2. Mushaf ayetleri paralar üzerine yazılmış ise bu paraları ele almak ve taşımak.
3. Mushaf ayetlerinin bazısı delil olarak ilim kitaplarına yazılmış ise bu kitapları ellemek.
4. Mushaf ayetleri bir elbise üzerine yazılmış ise bu elbiseyi ellemek veya bunu taşımak.
5. Öğrenmek amacıyla çocuğun mushafa el sürmesi ve onu taşıması.
6. Tefsir kitaplarındaki tefsir yazılarının Kur'an ayetleri yazısından fazla olması durumunda ele alınıp taşınması.

ABDESTİN ŞARTLARI

1. Müslüman olmak.
2. Mümeyyiz olmak. Mümeyyiz olmayanın aldığı abdest geçerli değildir.
3. Özürlü kimse için namaz vaktinin girmiş olması.
4. Abdestsiz olduğunu bilmek.
5. Mutlak su ile abdest almak.

---

61 Ebu Dâvûd, Tıp, 19.
62 Nevevî, El-Mecmu' , II, 84.

6. Mutlak su ile abdest aldığını bilmek.

7. Suyun abdest organlarının üzerinden akması.

8. Abdestte yıkanması gereken organa suyun ulaşmasına engel olacak bir şey bulunmamalı, abdest almakta olan kişide abdesti bozacak bir durum meydana gelmemelidir. Aksi takdirde abdeste yeniden başlanması gerekir. Özürlü kimseler bu hükmün dışındadırlar.

9. Organların üzerinde –şayet varsa– pislikleri gidermek.

10. Abdest alacak olan kadın özel hâlde bulunmamalıdır.

11. Yıkanması gereken organla birlikte ona bitişik olan organın da bir kısmını yıkamak.

12. Yıkanan organla beraber –şayet varsa– yan yana duran ve yaratılışta fazla olan bir organı da yıkamak.

13. Abdest alacak olan kişinin, abdestin nasıl alınacağını bilmesi.

14. Yine abdest alacak olan kişinin, farzı diğer mükellefiyet hükümlerinden ayırt edebilmesi. Ancak avamdan biri ise, farzın nafile olmadığına inanması da yeterli olur.

15. Abdest almaya başlarken niyet edilip bu niyetin abdest sonuna kadar devam ettirilmesi.

ABDESTİN FARZLARI

Abdestin farzlarıyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve –başlarınıza mesh edip– her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın."[63]

Bu ayet-i kerimede abdestin farzlarının dört tane olduğu açıkça belirtilmektedir ki; onları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yüzü yıkamak.

2. Elleri dirseklerle beraber yıkamak.

3. Başın, baş sınırları içindeki bir saç teli olsa bile bir kısmını mesh etmek.

4. Ayakları topuk kemikleriyle beraber yıkamak.

Kaynağını Hz. Peygamberin sünnetinden alan bazı delillere dayanılarak bu farzlara niyet ve tertip de eklenmiş, böylece abdestin farzları toplam olarak altıya çıkarılmıştır. Şimdi bu farzları kısaca açıklayalım:

63 Mâide, 5/6.

1. Niyet Etmek

İbadetlerin sahih (geçerli) olması için niyet edilerek yapılması şarttır. Abdest alırken niyet etmek farzdır. *(Hanefi mezhebine göre farz değil, sünnettir.)* Niyetsiz yapılan ibadetlerin geçerli olmayacağını şu hadis-i şeriften anlıyoruz:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur."[64]

Namaz bir ibadettir. İbadetlere vesile olan şeyler de ibadet hükmünde olduklarından namazın vesilesi olan abdest de ibadet hükmündedir. Dolayısıyla abdestin de geçerli olması için niyet edilerek alınması farzdır. Sözlükte kastetmek anlamına gelen niyetin şartları şunlardır:

a. Niyet sahibi Müslüman olmalıdır.

b. Mümeyyiz olmalıdır.

c. Neye niyet ettiğini ve yapacağı işin keyfiyetini bilmelidir.

d. Niyetine aykırı bir iş yapmamalı, mesela abdest alırken abdesti bırakıp başka bir işe yönelmemelidir.

e. Niyet bir işe talik edilmemeli, mesela; *"inşallah (Allah dilerse) abdest almaya niyet ettim"* denmemelidir. Ama bu sözü talik değil de teberrük maksadıyla söylemek durumunda yapılan niyet geçerli olur.

f. Niyet kalben yapılırsa yeterli olur. Ama dil ile de söylenmesi sünnettir.

g. Niyet ederken, yapılması abdestsiz caiz olmayan bir şeyi örneğin namaz kılmayı, tavaf etmeyi, mushafa el sürmeyi caiz hâle getirmeyi ve abdestsizliği gidermeyi kast etmelidir. Alacağı abdestle yeme, içme, serinleme, evlenme gibi abdest almayı gerektirmeyen bir işi yapmayı kasteder de dinî anlamda bir temizliği kastetmezse, abdestsizliği gidermiş olmaz. Ama alacağı abdestle namaz kılmanın yanı sıra serinleme, temizlik veya öğrencilere ders verme işini yapmayı kastederse niyeti geçerli olur ve bu abdestle ibadetlerini eda edebilir.

Abdest alırken hades hâlini veya necaseti gidermeyi kapsayan salt bir temizliğe niyet ederse, niyeti geçerli olmayacağı gibi, abdesti de ibadetlerin edası için yeterli olmaz. Çünkü ibadetlerle âdetlerin birbirinden ayırt edilmesi gerekir ki bu da ancak niyetle olur.

Nafile namaz kılmak, tavaf etmek, Kur'an-ı Kerim'e el sürmek maksadıyla alınan abdestle farz namazlar da kılınabilir.

Özürlü kimseler, hades hâllerini gidermelerine imkân olmadığından, abdest alırken o abdestle namaz kılmayı mubah hâle getirmeyi kastetmelidirler.

---

[64] Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1; Kâmil Miras, Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi, I/I.

h. Abdest almaktayken niyetinde şüpheye düşen kişi, abdest almaya yeniden başlamalıdır. Ama aldıktan sonra şüpheye düşmenin abdeste bir zararı olmaz.

ı. Yüzü yıkamaya başlarken niyet edilmelidir.[65]

2. Yüzü Yıkamak

Yüzün tamamının bir defa yıkanması abdestin farzlarındandır. Yüzün dikey sınırı, alındaki saç bitim noktasıyla çene altı arasıdır. Yatay sınırı ise iki kulak arasıdır. Dudakların görünen kısmı, kaşlarla kirpikler ve şakaklar, alt dudağın altındaki kıllarla yanaklardaki kıllar ve bıyık da yüzden sayıldıkları için bunları da yıkamak gerekir. Gözlerin içini yıkamak gerekmez. Ama gözlerin çevresini yıkamak gerekir. Seyrek sakalın içini ve dışını yıkamak gerekir. Alt kısmındaki cildin görünmediği sakala sık sakal denir. Böyle bir sakalın sadece dış kısmını yıkamak gerekir. Hz. Osman (r.a), konuyla ilgili bir rivayette şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ فِي الْوُضُوءِ

"Peygamber (s.a.s) abdest alırken sakalını (eliyle) hilallerdi."[66]

Peygamber (s.a.s) Efendimizin sakalını nasıl hilallediğini de Enes (r.a) şu rivayetinde açıklamıştır:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَقَالَ هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ

"Resulullah (s.a.s) abdest alırken bir avuç su alıp çenesinin altına götürür, onunla sakalını hilaller ve 'Aziz ve Celil olan Rabbim bana böyle yapmamı emretti' dedi."[67]

Yüzün dairesi dışına çıkacak şekilde aşağıya doğru sarkan uzun sakalın tamamının yıkanması mutemed görüşe göre farzdır.

Hanefi mezhebine göre ise bu sakal, yüzün yıkanması farz olan sınırının dışına taştığı için yıkanması gerekmez.

3. Elleri Dirseklerle Beraber Yıkamak

Ellerin dirseklerle beraber bir defa yıkanması abdestin farzlarındandır. Hz. Osman (r.a), sahabilere sevgili Peygamberimizin abdest alışını anlatırken şöyle demiştir: *"Gelin size Resulullah (s.a.s)'ın nasıl abdest aldığını göstereyim. Onun gibi bir abdest alayım."* Böyle dedikten sonra yüzünü yıkamış, sonra da ellerini pazılarına kadar yıkamış…"[68]

Ashaptan Cabir b. Abdullah (r.a) da bu hususta şöyle demiştir:

---

65 Hatib eş-Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/86.
66 Tirmizî, Taharet, 23.
67 Ebu Dâvûd, Taharet, 56.
68 Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, I/152.

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ أَدَارَ الْمَاءَ عَلَى مِرْفَقَيْهِ.

"Resulullah (s.a.s) abdest alırken suyu dirseklerinin etrafında dolaştırırdı."[69]

Parmak uçlarını örtecek kadar uzayan tırnakların altının yıkanması gerekir. Ellerin parmaklarla dirsek arasının bir kısmı kesik ise kalan kısmının yıkanması gerekir. Nasıl olsa bir kısmı kesik olduğu için kalan kısmı yıkamak gerekmez gibi bir yaklaşımda bulunarak kalan kısmı yıkamama durumunda abdest tam olarak alınmış sayılmaz. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ

"Size bir şeyi emrettiğimde onu gücünüz nispetinde yerine getirin."[70]

Abdest alırken alt kısmına suyun geçmesi için parmaktaki dar yüzüğün oynatılması gerekir.

4. Başı Mesh Etmek

Yüzün sınırı dışında kalan başın bir kısmını mesh etmek. Başın az bir kısmını, baştaki bir saç telini dahi mesh etmek yeterlidir.

Hanefi mezhebine göre ise başın dörtte birini mesh etmek farzdır.

Islak elin hareket ettirilmeksizin başa konulmasıyla da başta ıslaklık meydana geldiği için mesh gerçekleşmiş olur. Başı yıkamak da mesh yerine geçer.

5. Ayakları Topuklarla Beraber Yıkamak

Mâide suresinin abdestle ilgili 6. ayetinde,

وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

"Her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın" buyurulmaktadır. Abdestte ayakların mesh edilmesinin değil de yıkanmasının farz olduğunu bildiren çok sayıda sahih rivayet bulunduğu gibi uygulamanın böyle olduğuna dair icma da vardır. Mesela Hz. Peygamberin nasıl abdest aldığını bildiren bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ حُمْرَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أَنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ إِنَائِهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْخَلَ يَمِينَهُ فِي الْوَضُوءِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَيَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلَاثًا ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ كُلَّ رِجْلٍ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا وَقَالَ مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

---

[69] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 62.

[70] Buhârî, İ'tisam, 2.

Hz. Osman'ın azatlısı Himran'dan rivayet: Hz. Osman (r.a) su istemişti. (Kendisine getirdiğim suyu aldı ve) üç kere ellerine dökerek yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup (aldığı suyla) ağzını ve burnunu yıkadı. Sonra üç kere yüzünü, ardından da üç kere dirsekleriyle beraber ellerini yıkadı. Sonra başını mesh etti. Sonra da (topuklarıyla birlikte) ayaklarını üçer kere yıkadı. Ve; *"Ben Resulullah (s.a.s)'ı, şu abdestim gibi abdest alırken gördüm"* dedi. Abdesti bitince şöyle buyurmuştu: *"Kim şu abdestim gibi abdest alır, ardından iki rekât namaz kılar ve namazda kendi kendine (dünyevi bir şey) konuşmazsa geçmiş günahları bağışlanır."*[71]

Ayakları yıkarken topukların da yıkanması ihmal edilmemelidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s), abdest alırken topukları kuru kalan birini gördüğünde şu uyarıda bulunmuştur:

وَيْلٌ لِلْاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ

"Topukların ateşten vay hâline!"[72]

Şu halde şia-i imamiyenin, çıplak ayakların üzerine mesh edilerek alınan abdestin geçerli olacağına ilişkin iddiaları asılsız kalmaktadır. Çıplak ayak üzerine mesh edilerek alınan abdest eksik kalır.

6. Tertip

Niyetle başlayarak önce yüzün, sonra dirseklerle beraber ellerin yıkanması, bunun ardı sıra başın az da olsa bir kısmının mesh edilmesi, en sonunda da topuklarla birlikte ayakların yıkanması ve tertibe yani bu sıralamaya uyulması abdestin farzlarındandır. Dolayısıyla bu tertibe riayet etmeden abdest alan bir kimsenin almış olduğu abdest geçerli değildir.

Hanefi mezhebine göre ise tertip, abdestin farzlarından olmayıp sünnettir.

Yukarıda anlatılan tertibe uyulması abdestin farzlarındandır. Ama eller arasında, ayaklar arasında tertibe uymak farz olmayıp menduptur. Söz gelimi elleri yıkarken önce sol eli sonra da sağ eli yıkamak durumunda alınan abdest geçerli olur. Sadece menduba riayet edilmemiş olur. Bu hüküm ayaklar için de söz konusudur. Çünkü her iki el, abdest açısından bir organ gibidir. Ayaklar da böyledir. Şunu da belirtelim ki; cünüp olan bir kimse gusül yapmakla aynı zamanda abdest de almış sayılır. Ayrıca biri guslün, diğeri de abdestin yerine olmak üzere abdest organlarını ikişer defa yıkaması gerekmez. Bu durumdaki bir kimse gusül yaparken yıkamada abdest organları arasındaki tertibe riayet etmekle yükümlü değildir.[73]

---

71 Buhâri, Vudû', 24, 28; Müslim, Taharet, 3, 4; Ebu Dâvûd, Taharet, 50.

72 Buhâri, Vudû', 29; Müslim, Taharet, 26.

73 Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî, Nihâyetü'l-Matlab fi Dirayeti'l-Mezheb, I, 86, I-XX, Dârü'l-Minhac, Birinci Baskı, 2007, Beyrut.

ABDESTİN SÜNNETLERİ

1. Misvâk kullanmak: Bu, dişleri temizlemede kullanılan fırçayla da yapılabilir. İlla da erak ağacıyla yapılması şart değildir. Ama oruçlunun zevalden sonra misvak kullanması mekruhtur. Şunu da belirtelim ki; erak ağacından yapılan misvakın mikrop öldürücü özelliği olduğu bilinmektedir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s), misvak kullanmanın önemini şöyle vurgulamaktadır:

لَوْلَا اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِي لَاَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ

"Ümmetime sıkıntı verme korkusu olmasaydı, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim."[74]

Ağız ve diş temizliğine önem vermeyenleri Resulullah (s.a.s) çeşitli vesilelerle uyarmışlardır. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a)'tan gelen bir rivayet şöyledir:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : مَا لِى أَرَاكُمْ تَأْتُونِى قُلْحًا؟ لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِى لَفَرَضْتُ عَلَيْهِمُ السِّوَاكَ كَمَا فُرِضَ عَلَيْهِمُ الْوُضُوءُ

Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdular: *"Neler oluyor? Görüyorum ki sararmış, kirli dişlerle yanıma geliyorsunuz. Ümmetime sıkıntı verme korkusu olmasaydı, abdest almak üzerlerine farz kılındığı gibi ağızlarını misvaklamalarını da üzerlerine farz kılardım."*[75]

Üç vakitte ağzın misvak veya başka bir şeyle temizlenmesi müstehaptır. Bu vakitler şunlardır:

a. Ağır kokulu bir yemek yedikten, uykudan uyandıktan veya uzun süre suskun kaldıktan sonra genellikle ağız kötü kokacağından ağzı misvaklamak uygun olur.

b. Ağız temiz olsa bile namaza durulacağı zaman ağzı misvaklamak uygun olur. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) validemiz, Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

صَلاَةٌ بِسِوَاكٍ خَيْرٌ مِنْ سَبْعِينَ صَلاَةً بِغَيْرِ سِوَاكٍ

"Misvak kullanılarak kılınan bir namaz, misvak kullanılmaksızın kılınan bir namazdan yetmiş kat daha hayırlıdır."[76]

c. Abdest alırken ağzı misvaklamak müstehaptır.

2. Abdeste besmeleyle başlamak: Abdeste besmele çekerek başlamanın sünnet olduğu hususunda Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

74 Miras, Tecrid-i Sarih, III/35; Müslim, Taharet, 42.
75 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 29.
76 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 31.

لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِ

“Abdest alırken Yüce Allah’ın adını anmayan kimsenin (Besmele çekmeyenin) abdesti yoktur.”[77]

Besmele, elleri bileklere kadar yıkarken çekilmelidir. Bismillah demek yeterli olsa da besmelenin tamamını okumak daha faziletlidir. Abdestin başında unutulursa, abdest henüz tamamlanmadan da çekilebilir. Ama abdest tamamlanır da şehadet kelimesi getirilirse, artık Besmele çekmenin vakti geçmiş olur.

3. Besmele anında abdestin sünnetlerine niyet etmek: Bu, hades hâlini giderme niyetinden ayrıdır. Çünkü hades hâlini giderme niyeti, yüzü yıkarken yapılır ve farzdır.

4. Elleri bileklere kadar yıkamak: Abdest alacak olan kimsenin ellerini bileklere kadar üç kez yıkaması sünnettir. Bu hususta Ebu Hüreyre (r.a), Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِى وَضُوئِهِ ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِى أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ

“Biriniz uykusundan uyandığında elini abdest suyuna daldırmadan yıkasın. Çünkü o biriniz elinin geceyi nerede geçirmiş olduğunu (elinin nerelere temas ettiğini) bilemez.”[78]

Abdest alacak kişi ellerinin temiz olduğunu kesin olarak bilmekte olsa dahi, bu husustaki sünnet yürürlüğünü devam ettirmektedir.[79] Abdest suyu ibrik ve benzeri kapalı bir kapta ise eller bu kabın dışında üç kere yıkanır. Ama su az olup ağzı açık bir kapta ise ve abdest alacak olan kişi ellerinin temiz olduğunu kesin olarak biliyorsa, ellerini bu kabın içinde yıkayabilir. Ama ellerinin temiz olup olmadığı hususunda şüpheliyse, ellerini kabın içinde yıkaması mekruh olur. Şayet ellerinin necis olduğunu kesin olarak biliyorsa, o zaman ellerini kabın içine batırıp yıkaması haram olur. Ama ellerini temizlemek için kabın dışında üç defa yıkaması vaciptir. Ne var ki bu yıkama temizlik amaçlı olup, bununla sünnet yerine getirilmiş olmaz. Sünneti yerine getirmek için, ellerin üç kez daha yıkanması gerekir.

5. Ağza ve buruna üç kez su alıp dışarı atmak: Ağza su almaya mazmaza, buruna su almaya ise istinşak denir. Mazmaza ile istinşakta en iyi yöntem; suyun avuca alınması, bu suyun bir kısmıyla önce mazmaza, sonra da istinşak yapılmasıdır. Ağız ve burun temizliğine önem veren sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır:

---

77 Ebu Dâvûd, Taharet, 48.

78 Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, Taharet, 42.

79 Cüveynî, Nihâyetü’l-Matlab, I, 64.

مَامِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ يُقَرِّبُ وَضُوْءَهُ فَيَتَمَضْمَضُ وَيَسْتَنْثِرُ اِلَّا خَرَّتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ وَ فِيهِ وَخَيَاشِيمِهِ

"Sizden biri abdest suyunu (yanına) yaklaştırır, sonra da ağzına ve burnuna su alıp sümkürür ise işlemiş olduğu günahları, (dışarı attığı suyla birlikte) yüzünden, ağzından ve burnundan mutlaka dökülüp gider."[80]

6. Kıbleye yönelmek: Bunu imkânlar ölçüsünde yapmaya çalışmak.

7. İçinde abdest suyu bulunan üstü açık kabı sağ yana, üstü kapalı kabı ise sol yana koymak.

8. Elleri yıkarken Besmele çektikten sonra şu duayı okumak:

بِسْمِ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى دِينِ الْاِسْلَامِ وَنِعَمِهِ

"Bismillahi'l-azim ve'l-hamdü lillahi alâ dini'l-İslami ve ni'amihi."

"Yüce Allah'ın adıyla. İslamiyetten ve diğer nimetlerinden ötürü Allah'a hamd olsun."

Ağza su alırken şu duayı okumak;

اَللّٰهُمَّ اَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ

"Allah'ım, seni anma, sana şükretme ve sana güzelce ibadet etme hususunda bana yardım et."

Buruna su alırken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ اَرِحْنِي رَائِحَةَالْجَنَّةِ

"Allahümme erihni raihete'l-cenneh."

"Allah'ım, bana cennetin kokusunu koklat."

Yüzü yıkarken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

"Allahümme beyyiz vechî yevme tebyeddü vücuhün ve tesveddü vücuh.

"Allah'ım! Birtakım yüzlerin ağaracağı, birtakım yüzlerinse kararacağı günde yüzümü ağart."

Sağ eli yıkarken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ اَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا

"Allahümme a'tini kitabi bi yemini ve hasibni hisaben yesira."

"Allah'ım! Amel defterimi sağ elime ver ve hesabımı da kolaylıkla gör."

Sol eli yıkarken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ لاَتُعْطِنِي كِتَابِي بِشِمَالِي وَلاَمِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي

---

80 Müslim, Müsafirun, 294.

"Allahümme la tu'tini kitabi bi şimali vela min verai zahri."

"Allah'ım! Amel defterimi sol elime ve de arka tarafımdan verme."

Başı mesh ederken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ حَرِّمْ شَعْرِي وَبَشَرِي عَلَي النَّارِ وَاَظِلَّنِي تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَاظِلَّ اِلَّا ظِلُّكَ

"Allah'ım! Saçımı ve tenimi ateşe haram kıl ve beni senin gölgenden başka gölgenin bulunmadığı günde arşının gölgesinde gölgelendir."

Kulakları mesh ederken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ

"Allahümmecalni minellezine yestemiunel kavle fe yettebiune ahseneh."

"Allah'ım! Beni söz dinleyenlerden ve sözün en güzeline uyanlardan kıl."

Ayakları yıkarken şu duayı okumak:

اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَدَمَيَّ عَلَى الصِّرَاطِ يَوْمَ تَزِلُّ فِيهِ الْاَقْدَامُ

"Allahümme sebbit kademeye alassırati yevme tezillü fihil akdâm."

"Allah'ım! Ayakların kaydığı günde ayaklarımı sırat üzerinde sabit kıl."

9. Sakalı sık olanların sakallarını elleriyle karıştırıp hilallemeleri. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, abdest alırken suyu avuçlayıp çenesinin altına götürerek sakalını hilallemiş ve,

هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ

"Aziz ve celil olan Rabbim böyle yapmamı bana emretti." buyurmuştur.[81]

10. Yüzü yıkamak için suyun iki avuçla alınması, ancak suyun yüze çarpılmaması. Bu hususla ilgili bir rivayette Abdullah b. Ömer (r.a)'in, abdest alırken suyu yüzüne kuvvetle çarpmadığı, aksine suyu avuçladıktan sonra yüzüne hafif bir şekilde ve usulünce götürüp yıkanması gereken yerlerin tamamını yıkadığı ifade edilmektedir. Ancak yüzü yıkarken gözlerinin içinin yıkanması vacip ya da sünnet değildir.[82]

11. Başın tamamının mesh edilmesi. Bu mesih şu şekilde yapılır: Sağ elin başparmağı sağ şakağın, sol elin başparmağı da sol şakağın üzerine konur. Her iki elin işaret parmak uçları birbirine dokunacak şekilde başın ön kısmına konulup enseye doğru kaydırılır; sonra da enseden öne doğru başlangıç yerine kaydırılarak başın tamamı mesh edilir. Saçı uzun olan kimse böyle yapar ama saçı kısa olan

---

81 Ebu Dâvûd, Taharet, 57.

82 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed bin Habib el-Maverdî el-Basrî, El-Hâvî'l-Kebîr fî Fıkhi'l-Mezhebi'ş-Şafiî, I, 111, I-IVIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1994.

kimse enseden öne doğru meshi gerekli olmadığı için yapmaz. Başın tamamını mesh etmekle ilgili olarak Amr b. Yahya el-Mazinî şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ وَهُوَ جَدُّ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى أَتَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ فَقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ زَيْدٍ نَعَمْ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ....ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ حَتَّى ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ

“Bir adam (Amr b. Yahya el-Mazinî’nin dedesi) Abdullah b. Zeyd’e, Resulullah (s.a.s)’ın abdestinin ne şekilde olduğunu bana gösterebilir misin? dedi. Abdullah ‘Evet’ dedi ve kendisine su getirilmesini istedi. Sonra ellerine su döktü… Sonra her iki eliyle başını mesh etti. Ellerini öne ve geriye doğru götürdü. Başının ön kısmından başladı. Ellerini ensesine doğru götürdü. Sonra ensesinden başının ön kısmındaki başlangıç yerine doğru geri getirdi. Sonra da ayaklarını yıkadı.”[83]

12. Baş mesh edildikten sonra eller yeniden ıslatılarak bununla kulakların iç ve dışının mesh edilmesi. Kulakların iç ve dışının mesh edilmesiyle ilgili bir rivayet şöyledir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا

Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle dedi: *“Peygamber (s.a.s), başını ve kulaklarının içini dışını mesh etti.”*[84]

Hanefi mezhebine göre baş mesh edildikten sonra başın bir parçası sayılan kulakları mesh etmek için yeni bir su almaya gerek yoktur. Bu hususta Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ

“Kulaklar baştandır.”[85]

13. Abdestte yıkanan organların elle ovulması.

14. Elleri ve ayakları yıkarken önce sağ taraftakinden başlanması. Bu hususta Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَابْدَءُوا بِمَيَامِنِكُمْ

“Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: Abdest alırken önce sağ organları yıkamakla işe başlayın.”[86]

83 Buhârî, Vudû’ , 37.
84 Ebu Dâvûd, Taharet, 51.
85 Beyhakî, Es-Sünenü’l-Kübrâ, I, 66.
86 İbn Mâce, Taharet, 42.

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, her işe sağdan başlanmasını severdi. Mesela gusletmek, elbise giymek, sürme çekmek, tırnak kesmek, bıyık kırkmak, koltuk altını tıraş etmek veya yolmak, saç tıraşı olmak, misvâk kullanmak, mescide girmek, namazın bitiminde selam vermek, tuvaletten çıkmak, yemek, içmek, tokalaşmak, Hacer-i Esved'i ve Rüknü Yemani'yi selamlamak, almak, vermek gibi yapılması güzel olan işleri yaparken sağdan başlanmasını sever ve tavsiye ederdi. Tuvalete girmek, sümkürmek, elbiseyi çıkarıp soyunmak, pisliği gidermek gibi pek hoş karşılanmayan işleri yaparken de soldan başlanmasını sever ve tavsiye ederdi. Bunun aksini yapmak mekruhtur. Ama abdest alırken elleri yıkamak ve kulakları mesh etmek gibi ikisinin birlikte yapılması gereken işlerde önce sağdan başlamak gerekmez. Bunun aksini yapmak da sünnete aykırı bir davranış olur.[87]

15. Yüzü yıkarken, yıkanması farz olan kısımdan fazlasının yıkanması. Elleri yıkarken dirseklerin biraz daha yukarısının ve ayakları yıkarken de topukların biraz daha üst kısmının yıkanması. Konuyla ilgili bir rivayet şöyledir:

وعَنْ أَبي هُرَيْرَةَ رضيَ اللّٰه عَنْه قال : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسَلَّم يقُول : «إنَّ أُمَّتي يُدْعَوْنَ يَوْمَ القِيامَةِ غُرّاً محَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الوُضُوءِ فَمنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيل غُرَّتَه ، فَلْيَفْعَلْ»

Ebû Hüreyre (r.a) şöyle dedi: Resulullah (s.a.s)'ı, *"Şüphesiz ki benim ümmetim, kıyamet gününde, abdest izlerinden dolayı yüzleri nurlu, elleri ve ayakları parlak olarak çağırılacaktır. Yüzünün nûrunu artırmaya gücü yeten kimse bunu yapsın."* buyururken işittim.[88]

16. Abdestteki söz ve fiillerin üçlenmesi. Yalnız niyet bir kere yapılır. Abdest alırken yıkanması gereken organların üçer kez yıkanması sünnettir. Mazeret olmaksızın bundan daha fazla veya daha az sayıda yıkamak mekruhtur. Konuyla ilgili bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.s) bir defasında abdest alırken yıkanması gereken abdest organlarını üçer kez yıkadıktan sonra şöyle buyurmuştur:

هَكَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ أَسَاءَ وَظَلَمَ

"İşte abdest böyle alınır. Buna ekleme yapan veya bunu eksilten kimse kötülük ve haksızlık yapmış olur."[89]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in abdest alırken yıkanması gereken organları bazen ikişer hatta birer defa yıkadığına ilişkin rivayetler bulunduğu söylenecek olursa buna verilecek cevap şu olur: Hz. Peygamber (s.a.s) söz konusu organları ikişer veya birer defa yıkamanın da caiz olduğunu ümmetine açıklamak için böyle yapmıştır.

87 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/105.
88 Buhârî, Vudû' , 3; Müslim, Taharet, 35.
89 Ebu Dâvûd, Taharet, 52.

Yıkamanın abdest niyetiyle ya da herhangi bir niyet olmaksızın üçten fazla yapılması mekruhtur. Ama serinlemek kastıyla yapılması mekruh değildir. Abdest alınan su kişinin kendi suyu veya herkese mubah olan bir su ise bu hükümler söz konusudur. Ama abdest alınan su, abdest için vakfedilen bir su ise o zaman abdest organlarını üçer defadan fazla yıkamak haram olur.

Abdest alırken yıkanması gereken organları üçer defa yıkayınca namaz vaktinin çıkmasından korkulursa, namazı vakti içinde kılabilmek için organları üçer defa yıkamaktan vazgeçilir. Böyle bir durumda üçer defa yıkamak haram olur.

Abdest için ayrılan su organları sadece birer defa yıkamaya yetecek kadar az ise ilk sıradaki organları üçer defa yıkamak da haramdır. Çünkü böyle yapıldığı takdirde sona kalan organları yıkamak için su kalmayacak ve teyemmüm etme ihtiyacı baş gösterecektir.

Organları üçer defa yıkama durumunda içme suyu kalmayacak ise, üçer defa yıkamak yine haram olur.[90]

17. İdrar akıntısı olmayanların, abdest organlarından biri kurumadan diğerini yıkamaya başlaması. Buna müvalat denir. Müvalatın vacip olmayıp sünnet olduğunu gösteren bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ نَافِعٍ : أَنَّ ابْنَ عُمَرَ تَوَضَّأَ فِى السُّوقِ ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثَلاَثًا ثَلاَثًا ، ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ بَعْدَ مَا جَفَّ وُضُوءُهُ وَصَلَّى.

Nafi' (r.a) şöyle dedi: *"Abdullah b. Ömer (r.a), çarşıda abdest almak niyetiyle ellerini, yüzünü ve kollarını üçer defa yıkadı. (Başını mesh etti). Yıkadığı yerler kuruduktan sonra mescide girip mestlerinin üzerine mesh etti."*[91]

Ancak idrar akıntısı ve benzeri devamlı surette abdest bozucu özürleri bulunan kişilerin müvalata uymaları vaciptir.

18. Abdest alırken ihtiyaç olmadıkça zikrullah dışında dünya kelamı söylenmemesi.

19. İhtiyaç olmadıkça abdest organlarının kurulanmaması. Çünkü abdest organlarının üzerindeki ıslaklığı kurulamakla ibadetin izi giderilmiş olacaktır.

20. İhtiyaç olmadıkça eldeki suyun silkelenmemesi. Çünkü abdest suyunu ellerden silkelemek, abdest almış olan kişinin kendini ibadetten uzak tutması gibi bir anlam ifade eder ki bu sebeple böyle yapmak uygun görülmemiştir.

21. Abdestten artan suyun içilmesi.

22. Geniş yüzüğün oynatılması. Yüzük eğer dar ise, altına su geçinceye kadar oynatılması farzdır.

---

90 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/102.
91 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 93.

23. Suyun iktisatlı kullanılıp israf edilmemesi.

24. El ve ayak parmaklarının hilallenmesi. Bu konuda gelen rivayetlerden birinde Şakik b. Seleme şunları söylemektedir: "Osman b. Affan (r.a)'ı abdest alırken gördüm… Her iki ayak parmaklarını üçer kez hilalledi ve 'Resulullah (s.a.s)'ın böyle yaptığını gördüm.' dedi.[92] Konuyla ilgili başka bir rivayet de şöyledir:

عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَخْبِرْنِي عَنْ الْوُضُوءِ قَالَ أَسْبِغْ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا

Asım b. Lakit b. Sabüre, babasının kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir: (Hz. Peygamber'e) Ey Allah'ın Resulü, bana abdest hakkında bilgi verir misin? dedim. Bana şöyle buyurdu: *"Abdesti (şartlarına uygun vaziyette) tam olarak al. Parmakların arasını hilalle. Oruçlu olmadığın zamanda da burnuna suyu iyice çek."*[93]

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre parmak aralarının hilallenmesi abdestin sünnetleri arasında yer almaktadır.

25. Mazeret yoksa abdest alırken başkasından yardım istenilmemesi ve yardım teklifinin kabul edilmemesi. Ama mazeret halinde başkalarından yardım istenilebilir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz de yenleri dar bir cübbe giymiş olduğu için bir defasında abdest alırken Muğire b. Şube (r.a)'den yardım istemişti. Bu olayı Muğire (r.a) şöyle anlatır:

عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَقَالَ يَا مُغِيرَةُ خُذْ الْإِدَاوَةَ فَأَخَذْتُهَا فَانْطَلَقَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى عَنِّي فَقَضَى حَاجَتَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَأْمِيَّةٌ فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ ثُمَّ صَلَّى

"Peygamber (s.a.s) ile birlikte bir yolculukta idim. 'Ey Muğire, ibriği al' dedi. Aldım. Bu arada Resulullah (s.a.s) yürümeye başladı, nihayet gözden kayboldu. Def-i hacette bulundu. Üzerinde Şam yöresine mahsus bir cübbe vardı. Ellerini yenlerinden çıkarmaya çalıştı. Ama dar olduğu için çıkaramadı. Bu defa ellerini cübbenin alt tarafından dışarı çıkardı. Ben de suyu ellerine döktüm. Böylece namaz için abdest aldı. Sonra mestlerinin üzerine mesh yaptı, ardından da namaz kıldı."[94]

Mazeret yok iken abdest almak için başkalarından yardım istemek, kulluğa aykırıdır. Abdest organlarını başkalarına yıkatmak da mekruhtur. Hastalık hâlinde abdest alırken başkalarından yardım istemek caizdir. Başkalarının yardımı

---

92 Dârekutnî, Sünen, Taharet, 28.
93 Ebu Dâvûd, Savm, 69.
94 Buhârî, Salât, 7.

olmadan abdest alamayacak durumda olan birinin yapılacak yardımı kabul etmesi ise vaciptir.

26. Abdest alındıktan sonra kıbleye yönelmiş vaziyette eller semaya kaldırılarak şu duanın okunması:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ : اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِن التَّوَّابِينَ ، وَاجْعَلْنِي مِنْ الْمُتَطَهِّرِينَ ، سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

“Allah’tan başka ilah bulunmadığına, O’nun bir ve ortaksız olduğuna şahitlik ederim. Muhammed’in de O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim. Allah’ım! Beni tövbekârlardan ve temizlenip arınanlardan eyle. Sen eksikliklerden münezzehsin ve seni överiz. Allah’ım! Senden başka ilah bulunmadığına şahitlik ederim. Senden bağışlanma dilerim ve sana dönüp tövbe ederim.”

Bu duadan sonra iki rekât namaz kılınması sünnettir.

27. Yüzü yıkamaya üst taraftan başlanması.

28. Elleri ve ayakları yıkamaya parmaklardan başlanması.

29. Gözlerin burun direği yanındaki uçlarının mesh edilmesi.

30. Boynun mesh edilmemesi. *Hanefiler bu görüşe katılmamaktadırlar. Onlara göre boynun mesh edilmesi sünnettir.* Ancak cumhur-u fukahaya göre boynu mesh etmek mekruhtur.[95]

ABDESTİN MEKRUHLARI

Mekruh, din koyucusunun yapılmamasını kesin olmayan bir ifadeyle talep ettiği davranıştır. Mekruh fiilleri yapan kimse azaba müstahak olmasa da yapmayan sevap kazanır. Abdestin mekruhları, yapılmasının farz ya da sünnet olduğu hususunda farklı görüşler bulunan abdest fiillerinin yapılmamasıdır. Abdestin bazı mekruhlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Müekked sünnetleri yapmamak.
2. Müstehap ve faziletleri terk etmek tenzihen mekruhtur.
3. Abdest alırken suyu israf etmek mekruhtur. Ama abdest almak için başkalarının vakf ettiği suyu israf etmek haramdır.
4. Abdest alırken konuşmak tenzihen mekruhtur.
5. Oruçlu iken abdest için ağza ve buruna su almada aşırılık yapmak.
6. Necis bir yerde abdest almak.

---

95 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhül İslâmî ve Edilletühü, I/406; Nevevî, El-Mecmu’ I/488).

7. Yıkanması gereken organları üç defadan fazla yıkamak; başı üç kereden fazla mesh etmek ve mest üzerine meshin ise bir kereden fazla yapılması mekruhtur.

8. Çok sıcak veya çok soğuk su ile abdest almak mekruhtur. Güneşte ısıtılan su eğer sıcak bir memlekette bakır, tunç ve demir gibi çekiçlenmiş bir kapta ise onunla abdest almak mekruhtur. Bu konuda ashab-ı kiramdan Cabir (r.a)'den gelen iki rivayette şöyle denilmektedir:

Hz. Aişe (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimiz için güneşte su ısıtmıştı. Efendimiz (s.a.s) ona şu uyarıda bulunmuştu:

لاَ تَفْعَلِى يَا حُمَيْرَاءُ فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ

"Ey pembe tenli kadın, böyle yapma. Çünkü bu alaca hastalığı meydana getirir."[96]

عَنْ جَابِرٍ : أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ كَانَ يَكْرَهُ الاِغْتِسَالَ بِالْمَاءِ الْمُشَّمَسِ ، وَقَالَ : إِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ.

"Hz. Ömer (r.a), güneşte ısıtılmış su ile yıkanmayı mekruh görür ve 'Bu su ile yıkanmak alaca hastalığı meydana getirir.' derdi."[97]

Ancak İmam Nevevî, güneşte ısıtılan su ile abdest almanın ve yıkanmanın kesinlikle mekruh olmayacağını, bu suyun cilde zarar vereceği konusunda tıp bilginlerinin bir beyanlarının olmadığını, Beyhaki'nin bu konuda rivayet ettiği hadisin hadis âlimlerinin ittifakı ile zayıf olduğunu, uydurma olduğunu söyleyenlerin dahi bulunduğunu ifade etmiştir.[98]

ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

Abdest, aşağıda sayacağımız şu şeylerden birisi ile bozulur:

1. Ön ve arkadan çıkan şeyler. Bunlar mutad olanlar ve mutad olmayanlar şeklinde iki kısma ayrılırlar:

a. Ön ve arkadan çıkan mutad şeyler. Bunların bazısı sadece abdesti bozar. Bazısı ise guslü gerektirir. Sadece abdesti bozanlara örnek olarak idrar, mezi, vedi ve dışkıyı gösterebiliriz. Bunların ön veya arkadan çıkmaları hâlinde abdesti bozacakları hususunda görüş birliği vardır. Ama ön ve arka organlardan değil de vücudun başka bir yerinden çıkan idrar veya gaita abdesti bozar mı? Mesela hastalanan bir kişinin ön veya arka çıkış yeri kapanır ya da geçici olarak kapatılır da hasta kimseye midesinin alt taraflarında bir yerden sonda veya benzeri bir alet takılırsa, bu alet vasıtasıyla dışarıya çıkan idrar veya gaita sebebiyle abdest bozulur mu? Sonda ve benzeri aletler her ne kadar bu pisliklerin dışarıya çıkması için tabii birer çıkış yeri olmasalar da bunlar vasıtasıyla dışarıya çıkan idrar veya gaita

96 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 6.
97 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 7.
98 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 39.

sebebiyle abdest bozulur. Ama sonda veya benzeri bir alet hastanın midesinin üst taraflarındaki bir yere takılırsa, bu alet vasıtasıyla dışarıya çıkan idrar veya gaita sebebiyle abdest bozulmaz.[99]

Önceki satırlarda sözü edilen mezi sarı renkli ince bir sıvı olup çoğunlukla lezzet anında penisten çıkar. Vedi ise meniye benzeyen beyaz renkte ve yoğun olan bir sıvı olup çoğunlukla idrardan sonra penisten çıkar. Hadi de vedi gibi bir sıvı olup doğum öncesinde kadının vajinasından çıkar.

b. Alışılagelmişin dışında ön ve arkadan çıkan şeyler de abdesti bozarlar. Önden veya arkadan kurtçuk, taş, kan ve irin akması gibi. Ama mil gibi bir şeyin tenasül organına sokulup çıkarılmasıyla abdest bozulur mu? Bir kimse üreme organına veya makadına parmağını, mil veya ultrason cihazı gibi bir aleti koyup çıkarınca bu nesnelere içeride bir şey bulaşmış olsun olmasın abdesti bozulur. Ama fitil veya benzeri bir şeyi içeriye sokar da bu şey dışarıya çıkmayıp içeride kalırsa abdest bozulmaz.[100]

Kadınların vajinasından gelen akıntı öteden beri abdest konusunda bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Aslında ön ve arka organlardan gelen akıntıların abdesti bozduğu hususunda âlimler arasında görüş birliği olduğu bilinmektedir. Ancak bu akıntının ön ve arka organ dışında üçüncü bir yoldan geldiği tıp bilginlerince açık bir şekilde belirtilmektedir. Hâl böyle olunca da söz konusu akıntının abdesti bozmaması gerekir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, 31 Ocak 2013 tarihinde yapmış olduğu toplantıda bu konuyu görüşmüş ve yapılan müzakereler sonucunda vajinal akıntının abdesti bozmayacağı kararına varmıştır. 2013/10 numaralı kararın sonuç kısmı şu şekildedir:

> *"… Bu bilgilere dayanarak,*
>
> *1. Yukarıda özellikleri belirtilen normal vajinal akıntının, kendisinden çıkan her şeyin abdesti bozacağı hususunda icma edilen iki yolun dışında yani idrar ve dışkı kanallarından başka üçüncü bir yoldan çıktığı, kaynağı ve çıkış yolu itibariyle idrar ve dışkıyla kesinlikle irtibatı olmadığı, cinsel uyarılma ile alakasının bulunmadığı, dolayısıyla abdesti bozan şeylerle ilgili nassların kapsamına girmediği, istem dışı olup çıkışına engel olunamadığı ve Cumhur tarafından temiz sayıldığı için abdesti bozmayacağına, elbiseyi kirletmeyeceğine,*
>
> *2. Bu normal akıntının dışında, bir hastalığa ya da yaraya bağlı olarak vajinadan gelen renkli, kokulu ve yanma-kaşıntı yapan iltihabî akıntılar ile kan, irin vb. necis sıvıların ve cinsel uyarılma sonucu gelen akıntıların abdesti bozacağına,*
>
> *Karar verildi."*

---

[99] Nevevî, el-Mecmu' , II, 8-9.
[100] Nevevî, el-Mecmu' , II, 12.

2. Önden veya arkadan çıkmadıkları halde tıpkı onlar gibi abdesti bozan şeyler. Bunlar kendi aralarında üç kısma ayrılırlar:

a. Abdest alan kişinin delirme, sar'aya düşme, bayılma, uyuma, sarhoş edici veya uyuşturucu bir madde kullanma gibi bir nedenle aklını yitirmesi. Şunu belirtelim ki; uyumakta olan kişi, makadını sağlam bir yere oturtmamışsa, makadından bir şeyin dışarı çıkmadığından emin olsa bile abdesti bozulur. Ama kişi makadını sağlam bir şekilde yere oturtarak ve hatta sırtını bir yere yaslayarak uyumuş ise, yaslandığı şey çekildiği takdirde kendisi düşecek olsa bile abdesti bozulmaz. Bu hususta ashaptan Enes (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُونَ ثُمَّ يَقُومُونَ فَيُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّئُونَ

"Resulullah (s.a.s)'ın ashabı uyurlar, sonra abdest almadan kalkıp namaz kılarlardı."[101] Bu hadisten de anlaşıldığına göre makadı sağlam bir şekilde yere oturtarak uyuma durumunda abdest bozulmaz. Ama her hâlükârda abdestli bir kimse bu şekilde uyursa uyandığında abdestini yenilemesi müstehap olur.[102]

Hanefi mezhebine göre uyku üç şartla abdesti bozar:

aa. Yan üzeri uzanarak,

ab. Sırt üstü uzanarak,

ac. Uyluklardan birinin üzerine oturarak uyumak. Çünkü bu şekilde oturan veya uzanan kişinin mafsalları gevşer. Ama oturarak uyuyan bir kimse makadını bir yere dayamış ise kuvvetli görüşe göre abdesti bozulmaz. Bu durumda sırtını bir şeye yaslamış ise ve bu şey başkası tarafından çekildiğinde kendisi düşerse abdesti bozulur. Ama oturuşunda bir değişiklik meydana gelmezse abdesti bozulmaz. Özürlülerin abdesti uyku ile bozulmaz. Zira uyanık iken ön veya arkalarından çıkan şeyler abdestlerini bozmadığına göre uyku hâlinde de bozmaz.

b. Aralarında evlenme engeli bulunmayan bir kadınla erkekten birinin, arada bir örtü bulunmaksızın tenlerinin birbirine temas etmesi hâlinde ikisinin de abdesti bozulur. Ama kan, süt veya evlenme hısımlığı sebebiyle aralarında daimi evlenme engeli bulunan kadınla erkeğin vücutlarının birbirine temas etmesi hâlinde abdestleri bozulmaz.

Karşı cinsin saç, tüy, diş, kemik ve tırnağının ellenmesiyle abdest bozulmaz. Yedi yaşına girmemiş karşı cinsten çocuklara el değmesiyle de abdest bozulmaz. Erkek için baldız, kadın için kayınbirader örneğinde olduğu gibi aralarında geçici surette evlenme engeli bulunan karşı cinslerin ellenmesiyle de abdest bozulur.

---

101 Tirmizî, Ebvâbü't-Tahare, 57.
102 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I, 67.

Hanefi mezhebine göre ise bu gibi durumlarda abdest bozulmaz. Ancak erkek, eşiyle çıplak olarak yatağa girer de ikisinin tenasül organları üst üste gelir ve penisi sertleşirse ikisinin de abdesti bozulur.

Kişinin kendi cinsel organına veya makadına elinin iç tarafıyla dokunması. Bu hususla ilgili olarak Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in eşi Ümmü Habibe (r.a) şöyle demiştir:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ

Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Kendi üreme organına dokunan kimse abdest alsın."*[103]

Küçük yaşta da olsalar başkalarının üreme organına dokunmak da aynı hükme tabidir. Ancak bu durumda dokunulan kişinin değil, dokunanın abdesti bozulur. Kişinin, testislerini ellemesi ile abdesti bozulmaz. Cenaze yıkayan kişinin abdesti bozulmaz. Hanefilerin aksine namazda kahkaha ile gülmek de abdesti bozmaz.

Abdest aldığını kesin olarak bilen, ancak aldıktan sonra hades (abdestsizlik) hâlinin meydana gelip gelmediği hususunda şüpheye düşen kişinin bu şüpheden dolayı abdesti bozulmaz. Bir kimse abdestinin bozulduğunu kesin olarak hatırlar da bozulduktan sonra abdest alıp almadığı hususunda tereddüt ederse abdestsiz sayılır.

Vücudun üreme organı ile makad dışında kalan herhangi bir yerinden kan, irin, kusuntu ve benzeri şeylerin çıkması *Hanefi mezhebine göre abdesti bozarken* Şafii mezhebine göre bozmaz. Şafii mezhebinin bu görüşüne delil olarak şu rivayetleri esas alınmaktadır:

Ashab-ı kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a)'dan rivayet: Resulullah (s.a.s) ile birlikte Zâtü'rrika' gazvesine gittik. Ashaptan bir kişi, müşriklerden birinin karısını vurdu. Kadının kocası, *"Muhammed'in ashabından birini vurmadan ben bu işin sonunu bırakmayacağım!"* diye yemin etti. Peygamber (s.a.s)'in izini takip etmek üzere yola koyuldu. Resulullah (s.a.s) Efendimiz yolda bir yerde mola verdi. *"Kim bize muhafızlık yapacak?"* diye sordu.

Biri muhacirlerden diğeri de ensardan olmak üzere iki kişi muhafızlık yapacaklarını söyleyerek öne çıktılar. Resulullah (s.a.s) onlara, *"Geçidin ağzında nöbet tutun"* talimatını verdi. Geçidin ağzına vardıklarında muhacir yatıp uyudu. Ensardan olan muhafız ise namaza durdu. Diğer taraftan karısı Müslümanlarca öldürülmüş olan müşrik de o sırada oralara geldi. Namazdaki Ensari'yi görünce onun Müslümanların muhafızı olduğunu anladı ve ona bir ok attı. Namazdaki ensari vücuduna saplanan oku çekip çıkardı. Bu arada üç ok darbesi yediği halde namaza devam etmiş, rükûa ve secdeye varmıştı. Sonra muhacir arkadaşı

---

[103] İbn Mâce, Taharet, 63.

uykudan uyandı. Bu arada saldırgan müşrik, Müslümanların kendisini öldürmeye yöneldiklerini fark edince kaçıp gitti. Uykudan uyanan muhacir, Ensari arkadaşının vücudundaki kanları görünce; *"Süphanallah! Sana ilk oku attığında beni uyandırsaydın keşke"* dedi. Yaralı Ensari de, *"Namazda bir sure okumaktaydım. Okuyuşuma ara vermek istemedim."* diye cevap verdi.[104]

عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ قَالَ رَجُلٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ مَا الْحَدَثُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ

Hemmam b. Münebbih'ten rivayet: Ebu Hüreyre (r.a)'nin şöyle dediğini işittim: Resulullah (s.a.s) buyurdu ki: *"Kendisinde hades hâli meydana gelen kimse, abdest almadıkça namazı kabul olunmaz."* Hadramutlu bir adam, *"Hades nedir ey Ebu Hüreyre?"* diye sordu. Ebu Hüreyre (r.a), *"Sessiz veya sesli şekilde yellenmektir"* diye cevap verdi.[105]

Vücudun üreme organı ile makad dışında kalan herhangi bir yerinden kan, irin, kusmuk ve benzeri şeylerin çıkmasının abdesti bozmadığı görüşünü sahabeden Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Abbas; tabilerden İbn Müseyyeb ile Kasım bin Muhammed; fukahadan İmam Mâlik ile Rebia ve Ebu Sevr de Şafiilerle paylaşmışlardır.

İmam Ebu Hanife ise vücudun herhangi bir yerinden kan, irin, ağız dolusu kusuntu ve benzeri şeylerin çıkmasının abdesti bozacağını ifade etmiştir. Sahabeden Hz. Ömer ile Hz. Ali; tabiinden İbn Sirîn ile Atâ; Fukahadan Züfer b. Hüzeyl de bu görüştedirler. İmam Ebu Hanife bu görüşüne delil olarak şu rivayetleri göstermiştir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ :« إِذَا قَاءَ أَحَدُكُمْ فِى صَلاَتِهِ أَوْ قَلَسَ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ ، ثُمَّ لْيَبْنِ عَلَى مَا مَضَى مِنْ صَلاَتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ »

Hz. Aişe (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu söyledi: *"Biriniz namaz kılmaktayken kusar veya (midesinden ağız dolusunca bir şeyler gelecek şekilde) geğirirse namazı bırakıp abdest alsın, sonra da –eğer konuşmamış ise– kaldığı yerden namaza devam etsin."*[106]

عَنْ يَزِيدَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ قَالَ تَمِيمُ الدَّارِي قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اَلْوُضُوءُ مِنْ كُلِّ دَمٍ سَائِلٍ

104 Ebu Dâvûd, Taharet, 78.
105 Buhârî, Vudû', 2.
106 Dârekutnî, Taharet, 56.

Yezid b. Halid, Yezid b. Muhammed'den, o da Ömer b. Abdülaziz'den, o da Temim ed-Dârî'den rivayet ederek Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu söyledi: *"Akan her kandan dolayı abdest almak gerekir."*[107]

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ رَيَاحٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَعِفَ فِي صَلَاتِهِ تَوَضَّأَ ثُمَّ بَنَى عَلَي مَا بَقِيَ مِنْ صَلَاتِهِ

Ömer b. Rebah Abdullah b. Tavus'tan, o da babası Tavus'tan rivayet ederek Abdullah b. Abbas (r.a)'ın şöyle dediğini bildirdi: *"Resulullah (s.a.s) namazda iken burnu kanadığında gidip abdest alır ve sonra kaldığı yerden namazına devam ederdi."*[108]

Yukarıdaki hadislerin ilki mürsel bir hadistir.[109] Mürsel hadisler ise delil olarak kabul edilmezler. İkinci hadisin rivayet senedinde adı geçen Yezid b. Halid, mechul[110] bir ravidir. Ayrıca rivayet senedinde adı geçen Ömer b. Abdülaziz de Temim ed-Darî ile karşılaşmış değildir. Dolayısıyla bu da münkatı' bir hadistir.[111] Üçüncü hadisin rivayet senedinde adı geçen Ömer b. Rebah da hadisleri metruk[112] olan bir kişidir. Sonuç olarak İmam Ebu Hanife'nin kan, irin ve benzeri şeylerin abdesti bozacağı görüşünü dayandırdığı rivayetlerin, yukarıdaki sebeplerden dolayı delil olarak kabul edilmesi mümkün görülmemektedir.[113]

Namaz dışında iken kahkaha ile gülmek abdesti bozmaz. Ama namazda iken kahkaha ile gülmek namazı bozsa da abdesti yine bozmaz. İmam Şafii'nin yanı sıra sahabe-i kiramdan Abdullah b. Mesud, Cabir b. Abdullah, Ebu Musa el-eş'arî; tabiinden Atâ, Zührî, Urve b. Zübeyr; fukahadan İmam Mâlik, İmam Ahmed b. Hanbel ve İshak da bu görüştedirler.[114] Bu hususta Ebu Süfyan (r.a) şöyle demiştir:

عَنْ أَبِى سُفْيَانَ قَالَ : سُئِلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ عَنِ الرَّجُلِ يَضْحَكُ فِى الصَّلاَةِ قَالَ : يُعِيدُ الصَّلاَةَ وَلاَ يُعِيدُ الْوُضُوءَ.

---

107 Dârekutnî, Taharet, 56.

108 Dârekutnî, Taharet, 56.

109 Mürsel Hadis: Tâbiîn büyüklerinden birinin isnadında sahabiyi atlayıp "Hz. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki" veya "Hz. Peygamber (s.a.s) şunu yaptı" ve benzeri ifadelerle isnadını Hz. Peygamber (s.a.s)'e ulaştırarak ondan rivayette bulunmasına denir.

110 Mechûl, kendisi ilim talebiyle meşhur olmayan, hadis âlimlerinin tanımadığı, hadisleri sadece bir tek ravi cihetinden bilinen kimsedir.

111 Munkatı' hadis: İsnadında ittisal bulunmayan hadislere denir. İsnadda ittisalin olmayışı ya ravinin düşmesiyle veya mübhem şekilde ifade edilmesiyle meydana gelir.

112 Metruk Hadis: Hadiste yalan söylemek ithamına maruz kalan yahut söz veya fiilinde fasıklığı açığa çıkan, yahut da çok yanılma ya da gafleti fazla olan zayıf bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadise denir.

113 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 202.

114 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 204.

Namazda iken gülen bir adamın durumu Cabir b. Abdullah (r.a)'a soruldu. Şöyle cevap verdi: *"Namazı yeniden kılar ama abdesti yenilemesi gerekmez."*[115]

İmam Ebu Hanife ise, namazda iken kahkaha ile gülmenin namazın yanı sıra abdesti de bozacağı görüşünde olup bu görüşüne dayanak olarak şu rivayetleri ileri sürmüştür:

حَدَّثَنِى الْحَسَنُ بْنُ دِينَارٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِى الْحَسَنِ عَنْ أَبِى الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَيْنَا نَحْنُ نُصَلِّى خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ فَوَقَعَ فِى حُفْرَةٍ فَضَحِكْنَا مِنْهُ فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِإِعَادَةِ الْوُضُوءِ كَامِلاً وَإِعَادَةِ الصَّلاَةِ مِنْ أَوَّلِهَا.

Hasan b. Dinar, Hasan b. Ebi'l-Hasan'dan, o da Ebü'l-melih b. Üsame'den rivayetle dedi ki: Ebü'l-Melih, babası Üsame (r.a)'nin şöyle dediğini nakletmiştir: *"Bir ara Resulullah (s.a.s)'ın arkasında cemaat hâlinde namaz kılıyorduk. O sırada âmâ bir adam geldi ve bir çukura düştü. Biz de bu sebeple güldük. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) yeniden tam bir abdest almamızı ve namazı da yeni baştan kılmamızı bize emretti."*[116]

عَنْ عُمَرَ بْنِ قَيْسٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُبَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « مَنْ ضَحِكَ فِى الصَّلاَةِ قَرْقَرَةً فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ وَالصَّلاَةَ »

Ömer b. Kays, Amr b. Ubeyd'den, o da Hasan'dan, o da İmran b. Husayn'dan rivayetle dedi ki: Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Namazda kahkaha ile gülen kimse abdesti ve namazı yenilesin."*[117]

İmam Ebu Hanife'nin kendi görüşüne delil olarak aldığı yukarıdaki iki rivayetten birincisinin senedinde adı geçen Hasan b. Dinar, zayıf bir ravidir. Ayrıca bu rivayette İmam Ebu Hanife'nin bu rivayeti kendisine isnad ettiği Mabed el-Cühenî sahabî değil, tabiîdir. Onun rivayet ettiği hadis mürseldir. Mürsel hadis de delil olarak kabul edilmez.

İkinci rivayetin senedinde adı geçen Ömer b. Kays zayıf bir ravidir. Onun rivayet ettiği hadisler metruktur. Bu rivayet İmam Ebu Hanife'ye Süfyan b. Muhammed el-Fezarî tariki ile ulaşmıştır. Bu zat da zayıf bir ravidir ve rivayet ettiği hadisler münkerdir.

Sonuç olarak yukarıda geçen her iki rivayet de sözü edilen sebeplerden dolayı delil olarak kabul edilemezler.[118]

---

115 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 155.
116 Dârekutnî, Sünen, Taharet, 58.
117 Dârekutnî, Sünen, Taharet, 58.
118 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 203-204.

ABDESTLE İLGİLİ ŞÜPHE

Abdestin bozulup bozulmadığı veya bozulduğu bilinir de ondan sonra yeniden abdest alınıp alınmadığı hususunda şüphe meydana gelirse ne yapılmalıdır?

Bir kimse abdest aldığını kesin olarak hatırlar ama ondan sonra abdestinin bozulup bozulmadığı hususunda şüpheye düşerse, bu durumda kesin bildiği abdestlilik hâlini esas alır; abdestinin bozulup bozulmadığı hususundaki şüpheye itibar etmez. Çünkü şüphe, kesin bilgiyi ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu kişinin yeniden abdest alması gerekmez. Ama abdest alması müstehap görülmüştür. Yeniden abdest aldığı halde şüphesi devam eden kişinin bu şüphesine rağmen abdesti ve bu abdestle kıldığı namazı geçerlidir.

Bir kimse abdestinin bozulduğunu kesin olarak hatırlar ama ondan sonra abdest alıp almadığı hususunda şüpheye düşerse, bu durumda kesin bildiği abdestsizlik hâlini esas alır; abdest alıp almadığı hususundaki şüpheye itibar etmez; yeniden abdest alması gerekir.[119]

ABDEST'İN ALINIŞI

Abdest almaya niyet edilir.

Besmele çekilir.

Eller bileklere kadar üç defa yıkanır. Yıkanırken bir elin parmakları diğer elin parmakları arasına geçirilerek ovalanır.

Sağ elin avucuyla üçer defa su alınarak ağza ve burna verilir. Çalkalandıktan sonra ağızdaki su dışarı atılır. Oruçlular ağızlarına fazla su almazlar. Sonra sümkürülerek sol elle burun temizlenir.

Yüz, alnın üst tarafında saçın bittiği yerden çene kemiklerinin altına ve enlemesine de iki kulağa kadar -şakaklar dâhil- üç defa yıkanır.

Yüz yıkanırken niyet edilir.

Önce sağ, sonra sol kol, dirseklerle birlikte üç defa yıkanır.

Sağ el ıslatılarak başın bir kısmı mesh edilir.[120]

Eller ıslatılarak sağ elin şehadet parmağı ile sağ kulağın içi, başparmağı ile de kulağın dışı; sol elin şehadet parmağı ile sol kulağın içi, başparmağı ile de kulağın arkası mesh edilir.

Boyun mesh edilmez. Ancak *Hanefi mezhebine göre elleri yeniden ıslatmaya gerek olmadan başparmakla şehadet parmağı dışındaki üç parmağın dışı ile boyun mesh edilir*. Sağ ayak üç kere topuklarla beraber yıkanır. Yıkamaya parmak uçlarından başlanır ve parmak araları iyice temizlenir.

---

119 Nevevî, el-Mecmu', II, 74.

120 Hanefi mezhebine göre başın en az dörtte birini mesh etmek gerekir.

Sol ayak topuklarla beraber yıkanır. Yıkamaya parmak uçlarından başlanır ve parmak araları iyice temizlenir.

Abdest bitince ayakta ve kıbleye karşı *"Kelime-i Şehadet"* okunur.

MESTLER ÜZERİNE MESH ETMEK

A. Tanımı

Mesh kelimesi sözlükte eli bir şeyin üzerine sürmek anlamına gelir. Dinî ıstılahta ise, özel olarak yapılmış olan mestlere ıslak eli sürerek azıcık ıslatmaktır. Mestlerin bazı şartları taşıması ve belli sürelere bağlı kalınarak mesh edilmeleri gerekir.

B. Hükmü

Abdest alırken ayakları yıkamak yerine, ayaklara giyilmiş olan mestler üzerine mesh etmek dinimizin getirdiği kolaylık hükümlerinden (ruhsat) olup asıl itibariyle caizdir.

C. Niteliği

Üzerine mesh edilmesi sahih olan mest, kişinin ayaklarına giydiği ve topuğunu da içine alacak kadar derin olan mesttir. Mest; deri, keten, pamuk, yün, kıl ve benzeri şeylerden yapılmış olabilir. Deriden başka malzemelerle yapılanına çorap denir. Çorabın mest olarak kullanılabilmesi ve üzerine yapılan meshin geçerli olabilmesi için şu nitelikleri taşıması gerekir:

a. Kalın olmalıdır ki, üzerine isabet eden su alt tarafına sirayet etmesin.

b. Herhangi bir bağa ihtiyaç duyulmadan ayakta kendiliğinden durabilmelidir.

c. Şeffaf olmamalıdır. Ayrıca topuk kemiklerini içine alacak kadar da uzun olmalıdır.

D. Dayanağı

Muğire b. Şu'be (r.a)'den rivayet edilen bir hadis, mestler üzerine meshin caiz olduğunu göstermektedir:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ لِحَاجَتِهِ فَاَتْبَعَهُ الْمُغِيرَةُ بِإِدَاوَةٍ فِيهَا مَاءٌ فَصَبَّ عَلَيْهِ حِينَ فَرَغَ مِنْ حَاجَتِهِ فَتَوَضَّاءَ وَمَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ

"Peygamber (s.a.s) Efendimiz def-i hacet için dışarı çıkmışlardı. Muğire (r.a) de içinde su bulunan matara ile peşinden gitti. Peygamber Efendimiz (s.a.s) def-i hacetini yaptıktan sonra Muğire eline su döktü. O da abdestini alıp mestleri üzerine mesh etti."[121]

Yine Muğire (r.a)'den gelen bir rivayette şöyle denmektedir:

---

[121] Buhârî, Vudû', 48; Müslim, Taharet, 75.

كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَأَهْوَيْتُ لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعْهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا

Muğire (r.a)'den rivayet: Peygamber Efendimizle birlikte bir yolculuğa çıkmıştık. Yoldayken onun mestlerini çıkarmak istedim. Bunun üzerine bana, *"Bırak onları. Çünkü ben onları temiz olarak giydim"* dedi ve sonra da mestlerinin üzerine mesh etti.[122]

E. Şartları

1. Mestler, topuk kemiklerini örtecek kadar uzun olmalıdır. Üst tarafı yarık olup fermuar ya da kopçalarla kapanabilen mestlere de mesh edilebilir.

2. Mestlerde az da olsa ayağın bir kısmını gösterecek kadar delik bulunmamalıdır.

Hanefi mezhebine göre ise mestte ayakların üç küçük parmağı kadar bir deliğin bulunması meshin geçerliliğine zarar vermez.

3. Mestler ayaktayken az da olsa bir yürüyüş yapmaya elverişli olmalıdır. Daha doğrusu mestin, mukim için bir gün bir gecelik; misafir içinse üç gün üç gecelik işlerini görecek kadar dayanıklı olması gerekir.

4. Mestler temiz olmalıdır. Ama üzerlerinde görmezden gelinebilecek cins ve miktarda pislik bulunan mestlerin üzerine yapılan mesh de geçerlidir.

5. Mestler, tam olarak alınmış bir abdestten sonra giyilmiş olmalıdır. Abdurrahman b. Ebibekre, babası Ebubekre (r.a)'nin bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِى بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : أَنَّهُ رَخَّصَ لِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمًا وَلَيْلَةً إِذَا تَطَهَّرَ فَلَبِسَ خُفَّيْهِ أَنْ يَمْسَحَ عَلَيْهِمَا.

"Peygamber (s.a.s), abdest alıp mestlerini giydikten sonra seferi kimsenin üç gün üç gece, mukim kimsenin de bir gün bir gece süreyle mestler üzerine mesh etmesine ruhsat verdi."[123]

Su bulunamadığı için değil de bir hastalıktan dolayı su kullanılamadığı için yapılan teyemmümden sonra giyilen mestler üzerine de mesh edilebilir.

Hanefi mezhebine göre her iki mestin de tam bir temizlik üzerine giyilmesi lazımdır: Temizliğin, mestlerin giyilmesinden önce veya sonra tamamlanmış olması fark etmez. Öyle ki, bir kimse sadece ayaklarını yıkayıp mestlerini giyer, sonra da abdestini tamamlarsa; meshi caiz olur. Temizliğin tamamlanması hades hâli vukuunda şarttır. Çünkü mest, hades (abdestsizlik) hâlinin

[122] Buhâri, Vudû', 49; Müslim, Taharet, 79.
[123] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, 290.

ayaklara sirayetine mani olur; ama onu ortadan kaldırmaz. Böyle olunca da hades hâli vukuunda meshin hükmü ortaya çıkar.

6. Mesh edilmesi gereken yerde suyun meste ulaşmasına engel hamur ve benzeri maddeler bulunmamalıdır.

7. Mestler, suyu içine geçirmeyecek nitelikte olmalıdır.

8. Kırık veya çıkık nedeniyle ayağa bir bağ sarılmışsa bu sargının üzerine giyilen mestin üzerine mesh etmek geçerli olmaz.

9. Mestin içindeki ayak ve bu ayağa giyilen çorap temiz olmalıdır.[124]

F. Mesh Edilmesi Farz Olan Miktar

Mestin üst kısmının yüzünü mesh etmek farzdır. Islak parmağı hiç hareket ettirmeksizin mestin üzerine indirmek de yeterli olur. Ama mestin ön yüzünün dışında alt tarafını, arkasını veya yan tarafını mesh etmek yeterli olmaz. Aşık kemiklerinin hizasındaki kısımları mesh etmek yeterli olur.

Hanefi mezhebine göre ise mestin dış yüzünün elin üç küçük parmağı uzunluğu ve genişliğince bir kısmını mesh etmek farzdır.

Şunu da belirtelim ki; mestin üzeri tüylü olur da mesh yapılırken bu tüyler ıslaklığın meste ulaşmasına engel olurlarsa veya sadece tüyleri mesh etmek kast edilir de su kendiliğinden mestin derisine ulaşırsa, yapılan mesh sahih (geçerli) olmaz.

G. Sünnete Uygun Mesh Şekli

Her iki el ıslatıldıktan sonra sağ eli sağ ayak parmaklarının ucundan başlayarak ayak bileğine doğru çekmek, bununla eş zamanlı olarak sol eli sağ ayağın topuğunun altından başlayarak ayak parmaklarına doğru çekmek, sonra da sol ayağı aynı şekilde mesh etmek, sünnete uygun olan mesh şeklidir. Meshin de ıslak çizgiler şeklinde görülmesi gerekir.

H. Meshin Süresi

Mukim olan kişinin mesh süresi bir gün bir gece; seferî olanınsa üç gün üç gece müddetle geçerlidir. Bu süre, mestlerin ayaklara giyilmesini müteakip bir hades hâlinin (abdestsizliğin) meydana gelmesinden itibaren işlemeye başlar. Yalnız şunu belirtmeliyiz ki; hades hâli, karşı cinse dokunma, penisi elleme ya da uyuma gibi iradeye bağlı bir sebeple meydana gelmişse meshin süresi bu hades hâlinin vukuunun evvelinde işlemeye başlar. Ama hades hâli oturarak makattan veya tenasül organından bir pislik çıkması şeklinde irade dışı bir sebeple meydana gelmişse bu durumda meshin süresi, hades hâlinin vukuundan sonra işlemeye başlar.

---

[124] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/111.

Bir kimse mukim iken mestini giyip üzerine mesh eder de sonra sefere çıkar ya da seferdeyken mesh edip sonra mukim olursa, meshi bir gün bir gece süreyle geçerli olur. Ama bir kimse mukim iken mestlerini giyer ve yine mukim iken abdesti bozulur ve mesh etmeden sefere çıkar da henüz namaz vakti çıkmadan abdest alıp mesh ederse, mukim iken abdestinin bozulması anından itibaren üç gün üç gece süreyle mestlerinin üzerine mesh edebilir. Bu kişi seferde iken ibadete başlamış olduğu için bu hususta seferilik ruhsatından yararlanma hakkına sahip olur.

Bir kimse mukim iken abdesti bozulur ve abdest alıp mesh eder, ve bir gün bir gecelik süreyi doldurmadan sefere çıkarsa, bu kişinin mesh etme süresi bir gün bir gecenin bitiminde sona erer. *İmam Ebu Hanife'ye göre bu kişi üç gün üç gece süreyle mesh etme ruhsatından yararlanma hakkına sahip olur.*[125]

Meshin süresi şu rivayette açıkça belirtilmektedir: Şureyh (r.a)'den rivayet edilmiştir:

سَأَلْتُ عَائِشَةَ (ر.ع) عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقَالَتْ سَلْ عَلِيًّا فَإِنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ جَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ.

"Mestler üzerine mesh konusunu Hz. Aişe (r.a)'ye sordum. Bana dedi ki: 'Bunu Ali (r.a)'ye sor. Çünkü o, Hz. Peygamberle birlikte sefere çıkardı.' Ben de Hz. Ali'ye sordum. O bana dedi ki: 'Resulullah (s.a.s), mesh süresini misafir için üç gün üç gece, mukim için bir gün bir gece olarak belirledi."[126]

Yalnız bu süreler özür sahibi olmayan kimseler için geçerlidir. Özürlü kimseler mest giymişlerse, mestlerini her farz namaz vaktinde çıkarıp abdest alırken ayaklarını yıkamalıdırlar. Ama nafile namazlar için abdest alırken mestlerinin üzerine mesh edebilirler.

I. Meshin Mekruhları

Mestler üzerine yapılan meshle ilgili mekruhlar başlıca şunlardır:

1. Bir defadan fazla mesh etmek.

2. Mesh etme yerine mestleri yıkamak. Mestleri sırf temizlemek maksadıyla yıkamaksa mekruh değildir. Ancak bu yıkama mesh yerine geçmez. Bu yıkayıştan sonra yine mesh etmek gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise meshe niyet etmeksizin mestlerin yıkanması mesh yerine geçer. Ama böyle yapmak yine de mekruhtur.

---

[125] Nevevî, el-Mecmu' , I, 513-514.
[126] Müslim, Taharet, 85.

J. Meshi Bozan Şeyler

1. Guslü gerektiren cünüplük ya da kadınlara mahsus özel hâllerin meydana gelmesi.

2. Mestlerin birinin veya aynı anda ikisinin ayaktan çıkarılması. Çıkarma fiilinin kişinin iradesiyle olmasıyla iradesi dışında olması arasında fark yoktur. Ayakların bir kısmı mestin boğazına kadar çıkarsa mesh yine bozulur. Mestin çıkarılması durumunda ayaklar yıkanarak mestler yeniden giyilebilir.

Hanefi mezhebine göre ise mesh, ayakların çoğunun mestin boğazına kadar çıkarılmasıyla bozulur.

3. Mesh müddetinin sona ermesi. Mesh süresi sona erdiğinde kişi eğer abdestli ise, ayaklar yıkanarak mestler yeniden giyilebilir. Ama bu süre sona erdiğinde kişi eğer abdestli değilse, tam bir abdest alındıktan sonra mestler yeniden giyilebilir.

4. Ayağın yıkanması gereken bir kısmının görünmesi.[127]

SARGI (CEBİRE) BAHSİ

Yaralı, kırık veya çıkık yerlere sürülen ilaç, alçı ve buraların üzerine sarılan sargı ve bandaj gibi şeylere fıkıh dilinde cebire denir. Hastalıklı veya sakat organ ya sargılı olur veya üzerinde hiçbir şey bulunmaz. Sargılı ise abdest alırken şu üç şeyin yapılması gerekir:

1. Hastalıklı veya yaralı organın sağlam kısmı yıkanmalı.

2. Sargılı kısım mesh edilmeli. Bu mesh, çoğunlukla sağlam kısmın üzerindeki sargının üzerine yapılmakla, alt kısmı yıkama yerine geçer. Ama sargı, sadece hastalıklı veya yaralı olan kısmın üzerine sarılı olup sağlam kısma taşmamış ise, bu sargının üzerine mesh etmek vacip olmaz. Keza sargının altındaki sağlam kısmı yıkama imkânı varsa, hastalıklı veya yaralı kısmı mesh etmeye gerek kalmaz.

3. Hastalıklı veya yaralı kısım yıkanmamalı, yıkama yerine teyemmüm edilmelidir.

(Hanefi mezhebine göre ise bu durumda teyemmüm etmek gerekmez.)

Bu tertip cünüplükte değil, abdestsizlikte uyulması gereken bir tertiptir. Kişi abdest alacaksa önce sağlam yeri yıkamalı, sonra sargılı yeri mesh etmeli, en sonunda da teyemmüm etmelidir. Yani yıkama işini teyemmümden önce yapmalıdır. Ama sargıyı mesh etmesi, yıkama veya teyemmümden önce olabilir. Hastalıklı veya yaralı organlar birden fazla olduğu takdirde organlar sayısınca teyemmüm etmek gerekir. Abdest organlarının tamamı hastalıklı veya yaralı ise, tamamı için bir teyemmüm etmek yeterli olur. Aynı şekilde hastalık veya yara, tertipte arka arkaya gelen yüz ve eller gibi organlarda bulunmaktaysa ve bunların tamamını kaplamış ise, bunların da tamamının yerine bir teyemmüm etmek yeterli olur.

---

[127] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/115.

Hastalıklı veya yaralı organın üzerinde sargı yoksa sağlam kısmı yıkanır; hastalıklı veya yaralı kısım içinse yıkama yerine geçerli olmak üzere teyemmüm edilir. Hastalık veya yara teyemmüm organlarından birinde olup toprakla mesh edilmesi hijyen bakımından zararlıysa bu durumda o organı mesh etme yükümlülüğü ortadan kalkar. Şu var ki; kılınan namazlar, hastalığın veya yaranın iyileşmesinden sonra yeniden kılınmalıdır.

Cebire Üzerine Yapılan Meshin Bozulması

Cebire, yani sargı, yaranın veya hastalığın iyileşmesi sonucu namazdayken düşerse sadece namaz bozulur. Bu durumda abdest bozulmaz. Sargı da tekrar yerine bağlanarak üzeri mesh edilir.

Hanefi mezhebine göre ise gerek namazda gerekse namaz dışında sargı, iyileşme olmaksızın düşerse üzerine yapılmış olan mesh bozulmaz. Ama namazdayken iyileşmeden ötürü düşerse namaz bozulur. Mesh edilen yer yıkanır ve namaz yeniden kılınır.

Sargı üzerine mesh ederek namaz kılan kişinin kıldığı namazın, şu üç durumda yeniden kılınması gerekir:

1. Sargı teyemmüm organlarında ise,

2. Sargı, teyemmüm organlarında olmaz da bağlandığı yerde tutamak için gerekli olan kısımdan fazlasını içine almış ise,

3. Sargı teyemmüm organlarında olmaz ve bağlandığı yerde tutamak için gerekli sağlam bir kısmı içine almış ama sargıyı hades hâlindeyken sarmış ise, bu sargı üzerine mesh ettiği sürelerde kılmış olduğu namazları yeniden kılması gerekir.

GUSÜL (BOY ABDESTİ)

Boy abdesti dediğimiz guslün dinî ıstılahtaki tanımı; niyet ederek suyu bedenin tamamı üzerinden akıtmaktır.[128]

A. GUSLÜ GEREKTİREN HÂLLER

1. Penisin başı veya kesik penisin geride kalan kısmından baş kadarının vajina ya da makada girdirilmesi hâlinde bunu yapanlar ergen de olsalar küçük de olsalar, ikisinin de gusletmesi gerekir. Nitekim bu hususta Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demişlerdir:

اِذاجَاوَزَالْخِتَانُ اَلْخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ فَعَلْتُهُ اَنَا وَ رَسُولُ اللّٰهِ

"İki sünnet yeri birbirinin içine girdiğinde gusül yapmak farz olur. Ben ve Resulullah böyle yaptık."[129]

---

[128] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/116.

[129] Miras, Tecrid-i Sarih, I/203; Buhâri, Gusl, 28; Müslim, Hayz, 87.

2. Meni (döl suyu)nin akması: Bu durumda gusletmek gerektiğini Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), şu veciz ifadeleriyle bildirmişlerdir:

اِنَّمَاالْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ

"(Döl) su(yunun akmasın)dan (dolayı) su (gusletmek) gerekir."[130]

Uyku veya uyanıklık hâlinde, lezzet hissi versin vermesin, şehvetle veya şehvetsiz, basınçlı ya da basınçsız akan meni guslü gerektirir. Uyku hâlinde meni akması olayına ihtilam denir. İhtilam olduktan sonra uyanan kişi, üzerindeki ıslaklığın meni mi yoksa mezi mi olduğu hususunda şüpheye düşerse gusül yapması zorunlu olmaz. Çünkü kesin bilgi olmadan gusül yapmak gerekmez. Dilerse menidir deyip gusleder, dilerse mezidir deyip temizler ve abdest alır.

Uykudan uyanan bir kişi bedeninde veya iç çamaşırında meni olduğunu görürse, rüyada ihtilam olduğunu hatırlamasa bile gusletmesi gerekir. Uykudan uyanan bir kişi rüyada ihtilam olduğunu hatırlar ama bedeninde veya iç çamaşırında meni görmezse gusletmesi gerekmez. *Hanefi mezhebine göre ise bu durumda şüpheye düşen kişinin gusletmesi gerekir.*

Konuyla ilgili olarak Hz. Aişe (r.a)'den gelen bir rivayet şöyledir:

سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا قَالَ يَغْتَسِلُ وَعَنْ الرَّجُلِ يَرَى أَنَّهُ قَدْ احْتَلَمَ وَلَا يَجِدُ الْبَلَلَ قَالَ لَا غُسْلَ عَلَيْهِ فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ الْمَرْأَةُ تَرَى ذَلِكَ أَعَلَيْهَا غُسْلٌ قَالَ نَعَمْ إِنَّمَا النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ

"Üzerinde ıslaklık gören ama ihtilam olduğunu hatırlamayan adamın durumu Resulullah (s.a.s)'a soruldu. Buyurdu ki: 'O adamın gusletmesi gerekir.' İhtilam olduğunu hatırlayan ama üzerinde ıslaklık görmeyen adamın durumu soruldu. Buyurdu ki: 'O adamın gusletmesi gerekmez.' Ümmü Süleym, 'Peki ya kadın böyle bir şey görürse gusletmesi gerekir mi?' diye sordu. Resulullah (s.a.s), buyurdu ki: 'Evet, gerekir. Kadınlar erkeklerin ancak öz kardeşleridir.'"[131]

3. Hayız kanı gören kadın, kanamanın kesilmesini müteakip gusletmelidir. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِۜ قُلْ هُوَ اَذًىۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ فِي الْمَحِيضِۙ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: 'O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri

130 Buhâri, Vudû', 34; Müslim, Hayz, 81-83.
131 Ebu Dâvûd, Taharet, 95.

vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah, çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever."[132]

Bu ayette geçen *"Temizlendikleri vakit"* ifadesi ile gusül kast edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), Fatıma binti ebi Hubeyş (r.a)'e bu doğrultuda şöyle demiştir:

اِذَا اَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَاِذَااَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي

"Hayız kanı geldiğinde namazı bırak. Kanama sona erdiğinde guslet ve namaz kıl."[133]

4. Loğusalık hâli. Doğumdan sonra görülen kanama durduktan ve loğusalık hâli sona erdikten sonra gusletmek gerekir. İmam Şafii, *"Âdetli kadın temizlik dönemine girdiğinde gusletmelidir. Loğusa kadın da kanaması durduğunda gusletmelidir"* demiştir. Kanamasız gerçekleşen doğum da nifas hükmündedir. Yani bu durumdaki bir kadının, doğum gerçekleştikten sonra gusletmesi gerekir. Namaz kılmama, oruç tutmama, Kâbe'yi tavaf etmeme konusunda nifas kanı da hayız kanı hükmünde olduğuna göre, gusletme gerekliliği konusunda da hayız kanı hükmündedir. Buna göre loğusalığı sona eren kadının, nifas kanaması durduğunda gusletmesi gerekir.[134]

5. Müslüman kişinin ölümü. Ölen bir müslümanı yıkamadan mezara defn etmek caiz değildir. Ancak şehitler bu hükmün dışında olup onları yıkamak gerekmez. Hz. Peygamber (s.a.s), bineğinden düşüp ölen bir sahabiyi yıkamalarını ashabına emretmiştir:

اِغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي الثَّوْبَيْنِ

"Onu su ve sedir otu ile yıkayın; iki parça bezle de kefenleyin."[135]

6. Gayrimüslimin cünüp iken Müslüman olması. Ama cünüp değilken İslamiyet'i kabul ederse yıkanması farz değil, sadece mendub olur.

İmam Mâlik ile İmam Ahmed b. Hanbel, İslam'a giren gayrimüslimin cünüp olmasa bile gusletmesi gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, İslam'a giren Sümame b. Asal'dan gusletmesini istemiştir. Sümame'den gusletmesinin istenmiş olması bu konuda bir delil olamaz. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, ondan başka İslam'a girenlerden gusletmelerini istemiş değildir. Eğer İslam'a giren gayrimüslimlerin gusletmeleri gerekli olsaydı, Peygamber (s.a.s) Efendimiz, İslam'a giren gayrimüslimlerin tamamından gusletmelerini isterdi ki, böyle bir şey vaki değildir. Kişinin inancının beden temizliği ile ilgisi

---

[132] Bakara, 2/222. Âyette, kadınların âdet hâlleri "ezâ" diye nitelendirilmiştir. Âdet sırasında kadınlar hastalığa daha çok yakındırlar. O günlerde onlara yaklaşmamak gerekir. Burada söz konusu olan cinsel ilişkidir.

[133] Buhâri, Hayz, 19.

[134] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 216-217.

[135] Ebu Dâvûd, Cenâiz, 84.

yoktur. Dolayısıyla gayrimüslim bir kimse İslam'a girince gusletmesi farz veya vacip değil, belki menduptur.[136]

B. GUSLÜN FARZLARI

Guslün farzları üçtür. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Niyet Etmek

Vücudun ilk yıkanılması gereken yerini yıkamaya başlarken *"Guslün farzını edâya niyet ettim."* veya *"Cünüplüğü gidermeye niyet ettim."* ya da *"Namazın farzını mubah kılmaya niyet ettim"* diyerek niyet edilir. Sadece yıkanmaya, temizlenmeye niyet etmek yeterli olmaz.

2. Bedenin Tamamını Suyla Kaplamak

Gusül yaparken bedenin tamamını su ile yıkamak gerekir. Bedenin tamamını yıkamanın gerekli olduğu hususunda Cübeyr b. Mut'im (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur: Resulullah (s.a.s)'ın yanında cünüplükten ötürü gusül yapmanın gerekliliği konusunu konuşuyorduk. Resulullah (s.a.s) söze girerek şöyle buyurdu:

أَمَّا أَنَا فَآخُذُ مِلْءَ كَفِّي ثَلَاثًا فَأَصُبُّ عَلَى رَأْسِي ثُمَّ أُفِيضُ بَعْدُ عَلَى سَائِرِ جَسَدِي

"Üç defa avuç dolusu su alıp başıma dökmem, sonra da bedenimin diğer yerlerini yıkamam benim için yeterlidir."[137]

Bedenin tamamını su ile yıkamanın gerekliliği hususunda Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir:

سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ :« مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَسَدِهِ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ ». قَالَ عَلِيٌّ : فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِى. قَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ فِى حَدِيثِهِ : وَكَانَ يَجُزُّ شَعَرَهُ.

Peygamber (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu işittim: *"Cünüplükten ötürü temizlenirken bedeninde bir saç teli kadar su değdirmedik yer bırakan kimseye cehennemde şöyle ve şöyle azab edilir!"* Hz. Ali (r.a) sözüne devamla, *"Bundan dolayı ben de başımdaki saçlara âdeta düşman kesildim."* demiştir.

Bu hadisin ravilerinden Ubeydullah, *"Bu sebeple Hz. Ali saçlarını keserdi"* demiştir.[138]

Bedenin çok az bir kısmı bile kuru kalırsa gusül geçerli olmaz. Hamur, mum ve oje gibi suyun bedene ulaşmasına engel olan şeylerin temizlenmesi gerekir. Erkekte olsun kadında olsun içine suyun sızmadığı sık saç örgülerinin gusül yaparken çözülmesi farzdır. Ama kendi doğası gereği giriftleşen saçların arasına

[136] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 217.
[137] Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, II, 113.
[138] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 175.

su nüfuz etmiyorsa bu durumda kişi muaf sayılır. Su ne kadar saçların arasına girebiliyorsa o kadarıyla yetinilir. Göbek çukuru ve yaraların geride bıraktığı çukurumsu yerlere suyu ulaştırmak zorunlu değildir. Ama yerinden çıkarmadıkça altına su geçmeyen dar yüzüğün yerinden çıkarılması gerekir. Kulaktaki küpeyi de oynatmak gerekir. Kulakta delik var ama küpe yoksa suyu bu deliğe ulaştırmak gerekir. Sünnetsiz kişinin, suyu penis kılıfının altına ulaştırması gerekir. Sünnet olmadan kılıfın altına su ulaşmıyorsa, sünnet olmak vacip olur.

Göz çukurlarını yıkamak, ağza ve buruna su almak farz değildir.

Hanefi mezhebine göre ise gusül yaparken ağza ve buruna su almak farzdır.

3. Bedendeki Necasetin Giderilmesi

Guslün farzlarından biri de; bedende –eğer varsa– necasetin, yani pisliklerin temizlenmesidir.

C. GUSLÜN SÜNNETLERİ

1. Gusle niyet ederken besmele çekmek.
2. Elleri bileklere kadar yıkamak.
3. Gusül esnasında namaz abdesti gibi abdest almak. Ağza ve buruna su almak.
4. Her yıkayışta bedenin el ile ulaşılabilen yerlerini ovmak.
5. Bir organın üzerindeki su kurumadan diğerini yıkamaya geçmek.
6. Önce başı yıkamak.
7. Yıkanmaya vücudun sağ tarafından başlamak.
8. Suyun deriye ulaşmasına engel olmayan şeyleri gidermek. Engel olan şeyleri gidermek ise farzdır.
9. Kimselerin görmediği kapalı bir mekânda olsa bile gusül yapan kişinin avret yerlerini örtmesi.
10. Yıkanan her yeri üç defa yıkamak.
11. Saçları ve parmak aralarını hilallemek.
12. Gusülden önce koltuk altı ve kasık kılları ile tırnakları kesmemek.
13. Gusülden önce abdest dualarını okumamak.
14. Mazeret olmadıkça yıkanmak için başkasından yardım istememek.
15. Gusül suyu sıçrantısının bedene isabet etmeyeceği bir yerde bulunmak.
16. Gusül yaparken kıble tarafına yönelmemek.
17. Organlar üzerinde kalan su damlacıklarını silkelememek.
18. Gerek görülmedikçe gusül esnasında konuşmamak.

19. İhramlı veya oruçlu olmayan kadınlarla, kocasının ölümü nedeniyle süs ve ziynetten men olunmayan kadının, gusül esnasında bulabilirse, üzerine misk veya ıtır sürülmüş bir pamuk parçasını tenasül organının ağzına tıkaması.

20. Alt kısımlardan önce üst kısımları yıkamak. Ancak erkekler abdest almadan önce penislerini yıkamalıdırlar ki, abdestten sonra elleri penislerine değip de abdestleri bozulmasın.

D. NAFİLE GUSÜL

Farz olan gusüller dışındaki bütün gusüllere sünnet veya nafile gusül denir ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Cuma guslü. Cuma namazına gidecek olan kişilerin Cuma günü gusletmeleri sünnettir. Vakti, fecr-i sadıktan itibaren başlayıp Cuma namazına kadar devam eder.
2. Ölüyü yıkayanın gusletmesi. Ölüyü yıkayan kişinin, yıkama işi bittikten sonra kendisinin de gusletmesi sünnettir.
3. Ramazan ve kurban bayramlarında gusletmek.
4. Cünüp değilken ihtida eden bir gayrimüslimin gusletmesi.
5. Yağmur duası, ay ve güneş tutulmaları için namaz kılmadan önce gusletmek.
6. Cinnet getiren veya bayılan kişinin ayıldıktan sonra gusletmesi.
7. Arafat vakfesi için gusletmek. Bu guslün vakti, arefe günü fecr-i sadıkın doğuşundan itibaren başlayıp gün batımına kadar devam eder.
8. Müzdelife vakfesi için gusletmek. Eğer Arafat vakfesi için gusledilmişse, o gusül burası için de yeterli olur.
9. Kâbe-i Muazzama'yı tavaf için gusletmek.
10. Cemreleri taşlamak için gusletmek.
11. Mekke-i Mükerreme'ye girmek için gusletmek.
12. Medine-i Münevvere'ye girmek için gusletmek.
13. Ter veya kirden ötürü vücut kokusunun değişmesi hâlinde gusletmek.
14. İtikâfa girerken gusletmek.
15. Ramazan gecelerinde gusletmek.
16. Hacamat vurdurduktan sonra gusletmek.
17. Hac veya umre ihramına girerken gusletmek.

E. GUSLÜN YAPILIŞI

Gusletmek isteyen kimse önce besmele çekerek gusle niyet eder. Ellerini bileklerine kadar üç defa yıkar. Çünkü Hz. Aişe (r.a),

عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ فَبَدَأَ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلاَثًا

"Peygamber (s.a.s), cünüplükten dolayı gusül yaptı. Gusle ellerini üç kez yıkamakla başladı." demiştir.[139]

Ellerini yıkadıktan sonra üzerinde yapışıp kurumuş pislik ve benzeri bir şey varsa onları temizler. Sonra herhangi bir pislik olmasa bile avret yerlerini ve uyluklarını yıkar.

Sonra sağ avucu ile ağzına bolca su alarak iyice çalkalar; bunu üç defa tekrar eder; oruçlu değilse suyun boğazına ulaşmasını sağlar. Sonra yine sağ eli ile burnuna üç defa su çekerek iyice temizler. Bundan sonra namaz abdesti gibi bir abdest alır. Yıkandığı yere su toplanıyorsa, ayaklarını abdest alırken değil gusülden çıkarken yıkar. Abdest aldıktan sonra, önce başına, sonra sırayla sağ ve sol omuzlarına üçer defa su döker. Her defasında vücudun her tarafını iyice ovuşturur. Hiçbir yerinin kuru kalmamasına dikkat eder. Bunun için saçlarının, sakallarının diplerine, göbeğinin içine suyun ulaşmasını sağlar. Peygamber (s.a.s) Efendimizin nasıl gusül yaptığı hususunda şu rivayet bizim için bir nebze açıklayıcı olacaktır sanırım. Abdullah b. Abbas (r.a), teyzesi ve Peygamber (s.a.s) Efendimizin zevcesi Meymune (r.a)'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلًا فَسَتَرْتُهُ بِثَوْبٍ وَصَبَّ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ فَضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَمَسَحَهَا ثُمَّ غَسَلَهَا فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وَأَفَاضَ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى فَغَسَلَ قَدَمَيْهِ فَنَاوَلْتُهُ ثَوْبًا فَلَمْ يَأْخُذْهُ فَانْطَلَقَ وَهُوَ يَنْفُضُ يَدَيْهِ

"Gusül yapması için Peygamber (s.a.s)'in yanına bir kap su bıraktım. Bir perde çekip onu örttüm. O da ellerine su döküp yıkadı. Sonra sağ eliyle sol eline su dökerek üreme organını sol eli ile yıkadı. Sonra sol elini yere vurup mesh edercesine sürdü ve yıkadı. Sonra ağzına ve burnuna su aldı. Ardından yüzünü ve kollarını yıkadı. Sonra başına su döktü. Ardından tüm vücuduna suyu boşalttı ve yıkandığı yerden biraz öteye giderek ayaklarını yıkadı. Kurulanması için kendisine bir havlu uzattım ama almadı. Ellerini silkeleyerek oradan ayrıldı."[140]

F. CÜNÜP İKEN YAPILMASI HARAM OLAN İŞLER

1. Cünüp kişi, abdestsiz yapılması caiz olmayan ibadetleri yapamaz. Mesela; namaz kılamaz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُباً اِلَّا عَابِر۪ي سَب۪يلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُواۜ

---

139 Müslim, Hayz, 9.
140 Buhârî, Gusül, 18.

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de –yolcu olmanız durumu müstesna– cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[141]

2. Kâbe'yi tavaf edemez. Cünüp kişinin namaz kılamayacağı, yukarıdaki ayet-i kerimede açıkça bildirilmektedir. Kâbe'yi tavaf etmek de namaz hükmündedir. Şu halde cünüp kişinin Kâbe'yi tavaf etmesi de caiz olmaz. Kâbe'yi tavaf etmenin namaz gibi bir ibadet olduğunu Hz. Peygamber (s.a.s) şu hadis-i şerifte açıkça ifade buyurmuştur:

اِنَّمَا لطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ، فَأَقِلُّوا فِيهِ الْكَلاَمَ

"Beyti tavaf etmek de namaz (gibi)dır. Dolayısıyla tavaf ederken az konuşun."[142]

3. Kur'an-ı Kerim'e el süremez ve onu okuyamaz. Bir ayet-i kerimede bu hususta şöyle buyurulmaktadır:

لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ

"Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir."[143]

Nitekim bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de şöyle buyurmuşlardır:

لَاتَقْرَءِ الْحَائِضُ وَلَاالْجُنُبُ شَيْأً مِنَ الْقُرْآنِ

"Âdet halindeki kadın ve cünüp olan kişi Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz."[144]

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuşlardır:

لَايَمَسُّ الْقُرْآنَ اِلَّاطَاهِرٌ

"Kur'an'a ancak temiz olan kimse el sürebilir."[145]

Konuyla ilgili olarak gelen bir rivayette Hz. Ali (r.a)'nin de şöyle dediği bildirilmektedir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَؤُنَاالْقُرْآنَ عَلَى كُلِّ حَالٍ مَالَمْ يَكُنْ جُنُبًا

"Hz. Peygamber (s.a.s) –cünüplük hâli hariç– her hâlde bize Kur'an okurdu."[146]

Cünüp kimsenin Kur'an okumasının haram olduğunu yaygın olarak kadın erkek hemen hemen bütün sahabiler biliyorlardı. Abdullah b. Ömer (r.a)'in anlattığına göre Abdullah b. Revaha (r.a) cariyesiyle ilişkide bulunmuştu. Karısı durumdan şüphelenip kıskançlık göstermiş ve *"Sen cariye ile ilişki kurdun!"* demişti. Abdullah

---

141 Nisa, 4/43.
142 Nesâî, Menasikü'l-Hacc, 135.
143 Vakıa, 56/79.
144 Tirmizî, Taharet, 98; İbn Mâce, Taharet, 105.
145 Muvatta' , Nidaü's-Salât, 124.
146 Tirmizî, Taharet, 111.

inkâra yeltenince karısı, *"Eğer ilişkide bulunmadıysan (Kur'an) oku bakalım"* demiş, Abdullah da şu şiiri okumuştu:

شَهِدْتُ بِأَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ... وَأَنَّ النَّارَ مَثْوَى الْكَافِرِينَا

وَأَنَّ الْعَرْشَ فَوْقَ الْمَاءِ طَافٍ ... وَفَوْقَ الْعَرْشِ رَبُّ الْعَالَمِينَا

وَتَحْمِلُهُ مَلَائِكَةٌ كِرَامٌ ... مَلَائِكَةُ الْإِلَهِ مُسَوَّمِينَا

"Tanıklık ettim ki Allah'ın vaadi gerçektir.

Cehennem kâfirlerin varacağı yerdir.

Arş-ı a'lâ suların üzerinde yüzmektedir.

Arş'ın üzerinde âlemlerin Rabbi vardır.

Arş-ı a'lâyı şerefli melekler taşımaktadır.

Onlar Rabbimin nişanlı melekleridirler."

Abdullah'ın okuduğu bu şiiri dinleyen karısı Kur'an zannederek, *"Rabbim doğru söyler. Demek ki gözlerim yanılmış"* dedi. Daha sonra karısıyla arasında geçen bu hadiseyi kendisine anlattığında Peygamber (s.a.s) Efendimiz, *"Karın, dini senden daha iyi biliyor"* demiş ve cünüp kimsenin Kur'an-ı Kerim okuyamayacağı hükmünü bir kez daha teyid etmişti.[147]

Ama dua, zikir, Allah'a sığınma, O'nu övme, tartışma esnasında delil getirme, bir işe başlama, talebeye öğretme maksadıyla cünübün veya özel hâllerinde bulunan kadınların Kur'an-ı Kerim okumaları caizdir. Mesela zikir maksadıyla besmele çekmeleri, Fatiha, Ayet el-kürsi ve İhlâs suresini okumaları caizdir.

Cünüp kişi bineğe binerken dua maksadıyla şu ayeti okuyabilir:

سُبْحَانَ الَّذ۪ي سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِن۪ينَۙ

"Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz."[148]

Yine cünüp kişi dua maksadıyla şu ayeti okuyabilir:

رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru."[149]

Cünüp veya özel hâlde olmayan kimsenin ağzı necis ise, mesela içki içmiş ise o halde iken Kur'an-ı Kerim okuması mekruhtur. Bu durumdaki kimsenin

---

147 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 148.
148 Zuhruf, 43/13.
149 Bakara, 2/201.

Kur'an-ı Kerim okumasının haram olduğunu söyleyenler varsa da sahih görüşe göre haram değil, mekruhtur.

4. Cünüp kişilerin ve özel hâllerinde bulunan kadınların cami içinde durmaları haramdır. Ama caminin bir kapısından girip diğerinden çıkmaları, camiden geçmeleri haram değildir. Yalnız özel hâllerindeki kadınların bu ruhsattan yararlanabilmek için, kanamaları sebebiyle camiyi kirletmeyeceklerinden emin olmaları şarttır.

Hanefi mezhebine göre ise cünüp kişilerin ve özel hâllerinde bulunan kadınların camiden geçmeleri bile caiz değildir. Ancak bunda zaruret hâli hükümleri saklıdır.

Cünüp kişinin bir an önce gusledip temizlenmesi, yukarıda sayılan mahzurlardan kurtulması ve ibadetlerini zamanında yapabilmesi açısından tavsiye edilir.

TEYEMMÜM

A. Tanımı

Teyemmüm kelimesi sözlükte kastetmek, bir şeye yönelmek ve yeltenmek anlamına gelir. Nitekim şu ayet-i kerimede teyemmüm kelimesi yeltenmek anlamında kullanılmıştır:

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِۜ

"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri (Allah yolunda) vermeye yeltenmeyin."[150]

Arap dilinde teyemmüm kelimesinin yönelmek anlamına geldiğini belirten bir şiirde şöyle denmektedir:

فَمَا أَدْرِي إِذَا يَمَّمْتُ أَرْضًا--- أُرِيدُ الْخَيْرَ أَيُّهُمَا يَلِينِي

أَأَلْخَيْرُ الَّذِي أَنَا أَبْتَغِيهِ --- أَمْ الشَّرُّ الَّذِي هُوَ يَبْتَغِينِي

"Hayır için yöneldiğim zaman bir yere
Bilemem hangisi isabet edecektir bana
Benim aradığım hayır mı gelecek bana
Yoksa beni arayan şer mi gelecek bana."

Dinî ıstılahta teyemmüm kelimesi; niyet ederek temizleyici bir toprakla abdest veya gusül yerine yüzü ve elleri özel şekilde mesh etmek anlamına gelir. Teyemmüm, su bulunmadığında veya bulunup da bazı sebeplerden dolayı kullanılamadığında yapılır.

---

[150] Bakara, 2/267.

B. Meşruluğunun Delilleri

Dinî bir hüküm olarak teyemmümün meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Kitap'taki delili şudur:

وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُۜ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ

"Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin (teyemmüm edin). Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O sizi tertemiz yapmak ister."[151]

Bu ayet-i kerimede, su bulunamadığı veya bulunup da bazı sebeplerden ötürü kullanılamaması durumunda teyemmüm edilebileceği bildirilmektedir.

Teyemmümün meşruiyetinin sünnetteki delili, şu hadis-i şeriflerdir:

عَنْ جَابِرٍ (ر.ع) قَالَ: خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَاَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ فَسَأَلَ اَصْحَابَهُ هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ؟ فَقَالُوا مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَاَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ فَلَمَّا قَدِمْنَاعَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُخْبِرَ بِذَ لِكَ فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللّٰهُ اَلَا سَئَلُوااِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَاِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ اَلسُّؤَالُ اِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ اَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ اَوْيَعْصِبَ عَلَى جُرْحِهِ ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهِ وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ

Cabir (r.a)'den rivayet: Bir yolculuğa çıkmıştık. Adamlarımızdan birinin başına taş değdi ve başını yaraladı. Sonra da ihtilam oldu. Arkadaşlarına sordu: "*Teyemmüm etmeme ruhsat verir misiniz?*" Arkadaşları; *"Sana ruhsat veremeyiz. Çünkü sen suyu kullanabilecek durumdasın*" dediler. O da gusletti ve bu yüzden öldü. Resulullah (s.a.s)'ın yanına geldiğimizde bu olaydan haberdar olmuş ve şöyle demişti: *"Adamı öldürdüler. Allah canlarını alsın. Bilmedikleri konuyu sorsalardı ya! Cehalet (hastalığın)in şifası ancak sormaktır. O adamın teyemmüm edip yarasının üzerine bir sargı sarması, sonra da o sargının üzerini mesh etmesi ve bedeninin diğer kısımlarını yıkaması yeterli olurdu."*[152]

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (ر.ع) اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاَي رَجُلًا مُعتَزِلًا لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ فَقَالَ مَا يَمْنَعُكَ يَافُلَانُ اَنْ تُصَلِّيَ فِي الْقَوْمِ فَقَالَ يَارَسُولَ اللّٰهِ اَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ وَلَامَاءَ فَقَالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَاِنَّهُ يَكْفِيكَ

---

151 Mâide, 5/6.
152 Ebu Dâvûd, Taharet, 127; İbn Mâce, Taharet, 93.

İmran b. Husayn (r.a)'dan rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.s), kenarda durup cemaatle namaz kılmamakta olan bir adam gördü. Ona; *"Ey falan! Cemaatle namaz kılmana engel olan şey nedir?"* diye sordu. Adam, *"Cünüp oldum. (Yıkanmak için) su da bulamadım"* deyince, Resulullah (s.a.s) ona şu cevabı verdi: *"Temiz toprağa yönelmelisin. O sana yeter."*[153]

Ashab-ı kiramdan Esla' et-Temimî (r.a) bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ , فَقَالَ لِي: « يَا أَسْلَعَ قُمْ فَارْحَلْ لَنَا « . قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَصَابَتْنِي بَعْدَكَ جَنَابَةٌ , فَسَكَتَ عَنِّي حَتَّى أَتَاهُ جِبْرَائِيلُ بِآيَةِ التَّيَمُّمِ فَقَالَ لِي: يَا أَسْلَعَ قُمْ فَتَيَمَّمَ صَعِيدًا طَيِّبًا , ضَرْبَتَيْنِ , ضَرْبَةً لِوَجْهِكَ وَضَرْبَةً لِذِرَاعَيْكَ , ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا . فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى الْمَاءِ , قَالَ: يَا أَسْلَعَ , قُمْ فَاغْتَسِلْ

Resulullah (s.a.s) ile birlikte bir yolculukta idim. Bana, *"Ey Esla', kalk da devemizi güt"* dedi. Ben de *"Ey Allah'ın Resulü, senin yanından ayrıldıktan sonra ben cünüp oldum."* dedim. Sustu; bana bir şey demedi. Derken Cebrail ona teyemmüm ayetini getirdi. Bunun üzerine bana, *"Ey Esla' kalk ve temiz toprakla teyemmüm et. Ellerini iki defa toprağa vur. Birincide yüzünü mesh et. İkincide de içleri ve dışları ile birlikte kollarını mesh et."* dedi. (Teyemmüm ettim. Sonra yola devam ettik.) Suyun yanına vardığımızda, *"Ey Esla' , kalk ve guslet"* dedi.[154]

Müslümanlar, Hicretin 6. yılında Mustalikoğulları gazasında teşri kılınan teyemmümün sebepleri ve nelerle teyemmüm edilebileceği hususunda her ne kadar farklı görüşler ileri sürmüşlerse de ilke olarak teyemmümün abdest ve gusül yerine geçerli olacağı hususunda görüş birliği (icma) etmişlerdir.

C. Teyemmümün Şartları

1. Abdest veya gusül yapmak için gerekli suyun bulunamaması veya bulunup da hastalık veya hastalanma ihtimali gibi bir sebeple kullanılamaması.

2. Namaz vaktinin girdiğinin bilinmesi. Namaz vakti girmeden alınan teyemmüm, o vaktin namazı için geçerli olmaz.

3. Bedende necaset varsa ve bu da görmezden gelinebilecek muaf necasetlerden değilse, teyemmüm etmeden önce bedeni ondan arındırmak gerekir. Bu temizlik yapılmazsa yapılan teyemmüm geçerli olmaz.

4. Müslüman olmak. Ancak hayız veya nifas kanaması duran ehl-i kitap bir kadın, kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunabilmesi için dilerse teyemmüm edebilir.

---

[153] Buhârî, Teyemmüm, 6-9; Nesâî, Taharet, 198-202.

[154] Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdi'l-Melik b. Seleme el-Ezdî el-Hacerî et-Tahavî, Şerhü Ma'ânî'l-Asâr, Taharet, 24, I-V, Âlemü'l-Kitap, Medine-i Münevvere, 1994.

5. Hayız ve nifas hâlinin sona ermiş olması. Ancak hayız veya nifas hâlindeki kadının ihramda bulunması durumunda teyemmüm etmesi, ihram için sünnet olan gusül yerine geçerli olacağından sahih olur.

6. Mümeyyiz olmak.

7. Toprakla mesh edilecek olan organlarda meshe engel bir şey bulunmaması.

8. Yokluğu esnasında suyu bulmak için araştırma yapmak.[155]

D. Teyemmümü Meşru Kılan Sebepler

1. Suyun bulunmaması. Su bulunmaz veya bulunur da abdeste ya da gusle yetecek miktarda olmazsa teyemmüm edilir. Su bulunur da abdeste ya da gusle yetecek miktarda değilse, mevcut suyla vücudun yıkanabilen yerleri yıkanır, geri kalan kısmı için ise teyemmüm edilir.

2. Su bulunup da kullanmaktan aciz olunması ya da herhangi bir ihtiyaçtan dolayı kullanılamaması. Suyu bulup da dinen geçerli mazereti dolayısıyla onu kullanmaktan aciz olan kişi, suyu bulamayan kişi hükmünde olup abdestle yapılabilen bütün ibadetleri teyemmümle eda edebilir. Örneğin bir kişi suyu kullanmaktan ötürü hasta olacağını veya hasta ise hastalığının artacağını, iyileşmesinin gecikeceğini uzman bir hekimden öğrenirse, suyu kullanmayıp teyemmüm eder. Böyle bir hekimin beyanı bulunmasa bile, teyemmüm edip namaz kılması caiz olur. Ancak iyileştikten sonra, bu teyemmümle kılmış olduğu namazı yeniden kılması gerekir. Aynı şekilde kişi ile su arasında düşman veya yırtıcı bir hayvan engeli varsa ve bunlardan da canına, malına veya ırzına bir zarar gelmesinden korkarsa yine suyu kullanmayıp teyemmüm eder.

Su bulunur da o esnada veya daha sonra ihtiyaç doğacak olursa, zann-ı galibe dayanarak kendisi susamaktan yahut başka bir insanın veya öldürülmesi helal olmayan bir hayvanın, aşırı bir şekilde susayacağından endişe duyarsa, bu durumda teyemmüm eder ve o suyu da muhafaza eder.

Hamur yoğurmak, yemek pişirmek veya bedendeki bir necaseti temizlemek için suya ihtiyaç doğarsa, yine teyemmüm edilir ve su da mezkûr ihtiyaçlara sarf edilir.

Suyu ısıtma imkânı bulunmaz, şayet soğuk suyla abdest alınıp veya gusledilip de ısınma imkânı bulunmayacaksa teyemmüm edilir. Ancak bu teyemmümle kılınan namaz daha sonra abdest alınıp yeniden kılınır.

Hanefi mezhebine göre ise bu namazların daha sonra yeniden kılınması gerekmez.

Suyu bulamayanın, namaz vakti girmeden önce suyu araştırması gerekir. Araştırır da bulamaz ve vakit de daralırsa teyemmüm edip namazını kılar.

---

155 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I/600.

Bulunduğu bölgede su çoğunlukla bulunabiliyorsa bu durumda teyemmümle kılmış olduğu namazı daha sonra yeniden kılması gerekir. Yoksa gerekmez.

Kişi yakın mesafede su bulunduğuna kesin kanaat getirirse; canına, malına ve menfaatlerine bir tehlike gelmeyeceğinden emin olursa suyu araması vacip olur. Kişi altı bin adım (yaklaşık 4, 5 km.)dan fazla uzaklıkta su bulunduğuna kesin olarak kanaat getirse bile o suyu araması gerekmez.

Bir kişi su bulur, onu kullanmaya da muktedir olur ama abdest aldığı takdirde namaz vaktinin çıkmasından endişe etse bile teyemmüm etmesi caiz olmaz.

Hanefi mezhebine göre ise bu durumda teyemmüm etmenin caiz olup olmadığını söyleyebilmek için namazları üç gruba ayırmak gerekir:

1. Vakitli olmayan serbest nafile namazlar. Bunlar vakitli olmadıkları, her vakitte kılınabildikleri için vakitlerinin kaçırılmasından korkulmaz.

2. Bayram ve cenaze namazları gibi belli vakitte kılınması gereken, vaktinde kılınmadığı takdirde kaçırılmasından korkulan ve bedeli olmayan namazlar.

3. Cuma namazı ile vakit namazları gibi belli vakitlerde kılınması gereken, vaktinde kılınmadığı takdirde kaçırılmasından korkulan ve bedeli olan namazlar. Bu grupta yer alan Cuma namazının bedeli, o günün öğle namazıdır. Vaki-t namazlarının bedeli ise bunların daha sonra kaza olarak kılınanlarıdır.

Nafile namazlardan öğle, akşam ve yatsı namazlarından sonra kılınan ikişer rekâtlik sünnetler gibi vakitli olanlar, abdest alındığı takdirde vakitlerinin geçmesinden korkulursa teyemmüm edilerek kılınabilirler. Çünkü bu namazların bedeli yoktur.

Cenaze ve bayram namazları da abdest alındığı takdirde cemaate kavuşulamayacağından korkulursa teyemmüm edilerek kılınabilir. Çünkü bu namazların da bedeli yoktur.

Cuma namazına gelince, abdest alındığı takdirde cemaate kavuşulamayacağından korkulsa bile su varken bu namazı kılmakta olan cemaate kavuşmak için teyemmüm edilmez. Aksine abdest alınır ve kavuşulamayan Cuma namazının yerine o günün öğle namazı kılınır. Vakit namazları için de aynı hüküm söz konusudur. Abdest alındığı takdirde vaktinin çıkmasından korkulan beş vakit namazından birini kılmak için teyemmüm edilir de namaz kılınırsa, bu namazın daha sonra abdest alınıp yeniden kılınması gerekir.[156]

E. Teyemmümün Farzları

Teyemmümün farzlarını şöyle sıralayabiliriz:

---

156 Cezirî, Mezahib, I/156.

1. Niyet etmek. Teyemmüm edecek kişi, namaz ve benzeri ibadetleri eda edebilmek için teyemmüme, temiz toprağı elle nakledip yüzün ilk kısmını mesh ederken[157] niyet etmelidir. Hades hâlini gidermeye niyet etmekle yapılan teyemmüm sahih olmaz. Çünkü teyemmüm, hades hâlini gidermez. Ayrıca salt teyemmüme niyet etmek de yeterli olmaz. Zira teyemmümün kendisi kullardan istenen bir ibadet değildir. Yalnızca zaruri bir temizlenme aracıdır. Teyemmüme niyet eden kişi için şu üç durum söz konusudur:

a. Teyemmüm etmekte olan kişi, farz bir namazı kılmaya veya farz bir tavafı yapmaya veya Cuma hutbesini irad etmeye niyet edebilir.

b. Teyemmüm etmekte olan kişi, bu teyemmümü ile nafile bir namazı kılmaya, nafile bir tavafı yapmaya veya cenaze namazını kılmaya niyet edebilir.

c. Teyemmüm etmekte olan kişi, bu teyemmümü ile tilavet veya şükür secdesini yapmaya veya Mushaf-ı şerife el sürmeye ya da Kur'an-ı Kerim okumaya niyet edebilir. (a) şıkkına göre niyet eden kişi, bu teyemmümü ile birinci derecede farz bir namazı kılabilir. Önceden kastettiği farz bir namazı kılmayıp başka bir farz namazı kılabilir. Buna ek olarak dilediği kadar nafile namaz da kılabilir. Ayrıca (b) ve (c) şıklarında sayılan, yapılması taharete dayalı diğer ibadetleri de yapabilir.

(b) şıkkına göre niyet eden kişi, bu teyemmümü ile (b) ve (c) şıklarında sayılan ibadetleri eda edebilir. Ayrıca dilediği kadar nafile namaz kılabilir, Mushaf-ı şerife el sürebilir. Ancak farz namaz kılamaz. Farz olan tavafı yapamaz. Cuma hutbesini de irad edemez.

(c) şıkkına göre niyet eden kişi, bu teyemmümü ile sadece (c) şıkkında sayılan ibadetleri eda edebilir. Bunlardan sadece birine niyet ederek teyemmüm etmiş olsa bile yine de dilediğini eda edebilir.

Teyemmüm etmekte olan kişinin, kendisinde hangi hades hâlinin bulunduğunu belirtmesi gerekmez. Mesela cünüp kişi teyemmüm ederken; *"Küçük hades hâlinin engel olduğu namazı mubah etmeye niyet ettim"* derse ve bu sözü söylerken de gerçekten küçük hades hâlinde bulunduğunu zannederse, bu zannının yanlış olduğu anlaşılsa bile bu teyemmümü namaz kılması için yeterli olur. Ama bunu bilerek yaparsa, niyeti ciddiye almadığından dolayı bu teyemmümle kılmış olduğu namaz geçerli olmaz. Niyet, ellerin toprağı alıp azıcık yüze sürülmesi esnasında yapılmalıdır.

2. Yüzün tamamını mesh etmek. Ne kadar uzun olursa olsun, sakal da yüz kapsamına girer.

Hanefi mezhebine göre ise uzun sakalın yüzü aşan kısmını mesh etmek gerekmez.

---

157 Cezirî, Mezahib, I/159.

3. Elleri dirseklerle beraber mesh etmek. Meshe engel yüzük ve bilezik gibi şeylerin çıkarılıp altlarının mesh edilmesi gerekir. Bunları çıkartmadan hareketlendirmek yeterli olmaz.

Hanefi mezhebine göre ise bu gibi takıları çıkartmadan hareketlendirmek yeterli olur.

4. Temiz toprağı yüz ve ellere nakletmek. Diyelim ki toprağın tozu yüze ve ellere uçsa, kişi, savrulan bu tozların içinde teyemmüm niyetiyle yüzünü ve ellerini oynatsa, nakil farzının yerine getirilmemesi sebebiyle teyemmüm yapmış sayılmaz.

5. Tozlu olan temizleyici toprak. Teyemmüm organlarına nakledilen toprak, bu nitelikte olmalıdır. Ayrıca toprak nakledilirken de iki vuruşla yapılmalıdır. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: اَلتَّيَمُّمُ ضَرْبَتَانِ *"Teyemmüm iki vuruştur."*[158]

6. Toprağın teyemmüm organlarına naklinin kastedilmesi.

7. Tertip. Yani önce yüzün, sonra da ellerin mesh edilmesi.

F. Teyemmümün Sünnetleri

Teyemmümün sünnetlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Besmele çekmek.

2. Besmeleden sonra ve toprağı organlara nakletmeden önce misvak kullanmak.

3. Kıbleye yönelmek.

4. Yüzü mesh ederken meshe yukarı taraftan başlamak.

5. Sağ eli sol elden önce mesh etmek.

6. Elleri silkelemek. Şayet ellerde fazla toz varsa bunları üfleyerek gidermek.

7. Elleri mesh ederken meshe parmaklardan başlamak.

8. Muvalat. Yani bir mazeret yoksa yüzden sonra hemen sağ eli, ondan sonra da hemen sol eli mesh etmek.

9. Toprağa her vuruştan önce parmakları ayrı tutmak. Elleri toprağa ilk vuruşta yüzüğü parmaktan çıkarmak sünnet; çıkarılmamışsa ikinci vuruşta çıkarmak vaciptir. İkinci vuruşta parmaklar ayrık tutulmuşlarsa, ellerin meshinden sonra parmak aralarını hilallemek sünnettir. Ama ayrık tutulmamışlarsa, aralarını hilallemek vaciptir.

10. Gurre ve tahcil, yani yüzü ve elleri mesh ederken farz olan miktardan biraz fazlasını mesh etmek. Mesh tamamlanmadan ellerin ilgili organ üzerinden kaldırılmaması.

11. Abdestte yüz ve eller yıkanırken okunan duaların teyemmümde de yüz ve eller mesh edilirken okunması.[159]

---

158 İbn Mâce, Taharet, 92.
159 Cezirî, Mezahib, I/163.

12. Teyemmüm tamamlandığında kelime-i şehadet getirmek.[160]

13. Abdestten sonra kılınan namaz gibi, teyemmümden sonra iki rekât namaz kılmak.

G. Teyemmümün Mekruhları

Teyemmümün mekruhlarını, sünnetlerine uymamak şeklinde özetleyebiliriz. Ayrıca şu hususlar da teyemmümün mekruhları arasında sayılabilir:

1. Çok miktarda toprak kullanmak. Fazla miktarda toprağı ele almak, her organı bir defadan fazla mesh etmek.
2. Bir fiilden, yani namazdan sonra teyemmümü yenilemek.
3. Teyemmümü tamamladıktan sonra elleri silkelemek.

H. Teyemmümün Yapılışı

Teyemmüm şöyle yapılır: Teyemmüm edecek olan kişi kıbleye yönelerek oturup besmele çeker. Sonra abdest veya guslü gerektiren bir ibadetin mubah kılınması için niyet ederek ara vermeksizin parmaklarını ayrık tutmuş vaziyette ellerini temiz toprağa vurup yüzünü, alındaki saç bitim noktasından başlayarak aşağıya doğru çene altına kadar ellerini sürerek mesh eder. Ellerini tekrar aynı yere veya başka bir temiz toprağa vurarak, başparmak dışındaki sol el parmaklarını, yine başparmak dışındaki sağ el parmaklarının üstüne, sağ elin parmak uçlarını sol elin işaret parmağının dışına çıkmayacak şekilde yerleştirir. Sonra da sağ elini dirseklerle beraber mesh ettikten sonra sol elin parmak uçlarını sağ kolun kenarına doğru yumarak kolları dirseklerle birlikte mesh eder. Daha sonra avucunun içiyle de kolunun iç tarafını mesh eder. Bunu yaparken de başparmağını kaldırır. Bileğe vardıktan sonra da sol elinin başparmağını sağ elinin başparmağının üzerine sürerek mesh eder. Bundan sonra da sol elini aynı şekilde mesh eder. Bunun peşi sıra da mendup olarak avuçlarının birini diğeriyle mesh eder.

İ. Teyemmümü Bozan Şeyler

1. Abdest bahsinde anlatılan abdest bozucu şeyler, teyemmümü de bozarlar. Cünüplük (büyük hades)ten ötürü teyemmüm etmiş olan kişi, teyemmümünün bozulması durumunda tekrar cünüplüğe dönmüş olmaz. Ancak guslü gerektiren başka bir durum meydana gelirse o zaman tekrar büyük hades hâline, yani cünüplüğe döner. Abdest bozan bir durumun meydana gelmesiyle, sadece küçük hades hâline (abdestsizliğe) dönmüş olur. Cünüplükten ötürü teyemmüm eden kişinin teyemmümü bozulursa, sadece küçük hadesle teyemmümü bozulduğundan, cünüplüğe geri dönmesi söz konusu olmaz. Dolayısıyla bu kişinin Kur'an-ı Kerim okumasında ve mescitte beklemesinde bir sakınca yoktur.[161]

---

[160] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/158-160.

[161] Cezirî, Mezahib, I, 165.

2. Teyemmümü mubah kılan özrün ortadan kalkması, söz gelimi su bulamayanın suyu bulması, suyu kullanmaktan aciz olan kişinin kendisini aciz bırakan sebebin ortadan kalkması gibi. Buna göre su bulunmadığından veya hastalıktan dolayı yapılmış olan bir teyemmüm, su bulunduğu veya hastalık ortadan kalktığı zaman bozulur. Su ile abdest alınmadıkça veya gusledilmedikçe namaz kılınamaz.[162] Nitekim susuz ve kurak bir mıntıkada yaşamakta olduğundan bahisle abdest ve gusül alma imkânını zaman zaman bulamadığını ve bu sebeple de ne yapması gerektiğini soran ashab-ı kiramdan Ebu Zerr el-Gifari (r.a)'ye Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şu cevabı vermişlerdir:

يَاأَبَاذَرٍّ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ وَإِنْ لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ إِلَي عَشْرِ سِنِينَ فَإِذَاوَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمِسَّهُ جِلْدَكَ

"Ey Ebu Zerr! On seneye kadar su bulamasan bile temiz toprak (abdest ve gusül için) temizleyicidir. (Ama) suyu bulduğunda onu cildine değdir (onunla gusül veya abdest al)."[163]

Şunu da belirtelim ki; teyemmümü mubah kılan özrün ortadan kalkması esnasında kişi eğer iftitah tekbirini almış ise, namazını kılmaya devam eder. Daha sonra bu namazını yeniden kılmasına da gerek kalmaz. Ancak namazı tamamlamasından sonra teyemmümü bozulur. Yalnız, iade etmesi gereken bir namazı kılmaktaysa bu durumda hem namazı hem de teyemmümü bozulur.

J. Hem Abdest Almaktan Hem de Teyemmüm Etmekten Aciz Olan Kimse

Namaz kılmak için abdest alacak suyu bulamayan kişi, teyemmüm eder. Teyemmüm etmek için de temiz toprak bulamazsa, namazını abdestsiz ve teyemmümsüz olarak kılması gerekir. Su bulduğunda abdest alarak; su bulamayıp toprak bulduğunda teyemmüm ederek o namazı yeniden kılması gerekir. Şafii'nin kavl-i cedit kitaplarında açıkça ifade edilen ve çoğunluğun tasvib ettiği görüş budur. Bunun yanı sıra;

a. Bu durumdaki kişinin namaz kılmasının gerekli değil, müstehap olduğunu, kılmaması hâlinde daha sonra kaza etmesinin gerekli olduğunu,

b. Bu durumdaki kişinin namaz kılmasının haram olduğunu, kılamadığı namazı daha sonra kaza etmesinin gerekli olduğunu,

c. Bu durumdaki kişinin hemen bu hâliyle namaz kılmasının gerektiğini ve kıldığı bu namazı daha sonra su bulduğunda abdest alarak, su bulamayıp top-

---

[162] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 108.
[163] Ebu Dâvûd, Taharet, 124.

rak bulduğunda teyemmüm ederek yeniden kılmasının gerekmediğini savunan görüşler de vardır.[164]

Hanefi mezhebine göre bu durumdaki kişi namaz vakti girdiğinde şekilden ibaret bir namaz kılar. Kıbleye yönelir, kıyamda durur, rükûa ve secdeye varır, kadede oturur, selam verir. Ama Kur'an-ı Kerim, sübhaneke ve tahiyyat okuyamaz; namaza niyet edemez. Daha sonra su bulursa abdestle, su bulamayıp toprak bulursa teyemmümle namazını kılar.

KADINLARA MAHSUS ÖZEL HÂLLER

Kadınlara mahsus özel hâller; hayız, nifas ve istihaze olmak üzere üç çeşittir.

1. Hayız Hâli

Kanamalı bir hastalığı bulunmayan, dokuz veya daha yukarı yaştaki bir kadının doğum sebebi olmaksızın tenasül organından kan akmasına hayız (âdet veya aybaşı) hâli denir. Hayız hâlinin en az süresi bir gün bir gece, en uzun süresi ise 15 gün 15 gecedir.

Hanefi mezhebine göre bu sürenin asgarisi 3 gün 3 gece, azamisi ise 10 gün 10 gecedir.

Bir gün bir geceden az süren kanamayla on beş günden fazla süren kanama hayız değildir. Bu, bir özür veya hastalıktan kaynaklanan kanamadır. Bu durumda kadının âdetine itibar edilmez. Hayız kanamasının süresiyle ilgili olarak Hz. Ali (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilir: *"On beş günü geçen kanamalarda akan kan, istihaze (özür ve hastalık) kanıdır."*[165]

Genelde hayız (âdet) hâli 6-7 gün sürer. Hamne b. Cahş adındaki bir kadın, âdet süresini sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.s) kendisine şu cevabı vermiştir:

تَحِيضِي فِي عِلْمِ اللّٰهِ سِتَّةَ اَوْسَبْعَةَ اَيَّامٍ ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي اَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَاَيَّامِهَااَوْ ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً فَاِنَّ ذَلِكَ يَجْزِيكَ وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَيَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضَتِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ

"Allah'ın ilminde (ki takdirine göre) altı ya da yedi gün âdet görür, sonra gusledip 24 ya da 23 gün ve gece (sürecek olan temizlik döneminde) namaz kılarsın. Bu senin için yeterli olur. Kadınların âdet vaktinde hayız görmeleri ve temizlik dönemlerinde de temiz kalmaları süresine göre her ay böyle yap."[166]

[164] Nevevî, el-Mecmu', II, 322.
[165] Cezirî, Mezahib, I, 128.
[166] Ebu Dâvûd, Taharet, 120.

Hayız kanı, siyah rengi, basınçlı akışı ve pis kokusu ile istihaze kanından ayırt edilir. Âdet süresi içinde kalmak kaydıyla kanamanın kesintiye uğradığı süreler de hayız (âdet) hâli sayılır.[167]

Âdet süresi içinde görülen sarı veya bulanık renkli akıntılar da hayız kanaması hükmündedir. Hanefilerden İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise öncesinde koyu-siyah renkte akıntı olmuş ise bu tür akıntıların hayız kanaması hükmünde olacağı, aksi halde hayız kanaması hükmünde olmayacağı görüşündedirler. Bu görüş isabetli görünmemektedir. Çünkü Hz. Aişe (r.a), *"Biz hayız günlerinde gördüğümüz sarı ve bulanık renkteki akıntıları hayızdan sayardık"* demiştir. Ama temizlik günlerinde görülen sarı veya bulanık renkli akıntılar hayız kanaması hükmünde sayılmazlar. Bu hususta sahabi kadınlardan Ümmü Atiyye (r.a) şöyle demiştir:

كُنَّا لاَ نَعُدُّ الصُّفْرَةَ وَالْكُدْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا.

"Biz temizlendikten sonra gördüğümüz sarı ve bulanık renkli akıntıları hayızdan saymazdık."[168]

Hayızdan Temizliğin Süresi

Hayızdan temizliğin en az süresi 15 gündür. Bir kadın hayız kanaması görür, söz gelimi aradan üç gün geçtikten sonra kanaması durur, bu durgunluğun üzerinden 14 gün geçtikten sonra yeniden kanama başlarsa bu, hayız kanı sayılmaz. Temizliğin iki hayız kanaması arasında oluşu şöyle açıklanabilir: Bir kadın hayız kanaması görür, normal âdetinin bitiminde kanaması durur, mezkûr temizlik süresi geçtikten sonra yeniden hayız kanaması başlarsa, arada geçen bu temizlik dönemi iki hayız arasındaki temizlik süresi olur.

Hayız kanamasıyla nifas kanaması arasındaki temizlik döneminin alt sınırı yoktur. Diyelim ki nifas (loğusalık) hâlindeki bir kadının kanaması durur, bu durgunluk sadece bir gün sürse bile sonra yine kanaması olursa bu ikincisi hayız kanaması sayılır.

Hayızdan temizlik süresinin üst sınırı yoktur. Mesela bir kadın kendisinde hayız kanaması görmeye başlar, bu âdetinin bitiminde kanaması kesilir de artık bir daha ömür boyu kanama görmeyecek olursa bu kadın temiz sayılır. Bunun yanında bir kadın bir gün süreyle kanama görür, sonra bu kanaması durur; aradan bir gün geçince kendinde yine kanama görürse, arada geçen bu kesinti süresince hayızlı sayılır.

2. Nifas (Loğusalık) Hâli

Doğumun gerçekleşmesi ve rahmin çocuktan tamamen boşalmasından sonra kadından akan kana nifas (loğusalık) kanı denir. Bu kanama doğumdan sonra

[167] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî I, 619.
[168] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, I, 399; Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 337.

olur. Ama doğumun gerçekleşmesinden 15 gün veya daha fazla bir süre sonra görülen kanama nifas değil, hayız (âdet) kanıdır. Doğum sancılarından önce akan kanlarla doğum esnasında akan kanlar, nifas kanı olmayıp başka kanlardır.

Hanefi mezhebine göre doğum esnasında çocuğun vücudunun çoğu dışarı çıkmış ise akan kan nifas kanıdır.

Bu esnada kadın eğer âdet döneminde ise akan kan âdet kanıdır. Ama âdet döneminde değilse bu bir hastalıktan ötürü akmakta olan kandır.

Kadının karnı yarılarak çocuğu çıkarılacak olursa kadın bu durumda loğusa sayılmaz. Ama doğumla sona erecek bir iddet beklemekteyse, iddeti bu operasyonla sona erer.

Düşük yapan kadın da loğusa sayılır. Düşürdüğü şey henüz insan suretine bürünmemiş bir et parçası veya kan pıhtısı olur da doğum uzmanları, düşürülen şeyin insan aslı olduğunu söylerlerse, kadın yine loğusa sayılır.

İkiz doğuran bir kadının loğusalık (nifas) hâli, ikinci doğumdan itibaren başlar.

Hanefi mezhebine göre ise ikiz doğuran kadının nifas süresi, birinci doğumdan itibaren başlar.

Birinci doğumdan sonra görülen kanlar nifas kanı sayılmaz. Bu kanama hayız dönemine rastlarsa hayız kanı, hayız dönemine rastlamazsa hastalık ve özür kanıdır.

Nifas (loğusalık) süresinin alt sınırı yoktur. Kadın bir an kanama görmekle bile nifaslı (loğusa) olur. Doğumdan hemen sonra kanı kesilen veya kansız doğum yapan kadının nifası da hemen tamamlanmış olur. Bu durumda olan kadınlar, temiz halde yapılabilecek her işi yapabilirler.

Nifasın en üst sınırına gelince bu altmış gündür. Ama çoğunlukla da kırk gündür. Nifas kanamaları arasına giren temizlik süresi on beş günü aşarsa bu kesinti, temizlik hükmünde olur. On beş günden az olursa nifas hükmünde olur. Bundan sonra görülen kanlarsa hayız kanıdır.

Hanefi mezhebine göre ise nifas süresi zarfında görülen kesintiler on beş gün kadar olsa bile nifas (loğusalık)tır.

Doğumdan sonra hiç kanama görülmez de on beş güne kadar temiz kalınırsa, arada geçen bütün zaman boyunca kadın temiz sayılır. Bundan sonra görülen kanlar hayız kanlarıdır. Bu durumdaki kadın nifas (loğusalık) görmemiş olur.

3. İstihaze Hâli

Hayız ve nifas zamanları dışında kadının rahminden akan kana istihaze kanı denir. Âdet görmeye yeni başlayan istihaze hâlindeki kadın, kanları birbirinden ayırt edebiliyorsa (mümeyyize ise) bunun gördüğü kan, kuvvetle akıyorsa, hayız kanıdır. Ancak bunun hayız kanı sayılabilmesi için bir gün bir geceden az, 15 gün ve 15 geceden de fazla sürmemesi gerekir. Bu durumdaki kadının görmekte

olduğu zayıf şiddetteki kanamalar, hayız olmayıp temizlik hükmüne dâhil olurlar. Ancak bu zayıf kanamanın da, temizlik süresinin alt sınırı olan 15 gün ve 15 geceden az olmaması ve akışının da peş peşe olması şarttır.

Kadın bir gün siyah, bir gün de kırmızı kan aktığını görürse, kanları birbirinden ayırt etme şartını yitirmiş olur. Eğer bu iki durumda ayırt etme şartı bozulursa, hayız süresi bir gün bir gece olarak takdir edilir; ayın geri kalan kısmında temiz sayılır. Nitekim yeni âdet görmeye başlayan bir kadın, kuvvetli kanla zayıf kanı birbirinden ayırt edemiyorsa bu uygulamaya başvurur. Eğer ayırt edebiliyorsa kuvvetli kanı hayız sayılır. Ama kuvvetli kanla zayıf kanı birbirinden ayırt edemiyor, âdetinin de ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceğini biliyorsa, bu durumda âdetine göre hareket edilir: Âdet süresi içindeki kanamalar hayız sayılır; âdet süresi dışındaki kanamalar ise istihaze sayılır.

Kendisinde istihaze kanamaları görülen kadın, özürlü kimseler hükmündedir. Bu durumdaki kadınlar, hayızlı ve nifaslı kadınların yapamayacakları şeyleri yapabilirler. Örneğin namaz kılabilir, Kâbe-i Muazzama'yı tavaf edebilir, Mushaf-ı şerife el sürebilir, itikâfa girebilir ve Kur'an-ı Kerim okuyabilirler. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهُرُ أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِحَيْضٍ فَإِذَا أَقْبَلَتْ حَيْضَتُكِ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي

Ebi Hubeyş'in kızı Fatma (r.a), Peygamber (s.a.s)'e gelip şöyle dedi: *"Ey Allah'ın Resulü, ben istihaze kanaması gören ve temizlik dönemine giremeyen bir kadınım. Namazı bırakayım mı?"* Resulullah (s.a.s), ona şöyle cevap verdi: *"Hayır, bu damardan gelen bir kandır; hayız kanı değildir. Hayız kanaman olduğunda namazı bırak. Kanama sona erdiğinde üzerindeki kanları yıkayarak temizle (sonra da guslederek) namaz kıl."*[169]

Hayızlı ve Nifaslı Kadının Yapamayacağı İşler

Cünüp kişinin yapması haram olan işleri, hayızlı veya nifaslı kadınların da yapması haramdır. Mesela namaz kılamaz, tilavet secdesi yapamaz, Mushaf-ı şerife el süremez, mescide giremez, Kâbe'yi tavaf edemez, itikâfa giremez, Kur'an-ı Kerim okuyamazlar. Bunlara ek olarak bazı şeyler daha yapamazlar ki, onları da detaylarıyla birlikte şöyle sıralayabiliriz:

1. Hayızlı veya nifaslı kadın, âdeti veya loğusalık süresi sona erdiğinde guslедip temizlenmelidir. Ama âdeti veya loğusalığı sona ermeyip devam etmekteyse, hades hâlini gidermek ve ibadet etmek maksadı ile gusletmesi ya da abdest alması haramdır. Zira bu durumda ibadet edilemeyeceği bilindiği için bu maksatla gus-

---

[169] Buhârî, Vudû', 63.

letmek veya abdest almak, dinî hükmü alaya almak anlamına gelmektedir. Yalnız bu halde iken kadının maddi temizliği sağlamak, ihrama girmek veya Mekke-i Mükerreme'ye girmek için gusletmesi caiz, hatta müstehap olur.

2. Hayızlı veya nifaslı kadın namaz kılamaz. Rükûlu ve secdeli olmamakla birlikte cenaze namazı da kılamaz. Tilavet ve şükür secdesi yapamaz. Çünkü bunlar da namaz hükmündedirler. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir kadına hitaben şöyle buyurmuşlardır:

اِذَاأَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ

"Hayız kanaması başladığında namazı bırak."[170]

Bu hâldeyken kılınmayan namazlar, temizlik dönemine girildiğinde de kaza edilmezler. Kadınlar bu hâle sık sık maruz kaldıklarından dolayı, kılamadıkları namazları kaza etmeleri onlar için çok zor olur. Bu yüzden özel hâldeyken kılamadıkları namazlarını daha sonra kaza etmekten muaf tutulmuşlardır. Kaza ederlerse, mekruh bir fiil işlemiş olurlar. Yalnız tavaf namazı bu hükmün dışındadır. Şöyle ki: Bir kadın temiz iken Kâbe'yi tavaf eder. Ama iki rekâtlık tavaf namazını kılmadan özel hâli başlarsa bu halde iken kılamadığı tavaf namazını temizlendikten sonra kılar.[171]

3. Hayız veya nifas halindeyken kadınların oruç tutmaları haramdır. Ancak tutamamış oldukları oruçları, temizlik dönemine girdiklerinde kaza etmeleri gerekir. Bununla ilgili olarak Hz. Aişe (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

كُنَّا نَحِيضُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنُؤْمَرُبِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلَا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ

"Resulullah'ın zamanında âdet görürdük. (Temizlik dönemine girdiğimizde), tutamamış olduğumuz oruçları kaza etmemiz emredilirdi ama kılamadığımız namazları kaza etmemiz emredilmezdi."[172]

Oruç, namaz gibi sıkça tekrarlanan bir ibadet olmadığından, özel hâldeyken oruç tutamayan kadınların, temizlik dönemine girdikten sonra bu oruçlarını kaza etmeleri gerekir.

4. Hayız veya nifas hâlindeyken kadınların Kâbe'yi tavaf etmeleri haramdır. Bu hâllerde iken Kâbe'yi farz veya nafile olarak tavaf eden kadının yapmış olduğu tavaf geçerli de olmaz. Nitekim Hz. Aişe (r.a) hacca giderken Mekke yakınlarında âdet görmeye başlayınca, bunun hac ibadetine engel olacağı endişesiyle ağlamış, bunun üzerine sevgili Peygamberimiz (s.a.s) ona şu tavsiyede bulunmuştur:

اِقْضِي مَايَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ اَنْ لَاتَطُوفِي بِالْبَيْتِ

---

170 Müslim, Hayz, 14.
171 Nevevî, El-Mecmu' II, 384-385.
172 Buhârî, Hayz, 20; Müslim, Hayz, 67.

"Hac eden kişinin her yaptığını yap, sadece Kâbe'yi tavaf etme."[173]

Hanefi mezhebine göre temizlik tavafın şartları arasında değil de vacipleri arasında yer almaktadır. Buna göre özel hâlde bulunan bir kadın Kâbe'yi tavaf edecek olursa tavafı ceza gerektirmekle birlikte geçerli olur. Bu ceza da bu hâlde iken yapılan tavafın çeşidine göre değişir. Mesela bu hâlde iken haccın farz tavafını yapan kadının bir deve veya sığır kurban etmesi gerekir. Bu hâlde iken umre tavafını yapan kadının ise bir koyun veya keçi kurban etmesi gerekir.

5. Hayız veya nifas hâlindeyken kadınlar Mushaf-ı şerife el süremez, ezberden de olsa Kur'an-ı Kerim okuyamazlar. Temiz olmayanların Kur'an-ı Kerim'e el süremeyecekleri şu ayet-i kerimede de ifade edilmektedir:

لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَۜ

"Ona ancak temiz olanlar dokunabilir."[174]

Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de şöyle buyurmuşlardır:

لَا تَقْرَءِ الْحَائِضُ وَلَاالْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ

"Ay hâlindeki kadın ve cünüp olan kişi Kur'an-ı Kerim'den hiçbir şey okuyamaz."[175]

Ancak yangından, suya düşmekten, pislik bulaşmasından veya bir kâfirin eline düşmesinden kurtarmak söz konusu olduğunda özel hâldeki kadınların veya cünüp kişilerin Kur'an-ı Kerim'i ellerine almaları vacip olur. Açıklama kısmı Kur'an ayetlerinden daha fazla olan tefsir kitaplarını da ellerine almaları caizdir. İmam Mâlik'e göre hayızlı veya loğusa olan kadınlar el sürmeden ezbere veya yüzünden Kur'an-ı Kerim'i okuyabilirler.[176] İmam Mâlik bu durumdaki öğretici ve öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i tutmalarını da öğretme ve öğrenme zaruretine binaen câiz görmüştür. İbn Hazm ise, hayız ve loğusa olan kadınlarla cünüp olan kimselerin hem Kur'an-ı Kerim'i tutmalarının ve hem de okumalarının câiz olduğunu söylemiştir.[177]

Bu görüşler birlikte değerlendirildiğinde, Kur'an okumaya veya araştırma yapmaya ihtiyaç duyan kadınların, dinin asıl kaynağı olan Kur'an ile irtibatını kesmemek amacıyla hayız ve nifas hâllerinde Kur'an-ı Kerim okumalarına ruhsat verilebilir.

6. Hayız veya nifas hâlindeki kadının mescide girmesi, orada beklemesi ve içinde itikâf yapması haramdır. Bu yasakla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

---

173 Miras, Tecrid-i Sarih, I, 217.
174 Vakıa, 56/79.
175 Tirmizî, Taharet, 98; İbn Mâce, Taharet, 105.
176 Fethu Babi'l-İnaye, I , 217.
177 İbn Hazm, el-Muhallâ, I, 94-95.

لَاُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَالِجُنُبٍ

"Mescidi hayızlı kadına ve cünüp kişiye helal kılmam."[178]

Ancak bu durumdaki kadınların ve cünüp kişilerin, etrafı kirletmeyeceklerinden emin olmaları şartıyla mescidin bir kapısından girip öbüründen çıkarak mescidin içinden geçmeleri caizdir. Bununla ilgili bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ عَائِشَةَ (ر. ع) قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَاوِلني الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَقُلْتُ اِنِّي حَائِضٌ فَقَالَ: اِنَّ حَيْضَتِكِ لَيْسَتْ فِي يَدِكِ

Hz. Aişe (r.a)'den rivayet: Resulullah (s.a.s); *"Bana, mescitten humra'yı*[179] *getir"* dedi. Ben de *"Hayızlıyım"* deyince bana, *"Hayzın elinde değil ki"* diye cevap verdi.[180]

Şunu da belirtelim ki, özel hâli sona erip de henüz gusletmemiş olan kadının mescidin bir kapısından girip diğerinden çıkmasında herhangi bir sakınca görülmemiştir.

7. Hayızlı veya nifaslı kadınla kocasının cinsel ilişkide bulunması ya da göbek ve diz arası kısımla oynaşması haramdır. Bu yasak Kur'an-ı Kerim'de de yer almaktadır:

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ

"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın."[181]

Bu yasak, kadının özel hâlinin sona erip gusletmesine kadar devam eder.

Hanefilerin bu konudaki görüşleri biraz farklıdır. Şöyle ki:

a. Âdet kanaması 10 günden önce kesilirse, kadın gusletmedikçe veya su bulamadığı için teyemmüm etmedikçe bu yasak devam eder. Ama gusletmez de üzerinden tam bir namaz vakti geçerse, yasak sona erer.

b. Kanama, kadının normal âdet süresinden önce ama üç günden fazla bir sürede sona ererse, gusül yapsa bile, normal âdet süresi geçmedikçe yasak ortadan kalkmaz.

c. Kanama, 10 günlük sürenin dolmasından sonra kesilirse –kadın gusletmese bile– yasak artık sona ermiş olur.

8. Âdet hâlindeki kadını boşamak haramdır. Çünkü Yüce Allah, kadınların, iddetlerini saymaya başlayabilecekleri bir dönemde boşanabileceklerini bildirmiştir. Şöyle ki:

---

178 Ebu Dâvûd, Taharet, 94.

179 Humra; lif ve benzeri şeylerden yapılan avuç içi büyüklüğünde bir dokumadır.

180 Müslim, Hayz, 11; Ebu Dâvûd, Taharet, 104; Tirmizî, Taharet, 101; Nesâî, Hayz, 18.

181 Bakara, 2/222.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ رَبَّكُمْۚ

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın.[182] Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının."[183]

Âdet hâlinde iken boşanan kadın, iddetini ancak âdet hâli sona erince saymaya başlayacağı için iddet süresi uzayacak ve bundan dolayı zarara uğrayacaktır. Bundan dolayı âdet hâlindeki kadının boşanması haram kılınmıştır. Ama kadın eğer hamile ise âdetli iken boşanması haram değildir. Çünkü boşanan kadın hamile ise, iddeti doğum yapmakla sona erer. Onun iddetinin âdetle bir bağlantısı bulunmamaktadır.

Bu durumdaki boşama, sünnete uygun olmayan bid'î bir boşama şeklidir.[184]

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, karısını âdetliyken boşadığında Hz. Ömer (r.a) durumu Peygamber (s.a.s) Efendimize anlatınca sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bunu onaylamamış ve şöyle buyurmuştur:

مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَاثُمَّ لِيُطَلِّقْهَا طَاهِرًااَوْحَامِلًا

"Ona, eşine dönmesini emret. Sonra (illa da boşayacaksa) eşini temizlik döneminde veya hamile iken boşasın."[185]

CAMİ VE MESCİTLERLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Cami ve mescitler, yeryüzünün en mukaddes ve en mübarek mekânlarıdır. İslam dini buralara büyük değer ve önem atfeder. Müslümanlar da bu kutsi mekânlara saygı ve tazim ile girip çıkarlar. Mescitlerin en üstünü, sırasıyla Kâbe-i Muazzama'yı çevreleyen Mescid-i Haram, içinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in mübarek merkadinin bulunduğu Mescid-i Nebevi ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dır. Genel olarak bütün mescitlerin faziletli olduğu şu hadis-i şerifte bildirilmektedir:

اَحَبُّ الْبِلَادِ اِلَي اللّٰهِ تَعَالَى مَسَاجِدُهَا وَاَبْغَضُ الْبِلَادِ اِلَي اللّٰهِ اَسْوَاقُهَا

"Yüce Allah'ın yeryüzünde en çok sevdiği yerler mescitlerdir. (Yine) Yüce Allah'ın yeryüzünde en çok sevmediği yerler, (içinde haramların işlendiği) çarşılardır."[186]

Özel olarak da Mescid-i Haram ile Mescid-i Nebevi hakkında varid olan bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

[182] İddet, boşanan kadının eşiyle irtibatının tamamen kesilmesi için dinen beklenmesi gereken süredir.

[183] Talak, 65/1.

[184] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I/622-631.

[185] Müslim, Talak, 1.

[186] Müslim, Mesâcid, 53.

صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي اَفْضَلُ مِنْ اَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ اِلَّاالْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَفْضَلُ مِنْ مِئَةِ اَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ

"Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç, başka mescitlerde kılınan namazdan bin derece daha faziletlidir. Mescid-i Haram'da kılınan namaz ise başka mescitlerde kılınan namazdan yüz bin derece daha faziletlidir."[187]

Cami ve mescit yaptırmak, kişiye büyük sevap kazandıran hayırlı ve salih amellerdendir. Nitekim bu hususta bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

مَنْ بَنَي مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّٰهِ بَنَي اللّٰهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ

"Kim Allah rızası için bir mescit inşa ederse, Allah da benzerini onun için cennette yapar."[188]

Mescitlerle ilgili uyulması gereken bazı hükümler vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Cünüp kişinin mescide girip orada durması haramdır. Ama durmaksızın içinden geçmesi caizdir. Ancak İmam Ebu Hanife bu görüşe muhaliftir.

2. Mescitte ihtilam olan kişinin –çıkmasına bir mani yoksa– oradan çıkması gerekir. Ama abdestsiz kişinin mescitte durmasında sakınca yoktur.

3. Mescitte uyumak caizdir. Abdullah b. Ömer hazretleri konuyla ilgili bir rivayette şöyle demektedir:

كُنْتُ اَنَامُ فِي الْمَسْجِدِ وَاَنَا شَابٌّ اَعْزَبُ

"Ben genç iken mescitte uyur idim."[189] Ashab-ı suffanın Mescid-i Nebevi'de uyudukları bilinmektedir. Hz. Ali'nin de Mescid-i Nebevi'de uyuduğu bazı kaynaklarda rivayet edilmiştir. *Hanefi mezhebine göre ise garip ve yabancılarla itikâftaki kişilerden başkalarının mescitte uyumaları mekruhtur.*

4. Özel bir bölüm varsa, suyun etrafa sıçramaması kaydıyla mescitte abdest alınabilir.

5. İhtiyaç halinde mescitte yeme ve içmenin sakıncası yoktur.

Hanefi mezhebine göre kötü kokulu olmayan yiyeceklerin mescitte yenmesi tenzihen mekruhtur.

6. Kokusu çevreyi rahatsız edici soğan, sarımsak, pırasa ve benzeri şeyleri yedikten sonra, zorunluluk olmadıkça mescide gidilmemelidir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

187 İbn Mâce, Salat, 195; Ahmed b. Hanbel, 2/16-68.
188 Buhârî, Salât, 65; Müslim, Zühd, 3.
189 Buhârî, Salât, 58.

مَنْ اَكَلَ الْبَصَلَ وَالثَّوْمَ وَالْكُرَاثَ فَلَايَقْرَبَنَّ مَسْجِدَ نَا

"Soğan, sarımsak ve pırasa yiyen kişi mescidimize yaklaşmasın."[190]

7. Mescitte çekişip tartışmak, bağırıp çağırmak, yüksek sesle konuşmak, yitik ilanı ve alışveriş yapmak mekruhtur.

8. Mescitte dilenciye sadaka vermekte sakınca yoktur. Ama dilenmek mekruhtur. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Ebu Bekir (r.a)'in oğlu Abdurrahman (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- :« هَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ أَطْعَمَ الْيَوْمَ مِسْكِينًا ». فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ : دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا أَنَا بِسَائِلٍ يَسْأَلُ فَوَجَدْتُ كِسْرَةَ خُبْزٍ فِى يَدِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَأَخَذْتُهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهِ.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir defasında; *"Bu gün bir düşkünü doyuranınız oldu mu?"* diye sorduğunda, Hz. Ebubekir (r.a) şu cevabı vermişti: *"Mescide girdiğimde dilenmekte olan bir dilenci gördüm. Baktım ki (oğlum) Abdurrahman'ın elinde bir parça ekmek var. Hemen ekmeği alıp o dilenciye verdim."*[191]

Hanefi mezhebine göre ise, mescitte dilenmek haram; orada dilenciye bir şey vermekse mekruhtur.

9. Mescitte ilmi ders halkası oluşturmak. Orada insanlara vaaz ve nasihatte bulunmak müstehaptır.

10. Hz. Peygamber (s.a.s)'i, İslamiyeti ve ahlaki güzellikleri övücü hikmetli şiirleri mescitte okumanın sakıncası yoktur.

11. Mescitleri temizlemek, temizleyenlere yardımcı olmak sünnettir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz mescitte tükürük eseri görünce onu kendi eli ile temizlemiştir.

12. Namaz vaktini beklemek, ilimle meşgul olmak veya taat yahut mubah olan bir iş için mescitte – kısa süreli de olsa – oturmakta olan kişinin itikâfa niyet etmesi uygun olur.

13. Teberrükat eşyasının çalınmasından korkuluyorsa, namaz vakitleri dışında mescitleri kapalı tutmakta sakınca yoktur.

14. Mescide giren kişinin iki rekât tahiyyetü'l-mescit namazı kılmayıp oturması mekruhtur.

15. Mezar üzerine mescit inşa etmek mekruhtur. Mescit içerisinde mezar kazmaksa haramdır.

---

190 Müslim, Mesâcid, 17, 73; Ebu Dâvûd, Et'ıme, 41.
191 Ebu Dâvûd, Zekât, 37.

16. Mescide girerken ayakkabıları kontrol etmeli, varsa üzerindeki pislikleri temizlemelidir.

17. Ezan okunduktan sonra namazı kılmadan mazeretsiz olarak mescitten çıkıp gitmek mekruhtur.

18. Mescidin taşını, toprağını veya başka bir eşyasını alıp götürmek caiz değildir.

19. Yolculuktan dönen kimsenin, kendi evine gitmeden mescide uğrayıp orada iki rekât namaz kılması uygun olur. Bu hususta Ka'b b. Mâlik (r.a) şöyle demiştir:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا قَدِمَ مِنْ سَفرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّى فِيهِ

"Peygamber (s.a.s), seferden geldiğinde önce mescide varır ve orada iki rekât namazı kılardı."[192]

20. Mescitte iken ezan okununca namaz kılmadan bir mazeret olmaksızın oradan ayrılmak mekruhtur. Bu hususta tabiinden Ebu Şa'sâ (rh. a) şöyle demiştir:

كُنَّا قُعُوداً مَع أبي هريرة - رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ - في المَسْجِدِ ، فَأَذَّن المُؤَذِّنُ ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ المَسْجِدِ يَمْشِي ، فَأَتْبَعَهُ أبُو هُريرَةَ بَصَرَهُ حَتَّى خَرَجَ مِنَ المَسْجِدِ ، فقال أبو هريرة : أمَّا هذَا فَقَدْ عَصَى أبا القَاسِمِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ebu Hüreyre (r.a) ile birlikte mescitte oturmaktaydık. Ezan okununca bir adam kalkıp yürümeye başladı. Ebu Hüreyre (r.a) gözleri ile onu izledi. Derken adam meclisten çıkıp gitti. Bunun üzerine Ebu Hüreyre (r.a) şöyle dedi: *"İşte bu adam Ebu'l-Kasım (Resulullah) (s.a.s)'a asi oldu."*[193]

21. Mescitleri süslemek, yazı ve nakışlarla tezyin etmek mekruhtur.[194] Nitekim bir hadisi şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَاتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتبَاهَي النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ

"İnsanlar mescitler (in inşa ve süslemesin)de birbirlerine karşı övünmedikçe kıyamet kopmaz."[195]

---

[192] Buhârî, Salât, Ebvâbü'l-Mesâcid, 26; Ebu Dâvûd, Salât, 42; Tirmizî, Salât, 36.
[193] Müslim, Mesâcid, 45.
[194] Nevevî, El-Mecmu' II, 199-208.
[195] Ebu Dâvûd, Salât, 12; Nesâî, Mesâcid, 2.

NAMAZ

A. TANIMI

Namaz, Arapçada salât kelimesiyle ifade edilir. Salât; sözlükte hayır dua manasına gelir. Istılahta ise iftitah tekbiri ile başlayıp selamla sona eren belli söz ve hareketlerdir.

B. HÜKMÜ

Namazın farz oluşu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Kitap'taki delillerin bazısı şunlardır:

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَٓاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."[196]

فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın."[197]

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً

"Namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."[198]

Sünnetteki delillere gelince bu hususta birçok hadis-i şerif vardır. Biz ancak burada üç tanesini nakletmekle yetineceğiz:

بُنِيَ الْاِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ اَنْ لَااِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلَاةِ وَاِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslam beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilah bulunmadığına ve Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."[199]

عَنْ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ :«خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى عِبَادِهِ ، فَمَنْ وَفَى بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْهُنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ

---

[196] Beyyine, 98/5.
[197] Hac, 22/78.
[198] Nisâ, 4/103.
[199] Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 5.

أَنْ يَغْفِرَ لَهُ وَأَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ ، وَمَنْ لَمْ يُوَافِ بِهِنَّ اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ ، إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ».

Ubade b. Sâmit (r.a)'den rivayet: Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Beş vakit namaz var ki, Aziz ve Celil olan Allah bunları kullarına farz kılmıştır. Bunları hafife almadan ve hiçbir kısmını zayi etmeden kılan kimse için Allah'ın, kendisini bağışlayacağına ve cennete koyacağına dair vermiş olduğu bir sözü vardır. Bunların hakkını hafife alıp da kılmayan kimse içinse Allah katında verilmiş bir söz yoktur. Allah dilerse ona azab eder, dilerse onu bağışlar."*[200]

Abdullah b. Abbas (r.a)'tan rivayet:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَتَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللّٰهِ وَحْدَهُ قَالُوا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصِيَامُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنْ الْمَغْنَمِ الْخُمُسَ

Peygamber (s.a.s); *"'Yalnızca Allah'a imanın ne demek olduğunu biliyor musunuz?' diye sordu. (Yanında hazır bulunanlar)ın; 'Allah ve Resulü daha iyi bilir' demeleri üzerine şöyle buyurdu: 'İman; Allah'tan başka ilah bulunmadığına, Muhammed'in Allah resulü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetlerin beşte birini vermenizdir.'"*[201]

İcma deliline gelince, bütün Müslümanlar günde beş vakit namazın farz olduğu hususunda icma etmişlerdir.

Beş vakit namaz, hicretten bir buçuk sene önce gerçekleşen Mirac gecesinde farz kılınmıştır. Allah katında amellerin en sevimlisi olan namaz, müminin miracıdır. Mümin kişi namaz kılarken Yüce Allah'ın huzuruna yükselerek O'nun manevi yakınlığına erer. Bilinçli bir şekilde kılınan namaz, insanı olgunlaştırır. Onu kötülük yapmaktan alıkor ve çirkinliklerden de uzak tutar.

اُتْلُ مَٓا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَۜ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahy olunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor."[202]

---

200 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 3, I, 361.
201 Buhârî, İman, 41.
202 Ankebut, 29/45.

Namazı şartlarını ve rükünlerini yerine getirerek dosdoğru bir şekilde kılan kişi, Allah'ın hoşnutluğuna erer, imanı kuvvetlenir, manevi kirlerden arınır ve ebedi mutluluğu hak eder. Nitekim sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ اَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ فَمَا تَرَوْنَ ذَلِكَ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ قَالُوالَاشَيْءَ قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاِنَّ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ تُذْهِبُ الذُّنُوبَ كَمَا يُذْهِبُ الْمَاءُ اَلدَّرَنَ

"Beş vakit namaz, sizden birinin evinin önünden akan, suyu bol ve tatlı bir nehre benzer ki gün de beş kez o nehre girer (ve yıkanır). Ne dersiniz, o adamın (vücudunda) kir kalır mı?" Hayır, bir şey kalmaz demeleri üzerine buyurdu ki: *"İşte suyun kiri gidermesi gibi beş vakit namaz da günahları giderir."*[203]

Namaz, insanı düzenli ve programlı bir hayata alıştırır. Belli vakitlerde kılınmakla vaktin ne derece önemli olduğunu öğretir. İnsanın zihnini Kur'an ayetleri ve Allah'ın azameti üzerinde yoğun bir şekilde düşünmeye sevk eder. Hele cemaatle kılınması halinde aynı safta durmakla insanlar, Allah'ın huzurunda eşit statüde olduklarını, hepsinin tek bir hedefe yönelmiş olduklarını idrak ederler. Cemaate gelenler birbirleriyle tanışma, dostluk kurma ve kardeşlik duygularını geliştirme imkânını bulurlar. Müslüman kişi farz namazlarını eksiksiz kılmalı, dinen geçerli mazereti olmaksızın tembellik edip de kılmazlık etmemelidir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

انَّ اَوَّلَ مَايُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَلصَّلَاةُالْمَكْتُوبَةُ فَاِنْ اَتَمَّهَا وَاِلَّاقِيلَ اُنْظُرُواهَلْ لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ فَاِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ اُكْمِلَتِ الْفَرِيضَةُ مِنْ تَطَوُّعِهِ ثُمَّ يُفْعَلُ بِسَائِرِالْاَعْمَالِ الْمَفْرُوضَةِ مِثْلُ ذَلِكَ

"Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey, farz namaz (lar)dır. Bununla ilgili hesabını tam verirse ne ala! Aksi takdirde, 'Bakın bakalım bunun nafile namazları var mı?' denilir. Eğer nafileleri varsa, farzları bu nafilelerle ikmal edilir. Sonra diğer farz amellere de aynı usul uygulanır."[204]

C. NAMAZ KILMAYANIN HÜKMÜ

Kendisine farz olduğu halde herhangi bir mazereti olmaksızın namaz kılmayan kimse eğer farzlığına inanmadığı için kılmıyorsa kâfirdir. Mürted olarak öldürülür. Farzlığına inandığı halde tembellik ettiği için kılmıyorsa ceza olarak öldürülür. Ama bu kişi mürted değildir. Namaz kılmayanın öldürülmesi gerektiği görüşünde olanlar, delil olarak şu rivayete dayanmaktadırlar:

---

203 Müslim, Mesâcid, 284.

204 Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Hanbeli el-Makdisi, El-Ahadisü'l-Muhtareh, 1410 Mekke, VI/222 H No: (2236).

عَنْ أَبِى سُفْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِىَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: « إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ »

Ebu Süfyan'dan rivayet: Cabir'in şöyle dediğini işittim: İşittim ki Resulullah (s.a.s) şöyle buyuruyor: *"Kişi ile şirk ve küfür arasında namazın terk edilmesi vardır."*[205]

İmam Müzenî, bu durumdaki kişinin öldürülmemesi ve kendisinden tövbe edip namaz kılmasının istenmesi, kılmamakta ısrar etmesi halinde cezalandırılması gerektiği görüşündedir. Hanefi mezhebinin görüşü de bu doğrultudadır. Namaz kılmayanın öldürülmesi gerektiği görüşünde olanlar, delil olarak şu rivayete dayanmaktadırlar:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ دَمُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ

Abdullah b. Mesud (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de Allah'ın Resulü olduğuma şehadet eden bir müslümanın kanı ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: Evlenmiş olan zinakâr, bir cana kıymış olan kişi, dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi."*[206]

D. NAMAZIN ÇEŞİTLERİ

Namazlar iki çeşittir:

1. Rükû, secde ve kıraat gibi kısımları içeren namazlar. Bunlar da kendi aralarında ikiye ayrılırlar:

a. Farz namazlar

b. Nafile namazlar

2. Rükû ve secdesiz olan ancak iftitah tekbiri ve selam gibi kısımları bulunan namaz. Cenaze namazı gibi.

E. NAMAZIN ŞARTLARI

Namazın şartları, vücubunun şartları ve sıhhatinin şartları olmak üzere iki kısma ayrılır.

Vücub (Farz Oluş) Şartları:

1. Hz. Peygamber (s.a.s)'in davetinin yükümlüye ulaşmış olması. Mesela kimsenin ulaşmadığı bir dağın tepesinde veya bir çölün ya da ormanın derinliklerinde doğup büyüyen ve insanlarla teması olmayan bir kimse bu hâliyle ergenlik çağına

---

205 Müslim, İman, 35.
206 Ebu Dâvûd, Hudud, 1.

girdikten sonra namaz kılmakla yükümlü olmaz. Ergenlik çağına girdikten epey zaman sonra kendisine Hz. Peygamber (s.a.s)'in daveti ulaştığında artık namaz kılması farz olur. Ama ergenlik çağına girdikten sonra o zamana kadar kılmamış olduğu namazları kaza etmesi gerekmez.[207]

2. Müslüman olmak. Müslüman olmayan kimse namaz kılmakla yükümlü değildir. Kılsa da geçerli olmaz. Ama Müslüman bir kimse, 'Allah korusun' dinden çıkar ve bir süre sonra tekrar İslam'a dönerse, küfür hâlinde iken kılmamış olduğu namazları kaza etmesi gerekir.

3. Akıllı olmak. Akıl sahibi olmak, dinî amellerle yükümlü olmanın ön şartıdır. Dolayısıyla aklı olmayan kimse namaz kılmakla da yükümlü değildir. Haram olmayan bir sebeple aklı başından giden mesela durup dururken kendiliğinden deliren, veya hastalık ya da ihtiyaç için ilaç içme sebebiyle deliren veya bayılan yahut sarhoş edici bir içeceğin kendisine zorla içirilmesinden ötürü aklını yitiren bir kimse bu halde iken namaz kılmakla yükümlü değildir. Ayılıp kendine geldiğinde, bu hâllerde iken kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Bu hâllerin az veya çok sürmüş olması fark etmez.[208]

İmam Ebu Hanife'ye göre ise baygınlık hâli bir gün bir geceden az ise o esnada kılınamamış olan namazların kaza edilmesi gerekir. Ama daha uzun sürmüş ise o süre içinde kılınamayan namazların kaza edilmesi gerekmez.[209]

4. Ergen olmak. Çocuklar ibadetle yükümlü olmadıkları için, namaz kılmak kendilerine farz değildir. Konuyla ilgili hadis-i şeriflerde bu hüküm açıkça bildirilmektedir. Şöyle ki:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الصَّغِيرِ حَتَّى يَكْبَرَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ أَوْ يُفِيقَ

"(Amelleri yazan) kalem üç kişinin üzerinden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, büyüyünceye kadar küçükten, akıllanıncaya veya ayılıp kendine gelinceye kadar akıl hastasından."[210]

5. Hayız ve nifas hâlinde bulunmamak. Kadınların özel hâlleri bahsinde de anlatıldığı gibi âdetli veya loğusa halde bulunan kadınlar namaz kılmakla yükümlü olmadıkları gibi bu halde iken namaz kılmaları caiz de değildir. Bu hüküm hadis-i şeriflerde açıkça ifade edilmiştir.[211]

---

207 Şihabüddin Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, Tuhfetü'l-Muhtâc bi Şerhi'l-Minhâc, I, 445, I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arebi.
208 Nevevî, el-Mecmu' , III, 8.
209 İbn Abidin, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar, I, 356.
210 İbn Mâce, Talak, 15.
211 Müslim, Hayz, 14.

6. Duyu organlarının sakat veya hastalıklı olmaması. Mesela konuşabilir olsa da kör ve sağır olarak doğmuş olan Müslüman bir kimse namaz kılmakla yükümlü değildir. Aynı şekilde mümeyyizlik çağına girmeden görme ve işitme yeteneğini kaybeden bir Müslüman da namaz kılmakla yükümlü olmaz. Ama mümeyyizlik çağına girdikten sonra görme ve işitme yeteneğini kaybeden bir Müslüman, ergenlik çağına girince namaz kılmakla yükümlü olur. Çünkü kendisine nelerin farz olduğunu bilir. Bu yeteneklerini kazandığında geçmişte kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez.[212]

Namaz kılmakla yükümlü olmayan kimselerden namaz kılmaları istenmez. Ancak çocuklar bu hükmün dışındadırlar. Çocuklar yedi yaşında iken kendilerine namaz kılmaları tavsiye edilir. On yaşında iken kılmazlarsa hafif surette dövülürler. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّلَاةَ ابْنَ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرٍ

“Yedi yaşındaki çocuğa namaz kılmasını öğretin. On yaşında iken (şayet kılmazsa onu (hafifçe) dövün.”[213]

Sıhhat (Geçerlilik) Şartları:

1. Vücudun iki hades (cünüplük ve abdestsizlik) hâlinden temiz olması.
2. Vücudun, elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması.
3. Avret yerlerinin kapalı olması.
4. Namaz vaktinin girdiğinin bilinmesi. Bu da üç şekilde bilinir:

a. Bizzat bilmek veya güvenilir birinin haber vermesiyle bilmek.
b. İçtihat ederek bilmek.
c. İçtihat eden birini taklit ederek bilmek.

Gözü gören kimselerin kıble tespitinde bu hususlara riayet etmeleri gerekir. Âmâ olanlarsa bu hususta başkalarını taklit etmekle yetinirler.

5. Kıbleye yönelmek.
6. Namaz kılma şeklinin bilinmesi.
7. Namazı bozan işlerin yapılmaması.

F. FARZ NAMAZLARIN VAKİTLERİ

Bilindiği gibi namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Yükümlü kişi, vakti girdiğinde namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Yani vaktin girmesiyle hemen o anda namazı kılması geçerli olup borçtan kurtulabileceği gibi; vaktin başlangıcında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle

---

212 İbn Hacer el-Heytemî, Tuhfetü'l-Muhtâc, I, 445.
213 Tirmizî, Salât, 299.

de günahkâr olmaz. Hatta bir kişi namazını vaktin evvelinde kılmayıp sonuna kadar erteler ve vakit içinde kılmadan vefat edecek olursa günahkâr olmaz. Vakit çıkmadan kılınması durumunda da sorumluluk söz konusu olmaz. Ama vaktin çıkmasından sonra kılınırsa, namaz geçerli olmakla birlikte vaktinden sonraya bırakılması nedeniyle günaha girilmiş olur.

Kişi vakit içerisinde namazın bir rekâtını tamamlayamayacak olursa, kıldığı namaz eda değil kaza olarak kılınmış olur. Vakit içerisinde bir rekâtı tamamlar ve sonra vakit sona ererse bu kişi günahkâr olur. Özetleyecek olursak namazın belirlenen vakit içerisinde eda edilmesi zorunludur.[214]

Hanefi mezhebine göre ise kişi, vakit çıkmadan iftitah tekbiriyle de olsa namazın bir bölümüne kavuşacak olursa namazını eda olarak kılmış olur. Ancak vakit çıkmadan namazını tamamlayamayacak olduğu için günahkâr olur. Yalnız bu günah, büyük günahlardan değil, küçük günahlardandır.

NAMAZ VAKİTLERİ NE İLE BELİRLENİR?

Namaz vakitleri genelde şu beş şeyle belirlenir:

1. Saat.

2. Güneşin zevali: Güneşin, göğün ortasına, tam tepe noktasına gelmesidir. Öğle ve ikindi namazlarının vakitleri, zevalden sonra meydana gelen gölgeye göre belirlenir.

3. Güneşin batması: Bununla da akşam namazının vakti belirlenir.

4. Güneşin batmasının ardından batı ufkundaki kırmızılığın gitmesi. Bununla da yatsı namazının vakti girmiş olur.

İmam Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazının vakti, güneşin batmasından sonra batı ufkundaki beyazlığın kaybolmasıyla girer.

5. Gecenin sonunda sabaha doğru doğu ufkunda beliren beyazlık. Bununla da sabah namazının vakti girer. Namaz vakitleriyle ilgili olarak rivayet edilen birçok hadisten en detaylı bilgiyi veren, ashaptan Cabir b. Abdullah'ın rivayet etmiş olduğu şu hadis-i şeriftir:

جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ قُمْ يَا مُحَمَّدُ فَصَلِّ الظُّهْرَ حِينَ مَالَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ مَكَثَ حَتَّى إِذَا كَانَ فَيْءُ الرَّجُلِ مِثْلَهُ جَاءَهُ لِلْعَصْرِ فَقَالَ قُمْ يَا مُحَمَّدُ فَصَلِّ الْعَصْرَ ثُمَّ مَكَثَ حَتَّى إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ جَاءَهُ فَقَالَ قُمْ فَصَلِّ الْمَغْرِبَ فَقَامَ فَصَلَّاهَا حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ سَوَاءً ثُمَّ مَكَثَ حَتَّى إِذَا ذَهَبَ الشَّفَقُ جَاءَهُ فَقَالَ قُمْ فَصَلِّ الْعِشَاءَ فَقَامَ فَصَلَّاهَا ثُمَّ جَاءَهُ حِينَ سَطَعَ الْفَجْرُ فِي الصُّبْحِ فَقَالَ قُمْ يَا مُحَمَّدُ فَصَلِّ فَقَامَ فَصَلَّى

---

[214] Cezirî, Mezahib, I, 181.

الصُّبْحَ ثُمَّ جَاءَهُ مِنَ الْغَدِ حِينَ كَانَ فَيْءُ الرَّجُلِ مِثْلَهُ فَقَالَ قُمْ يَا مُحَمَّدُ فَصَلِّ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ جَاءَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ كَانَ فَيْءُ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ فَقَالَ قُمْ يَا مُحَمَّدُ فَصَلِّ فَصَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ جَاءَهُ لِلْمَغْرِبِ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ وَقْتًا وَاحِدًا لَمْ يَزَلْ عَنْهُ فَقَالَ قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ جَاءَهُ لِلْعِشَاءِ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الْأَوَّلِ فَقَالَ قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الْعِشَاءَ ثُمَّ جَاءَهُ لِلصُّبْحِ حِينَ أَسْفَرَ جِدًّا فَقَالَ قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الصُّبْحَ فَقَالَ مَا بَيْنَ هَذَيْنِ وَقْتٌ كُلُّهُ

"Güneş, öğle vakti tam tepe noktasına geldiğinde Cebrail (a.s), Peygamber (s.a.s) Efendimize gelerek dedi ki: 'Ya Muhammed, kalk. Güneşin zevalden azıcık (batıya) meyletmesi anında öğle namazını kıl.'

Bir müddet bekledikten sonra kişinin ayakta dururken gölgesi kendi misline ulaştığı anda da yine Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed kalk, ikindi namazını kıl' dedi.

Bir müddet bekleyip güneş batınca yine Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, akşam namazını kıl' dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimiz de güneşin tam olarak batmasından hemen sonra kalkıp akşam namazını kıldı.

Bir müddet daha bekledikten ve batı ufkundaki kızıllık kaybolduktan sonra gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, yatsı namazını kıl' dedi. Peygamber Efendimiz de kalkıp yatsı namazını kıldı.

Daha sonra tan yeri ağarıp ortalığa yayıldığında Peygamber (s.a.s) Efendimize gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp sabah namazını kıldı.

Ertesi gün Cebrail (a.s), kişinin ayakta dururken gölgesi kendi misline ulaştığı anda yine Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp öğle namazını kıldı.

Sonra Cebrail (a.s), kişinin ayakta dururken gölgesi kendisinin iki misline ulaştığı anda yine Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp ikindi namazını kıldı.

Sonra Cebrail (a.s), güneş battığında (dünkü) aynı vakitten hiç şaşmaksızın akşam namazı için gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp akşam namazını kıldı. Sonra gecenin ilk üçte birlik kısmı geçince Cebrail (a.s) yatsı namazı için Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp yatsı namazını kıldı. Sonra ortalık iyice aydınlandığında Cebrail (a.s), yine Peygamber (s.a.s)'e gelerek, 'Ya Muhammed, kalk, namaz kıl' dedi. Peygamber (s.a.s) de kalkıp sabah namazını kıldı. Ve 'Bu iki (gündeki) vakitlerin arası namaz vaktidir.' dedi."[215]

---

215 Nesâî, Mevâkît, 17.

İslam âlimleri namaz vakitlerini yukarıda nakletmiş olduğumuz hadise ve benzer ifadeler içeren diğer hadislere dayanarak belirlemişlerdir. Ancak vakitlerin normal ölçülerde oluşmadığı kutup ve benzeri bölgeler için namaz vakitleri, normal olarak vakitlerin oluştuğu yakın bölgelerin saatine göre belirlenir. Bu gibi yerlerin namaz vakitlerinin Mekke saatine göre ayarlanması gerektiğini savunanlar da vardır.[216]

Sabah Namazının Vakti:

Sabah namazının vakti, doğu ufkunda yatay olarak yayılan bir aydınlığın görülmesi ile başlar ki bu aydınlığa fecr-i sadık denir. Bundan bir süre önce ufukta dikey olarak belirip bir müddet sonra kaybolan geçici aydınlığa ise fecr-i kazip denir ki, sabah namazının vaktinin belirlenmesinde fecr-i kazip değil, fecr-i sadık esas alınır. Fecr-i sadıkın doğuşuyla yatsı namazının vakti sona erip sabah namazının vakti girer. Bu, aynı zamanda orucun da başlangıç vaktidir. Sabah namazının vakti güneşin doğuşuyla sona erer. Nitekim bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

وَقْتُ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِمَالَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ

"Sabah namazının vakti fecr (-i sadık)ın doğuşundan itibaren başlar; güneş doğmadıkça devam eder."[217]

Bu hadiste güneşin doğuşu sözüyle, doğmaya başlaması kastedilmiştir.[218]

Sahih görüşe göre sabah namazı için dört vakit söz konusudur:

1. Fazilet vakti: Bu fecr-i sadıkın doğmasından itibaren başlayan ilk vakittir. Sabah namazını ortalığın henüz tam olarak aydınlanmamış olduğu bu vakitte kılmak, daha sonraki vakitlerde kılmaktan daha faziletlidir.

2. İsfar (ortalığın aydınlanması) vakti: Buna ihtiyari vakit denir. Sabah namazı isteğe bağlı olarak bu vakitte kılınabilir.

3. Ortalığın aydınlanmasından itibaren ufukta kızarıklığın görünmeye başladığı zamana kadarki vakit. Sabah namazının bu vakitte kılınmasında mekruhluk söz konusu değildir.

4. Doğu ufkunda kızarıklığın görünmeye başladığı vakit. Sabah namazını mazeretsiz olarak bu vakte ertelemek mekruhtur.[219]

---

216 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I, 664.
217 Müslim, Mesâcid, 173.
218 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 193.
219 İmam Muhyi'd-din en-Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, I, 293, I-VIII, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.

Öğle Namazının Vakti:

Güneşin göğün ortasında, tam tepe noktasından batıya doğru meyletmesinden itibaren öğle namazının vakti başlar ve eşyanın gölgesi (Fey-i zeval hariç)[220] kendi misline ulaşıncaya kadar devam eder.

İmam Ebu Hanife'ye göre eşyanın gölgesi iki katına ulaşıncaya kadar öğle namazının vakti devam eder ki, buna asr-ı sani denir.[221]

Âlimlerin çoğunluğuna göre öğle namazı için üç vakit söz konusudur:

1. Fazilet vakti: Bu, öğle vaktinin başlangıç anıdır.
2. İhtiyari vakit: Bu, öğlenin sonuna kadar olan vakittir.
3. Mazeret vakti: Bu da öğleyi ikindiye erteleyerek ikindi vaktiyle birlikte cem ederek kılma vaktidir.[222]

İkindi Namazının Vakti:

İkindi namazının vakti, öğle namazı vaktinin çıkmasıyla başlayıp güneşin batışına kadar devam eder. Bununla ilgili olarak bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ

"Güneş doğmadan sabah namazının bir rekâtına kavuşan kişi, sabah namazına kavuşmuş olur. Güneş batmadan ikindi namazının bir rekâtına kavuşan kişi de ikindi namazına kavuşmuş olur."[223]

Sahih görüşe göre ikindi namazı için dört vakit söz konusudur:

1. Fazilet vakti: Bu, ikindi namazının ilk vaktidir.
2. İhtiyari vakit: Eşyanın gölgesinin iki katına uzamasına kadar devam eder.
3. İhtiyari vaktin bitiminden güneşin sararmaya başlaması anına kadar devam eden kerahetsiz caizlik vakti.
4. Güneşin sararmaya başlaması anından güneşin batışına kadar devam eden kerahet vakti. İkindi namazının mazeret olmaksızın bu vakte ertelenmesi mekruhtur.[224]

Âlimlerin çoğunluğuna göre ikindi namazı, orta namaz (salât-ı vusta)dır. Nitekim Hz. Aişe (r.a)'nin rivayetine göre sevgili Peygamberimiz (s.a.s),

---

220 Fey-i zeval: Güneş tam tepe noktasındayken eşyanın mevcut olan gölgesi demektir.
221 Ali et-Tahtavî. Şerhü't-Tahtavî Alâ Meraki'l-Felah. 94, Dımeşk 1389.
222 Nevevî, el-Mecmu' , III, 27.
223 Buhârî, Mevakît, 28; Müslim, Mesâcid, 163, Muvatta', Vukut, 5; Tirmizî, Salât, 137.
224 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, I, 290.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى

“Namazlara ve orta namaza devam edin.”[225] ayet-i kerimesini okuduktan sonra, *“Orta namaz, ikindi namazıdır.”* demiştir.[226]

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hendek savaşında Müslümanlar savaş nedeni ile ikindi namazını kılamadıkları için sevgili Peygamberimiz (s.a.s);

مَلاَءَاللّٰهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا حَبَسُونَاعَنْ صَلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ

“Allah, mezarlarını ateşle doldursun. (Müşrikler) bizi ikindi namazından yani orta namazdan alıkoydular.”[227] buyurmuştur.

Akşam Namazının Vakti:

Akşam namazının vakti, güneş kursunun batı ufkunda tamamen kaybolmasından itibaren başlar, batı ufkundaki kızıllığın kaybolmasıyla sona erer. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s), akşam namazının son vaktini şöyle açıklamışlardır:

وَقْتُ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ

“Akşam namazının vakti, ufuktaki şafak (kızıllık) kaybolmadıkça devam eder.”[228]

İmam Ebu Hanife’ye göre akşam namazının vakti, batı ufkundaki kızıllıktan sonra görülen beyazlığın kaybolmasına kadar devam eder.

Bir kişi vakit içinde akşam namazını kılmaya başlar da namazını tamamlamadan batı ufkundaki kızıllık kaybolursa kuvvetli görüşe göre namazı geçerli olur.

Akşam namazının üç vakti vardır:

1. Fazilet ve ihtiyar vakti: Bu, namaz vaktinin başlangıcıdır.
2. Cevaz vakti: Bu, batı ufkundaki kızıllık var olduğu sürece devam eder.
3. Mazeret vakti: Bu da akşam namazını yatsıyla cem ederek kılacaklar için yatsı vaktidir.[229]

Şafii mezhebindeki kavl-i cedide göre akşam namazının vaktinin, abdest alıp setr-i avret sağlanacak, ezan okunup kâmet getirilecek ve namaza başlayıp beş rekât kılacak kadar bir süre olduğu belirtilmektedir. Akşam namazını bu vakitten sonraya bırakmanın günah olacağı, ama vaktin başlangıcında başlanan namazın ufuktaki kızıllık kayboluncaya kadar uzatılmasının da caiz olacağı ifade edilmek-

---

225 Bakara, 2/238.
226 Ebu Dâvûd, Salât, 5.
227 Ebu Dâvûd, Salât, 5.
228 Beyhakî, I/366; Ebu Avane, I/350.
229 Nevevî, El-Mecmu’, III, 32.

tedir. Bu meselede sahih olan, mezhebin kavl-i kadimidir.[230] Bu kavle göre akşam namazının vakti, ufuktaki kızıllığın kaybolmasına kadar devam eder. Çünkü Resulullah (s.a.s), akşam namazının vaktinin ufuktaki kızıllığın kaybolmasına kadar devam edeceğini ifade buyurmuştur.[231]

Yatsı Namazının Vakti:

Yatsı namazının vakti, batı ufkundaki kızıllığın kaybolmasından itibaren başlar, fecr-i sadıkın doğuşuna kadar devam eder. İmam Şafii'nin ashabından İmam Müzeni'ye göre yatsı namazının vakti batı ufkundaki beyazlığın kaybolmasından itibaren başlar. İmamü'l-Haremeyn Cüveyni'ye göre ise batı ufkundaki kızıllık ile sarılığın birlikte kaybolmasından itibaren başlar.[232] Yatsı vakti girdikten sonra namazı kılmadan uyumak mekruhtur. Zira bu durumda uyuyakalıp namazı vaktinde kılamama tehlikesi söz konusudur. Bu mekruhluk bütün vakit namazları için söz konusudur. Bu konuda sahabeden Ebu Berze (r.a)'nin şöyle dediği rivayet olunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْ النَّوْمِ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثِ بَعْدَهَا

"Resulullah (s.a.s), (yatsı namazından) önce uyumamızı, ondan sonra da oturup sohbet etmemizi yasaklardı."[233]

Ufuktaki kızıllığın veya *Hanefi mezhebine göre beyazlığın* kaybolmadığı kutuplara yakın bölgelerde yaşayan kimseler yatsı namazı konusunda, normal olarak namaz vakitlerinin oluştuğu kendilerine en yakın bölgelerin vakitlerine uyarak namazlarını kılar ve oruçlarını tutarlar.[234]

Namazları ilk vakitlerinde kılmak, sevap ve fazilet bakımından bir üstünlüktür. Genelde namazların vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1. Fazilet vakti: Bu, vaktin başlangıcından itibaren 45 dakika kadar sürer. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehap oluşundan şu hususlar istisna edilmiştir:

a. Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgeleri yere vuruncaya kadar ertelemek menduptur. Mescitte namaz kılmak isteyen kişi bu ertelemeyi yapabilir. Mescit çok uzakta olur da oraya gitmekle insandaki huşuun azalmasından veya yok olmasından korktuğu için namazı tek başına kılmak isteyen kişi de bu ertelemeyi yapabilir ve ortalık serinleyince de öğle namazını kılar.

---

230 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, I, 291-292; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 192.

231 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I/366; Ebu Avane I/350; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 166.

232 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, I, 292.

233 Ebu Dâvûd, Edeb, 23.

234 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 192.

b. Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp ertelemesi menduptur.

c. Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest almak için namazı geciktirmesi de böyledir.

d. Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulması hâlinde ya da boğulmakta olan birini kurtarma gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden sonraya bırakmak bazen vacip bile olur.

2. İhtiyari vakit: Bu da vaktin girişiyle başlayıp vaktin sonundan, namaz kılmaya yetecek kadar bir süre öncesine kadar devam eder. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılmaya yetecek bir vakte kadar devam eder. İkindide ise her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazındaysa ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3. Kerahetsiz olarak caiz olma vakti: Bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olup onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit, ikindi namazı için güneşin sararmasına; yatsı namazı içinse fecr-i kazibin doğuşuna kadar devam eder. Sabah namazında da güneşin doğuşundan önce doğu ufkunda kızıllığın görünmesine kadar devam eder.

4. Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılmaya yetecek kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5. Zaruret vakti: Bu hayız, nifas, delirme veya bayılma gibi hâllerinden biri sona eren kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu, o kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla namaz, o kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi gerekir.

6. İdrâk vakti: Bu, vaktin başlangıcıyla engelin meydana gelmesi arasında sıkışan vakittir. Söz gelimi bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılacak kadar bir süre geçer de abdest alıp namaz kılmaz ve âdet hâli de başlarsa, bu namazı temizlendikten sonra kılması gerekir.

7. Özür vakti: Bu, yolculuk esnasında öğle ile ikindi ya da akşamla yatsı namazlarını cem ederek birlikte kılma vaktidir.

8. Kerahetle birlikte caiz olma vakti: İkindi namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namazı kılmaya yetecek kadar bir süre kalıncaya dek devam eder. Bu vakit, akşam namazında güneşin batışından 45 dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılmaya yetecek bir süre kalıncaya dek devam eder. Yatsı namazında bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğuşuyla başlar, fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılmaya yetecek bir süre kalıncaya dek devam eder. Sabah namazındaysa bu vakit, güneşin doğuşun-

dan önce doğu ufkunda kızıllığın görünmesiyle başlar; güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılmaya yetecek bir süre kalıncaya dek devam eder.

Namazın bir rekâtı kendi vakti içinde kılınır da kalanı vaktin dışına taşarsa, tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu namazın tamamı eda olarak kılınmış olur. Ama bir rekâtı bile vakti içinde kılınamamış, sonra da diğer vakit girmiş ise bu namaz, kaza olarak kılınmış olur. Bu konudaki rivayetlerden biri şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّلَاةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ

Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.s), *"Namazın bir rekâtine kavuşan, namaz(ın tamamın)a kavuşmuştur."*[235] buyurdu.

> *Hanefi mezhebine göre iftitah tekbiri alınarak namaza başlandıktan sonra namazın kalan kısmı vaktin dışına taşarsa, bu durumda namaz vakti içinde eda edilmiş sayılır.*

Namazın, vaktinden önce kılındığı kesin olarak anlaşılırsa, kaza edilmesi gerekir. Ama vaktinden önce kılındığı kesinlik kazanmazsa, kaza edilmesi gerekmez. Faraza bir kişi sabah namazını uzun süre hep vaktinden önce kılmışsa, daha sonra bunu anladığında sadece bir sabah namazını kaza etmesi gerekir. Çünkü ilk günde, vaktinde kılınmayan sabah namazı, bir sonraki günde vaktinden önce kılınan sabah namazı ile kaza edilmiş, ikinci gününki ise üçüncü günde kılınanla; üçüncü gününki de dördüncü günde kılınanla kaza edilmiş olur ve bu hep böyle zincirleme devam eder.[236]

Uyuya kalmak, unutmak gibi dinen geçerli bir mazeret olmaksızın namazı geciktirmek doğru değildir. Çünkü Yüce Allah, namazları muhafaza etmemizi biz müminlere emir buyurmuştur. Namazı vaktinin başlangıcında kılmak da bir bakıma onu muhafaza etmektir. Diğer taraftan Peygamber (s.a.s) Efendimize amellerin en faziletlisinin hangisi olduğu sorulduğunda, *"Vaktinin başlangıcında kılınan namazdır"*[237] diye cevap vermiştir. İmam Şafii de namazı vaktinin başlangıcında kılmayan kimse onu unutmaya ve zamanın hadiselerine maruz bırakır, demiştir. Çünkü namaz, vaktinin başlangıcında kılınmayacak olursa kişi belki de onu karşılaşacağı bir hadiseden dolayı vakti içinde kılma imkânı bulamaz ve bu namaz kazaya kalabilir. Kim bilir, belki de ömrü vefa etmez de hiç kılmadan vefat edebilir ve dolayısıyla sorumlu duruma düşebilir.

Ama tamamı vakti içinde kılınabilecek şekilde bir namazı vaktinin sonuna kadar ertelemek de caizdir. Bu hususta herhangi bir görüş farklılığı yoktur. Hatta

---

235 Buhârî, Mevakîtü's-Salât, 28; Müslim, Mesâcid, 30.
236 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 192.
237 Ebu Dâvûd, Salât, 9.

başlanan namazın bir rekâti veya daha fazlası vakit içinde kılındıktan sonra vakit çıkacak olsa bile kuvvetli görüşe göre bu namazın tamamı eda olarak kılınmış sayılır.[238]

G. NAMAZ KILMANIN MEKRUH OLDUĞU VAKİTLER

Beş vakit vardır ki, bu vakitlerde bir sebep olmaksızın namaz kılmak yasaklanmıştır. Bunların üçü bir hadiste, ikisi de başka bir hadiste belirtilmiştir: Bu hadislerin ilki Ukbe b. Amir el-Cüheni adındaki sahabi tarafından rivayet edilmiştir:

ثَلاَثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَنْهَى أَنْ نُصَلِّىَ فِيهِنَّ أَوْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا : حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ إِلَى الْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ.

“Üç vakit vardır ki, Resulullah (s.a.s) bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten menetti:

- Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar,
- Öğleyin güneş tepe noktasına geldiği andan batı tarafına meyledinceye kadar,
- Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar.”[239]

Kerahet vakitleriyle ilgili ikinci hadis de Ebu Said el-Hudri (r.a) tarafından rivayet edilmiştir:

لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ

“Sabah (namazını kıldık)tan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindi (namazın)dan sonra güneş batıncaya kadar artık namaz yoktur.”[240]

Yukarıdaki hadisler ışığında beş kerahet vaktini şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkiye’nin coğrafi konumuna göre sabah namazından sonra güneşin doğuşundan 45 - 50 dakika sonrasına kadar,

2. Sabah namazını kılmayan kişi için güneşin doğuşundan 45 -50 dakika sonrasına kadar,

3. Günün yarısında güneşin, göğün ortasında tam tepe noktasına gelişinden itibaren öğle namazının vakti girinceye kadar,

4. İkindiden sonra güneşin sararmasından itibaren guruba kadar,

5. İkindi namazını kılmayan kişi için ikindi namazından sonra güneşin batışına kadar.

---

[238] Nevevî, el-Mecmu’ , III, 66.

[239] Müslim, Salâtü’l-Müsafirîn, 293: Ebu Dâvûd, Cenâiz, 55; Tirmizî, Cenaiz, 41; Nesâî, Mevakît, 31.

[240] Buhârî, Mevakît, 31; Müslim, Müsafirun, 288;Nesâî, Mevakît, 35.

Bu vakitlerin ilk üçünde namaz kılmak, mutemed görüşe göre tahrimen; son ikisinde ise tenzihen mekruhtur. Ama her iki halde de kılınan namaz geçerli olmayacağı gibi, kılan kişi de günahkâr olur. Tenzihi mekruhluk genelde günahı terettüp ettirmese de, bu son iki vakitte namaz kılan kişi, fasid bir ibadeti yapmaya giriştiği için günahkâr olur.[241]

Hanefilerin görüşüne göre kerahet vakitlerinin ilk üçünde mutlak surette hiçbir namaz kılınamaz. Yalnız, içinde bulunulan günün ikindi namazı güneşin batışı esnasında da kılınabilir. Cuma günü zeval vakti de mutemed görüşe göre mekruh vakitlerden istisna edilmiştir.

Mekruh vakitlerde kılınan farz namazlar geçerli olmaz. Nafilelerse tahrimen mekruh olmakla birlikte geçerli olurlar.[242]

Bu beş kerahet vaktinin bazı istisnaları vardır ki onları şöyle açıklayabiliriz:

1. Cuma günü güneşin öğle vaktinden önce tam tepe noktasına geldiği esnada namaz kılmak mekruh değildir. Kişi, Cuma namazına gelse de gelmese de bu vakitte namaz kılabilir.

2. Mekke haremi: Kerahet vakitlerinde de olsa Mekke hareminde namaz kılmak, sahih görüşe göre mekruh değildir. Bununla ilgili olarak Resulullah (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

يَا بَنِى عَبْدِ مَنَافٍ لاَ تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ

"Ey Abd-i Menaf oğulları! Geceleyin veya gündüzleyin dilediği herhangi bir saatte bu beyti tavaf edip namaz kılan bir kimseye engel olmayın."[243]

3. Sebepleri kendilerinden önce veya kendileriyle birlikte vuku bulan sebepli namazlar da kerahet vakitlerinde kılınabilir. Örneğin kaza namazları, Tahiyyetü'l-mescit namazı, abdest aldıktan sonra kılınan namaz, güneş tutulması namazı, yağmur duası için kılınan namaz, şükür namazı, iki rekâtlık tavaf namazı ve cenaze namazı gibi.

Kazaya kalan farz veya nafile namazlar her vakitte kılınabilir.[244] Nitekim bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاَةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا ، فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ (اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي)

241 Nevevî, el-Mecmu' , IV, 76.

242 İbn Abidin, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar, I/371-373.

243 Nesâî, Mevakît, 41.

244 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî I, 677, 681, 682; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc , I, 200.

"Sizden biri namaz vaktinde uyumuş veya namaza karşı dalgınlık edip de (unutmuş ise) hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Beni anmak için namaz kıl."[245]

Sebepleri kendilerinden sonra vuku bulan istihare namazı ile hac veya umre ihramına girerken kılınan namazlar, kerahet vakitlerinde kılındıkları takdirde geçerli olmazlar.

Cemaatle farz namaz kılınmak üzere kamet getirilirken nafile namaza başlamak tahrimen mekruhtur. Nitekim sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

اِذَااُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَصَلاَةَاِلاَّالْمَكْتُوبَةَ

"Namaz için kamet getirildiğinde artık farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz)."[246]

> *Hanefiler ise sabah namazının sünnetini bundan ayrı tutmuşlardır. Teşehhüd esnasında da olsa imama yetişeceğine kanaat getiren kişinin, o esnada sabah namazının sünnetini kılabileceğini söylemişlerdir.*

H. EZAN VE KÂMET

1. TANIMI

Ezan kelimesi sözlükte ilan etmek, haber vermek ve bildirmek anlamına gelir. Dinî ıstılahta ise belli kelimeleri yüksek sesle telaffuz ederek farz namazın vaktini bildirmektir.

Ezanın dinî bir şiar olduğu bütün Müslümanlarca kabul edilmiştir. Ezan, namazın dışında olmakla birlikte namaz için sünnettir. Ezanın namaz için bir çağrı olduğu, Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetle bildirilmiştir:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[247]

وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباًّ

"Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar."[248]

Ezan ve kâmetle ilgili olarak sahabeden Mâlik b. Huveyris (r.a)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

---

245 Tâ-Hâ, 16/14; Buhârî, Mevakîtü's-Salât 37; Müslim, Mesâcid, 314; Tirmizî, Salât, 131.
246 Müslim, Müsafirun, 63; Ebu Dâvûd, Salât, 294; Tirmizî, Salât, 312.
247 Cum'a, 62/9.
248 Mâide, 5/58.

أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَا وَصَاحِبٌ لِى فَلَمَّا أَرَدْنَا الإِقْفَالَ مِنْ عِنْدِهِ قَالَ لَنَا :« إِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَأَذِّنَا ، ثُمَّ أَقِيمَا ، وَلْيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا »

Bir arkadaşımla birlikte Peygamber (s.a.s)'in yanına gittim. Yanından ayrılıp dönmek istediğimizde bize, *"Namaz vakti girdiğinde ezan okuyun, sonra kâmet getirin; en büyüğünüz de size imamlık etsin."*[249]

اِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ اَحَدُكُمْ

"Namaz vakti girdiğinde biriniz sizin için ezan okusun."[250]

Kadi İyaz (rh. a), ezanla ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Ezan, iman akîdesini içinde toplayan, imanın akliyat ve semiyat dediğimiz kısımlarını kapsayan bir kelamdır. Şöyle ki:

Başlangıcında *"Allahü ekber"* Allah en büyüktür, demekle Yüce Allah'ın zatının varlığı ve o zata layık olan kemal sıfatı ispat edilmekte, kendisine zıt gelen şeylerden tenzih edilmektedir. Sonra *"Eşhedü en lâ ilahe illallah"* Allah'tan başka ilah bulunmadığına tanıklık ederim, demekle eksikliklerden uzak olan Yüce Allah'ın birliği ispatlanmakta ve O'nun hakkında imkânsız olan şirk red edilmektedir ki, bu da dinî görevlerin en başında gelen imanın ve tevhid inancının temelini teşkil etmektedir.

Bundan sonra *"Eşhedü enne Muhammeden Resulullah"* Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederim, demekle peygamberlik müessesesi açıkça ispatlanmakta ve Efendimiz Muhammed (s.a.s)'in Allah elçisi olduğuna tanıklık edilmektedir ki, bu da Allah'ın birliğine yapılan tanıklıktan sonra gelen önemli ve muazzam bir iman esasıdır.

Bundan sonra da müezzin, *"Hayye ale's-salât"* Haydin namaza demekle müminleri Allah'a kulluk etmeye, namaz kılmaya davet etmektedir. Bu ifade yani namaza çağrı, peygamberlik müessesesinin ispatından ve Efendimiz Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın elçisi olduğuna tanıklıktan sonra gelmektedir. Çünkü ibadetlerin ve özellikle namazın farzlığı akılla değil, Peygamber (s.a.s)'in bildirmesi sayesinde anlaşılmıştır.

Bundan sonra müezzin, *"Hayye ale'l-felah"* Haydin kurtuluşa demekle müminleri ebedi kurtuluşa ve kalıcı nimetlere davet etmektedir. Bu ifade ile ahiretteki diriliş, ceza ve mükâfatlar insanlara hatırlatılmaktadır. Bu da İslam akaidinin son bölümünü teşkil etmektedir.

Bu ifadelerden sonra da müezzin, *"Kad kameti's-salât"* Namaza duruldu, diyerek namaza başlandığını duyurur. Son olarak da *"Allahü ekber, Allahü ekber, Lâ*

---

[249] Müslim, Mesâcid, 53.
[250] Buhârî, Ezan, 17, 18, 49; Müslim, Mesâcid, 292-293.

ilahe illallah" Allah en büyüktür, Allah en büyüktür, Allah'tan başka ilah yoktur." demekle de iman pekiştirilmekte ve namaza hem kalp hem de dil ile başlanması sağlanmış olmaktadır."[251]

2. TEŞRİ KILINIŞI

Ezan, hicretin birinci yılında Medine-i Münevvere'de teşri kılınmıştır. Dinin zaruri hükümlerinden biri olarak kabul edilir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanlar, namaz vakitlerini bilmekte güçlük çekiyorlardı. Bu işe bir çare bulmak maksadıyla toplanıp istişare ettiler. Kimi, namaz vakti geldiğini bilmek ve cemaatten geri kalmamak için bir işaret veya sancak dikilmesini, kimi def veya çan çalınmasını, kimi de ateş yakılmasını teklif etti. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Hıristiyan âdeti olduğu için çan çalınmasını; Rumların âdeti olduğu için def çalınmasını; Mecusilerin âdeti olduğu için ateş yakılmasını reddetti. Sancak dikme önerisini de uygun bulmadı. Hz. Ömer (r.a), *"Namaza çağrı yapması için neden bir adam görevlendirmiyorsunuz?"* deyince Peygamber (s.a.s) Efendimiz,

يَا بِلَالُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلَاةِ

"Ey Bilal, kalk ve namaz için çağrıda bulun!"[252] emrini verdi. Ancak bu çağrı, bildiğimiz ezan şeklindeki bir çağrı değildi.

Diğer taraftan ashab-ı kiramdan Abdullah b. Zeyd el-Ensari (r.a) de geceleyin rüyasında bir melek görür. Meleğin elinde bir çan görünce ona, *"Ey Allah'ın kulu, şu çanı bana satar mısın?"* diye sorar. Melek, *"Çanı ne yapacaksın?"* deyince Abdullah, *"Onunla namaza çağrı yapacağız"* diye cevap verir. Melek, *"Sana bundan daha hayırlı bir yol göstermemi ister misin?"* diye sorunca Abdullah *"Elbette ki isterim"* der. Bunun üzerine melek kendisine ezan ve kâmeti öğretir. Sabah olunca Abdullah bu rüyasını Peygamber (s.a.s) Efendimize anlattığında, Efendimiz, *"İnşaallah bu gerçek bir rüyadır"* buyurdu. Zaten Abdullah'ın rüyasına muvafık olarak vahiy de gelmişti. Efendimiz, Abdullah'a, *"Kalk Bilal'e git. (Meleğin sana öğrettiklerini) ona da aktar ve o kelimelerle ezan okusun. Onun sesi seninkinden daha gürdür."* buyurdu. Ezanı duyan Hz. Ömer (r.a) abasını ardından sürükleyerek (aceleyle) evinden çıkıp geldi ve Peygamber (s.a.s) Efendimize, *"Ey Allah'ın Resulü, seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki Abdullah'ın rüyada gördüklerinin aynısını ben de gördüm!"* dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimiz Allah'a hamdetti ve namaz kılınacağı zaman ezan okunup kâmet getirilmesini emretti.[253]

---

[251] Nevevî, el-Mecmu', III, 81.
[252] Buhârî, Ezan, 1.
[253] Buhârî, Ezan, 1; Müslim, Salât, 1; Ebu Dâvûd, Salât, 27-28.

3. EZANIN FAZİLETİ

Ezan okumanın çok faziletli ve sevap bir iş olduğunu Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle ifade buyurmuşlardır:

لَوْيَعْلَمُ النَّاسُ مَافِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْاَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُواالَّايَسْتَهِمُواعَلَيْهِ لَاسْتَهَمُواعَلَيْهِ

"İnsanlar ezanda ve birinci saftaki fazilet ve sevabı bilselerdi sonra da ezanı okumak ve birinci safta yer almak için kura çekmekten başka çıkar yol bulmasalardı mutlaka kura çekerlerdi."[254]

الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kıyamet gününde müezzinler, insanların en uzun boyunlusu olacaklardır."[255]

4. EZAN VE KÂMETİN KELİMELERİ

Ezanın kelimeleri sırasıyla şunlardır:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ	Allahü ekber	Dört defa
اَشْهَدُ اَنْ لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ	Eşhedü en la ilahe illallah	İki defa
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ	Eşhedü enne Muhammeden Resulullah	İki defa
حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ	Hayye ale's-salah	İki defa
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ	Hayye ale'l-felah	İki defa
اَللّٰهُ اَكْبَرُ	Allahü ekber	İki defa
لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ	La ilahe illallah	Bir defa

Kâmetin kelimeleri de sırasıyla şunlardır:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ	Allahü ekber	İki defa
اَشْهَدُ اَنْ لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ	Eşhedü en la ilahe illallah	Bir defa
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ	Eşhedü enne Muhammeden Resulullah	Bir defa
حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ	Hayye ale's-salah	Bir defa
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ	Hayye ale'l-felah	Bir defa
قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ	Kad kameti's-salah	İki defa
اَللّٰهُ اَكْبَرُ	Allahü ekber	İki defa
لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ	La ilahe illallah	Bir defa

Sabah ezanında iki defa *"Hayye ale'l-felah"* dedikten sonra *"Namaz uykudan hayırlıdır."* anlamında iki defa

اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ

254 Buhârî, Ezan, 9, 32, 73, Şehadât, 30; Müslim, Salât, 129, 131; Tirmizî, Mevakît, 52.
255 Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 81; Ahmed b. Hanbel, V, 312.

*"Es-salatü hayrün mine'n-nevm"*demek menduptur. Bunu terk etmenin ise mekruh olduğu hususunda ittifak vardır.

Ezanda

حَيَّ عَلَى خَيْرِ الْعَمَلِ

"Hayye 'alâ hayri'l-'amel" ifadesinin kullanılması mekruhtur. Çünkü Resulullah (s.a.s)'ın zamanında ezanda böyle bir ifadenin kullanıldığına ilişkin sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Dolayısıyla ezana böyle bir ilave yapılması bidattir. Hoş karşılanmaz.[256]

Yukarıdaki satırlarda da görüldüğü gibi şehadet cümleleri ile hayye ala cümleleri ezanda ikişer, kamette ise birer defa okunurlar. Bu hususta ashab-ı kiramdan Enes (r.a) şöyle demiştir:

أُمِرَ بِلَالٌ أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَأَنْ يُوتِرَ الْإِقَامَةَ إِلَّا الْإِقَامَةَ

"Bilal'in, ezanda çift kâmette ise tek okuması emr edildi. Yalnız 'Kad kâmeti's-salât' ifadesi hariç. Bu cümle de iki defa okunur."[257]

5. EZANIN HÜKMÜ

Beş vakit namaz ile Cuma namazı kılınacağı zaman her mescitte ezan okunması erkekler için müekked sünnettir. Cenaze namazı, teravih, güneş tutulması ile ay tutulması ve bayram namazları için ezan okumak sünnet değildir.

Bu namazlar kılınacağı zaman *"Es-salatü camia"* diyerek duyuru yapılır. Hz. Peygamber zamanında güneş tutulduğunda, namaz kılmak için *"Es-salatü camia"* diyerek duyuru yapılmıştır.[258]

Yalnız başına gerek eda gerekse kaza namazı kılacak olan kişinin, –ezan sesini duysa bile– ezan okuması ve kâmet getirmesi müstehaptır. Nafile namaz kılacak olan kişinin, İmam Şafii'nin kadim kavline göre ezan okuması müstehaptır. Bir rivayette anlatıldığına göre ashaptan Ebu Said el-Hudri, Abdullah b. Abdurrahman b. Ebi Sa'saa'ya şöyle demiştir: *"Senin, koyunları ve kır hayatını sevdiğini görüyorum. Koyunlarının yanında veya kırda bulunduğunda namaz için ezan okursan sesini yükselt. Zira müezzinin sesini duyan ins, cin ve her şey, kıyamet gününde o müezzinin mutlaka lehinde şahitlik eder."* Böyle dedikten sonra Ebu Said sözlerini şöyle tamamlamıştır: *"Ben bunu Resulullah (s.a.s)'tan işittim."*

Bir kimse, üzerinde kazaya kalan birçok namazı kaza edecekse, bunların ilki için ezan okuması, tümü için yeterli olur. Aynı şekilde öğle ve ikindi, ya da akşam

---

256 Nevevî, el-Mecmu' , III, 106.
257 Buhârî, Ezan, 2.
258 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 208, 320; Nevevî, el-Mecmu' , III, 83.

ve yatsı namazlarını cem' ederek kılacak olan kişinin, bunlardan sadece biri için ezan okuması yeterli olur.

Kadınlar cemaatle veya münferid olarak namaz kıldıklarında ezan okumazlar. Ama yüksek sesle olmamak kaydıyla kâmet getirmeleri onlar için menduptur.[259]

Hanefi mezhebine göre ezan ve kâmet kadın cemaati için sünnet değildir. Çünkü onların namazlarını cemaatle kılmaları müstehap değildir. Esma (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَلاَ إِقَامَةٌ وَلاَ جُمُعَةٌ ، وَلاَ اغْتِسَالُ جُمُعَةٍ وَلاَ تَقَدَّمُهُنَّ امْرَأَةٌ وَلَكِنْ تَقُومُ فِى وَسَطِهِنَّ

"Kadınlara ezan, kâmet, Cuma (namazı), Cuma guslü yükümlülüğü yoktur. (Kendilerine imamlık yapmak üzere) bir kadın önlerine geçmesin. Ama (bu kadın, ön safta) ortalarında dursun."[260]

6. EZAN VE KÂMETİN ŞARTLARI

Ezan ve kâmetle ilgili şartları şöyle sıralayabiliriz:

a. Vaktin girmiş olması. Vaktinden önce ezan okumak haram olduğu gibi, geçerli de değildir. Vaktinden önce okunan ezanı, namaz vakti girdikten sonra yeniden okumak gerekir. Ancak sabah ezanı bu hükmün dışında olup gece yarısından sonra okumak kaydıyla fecirden önce, yani seher vaktinde okunması müstehaptır. Fecirden sonra ise yeniden okunması sünnettir. Çünkü insanlar uyumakta iken sabah namazının vakti girmektedir. Olabilir ki bazıları cünüp veya abdestsizdir. Vaktinden önce ezan okunmasıyla, namaza hazırlanmaları için onlara zaman tanınmış ve fırsat verilmiş olmaktadır. Diğer namaz vakitleri için böyle bir ihtiyaç söz konusu değildir. Çünkü o vakitlerde insanlar uykuda olmazlar. Dolayısıyla sabah ezanı dışında diğer ezanların vakitlerinden önce okunmaları caiz değildir. Bu konudaki rivayetlerden birinde şöyle denmektedir:

عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ بِلَالًا يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ثُمَّ قَالَ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى لَا يُنَادِي حَتَّى يُقَالَ لَهُ أَصْبَحْتَ أَصْبَحْتَ

Salim b. Abdullah, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Bilal ezanı geceleyin okuyor. Siz, İbn Ümmü Mektum ezan okuyuncaya kadar yemeye içmeye devam edebilirsiniz."*

---

[259] Buhârî, Ezan, 5; Nesâî, Ezan, 14; Muvatta', Nida, 5.
[260] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 59.

Bu hadisi rivayet eden zat daha sonra sözlerine şöyle devam etti: *"İbn Ümmü Mektum, âmâ bir zat idi. Kendisine, 'sabah oldu, sabah oldu!' denmedikçe ezan okumazdı."*[261]

Bu rivayette kendisinden söz edilen İbn Ümmü Mektum, Hz. Hatice (r.a)'nin dayısı oğlu Abdullah İbn Ümmü Mektum (r.a)'dır. Resulullah (s.a.s), gazalara giderken onu 13 defa kendi yerine Medine'de vekil olarak görevlendirmiştir. Hz. Ömer (r.a)'in halifeliği zamanında Kadisiye savaşına katılmış ve şehit düşmüştür.

İmam Ebu Hanife ile Ebu Yusuf, sabah ezanının fecirden önce ve sonra olmak üzere iki defa okunabileceği görüşüne katılmamaktadırlar. Bu imamlar görüşlerine delil olarak şu rivayeti ileri sürmüşlerdir:

عَنْ بِلَالٍ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ لَا تُؤَذِّنْ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هَكَذَا وَمَدَّ يَدَيْهِ عَرْضًا

Bilal-i Habeşi (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın kendisine şöyle buyurduğunu ifade etmiştir: *"Fecir, şöylece apaçık bir şekilde sana görünmedikçe sabah ezanını okuma."* Resulullah (s.a.s) 'şöylece' kelimesini söylerken ellerini yere paralel olarak yan taraflarına açıp uzatmıştı.[262]

Aslında bu rivayette geçen 'ezan okuma' buyruğu, fecir doğduktan sonra ortalık iyice aydınlanmadıkça sabah namazının farzı için kamet getirme şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü bazı hadislerde Resulullah (s.a.s), ezan kelimesini kamet anlamında kullanmıştır:

بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلَاةٌ - ثَلَاثًا - لِمَنْ شَاءَ

"Dileyen kimse iki ezan (ezan ile kamet) arasında namaz kılsın." Resulullah (s.a.s), bu sözünü üç kez tekrarlamıştır.[263]

b. Ezan ve kametin Arapça okunması. Arap olmayan bir kişi, cemaat için değil de sadece kendi şahsı için okuyacaksa ve Arapça'yı da iyi bilmiyorsa kendi diliyle okuyabilir.

Hanefi ve Hanbelî mezheplerine göre ise ezan ve kametin Arapçadan başka bir dille okunması caiz değildir.[264]

c. Ezan ve kametin, cemaatin bir kısmına duyurulması. Yalnız başına namaz kılacak olanın da, okuduğu ezan ve kameti, içinden değil, kendine duyuracak kadar sesli okuması gerekir.

d. Ezan ve kametin kelimelerinin sırasıyla ve peş peşe okunması. Bu şartlara uyulmadan okunan ezanın yeniden okunması gerekir.

---

261 Buhârî, Ezan, 11.
262 Ebu Dâvûd, Salât, 41.
263 Buhârî, Ezan, 14.
264 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I, 698.

Hanefi ve Malikilere göre bu şartlara uymak sünnettir. Aksini yapmak, ezanı yeniden okumayı gerektirmez.

e. Ezanı tek kişinin okuması. Bir kısmını bir kişi, diğer kısmını başka bir kişinin okuması hâlinde okunan ezan geçerli olmaz. Çünkü ezan bedeni bir ibadettir.

f. Müezzinin Müslüman, akıllı, mümeyyiz ve erkek olması. Gayrimüslimin, delinin, mümeyyiz olmayan çocuğun ve sarhoşun okuduğu ezan sahih olmaz. Çünkü bunlar ibadet ehliyetine sahip değildirler. Kadının ezan okuması geçersiz ve haramdır.

Ezan okuyan kişinin ergen, dinine bağlı ve güvenilir bir kişi olması şart değilse de müstehaptır. Bu hususta Abdullah b. Abbas (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ

"Hayırlı ve seçkin olanlarınız size müezzinlik yapsın. Kur'an'ı düzgün okuyanlarınız da size imamlık yapsınlar."[265]

7. EZAN VE KÂMETİN SÜNNETLERİ

Ezan ve kâmetle ilgili sünnetleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Müezzin, cünüp ya da abdestsiz olmamalı. Abdestsiz veya cünüp olarak ezan okumak mekruhtur. Ancak bu hâlde iken okunan ezan yine de sahih/geçerlidir. Müezzin ezan okurken abdesti bozulur veya cünüp olursa ezanı bırakıp gusletmesi ya da abdestini tazelemesi gerekmez. Ezanı o hâlde iken okumaya devam edebilir. Böyle yapması müstehaptır. Ama ezanı bırakıp gusül yapar veya abdest alırsa, ezanı bıraktığı yerden okumaya devam eder. Ancak başından okumaya başlarsa daha iyi ve güzel olur.

b. Müezzinin sesi gür ve güzel olmalı. Nitekim Resulullah (s.a.s), sesi gür ve güzel olan Ebu Mahzure hazretlerine ezanı bizzat kendisi öğretmiştir.

c. Müezzin ezanı yüksek sesle okumalı. Yüksek sesle ezan okuyan kimsenin günahlarının bağışlanacağı müjdelenmiştir:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « يُغْفَرُ لِلْمُؤَذِّنِ مَدَى صَوْتِهِ وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ سَمِعَهُ »

Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Sesinin ulaştığı yerler miktarınca müezzinin günahları bağışlanır. Sesini duyan kuru, yaş her ne varsa (kıyamet gününde) onun lehine şahitlik ederler."*[266]

d. Ezan, minare veya mescidin damı gibi yüksek bir yerde okunmalı.

---

265 Ebu Dâvûd, Salât, 61.
266 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 85.

e. Mazeret yoksa ezan ayakta okunmalı.

f. Ezan kıbleye yönelik olarak okunmalı. Ama ezan okunan köy veya mahalle büyük ise müezzinin, sesini halka duyurabilmek için minare çevresinde dönmesi sünnettir.

g. Hayye ale's-salah derken sağa, hayye ale'l-felah derken sola dönmeli. Dönerken yüz ve boyun çevrilmeli, göğüs ve ayaklarsa kıble yönünde sabit tutulmalı.

h. Ezanın her cümlesinin başında biraz duraklamalı. Yalnız tekbirler bu hükmün dışında olup her tekbirin başında değil de iki tekbirin başında duraklamak sünnettir.

i. Ezan yavaşça, kamet ise süratle okunmalı.

j. Ezan tamamlanmadan namaza kalkmamalı.

k. Ezanda terci yapılmalı. Yani şehadetle ilgili cümleleri yüksek sesle okumadan önce müezzin bunları sessizce okumalı.

l. Sabah ezanı için camide iki müezzin bulunmalı. Biri fecirden önce, diğeri de fecirden sonra birer ezan okumalı. Bununla ilgili olarak Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: *"Şüphesiz Bilal gece bitmeden (fecir doğmadan önce ezan okumaktadır. Öyleyse (oruç tutacağınız günlerde) İbn Ümmü Mektum'un ezanını duyuncaya kadar yiyip içebilirsiniz."*[267]

m. Ezan ile kameti aynı kişinin yapması müstehaptır. Ancak ezan ve kameti iki ayrı kişinin okuması da caiz görülmüştür.

n. Birbirine yakın mescitlerden sadece birinde okunan ezanla yetinilmeyip her mescitte ayrı ayrı ezan okunması müstehaptır.

8. EZANIN MEKRUHLARI

Yukarıda sayılan sünnetlerine uymamak, ezanın mekruhlarıdır. Buna ek olarak ezanın başka bazı mekruhları daha vardır ki, onları şöyle sıralayabiliriz:

a. Fasık kimsenin ezan okuması.

b. Kelimeleri yamultarak okumak (Telhin).

c. Ezan okurken bir nağmeden diğerine geçmek (Teganni).

d. Ezan okurken müezzinin, kelimeler arasına fasıla koyup konuşması.

e. Mescitte bulunan bir kimsenin ezan okunduktan sonra namaz kılmadan ve herhangi bir mazereti olmadan mescitten çıkıp gitmesi.

9. EZANA KARŞILIK VERMEK

Ezana karşılık vermek, yani müezzinle birlikte ezan kelimelerini tekrarlamak sünnettir. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

[267] Buhârî, Ezan, 13.

اِذَاسَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوامِثْلَمَايَقُولُ

"(Ezan okurken) müezzini (n sesini) duyduğunuzda onun söylediklerinin aynısını söyleyin."[268]

Hz. Ömer (r.a) de bu hususta Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ، ثُمَّ قَالَ: اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، قَالَ: اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ"

"Müezzin Allahü ekber Allahü ekber dediğinde biriniz de Allahü ekber Allahü ekber der; sonra (müezzin) Eşhedü en lâ ilahe illallah dediğinde (biriniz de) Eşhedü en lâ ilahe illallah der; sonra (müezzin) Eşhedü enne Muhammeden Resulullah dediğinde (biriniz de) Eşhedü enne Muhammeden Resulullah der; sonra (müezzin) Hayye ale's-salah dediğinde (biriniz de) Lâ havle velâ kuvvete illa billâh der; sonra (müezzin) Hayye ale'l-felah dediğinde (biriniz de) Lâ havle velâ kuvvete illa billâh der; sonra (müezzin) Allahü ekber Allahü ekber dediğinde (biriniz de) Allahü ekber Allahü ekber der; sonra (müezzin) Lâ ilahe illallah dediğinde (biriniz de) kalbinden Lâ ilahe illallah derse cennete girer."[269]

Müezzin okurken cünüp, hayızlı veya nifaslı da olunsa, ezan cümlelerinin aynısını okuyarak karşılık verilebilir. Yalnız hayye ale's-salah ve hayye ale'l-felah cümlelerinin aynısı tekrarlanmaz. Bunların yerine la havle vela kuvvete illa billâh denir. Aynı şekilde sabah ezanında es-salatü hayrün min en-nevm denildiğinde buna karşılık *"Doğru söyledin, iyi söyledin."* anlamında *"Sadakte ve bererte"* denir.

> *Hanefi mezhebine göre hayızlı veya nifaslı kadının ezana karşılık vermesi sünnet değildir. Çünkü bu durumdaki kadınlar ezana sözle ve fiille icabet etmekle yükümlü değildirler.*

Eşiyle cinsel ilişkide bulunan veya def-i hacet yapmakta olan kişinin ezana karşılık vermesi gerekmez. Namaz kılmakta olan kişinin ezana karşılık vermesi mekruhtur. Namazda iken ezana karşılık vermek üzere *"Sadakte ve bererte"*, *"Hayye ale's-salah"* veya *"es-salatü hayrün min en-nevm"* demek namazı bozar. Ama *"la havle ve la kuvvete illa billâh"* , *"Sadakallah"* veya *"sadaka Resulullah"* demek namazı bozmaz.

---

[268] Buhârî, Ezan, 7; Müslim, Salât, 10-11; Muvatta', Nida, 2.

[269] Müslim, Salât, 7.

Ders veren ve alan kişilerin ezana karşılık vermeleri gerekir. Kur'an-ı Kerim okumakta, zikir yapmakta olan veya dersini müzakere eden kişilerin ezana karşılık vermeleri gerekir.[270]

Hanefi mezhebine göre dinî ilimleri öğrenen veya öğreten kişilerin ders esnasında ezana karşılık vermeleri gerekmez.

Ezan okunması ve ezana karşılık verilmesi tamamlandıktan sonra şu duayı okumak sünnettir:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِالتَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًااَلْوَسِيلَةَوَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًاالَّذِى وَعَدْتَهُ

"Allahümme rabbe hazihi'd-da'veti ve's-salati'l-kaimeti âti seyyidena Muhammeden el-vesilete ve'l-fazilete veb'ashü makamen mahmudeni'l-lezi vaadteh."

"Allah'ım! Ey bu tam davetin ve kılınmak üzere olan namazın rabbi! Efendimiz Muhammed'e vesile ve fazileti ihsan et. Onu, kendisine va'd ettiğin Makam-ı Mahmud'a ulaştır."[271]

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, ezanı duyduğunda bu duayı okuyan kimsenin kendisinin şefaatine nail olacağını müjdelemiştir.[272]

10. KÂMETE KARŞILIK VERMEK

Kâmet getirilirken karşılık vermek yani kâmet getiren kişi ile birlikte kâmet kelimelerini tekrarlamak sünnettir. Yalnız ezana karşılık vermekte olduğu gibi, hayye ale's-salah ve hayye ale'l-felah cümlelerinin aynısı tekrarlanmaz. Bunların yerine la havle vela kuvvete illa billâh denir. Kad kâmeti's-salât denildiğinde ise Ekâmehallahu ve edameha mâ dâmeti's-semavatü ve'l-ardü denir.[273]

11. MÜEZZİN KÂMET GETİRİRKEN CEMAATİN AYAĞA KALKMA ZAMANI

Cemaatle namaz kılacak olan kişinin, kâmetin tamamlanmasından sonra farz namaz için ayağa kalkması sünnettir. Kâmet tamamlanmadan namaza başlamak her ne kadar uygun değilse de bu durumda kılınmış olan namaz geçerlidir.

Hanefi mezhebine göre ise Hayye ale's-salah dendiği zaman ayağa kalkmak sünnettir. Müezzin "Kad Kâmeti's-salât" deyince de tekbir alınıp namaza başlanılır.

---

270 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 203.

271 Vesile ve Fazilet: Cennette iki yüksek makamın adıdır. Makam-ı Mahmud ise büyük şefaat makamıdır.

272 Ebu Dâvûd, Salât, 37-38.

273 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 205.

12. EZAN İLE KÂMETİN ARASINA FASILA KOYMAK

Ezan okuduktan sonra müezzinin, hemen kâmet getirmeyip cemaatin mescide gelmesine kadar oturup beklemesi; ancak bu bekleyişi de fazilet vakti dışına çıkacak kadar uzatmaması sünnettir. Yalnız akşam ezanını okuduktan sonra hiç oturmaması gerekir. Diğer vakitlerde ezanla kamet arasına, üç ayet okuyacak kadar az bir fasıla koyması sünnettir.

13. NAMAZDAN BAŞKA MAKSATLARLA EZAN OKUNMASI

a. Yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okumak menduptur. Hz. Fatıma (r.a), Hz. Hasan (r.a)'ı doğurduğunda sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Hz. Hasan (r.a)'ın sağ kulağına ezan okumuştur.

b. Yangın çıktığında,

c. Savaşa başlandığında,

d. Yolcu uğurlarken,

e. Sar'aya düşen kimsenin kulağına ezan okumak menduptur.[274]

14. EZANDAN SONRA SALÂT OKUMAK

Ezandan sonra gerek müezzinin gerekse başkalarının Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumaları menduptur. Nitekim bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اِذَاسَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوامِثْلَمَايَقُولُ ثُمَّ صَلُّواعَلَيَّ

"(Ezan okurken) müezzini (n sesini) duyduğunuzda, onun söylediklerinin aynısını söyleyin. Sonra da bana salât okuyun."[275]

Bu hadis-i şerif genel nitelikte bir emir olduğundan hem müezzini hem de ezanı işitenleri ilgilendirmektedir.

EZANLA İLGİLİ SON SÖZLER

1. Ezan okumak, imamlık yapmaktan daha faziletlidir. Hz. Aişe (r.a) validemiz, aşağıdaki âyet-i kerimenin müezzinler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ اِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve 'Kuşkusuz ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kimdir?"[276]

Ayrıca konuyla ilgili bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

الإِمَامُ ضَامِنٌ ، وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ فَأَرْشَدَ اللّٰهُ الأَئِمَّةَ ، وَغَفَرَ لِلْمُؤَذِّنِينَ

---

274 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I, 720.

275 Buhârî, Ezan, 7; Müslim, Salât, 10, 11; Muvatta', Nida, 2.

276 Fussilet, 41/33; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/215.

"İmam sorumlu (cemaatin namazındaki eksikliklerin telafisini üstlenmeye kefil), müezzin ise güvenilen kimsedir. Allah, imamları irşad etsin (onlara doğruyu göstersin), müezzinleri de bağışlasın."[277]

Hz. Ömer (r.a), müezzinliğin fazileti hakkında şöyle demiştir:

لَوْ كُنْتُ مُؤَذِّنًا لَكَمُلَ أَمْرِي وَمَا بَالَيْتُ أَنْ لَا أَنْتَصِبَ لِقِيَامِ اللَّيْلِ وَلَا صِيَامِ النَّهَارِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ

"Eğer müezzin olsaydım işim tamam olurdu. Artık teheccüd namazı kılmak ve gündüzleyin oruç tutmak için geceleyin uykudan uyanıp kalkmasaydım umurumda bile olmazdı. (Çünkü) ben Resulullah (s.a.s)'ın, 'Allah'ım, müezzinleri bağışla. Allah'ım, müezzinleri bağışla.' buyurduğunu işittim."[278]

2. Yöneticileri ve sorumlu kimseleri namaza çağırmak caizdir. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demiştir: *"Resulullah (s.a.s)'ın hastalığı ağırlaştığında Bilal, namaz vaktinin girdiğini gelip kendisine duyururdu. O da,* (مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ) *"Ebubekir'e söyleyin de namazı kıldırsın"* buyururdu. Bunun üzerine Bilâl (r.a) Hz. Ebubekir'e gider ve, *"namaza, ey müminlerin emiri, namaza!"* diye çağrıda bulunurdu.

I. NAMAZIN ŞARTLARI

Bilindiği gibi namazla ilgili bazı vücup şartları vardır ki, bunlar gerçekleşmedikçe kişiye namaz farz olmaz. Yine namazla ilgili bazı sıhhat şartları da vardır ki, bunlar gerçekleşmedikçe namaz geçerli (sahih) olmaz.

Vücup ve sıhhat şartları önceki sayfalarda bir arada topluca sıralanmış ve sıhhat şartlarından vakit, yani namaz vaktinin girdiğinin bilinmesi şartı da anlatılmıştı. Şimdi ise diğer sıhhat şartlarının açıklamasına geçeceğiz:

Hades/Abdestsizlik Hâlinde Olmamak

Namaz kılacak, şükür veya tilavet secdesi yapacak olan kişinin cünüp, hayızlı veya nifaslı olmaması; cünüp ise, hayız veya nifas hâli sona ermiş ise gusletmesi, abdesti yoksa abdest alması, su bulamadığı veya bulup da kullanmaktan aciz olması hâlinde teyemmüm etmesi gerekir. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ

[277] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 85.
[278] Kenzü'l-Ummal, VIII, 338.

"Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve –başlarınıza mesh edip– her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin."[279]

Konuyla ilgili hadis-i şerifler de şöyledir:

لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ

"Temizlik yapılmadan kılınan namazı Allah kabul etmez."[280]

لاَ تُقْبَلُ صَلاَةُ مَنْ أَحْدَثَ حَتَّي يَتَوَضَّأَ

"Abdesti bozulan kişi, abdest almadıkça namazı kabul olunmaz."[281]

Abdestsiz kılınan namaz, namaz olarak gerçekleşmez. Bir kimse başkalarına imamlık ederek namaz kıldırdıktan sonra abdestsiz olduğunu anlarsa kendisine uyan cemaatin değil, sadece kendisinin o namazı yeniden kılması gerekir.

> *Hanefi mezhebine göre imamın abdestsiz olduğunun sonradan anlaşılması hâlinde ona uyarak namaz kılmış olanların namazlarını yeniden kılmaları gerekir. (İmamlığın şartlarından "Hadesten ve necasetten temiz olmak" bahsine bakılabilir.)*[282]

Necasetten Temizlik

Namaz kılacak olan kişinin bedeninde, elbisesinde ve namaz kılacağı yerde necaset bulunmaması şarttır. Namaz kılmakta olan kişinin bedeninde, elbisesinde veya namaz kılmakta olduğu yerde - kendisi farkında olmasa dahi - necaset varsa namazı bozulur.

Kişinin bedeninde necaset olur da onu temizleme imkânını bulamazsa namaz vaktine olan saygı gereği o halde iken namaz kılması, ancak sonra o namazı iade etmesi gerekir.

Kişinin kılmakta olduğu namazın geçerli olması için elbisesinin temiz olması şarttır. Çünkü Yüce Allah,

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ

"Elbiseni temizle"[283] buyuruyor. Ebu Hüreyre (r.a)'nin konuyla ilgili şöyle bir rivayeti vardır:

---

279 Mâide, 5/6.

280 Buhârî, Vudû' 2; Müslim, Taharet, 1.

281 Buhârî, Vudû' 2.

282 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 321; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 200; Alaeddin el-Kâsânî, Bedâyiü's-Senayi' fî Tertibi'ş-Şerai', I, 617. I-X, Beyrut 2002, İkinci Baskı.

283 Müddessir, 74/4.

انَّ خَوْلَةَ بِنْتَ يَسَارٍ أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي إِلَّا ثَوْبٌ وَاحِدٌ وَأَنَا أَحِيضُ فِيهِ فَكَيْفَ أَصْنَعُ قَالَ إِذَا طَهُرْتِ فَاغْسِلِيهِ ثُمَّ صَلِّي فِيهِ فَقَالَتْ فَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ الدَّمُ قَالَ يَكْفِيكِ غَسْلُ الدَّمِ وَلَا يَضُرُّكِ أَثَرُهُ

Havle binti Yesar (r.a), Peygamber (s.a.s)'in yanına varıp şöyle der:

– Ey Allah'ın Resulü, benim sadece bir elbisem vardır. O elbisem üzerimdeyken âdet görüyorum. Bu durumda ben ne yapmalıyım?

– Âdetten temizlendiğinde o elbiseni yıka ve onunla namaz kıl.

– Elbiseye bulaşan kan tamamen temizlenmezse ne yapayım?

– Kanı yıkaman senin için yeterli olur. İzinin kalması sana zarar vermez."[284]

Elbisesinde affedilir türden olmayan bir necaset bulunan bir kimse, o necaseti temizlemek için su bulamaz ise namazını çıplak olarak kılar. Necasetli elbise ile kılması caiz olmaz. Necasetli elbiseyle kılacak olursa namazını iade etmesi gerekir.

Elbisesinde necaset bulunduğunu bilmeden bu hâli ile namaz kılan bir kimsenin daha sonra bunu fark etmesi durumunda namazını yeniden kılması gerekir.

Namaz kıldıktan bir süre sonra elbisesinde necaset bulunduğunu fark eden bir kimse, bu necasetin namazdan sonra elbisesine bulaşmış olması ihtimali dolayısıyla namazını yeniden kılması vacip değildir. Ama bu kişinin namazını yeniden kılması müstehaptır. Yalnız namazdan sonra elbisesine necaset bulaşması gibi bir ihtimal söz konusu değilse namazını yeniden kılması gerekir. Namaz kılarken elbisesine necaset bulaşan kimsenin namazı bozulur. Bu namazını yeniden kılması, ayrıca elbisesine bulaşan necaseti yıkayıp temizlemesi gerekir.

Temiz elbise giyinmiş olan bir kimse namaz kılmak için necasetli yerden başka namaz kılacak bir yer bulamazsa, tercih edilen kuvvetli görüşe göre elbisesini çıkarıp necasetli yerin üzerine sererek üzerinde namazını kılar. Artık o namazı iade etmesine de gerek kalmaz. Diğer bir görüşe göre ise elbisesini çıkarmaksızın necasetli yerde namazını kılar ama daha sonra o namazı iade etmesi gerekir.

İpek elbiseden başka giyeceği olmayan bir kimsenin de tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu elbiseyi giyinmiş olarak namazını kılar. Çünkü bu elbise temizdir. Böylece namaz farizası yerine getirilmiş olur. Diğer bir görüşe göre ise elbisesini çıkarıp namazını çıplak olarak kılması gerekir. Çünkü bu kişi şer'î bir giysiye sahip değildir. Ancak bu durumda namazını iade etmesine gerek yoktur. Şunu da belirtelim ki necasetli veya ipek elbiseden başka giysisi bulunmayan bir kimsenin, namaz dışında iken örtünmeyi sağlamak için bu elbiselerini giymesi gerekir.[285]

284 Ebu Dâvûd, Taharet, 130.
285 Nevevî, el-Mecmu', III, 149-150.

Namaz kılınacak yerin temiz olması, namazın geçerli olmasının şartlarındandır. Bu hususta Nafi', Abdullah b. Ömer (r.a)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُصَلَّى فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ فِي الْمَزْبَلَةِ وَالْمَجْزَرَةِ وَالْمَقْبَرَةِ وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ وَفِي الْحَمَّامِ وَفِي مَعَاطِنِ الْإِبِلِ وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللّٰهِ

"Resulullah (s.a.s), yedi yerde namaz kılınmasını yasakladı: Çöplükte, hayvan kesim yerinde, mezarlıkta, yol ortasında, hamamda, develerin (su içtikten sonra çöküp) bekledikleri yerlerde ve Beytullah'ın damında."[286]

Bu rivayette geçen çöplük ve hayvan kesim yerleri, necasetli yerler olduklarından buralarda namaz kılınması yasaklanmıştır. Bu da necasetli yerde kılınan namazın geçerli olmayacağını, namaz kılınacak yerin temiz olmasının şart olduğunu göstermektedir.

Şer'î usule uygun olarak kesilmiş eti yenen hayvanların postu, tabaklanmış olmasa bile üzerinde namaz kılmak caizdir. Ölen hayvanın postu tabaklanmış ise, üzerinde namaz kılmak caizdir.

Bir kişi necasetli bir yere hapsedilir de namaz kılarken ka'de ve secde hâllerinde necasetten uzak durma imkânı bulamazsa, namazını şu şekilde kılar: Necasetli yerden mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışır. Oturuşta necasetten uzak durmaya gayret eder. Necasetli yere secde etmez. Secdeyi imâ ile yerine getirir. Ama bu hâlde ve bu şekilde kılmış olduğu namazı daha sonra imkân bulduğunda yeniden kılması gerekir. Çünkü bu mazeret, pek az rastlanan mazeretlerdendir.

Gasp edilmiş arazide namaz kılmak caiz değildir. Namaz dışında iken böyle bir yerde durmak haram olduğuna göre namazda iken burada durmak haydi haydi haram olur. Burada namaz kılmak her ne kadar caiz değil ise de kılınan namaz geçerli olur.

Namazda Setr-i Avret/Vücudun Görülmesi Caiz Olmayan Yerlerinin Örtülmesi

Namaz kılacak olan kişinin, âlemlerin Rabbinin huzurunda dururken en mükemmel hâl ve surette bulunmalıdır. Bu sebeple de namaz kılacak olan kişinin vücudunun, dinen örtülmesi gereken yerlerini örtmesi şarttır. Kimsenin göremeyeceği karanlık bir odada olunsa dahi, namaz kılan kişinin avret yerlerini örtmesi gerekir. Setr-i avretle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)."[287]

---

[286] Tirmizî, Salât, 258.

[287] A'râf, 7/31.

İbn Abbas (r.a), bu ayette geçen ziynet kelimesiyle, namazda giyinik olmanın kast edildiğini söylemiştir. Konuyla ilgili hadis-i şerifler şunlardır:

لاَيَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةَ حَائِضٍ اِلاَّبِخِمَارٍ

"Allah, başörtüsü takmadığı takdirde kadının namazını kabul buyurmaz."[288]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), örtünmeye tam riayet etmeyerek yanına gelen Hz. Aişe (r.a)'nin kız kardeşi Esma'ya şöyle demiştir:

« يَا أَسْمَاءُ إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا بَلَغَتِ الْمَحِيضَ لَمْ تَصْلُحْ أَنْ يُرَى مِنْهَا إِلاَّ هَذَا وَهَذَا ». وَأَشَارَ إِلَى وَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ.

"Ey Esma! Bir kadın ergenlik çağına vardığında artık şurasının ve şurasının dışındaki yerlerinin görünmesi uygun olmaz. (Sevgili peygamberimiz böyle derken yüzünü ve ellerini göstermişti.)"[289]

Kadının da erkeğin de namazda da namaz dışında da avret yerlerini örtmelerinin farzlığı konusunda İslam bilginleri görüş birliği etmişlerdir.

Avret yerlerini örten giysi şeffaf ve vücut hatlarını belirtir nitelikte olmamalıdır.

Açık alanda namaz kılmakta olan bir kişinin, rüzgâr esmesi veya başka bir sebeple elbisesinin aniden açılıp avret yerinin görünmesi durumunda, hemen örtünmesi kaydıyla namazı bozulmaz. Ama ihmalkâr davranır da hemen örtünmez ve aradan bir süre geçerse, ondan sonra örtünse bile namazı bozulur.

Namaz kılmakta olan kişinin avret yerlerinin az veya çok bir kısmının görünmesi hâlinde kıldığı namaz geçerli olmaz. Namaz kılan kişinin kadın veya erkek olması, yanında başkalarının bulunup bulunmaması, kılınan namazın farz, vacip veya nafile olması, cenaze namazı, tilavet veya şükür secdesi olması bu hükmü değiştirmez.

Giyinik olarak namaz kılan bir kimse, namazdan sonra elbisesinde avret yerini gösterecek kadar bir yırtık veya sökük olduğunu görürse, mezhebin kuvvetli görüşüne göre bu namazı iade etmesi gerekir.

İmam Ebu Hanife'ye göre namazda iken örtülü olması gereken bir organın dörtte birinden fazla bir kısmının görünmesi durumunda kılınan namaz geçerli olmaz. Aynı şekilde üreme organı veya makadın el ayası kadar bir kısmının görünmesi durumunda da kılınan namaz geçerli olmaz. Hanefilerden İmam Ebu Yusuf'a göre ise örtülü olması gereken organın yarıdan fazlasının görünmesi durumunda kılınan namaz geçerli olmaz.

---

288 Ebu Dâvûd, Salât, 85.
289 Ebu Dâvûd, Libas, 34.

Avret Yerleri

Avret kelimesi sözlükte eksiklik, ayıp ve çirkin şey anlamına gelmektedir. Fıkıh ıstılahında ise örtülmesi gereken ve bakılması haram olan şey anlamına gelmektedir. Namaza başlamadan avret yerlerinin örtülmesi vaciptir. Bu, namaza başlayabilmenin ve namazın geçerli olmasının şartıdır. Bu hususta Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

يَا بَنٖٓي اٰدَمَ خُذُوا زٖينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)."[290] Abdullah b. Abbas, (r.a), bu ayet-i kerimede geçen zinet kelimesinin namazda giyilen elbise anlamına geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla namazda, tavafta, yabancı erkeklerin ve mahrem kadınların karşısında erkeğin, göbekle diz arasını örtülü bulundurması gerekir. Bu hususta ashab-ı kiramdan Ebu Said el-Hudri (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَوْرَةُ الرَّجُلِ مِنْ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ

"Erkeğin avret mahalli, göbeğinden dizlerine kadardır."[291]

Namahrem kadınların karşısında ise erkeğin tüm bedenini örtülü bulundurması gerekir. Kadının, kendisine yabancı olan erkeğin avret yerlerine ve bedeninin baş dışındaki diğer taraflarına sebepsiz bakması caiz değildir. Bir rivayette anlatıldığına göre âmâ bir sahabi olan Abdullah ibn Ümmü Mektum (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin yanına vardığında orada Efendimizin eşlerinden Ümmü Seleme (r.a) ile Meymune (r.a) bulunuyorlarmış. Peygamber (s.a.s) Efendimiz örtünmelerini onlara emretmişti. Onlar, Abdullah'ın âmâ olduğu için kendilerini göremeyeceğini söyleyerek örtünmeye itiraz edince Efendimiz onlara *"Siz de mi körsünüz. (O sizi görmese de) siz onu görmüyor musunuz?"* demişti. Erkeğin kadına bakarken şehvetine yenik düşüp baştan çıkması mümkün olduğuna göre, kadının da erkeğe bakarken daha hızlı bir şekilde şehvetine yenik düşerek baştan çıkması mümkündür.[292]

Kadınlarla çift cinsiyetli insanların, yüz ve elleri dışında bedenlerinin tamamının örtülü olması gerekir. Bununla ilgili bir ayeti kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَلَا يُبْدٖينَ زٖينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

"Mü'min kadınlar (yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet (yer)lerini göstermesinler."[293]

---

290 A'râf, 7/31.

291 Hâris b. Ebi Üsame/Hafız Nureddin el-Heytemi, Buğyetü'l-Bâhis an Zevaidi Müsnedi'l-Hâris, I, 260, Merkezü Hidmeti's-Sünneti ve's-Sireti'n- Nebeviyye, I-II, Birinci Baskı, 1992, Medine-i Münevvere, Tahkik: Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkiri.

292 Müslim, Talak, 6; Nevevî, el-Mecmu', XVII, 214; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I, 749.

293 Nûr, 24/31.

Bu ayet-i kerimede geçen ziynet kelimesi, Hz. Aişe ile Abdullah b. Mesud (r.a) hazretlerine göre yüz ve ellerdir.

İmam Ebu Hanife'ye göre kadının ayakları da avret mahallinden sayılmamaktadır.

Kadının namaz dışındayken babası, oğlu ve erkek kardeşi gibi mahremi olan erkeklerin yanında avret mahalli göbeğiyle dizleri arasıdır. Fitne korkusu bulunmaması şartıyla bu gruptaki erkeklerin yanında vücudunun göbeğiyle dizleri arasındaki kısmının dışında kalan yerlerini açık bulundurması caizdir. Konuyla ilgili âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَائِهِنَّ اَوْ اٰبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَائِهِنَّ اَوْ اَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖي اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنٖي اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَائِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعٖينَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذٖينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفٖينَ مِنْ زٖينَتِهِنَّ وَتُوبُوا اِلَى اللّٰهِ جَمٖيعاً اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"(Mü'min kadınlar) zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut Müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"[294]

Örtülmesi gereken avret yerlerini örtecek bir elbise veya örtü bulamayan bir kimsenin namazı ayakta ve asli şekli ile kılması gerekir. Mezhebin tercih edilen kuvvetli görüşü budur. Bu şekilde kıldığı namazı iade etmesine gerek yoktur.

Erkeğin ipekli elbise ile ve/veya ipek yaygı üzerinde namaz kılması caiz değildir. Zira erkeğin namaz dışında ipekli elbise giymesi ve ipek yaygılar üzerinde oturması caiz değildir. Namaz dışında bunları kullanması caiz olmadığına göre, namazda kullanması haydi haydi caiz olmaz. Kadınlarınsa ipekli elbise giyinmiş olarak namaz kılmalarında bir sakınca yoktur. Bu hususta Resulullah (s.a.s), şöyle buyurmuştur:

حُرِّمَ لِبَاسُ الحَرِير وَالذَّهَبِ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي ، وَأُحِلَّ لإِنَاثِهِمْ

"İpek ve altın giyip takınmak ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helal kılınmıştır."[295]

---

[294] Nûr, 24/31.
[295] Tirmizî, Libas, 1.

İmam Ebu Hanife'ye göre ise bu durumdaki bir kimse namazını dilerse ayakta asli şekli ile, dilerse oturarak rükûu ima ederek ve secdesini yaparak kılar. Ama oturarak kılması daha faziletlidir.[296]

Üzerinde canlı resmi bulunan elbise ile namaz kılmak mekruhtur. Bununla ilgili olarak Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir: *"Benim resimli bir elbisem vardı. Yere sererdim. Resulullah (s.a.s) ona doğru namaz kılar, ancak 'onu benden uzaklaştır' diye emir buyurdu. Bunun üzerine ben de onu kendisinden uzaklaştırıp yastık kılıfları yaptım."*[297]

Cumhur-u fukahaya göre kadının sesi avret değildir. Çünkü sahabiler, dinî hükümleri öğrenmek için Hz. Peygamber (s.a.s)'in eşleriyle konuşur, onları dinlerlerdi. Ama Kur'an okuyarak da olsa makam ve nağmeyle çıkardıkları sesleri dinlemek, fitneye yol açabileceği endişesiyle caiz görülmemiştir.[298]

Kıbleye Yönelmek

Kıble kelimesi sözlükte yön ve taraf gibi anlamlara gelir. Ama fıkıh terimi olarak kıble kelimesi ile Kâbe-i Muazzama kast edilmektedir. Namaz kılan kişi Kâbe-i Muazzama'ya yöneldiği için de Kâbe'ye kıble denmiştir.

Kıbleye yönelmenin, namazın sıhhat/geçerlilik şartlarından biri olduğu hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir. Ancak şiddetli bir korku ortamında namaz kılarken veya seferde nafile namaz kılarken istisnai olarak kıbleye yönelme şartı aranmamaktadır. Kıbleye yönelmenin namazın geçerlilik şartı olduğu hususunda bir ayet-i kerimede Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

"(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. (Ey mü'minler!) Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram'a doğru çevirin."[299]

Resulullah (s.a.s), önceleri ilahi bir emre muhatap olmaksızın kendi ictihadı ile namazlarını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılardı. Ashabı da bu hususta kendisine uyarak namazlarını aynı istikamete yönelerek kılıyorlardı. Hasan-ı Basrî, İkrime, Ebu'l-Âliye ve Rebî' bu görüştedirler. Bu hususta Yüce Allah onu serbest bırakmıştı:

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

---

296 Nevevî, el-Mecmu', III, 187.
297 Müslim, Libas ve Zinet, 26.
298 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I, 748-755.
299 Bakara, 2/150.

"Doğu da, batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü[300] işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."[301]

Diğer taraftan Abdullah b. Abbas (r.a) ile İbn Cüreyc'in savundukları görüşe göre Resulullah (s.a.s) önceleri Allah'tan aldığı emir üzerine namazlarını Mescid-i Aksâ'ya yönelerek kılıyordu.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ

"Biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırd edelim diye kıble yaptık."[302]

Resulullah (s.a.s), Medine'ye hicret ettikten sonra 16-17 ay kadar bir süre ile namazlarını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldı. Ama daha sonra oraya yönelmek hususunda kendisinde bir isteksizlik belirmeye başladı. Namazlarını artık Kâbe-i Muazzama'ya yönelerek kılmayı arzular hâle geldi. Kimine göre Resulullah (s.a.s)'ın Mescid-i Aksa'ya yönelme konusundaki isteksizliği Yahudilere muhalif davranma isteğinden kaynaklanıyordu. Çünkü Yahudiler, *"Muhammed bizim dinimize muhalefet ediyor ama kıblemize yöneliyor. Muhammed ve arkadaşları namaz kılarken nereye yöneleceklerini bizden öğreniyorlar."* diyorlardı.

Abdullah b. Abbas (r.a)'a göre ise Resulullah (s.a.s), atası İbrahim peygamberin kıblesi olan Kâbe-i Muazzama'ya yönelmeyi arzular hâle gelmiş ve Yüce Allah'tan kıblesini Kâbe istikametine çevirmesini dilemişti. Bunun üzerine Hicretin 17. ayında şu ayet nazil oldu:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ

"(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) Elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir."[303]

Bu ayet-i kerime ile Yüce Allah namazda kıble olarak Mescid-i Aksâ'ya yönelme hükmünü neshetmiş, artık kıble olarak Kâbe-i Muazzama'ya yönelmeyi farz kılmış oldu.

Kıblenin değiştirildiğini duyan Selemeoğullarından bir kişi Kuba mescidine gitti. Cemaat, sabah namazının bir rekâtını kılmış olup rükû hâlindeydi. Onlara seslenerek; *"Haberiniz olsun, kıble değiştirildi!.."*dedi. Bunu duyan cemaat, namazdayken Kâbe istikametine yöneldi.[304] Kıblenin değiştirilmesi üzerine Müslü-

---

300 "Allah'ın yüzü" ifadesi, mecazî bir anlatım olup, burada "Allah'ın rahmeti, rızası ve nimeti" demektir. Kul, tümüyle Allah'a ait olan yeryüzünün neresinde ve hangi cihetinde, ne tür bir taat ve işe girişse, Allah'ın lütuf ve rahmetini orada bulur.

301 Bakara, 2/115.

302 Bakara, 2/143.

303 Bakara, 2/144; Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, II, 68.

304 Müslim, Mesâcid, 15.

manlardan bazıları irtidad edip dinden çıkmış, bazıları da münafık olmuşlardı. Yahudiler; *"Muhammed kendi memleketini özlediği için Kudüs'ü bırakıp kıble olarak yüzünü Mekke'deki Kâbe'ye döndürdü"* dediler. Medine'deki Yahudilerin önde gelen şahsiyetlerinden Rufaa b. Kays, Kâ'b b. Eşref ve İbn Ebi Hukayk Resulullah (s.a.s)'ı şaşırtıp hak ve hakikatten vazgeçirmek maksadıyla gelip, *"Ya Muhammed! Sen atan İbrahim peygamberin dinine tabi olduğunu söylüyorsun. Eski kıblen olan Mescid-i Aksâ'dan vazgeçmene sebep nedir? Eski kıblene dön ki seni tasdik edelim ve sana tabi olalım."* dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, şu âyet-i kerimeyi indirdi:

سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَاۜ قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُۜ يَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Birtakım kendini bilmez insanlar, 'Onları (Müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?' diyecekler. De ki: 'Doğu da, batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir."[305]

Kureyşli müşrikler de; *"Muhammed bizim doğru yolda olduğumuzu anladığı için bize uyarak kıblegâhımız olan Kâbe'ye yöneldi"* dediler. Sonra Müslümanlar da; *"Ey Allah'ın Resulü! Mescid-i Aksâ'ya yönelerek namaz kılmış olup da vefat etmiş olan (mü'min) kardeşlerimizin durumu ne olacak?"* diye sordular. Yüce Allah, onlara cevap mahiyetinde şu ayeti indirdi:

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ

"Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."[306]

Bu ayette geçen *"iman"* kelimesi ile namaz kastedilmiştir. Yani daha önce Mescid-i Aksâ'ya yönelerek kılınmış olan namazlar geçerli olup boşa gitmeyecektir. Şu halde Kâbe'nin yakınında olsun uzağında olsun, namaz kılacak olan kişinin bizzat Kâbe'nin binasına veya Kâbe'nin göğe doğru istikametine yönelmesi gerekir. Kâbe'ye yakın olan kişinin, Kâbe'nin yapısına veya göğe doğru istikametine, görerek ya da dokunarak kesinlik ifade eder bir şekilde yönelmesi gerekir.

İmam, Mescid-i Haram'da namaz kıldırırken arkasındaki cemaatin Kâbe çevresinde dairesel bir kitle oluşturarak namaz kılmaları caizdir.

Kâbe'den uzakta olan kişinin, esah görüşe göre bizzat Kâbe'nin binasına; sahih olan bir görüşe göre de Kâbe cihetine yönelmesi gerekir. İmam Şafii'nin ashabından olan İmam Müzeni bu görüştedir. Bu görüşü ileri sürenlere göre namazda Kâbe'nin kendisine yönelmek şart olsaydı o zaman Mekke'den uzakta olan cemaatlerin uzun saf oluşturarak namaz kılmaları caiz olmayacaktı. Çünkü bu takdirde safın iki ucunda bulunanlar Kâbe'nin binasının dışında kalan bir tarafa

---

305 Bakara, 2/142.
306 Bakara, 2/143.

yönelmiş olacaklar, dolayısıyla da namazları sahih olmayacaktı.[307] Kâbe cihetine yönelmeyi caiz görenler şu hadis-i şerife istinad etmektedirler:

مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ

"Doğu ile batı arası kıbledir."[308]

Ayrıca namaz kılan kişi ister ayakta, ister oturmakta olsun, göğsü kıbleden azıcık sapacak olursa namazı bozulur. Ama yüzü kıbleden saparsa namazı bozulmaz. Zorunluluk nedeniyle uzanarak namaz kılmakta olan kişinin göğsü veya yüzü kıbleden saparsa namazı bozulur. Sırt üstü namaz kılmakta olan kişinin ayak tabanları kıbleden saparsa namazı yine bozulur.

Hanefi mezhebine göre Kâbe'yi görerek namaz kılanların, doğrudan Kâbe'ye; görmeden kılanların ise Kâbe cihetine yönelmeleri, şarttır. Uzaklardan Kâbe'ye yöneliş, ancak takribi olarak gerçekleşebilir. Bu yönelişte esas olan, namaz kılanın yüzünün Kâbe cihetinden tamamıyla sapmamış olmasıdır. Kâbe veya Kâbe'nin gökyüzüne doğru dikey doğrultusu, kişinin yüz açısı içerisinde kaldığı sürece namaz kılan, Kıble'ye yönelmiş sayılmaktadır. Buna göre namaz kılan, kendisini Kâbe'ye dik olarak bağlayan doğrudan, sağa veya sola tam 90 derece dönmediği takdirde yüzü, Kıble istikametinden tamamen sapmış olmaz. Dolayısıyla da namazın sıhhatine engel teşkil etmez. Bununla birlikte namaz kılan kişi, gücünün yettiği ölçüde Kâbe istikametine tam isabet edecek şekilde yönelmeye çalışmalıdır.

Hatim ve şadırvan, Kâbe'den sayılmadıklarından namazda buralara yönelmek caiz değildir.

Kıblenin Belirlenmesi

Kıbleyi belirlemenin dört yolu vardır:

a. Kişinin kendisi kıbleyi bilir. Bir kişi, kıbleyi kendiliğinden bilme imkânına sahipse bu durumda başkalarına sormadan kıbleyi kendi imkânlarıyla bilip öğrenmelidir.

b. Kıbleyi bilmeyen kişi, bilen güvenilir bir kişiye sormalıdır. Pusula ve benzeri aletler, kıbleyi tespit etmede güvenilir kimse hükmündedirler. Müslümanların namazda yöneldikleri mihraplar da bu hükümdedirler.

c. İctihad etmek. Kişi güvenilir birini bulup da soramadığı veya kıbleyi tespit edecek bir alet bulamadığı ya da büyük-küçük bir mescitte mihrap bulamadığı takdirde ictihad ederek kendi bilgisine göre kıbleyi tespit etmelidir.

---

307 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 227.
308 Tirmizî, Salât, 256; Nesâî, Siyam, 43; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 56; Nevevî, el-Mecmu' , III, 203.

d. İctihad eden birini taklid etmek. Bir kişi, kıbleyi sormak için güvenilir ve bilgili birini, pusula veya benzeri bir aleti ya da bir mihrabı bulamazsa, kıbleyi öğrenme hususunda ictihad eden birini taklid edip onun yöneldiği tarafa yönelerek namaz kılabilir. Kıble tespiti hususunda araştırma yapıp da bir yönü diğerine tercih edemeyen kişi, dilediği tarafa yönelerek namaz kılabilir. Ancak bu kişinin daha sonra bu namazı yeniden kılması gerekir.

Kıble tespiti için araştırma yapıp da belli bir tarafa yönelerek namaz kılan kişinin, namazda iken, tespitte hata ettiği kesin olarak anlaşılırsa namazı bozulur.

Hanefi mezhebine göre ise bu durumda namaz bozulmaz; ancak kişi namazda iken kıble olduğu bildirilen tarafa yönelerek namazına devam eder.

Muktedir olduğu halde ictihad etmeyen veya başka bir müçtehidi taklid etmeyen kişi, kendi başına ictihadsız olarak namaz kılarsa, namaz kıldığı yönün kıble olduğu daha sonra anlaşılsa bile bu namazı sahih olmaz.

Hanefi mezhebine göre ise bu durumda kılınmış olan namaz sahih olur. Ama hata ettiği gerek namazdayken, gerek namazdan sonra anlaşılırsa namazı geçersiz olur ve yeniden kılması gerekir.

Kıble tespiti için ictihad etmekten aciz olan ve bu hususta ictihad edecek birini de bulamayan kişi, kendisini aciz bırakan sebeplerin ortadan kalkacağını zannederse, namazını vaktin sonuna ertelemelidir. Bu sebeplerin ortadan kalkacağını zannetmezse, namazını vaktin evvelinde kılar. Ama bu namazını daha sonra yeniden kılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise bu durumdaki bir kişi, dilediği tarafa yönelerek namazını kılar ve bu namazı daha sonra yeniden kılması gerekmez.

Ulaşım Araçlarında Farz Namazların Kılınması

Park hâlindeki araçta farz namaz kılmanın caiz olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Ancak hareket hâlindeki araca binmiş olan kişi, canına veya malına zarar gelmesinden korktuğu ya da kafileden kopmakla zarara uğrayacağı yahut araçtan indiği takdirde bir daha binmesinin mümkün olmayacağından endişe eder ve namazını kıbleye yönelerek kılma imkânı da yok ise ne yapmalıdır? Bu durumdaki bir kişi namazı vaktinde kılmış olmak ve namaz vaktine olan saygının gereği olarak gücü yettiği kadarıyla namazını araçta kılar. Bu namazını daha sonra yeniden kılması gerekir. Ama yeniden kılınmasının gerekmeyeceğini söyleyen bilginler de vardır.[309] Ancak bunun için de şu şartlara uyulmalıdır:

a. Yolculuk mubah amaçlı olmalıdır.

b. İftitah tekbiri alınırken kıbleye yönelmek mümkün ise kıbleye yönelmelidir.

---

309 Nevevî, el-Mecmu' I, II, 222-223.

c. Yolculuk, namazın bitimine kadar devam etmelidir.

Taşıtta nafile namaz kılmaya gelince, taşıt park halinde de olsa hareket halinde de olsa nafile namazların taşıtta kılınması caizdir. İmkân varsa taşıttayken kıbleye yönelmek gerekir. Ama imkân bulunamaması halinde kıbleye yönelmeden de nafile namazın taşıtta kılınması caiz olur.[310] Ashab-ı kiramdan Cabir b. Abdullah, bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ حَيْثُ تَوَجَّهَتْ فَإِذَا أَرَادَ الْفَرِيضَةَ نَزَلَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ

"Resulullah (s.a.s), hangi tarafa yönelirse yönelsin bineği üzerinde (nafile) namaz kılardı. Farz namazı kılmak istediğinde ise inip kıbleye yönelir (ve namazını öylece kılar) idi."[311]

Kendisini kıbleye yöneltecek birini bulamayan hasta bir kimse, namazını durumunun elverdiği cihete yönelerek kılar. Ancak bu namazını daha sonra iade etmesi gerekir. Çünkü bu ender rastlanan bir mazerettir.

Hanefi mezhebine göre de hayvan üzerinde veya otomobil, otobüs, uçak ve tren gibi ulaşım araçlarında nafile namaz kılmak caiz ise de, normal durumlarda farz namazların kılınması uygun görülmemiştir. Çünkü söz konusu ulaşım araçlarında namaz kılındığı takdirde namazın kıyam, rükû, secde ve istikbal-i kıble gibi farzlarını yerine getirme imkânı yoktur. Nitekim yukarıda geçen rivayette de belirtildiği gibi Resulullah (s.a.s.), nafile namaz kılarken bineği hangi istikamete dönerse dönsün bineği üzerinde namaz kılardı. Farz namaz kılmak istediğinde ise bineğinden iner ve kıbleye dönerek namazını kılardı.

Cana, mala zarar gelme korkusunun bulunduğu hâllerde veya yerin çamurlu olması ya da namaz kılacak uygun bir yerin bulunmaması gibi zaruret hâllerinde, binek üzerinde farz namaz kılmak da caiz görülmüştür.[312] Hz. Peygamber zamanında ve müctehit imamlar döneminde günümüzdekine benzer nakil araçları yoktu. O zaman mevcut olan nakil araçları hayvan ve gemi idi. Genelde insanlar kendi hayvanları ile seyahat ederler ve diledikleri zaman durup, istedikleri zaman yollarına devam edebilirlerdi. Onun için, namazı hayvan sırtında kılma zorunlulukları yoktu. Gemide seyahat edenler ise, gemi duruyor ise normal yerde kılıyorlarmış gibi, kıbleye dönerek rükû ve secdeyi yaparak namazlarını kılarlardı. Gemi hareket halinde ise, yapabiliyorlarsa ayakta rükû ve secdeyi yaparak, geminin hareketine göre kıbleye doğru dönerek kılarlar, buna güçleri yetmezse oturdukları yerden rükû ve secdeyi

---

310 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 230.
311 Buhârî, Ebvâbü'l-Kıble, 4.
312 Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi', I, 108.

yaparak kılarlardı.[313] *Günümüzde, tren ve uçak ile seyahat edenler de, namaz vaktinde aracı durdurma imkânına sahip olmadıkları için, namazlarını aynen gemide imiş gibi kılabilirler. Namaza başladıklarında imkân ölçüsünde kıbleye yönelirler; aracın hareketine göre, güçleri yettiğince kıbleye dönmeye çalışırlar. Rükû ve secdeyi ima ile yaparlar. Otobüs ile seyahat edenler ise öncelikle aracı durdurmaya çalışırlar. Bu mümkün olamazsa aynen uçak ve tren yolcuları gibi hareket ederler.*

Yolcuların namaz kılmakta uygulayabilecekleri diğer bir yöntem de namazları cem ederek kılmalarıdır.

İ. NAMAZIN RÜKÜNLERİ

Rükün kelimesi sözlükte bir şeyin kuvvetli tarafı anlamına gelmektedir. Fıkhi bir terim olarak ise rükün, hükmün varlığı kendisine bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden şey anlamına gelmektedir. Rükün, bir şeyin parçası demektir. Mesela rükû ve secde, namazın birer rüknüdürler. Rükün bir bakıma şart gibidir. Çünkü hükmün varlığı bunlara bağlıdır. Rükün veya şart mevcut olmayınca hüküm de mevcut olmaz. Diğer taraftan rükün ve farz, aynı anlama gelen iki kavramdır. Rükün, ibadetin bir parçasıdır. Bu parça olmadan ibadetin yerini bulması düşünülemez. Buna göre namazın rükünleri 13 tanedir.

1. Niyet,
2. İftitah tekbiri,
3. Fatiha'yı okumak,
4. Kıyam,
5. Rükûa gitmek,
6. Rükûdan kalkarken tam doğrulmak,
7. Birinci ve ikinci secde,
8. İki secde arasında oturmak,
9. Son kade,
10. Son kadede tahiyyat okumak,
11. Tahiyyattan sonra Peygamber Efendimize salât okumak,
12. Bundan sonra birinci selamı vermek,
13. Rükünleri bu sıraya göre yerine getirmek.

İki hareket arasındaki sükûna (Tuma'ninet) gelince bu; rükûun, rükûdan kalkarken tam doğrulmanın, secdenin ve secdeden sonra tam doğrulmanın yerine getirilmesi bakımından zorunlu olan bir şarttır. Mutemet görüşe göre bu zaid bir rükün değildir. Bu rükünlerin detaylı açıklaması ise şöyledir:

---

313 Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi', I, 453; Ayrıca Bkz. Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvaları.

I. NİYET

Niyet kelimesi sözlükte kastetmek ve bir şeye kalben yönelmek anlamına gelir. Buna göre ibadet ederken yalnızca Allah'a yakın olma kastı ile kalbin O'na yönelmesine niyet denir. Niyet, kesin irade şeklinde de tanımlanabilir. Kişi namaz kılacağı zaman, namazı kalbi ile kastetmeksizin namaz kılacağını sadece diliyle söyler ve öylece namaz kılarsa hakikatte namaz kılmış olmaz.

Fıkhi bir terim olarak niyet, ilk parçasına bitişik olarak bir şeye kastetmek demektir. Mesela namaz için iftitah/tahrim tekbirine bitişik olarak namaz kılmayı kastetmeye niyet denir.

Hanefi mezhebine göre niyet, namazın rükünlerinden değil, şartlarındandır.

Namaz kılacak olan kişinin niyeti halis olmaz ve bu ibadetini sırf Allah rızası için yapmazsa ibadeti gerçekleşmediği gibi şu ayete de ters düşmüş olur:

وَمَٓا اُمِرُٓوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَٓاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

"Onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."[314]

Niyetin Mahalli

Niyetin mahalli kalptir. Çünkü niyet etmek kastetmektir. Kastetmenin mahalli de kalptir. Mesela kalpte başka düşünceler varken namaza sadece dil ile niyet etme durumunda yapılan niyet yeterli olmaz. Ama kalpte namaz kılma düşüncesi varken sehven başka bir şeye niyet etmenin kılınan namazın geçerliliğine zararı olmaz. Mesela kalbinde sabah namazını kılma kastı bulunan bir kimse yanılarak öğle namazını kılmaya niyet ettim, demesinin kılınan sabah namazının geçerliliğine zarar vermez.

Dil ile bir şey söylemeksizin sadece kalp ile niyet etmek, yapılan ibadetin geçerli olması için yeterlidir. Dil ile söylemek her ne kadar mendup ise de şart değildir.

Niyetin Kesin Olması

Namaz kılmakta olan kişinin selam verinceye kadar, niyetin kesinliğine aykırı düşüncelerden sakınması gerekir. Mesela namaz esnasında namazdan çıkmaya niyet eder, ya da çıkıp çıkmama konusunda tereddüt eder, yahut namaz kılma niyetini keserse namazı bozulur. Çünkü namaz kılma niyetinin namazın başından sonuna kadar devam etmesi şarttır.

Niyetin Şartları

Farz namazlar için niyet şarttır. Ayrıca niyetin de şu şartları taşıması gerekir:

---

314 Beyyine, 98/5.

1. Namazın farzına niyet etmek.

2. Namaz kılma fiilinin kastedilmesi. Yani namaz niyetinin, namazın bütün kısımlarında kalpte hazır tutulması.

3. Kılınacak namazın sabah, öğle, ikindi, akşam veya yatsı namazı olarak belirtilmesi.

4. Niyetin iftitah tekbirine bitişik olarak yapılması.

Hanefi mezhebine göre niyet, iftitah tekbirinden önce de getirilebilir.

5. Niyetin kalp ile yapılması.

6. Niyetten sonra niyete aykırı şeylerden kaçınılması.

Vakit namazlarıyla birlikte kılınan sünnetler, kuşluk namazı, yağmur duasına çıkılırken kılınan istiska namazı, tavaf ve istihare namazları gibi vakte bağlı olmayıp belli bir sebepten ötürü kılınan namazlar ve mutlak olarak kılınan nafile namazlar için yapılacak olan niyete gelince; kılınacak olan nafile namaz belli bir vakte bağlıysa veya bir sebepten ötürü kılınıyorsa, bunun niyet ederken belirtilmesi, ayrıca sünnetliğinin kastedilmesi gerekir. Örneğin sabah namazının sünnetini kılacak olan bir kişi, *"Sabah namazının sünnetini kılmaya niyet ettim"* demeli veya öğle namazının son sünnetini kılacak olan bir kişi, *"Öğle namazının son sünnetini kılmaya niyet ettim"* demelidir. Yine bu niyetin iftitah tekbirine bitişik olarak yapılması şarttır. Nafile namaz için yapılan niyette, namazın nafileliğine niyet etmek zorunlu değil, müstehaptır.

Kılınacak namaz mutlak nafileyse, bu durumda mutlak olarak namaza niyet edilmesi yeterli olur. Yalnız bu niyetin de iftitah tekbirine bitiştirilmesi şarttır. Eda niyetine kaza, kaza niyetine eda namazı kılınabilir.

Hanefi mezhebine göre ise böyle bir niyetle kılınan namaz sahih olmaz.

Nafile namazlar kılınırken niyet esnasında belirtilmeleri veya nafileliklerine niyet edilmesi şart değildir. Belli bir sebepten ötürü kılınan nafile namazlar da bu bakımdan mutlak nafile namazlar gibidirler.

Tahiyyetü'l-Mescit namazı da bir sebebe bağlı olarak kılınan nafile namazlardandır ve sebebi de kişinin mescide girmesidir. Fakat mescide girildiğinde başka bir namaza başlanacak olursa, Tahiyyetü'l-mescit namazı da kılınmış sayılır.

Niyette Şüphe

Kişi, niyet edip etmediği veya niyetin şartlarını yerine getirip getirmediği hususunda namazda iken şüpheye düşerse şüphe durumunda bir şey yapmaması gerekir. Şüphe gerektiren bir eksiklik yapmadığını kısa sürede hatırlarsa namazı bozulmaz. Ama bu şüphesi uzun sürerse namazı bozulur.[315]

---

315 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 237.

İmamın ve İmama Uyan Kişinin Niyeti

İmama uyan kişinin namazının sahih olabilmesi için, namazın başlangıcında imama uymaya niyet etmesi şarttır. Bir kişi yalnız başına iftitah tekbirini alıp namaza durur, daha sonra bir imamın farz kıldırmakta olduğunu görürse, namazda iken ona tabi olmaya niyet etmesi halinde namazı sahih olur.[316] Yalnız Cuma namazı, iade edilen namaz ve yağmurdan ötürü cem-i takdim şeklinde kılınan namaz bu hükmün dışındadır.

İmamın dört durumda imamlığa niyet etmesi gerekir:

1. Cuma namazını kıldıran kişinin imamlığa niyet etmesi gerekir.

2. Yağmur nedeniyle ikindinin öğle ile birlikte, yatsının da akşam ile birlikte cem-i takdim yapılarak kılınması halinde imamın bu şekilde kıldırılan namazların sadece ikincisinde imamlığa niyet etmesi zorunludur.

3. Vakit içerisinde cemaatle iade edilen bir namazı kıldıran kişinin imamlığa niyet etmesi gerekir.

4. Cemaatle kılınması adanan namazı kıldıran kişinin, günahtan kurtulmak için imamlığa niyet etmesi gerekir.[317]

II. İFTİTAH TEKBİRİ

Namaza başlama tekbiri anlamına gelen bu tekbirle namaza girilmiş olur. Bu tekbirin alınmasından sonra, daha önce yapılması mubah olan bazı fiiller, namaz kılmakta olan kişiye artık haram olduğu için buna aynı zamanda Tahrim tekbiri de denir. İmam, imama tabi olan veya yalnız başına namaz kılan kimse unutarak veya kasten bu tekbiri almaksızın namaza başlayacak olursa, namazı gerçekleşmez. İftitah tekbirinin farz olduğu hususunda Müslümanlar arasında görüş birliği vardır. İftitah tekbirinin önemini vurgulayan bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ اَلطُّهُورُوَتَحْرِيمُهَااَلتَّكْبِيرُوَتَحْلِيلُهَااَلتَّسْلِيمُ

"Namazın anahtarı temizliktir.(Namaz öncesi fiilleri) haram kılan unsuru tekbir,(o fiilleri) helal kılan unsuru ise selam vermektir."[318]

a. İftitah Tekbirinin Şekli

İftitah tekbiri, *"Allahü ekber"* şeklinde iki kelimeden ibarettir. Bundan başka bir ifade ile namaza başlanacak olursa, kılınan namaz geçerli olmaz.

---

316 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/382.
317 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, I/777-779.
318 Ebu Dâvûd, Taharet, 31; İbn Mâce, Taharet, 54.

Hanefi mezhebine göre ise "Allahü ekber" sözüyle namaza başlamak şart olmayıp vaciptir. Bu sözü söylemeden namaza duran kişi, her ne kadar günahkâr olsa da kıldığı namaz geçerli olur.

b. İftitah Tekbirinin Şartları

İftitah tekbirinin geçerli olması için yerine getirilmesi gereken şartlar şunlardır:

1. Arapça telaffuz edebilen kişinin iftitah tekbirini Arapça alması. Kişi eğer Arapça telaffuz edemiyorsa, tekbiri bildiği dille alabilir. Ancak bu arada Arapça tekbir almayı öğrenmeye çalışması da gerekir.

2. Kılınacak namaz farz ise ve kişi de muktedir ise, tekbiri ayakta almalıdır. Ama kılınacak namaz nafile ise, iftitah tekbirini oturmuş vaziyette de alabilir. Zaten bu namaz oturarak da kılınabilir.

3. Tekbir alınırken *"Allah"* lafza-i celali ile *"Ekber"* kelimesinin söylenmesi.

4. *"Allah"* lafza-i celalinin uzatılmaması, yani *"Aaallahü ekber"* şeklinde telaffuz edilmemesi.

5. Ekber kelimesinin, telaffuz edilirken (ba) harfini uzatarak *"Ekbaaar"* şeklinde telaffuz edilmemesi.

6. Ekber kelimesindeki (ba) harfinin, ekibber şeklinde şeddeli olarak telaffuz edilmemesi.

7. *"Allah"* lafza-i celali ile ekber kelimesinin arasına harekeli veya harekesiz bir (vav) harfinin konulmaması, yani *"Allahuû ekber"* ya da *"Allah vekber"* şeklinde telaffuz edilmemesi.

8. *"Allah"* lafza-i celalinin başına (vav) harfinin konulmaması, yani *"Vallahü ekber"*şeklinde telaffuz edilmemesi.

9. *"Allah"* lafza-i celali ile ekber kelimesi arasında uzun veya kısa bir duraklama yapılmaması. Ya da ikisinin arasına (hüve) zamiri yahut nida edatı veya Allah'ın sıfatlarından birinin konulmaması.

10. Tekbir alan kişinin, aldığı tekbiri kendi işitebileceği bir sesle alması. Ancak sağır veya dilsiz olan veya gürültülü bir ortamda tekbir alan kişinin, aldığı tekbiri kendisinin işitmesi şart değildir

11. Vaktin girmesi. Kılınacak olan namaz farz veya vakte bağlı nafile yahut sebebe bağlı nafile bir namaz ise, vaktin girmiş olması şarttır.

12. İftitah tekbirinin kıbleye yönelik iken alınması.

13. Kişi, imama uyarak namaz kılacaksa iftitah tekbirini imamın tekbirinden sonra alması.

14. Tekbir kelimelerindeki harflerin tam olarak telaffuz edilmesi.[319]

---

[319] Cezirî, Mezahib I, 221-222.

İftitah Tekbirinin Sünnetleri

1. İmamın, arkasında safa durulduktan ve kendisi sağ tarafa dönüp cemaate

إِسْتَوُوا رَحِمَكُمُ اللّٰهُ

"Saflarınızı düzgün tutun. Allah, size rahmet etsin" demesi; sol tarafa da dönüp aynı sözü tekrarladıktan sonra iftitah tekbirini almalıdır. Safların düzgün tutulmasının fazileti hakkında Abdullah b. Ömer (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

أَقِيمُوا الصُّفُوفَ ، وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ ، وَلِينُوا بِأَيْدِى إِخْوَانِكُمْ ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ. وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللّٰهُ ، وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ

"Safları düzgün tutun; omuzları(nızı) aynı hizaya getirin; boşlukları doldurun; sizi safa yerleştiren kardeşlerinizin elleriyle yerleştirme hareketlerine uyun; aranızda şeytana boşluk bırakmayın; safları bitiştirenin işini Allah rast getirir; saflar arasında kopukluk meydana getiren kimsenin işini onur ve üstünlük sahibi olan Allah rast getirmez."[320]

2. İftitah tekbiri alınırken parmakların arası açık ve avuçlar kıbleye yönelik vaziyette, eller omuz hizasına kadar kaldırılmalıdır. Yani avuç içi omuz hizasına, başparmak ucu da kulak yumuşağının hizasına kadar kaldırılmalıdır.[321]

> *İmam Ebu Hanife'ye göre ise iftitah tekbiri alırken ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerekir.*

3. Namazı yalnız kılmakta olan kişi iftitah tekbirini sessizce almalıdır. İmam ise bu tekbiri cemaate duyuracak kadar yüksek sesle almalıdır.

4. İftitah tekbiri namaza yapılan niyetin zail olmaması için, kelimeler uzatılmadan süratle alınmalıdır.

III. KIYAM

Farz namazın rükünlerinin üçüncüsü olan kıyam, namazın bir bölümünü ayakta kılmaktır. Gücü yettiği takdirde kişinin, namazın bu bölümünde ayakta durmasının farz olduğu konusunda mezhepler görüş birliği etmişlerdir. Ama kişi, hastalık veya benzeri bir sebepten ötürü ayakta duracak güçte değilse, bu durumda sözünü ettiğimiz kıyam yükümlülüğünden muaf olur; yapabildiği kadarıyla ve yapabildiği şekilde namazını kılar. Sünnet, mendup ve benzeri nafile namazlara gelince, bunları ayakta kılmak farz değildir. Aksine, bu namazları kılmakta olan kişi, ayakta durmaya gücü yetse bile oturarak da kılabilir. Ancak ayakta durmaya gücü yettiği halde nafile namazları oturarak kılan kimsenin kıldığı namaz geçerli olmakla birlikte, ayakta kılan kimseye nispetle elde edeceği sevap yarı yarıya aza-

---

320 Ebu Dâvûd, Salât, 93.
321 Nevevî, el-Mecmu' III, 262.

lır. Bu hususla ilgili olarak Ebu Büreyde, hemoroit hastası olan İmran b. Husayn (r.a)'ın kendisine şöyle dediğini rivayet etmiştir:

عَنْ أَبِي بُرَيْدَةَ قَالَ حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ وَكَانَ مَبْسُورًا قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ قَاعِدًا فَقَالَ إِنْ صَلَّى قَائِمًا فَهُوَ أَفْضَلُ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَائِمِ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ

Resulullah (s.a.s)'a, kişinin oturarak namaz kılmasının hükmünü sordum. Şöyle cevap verdi: *"Ayakta kılarsa (tabii ki oturarak kılmasından) daha faziletlidir. Oturarak kılana, ayakta kılanın sevabının yarısı kadar sevap verilir. Uzanarak kılana ise, oturarak kılanın sevabının yarısı kadar sevap verilir."*[322]

Hanefi mezhebine göre ise farz namazlarla vitir, adak namazı ve sabah namazının sünnetini oturarak kılmak sahih olmaz.[323]

Namaz kılmakta olan kişi farz, sünnet veya mendup olan kıraati ifa etmek için ayakta durduğu sürece kıyam, kendisi için farz olur. Yine kıyamda iken yapılması istenen işler için de ayakta durması farzdır.

Kıyam hâlinde omurganın dik tutulması şarttır. Ama boynu dik tutma şartı yoktur. Çünkü namaz kılmakta olanın başını öne doğru eğmesi müstehaptır. Kıyam hâlindeki kişi, herhangi bir mazereti olmaksızın sağa veya sola doğru meyilli durursa kıyam rüknünü yerine getirmiş olmaz. İftitah tekbirini alıp Fatiha'yı okuyacak kadar bir süre ayakta duran kişi, kıyam rüknünü yerine getirmiş olur. Çünkü Fatiha'dan sonra zammı sure okumak farz değil, sünnettir. Kıyamın farz namaz için bir rükün olduğu şu hadis-i şeriften anlaşılmaktadır:

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَتْ بِي بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ

İmran b. Husayn (r.a)'dan rivayet: Bende hemoroit hastalığı vardı. Namazı nasıl kılacağımı Hz. Peygamber (s.a.s)'e sordum. Bana şöyle cevap verdi: *"Namazı ayakta kıl; eğer yapamazsan oturarak kıl; oturarak da kılamazsan yan gelmiş vaziyette kıl."*[324]

Ayakta durmaya gücü yeten kimsenin cenaze namazını oturarak kılması caiz değildir. Mazereti olmadan oturarak kılan kimsenin cenaze namazı geçerli olmaz. Çünkü bu namazın rükünlerinin büyük kısmını kıyam teşkil etmektedir.

Hasta Kimselerin Namaz Kılması

Farz namazı ayakta kılamayacak derecede hasta olan kimseler, namazlarını oturarak kılarlar. Ayakta durmaya gücü yettiği halde, ayakta duracak olursa

322 Buhârî, Taksirü's-Salât, 17.
323 İbn Abidin, I, 444-445.
324 Buhârî, Taksirü's-Salât, 17-19; Ebu Dâvûd, Salât, 179; Tirmizî, Salât, 274.

kendisinde başka bir hastalığın meydana geleceği, yahut mevcut hastalığının şiddetleneceği ya da iyileşmesinin gecikeceği kesin olan hasta kişi de namazını oturarak kılar. Örneğin kendisinde sürekli idrar akıntısı bulunan bir kişi, namazı ayakta kıldığı takdirde kendisinden idrar akacağını, oturarak kılarsa abdestinin sağlam kalacağını bilirse namazını oturarak kılar.

Sağlıklı bir kişi namazını ayakta kıldığı takdirde bayılacağını veya başının döneceğini tecrübe veya başka bir yolla bilirse, oturarak kılar. Bütün bu sayılan kişiler namazlarını rükû ve secde ile tamamlarlar.

Kendisine yardımcı olan birisine yaslanarak ayakta durabilecek olan bir kişi, eğer yardımcısına sadece her rekâtın kıyamının başlangıcında ihtiyaç duyarsa, bu şekilde de olsa namazını ayakta kılmalıdır. Ama sadece her rekâtın kıyamının başlangıcında değil de kıyamın tamamında yaslanacağı bir yardımcıya ihtiyaç duyarsa, namazını ayakta kılması gerekmez; oturarak kılar. Değnek veya duvar gibi şeylere yaslanarak ayakta durabilen bir kişi, kıyamın tamamında yaslanmaya ihtiyaç duysa bile namazını ayakta kılması gerekir.

İftitah tekbiri alacak kadar bir müddetle olsa bile kıyamda duracak güce sahip olan bir kişi, yapabildiği kadarıyla namazını ayakta kılmalı, sonra da oturmalıdır. Oturarak namaz kılmakta olan kişi, mümkün mertebe hiçbir şeye yaslanmamalıdır. Ama yaslanmaksızın oturamayacaksa yaslanarak oturmalıdır. Oturmaktan aciz kalan kişinin, hiçbir kayda bağlı kalmaksızın yan tarafa uzanarak yüzünü ve göğsünü kıbleye çevirmesi ve namazını bu şekilde kılması mümkündür. Sağ yana uzanmak, sol yana uzanmaktan daha faziletli ve sünnete uygundur. Ama bu yapılamazsa sol yana uzanmak da caiz olur. Uzanarak namaz kılmakta olan kişi, yapabilecek durumdaysa rükû ve secdeleri tam yapmalıdır. Yapabilecek durumda değilse, bunları ima ile yerine getirmelidir.

Yan tarafa uzanarak da olsa namaz kılamayan kişi, namazını sırt üstü uzanarak kılar. Sırt üstü uzandığında ayaklarının tabanını kıbleye yöneltir. Yüzünü de kıbleye yöneltebilmek için, altına yastık ve benzeri şeyler koyarak başını azıcık yükseltir. Rükû ve secdeler için ima eder. Yapabildiği kadarıyla secdenin imasını, rükûun imasına nispetle daha aşağıya doğru yapması gerekir. Başıyla ima yapmaktan aciz kalan kişi, kirpikleriyle ima eder. Bunu da yapamaz ise namaz rükünlerini kalbi ile eda eder.

Oturarak Namaz Kılmak

Ayakta durmaktan aciz olan kişi, namazını oturarak kılabilir. Otururken iftiraş vaziyetinde oturması sünnettir. İftiraş, sol ayağın iç kısmı üzerine oturmaktır. Bu oturuş esnasında sağ ayak dik tutulur. Ancak iki durum bundan istisna edilmiştir:

1. Secde durumu: Bu durumda ayak parmaklarının alt taraflarını yere koymak gerekir

2. Son teşehhüt: Bu durumda uyluk üzerinde oturmak (teverrük) sünnettir.

Hanefi mezhebine göre ayakta durmaktan aciz olduğu için oturarak namaz kılan kişi, kıraat ve rükû esnasında dilediği şekilde oturabilir. Ama en faziletlisi, tıpkı teşehhüt hâlindeki gibi oturmaktır. Bunu da yapmaktan aciz ise dilediği şekilde oturur.

Rükû ve Secdeyi Yapmaktan Aciz Olmak

Namaz kılmakta olan kişi, rükû ve secdenin her ikisini veya birini yapmaktan aciz olduğu takdirde, yapamadığı kısımları ima ederek yerine getirir. Ayakta durmaya ve secde etmeye muktedir olup sadece rükûdan aciz olan kişinin, iftitah tekbiri ve kıraat için ayakta durması, rükû için ima ettikten sonra secdeye varması gerekir. Sadece kıyamda durmaya muktedir olup rükû ve secdeyi yapmaktan aciz olan kişi ise, iftitah tekbirini aldıktan sonra kıraatte bulunup rükû için kıyamda iken ima eder. Bundan sonra da oturarak bu vaziyette secdesini ima ile yapar. Rükû için oturur vaziyette ima eden ve secde için kıyamdayken ima eden kişinin namazı batıl olur.

Hanefi mezhebine göre rükû ve secde için ayakta iken ima etmek sahih olduğu gibi, oturarak da ima etmek sahih olur. Ama oturarak ima etmek daha faziletlidir.

Ayakta durmaya muktedir olamayan bir kişi, rükû ve secde için, oturma hâlinde ima eder. Secde için yapılan imanın, rükû için yapılan imaya nispetle daha eğimli olması gerekir. Ayakta durmaya muktedir olduğu halde, oturmaya muktedir olmayan kişi, rükû ve secdeyi asli şekliyle ifa etmekten aciz kalırsa, bunları kıyamda iken ima ile yapmalıdır. Ayakta durmaya muktedir olan kişinin, secde etmekten aciz kalsa bile ayakta durma yükümlülüğü düşmez. Bu takdirde secde imasının rükû imasına nispetle daha eğimli olması vacip olur.

Hanefi mezhebine göre secdeden aciz kalan kişi, ayrıca rükû etmekten aciz kalsa da kalmasa da esah görüşe göre kıyamda durma yükümlülüğü düşer. Rükû ve secdeyi oturmuş vaziyette ima yaparak yerine getirir.

Namaz fiillerini sadece göz işaretiyle veya kalbî mülahazayla ifa edebilen kişinin bu fiilleri bu şekilde yerine getirmesi gerekir. Aklı başında olduğu sürece kişinin namaz yükümlülüğü devam eder. Göz işaretiyle kılabilen kişinin, namaz fiillerini kalbî mülahaza ile yerine getirmesi yeterli olmaz.

Hanefi mezhebine göre namazı ancak kaş-göz işareti veya kalbî mülahaza ile kılacak duruma gelen kişinin namaz yükümlülüğü düşer. Bu durumdayken kılamadığı namaz sayısı beş vakitten fazla olan kişinin, iyileştikten sonra bu namazları kaza etmesi de gerekmez.

İma ederek namaz kılan kişinin, önüne yüksekçe bir şey koyması mekruhtur. Böyle yapıp da o şeyin üzerine secde ederse, ima etmiş sayılır.

Hasta kişi namazdayken iyileşirse, namazına devam ederek geri kalan kısmı muktedir olabildiği şekilde tamamlar.

Sandalyede Namaz

Zamanımızda cami ve mescitlerde sandalye, tabure ve benzeri şeyler üzerine oturarak namaz kılanların sayısında çoğalma olduğu gözlenmektedir. Bu da bazı kimselerin zihninde *"bu gibi şeyler üzerinde namaz kılanlar acaba namaz konusunda gereken itina ve titizliği göstermiyorlar mı?"* sorusunu meydana getirmekte ve bu hususta ileri geri konuşmalar, hatta bazen tartışmalar olduğu görülmektedir. Bunun üzerine Din İşleri Yüksek Kurulu konuyu görüşerek şöyle bir karara varmıştır:

Namaz, kulun Allah'a en çok yakınlık kazandığı bir ibadettir. Bu niteliğinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.s), bu ibadeti *"en hayırlı amel"*[325] olarak tanımlamış, kıyamet gününde hesabı sorulacak ilk amelin namaz olacağını bildirmiştir.[326] Bu sebeple namazın terk edilmesine izin verilmemiş, ima ile de olsa mutlaka kılınması istenmiştir. Hz. Peygamber, *"Kim namazı kasten terk ederse, Allah'ın himayesi ondan uzak olur."*[327] buyurmuştur.

Namaz ibadetinin rükünlerinin neler olduğu Kur'an ve Sünnette belirtilmiş ve nasıl uygulanacağı da bizzat Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından sözlü ve pratik olarak ortaya konulmuştur. Bu rükünler iftitah tekbiri, kıyam, kıraat, rükû, secde ve ka'de-i ahiredir. Allah Teâlâ, *"Gönülden boyun eğerek Allah için namaza kalkın"*[328]; *"Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."*[329] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) de; namaz kılmayı öğrettiği bir sahabiye, sonunda nasıl teşehhüd yapacağını gösterdikten sonra *"Bunu da yaptığında namazın tamam olur"* buyurmuştur.[330]

Bu rükünlerden herhangi birinin mazeretsiz olarak terk edilmesi hâlinde namaz sahih olmaz. Ancak dinimizde sorumluluklar, kulun gücüne göre belirlenmiş *(Bakara, 2/286)*; gücü aşan durumlar için kolaylaştırma ilkesi getirilmiştir *(Bakara, 2/185)*. Namazın rükünlerinden herhangi birini yerine getirmeye engel olan rahatsızlıklar da kolaylaştırma sebebi sayılmıştır. Buna göre;

Namazı normal şekli ile ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse için asıl olan namazını oturarak kılmaktır. Böyle bir kişi namazını kendi durumuna göre diz çökerek veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kıbleye doğru uzatarak kılar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), nasıl namaz kılacağını soran hasta bir saha-

---

325 İbn Mâce, Taharet, 4
326 Tirmîzî, Salât, 188
327 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI. 421
328 Bakara, 2/238
329 Hac, 22/77
330 Tirmîzî, Sünen, Ebvâbü's-Salât, 226

biye, *“Namazını ayakta kıl. Eğer gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan üzere kıl.”*[331] buyurmuştur.

Ayakta durabilen ve yere oturabildiği halde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri ima ile yapar.

Ayakta durabildiği halde oturduktan sonra ayağa kalkamayan kişi namaza ayakta başlar, secdeden sonra namazını oturarak tamamlar.

Ayakta durmaya ve rükû yapmaya gücü yettiği halde yere oturamayan kimse namaza ayakta başlar rükûdan sonra secdeyi tabure ve benzeri bir şey üzerine oturarak ima ile eda eder.

Ayakta durmaya gücü yetmeyen, yere de oturamayan kimse namazı tabure, sandalye ve benzeri bir şey üzerine oturarak rükû ve secdeleri ima ile yerine getirir.

Kul, Rabbine ibadet ederken hem özde samimi olmalı hem de dinin belirlediği şekil şartlarını tam olarak yerine getirmeye özen göstermelidir. Özen ve hassasiyet eksikliğinden dolayı Rabbine karşı sorumlu olacağı bilincinde olmalıdır. Bu sebeple namazını tabure, sandalye ve benzeri şeyler üzerinde kılan müminin ileri sürdüğü mazeretleri kendisini vicdanen rahatlatacak boyutta olmalıdır. Namazı asli şekline uygun olarak kılmaya engel olmayacak hafif bedeni rahatsızlıklar bu konuda meşru mazeret olarak görülmemelidir.

Öte yandan dinî açıdan zorunlu ve meşru bir sebep bulunmadıkça camilerde sandalyede namaz kılmak, göze hoş gelmeyen bir görüntü ortaya çıkarmakta ve cemaat arasında tartışmalara sebep olmaktadır. Özellikle üzerinde namaz kılmak amacı ile camilerde sıralar hâlinde sabit oturakların yapılması, cami doku ve kültürüyle bağdaşmamaktadır. Bu sebeple hastalık ve özürlülük gibi herhangi bir rahatsızlığı bulunan kimselerin, zorunlu olmadıkça namazlarını sandalyede değil, yere oturarak kılmaları uygundur.

IV. KIRAAT

Namazın rükünlerinin dördüncüsü her rekâtta Fatiha suresini okumaktır. Namazın bir rekâtında Fatiha’yı bilerek okumayan kişinin namazı batıl olur. Unutarak okumayan kişi ise, Fatiha okumadığı rekâtı yeniden kılmalıdır. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu hususta şöyle buyurmuştur:

لاَ صَلاَةَ إلاَّ بِقِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

“Fatihatü’l-Kitab okunmadan namaz olmaz.”[332]

Fatiha okumayı unutan kişi rükûa veya secdeye varmış, henüz müteakip rekâta kalkmadan bu durumun farkına varmış ise kıyam hâline dönüp Fatiha’yı okur. Müteakip rekâta kalktıktan sonra farkına varmış ise önceki rekât geçersiz

---

[331] Buhârî, Taksiru’As-Salât, 19

[332] Ebu Dâvûd, Salât, 136.

olur; kılmakta olduğu rekât öncekinin yerine geçer ve namazına böylece devam eder. Bu durumu selam verdikten sonra fark etmiş ve henüz araya uzun bir fasıla girmemiş ise namaza döner ve eksiğini tamamlamak için bir rekât namaz kılar ve ardından sehiv secdesi yapar. Ama selam vermesi ile bu durumu fark etmesinin arasına uzun bir fasıla girmiş ise namazını yeni baştan kılması gerekir.[333]

Hanefi mezhebine göre ise farz olan, özellikle Fatiha'nın değil de mutlak olarak Kur'an-ı Kerim'in okunmasıdır. Şu halde Fatiha'yı bilerek okumayan kişinin namazı geçersiz olmaz.

İmama uyan kişinin, kıraati sesli olan ve olmayan bütün namazlarda imamın ardı sıra Fatiha'yı okuması farzdır. Ancak imam, kıraati tamamlayıp rükûa varırken gelip kendisine tabi olan kişinin, o rekâtın Fatiha'sını okumasına gerek kalmaz. Bu durumda onun Fatiha okuma yükümlülüğünü imam üstlenmiş olur.

Hanefi mezhebine göre ise imama uyan kişinin namazda Fatiha okuması tahrimen mekruhtur.[334] Hanefi mezhebinin bu görüşü delil olarak şu hadis-i şerife dayanmaktadır:

مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ

"İmama uyarak namaz kılan kişinin, imamının kıraati kendisinin de kıraatidir."[335]

Fatiha'yı okumasını bilmeyen kişi, yapabiliyorsa onun yerine harf ve ayet bakımından eşit miktarda Kur'an ayetlerini okumalıdır.[336] Bu kişinin ezberinde bir veya daha fazla ayet olur da bunlar Fatiha suresinden eksik iseler, bunları Fatiha'ya denk gelinceye kadar tekrarlaması gerekir. Kur'an-ı Kerim'i hiç bilmeyenin namazda Fatiha yerine Allah adını zikretmesi;

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَاإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

"Süphanallahi ve'l-hamdü lillahi ve la ilahe illallahü vallahü ekber" duasını okuması gerekir. Bunları da bilmiyorsa Fatiha okuyacak kadar bir süre kıyamda durmalıdır.

Fatiha'nın iftitah duasından sonra okunması sünnettir. İleride ilgili bahiste de anlatılacağı gibi iftitah duası, *"Veccehtü vechiye…"* ifadeleriyle başlayan namaza başlangıç duasıdır.

Fatiha'nın Arapçadan başka bir dille okunması kesinlikle caiz değildir.

Hanefi mezhebine göre Fatiha'yı Arapça okuyamayan kişi, başka dildeki mealini okuyabilir.[337]

Fatiha'yı okuyan, kendi duyabileceği kadar sesli okumalıdır.

333 Nevevî, el-Mecmu', III, 288.
334 Tahtavî, 124.
335 İbn Mâce, İkâmet, 13.
336 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/245-246.
337 Kâsânî, Bedayiü's-Senayi', I, 527.

Fatiha'daki şeddeleri uygulamayanın Fatihası geçersiz olur. Mesela *"İyyâke"*deki şeddeyi terk etme durumunda bundan güneş ışığı manası çıkar ki, bunu bilerek şeddesiz okuyan kişi küfre girer.

Fatiha'nın bir harfinin başka bir harf ile değiştirilmemesi gerekir. Örneğin *"Veleddallin"*deki (dad) harfini (zı) harfi ile değiştirmemek. Yani *"Velezzallin"* dememek gerekir.[338]

Manayı değiştirecek bir hareke hatası yapılmamalıdır. Mesela *"En'amte"* yerine *"En'amtü"* ya da *"En'amti"* denilmemesi gerekir.

Kıraatte tertibe uyulmalıdır. Yani Fatiha'yı başından sonuna doğru sırasına uygun olarak okumak gerekir.

Fatiha'yı nefes alıp vermek dışında ara vermeksizin okumalıdır.

İlk rekâtta euzü besmeleden sonra Fatiha'ya başlanmalıdır. Müteakip rekâtlarda ise sadece besmeleden sonra Fatiha'ya başlanması yeterli olsa da euzü'nün her rekâtın başında tekrarlanması müstehaptır. Şunu belirtmeliyiz ki Fatiha'nın başında istiaze cümlesinin kullanılması, yani *"Euzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm"* demek müstehaptır. Ama bundan sonra besmele çekilmesi farzdır. Çünkü besmele Fatiha'dan bir ayettir. Besmele çekilmeyince Fatiha ve dolayısıyla namaz eksik kalmış olur. Şu halde Fatiha'nın başında besmele çekilmeden kılınan namaz geçerli olmaz. Ayrıca kılınan namaz cehri namazlardan ise Fatiha'nın ve zamm-ı surenin başında besmelenin de sesli olarak okunması sünnettir.[339]

V. RÜKÛ

Rükû kelimesi sözlükte Yüce Allah'ın huzurunda eğilip teslimiyet göstermek anlamına gelir. Rükû, namazın rükünlerinin beşincisidir. Fıkıh terimi olarak rükû şöyle açıklanabilir: Namaz kılmakta olan kişinin eğilip ellerini dizlerinin üzerine koymasına rükû denir. Yapabilecek durumda olan herkesin namazda rükûa gitmesi farzdır. Bununla ilgili olarak Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ

"Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin."[340]

Konuyla ilgili rivayetlerden biri şöyledir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى للّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ وَقَالَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَرَجَعَ يُصَلِّي كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ثَلَاثًا فَقَالَ وَالَّذِي

338 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/243.
339 Nevevî, el-Mecmu', III, 289.
340 Hac, 22/77.

بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ فَعَلِّمْنِي فَقَالَ إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْدِلَ قَائِمًا ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا وَافْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا

Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.s) mescide girdi. Ondan sonra bir adam da mescide girip namaz kıldı ve sonra da Peygamber (s.a.s)'e selam verdi. Peygamber (s.a.s) selamını aldı ve *"Dön, namazını yeniden kıl; çünkü sen namaz(ı tam) kılmadın"* buyurdu. Adam dönüp önce kıldığı gibi yeniden namaz kıldı. Sonra gelip Peygamber (s.a.s)'e selam verdi. Peygamber (s.a.s) *"Dön, namazını yeniden kıl; çünkü sen namaz(ı tam) kılmadın"* buyurdu. Bu durum üç kez tekrarlandı. Adam, *"Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, namazı bundan daha iyi kılamam. (Nasıl kılmam gerektiğini) bana öğret"* dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) ona şöyle buyurdu: *"Namaza durduğunda tekbir al, sonra Kur'an'dan ezberinde olan kısımlardan kolayına geleni oku, sonra rükûda düzgün duracak şekilde rükûa git, sonra dosdoğru duracak şekilde rükûdan kalk, sonra secdede düzgün duracak şekilde secdeye var, sonra düzgün oturacak şekilde secdeden kalk ve bunu bütün namazlarında yap."*[341]

Rükû hâlindeki kişi, kuyruk sokumu kısmını alçaltmaksızın, başını kaldırmaksızın, göğsünü ileriye vermeksizin boynu ile sırtını aynı seviyeye getirerek bu rüknü yerine getirir. Bu, sağlıklı kişi için en mükemmel rükû şeklidir. Mazereti nedeniyle oturarak farz namazını kılmakta olan kişinin rükûunun en az şekli, eğilerek alnını dizlerinin ön kısmıyla aynı hizaya getirmesidir. Yalnız bu pozisyonda iken alnın secde yerine temas ettirilmemesi gerekir.[342]

VI. SECDE

Secde kelimesi sözlükte teslimiyet göstererek boyun büküp meyletmek ve eğilmek anlamına gelir. Fıkıh ıstılahında ise secde, namaz kılan kişinin alnını secde yapacağı yere koymasıdır. Namazın rükünlerinin altıncısı secdedir. Namaz kılan kişinin her rekâtta iki secde yapması farzdır. Secdeye varılırken önce dizlerin, sonra ellerin yere konulması; kalkarken de önce ellerin, sonra dizlerin yerden kaldırılması gerekir. Bu tertibe uymayan kişi, her ne kadar secde yapmış sayılsa da secdenin yapılış şekline riayet etmemiş ve mekruh bir fiil işlemiş olur.[343]

Secdede farz olan miktar; alın, iki diz, iki el ve iki ayağın uçlarının yere değdirilmesi ile yerine getirilmiş olur. Nitekim bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

---

341 Buhârî, Sifetü's-Salât, 13.
342 Nevevî, el-Mecmu', III/379.
343 Nevevî, el-Mecmu', III/395-396

أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ ». وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَنْفِهِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ

"Yedi kemik üzerine secde etmekle emr olundum: Alın, (böyle buyururken burnuna da işaret etmişti) iki el, iki diz ve iki ayağın uçları."[344]

Secdede avuç içlerinin ve ayak parmaklarının alt taraflarının yere değdirilmesi şarttır. Secde ederken alnı ellerin üzerine koymamak gerekir. Aksi halde secde geçerli olmaz.

Hanefi mezhebine göre bu durumda secde geçerli olur. Ancak böyle yapmak mekruhtur.

Sarık veya sarığa benzer sargılar alnın tümünü kaplamış ise bunların üzerine secde etmek namazın sıhhatine zarar verir. Mazereti olmaksızın açık alın üzerine secde etmeyen kişi, bunu eğer kasıtlı olarak yapıyorsa namazı geçersiz olur. Sahabiler sıcaklarda alınlarını yere değdirmenin kendilerine eziyet verdiğinden şikâyette bulunarak sarıklarını alınlarının üzerine çekerek o şekilde secde etmeleri için Resulullah (s.a.s)'tan ruhsat istemişler, ancak Resulullah (s.a.s) kendilerine bu ruhsatı vermemiştir. Nitekim ashab-ı kiramdan Habbab b. Eret (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا

"Resulullah (s.a.s)'a (secde ettiğimiz) yerin sıcaklığını şikâyet ettik. Ama şikâyetimizin gerekçesini gidermedi."[345]

Hanefi mezhebine göre ise sarığın veya benzeri şeylerin kıvrımı üzerine secde etmenin namaza zararı olmaz.

Secdede alnın konulacağı yer, dizlerin konulduğu yerden daha yüksekte olmamalıdır. Aksi halde namaz bozulur. Ancak kuyruk sokumu bölgesi, baş ve omuzlardan daha yükseğe kaldırılırsa namaz sahih olur. Tabii ki özür sahipleri bu hükmün dışındadırlar.

Secde ederken alnın yere temas ettirilmesinin farz oluşu hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Alnı yere koymadan sadece burnu yere temas ettirmekle secde yapılmış sayılmaz. *Ancak İmam Ebu Hanife namaz kılmakta olan kişinin secde ederken alnı ile burnundan dilediğini yere temas ettirme konusunda serbest olduğunu, bunlardan sadece birini yere temas ettirmekle yetinebileceğini ifade etmiştir.*

Mezhebimizin fetvaya esas olan görüşüne göre secde ederken burnu yere temas ettirmek farz olmayıp müstehaptır.

Hanefilerden İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed de bu görüştedirler.

344 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 201, II, 103
345 Nesâî, Mevakît, 2; İbn Mâce, Salât, 3

VII. RÜKÛDAN KALKMAK,
VIII. İKİ SECDE ARASINDA OTURMAK,
IX. İTİDAL

Namazın bu üç rüknü genellikle bir arada ele alınır. *Bu rükünlerden secdeden kalkmak hariç, diğerlerinin hükmü Hanefi mezhebine göre vaciptir.* Oysa bunların her üçünün de farz olduğu hususunda diğer mezhepler görüş birliği etmişlerdir.

Kişi ayakta iken rükûa varmış ise, tekrar ayağa kalkıp dosdoğru durmasıyla; oturarak namaz kılan kişi oturur vaziyette rükûa varmış ise rükûdan kalkması, tekrar oturmasıyla gerçekleşir. Tabii bunu yaparken de rükûdan kalkıp secdeye gitmeden önce tuma'ninet (itidal, yani hissedilir şekilde duraksama) şartını yerine getirmesi gerekir. Bu şartı yerine getirirken ayakta gereğinden fazla, mesela Fatiha suresini okuyacak kadar beklememek gerekir. Çünkü rükûdan kalkıp ayakta doğrulup dikilmek, kısa bir rükündür. Sabah namazında kunut duası okuma ve Tespih namazı dışında bu rüknün uzatılması caiz değildir.[346]

Namaz kılmakta olan bir kimse başını rükûdan kaldırıp sonra secde eder de doğrulup ayakta dimdik durup durmadığı hususunda şüpheye düşerse kalkıp dosdoğru durmalı, sonra da secdeye varmalıdır.

Rükûa varan bir kimsede, doğrulup ayakta dikilmesine engel bir özür meydana gelirse, rükû hâlindeyken secdeye varabilir. Rükûdan kalkıp ayakta dosdoğru durma rüknü, mazereti dolayısıyla üzerinden kalkar. Ama bu özrü, secde için alnını yere koymasından önce ortadan kalkarsa ayağa kalkıp dosdoğru durması, sonra da secdeye varması gerekir. Fakat bu özür, alnını secde için yere koymasından sonra ortadan kalkarsa, artık ayağa kalkıp dosdoğru durmasına gerek kalmaz.[347]

İki secde arasında oturmaya gelince bu, kişinin birinci secdeden kalkıp tam olarak oturması ve her organının yerli yerine gelmesiyle gerçekleşir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz birinci secdeden kalktığında tam olarak yerine oturmadan ikinci secdeye varmazdı. Bu hususta Hz. Aişe validemiz (r.a) şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ الرُّكُوعِ لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا وَإِذَا سَجَدَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ لَمْ يَسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ جَالِسًا وَكَانَ يَفْتَرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى

"Resulullah (s.a.s), başını rükûdan kaldırdığında ayakta dimdik durmadan secdeye varmazdı. Secdeye varıp secdeden kalktığında da düzgün bir şekilde oturmadan (ikinci) secdeye varmazdı. (İki secde arasında otururken de) sol ayağını yere yan yatırırdı."[348]

---

[346] Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî, El-Envâr li 'Amâli'l-Ebrâr, I, 130.

[347] Nevevî, el-Mecmu' III, 390.

[348] İbn Mâce, Salât, 22.

Kişi secdeden kalktıktan sonra tam ve düzgün bir biçimde oturmazsa namazı sahih olmaz. Ama rükû ve secdeden kalktıktan sonra yapılan bu itidali de fazla uzatmamak gerekir.

X. SON KADE

Kılınmakta olan namaz sabah namazının farzı veya sünneti gibi iki rekatlik bir namaz ise, teşehhütte bulunmak için oturmak rükündür. Kılınmakta olan namaz akşam namazının farzı gibi üç veya yatsı namazının farzı gibi dört rekatlik bir namaz ise, son teşehhütte bulunmak için oturmak rükündür. Namazın rükünlerinin onuncusu olan bu oturuşa ka'de-i ahire denir. Bu ka'dede teşehhüt okuyacak, Peygamber Efendimize salât getirecek ve birinci selamı verecek kadar oturmak farzdır. Bundan fazlasını yapmak, mesela dua okumak ve ikinci selamı vermek için oturmaya devam etmek ise menduptur.

Namazda bu oturuşun rükün ve farz oluşunun delili, ashab-ı kiramdan Abdullah b. Mesud (r.a)'un şu rivayetidir: *"Namazda teşehhüt bize farz kılınmadan önce (tahiyyat duası yerine) şu duayı okurduk:*

السَّلاَمُ عَلَى اللّٰهِ قَبْلَ خَلْقِهِ ، السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ

'Selam, yarattıklarından önce Allah'a olsun. Selam, Cebrail ve Mikâil'e olsun.' Daha sonra Resulullah (s.a.s) bize teşehhüdü yani tahiyyat duasını öğretti."[349]

Bu rivayette geçen *"Teşehhüt bize farz kılınmadan önce…"* ifadesi son oturuşunda teşehhüdün, yani farz olduğunu göstermektedir.

> *Hanefi mezhebine göre son ka'dede teşehhüt okuyacak kadar oturmak farzdır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:*

"Başını son secdeden kaldırıp teşehhüt miktarınca oturduğun takdirde namazın tamamlanmış olur."[350]

XI. SON TEŞEHHÜT

Namazın rükünlerinin on birincisi, son ka'dede (oturuşta) teşehhüt, yani tahiyyat duasını okumaktır.

> *Hanefi mezhebine göre ka'de hâlinde teşehhütte bulunmak, yani tahiyyat duasını okumak vaciptir.*[351]

Tahiyyat duası sessizce okunur. Sesli olarak okunması her ne kadar namazı bozmasa da mekruhtur. Tahiyyat'ın metni şudur:

---

349 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 471, II, 378.
350 Dârekutnî, Sünen, I, 360.
351 Kâsânî, Bedayiü's-Senayi', I, 688.

اَلتَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلّٰهِ أَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ
أَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ

Tahiyyatü'nün tam metni bu kadardır ve bunun tamamını okumak faziletlidir. Ama aşağıdaki şu metni okumakla da farz olan teşehhüt yerine getirilmiş olur:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ سَلاَمٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ
أَشْهَدُ أَنْ لاَإِلَهَ إِلاَّاللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ

Farz olan tahiyyatı okumanın sahih olması için kişinin, yapabiliyorsa Arapça ve kelimeleri de peş peşe okuması şarttır. Tahiyyatın Arapçasını bilmeyen kimse namaz kılarken başka dilde tercümesini okuyabilir.[352]

Gürültü ve benzeri engeller yoksa okuduğu metni kendi duyabileceği kadar sesli okuması gerekir. Kelimeler arasındaki sıraya uymak da gerekir. Kasıtlı olarak sıraya uyulmaması namazı bozar. Ama kasıt yoksa namaz bozulmaz.

XII. TEŞEHHÜTTEN SONRA PEYGAMBER EFENDİMİZE SALÂT OKUMAK

Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumanın farz olduğu Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir:

اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً

"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."[353]

Bu âyet-i kerime, Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumanın farz olduğuna delalet etmektedir. Âlimler salât okumanın namaz dışında farz olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. İmam Şafii (rh.a) bu hususta şöyle demiştir: *"Yüce Allah bu âyetle, (Hz. Peygamber'e) salât okumayı farz kılmıştır. Salât okumaya en uygun hâl ise namaz hâlidir."*[354]

Namazda Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumanın gerekliliği sünnetle de sabittir. Sahabeden Ebu Mesud Ukbe b. Amr (r.a) Peygamber (s.a.s) Efendimize, *"Namaz kılarken sana nasıl salât okuyalım?"* diye sorduğunda Hz. Peygamber ona şöyle cevap verir:

قُولُوا اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

352 Erdebilî, El-Envâr, I, 134.
353 Ahzâb, 33/56.
354 Nevevî, el-Mecmu' III, 450.

“Deyin ki: Allah’ım! İbrahim ailesine merhamet ettiğin gibi Muhammed ve ailesine de merhamet et, şan ve şerefini yücelt, itibar ve değerini artır. Sen çok övülen, çok şerefli olansın. İbrahim ailesini mübarek ve şerefli kıldığın gibi Muhammed’i ve ailesini de mübarek ve şerefli kıl. Sen çok övülen, çok şerefli olansın.”[355] Namazda Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumanın en uygun zamanı, namazın sona ermek üzere olduğu zamandır. Şu halde teşehhütten yani tahiyyat duasını okuduktan sonra Peygamber Efendimize salât okumak gerekir. İmam Nevevî (rh.a), son teşehhütten sonra Peygamber Efendimize salât okumanın Şafii mezhebine göre farz olduğu hususunda ihtilaf bulunmadığını açıkça ifade etmiştir.[356]

Farz olan salâtı okumanın sahih olması için kişinin, yapabiliyorsa Arapça okuması şarttır. Salâtın Arapçasını bilmeyen kimse namaz kılarken başka dilde tercümesini okuyabilir.

Namazlarda teşehhütten yani tahiyyat duasını okuduktan sonra Peygamber Efendimize salât okumak namazın rükünlerindendir. Salâtın en azı

أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ

veya

أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ

kadardır. Salâtın tamamı ise şöyledir:

أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَي آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَي آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Hanefi mezhebine göre ise son teşehhütten sonra Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumak, namazın rükünlerinden değil, sünnetlerindendir. Bu mezhebe göre salât metni şöyledir:

أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

أَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

---

355 Buhârî, Deavât, 31.
356 Nevevî, el-Mecmu’, III, 447.

XIII. BİRİNCİ SELAM

Namazın rükünlerinin on üçüncüsü birinci selamdır. Namazın normal olarak selamla sona ereceği şu hadis-i şerif ile bildirilmiştir:

مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ اَلطُّهُورُوَتَحْرِيمُهَااَلتَّكْبِيرُوَتَحْلِيلُهَااَلتَّسْلِيمُ

"Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz öncesi fiilleri) haram kılan unsuru tekbir, (o fiilleri) helal kılan unsuru ise selam vermektir."[357]

Namaz kılan kişi birinci selamı vermekle namazını tamamlamış sayılır. Birinci selamı vermekle yetinmenin delili şu hadis-i şeriftir:

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فَسَلَّمَ مَرَّةً وَاحِدَةً

Seleme b. Ekva (r.a)'dan rivayet: *"Resulullah (s.a.s)'ın namaz kıldığını ve bir selam verdiğini gördüm."*[358]

Birinci selamı verirken en azından *"Esselamü aleyküm"* denmelidir. Selamın ekmeli ise şöyledir: *"Esselamü aleyküm ve rahmetüllah."*

Selam vermeden namazdan çıkılması hâlinde namaz batıl olur.

Hanefi mezhebine göre ise her iki selamı vermek ve selam lafzıyla namazdan çıkmak vaciptir.

"Selamün aleyküm" demek yeterli olmaz.[359]

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kimse, imamın sağ tarafa selam vermesinden sonra selam vermelidir. İmamın iki tarafa selam vermesinden sonra selam vermesi ise müstehaptır.

Mesbuk kimsenin, namazın kalan kısmını tamamlamak üzere ayağa kalkmayı imamın iki tarafa selam vermesinden sonra başlatması müstehaptır. Ama imamın sağ tarafa selam vermesinden sonra kalkması da caizdir. Çünkü bu durumda imam namazdan çıkmış olmaktadır.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kimse, imamın selam vermeye başlamasından önce –şayet imamdan ayrılmaya niyet etmemiş ise– kendisi selam verecek olursa namazı bozulur. Ama imamla birlikte selam verir veya mesbuk kişi imamın selam vermeye başlamasından sonra ve fakat selamı tamamlamasından önce kalkıp yalnız başına namaza devam edecek olursa namazı bozulmaz.

İmam sağ tarafa selam vermekle yetinirse, kendisine uyan kimsenin sol tarafa da selam vermesi sünnet gereğidir.[360]

---

357 Ebu Dâvûd, Taharet, 31; İbn Mâce, Taharet, 54.
358 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 29.
359 Nevevî, el-Mecmu' III, 459; İbn Abidin, I, 468.
360 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 283.

XIV. RÜKÜNLER ARASINDAKİ SIRAYA UYMAK (TERTİP)

Namazın rükünlerinin çoğu arasındaki sıraya (tertibe) uymak namazın rükünlerinden olup uyulması farzdır. Buna göre namaz kılacak olan kişi işe önce niyet ve iftitah/tahrim tekbiri ile başlamalı, ardından Fatiha suresini okumalı, sonra rükûa varmalı, rükûdan kalkıp doğrulmalı, sonra secdeye varmalı, secdeden kalkıp biraz oturduktan sonra ikinci secdeye varmalı ve bunu müteakip rekatlerde de yapmalıdır. Namaz kılan kişi, secdeyi rükûdan veya rükûu kıyamdan önce yaparsa, ya da diğer rükünler arasında uyulması gerekli sırayı bozarsa namazı ittifakla bozulur.

Namazın rükünlerinin çoğu arasında tertibe uymak farzdır. Bazı rükünlerini ise birbirine bitiştirmek, mesela niyeti iftitah/tahrim tekbirine ve ka'deyi teşehhüd ve salât okumaya bitiştirmek gerekir.

> *Hanefi mezhebine göre ise namaz rükünleri arasındaki sıraya uymak farz olmayıp namazın sıhhat şartlarındandır. Buna göre bir kişi kıyamda durmadan rükûa varır ve ondan sonra secdeye varıp ayağa kalkarsa bu rükûu geçerli olmaz. Bunu lağvedip tekrar rükûa varır ve secde ederse o zaman namazının bu rekâtı geçerli olur.*[361]

Buraya kadar kısaca açıklayarak saydığımız rükünler arasındaki sıraya uyularak namazın bir rekâtının nasıl kılınacağı Peygamber (s.a.s) Efendimizin uyarı niteliğindeki şu hadis-i şerifinde açıklanmaktadır: Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), namazını düzgün kılmayan bir kişiyi gördüğünde ona şu uyarıda bulunmuştur: *"Namaza durduğunda tekbir al. Sonra Kur'an'dan sana kolay geleni oku. (Bazı rivayetlerde ise "Ümmü'l-Kur'an'ı (Fatihayı) oku"* dediği nakledilir.) Sonra mutmain oluncaya kadar rükûu yap. Sonra dimdik duruncaya kadar rükûdan kalk. Ondan sonra secdeye var ve mutmain oluncaya kadar secdede kal. Ondan sonra da tam doğruluncaya kadar kalk. Bundan böyle bunu tüm namazlarında yap."[362]

Tertibin Terk Edilmesi

Namazın rükünleri arasında tertibe uymak farzdır. Bu tertibin terk edilmesi ya kasten, ya unutarak olur.

Tertibin Kasten Terk Edilmesi

Namaz kılmakta olan kişi, fiili bir rükünde tertibi terk eder, mesela rükûdan önce kasten secdeye varır veya kıraatte bulunmazdan önce rükûa varır, yahut secdeden önce selam verirse namazı bozulur.

Namaz kılmakta olan kişi, selam verme dışında sözlü bir rükünde tertibi terk eder, mesela secde etmeden önce kasten teşehhütte bulunur veya teşeh-

---

361 Cezirî, Mezahib, I, 238.

362 Müslim, Salât, 45; Tirmizî, Salât, 110; Nesâî, Tatbik, 15.

hütte bulunmadan Peygamber Efendimize salât okursa namazı bozulmaz. Ama sırasından önce yapmış olduğu rükün geçerli olmaz; aksine o rüknü yerinde yeniden yapması gerekir.

Tertibin Unutarak Terk Edilmesi

Namaz kılmakta olan kişi, rükünler arasındaki tertibi unutarak terk eder de sonra bunu hatırlarsa, iki durum söz konusu olur:

1. Namaz kılmakta olan kişi terk edip atladığı rüknü, bir sonraki rekâttaki mislini yapmazdan önce hatırlayacak olursa, hatırlar hatırlamaz hemen yerine getirmeli ve sonraki rüknü ifa etmeli, namazın sonunda da sehiv secdesi yapmalıdır. Ama hatırladığında terk edip atladığı rüknü yerine getirmekte gecikip zaman kaybederse namazı bozulur. Mesela Fatiha suresini okuyup okumadığı hususunda rükûda iken şüphe duyarsa veya rükû yapıp yapmadığı hususunda secdede iken şüphe duyarsa, yapıp yapmadığından şüphelendiği rüknü yerine getirmek için geri dönüp o rüknü hemen ifa eder. Şüphe hâlindeyken olayı net bir şekilde hatırlayabilmek için azıcık beklerse namazı bozulur. Ama Fatiha suresini okuyup okumadığı hususunda kıyam hâlindeyken şüphelenir de hatırlayabilmek için susup beklerse namazı bozulmaz.

Yapılıp yapılmadığından şüphe edilen rüknü yerine getirmek için o rükne geri dönmek gerekir, denilmişti. Ancak rükû ve secde bu hükümden istisna edilmiştir. Yapılıp yapılmadığından şüphe edilen bu rükünleri yerine getirmek için bu rükünlere değil de bunlardan önceki rükünlere dönmek gerekir. Mesela rükû yapıp yapmadığı hususunda secdede iken şüphe duyan bir kimse, rükûu yapmak için rükû hâline değil de bir önceki rükün olan kıyam hâline geri döner. Kıyamdan sonra rükûa varır. Aynı şekilde ikinci secdeyi yapıp yapmadığı hususunda teşehhütte iken şüphe duyan bir kimse, ikinci secdeyi yapmak için secde hâline değil de bir önceki rükün olan iki secde arası oturuş hâline geri döner. Oturduktan sonra ikinci secdeyi yapar.

2. Namaz kılmakta olan kişi terk edip atladığı rüknü, bir sonraki rekâttaki mislini yaptıktan sonra hatırlayacak olursa, mesela birinci rekâttaki secdeyi yapmadığını ikinci rekâtın secdesini yaptıktan sonra hatırlarsa bu durumda birinci rekât tamamlanmış olur ve namazın kalan kısmını kılmaya devam eder, namazın sonunda da sehiv secdesi yapar. Aynı şekilde birinci rekâtta Fatiha suresini okumadığını ikinci rekâtta Fatiha suresini okuduktan sonra hatırlayacak olursa, ikinci rekâtta okuduğu Fatiha, birinci rekâtın Fatihasının yerine geçer ve bundan sonra namazın kalan kısmını kılmaya devam eder, namazın sonunda da sehiv secdesi yapar. Yalnız iki durum bu hükümden istisna edilmiştir:

a. Namaz kılmakta olan kişi namazın başında niyet etmeyi veya iftitah/tahrim tekbiri almayı unutarak terk eder de bunu terk ettiğini sonra hatırlarsa namazı bozulur ve yeniden kılması gerekir.

b. Namaz kılmakta olan kişi namazın sonunda selam vermeyi unutup terk eder de sonra hatırlarsa, suskunluk içinde beklemesi kısa da sürse uzun da sürse selam vererek namazını tamamlar. Bu durumda sehiv secdesi yapması gerekmez.

Namaz kılmakta olan bir kimse namazının sonunda veya namazı tamamladıktan ama örfe göre aradan uzun bir zaman geçmeden son rekâtın bir secdesini yapmadığını hatırlarsa, bu secdesini hemen yerine getirir ve secdeden sonra teşehhüdü de yeniden ifa etmesi gerekir. Ama sondan önceki rekâtlardan birinin secdesini yapmadığını bu hâldeyken hatırlarsa, tam bir rekât daha kılması ve sehiv secdesi yapması gerekir.

J. NAMAZIN VACİPLERİ

Bilindiği gibi Şafii ve Maliki mezheplerine göre hac dışındaki diğer ibadetler konusunda farz ile vacip terimleri aynı anlama gelmektedirler. Dolayısıyla namaz bahsinde vacip terimiyle karşılaşılmayacaktır. Namazın farzları önceki kısımlarda anlatıldığına göre buradan itibaren namazın sünnetleri bahsine geçilecektir.

K. NAMAZIN SÜNNETLERİ

Şafii ve Hanbelî mezheplerine göre sünnet, mendup, müstehap ve tatavvu gibi terimler aynı manaya gelirler. Bunları işleyen sevap kazanır; terk edense ahirette hesaba çekilmez. Ama terk etmekten ötürü, bunları işleme sevabından yoksun kalır. Şunu da belirtelim ki; Müslüman kişi, sünnetleri hiçbir zaman hafife almamalıdır.

Namazın sünnetleri, hey'ât ve eb'az olmak üzere iki kısma ayrılır. Hey'ât, namazın rükün ve eb'azları dışında kalan sünnetlerdir. Eb'aza gelince, bunlar Hanefi mezhebindeki vaciplerin bir çeşit karşılığı olup, bilerek yerine getirilmemeleri durumunda bir eksiklik meydana gelmiş olur; bu eksikliğin giderilmesi de ancak sehiv secdesi ile mümkün olur.

Eb'azdan olan sünnetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Sabah namazının farzının son rekâtında rükûdan kalktıktan sonra duada olduğu gibi, elleri kaldırıp semaya doğru açarak kunut duası okumak. Kunut duası şöyledir:

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا اَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَاقَضَيْت فَاِنَّكَ تَقْضِي وَلَايُقْضَى عَلَيْكَ وَاِنَّهُ لَايَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَايَعِزُّ مَنْ عَادَ يْت تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَاقَضَيْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

Kunut okumanın gerekliliğine dayanak teşkil eden rivayetlerden biri şöyledir:

عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ ، ثُمَّ تَرَكَهُ ، فَأَمَّا فِى الصُّبْحِ فَلَمْ يَزَلْ يَقْنُتُ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا.

Rebî' b. Enes, babası Enes'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Peygamber (s.a.s), bir ay süreyle namazda kunut okuyarak onlara (Müslümanlara zulmeden ve Kur'an okuyucularını şehid eden bazı Arap kabilelerine) beddua etti. Sonra bunu bıraktı. Ama dünyadan ayrılıp ahirete göçünceye kadar sabah namazında kunut okumaya devam etti."*[363]

Hanefi mezhebine göre kunut duası vitrin üçüncü rekâtında zamm-ı surenin okunmasından sonra ve rükûa varmadan okunur. Vacip olan bu uygulama yıl boyu devam eder. Ama sabah namazında kunut duası okunmaz.

Ramazan ayının 15'inden sonra sabah namazında okunmasının yanı sıra vitir namazının son rekâtında da kunut okumak sünnettir. Bunların dışında kalan diğer namazlarda herhangi bir afet ve musibet sebebiyle kunut okumak sünnet ise de eb'azdan sayılmaz.

2. Kunutu kıyamda iken okumak.
3. Kunutun sonunda Peygamber Efendimize salât okumak.
4. Salâtı da kıyamda iken okumak.
5. Salâttan sonra Peygamber Efendimize selam göndermek.
6. Selamı da kıyamda iken göndermek.
7. Peygamber Efendimizin âline salât okumak.
8. Bu salâtı da kıyamda iken okumak.
9. Peygamber Efendimizin ashabına salât okumak.
10. Bu salâtı da kıyamda iken okumak.
11. Peygamber Efendimizin âline selam göndermek.
12. Bu selamı da kıyamda iken göndermek.
13. Peygamber Efendimizin ashabına selam göndermek.
14. Bu selamı da kıyamda iken göndermek.
15. Üç ve dört rekâtlı namazlarda birinci teşehhütte bulunmak. Birinci teşehhüdün farz olmayıp eb'az sünnetlerden olduğuna delalet eden bir rivayette ashab-ı kiramdan Abdullah b. Buhayne (r.a) şöyle demiştir:

إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ مِنْ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ

[363] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 296.

"Resulullah (s.a.s), öğle namazının ikinci rekâtından sonra oturmadan (üçüncü rekât için) ayağa kalktı. Namazını tamamladığında iki (sehiv) secde(si) yaptı, sonra da selam verdi."[364]

Başka bir rivayette anlatıldığına göre arkasında namaz kılmakta olan sahabiler *"Süphanallah"* diyerek Peygamber (s.a.s) Efendimizi uyardıkları halde o teşehhütte bulunmak için geri dönmemiş ve namazını kılmaya devam etmiştir.[365]

Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu iki uygulamasından da anlaşıldığı gibi birinci teşehhüt farz değildir. Eğer farz olsaydı Efendimiz bu eksikliği sehiv secdesiyle telafi etmez, aksine yapmadığı teşehhüdü dönüp yapar ve namazını böylece tamamlardı.

16. Bu teşehhüt için oturmak.
17. Teşehhütten sonra Peygamber Efendimize salât getirmek.
18. Bu salât için de oturmak.
19. Son teşehhütten sonra Peygamber Efendimizin âline salât okumak.
20. Bu salât için de oturmak.

Bu gruptaki sünnetlere eb'az denmesi, bunların namazın bir nevi bazısı olmaları dolayısıyladır. Bunlardan birini dalgınlık nedeniyle yerine getirmeyen kişi, yeniden tekrarlar ve bu eksikliği sehiv secdesiyle telafi eder.

Hey'at grubundaki sünnetlere gelince bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Namazda kalp huzuru ve huşû hâlinin mevcut olması. Namaz kılmakta olan kişi, Yüce Allah'ın huzurunda bulunduğunun ve Allah'ın da kendisini gördüğünün şuurunda olmalıdır.

2. Namaz kılan kişi iftitah (Tahrim) tekbirini alırken, rükûa varırken, rükûdan ve teşehhütten kalkarken elleri açık olarak ve başparmağı omuzunun hizasına gelecek şekilde kaldırmalıdır. Bu esnada avuç içlerinin de kıbleye yönelik olması müstehaptır.[366]

3. İftitah tekbirinden sonra sağ elin avucunu sol elin üzerine koymak. Sağ elin parmaklarıyla sol elin bileğini tutmak. Bunu yaparken kolun da bir kısmını tutmak. Elleri bu şekilde kalbin üzerinde bağlamak, hikmet gereği olup bununla kalbin muhafaza altına alındığına işaret edilmiş olmaktadır.

4. İftitah tekbirinden sonra şu duayı okumak:

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَااَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. اِنَّ
صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

---

[364] Buhârî, Ebvâbü's-Sehv, 1.
[365] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, II, 132.
[366] Nevevî, el-Mecmu' III, 425.

"Ben Hakk'a yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emr olundum. Ben, Müslümanlardanım."

Tek olarak namaz kılan kişinin, imamın ve imama uyan kişilerin bu duayı farz ve nafile namazlarda okumaları müstehaptır. İmam Fatiha'ya başladıktan sonra gelip kendisine tabi olanların bu duayı okumaları şu beş şart çerçevesinde müstehap olur:

a. Kılınmakta olan namaz, cenaze namazı olmamalıdır. Eğer cenaze namazı ise bu dua okunmaz.

b. Namazın eda vaktinin çıkacağı endişesi bulunmamalıdır. Eğer vaktin, iftitah duasını okumaksızın bir rekât kılacak kadar kaldığını bilirse, bu duayı okuması caiz olmaz.

c. İmama uyan kişi bu duayı okuduğu takdirde Fatiha'nın bir kısmını kaçıracağından korkarsa okumamalıdır.

d. İmama uyan kişi, kıyam hâlindeyken imama kavuşmuş ise bu duayı okuyabilir. Rükûdan kalkıp doğrulma hâlinde imama kavuşan kişi, bu duayı okumaz.

e. Bu dua, euzü besmele ve Fatiha'ya başlamadan önce okunmalıdır. Eğer kasten veya unutarak euzü besmele çekip Fatiha'ya başlanmış ise, bu duayı okumak için geri dönmek artık doğru olmaz.

5. Her rekâtın başında euzü okumak. İftitah duasından sonra her kıraat için euzü okumak sünnettir. Allah'a sığınma anlamına gelen herhangi bir cümleyle istiaze yapılabilirse de en faziletlisi, *"Euzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm:"* demektir. İstiazenin en faziletlisinin,

اَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

cümlesiyle yapılabileceğine dair rivayetler de vardır. Bu son cümle de şu anlama gelmektedir: *"Kovulmuş şeytandan, her şeyi hakkıyla işiten ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'a sığınırım."*

6. Namaz kılmakta olan kişi imam ise veya tek başına kılıyorsa, sabah, akşam, yatsı, cuma namazları ile bayram, teravih, ay tutulması, (Ramazan ayında kıldığında) vitir, geceleyin kıldığında tavaf namazı ve yağmur duası namazlarında kıraati sesli yapmalıdır. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişininse kıraati sessizce yapması sünnettir. Yabancı birinin duyma ihtimali yoksa, kadın ve erseliklerin de kıraati seslice yapmaları sünnettir. Ama yabancı birinin duyma ihtimali varsa bunların kıraati sessizce yapmaları gerekir ki sesleri kendilerine mahrem olmayanlar tarafından duyulmasın. Sessiz okuyuşun sınırı, namaz kılan kişinin kendi duyabileceği kadar bir sesle okumasıdır.

7. Fatiha'nın bitiminde 'âmin' demek. Kişi imama uyarak namaz kılmaktaysa ve bu namazı da sesli kıraatli namazlardan ise, imamın 'âmin' demesiyle birlikte kendisi de 'âmin' demelidir.

8. Tam bir sure olmasa bile Kur'an-ı Kerim'den bir miktar okumak. Birinci rekâtta Fatiha'dan sonra okunan surenin, ikinci rekâttakinden daha uzun olması menduptur. Ancak durum bunun tersini yapmayı gerektirirse, o zaman bunun tersini yapmak icab eder. Mesela namaz kıldırmakta olan imam, bayram veya Cuma namazını kıldırmaktaysa cemaat da çok kalabalıksa; cemaate yetişemeyenlere imkân sağlamak için ikinci rekâttaki zammı sureyi birinci rekâttakine nispetle uzatması sünnet olur.

9. Namaz kıldıran imam, Fatiha'yı okuduktan sonra bir süre susmalıdır. Bu süre, kılınan namaz sesli kıraatli bir namaz ise, cemaatin de Fatiha'yı okuyabileceği kadar uzun olmalıdır. Bu süre zarfında imamın bir duayla meşgul olması, örneğin şu duayı okuması müstehaptır:

اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَابَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَنَقِّنِي مِنَ الذُّنُوبِ كَمَايُنَقَّى الثَّوْبُ الْاَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ

Ya da sessizce Kur'an-ı Kerim okuması müstehaptır.

Bundan başka bazı susma aralıkları da vardır ki, bunlar kısa süreli olduklarından bunlara latif sekteler denir. Bu sekteler aşağıda sayacağımız yerlerde yapılır:

a. İftitah tekbirinden sonra susmak. İftitah duasına bundan sonra başlamak gerekir.

b. İftitah duasını okuduktan sonra susmak. Sonra euzü okumak.

c. Euzüden sonra susmak. Sonra besmele çekmek.

d. Besmeleden sonra susmak. Sonra Fatiha okumak.

e. Fatiha'yı okuduktan sonra susmak. Sonra âmin demek.

f. Âmin dedikten sonra susmak. Sonra zammı sure okumak.

g. Zammı sureden sonra susmak. Sonra da rükûa varmak.

10. Herhangi bir şeyin vukuu nedeniyle erkeğin namazdayken sırf uyarmayı kastetmeksizin Süphanallah demesi. Çünkü sırf uyarmak maksadıyla süphanallah diyenin namazı bozulur. Yine böyle bir durumda kadınların da ellerini birbirine vurmaları, aynı hükme tabidir.

11. Rükûa varırken tekbir almak ve bu tekbiri rükûa varıncaya kadar uzatmak. Secde tekbirleri de aynı şekilde alınmalıdır. Rükûdan kalkarken imamın, imama uyanların veya tek başına namaz kılan kişinin (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) "*Semi'allahü limen hamideh*" demesi.[367]

---

[367] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/255.

12. Rükûdan kalkıp tam doğrulma anında imamın, imama uyanın veya tek başına namaz kılanın رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *"Rabbena lekel-hamd"* demesi. Oturarak namaz kılan kişinin bunu, rükûdan dönerken tam olarak oturması esnasında söylemesi sünnettir.

13. Rükûda üç kez سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيم *"Sübhane rabbiye'l-azim"* demek. Bunu en azından bir defa söylemek müekked sünnettir. Ama on bir defaya kadar da artırılabilir. Tek başına namaz kılan kişinin buna ek olarak şu duayı da okuması sünnettir.

أَللّٰهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَشَعْرِي وَبَشَرِي وَمَااسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Allah'ım! Senin için rükûa vardım. Sana iman ettim. Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim, sinirim, saçım, tenim ve ayaklarıma tabi kısımlarım senin huzurunda huşû içinde olup sana aittirler."[368]

Namaz kıldırırken imamın, mahsur kalmış ve namazın uzatılmasına razı olan bir cemaate bu duayı rükûda okuması sünnettir.[369]

14. Secdede üç kez سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلَى *"Sübhane rabbiye'l-a'lâ"* demek. Bunu en azından bir defa söylemek müekked sünnettir. Sünneti tam olarak yerine getirmiş olmak için bunu on bir defaya kadar artırmak uygun olur.

Secdede iken hayır talebine ilişkin dualarda bulunmak sünnettir. Nitekim sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَاَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

"Kulun rabbine en yakın olduğu zaman secde hâlidir. Öyleyse secdede iken çokça dua edin."[370]

15. Namazı ayakta kılan kişinin istirahat celsesi yapması da sünnettir. Bunun şekli, ikinci secdeden sonra hafifçe oturup onun peşi sıra müteakip rekâtı kılmaktır. Bunun süresi de tuma'ninet kadar olmalıdır.

16. Teşehhütte otururken elleri baldırların üzerine koymak.

17. Teşehhütte otururken sağ eli yummak. Bu durumda yalnız işaret parmağını serbest bırakmak gerekir. Teşehhütte *"İllallah"* derken işaret parmağı kaldırılır. Kaldırıldıktan sonra bu parmağın hareket ettirilmesi, sahih kavle göre mekruhtur.

18. Teşehhütte otururken sol eli açarak parmak uçlarını diz hizasına getirmek.

---

368 Müslim, Müsafirun, 201, 203; Ebu Dâvûd, Salât, 119.
369 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 253-254.
370 Müslim, Salât, 215; Nesâî, Tatbik, 78.

19. Devamında selam bulunmayan ka'dede yaygın olarak oturmak (iftiraş). Yani sol ayağı yere yatırıp üstüne oturmak ve sağ ayağı parmakları üzerinde dik tutmak.

20. Devamında selam bulunan ka'dede (oturuşta) ise teverrük etmek. Yani sol ayağı sağ ayağın altından çıkarmak ve yan kısmını yere yatırarak sağ ayağı da parmakları üzerine dikmek.

21. Secdede erkeğin dirseklerini yanlarından uzak tutması, kadınınsa bunun aksine dirseklerini yanlarına yapıştırması.

22. Akşam, yatsı, sabah, Cuma ve bayram namazlarında imamın veya yalnız başına namaz kılan kişinin Fatiha ile zammı sureyi seslice okuması.

23. Kıyamda ve rükû hâlinde ayakların arasında bir karış kadar açıklık bulundurulması.

24. Namaz fiillerinin birinden diğerine geçerken tekbir alınması. Buna intikal tekbiri denir. Yalnız rükûdan kalkarken tekbir alınmaz. Bilindiği gibi *"Semi'allahü limen hamideh"*, sonra da *"Rabbena leke'l-hamd"* denilir.

25. Secdede önce dizleri, sonra elleri, sonra alnı, en sonunda da burnu yere koymak.

26. Namazdaki kişi hep Yüce Allah'ın huzurunda olduğunu düşünmeli, O'nun yüceliğini hatırlayarak fikrini dünyevi meşguliyetlerden arındırmalı, secde yerine bakmalı, cenaze namazındaysa cenazeye, teşehhüt hâlindeyse şehadet parmağına bakmalıdır. Her ne kadar Maverdî, Mescid-i Haram'da namaz kılan kişinin Kâbe-i Muazzama'ya bakmasının müstehap olacağını söylemiş ise de bu zayıf bir görüştür.

27. Namazı huşû' ile kılmalı, okuduğu ayetlerle tahiyyat ve ezkarın manasını düşünmeli; rahmet ayetlerini okuduğunda Allah'tan rahmet dilemeli, azab ayetlerini okuduğunda Allah'a sığınmalı, tespih ayetlerini okuduğunda tespih etmeli, (اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ) ayeti okunduğunda, (بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ) demeli, (فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ) ayeti okunduğunda, (آمَنْتُ بِاللّٰهِ) demelidir.[371]

28. Namaza sevinç ve içtenlikle başlanmalıdır.

29. Secde ve ka'deden kalkarken eli yere dayayarak kalkmalıdır.

30. Namazın sonunda birinci selamdan sonra ikinci selamı vermek.

31. Birinci selamı verirken namazdan çıkmaya niyet etmeli. Selam vermezden önce namazdan çıkmaya niyet edilirse namaz bozulur.

---

371 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 933.

NAMAZIN BAZI SÜNNETLERİNİN AÇIKLANMASI

Tekbir Alırken Ellerin Kaldırılması

İftitah tekbiri esnasında, rükûa varırken, rükûdan kalkarken, birinci teşehhütten üçüncü rekâta kalkarken erkeğin ve kadının, ellerini omuz hizasına kadar götürmeleri sünnettir.

Hanefi mezhebine göre ise iftitah tekbirini alırken erkeklerin ellerini kulaklarına kadar, kadınlarınsa omuzlarının hizasına kadar kaldırmaları sünnettir.

Fatiha'dan Sonra Âmin Denmesi

Sesli kıraatli namazlarda, yani akşam, yatsı ve sabah namazlarının birinci ve ikinci rekâtlarında Fatiha'nın sesli olarak okunmasından sonra seslice 'âmin' demek; bu namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında Fatiha'nın sessizce okunmasından sonra sessizce 'âmin' demek sünnettir.

Hanefi mezhebine göre kılınan namazdaki kıraat sesli de olsa sessiz de olsa, Fatiha'dan sonra 'âmin' kelimesinin sessizce söylenmesi sünnettir.

Kıyamda İken Ellerin Bağlanması

Kıyamda sağ elin avucunu sol elin üstüne koyup göğsün altında ve göbeğin üst kısmında, sol tarafa yakın olarak elleri bağlamak, kadınlarla erkekler için sünnettir.

Hanefi mezhebine göre ellerin bağlanmasının şekli namaz kılana göre değişir. Şöyle ki: Namaz kılan erkekse bunun, sağ elinin avucunu sol elinin üzerine koyması, serçe parmağıyla başparmağını halka ederek sol elinin bileğini kavraması, iki elini de göbeğinin altında bağlaması sünnettir. Kadına gelince onun, ellerini, bileğini kavramaksızın göğsünün üzerine koyması sünnettir.

İmamın Tekbirleri Yüksek Sesle Alması

İmam tekbir alırken, *"semi'allahü limen hamideh"* derken, selam verirken, arkasındaki cemaatin duyabilmesi için sesini yükseltmesi sünnettir.

İmamın Ardındaki Cemaatten Birinin Mübelliğlik Yapması

Mübelliğlik, imamın sesini cemaate duyurmak için, ona uyan cemaat arasından bir kişinin tekbir, tesmi' ve selam esnasında bu kelimeleri yüksek sesle tekrarlamasıdır ki bu, şu şartlar çerçevesinde caiz olur:

Mübelliğlik yapan, iftitah tekbiri esnasında sadece tebliği kastederse veya hiçbir şeyi kastetmezse namazı bozulur. Ama iftitah tekbirini alırken hem namaza girmeyi hem de mübelliğlik yapmayı ya da sadece namaza girmeyi kastederse namazı gerçekleşmiş olur. İftitah tekbiri dışında da aynı hüküm söz konusudur. Tebliğle birlikte zikri de kast ederse namazı sahih olur. Sadece mübelliğlik yapmayı kasteden kişi eğer avam tabakasından biri ise, namazı bozulmaz.

İntikal Tekbirleri

Namazın bir fiilinden diğer bir fiiline geçerken alınan tekbirlere intikal tekbiri denir ki bunların alınması sünnettir. Rükûa varırken, secdeye varırken, secdeden kalkarken, ikinci, üçüncü ve dördüncü rekâtlara kalkarken tekbir almak sünnettir.

Hanefi mezhebine göre bayram namazının ikinci rekâtında rükûa varırken alınan tekbir bu hükmün dışında olup vaciptir.[372]

İftitah Duası Okumak

İftitah tekbiri alındıktan sonra şu duanın okunması sünnettir

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفًامُسْلِمًا وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Ben Hakk'a yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben, Müslümanlardanım."

Hanefi mezhebine göre iftitah tekbirinin alınmasından sonra şu duanın okunması, hem imam hem imama uyan kişi, hem de yalnız başına namaz kılan kişi için sünnettir:

سُبْحَانَكَ ٱللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ ٱسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ (وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ) وَلاَ اِلٰهَ غَيْرُكَ

"Allah'ım! Sen eksik sıfatlardan temiz ve uzaksın. Seni daima övüp hamd ederim. Senin adın mübarektir. Varlığın her şeyden üstündür, şanın yücedir. Senden başka tanrı yoktur."

Fatiha'dan Sonra Zammı Sure Okumak

Farz namazların birinci ve ikinci rekâtlarında Fatiha'dan sonra zammı sure okumak sünnettir. Fatiha'dan sonra kısa bir sure veya bir ayet ya da bir ayetin bir kısmını okumak, sünneti yerine getirmiş olmak için yeterlidir.

Hanefi mezhebine göre farz namazların birinci ve ikinci rekâtlarında, nafile namazların her rekâtında Fatiha'dan sonra kısa bir sure veya uzun bir ayet, yahut üç kısa ayet okumak vaciptir.

Farz namazlarda Fatiha'dan sonra imamın veya tek başına namaz kılan kişinin sure okuması sünnettir. İmama uyan kişi de imamın sesini duymadığı takdirde sünnet gereği olarak o da Fatiha'dan sonra sure okur.

Hanefi mezhebine göre, imama uyan kişinin kıraatte bulunması mutlak surette caiz olmaz.

---

[372] Cezirî, Mezahib, I/253.

Nafile namaz kılan kişi, bu namazı iki rekâttan fazla olarak kılarsa kıldığı bu namaz, dört rekâtlı farz namazlar gibi olur. Bunun ilk iki rekâtında zammı sure okumak sünnettir. Üçüncü ve dördüncü rekâtlarda ise sadece Fatiha okumak yeterli olmakla birlikte zammı sure okumak müstehaptır.[373]

Kıraati Uzatmak

Sabah ve öğle namazlarında Fatiha'dan sonra okunması gereken zammı surenin Tıval-i mufassal'dan olması; öğle namazında okunan miktarın sabah namazında okunana göre kısa olması sünnettir. Yalnız Cuma günü kılınan sabah namazı bu hükmün dışında olup bu namazın birinci rekâtında –her ne kadar tıval-i mufassaldan değilse de– Secde suresinin, ikinci rekâtında ise *"Hel etâ"* suresinin okunması sünnettir.

İkindi ve yatsı namazlarında evsat'tan, akşam namazındaysa kısar'dan bir sure okumak sünnettir. Tıval-i mufassal, Hucurat suresinden Nebe' suresine kadar; Evsat, Nebe' suresinden Duhâ suresine kadar; Kısar ise Duhâ suresinden Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan kısımdır.

Hanefi mezhebine göre Tıval-i mufassal, Hucurat'tan Büruc suresine kadar; Evsat, Büruc'dan Beyyine suresine kadar; Kısar ise Beyyine suresinden Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan kısımdır.[374]

Kıraati Birinci Rekâtta İkinciye Nispetle Uzatmak

Namazların ilk rekâtlarında ikinciye nispetle kıraatin daha uzun tutulması sünnettir. Bunun aksini yapmak mekruhtur. Yalnız Cuma namazı bu hükmün dışındadır. Cuma namazının ikinci rekâtında kıraati birinciye nispetle daha uzun tutmak sünnettir. Amaç daha fazla kişinin cemaate ulaşmasına imkân sağlamak olduğuna göre, bayram namazları da bu açıdan Cuma namazı hükmündedirler.

Rükûda Elleri Dizlerin Üzerine Koymak

Namazın sünnetlerinden biri de rükû halindeyken parmakları ayrık tutarak elleri dizlerin üzerine koymaktır. Ayrıca erkeğin bu pozisyonda pazılarını yan taraflarından uzak tutması da sünnettir.

Kadınlara gelince onların, kollarını erkeğinkinin aksine yan taraflarına yapıştırıp yummaları sünnettir. Bu, onun örtünme ve muhafazası bakımından daha elverişli bir pozisyondur.

Secdede İken Ellerin Yere Konulması

Kişinin secdede iken parmaklarını birbirine bitiştirip kıbleye yönelterek avuçlarını omuz hizasına koyması sünnettir.

---

373 Nevevî, el-Mecmu', III/351.
374 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/887-888.

Hanefi mezhebine göre secdede en faziletli pozisyon, yüzün iki el arasına konulmasıdır. Ama ellerin omuz hizasına konulmasıyla da sünnet yerini bulmuş olur.

Yine secdedeyken karnını baldırlarından ayrık tutması, dirseklerini böğürlerinden uzak tutması, kollarını da yerden yüksekte tutması sünnettir.

Kıraatin Sesli Yapılması

İmamın ve tek başına namaz kılan kişinin, sabah namazının farzında, akşam ve yatsı namazlarının farzlarının birinci ve ikinci rekâtlarında, Cuma namazının farzında kıraati sesli yapmaları sünnettir.

Hanefi mezhebine göre imamın cehri namazlarda kıraati sesli yapması vaciptir. Tek başına namaz kılan kişi içinse sünnettir. Ramazan ayında vitir namazının her rekâtında, bayram namazlarında ve teravihte imamın kıraati sesli yapması vaciptir. İmamın ve tek başına namaz kılanın güneş tutulması, ay tutulması, istiska namazı ve gündüzün kılınan nafile namazlarda kıraati sessiz yapması vaciptir. Geceleyin kılınan nafile namazlarda kıraat istenirse sessiz, istenirse sesli yapılabilir.

Bunların dışındaki namazlarda kıraatin sessiz yapılması sünnettir. Bayram namazında, güneş tutulması ve ay tutulması namazında, teravihte, Ramazan ayında kılınan vitir namazında, geceleyin veya sabahleyin kılınan iki rekâtlık tavaf namazında kıraati sesli yapmak sünnettir. Bunların dışındaki nafilelerde kıraat sessiz yapılmalıdır. Ancak geceleyin kılınan nafile namazlarda kıraatin mutlaka sesli yapılması sünnettir.[375]

Namazda Oturuş Şekli

Namazın sünnetlerinden biri de otururken elleri baldırların üzerine koymaktır. Bu durumda parmak uçları dizlerin üzerinde olup kıbleye yönelik tutulmalıdır. Birinci ka'dede sünnete uygun oturuş şekli iftiraştır. Buna göre sol ayak yatırılarak iç kısmının üzerine oturulur. Böyle yaparken sağ ayak dik tutulur. Son ka'dede ise sünnete uygun oturuş şekli teverrüktür. Buna göre sol uyluk yere konulur ve sağ ayak dikilir. Sehiv secdesi yapılacak olduğunda son ka'dede teverrük şeklinde değil, iftiraş şeklinde oturmak sünnet olur.

Hanefi mezhebine göre her iki ka'dede de erkeğin, sol ayağını yere yatırıp sağ ayağını dikerek ve bu ayağının da parmaklarını kıbleye yönelik tutarak oturması sünnettir. Kadınınsa, kaba etinin üzerine oturup bir baldırını diğerinin üzerine koyması, sol ayağını da sağ kaba etinin altından çıkararak teverrük şeklinde oturması sünnettir.

---

[375] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/363.

Teşehhütte İşaret Parmağıyla İşarette Bulunmak

Teşehhüt için otururken sağ elin işaret parmağı dışındaki diğer parmakları yumulur. Kelime-i şehadet getirilirken *"İllallah"* denildiğinde bu parmakla işaret edilir. Parmak kaldırıldıktan sonra üçüncü rekâta kalkıncaya, son teşehhütte ise selam verinceye kadar parmak, işaret pozisyonunda tutulur ve gözle de izlenir. Parmakları yumarken başparmağı orta parmağa doğru yummak, diğer şekillerden daha faziletlidir.[376]

Hanefi mezhebine göre parmaklar yumulmaz. Sadece "La ilahe" denildiğinde işaret parmağı kaldırılır. "İllallah" denildiğinde ise indirilir. Bu durumda işaret parmağının kaldırılması inkâra, indirilmesi ise ispata işaret eder.

Sağ Yanak Arkadan Görünecek Kadar Sağa Dönerek Birinci Selamı Vermek

Selam verirken, selamın başından sonuna kadar, insanların ve cinlerin mümin olanlarından kendisine selam vermeyenleri kastetmeli; selam alırken de imam ve imama uyanlardan kendisine selam verenleri kastetmelidir.

Hanefi mezhebine göre selam veren kişinin "Esselamü aleyküm ve rahmetüllah" demesi, ikinci selamı birinciye göre kısık bir sesle vermesi, imam olarak namaz kıldırıyor ise bu selamıyla, kendisiyle birlikte namaz kılan insanları, cin ve melekleri kastetmeli, tek başına namaz kılanınsa bu selamıyla hafaza meleklerini kastetmesi sünnettir.

Son Teşehhütte Peygamber Efendimize Salât Getirdikten Sonra Dua Etmek

Namazın sünnetlerinden biri de son teşehhütten sonra Peygamber Efendimize salât getirdikten sonra dua etmektir. Ancak bu sünnet yerine getirilirken haram olan şeylerle imkânsız ve muallâkta kalmış şeyler için dua etmek caiz olmadığı gibi namazı da bozar. En faziletli ve en güzel dualar, sevgili Peygamberimizden (s.a.s) nakledilen dualardır. Mesela bunlardan biri şu duadır:

أَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَاأَخَّرْتُ وَمَاأَسْرَرْتُ وَمَاأَعْلَنْتُ وَمَاأَسْرَفْتُ وَمَاأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ

"Allah'ım! İşlediğim ve henüz işlemediğim, Senin benden çok daha iyi bildiğin gizli-açık bütün günahlarımı ve aşırılıklarımı bağışla. Öne alan da Sen, erteleyen de Sensin. Senden başka ilah yoktur. Allah'ım! Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden, Mesih-i Deccal'ın fitnesinden sana sığınırım."[377]

---

[376] Nevevî, el-Mecmu', III/433-434.
[377] Buhârî, Cenâiz, 3, 284; Müslim, Mesâcid, I/412.

Hanefi mezhebine göre son teşehhütte Peygamber Efendimize salât getirdikten sonra Kur'an lafızlarına benzer dualarda bulunmak mesela رَبَّنَا لَاتُزِغْ قُلُوبَنَا *(Âl-i İmrân, 3/8) diye dua etmek, me'sur, yani Peygamber Efendimizden nakledilen duaları okumak sünnettir. Örneğin bu me'sur dualardan biri şudur:*

أَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"Allah'ım! Ben (günah işleyerek) kendime çok yazık ettim. Doğrusu günahları ancak sen bağışlarsın. Beni kendi katından bir mağfiretle bağışla. Bana merhamet eyle. Doğrusu sensin bağışlayan ve esirgeyen."[378]

Bu esnada insanların lafızlarına benzer dualarda bulunmak caiz olmaz. Mesela, *"Allah'ım, bana şu marka bir araba…"* veya *"Şöyle bir makam ihsan et"* demek gibi. Bu dualar, teşehhüt miktarı oturulmazdan önce yapılırsa namaz bozulur. Teşehhüt miktarı oturduktan sonra ve selamdan önce yapılırsa vacip kaçırılmış olur.

Selam Verdikten Sonra Müteakip Namazı Başka Bir Yerde Kılmak

Farz veya nafile bir namaz kılınıp selam verildikten sonra başka bir namaz kılınacaksa yer değiştirmek sünnettir. Böyle yapmakla daha fazla yere secde edilmiş olacak ve bu yerler namaz kılan kişi lehinde ahirette şahitlikte bulunacaklardır. Bu konuda Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

« أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ إِذَا صَلَّى أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ أَوْ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ » يَعْنِى السُّبْحَةَ.

"(Nafile) namaz kılacağı zaman sizden biriniz ileriye veya geriye, sağa veya sola doğru yer değiştirmekten aciz mi kalır?"[379]

NAMAZDA ÖN TARAFA SÜTRE KOYMAK

Sütre, namaz kılan kişinin önüne kürsü, değnek, kanepe, duvar gibi şeyleri almasıdır ki namaz kılarken başkaları onun önünden geçmesinler. Namaz kılacak olan kişinin ön tarafına sütre koymasıyla ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئًا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصًا فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصًا فَلْيَخْطُطْ خَطًّا ثُمَّ لَا يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أَمَامَهُ

378 Müslim, Zikr, 47; Tirmizî, Deavât, 96.
379 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 203.

Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Biriniz namaz kılacağı zaman karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek diksin. Yanında değnek yoksa ön tarafına bir çizgi çizsin. Bundan sonra ön tarafından geçenler ona (namazına) zarar veremezler."*[380]

Sütre koymak mendup olup dört mertebesi vardır ve bu mertebeler arasındaki sıraya uymak gerekir. Birinci mertebeyi uygulama imkânı olmadığı takdirde ikinci veya üçüncüye yahut dördüncüye geçmek sahih olabilir. Aksi takdirde sahih olmaz. Bu mertebeler şunlardır:

1. Duvar ve direk gibi sabit ve temiz şeylerle yapılan sütre.
2. Dikili sopa ve diğer eşyaları sütre miktarınca ön tarafa yığmak.
3. Namaz kılacak olan kişinin seccade, kürk, aba ve benzeri şeyleri üzerinde namaz kılmak için önüne sermesidir ki, bunların mescidin sergi ve yaygılarından olmaması gerekir. Çünkü mescide ait sergi ve yaygılar sütre için yeterli olmazlar.
4. Namaz kılacak olan kişinin, ön tarafına enlemesine veya uzunlamasına bir çizgi çizmesi. Uzunlamasına çizmesi daha iyidir.

1 ve 2.mertebede sütrenin 2/3 zira' (yaklaşık 22 cm.) veya daha fazla yükseklikte olması şarttır. Bir de sütre ile namaz kılan kişi arasında kıyam halinde ayak parmaklarının uçlarıyla sütre arasında; oturma halindeyse dizleriyle sütre arasında 3 zira' (1 m.)den fazla bir mesafenin bulunmaması gerekir.

3 ve 4. mertebelerdeyse sütrelerin kıble tarafına uzamaları, 2/3 zira' veya daha fazla uzaklıkta olmaları şarttır. Bir de namaz kılan kişinin kıble yönüne koyduğu şeyin ucuyla parmak uçları arasında 3 zira'dan fazla bir mesafenin bulunmaması şarttır.

Bir kişi, insanların gelip geçmekte oldukları bir yerde sütresiz olarak namaz kılar ve bu esnada biri gelip önünden geçerse, kendisi herkesin gelip geçmekte olduğu bir yerde gerekli tedbirleri almaksızın namaz kıldığından ötürü mekruh bir fiil işlemiş olur.

İmamın ve tek başına namaz kılan kişinin sütre edinmesi menduptur. İmama uyarak namaz kılanınsa sütre edinmesi gerekmez. Çünkü imamın sütresi, kendisine uyan kimseler için de yeterli olur.

Sütrenin Şartları

Sütre ile ilgili şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sütre edinilen şey doğru ve düzgün olmalıdır.
2. Namaz kılacak olan kişi, önünden herhangi birinin geçeceğinden endişe etse de etmese de sütre edinmesi sünnet gereğidir.

---

[380] Ebu Dâvûd, Salât, 102-103.

3. Sütre olmaya elverişli bir şeyi bulan kişi, yerin sertliği dolayısıyla onu yere dikemezse, uzunlamasına veya enlemesine ön tarafına koyabilir. Enlemesine koyması daha uygun olur.

4. Ön taraftaki bir kişinin sırtını veya cephesini sütre edinmek kesinlikle sahih olmaz.

Hanefi mezhebine göre ön taraftaki bir kişinin sırtını sütre edinmek sahihtir.

5. Gasp edilmiş de olsa bir şeyi sütre edinmek sahih olsa da gaspın zulüm ve günah olduğu unutulmamalıdır.

6. Necis olsa bile bir şeyi sütre edinmek sahihtir.[381]

Namaz Kılmakta Olan Bir Kişinin Önünden Geçmek

Önüne sütre koymamış olsa bile namaz kılmakta olan kişinin önünden geçmek iyi bir davranış değildir. Ama önüne sütre koymuş olduğu halde namaz kılmakta olan kişinin önünden geçmek haramdır. Yalnız şunu da belirtmeliyiz ki; bir kişi başkalarının gelip geçmekte olduğu bir yerde namaz kılarsa, önünden kimse geçmese bile mekruh bir fiil işlemiş olur.

Namaz kılan kişi, önünden başkalarının geçmesine zemin hazırlar ve önünden geçen de geniş yer bulunmasına rağmen önünden geçerse, Hanefi mezhebine göre her ikisi de günahkâr olur. Ama namaz kılan kişi, önünden başkalarının geçmesine zemin hazırlamaz ve önünden geçen de geniş yer bulamadığından ötürü önünden geçerse, her ikisi de günahkâr olmaz. İkisinden biri kusurlu olursa, kusurlu olan günahkâr olur.

Saftaki boşluğu doldurmak amacıyla namaz kılanın önünden geçmek caizdir. Bunu yapacak kişi ister namaza başlamadan önce namaz kılanlarla beraber olmuş olsun, ister namaza başlandığında gelmiş olsun, aynı hükme tabidir. Kâbe'yi tavaf etmekte olanın, orada namaz kılan kişi veya kişilerin önünden geçmesi caizdir.

Namaz kılanın, önünden geçeni göz, el veya baş işaretiyle menetmesi, geri dönmezse gücü yettiği kadarıyla onu geri itmesi sünnettir. Bunu yaparken de en kolay yöntemi tercih etmelidir. Yalnız mümkün ise yerinden ayrılmaksızın önünden geçmek isteyen kişiyi geri itmelidir. Şayet geri iterken ona doğru iki adımdan fazla atarsa namazı bozulur.[382]

Namaz kılanın, önünden geçeni geri itmesinin sünnet olduğu hususunda ashab-ı kiramdan Ebu Said el-Hudri (r.a), Resulullah (s.a.s)'tan şu sözleri işittiğini rivayet etmiştir:

---

381 Cezirî, Mezahib, I, 271.
382 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/307.

إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِن النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ

"Biriniz, kendisini insanların geçmesine karşı koruyacak bir sütreye yönelerek namaz kılarken bir kimse onun önünden geçmek isterse onu itsin. Geri çekilmezse onunla vuruşsun. Çünkü o (insî) bir şeytandır!"[383]

> *Hanefi mezhebine göre ise, namaz kılanın, önünden geçeni menetmesi sünnet olmayıp ruhsattır. Şu halde önden geçecek olanı baş veya göz işaretiyle ya da süphanallah diyerek geri çevirmek mümkündür. Bundan fazlasını yapmak ise caiz değildir. Kadının, önünden geçecek olanı menetmek için ellerini bir veya iki kez birbirine vurması caizdir.*[384]

KADINLARIN NAMAZDA UYMASI SÜNNET OLAN HUSUSLAR

Namazın rükün ve şartları ile eb'âz grubundaki sünnetleri hususunda kadınlarla erkekler arasında bir fark bulunmamaktadır. Hey'ât grubundaki sünnetlere gelince bunların çoğunda da kadınlarla erkekler arasında bir fark bulunmamaktadır. Ancak bazı hey'ât sünnetlerinde kadınların durumu erkeklerinkinden ayrılmaktadır. Bu hususta İmam Şafii (rh. a) şöyle demiştir: *"Namaz amellerinde kadınlarla erkekler arasında bir fark bulunmamaktadır. Şu kadar var ki; kadının yumulması, secdede olabildiğince karnını baldırlarına bitiştirmesi ve tesettürü sağlaması, bunu rükûda ve namazın tümünde uygulaması müstehaptır. Şeffaf olmayan kalın örtüler örtünmesi, vücudunun hatlarını belli etmemek için rükû ve secde hâllerinde örtüsünü geniş tutup bedenine yapışık halde bulundurmaması gerekir."*[385]

Kadınların erkeklerden ayrı olarak namazda uymaları sünnet olan hususları şöylece sıralayabiliriz:

1. Setr-i Avret: İlgili bölümde de ifade edildiği gibi erkeğin örtmesi zorunlu olan avret mahalli, vücudunun göbekle diz arası kısmıdır. Kadının örtmesi zorunlu olan avret mahalli ise yüzü ile elleri dışında vücudunun tamamıdır. Konuyla ilgili âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا

"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler."[386]

Bu âyet-i kerimeden anlaşıldığına göre kadının, vücudunun üst ve alt kısımlarını örten iki giysi ve bir de başörtüsü ile namazını kılması gerekmektedir. Ama

---

383 Buhârî, Ebvâbü Sütreti'l-Musalli, 10.
384 İbn Abidin, I, 636-638.
385 Nevevî, el-Mecmu', III, 495.
386 Nur, 24/31.

vücudunun üst kısmıyla birlikte alt kısmını örten entari gibi uzun bir elbise ve bir de başörtüsü ile de namazını kılması mümkündür. Nitekim Ümmü Seleme (r.a) validemiz, Peygamber (s.a.s) Efendimize bu mealde bir soru yönelttiğinde Efendimiz bunun mümkün olabileceğini ifade buyurmuşlardır.[387] Uzun elbise, kıyam ve rükû hâllerinde ayaklarının üst kısmını, secde halinde de ayak tabanlarını kapatacak şekilde vücudunu örtüyorsa, kadının böyle bir elbiseyle namaz kılması sahih olur. Tabii buna ek olarak elbisesinin şeffaf olmaması, tesettürü daha iyi sağlamak için elbisenin altına gömlek, uzun don veya pantolon giymesi de müstehaptır.

2. Ezan ve Kâmet: Farz namazlar için ezan okumak, okurken sesi yükseltmek ve kâmet getirmek erkekler için sünnettir. Kadınların ezan okumaları ise sünnet değildir. Ama fitne korkusu olmaması durumunda kadının kadınlar yanında onlara duyurabilecek kadar düşük bir sesle ezan okuması caiz olup mekruh değildir. Yine düşük sesle olmak kaydıyla kadının farz namazlar için kâmet getirmesi de sünnettir.

3. Organları birbirine bitiştirip yummak: Namaz kılarken kadının organlarını birbirine bitiştirip yumulması, mesela rükû ve secde hâllerinde dirseklerini böğrüne bitiştirmesi, secde esnasında karnını baldırlarına bitiştirmesi sünnettir. Böyle yapması tesettürü daha iyi sağlamasına imkân verir. Bu hususta rivayet edilen bir hadis-i şerif şöyledir:

عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِى حَبِيبٍ : أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَرَّ عَلَى امْرَأَتَيْنِ تُصَلِّيَانِ فَقَالَ :« إِذَا سَجَدْتُمَا فَضُمَّا بَعْضَ اللَّحْمِ إِلَى الأَرْضِ ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَتْ فِى ذَلِكَ كَالرَّجُلِ».

Yezid b. Ebi Habip (r.a)'ten rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.s) namaz kılmakta olan iki kadının yanına vardı ve onlara, *"Secde ettiğinizde etin (vücudunuzun) bir kısmını yere yumup bitiştirin. Çünkü bu hususta (namaz konusunda) kadın, erkek gibi değildir"* buyurdu.[388] Erkeklerin, kadınların aksine namazda dirseklerini böğürlerinden, karınlarını da baldırlarından uzak tutmaları gerekmektedir.

4. Kıraatte sesi kısmak: Yabancı erkeklerin yanında kadının kıraati kısık sesle yapması sünnet gereğidir. Şu halde kadın, sesli kıraatli namazlardan birini yabancı erkeklerin yanında kılarken fitne korkusundan ötürü kıraati sesli yapmamalıdır. Ama buna rağmen kıraati sesli yaparsa, sünnete aykırı davranmış olmakla birlikte namazı bozulmaz.

5. Namazda el çırpmak: İlgili bölümde açıklandığı gibi namazda iken olağan dışı bir durumla karşılaşan erkekler, etraflarındaki kimseleri uyarmak için yüksek sesle *"Süphanallah"* derler. Yine erkekler, tabi oldukları imamın kıraatte hata yapması durumunda onun hatasını düzeltmek için de aynı yola başvururlar.

---

[387] Ebu Dâvûd, Salât, 83.
[388] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 223.

Kadınlara gelince onlar namazda iken böyle bir durumla karşılaştıklarında seslerini çıkarmazlar. Ama el çırparak uyarıda bulunurlar. El çırpma da sağ elin iç kısmı ile sol elin dış kısmına veya sol elin iç kısmıyla sağ elin dış kısmına vurmak şeklinde olur. Konuyla ilgili bir rivayet şöyledir:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ذَهَبَ إِلَى بَنِى عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمْ فَحَانَتِ الصَّلاَةُ فَجَاءَ الْمُؤَذِّنُ إِلَى أَبِى بَكْرٍ فَقَالَ أَتُصَلِّى لِلنَّاسِ فَأُقِيمَ قَالَ نَعَمْ . فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ ، فَجَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَالنَّاسُ فِى الصَّلاَةِ ، فَتَخَلَّصَ حَتَّى وَقَفَ فِى الصَّفِّ ، فَصَفَّقَ النَّاسُ - وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ لاَ يَلْتَفِتُ فِى صَلاَتِهِ - فَلَمَّا أَكْثَرَ النَّاسُ التَّصْفِيقَ الْتَفَتَ فَرَأَى رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- ، فَأَشَارَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِ امْكُثْ مَكَانَكَ ، فَرَفَعَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ - يَدَيْهِ ، فَحَمِدَ اللّٰهَ عَلَى مَا أَمَرَهُ بِهِ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مِنْ ذَلِكَ ، ثُمَّ اسْتَأْخَرَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى اسْتَوَى فِى الصَّفِّ ، وَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ « يَا أَبَا بَكْرٍ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَثْبُتَ إِذْ أَمَرْتُكَ » . فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا كَانَ لاِبْنِ أَبِى قُحَافَةَ أَنْ يُصَلِّىَ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ- صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « مَا لِى رَأَيْتُكُمْ أَكْثَرْتُمُ التَّصْفِيقَ مَنْ رَابَهُ شَىْءٌ فِى صَلاَتِهِ فَلْيُسَبِّحْ ، فَإِنَّهُ إِذَا سَبَّحَ الْتُفِتَ إِلَيْهِ ، وَإِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ » .

Sehl b. Sa'd es-Sâidî (r.a)'den rivayet edilmiştir. *"Resulullah (s.a.s), aralarındaki bir anlaşmazlığı çözmek için Beni Amr b. Avf yurduna gitmişti. Namaz vakti oldu. Müezzin Hz. Ebubekir (r.a)'e gelip, 'Cemaate namaz kıldırır mısın, Kâmet getireyim mi?' diye sordu. Hz. Ebubekir, 'Evet' dedi ve namazı kıldırmaya başladı. Onlar namazda iken Resulullah (s.a.s) teşrif ediverdi. Safları yara yara birinci safa vardı. (Onu gören) İnsanlar el çırptılar. Ama Ebubekir (r.a) namazda iken etrafına dönüp bakmazdı. Arkasındaki cemaat el çırpmayı çoğaltınca başını çevirip baktı ve Resulullah (s.a.s)'ı gördü. Resulullah (s.a.s) 'Yerinde dur!' diye kendisine işaret etti. Hz. Ebubekir (r.a), ellerini kaldırıp Resulullah (s.a.s)'ın kendisine olan bu emrinden dolayı Allah'a hamd-ü senâ etti.*

Sonra Hz. Ebubekir (r.a) safa girinceye kadar geri geri gitti. Resulullah (s.a.s) da ileriye geçip namazı kıldırdı. Namazdan çıkınca; 'Ey Ebubekir, sana emrettiğim vakit yerinde kalmaktan seni alıkoyan ne idi?' diye sordu. Ebubekir de, 'Ebu Kuhafe'nin oğlu için Resulullah'ın önünde (durup) namaz kılmak uygun olmaz' dedi. (Ondan sonra) Resulullah (s.a.s) (cemaate dönüp); 'Size ne oluyordu? El çırpmayı neden bu kadar çoğalttınız? Namazda iken her kim bir durumla karşılaşırsa 'süphanallah' desin. 'Süphanallah' dediği vakit elbet kendisine (imam tarafından bu uyarısına) dikkat edilir. El çırpmak kadınlara mahsustur.' buyurdu."[389]

---

389 Buhârî, Ezan, 48.

L. NAMAZIN MEKRUHLARI

Mekruh kelimesi sözlükte sevilmeyen, hoşlanılmayan, çirkin olan şey anlamına gelir. Fıkıh terminolojisinde ise mekruh, şeriat sahibinin kesin olmayan bir tarzda yapılmamasını ve kendisinden uzak durulmasını istediği şey demektir. Bu sebeple mekruh fiil ve davranışları terk eden kimse övülür ama bu fiil ve davranışta bulunan kimse ahirette azap görmez. Namazla ilgili mekruh fiil ve davranışlardan uzak durmayı şeriat sahibi bizlerden istemiştir. Ama buna rağmen bu mekruhları işleyen kimsenin namazı bozulmaz. Ancak namazının sevabı eksilir. Namazla ilgili mekruhları şöyle sıralayabiliriz:

1. İhtiyaç olmaksızın elbise veya sakalla oynamak mekruhtur. Ama ter silmek veya yüzü rahatsız eden toprağı silmek gibi ihtiyaçtan ötürü bazı hareketleri yapmak mekruh değildir.

2. Namazda iken parmakları çıtlatmak veya birbirine geçirmek. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde bunu yasaklama sadedinde şöyle buyurmuşlardır:

لَا تُفَقِّعْ أَصَابِعَكَ وَأَنْتَ فِي الصَّلَاةِ

"Namazda iken parmaklarını çıtlatma."[390]

Yine namazda iken iki elin parmaklarını birbirine geçirip taraklamakta olan birini gören Hz. Peygamber (s.a.s), o kişinin parmaklarının arasını açıp birbirinden ayırmıştır.

3. Namazda iken elleri böğürlere koymak. Bu hususta ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ مُخْتَصِرًا

"Peygamber (s.a.s), erkeğin ellerini böğürüne koymuş vaziyette namaz kılmasını yasakladı."[391]

Bu hadiste her ne kadar erkekten bahsedilmekteyse de namaz kılan kişi erkek de olsa kadın da olsa elini böğrüne koymuş vaziyette namaz kılmasının mekruh olduğu hususunda âlimler görüş birliği içindedirler. Çünkü ellerin böğürlere konulması büyüklük taslayanlara özgü bir davranıştır. Bu davranışı kınayan Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

اَلْاِخْتِصَارُ فِى الصَّلَاةِ رَاحَةُ أَهْلِ النَّارِ

"Namazda elleri böğürlere koymak, cehennemliklerin rahatlama biçimidir."[392]

---

390 İbn Mâce, İkâme, 42.

391 Buhârî, Ebvâbü'l-Ameli fi's-Salât, 17; Müslim, Mesâcid, 11.

392 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 287.

4. Kaba etleri yere koyup dizleri dikmek. Bununla ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a) şunları söylemektedir:

نَهَانِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَقْرَةٍ كَنَقْرَةِ الدِّيكِ وَإِقْعَاءٍ كَإِقْعَاءِ الْكَلْبِ وَالْتِفَاتٍ كَالْتِفَاتِ الثَّعْلَبِ

"Resulullah (s.a.s), beni, secdeyi horozun yem toplaması gibi hafif tutmaktan, köpek gibi kaba eti yere koyup dizleri dikerek oturmaktan ve tilki gibi (sağa-sola) göz atmaktan menetti."[393]

5. Yırtıcı hayvanlar gibi kolları öne doğru uzatarak yere koymak.

6. Kolların yenlerini sıvamak.

7. Namaza başlamadan saçları başın arka kısmına bağlayıp öylece namaz kılmak. Bunu namazdayken yapmak amel-i kesir gerektirdiği takdirde namaz bozulur.

8. Namaz kılarken elbisenin, ön veya arka kısmını toplamak. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bu hususta şöyle bir açıklamada bulunmuşlardır:

أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ وَلَا أَكُفَّ شَعَرًا وَلَا ثَوْبًا

"Yedi kemik üzerine secde etmek, saç ve elbiseyi avuçlayıp toplamamakla emr olundum."[394]

9. İhram ve entari gibi şeyleri omuz üzerinden, iki ucundan birini diğer omzuna getirmeksizin sarkıtmak.

10. Mazeret olmaksızın erkeğin, ağzını örtmesi. Namazda huşulu olma emrine aykırı olduğu için ihtiyaç olmadan ağzı el ile örtmeyi Peygamber (s.a.s) Efendimiz yasaklamıştır.[395] Ama bir ihtiyaçtan mesela esnemekten ötürü olursa mekruh olmaz, aksine müstehap olur.[396]

11. Zammı sureyi rükû hâlinde tamamlamak. Fatiha'nın rükû hâlinde tamamlanması ise namazı bozar. Çünkü Fatiha'nın okunması zammı sure gibi sünnet olmayıp farzdır.

Hanefi mezhebine göre Fatiha'nın rükû hâlinde tamamlanması namazı bozmaz. Ancak böyle yapılması tahrimen mekruhtur.

12. Namazın bir rüknünden diğerine geçerken ifa edilmesi gerekli olan zikir veya tekbirleri, yerinden veya zamanından başka bir yer veya zamanda ifa etmek. Zira bu zikir veya tekbirlerin, bir rükünden diğerine geçerken söylenmeye başlaması; geçiş tamamlandığı anda da telaffuzun tamamlanması sünnettir.

---

393 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 211.
394 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 428.
395 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 242.
396 Müslim, Zühd ve Rekaik, 9.

13. Namazdaki huşuu bozmamak gibi faydalı bir sebebe dayanmaksızın gözleri yummak.

14. Namazdayken gözleri göğe dikmek. Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle bir uyarıda bulunmuşlardır:

مَا بَالُ أَقْوامٍ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ لَيَنْتَهِيَنَّ عَنْ ذَلِكَ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارَهُمْ

"(Namaz kılarken) gözlerini göğe diken kimselere ne oluyor?!. Bunlar bu işe bir son vermelidirler. Ya da gözleri kapılıp alınır!"[397]

15. Namaz kılmakta olan kişinin, eşyasını muhafaza etmek veya düşmanı gözetlemek gibi bir ihtiyacı olmaksızın sağa-sola dönüp bakması. Bunu yaparken göğsü kıble yönünden saptırmaksa mutlak surette namazı bozar.

16. İkinci rekâtta okunan surenin, birinci rekâtta okunan surenin üst tarafında olması. Mesela birinci rekâtta Kevser suresini okuduktan sonra ikinci rekâtta Maun suresini okumak; ya da birinci rekâtta Beyyine suresinin 7. ayeti olan

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ

ayetini okuduktan sonra ikinci rekâtta aynı surenin 5. ayeti olan

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاء وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

ayetini okumak gibi.

Aynı sureyi aynı rekâtta veya iki rekâtta tekrarlamak, kişinin ezberinde başka ayetler varsa, farz ve nafile namazlarda mekruh olur.

Hanefi mezhebine göre bu mekruhluk sadece farz namazlarda söz konusudur.[398]

17. Namaz kılan kişinin karşısında, dikkatini dağıtacak bir canlı resminin bulunması.

18. Ön safta boşluk varken gerideki safta namaz kılmak.

19. Çöplükte, mezbahada, yol ortasında, hamamda, develerin çöktükleri yerlerde - necaset bulunmadığından emin olunsa bile- namaz kılmak. Bu hususta sahabe-i kiramdan Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

نَهَى اَلنَّبِيُّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يُصَلَّى فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ : اَلْمَزْبَلَةِ , وَالْمَجْزَرَةِ , وَالْمَقْبَرَةِ , وَقَارِعَةِ اَلطَّرِيقِ , وَالْحَمَّامِ , وَمَعَاطِنِ اَلْإِبِلِ , وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اَللّٰهِ

"Peygamber (s.a.s) yedi yerde namaz kılınmasını yasakladı: Çöplükte, mezbahada, mezarlıkta, yol çatısında, hamamda, develerin yattığı yerde ve Beytullah'ın üzerinde."[399]

---

397 Buhârî, Ezan, 92; Müslim, Salât, 117.

398 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 960.

399 Tirmizî, Ebvâbü's-Salât, 258.

20. Üstü kapalı mezarların yanında namaz kılmak. Üstü açık mezarların yanında kılmaksa, içlerinde necaset bulunduğu gerekçesiyle batıldır. Yani buralarda kılınan namaz geçersizdir. Tazim kastı olmaksızın peygamberlerin ve şehitlerin mezarlarının yanında namaz kılmak mekruh değildir.

21. Her zaman mescidin aynı yerinde namaz kılmayı âdet hâline getirmek.

22. Rükûda başı sırt seviyesinden aşağıya doğru fazlaca eğmek. Böyle yapmak, Peygamber (s.a.s) Efendimizin rükûuna benzemediği için mekruh sayılmıştır. Bu konuda Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يَشْخَصْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُصَوِّبْهُ وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ

"Resulullah (s.a.s) rükûa vardığında başını (sırtının seviyesinden yukarı doğru) kaldırmadığı gibi fazla da eğmezdi. Aksine bu ikisinin arasında tutardı."[400]

23. Birinci teşehhüdü uzatmak. Bu teşehhüdü, son teşehhüdün sonunda okunan duaları okuyarak da olsa uzatmak mekruhtur.

24. Vücudun üzerine atılan örtü ve şal gibi şeyleri yere kadar sarkıtmak.

25. İştah çekici yiyecek ve içeceklerin hazır olduğu esnada namaz kılmak. Nitekim bu hususta Resulullah (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُ الأَخْبَثَيْنِ الْغَائِطَ وَالْبَوْلَ

"Biriniz yemek hazır iken, küçük veya büyük abdesti sıkışık iken asla namaz kılmasın."[401]

26. Tuvalete gitme ihtiyacı bulunduğu esnada namaz kılmak.

27. Namazdayken mazeretsiz olarak tek ayak üzerinde durmak.

28. Ayakları birbirine bitiştirerek namaz kılmak.

29. Uyku bastırırken namaz kılmak. Çünkü bu durumda namaz kılan kimse hata yapabilir. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَدْرِي لَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ

"Biriniz namaz kılarken uyuklarsa uzanıp yatsın. Uykusunu alıncaya kadar uyusun. (Sonra kalkıp namazını kılsın). Çünkü uyuklar vaziyette namaz kılacak olursa (ne yaptığını) bilemez. Allah'tan bağışlanma dileyeceğim derken belki de kendi kendine söver."[402]

30. Cemaat hazır iken tek başına, saftan ayrı bir yerde namaz kılmak. Cemaat hazır değilken tek başına namaz kılmak mekruh değildir.

31. Bir farzı eksiltmemekle birlikte namazı çabuk kılmak.

---

400 Müslim, Salât, 46.
401 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 71.
402 Buhârî, Vudû' , 52.

32. Sesli kıraatli namazlarda sessiz kıraatte bulunmak veya sessiz kıraatli namazlarda sesli kıraatte bulunmak.

33. İmama uyan kişinin, *"Amin"* deme dışında namazda sesini yükseltmesi de mekruhtur.[403]

M. NAMAZI BOZAN ŞEYLER

Namazı bozan, onu din nazarında geçersiz hâle getiren ve tekrar kılınmasını gerektiren şeyleri izahlarıyla birlikte şöyle sıralayabiliriz:

Namazla ilgisi olmayan kelimeleri telaffuz etmek. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ هَذِهِ الصَّلاةَ لا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلامِ النَّاسِ هَذَا ، إِنَّمَا هُوَ التَّكْبِيرُ ، وَالتَّسْبِيحُ ، وَالتَّحْمِيدُ ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ

"Doğrusu şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır."[404]

Ashaptan Zeyd b. Erkam (r.a) da konuyla ilgili rivayetinde şöyle demiştir:

كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّلاةِ ، يُكَلِّمُ الرَّجُلُ صَاحِبَهُ , وَهُوَ إِلَى جَنْبِهِ فِي الصَّلاةِ , حَتَّى نَزَلَتْ «وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ» فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ وَنُهِينَا عَنْ الْكَلامِ

"Önceleri namazda konuşurduk. Adam namazdayken yanı başında duran arkadaşıyla konuşurdu. Derken 'Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.' (Bakara, 2/238) *ayeti nazil oldu. Bunun üzerine (namazda) susmakla emr olunduk; konuşmaktan men olunduk."*[405]

Namazı bozacak konuşmanın sınırı, bazı hece harflerini kapsamasıdır ki, bu durumda en azından iki harfin telaffuz edilmiş olması, namazın bozulmasına sebep olur.

Başkası tarafından konuşmaya zorlandığı için konuşan kişinin namazı bozulur. Namazda olduğunu unutarak altı harfi geçmeyecek miktarda konuşan kimsenin namazı bozulmaz.[406] Bu hususta ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ فَقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ أَقَصُرَتْ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ النَّاسُ

---

403 Cezirî/Mezahib, I, 282-283.

404 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/447; Nesâî, Sehv, 20.

405 Buhârî, Tefsirü'l-Kur'ân, 45; Müslim, Mesâcid, 8.

406 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 299.

نَعَمْ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ

"Resulullah (s.a.s), (dört rekâtlı bir) namazı kıldırırken ikinci rekâtın sonunda selam verdi. Zülyedeyn (lakaplı sahabi) kendisine, 'Namaz mı kısaldı yoksa sen mi unuttun ya Resulullah?' dedi. Resulullah (s.a.s), 'Zülyedeyn doğru mu söylüyor?' diye sordu. Cemaat 'evet' deyince kalkıp iki rek'at daha kıldırdı. Sonra selam verdi; selamın ardından tekbir alarak namazdaki secdesi gibi veya daha uzun bir secde yaptı."[407] Bu hadisten de anlaşıldığı gibi, namaz kılmakta olan kişi namazda olduğunun farkında olmaksızın namazda iken konuşursa namazı bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre bu durumda namaz bozulur.

Namaz kılmakta olan kişi, namazda konuşmanın haram olduğunu bilmediği için konuşursa namazı bozulmaz. Atâ b. Yesar, Muaviye b. Hakem es-Sülemi (r.a)'nin bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir:

بَيْنَا أَنَا أُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ، فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمِّيَاهْ، مَا شَأْنُكُمْ؟ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُمْ يُصَمِّتُونَنِي لَكِنِّي سَكَتُّ، فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبِأَبِي هُوَ وَأُمِّي، مَا رَأَيْتُ مُعَلِّمًا قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ، فَوَاللّٰهِ، مَا كَهَرَنِي وَلَا ضَرَبَنِي وَلَا شَتَمَنِي، قَالَ: «إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ، إِنَّمَا هُوَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ»

"Bir defasında ben Resulullah (s.a.s)'ın arkasında namaz kılmaktayken cemaatten bir adam hapşırdı. Ben (Allah sana rahmet etsin anlamında) yerhamükellah dedim. Cemaattekiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızarak) 'vay başıma gelen. Niye bana böyle bakıyorsunuz?' dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmaya çalıştılar. Onların beni susturmaya çalıştıklarını görünce de sustum. Resulullah (s.a.s) namazını tamamlayınca (bana iyi davrandı) beni yanına çağırdı. Anam babam ona feda olsun. Ondan ne önce ne de sonra daha iyi bir öğretici görmedim. Allah'a yemin ederim ki beni ne azarladı, ne dövdü, ne de kötü söz söyledi. Sadece 'Doğrusu şu namazda insan kelamı konuşmak uygun olmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır.' buyurdu."[408]

İmamı uyarmak maksadıyla konuşmaya gelince; imam namaz kıldırırken namazla ilgili bir şeyi unutur da ona uyan cemaatten biri, *"Sen şunu yapmayı unuttun"* derse namazı bozulur. Selam kelimesini telaffuz etmek namazı bozmaz. Mesela yatsı namazının ilk kadesinde tahiyyatı okuduktan sonra unutarak selam

407 Buhârî, Ebvâbü'l-Mesâcid, 54.
408 Müslim, Ebvâbü'l-Mesâcid, 7.

veren kişi, bu hatasının farkına varıp namaza aykırı bir hareket yapmadan namaza devam ederse, sırf bu hatası sebebiyle namazı bozulmaz.

Namaz kılan bir kişinin, tehlikeli duruma düşecek olan bir âmâyı kurtarmak için namazını kesip öylece konuşması gerekir.

Yanılarak konuşana gelince, dili Kur'an-ı Kerim'deki kelimelerden başka bir kelimeye kayarak telaffuz eden kişinin namazı bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre bu durumdaki kişinin namazı bozulur.

2. Boğazı temizlemek amacıyla yapmacık olarak öksürme durumunda iki veya daha fazla harf telaffuz edilirse bakılır: Bunu geri çevirmek mümkün değilse ve Fatiha'yı düzgün okumak amacıyla yapılıyorsa namaza zararı olmaz. Ancak bu, o kişide sürekli olarak bulunan bir hastalık olup namazı kılabilecek kadar bir süre durmazsa, bunun çoğu da namaza zarar vermez. Ama okunması sünnet olan bir şeyi öksürük veya boğazdaki tutukluk nedeniyle okumak mümkün olmuyorsa, okuyabilmek amacıyla namazdayken boğazı temizlemek için suni olarak öksürmek, affedilir şey değildir.

3. Namazda inleyip ağlamak: Namazdayken inleme, ah ve of çekmeden ötürü iki veya daha fazla harf telaffuz edilirse şu üç durum söz konusu olur:

a. Bunların kişiyi zorlaması ve geri çevrilememesi durumunda örfe göre az miktarda olursa muaf sayılır. Çok olursa, ahiret korkusundan dolayı olsa bile muaf sayılmaz.

b. Bunlar kişiye baskın gelmeyip zorlamazsa, azı da çoğu da muaf sayılmaz.

c. Örfe göre çok olmaları: Bu durumda bunların azı da muaf sayılmaz. Ancak kişide devamlı olarak bulunursa, zaruretten dolayı namaza zararı olmaz. Geğirme, aksırma ve esneme de bu hükme tabidir.

4. Namazla ilgisi olmayan sözlere benzer duaları okumak: Haram ve imkânsız olan veya şarta bağlı duaları okumak namazı bozar. Bunların dışında dünya ve ahiret hayırlarından herhangi birini istemek maksadıyla duada bulunmak caizdir. Yalnız bu gibi dualarda bulunurken de Allah ve Resûlü'nden başkasına hitab etmemek şarttır.

5. İmama doğruyu göstermek için cemaatten birinin namazdayken 'süphanallah' demesi: İmama uyan kişinin, imamın kıraat esnasında susması halinde yanlışını gidermesi ve ayette unuttuğu kısmı hatırlatması caizdir. İmam susmayıp da kıraatte ileri geri gidip gelirse kendisine uyan kişinin, imama hatırlatmada bulunması bu durumda caiz olmaz. Hatırlatmada bulunan kişinin sadece okumayı kastetmesi veya okumayla birlikte hatırlatmayı kastetmesi gerekir. Sadece hatırlatma kastını güder veya hiçbir şeye niyet etmeksizin hatırlatmada bulunursa namazı bozulur.

Namaz kılan kişi, başkasına bir durumu anlatmak kastıyla Kur'an-ı Kerim'den ayet okursa namazı bozulur. Hiçbir kastı olmaksızın okursa namazı yine bozulur.

Ama okuma kastıyla birlikte başkasına bir şey anlatmayı da kastederse namazı bozulmaz. Aynı şekilde namaz kılmakta olan bir kişi, kendisinden izin istenmesi durumunda *"Süphanallah"* derse veya imama uyan kişi, kendi imamının hatasını düzeltmek için *"Süphanallah"* derse, ya da korktuğu bir durumla karşılaşması halinde *"Allah!"* derse; bu durumda zikri kasteder veya zikirle birlikte uyarma maksadını güderse namazı bozulmaz. Ama sadece uyarma maksadını güder veya hiçbir maksada bağlı olmaksızın bunları telaffuz ederse namazı bozulur. Fakat bir ayetin okunduğunu duyduğu anda *"Sadakallahü'l-azim"* derse veya kötü bir haber duyduğunda *"La havle vela kuvvete illa billâh"* derse, maksadı ne olursa olsun, namazı bozulmaz. Zira bu ifadelerde Allah'a övgüden başka bir mana yoktur. Fakat bunlar okunduğunda kıraatte müvalat şartına halel geldiğinden ötürü kıraate yeniden başlanması gerekir. Yine bunun gibi müezzinin söylediklerinin aynısını tekrarlayan kişinin de kıraate yeniden başlaması gerekir.

İmam اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ayetini okuduğunda, kendisine tabi olarak namaz kılmakta olan kişi نَسْتَعِينُ بِاللّٰهِ veya اِسْتَعَنَّا بِاللّٰهِ der, bununla da kıraat veya dua kastı güderse namazı bozulmaz. Aksi takdirde bozulur.

Peygamber Efendimizin adı anılırken اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ derse, kıraatte muvalat şartına halel geldiğinden dolayı kıraate yeniden başlaması gerekir. Ama açık isim değil de zamir telaffuz ederek اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ derse, kıraatte muvalat şartı ihlal edilmediği gibi namaz da bozulmaz.[409]

6. Namazdaki kişinin, aksıran birine hayır duada bulunması: Aksıran bir kişiye hayır duada bulunmak da namazı bozan konuşmalardandır. Namaz kılmakta olan kişi, yanı başında aksıran bir kimseye hitap zamirini kullanarak *"Allah sana rahmet etsin."* anlamına gelen يَرْحَمُكَ اللّٰهُ derse namazı bozulur. Ama hitap zamirini kullanmaksızın يَرْحَمُهُ اللّٰهُ veya يَرْحَمُنَااللّٰهُ derse namazı bozulmaz.

> *Hanefi mezhebine göre namazdaki kişi, yanı başında aksıran kişiye hayır duada bulunursa, namazı mutlak surette bozulur. Ama namaz kılanın kendisi aksırır da kendini kastederek* يَرْحَمُنِي اللّٰهُ *veya kendine hitaben* يَرْحَمُكَ اللّٰهُ *derse namazı bozulmaz.*

7. Namaz kılan kişinin selam alması: Namaz kılmakta olan kişiye birisi selam verir, o da bu selama diliyle karşılık verirse namazı bozulur. Ama işaretle karşılık verirse namazı bozulmaz. Yalnız, namaz kılan kişinin işaretle de olsa selama karşılık vermesi şart değildir.

8. Namaz cinsinden olmayan amel-i kesir (fazla hareket): Namaz cinsinden olmayan amel-i kesir namazı bozar. Amel-i kesir: Onu yapan kişinin, başkalarında namazda değilmiş gibi bir izlenim bırakan fazla miktardaki hareketidir. Amel-i kesirin sınırı, peş peşe atılan üç adım veya bu manadaki bir sıçramadır.

---

409 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/415.

Bir mazerete dayalı olmadığı takdirde amel-i kesir namazı bozar. Mesela namaz kılan kişi, vakit daralmasından önce, namazın sığabileceği bir zaman boyunca hareket etmeden sabredip duramayacağı bir hastalığa müptela ise, bu durumda amel-i kesirde bulunması namazını bozar. Vakit daraldıktan sonra amel-i kesirde bulunması ise namazını bozmaz.

Hanefi mezhebine göre amel-i kesir, bakan birinin bu fiili işleyenin namazda olmadığına kesin olarak kanaat getirmesine sebep olan harekettir. Ama namazda olup olmadığı hususunda kesin bir kanaate ulaşmazsa bu hareket, amel-i kesir sayılmaz.[410]

Az miktardaki harekete gelince bu, namazı bozmaz. Mesela rükû veya secdede tespihatı saymak için eli oynatmaksızın sadece parmakları oynatmak, kıyamda iken okumak maksadıyla Mushafı açıp bakmak, bazen sayfalarını çevirmek namazı bozmaz. Rükû ve secde gibi namaz cinsinden olan bir amel, fazladan yapıldığı takdirde kasıtlı olarak yapılmış ise, az da olsa çok da olsa namazı bozar. Sehven yapılmışsa, az da olsa çok da olsa namazı bozmaz.

Namazın sözlü rükünlerinden birini, mesela Fatiha'yı fazladan ikinci defa okumak, bilerek de yapılmış olsa namazı bozmaz. Ama sehiv secdesini gerekli kılar.

9. Namazda kıbleden dönmek: Başkası tarafından zorla çevrilerek de olsa, göğsüyle kıbleden sapan kişi hemencecik kıbleye dönse bile namazı bozulur. Bilmeyerek veya unutarak kıbleden göğsüyle birlikte sapan kişi, derhal eski hâline dönerse namazı bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre namazdaki kişi bir mecburiyetten ötürü göğsüyle birlikte kıbleden sapar ve bu halde bir namaz rüknü kadar beklerse namazı bozulur. Bir rükün kadar beklemezse namazı bozulmaz. Bir mazeretten ötürü olmayıp kendi isteğiyle göğsünü kıbleden çevirirse, bu çevirmenin açısı az da olsa çok da olsa namazı bozulur. Bir mazeretten ötürü çevirirse, namazı bozulmaz.

10. Namazdayken bir şey yemek veya içmek: Namaz kılan kişinin midesine inen yiyecek ve içecekler az da olsa çok da olsa, çiğnenmeksizin de olsa namazı bozar. Ama unutarak veya namazda yeme-içmenin haram olduğunu bilmeyerek yiyip içen kişi mazur sayılır. Yiyeceği yutmaksızın çiğnemeye gelince bu, amel-i kesir hükmüne girer. Çiğneme çok olursa namazı bozar; az olursa bozmaz. Diş arasındaki yemek kalıntıları, tükürükle beraber boğazdan aşağı iner de, eğer bu kalıntıları ağzındaki tükürükten ayırır ve dışarı atmazsa bunun namaza bir zararı olmaz. Ağızda eriyen şeker ve benzeri şeyler, mideye gitmekle namazı bozarlar.

Hanefi mezhebine göre namazdayken kasıtlı da olsa unutarak da olsa, az veya çok yeme-içme namazı bozar. Ama namazdan önce yemek yiyip de dişler arasında nohut tanesinden az miktarda bir kalıntı kalırsa, bunu namazdayken

410 Cezirî, Mezahib, I/305.

yutmakla namaz bozulmaz. Namazdan önce ağızda kalmış, nohut tanesinden az miktardaki kalıntıyı en azından üç defa peş peşe çiğneyip yutmakla namaz bozulur. Ağızda eriyen şeker ve benzeri şeylerin mideye gitmesiyle namaz bozulur.

11. Namazdayken abdestin bozulması: Namazdayken, abdest, gusül, teyemmüm, mesh veya cebireyi (sargı ve bandaj) bozucu bir durum meydana gelir de, namaz kılan kişi henüz selam verip namazını tamamlamamış ise namazı bozulur.

Hanefi mezhebine göre bu durum, son ka'dede teşehhüt miktarı oturduktan sonra meydana gelirse, kuvvetli görüşe göre namaz bozulmaz.

Namazdayken kahkahayla gülündüğünde iki veya daha fazla harf, yahut anlaşılır bir harf açığa çıkarsa namaz bozulur. Bu durumda namazın bozulması kahkahadan değil, kahkaha ile birlikte telaffuz edilen harften dolayıdır. Gülmesi baskın gelen kişi, çok gülmediği takdirde namazı bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre son ka'dede teşehhüt miktarı oturmazdan önce kahkahayla gülmek namazı bozar. Ama son ka'dede teşehhüt miktarı oturduktan sonra kahkahayla gülmek, abdesti bozsa da, namaz artık tamamlanmış olduğundan namazı bozmaz.

12. Namazı tamamlamadan kasten selam verme halinde namaz bozulur. Ama namazı tamamladığına inanarak sehven selam veren kişi, selam verdikten sonra konuşmamış, namaza aykırı bir harekette bulunmamış ve amel-i kesir yapmamış ise namazı bozulmaz. Namazını, kaldığı yerden kılmaya devam eder.

13. Kur'an-ı Kerim'i ezberden okuyabilse de okuyamasa da namaz kılmakta olan kişinin, mushafa bakarak Kur'an-ı Kerim okuması ile namazı bozulmaz. Hatta ezberden okuyamayan kişinin mushafa bakarak okuması vaciptir. Okurken bazen sayfaları çevirse bile namazı bozulmaz. İmam Şafii, imla adlı eserde bunu açıkça belirtmiştir. Ashabı da onun bu görüşüne mutabakat etmişlerdir.

Ancak İmam Ebu Hanife'ye göre bütün bu durumlarda namaz bozulur. İmameyn, onun bu görüşüne katılmamışlardır.[411]

N. NAMAZIN KILINIŞ ŞEKLİ

Namaz kılmak isteyen bir kişi, setr-i avret, beden ve elbise temizliğinin yanı sıra namaz kılacak yerin temizliği gibi şartları yerine getirdikten sonra usulüne uygun olarak bir abdest alır. Namaz vakti girince ezan okuyup kamet getirdikten sonra kıbleye yönelip kalbiyle niyet ederek (ayrıca diliyle de niyet etmesi sünnettir) iftitah veya tahrim tekbiri dediğimiz başlangıç tekbirini Allahü Ekber lafzıyla alarak namaza başlar. Tekbir alırken ellerini omuz *(Hanefi mezhebine göre*

---

411 Nevevî, el-Mecmu', IV/27.

ise kulak) hizasına kadar kaldırır. Sonra ellerini, sağ eliyle sol elinin bileğini tutarak göğüs *(Hanefi mezhebine göre ise göbek)* altında ve biraz da sol tarafa doğru gelecek şekilde bağlar.

Ellerini bağlayınca,

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَااَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.اِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا من الْمُسْلِمِينَ

"Veccehtü vechiye lillezi fatare's-semavati ve'l-arde hanîfen müslimen vema ene mine'l-müşrikîn. İnne salatî ve nüsükî ve mahyaye ve in matî lillahi rabbi'l-âlemîne lâ şerîke lehu ve bi zalike ümirtü ve ene mine'l-müslimîn." duasını okur. *Hanefilerse Süphaneke'yi okurlar.* Bunun peşinden gizlice Euzü billahi mine'ş-şeytani'r-racîm der. İmam olarak namaz kılan bir kimse bunun ardından aşikâr olarak *(Hanefi mezhebine göre ise gizlice)* besmele çeker. Fatiha suresini, devamında zammı sureyi okur. Gece namazlarında okuyuşlar aşikâr, gündüz namazlarında ise gizli yapılır. Üçüncü ve dördüncü rekâtlarda Fatiha'dan sonra herhangi bir şey okunmaz. *Hanefilere göre ise nafile namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında Fatiha'dan sonra zammı sure okunur.*

Sonra her iki elini iftitah tekbirinde olduğu gibi omuz hizasına kadar kaldırarak tekbir alıp rükûa varır. *(Hanefi mezhebine göre iftitah ve kunut öncesi tekbir dışında namazda tekbir için eller kaldırılmaz.)* Rükûda üç defa Süphane Rabbiye'l-Azim der. Yalnız başına namaz kılan ya da cemaati razı olan bir imam,

مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَمَا شِئْتَ بَعْدُ

"Mil'es-semavati ve mil'el-ardi ve mil'e maşi'te min şey'in ba'dü" duasını da okuyabilir. Sonra yine her iki elini kaldırarak *"semiallahü limen hamideh, Rabbena leke'l-hamd"* diyerek rükûdan kalkıp doğrulur.

Tam olarak doğrulduktan sonra Allahü Ekber lafzıyla tekbir alarak secdeye varır. Secdeye varırken önce dizlerini, sonra ellerini, sonra alnını ve burnunu yere koyar. Elleri omuzlarıyla aynı hizada olur. *Hanefi mezhebine göre ise yüzü, iki elin arasına koymak gerekir.* Secdede el parmakları birbirine bitiştirilir. Erkekler, secdede dirseklerini yanlarından uzak, kollarını yerden kalkık bulundururlar. Kadınlar, secdede kollarını yanlarına bitişik halde bulundururlar. Ayaklar, parmaklar üzerine dik tutulur ve parmak uçları kıbleye gelecek şekilde yere konur. Üç defa *"Süphane Rabbiye'l-A'lâ"* denir. Allahü Ekber lafzıyla tekbir alarak secdeden kalkılıp oturulur. Otururken Allahümmeğfirli verhamni ve'cürni verzukni vehdini ve 'afini duasını okunur. Sonra ikinci secdeye vararak yine üç defa *"Süphane Rabbiye'l-A'lâ"* denir. Sonra Allahü Ekber lafzıyla tekbir alarak secdeden kalkılarak azıcık oturulur. Buna istirahat celsesi denir. *(Hanefilere göre secdeden sonra oturulmadan ayağa kalkılır.)*

Sonra müteakip rekâte kalkılır. Kalkarken destek olsun diye eller yere konulur. *Hanefi mezhebine göre ellerle yerden destek almaksızın kalkılır.*

İkinci rekâta gizlice Euzü billahi mine'ş-şeytani'r-racim der. Ardından aşikâr olarak *(Hanefi mezhebine göre ise gizlice)* besmele çeker. Birinci rekâtta olduğu gibi Fatiha ve zammı sureyi okur. Ancak ikinci rekâtın kıraati birinciye göre biraz kısa tutulur. Kıraattan sonra rükûa varılır. Rükûdan kalkınca sabah namazının farzında ise kunut duası okunur. *(Hanefi mezhebine göre kunut duası vitir namazında okunur.)* Kunutta eller dua vaziyetinde olduğu gibi semaya kaldırılır. Kunut tamamlanınca secdeye varılır. İki secdeden sonra üç veya dört rekâtli namazın ilk oturuşuna, iki rekâtlık namazınsa ilk ve aynı zamanda son oturuşuna oturulur. İlk oturuşta iftiraş[412], son oturuşta ise teverrük şeklinde oturulur. Kadınlar bütün kadelerde teverrük şeklinde otururlar. *Hanefi mezhebine göre ise erkekler bütün kadelerde iftiraş şeklinde otururlar.* Otururken eller dizlerin üzerine konur. Şehadet parmağı dışında sağ elin parmakları yumulur. Sol elin parmakları ise açık tutulur. Birinci kadede tahiyyat ile Peygamber Efendimize salât okunur. İkinci kadede ise tahiyyat ve salli barik dualarının tamamı okunur. *Hanefi mezhebine göre ise birinci kadede sadece tahiyyat okunur.* Tahiyyat okurken illallah dendiğinde sağ elin şehadet parmağı kaldırılır. Birinci kadede ise üçüncü rekâta kalkıncaya, son kadede ise selam verinceye kadar parmak öylece tutulur. *Hanefi mezhebine göre ise La ilahe derken şehadet parmağı kaldırılır; illallah dendiğinde ise indirilir.* Kade halinde tahiyyat ve salâvat okunduktan sonra şu duanın okunması da uygun olur:

أَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَاأَخَّرْتُ وَمَاأَسْرَرْتُ وَمَاأَعْلَنْتُ وَمَاأَسْرَفْتُ وَمَاأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ أَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"Allahümmeğfir li ma kaddemtü vema ahhartü vema esrertü vema a'lentü vema esreftü vema ente a'lemü bihi minni entel-mukaddimü ve entel müahhirü la ilahe illa ente Allahümme inni euzü bike min azabi cehenneme ve min azabi'l-kabri ve min fitneti'l-mahya ve'l-memati ve min fitneti'l-mesihi'd-deccal."

"Allahümme inni zalemtü nefsi zulmen kesiren vela yağfirü'z-zünube illa ente feğfir li mağfireten min indike verhamni inneke ente'l-ğafuru'r-rahim."

"Allah'ım! Geçmişte işlediğim ve gelecekte işleyeceğim günahlarımı, gizli ve aşikâr yaptığım kötülüklerimi, senin benden çok daha iyi bildiğin hatalarımı bağışla. Öne

412 İftiraş: Sol ayağı yere yayarak onun üzerine oturmak, sağ ayak parmaklarını da kıbleye yönelmiş durumda dik tutmaktır. Teverrük ise, ayakları yatık olarak yere koyup üzerine koymak ve sol ayağı sağ ayağın altından yan tarafa çıkaracak biçimde oturmaktır.

geçiren de geride bırakan da sensin. Allah'ım! Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnelerinden, Mesih deccalın fitnesinden sana sığınırım."

"Allah'ım! Ben (günah işleyerek) kendime çok yazık ettim. Günahları ancak sen bağışlarsın. Kendi katından bir mağfiretle beni bağışla ve bana merhamet et. Şüphesiz sensin bağışlayan ve merhamet eden."[413]

Bu duayı da okuduktan sonra Es-Selamü Aleyküm ve Rahmetüllah diyerek önce sağa, sonra yine aynı lafızları okuyarak sola selam verilir.

NAMAZDAN SONRA YAPILACAK ZİKİRLER

Farz namazların kılınmasından sonra bazı özel dua ve tespihatın yapılması sünnettir. Mesela beş vakit namazın sonunda otuz üçer defa süphanallah, elhamdü lillah, Allahü ekber demek sünnettir. Farz namazla sünnet namaz arasına, söz konusu zikir ve dualarla tespihatı yaparak fasıla koymak sünnettir. Bunun için de farz namaz kılındıktan hemen sonra üç defa estağfirullah demeli ve bunun peşi sıra da;

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَالْجَلاَلِ وَالْاِكْرَامِ

demelidir. Peygamber (s.a.s) Efendimizin azadlısı Sevban (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنْصَرِفَ مِنْ صَلاَتِهِ اسْتَغْفَرَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ :« اللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ ».

"Resulullah (s.a.s) namazı sona erdirip ayrılmak istediğinde üç kere estağfirullah der sonra da Allahümme ente's-selamü ve minke's-selam. Tebarekte yâ zel celali ve'l-ikram duasını okurdu."[414]

Bunun ardından âyet el-kürsi okumalıdır. Ayet el-kürsi okumanın fazileti hakkında sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ قَرَأَ آيَةَ اَلْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ اَلْجَنَّةِ إِلَّا اَلْمَوْتُ

"Her farz namazın ardından ayet el-kürsi okuyan kişinin cennete girmesine ölümden başka bir engel yoktur."[415]

Ayet el-kürsi'yi okuduktan sonra otuz üçer defa süphanallah, elhamdü lillah, Allahü ekber diyerek tespih çekmelidir. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle bir müjde vermiştir:

---

413 Buhârî, Sıfatü's-salât, 65.
414 Beyhakî, es-Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 279.
415 Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebu'l-Kasım et-Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, I-XX, 1983 Musul, VIII, 114.

مَنْ سَبَّحَ اللّٰهَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ , وَحَمِدَ اللّٰهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ , وَكَبَّرَ اللّٰهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ , فَتِلْكَ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ , وَقَالَ تَمَامَ اَلْمِائَةِ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ , لَهُ الْمُلْكُ , وَلَهُ الْحَمْدُ , وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ , غُفِرَتْ لَهُ خَطَايَاهُ , وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ

“Namazların ardından otuz üç kere süphanallah, otuz üç kere elhamdü lillah ve otuz üç kere de Allahü ekber diyerek tespih eden (böylece doksan dokuz sayısını) yüze tamamlarken de ‘Allah’tan başka ilah yoktur. O, birdir, ortağı yoktur, mülk O’nundur, O her şeye güç yetirendir’ derse, günahları denizköpüğü kadar da olsa bağışlanır.”[416]

Bütün bunlardan sonra da şu dua okunmalıdır:

لَاالَهَ اِلَّااللّٰهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَعَلَى كُلِّ شَيْئٍ قَدِيرٌ اَللّٰهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

Bundan sonra da eller semaya kaldırılarak içten gelen her türlü dua yapılır ve böylece farz namaz tamamlanmış olur. Daha sonra, varsa farza bağlı olan nafile namaza başlanır.[417]

Hanefi mezhebine göre bu dualar farzla nafile arasında değil, varsa farza bağlı nafile namaz da kılındıktan sonra okunmalıdır. Çünkü farzla nafile arasına dua ve tespihatın konulması tenzihen mekruhtur. Ancak farzdan sonra

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَاذَالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ

duasını okuyacak kadar bir fasıla koymakta sakınca yoktur.

Farz namazı kılan kişinin, namazını tamamladıktan sonra nafile kılmak için yer değiştirmesi sünnettir. Ancak kalabalık ve benzeri sebeplerden ötürü yer değiştirmesi zor olursa, *“Farz namazı sona erdirdim”* demek gibi namaz amelleri dışında bir söz söyleyerek farzdan ayrıldığını ifade etmesi ve bundan sonra kılmak istediği nafile namaza başlaması sünnettir.

O. NAFİLE NAMAZLAR

Nafile kelimesi sözlükte fazlalık, fazladan yapılan şey anlamına gelir. Nafile namaza gelince dinî ıstılahta farzların dışında kılınan namazlara nafile namaz denir. Buna göre mükellefin farz namazlardan fazla olarak ve kesin bir emre dayanmaksızın kılması istenen namazlara nafile namaz denir. Nafile namazlar ve diğer nafile ibadetler, kulun yapmakla yükümlü olduğu ibadetlerin dışında olmakla birlikte kişiyi manevi olgunluğa ve uhrevi kurtuluşa erdirir. Ashab-ı kiramdan Talha b. Ubeydullah bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

---

416 Müslim, Mesâcid ve Mevadiu’s-Salât, 26.
417 İbn Abidin, I/530.

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرَ الرَّأْسِ يُسْمَعُ دَوِيُّ صَوْتِهِ وَلَا يُفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنْ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصِيَامُ رَمَضَانَ قَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ قَالَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ قَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ قَالَ فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ وَاللّٰهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا وَلَا أَنْقُصُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ

"Necid halkından saçı başı dağınık bir adam Resulullah (s.a.s)'a geldi. Uzaktan sesi karmakarışık duyuluyor ama söyledikleri pek anlaşılmıyordu. Nihayet yaklaştı. Meğer İslam'ın ne olduğunu soruyormuş. (Bu sorusuna karşılık) Resulullah (s.a.s) ona şöyle cevap verdi:

– Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz kılmak gerekir.

– Yapmam gereken başka bir şey var mı?

– Hayır, ama nafile olarak kılarsan (güzel olur). Bir de Ramazan orucunu tutmak gerekir.

– Yapmam gereken başka bir şey var mı?

– Hayır, ama nafile olarak tutarsan (güzel olur). Bir de zekât vermek gerekir.

– Yapmam gereken başka bir şey var mı?

– Hayır, ama nafile olarak sadaka verirsen (güzel olur).

Bundan sonra adam dönerek oradan ayrılıp gitti. Ayrılırken de 'Vallahi bundan fazla da yapmam, eksik de bırakmam' diyordu. Resulullah (s.a.s)'da, 'Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu' buyurdular."[418]

Nafile namazların kişiyi Allah'a yakınlaştıran vesilelerden olduğu şu kudsi hadisle müjdelenmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ قَالَ مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ

Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Yüce Allah buyurdu ki: Kulumun kendisine farz kıldığım şeyleri yerine getirerek bana yakınlaşmasından hoşlandığım kadar başka hiçbir şeyden hoşlanmam. Ben kendisini sevinceye dek nafile (ibadet)leri yaparak kulum bana yakınlaşmaya devam eder. Ben*

418 Buhârî, İman, 33.

onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse (istediğini) kendisine veririm. Bana sığınırsa kendisini korurum."[419]

Bilindiği gibi farz ibadetlerin en faziletlisi farz namazlardır. Nafile ibadetlerin de en faziletlisi nafile namazlardır. Nafile namazlar ya farz namazların öncesinde veya sonrasında kılınan sünnetler gibi farzlara bağlı (revatib) olurlar, ya da güneş veya ay tutulması esnasında kılınan namazlar, teravih ve istiska (yağmur duasına çıkılırken kılınan) namazı gibi farzlara bağlı olmazlar.

Farzlara bağlı nafileler, müekked olanlar ve müekked olmayanlar şeklinde iki kısma ayrılırlar.

MÜEKKED SÜNNETLER

Günlük beş vakit farz namazlara bağlı olarak kılınan müekked sünnetler hakkında Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ الظُّهْرِ سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَهَا سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَ الْعِشَاءِ سَجْدَتَيْنِ وَبَعْدَ الْجُمْعَةِ سَجْدتَيْنِ فَأَمَّا الْجُمْعَةُ وَالْمَغْرِبُ فِي بَيْتِهِ قَالَ وَأَخْبَرَتْنِي أُخْتِي حَفْصَةُ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي سَجْدَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ قَالَ وَكَانَتْ سَاعَةٌ لَا أَدْخُلُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا

"Resulullah (s.a.s) ile birlikte öğleden önce iki rekât, öğleden sonra iki rekât, akşamdan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât, cumadan sonra iki rekât namaz kıldım. Cumadan ve akşamdan sonrakileri evinde kıldım. Bacım Hafsa (r.a), fecir doğduğunda Resulullah (s.a.s)'ın sürekli olarak hafiften iki rekât namaz kıldığını bana haber verdi. O saatte ben Peygamber (s.a.s)'in yanına giremezdim."[420]

Şimdi de bu namazlarla ilgili detaylı bilgiyi şöyle vermemiz mümkün olacaktır:

Sabah namazının iki rekâtlık sünneti: Bunun vakti, sabah namazının vakti, yani fecr-i sadıkın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır. Bunu, vaktin çıkmasından veya cemaatin kaçırılmasından korkulmadığı takdirde farzdan önce kılmak sünnettir. Şayet anılan durumların vukuundan korkulursa önce farz, sonra da bu iki rekâtlık sünnet kılınır ki, bunda da hiçbir mekruhluk yoktur. Eğer sabah namazını kılmadan güneş doğarsa, bunları kaza etmek gerekir. Bu sünnetin birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Bakara suresinin قُولُوا آمَنَّابِاللّٰه cümlesiyle başlayıp وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ cümlesiyle sona eren 136. ayetinin, ikinci rekâtındaysa Âl-i İmrân suresinin قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ cümlesiyle başlayıp فَقُولُوااشْهَدُوابِأَنَّامُسْلِمُونَ cümlesiyle sona eren 64. ayetinin ya da Kâfirun ve İhlâs surelerinin okunması sünnettir. Hz. Aişe (r.a) validemizin bildirdiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimizin, farzlara bağlı

---

419 Buhârî, Rikak, 38.

420 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 17.

müekked sünnetler arasında en fazla önem verdiği namaz, sabah namazının iki rekâtlık sünneti idi.[421]

Öğle ve Cuma namazlarının farzlarından önce kılınan iki rekâtlık namaz da müekked sünnetlerdendir. Aynı şekilde bu iki namazın farzlarından sonra kılınan iki rekâtlık namaz da müekked sünnetlerdendir. Öğleyi kılmayan kişinin Cumadan sonra iki rekât namaz kılması sünnettir. Aksi takdirde öğle sünnetini bunun yerine kılmak, sünnet yerine geçmez.

Akşam namazının farzından sonra kılınan iki rekâtlık namaz da müekked sünnettir. Bunun birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Kâfirun, ikinci rekâtındaysa yine Fatiha'dan sonra ihlâs suresinin okunması sünnettir.

Yatsı namazının farzından sonra kılınan iki rekâtlık namaz ile vitir namazı da müekked sünnetlerdendir. *Hanefi mezhebine göre vitir namazı vaciptir.*

Vitir namazı yatsı namazına bağlı olmamakla birlikte vakti, yatsı namazının kılınmasından sonra başladığı için burada farzlara bağlı nafilelerle birlikte vitirden de bahsedilmiştir. Vitir namazının en azı bir rekâttır. Kemal derecesine varmanın en alt sınırı üç, en üst sınırı ise on bir rekâttır. En faziletlisi, bu namazın her iki rekâtında bir selam vermektir.

Vitrin vakti, yatsı namazından hemen sonra başlar. Yatsı namazı, cem-i takdim şeklinde akşam namazıyla birlikte akşam vaktinde kılınsa bile, vitrin vakti yatsı namazından hemen sonra başlar. Vakti, fecr-i sadıkın doğuşuna kadar devam eder. Bu vakte kadar kılınmadığı takdirde kazaya kalmış olur.

MÜEKKED OLMAYAN SÜNNETLER

Bu sünnetler on iki rekâttır:

Müekked sünnetler kısmında sayılan nafilelerden ayrı olarak; öğleden önce iki, öğleden sonra da iki rekât daha kılmak. Bunlar ratibe olmakla birlikte müekked sünnet değildirler. Bu hususta Cuma namazı da öğle namazı gibidir.

İkindi namazından önce dört rekât kılınması sünnettir. Abdullah b. Ömer (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin ikindi namazının farzından önce dört rekât sünnet kılanlara şu hayır duada bulunduğunu ifade etmiştir:

رَحِمَ اللّٰهُ امْرَاً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا

"İkindiden önce dört rekât kılan kimseye Allah rahmet etsin."[422]

Akşam namazından önce de iki rekât. Bunların, müezzinin ezanına karşılık verdikten sonra hafif bir surette kılınması sünnettir. Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

---

[421] Buhârî, Ebvâbü't-Tatavvu', 3.
[422] Beyhakî, es-Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 564.

بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ

"Her iki ezan arasında namaz vardır."[423] Bu hadiste geçen iki ezan kelimesiyle ezan ve kamet kastedilmiştir.

Yatsı namazından önce kılınan iki rekâtlık namaz da müekked olmayan sünnetlerdendir.[424]

RATİBE SÜNNETLERİN VAKTİ

Ratibe yani farzların öncesinde veya sonrasında kılınan müekked veya gayr-ı müekked sünnetlerin vakti, bu namazların bağlı oldukları farz namazın vaktinin girmesiyle birlikte girer. Farz namazdan önce kılınan sünnetlerden ise bu namazın vakti, farz namazın vaktinin girmesiyle birlikte girer, farzın vakti çıkıncaya kadar devam eder. Vakit içinde olmak kaydıyla farzdan sonra kılınsa da eda sayılır. Ama farzdan önce kılınması müstehaptır. Meğerki farz namaza durulmak üzere olunsun. O takdirde sünnet ile meşgul olmak uygun olmaz; farz namaza başlanır. Daha sonra da bu sünnet kılınır.

Ratibe sünnet eğer farz namazdan sonra kılınanlar grubundan ise vakti, farz namazın kılınması ile başlar, farzın vakti çıkıncaya kadar devam eder. Farzın vakti sona erdikten sonra da kılınması caizdir. Ancak bu durumda vakitleri dışında kılınan farz namazlarda olduğu gibi kaza olarak kılınmış olur. Vaktinde kılınmayan sünnet namazın daha sonra kaza edilmesi kuvvetli görüşe göre sünnettir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) yolculukta uyanamayıp vaktinde kılamadığı sabah namazını kaza ederken sabahın iki rekâtlık sünnetini de kaza etmiştir.[425] Yine vaktinde kılamadığı öğle namazının iki rekâtlık sünnetini ikindi namazından sonra kaza olarak kılmıştır.[426]

FARZ NAMAZLARA BAĞLI OLMAYAN NAFİLELER

1. Kuşluk Namazı

Kuşluk namazı, Resulullah (s.a.s)'ın vefatına kadar devamlı kıldığı ve selef-i salihinin bu hususta kendisine uyduğu sünnet namazlardandır. Bu namazı kılmadığı çok az vaki olmuştur. İnsanlar farz olduğunu zannederler veya kendilerine farz olur endişesiyle tıpkı teravih namazında yaptığı gibi, bu namazı bazen kılmamıştır. Kuşluk namazının vakti, güneşin doğup bir mızrak boyu yükselmesi, yani güneşin doğuşundan yaklaşık 45-50 dakika sonrasından itibaren başlayıp zevale ulaşmasına kadar devam eder. Bu namazın en azı iki, en faziletlisi ise sekiz,

423 Buhârî, Ezan, 14-16; Müslim, Salâtü'l-müsafirin 304; Ebu Dâvûd, Tatavvu', 11.

424 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 334; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1082.

425 Nesâî, Mevakît, 55.

426 Buhârî, Mevakîtü's-Salât, 32.

en çoğu ise on iki rekâttır. Kuşluk namazının fazileti hakkında gelen bir rivayette Abdullah b. Amr şunları anlatmaktadır:

لَقِيتُ أَبَا ذَرٍّ فَقُلْتُ : يَا عَمُّ اقْبِسْنِى خَيْرًا. فَقَالَ : سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ- صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا سَأَلْتَنِى فَقَالَ :«إِنْ صَلَّيْتَ الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ لَمْ تُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ ، وَإِنْ صَلَّيْتَهَا أَرْبَعًا كُتِبْتَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ، وَإِنْ صَلَّيْتَهَا سِتًّا كُتِبْتَ مِنَ الْقَانِتِينَ ، وَإِنْ صَلَّيْتَهَا ثَمَانِيًا كُتِبْتَ مِنَ الْفَائِزِينَ ، وَإِنْ صَلَّيْتَهَا عَشْرًا لَمْ يُكْتَبْ لَكَ ذَلِكَ الْيَوْمَ ذَنْبٌ ، وَإِنْ صَلَّيْتَهَا ثِنْتَىْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللّٰهُ لَكَ بَيْتًا فِى الْجَنَّةِ».

Ebu Zerr (r.a) ile karşılaştım. Ona, 'Amca, bana hayır bahşet' dedim. Bana dedi ki: *"Senin bana sorduğun gibi ben de Resulullah (s.a.s)'a sordum. Resulullah (s.a.s) bana şöyle buyurdu: 'Kuşluk namazını iki rekât olarak kılarsan, gafiller grubuna yazılmazsın. Bu namazı dört rekât olarak kılarsan, amelini güzel yapan müminler grubuna yazılırsın. Bu namazı altı rekât olarak kılarsan, Allah'a gönülden boyun eğip teslim olan kimseler grubuna yazılırsın. Bu namazı sekiz rekât olarak kılarsan, kurtuluşa erenler grubuna yazılırsın. Bu namazı on rekât olarak kılarsan, kıldığın günde sana günah yazılmaz. Bu namazı on iki rekât olarak kılarsan, Allah (c.c) cennette senin için bir köşk yapar."*[427]

Ebu Hüreyre (r.a), kuşluk namazının fazileti hakkında Peygamber (s.a.s) Efendimizin kendisine tavsiyede bulunduğundan bahisle şöyle demiştir:

أَوْصَانِى خَلِيلِى - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِثَلاَثٍ : بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ، وَرَكْعَتَىِ الضُّحَى ، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَرْقُدَ.

"Dostum (Resulullah s.a.s) bana üç şeyi tavsiye etti: Her aydan üç gün oruç tutmak, iki rekât kuşluk namazı kılmak ve yatmadan önce vitir namazı kılmak."[428]

Vaktinde kılınmayan kuşluk namazını, vakti çıktıktan sonra kaza etmek sünnettir.

Hanefi mezhebine göre sabah namazının iki rekâtlık sünneti dışındaki nafile namazlar kaza edilmezler.

Kuşluk namazının birinci rekâtında,

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌۜ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍۜ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍۙ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌۙ

[427] Beyhakî, es-Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 48.
[428] Buhârî, Savm, 59.

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."[429]

İkinci rekâtında ise yukarıdaki ayetin devamında gelen aşağıdaki iki ayeti okumak sünnettir.[430]

فِي بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُۙ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِۙ . رِجَالٌۙ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءِ الزَّكٰوةِۙ يَخَافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُۙ

"Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar."[431]

2. Tahiyyetü'l-Mescit Namazı

Namaz kılacak olan bir kişinin, mescide girdiğinde Tahiyyetü'l-mescit niyetiyle iki rekât namaz kılması sünnettir. Dilerse bu niyetle iki rekâttan fazla da kılabilir. Bu namazın sünnet oluşu hakkında Ebu Katade (r.a)'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُم الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ

"Sizden biri mescide geldiğinde oturmadan önce iki rekât namaz kılsın."[432]

Tahiyyetü'l-mescit namazıyla ilgili başka bir hadis-i şerifte de hemen hemen aynı ifadelere rastlıyoruz:

إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُم الْمَسْجِدَ فَلَا يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ

"Sizden biri mescide girdiğinde oturmadan önce iki rekât namaz kılsın."[433]

Mescide giren kişinin, mazeretsiz olarak Tahiyyetü'l-mescit namazını kılmadan oturması mekruhtur. Mescide girildiğinde kerahet vakti olsa da olmasa da bu namaz kılınmalıdır. Mescide giren kişi orada cenaze namazı kılar, şükür veya tilavet secdesi yapar ya da bir rekât namaz kılarsa, bunlar tahiyyetü'l-mescit namazı yerine geçmez. Mezhebin kuvvetli görüşü böyledir. Bu halde mescitte oturmaya devam edilirse, yasak çiğnenmiş olur.

429 Nûr, 24/35.
430 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 381.
431 Nûr, 24/36-37.
432 Buhârî, Salât, Ebvâbü'l-Mesâcid, 27.
433 Buhârî, Cumua, 184.

Mescide giren kişi unuttuğundan veya bilgisizliğinden ötürü Tahiyyetü'l-mescit namazını kılmadan oturur ama kılmadığını sonra hatırlarsa kalkıp bu namazı kılması sünnet gereğidir. Bu hususta sahabe-i kiramdan Cabir (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur: Bir cuma günü Peygamber (s.a.s) minberde iken Süleyk el-Gatafani (r.a) mescide geldi ve tahiyyetü'l-mescit namazını kılmadan oturuverdi. Peygamber (s.a.s) ona, *"İki rekât namaz kıldın mı?"* diye sordu. Hayır, demesi üzerine Efendimiz ona, *"Kalk, iki rekât kıl"* buyurdu.[434]

Mescide giren kişinin, iki rekât namaz kılarken Tahiyyetü'l-mescit namazına niyet etmesi şart değildir. Bu iki rekâtı kılarken mutlak nafileye veya iki rekâtlık bir ratibeye ya da gayr-ı ratibeye yahut farzın eda veya kazasına ya da nezr edilmiş bir namaza niyet ederse, bununla Tahiyyetü'l-mescit namazını da kılmış sayılır.

Tahiyyetü'l-mescit namazının birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Kâfirun, ikinci rekâtında ise yine Fatiha'dan sonra İhlâs suresinin okunması sünnettir.

Mescide girildiğinde müezzin farz namazın kılınması için kamete başlamışsa veya imam farz namaza durmuş ise, Tahiyyetü'l-mescit namazının kılınması artık mekruh olur. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ

"Farz namaza durulduğunda farzdan başka namaz kılınmaz."[435]

Mescid-i Haram'a girildiğinde Tahiyyetü'l-mescit namazı kılınmaz ve hemen tavafa başlanır. Cuma günü mescide girildiğinde, hatip hutbe okumakta olsa bile iki rekât Tahiyyetü'l-mescit namazı kılınmadan oturulmamalıdır.[436]

Mekruh olmakla birlikte abdestsiz olarak mescide giren veya abdestli girdiği halde herhangi bir sebeple tahiyyetü'l-mescit namazı kılma imkânı bulamayan kimsenin dört defa

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ

"Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her türlü övgü Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Kuvvet ve kudret ancak yüce ve azametli Allah sayesinde vardır." duasını okuması müstehaptır.

3. Abdest Namazı

Abdest alan kişinin, abdesti tamamladıktan sonra iki rekât namaz kılması müstehaptır. Bununla ilgili olarak Hz. Osman (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resulullah (s.a.s)'ın abdest aldığını gördüm; abdest aldıktan sonra şöyle buyurdu:[437]

---

434 Müslim, Cumua, 14.
435 Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 9.
436 Nevevî, el-Mecmu' III, 544-545.
437 Nevevî, el-Mecmu' I, 493-494.

مَنْ تَوَضَّأَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"Bir kişi şu abdestim gibi abdest alır, sonra iki rekât namaz kılar ve bu iki rekât esnasında nefsine bir şey söylemez (dünyevi şeyleri kendi kendine konuşup içinden geçirmezse), önceden işlemiş olduğu günahları bağışlanır."[438]

4. Yolculuğa Çıkarken ve Yolculuktan Döndükten Sonra Kılınan Namaz

Yolculuğa çıkarken ve yolculuktan döndükten sonra iki rekât namaz kılmak menduptur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَا خَلَفَ عَبْدٌ عَلَى أَهْلِهِ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يَرْكَعُهُمَا عِنْدَهُمْ حِينَ يُرِيدُ سَفَرًا.

"Yolculuğa çıkmak isteyen hiçbir kimse, ailesinin yanında, kıldığı iki rekât namazdan daha faziletli bir halef bırakmadı."[439]

Kâ'b b. Malik (r.a) demiş ki:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يقْدُمُ مِنْ سفرٍ إِلَّا نهارًا فِي الضُّحى فإذا قَدِمَ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلّى فِيهِ رَكْعتيْنِ ثُمَّ جَلَسَ فِيهِ

"Resulullah (s.a.s) seferden mutlaka gündüzün kuşluk vaktinde dönerdi. Geldiğinde önce mescide uğrar, orada iki rekât namaz kılar, sonra da orada oturururdu."[440]

Bu namazların birinci rekâtlarında Fatiha'dan sonra Kâfirun suresinin, ikinci rekâtlarında ise yine Fatiha'dan sonra İhlâs suresinin okunması müstehaptır.

5. Teheccüt Namazı

Teheccüt, uyumamak ve uykusuz kalmak anlamına gelmektedir. Aslında bu kelime zıt anlamlar taşıdığından uyumak anlamına da gelmektedir. Ancak bu adla kılınan gece namazı, insanların uykuda oldukları bir zamanda uykudan fedakârlık edilip gece yarısından başlayıp fecre kadar devam eden bir zaman aralığında kılındığı için dinî literatürde teheccüd kelimesinde uykusuz kalma anlamı daha bir ağırlık kazanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de takva sahibi kimselerin nitelikleri sıralanırken onların bu namazı kılan kimseler olduklarından da söz edilmektedir:

كَانُوا قَلِيلاً مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

"Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlama dilerlerdi."[441]

---

438 Buhârî, Savm, 27
439 Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. ebi Şeybe el-Kûfî, Musannef, I-VII, 1409H Riyad, I, 424 (4879).
440 Buhârî, Salât, 59; Nesâî, Mesâcid, 38.
441 Zâriyât, 51/17-18.

İmam Nevevî, gece namazı kılmanın müekked sünnet olduğunu, bununla ilgili Kitap, Sünnet ve İcma-ı ümmet delillerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu namazla ilgili olarak şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُۙ قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلٖيلاًۙ نِصْفَهُٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلٖيلاًۙ اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتٖيلاًۜ

"Ey örtünüp bürünen (Peygamber)![442] *Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku."*[443]

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَدْنٰى مِنْ ثُلُثَيِ الَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَٓائِفَةٌ مِنَ الَّذٖينَ مَعَكَ

"(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor."[444]

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَكَۗ عَسٰٓى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً

"(Ey Muhammed!) Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın."[445]

Geceleyin az da olsa teheccüt namazı kılmak menduptur. Bu hükmü teyiden sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

صَلُّوا مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ قَدْرَ حَلْبِ شَاةٍ

"Bir koyun sağma zamanı kadar da olsa geceleyin namaz kılın."[446]

Teheccüt namazının faziletini beyan hakkında bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

أَفْضَلُ اَلصَّلَاةِ بَعْدَ اَلْفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ

"Farzdan sonra namazların en faziletlisi, geceleyin kılınan (nafile) namazlardır."[447]

Geceleyin teheccüd namazı kılmak sünnettir. Ama gecenin tamamını bu namazı kılmakla geçirerek uykusuz kalmak da mekruhtur. Çünkü geceleyin uyumayıp uykusuz kalan kimse, gündüzleyin yapması gereken işleri yapamaz, görevlerini aksatır. Abdullah b. Amr b. Âs (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

442 Hz. Peygamber, Hira mağarasında ibadetle meşgul iken ilk vahyin gelişi sırasında Cebrail'i aslî suretiyle görmüş, çok heyecanlanmış ve korkuya kapılmıştı. Evine gelerek eşi Hz. Hatice'ye "Zemmilûnî-beni örtün" demiş ve örtünüp yatmıştı. Son âyeti hariç bu sûre bu olay üzerine inmiştir.

443 Müzzemmil, 73/1-4.

444 Müzzemmil, 73/20.

445 İsrâ, 17/79.

446 İbn Ebi Şeybe, Musannef, II, 72 (6608).

447 Buhârî, Deavât, 48.

يَا عَبْدَ اللّٰهِ أَلَمْ أُخْبَرْ أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ فَقُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ فَإِنَّ لِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِزَوْرِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

"– Ey Abdullah! Senin gündüzleri oruç tuttuğun, geceleri namaz kıldığın bana haber verildi. Doğru mu?

– Öyledir, ey Allah'ın Resulü.

– Böyle yapma. (Bazen) oruç tut, (bazen) tutma. (Gecenin bir kısmında) namaz kıl. (Bir kısmında da) uyu. Şüphesiz bedeninin senin üzerinde hakkı vardır. Gözünün senin üzerinde hakkı vardır. Eşinin senin üzerinde hakkı vardır. Ziyaretçilerinin senin üzerinde hakkı vardır."[448]

Teheccüd Namazının Sünnetleri

1. Teheccüd namazı kılmak üzere uykudan uyanan kimse, Âl-i İmrân suresinin 190. ayeti olan

اِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِي الْاَلْبَابِۚ

âyet-i kerimesinden başlayarak surenin sonuna kadar olan kısmını okumalıdır.

2. Namazın ilk iki rekâtını kısa tutmalı, sonraki rekatleri dilediği gibi kısa veya uzun kılmalıdır.

3. İki rekâtta bir selam vermelidir.

4. Kıraati uzatmalıdır. Çünkü kıyamı rükû ve secdeden daha uzun tutmak, fazla miktarda namaz kılmaktan daha faziletlidir.

5. Gösterişe kaçmayacak ve kimseye rahatsızlık vermeyecekse kıraati sesli yapmalıdır. Kıraati tertil üzere yapmalı ve okuduğu ayetlerin manası üzerinde düşünmelidir.

6. Uyku bastırdığında, uykuyu üzerinden atacak kadar bir süre uzanıp yatmalıdır.

7. Teheccüd namazını kılmak üzere uykudan uyanıp kalkan kimse, eşini de bu namaz için uykudan uyandırmalıdır.

8. Teheccüd namazı kılmak isteyen kimsenin, bu namazdan sürekli kılabilecek kadarını kılmayı âdet hâline getirmelidir. Çünkü başladıktan sonra bu namazı daha sonraki gecelerde azaltmak mekruhtur.

9. Teheccüd namazı kılmayı âdet hâline getiren kimse, akşamleyin yatağına girerken sevap elde etmek için geceleyin namaza uyanmaya kesin niyet etmelidir.

---

[448] Buhârî, Savm, 54.

10. Teheccüd namazı kılmak için uykudan uyanırken çokça zikir, dua ve istiğfarda bulunmalıdır.[449]

Gündüz Kılınan Nafile Namaz

Teheccüd, geceye mahsus bir nafile namazdır. Gündüzleyin kılınması müstehap olan mutlak nafile namazın da ihmal edilmemesi uygun olur. Herhangi bir sebebe bağlı olmayan ve rekât sayısı da tahditli olmayan gündüz nafilesi denilebilecek olan namazı kılmak, kişiye sevap ve fazilet kazandırır. Ashab-ı kiramdan Rebia b. Kâ'b (r.a) bu konuda şöyle demiştir:

كُنْتُ أَخْدُمُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقُومُ لَهُ فِي حَوَائِجِهِ نَهَارِي أَجْمَعَ حَتَّى يُصَلِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ فَأَجْلِسَ بِبَابِهِ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ أَقُولُ لَعَلَّهَا أَنْ تَحْدُثَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجَةٌ فَمَا أَزَالُ أَسْمَعُهُ يَقُولُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبْحَانَ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ حَتَّى أَمَلَّ فَأَرْجِعَ أَوْ تَغْلِبَنِي عَيْنِي فَأَرْقُدَ قَالَ فَقَالَ لِي يَوْمًا لِمَا يَرَى مِنْ خِفَّتِي لَهُ وَخِدْمَتِي إِيَّاهُ سَلْنِي يَا رَبِيعَةُ أُعْطِكَ قَالَ فَقُلْتُ أَنْظُرُ فِي أَمْرِي يَا رَسُولَ اللّٰهِ ثُمَّ أُعْلِمُكَ ذَلِكَ قَالَ فَفَكَّرْتُ فِي نَفْسِي فَعَرَفْتُ أَنَّ الدُّنْيَا مُنْقَطِعَةٌ زَائِلَةٌ وَأَنَّ لِي فِيهَا رِزْقًا سَيَكْفِينِي وَيَأْتِينِي قَالَ فَقُلْتُ أَسْأَلُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِآخِرَتِي فَإِنَّهُ مِنْ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالْمَنْزِلِ الَّذِي هُوَ بِهِ قَالَ فَجِئْتُ فَقَالَ مَا فَعَلْتَ يَا رَبِيعَةُ قَالَ فَقُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَسْأَلُكَ أَنْ تَشْفَعَ لِي إِلَى رَبِّكَ فَيُعْتِقَنِي مِنْ النَّارِ قَالَ فَقَالَ مَنْ أَمَرَكَ بِهَذَا يَا رَبِيعَةُ قَالَ فَقُلْتُ لَا وَاللّٰهِ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أَمَرَنِي بِهِ أَحَدٌ وَلَكِنَّكَ لَمَّا قُلْتَ سَلْنِي أُعْطِكَ وَكُنْتَ مِنْ اللّٰهِ بِالْمَنْزِلِ الَّذِي أَنْتَ بِهِ نَظَرْتُ فِي أَمْرِي وَعَرَفْتُ أَنَّ الدُّنْيَا مُنْقَطِعَةٌ وَزَائِلَةٌ وَأَنَّ لِي فِيهَا رِزْقًا سَيَأْتِينِي فَقُلْتُ أَسْأَلُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِآخِرَتِي قَالَ فَصَمَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَوِيلًا ثُمَّ قَالَ لِي إِنِّي فَاعِلٌ فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ

"Gündüzleyin Resulullah (s.a.s)'a hizmet eder, ihtiyaçlarını karşılardım. Yatsı namazını kılıp evine girince (ye kadar hizmete devam ederdim) belki bir ihtiyacı olur düşüncesiyle kapısında oturur (bekler) idim. Ben usanıp geri dönünceye veya gözlerim beni yenip ben uyuyuncaya kadar süphanallah süphanallah süphanallahi ve bi hamdihi dediğini hep duyardım. Atak bir şekilde kendisine hizmet edişimden ötürü bir gün bana 'Ey Rebia benden bir şey iste ki sana vereyim' dedi. Ben de 'durumumu biraz düşüneyim. Sonra bu hususta size bilgi sunarım' dedim. Kendi durumumu düşündüm. Dünyanın fani olduğunu ve (bir gün) sona ereceğini, dünyada benim için yeterli bir rızık bulunduğunu ve bu rızkın bana geleceğini anladım. Resulullah (s.a.s)'tan ahiretim için bir şey isteyeyim. Çünkü o, Allah katında hatırı sayılacak bir mertebededir, dedim. Yanına

[449] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 389-391.

vardım. Bana, 'Ey Rebia, hani ne yaptın?' diye sordu. Kendisine, 'Evet, ya Resulullah! Allah katında benim için şefaatte bulunmanı diliyorum ki, Allah beni cehennem ateşinden azad etsin' dedim. 'Bunu söylemeni sana kim tembihledi, ey Rebia?' diye sordu. Şöyle dedim: 'Hayır, seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, kimse bana tembihlemedi. Ama siz bana, 'benden bir şey iste ki sana vereyim' demiştiniz. Siz Allah katında hatırı sayılacak bir mertebedesiniz. Kendi durumumu düşündüm. Dünyanın fani olduğunu ve (bir gün) sona ereceğini, dünyada benim için yeterli bir rızık bulunduğunu ve bu rızkın bana geleceğini anladım. Bu sebeple de Resulullah (s.a.s)'tan ahiretim için bir şey isteyeyim, dedim.' Benim böyle demem üzerine Resulullah (s.a.s) uzun süre sustu. Sonra da 'Ben bu istediğini yaparım. Ama sen de çok secde ederek (nafile namaz kılarak) kendi nefsine karşı bana yardımcı ol' buyurdu."[450]

6. İstihare Namazı

Yapılması düşünülen bir işin hayırlı olup olmayacağını anlamak maksadıyla kılınan namaza istihare namazı denir. Sahabe-i kiramdan Enes (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin istihareyi tavsiye bağlamında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

يَا أَنَسُ إِذَا هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ إِلَى الَّذِي سَبَقَ إِلَى قَلْبِكَ فَإِنَّ الْخَيْرَ فِيهِ

"Ey Enes! Bir işi yapmaya niyetlendiğinde o iş konusunda güç, onur ve üstünlük sahibi olan Rabbine yedi kez istiharede bulun. Sonra kalbinde beliren düşünceye göre hareket et. Çünkü hayır o düşüncededir."[451]

Mendup olan bu namaz iki rekâttır. Bununla ilgili olarak ashab-ı kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur: *"Resulullah (s.a.s), bize Kur'an'dan bir sure öğretir gibi bütün işlerde istihare yapmayı öğretir ve şöyle derdi: 'Sizden biri herhangi bir işi yapmaya niyetlendiğinde, farzlardan ayrı olarak iki rekât namaz kılsın, sonra da şu duayı okusun:'"*

أَللّٰهُمَّ إني أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكُ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لي في دِيني وَمَعاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي اَوْقَالَ عَاجِلِ اَمْرِي وَاَجِلِهِ فَاقْدِرْهُ لي وَيَسِّرْهُ لي ثُمَّ بَارِكْ لي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا شَرٌّ لي في دِينِي وَمَعِيشَتي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي اَوْقَالَ عَاجِلِ اَمْرِي وَاَجِلِهِ فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدِرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ

"Allah'ım! Senin ilminle hayır, kudretinle de güç istiyorum. Senin büyük lütfundan talep ediyorum. Sen güç yetirirsin, ben yetiremem. Sen bilirsin, ben bilemem. Sen gaybı

[450] Ahmed b. Hanbel, IV, 59; Taberanî, Mu'cemü'l-Kebir, V, 57.
[451] Alaü'd-Din el-Münteka el-Hindî, Kenzü'l-Ummal, VII, 813, 1989, Beyrut.

pekiyi bilensin. Allah'ım! Bu iş dinim, geçimim, sonucum (veya şöyle buyurmuştur:) şimdiki hâlimle geleceğim için hayırlı olacaksa, bunu benim için takdir et ve kolay kıl. Sonra bunda benim için bereket nasib eyle. Yok, eğer bu iş benim dinim, geçimim, sonucum (veya şöyle buyurmuştur:) şimdiki hâlimle geleceğim için şerli olacaksa, onu benden beni de ondan uzaklaştır. Benim için her nerede olursa olsun, hayrı takdir eyle. Sonra da beni onunla hoşnut eyle."

İstihare yapan kişi bu duayı okuduktan sonra da işinin (veya ihtiyacının) ne olduğunu açıklasın."

7. Hâcet Namazı

Meşru bir istek ve ihtiyacı olan kişinin, dileğinin yerine gelmesi amacıyla iki rekât namaz kılması menduptur. Bu hususta sahabe-i kiramdan İbn Ebi Evfâ (r.a)'nın rivayetinde bildirdiğine göre sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: *"Allah'tan veya bir insandan dilekte bulunan ve ihtiyacı olan kişi, güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılsın. Sonra Yüce Allah'a hamd-ü senada bulunsun. Peygambere de salât-ü selam getirsin. Ondan sonra da şu duayı okusun:*

لاَاِلَهَ اِلاَّاللّٰهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَسْئَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ اِثْمٍ لاَتَدَعْ لِي ذَنْبًااِلاَّغَفَرْتَهُ وَلاَهَمًّااِلاَّفَرَّجْتَهُ وَلاَحَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا اِلاَّقَضَيْتَهَا يَاارْحَمَ الرَّاحِمِينَ

'Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, çok hilim ve kerem sahibidir. Ulu arş'ın rabbi olan Allah, eksikliklerden uzaktır. Hamd-ü sena, âlemlerin rabbi olan Allah'adır. Allah'ım! Senden rahmetinin sebeplerini, af ve bağışlamanın vesilelerini, her iyiliği kazanmayı, her günahtan da salim kalmayı diliyorum. Bağışlamadığın hiçbir günahımı, genişliğe kavuşturmadığın hiçbir sıkıntımı, rızana uygun olup da gidermediğin hiçbir ihtiyacımı geride bırakma. Ey merhamet edicilerin en merhametlisi.'"[452]

8. Vitir Namazı

Vitir namazı müekked sünnetlerdendir. Vacip olduğunu söyleyenler var ise de müekked sünnet olduğu hususu daha ağır basmaktadır. Konuyla ilgili olarak Muhammed b. Yahya b. Hibban, Abdullah b. Muhayriz'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي كِنَانَةَ يُدْعَى الْمَخْدَجِيَّ سَمِعَ رَجُلًا بِالشَّامِ يُدْعَى أَبَا مُحَمَّدٍ يَقُولُ إِنَّ الْوِتْرَ وَاجِبٌ قَالَ الْمَخْدَجِيُّ فَرُحْتُ إِلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ عُبَادَةُ كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ عَلَى الْعِبَادِ فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا اسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ

---

452 Tirmizî, Vitr, 17; İbn Mâce, İkâmet, 189.

كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ

Kinane oğulları kabilesinden Mahdecî adıyla bilinen bir kişi, Şam'da Ebu Muhammed adındaki bir kişinin 'Vitir namazı vaciptir' dediğini duymuştu. Mahdecî dedi ki: 'Ubade b. Sâmit (r.a)'e gidip bu durumu ona haber verdim. Ubade (r.a), 'Ebu Muhammed yalan söylüyor! Ben Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Allah (c.c), beş vakit namazı kullara farz kıldı. Her kim hafife alarak bu namazların hakkını zayi etmezse, Allah'ın onu cennete koyacağına dair sözü vardır. Ama kim de bu namazları kılmazsa Allah'ın onun için verilmiş böyle bir sözü yoktur; dilerse ona azap eder; dilerse de cennete koyar."*[453]

Vitrin farz veya vacip değil sünnet olduğunu Hz. Ali (r.a) açık ve net bir şekilde ifade etmiştir:

لَيْسَ الْوِتْرُ بِحَتْمٍ كَالصَّلاَةِ ، وَلَكِنَّهُ سُنَّةٌ فَلاَ تَدَعُوهُ.

"Vitir kesinlikle (farz) namaz gibi değildir. Lakin o sünnettir; onu terk etmeyin."[454]

Hanefi mezhebine göre bu namaz vaciptir. Vitir namazıyla ilgili olarak Abdullah b. Ömer (r.a), sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْرًا

"Gece en son namazınızı vitir namazı olarak kılın."[455]

Vitir namazının en azı bir, en çoğu ise on bir rekâttır. Tek rekâtla yetinmek caiz ise de evla değildir. Vitri bir rekâttan fazla kılan kişinin, bu namazı bitişik olarak, yani son rekâtı kendinden önceki rekâta bitiştirerek kılması caizdir. Şöyle ki: Vitri beş rekât olarak kılacak olan kişi, iki rekât kıldıktan sonra selam verir. Sonraki üç rekâtı da tek selamla kılar. Bu üç rekâtı birbirinden ayırarak, yani 2+1 rekât şeklinde kılması da caizdir. Hatta bu şekilde kılmak daha faziletlidir. Zira Abdullah b. Ömer (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin ikinci rekâtı üçüncü rekâttan selam vererek ayırdığını rivayet etmiştir.[456] Beş rekât olarak kılan kişi, son rekâtı ayırdığı takdirde, önceki dört rekâtı bir veya iki selamla kılmış olması fark etmez. Bitişik olarak kılması halinde iki teşehhütten fazla oturması caiz olmaz. Vitri kılmanın en faziletli şekli, birbirinden ayrı olarak kılınmasıdır.

Vitrin vakti, akşam namazıyla birlikte akşam vaktinde cem-i takdim şeklinde kılınsa bile yatsı namazından sonra başlayıp fecr-i sadıkın doğuşuna kadar devam

---

453 Ebu Dâvûd, Sücûdu'l-Kur'ân, 337.
454 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 107.
455 Buhârî, Mesâcid, 50.
456 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 76.

eder. Geceleyin uyanacağına güvenen kişinin, vitri gecenin ilkinden sonraya ertelemesi sünnettir. Ashab-ı kiramdan Cabir (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اَللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اَللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ, وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اَللَّيْلِ, فَإِنَّ صَلَاةَ آخِرِ اَللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ وَذَلِكَ أَفْضَلُ

"Gecenin son kısmında uyanamamaktan korkan kimse vitir namazını gecenin evvelinde (yatsı namazından hemen sonra) kılsın. Ama gecenin son kısmında uyanacağına güvenen kimse vitir namazını gecenin son kısmında kılsın. Çünkü gecenin son kısmında kılınan namaz şahitlidir. (Bu namaz esnasında rahmet melekleri hazır bulunurlar. Dolayısıyla vitrin gecenin son kısmında kılınması) daha faziletlidir."[457]

Aynı şekilde gece namazlarından sonraya erteleyip bu namazları vitirle sona erdirmek de sünnettir.

Üç rekât olarak kılınması halinde vitrin ilk rekâtında Fatiha'dan sonra A'lâ suresinin, ikinci rekâtında yine Fatiha'dan sonra Kâfirun suresinin, son rekâtta ise Fatiha'dan sonra İhlâs suresinin okunması müstehaptır. Hz. Aişe (r.a)'nin bildirdiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz, vitir namazının üçüncü rekâtında İhlâs suresine ilave olarak Felak ve Nas surelerini de okurmuş.[458]

Vitir namazını Ramazan ayında cemaatle kılmak ve bu ayın ikinci yarısında vitrin son rekâtında rükûdan doğrulduktan sonra kunut duası okumak da sünnettir. Yine her gün sabah namazının farzının ikinci rekâtında, rükûdan kalktıktan sonra kunut duası okumak da sünnettir. Kunut, Allah'a övgü ve duayı kapsayan bütün sözlerdir. Ancak sünnet olanı, sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'den nakledilen şu duadır:

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَ تَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا اَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَاقَضَيْت فَاِنَّكَ تَقْضِي وَلَايُقْضَى عَلَيْكَ وَاِنَّهُ لَايَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلَايَعِزُّ مَنْ عَادَ يْت تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَاقَضَيْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ

Tek başına namaz kılan kişi bu duayı okurken tekil zamirleriyle okumalıdır. Şöyle ki: İhdina ve afina şeklinde değil de, ihdini ve afini şeklinde telaffuz ederek duayı kendi şahsı için yapmalıdır. Yalnız "*Tebarekte rabbena*" cümlesindeki çoğul zamirini tekile çevirmemeli, yani "*Tebarekte rabbi*" dememelidir. İmam ise duaların tamamını çoğul zamiri ile okumalı, mesela ihdini ve afini şeklinde değil de, ihdina ve afina şeklinde okumalıdır. İmamın kıldığı namaz kaza olsa bile kunutu sesli

---

[457] Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 21.
[458] Tirmizî, Ebvâbü'l-Vitr, 10.

okuması sünnettir. Tek başına vitir namazını kılan kişinin kıldığı bu namaz eda olsa bile kunutu sessizce okuması sünnettir. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişiye gelince o, ellerini açarak semaya kaldırmalı ve imamın okuduğu dualara âmin demelidir.

Namaz kılan kişi, kunutun bir kısmını okumazsa, bunun için sehiv secdesi yapması gerekir. Sabah namazında hanefiyyül-mezhep bir imama tabi olarak namaz kılan şafiiyyül-mezhep bir kişinin selamdan sonra sehiv secdesi yapması sünnettir.

Vaktinde kılınmayan vitir namazını kaza etmek sünnettir. Vakte bağlı nafile namazların da vakitlerinde kılınamamaları durumunda vitir gibi kaza edilmeleri sünnettir.

Musibetvari şiddet olaylarının vuku bulması, felaket ve mihnetlerin başa gelmesi zamanlarında, bütün vakit namazlarında kunut duası okunabilir.

Hanefi mezhebine göre bu gibi durumlarda sadece sabah namazında kunut duası okunabilir. Diğer vakit namazlarında okunmaz. Hanefi mezhebine göre vitir namazında okunması gereken kunut duasının metni şöyledir:

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ اِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِى عَلَيْكَ ٱلْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلاَ نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ

اَللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّى وَنَسْجُدُ وَاِلَيْكَ نَسْعٰى وَنَحْفِدُ نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ الْجِدَّ بِٱلْكُفَّارِ مُلْحِقٌ

Bu durumda imam da tek başına namaz kılan kişi de –namazları sessiz kıraatli namazlardan olsa bile– kunut duasını sesli okurlar. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişi ise, imamın duasına karşılık âmin der. Bu durumda kunutun bir kısmı okunmazsa, sehiv secdesi gerekmez.

Şafii mezhebine mensup bir imamın arkasında sabah namazını kılmakta olan Hanefi mezhebine mensup bir kişi, ikinci rekâtın rükûundan sonra kunut duasını okumaya başlayan imamı, ellerini yan taraflarına salmış vaziyette susarak dinler.[459]

9. Teravih Namazı

Teravih namazı hem erkekler, hem de kadınlar için müekked bir sünnet-i ayndır. Bu namazın faziletiyle ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

[459] İbn Abidin, II/9.

"Faziletine inanarak ve mükâfatını umarak Allah rızası için Ramazan gecelerini ibadetle geçiren (teravih namazını kılan) kişinin geçmiş günahları bağışlanır."[460]

Teravih namazının cemaatle kılınması sünnettir. Kişi, teravihi kendi evinde yalnız başına kılabilirse de, cemaat sevabından mahrum olmamak için, aile efradıyla birlikte cemaat halinde kılmaya gayret etmelidir. Cemaatle kılınmasının sünnet oluşu, Peygamber Efendimizin uygulamalarıyla sabittir. Bununla ilgili bir rivayette Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

أَنَّ رَسُول اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ فَصَلَّى رِجَالٌ بِصَلَاتِهِ فَأَصْبَحَ النَّاسُ يَتَحَدَّثُونَ بِذَلِكَ فَاجْتَمَعَ أَكْثَرُ مِنْهُمْ فَخَرَجَ رَسُول اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلَةِ الثَّانِيَةِ فَصَلَّوْا بِصَلَاتِهِ فَأَصْبَحَ النَّاسُ يَذْكُرُونَ ذَلِكَ فَكَثُرَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ مِنْ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَخَرَجَ فَصَلَّوْا بِصَلَاتِهِ فَلَمَّا كَانَتْ اللَّيْلَةُ الرَّابِعَةُ عَجزَ الْمَسْجِدُ عَنْ أَهْلِهِ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُول اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَفِقَ رِجَالٌ مِنْهُمْ يَقُولُونَ الصَّلَاةَ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُول اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى خَرَجَ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ فَلَمَّا قَضَى الْفَجْرَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ ثُمَّ تَشَهَّدَ فَقَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ لَمْ يَخْفَ عَلَيَّ شَأْنُكُمْ اللَّيْلَةَ وَلَكِنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ صَلَاةُ اللَّيْلِ فَتَعْجِزُوا عَنْهَا

"Hz. Aişe'den rivayet: Resulullah (s.a.s) geceleyin (evden) çıkarak mescidde namaz kılmış. Bazı kimseler de, onun namazına uyarak namaz kılmışlar. Derken halk bu mesele üzerinde konuşmaya başlamışlar. Bu sebeple evvelkilerden daha çok cemaat toplanmış. Resulullah (s.a.s) ikinci gece de mescide çıkmış ve cemaat de ona uyarak namaz kılmıştı. Cemaat yine bunun üzerinde laf etmeye başlamıştı. Derken üçüncü gece mescidin cemaati çoğalmış, Resulullah (s.a.s) yine çıkarak cemaate namaz kıldırmış. Dördüncü gece olunca artık mescit, cemaati almaz olmuş. Resulullah (s.a.s) da artık cemaate çıkmamış. Bunun üzerine cemaatten bazı kimseler; Namaza!.. diye seslenmeye başlamışlar, fakat Resulullah (s.a.s) yine onların yanına çıkmamış. Nihayet sabah namazına çıkmış. Sabah namazını eda edince, cemaate doğru dönmüş, sonra şehadet getirerek şöyle buyurmuş: 'Bundan sonra (bilesiniz ki) akşamki hâliniz bana gizli kalmış değildir. Lakin ben gece namazı size farz kılınır da siz onu kılamazsınız diye endişe ettim.'"[461]

Başka bir rivayette de sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in; üç, beş ve yirmi yedinci gece olmak üzere Ramazan'ın üç ayrı gecesinde evinden çıkıp mescide gittiği, cemaate sekiz rekât teravih kıldırdığı, kalan kısmı ise herkesin kendi evinde tamamladığı ve evlerden arı vızıltısı gibi sesler yükseldiği ifade edilmektedir.[462]

Bu rivayetten anlaşılıyor ki; Peygamber (s.a.s) Efendimiz Müslümanlara, teravihi cemaatle kılmalarını sünnet kılmıştır. Ama bu namazı onlara yirmi

---

460 Buhârî, İman, 27.
461 Müslim, Müsafirun, 178.
462 Cezirî, Mezahib, I, 341.

rekât olarak kıldırmış değildir. Cemaatle yirmi rekât olarak kılınışı, kendisinden sonra sahabeden günümüze kadar devam ede gelmiştir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), ümmetine farz olmasından endişe ettiği için sahabilerine üç geceden fazla kıldırmamıştır.

Yine yukarıdaki rivayetten anlaşıldığına göre teravih namazı sekiz rekâttan ibaret değildir. Çünkü rivayetin devamında, Müslümanların bu namazı kendi evlerinde tamamladıkları ifade edilmektedir. Hz. Ömer (r.a)'in bu namazı 20 rekât olarak tespit etmesi de bunu açıklamaktadır. O, kendi halifeliği döneminde mescitte teravihi 20 rekât olarak toparlamış ve bu uygulamasını bütün ashap tasvip etmiştir. Kendisinden sonra gelen İslam büyükleri de onun bu kararına muvafakat etmişlerdir.

Hz. Ali (r.a)'nin de Ramazan ayı gecelerinde kendi cemaatine teravihi 20 rekât, ardından vitri 3 rekât olarak kıldırdığı rivayet edilmiştir.[463]

Yirmi rekât olan teravih namazını, her iki rekâtta bir selam vererek kılmak gerekir. İki rekâtta bir selam verilmemesi durumunda kılınan teravih namazı sahih olmaz.[464]

> *Hanefi mezhebine göre teravih namazı, dört rekâtta bir selam verilerek de kılınabilir. 8, 10 hatta 20 rekâtın sonunda selam verilerek kılınabilirse de bu mekruhtur.*

Teravihin vakti yatsı namazından sonra başlar. Yatsı namazı, akşam namazının vaktinde cem-i takdim şeklinde akşam namazıyla birlikte kılınsa bile, peşi sıra teravih kılınabilir. Teravihin vakti fecr-i sadıkın doğması ile sona erer. Vitirden sonra kılınsa da sahih olmakla birlikte vitirden önce kılınması daha faziletlidir. Vaktinde kılınmayan teravihin daha sonra kaza edilmesi sünnettir.

> *Hanefi mezhebine göre vaktinde kılınmayan teravih namazı daha sonra kaza edilmez.*

Teravih kılmakta olan kişinin, selef-i salihine uymuş olmak için, arada salât okumaksızın istirahat maksadıyla oturması menduptur. Ancak bu arada zikir yapılması gerektiğine dair bir rivayet bulunmamaktadır.

Teravihi Hatimle Kıldırmak

Ramazan'ın son gecesinde hatmedecek şekilde teravihi hatimle kıldırmak sünnettir. Cemaat bundan rahatsız olacak ve zarar görecekse, onların durumunu göz önüne alarak bundan vazgeçmek daha uygun olur. Cemaat sıkılmasın diye teravihi acele kıldırmak caiz değildir. Hâlbuki ilk dönem Müslümanları teravih namazında çok uzun sureler okurlarmış. Abdullah, babası Hz. Ebubekir'in şöyle dediğini nakletmiştir:

---

463 Beyhakî, Es-Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 589.
464 Nevevî, el-Mecmu' III, 525-527.

كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ فَنَسْتَعْجِلُ الْخَدَمَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ الْفَجْرِ

"Ramazanda (teravih namazını kılıp) dağıldığımızda fecrin doğmasından korktuğumuz için hizmetçilerden (sahur) yemeği(ni) hazırlamak için acele etmelerini isterdik."[465]

Teravihin her iki rekâtı müstakil bir namazdır. Her iki rekâtın başında niyet edip iftitah tekbirini aldıktan sonra iftitah duasını okumak gerekir. Bu dua, Fatiha'dan önce okunmalıdır.

Teravihin her teşehhüdünün sonunda Peygamber Efendimize salât-ü selam getirilir.

Teravihin ayakta kılınması, oturarak kılınmasına; mescitte kılınması, evde kılınmasına nispetle daha faziletlidir.

10. Bayram Namazı

Bayram namazı, Cuma namazı kılmakla yükümlü olan herkes için müekked bir sünnet-i ayındır. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz bayram namazı kılmıştır. Sahabe-i kiramdan Ebu Said el-Hudri (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى إِلَى الْمُصَلَّى فَأَوَّلُ شَيْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلَاةُ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَيَقُومُ مُقَابِلَ النَّاسِ وَالنَّاسُ جُلُوسٌ عَلَى صُفُوفِهِمْ فَيَعِظُهُمْ وَيُوصِيهِمْ وَيَأْمُرُهُمْ فَإِنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَقْطَعَ بَعْثًا قَطَعَهُ أَوْ يَأْمُرَ بِشَيْءٍ أَمَرَ بِهِ ثُمَّ يَنْصَرِفُ

"Resulullah (s.a.s), Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde namazgâha çıkar ve ilk iş olarak namaza dururdu. Namazı tamamladıktan sonra, saflarında oturmakta olan cemaatin karşısına geçip onlara vaaz ve tavsiyelerde bulunur, gerekli talimatları verirdi. Gazâya göndermek istediği kimseler varsa onları gönderirdi veya bir şey emretmek istiyorsa emir verir sonra (namazgâhtan) ayrılırdı."[466]

> *Hanefi mezhebine göre bayram namazı, Cuma namazını kılmakla yükümlü olanlar için vaciptir.*

Hac ibadetini eda etmekte olanlardan başkalarının bu namazı cemaatle kılmaları sünnettir. Hac ibadetini eda etmekte olanlarınsa bu namazı yalnız başlarına kılmaları sünnettir.

Bayram namazını kadınların, seferi kimselerin ve çocukların da kılmaları meşrudur. Âdet hâlinde olsalar bile kadınların bayram namazı kılınan yerlere varıp orada yapılacak vaazlardan yararlanmaları, okunacak hutbeleri dinlemeleri, yapılacak dualara katılmaları uygun olur. Sahabe-i kiramdan Ümmü Atiyye el-Ensari (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

---

[465] Muvatta', I, 116.
[466] Buhârî, Îdeyn, 6.

كُنَّا نُؤْمَرُ أَنْ نَخْرُجَ يَوْمَ الْعِيدِ حَتَّى نُخْرِجَ الْبِكْرَ مِنْ خِدْرِهَا حَتَّى نُخْرِجَ الْحُيَّضَ فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَطُهْرَتَهُ

"Bayram günü (namazgâha) çıkmamız emredilirdi. Öyle ki bâkire kızları örtülü odalarından ve âdetli kadınları da (evlerinden alıp namazgâha) çıkarırdık. Onlar (namaz kılan) insanların gerisinde durur, onlarla birlikte tekbir alır ve onlarla birlikte dua ederlerdi. (Böyle yapmakla da) o günün bereketini ve (manevi) temizliğini elde etmeyi umarlardı."[467]

Bayram namazının vakti, güneşin doğuşuyla başlayıp zevale ermesine kadar devam eder. Ama güneşin, doğuşundan itibaren bir mızrak boyu yükselmesine, yani doğuşundan yaklaşık 40 - 50 dakika sonrasına kadar ertelemek daha faziletli olur.[468]

Bayram Namazının Kılınışı

Bayram namazı için ezan okunmaz, kamet getirilmez. Namaza durulacağı zaman, اَلصَّلَاةُ جَامِعَةٌ *"Es-salatü camia!"* diyerek duyuru yapılır. Bu namaz iki rekât olup birinci rekâtında iftitah tekbirini alıp iftitah duasını yani

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَااَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. اِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.لَاشَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ

duasını okuduktan sonra ve euzü besmele çekip de kıraate başlamadan önce zevaid tekbirleri denen yedi tekbir almak menduptur. Zira Peygamber (s.a.s) Efendimizin birinci rekâtta yedi, ikinci rekâtta ise beş tekbiri kıraate başlamazdan önce aldığı rivayet edilmiştir.[469]

Bu tekbirlerin her biri alınırken eller omuz hizasına kadar kaldırılır. Her iki tekbir arasında normal uzunlukta bir ayet okuyacak kadar bir ara vermek ve bu arada da

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَاإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

demek sünnettir. Ayrıca her iki tekbir arasında ellerin, göğüs altında sağ el sol elin üstüne gelecek şekilde bağlanması da sünnettir.

Tekbirlerden sonra euzü besmele çekilerek Fatiha ve zamm-ı sure okunur. Zamm-ı sureden sonra rükûa, ardından secdeye varılır. Secdelerden sonra ikinci rekâta kalkılır. İkinci rekâta kalkış tekbirinden sonra her ikisi arasına fasıla konarak beş tekbir alınır. Bu fasılalar arasında da eller, birinci rekâtın tekbirleri arasında bağlandığı şekilde bağlanır. Hey'et adıyla adlandırılan bu zevaid tekbirlerinin

---

[467] Buhârî, Îdeyn, 12.
[468] Nevevî, el-Mecmu' V, 5, 6, 20-24.
[469] İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 156.

alınması sünnettir. Bunların alınmaması, sehiv secdesini gerektirmemekle birlikte mekruhtur. Alınan tekbirlerin sayısında şüphe edilmesi halinde, en azı esas alınır ve gerisi tamamlanır. Euzü besmeleden önce alınmaları müstehaptır. Sıra bakımından kıraatten önceye alınmaları şarttır. Unutup tekbir almadan kıraate başlanırsa, zamanı geçtiği için artık tekbir alınmaz. Bu hükümler hem imam, hem de imama uyanlar için geçerlidir. Yalnız ikinci rekâta imamla birlikte giren kişi, iftitah tekbirinden ayrı olarak imamla birlikte beş tekbir alır. İmam fazla tekbir alsa da muktedi, bu hususta ona uymaz. İmamın selam vermesinden sonra kalkıp eksik rekâtı tamamladığında yedi tekbir alır. İmam, zevaid tekbirlerini terk ederse, ona uyan cemaat de terk eder. Tekbirleri alırken şayet ellerini üç defa peş peşe kaldırırlarsa, amel-i kesir işlediklerinden dolayı namazları bozulur. Bundan daha az sayıda tekbir alan bir imama uyan kişi, tekbir esnasında imamın ellerini kaldırmasına uyarak kendisi de ellerini kaldırır. İkinci rekâtta tekbirler alındıktan sonra Fatiha ve zamm-ı sure okunur. Ardından rükûa, sonra da secdeye varılır.

Bayram namazlarında kıraat sesli yapılır. Ancak imama uyanlar, kıraati sessiz yaparlar. Tekbirlerinse herkesçe sesli olarak alınması sünnettir.

Hanefi mezhebine göre bu tekbirlerin sessizce alınması sünnettir.[470]

Birinci rekâtta Kaf ve A'lâ surelerinden birinin, ikincideyse Kamer ve Ğaşiye surelerinden birinin okunması sünnettir.[471] Bayram namazı vaktinde kılınmadığı takdirde daha sonra kaza edilebilir. Hacı adayları dışındaki kişilerin bayram namazını cemaatle kılmaları sünnettir. İmamla birlikte kılmayanlar, bu namazı diledikleri vakitte asli şekliyle kılabilirler. Bayramın birinci günü zevalden önce kılınırsa eda, zevalden sonra kılınırsa kaza olarak kılınmış olur.

Hanefi mezhebine göre bayram namazı münferiden kılınamayacağı gibi daha sonra kazası da olmaz.

Bayramın ve Bayram Namazının Sünnet ve Mendupları

1. Bayram namazından sonra hutbe okunması. Zira Peygamber (s.a.s) Efendimiz ile ondan sonra raşid halifelerin uygulamaları böyle olmuştur. Abdullah b. Ömer (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ

"Resulullah (s.a.s), Ebubekir ve Ömer (Allah onlardan razı olsun) bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı."[472]

2. Hutbe esnasında hatip tekbir alırken cemaatin de tekbir alması.

---

[470] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1406.

[471] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 587-589.

[472] Buhârî, Îdeyn, 8.

3. Bayram gecelerini, Allah'ı zikrederek, namaz kılarak, Kur'an okuyarak ve benzeri güzel ameller işleyerek ihya etmek. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ قَامَ لَيْلَتَي الْعِيدَيْنِ مُحْتَسِبًا لِلّٰهِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ

"Sevabını sırf Allah'tan bekleyerek iki bayram gecesini ibadetle değerlendiren kişinin kalbi, kalplerin öldüğü günde ölmez."[473]

Yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmakla da bu geceler değerlendirilmiş olur.

4. Bayramlar için bilinen şekliyle gusledilmeli, koku sürünmeli ve temiz elbiseler giyinmeli. Varsa elbiselerin yenileri giyilmeli.

5. Ramazan bayramında bayram namazına gitmeden önce bir şeyler yemeli; kurban bayramında ise yemek işini bayram namazından sonraya bırakmalı.

6. Kurban kesenin kurban etinden biraz yenmeli.

7. İmamdan başkaları bayramın birinci günü sabah namazından sonra ve henüz gün doğmadan önce de olsa, bayram namazı kılınacak yere gitmekte acele etmeli.

8. Bayram günlerinde tırnakları keserek, bedendeki tüy, kıl ve kirleri gidererek temizlenmeli, üst-baş düzeltilmeli ve bedene çekidüzen verilmeli.

9. Namaza yürüyerek gidilmeli, giderken de seslice tekbir alınmalı *(Hanefi mezhebine göre bu tekbirlerin sessizce alınması sünnettir[474])* ve bu tekbirleri namaza başlayıncaya kadar devam ettirmeli. İmam ise tekbir almayı mihraba geçinceye kadar sürdürmeli.

10. Namaza gelenler, namazdan sonra evlerine başka yoldan dönmeli.

11. Bayram günlerinde, mümin kardeşler güler yüz, sevinç ve ferahla karşılanmalı.

12. İmkânlar nispetinde sadaka dağıtılmalı.

13. Sadaka-i fıtır vermekle yükümlü olanlar bu sadakalarını sabah namazıyla bayram namazı arasında vermeye çalışmalı.

14. Ramazan bayramı hutbesinde, hatip fitre hakkında bilgi vermeli.

15. Kurban bayramı hutbesinde ise teşrik tekbirleri ve kurban ibadeti hakkında bilgi vermeli.

Bayram Hutbelerinin Rükünleri

Bayram hutbelerinin rükünleri Cuma namazının rükünleri ile aynı olup şöyle sıralanabilir:

1. Her iki hutbeye, tekbirlerden sonra Allah'a hamd ederek başlamak.

---

473 İbn Mâce, Sıyam, 68.
474 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1406.

2. Her iki hutbede Peygamber Efendimize salât okumak. Bu rüknü yerine getirirken salât kelimesini telaffuz etmek zorunludur. Bunun yerine

رَحِمَ اللّٰهُ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

demekle salât rüknü yerine getirilmiş olmaz. Salâtta bulunurken Peygamber Efendimizin *"Muhammed"* ismini zikretmek şart değildir. Bunun yerine onun isimlerinden herhangi birini söylemek de yeterli olur. Yalnız isim yerine zamir koymak yeterli olmaz.

Hanefi mezhebine göre bayram hutbeleri ile Cuma hutbesi arasında rükün bakımından bir fark yoktur. Yalnızca az veya çok miktarda mutlak olarak zikretmek, hutbenin tek rüknüdür. Hutbenin tahakkuku için sadece bir defa elhamdü lillah veya süphanallah ya da la ilahe illallah demek yeterli olur. Yalnız bunlarla yetinmek tenzihen mekruhtur. İkinci hutbenin okunması da şart olmayıp sünnettir.

3. Her iki hutbede, –takva kelimesi kullanılmasa bile– Allah'tan sakınmayı tavsiye etmek. Bu da اَطِيعُوااللّٰهَ gibi bir cümleyi okumakla yerine getirilmiş olur.

4. İki hutbeden birinde bir ayet okumak. Bu ayetin birinci hutbede okunması yeğdir. Okunan ayet kısa ise tamamını okumak gerekir. Uzun ise bir kısmını okumak yeterli olur. Okunan ayetin; Allah'ın va'dini, tehdidini, hükümlerinden birini, bir kıssayı, bir meseli veya bir haberi içermesi gerekir.

5. İkinci hutbede hatibin, mümin erkeklerle kadınlara dua etmesi ve duanın, mağfiret talebi gibi ahiretle ilgili olması şarttır. Bu nitelikteki bir duayı ezbere bilmiyorsa

اَللّٰهُمَّ ارْزُقِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

gibi dünyevi duaları okuması da yeterli olur. Okunan duanın, hatibin niyetinde hazır bulunanların yanı sıra diğerlerini de kapsaması gerekir. Duada başkaları lafzen kast edilirse hutbe geçersiz olur. Bayram hutbelerinin anılan tekbirlerle başlatılması sünnettir. Cuma hutbesinde ise durum böyle olmayıp hutbenin hamd maddesiyle, yani اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ veya أَحْمَدُ اللّٰهَ ya da benzeri bir cümle ile başlatılması gerekir.

Bayram Hutbelerinin Şartları

Bayram ve Cuma hutbelerinin sahih olması için hatibin, hutbe rükünlerini sesli okuması şarttır.[475] Sesinin yükseklik sınırı ise, onu cemaatten en azından kırk kişinin işitmesidir. Bu kırk kişi Cuma namazının kılınabilmesi için mutlaka gereklidir. Bu sayıdaki cemaatin hutbeyi bilfiil işitmesi şart değildir. Sadece hatibi

475 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 589.

işitebilecek bir mesafede bulunmalıdırlar. Öyle ki kulak verdikleri takdirde onu işitebilmelidirler. Ama hutbeyi dinlemeyip kulaklarını başka tarafa vermeleri halinde bu, hutbenin geçerliliğine zarar vermez. Ancak bunlar sağır oldukları veya uyudukları yahut hatipten uzakta bulundukları takdirde işitemeyecek durumda olurlarsa, hutbe sahih olmaz. Zira bu durumda hutbeyi hükmen de olsa işitebilecek durumda değildirler.

Bayram hutbelerinin namazdan sonra okunması şarttır. Namazdan önce okunursa geçerli olmaz ve bu durumda namazdan sonra yeniden okunması gerekir.

Teşrik Tekbirleri

Arefe günü sabah namazından başlayıp Kurban bayramının dördüncü günü ikindi namazına kadar 23 vakit namazın farzları kılındıktan sonra teşrik tekbiri almak sünnettir.

Hanefi mezhebine göre anılan günlerde 23 vakit namazının farzından sonra teşrik tekbiri almak vaciptir.

Eskiden bu günlerde kesilen kurbanların etleri kıyılıp kurutulurmuş. Buna Arapçada teşrik dendiği için, bu günlerde alınması sünnet olan tekbirlere de bu sebeple teşrik tekbiri ve bu günlere de teşrik günleri denmiştir. Bu günlerde vakit namazlarının yanı sıra kaza namazları, adak namazları, farzlara bağlı sünnet namazlar, mutlak veya mukayyed nafile namazlar kılındığında bu namazlardan sonra da teşrik tekbiri alınması sünnettir.

Her iki bayramda da evlerde, yollarda, mescitlerde, çarşı-pazarlarda yüksek sesle tekbir almak sünnettir. Nafi'in Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiğine göre Resulullah (s.a.s), Ramazan ve Kurban bayramlarında amcası Abbas'ın oğulları Fazl ile Abdullah'ı, amcası Ebu Talib'in oğulları Ali ile Cafer'i, torunları Hasan ile Hüseyin'i, Üsame b. Zeyd, Zeyd b. Harise ve Ümmü Eymen'in oğlu Eymen'i yanına alarak yüksek sesle tekbir ve tehlil getirerek namazgâha gidermiş.[476]

Teşrik tekbirinin metni şöyledir:

أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَ أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

Üçüncü tekbirden sonra şu ilavenin yapılması müstehap olur:

أَللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا

11. İstiska (Yağmur) Namazı

İstiska, sözlükte su istemek anlamına gelir. Dinî ıstılahta ise su kıtlığına maruz kalan insanların yağmur duasında bulunmaları demektir. Bu amaçla iki rekât namaz kılmak, mükked sünnettir. İşte bu namaza istiska namazı denir.

---

476 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1410.

İstiska namazı, Hicretin 6. yılında Ramazan ayında teşri kılınmıştır. Bu namazın meşruiyeti için delil teşkil edebilecek olan âyet-i kerimeler şunlardır:

اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً

"Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır. (Bağışlama dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin."[477]

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْناً قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ

"Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, 'Asanı kayaya vur' demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. 'Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın' demiştik."[478]

Bu ayet-i kerimeler her ne kadar Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın dönemleriyle ilgili iseler de bizden önceki ümmetlerin şeriatleri, bizim dinimizce benimsendiği takdirde bizim için de geçerlidir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz de istiska namazı kılmıştır. Sahabe-i kiramdan Abdullah b. Zeyd b. Âsım el-Ensari el-Mazini (r.a) bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا يَسْتَسْقِى فَجَعَلَ إِلَى النَّاسِ ظَهْرَهُ يَدْعُو اللّٰهَ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ ثم صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

"Resulullah (s.a.s), yağmur duası yapmak için bir gün (namazgâha) çıktı. Sırtını insanlara dönüp kıbleye yöneldi. Allah'a dua etti. Abasını çıkardı. Sonra da iki rekât namaz kıldı."[479]

Peygamber (s.a.s) Efendimiz kıldığı için istiska namazı bizler için müekked bir sünnettir. İhtiyaç hâlinde gerek şehir ve kasabalarda, gerekse köy ve mezralarda yaşayan mukim veya seferî kimselerin bu namazı kılmaları müekked sünnettir.

> *Hanefi mezhebinde istiska namazı konusunda farklı görüşler vardır. İmam Ebu Hanife'ye göre istiska için sadece dua ve istiğfarda bulunulur; münferid olarak iki rekât namaz kılınır. İmameyne göre ise tıpkı bayram namazı gibi cemaat hâlinde iki rekât namaz kılınır. Kuvvetli görüşe göre bu namaz menduptur. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz yağmur duasına çıkarken bu namazı bazen kılmış bazen kılmamıştır. Ezansız ve kametsiz olarak kılınan bu namazdan sonra hutbe de okunur.*[480]

---

[477] Nuh, 71/10-11.
[478] Bakara, 2/60.
[479] Müslim, Salâtü'l-İstiska, 1.
[480] İbn Abidin, II, 184.

İstiska Namazına Hazırlık

Yetkili kişi istiska namazı kıldırmak istediğinde, namaza katılacak olan kimselere şu tavsiyelerde bulunur:

1. Günahlardan tövbe etmek. Varsa kul haklarından kurtulmak. Hak sahiplerine haklarını vermek veya onlardan helallık almak.

2. Küslerin birbirleriyle barışmalarını sağlamak.

3. Yoksullara sadaka vermek. İyilik ve ihsanlarda bulunarak Allah'a yönelmek.

4. Üç gün oruç tuttuktan sonra dördüncü günde de oruçlu olarak ve eski püskü elbiseler giyinmiş olarak istiska namazına gitmek.

İstiska Namazının Kılınışı

İstiska namazı cemaatle kılınır. Kılınışı tıpkı bayram namazı gibidir. Namazdan sonra hatibin, bayram hutbeleri gibi iki hutbe okuması menduptur. Yalnız bu hutbelerde tekbir alınmayıp birinci hutbeye başlarken yedi defa istiğfarda bulunulur. İstiğfarın tam metni şudur:

اَسْتَغْفِرُاللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِي لاَاِلَهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيَّ الْقَيُّومَ وَاَتُوبُ اِلَيْهِ

Sadece اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ demek de yeterli olur. Hatibin şal, aba veya cübbesini ters çevirmesi menduptur. Cemaatin de bu hususta hatibe uyması uygun olur. Sesli veya sessiz çokça dua edilmelidir. İftitah duası yapılırken, sıkıntıyı gidermesi için Allah'a çokça yalvarıp duada bulunmak sünnettir. Sıkıntıyı gidermek için okunması en uygun olan dua şudur:

لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ الْعَظِيمُ الْحَكِيمُ لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لاَاِلَهَ اِلاَّ اللّٰهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

Hatibin de fazla miktarda mağfiret talebinde bulunması ve şu ayet-i kerimeyi okuması sünnettir:

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ اِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً وَيُمْدِدْكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ اَنْهَاراً

"Dedim ki: 'Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır.' (Bağışlanma dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin. Sizi mallarla, oğullarla desteklesin ve sizin için bahçeler var etsin, sizin için ırmaklar var etsin."[481]

Ayrıca hatip, hutbede sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in şu duasını da okumalıdır:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا رَحْمَةً وَلاَسُقْيَا عَذَابٍ وَلاَمَحْقٍ وَلاَهَدْمٍ وَلاَغَرْقٍ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَي الزِّرَابِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ وَبُطُونِ الْاَوْدِيَةِ اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَعَلَيْنَا اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاًهَنِيئاً مَرِيئاً مَرِيعًاسَحّاً

---

481 Nuh, 71/10-12.

عَامًّا غَدَقاً طَبَقاً مُجَلَّلاً دَائِمًا اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا الْغَيْثَ وَلاَتَجْعَلْنَا مِنَ الْقَانِطِينَ اَللّٰهُمَّ اِنَّ بِالْعِبَادِ وَالْبِلاَدِ
مِنَ الْجَهْدِ وَالْجُوعِ وَالضَّنْكِ مَالاَنَشْكُوااِلاَّاِلَيْكَ اَللّٰهُمَّ اَنْبِتْ لَنَا الزَّرْعَ وَادِرَّ لَنَا الضِّرْعَ وَاَنْزِلْ عَلَيْنَا
مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ وَاَنْبِتْ لَنَا مِنْ بَرَكَاتِ الْاَرْضِ وَاكْشِفْ عَنَّا مِنَ الْبَلاَءِ مَالاَيَكْشِفُهُ غَيْرُكَ اَللّٰهُمَّ
اِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ اِنَّكَ كُنْتَ غَفَّارًا فَأَرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْنَا مِدْرَارًا

"Allah'ım! Yağmuru bize rahmet kıl! Bize azap, bela, helak, yıkım ve boğma suyu gönderme. Allah'ım! Yağdıracağın yağmuru küçük tepelere, ağaçların bittikleri yerlere, vadilerin iç kısımlarına yağdır. Allah'ım! Yağdıracağın yağmuru etrafımıza yağdır. Üzerimize yağdırma. Allah'ım! İmdada koşucu, felaketten kurtarıcı, afiyet verici, meraları bollaştırıcı, göz doyurucu, yeryüzünü kaplayıcı, umumi, sağanak ve devamlı bir yağmur yağdır. Allah'ım! Bize yağmur ihsan et. Bizi umut kesenlerden eyleme. Allah'ım! Kullarda ve beldelerde sıkıntı, açlık ve darlık vardır. Öyle ki, bunu ancak sana şikâyet edebiliriz. Allah'ım! Ekinlerimizi yeşert, davarlarımızın memelerinden bize süt akıt, göğün bereketlerini üzerimize indir, yerden bize bereket bitir. Şu üzerimizde duran ve Senden başkasının gideremeyeceği belayı üzerimizden gider. Allah'ım! Senden bağışlama diliyoruz. Şüphesiz yegâne bağışlayıcı Sensin. Gökten üzerimize bol miktarda yağmur yağdır."[482]

12. Güneş Tutulması (Küsuf) Namazı

Güneş tutulması namazı, Hicretin ikinci senesinde Peygamber (s.a.s) Efendimizin oğlu İbrahim'in vefat ettiği günde teşri kılınmıştır. Cahiliyet döneminde insanlar, güneş veya ay tutulmasının büyük bir adamın ölmesi nedeniyle tutulduğuna inanırlardı. İbrahim vefat edince de insanlar, o gün meydana gelen güneş tutulması olayını bu sebebe bağlamışlardı. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, bu inanışın asılsız olduğunu anlatmak amacıyla şöyle buyurmuştu:

اِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ اَيَتَانِ مِنْ اَيَاتِ اللّٰهِ لاَيَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ اَحَدٍ وَلاَلِحَيَاتِهِ فَاِذَارَأَيْتُمْ ذَلِكَ
فَصَلُّوا وَادْعُوا حَتَّي يَنْكَشِفَ مَابِكُمْ.

"Şüphesiz güneş ve ay, Allah'ın (varlığını ve yüceliğini gösteren) ayetlerinden iki ayet (delil)dir. Bunlar ne bir kişinin ölümü ne de yaşaması için tutulurlar. Tutulduklarını gördüğünüzde namaz kılın ve açılıncaya kadar da dua edin."[483]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), güneş ve ay tutulması esnasında namaz kılınmasını emrettikleri gibi kendileri de kılmışlardır. Böyle olunca da güneş ve ay tutulması zamanlarında mescitlerde cemaatle iki rekât namaz kılmak müekked sünnet olmuştur.

---

[482] Cezirî, Mezahip, I, 359.
[483] Buhârî, Küsuf, 1, 6, 13, 15; Müslim, Küsuf, 6, 10, 17, 21.

Küsuf Namazının Kılınış Şekli

Küsuf namazı niyetiyle iftitah tekbiri alınıp iftitah duası okunur. Euzü besmele çekildikten sonra Fatiha suresi, ardından Bakara suresi okunur. Bundan sonra birinci rekâtın ilk rükûuna varılır. Burada Bakara suresinin 100 ayeti kadar tespihte bulunulup rükûdan kalkılır ve birinci rekâtın ikinci kıyamına durularak yine Fatiha suresi, ardından Al-i İmran suresi veya onun miktarınca ayetler okunup birinci rekâtın ikinci rükûuna varılır. Burada Bakara suresinin 80 ayeti kadar tespihte bulunulup rükûdan kalkılır ve sonra secdeye varılır. Secdeler de ikinci rükû kadar uzatılır. Secdeler yapıldıktan sonra ikinci rekâta kalkılır. Fatiha suresi, ardından Nisa suresi veya onun miktarınca ayetler okunup ikinci rekâtın ilk rükûuna varılır. Burada Bakara suresinin 70 ayeti kadar tespihte bulunulup kalkılır ve ikinci rekâtın ikinci kıyamına kadar durularak yine Fatiha suresi, ardından Maide suresi veya onun miktarınca ayetler okunup ikinci rekâtın ikinci rükûuna varılır. Burada Bakara suresinin yaklaşık 50 ayeti kadar tespihte bulunulup rükûdan kalkılır ve ikinci rekâtın secdelerine varılır. Secdelerden sonra oturulup tahiyyat, ardından salât okunur ve selam verilerek namaz tamamlanır.

> *Hanefi mezhebine göre güneş tutulması namazı iki kıyam ve iki rükû ile kılındığı takdirde sahih olmaz. Aksine bu namaz, kılınış şekli bakımından diğer nafilelerden farksızdır. Ayrıca bu namaz, en azından iki rekât olarak kılınmalıdır. Dileyen dört veya daha fazla rekât olarak kılabilir. En faziletlisi, tek veya çift selamla dört rekât olarak kılınmasıdır.*[484]

Bu namazın cemaatle kılınması sünnettir.[485] Bu namaz için ezan ve kamet okunmaz. Duyuru için es-salatü camia denir. Hz. Aişe (r.a) validemiz, asr-ı saadette güneş tutulması olayının meydana geldiğini, Resulullah (s.a.s)'ın bir adama, es-salatü camia diye duyuru yapmasını emrettiğini rivayet etmiştir.[486]

Küsuf namazında kıraat sessiz yapılır ve bu namazın camide kılınması menduptur.

Küsuf Namazının Vakti

Bu namazın vakti, güneşin tutulması anından başlayıp karartısının açılması anına kadar devam eder. Kerahet vaktinde olsa bile bu namaz, sebepli nafilelerden olduğu için kılınır.

> *Hanefi mezhebine göre güneş tutulması, kerahet vaktine denk gelirse, küsuf namazı kılınmaz. Sadece dua ile yetinilir.*

---

[484] İbn Abidin, I, 181-182.
[485] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, I/597-599.
[486] Müslim, Küsuf, 1.

Küsuf Namazının Hutbesi

Küsuf namazını cemaatle kılan erkekler için tıpkı bayram namazlarından sonra okunan hutbeler gibi hutbe okunması sünnettir. Şafii mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre küsuf namazından sonra hutbe okunmaz.

Namaz veya hutbe esnasında güneş açılsa bile, namaza ve hutbeye aynı şekilde devam edilir. Yalnız bayram namazı hutbesinden farklı olarak bu hutbede tekbir almak yerine istiğfarda bulunulur. Cuma hutbesinin şartları bu hutbede aranmaz. Yalnız cemaatin duyması, hutbenin Arapça olması ve hatibin erkek olması gerekir.

13. Ay Tutulması (Husuf) Namazı

Ay tutulması esnasında kılınan namaz, tıpkı güneş tutulması anında kılınan namaz gibi ikişer kıyam, ikişer kıraat, ikişer rükû ve ikişer secde ile iki rekât olarak cemaat hâlinde kılınır. Yalnız güneş tutulması esnasında kılınan namazdan farklı olarak bunda kıraatin sesli yapılması sünnettir. Ayrıca güneş tutulmuş vaziyette batarsa küsuf namazı kılınmaz. Ama ay tutulmuş vaziyette batsa bile husuf namazı kılınır. Yine güneş tutulması namazından sonra olduğu gibi bu namazdan sonra da hutbe okunması sünnettir. Bu hutbeler, rükün ve şartları bakımından Cuma hutbesinden farksızdırlar. Yalnız cumadaki gibi namazdan önce değil, namazdan sonra okunurlar. Bu hutbelerde cemaat, günahlardan tövbe etmeye ve hayırlı işler yapmaya teşvik edilir.

Hanefi mezhebine göre husuf namazı camide cemaatle değil, evlerde ferdi olarak kılınır. Bu namaz müekked sünnet olmayıp menduptur.

Ay tutulması sona erinceye veya ay ufukta batıncaya ya da fecir doğuncaya kadar bu namazı tekrarlamak menduptur. Güneş ve ay tutulması namazları kerahet vakitlerinde de kılınabilir. Çünkü bunlar sebepli nafilelerdendir.[487]

Husuf namazının bir rekâtının ilk rükûunda imama yetişen kişi, namazın o rekâtına kavuşmuş olur. Ama bir rekâtın ikinci kıyamında veya ikinci rükûunda imama yetişen kişi, kuvvetli görüşe göre o rekâta kavuşmuş olmaz.

Güneş veya ay tutulması esnasında Cuma namazının veya vakit namazlarından birinin vakti daralmış veya vaktinde kılınamayacağından endişe edilirse, öncelikle Cuma ya da vakit namazı kılınır; güneş veya ay tutulması namazı ise sonra kılınır. Ama böyle bir endişe söz konusu değilse, öncelikle güneş veya ay tutulması namazı kılınır.[488]

---

487 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/1430.

488 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/600, 601;Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/1436, 1437.

14. Korku Namazı (Salâtü'l-Havf ve'l-Feza')

Deprem, sel, yıldırım çarpması, fırtına, kasırga, veba ve benzeri felaketlerden korkulması halinde Yüce Allah'a yönelip sığınarak iki rekât namaz kılmak menduptur. Mutlak bir nafile olan bu namazın cemaatle kılınması, ardından da hutbe okunması gerekli değildir. Dileyenler bunu münferid olarak kılabilirler.

15. Korku Hâlinde Kılınan Namaz

Korku hâlinde kılınan namazın birkaç şekli vardır:

a. Düşman kıble tarafında ise imam, cemaati iki saf olarak dizer ve her iki safla birlikte namaza durur. Secdeye vardığında bir saf onunla birlikte her iki secdeyi yapar; diğer saf ise nöbet tutar. İmam beraberindeki safla birlikte ayağa kalktığında nöbettekiler secde yaparak imama yetişirler. İlk defa nöbet tutanlar imamla birlikte ikinci rekâtın secdesini yaparlar. Bu defa diğer saf nöbet tutar. İmam oturunca nöbettekiler de secde ederler. İmam ve cemaat teşehhüdü okuyup selam verirler. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Usfan mevkiinde bu namazı bu şekilde kıldırmıştır.

b. Düşman kıble tarafında değilse, imam cemaati iki gruba ayırır ve her gruba ayrı ayrı namaz kıldırır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Batn-ı Nahle denilen yerde bu namazı bu şekilde kıldırmıştır. Ya da bir grup, düşmana karşı durur ve imam diğer gruba bir rekâtı kıldırır. İkinci rekât için kıyama kalktıklarında cemaat niyet ederek imamdan ayrılır, namazı yalnız başlarına tamamlarlar ve düşmana karşı nöbet tutmaya giderler. Nöbettekiler de gelip ikinci rekâtta imama tabi olurlar. İmam teşehhüde oturunca kendileri kalkar, ikinci rekâtı kendi başlarına kılarak teşehhütte imama yetişir ve imamla birlikte selam verirler. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Zâtü'r-Rika' mıntıkasında bu namazı bu şekilde kıldırmıştır. Bu şekilde kılınan namaz, Batn-ı Nahle'de kılınan namazdan daha faziletlidir. İmam ikinci grubu beklerken kıraati yapar ve teşehhüdü okur. Bir görüşe göre de imam, ikinci grubun kendisine yetişebilmesi için kıraat ve teşehhüdü geciktirir.

İmam akşam namazını kıldırdığında önce birinci gruba iki rekâtı kıldırır, sonra da ikinci gruba bir rekâtı kıldırır. Kuvvetli görüşe göre namazı bu şekilde kıldırmak, birinci gruba bir rekât, ikinci gruba iki rekât kıldırmaktan faziletlidir. İmam namazı kıldırırken ikinci grup için teşehhütte veya üçüncü rekâtın kıyamında bekler. En doğru görüşe göre kıyamda beklemesi daha faziletlidir. Dört rekâtlı bir namazı kıldırırken de her bir gruba iki rekâtı kıldırır. Şayet her bir gruba birer rekât kıldırırsa, en zahir görüşe göre hepsinin namazı sahihtir. Her bir grubun sehiv yapması (yanılması) o grubun birinci rekâtlarını kapsar. Yine aynı görüşe göre ikinci grubun sehiv yapması (yanılması), ikinci rekâtı kapsar. Birinci grubun ikinci rekâttaki sehivleri (yanılmaları) ikinci grubu kapsamaz. İmamın ise birinci rekâttaki sehvi bütün grupları kapsar. İkinci rekâttaki yanılması ise birinci gruptakileri kapsamaz.

Namazı bu şekillerde kılarken silah taşımak sünnettir. Bir görüşe göre de vaciptir.

c. Savaş veya korku şiddetlendiğinde kişi süvari olsun yaya olsun imkân bulduğu şekilde namaz kılar. Savaş esnasında rükû ve secde yapma imkânı bulamayan kişi, bu rükünleri ima ile yerine getirir. Secde imasını yaparken rükûunkine nispetle daha fazla eğilir.

Mubah olan her savaş ve hezimet esnasında bu şekillerden birine göre namaz kılmak caizdir. Yangın, sel ve yırtıcı hayvandan korkup kaçan veya mali sıkıntı nedeniyle alacaklısı tarafından hapsedilmekten korkup kaçan kimsenin de bu şekillerden birine göre namaz kılması caizdir. Uzaktaki bir karartıyı düşman zannederek namazını bu şekilde kılanlar, daha sonra bu karartının düşman değil de başka bir şey olduğunu anlarlarsa, en kuvvetli görüşe göre namazlarını kaza ederler.

16. Tespih Namazı

Farzlara bağlı olmayan nafile namazlardan biri de tespih namazıdır. Sahih hadis kaynaklarında bu namazın fazileti ve kılınış şekli ile ilgili olarak nakledilen rivayetlerden biri şöyledir: Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), amcası Hz. Abbas (r.a)'a şöyle demiştir:

يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ أَلَا أُعْطِيكَ أَلَا أَمْنَحُكَ أَلَا أَحْبُوكَ أَلَا أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ عَشْرَ خِصَالٍ أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً

"Ey Abbas, ey amcacığım! Sana bir şey vermeyeyim mi? Sana bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki sonraki, eskisi yenisi, hataen yapılanı-kasten yapılanı, küçüğünü büyüğünü, gizlisini aşikârını yani hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rekât namaz kılarsın. Her bir rekâtta Fatiha suresi ve bir sure okursun. Birinci rekâtta kıraati tamamladın mı, ayakta olduğun halde on beş defa

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَاإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

"Süphanallahi ve'l-hamdü lillahi ve la ilahe illallahü vallahü ekber" diyeceksin. Sonra rükûa varıp rükûda iken aynı kelimeleri on defa söyleyeceksin. Sonra başını rükûdan kaldıracaksın, bu kelimeleri on defa söyleyeceksin. Sonra secdeye varacaksın. Secdede iken bu kelimeleri on defa söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın. Bu kelimeleri on defa söyleyeceksin. Sonra tekrar secdeye varacaksın. Secdede iken bu kelimeleri on defa söyleyeceksin. Sonra başını (ikinci) secdeden kaldıracaksın. Bu kelimeleri on defa daha söyleyeceksin. Böylece her bir rekâtta bunları yetmiş beş defa söylemiş olursun.

Aynı şeyleri dört rekâtta yaparsın. Yapabilirsen bu namazı her gün kıl. Her gün yapamazsan her Cuma günü kıl. Her Cuma yapamazsan ayda bir kere kıl. Ayda bir kılamazsan senede bir kıl. Senede bir kılamazsan (hiç değilse) ömründe bir kere kıl."[489]

İbn Mübarek (rh. a), bu namazı geceleyin kılan kimsenin iki rekâtta bir selam vermesinin, sadece dördüncü rekâtın sonunda selam vermesinden daha faziletli olacağını, gündüzleyin kılan kimse içinse iki rekâtta bir selam vermekle dördüncü rekâtın sonunda selam vermek arasında bir fark olmayacağını ifade etmiştir.[490]

17. Evvâbîn Namazı

Evvâbîn kelimesi tövbe edenler anlamına gelen çoğul bir kelimedir. Evvâbîn namazı da tövbe edip Allah'a yönelenlerin namazı anlamına gelmektedir. Akşam ile yatsı namazları arasında kılınan bu namazın en azı iki, en çoğu ise 20 rekâttır. 6 rekât olarak kılınması daha faziletlidir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً

"Akşam namazından sonra aralarında kötü bir şey konuşmaksızın altı rekât (nafile) namaz kılan bir kimse(nin bu namazı) kendisi için on iki senelik ibadete denk olur."[491]

مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ عِشْرِينَ رَكْعَةً بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

"Akşam namazından sonra yirmi rekât (nafile) namaz kılan bir kimse için Allah cennette bir ev yapar."[492]

NAFİLE NAMAZLARIN KAZASI

Farz namazlara bağlı nafilelerle kuşluk ve bayram namazları gibi namazlar vakitlerinde kılınmadıkları takdirde kaza edilmeleri menduptur. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

489 Ebu Dâvûd, Salât, 303; Tirmizî, Salât, 350.
490 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 383.
491 Tirmizî, Ebvâbü's-Salât, 321.
492 Tirmizî, Ebvâbü's-Salât, 321.

اِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاَةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا ، فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ (أَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِى)

"Sizden biri uyuyakaldığı veya unuttuğu için namazı vaktinde kılamazsa, hatırladığında onu kılsın. Zira Yüce Allah buyuruyor ki: "Beni anmak için namaz kıl."[493] Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) seferde iken vaktinde uyanamadığı için kılamadığı sabah namazını, uyandığında sünneti ile birlikte kaza etmiştir.[494] Ayrıca öğle namazının son sünnetini vaktinde kılamadığı için, ikindiden sonra kaza etmiştir.[495] Bu namazlar, beş vaktin farz namazlarına bağlı oldukları için, yolculukta da ikamet halinde de farzlar gibi kaza edilirler.[496]

Belli bir vakti olmayan nafilelere gelince, bunlar güneş ve ay tutulması namazları gibi sebepli nafilelerden de olsalar, mutlak nafileler gibi sebepsiz de olsalar kaza edilmezler. Kılmaya başlandıktan sonra herhangi bir sebeple bozulan nafile namazı daha sonra kaza etmek vacip değildir.

> *Hanefi mezhebine göre sabah namazının sünneti, vaktinde kılınamadığı takdirde aynı günün zeval vaktine kadar kaza edilebilir. Ayrıca kılınmaya başlanan nafile bir namaz bozulursa daha sonra kaza edilmelidir.*

NAFİLE NAMAZLARIN CEMAATLE KILINMASI

Bayram, ay ve güneş tutulması, teravih, Ramazan ayında vitir ve istiska/yağmur duası namazları dışındaki nafile namazların cemaatle kılınması caiz ise de ne mekruh ne de müstehaptır. İmam Şafii (rh.a), nafile namazların cemaatle kılınmasında bir sakınca bulunmadığını ifade etmiştir.

Nafile namazların cemaatle kılınmasının caiz olduğuna delalet eden birçok hadis vardır. Mesela Utban b. Mâlik el-Ensari (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin Hz. Ebubekir (r.a) ile birlikte bir gün öğle vaktinden sonra kendisinin evine geldiğini ifade ettikten sonra şöyle demiştir: *"Peygamber (s.a.s) bana, 'Evinin neresinde namaz kılmamı arzu edersin?' diye sordu. Ben de kılmasını arzu ettiğim yeri kendisine işaret ettim. O, işaret ettiğim yerde namaza durdu. Biz de arkasında saf tutarak kendisine tabi olduk. (Namazı tamamladıktan) sonra selam verdi. O selam verince biz de selam verdik."*[497]

Resulullah (s.a.s) ile birlikte cemaat oluşturulup nafile namaz kılındığı Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Mesud, Huzeyfe (Allah hepsinden razı olsun)'nin rivayetleri ile sabittir.[498]

---

493 Buhârî, Mevakîtü's-salat 37; Müslim, Mesâcid, 314; Tirmizî, Salât, 131; Ebu Dâvûd, Salât, 11.
494 Ebu Dâvûd, Salât, 11.
495 Buhârî, Mevakîtü's-Salât, 1.
496 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1083.
497 Buhârî, Ebvâbü'l-Mesâcid, 13.
498 Nevevî, el-Mecmu', III, 548.

Hanefi mezhebine göre Ramazan ayı dışında nafile namazların cemaatle kılınması, cemaate katılacak olan kimselerin birbirlerini cemaate çağırmaları durumunda mekruhtur. Ancak Ramazan ayı dışında bu namazların cemaatle kılınması, insanların birbirlerini cemaate katılmaya davet etmemeleri ve imamın da imamlığa niyet etmemesi durumunda mekruh olmaz. Ramazan ayı dışında nafile namazların cemaatle kılınmasını âdet hâline getirmek bidat olduğu için mekruh görülmüştür.[499]

NAFİLE NAMAZLARIN EVDE KILINMASI

Nafile namazları evde kılmak mescitte kılmaktan daha faziletlidir. Bu hususta Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ile Mescid-i Aksa ve diğer mescitler arasında fark yoktur. Çünkü bu konuda Zeyd b. Sabit (r.a)'in Peygamber (s.a.s) Efendimizden rivayet ettiği hadis genel hüküm ifade etmektedir:

صَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ ، فَإِنَّ أَفْضَلَ الصَّلاَةِ صَلاَةُ المَرْءِ في بَيْتِهِ إِلاَّ المَكْتُوبَةَ

"İnsanlar! (Nafile) namazlarınızı evlerinizde kılın. Çünkü kişinin farz namazlar dışında kıldığı en faziletli namaz, kendi evinde kıldığı namazdır."[500]

Kişinin nafile namazları kendi evinde kılması gösterişten uzak kalmasını sağlar. Teravih, güneş ve ay tutulması namazları gibi cemaatle kılınması mesnun olan nafile namazlar bu hükmün dışında olup bunların camide cemaatle kılınması daha faziletlidir.

Ayrıca Cuma günü erkenden mescide gidip orada nafile namaz kılmak veya farz namazın kılındığı mescide evin uzak olması ve eve varıncaya kadar namaz vaktinin çıkacağı ihtimalinin bulunması dolayısıyla nafile namazları mescitte kılmak daha uygun olur.[501]

P. İMAMLIK VE CEMAAT BAHİSLERİ

Cemaat, imam ile imama uyan kişinin namazlarını birbirine bağlantılı hâle getirmeleridir. İslam, insanların bir araya gelmeleri, aralarında dostluk ve kardeşlik bağlarının oluşup gelişmesi amacıyla çeşitli vesileler ortaya koymuştur. Günde beş vakit namazın cemaatle kılınmasının teşvik edilmesi, haftada bir Cuma namazının toplu olarak kılınmasının zorunlu hâle getirilmesi, senede iki defa bayram namazlarında müminlerin bir araya getirilip tebrikleşmelerinin sağlanması, ömürde bir kez de olsa çeşitli ülkelerden gelen Müslümanların Arafat dağında ve çevresinde bir araya gelip tanışmalarına imkân verilmesi, bu vesilelere örnek olarak gösterilebilir.

---

499 İbn Abidin, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar, II, 48-49.
500 Buhârî, Cemaat ve İmamet, 52.
501 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 618.

Peygamber (s.a.s) Efendimiz ile sahabe-i kiram Mekke'de iken namazlarını yalnız başlarına kılarlardı. Ama Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebevi'yi inşâ ettiler ve namazlarını cemaatle kılmaya başladılar. Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerle Medine'nin yerlisi olan ensar, Mescid-i Nebevi'de bir araya gelerek namazlarını hep Peygamber (s.a.s) Efendimizin arkasında kıldılar. Böylece namazların cemaatle kılınması hususunda bir icma oluşmuş oldu.

Zorlu ve sıkıntılı ortamlarda bile namazları cemaatle kılmaktan vazgeçilmemelidir. Nitekim savaş hâlinde namazın nasıl kılınacağının anlatıldığı bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَاْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْۖ وَلْتَاْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْۚ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةًۜ

"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (mü'minlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında (bir rekât kıldıklarında) arkanıza (düşman karşısına) geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar."[502]

Bu âyet-i kerimede savaş hâlinde, korkulu anlarda bile namazın cemaatle kılınması emredildiğine göre, barış ve güven ortamında cemaatle kılmak, asla ihmal edilmemesi gereken bir görev hâline gelmektedir. Namazların cemaatle kılınmasının ne derece önemli ve faziletli bir amel olduğu şu hadis-i şeriflerden de açıkça anlaşılmaktadır:

صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً

"Cemaatle kılınan namaz, münferid olarak kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."[503]

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءَ- رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : مَا مِنْ ثَلاثَةٍ فِي قَرْيةٍ ، وَلاَ بَدْوٍ لا تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إلاَّ قَد اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِم الشَّيْطَانُ . فَعَلَيْكَ بِالجَمَاعَةِ ، فَإِنَّمَا يَأْكُلُ الذِّئْبُ مِنَ الغَنَم القَاصِيَة

Ebu Derdâ (r.a)'dan rivayet: Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Bir köyde veya çölde üç kişi bulunur da aralarında namaz (cemaatle) kılınmaz ise*

502 Nisâ, 4/102.
503 Muvatta', Cemaat, 1-2.

kesinlikle şeytan onları istila eder ve onlara galip gelir. Dolayısıyla cemaatten ayrılma. Kurt ancak sürüden uzakta kalan koyunu yer."[504]

Mâlik b. Huveyris (r.a) der ki: "Bir arkadaşımla birlikte Peygamber (s.a.s)'in yanına gittim. (Bir süre sonra) yanından kalkıp gitmek istediğimizde bize şöyle buyurdu:

إِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَأَذِّنَا وَأَقِيمَا ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا

"Namaz vakti girdiğinde ezan okuyun, sonra da kâmet getirin. Sonra da (yaşça) en büyük olanınız size imamlık etsin."[505]

Namazları cemaatle kılmanın çok faziletli oluşu, cemaate katılanların, elde edilecek sevap ve fazilete ortak olmalarını gerekli kılar. Ama namazı yalnız olarak kılmak, daha faziletli olmasa da caizdir.

Beş vakit farz namazı cemaatle kılmak, kuvvetli görüşe göre farz-ı kifayedir. İçinde ikamet edilen yerleşim birimindeki halkın bir kısmı bu farzı yerine getirdiği takdirde diğerleri sorumlu olmaktan kurtulurlar. Bazıları ise beş vakit farz namazı cemaatle kılmanın müekked bir sünnet-i ayn olduğunu söylemişlerdir. *Hanefi mezhebi de bu görüşü esas almıştır.*

Namazları mescitte cemaatle kılmak, İslam'ın şiarını ortaya koyup yaşatmak için farz-ı kifayedir. Bir yerleşim birimindeki Müslümanların bazıları namazlarını mescitte cemaatle kılınca diğer Müslümanlar bu farz-ı kifayeyi yerine getirme yükümlülüğünden kurtulurlar. Bunlar namazlarını evlerinde cemaat halinde kılabilirler. Ama her hâlükarda erkeklerin namazlarını mescitte cemaatle kılmaları, evlerinde veya iş yerlerinde cemaatle kılmalarından daha sevaplı ve faziletlidir. Bu konuda Zeyd b. Sabit (r.a)'in Peygamber (s.a.s) Efendimizden rivayet ettiği, *"İnsanlar! (Nafile) namazlarınızı evlerinizde kılın. Çünkü kişinin farz namazlar dışında kıldığı en faziletli namaz, kendi evinde kıldığı namazdır."*[506] mealindeki hadis-i şeriften anlaşıldığına göre farz namazları mescitte kılmak, evde kılmaktan daha faziletlidir.

Namazları, cemaati çok olan mescitlerde kılmak, cemaati az olan mescitlerde kılmaktan daha faziletlidir. Yalnız üç durum bu hükmün dışında tutulmuştur:

1. Namazı mescitte oluşan az sayıdaki bir cemaatle kılmak, evde oluşan çok sayıdaki cemaatle kılmaktan daha faziletlidir. Bu durumda her ne kadar iki yerde cemaat oluşmaktaysa da mescitteki cemaatte fazladan mescit fazileti de vardır. Bu fazilet üç mescitte daha fazla miktarda gerçekleşir. O mescitler de Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksâ'dır. Buralarda oluşan cemaatin sayısı az da olsa namazları bu az sayıdaki cemaatle kılmak, diğer yerlerde oluşan çok sayıdaki cemaatle kılmaktan daha faziletlidir. Hatta buralarda yalnız olarak kılınan

---

504 Hâkim, Müstedrek, I, 330.
505 Buhârî, Cemaat ve İmamet, 7.
506 Buhârî, Cemaat ve İmamet, 52.

namaz, diğer yerlerde cemaatle kılınan namazdan da daha faziletlidir. Bu hüküm sahih hadislerle sabittir. Nitekim bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي اَفْضَلُ مِنْ اَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ اِلَّاالْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَفْضَلُ مِنْ مِئَةِ اَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ

"Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç, başka mescitlerde kılınan namazdan bin derece daha faziletlidir. Mescid-i Haram'da kılınan namaz ise başka mescitlerde kılınan namazdan yüz bin derece daha faziletlidir."[507]

2. Kişinin az sayıda cemaati bulunan, hatta kendisinin gitmemesi durumunda cemaat oluşmayacak olan yakınındaki mescitte namaz kılması, çok sayıda cemaati bulunan camilerde kılmasından daha faziletlidir.

3. Kadınların da namazlarını cemaatle kılmaları sünnettir. Kadın cemaate bir kadın imamlık yapacak olduğunda imamın ileriye çıkmaksızın ön safın orta yerinde durması sünnettir. Esmâ (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ أَذَانٌ وَلاَ إِقَامَةٌ وَلاَ جُمُعَةٌ ، وَلاَ اغْتِسَالُ جُمُعَةٍ وَلاَ تَقَدَّمُهُنَّ امْرَأَةٌ وَلَكِنْ تَقُومُ فِى وَسَطِهِنَّ

"Kadınlara ezan, kamet, Cuma namazı ve Cuma guslü yükümlülüğü yoktur. Bir kadın (kendilerine imamlık yapacağı zaman) önlerine geçmesin. Lâkin (ön safta) ortalarında bir yerde dursun."[508]

Tabii fakihlerden Atâ (rh. a), Hz. Aişe (r.a)'nin (alçak sesle) ezan okuyup kamet getirdiğini, kadınlara imamlık ettiğini, (imamlık ederken de ön safta) ortalarında bir yerde durduğunu ifade etmiştir.[509]

Peygamber (s.a.s) Efendimizin hanımlarından Ümmü Seleme (r.a) validemizin de Hz. Aişe gibi kadınlara imamlık ettiği kaynaklarda yer almaktadır.[510]

Kadınların evlerde cemaat oluşturarak namaz kılmaları, mescitte cemaatle kılmalarından daha faziletlidir. Bilindiği gibi haklarında erkekler kadar farz-ı kifaye veya müekked sünnet olmasa bile kadınların da namazlarını evde veya mescitte cemaatle kılmaları meşru kılınmıştır. Ama evlerinde cemaatle kılmaları daha faziletlidir. Abdullah b. Ömer (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَا تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمْ الْمَسَاجِدَ وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ

507 İbn Mâce, Salât, 195; Ahmed b. Hanbel, 2/16-68.
508 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 59.
509 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, Salât, 60.
510 Şirazî, El-Mühezzeb, I, 328.

“Kadınlarınızı mescide gitmekten alıkoymayın. Ama evleri onlar için (mescitten) daha hayırlıdır.”[511]

Namazları cemaatle kılmak seferi kimseler için farz-ı kifaye değildir. Aksine onların namazlarını cemaatle veya yalnız başlarına kılmaları arasında bir fark yoktur.

CUMA, NAFİLE VE CENAZE NAMAZLARININ CEMAATLE KILINMASI

Cemaatle kılmak, Cuma namazının birinci rekâtı için farz-ı ayn, ikinci rekâtı içinse sünnettir. Mesela bir kişi Cuma namazının birinci rekâtında imama yetiştiği halde ikinci rekâtta ondan ayrılmaya niyet ederek tek başına bağımsız bir şekilde namazını tamamlar ise kıldığı Cuma namazı sahih olur. Aynı şekilde beş yerde daha namazın cemaatle kılınması farz-ı ayndır:

1. Vakit içinde ikinci defa iade edilen her namazda cemaat farz-ı ayndır. Mesela öğle namazını tek başına veya cemaatle kılmış olan bir kişi, bu namazını bir kere daha kılmak istediğinde bu, ancak cemaatle kılınması halinde caiz olur.

2. Yağmur yağması sebebiyle cem-i takdim şeklinde kılınan namazların ikincisinde cemaat farzdır. Diyelim ki, öğle vakti girdikten sonra şiddetli bir yağmur yağarsa, kişi öğle namazını tek başına kılabilir. Yağmurun şiddetli olması sebebiyle ikindi namazını, cemaatle olmak kaydıyla cem-i takdim şeklinde öğle namazıyla birlikte kılabilir. Tek başına kılarsa sahih olmaz.

3. Cemaatle kılınması adanan namazın cemaatle kılınması farzdır. Bu namaz münferid olarak kılınırsa sahih olmaz.

4. Cemaatle kılınması farz olan bir namazı kılmak için iki kişiden başkasının bulunmaması halinde, bu iki kişinin namazlarını cemaatle kılmaları farzdır. Bilindiği gibi kuvvetli olan görüşe göre beş vakit farz namazın cemaatle kılınması farz-ı kifayedir. Bu namazları iki kişiden başka kılacak kimsenin bulunmaması durumunda bunların, bu namazları cemaatle kılmaları farz-ı ayın hâline gelir.

5. Cemaate gelen kimse, imamı rükû hâlinde bulur ve ona uyduğu takdirde vakit içinde bir rekât kılabileceğini, tek başına kılması durumundaysa vaktin çıkacağını anlarsa, cemaate katılması farz olur.

Bayram, istiska, küsuf, cenaze, teravih ve Ramazanda kılınan vitir namazlarının cemaatle kılınması menduptur.

> *Hanefi mezhebine göre Cuma ve bayram namazlarının cemaatle kılınması, bu namazların geçerlilik şartıdır. Nafilelerin ve Ramazan ayı dışında kılınan vitir namazlarının cemaatle kılınması mekruhtur.*

Kişinin kaza olarak kılacağı namaz, imamın eda olarak kıldığı namazın aynısı ise, mesela üzerinde bir öğle namazı kazaya kalmış olan kişinin, öğle namazını

---

[511] Ebu Dâvûd, Salât, 52.

kıldırmakta olan bir imama tabi olması menduptur. Bir özür nedeniyle Cuma namazını kılamamış olan kişinin, Cuma namazına bedel olarak öğle namazını cemaatle kılması menduptur. Nezr edilmiş namazları cemaatle kılmak mubahtır.

Kazası olan kimsenin eda kıldırmakta olan imama tabi olması, bunun aksinin yapılması, farz kılacak olanın nafile kıldırmakta olan imama tabi olması, bunun aksinin yapılması, vitir kılacak olanın teravih kıldırmakta olan imama tabi olması, bunun aksinin yapılması mekruhtur.

İMAMLIĞIN ŞARTLARI

1. Müslüman Olmak

İmamlığın sahih olabilmesi için aranan şartların ilki, imamın Müslüman olmasıdır. Gayrimüslim bir kişinin imamlık etmesi sahih olmaz.

2. Ergen Olmak

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de imamın ergen olmasıdır. İmam Cuma namazının şartlarını taşıyan cemaati kırka tamamlamaktaysa, ergen olması şarttır. Ama kendisi dışında kırk kişi temin edilebiliyorsa, mümeyyiz bir çocuk olsa bile imamlığı geçerli olur. Buna göre ergen bir kişinin farz namazda mümeyyiz bir çocuğa tabi olması sahih olur. Nafile namazlarda da hüküm aynıdır. Mümeyyiz çocuğun kendisi gibi mümeyyiz olan bir çocuğa imamlık etmesi ise ittifakla sahihtir.

Hanefi mezhebine göre ise mutlak olarak ne farz, ne de nafile namazlarda ergen kişinin mümeyyiz çocuğa tabi olması sahih olmaz.

3. Erkek Olmak

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de imamın erkek olmasıdır. Buna göre cemaat erkeklerden oluşmuş ise, kadın veya erselik birinin bu cemaate imamlık etmesi sahih olmaz. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuştur:

لَا تَؤُمَّنَّ اِمْرَأَةٌ رَجُلًا

"Kadın, erkeğe imamlık etmesin."[512]

Erkeğin sadece kadınlardan oluşan veya kadınlarla birlikte erkeklerden oluşan cemaate imamlık etmesi sahihtir. Hz. Ömer (r.a), teravih namazında kadınlara imamlık etmesi için bir erkeği görevlendirmiştir. Erkek cemaatle birlikte namaz kıldıklarında kadınların erkeklerin gerisinde saf tutmaları gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimizin eşleri ile sahabi kadınlar Peygamber Efendimize uyarak cemaatle namaz kıldıklarında erkek saflarının gerisinde saf tutarlardı. Namaz kılarken kadının mahremi olmayan bir erkeğin yanında, erkeğin de mahremi

---

[512] İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 78.

olmayan bir kadının yanında durması tahrimen mekruh olmakla birlikte ikisinin de namazı bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre cemaatte farklı grupların bulunması halinde imamın arkasında önce erkekler, sonra erkek çocuklar, sonra da kadınlar saf tutarlar. Bir kadının yan tarafında veya önünde imama uyarak namaz kılmakta olan bir erkeğin namazı, şu şartların gerçekleşmesi halinde bozulur:

a. Kadının şehvet çekici yaşta olması. Eğer küçük yaşta ve şehvet çekici bir çağda değilse namazda erkeklerle aynı hizada bulunmasının sakıncası olmaz.

b. Kadının bacak ve topuğunun, namaz kılmakta olan erkeklerle aynı hizada bulunması. Bacak ve topuklarıyla onlardan geride bulunmasının sakıncası olmaz.

c. Kadının bir rüknü eda edecek veya bir rükün süresi kadar erkeklerle beraber bulunması.

d. Cenaze namazında kadınlarla aynı hizada bulunan erkeğin namazı bozulmaz.

e. Kılınan namaz, yerine getirilme bakımından kadın ile erkek arasında müşterek olmalıdır. Şöyle ki: Kadın, ya kendisi ile aynı hizada bulunduğu erkeğe veya her ikisi diğer bir erkeğe uymuş olmalı ve aynı namazı beraber kılmış olmalıdırlar. Şu halde erkek ile kadın, bir veya birkaç rekât kılındıktan sonra imama uyup da imamın selamından sonra kalkarak kaçırılan rekâtları kılarlarken aralarında muhazat, yani aynı hizada bulunma hâli meydana gelse, bununla namaz bozulmaz; bu ikisine "Mesbuk" denir. Mesbuk ise kendi başına kıldığı rekâtlarda yalnız başına namaz kılan kimse hükmündedir.

f. Aynı hizada duran kadın ile erkeğin arasında bir zira'lık (yaklaşık 33 cm.) bir mesafenin bulunması.

g. Erkeğin kadına geri durması için işaret etmemesi. Bu işareti yapar da kadın geri durmazsa, erkeğin namazı bozulmaz.

h. Erkeğin kadına imam olmaya niyet etmesi gerekir. İmam olmaya niyet etmemesi hâlinde namaz geçerli olmaz. İmamlığa niyet etmesinden sonra kadının kendisiyle aynı hizada bulunması, namazına zarar vermez.

i. Namaz kıldıkları yerin aynı seviyede olması. Ama kadın yüksek bir yerde, erkek onun aşağısındaki bir yerde namaz kılarlarsa namaz bozulmaz.[513]

Cemaat kadınlardan oluşmuş ise, onlara imamlık edecek kişide erkeklik şartı aranmaz. Aksine kadının kadına ve hünsâlara imamlık etmesi sahihtir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s)'in eşlerinden Hz. Aişe ile Ümmü Seleme (r.a) kadınlara imamlık yapmışlardır.

عَنْ رَيْطَةَ الْحَنَفِيَّةِ قَالَتْ : أَمَّتْنَا عَائِشَةُ فَقَامَتْ بَيْنَهُنَّ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ

---

513 Cezirî, Mezahib I, 296-297.

Rayta el-Hanefiye'den rivayet edilmiştir: *"Hz. Aişe farz namazda bize imamlık etti ve (öne doğru çıkmaksızın) aramızda durdu."*[514]

عَنْ حُجَيْرَةَ بِنْتِ حُصَيْنٍ قَالَتْ أَمَّتْنَا أُمُّ سَلَمَةَ فِي صَلَاةِ الْعَصْرِ فَقَامَتْ بَيْنَنَا

Huceyre binti Husayn'dan rivayet edilmiştir: *"Ümmü Seleme (r.a) ikindi namazında bize imamlık etti ve (öne doğru çıkmaksızın) aramızda durdu."*[515]

Hanefi mezhebine göre kadının kadına imamlık etmesi mekruh olmakla beraber caiz görülmüştür. Kadınlara imamlık yapacak olan kadının öne doğru çıkmaksızın ön safın orta yerinde durması gerekir.[516]

4. Akıllı Olmak

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de imamın akıllı olmasıdır. Delinin imamlık etmesi sahih değildir.

5. Okumuş Biri Olmak

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de, imamın Kur'an-ı Kerim okumasını bilen biri olmasıdır. Cemaattekiler okumuş olur da imam ümmi, yani Fatiha'yı eksik veya yanlış okuyan biri olursa, ümminin onlara imamlık etmesi sahih olmaz. Bu durumda aranan şart, imamın namazının geçerliliğini temin edecek derecede düzgün bir okuyuşta bulunmasıdır. Kur'an öğrenmekte olan kişinin ardında namaz kılınabilir. Kendilerine namaz kıldırabilecek derecede Kur'an okuyabilecek biri bulunsun bulunmasın, ümminin kendisi gibi ümmi olanlara imamlık etmesi sahihtir.

6. Sağlıklı Olmak

İmamın cemaate namaz kıldırmasının sahih olabilmesi için sağlıklı olması şarttır. İmamdaki özür, namazın yeniden kılınmasını gerektiren bir özür olmadıkça, kendisine uyan kişi sağlam olsa bile imamlığı sahih olur.

Namazı ayakta kılmakta olan bir kimsenin, hastalık veya bedensel engeller sebebiyle oturarak namaz kılmakta olan bir imama tabi olması caizdir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz hastalandığında oturmuş vaziyette namaz kıldırmış, Hz. Ebubekir ve diğer sahabilerse namazlarını ayakta kılarak kendisine tabi olmuşlardı.[517] Rükû ve secdeyi ima yaparak yerine getiren kimseye, bu rükünleri asli şekilleriyle yerine getiren kimselerin tabi olması caizdir. Abdestli kimsenin teyemmümlü kimseye, ayaklarını yıkayarak abdest almış olan kimsenin mest üzerine mesh ederek abdest almış olan kimseye, temiz durumdaki kadının isti-

---

514 Dârekutnî, Sünen, I, 404.
515 Dârekutnî, Sünen, I, 405.
516 Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mavsilî el-Hanefi, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, Beyrut Dârü'l-Erkam baskısı, I, 59.
517 Buhârî, Cemaat ve İmamet, 23.

hazeli kadına, sağlıklı kimsenin sidiğini tutamayan kimseye tabi olarak namaz kılması caizdir.[518]

Hanefi mezhebine göre kendisinde idrar akıntısı, sürekli ishal, yellenme, burun kanaması gibi özürlerden biri bulunan kişinin sağlam kimselere imamlık etmesi sahih olmaz. Ama kendisinde bulunan özrün aynısının bulunduğu kimseye imamlık etmesi sahih olur. Özürlerinin farklı olması hâlinde imamlık etmesi sahih olmaz.

Farz kılanın nafile kılana, rükû ve secdeyi asli şekli ile yerine getirenin bunları ima ile yerine getirene, farz kılanın başka bir farzı kılana tabi olması sahih olmaz. Ama nafile kılanın farz kılana, ayakta namaz kılanın oturarak kılana tabi olması caizdir.[519]

7. Hadesten ve Necasetten Temiz Olmak

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de, imamın hadesten ve necasetten temiz olmasıdır. Buna göre bir kişinin, başlangıçta abdestsiz olduğunu bildiği imama tabi olması sahih olmaz. Ama imamın abdestsiz olduğunu namazdayken anlarsa, imamdan ayrılmaya niyet ederek namazını yalnız başına kılmaya devam etmesi gerekir. İmama uyan kişi, namazını imamla birlikte kılıp tamamladıktan sonra imamın abdestsiz olduğunu anlarsa, kılmış olduğu namaz sahih olduğu gibi cemaat sevabını da kazanır.[520] İmamın namazı ise bu durumların tümünde geçersizdir. Çünkü taharet (yani abdestli olmak), namazın geçerlilik şartıdır. İmamın, taharet şartını taşımaksızın kılmış olduğu namazı yeniden kılması gerekir. Kurumuş idrar gibi gizli bir pisliği taşıdığı cemaat tarafından bilinen kişinin de imamlığı sahih olmaz. Ama böyle bir pisliği taşıdığı bilinmezse, kendisine uyulması, Cuma namazı dışındaki namazlarda sahih olur. Cuma namazındaki cemaat, kendisinden ayrı olarak kırk kişiyi bulursa, Cuma namazında da kendisine uyulması sahih olur. Ama kendisiyle birlikte cemaat sayısı kırkı bulursa, cemaatin de namazı geçersiz olur.

Üzerinde, iyice bakıldığında görülebilecek olan aleni bir pislik bulunan imama uyulması, bu pisliğin cemaat tarafından bilinmemesi halinde bile kılınan namaz mutlak surette geçerli olmaz.

Hanefi mezhebine göre abdestsiz veya üzerinde pislik bulunan kişinin imamlığı, bu şekilde kılınan namazın batıl olması nedeniyle sahih olmaz. İmamın namazının bu sebeplerden ötürü batıl olduğunu bilmeyen cemaatin namazı sahih olur. Ama âdil imamın söylemesi veya âdil kimselerin tanıklığıyla bunu

---

518 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I , 366.
519 Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mavsilî el-Hanefi. El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 59, Beyrut Dârü'l-Erkam baskısı.
520 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I , 367.

öğrenirlerse namazları batıl olur ve bu namazı yeniden kılmaları gerekir. Namazın batıl olduğunu söyleyen imam âdil değilse sözü kabul edilmez. Yalnız ihtiyat gereği olarak cemaatin bu namazı yeniden kılması müstehap olur.

8. İmamın Peltek Olmaması

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de, imamın telaffuzunun düzgün olması ve telaffuz esnasında dilinin bir harften diğerine kaymamasıdır. Örneğin telaffuz esnasında dili (sin) harfinden (sad) harfine, (dad) harfinden (zı) harfine, (zal) harfinden (ze) harfine, (ra) harfinden (ğayn) harfine kaymamalıdır. Dili bir harften başka bir harfe kayan peltek kimselerin, dillerini düzeltmeye çalışmaları gerekir. Düzeltmedikleri takdirde, yalnızca kendileri gibi pelteklere imamlık etmeleri sahih olur. Peltek olanlar dillerini düzeltmeye çalışmadıkları takdirde, kusurlu olduklarından dolayı imamlık etmeleri bir yana, münferid olarak kıldıkları namazları da geçerli olmaz.

Hanefi mezhebine göre böyle bir kişi, Fatiha'dan başka bir sure veya ayeti düzgün olarak okuyabilirse namazı batıl olmaz.

Konuşmasında (fa) harfini tekrarlayan fe'fâ ve (ta) harfini tekrarlayan tem tam'a gelince, bunların kendileri gibi olan kimselere imamlık etmeleri sahihtir. Kendileri gibi olmayanlara imamlık etmeleri ise mekruh olmakla birlikte sahihtir.

Hanefi mezhebine göre bu gibi kimselerin imamlıkları, pelteğin imamlığı gibi olup ancak kendileri gibi olanlar için sahihtir.

9. İmamın Başka Bir İmamın Peşinde Namaz Kılmakta Olmaması

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de, imamın başka bir imamın peşinde namaz kılma hâlinde bulunmamasıdır. İmama bağlılığı devam ettiği sürece, imama uyan kişiye tabi olarak namaz kılmak sahih olmaz. Ancak bir kişi birinci rekâtın kılınmasından sonra gelip imama tabi olur ve namazını imamın selam vermesinden sonra kalkıp yalnız başına tamamlamakta iken bir başkası gelip kendisine tabi olursa, her ikisinin de namazı sahih olur. Çünkü önceki şahsın ilk imama bağlılığı, o imamın selam verişiyle sona ermiştir. Yalnız bu sahihlik, Cuma namazı dışındaki namazlarda söz konusudur.

Hanefi mezhebine göre bu durumda sonuncu şahsın namazı sahih olmaz.

10. İmamın Namazının Kendisine Uyan Kişinin Mezhebine Göre de Sahih Olması

İmam, kendisine uyarak namaz kılanların da mezheplerine riayet etmelidir. Mesela Hanefi mezhebine mensup bir kişi, vücudunun herhangi bir yerinden kan çıkıp akmış ama daha sonra o kanı temizlememiş ve abdest almamış bir imamın ardında namaz kılarsa veya Şafii mezhebine mensup bir kişi, eli aralarında evlenme engeli bulunmayan bir kadına değmiş ama daha sonra abdest almamış bir

imamın ardında namaz kılarsa, bu durumdaki kişilerin tabi oldukları imamların namazı kendilerinin mezheplerine göre geçersiz olduğundan namazları batıl olur.[521]

Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre cemaatle kılınan namazın sahih olmasında sadece imamın mezhebi göz önünde bulundurulur.[522] Buna göre abdest alırken başın tamamını mesh etmeyi şart olarak kabul etmeyen Hanefî veya Şafii bir imama tabi olan Hanbelî veya Malikî mezhebine mensup bir kimsenin namazı sahihtir. Çünkü sahabe, tabiîn ve onlardan sonraki kuşaklar, fıkhî konularda farklı görüşlere sahip olmalarına rağmen birbirlerinin arkasında namaz kılıyorlardı. Bu hususta âdeta bir icma meydana gelmişti. Ama Şafii ve Hanefî mezheplerine göre imamın namazının, kendisine uyan cemaatin mezhebine göre de sahih olması şarttır.[523]

CEMAATE GİTME MECBURİYETİNİ ORTADAN KALDIRAN SEBEPLER

Hakkında teşvik edici birçok hadis-i şerif bulunduğu halde cemaate katılmayıp namazı yalnız olarak kılmak doğru bir davranış olmaz. Cemaati terk etmenin doğru bir davranış olmadığını bildiren hadis-i şerifler de vardır. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عُذْرٍ

“Ezanı duyduğu halde mazereti olmaksızın cemaate gelmeyenin yalnız başına kıldığı namaz(ın fazileti) yoktur.”[524]

Cemaate gitme mecburiyetini ortadan kaldıran sebepler şöyle sıralanabilir:

1. Şiddetli yağmur, soğuk hava, yürümeyi engelleyecek derecede eziyet verici çamur.

2. Cemaate gitmeye mani olacak derecede şişmanlık, yaşlılık ve hastalık. Bakacak kimsesi olmayan bir hastaya bakmakta olan hasta bakıcı da bu hükme tabidir.

3. Cemaate gidilmesi hâlinde başa gelmesinden korkulan bedenî veya mali zulüm ve ziyan.

4. Büyük-küçük abdest darlığı.

5. İştah çekici bir yemeğin hazır olması.

6. Şiddetli derecede açlık ve susuzluk.

7. Körlük. Elinden tutup götürecek bir kimsesi bulunmayan ve kendi başına da gidemeyen körün cemaate gitme mecburiyeti yoktur.

---

521 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü’l-İslâmî, II/1199.

522 İbn Kudame el-Makdisî, el-Muğnî, II, 27; Hâşiyetü’s-Sâvî ‘ale’ş-Şerhi’s-Sağîr, I, 445.

523 Reddü’l-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr I, 592; Hatib eş-Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti elfazi’l-Minhâc, I, 480.

524 Tirmizî, Ebvâbü’s-Salât, 162.

8. Yolculuğa çıkılacak esnada arkadaşlardan geri kalma korkusu.

9. Cemaate rahatsızlık verici kötü kokular yayan yiyeceklerin yenmiş olması. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَكَلَ البَصَلَ ، والثُّومَ ، والكُرَّاثَ ، فَلاَ يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا ، فَإِنَّ المَلاَئِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ

"Soğan, sarımsak ve pırasa yiyen kimse mescidimize yaklaşmasın. Şüphesiz melekler, Âdemoğullarının rahatsız oldukları şeylerden rahatsız olurlar."[525]

10. Kaybedilen bir şeyi bulma veya gasp edilen bir şeyi geri alma umudunun mevcut olması.

11. Gerdeğe giriş.

12. Cenazeyle ilgilenme.

13. Yollarda çatı ve saçaklardan su damlaması ve buz parçalarının düşmesi ihtimali.

14. Sıcak rüzgârların esmesi.

15. Deprem olması.

16. Cemaate gidecek olan kişiye yolda veya mescitte eziyet edecek birinin mevcut olması.

Fıkıh ilmiyle iştigal etmek de Hanefi mezhebine göre, cemaate gitme mecburiyetini ortadan kaldıran sebeplerdendir.

İMAMLIKTA TERCİH SEBEPLERİ

Yönettiği vilayette bulunan devlet yetkilisinin imamlık için öne geçmesi menduptur. Ondan sonra mescidin görevli imamı, imamdan sonra mıntıkanın devamlı sakini –eğer bilgili ve imamlığa layık biri ise– öne geçirilir. Bunların bulunmaması durumunda imamlık için sırası ile şu vasıftaki kimseler tercih edilmelidir:

a. Fıkhı en iyi bilen.

b. Kur'an-ı Kerim'i en iyi okuyan.

c. Takvası en fazla olan.

d. İslam'a önce girmiş olan.

e. Nesebi üstün olan.

f. Hâl ve gidiş tarzı daha iyi olan.

g. Elbisesi daha temiz olan.

h. Bedeni daha temiz olan.

i. Sanatı daha iyi ve temiz olan.

---

525 Müslim, Mesâcid, 17.

j. Sesi güzel olan.

k. Sureti daha güzel olan.

l. Evli olan bekâra tercih edilir.

Yukarıda sayılan bu niteliklerde eşit olurlarsa, aralarında kura çekilir. Fıkıh ve Kur'an-ı Kerim'i ileri derecede bilen fasıka, kendisinden daha alt seviyede fıkıh ve Kur'an bilgisine sahip olan âdil kişi tercih edilir. Kendisiyle aynı pozisyonda bulunan çocuğa, ergen kişi tercih edilir. Kör olan kişi, bu hususta gözü gören kişi gibidir.[526]

İMAMLIKTA MEKRUH OLAN İŞLER

Fasık kişinin imamlık etmesi mekruhtur. Ama kendisi gibilere imamlık etmesi mekruh değildir.

Kendisini küfre götürmeyecek derecede bidatçi olan birinin imamlık etmesi mekruhtur.

İmamın namazı uzatması tenzihen mekruhtur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde imamları, namazı uzatmamaları hususunda şöyle uyarmıştır:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ مُنَفِّرُونَ فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمْ الْمَرِيضَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ

"Ey insanlar! Siz (cemaati) nefret ettiriyorsunuz. İnsanlara imamlık eden kişi namazı hafif tutsun. Çünkü aralarında hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır."[527]

Cemaatin istemediği birinin kendilerine imamlık etmesi mekruhtur. Bununla ilgili olarak bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ مِنْهُمْ صَلَاةَ مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ

"Kendisinden hoşlanmadıkları halde bir kişinin bir topluluğun önüne geçip onlara imamlık etmesi durumunda Allah o kişinin namazını kabul etmez."[528]

Ama cemaatinin az bir kısmının kendisinden hoşlanmadığı kimsenin imamlık etmesi mekruh değildir. Çünkü bir kişiyi herkes memnuniyetle kabul edecek diye bir kural yoktur.[529]

Bazı harfleri net olarak telaffuz edemeyen kişinin; (ta) harfini tekrarlayan (Temtam)ın, (fa) harfini tekrarlayan (Fe'fa)nın imamlık etmesi mekruhtur.

İmamın bulunduğu yerin, cemaatinkinden bir zira (yaklaşık 33 cm.) veya daha fazla yüksekte ya da aşağıda olması mekruhtur. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

---

526 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 476-479; Nevevî, el-Mecmu', IV, 175-181.

527 Buhârî, İlim, 28.

528 Ebu Dâvûd, Salât, 63.

529 Nevevî, El-Mecmu', IV, 172.

إِذَا أَمَّ الرَّجُلُ الْقَوْمَ فَلاَ يَقُمْ فِى مَكَانٍ أَرْفَعَ مِنْ مَقَامِهِمْ

"Adam bir topluluğa imamlık ettiğinde onların bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde durmasın."[530] Ama cemaatten en az bir kişi imamla aynı seviyede bir yerde durursa bu mekruhluk ortadan kalkar.

Necasetten sakınmayan kişinin,

Hak etmediği halde zorla öne geçen kişinin,

Ergen olsa bile sünnet olmamış kişinin,

Nesebi gayr-ı sahih olan kişinin başkalarına imamlık etmesi mekruhtur. Bunlar ancak kendileri gibi olanlara imamlık edebilirler.[531]

İMAMA UYAN KİŞİNİN DURACAĞI YER

İmama uyan bir erkek veya mümeyyiz bir çocuk ise, imamın sağında ve biraz gerisinde durması menduptur. İmamla aynı hizada veya arkasında ya da solunda durması mekruhtur. Amr, Küreyb'den naklen Abdullah b. Abbas (r.a)'ın bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir:

بِتُّ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ لَيْلَةً فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ اللَّيْلِ فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ اللَّيْلِ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَضَّأَ مِنْ شَنٍّ مُعَلَّقٍ وُضُوءًا خَفِيفًا يُخَفِّفُهُ عَمْرٌو وَيُقَلِّلُهُ وَقَامَ يُصَلِّي فَتَوَضَّأْتُ نَحْوًا مِمَّا تَوَضَّأَ ثُمَّ جِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ وَرُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ عَنْ شِمَالِهِ فَحَوَّلَنِي فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ صَلَّى مَا شَاءَ اللّٰهُ

"Teyzem Meymune'nin yanında geceledim. Peygamber (s.a.s) geceleyin kalktı. Gecenin bir kısmı geçince askıdaki kırba(nın suyun)dan (Ravi Amr'a göre hafiften bir) abdest aldı. Namaza durdu. Ben de onunkisi gibi bir abdest alıp geldim. Sol tarafında durdum. (Ravilerden Süfyan sol kelimesinin Arapça karşılığı olarak yesar yerine bazen şimal kelimesini kullanmıştır.) Beni çevirip sağ tarafına götürdü. Sonra da Allah ne kadar dilediyse o kadar namaz kıldı."[532]

> *Hanefi mezhebine göre imama uyan kişi erkek ise imamla aynı hizada durması mekruh olmaz.*

İmama uyanlar iki erkek iseler, imamın arkasında durmaları menduptur.

İmama uyanlar bir erkek ile mümeyyiz bir çocuk iseler, bunların da aynı şekilde imamın arkasında durmaları menduptur.

---

530 Ebu Dâvûd, Salât, 67.
531 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1214.
532 Buhârî, Vudû', 5.

İmama uyanlar bir erkek ile bir kadın iseler; erkeğin imamın sağ tarafında ve azıcık gerisinde, kadınınsa erkeğin arkasında durması gerekir. Bu durumda erkeğin yerinde mümeyyiz bir çocuk bulunursa, duruş yerleri yine aynı olmalıdır.

İmama uyan bir kadın ise bu kadının imamın sağ yanında değil de tam arkasında durması gerekir.

İmama uyan cemaat erkek, çocuk, erselik ve kadınlardan oluşmaktaysa, önde erkekler, sonra çocuklar, sonra erselikler, en sonda da kadınlar saf tutarlar.

İmam cemaatin orta ilerisinde durmalıdır. Sağ veya sol ilerisinde durduğu takdirde sünnete aykırı davranmış olur ki böyle yapmak mekruhtur. Cemaat içindeki en faziletli kimseler birinci safta durmalıdırlar ki, imamın abdestinin bozulması durumunda imamlık yapabilsinler.

Birinci saf ikinciden, ikinci saf üçüncüden daha faziletlidir. Bu fazilet derecesi en arkadaki safa kadar bu şekilde devam eder.

Kadınlar erkeklerle birlikte cemaat hâlinde namaz kıldıklarında kadınlar için safların en faziletlisi en arkadakidir. Bu konuda Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا ، وَشَرُّهَا آخِرُهَا ، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا ، وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا

"Erkeklerin saflarının en hayırlısı ilkidir. En kötüsü de sonuncusudur. Kadınların saflarının en hayırlısı sonuncusu, en kötüsü de ilkidir."[533]

Önünde bulunan saftaki boşluğu dolduran kişinin de safı doldurmaya ehil biri olması gerekir. Mesela kadının, kendi durduğu meşru yerinden ayrılarak durması uygun olmayan bir saftaki boşluğu doldurması caiz olmaz. Erkek çocuklar da erkek sayıldıklarından, ön saftaki boşluğu dolduracak bir erkeğin bulunmaması halinde bunlar o boşluğu doldurabilirler.

Hanefi mezhebine göre cemaatte sadece bir çocuk varsa bu çocuk, erkeklerin safına girebilir. Ama birden fazla olurlarsa, erkeklerin arkasında kendi başlarına saf tutarlar. Erkeklerin safı çocuklarla ikmal edilemez.

Cemaat namaza kalktığında safları düzgün tutmalı, boşlukları doldurmalı, saf içerisinde omuzlarını aynı hizaya getirmelidirler. Bu hususta Simâk b. Harb der ki: Numan b. Beşir (r.a)'in şöyle dediğini işittim:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسَلَّم يُسَوِّي صُفُوفَنَا حَتَّى كأَنَّمَا يُسَوي بِهَا الْقِداحَ حَتَّى إِذَا رأَى أَنَّا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ ثُمَّ خَرَجَ يوماً ، فقامَ حتَّى كَادَ أَنْ يكبِّرَ ، فَرأَى رجُلا بادِياً صدْرُهُ فقالَ : « عِبادَ اللّٰه لَتُسوُّنَّ صُفوفَكُمْ أَوْ لَيُخالِفَنَّ اللّٰه بيْن وُجُوهِكُمْ » .

533 Müslim, Salât, 28.

Resulullah (s.a.s), sanki okları düzeltir gibi saflarımızı düzeltirdi. Bizim buna alıştığımızı görünceye kadar böyle yapmaya devam etti. Kendisi bir gün namaza çıktı ve namaz kıldıracağı yerde durdu. Tam tekbir almak üzere iken göğsü saf hizasından dışarı çıkmış bir adam gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ey Allah'ın kulları! Ya saflarınızı düzeltirsiniz, ya da Allah Teâlâ sizin aranıza düşmanlık, buğz ve kalblerinize ihtilâf koyar da birbirinize yüz çevirirsiniz."*[534]

Bir kişi camiye geldiğinde imamın rükûda olduğunu ve ön safta da bir boşluk bulunduğunu görürse, o rekâta ulaşamama pahasına da olsa namaza girmeyi ertelemeli ve o saftaki boşluğu doldurmalı ve ondan sonra namaza girmelidir. Ama namaza girdikten sonra saflardan birinde boşluk bulunduğunu görürse, safları yararak da olsa gidip o boşluğu doldurmalıdır. Yalnız bunu yaparken peş peşe üç adım atmamalı ve bu yürüyüş de kıyam hâlinde olmalıdır. Aksi takdirde namaz bozulur.

> *Hanefi mezhebine göre bir kişi camiye geldiğinde imamın rükûda olduğunu ve sonuncu safta boşluk bulunduğunu görürse, iftitah tekbirini mutlaka saf içinde almalıdır. Sonuncu safta değil de diğer saflarda boşluk görürse yine aynı hüküm söz konusudur. Eğer safta boşluk yok ise, o zaman safların dışında iftitah tekbirini alır. Önündeki safta bulunan bir kişiyi de yanına çekip onunla birlikte saf tutabilir. Ancak bunu yaparken o kişinin namazını bozacak aşırı hareket (amel-i kesir)den sakınmalıdır. Safların gerisinde tek başına namaz kılması mekruhtur.*

İmama tabi olarak namaza giren kişinin daha sonra mihrabın hemen arkasındaki safta boşluk bulunduğunu görmesi hâlinde, bu boşluğu doldurmak için bir saf miktarınca yürümesi mendup olur.

İmama uyan kişi ikinci safta bulunur da birinci safta boşluk görürse, oraya intikal etmesi caiz olur. Ama üçüncü safta bulunur da birinci safta boşluk görürse, oraya intikal etmesi hâlinde namazı bozulur. Çünkü bu kadar yürümesi, fazla hareket (amel-i kesir)dir.

Kişi namaza başlamadan önce, mevcut olan saf boşluklarını doldurmak için yürüyebilir. Ama namaza başladıktan sonra, saflarda meydana gelen boşluğu doldurmak için safları yarıp da yürüyemez.

Bir kişi namaza geldiğinde saflarda boşluk görmezse, iftitah tekbirini saf dışında alır. Bundan sonra önündeki safta bulunan ve kendisine muvafakat edeceğini umduğu erkeklerden birini kıyam hâlindeyken geri çekmelidir. Geri çektiği kişinin bulunduğu safta iki kişiden daha fazla şahsın bulunması gerekir. Aksi takdirde geri çekmesi sünnete aykırı olur.

---

[534] Müslim, Salât, 128.

İKTİDANIN/İMAMA UYMANIN ŞARTLARI

1. İmamın Cemaatten İleride Durması

Cemaatin imamın gerisinde durması, imamlığın geçerlilik şartlarındandır. Cemaatten biri imamın ilerisine geçerse hem namaz hem de imamlık batıl olur. Ama imamla aynı hizada durmak her ne kadar namazı batıl kılmazsa da böyle yapmak mekruhtur. İmama uyan kişinin imamın gerisinde mi ilerisinde mi durduğu topuklarla tespit edilir. İmama uyan kişinin topukları imamın topuklarının hizasından geride ise, imamın cemaatin ilerisinde durması şartı yerine getirilmiş olur. Yalnız Kâbe'nin etrafında kılınan namaz bu hükmün dışında tutulmuştur. Kâbe'nin etrafında kılınan namazda imamla aynı yönde olmayan kişilerin imamdan ileride durmalarında bir sakınca yoktur. Ama imamla aynı yönde olanların imamdan ileride durmaları durumunda namazları sahih olmaz. Mescid-i Haram'da namaz kıldıran imamın Makam-ı İbrahim'in arka tarafında durması menduptur.

İmama uyan kişinin topuğunun kıyam hâlinde iken imamın topuğundan önde, kade hâlinde iken kuyruk sokumunun imamın kuyruk sokumundan önde, secde hâlinde iken ayak parmak uçlarının imamınkinden önde olmaması gerekir. Aksi takdirde namazı sahih olmaz.

Kadınlar namazlarını kendi aralarında cemaat hâlinde kılarken kendilerine imamlık eden kadının birinci safın orta ilerisinde değil de bu safın ortasında durması gerekir. Safın orta ilerisine geçmesi caiz değildir.

2. İmama Uyan Kişinin, Görerek Veya İşiterek Az Bir Miktar da Olsa İmamın Hareketlerini Algılayabilmesi

Bu şekilde imamın hareketlerini az bir miktar da olsa algılayabilen muktedinin namazı sahih olur. İmam ve imama uyan kişi mescit içindeyseler aralarında üç yüz zira' (yaklaşık 100 metre)dan fazla bir mesafe bulunsa da aynı mekânda sayılırlar. İmam mescidin bir ucunda, ona uyan da mescidin girişinde namaz kılarsa imamlık sahih olur. Yalnız namaza girmezden önce aralarında, çivilenmiş kapı gibi bir mâniin bulunmaması gerekir. Ama namaza başladıktan sonra böyle bir mani meydana gelirse bu, namazın geçerliliğine zarar vermez. Aynı şekilde aralarında kilitli bir kapının bulunması da namazın geçerliliğine zarar vermez.[535] Mescidin müştemilatı ve avlusu da mescit hükmündedir. İmam ve kendisine tabi olan kişi, namazı mescit dışında kılmakta ve aralarındaki mesafe de yaklaşık 100 metre kadar ise namazları sahih olur. Aralarında, içinden gemilerin geçtiği bir nehir veya insanların fazlaca gelip geçtikleri yol gibi bir fasıla bulunur da bu durumda imama uyan kişi, dilediği takdirde kıbleden sapmaksızın veya sırtını kıbleye dönmeksizin imama ulaşabilirse namazı yine sahih olur.

---

[535] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî II, 1250; Cezirî, Mezahib, I, 415

İmam ve kendisine uyanlardan biri mescidin içinde, diğeri de mescidin dışında olur da, mescidin dışındakiyle mescidin ona en yakın ucu arasında 100 metreden fazla bir mesafe bulunursa, imamlık geçersiz olur. Bu durumda namazın sahih olması için arada engel bulunmaması gerekir.

3. İmamın İmamlığa, Kendisine Uyanın da İktidaya Niyet Etmesi

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de, imama uyan kimsenin, iktidaya (imama uymaya) niyet etmesidir. Bu niyetin, namazın başlangıcında yapılması şart değildir. Namazda iken imama uymaya niyet edilirse, bu iktida kerahetle birlikte sahih olur. Yalnız, cemaatle kılınması şart olan Cuma ve benzeri namazlar bu hükmün dışındadırlar. Bunların başlangıcında iftitah tekbirine bitişik olarak imama uymaya niyet etmek zorunludur. Bunun yanı sıra bir kimsenin, mazereti olmaksızın imamdan ayrılmaya niyet etmesi de sahihtir. Ama mazeret olmadan bunu yapmak mekruhtur. Cuma namazı gibi cemaatle kılınması şart olan namazlar bu hükümden istisna edilmiş olup bu namazların birinci rekâtında imamdan ayrılmaya niyet etmek sahih olmaz. Cemaatle iade edilmek istenen namazla cem-i takdim olarak kılınan namaz da Cuma namazı gibi olup aynı hükme tabidirler.

Hanefi mezhebine göre imama uyan kişi, imamdan ayrılmaya niyet edip namazını tek başına kılma durumuna geçerse namazı batıl olur. Ancak bu kişi, imamla birlikte son kadede teşehhüt miktarı oturduktan sonra bir zaruretle karşılaşırsa, selam verip namazı bırakabilir. Mazeretsiz olarak bunu yaparsa, namazı sahih olmakla birlikte günahkâr olur.

İmamın imamlığa niyet etmesine gelince, mesela sabah namazını kıldıracağı zaman *"Sabah namazını kıldırmaya niyet ettim"* demesi gerekir mi? Hemen belirtelim ki, beş vakit namazda böyle bir niyetin yapılması imamlığın ve namazın geçerlilik şartlarından değildir. Ancak Cuma namazını, yağmur sebebiyle cem-i takdim şeklinde kılınan namazı ve iade edilecek namazı kıldıracak olan imamın imamlığa niyet etmesi şarttır.

Bir kişi yalnız başına namaza durur ve kendisi namaz kılmakta iken bir başkası gelip kendisine tabi olarak namaza durursa, bu durumda önce namaza durmuş olan şahsın namaz esnasında imamlığa ve cemaate niyet etmesi sahih olur.[536]

Hanefi mezhebine göre kadınlara imamlık edecek kişinin, kendisine uyanların namazlarının sahih olabilmesi için imamlığa niyet etmesi şarttır. İmamları, imam olmaya niyet etmediği takdirde, kendisine uyarak namaz kılan kadınların namazları batıl olur.[537]

---

[536] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 383; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 433

[537] Cezirî/Mezahip, I, 297, 417.

Hanefi mezhebine göre imama uyma niyeti, Cuma ve bayram namazı dışındaki namazlar için şarttır. Cuma ve bayram namazlarının ise cemaatle kılınmaları zaten zorunludur. Bunları kılarken ayrıca imama uymaya niyet etmek gerekli değildir.

4. İmama Uyan Kişinin Namaz Fiillerinde İmama Uyması

İmamlığın sahih ve geçerli olması için, imama uyan kişinin namaz fiillerinde imama uyması ve onu takip etmesi şarttır. İmama uyan kişinin şu fiillerde imamı takip etmesi gerekir:

a. İmama uyan kişi, iftitah tekbirini alırken imama uymalıdır. Bu tekbirin bir harfini bile imamdan önce veya onunla aynı anda telaffuz etse namazı gerçekleşmez, kılınmış sayılmaz. İftitah tekbirini imamdan önce aldığından şüpheye düşen ve bu şüphesi namaz esnasında doğan kişinin namazı bozulur. Ama bu şüphe namazın tamamlanmasından sonra meydana gelirse, namaz geçerli olur ve yeniden kılınması da gerekmez.

b. İmama uyan kişi, imamdan önce selam vermemelidir. Aksi halde namazı bozulur. İmamla aynı anda selam verirse, mekruh olmakla birlikte namazı sahih olur. İmamdan önce selam verdiğinden şüphe ederse namazı bozulur.

c. İmama uyan kişi, namazın iki fiilî rüknünde imamı geçmemelidir. İmama uyan kişinin namazının sahih olması için fiilî rükünleri imamın ardı sıra yapması şarttır. Bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ

"İmam, ancak kendisine uyulsun diye (imam) yapılmıştır."[538]

Muktedi (imama uyarak namaz kılmakta olan kişi), fiilî veya sözlü rükünleri imamla eş zamanlı olarak yaparsa, bunun bir zararı veya günahı olmaz. Ama cemaat sevabının elden kaçmasına yol açtığı için mekruh olur. Ancak iftitah tekbiri bundan ayrı tutulmuş olup imamın tekbiriyle eş zamanlı olarak alınması durumunda, iftitah tekbiri alınmamış sayılır. Aynı şekilde herhangi bir mazereti olmaksızın muktedi, iki fiili rüknü imamdan önce veya sonra yaparsa namazı bozulur. Mesela imam henüz kıyamda iken muktedi onu beklemeyip rükûa, ardından secdeye varırsa namazı bozulur. Veya imam rükûa, ardından secdeye varır da muktedi hâlâ kıyamda durursa namazı bozulur.[539]

d. İmama uyan kişi fiili bir rükünde mazeretsiz olarak imamdan geride kalırsa namazı bozulmaz. Ama iki rükünde geri kalırsa namazı bozulur.

---

538 Buhârî, Salât, 18.
539 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1256; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 386.

Mazeret hâlinde üç uzun rükünden fazla geride kalmış değil ise mesela imam kıraati çabucak tamamlar da kendisine uyan kişi Fatiha'yı henüz okuyup tamamlayamamış ve bu arada imam rükûu ve birinci secdeyi yaptıktan sonra ikinci secdeye varmış ise kendisine uymuş olan kişi Fatiha'yı okuyup tamamladıktan sonra rükûa vararak ona yetişir. Ama üç rükünden fazla geride kalmış ise bu takdirde aradaki rükünleri atlayarak imama uyar ve atladığı rükünleri imamın selam vermesinden sonra yalnız başına tamamlar.

Unutmak da mazerettir. Mesela imama uyan bir kişi Fatiha okumayı unuttuğunu imamla birlikte rükûda iken hatırlarsa, okumak için kıyam hâline geri dönmez. İmamın selam vermesinden sonra kalkıp yalnız başına bir rekât kılarak eksik bırakmış olduğu Fatiha'yı okuyarak eksikliği giderir. Ama Fatiha okumayı unuttuğunu imamın rükûa varmasından fakat kendisi henüz rükûa varmadan hatırlayacak olursa, rükûa varmayıp Fatiha'yı okuması, sonra da rükûa vararak imama yetişmesi gerekir. Çünkü bu durumda imamdan geri kalışı unutma mazeretinden ötürüdür.[540]

İmama uyan kişinin namaz fiillerinde imama uyması şartı yerine getirildikten sonra, imam ile imama uyan kimsenin namazlarının farklı olmasının iktidaya bir zararı olmaz. Mesela imam nafile kılmaktaysa farz kılan kimse, imam farz kılmaktaysa nafile kılan kimse kendisine tabi olabilir. İmam vakit namazını eda etmekteyse kaza kılmakta olan kimse, imam kaza kılmaktaysa vakit namazını eda etmekte olan kimse kendisine tabi olabilir. İmam öğle namazının farzını kaza etmekte ise yatsı namazının farzını kaza etmekte olan bir kimse ona tabi olarak namazını kılabilir. Çünkü namazın görünen fiillerinde imama uyulmaktadır. Niyet konusunda imamla aynı durumda olmak şart değildir. Nitekim sahabe-i kiramdan Muâz b. Cebel (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın arkasında yatsı namazını kıldıktan sonra kendi akrabaları olan Seleme oğulları kabilesine giderek aynı namazı imam olarak onlara kıldırırmış.[541]

5. Muktedinin, Yerine Getirilmemesi Büyük Hata Sayılan Sünnetlerde de İmama Uyması

İmamlığın geçerlilik şartlarından biri de muktedinin, muhalefet edilmesi fahiş hata olarak değerlendirilen sünnetlerde de imama uymasıdır. Bu sünnetler üç tanedir:

a. Cuma gününün sabah namazındaki tilavet secdesi. İmam bu secdeyi yaparsa, muktedinin de yapması; terk ederse muktedinin de terk etmesi gerekir.

---

540 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 435-436.
541 Müslim, Salât, 36; Nevevî, el-Mecmu' IV, 167.

b. Sehiv secdesi. İmam bu secdeyi yaparsa, muktedi de yapar. İmam terk ederse, muktedi bu hususta ona uymaz ve imamın selam vermesinden sonra tek başına bu secdeyi yapar. Böyle yapması sünnettir.

c. Birinci teşehhüt. İmam birinci teşehhüdü terk ederse muktedinin de terk etmesi gerekir. İmam birinci teşehhütte oturursa, muktedinin de onunla birlikte oturması sünnet olur. Kunut duasına gelince muktedinin kunut okumada veya okumamada imama uyması zorunlu değildir.

KILINAN NAMAZIN CEMAATLE YENİDEN KILINMASI

Bir vakit namazı cemaatle ya da münferid olarak kılınmış ise o namazın vakit içinde yeniden kılınması sünnettir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz bir gün ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir adamın ikindi namazını kılmak üzere Mescid-i Nebevi'ye geldiğini görünce; *"Buna sadaka verip (iyilikte bulunup) de kendisiyle beraber namaz kılacak bir adam yok mu?"* diye sormuş; bunun üzerine cemaatten biri kalkıp o adamla birlikte ikindi namazını yeniden kılmıştır.[542]

Yalnız, daha önce cemaatle veya münferiden kılınmış olan bir vaktin namazını yeniden kılmanın bazı şartları vardır. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yeniden kılınırken cemaatle kılınmalıdır.
2. Farz namazı yeniden kılmaya niyet edilmelidir.
3. İkinci namazın en azından bir rekâtı vakit içinde kılınmalıdır.
4. İmam bu namazı, yeniden kılınmasının caiz veya mendub olduğunu benimseyenlerle birlikte kılmalıdır.
5. Birincisi farz veya cemaatle kılınması sünnet olan nafile bir namaz olmalıdır.
6. Bu yeniden kılış aynı günün aynı vaktin namazı için bir defaya mahsus olmalıdır.
7. Bu namaz, cenaze namazından başka bir namaz olmalıdır.
8. Namazı yeniden kılan kişi, safa girmesi mümkün olduğu halde iftitah tekbirini saf dışında durarak tek başına almamalıdır. Aksi halde yeniden kıldığı namaz sahih olmaz. İftitah tekbirini aldıktan sonra cemaatten ayrılırsa da yeniden kıldığı namaz sahih olur.
9. Muktedir olan kişi, yeniden kılınan namazı ayakta kılmalıdır.
10. Namazı yeniden kılan kişi, cemaatle kılma yükümlüsü olmalıdır.
11. Giyecek elbisesi bulunmayan çıplak kişi, yeniden kılmak istediği namazı ancak karanlıkta kılabilir.
12. İkinci namaz sahih olmalıdır.

---

[542] Ebu Dâvûd, Salât, 56; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1184.

AYNI MESCİTTE CEMAATİN TEKRARI

Bir mescitte namaz cemaatle kılındıktan sonra, izni alınmaksızın görevli imamdan önce veya sonra ya da onunla aynı anda aynı mescitte yeni bir cemaat oluşturularak aynı namazın kılınması mekruhtur. Ancak mescit bir yol üzerinde ise veya görevli imamı yoksa ya da görevli imamı olduğu halde her iki cemaati içine alacak kapasitede değilse yahut vaktin çıkmasından korkulursa, cemaatin yeniden teşkil edilmesi mekruh olmaz.[543]

CEMAATE ULAŞMA HÂLİ VE CEMAATİN EVDE OLUŞU

İmama uyan kişi, selamdan önce son oturuşun bir kısmında da olsa namazda imamla beraber bulunursa, yani iftitah tekbirini imamın selam vermesinden önce alırsa, imamla birlikte son oturuşta oturmamış olsa bile cemaate ulaşmış sayılır. Yalnız Cuma namazı bu hükmün dışındadır. Şöyle ki, Cuma namazının bir tam rekâtı imamla birlikte kılınmadığı takdirde cemaate, dolayısıyla Cuma namazına kavuşulmuş olmaz.

Hanefi mezhebine göre bu bakımdan Cuma namazı da diğer vakit namazları gibidir.

Cemaatle namaz kılmanın fazileti bakımından cemaatin mescitte veya evde olması arasında bir fark yoktur. Ama mescitte olması daha faziletlidir.

Vakit namazlarından biri için cemaat hazır olup kamet getirildiğinde o namazı yalnız başına kılmakta olan bir kişi, üç veya dört rekâtlık bir farzı kılmakta ve henüz üçüncü rekât için kıyama kalkmamış ise ikinci rekâtın sonunda selam verip imama tabi olur ve o namazı cemaatle kılarak cemaat sevabını elde eder. Yalnız başına kılmış olduğu iki rekât da nafile olur. Yalnız başına kılmakta olduğu namazın üçüncü veya dördüncü rekâtına durmuş ise o zaman namazını tamamlar. Yalnız başına kılmakta olduğu namaz sabah namazının iki rekâtlık farzı ise bu namazı yalnız başına tamamlaması gerekir.

Yalnız başına kılmakta olduğu namaz kaza namazı ise hazır olan cemaate katılmak için selam vermez ve bu namazı yalnız başına tamamlaması gerekir. Çünkü kaza namazlarının cemaatle kılınması meşru kılınmış değildir. Yalnız başına kılmakta olduğu namaz nafile bir namaz ise ve bu namazı tamamladığı takdirde cemaatin dağılmasından da endişe etmiyorsa, bu namazı tamamlaması gerekir. Aksi halde selam verip hazır olan imama uyarak namaz kılması gerekir.[544]

İMAMA UYAN KİŞİNİN DURUMLARI

İmama uyan kişi ya muvafık, ya da mesbuk durumunda olur. Muvafık, namazın son rekâtında olsa bile iftitah tekbirini aldıktan sonra ve imamın rükûa

543 Cezirî/Mezahib, I, 436.
544 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, I, 479.

varmasından önce Fatiha okuyacak kadar bir süre imamla birlikte namaz kılmış olan kimsedir.

Mesbuk ise, bir rekâta kavuşsa bile, normal okuyuşlu birinin Fatiha'yı okuyacağı bir süre kadar imamla birlikte namaz kılamayan kişidir. Mesbuk ile muvafıkı ilgilendiren bazı hükümler vardır. Bu bağlamda mesbuk üç halde bulunur:

1. Mesbuk, rükû halindeyken imama kavuşur.
2. İmam kıyamda bulunur da mesbuk, iftitah tekbirini alır almaz imam hemen rükûa varırsa onunla birlikte rükûa varır.
3. İmam kıyamda iken mesbuk iftitah tekbirini alır ve imam da onun Fatiha'dan bir miktar okuyabileceği kadar bir süreyle rükûa yaklaşmış olur.

Bu üç hâlin birinci ve ikincisinde, mesbukun imamla birlikte rükûa varması gerekir ve bu takdirde Fatiha okuma yükümlülüğü ortadan kalkar. Rükûda kesin olarak imamla birlikte mutmain olarak durmuş ise, o rekâtı da geçerli olur. Aksi takdirde geçerli olmaz ve imamın selam vermesinden sonra bunun yerine bir rekât daha kılar.

Üçüncü halde ise, imamın rükûa varmasından önce mümkün olduğu kadarıyla Fatiha'nın bir kısmını okur; okuyamadığından muaf olur. Fatiha'dan önce iftitah duasıyla euzüyü okumaması mendup olur. Şayet bunların bir kısmını okursa, imamla birlikte rükûa gitmeksizin öylece ayakta durup Fatiha'dan, bu duayı okuduğu kadar okuması gerekir. Bundan sonra rükûa vardığında imamla birlikte rükûun da itminanını tahakkuk ettirirse rekâtı geçerli olur. Aksi takdirde geçerli olmaz. Rükûda mutmain olarak durmuş ise rekâtı geçerli ve namazı da sahih olur. Ancak kendisi farz olan Fatiha'yı okumaya devam etmekteyken imam rükûdan kalkıp secdeye doğru giderse kendisinin o esnada imamdan ayrılmaya niyet etmesi gerekir.

Muvafık olan kişiye gelince onunla ilgili hükümler, *"İmama uyan kişinin namaz fiillerinde imama tabi olması"* bahsinde anlatılmıştır. Sonra mesbukla muvafıkın ikisi de anlatılan manada mesbuk olurlar. Şöyle ki: Mesbuk, namazın bir kısmını kaçırıp da imamla birlikte kılamazsa, imamla birlikte kıldığı son kısım, namazın evveli sayılır. Mesela sabah namazının ikinci rekâtında cemaate kavuşup namaza duran kişi, imamın selam vermesinden sonra eksiğini telafi ederken, imamla birlikte kılmış olduğu ikinci rekât, kendisine göre birinci rekât sayıldığından, kavuştuğu rekâtta imamla birlikte kunut duasını okumuş olsa bile, yalnız başına kıldığı rekâtta da kunut duasını okuması sünnettir. İmamın, Fatiha'sını üstlenmediği mesbukun, namazında Fatiha'dan sonra zammı sure okuması da sünnet gereğidir. Mesela öğle namazının üçüncü rekâtında imama kavuşan kişi, imamın selam vermesinden sonra kılamamış olduğu kısmı tamamlarken Fatiha'dan sonra zammı sure okuması sünnettir.

Kişi cemaate geldiğinde imamın secde hâlinde olduğunu görürse iftitah tekbirini alarak namaza dâhil olur ve yeni bir tekbir almaksızın hemen secdeye varır. Namazın sonunda imama kavuşan kişi iftitah tekbiri alıp oturur ve böylece cemaat sevabını kazanır. Bu, onun namazının baş kısmı olur. Diğer mezheplere göre muktedinin kavuştuğu kısım, namazın sonu; imamın selam vermesinden sonra tamamladığı kısım ise namazın başıdır. İmamın selam vermesinden sonra kalkıp eksiğini tamamlar. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا

"Kavuştuğunuz kısmı kılın, kaçırdığınız kısmı ise tamamlayın."[545]

Muktedinin Namazdayken İmamdan Ayrılması

Abdestinin bozulması veya başka bir sebepten ötürü imam namazdan çıkarsa arkasındaki cemaatin kendisine tabiiyeti de sona ermiş olur. Muktediler namazlarını bu durumda kendi başlarına devam ettirebilirler. Mesela sehiv secdesi gereken bir şey yaptıklarında sehiv secdesi yapmaları gerekir. Kendileri başkalarına tabi olabilecekleri gibi, namaz kılan başkaları da kendilerine tabi olabilir.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan bir kimsenin mazeretsiz olarak imamdan ayrılıp namaza yalnız başına devam etmesi mekruhtur. Çünkü bu durumda herhangi bir mazereti olmaksızın cemaatle namaz kılma faziletini kaçırmış olmaktadır. Ama bir mazeret dolayısıyla bunu yapması mekruh değildir. İlkinde mekruh olmakla birlikte, her iki durumda da namazı sahih olur. Ashab-ı kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a) bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمْ الصَّلَاةَ فَقَرَأَ بِهِمْ الْبَقَرَةَ قَالَ فَتَجَوَّزَ رَجُلٌ فَصَلَّى صَلَاةً خَفِيفَةً فَبَلَغَ ذَلِكَ مُعَاذًا فَقَالَ إِنَّهُ مُنَافِقٌ فَبَلَغَ ذَلِكَ الرَّجُلَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا قَوْمٌ نَعْمَلُ بِأَيْدِينَا وَنَسْقِي بِنَوَاضِحِنَا وَإِنَّ مُعَاذًا صَلَّى بِنَا الْبَارِحَةَ فَقَرَأَ الْبَقَرَةَ فَتَجَوَّزْتُ فَزَعَمَ أَنِّي مُنَافِقٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مُعَاذُ أَفَتَّانٌ أَنْتَ ثَلَاثًا اقْرَأْ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَنَحْوَهَا

"Muâz b. Cebel (r.a), Peygamber (s.a.s) ile birlikte namaz kılar sonra da kavmine gidip onlara imamlık ederek aynı namazı kıldırırdı. (Bir defasında) onlara (namazda baştan sona) Bakara suresini okudu. Bir adam cemaatten ayrılarak namazını hafiften yalnız başına kıldı. Adamın böyle yaptığı haberi Muâz'a ulaşınca Muâz, 'O münafıktır!' dedi. Bunu duyan adam Peygamber (s.a.s)'e gelerek şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resulü, biz

[545] Buhârî, Cumua, 16.

kendi elimizle çalışan ve sulamayı da develerimizle yapan bir kavimiz. Muâz dün bize namaz kıldırdı. (Namazda) Bakara suresini okudu. Ben de cemaatten ayrıl(ıp namazımı yalnız başıma kıl)dım. Bu yüzden Muâz benim münafık olduğumu ileri sürdü.' Adamın böyle demesi üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimiz (huzuruna çağırdığı) Muâz'a (üç kez) şöyle buyurdu: 'Ey Muâz, Sen fitneye düşüren biri misin?! Ve'ş-Şemsi ve duhâha, Sebbih isme Rabbike'l-A'lâ ve benzeri sureleri oku."[546]

Cemaate gitmemeyi mubah kılan mazeretler, namazdayken imamdan ayrılmayı da mubah kılan mazeretlerdir. İmama tabi olarak namaz kılmakta olan bir kimsenin uzun süre ayakta duramayacak kadar hasta veya güçsüz olması, dışarıda yapması gereken işlerinin olması, imamdan ayrılmasını mubah kılan mazeretlerdendir.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan bir kimsenin imamdan ayrılmasını mubah kılan mazeretlerden biri de imamın ilk kade ve sabah namazında okunması gereken kunut duası gibi hey'âttan olan bir sünneti terk etmesidir. Cemaattekilerin, imamın bu sünnetlerden birini terk etmesi durumunda kendileri yalnız başlarına bu sünneti yerine getirmek için imamdan ayrılmaları caiz olur.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan bir kimsenin imamda namazı bozacak bir durumun meydana geldiğini görmesi durumunda imamdan ayrılması caiz olur. Mesela imamın elbisesinde necaset bulunduğunu veya mestinde meshi bozacak derecede bir delik olduğunu görürse imamdan ayrılması caiz olur.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan bir kimsenin ayrılmaya niyet etmeksizin fiilen imamdan ayrılması durumunda namazı bozulur. Ama namazını yalnız başına tamamlamak üzere ayrılırsa namazının kalan kısmını yalnız başına tamamlaması sahih olur.

Abdest bozulması ve benzeri bir sebeple imamın namazı bozulur veya imam dört rekâtlı bir namazı kıldırmaktayken beşinci rekâta kalkar ya da namaza aykırı bir iş yaparsa kendisine tabi olarak namaz kılmakta olan kişi imamdan ayrılarak namazının kalan kısmını yalnız başına tamamlar. Bu ayrılışı namazına zarar vermez.

Öğle namazını kıldırmakta olan imamın arkasındaki bir kimse söz gelimi sabah namazının farzını kaza olarak kılmaktaysa, ikinci rekâtın sonunda kendisinin namazı tamamlanacağı için kadede bekler ve imam dördüncü rekâtı tamamladıktan sonra onunla birlikte selam verir. Böyle yapması daha faziletli olmakla birlikte, dilerse ikinci rekâtın sonunda imamdan ayrılarak selam verip namazını tamamlayabilir.

İmama tabi olmaya son verip ondan ayrılma ahkâmı konusunda farz namazla nafile namaz arasında bir fark yoktur.[547]

---

546 Buhârî, Edeb, 74.

547 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 391-392.

R. İMAMA UYMA VE CEMAAT ÂDÂBI

İmama uyarak namazı cemaatle kılmada uyulması tavsiye edilen ve uyanların sevap kazanmalarına vesile olan âdâb türünden bazı kurallar vardır ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Cemaate Sakin ve Vakarlı Bir Şekilde Gitmek

Cemaate katılmak isteyen kimsenin namaz kılınmakta olan yere sakin ve vakarlı bir tarzda gitmesi müstehaptır. İftitah tekbirini veya namazın başka bir rüknünü kaçırma endişesi olsa bile koşmaksızın normal bir şekilde yürüyerek namaza gitmelidir. Nitekim Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَلَا تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ وَأْتُوهَا تَمْشُونَ عَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا

"Namaza başlandığında koşarak değil, sükûnetle namaza gelin. Kavuştuğunuz kısmı (imamla birlikte) kılın, kaçırdığınız kısmı ise (imamın selam vermesinden sonra) tamamlayın."[548]

Vakit daraldığı için namazı kaçırma endişesi bulunan bir kimsenin namaza yetişmek için acele etmesinde ve hızlı yürümesinde bir sakınca yoktur.

Namaza gitmekte olan kimsenin çirkin ve müstehcen sözler söylememesi, kokusuyla cemaati rahatsız edecek şeyler yememesi gerekir. Zira Peygamber (s.a.s) Efendimiz,

إِنَّ أَحَدَكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا دَامَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ

"Sizden biri namaza gitmeye yöneldiği süre içinde namazda sayılır."[549] buyurmakla bizleri bu hususta dikkatli olmaya davet etmiştir.

2. Kâmet Getirildikten Sonra Ayağa Kalkmak

İmamın ve kendisiyle birlikte namaz kılacak olan cemaatin kâmet getirildikten sonra ayağa kalkması müstehaptır. Çünkü kâmet tamamlanmadan namazı kılma vakti girmiş olmaz. Kâmet getirilmekte iken namaz için mescide giren kişinin, namaz kılmak üzere ayağa kalkma fiilini gerçekleştirmek için oturması kuvvetli görüşe göre müstehap değildir.

3. Safları Düzgün Tutmak

İmamın, safları düzgün tutmaları ve saflarda boşluk bırakmamaları için cemaate hatırlatmada bulunmadan namaza başlamaması müstehaptır. Aslında cemaatteki-

---

548 Buhârî, Cumua, 16.

549 Muvatta', Taharet, 6; İbn Kayyim El-Cevziyye, Tehzibü Süneni Ebi Davud ve İzahu Müşkilatihi, I, 28.

lerin de birbirlerini bu hususta uyarmaları gerekir. Sahabe-i kiramdan Enes (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ

"Saflarınızı düzgün tutunuz. Safların düzenli olması, namazın tamam olmasını sağlayan şeylerdendir."[550]

4. İmam ile Cemaatin Aynı Seviyede Durması

İmam ile kendisine uyarak namaz kılmakta olan kimselerin aynı seviyede durmaları müstehaptır. Aynı seviyede durma imkânı bulunduğu halde imamın cemaatten yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması mekruhtur. Yine böyle bir imkân bulunduğu halde cemaatin de imamdan yüksek bir yerde durarak namaz kılması mekruhtur. Ama cemaati namazın nasıl kılınacağı konusunda eğitmek gibi bir ihtiyaç söz konusu olduğunda imamın, cemaatin bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması caizdir. Nitekim sahabe-i kiramdan Sehl b. Saidî (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

Resulullah (s.a.s), cemaatin bulunduğu yerden daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırdı ve namazı tamamladıktan sonra şöyle buyurdu:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا لِتَأْتَمُّوا وَلِتَعَلَّمُوا صَلَاتِي

"İnsanlar! Namazı nasıl kıldığımı öğrenesiniz ve bana uyasınız diye böyle yaptım."[551] buyurmuştur.

İmama tabi olan kişilerden birinin de mübelliğlik yapmak, imamın aldığı tekbirleri kendi sesiyle gerideki cemaate duyurmak için yüksekçe bir yerde namaz kılması müstehaptır.[552]

5. İftitah/Tahrim Tekbirine Yetişmek

İftitah/Tahrim tekbirini imamla beraber almak faziletlidir. Bunun için gereken tedbirleri almakta ihmalkâr davranılmamalıdır. Bunun için de kâmet getirilmezden önce mescitte hazır olmaya gayret edilmelidir. Sahabe-i kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا

"İmam ancak kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır. O tekbir alınca siz de tekbir alın."[553]

---

550 Buhârî, Cemaat ve İmamet, 45.
551 Buhârî, Cumua, 24.
552 Nevevî, El-Mecmu' , IV, 187.
553 Buhârî, Salât, 17.

İmamın namaza duracağı esnada yanında hazır bulunup onun tekbir almasının hemen peşinden tekbir alan kimse, İftitah/Tahrim tekbirini imamla beraber alma faziletini elde eder. Ama tekbir almada gecikirse bu fazileti elde edemez.

6. Cemaate Kavuşma Sevabını Elde Etmek

Selam vermediği sürece yetişip imama tabi olan kimse, imamla birlikte namazın bir rüknünü eda etme imkânını bulmasa bile cemaatle namaz kılma sevabını elde eder. Ancak namazın sonlarına doğru gelip cemaate katılan kimsenin kazanacağı sevap, namaza imamla birlikte başlayan kimsenin kazanacağı sevaptan daha az olacaktır. Cuma namazında ise imamla birlikte en azından bir rekât kılmamış olan kimse cemaat sevabını kazanamaz. Mesela imam selam verirken bir kişi iftitah/tahrim tekbiri alarak Cuma namazını kılmaya başlarsa cemaate dâhil olmuş olmaz; aksine yalnız başına namaz kılmış olur.

İmam son teşehhütte iken bir grup insan mescide girerse bunların hazır olan imama tabi olmayıp biraz beklemeleri ve imamın selam vermesinden sonra kendilerinin ikinci bir cemaat oluşturarak namazlarını kılmaları müstehap olur. Çünkü bu durumda bunlar namazlarını başından sonuna kadar cemaatle kılma sevabını elde etmiş olacaklardır. İmam namazın bir kısmını kıldıktan sonra bir kişi mescide girerse, bu kişi ikinci bir cemaat oluşturmak üzere bazı kimselerin mescide geleceklerini umuyorsa, bu kişinin de hazır olan imama tabi olmayıp namazını başından sonuna cemaatle kılma sevabını kazanmak için namaz vaktinin çıkmasından endişesi yoksa gelecek olan kimseleri beklemesi müstehap olur. Ama hazır olan imama tabi olup namazını kıldıktan sonra bilahare gelen kimselerle de cemaat halinde namazını ikinci kez kılması daha faziletli olur.[554]

7. İmamın Namazı Fazla Uzatmaması

İmamın namazın rükün ve şartları ile eb'âz ve hey'ât sünnetlerini tam olarak yerine getirmekle birlikte namazı fazla uzatmaması, kıraat, zikir ve duaları kısa tutması müstehaptır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, namaz kıldıracak olan kimseleri bu hususta dikkatli olmaya davet etmiştir:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ مُنَفِّرُونَ فَمَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الْمَرِيضَ وَالضَّعِيفَ وَذَا الْحَاجَةِ

"Ey insanlar! Siz (cemaati) nefret ettiriyorsunuz. İnsanlara imamlık eden kişi namazı hafif tutsun. Çünkü aralarında hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır."[555]

Kişi yalnız başına namaz kılmakta ise namazını dilediği kadar uzatabilir. Başkaları gelip cemaate yetişsinler diye imamın namazı gereğinden fazla uzatması mekruhtur. Çünkü bu şekilde uzatması hazırdaki cemaati sıkıntıya sokabilir.

---

554 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 442-443.
555 Buhârî, İlim, 28.

Namaz vakti girdiğinde cemaatin bir kısmı hazır olursa, başka şahısların gelme ihtimali bulunsa bile imamın gelecek kimseleri beklemeksizin acele edip namaza durması müstehaptır. Çünkü az bir cemaatle de olsa namazı vaktinin evvelinde kılmak, vaktinin sonunda büyük bir cemaatle kılmaktan daha faziletlidir. Ama imam rükûda veya son teşehhütte iken mescide bir kişinin girdiğini duyarsa onun yetişmesini beklemesi mekruh olmaz. Hatta müstehap olur. Son teşehhütte bile imama yetişen kimse cemaat sevabını kazanır.[556]

8. Birinci Safa Girmek İçin İlerlemek

Namaz kılacak olan kimsenin birinci safa girmeye çalışması müstehaptır. Birinci safta namaz kılmanın faziletini bildirme bağlamında Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الْأَوَّلِ ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلَّا أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لَاسْتَهَمُوا

"İnsanlar ezanda ve birinci saftaki fazilet ve sevabı bilselerdi sonra da ezanı okumak ve birinci safta yer almak için kura çekmekten başka çıkar yol bulmasalardı mutlaka kura çekerlerdi."[557]

Sahabe-i kiramdan Berâ' b. Âzib (r.a) de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِنَّ اللّٰه وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الأَوَّلِ

"Şüphesiz Allah ve melekleri birinci safa (o safta namaz kılanlara) salât ederler. (Allah, onlara rahmet eder. Melekler de onların bağışlanıp şanlarının yüceltilmesi için dua ederler)."[558]

Birinci safta imamın sağ tarafında durmak daha da faziletlidir. Sahabe-i kiram özellikle Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer (Allah kendilerinden razı olsun), Peygamber (s.a.s) Efendimizin sağ yanında namaza durmayı tercih ederlerdi. Birinci safta boşluk varken ikinci safta namaza durmak, ikincide boşluk varken üçüncüde durmak mekruhtur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِى يَلِيهِ فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِى الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ

"Öndeki safı tamamlayın. Sonra onun takip eden safı tamamlayın. Eksiklik varsa (namaz kılan kişi) gerideki safta dursun."[559]

---

556 Nevevî, El-Mecmu', IV, 126.
557 Buhârî, Ezan, 9, 32, 73, Şehadât, 30; Müslim, Salât, 129, 131; Tirmizî, Mevakît, 52.
558 Ebu Dâvûd, Salât, 93.
559 Beyhakî, Es-Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 102.

S. NAMAZDA İSTİHLAF

İstihlaf, namazı kıldırmakta olan imamın veya cemaatten birinin, namazın geri kalan kısmını cemaate tamamlatması için liyakatli bir kişiyi imamın yerine geçirmesidir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: İmamın, namazın bir kısmını kıldırdıktan sonra aniden hastalanması veya abdestinin bozulması gibi bir sebeple ya da hiç sebep yok iken arkasında duran cemaatten veya orada duranlardan birini seçip imam olarak kendi yerine geçirmesi ve onun da namazın kalan kısmını cemaate kıldırması istihlaftır. İstihlafın sebebi; hades hâlinin vuku bulmasıyla imamın imamlıktan çıkmasıdır. Ancak herhangi bir sebep olmaksızın da imam, yerine bir kişiyi istihlaf edebilir.

> *Hanefi mezhebine göre istihlafın sebebi, imamın abdestinin bozulmasıdır. Sebepsiz yere istihlaf yapılamaz.*

İmam bir kişiyi, cemaat de başka bir kişiyi imamlık için öne geçirirse, her ikisinin de arkasında kılınan namaz sahih olur. Ama cemaatin öne geçirdiği kişinin arkasında namaz kılmak daha uygun olur. Ama imam, o mescidin resmi görevlisi ise onun tayin ettiği kişinin arkasında kılmak elbette ki daha uygun olur.

Gerektiğinde istihlaf yapmak menduptur. Cuma namazının birinci rekâtında imamda bir mazeret meydana gelirse, namazı tamamlaması için birini istihlaf etmesi mendub olur. Bu durumda cemaat, imamdan ayrılmaya niyet ederek namazın ikinci rekâtını kendi başlarına münferid olarak da kılabilirler. Cuma namazında istihlafın sahih olması için iki şartın bulunması gerekir:

1. İstihlaf edilen kişi, imama uyan cemaatten biri olmalıdır. Diğer namazlarda bu şart aranmaz.

2. İstihlaf çabucak yapılmalıdır. İstihlaftan önce, namazın mesela rükû gibi bir rüknünü ifa edecek kadar zaman geçerse, artık ondan sonra istihlaf yapmak sahih olmaz. Şunu da belirtelim ki; Cuma namazında istihlaf edilen kişi birinci imamla beraber ilk rekâta kavuşmuşsa, namazın geri kalan kısmını kıldırınca hem kendisinin hem de cemaatin cuma namazları sahih olur. Ama bu kişi Cuma namazının ikinci rekâtında imama tabi olarak namaza girmişse, namazın kalan kısmını kıldırırken kendisine tabi olanların namazları tamamlanır, kendisininki ise eksik kalır. Cuma namazı dışındaki diğer namazlarda istihlafın sahih olabilmesi için herhangi bir şart aranmaz.

> *Hanefi mezhebine göre istihlafın sahih olabilmesi için üç şartın bulunması gerekir:*
>
> *a. İlk imam, bir kişiyi istihlaf etmeden mescitten çıkmamalıdır.*
>
> *b. İstihlaf edilen kişi imamlığa ehil olmalıdır. Aksi takdirde cemaatin namazı batıl olur.*

c. Namazın kalan kısmının tamamlanabilmesi için gerekli şartların tahakkuk etmesi ki, bu şartlar şunlardır:

1. İlk imamın abdesti elde olmayarak bozulmuş olmalıdır.

2. Guslü gerektiren bir durumu meydana gelmemelidir.

3. İlk imam abdestsiz olarak veya yürüyerek bir rüknü eda etmiş olmamalıdır.

4. Namaza girişten önce imamın abdestsiz olduğu bilinmemelidir.

5. Hades hâli imamın kendi vücudundan kaynaklanmış olmalıdır. Mesela ilk imama, namaz kılmaya engel harici bir necaset bulaşırsa, bu takdirde cemaat, namazın kalan kısmını ikmal edemez.

6. Meydana gelen abdestsizlik hâli; kahkahayla gülme, delirme, bayılma gibi nadir görülen hâllerden biri olmamalıdır.

7. İlk imam, iradesi dışında abdesti bozulunca kendisi de kasıtlı olarak abdestini bozucu bir şey yapmış olmamalıdır.

8. Yakında su varken uzağa gitmek gibi gereksiz bir harekette bulunmuş olmamalıdır.

T. SEHİV SECDESİ

Sehiv, unutmak, dalgınlık göstermek ve yanılmak anlamının yanı sıra, bir şeyi bilmeden yapmak veya yapılması gerekeni bilmeden yapmamaktır. Buna göre sehiv secdesi; farz veya nafile namaz kılan kişinin selam vermeden önce teşehhütte bulunup Hz. Peygamber (s.a.s)'e ve âline salât okuduktan sonra niyet ederek tıpkı namaz secdesi gibi iki secde etmesidir.

Hanefi mezhebine göre sehiv secdesi, namaz kılan kişinin teşehhütten sonra sadece sağ tarafına selam verdikten sonra iki secde etmesi, bundan sonra da teşehhütte bulunup Hz. Peygamber (s.a.s)'e ve âline salât okuduktan sonra sağına ve soluna selam vermesinden ibarettir.

Ancak bu niyetin dil ile değil, kalp ile yapılması gerekir. Çünkü dil ile yapılması durumunda namaz bozulur. Niyet, imam ve yalnız başına namaz kılmakta olan kişi için şarttır. İmama tabi olarak namaz kılmakta olanların sehiv secdesi için niyet etmeleri şart değildir.

Bu secdenin sadece sehiv sebebiyle yapılması gerekmez. Aksine bilerek veya unutarak da olsa namazın bir kısmını terk etmek sebebiyle de sehiv secdesi yapılır. Secde hâlinde iken;

سُبْحَانَ الَّذِي لَا يَنَامُ وَلَا يَسْهُوا

"Uyumayan ve yanılmayan Allah, eksikliklerden münezzehtir." demek uygun olur.

SEHİV SECDESİNİN ŞER'Î DAYANAĞI

Sehiv secdesinin meşruluğu Peygamber (s.a.s) Efendimizin sözlü ve uygulamalı sünneti ile sabittir. Bu konuda Ebu Hüreyre (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

انَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ فَقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ أَقُصِرَتْ الصَّلَاةُ أَمْ نَسِيتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ فَقَالَ النَّاسُ نَعَمْ فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ

Resulullah (s.a.s), (dört rekâtlı bir namazı kılarken) ikinci rekâtta selam vererek namazdan çıktı. Zülyedeyn (diye çağrılan bir sahabi) kendisine, 'Namaz mı kısaldı, yoksa sen mi unuttun ey Allah'ın Resulü?' diye sordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) 'Zülyedeyn doğru mu söylüyor?' diye sordu. Orada bulunanlar 'Evet ey Allah'ın Resulü' deyince kalkıp iki rekât daha kıldı, sonra selam verdi. Selamdan sonra tekbir alarak namaz secdesi gibi veya daha uzun bir secde yaptı.[560]

SEHİV SECDESİNİN HÜKMÜ

Sehiv secdesi sadece bir durumda vacip, diğer durumlarda sünnettir. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişinin imamı sehiv secdesi yaparsa, ona uyarak kendisinin de secde etmesi gerekir. İmamın sehiv secdesine varmasından önce imamdan ayrılmaya niyet etmediği halde imamla birlikte secde etmezse namazı bozulur ve yeniden kılması gerekir. İmam sehiv secdesi yapmazsa, ona uyan kişinin sehiv secdesi yapması vacip değil, mendup olur. Ancak cemaat kalabalık olduğu için sehiv secdesi yapılması karışıklığa yol açacaksa, imamın bu durumda secde etmemesi gerekir. İmamın veya yalnız başına namaz kılmakta olan kişinin, sünnet olan sehiv secdesini yapmamaları durumunda bir şey gerekmez; namazları da bozulmaz. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişi, imamla birlikteyken sehiv secdesi yaparsa ayrıca kendisinin de münferid olarak secde etmesi gerekmez. İmamı da onun secdesini üstlenir. İmama uyarak namaz kılmakta olan kişi, imamdan ayrıldıktan sonra sehiv yaparsa, mesela mesbuk kişi imamın selam vermesinden sonra ayağa kalkıp eksiğini tamamlarken sehiv yaparsa, yalnız başına namaz kılan kişi hükmünde olur.

Sehiv secdesi yapmayı gerektiren birden fazla sebebin meydana gelmesi durumunda da sadece bir defa sehiv secdesi yapmak yeterli olur.[561]

Hanefi mezhebine göre sehiv secdesi vaciptir. Gerektiğinde yapılmaması durumunda namaz bozulmasa da yapmayan kişi günahkâr olur. Tabii vacip olması, vaktin elverişli olması durumunda söz konusudur. Mesela sabah na-

---

560 Buhârî, El-Cemaa ve'l-İmame, 41.

561 Nevevî, El-Mecmu' , IV, 61; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/312-313.

mazı kılınırken sehiv secdesi gerekir de selam verilirken güneş doğarsa, artık sehiv secdesi yapılmaz. Aynı şekilde sehiv secdesi yapması gereken kişi, selam verince abdesti bozulursa sehiv secdesi yapmaz. Ama yükümlü kişi, namaza engel olan abdestsizliği kasten meydana getirmişse, namazını yeniden kılması gerekir. Cuma ve bayram namazlarında cemaatin fazla kalabalık olması hâlinde, namazı birbirine karıştırmamaları için, gerekli olsa bile sehiv secdesi yapmamak daha uygun olur.[562]

SEHİV SECDESİNİN YERİ

Sehiv secdesi, namazın son oturuşunda tahiyyatın ardı sıra salli bârik dualarının okunmasından sonra ve selam vermezden önce yapılır. Ashab-ı kiramdan Abdullah b. Buhayne (r.a)'den gelen bir rivayette bu hususta şunlar anlatılmaktadır:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِمْ الظُّهْرَ فَقَامَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ وَانْتَظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ كَبَّرَ وَهُوَ جَالِسٌ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ ثُمَّ سَلَّمَ

Peygamber (s.a.s) kendilerine öğle namazını kıldırmış, ikinci rekâtın sonunda oturmadan (üçüncü rekâta) kalkmış, cemaat de kendisiyle birlikte kalkmıştı. Namazın sonuna geldiğinde cemaattekiler onun selam vermesini beklemeye koyulmuşlardı. (Ancak) kendisi oturur vaziyetteyken selam vermezden önce iki defa secdeye varmış, sonra da selam vermişti.[563]

Namaz kılan kişi sehiv secdesi yapması gerektiğinde bu secdeyi yapmayı unutarak selam verirse, aradan uzun bir süre geçmediği takdirde bu secdeyi yapıp yeniden selam vererek eksikliği telafi edebilir. Abdullah b. Mesud (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لَا أَدْرِي زَادَ أَوْ نَقَصَ فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالُوا صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمَّا أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ قَالَ إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ لَنَبَّأْتُكُمْ بِهِ وَلَكِنْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ ثُمَّ لِيُسَلِّمْ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ

"Peygamber (s.a.s) namaz kıldı. (Ravilerden biri olan) İbrahim dedi ki: Bilemiyorum, fazla mı kıldı yoksa eksik mi kıldı? Selam verdiğinde kendisine, 'Ey Allah'ın Resulü, namazda bir şey mi oldu?' denildi. 'Ne oldu ki?' diye sorunca da, 'Şöyle ve şöyle kıldın' dediler. Bunun üzerine ayaklarını toplayıp kıbleye yöneldi ve (sehiv için) iki defa

562 Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 73.
563 Buhârî, Sifetü's-Salât, 62.

secdeye vardı, sonra da selam verdi. Yüzünü bize taraf çevirince de şöyle buyurdu: 'Namazda bir şey olsaydı ben size mutlaka haber verirdim. Ama ben de sizler gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unutabilirim. Unuttuğumda bana hatırlatın. Biriniz (kılmakta olduğu) namazında şüpheye düşerse, doğruyu araştırsın. Namazını doğru olduğuna kanaat getirdiği şekilde tamamlasın. Sonra selam versin ve ardından da iki defa secdeye varsın."[564]

Namaz kılan kişi sehiv secdesi yapması gerektiğinde bu secdeyi kasten yapmayıp selam verirse artık bu secdeyi yapma zamanını kaçırmış olur. Yine sehiv secdesi yapması gerektiğinde bu secdeyi unutarak yapmadan selam veren kişi selamdan sonra uzun bir süre geçtiğinde artık bu secdeyi yapamaz.

SEHİV SECDESİNİN SEBEPLERİ

Sehiv secdesinin sebepleri altı tanedir:

1. İmamın veya yalnız başına namaz kılmakta olan kişinin eb'âz diye adlandırılan müekked sünnetlerden birini terk etmesi. Mesela namazın ilk teşehhüdünü veya kunut duasını okumayan kişinin sehiv secdesi yapması gerekir. Ama Fatiha'dan sonra zammı sure okumak ve benzeri hey'at diye adlandırılan gayr-ı müekked sünnetlerden birini bilerek veya unutarak terk eden kişinin sehiv secdesi yapması gerekmez.

Namaz kılmakta olan bir kişi hey'et sünnetlerden birini terk ederse; mesela iftitah duasını okumadan euzü besmele çekip Fatiha suresini okumaya başlar veya rükû ya da secdede okunması sünnet olan tespihatı okumadan müteakip farz veya sünnete başlarsa, terk etmiş olduğu bu sünnetleri yerine getirmek için geri dönmesi artık sahih olmaz. Terk etmiş olduğu sünneti yapmak için, müteakip farz veya sünnete başladıktan sonra bilerek geri dönerse namazı bozulur. Ama bilmeyerek veya unutarak geri dönerse namazı bozulmaz, ancak sehiv secdesi yapması gerekir.

Bayram namazında zevaid tekbirlerini almayı unutan bir kimse, bunları almadığını rükûda veya daha sonra hatırlarsa, bu tekbirleri almak için kıyam hâline geri dönmez. Rükûda iken bu tekbirleri alırsa namazı bozulmaz, ancak böyle yapması mekruhtur. Çünkü zikirleri asıl yerinden başka yerde yapmak namazı bozmaz. Ama bu tekbirleri almak için geri dönüşün haram olduğunu bilerek kasten kıyam hâline geri dönerse namazı bozulur. Ama bilmeyerek veya unutarak geri dönerse namazı bozulmaz, ancak sehiv secdesi yapması gerekir.

Zevaid tekbirlerini almadığını kıraat esnasında veya kıraatten sonra ama rükûdan önce hatırlarsa, zamanı geçtiği için artık bu tekbirleri almasına gerek

---

[564] Buhârî, Ebvâbü'l-Kıble, 4.

kalmaz. Ama unutulan bu tekbirleri Fatiha'dan sonra alırsa, Fatiha'yı yeniden okuması müstehap olur.[565]

Rükû veya secde gibi bir farzı terk eden kişi bunu, müteakip rekâttaki mislini yapmadan önce hatırlarsa derhal ifa etmelidir. Ama mislini yaptıktan sonra hatırlarsa, misli onun yerine geçer. Arada geçen kısımlar ise lağvedilir. Mesela rükûu unutarak terk eden kişi, müteakip rekâttaki rükûu yapmadan hatırlarsa, hemen rükûu eda eder ve önceden yaptığını lağvederek namazına devam eder; selam vermeden sehiv secdesi yapar. Müteakip rekâtın rükûunu yaptıktan sonra hatırlarsa, ikinci rükûu birincinin yerine geçer. Selamdan önce hatırlarsa, öncekiyle sonraki arasında geçen kısımları lağveder. Selamdan sonra örfe göre aradan uzun zaman geçmemiş veya kendisine affedilmeyen bir necaset bulaşmamışsa, altı kelimeden fazla konuşmamışsa, namazı bozacak amel-i kesir işlememişse, unutmuş olduğu rüknü yerine getirmesi gerekir. Mesela bir rükûu sehven terk etmiş olan kişi, onu selam verdikten sonra hatırlarsa; kalkıp rükûa varması, sonra onu tamamlayan şeyleri (iki secdeyi) yapması gerekir. Aksi halde bu namazı yeniden kılması gerekir.

İlk teşehhüt gibi müekked bir sünneti terk edip müteakip rekâta kalkan kişi, eğer kıyam hâline tam olarak gelmiş ise ka'de pozisyonuna geri dönmez. Kasten geri dönerse namazı bozulur. Unutarak veya bilmeyerek geri dönerse namazı bozulmaz. Ama sehiv secdesi yapması gerekir.

> *Hanefi mezhebine göre ise farz namazların birinci oturuşunda yanılarak oturmayıp üçüncü rekâta kalkmaya yönelen kişi, ayağa kalkmadan hatırlayıp oturursa namazı geçerli olur; sehiv secdesi yapması gerekmez. Ama ayağa kalktıktan sonra ka'dede oturmadığını hatırlarsa geri dönüp oturmaz. Tam doğrulup kalktıktan sonra ka'deye dönerse, namazı bozulur. Çünkü bu takdirde farz olan kıyam bozulmuş ve namazın sırası büsbütün değiştirilmiş olur. Diğer bir görüşe göre, bu durumda namazı bozulmaz, kendisi günah işlemiş olur ve sehiv secdesi gerekir.*

Felaket zamanlarında okunanı değil de her gün okunması gereken kunut duasını okumadan secdeye varmak için rükû haddine varacak şekilde eğilen kişi, artık kunut duasını okumak için kıyam hâline geri dönmez. Kasten geri dönerse namazı bozulur. Bu anlatılanlar, kişinin yalnız başına namaz kılması durumunda söz konusu olan hükümlerdir.

Bir kişi imama tabi olarak namaz kılarken eğer ilk teşehhüt veya kunut duasını kasten terk etmiş ise, geri dönüp imama katılabileceği gibi, bekleyerek imamın kendisine ulaşmasından sonra namaza devam da edebilir. İlk teşehhüdü veya kunut duasını sehven terk etmiş ise, geri dönüp imama tabi olması vacip olur. Aksi takdirde namazı bozulur. Ancak her iki durumda da imama tabi olmak

---

565 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 340-341.

için geri dönmeyip imamdan ayrılmaya niyet etmesi halinde namazı bozulmaz. Kendisi de imamdan ayrılıp münferid olur.

İmamın kendisi veya imama uyan kimse kasıtlı olarak ilk teşehhüdü terk ettiğinde kıyam pozisyonuna veya kunut duasını terk etme halinde rükû pozisyonuna daha yakın bulunur da bunları telafi etmek için geriye dönerse, muktedinin, imamla birlikte geriye dönmemesi vacip olur. Ancak bu durumda imamdan ayrılmaya kalben niyet ederse teşehhüdü terk etmesi halinde kıyam pozisyonunda, kunut duasını terk etmesi halinde ise secde pozisyonunda beklemesi gerekir.

İmam birinci teşehhüdü terk edip üçüncü rekâtın kıyamına kalkacak olursa, muktedinin de onunla beraber kalkması gerekir. Bu durumda imam teşehhüde geri dönerse, muktedi ona uyup da geri dönmez.

2. Sehiv secdesinin ikinci sebebi, fazlalıktan şüphe etmektir. Namaz kılmakta olan bir kişi kıldığı rekâtların sayısından şüphe ederse, geri kalan kısma kendi kesin hükmüne göre devam ederek namazını tamamlar ve fazla kıldığı ihtimalinden ötürü sehiv secdesi yapar.

Namaz kılmakta olan bir kimse başını secdeden kaldırdıktan sonra üç rekât mı yoksa dört rekât mı kıldığı hususunda şüpheye düşer de teşehhüd için oturmakla dördüncü rekât için ayağa kalkmak arasında tereddüt ederse, zanla hareket etmeyip kesin olarak kıldığına kanaat getirdiği az sayıda rekâtı esas alıp namazın kalan kısmını onun üzerine ekleyip kılar. Namazını tamamladıktan sonra da sehiv secdesi yapar.[566] Konuyla ilgili olarak sahabe-i kiramdan Abdurrahman b. Avf (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا سَهَا أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أَوْ ثِنْتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلَى وَاحِدَةٍ فَإِنْ لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَوْ ثَلَاثًا فَلْيَبْنِ عَلَى ثِنْتَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَدْرِ ثَلَاثًا صَلَّى أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَبْنِ عَلَى ثَلَاثٍ وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ

"Biriniz namazında yanılır da bir rekât mı yoksa iki rekât mı kıldığını bilemezse, namazını bir rekâtın üzerine tamamlasın. İki rekât mı yoksa üç rekât mı kıldığını bilemezse iki rekâtın üzerine tamamlasın. Üç rekât mı yoksa dört rekât mı kıldığını bilemezse üç rekâtın üzerine tamamlasın ve selam vermeden (sehiv için) iki secde yapsın."[567]

Namaz kılan bir kimse selam verip namazdan çıktıktan sonra niyet ve iftitah tekbiri dışında namazın farzlarından birini terk ettiği hususunda şüpheye düşerse, bu şüphe namazın geçerliliğine zarar vermez. Ama namaza niyet edip etmediği veya iftitah tekbiri alıp almadığı hususunda –selam verdikten sonra bile– şüpheye düşerse namazı yeniden kılması gerekir. Farz namaza mı yoksa nafile namaza mı niyet ettiği veya kaza olarak kıldığı namazın öğle namazı mı

566 Cüveynî, Nihâyetü'l-Matlab, II, 237.
567 Tirmizî, Ebvâbü's-Salât, 291.

yoksa ikindi namazı mı olduğu hususunda şüpheye düşen kimsenin de kıldığı namazı yeniden kılması gerekir.

Bir kimse namazın şartlarından birini yerine getirip getirmediği hususunda selamdan sonra şüpheye düşerse, mesela namazı abdestli mi yoksa abdestsiz mi kıldığı hususunda şüphe eden kimsenin bu şüphesi, kıldığı namazın geçerliliğine zarar vermez ve bu namazı yeniden kılmasına gerek kalmaz.[568]

3. Sadece kasten yapılması durumunda namazı bozan bir fiili sehven yapmak. Mesela itidal veya iki secde arasında oturma gibi kısa bir rüknü uzatma durumunda sehiv secdesi yapmak gerekir. Bu fiilleri işleyip işlemediğinden şüpheye düşen kişinin sehiv secdesi yapması gerekmez.

Çok konuşma veya çok yeme gibi kasten veya sehven yapılması durumunda namazı bozan fiillerin işlenmesi halinde de sehiv secdesi yapmak gerekmez. Çünkü bu durumda namaz zaten bozulur.

4. Ka'de hâlindeyken Fatiha'nın bir kısmını veya tamamını tekrarlamak gibi namazı bozmayan sözlü bir rüknü, mahallinden başka bir yere nakletmek dolayısıyla sehiv secdesi yapmak gerekir.

Rükû halinde zammı sure okumak gibi sözlü bir sünneti mahallinden başka bir yere nakletmek sebebiyle de sehiv secdesi yapmak gerekir. Fatiha'dan önce zammı sure okumak sebebiyle sehiv secdesi yapmak gerekmez.

5. Belirli bazı şeyleri terk etmekten şüpheye düşmek. Mesela felaket zamanı dışında mutad olarak okunan kunut duasını okuyup okumadığı hususunda şüpheye düşen kişinin sehiv secdesi yapması gerekir. Aynı şekilde kunutta kunut duasını mı yoksa salâtı mı terk ettiğini bilemeyip şüpheye düşen kişinin sehiv secdesi yapması gerekir. Eb'âzdan olan bir sünnetin tamamını yerine getirip getirmediği hususunda şüpheye düşen kişinin sehiv secdesi yapması gerekmez.

6. İmama uyan kişinin kendi inancına göre de olsa namazında noksanlık bulunan bir kişiye uyarak namaz kılması. Mesela sabah namazında kunut duasını okumayan veya rükûdan önce okuyan bir imama uyarak namaz kılan kişi, selam vermeden beklemeli ve imamın selam vermesinden sonra sehiv secdesi yapmalıdır. İlk teşehhütte Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumayan bir imama uyarak namaz kılan kişinin de sehiv secdesi yapması gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise sehiv secdesinin sebepleri şöyle özetlenebilir:

a. Farzın tehiri, vacipin terki ve tehiri.

b. Namazın rükünlerinden birinin tekrarı.

c. Namaz vaciplerinden birinin niteliğinin değiştirilmesi. Mesela sesli kıraatli namazlarda kıraatin sessiz yapılması; sessiz kıraatli namazlardaysa kıraatin sesli yapılması.

---

568 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 347.

İMAMIN SEHİV SECDESİ YAPMAYI GEREKTİREN BİR ŞEY YAPMASI

İmam namazda iken sehiv secdesi yapmayı gerektiren bir şey yaparsa şu hükümler söz konusu olur:

a. İmam kıraatte takılırsa kendisine tabi olanlardan birinin onu açması müstehap olur. Ashab-ı kiramdan Müsevver b. Yezid el-Esedi el-Maliki (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

شَهِدْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الصَّلَاةِ فَتَرَكَ شَيْئًا لَمْ يَقْرَأْهُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَّا أَذْكَرْتَنِيهَا

"Resulullah (s.a.s)'ın namazda kıraatte bulunurken bir âyeti terk edip okumadığına şahit oldum. (Namazdan sonra) Bir adam, 'Ey Allah'ın Resulü, şöyle ve şöyle bir âyeti terk ettin' dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s), '(Namazdayken) bana hatırlatmalı değil miydin?' buyurdu."[569]

b. İmam namazdayken sehven bir zikir veya duayı ihmal eder veya okunması gereken zikir veya duadan başkasını okursa, kendisine tabi olanlardan birinin okunması gereken zikir veya duayı ona duyurmak için sesli olarak okuması müstehap olur.

c. İmam namazdayken sehven bir fiili terk eder veya değiştirmeye yeltenirse, kendisine tabi olanlardan birinin bu hususta zikir maksadıyla ya da hem zikir hem de uyarı maksadıyla sübhanallah demesi müstehap olur. Bu uyarıdan sonra yapılması gereken fiil konusunda imamın kanaati hâsıl olursa gerekeni yapmalıdır. Ama kanaati hâsıl olmazsa, kendisine tabi olan kimsenin uyarısına göre hareket etmesi caiz olmaz.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kimse bu durumda ne yapmalıdır? İmam farz olan bir fiili sehven veya bilerek terk eder mesela kıyamda durması gerekirken oturur veya oturması gerekirken kıyamda durursa muktedinin bu hususta kendisine uyması caiz olmaz. Çünkü muktedinin namaz fiillerinde imama tabi olması gerekir. İmamın bu durumda yaptığı ise namaz fiillerinden değildir. İmam namaz fiillerinden birini bilerek terk ederse namazı bozulur. Sehven terk ederse, yaptığı iş namaz fiillerinden sayılmaz. Bu durumda muktedinin imamdan ayrılarak namazını yalnız başına tamamlaması gerekir.

İmam tilavet secdesi ve ilk ka'de gibi namazın sünnetlerinden birini terk eder de muktedinin onu yerine getirmesi halinde imamdan çok miktarda geride kalması söz konusu ise muktedinin onu kendi başına yerine getirmesi caiz olmaz. Aksi halde namazı bozulur. Ancak imamdan ayrılarak bu sünneti yalnız başına yerine getirebilir ve namazının kalan kısmını kendi başına tamamlayabilir.

---

569 Ebu Dâvûd, Salât, 163.

İmam iki secde arasındaki kısa süreli istirahat oturuşunu terk ederse muktedi bu sünneti imamdan ayrılmadan kendi başına yerine getirebilir. Çünkü bunu yaparken imamdan çok miktarda geride kalmış olmaz. İmam bunlardan başka sünnetleri terk ederse muktedinin ona uyması gerekir. Çünkü namaz fiillerinde imama uymak farzdır. Muktedinin ona uymayı bırakıp sünneti yerine getirmekle meşgul olması caiz olmaz.

İmam sola selam vermeyi veya yapması gereken sehiv secdesini terk ederse, muktedi imama uymayıp bunları kendi başına yerine getirir. Çünkü bunları namazı sona erdiği bir esnada yerine getirmektedir ki, o esnada imama bağlı kalma durumu zaten ortadan kalkmış olmaktadır.

İmam veya muktedi ilk teşehhüdü unutup üçüncü rekâta kalkmaya yeltenir; bu esnada imam tam doğrulmadan durumun farkına varır ancak muktedi tam olarak doğrulur, imam teşehhüd için geri dönüp oturursa muktedinin de imama uyarak geri dönüp oturması gerekir. Bu durumda muktedi bir farz (üçüncü rekâta) başlamıştır. İmama uymak da farzdır. Ancak imama uyma farzı diğerine göre daha kuvvetli bir farzdır.

İmam birinci teşehhüd için oturur ama muktedi sehven üçüncü rekâta kalkarsa, imama uyarak geri dönüp oturması gerekir. Muktedi imamdan önce başını rükû veya secdeden kaldırıp başka bir farza başlamış olsa bile geri dönüp imama uyması gerekir.[570]

U. TİLAVET SECDESİ

Kur'an-ı Kerim'deki secde ayetlerinden biri okunduğunda okuyan, dinleyen ve işitenlerin yaptıkları secdeye tilavet secdesi denir. Bu secdenin yapılması sünnettir. Konuyla ilgili bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ömer (r.a), bir Cuma günü minberde Nahl suresinin 49. âyetini,

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

okuduğunda minberden inip tilavet secdesi yapmış, cemaat de kendisine tabi olarak secde etmişti. Ertesi Cuma günü minberde yine aynı secde âyetini okumuştu. Bu defa secde etmemiş ve şöyle demişti:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا نَمُرُّ بِالسُّجُودِ، فَمَنْ سَجَدَ، فَقَدْ أَصَابَ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ، فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ

"İnsanlar! Secde âyetlerini okuduğumuzda secde eden isabet eder. Secde etmeyen ise günahkâr olmaz."[571]

Zeyd b. Sabit (r.a) konuyla ilgili bir rivayetinde şöyle demiştir:

عُرِضَتِ النَّجْمُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَسْجُدْ مِنَّا أَحَدٌ

570 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 316.
571 Buhârî, Ebvâbü's-Sücûdu'l-Kur'ân, 10.

"(İçinde secde âyeti bulunan) Necm suresi Resulullah (s.a.s)'a okundu. (Orada hazır bulunan) bizlerden hiç kimse secde etmedi."[572]

Hanefi mezhebine göre tilavet secdesinin yapılması vaciptir.

Tilavet secdesiyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ

"Onlara Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar!"[573]

Tilavet secdesinin sünnet oluşuna delil olarak Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur: *"Peygamber (s.a.s), Kur'an okurken içinde secde ayeti bulunan bir sureye geldiğinde secde ederdi. Biz de kendisiyle birlikte secde ederdik. Öyle ki, bir kısmımız alnını koyacak yer bulamazdı."*[574]

Ebu Hüreyre (r.a), tilavet secdesiyle ilgili olarak Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ : يَا وَيْلَهُ أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ

"Âdemoğlu secde ayetini okuduğunda secde ederse, şeytan ağlayarak oradan uzaklaşır ve şöyle der: Eyvah! Âdemoğlu secde etmekle emr olundu, secde etti; ona cennet var. Ben de secde etmekle emr olundum ama isyan ettim; bana da ateş var!"[575]

Kur'an-ı Kerim'deki secde ayetlerinden birinin okunması hâlinde secde etmenin sünnetliği hususunda Müslümanlar icma etmişlerdir.

TİLAVET SECDESİNİN ŞARTLARI

Tilavet secdesiyle ilgili şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'an-ı Kerim, meşru bir şekilde okunmuş olmalıdır. Cünüp kişinin okuması gibi haram veya namaz kılmakta olan kişinin rükû hâlinde okuması gibi mekruh bir okuyuş ise, ne okuyanın ne de dinleyenlerin secde etmeleri gerekir.

2. Secde ayeti, okuma kastıyla okunmuş olmalıdır. Secde ayetini unutarak okumaktan veya cd, yahut kasette dinlemekten ötürü secde etmek gerekmez.

3. Secde ayetinin tamamı okunmuş olmalıdır. Bir kısmının okunmasından dolayı secde etmek gerekmez.

4. Secde ayeti, Fatiha suresini okumaktan aciz biri tarafından Fatiha yerine okunmuş olmamalıdır.

---

[572] Dârekutnî, Salât, 73; İbn Huzeyme, I, 276.
[573] İnşikak, 84/21.
[574] Ebu Dâvûd, Sücûdu'l-Kur'ân, 6.
[575] Müslim, İman, 133; İbn Mâce, İkâme, 70.

5. Taharet, kıbleye yönelme gibi namaz için şart olan hususlar, tilavet secdesi için de şarttır. Bu şartlar genelde hem namaz kılanda hem de diğerlerinde aranır. Ancak namaz kılan için iki şart daha gereklidir:

a. Secde ayetini, secde etmek kastıyla okumamalıdır. Bu maksatla okur da kasıtlı olarak ve aynı zamanda hükmünü bilerek secde ederse namazı bozulur. Yalnız Cuma günü sabah namazında secde suresini okumak bundan istisna edilmiş olup sünnettir. Dolayısıyla bu namazda secde etmek de sünnettir. İmamın tilavet secdesi meşru ise, kendisine uyarak namaz kılmakta olan kişinin de onunla birlikte secde etmesi vacip olur. Hükmünü bildiği halde kasıtlı olarak bu hususta imama uymayan kişinin namazı bozulur.

b. Namaz kılmakta olan kişi, secde ayetini bizzat kendisi okumuş olmalıdır. Secde ayetini başkası okuyup secde etse bile kendisi secde etmez. Hükmünü bildiği halde kasıtlı olarak secde ederse namazı bozulur. Cenaze namazını kılmakta olan kişi, secde ayetini okusa bile secde etmez. Hutbe okuyan kişi ise, secde ayetini okumakla secde eder ve dinleyiciler secde ederlerse, hutbeden kopup ayrılmış olurlar ki bu, onlar için haramdır.

6. Secde ayetinin tamamını bir kişi okumuş olmalıdır. Mesela ayetin bir kısmını bir kişi, diğer kısmını da başka bir kişi okursa secde etmek gerekmez.

TİLAVET SECDESİNİN YAPILIŞI

Tilavet secdesini ifa edecek olan kişi namaz içinde veya namaz dışında olabilir. Namaz dışındaysa, tilavet secdesi için kalbiyle niyet etmenin yanı sıra diliyle de niyet etmeli, sonra ellerini omuz hizasına kadar kaldırarak iftitah tekbirini almalı, ellerini kaldırmaksızın yine tekbir alarak namaz secdesi gibi bir secde etmeli, sonra tekbir alarak secdeden kalkıp oturmalı, ardından da selam vermelidir.

Namaz kılmakta olan bir kişi secde ayeti okursa, namazdayken secde eder; secdesi de iki şeyle gerçekleşir:

1. Niyet: Bu niyetin sadece kalp ile yapılması gerekir. Dil ile yapılması namazı bozar.

2. Namaz secdesi gibi bir secde edilmelidir. Namazdaki kişi, imama uyarak namaz kılmakta olan biriyse niyet etmesi gerekmez. İmamın niyet etmesi kendisi için de yeterli olur. Namazda olmayan bir kişinin, niyet ederken niyetini iftitah tekbirine bitiştirmesi şarttır. İftitah tekbirini alırken elleri kaldırmak sünnettir. Secdeye varırken ve secdeden kalkarken tekbir almak, secdede dua etmek, birinci selamdan sonra ikinci selamı vermek sünnettir. Secdedeyken üç defa سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلَى (Sübhane Rabbiye'l-a'lâ) denilebileceği gibi şu duanın okunması da müstehaptır:[576]

[576] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 446.

سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ أَللّٰهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا أَجْرًا وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ

"Yüzüm, kendisini güç ve kudretiyle yaratan, şekillendiren, göz ve kulağın yerini yarıp (bu organları yerli yerince yerleştiren) Allah'a secde etti. Allah'ım! Bu secde sebebiyle bana kendi katında sevap yaz ve yine bu secde sebebiyle günahlarımı sil. Bu secdeyi kendi katında benim için azık kıl. Bu secdeyi kulun Davud (a.s)'dan kabul buyurduğun gibi benden de kabul buyur."

İmam Şafii (rh. a), tilavet secdesi esnasında şu âyet-i kerimenin okunmasını tercih etmiştir:

سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً

"Rabbimizin şanı yücedir. Rabbimizin va'di mutlaka gerçekleşecektir."[577]

Şunu da belirtelim ki; Tahiyyetü'l-mescit namazı yerine geçerli olan şeyler, tilavet secdesi yerine de geçerler. Tilavet secdesi yapmayan kişi, onun yerine şu duayı dört defa okumalıdır:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ للّٰهِ وَلاَإِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ وَلَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ اِلَّابِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

"Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Her türlü övgü Allah'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Kuvvet ve kudret ancak yüce ve azametli Allah sayesinde vardır."

Kişi abdestli olsa bile secde etmeyip bu duayı dört defa okursa, bu onun için yeterli olur.[578]

Hanefi mezhebine göre tilavet secdesi şöyle yapılır: Abdestli olarak kıbleye yönelerek tilavet secdesi niyetiyle eller kaldırılmaksızın Allahü ekber diyerek secdeye varılır. Secdede üç defa سُبْحَانَ رَبِّيَ الْاَعْلَي *(Sübhane Rabbiye'l-a'lâ) dedikten sonra Allahü ekber diyerek kalkılır. Secdeden sonra selam verilmez.*

Tilavet Secdesinin Binek Üzerinde Yapılması

Seferî kimsenin binekten inmesi zahmetli olacağından tilavet secdesini binek üzerinde imâ ile yapması sahih olur. Binek üzerinde namaz kılarken secde âyetini okuması durumunda secdesini binek üzerinde yapar.[579]

TİLAVET SECDESİ İLE YÜKÜMLÜ OLANLAR

1. Secde âyeti okuyan kimsenin, Kur'an okumanın meşru olduğu her yerde secde etmesi sünnettir. Bu kişinin namazda veya namaz dışında olması fark et-

---

577 İsrâ, 17/108.
578 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/1136.
579 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/332.

mez. Cünüp veya sarhoş kimsenin secde etmesi meşru değildir. Zaten bunların Kur'an-ı Kerim okumaları da meşru değildir.

2. Okunan secde âyetini dinleyen veya işiten kimsenin secde etmesi sünnettir. Ancak okuyan kişi namaz dışında olup işiten kişi namazda ise işiten secde etmez. Okuma kastı olmadığı için uykuda veya dalgın halde bulunan kişinin okuduğu secde âyetini işiten kimsenin secde etmesi gerekmez.

3. Yalnız başına kılınan namazda kişi secde âyetini okuduğunda secdeye varması sünnettir. Ama âyeti okuduğunda secde etmez de biraz sonra secde etmek isterse, geriye dönüp secde etmesi caiz olmaz. Mesela kıyamda iken secde âyetini okuduğunda secdeye varmaz da rükûa vardığında geri dönüp secde etmesi caiz olmaz. Çünkü farz olan rükûu bırakıp sünnet olan tilavet secdesi için geri dönmesi caiz değildir.

Cemaatle namaz kılmakta olan bir kimsenin, kendi imamından başka birinin okuyuşunu dinlemesi mekruhtur. Onun okuduğu secde âyeti için secde etmesi durumunda ise namazı bozulur.

4. İmamın namazda secde âyetlerini okuması mekruh değildir. Okuduğunda tilavet secdesi yapması ise sünnettir. Kıldırmakta olduğu namazın sesli kıraatli olmasıyla sessiz kıraatli olması arasında bu bakımdan fark yoktur.

5. İmamın tilavet secdesi yapması durumunda cemaatin de secde etmesi gerekir. Aksi halde imamdan geride kaldıkları için cemaatin namazı bozulur. Ama imam secde etmezse cemaatin secde etmesi gerekmez. Aksi halde yine cemaatin namazı bozulur. İmam namazda iken tilavet secdesini yapmazsa, selam verdikten sonra bu eksikliği gidermek için secde etmesi müstehaptır.

İmam tilavet secdesini yapar ama cemaattekiler ne olup bittiğinin farkında olmaksızın secde etmezler ve bu arada imam başını secdeden kaldırırsa, cemaattekilerin namazı bozulmaz. Çünkü onlar bilgisizlik mazeretinden dolayı imamdan geri kalmışlardır. Ama bundan sonra da secde etmezler. Fakat imam henüz secdede iken farkına varırlarsa secdeye kapanmaları gerekir.

Cemaattekiler imamla birlikte tilavet secdesi yapmak için secdeye eğilirler ancak secdeye varamadan imam secdeden kalkarsa, artık kendileri secdeye varmaksızın imamla birlikte geri dönmelidirler. Namazın asli secdesinde ise imamdan geride kalmış olsalar bile cemaattekilerin secdelerini tamamlamaları gerekir. Çünkü tilavet secdesi sünnet, namazın asli secdesi ise farzdır.

İmama tabi olarak namaz kılmakta olan kimsenin kendi başına secde âyeti okuması mekruhtur. Onun, imamından başkalarının okudukları secde âyetlerini dinlemesi de mekruhtur. Her iki durumda da tilavet secdesi yapacak olursa namazı bozulur. Zira bu durumda bilerek namazda fazladan bir secde yapmış olacaktır.[580]

---

580 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 327-329.

SECDENİN TEKRARLANMASI

Secde âyetini okuyup secde yapan bir kimse aynı âyeti bir daha okuyunca, secdenin sebebi tekrarlandığı için yeniden secde yapar. Ama secde âyetini okuduğu halde secde etmeyen bir kimsenin, aynı âyeti ikinci bir kez okuduktan sonra sadece bir secde yapması, sünneti yerine getirme açısından yeterli olur. İki ayrı secde âyetini okuyan kimsenin de iki secde yapması gerekir.

Aynı rekâtta da olsa iki ayrı rekâtta da olsa aynı secde âyetini tekrarlayan veya iki ayrı secde âyetini okuyan kimsenin iki secde yapması gerekir. Kılınan rekâtın uzun veya kısa sürmesi bu hükmü değiştirmez.

Namaz dışında bir secde âyetini okuyup secde yapan bir kimse aynı âyeti namazda da tekraren okursa yine secde yapması gerekir. Bunun aksini yapan kimsenin de iki secde yapması gerekir.

TİLAVET SECDESİNİN EDASI VE KAZASI

Bir kimse secde ayetini okuduğu veya dinlediği için ayetin okunuşunun ardından bir mazeret sebebiyle de olsa secde etmez ve örfe göre araya uzun bir fasıla girerse artık o secdeyi eda olarak yerine getirmez. Çünkü secde, okunan ayete bağlı olarak yerine getirilen bir fiildir. Söz konusu secdeyi kaza olarak da yerine getirmez. Çünkü bu secde, geçici bir sebepten dolayı yerine getirilmesi gereken bir fiildir. O sebep de araya zaman girdiği için artık ortadan kalkmıştır ve secdenin yapılması artık gerekmez. Ama araya giren fasıla kısa süreli ise secdenin yerine getirilmesi gerekir.

Secde âyetini okuyan veya dinleyen kimsenin abdesti yok ise, acelece abdest alırsa secdesini yapar. Aksi halde secde etmesi gerekmez.[581]

> *Hanefi mezhebine göre vacip olan tilavet secdesini hemen yerine getirmek zorunluluğu yoktur. Secde ayeti okunur okunmaz hemen secde edilmesi zorunlu değildir. Bu secde uzun bir zaman sonra da yapılabilir. Yine eda olur, kaza sayılmaz. Kabul edilen hüküm budur. Bununla beraber, bir zaruret olmadıkça geciktirilmesi tenzihen mekruhtur. Namaz içinde ise, hemen yapılması vaciptir; çünkü bu, artık namazdan bir cüz olmuştur. Namaz dışında kaza edilemez. Bunu, secde ayeti okunduktan sonra üç âyetten sonraya bırakmamak gerekir.*[582]

SECDE ÂYETLERİ

Kur'an-ı Kerim'de geçen secde ayetleri, aşağıdaki çizelgede de gösterildiği gibi 14 tanedir:[583]

1. A'râf suresinin 206. ayeti:

---

[581] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 330.
[582] Kâsânî, Bedayiü's-Senayi', I, 191-192.
[583] Nevevî, El-Mecmu' III, 553; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/326.

اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

2. Ra'd suresinin 15. ayeti:

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ

3. Nahl suresinin 50. ayeti:

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

4. İsrâ suresinin 109. ayeti:

وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعاً

5. Meryem suresinin 58. ayeti:

اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَٓائِلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّداً وَبُكِيّاً

6. Hac suresinin 18. ayeti:

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَٓابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ

7. Hac suresinin 77. ayeti:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ[584]

8. Furkan suresinin 60. ayeti

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُوراً

9. Neml suresinin 26. ayeti:

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

10. Secde suresinin 15. ayeti:

اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّداً وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

11. Fussilet suresinin 38. ayeti:

فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ

12. Necm suresinin 62. ayeti:

---

584 Hanefi mezhebine göre bu, secde ayeti değildir. Hanefiler bunun yerine Sâd suresinin 24. ayetinin secde ayeti olduğunu söylemişlerdir.

فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا

13. İnşikak suresinin 21. ayeti:

وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُونَ

14. Alak suresinin 19. ayeti:

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

Ü. ŞÜKÜR SECDESİ

Bir nimetin yenilenmesi, bir musibet veya sıkıntının kalkması anında tilavet secdesi gibi yapılan secdeye şükür secdesi denir. Tilavet secdesinden farkı, namazdayken yapılamayışıdır. Namazdayken yapılması hâlinde namaz bozulur. Din bilginlerinin çoğunluğuna göre bu gibi durumlarda şükür secdesi yapılması sünnettir. Şükür secdesinin Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) tarafından da yapılmış olduğu, şu rivayetten anlaşılmaktadır:

سَأَلْتُ رَبِّي وَشَفَعْتُ لِأُمَّتِي فَأَعْطَانِي ثُلُثَ أُمَّتِي فَسَجَدْتُ شُكْرًا لِرَبِّي ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي فَسَأَلْتُ رَبِّي فَأَعْطَانِي ثُلُثَ أُمَّتِي فَسَجَدْتُ شُكْرًا لِرَبِّي ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِي فَسَأَلْتُ رَبِّي فَأَعْطَانِي الثُّلُثَ الْآخِرَ فَسَجَدْتُ شُكْرًا لِرَبِّي

"Ümmetim için Rabbimden dilek ve şefaatte bulundum. Bana ümmetimin üçte birini bağışladı. Şükür için Rabbime secde ettim. Sonra başımı secdeden kaldırıp yine Rabbimden dilekte bulundum. Bunun üzerine bana ümmetimin (ikinci) üçte birini bağışladı. Şükür için Rabbime secde ettim. Sonra başımı secdeden kaldırıp yine Rabbimden dilekte bulundum. Bunun üzerine bana son üçte birini bağışladı. Ben de Rabbime şükretmek için secdeye vardım."[585]

Bir nimetin yenilenmesi, arzulanan bir şeye kavuşulması veya bir musibetin kalkması anında şükür secdesi yapmak sünnet olduğu gibi; bedeni veya mali bir musibete maruz kalmış bir kişi yahut alenî olarak günah ve masiyet işleyen biri görüldüğünde benzer duruma düşmediğimiz için şükür secdesi yapmamız sünnet olur. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimizin hoşuna giden bir durumla karşılaştığında şükür için secdeye kapandığı, bedeni noksanlığı bulunan bir kişiyi gördüğünde de Yüce Allah'a şükrünü izhar etmek için secdeye kapandığı rivayet edilmiştir.[586]

Ancak bu secdeyi, bedeni veya mali musibete maruz kalan kişinin görmeyeceği bir yerde yapmalıyız ki, bizim şükran ve sevincimizi izhar ettiğimizi görünce o kişinin üzüntüsü daha da artmasın. Şükür secdesini, günah ve masiyet işleyen

---

585 Ebu Dâvûd, Cihad, 174.
586 İbn Mâce, İkâmetü's-Salat, 192; Hâkim, Müstedrek, I, 411.

kişinin görebileceği bir mekânda yapmalıyız ki, kendisinin durumuna düşmediğimiz için şükran ve sevincimizi izhar ettiğimizi görünce belki yanlış yolda olduğunu anlar da kötülüklerine son verir ve salih bir insan hâline gelir.[587]

ŞÜKÜR SECDESİNİN YAPILIŞI

Şükür secdesi namaz dışında yapılır. Tilavet secdesinde olduğu gibi, abdestli olmak ve kıbleye yönelmek bu secde için de şarttır. Yine yerde yapılması, rükün, sünnet, tespihat ve duaları bakımından tilavet secdesiyle bu secde arasında herhangi bir fark yoktur. Ancak seferî kimse bu secdeyi binek üzerinde de yapabilir.

Şükür secdesiyle birlikte namaz kılmak ve sadaka vermek de sünnettir. Şükür secdesi yerine sadaka vermek veya iki rekât namaz kılmak da güzel bir uygulama olur.[588]

V. SEFERÎLİK BAHİSLERİ

İslamiyet zorlukları ortadan kaldırmayı, kolaylığı ön plana almayı ilke edinmiştir. Bu amaçla da zor ve sıkıntılı durumlarda ruhsatları devreye koymuştur. Bu gerçeğe vurgu yapan Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

"Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez."[589]

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

"(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[590]

Zor ve sıkıntılı durumlarda ruhsat koymanın sebeplerinden biri de seferilik hâlidir. Çünkü seferilikte yani yolculukta kişi yorulur, düzeni bozulur, yerleşik hayatında sahip olduğu bazı imkânlarını elde edemeyebilir, hatta bazı riskli durumlarla karşılaşabilir. İşte bu sebeple seferilik, Ramazan ayında oruç tutmamak, yolculukta mestler üzerine mesh süresini üç gün geceye kadar uzatmak, dört rekâtlı farz namazları iki rekâta indirmek, öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını bir arada kılmak, Cuma namazından muaf olmak gibi şer'î bazı ruhsatlardan yararlanmayı mubah hâle getirir.

DÖRT REK'ATLIK NAMAZLARIN KISALTILMASI

Seferde dört rekâtlık farz namazların kısaltılması caizdir. Ama vakit namazlarına bağlı dört rekâtlık sünnet namazların ve dört rekât olarak kılınması adanmış olan namazların sefer hâlinde kısaltılması caiz değildir.

---

587 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1145.
588 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/330-332.
589 Bakara, 2/185.
590 Hac, 22/78.

Gerekli şartları taşıyan seferî kimselerin öğle, ikindi ve yatsı namazı gibi dört rekâtlık farz namazları kısaltarak iki rekât olarak kılmaları caizdir. Ama isterlerse kısaltma yapmaksızın tam olarak da kılabilirler. Bu hususta herhangi bir ihtilaf yoktur. Yalnız sefer mesafesi üç konak olursa, bu takdirde namazı kısaltmak daha faziletli olur. Bu konuda sahabe-i kiramdan Cabir b. Abdullah Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

خَيْرُ أُمَّتِي اَلَّذِينَ إِذَا أَسَاءُوا اِسْتَغْفَرُوا, وَإِذَا أَحْسَنُوا اِسْتَبْشَرُوا وَإِذَا سَافَرُوا قَصَرُوا وَأَفْطَرُوا

"Ümmetimin en hayırlıları günah işlediklerinde Allah'tan bağışlama dileyen, iyilik yaptıklarında sevinen, yolculuğa çıktıklarında da namazı kısaltarak kılan ve (yolculukta kendilerine zahmet veriyorsa) oruç tutmayanlardır."[591]

Normal olarak namazın kısaltılmasının söz konusu olacağı sefer mesafesi iki konak (yaklaşık 90 km.)dir. Bu mesafedeki bir yolculuğa çıkan kişinin namazı kısaltması caiz olduğu gibi tam olarak kılması da caizdir. Ama sefer mesafesi üç konak (yaklaşık 135 km.) veya daha fazlaysa, namazı kısaltmak daha faziletli olur. Denizcilere gelince, onların sefer mesafesi bundan uzun olsa bile namazlarını tam kılmaları daha faziletli olur.[592]

Yolcu bir kişi namazı vaktin sonuna erteler de sadece iki rekât kılacak kadar bir zaman kalırsa, namazı kısaltarak kılması vacip olur. Tam olarak kılması kesinlikle caiz olmaz. Çünkü bu durumda namazı vakti içinde tam olarak kılması mümkün iken vaktin sonuna ertelemiştir.

Hanefi mezhebine göre sefer hâlinde dört rekâtlı namazları kısaltmayıp tam kılmak tahrimen mekruhtur.[593]

Namazı kısaltarak kılmanın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِۗ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذٖينَ كَفَرُواۜ

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur."[594]

Korku hâlinde namazı kısaltarak kılmanın caiz olduğu bu ayet-i kerimeden anlaşılmaktadır. Güven ortamında namazların kısaltılarak kılınabileceğine her ne kadar bu ayette bir dayanak görülmemekteyse de bazı sahih hadisler ve icma, seferî kimselerin güven ortamında da namazlarını kısaltarak kılabileceklerine delalet etmektedirler. Nitekim ashaptan Ya'lâ b. Ümeyye (r.a) şöyle demiştir:

---

591 Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, VI, 334.
592 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 406.
593 Tahtavî, 229.
594 Nisâ 4/101.

"Hz. Ömer (r.a)'e dedim ki: Bize ne oluyor ki namazı kısaltıyoruz? Oysa biz güvenlik ortamındayız." Hz. Ömer (r.a) bana cevaben dedi ki: "Ben bu meseleyi Resulullah (s.a.s)'a sorduğumda bana şöyle demişti:

صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ

"(Bu) Allah'ın size verdiği bir sadakadır. Onun sadakasını kabul edin."[595]

"Abdullah b. Ömer (r.a) der ki: Resulullah (s.a.s) ile beraber bulundum. Seferde iki rekâttan fazla kılmazdı. Ebubekir, Ömer ve Osman da (Allah onlardan razı olsun) böyleydiler. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) hicretten sonra Mekke'de dört rekâtlı bir namazı kıldırmış, ikinci rekâttan sonra selam verip cemaate dönerek oradaki Mekkelilere şöyle demiştir:

أَتِمُّوا صَلاَتَكُمْ فَاِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ

"Namazınızı tamamlayın, biz seferiyiz."[596] Bütün bu delillerin yanı sıra sefer hâlinde dört rekâtlı namazları kısaltarak kılmanın meşruiyeti hususunda bütün Müslümanlar icma etmişlerdir.

Namazı Kısaltmanın Şartları

Namazı kısaltmanın sahih olması için gereken şartlar şunlardır:

1. Yolculuk mesafesi yaya yürüyüşü ile iki konaklık mesafe yani 48 haşimi mili yani 16 fersah olmalıdır. Bir fersah yaklaşık 5544 metredir. Bu da 4 berid, yani yaklaşık 90 km.ye tekabül eder.

Tabiinden Atâ b. Ebi Rebah (rh.a), Abdullah b. Abbas (r.a)'a sefer mesafesi hakkında şöyle sorar:

– "Mekke'den Arafat'a kadar gittiğimde namazları kısaltarak kılayım mı?

– Hayır.

– Mekke'den Mina'ya gittiğimde namazları kısaltarak kılayım mı?

– Hayır. Ancak Cidde, Usfan veya Taif'e kadar gittiğinde namazları kısaltarak kılabilirsin."

Cidde, Usfan ve Taif, Mekke-i Mükerreme'ye farklı cihetlerde ama yaklaşık aynı mesafelerde (takriben 90 km.) olan şehirlerdir.

İmam Malik, Abdullah b. Ömer (r.a)'in 4 beridlik mesafeye yolculuk yaparken namazları kısaltarak kıldığını rivayet etmiş[597] ve *"Taif ile Mekke, Mekke ile Cidde ve Usfan arasında 4 beridlik mesafe vardır."* demiştir.

---

595 Müslim, Müsafirun, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 25.

596 Muvatta', Hac 202, Sefer, 19.

597 Muvatta', Kasru's-Salât, 3, I, 147.

Deniz yolculuğu yapanlar da bu kadarlık bir mesafeye yolculuk yaptıklarında namazlarını kısaltarak kılarlar. Bu mesafeyi çok kısa sürede kat etseler bile namazlarını kısaltarak kılarlar. Çünkü bu, namazı kısaltarak kılmaya imkân tanıyan bir mesafedir. Süratli giden bir araba, hatta uçak ile yolculuk yaparak kısa sürede bu mesafenin kat edilmesi, namazı kısaltarak kılmaya engel teşkil etmez. Burada zamana değil, kat edilen mesafeye itibar edilir. Öngörülen 4 beridlik (90 km. lik) mesafe kat edilince, namazı kısaltarak kılmak caiz olur.[598]

Mukim kimsenin namazı kısaltarak kılan seferî bir imama tabi olmasına mani yoktur. Ancak imam olan seferî kişi ikinci rekâtın sonunda selam verir vermez kendisine tabi olan mukim cemaate zaman kaybetmeksizin hemen *"Siz namazınızı (dört rekâta) tamamlayın. Çünkü ben seferîyim"* demesi menduptur. Nitekim Resulullah (s.a.s), Veda haccında Mekkelilere namaz kıldırırken kendisi ve beraberindeki Medineli Müslümanlar dört rekâtlı namazları kısaltarak kılmışlardı. Kendisine tabi olan Mekkeli Müslümanlara,

يَا أَهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أَرْبَعًا فَإِنَّا سَفْرٌ

"Ey şehir (Mekke) halkı, siz dört rekât kılın. Biz seferîyiz."[599] demiştir.

2. Yolculuğa çıkan kişi, namazı kısaltarak kılabilmesi için sefere niyet etmiş olmalıdır. Ancak sefer niyetinin geçerli olabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir:

a. Yolcu, gideceği mesafenin tamamını kat etmeye ilk çıkış anında niyet etmiş olmalıdır. Nereye gideceğini bilmeyen, seferinin hangi tarafa olacağına karar vermeyerek yola çıkan bir kişi, dünyanın tamamını dolaşsa bile, seferî sayılmak için gerekli olan mesafeyi kat etmeye niyet etmiş olmadığından namazı kısaltarak kılması caiz olmaz. Aynı şekilde seferîlik mesafesini kat etmeye niyet ettiği halde, yolculuğu kesip ikamete niyet eden kişi de artık namazı kısaltamaz.

Hanefi mezhebine göre seferî kişinin bilfiil ikamete başlamadıkça salt ikamete niyet etmekle namazı tam olarak kılması gerekmez. Mesela Ankara'dan Şanlıurfa'ya giden bir kişi yoldayken Şanlıurfa'da 15 günden fazla kalmaya niyet ederse namazı kısaltarak kılar; Şanlıurfa'ya vardıktan sonra tam olarak kılar.

b. Yolcu, karar vermede bağımsız olmalıdır. Başkasına tabi olarak yolculuğa çıkan kişinin, bağlı olduğu şahsın yolculuğu kesmeye niyet etmemesi hâlinde kendisinin kesmeye niyet etmesi geçerli olmaz. Mesela kadın kocasıyla, asker komutanıyla, hizmetçi efendisiyle birlikte yolculuk yaparken bu hükme tabi olur. Yolculuğa niyet eden kişinin ergen olması şart değildir. Bir çocuk, namazı kısaltmaya ruhsat veren bir mesafeyi kat etmeye niyet ederse namazı kısaltarak kılar. *Hanefi mezhebine göre yolculuğa niyette ergenlik şarttır.*

---

598 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 467; Bedâiü's-Sünen, I, 115.
599 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 304; Ebu Dâvûd, Salât, 279.

3. Namazı kısaltarak kılmanın sahih olması için, yapılan yolculuk mubah amaçlı olmalıdır. Yol kesmek, adam vurmak ve hırsızlık yapmak gibi haram amaçlı bir yolculuğa çıkan kişi namazı kısaltamaz. Kısaltarak kılarsa namazı geçerli olmaz. Yapılan yolculuk mubah amaçlı olur da yolculuk esnasında haram bir fiil işlenirse bu, namazın kısaltılarak kılınmasına engel teşkil etmez.

Hanefi mezhebine göre namazı kısaltarak kılmanın sahih olması için yolculuğun mubah amaçlı olması şart değildir.

4. Yolcunun namazı kısaltarak kılabilmesi için, örfe göre seferî sayılabilecek bir mesafeye ulaşması gerekir. Buna göre yolculuğa çıkan kişi, içinde yaşamakta olduğu yerleşim birimine bağlı bina, bağ, bahçe ve mezarlık gibi yerleri geride bırakmadıkça namazlarını kısaltarak kılamaz. Liman kentlerinden birinde yaşayan bir kişi, yolculuğunu deniz ulaşım aracıyla yapacaksa, aracının hareket etmesi anından itibaren namazını kısaltarak kılar. Araç eğer şehirdeki evlerin hizasından gitmekteyse, bu evleri geçip geride bırakmadıkça namazı kısaltarak kılması caiz olmaz.

5. Namazı kısaltarak kılmanın sahih olması için, namazı kısaltarak kılan seferî kişinin, namazı tam olarak kıldırmakta olan mukim veya seferî bir imama tabi bulunmaması şarttır. Mukim veya namazı tam olarak kıldırmakta olan seferî bir imamın arkasında bulunan seferi kişinin namazı tam olarak kılması gerekir. Vakit içinde de olsa vakit dışında da olsa hüküm aynıdır.

Yolcu, namazın tamamını veya bir kısmını mukim ya da namazı tam olarak kıldırmakta olan seferî bir imama tabi olarak kılarsa, son teşehhütte imama tabi olsa bile namazını tam olarak kılması gerekir. Abdullah b. Abbas (r.a)'a bu konuda, *"Seferî kişi yalnız kıldığında dört rekâtlık namazı iki rekât olarak kılıyor. Ama mukim bir imama tabi olduğunda dört rekât olarak kılıyor. Bunun sebebi nedir?"* diye sorulduğunda, *"Bu, Sünnetin tâ kendisidir"* diye cevap vermiştir.[600]

Hanefi mezhebine göre yolcunun ancak vakit içinde mukim imama uyması caizdir. Bu durumda da namazını tam olarak kılması gerekir. Vakit çıktıktan sonra mukim imama tabi olması caiz değildir. Çünkü vakit çıktıktan sonra iki rekâtlık farz, artarak dört rekâta çıkmaz. Yolcunun -şayet kılmamışsa- vakit çıktıktan sonra namazı iki rekât olarak zimmetine girmiş olur. Bu takdirde mukim bir imama tabi olursa namazı batıl olur. Zira bu durumda birinci ka'de yolcu için farz; mukim imam içinse vaciptir. Gerek vakit içinde gerekse vakit dışında imamın durumu muktedinin durumundan üstte olmalıdır. Mukim kimsenin seferî birine tabi olması, hem vakit içinde hem de vakit dışında sahihtir. Bu durumda mukim, imamın selam vermesinden sonra kalkıp yalnız başına iki rekât daha kılarak namazını dört rekâta tamamlar.

600 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 473.

6. Namazı kısaltarak kılmanın sahih olması için her namazın iftitah/Tahrim tekbirini alırken kısaltmaya niyet etmek şarttır.

7. Seferîlik hâli namazın başından sonuna kadar devam etmelidir. Gemi ile yolculuk etmekte olan seferî bir kişi, namazı kısaltarak kılmaktayken gemisi onun ikamet mahalline varır veya oradan geçerse yahut kendisi ikamete niyet edip etmediğinden ya da vardığı yerin kendi beldesi olup olmadığından şüpheye düşerse namazını tam olarak kılar. Çünkü bu sayılan durumlarda namazı kısaltma ruhsatı ortadan kalkmış ya da kalkıp kalkmadığı hususunda şüphe meydana gelmiştir.

Namazı Kısaltmaya Engel Olan Ikamet Niyeti

Yolculuk hâlindeki bir kişinin ikamete niyet etmesi, namazları kısaltarak kılmasına engel teşkil eder. Yolcu, vardığı beldede giriş ve çıkış günleri hariç, dört tam gün ikamete niyet ederse artık namazlarını tam olarak kılar, kısaltması caiz olmaz. Bundan az bir süre için ikamete niyet eder veya hiçbir niyette bulunmazsa, bilfiil dört gün ikamet etse dahi namazı kısaltarak kılabilir. Bu, yolcunun ikamet mahallinde kalmaya ihtiyacının bulunmaması hâlinde söz konusu olan bir hükümdür. Ama ikamet mahallinde kalmaya ihtiyacı varsa ve oradaki işinin dört günden önce tamamlanamayacağını kesinlikle biliyorsa, orada niyet etmeksizin de olsa kalıp beklemesiyle seferîlik hükmü sona erer. Oraya ulaşınca ikamete niyet etmese de mukim sayılır. Orada dört tam gün kalacağını kesin olarak bilmez de işi uzarsa, 18 gün süreyle namazlarını kısaltarak kılar.

Hanefi mezhebine göre peş peşe tam 15 gün ikamete niyet eden kişinin, namazını kısaltması caiz olmaz. Ama bu süreden bir saat bile olsa daha az müddetle ikamete niyet eden kişi mukim sayılmaz. Seferî olduğundan ötürü dört rekâtlık farz namazlarını kısaltarak kılması gerekir. Sefer mesafesi kadar bir yere gitmeye niyet eden kişi, bu yolculuğunu tamamlamadan dönerse, sırf dönüşe niyet etmekle namazlarını tam olarak kılması gerekir.

Sefere çıkılırken, namazı kısaltmaya başlamanın mubah olduğu yere geri dönülmesi esnasında artık namazlar kısaltılamaz; tam olarak kılınmaları gerekir. Bu yer, seferî kişinin vatanı olsa da olmasa da aynı hüküm söz konusudur. Vatan, kişinin yaz-kış sürekli olarak ikamet ettiği yerdir. Seferdeki bir kişi, ihtiyaçtan dolayı olsun olmasın vatanına geri döndüğünde, ikamete niyet etse de etmese de seferîlik hâli sona erer. Geri dönüş esnasında vatanına ulaşıncaya dek namazlarını kısaltarak kılar. Geri dönüşü vatanından başka bir beldeye ise ve bu dönüşü de bir ihtiyaca dayanmıyorsa, menzile varmadan sefer hükmünü kesecek miktardaki bir ikamete niyet etmedikçe seferîliği ortadan kalkmaz. Ancak bu niyeti yaparken sakin olup yürüyüş hâlinde olmamalı, başkasının sevk ve idaresinde olmayıp kendi başına karar verme yetkisine sahip olmalıdır. Bu niyeti yaptıktan sonra sırf menzile varmakla seferîliği sona erer. Mezkûr ikamete niyet etmeyince seferîliği sona ermez. Ancak şu iki durum bu hükmün dışındadır:

1. Bilfiil mezkûr ikamette bulunmak.
2. Mezkûr menzile vardıktan sonra orada ikamete niyet etmek.

Kendi vatanından başka yere dönen kişinin dönüşü bir ihtiyaca dayanmaktaysa ve oradaki işinin dört günden önce tamamlanmayacağını kesin olarak biliyorsa, ikamete niyet etmese bile sırf oraya varıp yerleşmekle seferîliği sona erer. Ama işinin dört günde tamamlanacağını bilirse seferîliği sona ermez ve o beldede bulunduğu süre zarfında namazlarını kısaltarak kılar.

Bu anlattıklarımız, seferî kişinin bütün zaman boyunca işinin tamamlanacağı beklentisi içinde olmamasıyla ilgilidir. Ama bütün zaman boyunca işinin tamamlanacağı beklentisi içinde olursa seferîliği sona ermez ve tam 18 gün müddetle namazlarını kısaltarak kılabilir. Dönmeye niyet etmek de vatana dönmek gibidir. Ancak bu niyeti yaparken yürüyüş halinde değil, sükûnet halinde bulunmak gerekir.

Seferî kişinin kendi vatanından başka bir yere dönmeye niyet edişine gelince bu dönüş, eğer bir ihtiyaca dayanıyorsa seferîliği sona ermez. Dönüp dönmemekte tereddüt etmek de dönmek gibidir.

SEFERÎLİKTE NAFİLE NAMAZLAR

Seferîlikte nafile namazları kılmak müstehaptır. Bu nafilelerin farzlara bağlı olup olmaması ve farz namazın kısaltılarak ya da tam olarak kılınması, namazların cem edilip edilmemesi bu hükmü değiştirmez. Bu konuda delil teşkil edebilecek rivayetlerden bazıları şunlardır:

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : سَرَيْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِى غَزَاةٍ أَوْ قَالَ سَرِيَّةٍ فَلَمَّا كَانَ فِى آخِرِ السَّحَرِ عَرَّسْنَا ، فَمَا اسْتَيْقَظْنَا حَتَّى أَيْقَظَنَا حَرُّ الشَّمْسِ ، فَجَعَلَ الْقَوْمُ مِنَّا يَنْتَبِهُ فَزِعًا دَهِشًا ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- أَمَرَنَا فَارْتَحَلْنَا ، ثُمَّ سِرْنَا حَتَّى ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ ، ثُمَّ نَزَلْنَا فَقَضَى الْقَوْمُ حَوَائِجَهُمْ ، ثُمَّ أَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ ، فَصَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ ، ثُمَّ صَلَّى الْغَدَاةَ

İmran b. Husayn (r.a)'dan rivayet edilmiştir: *"Resulullah (s.a.s) ile birlikte gaza yapmak üzere bir sefere çıktık. Seher vaktinin sonu olduğunda gözlerimizi uyku bürüdü ve uyuduk. Nihayet güneşin (üzerimize vurduğu) sıcaklığı ile uyandık. Topluluğumuzdakilerden bazıları dehşet ve ürküntü ile uyanmaya başladılar. Resulullah (s.a.s) uyandığında yola koyulmamızı emretti. Biz de yola koyulup gittik. Derken güneş biraz yükseldi. Sonra mola verdik. Topluluktakiler tuvalet ihtiyaçlarını giderdiler (ve abdest aldılar). Sonra (Resulullah (s.a.s), Bilal'e emir verdi. O da ezan okudu. İki rekât (sabah sünnetini) kıldık. Sonra emir verdi. Bilal (r.a) kâmet getirdi. Sonra Resulullah (s.a.s), sabah namazını(n farzını) kıldırdı."*[601]

[601] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 217.

عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ صَحِبْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَرًا فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إِذَا زَاغَتْ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ

Berâ' b. Âzib el-Ensari (r.a)'den rivayet edilmiştir: *"Resulullah (s.a.s) ile birlikte on sekiz yolculuğa katıldım. Zeval vakti öğle namazın(ın farzın)dan önceki iki rekâtı (sünneti) terk ettiğini asla görmedim."*[602]

عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ فِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ

Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet edilmiştir: *"Peygamber (s.a.s) ile birlikte seferde öğle namazını iki rekât olarak kıldım. Sonra da iki rekât (sünnet) kıldım."*[603]

> *Hanefi mezhebine göre seferî kimse seyir ve intikal halinde farzlara bağlı sünnet namazları kılmaz. Ama varmak istediği hedefe varıp yerleştikten sonra bu sünnetleri kılması gerekir. Korku ve endişe halinde de seferî kimse bu sünnetleri kılmaz. Ama güven ve sükûnet hâllerinde kılması gerekir.*[604]

Y. CEM'İ TAKDİM VE CEM'İ TEHÎR

İki namazı bir arada kılma ruhsatı yolcuların her namaz vaktinde mola verip namazla meşgul olarak yolculuklarını uzatmamaları ve sefer zorluğunu daha da fazlalaştırmamaları için seferî kimselere sürekli olarak tanınmıştır. Fazla miktarda yağmur yağması durumunda cemaate gitmenin zorlaştığı durumlarda mukim kimselere de bu ruhsat tanınmıştır.

Namazların birleştirilerek kılınmasının/cem yapmanın meşruluğu Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in uygulaması ile sabittir. Abdullah b. Abbas (r.a), bu konuda şu rivayetlerde bulunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلَاةِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إِذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

"Resulullah (s.a.s), yolculukta öğle ile ikindi namazlarını, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kılardı."[605]

جَمَعَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِى سَفْرَةٍ سَافَرَهَا فِى غَزْوَةِ تَبُوكَ فَجَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَقُلْتُ لاِبْنِ عَبَّاسٍ : مَا حَمَلَهُ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَ : أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أُمَّتَهُ

---

602 Ebu Dâvûd, Salât, 276.
603 Tirmizî, Ebvâbü's-Sefer, 393.
604 Hâşiyetü İbn Abidin, II, 131.
605 Buhârî, Ebvâbü Taksirü's-Salât, 13.

“Resulullah (s.a.s), Tebük savaşı için yaptığı yolculukta öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı.” Bu rivayeti Abdullah b. Abbas (r.a)’tan dinleyip nakleden Said b. Cübeyr (r.a) der ki: Ben Abdullah b. Abbas (r.a)’a, *“Resulullah (s.a.s)’ı buna (namazları birleştirerek kılmaya) iten sebep neydi?”* diye sordum. Bana, *“Ümmetini sıkıntıya sokmamak istedi de ondan”* diye cevap verdi.[606]

Öğle vaktinde öğle namazını ikindi namazıyla; akşam vaktinde de akşam namazını yatsı namazıyla birlikte kılmaya cem-i takdim denir. Öğle namazını ikindi vaktinde ikindi namazıyla, akşam namazını da yatsı vaktinde yatsı namazıyla birlikte kılmaya ise cem-i tehîr denir. Sabah namazına gelince bunun hiçbir durumda başka bir vaktin namazıyla birleştirilerek bir arada kılınması sahih olmaz.

Belirtilecek sebeplerden birinin tahakkuk etmemesi durumunda beş vakit farz namazdan birini vaktinden önceye alarak ya da vaktinden sonraya bırakarak başka bir vaktin namazıyla birlikte kılmak caiz olmaz. Zira Yüce Allah, her namazı kendi vakti içinde kılmamızı açık bir ifadeyle emretmiştir:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً

“Namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.”[607]

Ancak kolaylık ve müsamaha dini olan İslamiyet, bazı sebeplerin oluşması durumunda sıkıntı ve güçlüğü ortadan kaldırmak maksadıyla bazı farz namazların, vakitleri dışında kılınmasına ruhsat vermiştir. Şunu da belirtelim ki, bu konuda mezhepler arasında meydana gelen ihtilaftan sakınmak için efdal olan, cem’ yapmaksızın namazları vakitlerinde kılmaktır. Ayrıca sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de sefer hâlinde namazlarını hep kısaltarak kılardı. Ama cem’i her zaman uygulamazdı. Cem’ ederek kılmak daha faziletli olsaydı, sefer hâlinde namazlarını hep cem’ ederek kılardı. Ama bununla birlikte bazen cem-i takdim, bazen de cem-i tehir şeklinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birlikte kılmıştır. Şu rivayetleri buna delil olarak göstermek mümkündür:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ إِلَى وَقْتِ الْعَصْرِ ثُمَّ نَزَلَ فَجَمَعَ بَيْنَهُمَا فَإِنْ زَاغَتْ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ

Enes b. Mâlik (r.a)’ten rivayet: *“Resulullah (s.a.s), güneş batıya meyletmeden önce yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine erteler, (ikindi olunca) mola verir, ikisini cem’ eder (birlikte kılar)dı. Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti girdi) ise hareketten önce her öğle namazını kılar, sonra yola çıkardı.”*[608]

---

[606] Müslim, Salâtü’l-Müsafirîn, 6.
[607] Nisâ, 4/103.
[608] Buhârî, Taksirü’s-Salât, 16.

Resulullah (s.a.s), korkulu bir durum veya yağmur yağması söz konusu olmadığı zamanlarda da Medine'de öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını cem ederek kılmıştır. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

جَمَعَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمَدِينَةِ فِى غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ مَطَرٍ

"Resulullah (s.a.s) Medine'de öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını korkulu bir durum olmadığı ve yağmur yağmadığı halde cem' ederek kıldı."[609]

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 15-18 Mayıs 2002 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen *"Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I"*in sonuç bildirgesinin 37. maddesinde bu konuda şöyle denmektedir:

"Namazın günde 5 vakit oluşu Kur'an, Sünnet ve Müslümanların ittifakı ile sabittir. Bununla birlikte Hz. Peygamberin bazı uygulamaları sefer hâlinde öğle ile ikindinin ve akşam ile yatsının hem takdim hem de tehir biçiminde (birini diğerinin vaktinde) cem edilerek bir arada kılınabileceğini göstermektedir. Hz. Peygamberin mukim iken de bazen cem yaptığına dair rivayetler ve sahabe yorumları bir bütün halinde değerlendirildiğinde bunun sebepsiz olmadığı, alışkanlık hâline getirilmemek kaydıyla dinen geçerli bir mazerete dayandığı anlaşılmaktadır."

CEM'İ TAKDİM İLE CEM'İ TEHİRİN SEBEPLERİ

Gerekli sefer şartlarını taşıyan ve yolculuk mesafesi de en azından 90 km. olan yolcuların öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem'i takdim veya cem'i tehir şeklinde kılmaları caizdir.

Hacıların Arafat'ta öğle vaktinde öğle ile ikindi namazlarını cem'i takdim; Müzdelife'de yatsı vaktinde akşamla yatsı namazlarını cem'i tehir şeklinde birlikte kılmaları caizdir.[610]

Yağmur nedeniyle öğle ve ikindi, akşam ve yatsı namazları cem' edilmek istendiklerinde sadece cem'i takdim şeklinde kılınabilirler. Hastalık hâlinde de cem yapılabileceğine dair görüş tercihe şayan bir görüştür.[611]

Yukarıda zikredilen sebepler dolayısıyla namazların cem' edilebileceği hususunda Hanefi mezhebi dışındaki diğer mezhepler ittifak halindedirler.

Hanefi mezhebine göre ise sefer ve yağmur yağması hâllerinde cem' yapmak caiz değildir. Sadece hac ibadetini eda edenlerin Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını cem'i takdim; Müzdelife'de ise akşam ile yatsı namazlarını cem'i

609 Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 6.
610 Nevevî, el-Mecmu', IV/249.
611 Cezirî, Mezahib, I/487.

tehir şeklinde kılmaları hac menasikindendir.[612] *Hanefi bilginleri bu konudaki görüşlerine Abdullah b. Mesud (r.a)'un şu rivayetini delil göstermektedirler:*

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةً بِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إِلَّا صَلَاتَيْنِ جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَصَلَّى الْفَجْرَ قَبْلَ مِيقَاتِهَا

Abdurrahman, Abdullah b. Mesud (r.a)'un şöyle dediğini rivayet etti: *"Peygamberin (s.a.s) iki namaz dışında namazları vakti dışında kıldığını görmedim. Akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı. Sabah namazını da vaktinden önce kıldı."*[613]

CEM'İ TAKDİM İLE CEM'İ TEHİRİN ŞARTLARI

Cem'i takdimin yapılabilmesi için şu altı şartın gerçekleşmesi gerekir:

1. Niyet

İki namazı cem' ederek kılmaya niyet etmek. Mesela akşamla yatsı namazlarını cem'i takdim şeklinde birlikte kılmak isteyen kişinin kalben, akşamdan sonra yatsıyı kılacağına niyet etmesi gerekir. Bu niyetin, selamla birlikte de olsa ilk namazda yapılması şarttır.

2. Tertip

Önce içinde bulunulan vaktin namazının, sonra da öne alınan namazın kılınması gerekir. Çünkü içinde bulunulan vakit, ilk namazın vaktidir. İkinci namaz ona bağlı olarak kılındığı için, kılma önceliğinin birinciye verilmesi şart olmaktadır.

Önce birinci, peşinden ikinci namaz kılındıktan sonra bir şart veya rüknün yerine getirilmediği için birinci namazın fasit olduğu anlaşılırsa, şart ve rükünleri tam olarak yerine getirilmiş olsa bile ikinci namaz da fasit olur. Çünkü bu durumda vaktin namazının sahih olarak kılınmış olması şartı tahakkuk etmemiştir. Ama her hâlükârda ikinci namaz nafile olarak gerçekleşmiş olur.

3. Müvalat

İki namazın arasına uzun bir fasıla konmaksızın peş peşe kılınmaları şarttır. Çünkü cem' edilerek kılınmaları, onları tek namaz hâline getirir. Tek namazın rekâtları arasına fasıla konmaksızın peş peşe kılınmaları nasıl farz ise, aynı şekilde bu iki namazın da, aralarına fasıla konmaksızın peş peşe kılınmaları farzdır. Nafile namaz kılma, bayılma ve sehiv gibi bir mazeret dolayısıyla da olsa aralarına fasıla konması durumunda cem' geçersiz olur ve ikinci namazın artık asli vaktinde kılınması gerekir. Aynı şekilde aralarında sünnet namaz kılmak da cem'i bozar.[614] Ama aralarına kâmet getirme veya abdest alma ya da teyemmüm etme gibi kısa bir

612 İbn Abidin, II/504, 509.
613 Buhârî, Hac, 98; Müslim, Hac, 48; Abdurrezzak, Musannef, II, 551.
614 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, II, 396.

fasıla konması cem'e zarar vermez.[615] Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s), Nemire'de cem' yaparken iki namaz arasında kâmet getirmiştir.

4. Sefer Hâlinin Devamı

Sefer hâli, ikinci namazın iftitah tekbiri alınıncaya kadar devam etmelidir. Öyle ki, ikinci namazın iftitah tekbiri alındıktan sonra seferîlik sona erse bile cem'e devam edilir. Ama ikinci namaza başlamazdan önce seferîlik sona ererse, iki namazı cem' ederek kılmak sahih olmaz. Çünkü cem' etmeyi mubah kılan sebep ortadan kalkmıştır.

5. Birinci Namazın Vaktinin Devam Etmesi

Birinci namazın vaktinin, ikinci namaza sahih olarak girilmesine (İnikad) kadar çıkmayacağı kesin olarak bilinmelidir.

6. Birinci Namazın Sahih Olarak Kılınmış Olduğunun Zannedilmesi

Birinci namazın sahih olarak kılındığının zannedilmesi, cem'in sahihliği bakımından şarttır. Mesela birinci namaz Cuma namazı ise ve ihtiyaç yokken Cuma namazı birden fazla camide kılınmaktaysa, hangisinin daha önce kılındığı veya beraberce kılındıkları hususunda şüpheye düşülürse, ikindi namazını öne alarak cem'i takdim yapıp Cuma namazıyla birlikte kılmak sahih olmaz.

Seferîlikte namazları cem'i tehir şeklinde birlikte kılmanın sahih olması için iki şart gereklidir:

a. Cem'i tehir için birinci namazın vaktinde niyet etmek. Birinci namazın vaktinde niyet edilirken, geriye tam veya kısaltılmış olarak namaz kılabilecek kadar bir zaman kalmış olmalıdır. Cem'i tehir edecek kişi eğer birinci namazın vaktinde niyet etmemişse veya etmiş olup da geriye tam veya kısaltılmış olarak namaz kılmaya yetecek kadar bir zaman kalmamışsa günahkâr olur. Bu namazın sadece bir rekâtını bile vakit içinde kılamazsa, namazı kazaya kalmış olur. Vakit içinde bir rekâtını kılabilirse, haram işlemiş olmakla birlikte namazını eda etmiş sayılır.

b. Sefer hâlinin, cem'i tehir olarak kılınan namazların sonuna kadar devam etmesi. Seferîlik, bu namazların sonuna dek devam etmeyip sona ererse, tehirine niyet edilen namaz kazaya kalmış olur. Cem'i tehir şeklinde kılınan namazlar arasında tertip ve müvalata riayet etmek şart değil, sünnettir.

Cem'i tehirde tertip ve muvalat şartı aranmaz. Böyle olunca da iki namaz arasında nafile namaz kılınabilir. Mesela öğle namazıyla ikindi namazını cem'i takdim veya tehir şeklinde kılacak olan bir kimse öğle namazının sünnetini namaza başlarken kılabileceği gibi ikindi namazından sonra da kılabilir. Bu

---

[615] Nevevî, el-Mecmu' IV/253; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/1378.

iki namazı cem'i tehir şeklinde kılacak olan bir kimse ise bu sünneti iki namaz arasında kılabilir. Yine bir kimse akşam namazıyla yatsı namazını cem'i takdim şeklinde kılacağı zaman bu namazların sünnetlerini sona bırakır. Bu iki namazı cem'i tehir şeklinde kılacağı zaman akşamın farzından sonra sünnetini de kılar, ondan sonra yatsı namazının farzını kılmaya başlar. Önce yatsı namazını kılacak olursa ardından yatsının sünnetini, sonra akşamın farzını kılmaya başlar ve tabii ki akşamın farzından sonra sünnetini de kılar.[616]

Mukim kimsenin yağmur sebebiyle ikindiyi öne alarak Cuma namazıyla birlikte cem'i takdim şeklinde vaktin evvelinde kılması caizdir. Bu yağmur, elbiselerin üstünü veya ayakkabıların altını ıslatacak kadar da olsa cem'i takdim yapmak caiz olur. Eriyen kar ve dolu da bu bakımdan yağmur hükmündedir. Mukim kişinin böyle yapabilmesi için elbette ki bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yağmur, eriyen kar ve dolu, her iki namazın iftitah tekbirleri esnasında ve birinci namazın selamı esnasında mevcut olmalıdır ki, birinci namaz ikinciyle birleştirilebilsin. Yağmurun birinci veya ikinci namazda ya da bu ikisinden sonra kesilmesinin cem'i takdime bir zararı olmaz.

2. İki namaz arasında tertibe riayet edilmelidir.

3. İki namaz arasında müvalata riayet edilmeli, yani aralarına bir fasıla konulmamalıdır.

4. Seferîlikte yapılan cem'de olduğu gibi bu cem' edişte de cem' için niyet edilmelidir.

5. İkinci namazın en azından iftitah tekbirinin cemaatle alınması gerekir. Cemaatin, namazın sonuna kadar devam etmesi şart değildir. Birinci rekâtın tamamlanmasından önce cemaatten ayrılıp münferid olarak namaz kılınsa bile, kuvvetli görüşe göre bunun bir sakıncası olmaz.

6. Bu iki namazı kıldıran imam, hem imamlığa hem de cemaate niyet etmelidir.

7. Cem' ediş, örfe göre uzaktaki bir namazgâhta olmalıdır. Öyle ki, cemaat buraya gelirken yolda zorluk çekmiş olmalıdır. Görevli imam bu hükme tabi değildir. Yağmurdan ötürü eziyet görmese bile cemaate, iki namazı cem' ederek kıldırabilir. Bu sayılan şartlardan biri gerçekleşmediği takdirde mukim kişi, iki namazı cem' ederek bir arada kılamaz. Şiddetli karanlık, rüzgâr, korku, çamur ve hastalık meşhur görüşe göre mukim kişinin iki namazı cem' etmesini mubah kılan sebeplerden değildir. Ancak hastalık hâlinde iki namazın cem'i takdim veya cem'i tehir şeklinde kılınmasının caiz olduğuna dair görüş tercih edilmiştir.

---

[616] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 483-484.

Z. NAMAZLARIN KAZASI

Detaylara girmeden önce konuyla ilgili bazı terimlerin bilinmesine ihtiyaç olduğundan, bu konuda kullanacağımız bazı terimleri açıklamamız gerekmektedir. Şöyle ki:

Edâ: Vecibenin, belirlenen vaktinde yerine getirilmesidir. Şu halde bir kişi, namazın bir rekâtını vakti içinde kılarsa, kalan kısmını vakti çıktıktan sonra tamamlasa bile o namazı edâ etmiş sayılır.

Hanefi mezhebine göre vakit içinde iftitah tekbirini alan kişi, namazın kalan kısmını vakit çıktıktan sonra tamamlarsa o namazı edâ etmiş sayılır.

İade: Fesattan başka bir kusur nedeniyle vakit içindeyken vecibenin mislinin ifa edilmesidir.[617]

Hanefi mezhebine göre hükmü tahrimen mekruhluk içeren bir kusurla sakatlanmış olsa da edâ edilen her namazın vakit içinde de vakit dışında da iade edilmesi gerekir.

Kaza: Vecibenin vakti çıktıktan sonra ifa edilmesi ya da namazın, vakti çıktıktan sonra kılınmasıdır.

Namaz kılmakla yükümlü olan kişilerin, farz namazlarını belli vakitlerinde kılmaları vaciptir. Dinen geçerli mazereti olmayan kişinin, namazı vaktinde kılmaması büyük günahtır. Dinen geçerli bir mazereti olan kişi namazı vaktinde kılamadığı için günahkâr olmaz. Kişinin karşılaştığı mazeretlerin bazısı namazı direkt olarak düşürürken bazısı vaktinin dışına çıkarılmasını mubah kılar.

Yüce Allah, farz namazların vakitli olduklarını beyan buyurmakla, bu farizanın zamanında eda edilmesinin gerekliliğini kuvvetle vurgulamıştır:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً

"Namaz, müminlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."[618]

Şu halde namazı mazeretsiz olarak vaktinde kılmama günahından kurtulmak için kaza edilmesinin yanı sıra, böyle bir günahı bir daha işlememeye söz vererek tövbe etmek de gerekir. Mazereti nedeniyle namazı vaktinde kılamayan kişinin, mazereti ortadan kalktıktan sonra bu namazını kaza etmesi gerekir.

Kişinin kendi namazlarını vaktinde kılmaya özen göstermesi, kazaya kalmaması için gerekli tedbirleri alması gerektiği gibi, başkalarının da namazlarının kazaya kalmaması için gereken önlemleri almalıdır. Mesela uyumakta olan bir kimsenin vaktin namazını kılmadığını biliyorsa ve vakit de daralmış ise namazını kılması için onu uyandırması müstehap olur. Çünkü Yüce Allah, bir âyet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

---

617 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1147.
618 Nisâ, 4/103.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

"İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın."[619]

Bu hususta Hz. Aişe (r.a) de şöyle demiştir:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَأَنَا رَاقِدَةٌ مُعْتَرِضَةٌ عَلَى فِرَاشِهِ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَنِي فَأَوْتَرْتُ

"Peygamber (s.a.s) namaz kılarken ben onun yatağında uzanıp yatmış idim. Vitri kılmak istediğinde beni uyandırır, ben de vitir namazını kılardım."[620]

Peygamberin (s.a.s) Hz. Aişe (r.a)'den başkalarını da namaz için uyandırdığına ilişkin bir rivayet de şöyledir:

عَنْ مُسْلِمِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ فَكَانَ لَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إِلَّا نَادَاهُ بِالصَّلَاةِ أَوْ حَرَّكَهُ بِرِجْلِهِ

Müslim b. Ebi Bekre, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Peygamber (s.a.s) ile birlikte sabah namazına gittim. Yanından geçtiği (uyumakta olan) herkese mutlaka namaza gelmesi için sesleniyor ya da ayağı ile onu kıpırdatıyordu."*[621]

NAMAZI DİREKT OLARAK DÜŞÜREN MAZERETLER

Özel hâllerindeki kadınların namazları direkt olarak düşer. Deliren veya bayılan kimseler de aynı hükme tabidirler. Yani bunlar, bu hâllerinde kılamadıkları namazlarını, bu mazeretleri ortadan kalktıktan sonra kaza etmezler. Meseleyi daha geniş bir şekilde ele alacak olursak şöyle diyebiliriz: Delirme hâli tam bir namaz vakti devam eder ve bu delirmede deliren kişinin bir etkisi yoksa, arada kılamamış olduğu namazları kaza etmesi gerekmez. Aksi halde kaza etmesi gerekir. Kendi fiilinin bir sonucu olmaksızın sarhoş olan veya bayılan kimseler de bu bakımdan deli hükmündedirler. Delirme veya âdet görme gibi bir mazeret, namaz vaktinin başlangıcından itibaren acelece temizlenip namaz kılacak kadar bir zaman geçtikten sonra meydana gelmiş ise, mazeretin ortadan kalkmasından sonra bu vaktin namazını kaza etmek vacip olur. Mazeretin kalkması anında vaktin geri kalanında iftitah tekbiri alacak kadar veya daha fazla bir zaman kalmışsa, bu vaktin namazının ve bununla birlikte cem' edilerek kılınabilen önceki vaktin namazının kaza edilmesi vacip olur. İkindiyle birlikte öğle namazı gibi. Tabii bunun için de mazeretin ortadan kalkmasından sonra kalan zamanın, abdest alıp iki namazı kılmaya yetecek kadar olması da şarttır.

---

619 Mâide, 5/2.
620 Buhârî, Salât, 103.
621 Ebu Dâvûd, Salât, 293.

Bu anlatılanlar, kişinin abdest alarak temizlenmesiyle ilgili hükümlerdir. Teyemmüm ile temizlenmesi durumuna gelince, bu kişinin iki teyemmüm ve iki namaz kılmasına yetecek kadar zamanın olması şarttır. Aksi takdirde kendisine sadece bir namaz farz olur. Önceki vaktin namazını kılması farz olmaz. Dinden çıkan kişinin dinden çıkması esnası ile tekrar dine dönünceye kadar geçen süre boyunca kılmadığı namazları üzerinden kalkmaz. Tekrar İslam'a döndüğü takdirde o namazları kaza etmesi gerekir.

NAMAZI VAKTİ DIŞINA ÇIKARMAYI MUBAH KILAN MAZERETLER

Namazı vakti dışına çıkarmayı mubah kılan mazeretler, iki namazı cem' ederek kılma bahsinde anlatıldı. Onlara ek olarak uyku, unutkanlık ve hayati tehlike arz eden durumlar da dinen geçerli mazeretlerdir. Ancak unutkanlık, bir taksirden olmadığı takdirde namazı vakti dışına çıkarma hususunda bir mazeret sayılabilir. Ama oyun ve eğlenceye dalma gibi bir meşguliyetten ötürü unutup namazı geciktiren kişi, mazeretli sayılmaz; geciktirdiğinden dolayı günahkâr olur.

NAMAZLARI KAZA ETMENİN HÜKMÜ

Farz namazlar eğer bir mazeret dolayısıyla kazaya bırakılmışlarsa, fırsat doğunca acilen kaza edilmeleri mendup, tehirli olarak kaza edilmeleri ise vaciptir. Ama mazeret olmaksızın kazaya bırakılmışlarsa, fırsat doğunca acilen kaza edilmeleri vaciptir. Şafii mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre farz namazlar ister mazeret dolayısıyla ister mazeretsiz olarak kazaya bırakılmış olsunlar, fırsat doğunca acilen kaza edilmeleri vacip olur.

Vaktinde kılınmayan farz namaz, yükümlünün zimmetinde kalır. Bu zimmetten kurtulmak için bir an önce kaza edilmesi gerekir. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاَةِ أَوْ غَفَلَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا ، فَإِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ (أَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِى)

"Biriniz uyuya kaldığı ve dalgınlığa kapılır da namazı kılamazsa, hatırladığında o namazı kılsın. Doğrusu güç ve heybet sahibi Allah şöyle buyuruyor: 'Beni anmak için namaz kıl!'."[622] (Ta-ha: 20/14)

Uykuda kalarak veya unutarak vaktinde kılınamayan farz namazları kaza etmek vacip olduğuna göre, kasıtlı olarak vaktinde kılınmayan namazları kaza etmek öncelikle vacip olur. Vaktinde kılınmayan namazları kaza etme hükmünden şu durumlar istisna edilmiştir:

---

622 Müslim, Mesâcid, 56.

1. Kazaya kalmış olan namaz, Cuma hutbesi esnasında hatırlanması durumunda acilen değil, Cuma namazının kılınmasından sonra kaza edilmelidir.

2. Özürsüz olarak kazaya kalmış olan namaz, henüz kılınmamış olan bir namazın vaktinin sonunda hatırlanır da bu vaktin sonunda, mezkûr kaza namazını ve vakit namazının bir rekâtını kılmaya yetecek kadar bir zaman kalmamış ise, bu durumda öncelikle o vaktin namazı eda edilir. Daha sonra da kaza namazı kılınır.

3. Vakit namazına başladıktan sonra, üzerinde kaza namazı bulunduğunu hatırlayan kişi, başlamış olduğu namazı tamamlar. Ondan sonra kaza namazını kılar. Vaktin dar veya geniş olması bu hükmü değiştirmez. Geçim sağlamak için çalışmak, yemek yemek, uyumak, farz-ı ayn olan ilmi tahsil etmek gibi mazeretler dışında kaza namazlarını geciktirmek caiz olmaz.

Zimmetinde acilen kılınması gereken bir kaza namazı bulunan kişinin, bu namazı kaza etmeden nafile namazlarla meşgul olması haramdır. Her ne kadar Zerkeşi aykırı görüşte de olsa bu durumda kılınan nafile namazlar -kılınması haram olmakla birlikte- geçerli olurlar. Bu nafilelerin, farz namazlara bağlı sünnetler (Revatip) olması veya diğer sünnet ya da mendup namazlar olması bu hükmü değiştirmez.[623] Bu kişi, zimmetinde kaza namazları kalmadıktan sonra nafile kılabilir.

Hanefi mezhebine göre zimmetinde kaza namazı bulunan kimseler nafile namaz kılabilirler.

KAZA NAMAZLARININ KILINIŞ ŞEKLİ

Bir kişi herhangi bir farz namazı vaktinde kılamayıp kazaya bırakırsa, kaza ederken kaza ettiği yeri ve zamanı göz önünde bulundurarak kılar. Yani seferî bir kişi dört rekâtlı namazlardan birini kazaya bırakacak olur ve bunu seferdeyken kaza ederse iki, mukim iken kaza ederse dört rekât olarak kılar. Çünkü asıl olan dört rekâttır. Mukim iken asıl olana dönmek gerekir. Mukim bir kişi dört rekâtlı namazlardan birini kazaya bırakır ve bunu kaza ederse dört rekât olarak kılar. Kaza ederken mukim veya seferî olması bu hükmü değiştirmez.[624]

Hanefi mezhebine göre mukim iken kazaya kalan dört rekâtlık bir namaz, seferîlikte de ikamette de dört rekât olarak kılınır. Seferî iken kazaya kalan dört rekâtlı bir namaz, seferîlikte de ikamette de iki rekât olarak kılınır.

Kaza namazı geceleyin kılınırsa kıraatin sesli yapılması, gündüzleyin kılınırsa sessiz yapılması sünnettir.[625]

---

623 Fethu'l-Muîn (Babu's-Salât), I, 23.

624 Cezirî, Mezahib, I, 492.

625 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1154 -1155.

KAZA NAMAZLARINI KILARKEN TERTİBE UYMAK

Kaza namazlarını kılarken aralarındaki tertibe uymak sünnettir. Mesela kazaya kalmış olan sabah namazını, kazaya kalmış olan öğle namazından önce; aynı şekilde kazaya kalmış olan akşam namazını, kazaya kalmış olan yatsı namazından önce kaza etmek sünnettir. Yine bunun gibi kazaya kalmış olan namazlarla vakti içinde eda olarak kılınan namazlar arasındaki tertibe de uymak sünnettir. Bu tertibe uyulmadan kılınan namazlar sahih olur ama sünnete muhalefet edilmiş olur. Şu halde az olsun çok olsun kaza namazları arasındaki tertibe uymak sünnettir. Bunlardan biri diğerinden önceye alınırsa, mahallinden öne alınmış olan namaz sahih olur. Ancak sünnete aykırı davranıldığı gerekçesiyle iade edilmesi uygun olur. Buna göre kazaya kalan ikindi namazını kazaya kalan öğle namazından önce kaza etmek; aynı şekilde kazaya kalan salı gününün öğle namazını, kazaya kalan pazartesi gününün öğle namazından önce kaza etmek sahih olur. Ama yukarıda da ifade edildiği gibi bu durumda sünnete aykırı davranılmış olur.

Kaza namazlarıyla vakit namazları arasındaki tertibe uymak da iki şartla sünnet olmaktadır:

1. Vakit namazının, zamanında kılınamayıp kaçırılmasından korkma durumu söz konusu olmamalıdır. Vakit namazının kaçırılması, belirlenen vakti içinde bir rekâtının kılınamaması demektir.

2. Kaza namazları, vakit namazına başlanmadan önce hatırlanmış olmalıdır. Hatırlanmayıp vakit namazına başlanırsa, artık hatırlansa da bu namazı tamamlamak gerekir. Başlanmış olan vakit namazını, vakit geniş olsa bile kaza namazlarından dolayı kesmek caiz olmaz. Vaktin müsait olduğu zannedilerek vakit namazından önce kaza namazına başlanır, ancak daha sonra bu namaz tamamlandığı takdirde henüz kılınmamış olan namazın vaktinin çıkacağı anlaşılırsa, kılınmakta olan kaza namazı ya kesilir ya da nafileye çevrilir; vakit namazına kavuşmak için selam verilir. En faziletlisi böyle yapmaktır.

Namazların cem'i bahsinde de anlatıldığı gibi cem'i takdim şeklinde kılınan iki vakit namazı arasındaki tertibe uymak vacip, cem'i tehir şeklinde kılınan iki vakit namazı arasındaki tertibe uymaksa sünnettir.

Hanefi mezhebine göre kaza namazları arasında ve kaza namazlarıyla vakit namazları arasındaki tertibe uymak vaciptir. Zimmetinde altı vakitten az kaza namazı bulunanların bu tertibe uymaları zorunludur.

ZİMMETİNDE SAYISI BELİRSİZ KAZA NAMAZLARI BULUNANLAR

Zimmetinde sayısını bilemeyecek kadar çok sayıda kaza namazı bulunan bir kişi, zimmetten kurtulduğuna kesin olarak kanaat getirinceye dek kaza namazı kılmaya devam etmelidir. Kaza namazlarını kılarken günlerini belirtmeye gerek

yoktur. Kaza etmeye niyet edilen namazı sadece sabah, öğle veya akşam namazı şeklinde belirtmek yeterlidir.

Hanefi mezhebine göre kaza namazlarını kılarken vakit ve zamanlarını belirtmek gerekir. Mesela sabah namazını kaza eden kişi, "Kılamadığım ilk sabah namazını …" veya "Kılamadığım son sabah namazını kılmaya niyet ettim" demelidir.

ZİMMETİNDE KAZA BULUNAN KİMSELER NAFİLE NAMAZ KILABİLİRLER Mİ?

Farzlara bağlı olsun olmasın nafile namazların kılınması muhtelif hadislerde tavsiye ve teşvik edilmiştir. Mesela Ebu Hüreyre (r.a)'nin rivayet ettiği bir kudsi hadiste Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ اللّٰهَ قَالَ مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ

Yüce Allah buyurdu ki: *"Benim veli bir kuluma düşmanca davranan kimseye ben savaş ilân ederim. Kulumun kendisine farz kıldığım şeyi yaparak bana yakın olmaya çalışmasından hoşlandığım kadar başka bir şeyden hoşlanmam. Kulum sürekli nafile ibadetler yaparak bana yakın olmaya çalışır; nihayet ben de onu severim. Ben onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve üzerinde yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isterse ona veririm. Bana sığınacak olursa onu himayeme alırım."*[626]

Bu hadiste de ifade edildiği gibi nafile namaz kılmak her ne kadar kulu Cenab-ı Allah'a yakın kılsa da farz namazlar öncelik sırasını her zaman korumakta devam edecektir. Bir hadiste, nafile namazların, farz namazlardaki eksikliklerin tamamlanması için meşru kılındıkları bildirilmiştir:

إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ النَّاسُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الصَّلاَةُ ، قَالَ يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ : انْظُرُوا فِى صَلاَةِ عَبْدِى أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟ فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً ، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ : انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِى مِنْ تَطَوُّعٍ ، فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ : أَتِمُّوا لِعَبْدِى فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ. ثُمَّ تُؤْخَذُ الأَعْمَالُ عَلَى ذَلِكُمْ

"Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği ameli namaz olacaktır. (Hesap sırasında) onur ve üstünlük sahibi olan Allah, –kendisi her şeyi daha bildiği halde– meleklerine şöyle buyurur: Kulumun namazına bakın bakalım. Tam mı kılmış, yoksa eksik mi bırakmış?' Namazı tam kılmış ise kendisi için (defterine) tam olarak yazılır. Namazında

---

[626] Buhârî, Rikak, 38.

bir şeyi eksik bırakmış ise, 'Bakın bakalım. Kulumun (kılmış olduğu) nafile namazları var mı?' diye sorar. Nafile namazları varsa, 'farzlarını nafileleri ile tamamlayın' diye emreder. Sonra kulun amelleri hep bu şekilde ele alınır."[627]

Yukarıdaki açıklamalardan sonra zaman zaman karşılaşılan şu sorunun cevabını aramamız gerekmektedir: Bir kimsenin zimmetinde kalan kaza namazları varken nafile namaz kılması caiz olur mu? Kıldığı takdirde bu namazlar sahih olur mu?

Farz namazları vaktinde kılmak gerekir. Vaktinde kılınmayıp sonraya bırakılması manevi sorumluluk sebebidir. Farz namaz bir şekilde kazaya kalmış ise, kazasının da geciktirilmeden kılınması gerekir. Hâl böyle iken zimmetinde kaza namazı bulunan kimsenin henüz bu zimmetindeki borçtan kurtulmadan nafile namaz kılması doğru olmaz. Konuyla ilgili olarak Hz. Ali (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : يَا عَلِيُّ مَثَلُ الَّذِى لاَ يُتِمُّ صَلاَتَهُ كَمَثَلِ حُبْلَى حَمَلَتْ ، فَلَمَّا دَنَا نِفَاسُهَا أَسْقَطَتْ فَلاَ هِىَ ذَاتُ وَلَدٍ وَلاَ هِىَ ذَاتُ حَمْلٍ ، وَمَثَلُ الْمُصَلِّى كَمَثَلِ التَّاجِرِ لاَ يَخْلُصُ لَهُ رِبْحُهُ حَتَّى يَخْلُصَ لَهُ رَأْسُ مَالِهِ ، كَذَلِكَ الْمُصَلِّى لاَ تُقْبَلُ نَافِلَتُهُ حَتَّى يُؤَدِّى الْفَرِيضَةَ

"Ey Ali, namazını tam kılmayan kimse hamile bir kadın gibidir. Doğum vakti yaklaştığında çocuğunu düşürür. Artık o kadın ne çocuk sahibidir, ne de hamile. Namaz kılan kimse bir tüccar gibidir. Sermayesi sağlam olmadan kazancı da sağlam olmaz. Aynı şekilde namaz kılan kişinin de, farzı edâ etmedikçe nafilesi kabul edilmez."[628]

Sonuç olarak namaz, zekât ve diğer ibadetler eda edilirken uyulması gereken sünnetlerinde bir eksiklik kalmış ise, bu eksiklik nafile ibadetlerle tamamlanır. Yoksa bu ibadetlerin farz olanları yapılmamış ise, yapılmış olan nafileler bu farzların yerine geçmez.[629] Bununla birlikte kazası olan bir kimsenin kıldığı nafile namaz sahih olur. Ama farz dururken nafile ile iştiğal etmek haramdır.

> *Hanefi mezhebine göre ise kazaya kalmış namazların kazası ile meşgul olmak, nafile namaz kılmaktan önemli ve önceliklidir. Ancak vakit namazları ile birlikte kılınan revâtip sünnetler, teravih, duhâ, evvabin ve teheccud gibi kılınması hakkında Resulullah (s.a.s)'ın emir ve tavsiyesi olan namazlar bunun dışındadır. Dolayısıyla revatip sünnetlere riayet gösterilmeli ve bu sünnetler kaza namazı kılmak gerekçesiyle terk edilmemelidir.*

627 Ebu Dâvûd, Salât, 149.
628 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 387.
629 İbn Hacer el-Heytemî, Tuhfetü'l-Muhtâc, II, 219-220.

NAFİLE KILMANIN YASAKLANDIĞI VAKİTLERDE KAZA NAMAZI KILINMASI

Kazaya kalmış namazlar, nafilelerin kılınmasının yasaklandığı vakitler dâhil her vakitte kılınabilirler. Ancak özellikle kastederek bu vakitlerde kılanların kıldıkları kaza namazları sahih olmaz.

Hanefi mezhebine göre kaza namazlarının üç vakitte kılınması caiz olmaz:

1. Güneşin doğuşu esnasında,

2. Zeval vaktinde,

3. Güneşin batması esnasında. Bu vakitler dışında sabah ve ikindi namazından sonra da kaza namazı kılınabilir.

Hatip Cuma hutbesini okurken kaza namazı kılmak caiz değildir. Hatip hutbeye başlamamış olsa bile minbere oturduktan sonra, müştemilatıyla birlikte her iki hutbeyi tamamlayıncaya kadar kaza namazı kılınamaz. Bu arada kılınan kaza namazları nafile olarak da gerçekleşmez.

CUMA NAMAZI

Cuma kelimesi Arap dilinde toplanma ve bir araya gelme anlamına gelmektedir. Cuma gününde insanlar namaz kılmak için bir araya gelip toplandıkları için bu güne Cuma adı verilmiştir. Cenab-ı Allah'ın bu günde birçok hayırları bir araya getirip topladığı, bu günde Âdem peygamber (a.s)'in vücudunun organları bir araya getirilip yaratılışı tamamlandığı veya yeryüzüne indirildikten uzun bir süre sonra Hz. Havva ile buluşup bir araya geldiği için bu güne Cuma adı verildiği de söylenmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda, belli ve muazzam gün anlamında bu güne *"Yevmü'l-arûbe"* veya rahmet günü anlamında *"Yevmü'r-rahme"* de denilmiştir.

Cuma namazı namazların en faziletlisi olduğu gibi, Cuma günü de günlerin en faziletlisidir. Cuma günü, üzerine güneşin doğduğu günlerin en hayırlısıdır. Cuma gününün fazilet ve üstünlüğü hakkında Peygamber (s.a.s) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَهُوَ أَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ يَوْمِ الْأَضْحَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ فِيهِ خَمْسُ خِلَالٍ خَلَقَ اللّٰهُ فِيهِ آدَمَ وَأَهْبَطَ اللّٰهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الْأَرْضِ وَفِيهِ تَوَفَّى اللّٰهُ آدَمَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ اللّٰهَ فِيهَا الْعَبْدُ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ حَرَامًا وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا سَمَاءٍ وَلَا أَرْضٍ وَلَا رِيَاحٍ وَلَا جِبَالٍ وَلَا بَحْرٍ إِلَّا وَهُنَّ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

"Şüphesiz Cuma günü, Allah katında günlerin efendisi ve en ulusudur. Cuma günü Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramından daha ulu bir gündür. Cuma gününün beş özelliği vardır: Allah, Âdem'i o günde yarattı. Âdem'i o günde yeryüzüne indirdi. Âdem'i o günde vefat ettirdi. O günde öyle bir saat vardır ki, kul o saatte Allah'tan bir

şey dilerse, dilediği şey haram olmadığı takdirde Allah dilediğini ona mutlaka verir. Kıyamet de o günde kopacaktır. Allah'a yakın olan melek, gök, yer, rüzgârlar, dağlar ve deniz. Bunların hepsi Cuma günün (ün heybetin)den korkarlar."[630]

A. HÜKMÜ

Cuma namazı müstakil bir farz-ı ayn olup namazların en faziletlisidir. Farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bu namazın farz oluşuyla ilgili olarak Kitap'ta şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَۜ

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[631]

Bu ayette, inananların Cuma namazına koşmaları, yani işi gücü bırakıp derhal Cuma namazını kılmaya gitmeleri emredilmektedir. Bir işin derhal yerine getirilmesi, ancak farz olan bir şey için emr edilir. Yine bu ayette, Cuma saatinde mükellefler namazdan alıkonmasınlar diye alışveriş yapmak yasaklanmıştır. Cuma namazı farz olmasaydı, onun için alışverişin bırakılması emredilmezdi.

Cuma namazının farz oluşunun sünnetteki deliline gelince, bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونَنَّ مِنَ الغَافِلِينَ

"Cuma namazı kılmayan birtakım insanlar, ya buna son verirler ya da Allah kalplerini mühürler de gafillerden olurlar."[632]

رَوَاحُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ

"Cuma namazına gitmek, ergenlik çağına ulaşmış her Müslümana farzdır."[633]

مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قَلْبِهِ

"Önemsemeyerek üç cumayı terk eden kişinin kalbini Allah mühürler."[634]

İcma deliline gelince, bütün Müslümanlar Cuma namazının farzlığı konusunda görüş birliği etmişlerdir.

Cuma namazının hicretten önce farz kılındığına, ama Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in Mekke'de bu namazı kıldırma imkânını bulmadığına dair rivayetler

---

630 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 79.
631 Cum'a, 62/9.
632 Müslim, Cumua, 12; Nesâî, Cumua, 2.
633 Ebu Dâvûd, Taharet, 129; Nesâî, Cumua, 2.
634 Ebu Dâvûd, Salât, 210.

bulunmakla birlikte ilk Cuma namazını Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), hicret esnasında Medine yakınlarındaki Ranuna vadisinde kıldırmıştır.[635]

Siyer kaynaklarında anlatıldığına göre Resulullah (s.a.s), hicretten önce henüz Mekke'de iken Mus'ab b. Umeyr (r.a)'i Müslümanlara Kur'an öğretme göreviyle Medine'ye gönderirken ona, gideceği yerde Cuma namazı kıldırmasını emretmişti. Mus'ab (r.a) Medine'ye vardığında eşraftan Es'ad b. Zürare (r.a)'ye konuk oldu. Ona Cuma namazını anlattı ve namazları onun kıldırmasını arzu ettiğini söyledi. Es'ad (r.a) da onun bu isteği üzerine Beni Beyaza kabilesi yurdunda İslam tarihinde ilk Cuma namazını kıldırdı.

Peygamber (s.a.s) Efendimiz ve ashabı Mekke'de kendileri kılmadıkları halde, Medine'de Cuma namazı kılmaları için Mus'ab (r.a) ve arkadaşlarından Cuma namazı kılmalarını niçin istemişti? Bunun iki sebebi olabilir:

1. Cuma namazı kılmak için gerekli olan kırk kişilik cemaatin oluşmasına, o sıralarda Mekke'deki Müslümanların sayısı yetmiyordu.

2. İkinci sebep ise –sanki bu daha kuvvetli görünüyor– herkese duyurarak aleni bir şekilde kılmak Cuma namazının vazgeçilmez bir niteliğidir. Mekke'de iken Kureyşlilerin baskı ve zulmünden çekinen Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu namazı aşikâr bir şekilde kılamazdı. Şu da var ki Cuma namazı Mekke döneminde değil de Medine döneminde farz kılınmış olabilir. Nitekim sahabe-i kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın Medine'de minber üzerinde şöyle buyurduğunu bizzat işittiğini rivayet etmiştir:

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فَرِيضَةً مَكْتُوبَةً فِى مَقَامِى هَذَا فِى شَهْرِى هَذَا فِى عَامِى هَذَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ وَجَدَ إِلَيْهَا سَبِيلاً .فَمَنْ تَرَكَهَا فِى حَيَاتِى أَوْ بَعْدِى جُحُودًا بِهَا واسْتِخْفَافًا بِهَا وَلَهُ إِمَامٌ عَادِلٌ أَوْ جَائِرٌ فَلاَ جَمَعَ اللّٰهُ لَهُ شَمْلَهُ. وَلاَ بَارَكَ لَهُ فِى أَمْرِهِ ، أَلاَ وَلاَ صَلاَةَ لَهُ ، أَلاَ وَلاَ وُضُوءَ لَهُ ، أَلاَ وَلاَ زَكَاةَ لَهُ ، أَلاَ وَلاَ حَجَّ لَهُ ، أَلاَ وَلاَ بِرَّ لَهُ حَتَّى يَتُوبَ. فَإِنْ تَابَ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

"Bilesiniz ki onur ve üstünlük sahibi olan Yüce Allah, sizden kılma imkânını bulanlara Cuma namazını şu bulunduğum yerde, şu ayımda ve şu senemde kıyamet gününe kadar kesinleşmiş bir farz kılmıştır. Ben hayatta iken veya benden sonra inkâr ederek veya hafife alarak, âdil veya zalim bir imamı bulunduğu halde bu namazı terk eden kimsenin bozulan düzenini Allah yoluna koymasın, işini hayırlı ve bereketli kılmasın. Haberiniz olsun o kişinin namazı yoktur. Haberiniz olsun, tövbe etmedikçe o kişinin abdesti yoktur. Haberiniz olsun o kişinin zekâtı yoktur. Haberiniz olsun o kişinin haccı

---

[635] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1280.

yoktur. Haberiniz olsun o kişinin hiçbir iyiliği yoktur. Tövbe edince de Allah tövbesini kabul buyurur.”[636]

B. CUMA NAMAZININ ŞARTLARI

Öğle namazı ve *“namazın şartları”* bölümünde anlatılan şartlar Cuma namazı için de geçerlidir. Cuma namazında bunlara ek bazı şartlar daha gereklidir. Buna göre Cuma namazının şartlarını vücup ve sıhhat şartları olmak üzere iki kısımda ele almak mümkündür:

Vücup, Yani Farz Olmasının Şartları

Cuma namazının farz olmasının şartları şunlardır:

1. Müslüman olmak. Bir kişiye Cuma namazı kılmanın farz olması için, o kişinin Müslüman olması şarttır. Gayrimüslimler Cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler.

2. Ergen olmak. Cuma namazı ergen kimselere farzdır. Dolayısıyla çocuklar Cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler.

3. Akıllı olmak. Cuma namazı akıllı kimselere farzdır. Dolayısıyla deli ve baygın kimseler cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler. Ama Cuma vaktinde sarhoş olan kimse, bu namazı kılmakla yükümlüdür. Fakat sarhoş iken namaz kılması caiz değildir. Ayılıp kendine geldikten sonra Cuma namazı yerine o günün öğle namazını kılması gerekir.

4. Erkek olmak: Kadınlara Cuma namazı farz değildir. Ama kadınlar, cemaate gidip Cuma namazını kılarsa namazları sahih olur ve öğle namazının yerine geçer. Kadın olabileceği ihtimalinden ötürü hünsây-ı müşkil de Cuma namazı kılmakla yükümlü değildir.

5. Hür olmak: Cuma namazı kölelere farz değildir. Ama kadınlarda olduğu gibi köleler de cemaate gidip Cuma namazını kılacak olurlarsa, namazları sahih ve öğle namazının yerine geçerli olur.

6. Sağlıklı olmak. Cuma namazı sağlıklı kimselere farzdır. Hasta kimseler Cuma namazına gittikleri takdirde hastalıkları, ağrı ve sızıları daha da artacak ya da iyileşmeleri gecikecek ise bu namazı kılmakla yükümlü olmazlar. Ashab-ı kiramdan Tarık b. Şihab (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلَّا أَرْبَعَةً عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوْ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ

---

[636] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 171; Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, II, 402.

"Cuma namazını cemaatle kılmak her Müslümana farz olan bir haktır. Ancak dört kişi hariç: Başkasının mülkiyetinde bulunan köle veya kadın veya çocuk ya da hasta kimse."[637]

Hastaya hizmet eden hasta bakıcı da cuma namazı ile yükümlü olmama konusunda hasta kimse hükmündedir.

Kendi başına mescide gitmesi mümkün olmayan veya kendisini götürecek birini bulamayan körün Cuma namazı kılması farz değildir. Kendisini normal bir ücretle de olsa mescide götürecek birini bulan veya kendi başına mescide gidebilen körün ise Cuma namazı kılması farzdır.

Eli ayağı tutmayan ve mescide gitmesi çok zor olan yaşlı kimseye de Cuma namazı farz değildir.

Cuma namazını terk etmeyi mubah kılan bir özrün bulunmaması: Bineğe binerek veya başkası tarafından taşınarak mescide gittiğinde zarar görecek olan kişinin Cuma namazı kılma yükümlülüğü düşer. Ücretle tutulacak bir kişinin kendisini mescide taşıması suretiyle mescide gidebilir ve ödeyeceği bu ücret de bütçesine zarar vermezse, Cuma namazını kılması farz olur. Kötürüm olan bir hastayı mescide götürecek biri bulunur ve götürmesi sebebiyle hastanın kendisine bir zarar gelmezse, Cuma namazını kılması farz olur.

Cuma namazına gittiği takdirde canına, malına veya ırzına zarar gelme korkusu olan kişi Cuma namazı kılmakla yükümlü değildir.

7. Hava şiddetli derecede sıcak veya soğuk olmamalıdır. Aşırı derecede çok yağmur yağması ve mescide giden yolların çamurlu olması da bu hükme tabidir.

8. Suçsuz yere bir zalimin, kendisini hapsetmesinden veya kendisine zarar vermesinden korkan kişi Cuma namazı kılmakla yükümlü değildir. Ama bu zulmü hak eden kişi Cuma namazı kılmaktan muaf değildir.

9. Cuma namazı kılınan bir beldede ikamet etmek. Seferî olduğu halde ikamete niyet eden kişilerle Cuma namazının cemaat nisabı her ne kadar tamamlanmasa da mukim kimselerin ve ikamete dört tam gün için niyet eden yolcuların Cuma namazı kılmaları gerekir. Vatan edinmek, bir yerde sürekli olarak kalmaya niyet etmek demektir ki, bu da Cuma namazının farz ve sahih olması için şarttır. Cuma namazı bir beldede sürekli olarak ikamete niyet eden kişilere farz olur.[638]

10. Kişi, vatan edindiği yerde bulunmalıdır. Cuma namazı kılınan yerin şehir olması şart değildir. Köylerde, ağaç dallarından yapılan evlerde, barakalarda oturanlar da Cuma namazı kılmakla yükümlüdürler. Çadırlarda yaşayanlar, çoğunlukla göçebe olduklarından, Cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler.

637 Ebu Dâvûd, Salât, 215.
638 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/414-416; Cezirî, Mezahip I, 380-381.

Bunlar, Cuma namazı kılınan beldeye yakın olduklarında, oraya bağlı olduklarından Cuma namazı kılmakla yükümlü olurlar.

Cuma ezanını işitemeyecek kadar uzakta olan kişiye Cuma namazı farz değildir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اَلْجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ

"Cuma namazı, ezanı duyan herkese farzdır."[639]

Ancak bu durumda bulunan kişilerin sayısı kırka ulaşırsa, Cuma namazı kılınan yakın beldeye gitmeleri gerekmez ama bulundukları yerde Cuma namazı kılmaları gerekir.

Ramazan veya Kurban bayramının ilk gününün Cuma gününe denk gelmesi durumunda, şehir veya kasabaya gelip bayram namazı kılmış olan köylüler şehirde veya kasabada bekleyip de Cuma namazı kılmakla yükümlü olmazlar. Konuyla ilgili bir rivayette Abdullah b. Ömer (r.a) şunları söylemiştir:

اجْتَمَعَ عِيدَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ ثُمَّ قَالَ مَنْ شَاءَ أَنْ يَأْتِيَ الْجُمُعَةَ فَلْيَأْتِهَا وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَتَخَلَّفَ فَلْيَتَخَلَّفْ

"Resulullah (s.a.s)'ın zamanında iki bayram bir araya geldi. (Bayram, Cuma gününe rastladı. Efendimiz cemaate bayram) namazını kıldırdı. Sonra şöyle buyurdu: 'Cuma namazına gelmek isteyen gelsin. Gelmek istemeyen de gelmesin.'"[640]

CUMA NAMAZIYLA YÜKÜMLÜ OLMAYANIN ÖĞLE VEYA CUMA NAMAZI KILMASI

Cuma namazıyla yükümlü olma şartlarından birini taşımadığı veya mazereti olduğu için Cuma namazı kılmakla yükümlü olmayan kimsenin kılacağı namazla ilgili hükümler şöyle sıralanabilir:

1. Cuma namazı kılmakla yükümlü olmayan kimse yine de camiye gelirse, oraya gelmiş olması sebebiyle Cuma namazı kılması kendisine farz olmaz. Ancak orada beklemekten zarar görmeyecek olan hasta, âmâ, dönüş yolu yağmurlu olan kimseler bu hükmün dışındadırlar. Zorluk ve meşakkat içinde oldukları için Cuma namazı bunlara farz kılınmamıştır. Camiye gelmiş olmakla bu zorluk ve meşakkat ortadan kalkmış, dolayısıyla Cuma namazı kılmaları farz olmuştur.

2. Cuma namazı kılmakla yükümlü olmayan kimse, öğle veya Cuma namazından birini kılma seçeneğine sahiptir. Cuma namazını kılarsa öğle namazı için de yeterli olur. Çünkü Cuma namazı yükümlülüğü, mazereti sebebiyle üzerinden kalkmıştı. Ama kendini zorlar da camiye gelir ve Cuma namazını kılarsa bu kendisi için yeterli olur. Öğle namazını kılarsa bu da caiz olur. Çünkü asıl kılmakla

[639] Ebu Dâvûd, Salât, 212.
[640] İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 166; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/416.

yükümlü olduğu farz budur. Ayakta durmakta çok zorlanan hasta kimse de kendisini zorlayıp namazını ayakta kılarsa namazı geçerli olur.

Cuma namazı kılmama mazeretine sahip olan bir kimse bu mazeretinin sona ereceğini ümid ediyorsa, Cuma namazına gitme ümidini yitirinceye kadar öğle namazını geciktirmesi bu kişiye mendup olur. Ama beklemeyip öğle namazını vaktin başlangıcında kılar sonra da henüz vakit varken bu mazereti ortadan kalkarsa, Cuma namazını da kılması gerekmez.

Mazeretinin sona ereceğini ümid etmeyen kimsenin, namazı vaktin başlangıcında kılma faziletini kaçırmamak için öğle namazını vaktin başında kılması mendup olur. Mazeret sahibi kimse öğle namazını kıldıktan sonra Cuma namazını da kılarsa, öğle namazını kılmakla farzı yerine getirmiş olur. Kıldığı Cuma namazı ise nafile olarak gerçekleşir.

3. Kadınlar ve seferî kimseler gibi Cuma namazıyla yükümlü olmayan kimseler camiye gelirlerse Cuma namazını kılmaları caiz olduğu gibi geçerli de olur.

4. Cuma namazıyla yükümlü olmayan kimseler camiye gelirlerse, imamın iftitah tekbiri almasından önce camiden çıkıp gidebilirler. Çünkü Cuma namazının kendilerine farz olmasına engel olan mazeretleri, sırf camiye gelmiş olmaları sebebiyle ortadan kalkmış olmaz. Ancak hasta ve âmâ kimseler bu hükmün dışında tutulmuşlardır. Fakat hasta kimse camide beklemekten dolayı zorlanıp zarar görecekse o da camiden ayrılıp gidebilir.

5. Namaz kılmakla yükümlü olan fakat Cuma namazı kılmanın kendisine farz olma şartlarından birini yitiren kimse önce de belirtildiği gibi öğle namazını kılar. Bu durumda birden fazla kişinin mevcut olması hâlinde bunların öğle namazını cemaatle kılmaları sünnet olur. Ancak mazeretleri görünür değilse o zaman imamın arkasında namaz kılmak istemiyorlarmış ya da basit sebeplerle Cuma namazı kılmıyorlarmış gibi bir izlenim vermemek için cemaatle kıldıklarını gizli tutmaları gerekir.[641]

> *Ancak Hanefi mezhebine göre bu durumdaki kimselerin o günün öğle namazını cemaatle kılmaları tahrimen mekruhtur. Çünkü o gün o vakitte cemaat oluşturmak, sadece Cuma namazına mahsustur.*

6. Cuma namazıyla yükümlü olan kimsenin Cuma namazı kılınmazdan önce öğle namazını kılması caiz olmaz. Çünkü bunlar, *"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."*[642] emrine muhataptırlar. Bu kimsenin Cuma namazı kılınmazdan önce öğle namazını kılması yeterli olmaz. Cumadan önce kılınan bu namazın cumadan sonra yeniden kılınması gerekir.[643]

---

641 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 417.
642 Cum'a, 62/9.
643 Nevevî, el-Mecmu', IV, 357-364.

CUMA NAMAZI VAKTİNDE ALIŞVERİŞ YAPMAK

Cuma namazı vaktinde alışveriş yapma yasağı hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın."[644]

Cuma namazı vaktinde alışveriş yapmakla ilgili hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

Zeval vaktinden önce alışveriş yapmak, Cuma namazı vakti dışındaki diğer vakitlerde yapılan alışverişler gibi mekruh olmayıp caizdir.

Cuma namazının kılınmasından sonra da alışveriş yapmak mekruh olmayıp caizdir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَث۪يراً لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz."[645]

Cuma namazı kılmakla yükümlü olmayan kimselerin Cuma namazı vaktinde alışveriş yapmaları ne haram ne de mekruhtur. Her ikisi veya ikisinden biri Cuma namazı kılmakla yükümlü olan kimselerin zeval vaktinden sonra ama imamın mescide gelmesinden veya minbere oturmasından ya da müezzinin iç ezanı okumasından önce alışveriş yapacak olurlarsa, bu alışveriş tenzihen mekruh olur.

İmamın minbere oturmasından ve müezzinin iç ezanı okumaya başlamasından sonra alışveriş yapmak haramdır.[646]

C. CUMA NAMAZININ SIHHAT/GEÇERLİLİK ŞARTLARI

Cuma namazının sıhhat/geçerlilik şartları altı tanedir:

1. Cuma Namazının Öğle Vaktinde Kılınması

Cuma namazının vakti, öğle namazının vaktidir. Dolayısıyla öğle vaktinden önce veya sonra kılınması durumunda sahih olmaz. Cuma namazının vakti sahih hadislerle bildirilmiştir:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ

---

[644] Cum'a, 62/9.
[645] Cum'a, 62/10.
[646] Şirazî, El-Mühezzeb, I, 361.

Enes b. Mâlik (r.a)'den rivayet: *"Resulullah (s.a.s), güneşin zevale meyletmesi esnasında Cuma namazını kılardı."*[647]

عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كُنَّا نُجَمِّعُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ ثُمَّ نَرْجِعُ نَتَتَبَّعُ الْفَيْءَ

İyas, babası Seleme b. Ekva' (r.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Resulullah (s.a.s) ile beraber güneşin zevale ermesi esnasında Cuma namazını kılar, sonra da (serinlemek için) dönüp gölgelikleri araştırırdık."[648]

Peygamber (s.a.s), Cuma namazını öğle vaktinin başında kılardı. Kendisinden sonra raşid halifeler de bu hususta ona uymuşlardır. İmam Şafii (rh. a), *"Peygamber (s.a.s), Ebubekir, Ömer, Osman ve onlardan sonraki din büyükleri Cuma namazlarını zeval vaktinden sonra kılmışlardır."* demiştir.[649]

Cuma kılacak kadar vakit varken namaza başlanır, fakat namaz uzatılır ve bu arada vakit çıkarsa, kılınmakta olan namaz batıl olmayıp dört rekâta tamamlanarak öğle namazı yerine kılınmış olur. Bunu yaparken de öğle namazına niyet edilmez. Eklenen 3. ve 4. rekâtlarda imam, kıraati sessiz yapar. Ekleme yapmadan namazı kesmek ve öğle namazını baştan kılmak haram olur. Ama vakit daraldığı halde Cuma namazına yetişebileceğini zannederek namaza başlanır da namazdayken vakit çıkarsa, kılınan namaz batıl olup öğle namazına dönüşmediğinden, dört rekâta tamamlanmaz.[650]

2. Cuma Namazının Şehirde Kılınması

Cuma namazının, köy olsun şehir olsun, mağaralıklar veya yer altı bodrumları olsun, binaları bir arada bulunan yerlerde kılınması. Cuma namazı ancak binaların bir arada bulunduğu yerleşim birimlerinde kılınır. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz ile raşid halifeler döneminde bu namaz sadece ahalisinin yaz-kış yurt edindiği yerleşim birimlerinde kılınmıştır. Bu yerleşim birimindeki binaların taştan, kerpiçten, betondan veya ahşaptan olması fark etmez. Kendilerine Cuma namazı farz olan ahalisinin kırk erkekten az olmaması şartıyla yerleşim biriminin büyük veya küçük olması da fark etmez.

Cuma namazının illa da mescitte kılınması şart değildir. Yerleşim biriminin içinde olduktan sonra açık alanda da kılınabilir. Yerleşim biriminin dışında açık veya kapalı mekânda kılınan Cuma namazı geçerli olmaz. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz Cuma namazını şehir dışında kılmış değildir.

---

647 Buhârî, Cumua, 14.
648 Müslim, Cumua, 10.
649 Nevevî, el-Mecmu', IV, 380.
650 Nevevî, el-Mecmu', IV, 378.

3. Cuma Namazının Cemaatle Kılınması

Cuma namazını kılan cemaatin, en azından kırk kişi olması ve bu kırk kişinin de namaz kılınan yeri sürekli yurt edinen ergenlik çağına girmiş erkeklerden oluşması şarttır. Çünkü gerek Peygamber (s.a.s) Efendimizin zamanında gerekse raşid halifelerin ve onlardan sonraki halifelerin zamanında Cuma namazı kırk kişiden az bir cemaatle kılınmış değildir.

Kırk kişilik cemaat kadın ve seferî kimselerden oluşursa, bu cemaatle kılınan namaz geçerli olmaz. Çünkü Cuma namazı kadınlara ve seferî kimselere farz değildir. Ama cemaat tam olarak gerekli şartları taşıyan erkeklerden oluşur da onlara kadınlar ve seferî kimseler eklenirse, kılınan Cuma namazı geçerli olur.

Cuma namazının ancak gerekli şartları taşıyan kırk kişilik cemaatle kılınması halinde geçerli olacağının delili şu rivayetlerdir:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَ قَائِدَ أَبِيهِ بَعْدَ مَا ذَهَبَ بَصَرُهُ عَنْ أَبِيهِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّهُ كَانَ إِذَا سَمِعَ النِّدَاءَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَرَحَّمَ لِأَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ فَقُلْتُ لَهُ إِذَا سَمِعْتَ النِّدَاءَ تَرَحَّمْتَ لِأَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ جَمَّعَ بِنَا فِي هَزْمِ النَّبِيتِ مِنْ حَرَّةِ بَنِي بَيَاضَةَ فِي نَقِيعٍ يُقَالُ لَهُ نَقِيعُ الْخَضَمَاتِ قُلْتُ كَمْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ قَالَ أَرْبَعُونَ

Kâ'b b. Mâlik'in oğlu Abdurrahman'dan rivayet edilmiştir. Abdurrahman, babasının gözlerini kaybetmesinden sonra ona güdücülük yapıyordu. Babası Cuma günü ezan sesi duyduğunda, Es'ad b. Zürare'ye rahmet okuyordu. Abdurrahman diyor ki: "Ben babama şöyle dedim:

– Ezan sesini duyduğunda Es'ad b. Zürare'ye rahmet okudun, neden?

– Çünkü o bize Medine'nin Beni Beyaza mahallesindeki Nakiu'l-Hadimat mevkiinde engin bir otlakta ilk Cuma namazını kıldırmıştı.

– O gün siz kaç kişiydiniz?

– Kırk kişiydik."[651]

عَنْ جَابِرٍ قَالَ : مَضَتِ السُّنَّةُ أَنَّ فِى كُلِّ ثَلاَثَةٍ إِمَامًا ، وَفِى كُلِّ أَرْبَعِينَ فَمَا فَوْقَ ذَلِكَ جُمُعَةٌ وَفِطْرٌ وَأَضْحًى، وَذَلِكَ أَنَّهُمْ جَمَاعَةٌ

Sahabe-i kiramdan Cabir (r.a) şöyle demiştir: *"Sünnetteki uygulama her üç kişi için bir imamının olması, her kırk kişi veya daha fazlasının Cuma, Ramazan ve Kurban bayramı namazı kılması gerektiği şeklinde devam ede gelmiştir. Çünkü bu kadar sayıdaki insan bir cemaattir."*[652]

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşıldığına göre Cuma namazı gerekli şartları taşıyan kırk kişilik bir cemaatten az sayıdaki bir cemaatle kılınırsa geçerli olmaz.

651 Ebu Dâvûd, Salât, 209-210.
652 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 177.

Ancak kırk kişilik bir cemaatle kılınması hâlinde geçerli olur. Ayrıca Peygamber (s.a.s) Efendimiz,

صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى

"Namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılın."[653] buyurmuştur. Peygamber (s.a.s) Efendimizin Cuma namazını kırk kişiden az bir cemaatle kıldığı sabit değildir. Kendilerine farz olmasa da hasta kimselerin katılımıyla oluşan kırk kişilik bir cemaatle kılınan Cuma namazı geçerli olur.

Cuma namazı için gerekli olan kırk kişilik cemaatin, imamın dışında olması şart değildir. Ama imam ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuk veya seferî bir kimse ise kırk kişilik cemaat sayısı onunla tamamlanmaz. Bu sayı onun dışında tamamlanırsa bu durumda seferî bir kişinin veya ergen olmayan bir çocuğun Cuma namazını kıldırması sahih olur.

Kırk kişilik cemaatin hutbenin başlangıcından itibaren namazın tamamlanmasına kadar hazırda olması şarttır. Şunu da belirtelim ki İmam Şafii'nin ashabından İmam Müzenî, imamla birlikte dört kişinin kıldığı Cuma namazının geçerli olacağını ifade etmiştir.[654]

Hanefi mezhebinde İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre imamdan başka üç kişinin bulunması durumunda Cuma namazı kılınması gerekir. İmam Ebu Yusuf'a göre ise imamdan başka iki kişinin bulunması durumunda Cuma namazı kılınması gerekir.[655]

Şu halde İmam Müzeni ile Hanefi imamlarının görüşüne uyarak kırk kişiden az bir cemaatle Cuma namazı kılınacak olursa bu sayede insanlar bir araya gelip kaynaşacak, okunacak hutbeden ve yapılacak va'zü nasihatlerden yararlanacaklardır. Ama illa da kırk kişilik cemaatin oluşması hususunda ısrar edilecek olursa bu faydalar sağlanamayacak ve bazı yerleşim birimlerindeki mescitler Cuma günü kapalı kalacaktır. Bu ise dinî duyarlılığı olan Müslümanların üzülmesine sebep olacak bir durumdur. Öyle ise bu müessif durumla karşılaşmamak için, bir yerleşim biriminde imamla birlikte dört kişinin bulunması halinde Cuma namazı kılınmalıdır.

4. Cuma Namazının Aynı Yerleşim Biriminde Birden Fazla Yerde Kılınmaması

Cuma namazından maksat, müminlerin Rablerine karşı huşû içinde bir araya gelip toplanmaları, aralarındaki dostluk bağlarını güçlendirmeleri, ülkü ve ideal birliğini sağlamaları, kin ve düşmanlık duygularını yok etmeleridir. Cuma

[653] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, II, 298.
[654] Nevevî, El-Mecmu', IV, 368; Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, II, 409.
[655] Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 83.

namazı kılınan mescitlerin gereksiz yere çoğaltılması durumunda Müslümanlar birkaç mescide dağılıp bölünmekte, cemaatleşmenin faydası hissedilmemekte, dolayısıyla Cuma namazından elde edilmesi umulan feyiz ve bereketten yeterince istifade edilememektedir.

Gerek Resulullah (s.a.s)'ın asr-ı saadetlerinde, gerekse raşid halifeler ve onlardan sonraki tabiiler döneminde her yerleşim biriminde sadece bir yerde Cuma namazı kılınmıştır. Bu konuda Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demiştir:

كَانَ النَّاسُ يَنْتَابُونَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ مَنَازِلِهِمْ وَالْعَوَالِيِّ فَيَأْتُونَ فِي الْغُبَارِ يُصِيبُهُمْ الْغُبَارُ وَالْعَرَقُ

"Cuma günü insanlar (namaza) evlerinden ve (Medine'nin doğusundaki) çevre köylerden toz toprak içinde peş peşe gelirlerdi. Kendilerine ter ve toz isabet ederdi."[656]

Bu rivayetten anlaşıldığı gibi Peygamber (s.a.s) Efendimizin zamanında Medine ve çevresinde yaşayan Müslümanlar Cuma namazlarını kendi mahalle ve köylerinde değil, yorulmayı ve üst başlarının toz toprak içinde kalmasını göze alarak gelip şehir merkezindeki Peygamber mescidinde kılıyorlardı.

Cuma mescitlerinin sayısı gereksiz yere çoğaltıldığı takdirde, yalnızca ilk kılınan mescitte bulunanların Cuma namazı sahih olur. Diğer mescitlerdeki cemaatlerden önce kıldıklarını kesin olarak bilenler, Cuma namazını sahih olarak kılmış olurlar. Diğer mescitlerdekiler ise sadece öğle namazını kılmış olurlar. Bunun için ölçü, iftitah tekbiridir. Namazı önce kılmış olmak için iftitah tekbirlerinin, diğer mescitlerdeki cemaatten önce alındığının kesin olarak tespit edilmesi şarttır. Eğer bu tespit yapılamaz da hepsinin aynı anda iftitah tekbiri aldıkları anlaşılır, ya da bu hususta şüpheye düşülürse, hepsinin Cuma namazı batıl olur. Bu durumda hepsinin bir araya gelerek Cuma namazını iade etmeleri gerekir. Eğer bu mümkün olmazsa, Cuma yerine öğle namazını kılmaları gerekir.

> *Hanefi mezhebine göre, birden fazla mescitte Cuma namazı kılınması, ihtiyaçtan ötürü olmasa bile her mescitteki Cuma namazı sahih olur ve bunda herhangi bir sakınca da söz konusu olmaz. Bir mescitteki cemaatin diğer mescitteki cemaatten önce kılmış olması da Cuma namazının sıhhatine zarar vermez.*

Bir yerleşim birimindeki Cuma cemaatinin tek mescide sığmaması, birden fazla mescitte Cuma namazı kılınmasını zorunlu hâle getiren bir ihtiyaçtır. Cuma mescitleri ihtiyaç sebebi ile birden fazla olursa hepsinde kılınan Cuma namazları sahih olur ve bundan sonra öğle namazını kılmaları zorunlu olmayıp sadece mendub olur. Nitekim İmam Şafii Bağdat'a gittiğinde, orada birkaç yerde Cuma namazı kılındığını görmüş ve bu duruma ses çıkarmamıştır.[657]

Cuma namazının birden fazla mescitte kılınması durumunda sahih olmayacağı düşüncesinden hareketle Hanefi mezhebi mensupları münferid olarak zühr-ü

---

[656] Buhârî, Cumua, 13.
[657] Nevevî, el-Mecmu', IV, 452.

ahir niyetiyle dört rekât; Şafii mezhebi mensupları ise cemaat halinde dört rekât öğle namazı iadesi kılmaktadırlar. Oysa aynı yerleşim birimindeki Cuma namazı mükelleflerinin tek camiye sığmamaları zaruretine binaen birden fazla mescitte Cuma namazı kılınmasının sahih olacağında şüphe yoktur ve bu takdirde muhtelif camilerdeki cemaatlerin zühr-ü ahir namazı kılmaları da gerekmez.[658] Kaldı ki böyle bir namazın kılınması, bir vakitte iki namazın farz olduğu gibi yanlış bir inanışın insanlar arasında yayılmasına yol açacaktır. Nitekim Din işleri Yüksek Kurulu da 26.03. 2002 tarihinde yaptığı bir toplantıda Cuma namazından sonra zühr-ü ahir namazı kılınmasına gerek olmadığını karara bağlamıştır.

5. Cuma Namazından Önce İki Hutbe Okunması

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Cuma günleri namazdan önce iki hutbe okurdu. Sahabe-i kiramdan Cabir b. Abdullah bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ خُطْبَتَيْنِ يَجْلِس بَيْنَهُمَا وَيَخْطُبُهُمَا وَهُوَ قَائِمٌ

"Resulullah (s.a.s), Cuma günü iki hutbe okurdu. Hutbelerin arasında otururdu. Bu hutbeleri ayakta irad ederdi."[659]

Bayram namazı hutbelerinin aksine Cuma namazı hutbesinin namazdan önce okunması şarttır. İki hutbe okunmadan önce kılınan Cuma namazı geçerli olmaz. Çünkü iki hutbenin okunması, Cuma namazının geçerlilik şartlarındandır. Şartın ise, kendisi için şart koşulan şeyden önce gerçekleştirilmesi gerekir. İslam bilginleri namazdan önce hutbe okunmasının, Cuma namazının geçerlilik şartlarından biri olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, hutbesiz Cuma namazı kılmış değildir.

Hutbenin Şartları

Cuma hutbesi için gerekli olan şartlar şunlardır:

1. Her iki hutbe namazdan önce okunmalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimizin uygulaması böyle olmuş ve Müslümanlar da bu hususta icma etmişlerdir. Namazdan sonra okunan hutbeler geçerli olmaz.

2. Hutbeler Arapça okunmalıdır. Her iki hutbenin rükünlerini Arapça olarak yerine getirmek şarttır. Hatibin Arapçayı öğrenmesi mümkün olduğu takdirde, hutbeyi Arapçadan başka bir dille okuması yeterli olmaz. Arapçayı öğrenmesi mümkün olmazsa, o zaman hutbeleri Arapçadan başka bir dille okuması caiz olur. Tabii bu anlatılanlar, Arap dinleyiciler için söz konusu olan hükümlerdir. Dinleyiciler Arap değillerse, hatibin Arapçayı öğrenmesi mümkün olsa bile, ayet-i

[658] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1302.
[659] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 198.

kerime dışındaki hutbe rükünlerini Arapça olarak yerine getirmek gerekmez. Fakat ayet-i kerimeyi Arapça okumak zorunludur. Arapça okumak mümkün olmazsa, yerine Arapça bir zikir veya dua okumak yeterli olur. Bu da mümkün olmazsa hatip, bir ayet okuyacak kadar susup bekler. Ayetin başka bir dildeki mealini okumak yeterli değildir. Hutbenin ayet-i kerime dışındaki rükünlerinin Arapça olarak yerine getirilmesi şart olmayıp sünnettir.

Hanefi mezhebine göre dinleyenler Arap da olsalar, başka milletten de olsalar, hatip Arapçayı bilse bile, hutbenin Arapçadan başka bir dille okunması caizdir.

3. Hutbe vakit içinde okunmalıdır. Cuma günü öğle vaktinden önce okunan hutbe geçerli olmaz. Sahabe-i kiramdan Enes (r.a), *"Peygamber (s.a.s), güneş tepe noktasından batı ufkuna yönelip meylettiğinde Cuma namazını kılardı."* demiştir.[660] Bu hususta İmam Nevevî (rh. a) şöyle demiştir: *"Peygamber (s.a.s), gündüzleyin güneş tam tepe noktasına gelince Cuma namazına çıkardı. Her şehirde bütün imamlar da böyle yapmışlardır."*[661]

4. Hatip, hutbe rükünlerini, Cuma namazının kendileriyle gerçekleştiği kırk kişilik cemaate duyuracak kadar yüksek bir sesle okumalıdır. Cemaatin hutbeyi bilfiil duyması şart değildir. Sadece işitebilecek bir konumda olmaları yeterli olur. Hatibe yakın bir şekilde bir arada bulunmaları gerekir. Bu konumdayken uyuklayarak hutbeyi dinlemeseler bile bunun bir sakıncası olmaz. Ama sağır olmak, ağır uykuda bulunmak veya hatipten uzak bir yerde oturmak gibi bir nedenle hutbeyi işitemezlerse, hutbeleri yerini bulmuş olmaz.

5. Hutbeyle namaz arasına fasıla konulmamalıdır. İki hutbenin rükünleriyle iki hutbe ve Cuma namazı arasına fasıla koymayıp müvalata uymak şarttır. Müvalatın sınırı, mümkün olduğu kadar hafif iki rekât namaz kılacak kadar bir fasıladır. Bundan fazla süren fasıla, hutbeyi geçersiz kılar. Ama bu fasıla vaaz ve nasihat ise, hutbenin sıhhatine/geçerliliğine zarar vermez. Mesela hatip hutbe okurken aksırır da El-hamdü lillah derse hutbe geçerli olmaz.

Hanefi mezhebine göre bu durumda hutbenin geçerliliği devam eder.[662]

6. Hatip her iki hades (abdestsizlik ve cünüplük) hâlinden ve affedilmez necasetten temiz olmalıdır. Taharet üzere bulunmayan hatibin okuduğu hutbe geçerli olmaz. Çünkü hutbe, Cuma namazının geçerlilik şartlarından olduğu gibi, öğlenin dört rekâtlık farzının iki rekâtı yerine geçmektedir. Dolayısıyla okuyan hatibin taharet üzere olması şarttır.

7. Hatibin avret mahalli örtülü olmalıdır. Namaz kılarken setr-i avret nasıl şart ise hutbede de setr-i avret aynı şekilde şarttır.

---

660 Buhârî, Cumua, 14.
661 Nevevî, el-Mecmu', IV, 391.
662 Cezirî, Mezahib, I, 355.

8. Hatip, yapabildiği takdirde hutbeyi ayakta okumalı ve iki hutbe arasında oturmalıdır. Ayakta duramıyorsa hutbeyi oturarak irad edebilir. Nitekim Cabir b. Semüre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz hutbeyi ayakta irad eder ve iki hutbe arasında otururmuş.[663] Hatibin iki hutbe arasındaki oturuşu itminan miktarınca oturmalıdır. Hutbeyi ayakta irad eden hatip, arada oturamayacak olursa bir süre sükût eder.

9. Hutbeyi dinleyen kırk kişi, hükmen de olsa hutbeyi işitebilecek bir konumda olmalıdır.

10. Hutbeler, Cuma namazının sahih olduğu bir mıntıkada okunmalıdır.

11. Hatip, erkek ve halka imamlık yapması sahih olan bir kişi olmalıdır.

12. Eğer ilim erbabından ise hatibin, hutbedeki rükünlerin rükün, sünnetlerin de sünnet olduğuna inanması şarttır.[664]

Hutbenin Rükünleri

Hutbede bulunması gereken rükünler beş tanedir. Bu rükünleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Her iki hutbeye, Allah'a hamd ederek başlamak. Bunun için de bizzat *"Hamd"* mastarından türeyen bir kelimeyi kullanmak ve ayrıca buna Allah lafza-i celalini eklemek şarttır. Şu halde hamd mastarını veya türevini kullanmaksızın اَشْكُرُاللّٰهَ veya اُثْنِي اللّٰهَ ya da اَلثَّنَاءُ لِلّٰهِ demek, ya da Allah lafza-i celalini telaffuz etmeksizin اَلْحَمْدُ لِلرَّحْمَانِ veya اَلْحَمْدُ لِلرَّبِّ ya da اَلْحَمْدُ لِلرَّحِيمِ demek veya buna benzer bir cümleyi telaffuz etmekle bu rükün yerine getirilmiş olmaz. Ama أَحْمَدُ اللّٰهَ veya اِنِّي حَامِدُاللّٰهَ yahut نَحْمَدُ اللّٰهَ ya da لِلّٰهِ الْحَمْدُ demek caiz olur. Hamd maddesinin her iki hutbede okunması zorunludur. Bunun zorunlu oluşunun delili, Peygamber (s.a.s)'in hutbe okumadaki uygulamasıdır. Sahabe-i kiramdan Cabir (r.a) bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَخْطُبُ النَّاسَ فَيَحْمَدُ اللّٰهَ وَيُثْنِى عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ، وَيَقُولُ :« مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ ، وَخَيْرُ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ ، وَخَيْرُ الْهَدْىِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ ، وَشَرُّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا ، وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ »

Resulullah (s.a.s), insanlara hutbe irad eder, Allah'a hamd eder ve O'nu layık olduğu şekilde över, sonra da şöyle buyururdu: *"Allah'ın hidayete erdirdiğini saptıracak kimse yoktur. O'nun sapıklıkta bıraktığını da hidayete erdirecek kimse yoktur. Sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Hidayetin en iyisi de Muhammed'in gösterdiği*

[663] İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 85.

[664] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 428-430; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1307-1308.

hidayet yoludur. İşlerin en kötüsü, (dinde) sonradan ortaya çıkarılan işlerdir. (Dinde) sonradan ortaya çıkarılan işler ise bidattır. Bütün bidatler de sapıklıktır."[665]

2. Her iki hutbede Peygamber Efendimize salât okumak: Ezan ve namaz gibi ibadetlerde nasıl ki Yüce Allah'ın adını anmak gerekiyorsa, aynı şekilde Peygamber (s.a.s) Efendimizin de adının anılması gerekir. Hutbe de bunlar gibi olduğu için, hutbede Yüce Allah'ın adından sonra Peygamber (s.a.s) Efendimizin de adını anmak gerekir. Salât yerine رَحِمَ اللّٰهُ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا demek yeterli olmaz. Salât okurken mutlaka 'Muhammed' adını telaffuz etmek zorunlu değildir. Onun mübarek isimlerinden birini veya nebî ya da resul unvanlarını söylemek de yeterli olur. Daha önce ismi geçmiş olsa bile, salât okurken ismini anmayıp önce geçen ismine bir zamir irca etmek yeterli olmaz.

3. Her iki hutbede aynı lafızla olmasa bile takva tavsiyesinde bulunmak. Bu tavsiye yapılırken mutlaka takva kelimesinin veya türevlerinin zikredilmesi şart değildir. Takva anlamına gelen herhangi bir kelimenin telaffuz edilmesi, mesela اِتَّقُوااللّٰهَ yerine أَطِيعُوااللّٰهَ demek de yeterli olur. Zira bu tavsiyeyi yapmaktan maksat, insanı Allah'a itaatte bulunmaya teşvik etmek ve O'na karşı gelmekten sakındırmaktır. Dünyadan ve dünyaya aldanmaktan sakındırmak yeterli olmaz.

4. İki hutbeden birinde Kur'an-ı Kerim'den bir ayet okumak. Bu ayetin birinci hutbede okunması daha faziletli olur. Okunan bu ayetin tam bir ayet veya bir ayetin uzun bir bölümü olması; vaad, vaid, kıssa, mesel veya öğüt gibi matlup bir manayı ifade etmesi şarttır. İki hutbeden birinde Kur'an-ı Kerim'den herhangi bir ayet okumanın rükün oluşunun delili şu rivayetlerdir:

عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَلَى الْمِنْبَرِ { وَنَادَوْا يَا مَالِكُ }

Safvan, babası Ya'lâ (b. Ümeyye)'nin (r.a) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber (s.a.s)'in minberde (Cehennemdekiler görevli meleğe) *"Ey Mâlik!..diye seslenirler"* âyetini okuduğunu işittim.[666]

عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ قَائِمًا ثُمَّ يَجْلِسُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَقْرَأُ آيَاتٍ وَيَذْكُرُ اللّٰهَ وَكَانَتْ خُطْبَتُهُ قَصْدًا وَصَلَاتُهُ قَصْدًا

Cabir b. Semüre (r.a)'den rivayet edilmiştir: *"Peygamber (s.a.s) hutbeyi ayakta irad eder, sonra oturur, sonra kalkıp ayetler okur ve Allah'ı zikrederdi. Hutbesi de namazı da kısa idi."*[667]

---

665 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 214.
666 Buhârî, Bed'ül-Halk, 7.
667 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 85.

5. Özellikle ikinci hutbede mümin erkek ve kadınlara dua etmek. Eğer hatibin ezberinde varsa, mağfiret talebi gibi ahiretle ilgili duaları yapması şarttır. Ama ezberinde yok ise, dünya ile ilgili duaları yapması da yeterli olur. Dua ederken hazır bulunan cemaati bir tarafa bırakarak başkalarını kastetmemelidir.

Hanefi mezhebine göre hutbenin bir tek rüknü vardır. O da az veya çok, mutlak zikirdir. Farz olan hutbenin tahakkuku için sadece bir defa elhamdülillah veya süphanallah veya la ilahe illallah demek yeterli olur. Ancak bu kadarla yetinmek tenzihen mekruhtur.

Hutbenin Sünnetleri

Hutbenin sünnetleri şöyle sıralanabilir:

1. Hutbe rükünleri arasındaki tertibe uymak. Şöyle ki; hutbeye önce Allah'a hamd ederek başlamak. Sonra Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumak. Ondan sonra cemaate takva tavsiyesinde bulunmak. Bir ayet okumak. Müminlere dua etmek.

2. İkinci hutbede Müslümanların imam ve idarecilerine, salih olmaları ve hak yolda halka yardımcı olmaları için dua etmek. Sevgili peygamberimize salât okuduktan sonra ayrıca ona selam, âl ve ashabına da salât-ü selam göndermek.

3. Dikkatle dinledikleri takdirde işitebilecek durumda olan cemaatin, kulak verip hutbeyi dinlemesi.

4. İşitemeyenlerinse zikirle meşgul olması.

5. Bu durumda Kehf suresini okumak daha faziletlidir.

6. Daha sonra Peygamber Efendimize yine salât okumak.

7. Hutbeyi minber üzerinde okumak. Çünkü sahabilerin birçoğundan gelen rivayetlerde bildirildiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz de hutbeyi minber üzerinde irad edermiş.[668] Çünkü yüksek bir yerde yapılan konuşma, dinleyenler tarafından daha kolay duyulur ve onlara daha fazla etkili olur.

8. Minberin, mihraba yönelenlerin sağ tarafında bulunması.

9. Hatibin, kendisine tahsis edilen yerden ayrılarak minbere çıkmadan önce minberin yanındaki cemaate selam vermesi.

10. Hatibin, minbere çıktığında cemaate yönelmesi.

11. Hatibin, birinci hutbeye başlamadan önce minbere oturması ve oturmadan önce de cemaate selam vermesi. Bu konuda Şa'bî (r.a) şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اسْتَقْبَلَ النَّاسَ بِوَجْهِهِ ، فَقَالَ : السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَيَحْمَدُ اللّٰهَ وَيُثْنِي عَلَيْهِ

---

668 Buhârî, Cumua, 24, İstiska, 23; Nesâî, Cenâiz, 118; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 91.

"Resulullah (s.a.s), Cuma günü minbere çıktığında yüzü ile insanlara yönelir, onlara selam verir ve Allah'a hamd-ü senâda bulunurdu."[669]

Hanefi mezhebine göre hatip, cemaate selam vermemelidir. Çünkü selam vermesi, konuşmalarına yol açar.

12. Cemaatin toplu olarak değil, yalnızca bir kişinin hatibin huzurunda ezan okuması sünnettir. Minarede okunan ilk ezana gelince, cemaatin toplanması eğer buna bağlı ise okunması sünnet olur. Sahabe-i kiramdan Sâip b. Yezid bu hususta şöyle demiştir:

كَانَ النِّدَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ

"Peygamber (s.a.s)'in, Ebubekir ve Ömer'in zamanında (Allah kendilerinden razı olsun) Cuma günleri imam minbere oturduğunda ezan okunurdu. Osman (r.a) halife olup da insanlar çoğalınca (Medine'de yüksekçe bir yer olan) Zevrâ'da üçüncü bir ezan daha okundu."[670] Bu rivayetin sahibi Sâip (r.a) üçüncü ezan derken, ilk ezanın yanı sıra kâmeti de ikinci bir ezan olarak değerlendirmiştir.

13. Hutbe, cemaatin anlayabileceği tarzda açık ve net olmalı, ne çok uzun ne de çok kısa olmalı ve de namazdan önce okunmalıdır.

14. Hatibin, hutbe okurken sağa-sola dönmemesi, sol tarafında kılıç veya baston bulundurması, sağ yanını da minberin kenarına dayaması.

15. Hatibin, ikinci hutbeyi أَسْتَغْفِرُاللّٰهَ لِي وَلَكُمْ.... duasıyla bitirmesi.

16. Hatibin, Cuma namazını da kıldırması şart değil sünnettir.[671]

17. Hutbe okunurken de olsa mescide giren kişinin tahiyyetü'l-mescit namazı kılması sünnettir. Cabir (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste Hz.Peygamber (s.a.s), hutbe okurken mescide giren bir adama; *"Ey falan! Namaz kıldın mı? diye sormuş. O da "Hayır, kılmadım"* deyince Hz. Peygamber (s.a.s)'in ona; *"Kalk, iki rekât namaz kıl"* diye emrettiği anlatılmaktadır.[672] Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.s) bu konuda şöyle buyurmuştur:

إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ

"Biriniz (mescide) geldiğinde imam hutbe okumaktaysa iki rekât namaz kılsın."[673]

---

[669] İbn Ebi Şeybe, Musannef, II, 114.
[670] Buhârî, Cumua, 19.
[671] Cezirî, Mezahip, I/394; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II/1309-1310.
[672] Buhârî, Cumua, 30.
[673] Buhârî, Cumua, 184.

18. Hatip hutbeyi, (أَسْتَغْفِرُاللّٰهَ لِي وَلَكُمْ) duasıyla tamamlamalı, tamamlayınca da minberden hemen inmeye başlamalı, kâmet sona ererken de mihraba ulaşmalıdır ki hutbe ile namazın peş peşe yerine getirilmesini gerçekleştirmiş olsun.

Hutbenin Mekruhları

Hutbenin bazı sünnetlerini terk etmek mekruh, bazılarını terk etmekse hilaf-ı evla (tenzihen mekruh)dır. Mesela hutbe okunurken cemaatin konuşması, hatibin huzurunda tek kişinin değil de cemaatin toplu olarak ezan okuması mekruhtur. Hutbe okunurken cemaatin gereksiz yere gözlerini yummaları ise hilaf-ı evladır.

İkinci hutbeyi düşük sesle ve gereğinden fazla hızlı okumak mekruhtur.

Cemaatin omuzlarının üzerinden adım atarak, onları rahatsız ederek ileri saflara geçmek mekruhtur.

Hatibin Huzurunda Terkıye Yapılması

Hatibin minbere çıkmasından sonra müezzinin veya cemaatten birinin,

اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْل۪يماً

"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin."[674] ayetini okuması, ardından;

إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ

"(Hutbe okunurken) arkadaşına 'sus' dediğinde (hutbeyi) lağvetmiş olursun."[675]

Hadisini ve bazı manzumeleri okuması, asr-ı saadetten sonra başlatılmış olmakla birlikte cemaate, mezkûr ayet ve hadisin içeriğini hatırlattığı için güzel bir uygulamadır. Bazılarınca bu uygulama bidat olarak nitelendirilmekte ise de bu, güzel bidatler kategorisinde mütalaa edilmelidir. İmam Ebu Hanife'ye göre hatibin minbere çıkmasından sonra terkıye yapılması tahrimen mekruh, imameyne göre ise caizdir.

CUMA NAMAZININ REKÂT SAYISI

Cuma namazının farzı iki rekâttır. Nitekim Hz. Ömer (r.a) de;

صَلاةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَي

"Cuma namazı kasr (kısaltma) yapmaksızın tam olarak iki rekâttır. İftira eden ziyana uğramıştır."[676] diyerek bunu teyid etmiştir.

Münferid olarak kılınan Cuma namazı sahih olmaz. Tarık b. Şihab (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

674 Ahzâb, 33/56.
675 Buhârî, Cumua, 34.
676 Nesâî, Cumua, 37.

الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِى جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةٍ عَبْدِ مَمْلُوكٍ ، أَوِ امْرَأَةٍ ، أَوْ صَبِيٍّ ، أَوْ مَرِيضٍ

"Başkasının mülkiyetinde bulunan köle, kadın, çocuk veya hasta kişi dışında kalan her Müslümanın Cuma namazını cemaatle kılması vacip bir haktır."[677]

Diğer taraftan Cuma namazının farzından önce iki rekât müekked, iki de gayr-ı müekked, farzından sonra da iki rekât müekked, iki de gayr-ı müekked olmak üzere toplam sekiz rekât nafile namaz kılınması müstehaptır.[678]

CUMA NAMAZINA NE ZAMAN KAVUŞULMUŞ OLUR?

İmamla birlikte Cuma namazına başlamayıp daha sonra camiye gelen bir kişi, imam ikinci rekâtta iken namaza durursa, Cuma namazına kavuşmuş sayılır ve namazını Cuma namazı olarak tamamlar. Ama ikinci rekâtın rükûundan sonra imama tabi olup namaza girerse, Cuma namazına kavuşmuş sayılmaz ve namazını öğle namazı olarak tamamlar. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ

"Cuma namazından veya başka bir namazdan bir rekâta kavuşan kişinin namazı tamamlanmış olur (ulaşamadığı kısmı imamın selam vermesinden sonra kalkıp yalnız başına tamamlaması gerekir)."[679] Bazı rivayetlerde bu hadisin sonunda فَلْيَصِلْ اِلَيْهَا اُخْرَى *"ona bir rekât daha eklesin"* ifadesi yer almakta ise de bu, mezkûr hadisin ravilerinden Zühri'nin ilavesidir.[680]

> *Hanefi mezhebine göre Cuma namazının herhangi bir kısmında imama tabi olan bir kişi, Cuma namazına kavuşmuş sayılır ve imamın selam vermesinden sonra namazını Cuma namazı olarak tamamlar.*[681]

CUMA GÜNÜ YOLCULUĞA ÇIKMAK

Cuma namazı kılmakla yükümlü olan kişinin Cuma günü fecirden sonra yola çıkması haramdır. Ancak yoldayken Cuma namazına kavuşabileceğini zanneden veya vakti daralıp da ulaşamamaktan korktuğu hac yolculuğu gibi farz bir yolculuğa çıkan ya da yalnız kalmaktan korkmak gibi bir zarureti olan kişinin Cuma günü fecirden sonra yola çıkması haram olmaz. Ama fecirden önce yola çıkmak mekruh değildir.

---

677 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 172.
678 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 335.
679 Nesâî, Mevakît, 30.
680 Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas Ebu Bekir, Ahkâmü'l-Kur'ân 1405 H. Beyrut, V, 340.
681 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1293.

Hanefi mezhebine göre ise Cuma günü Cumanın birinci ezanı okunduktan sonra Cuma namazı kılınıncaya kadar şehirden çıkmak, sahih görüşe göre mekruhtur. Ama zevalden önce şehirden çıkmak mekruh değildir.

CUMA NAMAZINDA SECDE EDECEK YER BULUNAMAMASI

Cuma namazını kılmakta olan cemaatin kalabalık oluşu sebebiyle secde edecek yer bulunamaması durumunda, öndeki kişinin sırtı ve ayakları ya da bir eşya üzerine secde etme imkânı varsa buralara secde edilmesi gerekir. Hz. Ömer (r.a), bu hususta şöyle buyurmuştur:

إِذَا اشْتَدَّ الزِّحَامُ فَلْيَسْجُدِ الرَّجُلُ مِنْكُمْ عَلَى ظَهْرِ أَخِيهِ

"İzdiham fazla olduğunda sizden bir adam, kardeşinin sırtı üzerine secde etsin."[682]

İzdihamın fazla olması durumunda öndeki kişinin sırtına secde etmek için o kişiden izin almak gerekmez. Yapılmaması durumunda secde yapma hususunda mazeretsiz olarak imamdan geride kalınmış olur. Ama hiçbir yere secde etme imkânı bulunamazsa secde yapma fırsatı bulununcaya kadar beklenir. Bu arada ima ile secde yapılması caiz olmaz. Çünkü biraz beklenince secde yapma imkânı bulunacaktır. İmam ikinci rekâta kalkınca, yapılamamış olan önceki rekâtın secdesinin, imamın ikinci rekâtın rükûuna varmasından önce yapılması gerekir. Bu secdeden kalktıktan sonra imam hâlâ kıyamda durmakta ise, elden geldiğince Fatiha suresi okunur. Ama Fatiha suresi tamamlanmadan imam rükûa varırsa imamla birlikte rükûa varılır. Bu durumdaki kişi mesbuk gibi olup Fatihasından eksik kalan kısmı imam üstlenir.

İmam birinci rekâtın rükûundan kalkmış ama henüz selam vermemiş, birinci rekâtın secdesini kaçıran kişi, mesbuk gibi olup namazın kalan kısmını imamla birlikte kılar. İmamın selam vermesinden sonra kalkıp birinci rekâtı yalnız başına kılar.

İmam selam verinceye kadar aşırı izdihamdan dolayı secde edememiş olan kimse Cuma namazını kaçırmış olur ve imamın selam vermesinden sonra namazını öğle namazı olarak dört rekât şeklinde tamamlar.[683]

CUMA NAMAZINDA İSTİHLAF/İMAMIN YERİNE BAŞKASININ GEÇİRİLMESİ

Cuma namazını veya başka bir namazı kıldırmakta olan imamın abdesti bozulup namazdan çıkması gerektiğinde yerine bir başkasını imam olarak geçirmesi caiz olur. Bu durumda cemaat, tabi olma niyeti getirmeksizin ikinci imama tabi olarak namazını tamamlar.

---

682 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cumua, 9.
683 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/447-448.

Birinci imamın yerine geçen ikinci imamın, birinci imamın abdestinin bozulmasından önce o imama tabi olan bir kimse olması şarttır. Ama hutbenin okunması sırasında orada hazır bulunmuş ve hatta Cuma namazının ilk rekâtına yetişmiş olması şart değildir.

İstihlaf olayı birinci rekâtta olmuş veya ikinci imam birinci rekâta yetişmiş ve istihlafı ikinci rekâtta olmuş ise bu imam namazı tamamlar; böylece cemaatin de cuma namazı tamamlanmış olur.

İstihlaf olayı ikinci rekâtta olmuş ve ikinci imam birinci rekâta yetişmiş değilse istihlaf yine de geçerli olur. Ancak bu durumda cemaatin Cuma namazı tamam olursa da kendisininki tamam olmaz. Çünkü o, önceki imamla birlikte Cuma namazının bir rekâtını kılmış değildir. Bu durumda o namazını öğle namazı olarak dört rekâta tamamlar. Bununla birlikte önceki imamın namazının şekline uygun hareket etmesi gerekir. Yani kendisi namaz kıldırmaya başladıktan sonra bir rekât kıldırınca teşehhüd için oturur. Teşehhüdü tamamladıktan sonra cemaate, kendisinden ayrılmaları veya kendisi namazını tamamlayıp selam verinceye kadar kendisini beklemelerini işaret eder.[684]

CUMA GÜNÜ SÜNNET VEYA EDEP GEREĞİ YAPILACAK İŞLER

Cuma günü namaz kılınan yerlerde büyük cemaatler oluşmaktadır. İnsanları rahatsız edici koku ve görüntülerden arınmış olarak onların karşısına çıkmaya özen göstermek gerekir. Bu amaçla yapılması mendup olan bazı fiil ve davranışlar vardır ki bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Gusletmek: Kadın olsun erkek olsun, çocuk olsun seferî olsun Cuma namazına gidecek olan kimsenin, temizlenmek amacıyla gusletmesi sünnettir. Abdullah b. Ömer (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ

"Biriniz cumaya geldiğinde gusletsin."[685]

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, Cuma namazı kılmakla yükümlü de olsa Cuma namazına gitmeyecek olan kimsenin gusletmesi sünnet değildir. Zaten Abdullah b. Ömer (r.a)'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte de Peygamber (s.a.s) Efendimiz bunu açıkça ifade buyurmaktadır:

مَنْ أَتَى الْجُمُعَةَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَلْيَغْتَسِلْ وَمَنْ لَمْ يَأْتِهَا فَلَيْسَ عَلَيْهِ غُسْلٌ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ

684 Nevevî, el-Mecmu', IV, 445-446.
685 Buhârî, Cum'a, 2.

"Cumaya gelen erkek ve kadınlar gusletsinler. Cumaya gelmeyen erkek ve kadınlar gusletmekle yükümlü değildirler."[686]

Cuma gününün guslünün vakti, fecrin doğuşu anında başlayıp Cuma namazını kılma zamanına kadar devam eder. Ama bu guslün namaza gitme anına yakın bir vakitte yapılması daha faziletlidir.

2. Temizlenmek ve güzel koku sürünmek: Cuma namazına gidecek olan kimsenin, cemaattekileri rahatsız etmemek için, bedenini kirlerden ve kötü kokulardan arındırması, güzel kokular sürünmesi sünnettir. Ashab-ı kiramdan Selman-ı Farisi (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ
بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ إِلَّا غُفِرَ لَهُ
مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى

"Bir adam Cuma günü gusledip elden geldiğince temizlenir (mevcut) yağlarından veya evindeki güzel kokulardan sürünür, sonra da çıkar (namaza gider) ve iki kişi arasından geçmez ya da aralarında oturmaz, sonra da kendisine farz kılınan namazı kılar, sonra imamın okuduğunu dinlerse, bir sonraki cumaya kadarki günahları mutlaka bağışlanır."[687]

3. Güzel ve temiz elbiseler giymek: Cuma namazına gidecek olan kişinin temiz ve en güzel elbiselerini giymesi sünnettir. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre ve Ebu Said el-Hudri (Allah kendilerinden razı olsun), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاسْتَنَّ ، وَمَسَّ مِنْ طِيبٍ إِنْ كَانَ عِنْدَهُ وَلَبِسَ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ ثُمَّ جَاءَ
إِلَى الْمَسْجِدِ ، وَلَمْ يَتَخَطَّ رِقَابَ النَّاسِ ثُمَّ رَكَعَ مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَرْكَعَ ، ثُمَّ أَنْصَتَ إِذَا خَرَجَ
إِمَامُهُ حَتَّى يُصَلِّيَ كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الَّتِى كَانَتْ قَبْلَهَا

"Cuma günü gusledip dişlerini misvaklayan ve -yanında varsa- güzel koku sürünen, elbiselerinin en güzelini giyinen, sonra da insanların omuzlarının üzerinden atlamaksızın mescide gelen, ardından Allah dilediği kadar namaz kılan, sonra da (minbere) çıktıktan ve namaz kılıncaya kadar imamı dinleyen kimse(nin bu yaptıkları) kendisi(nin o anı) ile önceki Cuma arasında işlediği günahlar için kefaret olur."[688]

4. Tırnakları kesmek ve saçı-başı düzeltmek: Cuma namazına gidecek olan kimsenin şayet uzamış ise tırnaklarını kesmesi, saç tıraşı olması, koltuk altları ve bedendeki diğer tüyleri temizlemesi sünnettir. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre

686 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cumua, 17.
687 Buhârî, Cumua, 5.
688 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cumua, 95.

(r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu konudaki uygulamasıyla ilgili olarak şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَلِّمُ أَظْفَارَهُ، وَيَقُصُّ شَارِبَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ أَنْ يَرُوحَ إِلَى الصَّلَاةِ

"Resulullah (s.a.s), Cuma günü namaza gitmezden önce tırnaklarını keser, bıyığını kırkar idi."[689]

5. Mescide erkenden gitmek: Cuma namazı kılacak olan kimsenin mescide erkenden gitmesi müstehaptır. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتْ الْمَلَائِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ

"Cuma günü cünüplükten temizlenme guslü gibi gusleden, sonra da mescide giden kimse bir deve kurban etmiş gibi olur (o kadar sevap kazanır). İkinci saatte (mescide) giden, bir inek kurban etmiş gibi olur. Üçüncü saatte giden, boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte giden (Allah rızası için) bir tavuk kesmiş gibi olur. Beşinci saatte giden ise (Allah rızası için) bir yumurta vermiş gibi olur. İmam hutbeye çıkınca melekler hazır olur ve yapılan zikri dinlerler."[690]

6. Mescide vakar ve sükûnet üzere gitmek: Mescit, bulunulan yere uzak değil ve yaya gitmek de zor olmayacak ise Cuma namazı kılınacak olan mescide vakar ve sükûnet üzere yaya gitmek müstehaptır. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle bir tavsiyede bulunduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا ثُوِّبَ لِلصَّلَاةِ فَلَا تَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا كَانَ يَعْمِدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ

"Namaz için kâmet getirildiğinde, namaza koşarak gelmeyin, vakar ve sükûnetle gelin. Yetiştiğiniz kısmı (imamla birlikte) kılın, kaçırdığınız kısmı (imamın selam vermesinden sonra kendi başınıza) tamamlayın. Şüphesiz biriniz namaza yöneldiğinde artık namazda sayılır."[691] Namazda sayıldığına göre vakar ve sükûnet üzere olması gerekir. Şunu da belirtelim ki bu müstehaplık sadece Cuma namazı için değil,

689 Beyhakî, Şüabu'l-Îman, IV, 241.
690 Buhârî, Cumua, 4.
691 Müslim, Mesâcid, 28.

bütün namazlar için söz konusudur. Tabi eğer vakit daralmış değilse. Vaktin daralması durumunda ise acele davranmak evladır.

7. İmamın yakınında namaza durmak: Ön safların faziletinden yararlanmak ve hutbeyi daha iyi işitebilmek için cemaatle namaz kılmakta olan kimsenin imamın yakınında bir yerde namaza durması müstehaptır. Bu hususta Evs b. Evs es-Sakafi (r.a), babasından naklen Resulullah (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ وَابْتَكَرَ وَغَدَا وَدَنَا مِنْ الْإِمَامِ وَأَنْصَتَ ثُمَّ لَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ كَأَجْرِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا

"Bir kimse (eşiyle ilişkide bulunup da) gusleder ve (eşine) guslettirir, erkenden mescide gider, imamın yakınında durup hutbeyi dinler, sonra da (konuşarak) hutbeyi lağvetmez ise namaz için attığı her adım karşılığında bir sene müddetle namaz kılmış ve oruç tutmuşçasına sevap kazanır."[692]

8. Cuma günü ve gecesi Kehf suresini okumak: Hz. Peygamber (s.a.s)'e salât-ü selam getirmek. Duada bulunmak. Cuma günü ve gecesi Kehf suresi okunmalıdır. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِى يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ

"Cuma günü Kehf suresini okuyan bir kişi için bu sure iki Cuma arasını nurla aydınlatır."[693]

Peygamber (s.a.s) Efendimize çokça salât-ü selam okunmalıdır. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

اِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ

"Cuma günü en faziletli günlerinizdendir. O günde bana çokça salât okuyun. Çünkü sizin okuduğunuz salâtlar bana sunulur."[694]

Yine o günde çokça dua edilmelidir. Bizleri o günde çokça dua etmeye teşvik sadedinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللّٰهَ تَعَالَي فِيهَا شَيئاً إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ

"Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, Müslüman bir kul o zamana denk gelir de Yüce Allah'tan bir şey dilerse, dilediği şeyi Allah (c.c) mutlaka kendisine verir."[695]

---

692 Nesâî, Cumua, 19.
693 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 249.
694 Ebu Dâvûd, I, 635; Nesâî, 3, 91; İbn Mâce I, 524.
695 Buhârî, Cumua, 37; Müslim, Cumua, 13-15; Tirmizî, Cumua, 2.

Cuma namazı kılınacak yere mümkün olduğunca erken gidilmelidir. Cuma günü en temiz ve en yeni elbiseler giyilmelidir. En faziletlisi, beyaz elbiselerin giyilmesidir.

9. Cuma namazında Cuma ve Münafikun surelerini okumak: Cuma namazının birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Cuma suresinin, ikinci rekâtında ise yine Fatiha'dan sonra Münafikun suresinin okunması sünnettir. Bununla ilgili olarak Abdullah b. Ebi Râfi' (r.a) şöyle demiştir: Mervan, Ebu Hüreyre (r.a)'yi Medine'de kendi yerine görevlendirdi. O da Cuma namazını kıldırdığında birinci rekâtta Cuma suresini, ikinci rekâtta ise Münafikun suresini okudu. Ben, 'Ebu Hüreyre, sen namazda iki sureyi okudun. Ben, Hz. Ali'nin de (Cuma namazını kıldırırken) bunları okuduğunu işitmiştim' deyince Ebu Hüreyre (r.a) şöyle dedi:

إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهِمَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ

"Resulullah (s.a.s)'ın Cuma günü bu iki sureyi okuduğunu işittim."[696]

10. Cuma namazında kıraati cehren yapmak: Cuma namazında kıraatin cehren yapılması sünnettir. Çünkü Peygamber (s.a.s)'in uygulaması böyle olmuştur. Bu uygulama asr-ı saadetten günümüze kadar kuşaktan kuşağa böyle nakledile gelmiştir.

Hanefi mezhebine göre ise kıraatin cehren yapılması vaciptir.

CENAZE BAHİSLERİ

Ruhun bedenden ayrılması anlamına gelen ölüm, fani olan dünya hayatıyla ebedi olan ahiret hayatı arasında bir köprüdür. Ahiretin tarlası olan dünyada hayırlı işler yapan kişi, ahirette hesabını yüz akıyla verir ve cehennem azabından kurtulup ebedi cennet hayatına kavuşur. Ölüm kesinlikle yok olmak değil, bir âlemden başka bir âleme intikal etmektir.

Her insanın ölümü hatırlaması ve ölüme hazırlıklı olması gerekir. Çünkü ölüm, her canlı için kaçınılmaz sondur. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de;

أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ

"Lezzetleri kesen (ölüm)i çok hatırlayın!"[697] buyurarak ölümü sık sık anmanın ve ölüme hazırlıklı olmanın gerekliliğine işarette bulunmuştur. Başka bir hadiste de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

اسْتَحْيُوْا مِنَ اللّٰهِ حَقَّ الْحَيَاءِ (قَالُوْا: يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ إِنَّا لَنَسْتَحْيِيْ مِنَ اللّٰهِ) وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ قَالَ: لَيْسَ (ذَاكَ) وَلَكِنْ مَنِ اسْتَحْيَا مِنَ اللّٰهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظِ الرَّأْسَ وَمَا وَعَى وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا

[696] Müslim, Cumua, 16.
[697] Tirmizî, IV, 553 ; İbn Mâce, II, 1422.

حَوَى وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْبَلَى وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الدُّنْيَا فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ اسْتَحْيَا مِنَ اللّٰهِ حَقَّ الْحَيَاءِ.

"Allah'tan hakkıyla utanın." (Sahabiler); *"Ey Allah'ın Resulü, hamdolsun biz Allah'tan (hakkıyla) utanıyoruz"* dediler. Resulullah (s.a.s) buyurdu ki: *"Öyle değil. Allah'tan hakkıyla utanan kimse, başı ve başta bulunan organları (haramlardan ve günahlardan) korusun. Karnı ve karın bölgesinde bulunan organları (haramlardan ve günahlardan) korusun. Ölümü ve (toprak altında) çürümeyi hatırlasın. Ahireti isteyen dünyanın süslerini terk eder. Kim bunu yaparsa Allah'tan hakkıyla utanmış olur."*[698]

Ölüme hazırlıklı olmaksa; zulme son vermek, günahlardan tövbe etmek, taat ve ibadetlere yönelmekle olur. Nitekim bir ayet-i kerimede Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَداً

"Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."[699]

Can çekişmekte olan hasta, günah ve kötülüklerini unutmaya çalışarak Allah hakkında hüsnüzanda bulunmalı, müminlerin günahını bağışlayıcı, kerem sahibi Yüce Rabbin huzuruna yöneldiğine inanmalıdır.

Ölümü hatırlamak, ölüme hazırlıklı olmak şüphesiz güzel bir şeydir. Ama ölümü temenni etmek asla tasvip edilmez. Kişinin dünya hayatında karşılaştığı güçlükler ve yaşadığı problemler ne kadar büyük olursa olsun, ölmek istemesi kesinlikle caiz değildir. Aksine böyle bir temennide bulunmak mekruhtur. Bu hususta sahabe-i kiramdan Enes (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ مِنْ ضُرٍّ أَصَابَهُ فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا فَلْيَقُلْ اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي

"Hiçbiriniz başına gelen (hastalık ve yoksulluk gibi) bir zarardan ötürü ölümü temenni etmesin. İlla da edecekse şöyle desin: Allah'ım, yaşamak benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat. Ölüm benim için hayırlı olduğunda beni öldür."[700]

HASTA ZİYARETİ

Hastalanan kişiyi ziyaret etmek sünnettir. Sahabe-i Kiramdan Berâ b. Âzib (r.a), *"Peygamber (s.a.s), cenazeleri uğurlayıp peşlerinden gitmemizi ve hastaları ziyaret*

---

698 Tirmizî, Sifetü'l-Kıyame, 24.
699 Kehf, 18/110.
700 Buhârî, Merdâ, 19.

etmemizi bize emretti." demiştir.[701] Ebu Hüreyre (r.a)'den merfu olarak rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَي الْمُسْلِم سِتٌّ: اِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَاِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ وَاِذَااسْتَنْصَحَكَ فَانْصِحْ لَهُ وَاِذَا عَطَسَ فَحَمِدَاللّٰهَ فَشَمِّتْهُ وَاِذَامَرِضَ فَعُدْهُ وَاِذَامَاتَ فَاتْبِعْهُ

"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır:

1. *Kendisiyle karşılaştığında ona selam ver.*
2. *Seni davet ettiğinde davetine icabet et.*
3. *Senden öğüt istediğinde kendisine öğüt ver.*
4. *Hapşırıp da Allah'a hamd ettiğinde kendisi için hayır duada bulun.*
5. *Hastalandığında ziyaretine git.*
6. *Vefat ettiğinde onu mezara kadar götür."*[702]

Hastayı ziyarete giden kişi ona moral verici, ferahlatıcı sözler söylemeli ve acilen şifa bulması için dua etmeli, ziyareti de fazla uzatmamalıdır. Ancak hastanın akrabaları ve kalmasını arzu edip kendileriyle ferahlayacağı dost ve arkadaşları ziyaretin süresini uzatabilirler.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), eceli gelmemiş bir hastayı ziyaret eden kimsenin ziyaret esnasında şu duayı yedi defa okumasını tavsiye buyurmuş ve bu duanın okunmasıyla da o hastanın (eceli gelmemiş ise) mutlaka şifa bulacağını bildirmişlerdir:[703]

أَسْأَلُ اللّٰه الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ

"Ulu Arşın Rabbi Allah'tan sana şifa vermesini diliyorum."

Hasta ziyaretinde bulunan kimse, ziyaret ettiği hastanın şifa bulması gayesiyle onun yanı başında Kur'an-ı Kerim okumalıdır. Okunan Kur'an-ı Kerim'in hastaya şifa vesilesi olacağı ümit edilir. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْفُثُ عَلَى نَفْسِهِ فِي الْمَرَضِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ فَلَمَّا ثَقُلَ كُنْتُ أَنْفِثُ عَلَيْهِ بِهِنَّ وَأَمْسَحُ بِيَدِ نَفْسِهِ لِبَرَكَتِهَا

"Peygamber (s.a.s) ölüm hastalığında iken Felak ve Nâs surelerini okuyarak kendi bedenine üflerdi. Hastalığı ağırlaşınca ben bu sureleri okuyarak onun bedenine üflüyor, bereketli oldukları için kendisinin elleri ile bedenini sıvazlıyordum."[704]

---

[701] Buhârî, Cenâiz, 2.
[702] Müslim, Selâm, 3; Camiü's-Sağîr, H. No:(3736); Feyzü'l-Kadîr, H. No;(3736).
[703] Ebu Dâvûd, Cenâiz, 12.
[704] Buhârî, Tıp, 31.

Hastalığı ağırlaşıp can çekişmekte olan ölüm döşeğindeki kişi, kendisine sıkıntı vermeyecekse, yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ yanı üzerine yatırılır. Bu zor olacak ise ayakları kıbleye gelecek şekilde sırt üstü yatırılır. Yüzünün kıbleye bakması için de başı azıcık yükseltilir. Ölüm döşeğindeki kimseye, kendisinin de söylemesi için kelime-i şehadet okunarak telkinde bulunulması müstehaptır. Bunu Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de tavsiye buyurmuşlardır:

لَقِّنُوامَوْتَاكُمْ لاَاِلَهَ اِلاَّاللّٰهُ فَاِنَّهُ لَيْسَ مُسْلِمٌ يَقُولُهَا عِنْدَ الْمَوْتِ اِلاَّ أَنْجَتْهُ مِنَ النّارِ

"Ölüm döşeğinde bulunanlarınıza La ilahe illallah sözünü telkin edin. Bu sözü ölürken telaffuz eden bir müslümanı bu söz, mutlaka cehennem ateşinden kurtarır."[705]

Ebu Hüreyre (r.a)'den de bu manada şöyle bir hadis rivayet edilmiştir:

لَقِّنُوامَوْتَاكُمْ شَهَادَةَاَنْ لاَاِلَهَ اِلاَّاللّٰهُ

"Ölüm döşeğinde bulunanlarınıza La ilahe illallah kelime-i şehadetini telkin ediniz."[706]

Ölmek üzere olan kişiye telkinde bulunulurken, kelime-i şehadet getirmesi için *"Hadi söyle!"* denmez. Böylece de *"Hayır söylemem!"* demesinin önüne geçilmiş olur. Zira böyle demesi durumunda hakkında kötü zanda bulunulur. Şehadet getirirken gönlünün daralmasından korkulacağı endişesiyle kendisine işaret edilmez. Ancak şehadet kelimesinden sonra başka bir söz konuşursa, dünyada iken son sözünün kelime-i şehadet olması için telkin tekrar edilir.

Defin işi tamamlandıktan ve kabir üzerine toprak atılıp düzeltildikten sonra yeniden telkinde bulunmak müstehaptır. Telkin okuyan kişi, telkine başlarken eğer ölüyü tanıyorsa ona; *"Ey falan kadının oğlu/kızı falan!"* diye hitab eder. Tanımıyorsa onu Havva anamıza nispet ederek, *"Ey Havva'nın oğlu/kızı falan!"* diye hitab etmeli, sonra da şu duayı okumalıdır:

اُذْكُرِ الْعَهْدَ الَّذي خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا شَهَادَةَ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللّٰهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَبِالْقُرْآنِ إِمَاماً وَبِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِالْمُؤْمِنِينَ إِخْوَاناً

"Dünyadan çıkarken üzerinde bulunduğun sözü hatırla ki, o söz şu şehadettir: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed, O'nun resulüdür. Cennet haktır. Cehennem haktır. Ölüm sonrası diriliş haktır. Kıyamet saati gelecektir ve onda şüphe yoktur. Mezarda bulunanları Allah diriltecektir. Ey kişi! Sen Allah'ı Rab, İslam'ı din, Muhammed (s.a.s)'i peygamber, Kur'an'ı önder, Kâbe'yi kıble ve müminleri de kardeş olarak benimsedin."

Definden sonra bu telkin duasının okunması müstehaptır.

---

[705] Müslim, Cenâiz, 1-2; Nesâî, Cenâiz, 4.

[706] Ebu Dâvûd, Cenâiz, 13.

Hanefi mezhebine göre definden sonra telkin okunması ne emredilir ne de menedilir. Zahir kavle göre okunmaması gerekir.[707]

Ölmek üzere olan kişinin bulunduğu yere ailesinden ve arkadaşlarından en güzel suretli olanın girmesi, hem kendisi hem de orada hazır bulunanlar için dua edilmesi mendub olur. Âdetli, loğusa ve cünüp insanları, oyun aleti ve benzeri şeyleri ölünün yanından uzaklaştırmak gerekir. Çünkü melekler bunlardan hoşlanmazlar. Yanına güzel kokuların konulması ve Yasin suresinin okunması da müstehaptır. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اِقْرَؤُاعَلَي مَوْتَاكُمْ سُورَةَ يٰسٓ

"Ölülerinizin üzerine Yasin suresini okuyunuz."[708]

Yasin suresini okuyan kişi, ölmek üzere olan şahsın rahatsız olmaması için sessiz okumalıdır. Ölüm gerçekleştikten sonra ölünün yanında hiçbir şey okunmamalıdır. Cabir (r.a)'den gelen bir rivayete göre bu durumdaki bir kişinin yanında Ra'd suresinin okunması müstehaptır. Can vermenin şiddet ve zorluğundan ağzı kuruyacağı için ağzını azıcık suyla ıslatmak da sünnettir.[709]

Ölmek üzere olan insanın Allah hakkında hüsnüzanda bulunması menduptur. Bununla ilgili olarak Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لاَيَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ اِلاَّ وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللّٰهِ اَنَّهُ يَرْحَمُهُ وَيَعْفُوا عَنْهُ

"Sizden herhangi bir kişi ölürken mutlaka Allah'ın kendisini affedip rahmetine mazhar kılacağına dair Allah hakkında iyi zanda bulunarak can vermelidir."[710]

Bir hadis-i kudside de Yüce Rabbimiz, kendisi hakkında iyi zanda bulunan kullarına şu müjdeyi vermektedir:

أَنَاعِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي

"Ben, kulumun benim hakkındaki zannının yanındayım. (Onun, yapacağımı zannettiği şeyi yaparım.)"[711]

CENAZEYİ YIKAMADAN ÖNCE YAPILMASI GEREKEN İŞLER

Vefat gerçekleştikten sonra ölünün, sarkıp çirkin bir görünüm arz etmemesi için çenesini, çene altından başın üst tarafına sarılıp düğümlenen geniş bir sargıyla bağlamak menduptur. Eklem yerleri yavaşça hareket ettirilerek yumuşatılıp

---

707 Cezirî, Mezahib, I, 501.
708 Müslim, Cenâiz, 2, 631.
709 Şemsü'd-Din er-Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc, Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc, II, 437-438; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 492.
710 Ebu Dâvûd, Cenâiz, 13.
711 Buhârî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 1.

gevşetilir. Yerden kaldırılarak yüksekçe bir şeyin üzerine konulur. Elleri yan taraflarına uzatılır. Ellerini göğsünün üzerine koymak caiz olmaz. Çünkü bunu gayrimüslimler ölülerine yaparlar. Üzerinde bulunan giysileri çıkarılır. Şişmemesi için karnının üzerine makas, bıçak ve benzeri bir demir parçası konulur. Mümkün olursa yüzü kıbleye çevrilir. Edep yerleri görünmesin diye üzerine bir örtü örtülür. Ona olan sevgi ve saygıyı belirtmek maksadıyla öpülmesi caizdir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), çok sevdiği Osman b. Maz'un (r.a) vefat ettiğinde onu öpmüş; Hz. Ebu Bekir (r.a) de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) vefat ettiğinde onu öpmüştür. Cenaze merasimine katılmalarının sağlanması için, ölünün yakınlarının, dost ve tanıdıklarının haberdar edilmesi amacıyla ölüm ilanının yapılması müstehaptır. Habeş kralı Necaşi, Zeyd b. Harise, Abdullah b. Revaha ve Cafer b. Ebi Talip (Allah onlardan razı olsun) vefat ettiklerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) onların ölümlerini ashabına ilan etmiştir. Ancak bu ilanı yaparken ölüyü övmede aşırılığa gidilmemelidir.[712]

Yıkama, teçhiz, namaz ve defin işini, vefatın gerçekleştiği kesin olarak anlaşılıncaya kadar bekletmek gerekir. Vefatın gerçekleştiği kesin olarak anlaşılınca da yıkama, teçhiz, namaz ve defin işleri hızlandırılmalıdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu konuda Hz. Ali (r.a)'ye şöyle bir tavsiyede bulunmuştur:

ثَلاَثٌ يَاعَلِي لاَيُؤَخَّرْنَ: أَلصَّلاَةُ اِذَاأَتَتْ وَالْجَنَازَةُ اِذَاحَضَرَتْ وَالْأَيِّمُ اِذَاوَجَدَتْ كُفْؤًا

"Ey Ali, üç şey geciktirilmez: Vakti geldiğinde namaz, hazır olduğunda cenaze, dengini bulduğunda bekâr kadın."[713]

Bu arada ölünün borcu ve vasiyeti varsa imkânlar ölçüsünde borcu ödenmeli, vasiyeti yerine getirilmelidir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

نَفْسُ الْمُؤمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَ يْنِهِ حَتَّي يُقْضَي عَنْهُ

"Müminin ruhu, borcu ödeninceye kadar (güzel makamından) alıkonulur."[714]

Ölünün yakınları üzerindeki hakları şunlardır: Teçhiz, yıkama, kefenleme, namazının kılınması ve mezara defnedilmesi. Teçhiz işini buraya kadar anlatmış bulunuyoruz. Şimdi de sırasıyla diğer hakları açıklamaya çalışalım:

CENAZEYİ YIKAMANIN HÜKMÜ

Cenazeyi yıkamak farz-ı kifayedir. Toplumdaki bazı insanların yıkaması durumunda diğerleri bu yükümlülükten kurtulurlar. Cenazenin cesedinin tamamını bir defada yıkamak farzdır. Bu yıkamayı 3, 5, 7 gibi tek sayıda tekrarlamaksa sünnettir.

---

712 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1481.
713 Tirmizî, Mevakîtü's-Salât, 127.
714 Tirmizî, Cenâiz, 77.

CENAZEYİ YIKAMANIN ŞARTLARI

Cenazenin yıkanmasıyla ilgili bazı şartlar vardır ki, bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Cenaze, Müslüman biri olmalıdır. Çünkü gayrimüslimlerin ölüsünü yıkamak farz değildir. Ama yıkanması da caizdir. Çünkü bu yıkama temizlik amaçlıdır. Nitekim Ebu Talip öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.s), onu yıkayıp kefenlemesini Hz. Ali (r.a)'ye emretmiş, o da bu emri yerine getirmiştir. Diğer mezheplere göre gayrimüslim cenazeyi yıkamak haramdır.

2. Cenaze, düşük bir cenin olmamalıdır. Düşükte, kıpırdanma gibi bir hayat belirtisi görülürse, canlı olarak düştüğü ihtimaline ve ihtiyata binaen kuvvetli görüşe göre yıkanır ve namazı kılınır. Ama kendisinde hayat belirtisi görülmezse, canlılığı ortaya çıkmadığı için dört aylık olsa bile kuvvetli görüşe göre üzerine namaz kılınmaz. Ama yıkanması ve kefenlenip defnedilmesi gerekir. Dört aylık olmayan düşüğün yıkanması, mezhebin fetvaya esas olan/müftabih görüşüne göre gerekli değildir.[715]

Hanefi mezhebine göre düşük, sesi duyulmak veya hareketi görülmekle canlı olarak inerken ana rahminden tam çıkmış olmasa bile yıkanması gerekir. Yaratılışının tamamı değil de bir kısmı oluşmuş ise bilinen şekilde yıkanmaz. Sadece üzerine biraz su dökülerek bir beze sarılır. Ama her halükârda kendisine bir isim verilir. Çünkü o, kıyamet gününde haşr edilecektir.

3. Az da olsa cenazenin cesedinin bir kısmı mevcut olmalıdır.

Hanefi mezhebine göre cenazenin cesedinin yarıdan çoğu veya yarısıyla birlikte başının mevcut olması halinde yıkanması farz olur. Aksi halde yıkanması gerekmez.

4. Cenaze, ilây-ı kelimetüllah (Allah'ın dinini yüceltmek) uğruna şehit düşmüş biri olmamalıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.s), Uhut savaşında şehit düşen Müslümanların yıkanmamasını emretmiştir:

لاَتَغْسِلُوهُمْ فَاِنَّ كُلَّ جُرْحٍ أَوْ دَمٍ يَفُوحُ مِسْكًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Onları yıkamayın. Zira (bedenlerindeki) her yara veya kan, kıyamet gününde misk kokacaktır."[716]

Yıkanmamalarını emrettiği gibi namazlarını da kılmamıştır.

Su bulunmaması halinde veya yanarak ölmüş olup da suyla yıkandığı ve bedeni ovulduğu ya da ovmaksızın sadece su dökerek yıkamakla dahi cesedinin parçalanmasından korkulması hâlinde ölüye teyemmüm ettirmek yıkama yerine geçer. Ama ovmaksızın sadece su dökmekle yıkandığında parçalanmayacaksa, bu takdirde yıkama, ölünün üzerine sadece su dökerek ve ovulmadan yapılır.

---

715 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1491.
716 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 299.

Ölünün yıkayandan, yardımcısından ve velisinden başka kimsenin görmeyeceği kapalı bir mekâna konarak yıkanması gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz vefat ettiğinde onu Hz. Ali ile Fadl b. Abbas yıkamış, Üsame b. Zeyd onlara yıkama suyu vermiş, Hz. Abbas da yanlarında durmuştur.[717] Ölünün edep yerlerini örtmek vaciptir. Yıkayanın ve diğerlerinin oralara bakmaları ve ellemeleri helal olmaz. Yıkayanın, ölünün muhaffef ve muğallez avret yerlerini yıkamak için eline bir bez sarması gerekir. Edep yerleri hariç, vücudunun diğer kısımlarını çıplak elle yıkayabilir.

Karı-koca dışında bir erkeğin bir kadını veya bir kadının bir erkeği yıkaması caiz olmaz. Eşlerden birinin, ölen eşini yıkaması caizdir. Bu hükme dayanak teşkil eden rivayetler şunlardır: Peygamber Efendimiz (s.a.s), Hz. Aişe (r.a) validemize şöyle demiştir:

مَاضَرَّكِ لَوْمِتِّ قَبْلِي فَغَسَلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ وَصَلَّيْتُ عَلَيْكِ وَدَفَنْتُكِ

"Sana ne ziyan! Benden önce ölsen seni yıkar, kefenler, namazını kılar ve seni (mezara) defn ederim."[718]

Hz. Aişe (s.a.s) validemiz de kadının kocasını yıkayabileceğine ilişkin olarak şöyle demiştir:

لَوْ اِسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَااسْتَدْبَرْتُ مَاغَسَلَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلاَّ نِسَاؤُهُ

"Şimdi bildiklerimi önceleri bilmiş olsaydım Resulullah (s.a.s)'ı eşlerinden başkaları yıkamazdı."[719]

Nitekim Hz. Ali (r.a), Hz. Fatıma (r.a)'yı yıkamış, Hz. Ebubekir (r.a) de eşi Esma (r.a)'ya, öldüğünde kendisini yıkaması için vasiyette bulunmuş, vefat edince de Esma (r.a) bu vasiyeti gereğince onu yıkamıştır.[720]

Ancak kadın ric'î talakla da olsa boşanmış ise, bu takdirde eşlerden birinin ölen diğer eşini yıkaması caiz olmaz.

> *Hanefi mezhebine göre erkeğin, ölen eşini yıkaması caiz değildir. Çünkü kadın ölünce kocasıyla arasındaki nikâh bağı sona erer. Ama kadının, ölen kocasını yıkaması caizdir.*

Bir kadın erkekler arasında ölür de beraberinde kocası veya bir kadın bulunmazsa, yabancı erkeklerden biri ona dirseklerine kadar teyemmüm ettirir. Bunu yaparken de edep yerlerini görmemek için gözlerini yumar ve eliyle avret

---

717 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 607.

718 Dârekutnî, Cenâiz 11; Muhammed Şemsü'l-Hakk el-Azim abadî ebu't-Tayyib. Avnü'l-Ma'bud I-X 1415 H. Beyrut, II. Baskı, VIII, 288.

719 Avnü'l-Ma'bud, VIII, 288.

720 Nevevî, el-Mecmu', V, 114-117; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, II, 1485; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, II, 12.

yerlerine dokunmaz. Ama aralarında kocası bulunmaz da mahremi olan bir erkek bulunursa onu bu erkeğin yıkaması vacip olur. Kocası varsa, yıkamada mahremi olan erkeğe tercih edilir.

Bir erkek, aralarında eşinin veya mahremi olan bir kadının bulunmadığı kadınlar arasında ölürse, yabancısı olan kadınlardan biri, eline bir bez sararak ona teyemmüm ettirir. Edep yerlerini görmemek için de gözlerini yumar. Eğer aralarında karısı varsa, eline bir şey sarmadan da onu yıkaması vacip olur. Eğer o sırada eşi bulunmaz da kızı, kız kardeşi veya annesi gibi mahremi olan bir kadın bulunursa, bunların yıkamaları vacip olur. Karısı varsa, mahremi olan diğer kadınlara tercih edilir.

Küçük bir erkek çocuğu öldüğünde kadınların; küçük bir kız çocuğu öldüğünde ise erkeklerin onu yıkaması caiz olur.

Çocukluk devresini geride bırakarak ölen erseliği, mahremlerinin bulunmaması durumunda yabancı erkek veya kadınların yıkaması ve yıkarken de ellerine bir bez sarıp gözlerini yummaları vaciptir.[721] Bedeninin tamamını kapsayacak bir yıkayışla yetinmek gerekir. Çocukluk çağında ölen erselik ise diğer çocukların hükmüne tabidir.

Hanefi mezhebine göre ergenlik çağına gelmemiş erseliklerin ölüsü, ne erkekler ne de kadınlar tarafından yıkanabilir. Bunlar da erkek veya kadın cenazeyi yıkayamazlar. Ancak ölüye elbise üzerinden teyemmüm ettirebilirler.

CENAZE YIKAMANIN MENDUPLARI

Cenaze yıkama ile ilgili mendupları şöyle sıralayabiliriz:

1. Yıkamanın üçlenmesi. Her yıkayışta su, cenazenin her tarafını kapsamalıdır. Yıkayışların ilki farz, ikinci ve üçüncüsü ise menduptur. Cenaze, bedeninin her tarafını kapsayacak üç yıkayışla yıkanıp temizlendikten sonra yıkayışı tekrarlamak mekruhtur. Yıkayışı üçten az sayıda yapmak, beden temizlenmiş olsa bile mekruhtur. Ama beden her tarafı kapsayan üç yıkayışla temizlenmezse, yıkama sayısını cenazenin bedeni temizleninceye kadar sınırsız olarak arttırmak ve sayıyı tek ile sona erdirmek mendup olur. Söz gelimi beden dört yıkayışla temizlenirse, sayıyı tek ile sona erdirmiş olmak için beşinci kez yıkanır.

2. Yıkama suyuna koku ve benzeri şeylerin katılması. Son yıkama suyuna kâfur ve benzeri şeylerin katılması menduptur. Ama kâfur katmak daha iyidir. Son su dışındaki sulara gelince, bunlara köknar yaprağı ve sabun gibi temizleyici maddeler katmak mendup olur. Ölü eğer hac ihramında iken ölmüş ise, yıkama suyuna kokulu maddeler katılmaz. Çünkü hayatta olan ihramlının yıkama suyuna bu gibi maddeler katılmaz.

---

721 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc , I, 499.

3. Yıkama suyunun soğuk olması. Şiddetli soğuk gibi sakıncalı bir durum olmadıkça veya kirleri ancak sıcak su ile giderebilme gibi bir sebep söz konusu olmadıkça cenazenin soğuk suyla yıkanması daha faziletli olur. *Hanefi mezhebine göre ölüyü her hâlükarda sıcak suyla yıkamak daha faziletlidir.*

4. Cenazenin başına ve sakalına koku sürülmesi. Yıkama işi bittikten sonra ölünün başına ve sakalına safran dışındaki diğer kokulardan sürmek menduptur. Ayrıca alın, burun, eller, ayaklar ve dizler gibi secde organlarının; gözler ile kulakların üzerine ve koltuk altlarına güzel koku verici maddeler koymak da menduptur. Bu koku verici maddenin kâfur olması daha faziletlidir. Tabii ki bütün bunlar ölünün hac ihramlısı olmaması durumunda mendup olur.

5. Ölünün yanında buhur tüttürülmesi. Cenazenin ruhunu teslim etmesi anından itibaren namazı kılınıncaya kadar etrafında buhur tüttürülmesi menduptur.

6. Cenazenin, suyun alt tarafına sirayet etmesine engel olmayan ince bir gömlek içinde yıkanması menduptur. Yıkayan kişi, elini bu gömleğin geniş yeninin içine sokabilirse mesele yoktur. Bu mümkün olmazsa, yenlerin iki taraftan yarılması gerekir.

ÖLÜYÜ YIKAYANDA BULUNMASI MENDUP OLAN NİTELİKLER

Ölüyü yıkayan kişinin; yıkamayı tam yapması, ölüde gördüğü kötü hâlleri gizlemesi, iyi hâlleri açıklaması için güvenilir bir kişi olması menduptur. Ölünün yüzünün parlak ve mütebessim olduğunu ve kendisinden güzel kokular saçıldığını görürse, bunu başkalarına anlatması müstehap olur. Ölüden, hoşa gitmeyen pis bir koku saçıldığını, yüzünün asık ve ters olduğunu görmesi durumunda bunu başkalarına anlatması caiz olmaz. Yıkama işini bitirdikten sonra, kefeni ıslanmasın diye iyice kurulaması da menduptur.

ÖLÜYE YAPILMASI MEKRUH OLAN İŞLER

Ölünün saç ve sakalını taramak mekruhtur. Ancak saç ve sakalı birbirine karışıp keçeleşmiş ise taranması sünnettir. Tırnak, saç ve bıyığını kesmek, koltuk altı ve kasık tüylerini gidermek mekruhtur. Cenaze, sünnetsiz olsa bile sünnet edilmez. Aslında yapılması uygun olan, bedenindeki bütün şeylerin kendisiyle birlikte defnedilmesidir. Bu sayılanlardan bazısı bedeninden kopup düşerse, bunları kefenine koyarak onunla birlikte defnetmek gerekir.

YIKADIKTAN SONRA CENAZEDEN PİSLİK ÇIKMASI

Yıkama işi tamamlandıktan sonra cenazeden pislik çıkması ve bunun da bedenine veya kefenine bulaşması hâlinde bu pisliği gidermek gerekir. Ama yıkama işi tekrarlanmaz.

Hanefi mezhebine göre yıkama işi tamamlandıktan sonra ölüden, bedenine veya kefenine isabet eden bir necaset çıkmasının bir sakıncası olmaz. Ancak

bu, kefenlemeden önce meydana gelmişse, sadece temizlik maksadıyla giderilmelidir. Bu necaseti gidermek, üzerine kılınacak namazın sahih olmasının şartlarından değildir. Necaset, kefenlemeden sonra çıkmışsa yıkanmaz. Çünkü o aşamadan sonra yıkanmasında zorluk vardır. Ama ölüye, kendisinden çıkmayan harici bir necaset bulaşırsa, mesela necis bir kefene konulursa bu, üzerine kılınacak olan namazın sahihliğine engel olur.

CENAZEYİ YIKAMANIN ŞEKLİ

Cenazeyi yıkamanın şekliyle ilgili olarak sahabeden Ümmü Atiyye el-Ensari (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نُغَسِّلُ ابْنَتَهُ أُمَّ كُلْثُوم فَقَالَ اغْسِلْنَهَا ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِك بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِي الْآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِي فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ فَأَلْقَى إِلَيْنَا حَقْوَهُ وَقَالَ أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ

"Bizler kızı Ümmü Külsum'un cenazesini yıkarken Resulullah (s.a.s) yanımıza geldi. 'Onu üç veya beş ya da gerek görüyorsanız su ve sedir bitkisiyle daha fazla kez yıkayın. Sonuncu yıkayışta biraz kâfuru bitkisi katın. İşinizi bitirdiğinizde de bana haber verin' buyurdu. İşimizi bitirdiğimizde kendisine haber verdik. Kendi izarını bize doğru atarak 'Bunu (kefenine) iç astar yapıp bedenine sarın' buyurdu."[722]

Cenaze, yıkama esnasında yüksekçe bir yere konur. Yanında, yıkayıcıyla yardımcısından başka bir kimse bulunmamalı, suyun alt tarafa geçmesine engel olmayan ince bir gömlek içinde yıkanmalıdır. Yıkayıcı elini, ölünün üzerindeki gömleğin geniş yenlerinden içeri sokabilirse sokmalı, bunu yapamazsa gömleği iki tarafından yırtmalıdır. Eğer böyle bir gömleği yoksa edep yerlerini başka bir şeyle örtmek gerekir.

Yıkanacağı yere konulmasından sonra cenazenin yüzünü örtmek müstehaptır.

Havanın soğuk ve bedeninin kirli olmaması halinde, soğuk ve temiz bir su ile yıkanmalıdır. Aksi halde suyun azıcık ısıtılması gerekir.

Bu hazırlıklar yapıldıktan sonra yıkayıcı onu, yavaşça teneşirin üzerine koyar. Sırtını da kendi sağ dizine dayayarak karnını sol eliyle mesh eder. Karnındaki fazlalıkları çıkarmak için bu mesh işini yüklenerek birkaç kez tekrarlar.

Yıkama yerinde etrafa güzel koku saçan bir buhurdanlık bulundurmak mendup olur. Kokusunun çevreye yayılmaması için ölünün üzerine fazlaca su dökülür. Bundan sonra sırt üstü yatırılır. Yıkayıcı sol eline bir bez sararak ön ve arka edep yerlerini yıkar. Yıkayınca da elindeki bezi çıkarıp atar. Ölüden çıkan pislik eğer eline bulaşmışsa, elini yıkayıp temizler. Bundan sonra yine sol elinin işaret parmağına ıslak bez sararak bununla ölünün dişlerini ve burun deliklerini

---

722 İbn Mâce, Cenâiz, 8.

mesh eder. Ağzı necis olmamışsa ağzını açmaya gerek yoktur. Ama necis olmuşsa, temizlemek için dişlerini açmalıdır. Bundan sonra da hayattaki kimselerin abdestleri gibi ağzına ve burnuna su vermek de dâhil olmak üzere tam bir abdest aldırır. Mutemed olan görüşe göre yıkayıcının, *"Bu ölüye abdest aldırmaya niyet ettim"* diyerek niyet etmesi vaciptir. Yıkama için niyet etmekse sünnettir. Bundan sonra üzerlerinde ister saç ve tüy bulunsun ister bulunmasın, baş ve çenesi köknar yaprağı ve sabun gibi bir temizleyici ile yıkanmalıdır. Eğer saç ve sakalı birbirine karışmışsa ve ihramlı değilse, iri dişli bir tarakla taranır. Kılların dökülmemesi için de taramanın yavaş yapılması gerekir. Bütün bunlara rağmen bir şeyler düşerse, o zaman bunlar kefenin içine konur. Sonra sırt üstü uzanmış vaziyette sağ yüzü tarafından boyundan ayağa kadar yıkanır. Bundan sonra aynı şekilde sol tarafı da yıkanır. Bunun ardı sıra sol yanına çevrilerek sağ tarafı ense -sırt-ayak istikametinde yıkanır. Bunun ardından sağ yanına çevrilerek sol tarafı da aynı şekilde yıkanır ve her yıkayışta sabun ile benzeri şeylerden yararlanılır. Ölüyü yüzüstü yatırmak, kendisine saygısızlık olduğundan dolayı haramdır. Üzerinde kalan sabun ve benzeri şeylerin kalıntılarını gidermek için baştan ayağa doğru üzerine su dökülür. En sonunda üzerine saf su dökülür. Vasfını değiştirmeyecek derecede az miktardaki kâfuru suya katmak da menduptur. Ölü hac ihramlısı değilse, yıkama suyuna kâfur ve benzeri kokulu maddeler katılması mendub olur. Aksi halde katılması caiz olmaz.

Bu üç yıkayış bir yıkayış sayılır. Çünkü son yıkayıştan önceki yıkayışlarda su, içine katılan temizleyici malzeme ve koku nedeniyle vasfını değiştirdiğinden ötürü yıkayış olarak hesaba katılmaz. Sadece son yıkayıştaki su vasfını değiştirmediğinden dolayı, onunla yapılan yıkama, yıkayış olarak hesab edilir ve yıkamanın vacipliği onunla yerine getirilmiş olur. Ancak önceki şekliyle ikinci ve üçüncü bir defa yıkamak sünnet olur ve böylece yıkamaların sayısı dokuzu bulmuş olur. Ama bu tekrar, baş ve çene dışındaki yerlerin yıkanması şeklinde olur. Buraları yıkamayı tekrarlamak menduptur.

CENAZENİN KEFENLENMESİ

Cenazeyi kefenlemek, Müslümanlar üzerine farz-ı kifayedir. Müslümanların bir kısmının bu işi yapmalarıyla diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Cenaze kadın olsun erkek olsun kefenin en az miktarı, bedenin tamamını kaplayacak kadar olanıdır. Kefenin bundan az ölçüde olması, Müslümanların kefen temin etme farz-ı kifayesini yerine getirmiş olmaları için yeterli olmaz. Kefenin, rehin bırakılmış eşya gibi, içinde başkalarının hakkı bulunan bir mal olmaması, ölünün kendisine ait maldan sağlanması gerekir. Eğer ölünün malı yok ise, sağlığında geçimini sağlamakla yükümlü olanların malından temin edilir. Ölen bir kadın ise, geride mal bırakmış olsa bile kefeni, mali durumu müsait olan kocası tarafından temin edilmelidir. Ölen kişinin kendisine ait malı olmaz, bunun yanında

sağlığında geçimini temin etmekle yükümlü olanların da kefen temin edecek mal veya paraları yoksa kefen, beytülmalden temin edilir. Beytülmal yok ise, mali durumu müsait olan İslam toplumu kefeni temin etmekle yükümlü olur.

Cenazeyi mezarlığa taşıma, defnetme ve benzeri teçhizat masrafı, kefenle ilgili olarak anlatılan bu hükümlere tabidir. Ölüyü, hayattayken giymesinin caiz olduğu şeylerle kefenlemek caiz olur. Başka kumaş bulunması halinde erkek veya erseliklerin ölülerini ipekli veya safranlı kumaşlar ile kefenlemek caiz olmaz. Yine erkek veya erseliklerin ölülerini aspur boyasıyla boyanmış olan bezle kefenlenmeleri de caiz olmaz. Ama çocuk, kadın ve delilerin ölülerini ipekli, aspurla boyanmış, altın ve gümüş ile sırmalanmış kumaşlarla kefenlemek, mekruh olmakla birlikte caizdir. Uygun olan, kefenin beyaz renkli ve yıkanmış olmasıdır. Yeni olması şart değildir. Kefenin beyaz renkli bezden olmasını Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) tavsiye buyurmuşlardır:

اَلْبِسُوا مِنْ ثِيَابِكُمْ اَلْبَيَاضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ

"Elbiselerinizden beyaz renkli olanını giyiniz. Doğrusu o sizin en hayırlı elbiselerinizdendir. Ölülerinizi de onunla kefenleyiniz."[723]

Beyaz renkli bezin bulunmaması durumunda başka renkten bezler de kefen olarak kullanılabilir. Kefenin temiz olması da gerekir.

Kefende pahalıya gitmek, yani pahalı olan kefeni tercih etmek mekruhtur. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de bizleri uyarmıştır:

لاَ تَغْلُوا فِي الْكَفَنِ فَإِنَّهُ يُسْلَبُ سَلْبًا سَرِيعًا

"Kefende aşırı gitmeyin (fazla para ödemeyin). Doğrusu o, çabucak çürütülür."[724]

Kefenin üzerine Kur'an-ı Kerim'den bir şeyler yazmak, kefende beyaz renk dışında aspur ve benzeri boyalar bulundurmak mekruhtur.

Erkek ve kadınlar için kefen üç parça bezden ibarettir. Bunlardan her biri, ölünün cesedinin her tarafını kaplamalıdır. Yalnız ihramdayken vefat eden kişinin başı ve yüzü örtülmez. Ölünün kendi terekesinden kefenlenmesi, borcunun tüm terekesini kapsamaması ve tek bezle kefenlenmeyi vasiyet etmemesi halinde kefenleme üç parça bezle yapılır. Aksi halde cesedinin tamamı –hac ihramındayken ölenler hariç– kaplayacak şekilde tek parça bezle kefenlenir. Başkasının bağışta bulunması durumunda daha fazlasıyla kefenlemek caiz olur. Beytülmalin ve ölülerin kefenlenmesi için kurulan vakfın kefeni ile kefenleme durumunda tek parçadan fazlasıyla kefenlemek haram olur. Ancak vakıf şartnamesinde tek parçadan fazlasının kullanılacağına dair bir şart varsa o zaman bu şart uyarınca hareket edilir. Kefenlemede yukarıda belirtilen üç şarta ilave olarak cenazeye gömlek giydirmek

723 Tirmizî, Cenâiz, 18; Ebu Dâvûd, Tıbb, 14.
724 Ebu Dâvûd, Cenâiz, 35.

ve başına sarık sarmak caizdir. Ama en faziletlisi ve en mükemmeli, anılan üç parça ile yetinmektir. Kefenin üç parçasına gömlek ve sarığı ilave etmek, mirasçılar arasında hakkını eksik alan veya kısıtlı olan biri varsa caiz olmaz.

Kadınlara gelince bunların kefenlerinin en mükemmeli, beş parça olmasıdır:

1. İzar, 2. Kamis (gömlek), 3. Başörtüsü, 4-5. İki adet lifafe (cesedin tamamını kaplayan örtü).

Kefenlemenin Şekli

Lifafenin en düzgün ve en geniş olanı yere serilir. Üzerine güzel koku saçan hanut ve kâfur gibi maddeler konur. Bunun üzerine ikinci lifafe serilir. Onun üzerine de aynı şekilde hanut ve kâfur konur. Varsa üçüncü lifafe de bunun üzerine serilir. Sonra ölü yavaşça bunun üzerine sırtüstü yatırılır. Elleri göğsünün üzerine getirilerek, sağ eli sol elinin üzerine konur, yahut yan tarafına salınır. Bunun ardından didilmiş ve hanut kokusu sürülmüş bir pamuğu araya koyduktan sonra kaba etleri bir bez parçasıyla bağlanır. Öyle ki, bez parçası da çocukların altını bağlarken kullanılan biçimde iki taraftan yarılmalıdır. Bedenindeki deliklere de pamuk konulur. Bundan sonra lifafeler birer birer, ölünün sol tarafındaki ucu sağ taraftaki ucun üzerine gelecek şekilde veya bunun tersi şeklinde sarılırlar. Boydan artan kısımlar, ölünün baş ve ayak uçlarında bağlanır. Mezarlığa götürülürken yolda açılmaması için, ihramlıyken ölenler dışındaki diğer ölülerin lifafeleri bağlanır. Sıkıntı ve musibetleri genişlik ve ferahlığa çevirmesi umut ve uğuru ile defnederken bu bağlar çözülür. İhramlıyken ölen kişinin kefenine, cesedine ve yıkama suyuna koku katılmaz. İhramlıyken giymesi caiz olmayan şeylerle mesela dikişli elbiseyle defnedilmesi caiz olmaz.

CENAZE NAMAZI

A. HÜKMÜ

Şehitler dışındaki ölüler için cenaze namazı kılmak, farz-ı kifaye olup bu ümmete mahsus hükümlerdendir. Cenaze namazının meşruiyetiyle ilgili olarak sahabe-i kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ خَرَجَ إِلَى الْمُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا

Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayet edilmiştir: *"Resulullah (s.a.s), Necaşi'nin öldüğünü vefat ettiği günde (ashabına) duyurdu. Namazgâha çıktı. (Cenaze namazı kılmaya gelen sahabileri) saf düzenine soktu ve dört tekbir aldı."*[725]

[725] Buhârî, Cenâiz, 4.

Bu rivayetten anlaşılacağı gibi Peygamber (s.a.s) Efendimiz, uygulamasıyla cenaze namazının meşruluğunu göstermiş, ayrıca hazırda olmayan, uzak veya yakın başka şehirlerde olan ölüler için de gıyabi cenaze namazı kılınmasının sünnet olduğunu bildirmiş olmaktadır. Nitekim vefat eden Habeşistan Kralı Necaşi'nin gıyabi cenaze namazını kıldırmıştır. Ama ikamet edilmekte olan şehirlerde bulunan cenazeler üzerine ancak namazgâhta hazır bulunan kimseler cenaze namazı kılabilirler. Çünkü şehrin başka mahallelerinde olsalar da dileyen kimseler namazgâha gelip cenaze namazını kılma imkânına sahiptirler. Bu durumdaki kimselerin gıyabi namaz kılmaları caiz değildir.[726] Seleme b. Ekva' (r.a)'dan rivayet:

كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أُتِيَ بِجَنَازَةٍ فَقَالُوا صَلِّ عَلَيْهَا فَقَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالُوا لَا فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ أُتِيَ بِجَنَازَةٍ أُخْرَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلِّ عَلَيْهَا قَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قِيلَ نَعَمْ قَالَ فَهَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالُوا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرَ فَصَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ أُتِيَ بِالثَّالِثَةِ فَقَالُوا صَلِّ عَلَيْهَا قَالَ هَلْ تَرَكَ شَيْئًا قَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَالُوا ثَلَاثَةُ دَنَانِيرَ قَالَ صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ قَالَ أَبُو قَتَادَةَ صَلِّ عَلَيْهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَعَلَيَّ دَيْنُهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ

Resulullah (s.a.s)'ın yanında oturmaktaydık. Derken oraya bir cenaze getirildi. Kendisine dediler ki:

– Namazını kıldır.

– Borcu var mı?

– Hayır.

– Geride bir şey bıraktı mı?

– Hayır.

Bunun üzerine onun namazını kıldırdı. Sonra başka bir cenaze getirildi. Dediler ki:

– Ya Resulullah, namazını kıldır.

– Borcu var mı?

– Evet.

– Geride bir şey bıraktı mı?

– Üç dinar bıraktı.

Böyle demeleri üzerine cenaze namazını kıldırdı. Sonra üçüncü bir cenaze daha getirildi. Resulullah (s.a.s)'a dediler ki:

– Namazını kıldır.

– Geride bir şey bıraktı mı?

---

726 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 514.

– Hayır.

– Borcu var mı?

– Üç dinar borcu vardır.

– Arkadaşınızın namazını kılın.

Ebu Katade, *"Ya Resulullah, onun borcunu ödemeyi ben üstleniyorum. Sen namazını kıldır"* deyince Resulullah (s.a.s) onun namazını kıldırdı.[727] Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu rivayette geçen *"Arkadaşınızın namazını kılın"* sözü farzlık ifade eden bir emirdir.

Cenaze namazı farz-ı kifayedir. Bir kişi dahi kılarsa toplumdaki diğer bireyler bu yükümlülükten kurtulurlar. Ama sevabını da sadece kılan kişi kazanır. Cenaze namazı sadece bu ümmete mahsus bir namazdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Habeş kralı Ashame'nin namazını kılmış, ölen çocukların ve düşüklerin de cenaze namazlarının kılınmasını emretmiştir. Kendileri ebediyet yurduna göçtüklerinde sahabiler de onun cenaze namazını kılmışlardır.

Hanefi mezhebine göre meşru devlet düzenine başkaldıran asiler, şakiler ve yolkesenler, kendileriyle silahlı mücadele edildiği sırada ölürlerse bunların cenaze namazı kılınmaz.

İntihar eden kimseye gelince bu, her ne kadar başkalarını öldürenden daha büyük bir günah işlemiş olsa bile mezhebin fetvaya esas olan görüşüne göre yıkanır ve namazı kılınır.[728]

B. VAKTİ

Cenaze namazı her vakitte kılınabilir. Sebepli bir namaz olduğu için kerahet vakitlerinde de kılınabilir. Ancak özellikle kerahet vakitlerine denk getirerek kılmak mekruhtur. Fakat herhangi bir planlama yapmaksızın denk gelmesi durumunda kerahet vaktinde kılınmasında bir sakınca yoktur. Cenazenin geceleyin defnedilmesi mekruh değildir. Çünkü Hz. Aişe (r.a), Hz. Fatıma (r.a) ve Hz. Ali dışındaki raşid halifeler geceleyin defn edilmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimizin de bazı ölüleri geceleyin defn ettiği vakidir.

Vefatın gerçekleştiği kesin olarak anlaşıldıktan sonra zaman kaybetmeksizin defin işine başlanmalıdır. Sahabe-i kiramdan Ukbe b. Amir el-Cüheni (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur: *"Üç vakit vardır ki, Resulullah (s.a.s), bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten menetti:*

1. Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar,

2. Öğleyin güneş tepe noktasına geldiği andan batı tarafına meyledinceye kadar,

---

727 Buhârî, Havalât, 3.

728 İbn Abidin, II, 210-211.

3. Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar."[729]

Namaza iştirak edecek kimselerin sayısının artması maksadıyla cenaze namazını geciktirmek veya ikinci defa kıldırmak doğru değildir. Ölüyü, velisi dışında başkalarının cenaze namazına yetişmesi için bekletmek caiz değildir. Ama bekleme sebebiyle cesedinin bozulup kokuşma ihtimali varsa, velisi için de bekletilmez. Çünkü ölünün cesedinin korunması, velisinin namaza ve defne yetişmesinden daha önemlidir.

Cenaze namazı kılındıktan sonra gelenler ferdi veya cemaat halinde mezar başında cenaze namazı kılabilirler. Önceki namaz her ne kadar farz-ı kifayenin yerine getirilmiş olması açısından yeterli ise de sonradan kılanlar da sevap kazanırlar ve onlar da bu namazı farz-ı kifaye olarak kılmış olurlar. Peygamber (s.a.s) Efendimizin de böyle bir uygulaması vardır. Bununla ilgili olarak Ebu Ümame b. Sehl b. Huneyf el-Ensari şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ بَعْضَ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ : أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعُودُ مَرْضَى مَسَاكِينِ الْمُسْلِمِينَ وَضُعَفَائِهِمْ وَيَتْبَعُ جَنَائِزَهُمْ وَلاَ يُصَلِّى عَلَيْهِمْ أَحَدٌ غَيْرُهُ ، وَأَنَّ امْرَأَةً مِسْكِينَةً مِنْ أَهْلِ الْعَوَالِى طَالَ سَقَمُهَا فَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ عَنْهَا مَنْ حَضَرَهَا مِنْ جِيرَانِهَا وَأَمَرَهُمْ أَنْ لاَ يَدْفِنُوهَا إِنْ حَدَثَ بِهَا حَدَثٌ فَيُصَلِّى عَلَيْهَا فَتُوُفِّيَتْ تِلْكَ الْمَرْأَةُ لَيْلاً ، فَاحْتَمَلُوهَا فَأَتَوْا بِهَا مَعَ الْجَنَائِزِ أَوْ قَالَ مَوْضِعَ الْجَنَائِزِ عِنْدَ مَسْجِدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّىَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كَمَا أَمَرَهُمْ. فَوَجَدُوهُ قَدْ نَامَ بَعْدَ صَلاَةِ الْعِشَاءِ فَكَرِهُوا أَنْ يُهَجِّدُوا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَوْمِهِ فَصَلَّوْا عَلَيْهَا ، ثُمَّ انْطَلَقُوا بِهَا. فَلَمَّا أَصْبَحَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ عَنْهَا مَنْ حَضَرَهُ مِنْ جِيرَانِهَا فَأَخْبَرُوهُ خَبَرَهَا وَأَنَّهُمْ كَرِهُوا أَنْ يُهَجِّدُوا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لَهَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ:« وَلِمَ فَعَلْتُمْ؟ انْطَلِقُوا ». فَانْطَلَقُوا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ حَتَّى قَامُوا عَلَى قَبْرِهَا فَصَفُّوا وَرَاءَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كَمَا يُصَفُّ لِلصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَائِزِ فَصَلَّى عَلَيْهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَكَبَّرَ أَرْبَعًا كَمَا يُكَبِّرُ عَلَى الْجَنَائِزِ.

"Resulullah (s.a.s)'ın ashabından bazıları (bana) dediler ki: Resulullah (s.a.s), zayıf ve düşkün Müslümanlardan hastalanan kimseleri ziyaret eder, onların cenazelerine giderdi. Kendisinden başka onların cenaze namazını kılan pek olmazdı. Medine'nin Avali semtinde yaşamakta olan düşkün bir kadın uzun süre hasta yattı. Resulullah

[729] Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 293: Ebu Dâvûd, Cenâiz, 55;Tirmizî, Cenâiz, 41; Nesâî, Mevakît, 31.

(s.a.s), onun ziyaretine giden komşularından kadının durumunu sorardı. Eğer kadın vefat ederse, namazını kılmak için kendisine haber vermelerini onlara emretmişti.

Derken bir gece o kadın vefat etti. Resulullah (s.a.s), cenaze namazını kıldırsın diye, kendilerine emrettiği üzere onu alıp Mescid-i Nebevi'nin yanı başındaki cenaze yerine taşıdılar. Ancak yatsı namazını kıldıktan sonra uyumakta olduğunu gördüler. Onu uykusundan uyandırmak istemediler; kendileri kadının cenaze namazını kıldılar. Sonra da alıp (mezarlığa) götürdüler (ve defnettiler). Sabah olunca Resulullah (s.a.s), kadını ziyaret eden komşularına durumunu sordu. Kendisine kadının (ölüm) haberini verdiler ve kendisini uykudan uyandırmak istemedikleri (için namazını kıldıkları)nı söylediler. Resulullah (s.a.s) onlara, 'Niçin böyle yaptınız? Haydin gidelim!' dedi. Bunun üzerine onlar da yola koyuldular. Nihayet kadının mezarının yanına vardılar. Cenaze namazında saf tutulduğu gibi Resulullah (s.a.s)'ın arkasında saf tuttular. Resulullah (s.a.s) namaza durdu ve cenazeler üzerine alınan tekbirler gibi dört tekbir aldı (böylece ölen kadının cenaze namazını hep birlikte kılmış oldular)."[730]

C. CENAZE NAMAZININ RÜKÜNLERİ

Cenaze namazının eksiksiz olarak kılınmış sayılabilmesi için, yerine getirilmesi gereken bazı rükünler vardır. Bunlardan biri yerine getirilmediği takdirde namaz batıl olur. Bu rükünleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Niyet: Diğer namazlarda olduğu gibi niyet edilmeden kılınan cenaze namazı geçerli olmaz. Niyetin iftitah tekbirine bitişik olması şarttır. İmama tabi olarak kılacak olan kimsenin ayrıca imama tabi olmaya da niyet etmesi gerekir. *"Hazır olan cenazenin namazını kılmaya niyet ettim"* demek yeterlidir. Ayrıca ölünün adını söylemek şart değildir.

2. Dört tekbir: Bunlara iftitah tekbiri de dâhildir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, vefat eden Habeşistan kralı Necaşi'nin cenaze namazını dört tekbir ile kılmıştır.[731] Unutarak beşinci kez tekbir alınacak olursa namaz bozulmaz ve sehiv secdesi de gerekmez. Kasten fazla tekbir alınması durumunda da tercih edilen kuvvetli görüşe göre namaz yine bozulmaz. İmam unutarak beşinci kez tekbir alacak olursa cemaat ona uymaz. Aksine selam vererek namazı tamamlar. Ama selam vermeyip imamın namazı tamamlamasını beklemek ve sonra da selam vermek daha iyidir. Bu tekbirlerden birini veya birkaçını kaçıran kimsenin imamın selam vermesinden sonra kaza etmesi gerekir.

3. Kıyam: Ayakta durmaya muktedir olan kişinin diğer farz namazlarda olduğu gibi, bu namazı da başından sonuna kadar ayakta kılması farzdır.

4. Cenaze namazı ister gündüz, ister gece kılınsın, iftitah tekbirinden sonra sessizce Fatiha okumak. Bu hususta Tabiinden Zühri, Ebu Ümame b. Sehl'in,

---

730 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 48.

731 Buhârî, Fezailü's-Sahabe, 67.

Peygamber (s.a.s)'in ashabından bir kişinin kendisine şunları söylediğini naklettiğini bildirmiştir:

أَنَّ السُّنَّةَ فِى الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَنْ يُكَبِّرَ الإِمَامُ ، ثُمَّ يَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ بَعْدَ التَّكْبِيرَةِ الأُولَى سِرًّا فِى نَفْسِهِ ، ثُمَّ يُصَلِّىَ عَلَى النَّبِىِّ -صلى الله عليه وسلم- وَيُخْلِصَ الدُّعَاءَ لِلْجَنَازَةِ فِى التَّكْبِيرَاتِ لاَ يَقْرَأُ فِى شَىْءٍ مِنْهُنَّ، ثُمَّ يُسَلِّمَ سِرًّا فِى نَفْسِهِ

"Cenaze namazında sünnete uygun kılış şekli, imamın (iftitah) tekbiri alması, bu ilk tekbirin ardından içinden gizlice Fatiha okuması, sonra Peygamber (s.a.s)'e salât okuması ve diğer tekbirlerde cenaze için dua okumasıdır. Buralarda Kur'an okumaz. Sonra da sesini fazla yükseltmeden selam verir."[732]

Fatiha suresinin herhangi bir tekbirden sonra okunması caiz ise de iftitah tekbirinden sonra okunması daha faziletlidir. Tekbirlerden herhangi birinden sonra Fatiha'ya başlanırsa tamamlanması icab eder. Artık kesilmesi veya bir sonraki tekbirden sonraya ertelenmesi caiz olmaz. Okumaya başlandıktan sonra kesilir veya ertelenirse namaz batıl olur. Bu hususta mesbuk olanla olmayan arasında fark yoktur.

5. İkinci tekbirden sonra Peygamber (s.a.s) Efendimize salât okumak. Salât okunmadan kılınan cenaze namazı geçerli olmaz. Bunun en azı, (أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ) dir. Ama en faziletlisi, salli bârik dualarının tamamının okunmasıdır.

> *Hanefi mezhebine göre cenaze namazının ikinci tekbirinden sonra Peygamber (s.a.s) Efendimize salât-ü selam getirmek sünnettir, rükün değildir.*[733]

6. Üçüncü tekbirden sonra ölü için dua etmek. Ölüye dua etmek, cenaze namazının rüknüdür. Çünkü cenaze namazını kılmanın en başta gelen gayesi, ölüye dua etmektir. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ

"Ölü üzerine namaz kıldığınızda onun için dua edin."[734]

7. Dördüncü tekbirden sonra selam vermek. Diğer namazların nihayetinde selam vermek gerekli olduğu gibi cenaze namazının da nihayetinde, yani dördüncü tekbirden sonra selam vermek rükündür.[735] Abdullah b. Mesud (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

---

732 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cenâiz, 118.
733 İbn Abidin, II, 209.
734 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cenâiz, 120.
735 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/507-509.

ثَلاَثُ خِلاَلٍ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- يَفْعَلُهُنَّ تَرَكَهُنَّ النَّاسُ إِحْدَاهُنَّ التَّسْلِيمُ عَلَى الْجَنَازَةِ مِثْلَ التَّسْلِيمِ فِى الصَّلاَةِ

"Üç şeyi Resulullah (s.a.s) yapardı. (Ama) insanlar o şeyleri terk ettiler. Biri, (diğer) namazlarda verilen selam gibi cenaze namazında da selam vermektir."[736]

Hanefi mezhebine göre cenaze namazının rükünleri dört tekbir ile kıyamdan ibarettir. Buna göre geçerli mazeretleri olmayan kimselerin bu namazı oturarak kılmaları sahih olmaz.[737]

D. CENAZE NAMAZININ ŞARTLARI

Cenaze namazının bazı şartları vardır. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Cenaze, Müslüman biri olmalıdır. Gayrimüslim ölü üzerine namaz kılmak caiz değildir. Gayrimüslimler için cenaze namazı kılmak, şu ayet-i kerime ile yasaklanmıştır:

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَداً وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖۜ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resulünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."[738]

Müslüman cenazelerle gayrimüslim cenazeler birbirine karışır ve birbirlerinden ayırt edilemezlerse hepsinin yıkanıp kefenlenmesi ve namazlarının kılınması gerekir.[739]

2. Cenaze temizlenmiş olmalıdır. Cenaze yıkanmadan veya teyemmüm ettirilmeden namazını kılmak caiz olmaz.

3. Cenaze, namazını kılacak cemaatin ön tarafında bulunmalıdır. Cemaatin arkasında bulunan cenazenin namazını kılmak caiz olmaz.

4. Cenaze şehit olmamalıdır. Şehidin yıkanması yasaklandığından dolayı, cenaze namazı da kılınmaz.

Hanefi mezhebine göre şehit yıkanmaz ama cenaze namazının kılınması gerekir.

5. Cenazenin cesedinin hazırda bulunan kısmı, yıkanması gerekli kısım kadar olmalıdır. Yıkanması gereken düşüklerin üzerine cenaze namazı kılmak farzdır.

6. Cenaze ana rahminde dört ayını tamamlamayan ve doğum esnasında ses vermeyen düşük bir cenin olmamalıdır. Bu durumdaki bir düşüğü yıkamak, kefenlemek ve cenaze namazını kılmak gerekmez. Ama bir beze sarılarak defne-

---

736 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Cenâiz, 123.
737 İbn Abidin, II, 209.
738 Tevbe, 9/84.
739 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/534.

dilmesi müstehaptır. Şayet doğum esnasında ses verir veya canlı olduğunu gösteren emarelere rastlanırsa yıkanıp kefenlenmesi ve namazının kılınması gerekir. Nitekim Cabir (r.a)'den gelen bir rivayette nakl edildiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuştur:

إذا اسْتَهَلَّ الصَّبِيُّ صُلِّيَ عَلَيْهِ وَوُرِّثَ

"Doğum esnasında ses veren çocuğun namazı kılınır ve kendisine mirasçı olunur."[740]

Cenaze namazını kılacak olan kişiyi ilgilendiren şartlara gelince bunlar; diğer namazların niyet, taharet, kıbleye yönelme ve avret yerlerini kapatma gibi şartlardır.

7. Namaz, cenazenin defninden önce kılınmalıdır. Herhangi bir mazeret yok iken namazı kılınmadan cenaze defnedilirse, orada hazır bulunan cemaatin hepsi günahkâr olur. Ama mazerete binaen namazı kılınmadan defnedilecek olursa, kabrin yanında namazı kılınır. Namazının kılınması için mezarın açılıp ölünün çıkarılması gerekmez.

8. Namaz kılınacak yerde erkekler varsa, cenaze namazını sadece kadınlar kılacak olurlarsa farz-ı kifaye yerine getirilmiş olmaz. Orada hazır bulunan erkeklerin kılmamaları durumunda ölü tahkir edilmiş sayılmaktadır. Dolayısıyla bu farizanın yerine getirilmiş olması için orada hazır bulunan erkeklerin de namaza iştirak etmeleri gerekir.[741]

E. İNSAN ORGANI ÜZERİNE CENAZE NAMAZI KILMAK

Ait olduğu şahsın şehitlik dışı bir sebeple öldüğü bilinen küçük de olsa bir organ bulunduğunda bu organ için cenaze namazı kılmak gerekir. Ancak namazın, bu organ tıpkı hazırdaki bir ölü gibi yıkanıp bir beze sarılmasından sonra kılınması gerekir. Aslında bu namaz, organın bulunamayan asıl bedeni için kılınan gıyabi bir cenaze namazıdır. Nitekim sahabiler, Cemel vakasında şehit düşen Attab b. Esid (r.a)'in bir kartal tarafından alınıp götürülen ve sonra da bir yere bırakılan eli üzerine cenaze namazı kılmışlardır. Sahabiler o elin Attab (r.a)'a ait olduğunu parmağındaki yüzükten tanımışlardı.[742]

> *Hanefi mezhebine göre ise bir yerde bir insan organı bulunursa, bu organ yıkanmaksızın ve namazı kılınmaksızın defnedilmelidir. Ama başsız da olsa bir insan vücudunun yarıdan fazlası bir yerde bulunursa, bulunan kısmın yıkanıp kefenlenmesi ve cenaze namazı kılındıktan sonra defnedilmesi gerekir.*[743]

F. CENAZE NAMAZININ SÜNNETLERİ

Cenaze namazının sünnetlerini şöyle sıralayabiliriz:

---

740 İbn Mâce, Ferâiz, 17.
741 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/513-514.
742 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/518.
743 İbn Abidin, II, 199.

1. Fatiha'dan önce euzü besmele çekilmeli, Fatiha'dan sonra âmin denmeli, geceleyin kılınsa bile bu namazda kıraat sessizce yapılmalıdır. Ancak imam veya mübelliğ, gerekli gördüklerinde tekbirleri ve selamı sesli olarak yerine getirirler.

2. Bu namaz cemaatle kılınmalıdır. Mümkün olduğu takdirde cemaat üç saftan teşekkül etmelidir. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَلَّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ غُفِرَ لَهُ

"Üzerine üç saf cemaatin cenaze namazı kıldığı kişinin günahları bağışlanır."[744]

İmamla birlikte olsa dahi saf, en az iki kişiden teşekkül etmelidir. Bu durumda imamın ve kendisine uyan kişinin aynı çizgide durması mekruh olmamaktadır. Cenaze namazını cemaatle kılmak sünnet olduğuna göre ferdi olarak kılınması caizdir. Çünkü Peygamber (s.a.s), ebediyet yurduna göçtüğünde sahabiler onun namazını ferdi olarak kılmışlardı.[745]

3. Salli bârik duası okumak.

4. Kendilerine selam okumaksızın Sevgili Peygamberimizin âline salât okumak.

5. Sevgili Peygamberimize salât okumadan önce hamdetmek.

6. Salât okuduktan sonra mümin erkeklerle mümin kadınlara dua etmek.

7. Cenaze namazıyla ilgili olarak nakledilen duayı okumak.

8. Birinciden sonra ikinci selamı da vermek.

9. Dördüncü tekbirden sonra ve selam vermezden önce şu duayı okumak:

أَللّٰهُمَّ لَاتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَاتَفْتِنَّا بَعْدَهُ

Bundan sonra da şu ayet-i kerimeyi okumak:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

10. İmam veya yalnız başına kılan kişi, erkek ölünün başı hizasında, kadın veya erselik ölünün ise kuyruk sokumu hizasında durmalıdır.

11. Her tekbir esnasında diğer namazlarda olduğu gibi eller omuz hizasına kadar kaldırılmalı ve sonra da göğüs altında bağlanmalıdır.

Hanefi mezhebine göre cenaze namazında tekbir alınırken eller kaldırılmaz.[746]

12. Cenaze, cemaate sonradan katılanların namazlarını tamamlamalarına kadar yerinde bekletilmelidir.

---

[744] Ebu Dâvûd, Cenâiz, 40.

[745] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, I, 618.

[746] İbn Âbidin, II, 212.

13. Sonradan gelenlerin, cemaatten sonra cenaze üzerine namaz kılmaları sünnete uygundur. Ama önce kılmış olanların tekrar kılmaları mekruhtur.

14. Cenaze namazında iftitah duası ve zammı sure okunmamalıdır.

15. Cenaze kefenlenmeden namazını kılmak mekruhtur.

G. CENAZE NAMAZINI KILDIRMADA ÖNCELİKLİ OLANLAR

Cenaze namazını kıldırmada öncelik, ölünün babasına, dedesine ve ne kadar geriye doğru gitse de ölünün baba tarafına verilir. Sonra oğluna, oğlunun oğluna, sonra öz kardeşine, sonra baba bir kardeşine, sonra öz kardeşinin oğluna, sonra baba bir kardeşinin oğluna verilir ve bu hususta mirasçı olmadaki öncelik sırası dikkate alınır. Bunlardan sonra ölünün asebesi[747], bunlar da yoksa en büyük devlet yetkilisi veya vekili, sonra yakınlık derecelerine göre ana tarafından olan yakınları namaz kıldırmada öncelik hakkına sahib olurlar. Mesela ölünün iki oğlu bir arada bulunursa, şayet gayrimüslim kökenli iseler, İslam'a önce girmiş olup adaletli olanı, sonra fıkhı en iyi bileni, sonra kıraati daha düzgün olanı, sonra takvası daha fazla olanı tercih edilir. Ölünün bu sayılan kimselere nispetle öne geçip namaz kıldırma önceliği bulunmayan bir kişinin, kendisinin cenaze namazını kıldırmasına ilişkin bir vasiyeti olsa bile bu vasiyeti yerine getirilmez.

H. İMAMIN NAMAZ TEKBİRLERİNİN SAYISINI ARTIRMASI VEYA EKSİLTMESİ

Cenaze namazını kıldırmakta olan imam dörtten fazla tekbir alırsa, arkasındaki cemaat bu hususta kendisine uymaz. Aksine kendisinden ayrılmaya kalben niyet edip ondan önce selam verir ya da onu bekler ve onunla birlikte selam verir. Ama bu durumda imamı bekleyip onunla birlikte selam vermesi daha faziletli olur. Her iki durumda da her ikisinin namazı sahih olur. Ancak imam zaid tekbirlerde ellerini üç defa peş peşe kaldırırsa, kendisinin namazı ve kendisini bekledikleri takdirde cemaatin namazı batıl olur. Eğer tekbirleri dörtten eksik alır ve bunu kasıtlı olarak yaparsa, hem kendisinin hem de cemaatin namazı batıl olur. Bu eksiltme sehiv nedeniyle olursa, eksiklik ikmal edilir. Şu da var ki, bu namazda sehiv secdesi yapılmaz.

I. CENAZE NAMAZINA BAŞLANDIKTAN SONRA CEMAATE YETİŞENLER

İmama tabi olarak cenaze namazını kılmak isteyen kişi, cemaate geldiğinde imamın birinci veya ikinci tekbiri alıp da bunlardan sonra okunması gereken sure veya salâtla meşgul olduğunu görürse, imamın üçüncü tekbiri almasını beklemeden hemen namaza başlar. Ancak yalnız başına kılıyormuşçasına namaza devam ede-

---

[747] Asebe: Kişinin baba tarafından gelen ama mirasta belli bir hissesi bulunmayan akrabası demektir.

rek birinci tekbiri alır. Sonra da Fatiha'yı, imamın müteakip tekbiri almasına dek okuyabildiği kadar okuyup tekbir aldıktan sonra Peygamber Efendimize salât-ü selamda bulunur ve namaza bu şekilde devam eder. İmamın selam vermesinden sonra, eksik kalmış olan kısmı mezkûr şekilde tamamlar. Eksikleri tamamlarken cenazenin yerinden kaldırılmış olması veya yerinde bırakılmış olması bu hükmü değiştirmez. Eğer kendisi iftitah tekbirini aldıktan sonra henüz Fatiha'dan bir şey okuyamadan imam üçüncü tekbiri alırsa, kendisi de imamla birlikte tekbir alır ve Fatiha'sını da imam üstlenir.

Hanefi mezhebine göre imam cenaze namazına durduktan sonra biri gelip kendisine tabi olmak isterse, hemen tekbir almayıp imamı bekler. Müteakip tekbirleri imamla birlikte alır. İmamı beklemeyip tekbir alırsa namazı fasit olmaz ama bu tekbiri de geçerli olmaz. İmamın selamından sonra cenaze hemen kaldırılmazsa, yetişemediği tekbirleri alır. Ama cenaze hemen kaldırılırsa, yetişemediği tekbirleri almayıp selam verir. İmamın dördüncü tekbiri almasından sonra ve fakat selam vermesinden önce cenaze namazına gelen kişi, sahih olan görüşe göre namaza başlamalı, belirtilen tafsilat doğrultusunda imamın selam vermesinden sonra namazını tamamlamalıdır.

J. CENAZE NAMAZININ MESCİTTE KILINMASI

Cenaze namazının mescit içinde kılınması menduptur. Ebu Seleme b. Abdirrahman, bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَبِى سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ : أَنَّ عَائِشَةَ لَمَّا تُوُفِّىَ سَعْدُ بْنُ أَبِى وَقَّاصٍ قَالَتْ : اَدْخُلُوا بِهِ الْمَسْجِدَ حَتَّى أُصَلِّىَ عَلَيْهِ فَأُنْكِرَ ذَلِكَ عَلَيْهَا فَقَالَتْ : وَاللّٰهِ لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَىْ بَيْضَاءَ فِى الْمَسْجِدِ سُهَيْلٍ وَأَخِيهِ.

"Sa'd b. Ebi Vakkas vefat ettiğinde Hz. Aişe, 'Onu mescide koyun ki namazını kılayım' dedi. Bu teklifi hoş karşılanmayınca da şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (s.a.s) Beydâ'nın oğulları Süheyl ile kardeşinin cenaze namazlarını mescitte kıldı!"[748]

Namazı kılınmadan defnedilen cenazenin namazı kabrinin başında kılınır. *Hanefi ve Maliki mezheplerine göre cenaze, mescidin dışında olsa bile namazının mescit içinde kılınması mekruhtur. Namazı kılınmamış cenazenin mescit içine konulması da bu iki mezhebe göre mekruhtur.*

K. CENAZEYİ BEKLETMEK VE ÜZERİNE İKİNCİ KEZ NAMAZ KILMAK

Namazı kılındıktan sonra velisi dışında herhangi bir kimsenin gelmesi için cenazenin bekletilmemesi ve hemen defnedilmesi sünnet gereğidir. Eğer cesedinin kokmasından korkulmuyor ise, velisinin gelip namaza ve defne yetişmesi için

---

748 Müslim, Cenâiz, 34.

cenaze bekletilebilir. Ama kokmasından korkulması durumunda bekletilmeden defnedilir. Çünkü cesedinin bozulmadan korunması, velisinin gelmesinden daha önemlidir.

Cenaze namazının kılınmasından sonra henüz bu namazı kılmamış olan bir veya birden fazla kimse gelirse bunlar da cenaze namazını kılarlar. Önce kılınan namazla her ne kadar farz-ı kifaye yerine getirilmiş ve başkalarının bu namazı kılma yükümlülüğünü ortadan kaldırmış olsa bile, bunların da kıldığı namaz farz-ı kifayedir.

Cenaze namazı kılındıktan sonra gelenlerin, defnedilmiş olan cenazenin namazını kabrinin yanında kılabilirler. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ رَجُلًا أَسْوَدَ أَوْ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَ يَقُمُّ الْمَسْجِدَ فَمَاتَ فَسَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ فَقَالُوا مَاتَ قَالَ أَفَلَا كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي بِهِ دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهِ أَوْ قَالَ قَبْرِهَا فَأَتَى قَبْرَهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا

"Siyahi bir erkek (veya siyahi bir kadın) mescidin temizliğini yapardı. Derken bu adam (veya kadın) vefat etti. (Aradan bir süre geçtikten sonra) Peygamber (s.a.s) onu sordu. 'Öldü' dediler. Peygamber (s.a.s) 'Bana bildirmeniz gerekmez miydi? Bana o adamın (veya kadının) mezarını gösterin' buyurdu. Mezarına geldi ve orada cenaze namazını kıldı."[749]

Cenaze namazı kılındıktan sonra ikinci bir cemaat daha gelip ölünün üzerine namaz kılacak olursa, önce kılmış olanların bu ikinci cemaatle birlikte cenaze namazını ikinci kez kılması müstehap olmaz. Aksine ikinci kez kılmaması müstehap olur.

Cenaze, namazı kılınmadan defnedilirse defnedenler ile o yörede bulunup da bu namazı kılması gerekenlerin tamamı günahkâr olurlar. Çünkü namazın definden önce kılınması vaciptir. Bu aşamadan sonra cenaze namazı kılınacak olursa, farz-ı kifaye yerine getirilmiş olmakla birlikte yine de günahkâr olurlar. Namazının kılınması için kabir açılıp da cenaze dışarı çıkarılmaz. Aksine kabir açılmaksızın namaz kabrin yanı başında kılınır. Çünkü kabrinin açılması ölüye saygısızlıktır.[750]

L. CENAZE NAMAZININ KILINIŞI

Cenaze namazını kılan kişi imam olsun münferid olsun, cenaze eğer erkekse baş hizasında, kadın veya erselik ise kuyruk sokumu hizasında durmalıdır. Sonra *"Allah rızası için farz-ı kifaye olarak şu ölünün (ölüler birden fazlaysa "şu ölülerin")* cenaze namazını kılmaya niyet ettim" diyerek niyet edilir.

---

[749] Buhârî, Ebvâbü'l-Mesâcid, 39.
[750] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/514.

Hanefi mezhebine göre her ölü için ayrı ayrı cenaze namazı kılınması evlâ olmakla birlikte toplu olarak da kılınabilir.[751]

Ölünün erkek veya kadın olduğunun belirtilmesi şart değildir. Cemaatte bulunanlar da imama uymaya niyet etmelidirler. Niyetin hemen ardından eller kaldırılarak Allahü ekber deyip iftitah tekbiri alınır ve eller göbekle göğüs arasında biraz sola kaydırılmış vaziyette sağ el sol elin üzerine konarak bağlanır. Cenaze namazı kılan kişinin her tekbir alışta Hanefilerin aksine ellerini kaldırması sünnettir. Tekbirlerden sonra eller yine göğsün altında bağlanır. İftitah duası okunmaksızın euzü besmele çekilerek Fatiha okunur.

Hanefi mezhebine göre cenaze namazında iftitah tekbiri alındıktan sonra Fatiha yerine sübhaneke duası okunur.

Fatiha'dan sonra ikinci defa Allahü ekber diyerek tekbir alınır ve ardından şu salât okunur:

أَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى سَيِّدِنَا اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا اِبْرَاهِيمَ وَ بَارِكْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى سَيِّدِنَا اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا اِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

"Allah'ım! Efendimiz İbrahim'e ve Efendimiz İbrahim ailesine rahmet ettiğin gibi, Efendimiz Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed ailesine de rahmet et. Ve Efendimiz İbrahim'i ve Efendimiz İbrahim ailesini kutlu kıldığın gibi Efendimiz Muhammed'i ve Efendimiz Muhammed ailesini de kutlu kıl. Şüphesiz sen âlemlerde övülen şerefli zâtsın."

Bundan sonra üçüncü defa Allahü ekber diyerek tekbir alınır ve ardından ölü için ahiretle ilgili herhangi bir dua okunur. Namaz kılmakta olan kişi, müminler için dua eder de özellikle hazırda bulunan ölü için dua etmezse bu, dua rüknünün yerine getirilmiş olması için yeterli olmaz. Ancak hazırdaki ölü çocuk ise, onun için dua edilmese de sakıncası yoktur. Çünkü o masum ve günahsızdır. Bu durumda ölü çocuğun anne ve babası için dua etmek de yeterli olur. Dua ederken rahmet ve mağfiret gibi uhrevi isteklerde bulunmalıdır. Ölü büluğa erip ölünceye kadar aynı hâlde kalan bir deli veya çocuk gibi mükellef olmayan biri olsa bile kendisi için ahiretle ilgili dualar edilmelidir. Duada belli kelime ve kalıplara bağlı kalma zorunluluğu yoktur. Vaktin uzaması nedeniyle cenazenin kokacağından korkulmazsa en faziletlisi, aşağıdaki şu meşhur duanın okunmasıdır. Ama kokusunun bozulmasından korkulursa, duanın en azı ile yetinmek gerekir. Vakit müsait ise şu duanın okunması menduptur:

[751] İbn Abidin, II, 219.

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بالمَاءِ والثَّلْجِ وَالبَرَدِ، ونَقِّهِ مِنَ الخَطايَا كَمَا يُنَقَّي الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وأَبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلاً خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ، وأَدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَ عَذَابِ النَّارِ

"Allah'ım! Onu bağışla, ona merhamet et, ona âfiyet ver, onu affet. Konuk olarak ona ikramda bulun. Mezarını genişlet. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz çamaşırın kirlerden arınışı gibi onu günahlardan arındır. Ona kendi evinden daha iyi bir ev, ailesinden daha hayırlı bir aile, eşinden daha hayırlı bir eş ihsan et. Onu cennete koy. Onu kabir azabından ve cehennem azabından koru."

Bundan sonra şu duanın okunması menduptur:

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا اَللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَي الْاِسْلاَمِ وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَي الْاِيمَانِ أَللّٰهُمَّ لَاتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَاتَفْتِنَّا بَعْدَهُ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ

"Allah'ım! Dirimizi, ölümüzü, hazırda bulunanımızı, burada hazır bulunmayıp başka yerde olanımızı, küçüğümüzü, büyüğümüzü, erkeğimizi, dişimizi bağışla. Allah'ım! Bizden yaşatmakta olduklarını İslam üzere yaşat; vefat ettirdiklerini de iman üzere vefat ettir. Allah'ım! Bizi bu ölünün sevabından yoksun bırakma, bundan sonra bizi fitneye düşürme, bizi ve onu bağışla."

Yukarıda geçen dualardan sonra okunması gereken asıl meşhur dua şudur:

أَللّٰهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ خَرَجَ مِنْ رَوْحِ الدُّنْيَا وَسِعَتِهَاوَمَحْبُوبِهِ وَأَحِبَّاؤُهُ فِيهَا اِلَي ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَمَاهُوَ لَاقِيهِ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَااِلَهَ اِلَّاأَنْتَ وَحْدَكَ لَاشَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنَّا أَللّٰهُمَّ اِنَّهُ نَزَلَ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ وَأَصْبَحَ فَقِيرًا اِلَي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ غَنِيٌّ عَنْ عَذَابِهِ وَقَدْ جِئْنَاكَ رَاغِبِينَ اِلَيْكَ شَفِيعًا لَهُ. أَللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ مُحْسِنًا فَزِدْ فِي اِحْسَانِهِ وَاِنْ كَانَ مُسِيئًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ رِضَاكَ وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابِهِ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَجَافِي الْاَرْضَ عَنْ جَنْبَيْهِ وَلَقِّهِ بِرَحْمَتِكَ الْاَمْنَ مِنْ عَذَابِكَ حَتَّي تَبْعَثَهُ اَمِنًا اِلَي جَنَّتِكَ بِرَحْمَتِكَ يَاأَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

"Allah'ım! Bu senin kulundur, kulunun oğludur. Sevdikleri orada kaldığı halde, kendisi dünyanın rahatlığından ve genişliğinden, dostlarından el çekip ayrılarak kabrin karanlığına ve orada karşılaşacağı şeylerin karşısına geldi. Bu kulun dünyada iken senden başka ilâh bulunmadığına, senin bir, tek ve ortaksız olduğuna, Muhammed (s.a.s)'in de senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi. Sen onu bizden daha iyi bilirsin. Allah'ım! O sana konuk oldu. Şüphesiz sen mihmandarların en hayırlısısın. O, senin rahmetine muhtaç oldu. Onu azaplandırmaya senin ihtiyacın yoktur. Onun şefaatçileri olarak

sana yönelip geldik. Allah'ım! Eğer o iyi bir kimse ise iyiliğini artır. Şayet kötü biri ise, onu azaplandırmaktan vazgeç. Rahmetinle onu hoşnutluğuna erdir. Onu kabrin fitne ve azabından koru. Kabrini genişlet. Toprak, onun yanlarını çürütmesin. Rahmetinle onu azabında güvende kıl. Onu güven içinde cennetine gönderinceye kadar rahmetinle bu halde tut, ey merhamet edicilerin en merhametlisi."

Duayı okuyan kişi, namazını kılmakta olduğu cenaze veya cenazelerin durumuna göre kelimeleri müzekker, müennes, müfred, tesniye veya cemi kalıplarına göre okumalıdır.

Küçük bir çocuğun cenaze namazını kılmaktaysa, mezkûr duanın yerine şu duayı okuyabilir:

أَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لِأَبَوَيْهِ وَسَلَفًا وَذُخْرًا وَعِظَةً وَاعْتِبَارًا وَشَفِيعًا وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ قُلُوبَهُمَا وَلَاتَفْتِنْهُمَا بَعْدَهُ وَلَا تَحْرِمْهُمَا أَجْرَهُ

"Allah'ım! Şu çocuğu, ebeveyni için önceden peşin olarak ödenmiş bir bedel, azık, öğüt, ibret vesilesi ve şefaatçi kıl. Bunun sayesinde ebeveyninin amel terazilerini ağırlaştır. Kalplerine sabır doldur. Bundan sonra onları fitneye düşürme ve bu çocuğun ecrinden mahrum bırakma."

Cenaze namazını kılmakta olan kişi bundan sonra dördüncü defa Allahü ekber diyerek tekbir alır ve tekbirin ardından şu duayı okur:

أَللّٰهُمَّ لَاتَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَاتَفْتِنَّا بَعْدَهُ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ

"Allah'ım! Bizi bu ölünün sevabından yoksun bırakma, bundan sonra bizi fitneye düşürme, bizi ve onu bağışla."

Bu duanın hemen ardından şu ayet-i kerimeyi okumalıdır:

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا ج رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

"Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tesbih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: 'Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru."[752]

Bundan sonra da sağında bulunanlara selam vermeye niyet ederek ilk selamı verir, sonra da solunda bulunanlara selam vermeye niyet ederek ikinci selamı verir.

ŞEHİT BAHSİ

Şehide şehit denmesinin sebebi; ölümüne meleklerin şahit olması veya cennetlik olduğuna şehadet edilmesi yahut Rabbinin katında hazır veya hayatta olmasıdır.

---

[752] Mü'min, 40/7.

Allah katında yüksek derece ve ikramlara mazhar olacak olan şehit, Allah yolunda düşmanla savaşırken hayatını feda eden kişidir. Çünkü kişinin canını feda etmesi, inanç ve ilkeler uğruna kendini kurban etmesi, ihlâs ve samimiyetin en yüksek derecesidir; iman ve akide sağlamlığının en kuvvetli göstergesidir. Allah'ın hoşnutluğuna ermenin ve cenneti kazanmanın en güvenli yoludur. Milletler, canlarını ve topraklarını savunmak, mukaddes değerlerini korumak için her zaman evlatlarından bazısını feda etmeye mecburdurlar.

İşte bu sebeple Yüce Allah, şehitlere onurlu ve ebedi bir hayatı vaad etmiş, kul hakkı dışındaki bütün günahlarını bağışlayacağı müjdesini vermiştir. Onları cennette peygamberlerle birlikte yüksek makamlara yerleştireceğini taahhüt etmiştir:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتاً بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَۙ فَرِحِينَ بِمَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۙ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْۙ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَۢ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ.

"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler. (Şehitler) Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler."[753]

Şehitliğin çok yüksek bir mertebe olduğunu ve şehitlerin cennette büyük ikramlara mazhar olacaklarını bildiren Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

مَاأَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ اِلَي الدُّ نْيَا وَأَنَّ لَهُ مَاعَلَي الْأَرْضِ مِنْ شَئْ ٍاِلاَّ الشَّهِيدُ فَاِنَّهُ يَتَمَنَّي أَنْ يَرْجِعَ اِلَي الدُّ نْيَا فَيُقْتَلَ عَشَرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَي مِنَ الْكَرَامَةِ

"Cennete giren hiç kimse yeryüzündeki her şey kendisine verilecek olsa da dünyaya geri dönmek istemez. Ancak şehit böyle değil. O, mazhar olduğu ikramlar sebebiyle dünyaya dönüp on kere öldürülmeyi temenni eder."[754]

Başka bir hadis-i şerifte de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), şehitliğe duyduğu özlemi şöyle dile getirmiştir:

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنْ أَغْزُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَأُقْتَلَ ثُمَّ أَغْزُوَ فَأُقْتَلَ

"Muhammed'in canı kudret elinde bulunan (Allah)'a yemin ederim ki ben Allah yolunda savaşıp öldürülmeyi, sonra yine savaşıp öldürülmeyi çok isterdim."[755]

753 Âl-i İmrân, 3/169-171.
754 Buhârî, Cihad, 5, 21; Müslim, İmaret, 108-109; Tirmizî, Fezailü'l-Cihad, 13; Nesâî, Cihad, 6, 30, 32.
755 Buhârî, İman, 25, Cihad 2, 119; Müslim, İmaret, 103, 107.

Kulların alacakları hariç, şehidin bütün günahlarının bağışlanacağı yine Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) tarafından müjdelenmiştir:

فَيُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ اِلاَّ الدَّ يْنُ

"Borç hariç, şehidin bütün günahları bağışlanır."[756]

ŞEHİTLERİN KISIMLARI

Şehitler üç kısma ayrılırlar:

1. Dünya ve ahiret şehidi: Bu, ganimetten mal çalmayarak, riyakârlık yapmayarak Allah'ın dinini yüceltmek amacıyla kâfirlerle savaşan ve şehit düşen kişidir.

2. Dünya şehidi: Bu, riyakârlık yapmak veya ganimet elde etmek için savaşan, ya da paylaşmadan önce ganimetten mal çalarak savaşan yahut cepheden kaçarken vurulan ve bu yolda ölen kimsedir.

3. Ahiret şehidi: Bu, enkaz altında kalarak, boğularak veya haksız yere öldürülmek ve buna benzer sebeplerle hayatını kaybeden kimsedir.

İlk iki gruptaki şehitlerin kendilerinde küçük ya da büyük hades hâli bulunsa bile yıkanmaları ve cenaze namazlarının kılınması haramdır. Nitekim ashaptan Hanzele b. Rahip, gusletmeye fırsat bulamadan katıldığı Uhut savaşında şehit düşünce Hz. Peygamber onu yıkamamış ve,

رَأَيْتُ الْمَلَائِكَةَ تَغْسِلُهُ

"Meleklerin onu yıkadıklarını gördüm!.."[757] demiştir. Ashab-ı kiramdan Cabir (r.a) de konuyla ilgili bir rivayette şöyle demiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا

"Resulullah (s.a.s), Uhut savaşında şehit düşenlerden her iki kişiyi bir kefene büründürüyor ve 'Bunların hangisi daha fazla Kur'an ezberlemişti?' diye soruyordu. İşaret edileni lahidde ön tarafa koyuyor ve 'Bunlar (ın ihlâs ve sadakatlerin)e Kıyamet gününde ben şahitlik edeceğim' diyordu. O şehitlerin kanlı hâlleriyle defnedilmelerini emretti. Namazlarını kılmadı ve onlar yıkanmadılar da."[758]

Bu şehitler bir kâfirin veya hata sonucu bir müslümanın silahıyla ya da kendi attığı silahın geri tepmesiyle de ölse, bineğinden düşmekle veya hayvanların, araçların, askerlerin ayakları altında ezilmekle de ölse aynı hükme tabidirler.

[756] Müslim, İmaret, 118.
[757] Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalani, Telhisü'l-Habir, Medine 1964, II, 117.
[758] Buhârî, Cenâiz, 71.

Yine bu kişinin derhal ölmesiyle, yaralandıktan sonra sağ kalıp bir süre sonra ölmesi arasında da bir fark yoktur. Yalnız bu durumdaki kişinin savaş bitiminden önce ölmüş olması şarttır. Ya da savaşın bitiminden sonra ölürse, savaşta aldığı yaradan ötürü koma hâline girmiş olması şarttır. Bu durumdaki şehitlerin kefenlenmeleri sünnettir.

Şehidin elbisesi vücudunu kapatmıyorsa, kapatacak kadar ilave edilir. Zırh ve silah gibi savaş aletlerinin, mest, kürk ve parka gibi giysilerin, üzerinden çıkarıldıktan sonra şehidin gömülmesi mendup olur.

Sadece ahiret şehitlerine dünyada diğer ölüler gibi muamele edilir. Bunlar yıkanır, kefenlenir ve cenaze namazları kılınır. Diğer ölüler için yapılması gereken her şey bunlar için de yapılır. Yıkanması haram olan şehitlerin bedeninde şehadet kanı dışında necis şeyler bulunursa, bunları temizleme sebebiyle şehitlik kanı da giderilmiş olacaksa yine de o necis şeylerin temizlenmesi gerekir.[759]

CENAZENİN MEZARA GÖTÜRÜLMESİ VE TEŞYİİ

Cenazenin teşyii, yani mezara götürülürken peşinden gitmek sünnettir. Bir mazeret yoksa bu görevi yürüyerek yapmak menduptur. Cenazeyi teşyi eden kişi, onun af ve mağfireti için bir şefaatçi konumunda olduğundan, arkasında değil, ön tarafından orta süratte yürümeye gayret etmelidir.[760]

Kadınların cenazeyi teşyi etmeleri mekruhtur. Cenazeyi teşyi edenlerin sessiz olmaları sünnettir. Kur'an-ı Kerim, kaside-i bürde, delailü'l-hayrat veya herhangi bir duayı okuyarak da olsa seslerini yükseltmeleri mekruhtur. Cemaat arasında Allah'ı zikr etmek isteyenler, bu zikirlerini sessizce yapmalıdırlar. Cenazenin peşi sıra mum yakarak, buhur tüttürerek gitmek mekruhtur. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bize şöyle bir uyarıda bulunmuştur:

لَا تُتْبَعُ الْجَنَازَةُ بِصَوْتٍ وَلَا نَارٍ

"Cenaze ses ve ateşle takip edilmez."[761]

Müslüman bir kimsenin gayrimüslim akrabasının cenaze merasimine katılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Nitekim babası Ebu Talip öldüğünde Hz. Ali (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimize giderek ona, *"Dalalette olan amcan öldü"* demiş, Peygamber (s.a.s) Efendimiz de, *"Git onu göm"* demişti.[762]

Şunu da belirtelim ki, Müslüman bir kimsenin gayrimüslim akrabasının mezarını ziyaret etmesi mekruh olmakla birlikte caizdir.

---

759 Nevevî, el-Mecmu', V, 225; Cezirî, Mezahib I, 530.
760 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/505.
761 Ebu Dâvûd, Cenâiz, 42.
762 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 304.

Cenaze töreninde ağıt yakılır veya müzik eserleri icra edilirse, orada bulunanların bunu engellemeye çalışmaları gerekir. Çünkü bu davranışlar Allah ve Resulüne isyan niteliğindedir. Engel olmayanlar, bu davranışlara rıza göstermiş sayılırlar.

Cenazeyi teşyi edenlerin mezara kadar gidip, defin işi tamamlanıncaya kadar beklemeleri daha faziletlidir. İsterlerse namazdan önce de sonra da dönebilirler.

Hanefi mezhebine göre namaz kılmadan cenaze merasiminden dönmek mekruhtur.

Teşyi törenine katılanların, cenaze yere konulmadan oturmaları sünnete aykırıdır.

Cenaze geçtiği sırada onu gören insanların-oturuyorlarsa- ayağa kalkmaları müstehaptır.

ÖLÜ İÇİN AĞLAMAK

Yüksek sesle olmadıktan sonra ölü için ağlamakta bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, kızının oğlu öldüğünde ağlamıştı. Ağladığını gören Sa'd b. Ubade (r.a), *"Bu ne, ey Allah'ın resulü!"* deyince de Efendimiz (s.a.s) ona şu cevabı vermişti:

هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللّٰهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ

"Bu, Allah'ın kullarının kalbine yerleştirdiği merhamettir. Allah, ancak merhametli kullarına merhamet eder."[763]

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, annesinin kabrini ziyaret ettiğinde ağlamış, o kadar çok ağlamış ki, çevresindeki kimseleri de ağlatmıştır. Ağlamasının sebebini merak edenlere de şu açıklamayı yapmıştır:

اسْتَأْذَنْتُ رَبِّى فِى أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا فَلَمْ يَأْذَنْ لِى وَاسْتَأْذَنْتُهُ فِى أَنْ أَزُورَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِى فَزُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْمَوْتَ

"Annem için mağfiret dilemeye Rabbimden izin istedim. Bana izin vermedi. Kabrini ziyaret etmek için izin istedim. Bana izin verdi. Siz de kabirleri ziyaret edin. Şüphesiz bu size ölümü hatırlatır."[764]

Şurası unutulmamalıdır ki, ölü için yüksek sesle, bağırıp çağırarak ağlamak, üst-baş paralamak, saç-baş yolmak, yüz tırmalamak, ağıtçılar kiralamak haramdır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bizleri bu konuda şöyle uyarmışlardır:

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ

"Yanakları tokatlayan, yakaları yırtan ve cahiliyet çağırmalarıyla çağıranlar bizden değildir."[765]

---

763 Buhârî, Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 6.
764 Müslim, Cenâiz, 36.
765 Buhârî, Cenâiz, 36.

Ölü kendi yakınlarının ağlamaları ve aşırı davranışları sebebiyle azap görmez. Ama ağlamaları için vasiyette bulunmuşsa azap görür. Ölümünden sonra ağlayacaklarını bildiği yakınlarının, vasiyetine uyup ağlamayacaklarını zannediyorsa, ağlamamaları için vasiyette bulunması vacip olur. Vasiyet etmezse, ölümünden sonra yakınlarının ağlamaları nedeni ile azap görür.

CENAZENİN DEFNİ

Cenazenin mezarlığa defnedilmesi, başka yere defnedilmesinden daha faziletlidir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, aile bireylerinden ve ashabından vefat eden kimseleri Bakî' mezarlığına defnederdi. Mezarlığa defnetmek, diğer yerlere defnetmekten daha faziletlidir. Çünkü mezarlıkları çok sayıda insan ziyaret eder veya oradan geçer, oradaki ölülere dua eder. Böylece oradaki ölüler yapılan duaların bereketinden yararlanırlar. Ölüleri kendi evlerine defnetmek caiz ise de bunda mekruhluk söz konusudur. Çünkü böyle yapmak Peygamber (s.a.s) Efendimizin uygulamasına aykırıdır. Onun kendi evine defnedilmesi, bu hükmün dışındadır. Çünkü Yüce Allah peygamberlerin hepsini, defnedilmeleri gereken yerde vefat ettirmiştir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz vefat ettiğinde sahabiler, onu defnedecekleri yeri belirleme konusunda ihtilafa düşmüşlerdi. Hz. Ebubekir (r.a), *"Ben Resulullah (s.a.s)'ın bu konuda şöyle buyurduğunu işitmiştim: 'Allah, her bir peygamberi mutlaka defnedilmesi gereken yerde vefat ettirmiştir."*[766] Hz. Ebubekir'in böyle demesi üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimiz vefat ettiği yer olan Hz. Aişe (r.a)'nin odasına defnedildi.

Ölünün faziletli insanların yatmakta olduğu mezarlığa defnedilmesi, başka yerlere defnedilmesinden daha iyidir. Hz. Ömer (r.a) vefat etmeden önce, Resulullah (s.a.s) ile Hz. Ebubekir (r.a)'in yanına defnedilmek için Hz. Aişe (r.a)'den izin istemişti. Vefat edince de oraya defnedilmişti.[767]

Akrabaların aile mezarlığı hazırlayıp oraya defnedilmeleri müstehaptır. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Osman b. Maz'ûn (r.a) vefat ettiğinde mezarının baş ucuna bir kaya parçası bırakmış ve şöyle buyurmuştu: *"(Bu kaya parçasını buraya bırakmakla) kardeşimin mezarını tanırım. Ailemden vefat edenleri de buraya defnederim."*[768]

Gayrimüslimlerin Müslüman mezarlığına, Müslümanların da gayrimüslimlerin mezarlığına defnedilmesi caiz değildir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı ve ayrı mezarlıkların bulunmadığı, sadece bir mezarlığın bulunduğu yerlerde Müslümanlar bir tarafa, gayrimüslimler de bir tarafa defnedilebilir.

Normal şartlarda cenazeyi defnetmek farz-ı kifayedir. İmkân yok ise, mesela sahilden uzaktaki bir gemide ölen kişi, geminin demir atacağı yere varmasına

---

[766] Tirmizî, Cenâiz, 33.
[767] Buhârî, Fezailü's-Sahabe, 8.
[768] Nevevî, El-Mecmu' , V, 243.

kadar bekletildiği takdirde kokusu fenalaşacaksa bekletilmez; üzerine bağlanan bir ağırlıkla birlikte suya atılır. Ama defnetme imkânı varsa, yere bir çukur kazılarak defnedilmesi gerekir. Bu çukurun derinliği en azından kokunun dışa vurmasına ve yırtıcı hayvanların cenazeyi oradan çıkarmalarına engel olacak miktarda olmalıdır. Aslında mezarın, ellerini dik biçimde havaya kaldıran orta boylu bir erkeğin boyu kadar bir derinlikte olması sünnettir. Kazılan çukurun asgari uzunluk ve genişliğine gelince bu, ölünün ve onu defneden kişinin sığacağı kadar olmalıdır. Çukur kazmaksızın ölüyü yere indirip üzerine yapı inşa edilmesi caiz değildir. Ancak yeri kazmak mümkün olmadığında böyle bir şeyin yapılması caiz olur. Yer çok sert olursa, lahid yapmak sünnet olur. Lahid, mezarın alt tarafında kıble yönünde ölünün sığacağı kadar bir çukur kazmaktır. Yer gevşek ve yumuşak ise, yarma yapmak daha iyi olur. Yarma, mezarı ortalayarak alt tarafını nehir yatağı gibi kazıp bu yatağın iki tarafını kerpiç ve tuğla ile örtmeye denir.

Lahid yapmak zor olduğu takdirde, ölüyü mezara koyduktan sonra üzerine çatı yapılarak taşlar konur. Ölüyü mezara kıbleye yönelik olarak yerleştirmek vaciptir. Ölüyü mezarda sağ yanı üzerine yatırmaksa sünnettir. Defneden kişi defn ederken,

بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلَي مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

demelidir. Buna şu duayı da ekleyebilir:

أَللّٰهُمَّ افْتَحْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِرُوحِهِ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ وَوَسِّعْ لَهُ فِي قَبْرِهِ

Ölü, kıbleye yönelik olmayarak mezara konulur veya başı doğu tarafına ayakları da batı tarafına konulur yahut sırt üstü ya da sol yanı üzerine yatırılır ve üzerine toprak da atılmışsa, bu yanlışlıkları düzeltmek için mezar tekrar açılmaz. Ama henüz üzerine toprak atılmamışsa, kenara konmuş kerpiç ve tuğlaları kaldırmak gerekse bile bu yanlışlıklar düzeltilir.

Mezar içinde ölünün baş ve ayaklarını toprak ve kerpiç gibi şeylere dayamak müstehaptır. Gömüldüğü yer yumuşak veya nemli değilse ölüyü tabutuyla birlikte defnetmek, beraberinde yastık ve örtü gibi şeyleri mezarına koymak mekruhtur.

Lahid veya yarma şeklindeki mezara defin yapılıp üzeri kerpiç ve benzeri şeylerle örtüldükten sonra orada hazır bulunanların her iki avuçlarıyla mezarın üzerine üçer defa toprak atması müstehap olur. Atarken de ölünün baş tarafında durmalı; birinci atışta, (مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ) *"Sizi ondan (topraktan) yarattık."* cümlesini, ikinci atışta (وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ) *"Ve sizi oraya geri döndüreceğiz."* cümlesini, üçüncü atışta ise (وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَي) *"Ve sizi bir kez daha ondan (topraktan) çıkaracağız."* cümlesini okuyarak Tâ-hâ suresinin 55.ayet-i kerimesini tamamlamalıdır. Bundan sonra da mezarı tam kapanıncaya kadar üzerine toprak atılmalıdır. Mezarın üzerine su serpmek menduptur. Mezarın yerle aynı seviyede olması, yerden yüksekte olmasına nispetle daha faziletlidir. Mezarı süslemek mekruhtur. Pahalı

mezarlar yaptırarak bu hususta israfa kaçmak haramdır. Mezarın üstüne taş, tahta ve benzeri şeyler koymak mekruhtur. Ama mezarın kaybolmaması için bu gibi şeylerin işaret olarak konmasında sakınca yoktur. Mezarı tanıtmak ve diğerlerinden ayırmak için baş tarafına taş ve benzeri şeyler koymak sünnettir. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin veya başka duaların mezar üzerine yazılması mekruhtur. Yalnız âlim ve salih insanların mezarlarının tanınması için üzerlerine adlarının yazılması veya işaretler konması menduptur. Dost ve akrabanın kolayca ziyaret edebilmeleri için aile mezarlığı oluşturmak da mendub olur.[769]

MEZARLARIN ÜSTÜNE BİNA YAPMAK

Mezarların üstüne ev, kubbe, mescit, kümbet, medrese veya etrafı duvarla çevrili bahçeler yapmak mekruhtur. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ

"Allah, Yahudilere lânet etsin. (Çünkü onlar) peygamberlerinin mezarlarını mescit edindiler."[770]

Bunları süs veya tekebbür maksadıyla yapmaksa haramdır. Mezarlık arazisi sebil veya vakıf değilse bu hüküm söz konusudur. Sebil arazi, daha önceden hiç kimsenin mülkiyetine girmemiş olan ve insanların ölülerini oraya defnetmeyi âdet hâline getirdikleri arazidir. Vakıf arazisi ise, sahibinin *"Vakfettim"* diyerek vakıf hâline getirdiği arazidir. Sebil veya vakıf olan mezarlıktaki mezarın üzerine bina yapmak kesinlikle haramdır.

MEZARLARIN ÜSTÜNDE OTURMAK, UYUMAK, DEF-İ HACETTE BULUNMAK

Mezarların üstünde yürümek, oturmak ve uyumak mekruhtur; def-i hacette bulunmak ise haramdır. Bir kimsenin kendi ölüsünün mezarına ulaşmak için başka bir mezarın üzerinden geçmesinden başka çaresinin bulunmaması gibi bir zorunluluk olmadıkça, mezarların üstünde yürümek mekruhtur.

CENAZENİN NAKLİ

Cenazeyi öldüğü yerde defnetmek esastır. Kokusunun fenalaşmayacağından emin olunsa bile definden önce onu başka bir beldeye nakletmek haramdır. Ancak vefatın gerçekleştiği beldedeki insanlar, ölülerini kendi beldelerinden başka beldelere gömmeyi âdet hâline getirmişlerse, nakletmek haram olmaz. Mekke, Medine, Kudüs ya da salih insanların mezarlarına yakın yerlerde vefat edenlerin, nakil esnasında kokularının fenalaşmayacağından emin olunursa, bu-

---

[769] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 540.
[770] Buhârî, Mesâcid, 16.

ralara nakledilmeleri sünnet olur. Fakat kokularının fenalaşmasından korkulursa, nakledilmeleri haram olur. Bütün bu anlatılanlar, kişinin öldüğü yerde yıkanıp kefenlenmesinden ve namazının kılınmasından sonra söz konusu olabilir. Bu işlerin yapılmasından önce cenazenin nakledilmesi mutlak surette haramdır. Definden sonra bir zaruret olmaksızın nakledilmesi de haramdır. Mesela cenaze, gasp edilmiş bir araziye defnedilir de arazi sahibi, ölünün kendi arazisinden çıkarılmasını isterse, çıkarılıp başka yere nakledilmesi haram olmaz. Mezarlığın sel sularının altında kalması, toprak kayması veya deprem gibi sebeplerle tahrip olması durumlarında ölülerin oradan çıkarılıp başka bir mezarlığa nakledilmeleri de haram olmaz.

Şer'î bir sebep olmaksızın mezarın açılması caiz değildir. Ama ölü çürüyüp toprak hâline gelirse mezarının açılması, bu mezara başka bir ölünün defnedilmesi caiz olur. Aynı şekilde bu mezarlığın tarla olarak kullanılması, ekilip biçilmesi, üzerine bina yapılması veya başka bir şekilde buradan yararlanılması caizdir.[771]

Hanefi mezhebine göre, kişinin öldüğü yerde defnedilmesi müstehaptır. Kokusunun fenalaşmayacağından emin olunursa, definden önce başka beldeye nakl edilmesinde sakınca yoktur. Definden sonra mezardan çıkarılıp başka yere nakl edilmesi ise haramdır.[772]

MEZARIN AÇILMASI

İçinde ölünün kemiklerinin bir kısmının kaldığı zannedildiği müddetçe mezarın açılması haramdır. Yalnız bazı durumlar bundan istisna edilmiştir:

1. Cenaze gasp edilmiş bir bezle kefenlenmişse ve sahibi de bu bezin değerinin kendisine verilmesini kabule yanaşmayıp illa da malını geri istemekte ısrar ediyorsa,

2. Cenaze gasp edilmiş bir araziye defnedilmiş ve arazi sahibi de cenazenin orada kalmasına razı olmuyorsa,

3. Cenazeyle birlikte kasıtlı veya kasıtsız olarak mezara bir şey gömülmüş olursa… Bu eşya ister ölünün kendisine isterse başkasına ait olsun, az veya çok olsun –fazla değerli olmasa dahi– ölünün cesedi değişikliğe uğramış olsa da olmasa da mezarını açmak haram olmaz.

OTOPSİ

Ölüm sebebinin bulunması, katilin tespit edilmesi veya tıbbi inceleme ve araştırma yapmak maksadıyla ölünün cesedi üzerinde otopsi uygulanması caizdir. Bazı kimseler ölünün cesedinin parçalanmasıyla insan değerinin hiçe sayıldığını, oysa insanın mükerrem ve şerefli bir varlık olduğunu söyleyerek otopsinin insan cesedi üzerinde uygulanmasının caiz olmayacağını söylemekte iseler de

---

771 Nevevî, El-Mecmu' , I, 320; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 544.

772 İbn Abidin, II, 239.

bu itiraz, İslam hukukundaki maslahat ilkesine ters düşmektedir. Azıcık bir düşünce neticesinde insan, İslam'daki fıkhi hükümlerin, maslahatın gözetilmesi ve mefsedetin bertaraf edilmesi ekseni etrafında dönmekte olduğunu görecektir. Bir işte maslahat yönü ağır basmaktaysa, o işin yapılması istenir. Ama mefsedet yönü ağır basmaktaysa, o işin yapılması uygun görülmez.

İşte bu sebeple tıp öğrencilerinin ve hocalarının kadavralar üzerinde otopsi yapmaları, tıp ilminin gelişmesine katkı sağlayacağından ve bunu yapmadan tıp ilmini öğrenmeye imkân olmadığından otopsi yapmak ve kadavra üzerinde çalışmak caiz görülmüştür. Aynı şekilde maktulün ve ailesinin hukuku zayi olmasın diye katili tespit etmek amacıyla da ölünün cesedi üzerinde otopsi yapılması caiz görülmüştür.[773] Nitekim 17 Ekim 1987 tarihinde Mekke'de toplanan İslam fıkıh konseyi da bu doğrultuda bir karar almıştır.[774]

BİRDEN FAZLA ÖLÜNÜN AYNI MEZARA DEFNEDİLMESİ

Ölülerin çokluğu, değişikliğe uğramalarından ve kokuşmalarından korkulması, her biri için ayrı bir mezar kazmanın zor ve meşakkatli olması gibi zorunlu hâllerde birden fazla ölüyü aynı mezara defnetmek caizdir. Ama bu gibi zorluklar söz konusu değilse, birden fazla ölünün aynı mezara defnedilmesi caiz olmaz.

Birden fazla ölünün aynı mezara defnedilmesi durumunda önce ölülerin en faziletli olanı kıbleye yönelik olarak mezara konulur. Ondan sonrakiler de fazilet sırasına göre aynı mezara defnedilirler. Büyük küçüğe, erkek kadına nispetle öncelik hakkına sahip olur. Her iki ölü arasına topraktan bir perde konması menduptur. İki ölü arasına sadece kefen fasılası bulunması yeterli olmaz.

DOLU MEZARA DEFİN YAPILMASI

Normalde bir ölü çürüyüp tamamen toprak hâline gelmeden üzerine başkasını defnetmek caiz olmaz. Ancak büyük şehir gibi hiç defin yapılmamış mezar bulmanın imkânsız olduğu yerlerde, daha evvel içinde ölü bulunan bir mezar açılıp içindeki kemikler toplanıp mezarın bir tarafına konulur, üzerine toprak çekildikten sonra başka bir ölüyü oraya defnetmek caiz olur. Ölü, mezarında çürüyüp toprak hâline geldikten sonra mezarını açmak, üzerine ekin ekmek, bina ve benzeri şeyler yapmak caizdir.

Ömer b. Abdülaziz; *"Ölünün defninden itibaren bir sene geçince artık o mezarın bulunduğu yere ekin ekebilir, orayı tarla olarak kullanabilirsiniz."*[775] demiştir.

---

773 M. Edip Gilgil, İthafü's-Sail bima verede mine'l-Mesail, II, 196, Hama 1999.

774 Kararatü Mecmai'l-fıkhi'l-İslâmî, (Rabıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî yayını), s. 211.

775 İbn Abidin, c 1 s 599, Bolak baskısı; Abdülvehhab eş-Şarani, Mizanü'l Kübrâ, I/218.

TAZİYE

Musibetzedelere taziyede bulunup onlara sabır telkin etmek menduptur. Bununla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَامِنْ مُسْلِمٍ يعَزِّي أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ اِلاَّ كَسَاهُ اللّٰهُ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Başına gelen bir musibet sebebiyle kardeşine taziyede bulunan bir Müslümana, kıyamet gününde Cenab-ı Allah mutlaka şeref ve üstünlük elbisesi giydirir."[776]

Taziye sunmanın zamanı, vefatın meydana gelmesinden üç gün sonrasına kadardır. Bundan sonra taziyede bulunmak, acıyı tazeleyeceğinden ötürü mekruh görülmüştür. Ancak taziyede bulunacak veya kendisine taziyet dilekleri sunulacak kişi bu müddet zarfında hazır olamamışsa, taziyetin bundan sonra sunulması mekruh olmaz.

Taziyenin definden sonra yapılması uygun olur. Ama ölünün yakınlarının acı ve kederi şiddetli ise definden önce yapılması daha uygun olur. Taziyenin, ölünün kadın, erkek, genç, ihtiyar bütün akrabalarına sunulması müstehaptır. Yalnız genç kadınları topluluk içine çıkararak onlara taziyede bulunulması hoş karşılanmamıştır. Onlara sadece mahremleri taziyede bulunurlar. Ölü sahiplerinin taziyeleri kabul etmek için evde veya ev dışında bir yerlerde oturup beklemeleri mekruh görülmüştür. Bir defa taziyede bulunduktan sonra bunu tekrarlamak mekruhtur. Taziyede bulunurken şu duanın okunması uygun olur:[777]

أَعْظَمَ اللّٰهُ أَجْرَكَ وَأَحْسَنَ عَزَاءَ كَ وَغفَرَ لِمَيِّتِكَ

"Allah, sevabınızı büyük, tesellinizi güzel eylesin, ölünüzün günahlarını da bağışlasın."

Hanefi mezhebine göre taziye esnasında şu duanın okunması müstehaptır:

غَفَرَاللّٰهُ تَعَالَى لِمَيِّتِكَ وَتَجَاوَزَ عَنْهُ وَتغَمَّدَهُ بِرَحْمَتِهِ وَرَزَقَكَ الصَّبْرَ عَلَى مُصِيبَتِهِ وَأَجَرَكَ عَلَى مَوْتِهِ

"Yüce Allah, ölünüzü bağışlasın, onu cezalandırmaktan vazgeçsin, rahmetiyle örtsün, ölümü nedeniyle başınıza gelen musibetten ötürü size sabır ihsan etsin ve yine onun ölümü nedeniyle (sabrettiğiniz için) size sevap ve mükâfat bahşetsin."

ÖLÜ SAHİPLERİNİN ZİYAFET VERMESİ

Bazı yörelerde cenazenin evden çıkarılması ve mezara götürülmesi esnasında ya da ölümün gerçekleşmesinin 7. , 40. ve 52. gün ve gecelerinde ölü sahiplerinin kurban kesip ziyafet vermesi, maalesef vazgeçilmez bir âdet hâline gelmiştir. Kaynağını İslam'dan almayan bu uygulama tamamen bir bidattir. Ölenin mirasçıları arasında ergenlik çağına gelmemiş çocuklar varsa, o zaman bunu yapmak

---

776 İbn Mâce, Cenâiz, 56.
777 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, II/41-42.

kesinlikle haram olur. İmam Ahmed b. Hanbel ile İbn Mâce, Cerir b. Abdullah'ın bu konuda şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

كُنَّا نَعُدُ الْاِجْتِمَاعَ اِلَي أَهْلِ الْمَيِّتِ وَصُنْعِهِمِ الطَّعَامَ مِنَ النِّيَاحَة

"Biz, ölü sahiplerinin yanında toplanmayı, onların da toplananlara yemek hazırlamalarını niyâhetten (ölünün üzerine yapılan ağıt gibi mekruh) sayardık."[778]

Komşu ve dostların, ölü sahipleri için yemek hazırlayıp onlara göndermeleri ise menduptur. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), amcası oğlu Cafer-i Tayyar (r.a) şehit düştüğünde şöyle buyurmuşlardı:

اِصْنَعُوا لِاَلِ جَعْفَرَ طَعَامًا فَقَدْجَاءَهُمْ مَايُشْغِلُهُمْ

"Cafer'in ailesine yemek hazırlayın. Çünkü onlara, kendilerini yemek yapmaktan alıkoyacak bir musibet gelmiştir."[779]

Kendilerine yemek hazırlanıp sunulan ölü sahiplerinin keder ve üzüntüleri, iştahlarını kapayıp yemek yemelerine mani olduğundan, yemek yemeleri için kendilerine ısrar etmek gerekir.

ISKAT VE DEVİR

Iskat, kişinin sağlığında çeşitli sebeplerle eda edemediği namaz, oruç, kurban, adak ve kefaret gibi dinî yükümlülüklerinin, vefatından sonra fidye ödenerek zimmetinden düşürülmesi, böylece ölünün bu görevlerini yapmayışından ötürü doğacak manevi sorumluluktan kurtarılması demektir. Kur'an-ı Kerim'de,

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

"Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verirler."[780] buyurulmaktadır.

Bu ayetten çıkarılan hükme göre oruca dayanamayan veya mazeretleri sebebiyle Ramazanda ve diğer zamanlarda oruç tutmaktan aciz kimselerin, her bir oruç günü için fidye ödemeleri yeterlidir. İslam fakihlerinin çoğunluğu, anılan ayet-i kerimede oruç yerine fidye ödenmesi hükmüne illet olan vasfın acz olduğuna hükmederek, mazeretli veya mazeretsiz oruç tutmamış ve kaza etmeden ölmüş kimselerin oruç borçları için fidye ödeyeceğini, hatta bu kimselerin bu konuda vasiyette bulunmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü ölen kimse de artık oruç tutmaktan acizdir. O halde bunların durumu, tutamadıkları oruca karşı fidye vermeleri nassla sabit olan kişilerin durumuna kıyas edilebilir. Ölenin bu konuda vasiyeti varsa, bu kıyas hükmü daha da kuvvet kazanmış olur.

---

778 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/204; İbn Mâce, Cenâiz, 60.
779 Tirmizî, Cenâiz, 21; İbn Mâce, Cenâiz, 59.
780 Bakara, 2/183.

Görüldüğü gibi oruç tutmaktan devamlı olarak aciz kişilerin oruç yerine fidye vermeleri nassla sabittir. Çeşitli sebeplerle oruç tutmamış ve kaza etmeden vefat etmiş kimselerin oruç borçları için fidye ödenmesi ise, ölümle artık bunların kazası konusunda acz meydana geldiği için söz konusu nassın hükmüne kıyas edilmiştir. Bu itibarla çeşitli sebep ve zaruretlerle oruç tutmamış ve kaza edecek zaman ve fırsat bulduğu halde kaza da etmemiş bir kimse ölüm esnasında şayet malı varsa borçlu olduğu her gün için, fakire bir fidye verilmesini vasiyet etmelidir. Bu takdirde defin masrafı ve varsa borçları düşüldükten sonra, terekenin üçte birinden bu vasiyetinin yerine getirilmesi gerekir. Terekenin geri kalan üçte ikisi ise mirasçıların hakkıdır. Vasiyet etmemiş olsa dahi velisi, borçlu olduğu her gün için fakire bir fidye vermelidir ki bu fidye, bir müd (yaklaşık 600 gr. gıda maddesi) miktarı gıda maddesidir.[781]

Hanefi mezhebine göre vasiyet edilmemiş ise, mirasçılar bunu yapmaya mecbur değildirler. Ama isterlerse, ölen kişi, mal bırakmamışsa veya bıraktığı mal yeterli değilse, mirasçılar gönüllü olarak bağışta bulunup bunu yapabilirler.

Oruç için bu şekilde yapılan ıskat, dinî hükümlere uygundur.

Namazların ıskatına gelince; bir kişinin namaz borçlarının fidye ile ödenebileceğine dair Kitap ve sünnette ne bir nass, ne de bir işaret vardır. Bu itibarla, fidye ile namaz borçlarının düşeceğini söylemek mümkün değildir. Ancak yoksulların sevindirilmesi sonucu Allah'ın affının tecelli etmesi umulur. Hiç olmazsa sadaka sevabı verilir, günahların bağışlanmasına vesile olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de,

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

"Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir."[782] buyurulmuştur. Ayrıca kılınmayan her namaz için bir fidye uygulaması, sosyal yardımlaşma açısından büyük önem taşımaktadır.

Ancak, belli bir miktar paranın fakire verilmesi ve onun da güya hamiyetli davranarak; aldığı parayı veren kişiye hibe etmesi ve ödenmesi gereken meblağ tamamlanıncaya kadar bu kabul ve hibe işinin devam etmesi demek olan devir uygulamasının akli ve nakli hiçbir dayanağı yoktur.

KABİR ZİYARETİ

İbret almak ve ahireti hatırlamak maksadıyla kabirleri ziyaret etmek menduptur. Zamanın elverişli olması durumunda kabirleri perşembe ile cumartesi sabahı arasında ziyaret etmek müekked sünnettir. Kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölü için dua etmesi, Kur'an-ı Kerim okuması uygun olur. Çünkü bunların

---

781 Nevevî, el-Mecmu', VI/419-421.

782 Hûd, 11/114.

ölüye faydası vardır. Ziyaretçinin oralara bakıp ölümü düşünmesi ve ibret alması gerekir. Kabirleri görünce şu duayı okumak uygun olur:

أَللّٰهُمَّ رَبَّ الْاَرْوَاحِ الْبَاقِيَةِ وَالْاَجْسَامِ الْبَالِيَةِ وَالشُّعُورِ الْمُمَزَّقَةِ وَالْجُلُودِ الْمُتَقَطِّعَةِ وَالْعِظَامِ النَّخِرَةِ الَّتِي خَرَجَتْ مِنَ الدُّنْيَا وَهِيَ بِكَ مُؤْمِنَةٌ أَنْزِلْ عَلَيْهَا رَوْحًا مِنْكَ وَسَلاَمًا مِنِّي

"Ey bu kalıcı ruhların, çürümüş bedenlerin, dağınık saçların, parçalanmış derilerin, köhnemiş kemiklerin Rabbi olan Allah'ım! Bunlar sana inanmış olarak dünyadan çıkmışlardı. Üzerlerine kendi katından bir rahmet indir, benden taraf da onlara bir esenlik dileği ilet."

Kabir ziyaretçisinin ayrıca şu selamı vermesi de uygun olur:

السَّلامُ عَلَيكُم دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وإِنَّا إِنْ شاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاحِقُونَ

"Ey müminler topluluğu diyarı! Allah'ın selamı üzerinize olsun. İnşaallah biz de sizlere kavuşacağız."[783]

Kabirleri, özellikle Allah dostu salih insanların kabirlerini ziyaret etmek için yolculuğa çıkmak menduptur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in kabr-i şerifini ziyaret etmekse en büyük ibadetlerden sayılır. Erkeklerin kabirleri ziyaret etmeleri mendub olduğu gibi, fitneye sebeb olmalarından korkulmayan ve ziyaretleri ağıtlara, ölünün övgüsünü yapmaya yol açmayan yaşlı kadınların da kabirleri ziyaret etmeleri mendup, aksi halde haram olur.

Kabirleri ziyaret ederken İslam adabına uygun hareket edilmeli, tavaf eder gibi kabrin etrafında dolanmamalı, kabrin taş vesair müştemilatı öpülmemeli, ölüden medet dilenmemeli ve ondan bir şey istenmemelidir.

Kabir üzerinde oturmak, kabre doğru namaz kılmak da uygun olmayan davranışlardandır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde bunu şu ifadesiyle kesin ve net bir şekilde yasaklamıştır:

لاَتَجْلِسُوا عَلَي الْقُبُورِ وَلاَتُصَلُّوا اِلَيْهَا

"Kabirler üzerinde oturmayın ve onlara doğru namaz kılmayın."[784]

OKUNAN KUR'AN'IN, VERİLEN SADAKALARIN VE YAPILAN DUALARIN ÖLÜYE FAYDASI OLUR MU?

Kişinin ahiret yurdunda mutlu bir hayat yaşaması için bu dünyada iyilikler ve güzellikler yapması, ihmal etmemesi gereken görevlerindendir. Çünkü bu dünyadaki maddi kazanımlarımız herkesçe bilindiği gibi bizimle birlikte mezara gitmemekte ve dünyada kalmaktadır. Sadece hayırlı ve salih amellerimiz ahirete

[783] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 329.
[784] Müslim, Cenâiz, 33.

kadar bizimle beraber olacaktır. Nitekim konuyla ilgili bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

"Ölüyü üç şey mezara kadar takip eder. Bunlardan ikisi geri döner, bir tanesi onunla birlikte mezarda kalır. Ailesi, malı ve ameli onu mezara kadar takip eder. Ailesi ve malı geri döner, ameli onunla birlikte kalır."[785]

Yukarıda da ifade edildiği gibi kişinin kendisinin hayatta iken yapmış olduğu hayırlı ve salih amellerden ahirette fayda göreceği, üzerinde tartışılmayan bir konudur. Ancak kendisi öldükten sonra yakınlarının veya başkalarının onun adına yapacağı hayırlı amellerden, okuyacakları Kur'an-ı Kerim'den ve yapacakları dualardan yararlanıp yararlanamayacağı hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Şöyle ki:

Bazı kimseler, kişiye kendi amelinden başkalarının yaptığı hayırlı ve salih amellerin faydasının dokunmayacağı görüşündedirler. Bu görüşte olanlar delil olarak şu âyet-i kerimeyi ileri sürmektedirler:

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰىۙ

"İnsan için ancak çalıştığı vardır."[786]

Başkalarının yaptıkları hayırlı ve salih amellerin ölüye fayda sağlayacağı görüşünde olanların görüşüne göre ise bu âyet-i kerime genel bir hüküm taşımaktadır. Oysa bu ayeti nesheden veya hükmünü özelleyen başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır:

وَالَّذٖينَ جَٓاؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذٖينَ سَبَقُونَا بِالْاٖيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فٖي قُلُوبِنَا غِلاًّ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا رَبَّنَٓا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحٖيمٌ

"Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."[787]

Bu âyet-i kerimede Yüce Allah sonraki mümin kuşakları, önceki devirlerde gelip geçmiş olan mümin kuşaklara dua ettikleri için övmektedir. Bundan da anlaşıldığına göre bizden önceki kuşaklara yapacağımız hayır dualar, salih ameller

---

785 Buhârî, Rikak, 42.

786 Necm, 53/39.

787 Haşr, 59/10. Muhacirlerin ve Ensarın arkasından gelenler, kıyamete kadar gelip geçmekte olan mü'minlerdir. Âyette, Ashab-ı kiramı hayırla yâd etmenin, onlara dil uzatmamanın ve kin beslememenin gerektiğine işaret edilmektedir.

Allah katında kabul görecek ve onlar da bundan yararlanacaklardır. Nitekim konuyla ilgili hadis-i şeriflerde Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

سُورَةُ يٰسٓ ... اقْرَءُوهَا عِنْدَ مَوْتَاكُمْ

"Yasin Suresi... Onu ölülerinizin yanında okuyun."[788]

إِنَّ الرَّجُلَ لَتُرْفَعُ دَرَجَتُهُ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ أَنَّى هَذَا فَيُقَالُ بِاسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ

"Kişinin cennette derecesi yükseltilir. 'Bu nereden geldi böyle!' diye sorar. Kendisine, 'Oğlunun senin için istiğfarda bulunması sebebiyle derecen yükseldi' diye cevap verilir."[789]

Sonuç olarak denebilir ki, dostlarının, yakınlarının veya başkalarının ölüye yapacakları hayır dualar, okunan Kur'an-ı Kerimler ve salih ameller, Allah katında kabul görür ve ölüye yarar sağlar.[790]

ORUÇ

A. TANIMI

Oruç kelimesinin Arapçadaki karşılığı olan savm ve siyam kelimeleri, sözlükte bir şeyi yapmamak, o şeyden geri durmak gibi anlamlara gelir. Dinî birer terim olarak bu kelimeler, mükellefin niyetli olarak tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin batışına kadar geçen süre zarfında, oruç bozucu şeylerden uzak durması, bunları yapmaması demektir.

Orucun maddi-manevi birçok faydası vardır. Her şeyden önce oruç, Yüce Allah'a karşı yapılan bir itaat ve kulluk görevidir. Bu görevi yerine getiren mümin kişi, önü açık, sınırsız bir sevap ve mükâfata kavuşur. Çünkü bu, noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah'ın emrini yerine getirmek için yapılan bir ibadettir. Allah'ın lütuf ve keremi ise boldur. Oruç tutan kişi, ilahi hoşnutluğa erer. Zira oruç tutan insanda, ilahi emirlere uyma ve yasaklardan sakınma konusunda titizlik ve duyarlılık diye tanımlayabileceğimiz takva duygusu gelişip güçlenir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."[791]

Oruç, insanın iradesini terbiye etmesine, heveslerine ve şeytanın baskılarına karşı koymasına, sabrı öğrenmesine, zorluklara direnmede idmanlı olmasına yardımcı olur. Oruçlu kişi her zaman ve her yerde Allah'ın gözetim ve kontrolü altında bulunduğunun bilincine varır, zihni berraklaşır, düşünce ufku açılır. Lok-

---

788 Beyhakî, Şüabu'l-Îman, II, 478.
789 İbn Mâce, Edep, 1.
790 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, III, 91.
791 Bakara, 2/183.

man Hekim'in, oğluna verdiği öğütlerden biri şu tezi doğrulamaktadır: *"Ey oğul! Mide dolduğunda fikir uyur, hikmetin dili tutulur; beden, ibadet edemez hâle gelir."*[792]

Oruçlu insan belli zamanlarda yeme ve içmeye mecbur kaldığı için düzenli ve disiplinli olmayı öğrenir. Kendisinde yoksullara karşı şefkat ve merhamet duygusu gelişir. Midesi ve sindirim sistemi dinlenip rahatlar. Eskiyen hücreleri atılıp vücudu yeni hücreler kazanır, hayatı âdeta yenilenir.

B. RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

Farz olan oruç Ramazan ayında tutulur. Çünkü bir hadis-i şerifte de bildirildiği gibi Ramazan, ayların efendisidir.[793] Ramazan kelimesi Arap dilinde (رَمْضْ) Ramd mastarından türemiştir. Bu görüşü Arap dil bilimcisi Asma'î, Ebu Amr'dan nakletmiştir. Buna göre Ramd, güneş ışınlarına maruz kalan taşların ısısının artması anlamına gelir. Orucun farz kılınması şiddetli sıcakların hüküm sürdüğü yaz mevsimine denk gelmiştir. Oruçlu kimsenin de susuzluktan dolayı içi âdeta yanıp tutuşur. İşte aradaki bu benzerlikten dolayı oruç ayına Ramazan, bu ayda tutulan oruca da Ramazan orucu denmiştir.

Yine Arap dil bilimcilerinden Halil'e göre Ramazan kelimesi Arap dilindeki (رَمِيضْ) kökünden türemiştir. Bu görüşe göre Ramîd kelimesi yaz sıcaklarının sonu ve güz mevsiminin başlangıcında yağan yağmur ve bulut anlamına gelir. Bu dönemdeki bulutlarla yağmurlar güneşin sıcaklığını giderirler. Aynı şekilde tutulan oruçlar da insandaki günahları yıkayıp giderir. Yine aradaki bu benzerlikten dolayı oruç ayına Ramazan, bu ayda tutulan oruca da Ramazan orucu denmiştir.

Bir başka Arap dil bilimcisi olan Ezherî'ye göre Ramazan kelimesi Arap dilinde geçen, okun ucunu bileyip sivriltme anlamına gelen (رَمَضَ) fiilinin türevidir. İslam öncesinde cahiliye Arapları Ramazan ayında silahlarını bileyip savaşmaya hazır hâle getirirlerdi ki, henüz haram aylara girilmeden Şevval ayında savaşarak amaçlarına ulaşabilsinler. Müslümanlar da Şevval ayında günahlarından kurtulma ve bağışlanma gibi bir hedefe ulaşabilmek için Ramazan ayında oruç tutarlar. İşte aradaki bu benzerlikten dolayı oruç ayına Ramazan, bu ayda tutulan oruca da Ramazan orucu denmiştir.[794]

On bir ayın sultanı olan Ramazan ayı taat, ibadet, iyilik ve ihsan ayıdır. Ramazan ayının fazileti hakkında Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانُ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ

"Ramazan ayı girdiğinde göğün kapıları açılır, cehennemin kapıları kilitlenir ve şeytanlar zincire vurulur."[795]

---

792 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1618.
793 Taberanî, el-Mu'cemü'l-Kebir, IX, 205.
794 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 207.
795 Buhârî, Savm, 5.

Orucun faziletiyle ilgili bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

كُلُّ عَمَلِ ابْنِ اٰدَمَ يُضَاعَفُ اَلْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا اِلَي سَبْعِ مِئَةِ ضِعْفٍ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَي: اِلَّاالصَّوْمَ فَاِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي. لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ: فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ وَلَخَلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَاللّٰهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

"Âdemoğlunun bütün amellerine kat kat sevap verilir: İyilikler, on katından yedi yüz katına kadar mükâfatlandırılır. Yüce Allah buyuruyor ki: Ancak oruç bundan müstesnadır. Doğrusu o benim için tutulmuştur. Onun karşılığını da ancak ben veririm. (Çünkü) oruçlu kişi, şehvetini tatmin etmeyi ve yemek yemeyi benim için bırakıyor. Oruçlunun, biri iftar vaktinde, diğeri de Rabbinin huzuruna vardığında olmak üzere iki sevinci olacaktır. Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha iyi ve hoştur."[796]

Oruç ayı olan Ramazan'ın evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu da cehennem ateşinden kurtuluştur. Ramazan, sabır ayıdır. Sabrın mükâfatı ise cennettir.

C. RAMAZAN AYINDA VUKU BULAN TARİHÎ HADİSELER

Şüphesiz Ramazan ayında meydana gelen en önemli tarihî hadise, bu ayda Kur'an-ı Kerim'in Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'e inmiş olmasıdır. Tarihte çeşitli senelerin Ramazan aylarında meydana gelen bazı önemli hadiseler de şunlardır:

1. Bedir savaşı (17 Ramazan 2 H./13 Mart 624 M.): Yüce Allah'ın yardımıyla hak ile batılın birbirinden ayrıldığı bu savaşta Müslümanlar Mekkeli müşrikleri yenilgiye uğratmışlardı. Bu savaşta İslam'ın en büyük düşmanı Ebu Cehil öldürülmüştü.

2. Mekke'nin fethi (20 Ramazan. 8H./11 Ocak 630 M.): Bu, İslam tarihindeki en büyük fetih olayıdır. Mekke'nin fethi sayesinde putperestlik yerle bir edilmiş, Kâbe'nin çevresindeki putlar parçalanmıştı.

3. Tebük savaşı (Recep 9 H./Eylül 630 M.): Resulullah (s.a.s)'ın katıldığı en son savaş olan Tebük savaşına 30 bin kişilik bir İslam ordusuyla gidilmiş fakat Tebük'teki yerli Hıristiyan kabilelerden ve Bizans ordusundan bir karşılık verilmeyince yaklaşık orada 20 gün kalındıktan sonra aynı yılın Ramazan ayının ilk günlerinde Medine'ye dönülmüştür.

4. Yemen'de İslam'ın yayılışı: Hicretin 10. yılı Ramazan ayında İslamiyet Yemen'de hızla yayılmaya başlamış; bunun üzerine Peygamber (s.a.s) Efendimiz de Hz. Ali (r.a)'yi Yemen halkına hitaben yazılmış bir mektubuyla birlikte Yemen'e göndermişti.

5. Hicretin 8.yılı Ramazan ayının sonlarında Halid b. Velid (r.a), Nahle mevkiinde, içinde Uzza putunun bulunduğu mabedi yıkmış ve Hz. Peygamber

[796] Müslim, Siyam, 164.

(s.a.s)'e, *"Artık ebediyyen Uzza'ya tapınılmayacaktır!"* demişti. Bundan sonra diğer mıntıkalardaki putların yıkılıp parçalanması için müfrezeler görevlendirilmişti.

6. Hicretin 9.yılının Ramazan ayında Taif'te bulunan Sakif kabilesinden bir heyet, Peygamber (s.a.s) Efendimizi ziyarete gelerek Müslüman olmak istediklerini bildirmişler ve aynı günlerde Taif'teki Lat putu yıkılıp parçalanmıştı.

7. Endülüs'ün fethi (28 Ramazan 92 H./19 Temmuz 711 M.): Tarık b. Ziyad komutasındaki İslam ordusu, Cebel-i Tarık boğazını ele geçirdikten sonra Buhayra mevkiinde Rodrik komutasındaki Gotları kesin bir yenilgiye uğrattı. Sonra da Endülüs'ün meşhur şehirleri Kurtuba ile Gırnata'yı ve başkent Tuleytula'yı fethetti.

D. ORUCUN FARZ KILINIŞININ TARİHİ

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Medine'ye hicretinden sonra her ayda üç gün oruç tutuyordu. Ayrıca aşure orucunu da tutuyordu. Çünkü oruç ibadeti, önceki ümmetler ve ehl-i kitap tarafından da bilinmekte idi. Hicretin ikinci senesinde Şaban ayı girince Yüce Allah, Ramazan orucunu farz kıldı. *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."*[797] Bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine Efendimiz (s.a.s) Ramazan orucunu tutmaya başladı. Hicretin 10. senesinde vefat edinceye kadar 9 sene Ramazan orucunu tuttu.[798]

E. RAMAZAN ORUCUNUN HÜKMÜ

Ramazan orucu İslam'ın rükünlerinden biri olup farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Orucun farziyetine dair kitaptaki delil, şu ayet-i kerimelerdir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ . اَيَّاماً مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَر۪يضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ . شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذ۪ي اُنْزِلَ ف۪يهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. (O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın

797 Bakara, 2/183.
798 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, III, 396; Nevevî, el-Mecmu', VI, 249.

kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin."[799]

Sünnetteki delil ise şu hadis-i şeriflerdir:

بُنِيَ الْاِسْلاَمُ عَلَي خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَاِلَهَ اِلاَّاللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلاَةِ وَاِيتَاءِالزَّكَاةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ وَحَجِّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً

"İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve yoluna gücü yetenlerin haccetmesi."[800]

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَائِرَ الرَّأْسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَخْبِرْنِي مَاذَا فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ الصَّلَاةِ فَقَالَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ شَيْئًا فَقَالَ أَخْبِرْنِي مَا فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ الصِّيَامِ فَقَالَ شَهْرَ رَمَضَانَ إِلَّا أَنْ تَطَّوَّعَ شَيْئًا فَقَالَ أَخْبِرْنِي بِمَا فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيَّ مِنْ الزَّكَاةِ فَقَالَ فَأَخْبَرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ قَالَ وَالَّذِي أَكْرَمَكَ لَا أَتَطَوَّعُ شَيْئًا وَلَا أَنْقُصُ مِمَّا فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيَّ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ أَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ إِنْ صَدَقَ

Talha b. Ubeydullah (r.a)'dan rivayet: Saçı başı dağınık bir bedevi Resulullah (s.a.s)'a gelerek dedi ki:

– Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın namazdan bana neyi farz kıldığını bildirir misin?

– Beş vakit namazı farz kıldı. Ancak gönüllü olarak kılacakların başka.

– Allah'ın oruçtan bana neyi farz kıldığını bildirir misin?

– Ramazan ayı orucunu farz kıldı. Ancak gönüllü olarak tutacakların başka.

– Allah'ın bana zekâttan neyi farz kıldığını bildirir misin?

Resulullah (s.a.s) kendisine İslam ahkâmını anlattı. Sonra o adam şöyle dedi:

– Seni şerefli kılan Allah'a andolsun ki gönüllü olarak fazladan nafile bir ibadet yapmayacağım gibi Allah'ın üzerime farz kıldığı şeylerden hiçbirini de eksik bırakmayacağım!

– Eğer doğru söylüyorsa kurtuluşa erdi. (Veya) doğru söylüyorsa cennete girdi."[801]

Ayrıca bütün Müslümanlar Ramazan orucunun farz oluşu hususunda icma etmişlerdir.

Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Medine'ye hicret ettikten sonra henüz Ramazan orucu farz kılınmadığı için her aydan üç gün ve Muharrem ayının da 10. gününde

---

[799] Bakara, 2/183-185.
[800] Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 5.
[801] Buhârî, Savm, 1.

oruç tutardı. Nihayet hicretin ikinci senesinde, kıblenin Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye çevrilmesi hadisesinden sonra Şaban ayında Ramazan orucu farz kılınmıştır. Sevgili peygamberimiz (s.a.s), dokuz yıl Ramazan orucu tutmuş ve hicretin 11. yılının Rebiülevvel ayında ahirete irtihal etmişlerdir.

Ramazan orucunun farzlığını inkâr eden kimse dinden çıkar ve mürted muamelesi görür. İnkârından dönmesi ve orucun farzlığını ikrar etmesi için kendisinden tövbe etmesi istenir. Tövbe etmesi hâlinde tövbesi kabul edilir. Aksi halde kâfirliğinden dolayı İslam devlet yönetimi tarafından öldürülür. Ancak yeni Müslüman olmuş ve henüz İslam'ın farz ve hükümlerini bilmeyen kimse böyle bir muameleye tabi tutulmaz; ona dinin farz ve hükümleri öğretilir. Ramazan orucunun farzlığını kabul eden ama inkâr etmeksizin bu orucu yolculuk ve hastalık gibi bir mazereti olmadığı halde tutmayan günahkâr ve fasık olur. İslam devlet yönetimi tarafından hapsedilir; gündüzleri de aç ve susuz bırakılır ki şeklen oruç tutmuş olsun. Böylece tövbe edip asiliğine son vermesi sağlanır.[802]

F. ORUCUN ÇEŞİTLERİ

Farz oruç, nafile oruç, haram oruç ve mekruh oruç olmak üzere dört çeşit oruç vardır.

1. FARZ ORUÇ

Bu da kendi içinde üç kısma ayrılır:

a. Zamanın kendisi sebebiyle farz olan oruç. Ramazan ayında tutulan oruç gibi.

b. Bir sebepten ötürü farz olan oruç. Kefaret orucu gibi.

c. Kişinin, tutmak için kendini yükümlü kıldığı oruç. Adak orucu gibi.

2. NAFİLE ORUÇ

Farzlardan ayrı olarak kişinin kendi arzu ve isteğiyle tuttuğu ve tutmakla da Allah'ın rızasına ermeyi amaçladığı oruçlara nafile oruç denir. Bununla ilgili olarak bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ جَعَلَ اللّٰهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقًا كَمَابَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ

"Allah yolunda bir gün oruç tutan kişi ile cehennem arasına Allah, yerle gök arası mesafesi kadar geniş bir hendek koyar."[803]

Nafile oruçlara örnek olarak şunlar gösterilebilir:

1. Gün aşırı tutulan oruç: Bir gün oruç tutmak, bir gün tutmamak ve bunu yıl boyu sürdürmek. Hz. Davud (a.s) bunu hep yaparmış. Bunun en faziletli oruç şekli olduğunu bildiren Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

[802] Nevevî, el-Mecmu' VI/, 251; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 157.

[803] Tirmizî, Cihad, 3.

أَفْضَلُ الصِّيَامِ صَوْمُ دَاوُدَ كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًالاَأَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ

"Orucun en faziletlisi Davud (a.s)'un tuttuğu oruçtur. O bir gün tutar, bir gün tutmazdı. Bundan daha faziletli bir oruç yoktur."[804]

2. Her ayda tutulan üç gün oruç: Bunun en faziletli şekli, eyyam-ı bîd'de yani her kameri ayın 13, 14 ve 15. günlerinde tutulmasıdır. Bununla ilgili olarak nakledilen bir rivayette anlatıldığına göre Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Ebu Zerr el-Gıfarî (r.a) hazretlerine şöyle bir tavsiyede bulunmuştur:

اِذَا صُمْتَ مِنَ الشَّهْرِ ثَلَثَةَ أَيَّامٍ فَصُمْ ثَالِثَ عَشَرَةَ وَرَابِعَ عَشَرَةَ وَخَامِسَ عَشَرَةَ

"(Her) aydan üç gün oruç tuttuğunda 13, 14 ve 15. günlerinde oruç tut."[805]

3. Her haftanın pazartesi ve perşembe günlerinde tutulan oruç: Üsame b. Zeyd (r.a)'den gelen bir rivayette ifade edildiğine göre Peygamber (s.a.s) pazartesi ve perşembe günlerinde oruç tutarmış. Kendisine bunun fazileti sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

اِنَّ أَعْمَالَ النَّاسِ تُعْرَضُ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ وَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ

"İnsanların amelleri pazartesi ve perşembe günlerinde (Allah'a) arz edilir. Ben de oruçlu iken amelimin (Allah'a) arz edilmesini isterim."[806]

4. Şevval ayında tutulan altı günlük oruç: Bu altı günlük oruç peş peşe tutulabileceği gibi fasılalı olarak da tutulabilir.[807]Ama Ramazan bayramının ilk gününden sonra peş peşe tutulması müstehaptır. Ashab-ı kiramdan Ebu Eyyub el-Ensari (r.a)'den gelen bir rivayette anlatıldığına göre, bu orucun fazileti hakkında Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالَ فَذَ لِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ

"Ramazan orucunu tutup ardından altı gün Şevval orucunu tutan kişi, senenin tamamında oruç tutmuş gibi olur."[808]

5. Arefe günü tutulan oruç: Hac ibadetini eda etmekle meşgul olmayanların Zilhicce ayının 9. günü olan arefe gününde oruç tutmaları sünnettir. Bu günde oruç tutmanın faziletini bildiren bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ اِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَي اللّٰهِ تَعَالَي أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ

---

804 Buhârî, Savm, 55.
805 Tirmizî, Savm, 54.
806 Tirmizî, Savm, 44.
807 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc , I/654.
808 Müslim, Sıyam, 204.

"Arefe günü tutulan orucun, geçen yılın ve gelecek yılın günahlarına kefaret olacağını Allah'ın rahmetinden umuyorum."[809]

Arafat'a çıkan hacılarınsa arefe gününde oruç tutmamaları müstehaptır. Çünkü hac ibadetini ifa etmekte olan hacılar, Arafat ve Müzdelife vakfelerini yaparken yorulacaklarından, vücutlarının oruç tutma sebebiyle güç kaybına uğramaması gerekir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz de hac ibadetini eda ederken arefe günü oruç tutmuş değildir. Peygamber (s.a.s) Efendimizin Veda haccında arefe günü oruç tutmadığını bildiren Hâris kızı Ümmü Fadl (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَنَّ نَاسًا اخْتَلَفُوا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِى رَسُولِ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ بَعْضُهُمْ : هُوَ صَائِمٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَيْسَ بِصَائِمٍ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ بِقَدَحٍ مِنْ لَبَنٍ وَهُوَ وَاقِفٌ عَلَى بَعِيرِهِ بِعَرَفَةَ فَشَرِبَهُ

"Bazı kimseler (veda haccında) Resulullah (s.a.s)'ın arefe günü oruçlu olup olmadığı hususunda ihtilafa düştüler. Bazıları, 'O oruçludur' derken diğer bazıları 'O oruçlu değildir' dediler. Ümmü Fadl, devesi üzerinde vakfe yapmakta olan Resulullah (s.a.s)'a bir bardak süt gönderdi. O da bu sütü içti."[810]

6. Zilhicce ayının başından Kurban bayramına kadar geçen 9 günün oruçlu geçirilmesi: Hac ibadetini eda etmekle meşgul olanların arefe günü oruç tutmaları sünnete uygun değildir. Hz. Hafsa (r.a), bu orucun fazileti hakkında şöyle demiştir: *"Peygamber (s.a.s), dört şeyi asla ihmal etmezdi: Aşure günü orucu, Zilhicce'nin başından Kurban bayramına kadar geçen 9 günün orucu, her aydan üç günlük orucu ve sabah namazının farzından önce kılınan iki rekâtlık sünnet namazını."*[811]

7. Aşure orucu: Muharrem ayının onuncu gününde tutulan oruca aşure orucu denir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Medine'ye hicret ettiklerinde Yahudilerin Muharrem ayının 10. gününde (aşure günü) oruç tuttuklarını görünce; *"Bu oruç neyin nesi?"* diye sormuş, kendisine; *"Cenab-ı Allah, Muharrem ayının 10. gününde Hz. Musa (a.s) ile İsrailoğullarını düşmanlarından kurtardığı için Hz. Musa (a.s) o gün oruç tutmuştur."* demeleri üzerine; *"Ben Musa'ya uymakta sizden daha fazla hak sahibiyim."* demiş ve Muharrem'in onunda oruç tutmuş, bu orucu Müslümanlara da tavsiye etmiştir. Sünnete uygun olan, Muharrem ayının 9, 10 ve 11. günlerinde oruç tutmaktır; 9 ve 10. günlerde oruç tutup 11. günde tutmak istemeyen de bu sünneti yerine getirmiş sayılır.[812] Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Muharrem ayının 10'unda aşure orucu tuttuğunda, daha sonraki yılları kastederek dokuzuncu günü de oruç tutacağını söylemiştir.[813] Onuncu günden önce dokuzuncu günde

---

809 Müslim, Sıyam, 196; Tirmizî, Savm, 46; İbn Mâce, Sıyam, 40.

810 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 116.

811 Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, IV, 238.

812 Buhârî, Savm, 69; Şevkânî, IV, 241.

813 Müslim, Sıyam, 20.

tutmayan kimsenin onuncu günle birlikte on birinci günde tutması müstehap olur. Onuncu güne bir gün öncesini veya sonrasını ya da her ikisini eklemenin şüphesiz birçok hikmeti vardır. Bu hikmetlerin en önemlisi herhalde Yahudilere muhalefet etmek olmalıdır. Zira Yahudiler Muharrem ayının sadece onuncu gününde oruç tutarlardı. Bu hususta Abdullah b. Abbas (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

صُومُوا يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَخَالِفُوا فِيهِ الْيَهُودَ ، صُومُوا قَبْلَهُ يَوْمًا أَوْ بَعْدَهُ يَوْمًا

"Aşure günü oruç tutun. Bu hususta Yahudilere muhalefet edin. (Bu günle birlikte) bundan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."[814]

8. Haram aylarda oruç tutulması: Bilindiği gibi haram aylar Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Bunların ilk üçü peş peşedir. Recep ayı ise, Cemaziyelahir ayı ile Şaban ayları arasındadır. Haram aylarda oruç tutmanın faziletine ilişkin bir rivayette şöyle denmektedir:

"Mücibe el-Bahiliyye (r.a) der ki: Babam (ya da amcam) Peygamber (s.a.s)'i ziyaret eder. Bir sene sonra fizikî görüntüsü değişmiş (bitkin) bir halde tekrar Peygamber (s.a.s)'i ziyarete gider. (Peygamber (s.a.s) onu tanımamış olmalı ki, aralarında şöyle bir konuşma geçer:

– Ey Allah'ın Resûlü, beni tanımadınız mı?

– Sen kimsin?

– Ben geçen sene ziyaret etmiş olan Bahiliyeli kişiyim.

– Görüntünü değiştiren şey nedir? Oysa sen güzel görünümlü biriydin.

– Senin yanından gittikten sonra geceleri hariç asla yemek yemedim. (Hep oruç tuttum.)

– Kendine niye işkence ettin?!. Sabır ayı olan Ramazan ayın(ın tamamın)da ve her aydan da bir gün oruç tut.

– Daha fazla tutmamı söyle. Çünkü ben güçlüyüm.

– Haram aylarda tut ama ara ver.

Peygamber (s.a.s), bu son söylediğini üç kez tekrarlamıştı. Bunu söylerken de parmaklarının üçünü bir araya getirmiş, sonra da açıvermişti."[815]

> *Hanefi mezhebine göre bu aylardan her birinde perşembe, cuma ve cumartesi günlerine denk getirerek üçer gün oruç tutmak menduptur.*[816]

9. Şaban ayında oruç tutulması: Sevgili Peygamberimizin (s.a.s) Şaban ayında oruç tutmaya özen gösterdiği, eşleri tarafından bildirilmiştir. Abdullah b. ebi

[814] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 287.
[815] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 291.
[816] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1643.

Kubeys, bu hususta Hz. Aişe (r.a)'den şunları duyduğunu ifade etmiştir:

كَانَ أَحَبَّ الشُّهُورِ اِلَي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَصُومَهُ شَعْبَانُ ثُمَّ يَصِلَهُ بِرَمَضَانَ

"Resulullah (s.a.s)'ın en fazla oruç tutmaktan hoşlandığı ay, Şaban ayı idi. (O ayı tamamıyla oruçlu olarak geçirir) sonra da onu Ramazan'a bitiştirirdi."[817]

Ancak Şaban ayının ilk yarısında oruç tutmamış bir kişinin, ikinci yarısında tutması sahih olmaz.[818] Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

اِذَا كَانَ النِّصْفُ مِنْ شَعْبَانَ فَأَفْطِرُوا

"Şaban ayının ortasına gelindiğinde artık oruç tutmayın."[819]

Hanefi mezhebine göre ise sekiz çeşit oruç vardır:

1. *Belli zamanda tutulan farz oruç. Bu, Ramazan orucunun edasıdır.*
2. *Belli bir zamanda tutulması gerekmeyen farz oruç. Bu, Ramazan orucunun kazası ve kefaretidir.*
3. *Belli zamanda tutulması vacip olan oruç. Bu, muayyen zamanda tutulması adanan oruçtur.*
4. *Belli zamanda tutulması gerekmeyen vacip oruç. Bu, mutlak olarak herhangi bir günde veya günlerde tutulması adanan oruçtur.*
5. *Tutulması sünnet olan oruç. Aşure günü ile ondan bir gün önce tutulan oruç gibi.*
6. *Tutulması mendup veya müstehap olan oruç. Kameri ayların 13, 14 ve 15. günlerinde tutulan oruç gibi.*
7. *Tutulması tahrimen mekruh olan oruç. Ramazan bayramının ilk günü ile Kurban bayramının dört gününde tutulan oruç gibi.*
8. *Tutulması tenzihen mekruh olan oruç. Sadece cumartesi, sadece aşure gününde ya da nevruz ve mihrican günlerinde tutulan oruç gibi.*

Nafile Orucun Bozulması

Nafile hac ve umre dışındaki nafile bir ibadete başlayan, mesela nafile bir oruca, namaza, tavafa veya itikâfa başlayan bir kişinin, başlamış olduğu bu ibadeti tamamlaması müstehaptır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de,

(وَلَا تُبْطِلُوا اَعْمَالَكُمْ)

---

817 Ebu Dâvûd, Savm, 57.

818 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1635; Cezirî, Mezahib, I, 559.

819 Ebu Dâvûd, Savm, 12; Tirmizî, Savm, 38; Ali b. Ebi Bekr. Mevaridü'z-Zem'ân, Beyrut, S. 221.

“Amellerinizi boşa çıkarmayın.”[820] buyurulmaktadır.

Hiçbir mazeret yokken bozup yarıda bırakması haram değildir. Bozup yarıda bıraktığı bu ibadeti kaza etmesine de gerek yoktur. Hz. Aişe (r.a) validemiz bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْتِيهَا وَهُوَ صَائِمٌ فَقَالَ أَصْبَحَ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ تُطْعِمِينَيهِ فَنَقُولُ لَا فَيَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ ثُمَّ جَاءَهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَقَالَتْ أُهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ فَقَالَ مَا هِيَ قَالَتْ حَيْسٌ قَالَ قَدْ أَصْبَحْتُ صَائِمًا فَأَكَلَ

Müminlerin annesi Aişe (r.a)’den rivayet edilmiştir: *“Peygamber (s.a.s) oruçlu olarak bize gelir ve ‘Yanınızda bana yedireceğiniz bir şey var mı?’ diye sorardı. Biz hayır deyince de, ‘Öyleyse ben de oruçluyum’ derdi. Sonra Peygamber (s.a.s), başka bir gün yine Hz. Aişe’nin yanına gitti (ve yiyecek bir şeyler olup olmadığını sordu). Hz. Aişe (r.a), ‘Bize bir şey hediye edildi’ dedi. Peygamber (s.a.s) ‘Nedir o şey?’ diye sorunca Hz. Aişe ‘Hays yemeği’ dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s), ‘Oruçlu olarak sabahlamıştım’ dedi ama hays yemeğini de yedi.”*[821]

Ama bir mazeret halinde tamamlaması zorunlu olmadığı gibi kesip yarıda bırakması da mümkündür. Daha sonra bunu kaza etmesine de gerek yoktur. Örneğin nafile oruç tutmakta olan bir kişinin, misafirleriyle birlikte yemek yememesi durumunda misafirleri bundan rahatsız olacaklarsa veya kendisini yemeğe davet eden bir kişinin bu davetine icabet etmemesi halinde davet sahibi bunu hoş karşılamayacaksa; her iki durumda da orucunu bozup yemek yemesi mekruh değil, aksine müstehap olur. Ziyaretçilerin ve misafirlerin, ziyaret ettikleri kişi üzerinde hakları vardır. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden kişi, misafirine ikramda bulunsun.”[822]

Ayrıca insanın, kendisine yapılan davete icabet etmesi de sünnettir. Misafir, nafile oruç tutmak istediğinde, mihmandarından izin almalıdır. Mihmandar, onun nafile oruç tutmasına razı değilse tutmamalıdır. Bununla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şu tavsiyede bulunmuşlardır:

مَنْ نَزَلَ عَلَي قَوْمٍ فَلَا يَصُومَنَّ تَطَوُّعًا اِلَّا بِإِذْ نِهِمْ

“Bir topluluğa konuk olan kişi, onlardan izin almadan nafile oruç tutmasın.”[823]

---

820 Muhammed, 47/33; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi’l-Fıkhi’ş-Şafiî, I, 213.

821 Nesâî, Sıyam, 67. Bu rivayette geçen hays, kuru hurmanın yağ ve sütte kaynatılması suretiyle yapılan bir çeşit yemektir.

822 Buhârî, Edeb, 85, 31; Ebu Dâvûd, Et’ıme, 5.

823 Tirmizî, Savm, 70.

Kaldı ki, nafile oruca başlamış bir kişinin bu orucu tamamlayıp tamamlamama hususunda yetkinin kendisine ait olduğu bir hadis-i şerifte şöyle bildirilmiştir:

أَلصَّائِمُ الْمُتَطَوِّعُ أَمِيرُ نَفْسِهِ اِنْ شَاءَ صَامَ وَاِنْ شَاءَ أَفْطَرَ

"Nafile oruç tutan kişi, kendi şahsının emiridir. Dilerse orucunu tamamlar, dilerse bozar."[824]

Hac ve umre dışındaki diğer nafile ibadetler de bu hükümde nafile oruca kıyaslanmışlardır. Nafile ibadetin edası vacip olmadığına göre, kazası da vacip değil, ancak müstehaptır.

Hac ve umreye nafile olarak başlayan bir kişinin bu ibadetlerini tamamlaması; bir engel sebebiyle tamamlayamaması halinde ise kaza etmesi gerekir. Ancak hac ve umreyi nafile olarak eda etmekte olan kişinin ihsar sebebiyle tamamlayamaması durumunda daha sonra bu ibadeti kaza etmesi gerekmez.

Hanefi mezhebine göre oruç veya başka bir nafile ibadete başlayan bir kimsenin bu ibadeti tamamlaması vacip olur. Bu ibadeti mazeretsiz olarak bozduğu takdirde ibadetin hürmetini hiçe saydığından ötürü sorumlu olur. Mazeretli veya mazeretsiz olarak bozmuş olduğu bu ibadeti daha sonra kaza etmesi gerekir.[825]

3. HARAM ORUÇ

Tutulması haram olan oruçlar şöyle sıralanabilir:

a. Kadının Kocasından İzinsiz Nafile Orucu Tutması

Kocasının izin vermemesi halinde kadının nafile oruç tutması caiz olmaz. Çünkü kocalık hukukuna kadının riayet etmesi farzdır. Nafile oruç tutma uğruna bu farzın terk edilmesi caiz olmaz. Ama kadın, kocasından izin almadan nafile oruç tutacak olursa, günaha girmiş olmakla birlikte tutmuş olduğu oruç, gasp edilen bir evde kılınan namaz gibi geçerli olur. Kocasından izin almaz ama onun bu oruca razı olduğunu bilirse, bu da izin almak yerine geçerli olur. Kocasının başka bir beldede olduğu zamanlarda kadın, ondan izin almadan nafile oruç tutabilir. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ يَوْمًا وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ اِلَّا بِاِذْنِهِ

"Kocası yanında iken kadın, bir günlüğüne de olsa kocasından izin almadan (nafile) oruç tutmasın!"[826]

---

824 Abdü'r-Raûf el-Münavî. Feyzü'l-Kadir, II, 422, Mısır 1356 H. I-VI.
825 İbn Abidin, II, 428-429.
826 Tirmizî, Savm, 172.

Ama kocası başka bir yerdeyse kadın, onun iznini almadan da nafile oruç tutabilir.[827] Kocasına rağmen nafile oruca başlayan bir kadının kocası, ona bu orucunu bozdurma hakkına sahiptir.

Hanefi mezhebine göre ise kadının, kocasından izin almadan nafile oruç tutması tenzihen mekruhtur.

b. Yevmi Şek Orucu

Havanın açık olması, geceleyin Ramazan hilalinin görüldüğünü halkın söylemesi, ama kimin gördüğünün bilinmemesi, görüldüğüne tanıklık edecek birinin bulunamaması, yahut görüldüğüne kadınların, iki çocuğun veya fasık kimselerin tanıklık etmeleri, ya da âdil bir kişinin tanıklık etmesi ama tanıklığıyla yetinilmemesi durumunda Şaban ayının 30. gününe yevmi şek denir. Havanın açık olup da hilalin görüldüğü haberinin ortalarda dolaşmaması veya bulutla kapalı olması durumunda o gün, yevm-i şek olmayıp Şaban ayının 30. günü olarak kabul edilir. Nitekim bununla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ

"Hava bulutla kapalı olduğunda Şaban ayını otuza tamamlayın."[828]

Yevmi şekte nafile oruç tutmak haramdır. O günde tutulan oruç geçerli de değildir. O günde oruç tutmanın haram kılınışının hikmeti; kişinin bedeninde Ramazan orucu için güç biriktirmesi, insanların aynı günde oruca başlamalarının sağlanması ve oruç süresine ekleme yapılmamasıdır.

Ramazan ayından bir veya iki gün önce oruç tutmak haramdır. Bir kişi yevmi şekte oruçsuz olarak sabahlar da sonra bu günün Ramazan ayına dâhil olduğu anlaşılırsa, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalı; yemekten, içmekten ve benzeri şeylerden uzak durmalıdır. Ramazandan sonra da acele olarak o günün orucunu kaza etmelidir.

Bir kişi yevm-i şekte Ramazan orucu niyetiyle oruca başlar da sonra o günün Şaban ayına dâhil olduğu anlaşılırsa, niyeti olmadığından dolayı bu orucu geçerli olmaz.

Bir kişi yevmi şekte, *"Bu gün eğer Şaban ayından ise nafile oruç tutmaya, yok eğer Ramazan ayındansa Ramazan orucu olarak tutmaya niyet ettim"* diyerek oruç tutar da sonra bu günün Şaban ayına dâhil olduğu anlaşılırsa, tuttuğu bu oruç nafile yerine geçer. Bu günün Ramazan ayına dâhil olduğu anlaşılırsa, tuttuğu oruç ne nafile ne de Ramazan orucu yerine geçer.

Yevmi şekte oruç tutmanın haram olmadığı bazı istisnai durumlar vardır. Adak veya kaza ya da âdet hâline getirmiş olmak gibi oruç tutmayı gerekli kılan bir

---

[827] Nevevî, el-Mecmu', VI, 445.
[828] Buhârî, Savm, 11; Müslim, Sıyam, 6, 9, 17.

sebepten ötürü bu günde oruç tutmak haram olmaz. Âdet hâline getirmiş olmak şöyle olur: Mesela bir kişi her pazartesi ve perşembe günlerinde oruç tutmayı âdet hâline getirmiş ve yevmi şek de bu iki günden birine denk gelmiş ise, böyle bir kişinin yevmi şekte oruç tutması haram olmaz. Aksine bu orucu nafileyse bu günde tutulması mendup, adak ise bu günde tutulması vacip olur. Nitekim bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bu konuda şöyle buyurmuşlardır:

لَا تُقَدِّمُوا رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ اِلَّا رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَيَصُومُهُ

"Ramazandan bir veya iki gün önce oruç tutmayın. Ancak bir adamın daha önceden tuta geldiği bir orucu varsa o zaman bu günlerde oruç tutabilir."[829]

c. Bayramlarda Oruç Tutulması

Ramazan bayramının birinci, Kurban bayramının ise dört gününde farz veya nafile oruç tutmak haramdır. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu günlerde oruç tutulmasını yasaklamıştır.[830] Bu günlerde oruca niyet eden kişi günahkâr olur. Tuttuğu oruç da geçerli olmaz.

Hanefi mezhebine göre her ne türden olursa olsun, bu günlerde oruç tutmak tahrimen mekruhtur.

d. Özel Hâllerinde Kadınların Oruç Tutmaları

Özel hâlleri devam ettiği sürece kadınların oruç tutmaları haramdır. Tutsalar bile oruçları geçerli olmaz. Bu günlerde tutmaları gerekip de bu sebeple tutamadıkları oruçları temizlik dönemine girdikten sonra gününe gün kaza ederler. Ama bu günlerde kılamadıkları namazları daha sonra kaza etmeleri gerekmez.

e. Şaban Ayının İkinci Yarısında Oruç Tutmak

Önceki günlerde değil de özellikle Şaban ayının ikinci yarısında nafile oruç tutmak haram kılınmıştır. Nitekim ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا

"Şaban yarılandığında artık oruç tutmayın."[831]

Ancak daha önceden devam ede gelen periyodik bir oruç tutma âdeti olan yahut devam ede gelen bir kaza veya kefaret orucu tutması gereken bir kişinin, Şaban ayının ikinci yarısında oruç tutması caiz olur.

---

829 Buhârî, Savm, 14.
830 Müslim, Sıyam, 22-23.
831 Ebu Dâvûd, Savm, 12.

f. Orucun Bedene Zarar Verme İhtimali

Oruç tuttuğu takdirde canına zarar gelmesinden korkan kişinin de oruç tutması haramdır. Çünkü sağlık her şeyden önemlidir. Sağlığı yerinde olmayan kimse ibadet edemez.

4. MEKRUH ORUÇ

Mekruh oruca maddeler halinde aşağıdaki şu örnekleri verebiliriz:

a. Bazı günlerde oruç tutmak mekruhtur. Mesela bir gün öncesi veya sonrasıyla birleştirilmeksizin sadece cuma, sadece cumartesi veya sadece pazar gününde oruç tutmak mekruhtur.

Cuma gününde oruç tutmak mekruhtur. Çünkü Cuma, zikir ve ibadet günüdür. O günde oruçlu olmamak müstehaptır. Çünkü oruçlu olmamak, kişinin daha fazla ibadetle meşgul olabilmesi için bedenini kuvvetli tutar. Ama bir gün öncesi veya bir gün sonrasıyla birlikte Cuma günü nafile oruç tutmak mekruh olmaz. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

لَا يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ

“Sizden biri bir gün öncesi veya bir gün sonrasıyla birlikte olmaksızın sadece Cuma gününde oruç tutmasın.”[832]

Aynı şekilde bir gün öncesi veya sonrasıyla birleştirilmeksizin sadece cumartesi gününde oruç tutmak mekruhtur. Çünkü Yahudiler bu günü kutsal bir gün olarak bilmekte ve bu güne fazla bir saygı göstermektedirler. Onlara muhalefet olsun diye bu günde oruç tutmak mekruh kılınmıştır. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

لَا تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلَّا فِيمَا افْتُرِضَ عَلَيْكُمْ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلَّا عُودَ عِنَبٍ أَوْ لِحَاءَ شَجَرَةٍ فَلْيَمُصَّهُ

“Size farz kılınan oruç dışında cumartesi günü (nafile) oruç tutmayın. Sizden biri üzüm çöpü veya ağaç kabuğundan başka (yiyecek bir şey) bulamasa bile (oruç tutmuş olmamak için) bunları emsin.”[833]

Yine bir gün öncesi veya sonrasıyla birleştirilmeksizin sadece pazar gününde oruç tutmak mekruhtur. Çünkü Hıristiyanlar bu günü kutsal bir gün olarak bilmekte ve bu güne fazla bir saygı göstermektedirler. Onlara muhalefet olsun diye bu günde oruç tutmak mekruh kılınmıştır.

b. Ramazan bayramının birinci, Kurban bayramının dört günü dışında senenin tamamını oruçlu geçiren kişinin, bedenine zarar gelmesinden, vacip veya

---

[832] Buhârî, Savm, 62.
[833] İbn Mâce, Sıyam, 38.

müstehap bir hakkın heder olmasından korkması durumunda bu şekilde oruç tutması mekruh olur. Zira bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bedenin de insan üzerinde hakkı bulunduğunu bildirmiştir:

اِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا

"Doğrusu Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır. Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Bedeninin senin üzerinde hakkı vardır."[834]

Ama bedenine bir zarar gelmesinden veya bir hakkın heder olmasından korkmayan kişinin bu şekilde oruç tutması müstehaptır. Nitekim bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ صَامَ الدَّهْرَ ضِيقَتْ عَلَيْهِ جَهَنَّمُ هَكَذَا وَعَقَدَ تِسْعِينَ

"Senenin tamamını oruçlu geçiren kişiye cehennem şöyle daralır. (Resulullah böyle buyururken elini yumruk yapıp yumdu.)"[835]

c. Zorlanıp sıkıntıya düşmekten korkmaları halinde hasta, yolcu, hamile, emzikli kadınlar ve yaşlı kişilerin oruç tutmaları mekruhtur. Eksik beslendikleri için ölmekten veya bir organlarının telef olmasından korkmaları halinde bunların oruç tutmaları haram olur.

d. Nevruz ve mihrican günlerinde oruç tutmak mekruh değildir.

G. ORUÇ TUTMAYI VACİP HÂLE GETİREN SEBEPLER

Şu üç sebepten birinin mevcut olması durumunda oruç tutmak vacip olur:

1. Adakta Bulunmak

Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla belli bir süre oruç tutmayı adama durumunda oruç tutmak, adakta bulunmak sebebiyle vacip olur.

2. Kefaret Orucu

Yemini bozma, cinsel ilişkide bulunarak orucu bozma, yanlışlıkla adam öldürme, zıharda bulunma gibi sebeplerle belli süreler boyunca kefaret orucu tutmak gerekir.

3. Ramazan Ayına Girilmesi

Ramazan ayına girildiği tespit edilmeden oruç tutmak farz olmaz. Ramazan ayına girildiğinde oruçla mükellef olan her müslümanın oruç tutması gerekir. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

---

[834] Buhârî, Feraiz, 18.
[835] İbn Hibban, VIII, 348; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, IV, 255.

"İçinizden kim (Ramazan) ayına ulaşırsa onu oruçlu geçirsin."[836]

Ramazan ayı kameri aylardandır. Bu aya girildiğini tespit etmek şu iki yöntemden biri ile olur:

a. Havanın açık olması hâlinde hilalin görülmesi. Hilali görmekle Ramazan ayına girildiğini tespit etme yöntemi hususunda Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبْصَرْتُ الْهِلَالَ اللَّيْلَةَ قَالَ أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَا بِلَالُ أَذِّنْ فِي النَّاسِ فَلْيَصُومُوا غَدًا

Bir bedevi, Peygamber (s.a.s)'e gelerek 'Geceleyin hilali gördüm' dedi. Peygamber (s.a.s), 'Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık eder misin?' diye sordu. Bedevi 'Evet…' cevabını verince, Peygamber (s.a.s) (Bilal-i Habeşi'ye seslenerek) 'Ey Bilal! İnsanlara ilan et ki, yarın oruç tutsunlar' buyurdu.[837]

b. Havanın kapalı olması hâlinde Şaban ayının otuz güne tamamlanması. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

صُومُوالِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوالِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُواعِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ

"Hilali görünce oruca başlayın, hilali görünce de orucu açın. Hava bulutlu olursa Şaban ayını otuza tamamlayın."[838]

Yukarıdaki hadiste kastedilen mana şudur: Hava açık olursa oruç tutup tutmamak, hilalin görülüp görülmemesine bağlıdır. Bu takdirde hilal görülmedikçe oruç tutmak caiz olmaz. Hava bulutlu olursa Şaban ayı otuz güne tamamlanır.

Ramazan ayı, durumu iyi bilinmeyen bir kimse de olsa âdil bir kişinin hilali görmesi ile sabit olur. Hilali gören kişinin yargı meclisinde ifade verip hilali gördüğüne dair şehadette bulunması şarttır. Bu hususta kadınların şahitliği yeterli olmaz. Hava bulutsuz da olsa, görüşü zorlaştıracak şekilde tozlu veya bulutlu da olsa bir kişinin hilali görmüş olması, Ramazan ayının sübutu için yeterli olur. Bu konuda Abdullah b. Ömer (r.a), şöyle bir rivayette bulunmuştur:

تَرَاءَى النَّاسُ الْهِلَالَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي رَأَيْتُهُ فَصَامَهُ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ

"İnsanlar hilali gözetledi. Ben de Resulullah (s.a.s)'a hilali gördüğümü haber verdim. Bunun üzerine o ertesi günü oruç tuttu ve halka da o gün oruç tutmalarını emretti."[839]

---

836 Bakara, 2/185.
837 Nesâî, Sıyam, 8.
838 Buhârî, Savm, 5; Nesâî, Sıyam, 13.
839 Ebu Dâvûd, Sıyam, 15.

Şaban ayının 29'uncu günü akşamında adalet vasfını taşıyan bir veya daha fazla sayıda kişi Ramazan ayı hilalini göremezse, Şaban ayını otuz güne tamamlayıp ondan sonra oruca başlamak gerekir. Çünkü önceki satırlarda yer alan hadiste de belirtildiği gibi Peygamber (s.a.s) Efendimiz böyle buyurmuşlardır.

İnsanlar Şaban ayının otuzuncu günü zannederek sabahladıktan sonra gündüzün o günün Ramazan olduğu tespit edilirse, daha önce bir şeyler yemiş-içmiş olsalar da olmasalar da günün geri kalan kısmını Ramazan ayına saygı adına oruçlu gibi davranarak geçirmeleri gerekir. O ana kadar bir şeyler yemiş-içmiş değilseler, niyetleri olmadığı için oruçlu sayılmazlar. O günün Ramazan olduğu anlaşıldığı için daha sonra bir günlük orucu kaza etmeleri gerekir.

İnsanlar Şaban ayının otuzuncu gününde gündüzleyin hilali görürlerse, bu hilal gelmekte olan geceye ait olur ve ertesi gün Ramazan ayına girilir. Aynı şekilde Ramazan ayının otuzuncu gününde gündüzleyin hilal görülürse, bu hilal gelmekte olan geceye ait olur ve ertesi gün Şevval ayına yani Ramazan bayramına girilir. Ebu Vâil, bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

جَاءَنَا كِتَابُ عُمَرَ وَنَحْنُ بِخَانِقِينَ : أَنَّ الأَهِلَّةَ بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ ، فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ نَهَارًا فَلاَ تُفْطِرُوا حَتَّى تُمْسُوا إِلاَّ أَنْ يَشْهَدَ رَجُلاَنِ مُسْلِمَانِ أَنَّهُمَا أَهَلاَّهُ بِالأَمْسِ عَشِيَّةً.

Biz Hanikin'de iken Hz. Ömer (r.a)'in bir mektubu bize geldi. (Mektupta şunlar yazılı idi): *"Hilallerin bazısı bazısından büyük olur. Hilali gündüzleyin görürseniz Müslüman iki erkek, 'Biz bu hilali dün öğle ile akşam arası bir zamanda gördük' diye şahitlik etmedikçe veya o gün akşama varmadıkça (bayrama girmiş olduğunuzu düşünerek) orucunuzu açmayın."*[840]

Hanefi mezhebine göre havanın açık olması durumunda Ramazan ayının sübutu için, haber vermeleriyle bilginin meydana geleceği çok sayıda insanlardan oluşan bir topluluğun hilali görmüş olmaları zorunludur. Bir yerleşim biriminde Ramazan hilali görüldüğü tespit edilince de orada bulunan yükümlülerin tümünün oruca başlamaları gerekir.[841]

Havada görüşü engelleyen bir sebebin bulunması durumunda ise görmek çok zor olduğu için hilali cemaatin görmesi şart değildir. Bu durumda bir kişinin görmesi de yeterli olur. Gören bu şahsın kadın veya erkek, köle veya hür olması fark etmez.

Ramazan hilalini gördüğünü söyleyen kişinin Müslüman, akıllı, ergen, hür, erkek ve zahiren de olsa âdil biri olması şarttır. Bu kişi, hilali gördüğünü gidip yetkili mercie bildirmeli; yetkili merci Ramazan ayının sübutunu resmen bildirmedikçe halkın tümünün oruç tutması vacip olmaz. Ama hilali gören kişi,

---

840 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 212.
841 Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 129.

gördüğünü yetkili mercie bildirmezse veya bildirir de beyanı kabul edilmese bile kendisinin oruç tutması vacip olur. Kâfir, fasık, kadın veya çocuk da olsa hilali gören kimseden, gördüğüne dair haberi alan bir kişinin, bu haberin doğruluğuna itimat etmesi durumunda oruç tutması vacip olur.

Şevval hilalinin ve diğer ayların hilallerinin sabit olması içinse âdil iki kişinin, hilali gördüğüne ilişkin tanıklıkta bulunması gerekir.[842] Bu hükmü teyid eden bir rivayette şöyle denilmektedir:

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ الْحَارِثِ الْجَدَلِيُّ مِنْ جَدِيلَةِ قَيْسٍ أَنَّ أَمِيرَ مَكَّةَ خَطَبَ ثُمَّ قَالَ عَهِدَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسُكَ لِلرُّؤْيَةِ فَإِنْ لَمْ نَرَهُ وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا

Hüseyin b. Hâris el-Cedeli, Kays kabilesinden Cedile'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Mekke emîri (Hâris b. Hâtib) bize bir hutbe irâd etti ve sonra şöyle dedi: Resulullah (s.a.s) hilali görünce hac mevsimine girmemizi bize emretti. Hilali göremeyip de iki âdil şahit tanıklık ettiğinde, onların tanıklığına dayanarak hac ibadetimizi yapardık."*[843]

Hanefi mezhebine göre Şevval ayının hilali Ramazan ayının 29'uncu gününde gözetlenir. Havada görüşü engelleyen bulut, toz ve benzeri bir şey varsa, Şevval hilalinin tespiti için iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitliği kabul edilir. Görüşü engelleyen bir şey yoksa tespit için çok sayıda insanlardan oluşan büyük bir topluluğun şahitlikte bulunması gerekir. Bu hilali sadece bir kişinin görmesiyle oruç açılıp da bayrama girilmez. Bu habere dayanarak bir kimse orucunu açarsa, açmış olduğu orucunu kaza etmesi gerekir. Ama kefaretle yükümlü olmaz. Zilhicce ayı hilalinin tespitinde de aynı hükümler söz konusudur.[844]

Bir Ülkede Ramazan Hilali Görülürse Diğer Ülkelerde de Oruç Tutmak Gerekir mi?

Bir mıntıkada Ramazan hilali görüldüğünde, oraya yakın mıntıkalarda da görülmüş sayılır ve oralardaki mükelleflerin de oruç tutmaları gerekir. Oraya uzak olan mıntıkalarda ise hilal görülmüş sayılmaz ve uzak mıntıkalardaki insanların, hilalin görüldüğü mıntıkayla aynı anda oruca başlamaları gerekmez. Bu hususta Küreyb (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَعِيلَ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَرْمَلَةَ أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ ابْنَةَ الْحَارِثِ بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ قَالَ فَقَدِمْتُ الشَّامَ فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا فَاسْتَهَلَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْنَا الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ

842 Nevevî, el-Mecmu', VI, 283-284.
843 Ebu Dâvûd, Sıyam, 13.
844 Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 130.

فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ مَتَى رَأَيْتُمْ الْهِلَالَ قُلْتُ رَأَيْتُهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ قَالَ أَنْتَ رَأَيْتَهُ قُلْتُ نَعَمْ وَرَآهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةُ قَالَ لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَلَا نَزَالُ نَصُومُهُ حَتَّى نُكْمِلَ الثَّلَاثِينَ أَوْ نَرَاهُ فَقُلْتُ أَفَلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ قَالَ لَا هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Musa b. İsmail, babası İsmail b. Cafer'den, o da Muhammed b. Ebi Harmele'den, Muhammed de Küreyb'den rivayet ederek dedi ki:

"Haris'in kızı Ümmü Fazl, Küreyb'i Şam'a Muaviye'nin yanına bir iş için göndermişti. Bu olayı anlatan Küreyb dedi ki: Şam'a gittim. (Beni oraya gönderen) Ümmü Fazl'ın işini gördüm. Ben Şam'da iken Ramazan hilali göründü. Hilali Cuma gecesi görmüştük. Ay sonunda Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbas (r.a) bana (bir şeyler) sordu. Sonra sözü hilal konusuna getirdi. Ve 'Hilali ne zaman gördünüz?' diye sordu. Cuma gecesi gördüm, dedim. 'Sen mi gördün?' diye sordu. 'Evet… Başka insanlar da gördüler ve oruç tuttular. Muaviye de oruç tuttu' diye cevap verdim. Abdullah b. Abbas (r.a) 'Ama biz hilali cumartesi gecesi gördük. Dolayısıyla Ramazan'ı otuz güne tamamlayıncaya ve Şevval hilalini görünceye kadar oruç tutmaya devam edeceğiz' dedi. Kendisine, 'Muaviye'nin hilali görüp oruç tutmuş olması senin için yeterli olmuyor mu?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: 'Hayır. Resulullah (s.a.s) bize böyle emretti."[845]

Hilalin görüldüğü mıntıkaya uzaklık ve yakınlık, ihtilaf-ı metalie[846] göre takdir olunur. Aralarında yaklaşık 133 km.lik bir mesafe bulunan iki mıntıkanın matla'ları farklı olduğu için, bu mıntıkalardan birinde hilal görülürse, diğerinde de görülmüş sayılmaz. Ama birbirlerine bu mesafeden daha yakın olan mıntıkaların matla'ları aynı olduğu için, birinde hilal görülürse diğerinde de görülmüş sayılır.

Şunu da belirtelim ki, bu mesafe aynı meridyen üzerinde bulunan ülkeler arasında değil, ayrı meridyenler üzerinde bulunan ülkeler arasında olduğunda bir hüküm ifade eder. Çünkü aynı meridyen üzerinde bulunan ülkelerde ayın doğuşu aynı vakitte olur.

Bu açıklamalar ışığında oruca ve bayrama başlama ve sona erdirmenin uygulaması konusunda şöyle diyebiliriz: Ramazan ayı hilalinin görüldüğü bir şehirden hilalin görülmediği ve kendisinden bir gün sonra oruca başlanmış bulunulan bir şehire intikal eden bir kişinin, Ramazan ayının sonu hususunda intikal ettiği şehirin halkına uyması gerekir. Yani kendisi otuz gün oruç tutmuş olsa bile o şehrin halkına uyarak bir gün daha oruç tutması gerekir. Çünkü onların şehrine intikal etmiş olmakla onlardan biri hâline gelmiş olur. Oruç tutma konusunda

---

845 Ebu Dâvûd, Sıyam, 9.

846 Metali', matla' kelimesinin çoğulu olup ayın doğuş yerleri anlamına gelir. İhtilaf-ı metali' ise, ayın bölgelere göre farklı doğuş yerleri demektir.

onların tabi oldukları hükümlere tabi olur. Nitekim Abdullah b. Abbas (r.a) da Küreyb (r.a)'e böyle yapmasını tavsiye etmişti.

Bunun tersinde de aynı hüküm söz konusudur. Şöyle ki: Ramazan ayı hilalinin görülmediği bir şehirden hilalin görüldüğü ve kendisinden bir gün önce oruca başlanmış bulunan bir şehire intikal eden bir kişinin, orucu tamamlayıp bayrama girme hususunda intikal ettiği o şehrin halkına uyması gerekir. Çünkü onların şehrine intikal etmiş olmakla onlardan biri hâline gelmiş olur. Ancak bu kişinin intikal ettiği şehirde Ramazan ayı 29 gün çekmiş ve kendisi de onlardan bir gün sonra oruca başlamış olduğu için toplam 28 gün oruç tutmuş ise, bu durumda bir günlük orucu kaza etmesi gerekir. Ama intikal ettiği şehirde Ramazan ayı 30 gün çekmiş ve kendisi de onlardan bir gün sonra oruca başlamış olduğu için toplam 29 gün oruç tutmuş ise, bu durumda kaza etmesine gerek kalmaz. Çünkü kameri aylar bazen 29 gün çekebilir.

Bir kişi orucu tamamlayıp bayrama girdikten sonra başka bir şehire intikal eder de o şehir halkının henüz bayrama girmeyip oruçlu olduklarını görürse, onlara uymak adına günün geri kalan kısmında oruç bozucu şeylerden uzak durması gerekir. Bunun tersi olursa mesela bir kimse kendi şehrine göre Ramazan'ın son gününde oruçlu olarak sabahleyin yola çıkıp başka bir şehire intikal eder ve oradaki halkın bayram etmekte olduklarını görürse, orucunu açıp onlarla birlikte bayram etmesi gerekir. O güne kadar toplam 28 gün oruç tutmuş ise, bu durumda bir günlük orucu daha sonra kaza etmesi gerekir.[847]

H. ORUCUN ŞARTLARI

Orucun şartları, vücubunun şartları ve sıhhati (geçerliliği)nin şartları olmak üzere iki kısma ayrılır:

I. VÜCUBUNUN (FARZ OLMASININ) ŞARTLARI

1. Müslüman Olmak:

Oruç tutmak ibadettir. Bu ibadeti yerine getirmek, sadece Müslüman kimseden istenmiştir. Müslüman olmayanın oruç tutması farz değildir. Her ne kadar tutmadığından ötürü ahirette azap görecek olsa da gayrimüslim kimsenin oruç tutması istenmez. Gayrimüslim bir kimsenin tutmadığı oruçları Müslüman olduktan sonra kaza etmesi gerekmez. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَۚ

"Ey Muhammed! İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."[848]

---

[847] Nevevî, el-Mecmu', VI, 282; Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 161-162.

[848] Enfal, 8/38.

Çünkü gayrimüslim iken tutulmamış olan oruçların Müslüman olduktan sonra kaza edilmesinin gerekli kılınması, gayrimüslimleri İslam'a girmekten uzak tutabilir. Mürted kişinin oruç tutması ise vacip olarak istenir. Onun mürted iken tutmadığı oruçları, İslam'a döndükten sonra kaza etmesi gerekir.

2. Akıllı Olmak:

Bir kimseye orucun farz olması için akıllı olması şarttır. Aklı ermeyen çocuğun, delinin, baygın kişinin, sarhoş vaziyetteki birinin oruç tutması vacip değildir. Deli, hastalık süresi kısa da olsa uzun da olsa, tutamadığı oruçları akıllandıktan sonra kaza etmekle yükümlü değildir.

Baygın kimse baygın iken oruç tutmakla yükümlü değildir. Çünkü baygın halde iken tutulan oruç geçerli değildir. Ancak tutamadığı oruçları ayıldıktan sonra kaza etmesi gerekir. Çünkü baygınlık bir hastalık hâlidir. Oruç tutamayan hasta kimselerin durumuyla ilgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

"Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."[849]

Baygınlık hâlinin bir iki gün sürmesi ile Ramazan ayının tamamını kapsaması arasında hüküm bakımından bir fark yoktur.

Ramazan ayında gün içinde gayrimüslim bir kimse ihtida eder veya deli bir kimse akıllanır ya da bir çocuk büluğa ererse, Ramazan ayına saygı adına bunların günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmaları müstehaptır. Bu günün orucunu daha sonra kaza etmeleri de gerekmez. Ancak bir çocuk oruçlu olarak büluğa ererse, oruçluluk hâlini devam ettirmesi gerekir. Çünkü o, ibadet esnasında mükellef hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu ibadetini tamamlaması gerekir. Bu günün orucunu daha sonra kaza etmesi farz değil, ama müstehaptır.

Oruçlu kişinin günün tamamını uyuyarak geçirmesi orucunun geçerliliğine zarar vermez. Ama uyumaktayken kaçırdığı namazları kaza etmesi gerekir.

Bir kimse oruca niyet ettikten sonra bayılır, gün içinde kısa bir süreliğine de olsa ayılması halinde orucu geçerli olur. Ama güneşin batışına kadar hiç ayılmazsa orucu bozulur.

Bir kimse oruca niyet ettikten sonra delirirse orucu bozulmuş sayılır. Çünkü delilik, yükümlülüğü kişinin üzerinden kaldıran arızalardandır. Aynı şekilde bir kadın da oruca niyet ettikten sonra ay hâli başlarsa orucu bozulur.[850]

---

849 Bakara, 2/184.

850 Ebu İshak İbrahim b. Ali eş-Şirazî, El-Mühezzeb, II, 587, I-VI, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992, Birinci Baskı.

3. Ergen Olmak:

Diğer ibadetlerde olduğu gibi oruç ibadeti de sadece ergen olan kimseye farzdır. Çocuğun oruç tutması farz değildir. Hz. Ali (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ.

"Kalem üç kişinin üzerinden kaldırıldı (bunlar sorumlu tutulmadı): Uyanıncaya kadar uykudaki kimse, ergenliğe varıncaya kadar çocuk ve akıllanıncaya kadar deli."[851]

Ancak tutabilecek güçte ise oruca alışması için velisinin, oruç tutmayı ergen olmayan ve yedi yaşına girmiş olan çocuğa tavsiye etmesi uygun olur.

4. Oruç Tutmaya Muktedir Olmak:

Yaşlı olan veya iyileşmesi umulmayan bir hastalığa yakalanan ya da oruç tutması halinde meşakkate maruz kalan kimse, fizikî açıdan aciz olduğu için oruç tutmakla yükümlü olmaz. Çünkü oruç tutmak, tutacak güce sahip olan Müslüman kimselere farzdır. Ancak bu durumdaki kimseler, tutamadıkları her günün orucu için yoksullara bir fidye verirler. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

"Oruca gücü yetmeyenler bir yoksul doyumu fidye verirler."[852]

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

"(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."[853] Bu konuda gelen bazı rivayetlerde de şöyle denmektedir: Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle demiştir:

رُخِصَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ أَنْ يُفْطِرَ وَ يُطْعِمَ عَنْ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا وَ لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ

"Çok yaşlı kimsenin oruç tutmayıp her gün için bir düşküne yemek vermesine ruhsat verildi. Onun (tutamadığı oruçları) kaza etmesi gerekmez."[854]

Ebu Hüreyre (r.a) şöyle demiştir:

مَنْ أَدْرَكَهُ الْكِبَرُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ صِيَامَ شَهْرِ رَمَضَانَ فَعَلَيْهِ لِكُلِّ يَوْمٍ مُدٌّ مِنْ قَمْحٍ

"Yaşlanıp da Ramazan ayı orucunu tutamayan kimsenin (fakirlere ve düşkünlere) her gün için bir müd (yaklaşık 600 gram) buğday vermesi gerekir."[855]

851 Ebu Dâvûd, Hudud, 16.
852 Bakara, 2/184.
853 Hac, 22/78.
854 Hâkim, Müstedrek, I, 606.
855 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 271.

Bir kimse iyileşmesini umduğu ama aynı zamanda artmasından da korktuğu bir hastalığı dolayısıyla oruç tutmaya güç yetiremez ise, oruç tutması farz değildir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar."*[856]

Hasta olan oruçlu kimsenin orucunu açmasının caiz olması için, kendisinin görünür bir meşakkate/zorlanmaya maruz kalması yeterlidir. Bu zorlanmanın/meşakkatin oruç tutamayacak derecede dayanılamaz bir boyuta varması zorunlu değildir.

Oruç tutan bir kimse sağlıklı olarak sabahladıktan sonra hastalanırsa orucunu açması zaruret sebebiyle caiz olur. Sağlıklı ve mukim de olsa ölümüne veya hastalanmasına yol açacak derecede acıkan veya susayan kimsenin orucunu açması gerekir. Çünkü kişinin kendini tehlikeye maruz bırakması caiz değildir. Ancak bu durumdakilerin tutamadıkları oruçları iyileşip şifa bulduktan sonra gününe gün kaza etmeleri gerekir. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۚ

"Kendi kendinizi tehlikeye atmayın."[857]

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَح۪يماً

"Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."[858]

Hayız veya nifas hâlindeki kadınlar da dinen oruç tutmaktan aciz sayıldıkları için, oruç tutmakla yükümlü değildirler. Ancak bilindiği gibi bunlar bu hâldeyken tutamadıkları oruçları temizlendikten sonra kaza ederler.

II. SIHHATİ (GEÇERLİLİĞİ)NİN ŞARTLARI

1. Oruçluyken Müslüman Olmakta Devam Etmek

Gayrimüslim kimse aralarında oruç tutmanın da bulunduğu dinî hükümlerle yükümlüdür. Ama Müslüman olmadığı için bu hükümlerin gereğini yapsa da yükümlülükten kurtulmuş olmaz. Mesela namaz kılsa da, oruç tutsa da kıldığı namaz ve tuttuğu oruç sahih/geçerli olmaz. Aynı şekilde Müslümanken Müslümanlıktan çıkan kişi mürted iken namaz kılsa da, oruç tutsa da kıldığı namaz ve tuttuğu oruç geçerli olmaz. Ama İslam'a dönerse mürtedken tutmamış olduğu Ramazan orucunu kaza etmesi gerekir.

2. Mümeyyiz Olmak

Mümeyyiz olmayan kişinin tuttuğu oruç sahih olmaz. Günün bir anında olsa bile deliren kişinin tuttuğu oruç sahih olmaz. Sarhoş olan veya bayılan kimseler,

---

856 Bakara, 2/184.
857 Bakara, 2/195.
858 Nisâ, 4/29.

temyiz güçlerini gün boyu yitirecek olurlarsa, tuttukları oruç sahih olmaz. Ama temyiz güçlerini günün bir kısmında yitirecek olurlarsa, tuttukları oruç sahih olur. Hükmen de olsa temyiz gücünün bulunması yeterli olur. Mesela bir kişi fecrin doğuşundan önce oruca niyet eder ve sonra da güneşin batışına kadar uyursa orucu sahih olur. Çünkü uyku halinde de olsa bu kişi hükmen mümeyyizdir.

3. Hayız, Nifas ve Doğum Hâlinde Bulunmamak

Oruçlu kişi, oruç müddeti içinde hayızdan, nifastan ve kanama görmese bile doğum hâlinden uzakta bulunmalıdır. Kadınlar temizlik dönemlerinde oruç tutmakla yükümlüdürler. Özel hâllerinde ise oruç tutmazlar. Ancak bu hâlde iken tutamadıkları Ramazan oruçlarını daha sonra temizlik dönemlerinde kaza ederler. Bu hususta Muâze el-Adeviye, şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيَّةِ : أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ : مَا بَالُ الْحَائِضِ تَقْضِى الصَّوْمَ وَلاَ تَقْضِى الصَّلاَةَ؟ فَقَالَتْ لَهَا : أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ فَقَالَتْ : لَسْتُ بِحَرُورِيَّةٍ وَلَكِنِّى أَسْأَلُ. فَقَالَتْ : كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ ، وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ.

"Bir kadın Hz. Aişe (r.a)'ye, 'Âdetli kadına ne oluyor ki, âdetliyken tutamadığı oruçları daha sonra kaza ediyor da o hâldeyken kılamadığı namazları kaza etmiyor?' diye sordu. Hz. Aişe (r.a) ona, 'Sen harurilerden misin?' diye sorunca kadın, 'Hayır, harurilerden değilim. Ama (Bunu öğrenmek için) soruyorum' diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a) ona şöyle dedi: "Resulullah (s.a.s)'ın zamanında bu durum başımıza gelirdi. Orucu kaza etmemiz emredilirdi. Ama namazları kaza etmemiz emredilmezdi."[859]

Âdetli veya loğusa kadın Ramazan ayında gündüzleyin temizlenirse, bu aya saygı adına günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması zorunlu olmamakla birlikte müstehaptır.

Âdetli veya loğusa kadının oruç tutması haramdır. Tutsa da geçerli olmaz. Ama oruca niyet etmeksizin oruçlu gibi davranırsa günahkâr olmaz.[860]

4. Oruç Tutulan Vaktin, Oruca Elverişli Olması

Orucun sahih olabilmesi için oruç tutulan vaktin oruca elverişli olması şarttır. Şu halde Ramazan bayramının birinci gününde ve kurban bayramının dört gününde tutulan oruç sahih olmaz. Yevmi şekte tutulan oruç da böyledir. Ancak bir sebepten ötürü tutulursa; mesela bir kişi zimmetinde bulunan bir orucu o günde kaza ederse veya *"Gelecek perşembe günü oruç tutmayı nezr ettim"* diyen bir kişinin, sözünü ettiği perşembe günü yevmi şek olursa veya her pazartesi günü

---

[859] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 304. Hadiste geçen Haruri kelimesiyle hariciler kastedilmiştir. Çünkü harici mezhebine göre kadınlar özel hâllerindeyken kılamadıkları namazları da temizlendikten sonra aynen oruç gibi kaza ederlerdi (İbn Dakikü'l-îyd, İhkâmü'l-Ahkâm Şerhü Umdeti'l-Ahkâm, I, 90).

[860] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 633; Nevevî, el-Mecmu', VI, 259.

oruç tutmayı âdet hâline getiren kişinin, yevmi şekke rastlasa bile pazartesi günü oruç tutması sahih olur. Fakat özellikle yevmi şekte oruç tutmaya niyetlenen kişinin o günde oruç tutması caiz olmadığı gibi sahih de olmaz. Yine aynı şekilde Şaban ayının ikinci yarısının tamamında veya bir kısmında oruç tutmak sahih olmadığı gibi haramdır. Ama o günlerde bir sebebe dayanarak oruç tutmak caiz olduğu gibi tutulan oruç sahih de olur.

I. ORUCUN RÜKÜNLERİ

Orucun rükünleri üç tane olup sırasıyla şunlardır:

1. Oruç Tutan Kişi

Oruç tutacak kişi olmadan orucun tutulması tahakkuk etmeyeceğine göre tutacak kişinin kendisi orucun bir rüknüdür.

2. Niyet

Niyet kastetmek demektir. Oruca niyet, oruç tutmayı kastetmektir. Niyetin yeri kalptir. Kalben oruç tutmaya kastedilmedikçe kişinin sadece dil ile oruç tutacağını söylemesi yeterli olmaz. Kalben niyet ettikten sonra dil ile söylemek şart değilse de müstehaptır. Oruç tutmak için sahura kalkmak veya fecrin doğmuş olabileceği korkusuyla yeme ve içmeye son vermek gibi oruca niyet edildiğini gösteren ameller de niyet yerine geçerli olur.

Yapılan bir ibadetin geçerli olması için niyet ile yapılması zorunludur. Niyetsiz yapılan bir ibadet geçerli olmayacağı gibi, bir anlam da ifade etmez. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde, amellerin mana ve ehemmiyet kazanmasında etkin bir faktör olan niyetin önemine vurgu yaparak şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكَلِ امْرِئٍ مَانَوَى

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur."[861]

Niyet orucun rüknü olduğu için, orucun şartları arasında yer almamıştır. Niyetin, tutulan her günün orucu için yenilenmesi gerekir. Ayrıca niyetin, akşamleyin de olsa gece içinde ama fecirden önce yapılması gerekir. Bu hususta Hafsa (r.a) validemiz, Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ لَمْ يُجْمِعْ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ

"Fecirden önce oruca niyet etmeyen kimse oruç tutmuş olmaz."

Sünen adlı kitabında bu hadise yer veren Tirmizî, ilim erbabı nezdinde bu hadisin şu anlama geldiğini ifade etmiştir: Ramazan orucunun edasında ve kazasında

---

861 Buhârî, Bedü'l-Vahy 1; Miras, Tecrid-i Sarih, I, 1.

ve adak oruçlarında oruca geceleyin fecirden önce niyet etmeyen kimsenin orucu geçerli olmaz. Nafile oruç tutanlarsa bu oruçlar için geceleyin niyet edebilecekleri gibi, sabahladıktan sonra da –eğer oruç bozucu bir durum meydana gelmemiş ise– niyet edebilirler. İmam Şafii ile İmam Ahmed b. Hanbel de bu görüştedirler.[862]

Geceleyin fecrin doğmasından çok önce niyet edilir de sonra oruca aykırı düşen bir davranışta bulunulursa, niyet yine de geçerliliğini korur. Çünkü oruç gece değil gündüz vuku bulmaktadır. Niyetin bilerek veya unutarak yapılmaması durumunda orucun kaza edilmesi gerekir.

Tutulacak olan oruç, Ramazan orucu, kefaret veya adak orucu gibi farz oruçlardan biri ise, niyetin geceleyin şu şekilde yapılması gerekir: *"Yarınki Ramazan orucuna…"* veya *"Nezr etmiş olduğum oruca niyet ettim."* Niyet ederken dille söylemek sünnettir. Çünkü dil, kalbin yardımcısıdır. Mesela niyet ederken şöyle demek sünnettir:

نَوَيْتُ صَوْمَ غَدٍ عَنْ أَدَاءِ فَرْضِ رَمَضَانَ الْحَاضِرِ لِلّٰهِ تَعَالَي

"İçinde bulunduğumuz Ramazan-ı şerifin yarınki farz orucunu Yüce Allah için tutmaya niyet ettim."

Tutulacak olan oruç nafile bir oruç ise, niyetin gündüzleyin de yapılması yeterli olur. Tabii bu niyet en geç zeval vaktine kadar yapılmış olmalı ve niyetten önce de oruca aykırı bir davranışta bulunulmuş olmamalıdır. Zahir olan görüş böyledir.

Bu görüşü teyid eden bir rivayet de şöyledir: Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir gün Hz. Aişe (r.a)'ye, *"Yanınızda öğlen için yiyecek bir şey var mı?"* diye sorup da Hz. Aişe (r.a), *"Yoktur"* deyince *"Öyleyse ben de oruç tutarım"* demiştir. Bu rivayetin devamında Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir: *"Başka bir gün Resulullah (s.a.s) bana; "Yanınızda (yiyecek) bir şey var mı?"* diye sorup da ben kendisine *"Evet"* dediğimde, *"Her ne kadar oruca niyet etmişsem de orucu bozarım."* dedi."[863]

> *Hanefi mezhebine göre bütün oruç çeşitlerinde niyetin imsak vaktinde (fecrin doğuşu esnasında) yapılması efdaldır. Ama Ramazan orucu kaza edilirken niyetin mutlaka fecir doğarken veya daha önce yapılması zorunludur. Ramazan orucunun edası ile Ramazan dışında tutulan nafile veya muayyen adak oruçları için niyetin fecir doğduktan sonra da yapılması caizdir.*
>
> *Sahura kalkmak bütün oruç çeşitlerinde niyet yerine geçerli olmaz. Ancak sahura kalkan kişinin hatırına oruç tutmak gelir ve oruca niyet ederse ya da oruç tutmak niyetiyle sahura kalkarsa niyeti geçerli olur. Yine aynı şekilde fecrin doğması esnasında, orucu bozulur korkusuyla sahur yemeğini yemekten çekinen kişinin bu davranışı da niyet yerine geçerli olur.*[864]

---

862 Tirmizî, Savm, 33.

863 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Savm, 8.

864 İbn Abidin, II, 377; Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 126.

Niyetle İlgili Bazı Hükümler:

a. Niyet edilecek zamanı nitelemede yanılmak: Mesela bir kimse çarşamba sabahı sahura kalktığında o günün pazartesi günü olduğunu düşünerek 'Yarınki günün orucuna niyet ettim' derse, bu şekilde yapılan niyet geçerli olur.

b. Oruç tutmayı gerektiren sebebi belirlemek: Kişi tutacağı orucun kaza orucu mu, kefaret orucu mu olduğunu niyet ederken belirlemelidir. Ama kaza etmenin veya kefareti yerine getirmenin sebebini belirlemesine gerek yoktur. Ama belirlediği takdirde hata edecek olursak niyeti geçerli olmaz.

c. Niyeti kesmek: Kişi oruca başladıktan ve imsak vaktinden sonra orucu sonlandırmaya niyet ederse bu niyeti geçerli olmaz, yani salt bu niyeti sebebiyle orucu bozulmaz. Ama imsak vaktinden önce oruç tutma niyetini iptal edecek olursa oruçtan çıkmış olur.

d. Niyeti değiştirmek: Bir kişi söz gelimi adak orucu tutmakta iken niyetini kefaret orucuna dönüştürürse veya bunun tersini yaparsa, niyette geçiş gerçekleşmez ve eski niyeti geçerliliğini korur.

e. Âdetli kadının oruca niyet etmesi: Âdetli bir kadın geceleyin henüz kanaması kesilmeden 'Yarın oruç tutmaya niyet ettim' der ve kanaması geceleyin kesilirse orucu geçerli olur mu? Bu kadın yeni âdet görmeye başlayan (mübtedie) ve geceleyin hayız süresinin azamisi olan 15 gün geçmiş olursa veya bu kadın epeyi zamandan beri âdet gören ve âdet süresi de hayız süresinin yarıdan fazlası ise ve âdeti de geceleyin sona ermiş ise orucu geçerli olur. Çünkü oruç tutmaya niyet ettiği günün tamamı temizlik dönemindedir. Bu durumdaki kadının âdet süresi hayız süresinin azamisi olan 15 günden az ise ve âdeti de geceleyin sona ermiş ise niyeti ve orucu geçerli olur. Ama bu durumdaki kadının belli bir âdeti yoksa veya var da geceleyin hayız süresinin azamisi olan 15 günlük süre dolmazsa ya da kadının değişik süreli âdetleri varsa tuttuğu oruç geçerli olmaz.

f. Niyette şüphe etmek: Oruca niyet eden kimse fecirden önce mi yoksa sonra mı niyet ettiği hususunda şüpheye düşerse orucu geçerli olmaz. Ama niyet ettikten sonra fecrin doğup doğmadığı konusunda şüpheye düşerse bu şüphe onun orucuna zarar vermez.

g. Ramazan ayı daraltılmış bir vakittir: Ramazan ayı, Ramazan orucu için tahsis edilmiştir. Dolayısıyla bu ayda Ramazan orucundan başka oruçlar tutulmaz. Mukim, seferî veya hasta bir kimse bu ayda adak, kefaret, kaza veya nafile orucu tutmaya niyet eder veya tür belirtmeksizin sadece oruca niyet etmekle yapılan niyet ve dolayısıyla tutulan oruç geçerli olmaz.

h. Zaruret sebebiyle niyeti kesinleştirmemek: Zimmetinde farz bir oruç kazası bulunan ancak bu orucun Ramazandan kalan bir kaza mı yoksa kefaret orucu mu olduğunu bilemez ve sadece 'Farz bir oruç tutmaya niyet ettim' derse

bu niyeti yeterli ve orucu da geçerli olur. Bu durumda niyetini zaruret sebebiyle kesinleştirmemekte mazur sayılır.

i. Niyette hata etmek: Ramazan'ın birinci gününün orucunu tutmamış olan bir kimse bu orucu kaza ederken 'Ramazan'ın ikinci gününün orucunu kaza etmeye niyet ettim' derse, tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu orucu geçerli olmaz. Ama üzerinde kazaya kalan farz orucu kaza etmeye niyet etmesi durumunda tuttuğu oruç geçerli olur.

3. Oruç Bozacak Şeylerden Uzak Durmak

Orucun rükünlerinin üçüncüsü ise, fecr-i sadıktan itibaren güneşin batmasına kadar geçer süre içinde oruçlu kişinin, oruç bozacak şeylerden uzak durmasıdır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ

"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[865]

Orucun başlangıç ve sona eriş vakitlerini Peygamber (s.a.s) Efendimiz şu hadis-i şeriflerinde detaylı olarak açıklamıştır:

إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَا هُنَا وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَا هُنَا وَغَرَبَتْ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ

"Gece şu taraftan(doğudan) geldiğinde, gündüz de şu taraftan (batıdan) dönüp gittiğinde ve güneş battığında oruçlu kimse (bir şey yiyip içmiş olmasa bile) orucunu açmış sayılır."[866]

Oruçlu bir kişi bu süre içinde bir şeyler yer veya içer yahut cinsel ilişkide bulunursa, orucun rüknünü ihlal ettiğinden orucunu bozmuş olur ve duruma göre o günün orucunu kaza etmesi, ya da kazayla birlikte kefaret orucunu da tutması veya kefaret vermesi gerekir.

İ. ORUÇLUYA SÜNNET OLAN ŞEYLER

Oruç tutan kişinin oruçla ilgili olarak uyması gereken bazı adap ve sünnetler vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sahur vakti, gece yarısından itibaren başlayıp fecr-i sadıkın doğuşuna kadar devam eder. Sahura kalkmak. Oruç tutacak kişi sahura kalkmalı, az da olsa bir şeyler yemeli, hiç değilse biraz su içmelidir. Sahur yemeği oruçluya kuvvet kazandırır. Nitekim bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

---

865 Bakara, 2/187.
866 Buhârî, Savm, 42.

تَسَحَّرُوافَاِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَةً

“Sahura kalkın. (Sahur yemeği yiyin) Şüphesiz sahurda bereket vardır.”[867]

Ayrıca sahur yemeğini, imsak vaktini geçmeyecek şekilde mümkün olduğunca geç yemek de sünnete uygun bir davranıştır. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اِنَّا مَعَاشِرَ الْاَ نْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُعَجِّلَ اِفْطَارَنَا وَنُؤَخِّرَ سُحُورَنَا وَنَضَعَ أَيْمَانَنَا عَلَي شَمَائِلِنَا فِي الصَّلاَةِ

“Biz peygamberler topluluğu iftarımızı çabuk yapmak, sahur yemeğimizi geç yemek ve namazda sağ elimizi sol elimizin üzerine koymakla emrolunduk.”[868]

Abdullah b. Mesud (r.a)’un iftarı acele yaptığı ve sahuru da geciktirdiği kendisine anlatıldığı Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

هَكَذَا كَانَ يَصْنَعُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

“Resulullah (s.a.s) da böyle yapardı.”[869]

2. İftarı acele yapmak. Güneşin battığı kesin olarak bilindikten hemen sonra ve akşam namazını kılmadan orucu açmak menduptur. Sahabe-i kiramdan Sehl bin Sa’d (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ

“İnsanlar iftarlarını açmakta acele ettikleri sürece hep hayır üzere olacaklardır.”[870]

Yahudi ve Hıristiyanlar oruç tuttuklarında iftarı geç yaparlar. Onlara muhalefet olsun diye Müslümanların iftarlarını yapmada acele davranmaları sünnet kılınmıştır. Ancak bir mazeret söz konusu olduğunda iftarı geciktirmekte bir sakınca olmaz. Ama faziletli bir davranış olduğuna inanarak iftarı geciktirmek, hadislere aykırı olduğu için mekruh sayılmıştır.[871]

3. Varsa taze hurma, yoksa kuru hurma, bunların bulunmaması halinde tatlı bir şeyle, o da yoksa su ile iftar edilmesi menduptur. Enes (r.a)’in rivayetine göre Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de böyle yaparmış.

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ عَلَي رُطَبَاتٍ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ رُطَبَاتٌ فَتَمَرَاتٍ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَمَرَاتٌ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ

---

[867] Buhârî, Savm, 20; Müslim, Sıyam, 9.
[868] Beyhakî, Es-Sünenü’l-Kübrâ, Savm, 11.
[869] Beyhakî, Es-Sünenü’l-Kübrâ, I, 447.
[870] Müslim, Sıyam, 9.
[871] Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi’l-Fıkhi’ş-Şafiî, II, 187.

"Resulullah (s.a.s), orucunu akşam namazını kılmadan önce taze hurma ile açardı. Taze hurma olmadığında kuru hurma ile, o da olmazsa birkaç yudum su içerek açardı."[872]

Selman b. Âmir ed-Dabbî (r.a) de Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا أَفْطَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى تَمْرٍ, فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُفْطِرْ عَلَى مَاءٍ, فَإِنَّهُ طَهُورٌ

"Biriniz orucunu açacağı zaman hurma ile açsın. Bulamazsa su ile açsın. Şüphesiz su temizleyicidir."[873]

4. Orucu açınca dua okumak. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) orucunu açtığında şu duayı okurmuş:

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَبِكَ آمَنْتُ ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتْ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ يَاوَاسِعَ الْفَضْلِ اِغْفِرْ لِي اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَعَانَنِي فَصُمْتُ وَرَزَقَنِي فَأَفْطَرْتُ

"Allah'ım! Senin için oruç tuttum. Senin verdiğin rızıkla orucumu açtım. Sana dayanıp tevekkül ettim, sana iman ettim. Susuzluk gitti. Damarlar ıslandı, sevap ve mükâfat sabit oldu. Ey lütfu geniş olan Allah'ım! Beni bağışla. Bana yardım edip de oruç tutmama, bana rızık verip de orucumu açmama imkân veren Allah'a hamd olsun."

Bu dua ihmal edilmemelidir. Çünkü bir hadiste de bildirildiği gibi oruçlunun iftar anında yaptığı dua red olunmaz:

إِنَّ لِلصَّائِمِ عِنْدَ فِطْرِهِ لَدَعْوَةً مَاتُرَدُّ

"Oruçlunun iftar esnasında yaptığı duası red olunmaz."[874]

Sahabe-i kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) de Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

ثَلاَثَةٌ لاَ تُرَدُّ دَعْوَتُهُمُ الإِمَامُ الْعَادِلُ وَالصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ تُحْمَلُ عَلَى الْغَمَامِ وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَيَقُولُ الرَّبُّ وَعِزَّتِى لأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ

"Üç kişinin duası geri çevirilmez: Adaletli devlet başkanı. İftar edinceye kadar oruçlu. Mazlumun duası. (Onun duası) bulutların üzerine yüklenir ve göklerin kapısı ona açılır. (Yüce) Rab da; 'Bir süre sonra olsa bile ben sana yardım edeceğim!' buyurur."[875]

5. Oruçlulara, iftarlarını yapmaları için bir hurma veya bir içim su da olsa yiyecek-içecek bir şeyler sunmak. Ama doyuracak kadar onlara ikramda bulunmak daha faziletli bir davranıştır. Oruçlulara iftar yemeği verenleri, Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) sevap ve mükâfatla müjdelemiştir:

---

872 Ebu Dâvûd, Savm, 21.
873 Tirmizî, Savm, 10.
874 İbn Mâce, Sıyam, 8.
875 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 345.

مَنْ فَطَّرَ صَائِمًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يُنْقَصُ مِنْ أَجْرِالصَّائِمِ شَئٌ

"Bir oruçluya iftar yemeği veren kişi, oruçlu kadar sevap kazanır. Şu var ki, bu durumda oruçlunun sevabından bir şey de eksilmez."[876]

Bazı sahabiler, *"Ey Allah'ın Resûlü! Hepimiz, iftarını yapması için oruçluya verecek bir şey bulamayabiliriz"* deyince Resulullah (s.a.s) onlara şöyle cevap verdi: *"Allah bu sevabı bir hurma tanesi, bir içim su veya bir yudum süt vererek de olsa oruçluya iftar ettiren kimseye de bahşeder."*[877]

6. Geceleyin cünüp olanların, hayız veya nifas hâli sona eren kadınların imsâk vaktinden önce gusletmeleri. Oruca temiz olarak başlamak için bunların gusül yapmaları sünnettir. Ama gusletmeseler de bu şekilde tuttukları oruç sahih olur. Şunu da bilmeliyiz ki, Müslümana yakışan, her zaman maddeten ve manen temiz olmaktır. Bir kişi imsak vaktinden önce cünüp olup da oruca cünüp olarak başlar ve öylece uyuyup sabahlarsa, sabah namazını kaçırmış olduğundan ötürü günahkâr olur.

7. Oruçlunun, dilini ve bedeninin tüm organlarını günah sayılmayan nahoş söz ve hareketlerden uzak tutması. Gıybet etmek, koğuculuk yapmak ve yalan söylemek gibi haramlara gelince, bunlardan her zaman uzak durmak gerekli olduğu gibi Ramazanda oruçlu kimsenin uzak durması daha bir kesinlik arz eder. Bizleri bu hususta uyaran Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ

"Her kim yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi bırakmazsa, Allah onun yemesini içmesini bırakmasına değer vermez."[878]

Ramazan-ı şerifte oruçlu birisine bir başkası sövüp hakaret edecek olursa, oruçlu kişinin ona karşılık vermemesi ve sadece *"Ben oruçluyum"* demekle yetinmesi güzel bir davranıştır.

8. Orucu bozmayan mubah arzu ve lezzetlerden, örneğin dinleyerek veya görerek veya dokunarak yahut koklayarak zevk ve haz verici şeylerden uzak durmak.

9. Kan vermekten, hacamat vurdurmaktan ve bunları başkalarına yapmaktan kaçınmak. Şekersiz sakız çiğnememek, yiyecek ve içeceklerin tadına bakmamak. Menisinin akmayacağından emin olan oruçlunun eşini öpmemesi. Emin olmayanın öpmesi ise haramdır.

10. Mali durumu elverişli ise oruçlunun Ramazanda aile efradının nafakasını bolca vermesi, akrabalarına iyilik ve ihsanda bulunması, yoksullara ve düşkünlere sadakayı arttırması. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de Ramazan ayında sair

---

876 Tirmizî, Savm, 82; İbn Mâce, Sıyâm, 45.
877 Alaü'd-Din el-Münteka el-Hindî. Kenzü'l-Ummal, VIII, 584.
878 Buhârî, Savm, 8.

zamanlara nispetle daha fazla iyilik ve ihsanda bulunurdu. Bununla ilgili olarak Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ وَكَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ فَلَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ

"Resulullah (s.a.s), cömertlik bakımından hiç şüphesiz halkın en yükseği idi. Resul-i Ekrem'in bu cömertliği, Ramazan-ı şerif girip de Cibril kendisi ile buluştuğu sırada bir kat daha artardı. Ramazanda her gece Cibril (a.s) Resul-i Ekrem ile buluşurdu da Kur'an müdarese ve müzakere ederdi. Şüphesiz Resulullah (s.a.s), hayır yapmada esen rüzgârdan daha cömert idi."[879]

11. Ramazan Kur'an ayıdır. Kur'an, bu ayda sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'e nazil olmuştur. Bu ayda her zamankine nispetle daha çok Kur'an okuyup müzakere edilmeli, insanlığın ufkunu aydınlatıcı bu ilahi mesajın ince ve derin manaları üzerinde teemmül ve tefekkür edilmelidir. Resulullah (s.a.s), Ramazan ayında çokça Kur'an okur ve onu Cebrail (a.s) ile birlikte müzakere ederdi. Abdullah b. Abbas (r.a) bununla ilgili bir rivayette şöyle demiştir:

كَانَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام يَلْقَاهُ كُلَّ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْرِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ

"Cebrail (a.s), Ramazan'da ay sona erinceye kadar her gece Peygamber (s.a.s) ile buluşurdu. Peygamber (s.a.s) de Kur'an-ı Kerim'i ona (okuyarak) arz ederdi."[880]

Ramazan ayında müminler Yüce Allah'ı çokça anmalı, O'na yalvarıp yakarmalı, imkân buldukça nafile namaz kılmalı, insanlığın yararına olacak işler yapılmalı, hayırlı aktivitelerde bulunmalıdır.

12. Ramazan ayında, özellikle bu ayın son on gününde itikâfa girmek. İtikâfa giren kişi, dinin emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınma hususunda kendisi için elverişli bir ortam hazırlamış ve nefsini kötülüklerden arındırma imkânını bulmuş olur. Sevgili Peygamberimizin (s.a.s), Ramazan ayının son on gününü nasıl değerlendirdiğini Hz. Aişe (r.a) validemiz bize şöyle anlatıyor:

كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَادَخَلَ الْعَشْرُ الْاَوَاخِرُ أَحْيَااللَّيْلَ وَأَيْقَظَ أَهْلَهُ وَشَدَّ مِئْزَرَهُ

"Resulullah (s.a.s), Ramazan'ın son on günü girdiğinde geceyi ihya eder ve (geceyi ihya etmeleri için) ev halkını uyandırır, izarını bağlardı. (Eşlerinden uzak durup yatağa girmez ve kendini ibadete verirdi)."[881]

879 Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1; Miras, Tecrid-i Sarih, VII, 316.
880 Buhârî, Savm, 7.
881 Müslim, İtikâf, 8.

J. ORUÇLUYA MEKRUH OLAN ŞEYLER

Oruçluya mekruh olan ve kaçınılması gereken hususlar şunlardır:

1. Oruçlunun başkasıyla tartışması, kötü sözler sarf etmesi. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bizleri bu hususta şöyle uyarmışlardır:

الصِّيَامُ جُنَّةٌ. فَإِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَجْهَلْ ، فَإِنِ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ : إِنِّى صَائِمٌ

"Oruç (insanı günah işlemekten koruyan bir) kalkandır. Biriniz oruçlu olduğunda kötü söz söylemesin ve cahilce davranışlarda bulunmasın. Bir kimse onunla kavga etmek ister veya ona söverse 'Ben oruçluyum' desin."[882]

2. Faziletli bir davranış olduğuna inanarak iftarı vaktinden sonraya erteleyip orucu geç açmak.

3. Boğazdan aşağı inmediği takdirde, içine tatlandırıcı katılmamış sakız veya yemek çiğnemek.

4. Bir mazeret olmaksızın yemeğin tadına bakmak. Ama çocuğu için yemek yapan bir annenin, yaptığı yemeğin tadına bakması bir mazerete dayalı olduğu için mekruh olmaz. Aşçının da yaptığı yemeğin tadına bakması, bir mazeret gereği olduğu için mekruh sayılmaz.

5. Kan aldırmak, hacamat vurdurmak. Bunlar da bir zaruretten dolayı yapıldıklarında mekruh olmazlar.

6. Şehevi duyguları harekete geçirmeyecekse öpmek. Sarılıp kucaklaşmak da bu hükme tabidir.

7. Oruçluyken hamama girmek. Çünkü hamama giren oruçlu, terleyip güç kaybına uğrar ki, ihtiyaç yok iken bunu yapmak mekruhtur.

8. Zeval vaktinden sonra misvak kullanmak.

9. Görülmeleri, işitilmeleri veya koklanmalarıyla insana lezzet veren ve insanın şehevi duygularını harekete geçiren helal şeylerden yararlanmak. Helal olmayan şeylerden yararlanmaya gelince bu, oruçlu olmayanlara da haramdır.[883]

10. İki günün orucunu arada bir şey yemeksizin, içmeksizin birleştirmek. Buna visal orucu denir. Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِيَّاكُمْ وَالْوِصَالَ. قَالُوا : فَإِنَّكَ تُوَاصِلُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَالَ : إِنِّى لَسْتُ فِى ذَاكُمْ مِثْلَكُمْ. إِنِّى أَبِيتُ يُطْعِمُنِى رَبِّى وَيَسْقِينِى فَاكْلَفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا لَكُمْ بِهِ طَاقَةٌ

---

882 Buhârî, Savm, 2.
883 Cezirî, Mezahip, I, 571, 572.

"Visal yapmaktan sakının." Sahabiler, *"Ey Allah'ın Resulü, sen de visal yapıyorsun"* dediklerinde Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Bu hususta ben sizler gibi değilim. Ben geceleyin yatarken Rabbim bana yedirip içiriyor. Siz gücünüzün yeteceği işleri yapın."*[884]

Bu hadisten de anlaşıldığı gibi visal orucu Hz. Peygamber (s.a.s)'e mahsus bir oruçtur. Ondan başkalarının bu orucu tutması, sahih görüşe göre tahrimen mekruhtur. Çünkü bu oruç insanı zayıf düşürür. Dolayısıyla onu namaz kılamaz, oruç tutamaz ve diğer taat ve ibadetleri yapamaz hâle getirir.

K. ORUÇ TUTMAMAYI MUBAH KILAN MAZERETLER

Kolaylık dini olan İslamiyet, zorlukları ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir. Bu sebeple kendilerinde bazı mazeretler bulunan kimselerin oruç tutmamalarını mubah kılmıştır. Oruç tutmamayı ya da tutulan orucu bozmayı mubah kılan bu mazeretler şöyle sıralanabilir:

1. SEFER (YOLCULUK) HÂLİ

Yolculukta bulunan bir kişi oruç tutmayabilir. Zira Hz. Aişe (r.a) validemizin bildirdiğine göre Hamza b. Amr el-Eslemi (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimize, *"Ey Allah'ın Resûlü! Seferdeykken oruç tutayım mı?"* diye sormuş, Efendimiz (s.a.s) de ona şöyle cevap vermiştir:

إِنْ شِئْتَ فَصُمْ وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ

"Dilersen oruç tut, dilersen tutma."[885]

Tutmadığı günlerin orucunu daha sonra gününe gün kaza eder. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

"Kim hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun."[886]

Oruç tutmamayı mubah kılan yolculuğun yaklaşık 90 km.lik bir mesafeye yapılmış olması, yolculuğa fecirden önce çıkılmış olması, yolculukta namazı kısaltarak kılmanın caiz olacağı bir mesafeye ulaşılmış olması şarttır. Çünkü yolculuğa çıkacak olan kişi, oruca başladıktan sonra yolculuğa çıkarsa artık seferîlik sebebiyle orucunu bozması mubah olmaz. Ama bir kişi fecrin doğuşundan yani imsak vaktinin başlamasından önce yolculuğa çıkar ve bulunduğu yerleşim biriminin varoşlarını geride bıraktıktan sonra fecir doğarsa, o kişi oruç tutmayabilir. Daha sonra o günün orucunu kaza eder.

Yolculuktayken oruca başladıktan sonra, normalde dayanılamayacak bir sıkıntı ve zorluğa maruz kalan kişi orucunu bozabilir. Nitekim ashab-ı kiramdan

---

884 Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 282.
885 Buhârî, Savm.
886 Bakara, 2/185.

Cabir (r.a)'in rivayetine göre Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) hicretin 8. yılında Mekke'yi fethe gitmek üzere Medine'den çıkarken oruç tutup yola koyulmuş, sahabiler de onunla birlikte oruç tutmuşlardı. Medine'nin üst taraflarında Usfan mıntıkasındaki Küraülğamim vadisine vardıklarında kendisine, *"Oruç, insanları zora soktu; senden bir şeyler yapmanı bekliyorlar"* denilmişti. O da kendisine bir bardak su getirilmesini istemiş, getirilen suyu herkesin gözleri önünde içmişti. Onun böyle yapması üzerine bazıları oruçlarını bozmuş, bazılarıysa oruçlu kalmakta devam etmişlerdi. Daha sonra bazılarının oruçlarını bozmadıkları haberi kendisine ulaştığında,

أُولَئِكَ الْعُصَاةُ أُولَئِكَ الْعُصَاةُ

"Onlar asidirler, onlar asidirler!" demişti.[887]

Bu rivayete dayanarak cumhuru ulema, oruç tutmaya geceleyin niyet etmiş olsa bile, seferdeki kişinin orucunu bozmasının mubah olduğunu söylemişlerdir.[888]

Yolculuğun oruç tutmamayı mubah kılan mazeretlerden sayılabilmesi için, kişinin sürekli sefer hâlinde olmaması şarttır. Şoför, pilot, kaptan gibi sürekli yolculuk yapan kişiler, oruç tutmama ruhsatından yararlanamazlar.

Hanefi mezhebine göre bu durumdaki kimseler sefer ruhsatından yararlanma hakkına sahiptirler.

Ancak bunlar, oruç nedeniyle hastalanma veya vücut organlarından birinin zarar görüp telef olması gibi şiddetli bir sıkıntı ve zorlukla karşılaşma endişesine kapılırlarsa oruç tutmayabilirler.

Yolculukta bulunan kişinin oruç tutmamasının mubah olması için, yolculuğunun mubah amaçlı olması ve yolculuk esnasında bir yerde dört gün süreyle ikamete niyet etmemiş olması da şarttır.

Hanefi mezhebine göre yolculuk mubah amaçlı olmasa da oruç tutmamak için yeterli bir ruhsat sayılır.

Yolculuk hâlindeki bir kişi oruçlu olarak sabahladıktan sonra fikir değiştirip orucunu bozmak isterse, bunu yapmasında sakınca yoktur. Daha sonra o günün orucunu kaza eder. *Hanefi mezhebine göre bu durumda orucu bozmak caiz olmaz.*

Ramazan ayında yolcular ve hastalar dilerlerse Ramazan orucunu tutabilirler. Tuttukları takdirde bu oruçları Ramazan orucu olarak geçerli olur. Bunu teyiden Enes (r.a) der ki:

كُنَّا نُسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَعِبِ الصَّائِمُ عَلَي الْمُفْطِرِ وَلاَالْمُفْطِرُ عَلَي الصَّائِمِ

887 Müslim, Sıyam, 15.
888 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1695.

“Resulullah (s.a.s) ile birlikte (Ramazan’da) yolculuk yapardık. (Kimimiz oruç tutar, kimimiz tutmazdı. Ama) tutanlar tutmayanları, tutmayanlar da tutanları ayıplamazdı.”[889]

Yolculuk yapmakta olan kişinin –eğer zarar görmeyecekse– oruç tutması tutmamasından yeğdir. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”[890]

Yolculuk yapmakta olan kişi Ramazan ayında Ramazan orucunu tutmayıp adak veya kaza orucunu tutarsa, tuttuğu bu oruç geçerli olmadığı gibi Ramazan orucu yerine de geçmez. Çünkü bu kişinin Ramazan orucunu tutmaması, yolculuk mazereti dolayısıyla bir ruhsat olarak kendisine mubah kılınmıştır. Bu durumda onun Ramazan orucundan başka bir oruç tutması caiz olmaz.

Hanefi mezhebine göre seferî kimse Ramazan ayında Ramazan orucu dışında nafile oruç değil de adak, kaza ve kefaret oruçları gibi farz veya vacip oruçları tutabilir.

Ramazan orucunu eda etmekte olan kişinin yolculukta bu orucu tutmayabileceğini söylemiştik. Ancak Ramazan ayı dışında yolculuk yapmakta olan bir kişi, acilen kaza etmesi gereken orucu yolculuk mazeretine sığınarak tutmazlık edemez. Aynı şekilde bir kişi bir ay süreyle oruç tutmayı adar da sözünü ettiği o ayda yolculuğa çıkarsa, mutlaka o ayda adak orucunu tutması gerekir. Yolculuk mazereti, onun bu orucu o ayda tutmayıp daha sonraya ertelemesini mubah kılmaz.[891]

2. HASTALIK HÂLİ

Hastalık, oruç tutmamayı veya tutulan orucu bozmayı mubah kılan mazeretlerdendir. Takdir edilir ki her hastalık, oruç tutmamayı veya orucu bozmayı mubah kılan bir mazeret değildir. Oruç konusunda mazeret sayılabilecek olan hastalığın, kişinin oruç tutması hâlinde ölmesine veya hastalığının artmasına ya da iyileşmesinin gecikmesine yol açacak derecede ağır bir hastalık olması şarttır.

Oruç tuttuğu takdirde öleceğine veya duyu organlarından birinin fonksiyonunu yitirmesi gibi ağır bir meşakkate ve ciddi bir sıkıntıya maruz kalacağına galip zanla kanaat getiren kişinin oruç tutmaması, tutmuş ise orucunu bozması gerekir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ

“Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.”[892]

---

889 Buhârî, Savm, 37; Şevkânî, Neylü’l-Evtâr, IV, 222.
890 Bakara, 2/184.
891 Şirbînî, Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti elfazi’l-Minhâc, I, 640.
892 Bakara, 2/195.

وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً

"Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."[893]

Hasta kişinin, orucunu bozarken hastalık nedeniyle oruç bozma ruhsatından yararlanmaya niyet etmesi gerekir. Böyle bir niyeti olmadan orucunu bozması halinde günahkâr olur.

Hasta veya seferî kişi oruçlu olarak sabahladıktan sonra iyileşir veya yolculuğu sona erip ikamet mahalline varırsa, orucu bozmayıp tamamlaması gerekir. Ama oruç tutmama niyetiyle sabahladıktan sonra mazereti ortadan kalkarsa, günün kalan kısmında yemesi içmesi caiz olur. Oruç tutmama mazereti bulunan bir kişi de, aynı şekilde oruç tutmama niyetiyle sabahladıktan sonra mazereti ortadan kalkarsa, günün kalan kısmında yemesi içmesi caiz olur.

Hasta veya yolcu olduğu için Ramazanda oruç tutmayan kişinin, Ramazan çıktıktan sonra bir dahaki Ramazan ayına kadar bu orucunu kaza etmemesi durumunda artık hem kaza orucunu tutması hem de fidye vermesi gerekir. Fidye ise, tutulmayan her gün için yükümlünün yaşamakta olduğu beldede en çok tüketilen gıda maddesinden 600 gramın yoksullara verilmesidir. Ödenmeyen fidyeye her sene bir kat fazlası eklenir. Ama oruç tutmamayı mubah kılan mazeret devam eder de kaza etme imkânı doğmadan bir sonraki Ramazan gelip çatarsa fidye gerekmez. Bu durumda yükümlünün, mazeretinin sona ermesinden sonra sadece gününe gün kaza etmesi gerekir. Kaza etme imkânını bulmadan ölürse, herhangi bir şey gerekmez. Ama kaza etme imkânını bulduğu halde kaza etmeden ölürse, velisinin onun yerine kaza etmesi mendup olur. Kaza etmezse, bıraktığı terekeden her gün için, içinde bulunulan beldenin en çok tüketilen gıda maddesinden 600 gramı yoksullara vermesi gerekir. Abdullah b. Ömer (r.a)'den gelen bir rivayette bu hüküm açıkça ifade edilmektedir:

مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرٍ فَلْيُطْعِمْ عَنْهُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينٌ

"Üzerinde Ramazan orucunun kazası bulunduğu halde ölen kişinin yerine (velisi) her bir gün için bir düşküne yemek versin."[894]

Aynı konuda Hz. Aişe (r.a) validemiz, Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ

"Üzerinde oruç borcu bulunduğu halde ölen kişinin yerine velisi oruç tutar."[895]

---

893 Nisâ, 4/29.
894 Tirmizî, Savm, 23.
895 Buhârî, Savm, 42.

3-4. GEBELİK VE ÇOCUK EMZİRME HÂLİ

Gebe kadının, kendisinin veya başkasının çocuğunu emzirmekte olan kadının, geçmiş tecrübesine veya uzman bir hekimin ifadesine dayanarak kendi şahsına veya emzirmekte olduğu çocuğa bedeni veya akli bir zarar dokunacağına galip zanla kanaat getirmesi durumunda oruç tutmaması mubah olur. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اِنَّ اللّٰهَ وَضَعَ عَنِ الْمُسَافِرِ اَلصَّوْمَ وَشَطْرَ الصَّلاَةِ وَعَنِ الْحُبْلَي وَالْمُرْضِعِ أَلصَّوْمَ

"Şüphesiz Yüce Allah, seferî kişinin üzerinden orucu ve namazın yarısını; hamile ve emzikli kadından da orucu kaldırdı."[896]

Bu durumdaki kadınlar, kendilerinin veya çocuklarının ölmesinden endişe ederlerse oruç tutmaları haram olur. Tutmadıkları oruçları daha sonra günü gününe kaza ederler. Ama sadece çocuklarına zarar gelmesinden endişe etmeleri sebebiyle tutmadıkları oruçları gününe gün kaza etmekle beraber, her gün için birer fidye vermeleri de gerekir.[897]

5. YAŞLILIK HÂLİ

Senenin herhangi bir mevsiminde oruç tutmaktan aciz olan çok yaşlı insanların oruç tutmamalarının caizliği konusunda İslam âlimleri görüş birliği etmişlerdir. Bunlar oruç tutma gücünden yoksun oldukları için, tutamadıkları oruçları kaza etmekle de yükümlü değildirler. Ancak fidye olarak her günün orucu için bir yoksulu doyurmaları gerekir.[898] Nitekim bununla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ

"Oruca gücü yetmeyenler bir yoksul doyumu fidye verirler."[899]

İyileşmesinden umut kesilen hasta da oruç tutmama hususunda aynı hükme tabidir. Yüce Allah, kullarını hiçbir işte zora sokmadığı gibi dinî konularda da zora sokmamıştır:

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

"*(Allah) dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi.*"[900]

Oruç tutamayacak derecede yaşlanmış bir kişi veya iyileşmesinden umut kesilen bir hasta, oruç tutmayı adarlarsa, bunların adaklarını yerine getirmeleri

---

896 Nesâî, Sıyam, 51; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, 4, 230.
897 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 644.
898 Nevevî, el-Mecmu', VI, 263.
899 Bakara, 2/184.
900 Hac, 22/78.

gerekmez. Çünkü bunlar oruç tutmaktan acizdirler. Dolayısıyla oruç tutmaya dair ilahi emrin muhatabı değildirler.

Ramazan orucunu tutamadığı için fidye vermesi gereken çok yaşlı veya iyileşmesi umulmayan ağır hasta, yoksul ise fidye verme yükümlülüğü ortadan kalkar. Ama daha sonra mali durumu iyileşirse fidye vermesi gerekir. Vermeden ölürse, terekesinden verilmesi gerekir.[901]

Ramazanda oruç tutmaktan aciz olan ama Ramazanda tutamadığı orucu daha sonra kaza etme gücüne sahip olan kişinin, bu orucu kaza etmesi gerekir.

Yaşlılık veya iyileşme umudu bulunmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutulmaması sebebiyle fidye vermek gerekir de yükümlü kişi bu fidyeleri ödeyebilecek mali imkâna sahip değilse, fidye yükümlülüğü de üzerinden kalkar. Daha sonra mali imkâna kavuşsa bile fidye ödeme yükümlülüğü geri gelmez.[902]

6. AŞIRI DERECEDE ACIKMA VE SUSAMA HÂLİ

Ölmesinden veya aklının noksanlaşmasından ya da organlarından bazısının işlerliğini kaybetmesinden korkulacak derecede şiddetli bir açlık veya susuzluğa maruz kalan kişinin oruç tutmaması ya da tutmuş olduğu orucu bozması caizdir. Böyle bir kişi ölmekten korkarsa, oruç tutması haram olur. Nitekim bununla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ

"Kendi kendinizi tehlikeye atmayın."[903]

Böyle bir kimse daha sonra imkân bulduğunda orucunu kaza eder. Fidye vermesi gerekmediği gibi kefaretle de yükümlü olmaz.

7. AĞIR İŞTE ÇALIŞMA HÂLİ

Maden ocaklarında, yer altında, sıcaklık derecesi çok yüksek olan fırınlarda ve benzeri riskli ve ağır işlerde çalışan kimseler, oruç tuttukları takdirde ciddi bir zarara uğrayacaklarsa; sahura kalkıp niyet etmeli, sonra da çalışma esnasında aşırı derecede acıkır veya susar ve bu nedenle bedeni bir zarara maruz kalmaktan korkarlarsa, oruçlarını bozmaları caiz olur. Bozdukları oruçlarını daha sonra imkân bulduklarında kaza etmeleri gerekir. Çalışırken bedenlerine bir zarar isabet ederse, oruçlarını bozmaları vacip olur.

Buraya kadar anlatılanlar, oruç tutmamayı veya tutulan orucu bozmayı mubah kılan mazeretlerin en önemlileriydi. Oruçlunun oruca başlamasından sonra delirmesi veya hayız ya da nifas hâlinin başlamasına gelince, bu durumlarda da oruç bozmak mubah olur. Hatta oruç tutmamak gerekir. Tutulsa bile sahih olmaz.

---

901 Nevevî, el-Mecmu', VI, 262.
902 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 198.
903 Bakara, 2/195.

Mazerete Binaen Orucunu Bozan Kişinin, Günün Geri Kalan Kısmında Oruçlu Gibi Davranması

Hiçbir mazereti olmaksızın orucunu bozan mesela Ramazan-ı Şerifte oruçlu iken yemek yiyen bir kişinin, işlediği bu suçun cezası olarak günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması; yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden uzak durması gerekir. Geceleyin fecirden önce oruca niyet etmeyi unutan kişinin de böyle yapması gerekir. Çünkü bunun unutulması, oruç ibadetine gereken ilgiyi göstermediğini hissettirmektedir. Bu da bir nevi taksirdir.[904]

Bir kişi yevm-i şekte oruç tutar da bu orucunu bir şey yiyerek veya içerek bozar ve ardından o günün Ramazan olduğu ortaya çıkarsa; hilali gözetlemede gereken gayreti göstermeme suçunu işlediğinden ötürü günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması ve o günün orucunu bir an evvel kaza etmesi gerekir. Mutemed olan görüş budur.

Ramazan ayında gündüzleyin çocuk büluğa erer veya deli akıllanır yahut gayrimüslim bir kişi Müslüman olursa, artık o günün orucunu eda etmeye yetecek kadar zaman kalmadığından, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması gerekmez. Ancak bu sayılanlardan İslam'a giren gayrimüslimin veya akıllanan delinin, mezhepler arası ihtilaftan sakınmış olmak için o günün orucunu kaza etmesi mendub olur.

Oruçlarını bozmalarından sonra seferî veya hasta kişinin seferîlik ve hastalık mazeretleri sona ererse, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmaları vacip olmayıp müstehaptır. Müstehaplığı da Ramazan-ı Şerif ayına olan saygıdan dolayıdır.

Aynı şekilde hayızlı veya nifaslı kadınlar, Ramazan ayında gündüzleyin bu hâlleri sona erip temizlenirlerse, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmaları vacip olmayıp müstehaptır. Çünkü mazerete dayanılarak hak edilen ruhsatın kullanılmasından sonra mazeretin ortadan kalkması, artık o ruhsatın kullanımını etkilemez.

Hanefi mezhebine göre Ramazan ayında mazerete binaen de olsa orucu bozulan kişinin mazereti ortadan kalktıktan sonra günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması gerekir. Fecrin doğmasından sonra temizlik dönemine giren hayızlı veya nifaslı kadının, sefer hâli sona eren yolcunun, şifa bulup iyileşen hastanın, kendine gelip akıllanan delinin, büluğa eren çocuğun, İslam'a giren gayrimüslimin, Ramazan-ı Şerif ayına saygı adına günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması vacip olur. Bunlardan İslam'a giren gayrimüslim ile büluğa eren çocuk hariç, diğerlerinin tutmadıkları oruçları

---

904 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 641.

kaza etmeleri gerekir. Çünkü bu ikisi, o gün fecrin doğuşu esnasında oruç tutmakla yükümlü değillerdi.[905]

Ancak özel hâlleri sebebiyle Ramazan ayında oruç tutamayan kadınların, tutamadıkları oruçları Ramazan ayından sonra kaza etmeleri gerekir.

L. ORUCU BOZAN ŞEYLER

Orucu bozan şeyler iki kısma ayrılır:

I. Orucu bozup sadece kaza edilmesini gerektirenler.

II. Orucu bozup hem kaza edilmesini hem de kefaret gerektirenler.

Aşağıda sıralayacağımız sebeplerden ötürü oruç bozulursa, kefaretsiz olarak sadece kaza edilmesi gerekir. Bu sebeplerden biri ile orucunu bozan kişinin, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranması gerekir. Çünkü bunu yapan kişi, orucunu hiçbir mazeret yok iken bozmuştur. Şu durumlarda oruç bozulur ve yalnızca gününe gün kaza edilmesi gerekir:

1. Bir susam tanesi kadar az da olsa yenilebilir bir maddeyi veya çakıl tanesi gibi yenilmez bir nesneyi oruçluyken vücudun ağız, burun, kulak, makat gibi tabii menfezlerinden biri vasıtasıyla bilerek vücudun içine almak. Çünkü oruç, insanın vücudunun içine bir şey almaması demektir. Burada bunun aksi yapıldığı için oruç bozulur. Ama unutarak, tehdit altında kaldığı için zorlanarak veya yeni Müslüman olduğu ya da din adamlarından uzak ve ıssız bir yerde yaşadığı için dinin bu konudaki hükümlerini bilmeyerek oruçlu iken bir şeyler yiyen veya içen kişinin orucu bozulmaz. Çünkü böyle biri bunları yaparken kasıtlı olarak yapmamaktadır.

Bilerek de olsa ağzını açan kişinin ağzına sinek, toz ve benzeri şeyler kaçarsa orucu bozulmaz. Çünkü bu gibi şeylerden sakınmak çok zor ve meşakkatlidir. Ayrıca bunlar, sakınılması âdeta imkânsız olan genel bir âfet hâline gelmiştir. Ağızda toplanan tükürüğü yutmak orucu bozmaz. Dişleri sık sık kanayan kişinin, tükürüğüyle beraber yuttuğu kan orucunu bozmaz. Çünkü onun bundan sakınması zordur. Yapacağı şey, aklına geldikçe tükürerek ağzını temizlemesidir.[906]

Bir iplik parçasını tükürüğüyle ıslattıktan sonra onu tekrar ağzına alan kişinin orucu bozulur. Dişlerinin arasında kalan yemek kırıntısını tükürüğünden ayıklayıp dışarı atamayan kişi, bu kalıntıları yuttuğu takdirde orucu bozulmaz. Ama bunları tükürüğünden ayıklayıp dışarı atabilir de atmayıp yutarsa, bunlar bir nohut tanesi miktarından az olsa bile orucu bozulur.

Baştan inip de ağzın ortasına gelen balgamı yutmakla oruç bozulur. Ama baştan inip de ağzın ortasına gelmeden direkt olarak boğazdan aşağı inen balgamı yutmakla oruç bozulmaz.

---

905 Tahtavî, 370-371.

906 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 628.

Sigara ve nargile içmekle, buruna enfiye çekmekle, penis deliğine ve kulağa bir şey damlatmakla, kulağa çöp ve benzeri bir şey sokmakla oruç bozulur.

Cilde sürülen yağ ve benzeri şeyler vücudun içine sızsa bile, göze sürme çekip sürmenin tadı boğazda hissedilse bile oruç bozulmaz. Zira Beyhaki'nin rivayetine göre Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) oruçluyken de gözüne sürme çekermiş. Bundan da anlaşılıyor ki oruçlunun gözüne sürme çekmesi mekruh değildir.[907]

2. Abdest veya gusül alırken ağza ve buruna fazla miktarda alınan su eğer boğazdan aşağı inerse oruç bozulur. Çünkü oruçlu kişi, abdest ve gusülde ağza ve buruna su alınırken işi ileri götürüp abartma yapmaktan men olunmuştur. Ama ağza ve buruna az miktarda alınan su, elde olmayarak boğazdan aşağı inerse oruç bozulmaz.

Çünkü bu durumda ağza ve buruna su almaya ilişkin emir yerine getirilmiş ve bu emir yerine getirilirken de su, istek dışında boğazdan aşağı inmiştir. Ama serinlemek veya suyla oynamak ya da abdest ve gusülde üç defadan fazla olarak dördüncü defa ağza veya buruna su almak gibi meşru olmayan bir sebeple su boğazdan aşağı inerse oruç bozulur. Çünkü bu durumda oruçlu kişi, kendisine emredilmeyen bir işi yapmıştır.

3. Kusmaya çalışarak kusuntu getirmek orucu bozar. Bu durumda çıkan kusuntunun bir kısmı boğazdan aşağı geri dönmese bile oruç bozulur. Nitekim bununla ilgili bir hadisi şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ وَهُوَ صَائِمٌ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ وَمَنْ اِسْتَقَاءَ فَلْيَقْضِ

"Oruçlu bir kişi elinde olmayarak kusarsa, orucunu kaza etmesi gerekmez. Ama kendisi isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."[908]

Tabii haramlığını bildiği halde ve isteyerek kendi kastı ile kusan kişinin orucu bozulur. Ama yeni Müslüman olduğu veya din bilginlerinden uzak bir yerde yaşadığı için bunu yapmanın haram olduğunu bilmeyen kişinin kasten ve isteyerek kendi fiili sonucunda da olsa kusması durumunda orucu bozulmaz.

4. Mastürbasyon yaparak, eşini öpüp okşayarak veya arada örtü ve çarşaf gibi bir perde olmaksızın ona sarılarak orgazm olan kişinin orucu bozulur. Ama seksle ilgili bir şeyi veya olayı düşünerek veya şehvetle bakarak ya da aralarında örtü veya çarşaf gibi bir perde bulunduğu halde bir kadına sarılarak menisi akan kişinin orucu bozulmaz. Çünkü bu, ihtilama (uykuda rüya görerek boşalmaya) benzer. Şunu da belirtelim ki; meni akmasa bile bunu tekrarlamak, oruçlu için haramdır.

907 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 627.
908 Ebu Dâvûd, Savm, 32.

5. Fecir doğduğu halde doğmadığını, yani imsak vaktinin başlamadığını zannederek sahurda yeme ve içmeye devam etmek. Bir kişi fecir doğduğu halde doğmadığını, yani oruç vaktinin başlamadığını zannederek yemeye, içmeye ve oruca aykırı davranışlarda bulunmaya devam ederse, o günün orucunu daha sonra kaza etmesi gerekir.

Aynı şekilde akşama doğru henüz güneş batmadığı halde battığını zannederek orucunu bozan kişinin - daha sonra güneşin batmadığı ortaya çıkarsa- o günün orucunu kaza etmesi gerekir. Şunu da belirtelim ki; günün sonunda, her gün Kur'an okuyarak, vird yaparak, mutat işler yaparak ictihad edip güneşin battığını zanneden kişinin orucunu açıp iftar etmesi helal olur. Ama ihtiyat gereği kişi bu hususta kesin bilgiye sahip olmadan orucunu bozmamalıdır.

Gecenin sonundaysa kişi, gecenin hâlâ devam ettiğini ve imsak vaktinin başlamadığını zanneder veya bunda şüpheye düşerse, sahur yemeğini yemesi caiz olur. Çünkü o esnada aslolan, gecenin devam etmesidir.

Sahura kalkan kişinin fecir doğarken ağzında yemek lokması varsa, o lokmayı dışarı atması hâlinde orucu sahih olur. Ama lokmayı yutarsa orucu bozulur. Aynı şekilde o esnada eşiyle cinsel ilişkide bulunan kişi, bu ilişkiye derhal son verirse orucu sahih olur, ama hemen son vermeyip biraz daha devam ederse orucu bozulur ve daha sonra o günün orucunu kaza etmesi gerekir. Konuyla ilgili bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ (r.a) şöyle demiştir: *"Resulullah (s.a.s)'ın zamanında bulutlu bir Ramazan gününde (akşamleyin güneşin battığını zannederek) orucumuzu bozduk. Ne var ki kısa bir süre sonra güneş göründü. Bunun üzerine o günün orucunun kaza edilmesi emredildi."*

Hz. Ömer (r.a), halifeliği zamanında bulutlu bir Ramazan gününde akşama doğru güneşin battığını zannederek orucunu bozup iftar etti. Kısa bir müddet sonra adamın biri kendisine gelerek; *"Ey müminlerin emiri, güneş göründü!.."* deyince Hz. Ömer (r.a), *"Biz ictihad etmiştik. Ama bunun yerine bir gün kaza edeceğiz"* dedi.[909]

6. Oruçluyken deliren, dinden çıkan, hayız veya nifas hâli başlayanların da oruçları bozulur. Çünkü bu sayılan durumlar; akıllı olmak, Müslüman olmak, hayız ve nifas kanlarından temizlenmiş olmak gibi orucun sıhhat şartlarına aykırı düşen durumlardır.

7. Oruçlunun gıda anlamında olan bir şeyi alması. Gıdalı şeyler, insan tabiatının eğilim gösterdiği ve yemekle de iştahının tatmin olduğu şeylerdir. Gıda anlamında olan şeylere örnek olarak ilaçlar gösterilebilir. Ancak her ilacın gıda anlamında olmayacağı da açıkça bilinen bir husustur. Hangi ilaçların ve hangi tedavi yöntemlerinin orucu bozacağı, hangilerinin bozmayacağı, doğrusu din bilginlerini fazlasıyla meşgul eden bir konu olmuştur. Konuyu açıklığa kavuş-

---

909 Nevevî, El-Mecmu', VI, 330-331.

turmak amacıyla Din İşleri Yüksek Kurulu *"Orucu Bozan ve Bozmayan Muayene ve Tedavi Yöntemleri"* konusunu görüşerek yapılan müzakereler sonucunda özetle şu karara varmıştır:

a) Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kişiler, sağlıklarına kavuşup, tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına başka bir engelleri de bulunmuyorsa, muayene ve tedavilerini iftardan sonra yaptırmalarının önerilmesinin uygun olduğuna;

b) Astım hastalarının kullandığı spreyin; göz, kulak ve burun damlasının; kulak zarında delik bulunmayanların kulak yıkatmasının, dil altı kullanmanın, idrar kanalını görüntülemenin, idrar kanalına ilaç akıtmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmemesi kaydıyla endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; makat veya ferçten (ön veya arkadan) ultrason çektirmenin, lokal anestezi uygulamanın, makattan ve ferçten fitil kullanmanın, suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi kaydıyla lavman yaptırmanın, hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırmanın, gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyon yaptırmanın; anjiyo, biyopsi yaptırmanın; kan vermenin, merhem sürmenin, vücuda ilaçlı bant yapıştırmanın orucu bozmayacağına;

c) Gıda ve keyif verici enjeksiyon yaptırmanın, gıda içerikli sıvıların bağırsaklara verilmesinin veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde lavman yaptırmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmesi durumunda endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; bölgesel ve genel anestezinin, kulak zarı delik olup orucu bozacak kadar su mideye ulaşacak şekilde kulak yıkatmanın, periton diyaliz ve damara serum verilerek yapılan hemodiyalizin orucu bozacağına karar verildi.

KAZA, KEFARET VE TAZİR GEREKTİREN DURUMLAR[910]

Ramazan ayında oruçlu bulunan bir kişiye sadece bir sebepten dolayı kaza, kefaret ve tazir gerekir ki o sebep de cinsel ilişkidir. Bu kişinin ayrıca o günün geri

---

[910] Kaza ve Kefaret: Kaza; bozulan orucun yerine gününe gün oruç tutmaktır. Kefaret ise; mazeretsiz olarak ve bilerek bozulan Ramazan orucunun yerine peş peşe iki kameri ay veya altmış gün oruç tutmaktır. Bozulan bu orucun ayrıca kaza edilmesi de gerekir. Ramazan orucundan başka oruçların bilerek ve mazeretsiz olarak bozulmaları durumunda sadece kaza gerekir, ama kefaret gerekmez. Ramazan orucu öbür aylarda kaza edilirken bilerek ve mazeretsiz olarak bozulsa bile kefaret gerekmez, sadece kaza gerekir.

Kefaret orucu, peş peşelik şartının ihlal edilmemesi için, Ramazan ayına ve oruç tutulması haram olan günlere denk getirilmemelidir. Herhangi bir sebeple kefaret orucuna ara verilir veya eksik tutulursa, yeniden başlayıp 60 günü kesintisiz tamamlamak lazımdır. Kadınlar kefaret orucu tutarken araya giren ay hâli günlerinde oruç tutmazlar. Temizlendikten sonra

kalan kısmını da oruçlu gibi geçirmesi gerekir. Ramazanda oruçlu iken cinsel ilişkide bulunan şahsın kaza, kefaret ve günün geri kalan kısmını oruçlu gibi geçirmekle yükümlü olması ve ayrıca tazir edilmesi için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

1. Oruca geceden niyet etmiş olmak. Eğer geceden niyet etmemiş ise orucu zaten sahih olmaz. Ancak yine de o gün oruçlu gibi davranması gerekir.

2. Cinsel ilişkiyi, oruçla ilgili hükmünü bilerek yapmış olmalıdır.

3. Cinsel ilişkiyi kendi serbest iradesiyle yapmış olmalıdır.

4. Cinsel ilişkiyi, oruçluya haram olduğunu bilerek yapmış olmalıdır. Unutarak veya başkası tarafından zorlanarak ya da İslam'a yeni girdiği için oruçluya haram olduğunu bilmeyerek cinsel ilişkide bulunan kişiye ne kaza, ne kefaret ne de tazir gerekir.

5. Cinsel ilişki Ramazan gününde yapılmış olmalıdır. Ramazan ayı dışında nafile, adak, kaza veya kefaret orucu tutmakta olan bir kişi cinsel ilişkide bulunduğunda orucu her ne kadar bozulursa da kendisine kefaret ve tazir gerekmez.

Ramazan günlerinde cinsel ilişkide bulunmak, oruçlu kişilere haramdır. Nitekim bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَٓائِكُمْۜ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّۜ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْۚ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْۜ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ

"Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun."[911]

---

oruca devam eder ve 60 günü tamamlarlar. Ama temizlik dönemine girdiği halde oruca başlamayıp kefarete ara verirlerse, önce tuttuğu oruçlar kefaret için geçersiz olur ve altmış güne yeniden başlamaları gerekir.

Yaşlı veya hasta olup kefaret orucu tutacak güçte olmayan kişi, bunun yerine 60 fakiri sabah-akşam yedirip doyurur (veya Hanefi mezhebine göre yemek parasını, yani bir sadaka-i fıtrı) fakirin kendisine verir (ceziri/mezahib, 1/579). Şafiî mezhebine göre her gün için yiyecek, bir müd (yaklaşık 600 gram) miktarıncadır. Bu bir müdlük miktarı yiyecek ayrı ayrı altmış fakire verilebileceği gibi, her gün aynı miktar yiyeceği 60 günde aynı fakire de verilebilir. Ancak bu fakirlerin, kefaret yükümlüsü kişinin bakmakla yükümlü olduğu şahıslardan olmamaları gerekir.

Altmış günlük yiyeceği (veya Hanefi mezhebine göre bir fitre miktarınca parayı) bir günde bir fakire verme durumunda bu, sadece bir günlüğün yerine geçer.

911 Bakara, 2/187.

6. Oruç, sadece cinsel ilişkide bulunarak bozulmuş olmalıdır. Mesela oruçlu bir kişi Ramazan gününde önce yemek yiyip sonra cinsel ilişkide bulunursa, kendisine kefaret gerekmez. Yemek, içmek, mastürbasyon yapmak, kadının tenasül organı dışında vücudunun diğer taraflarına sürtünüp sarınarak meni gelmesine yol açmak gibi cinsel ilişki dışındaki sebeplerle kefaret gerekmez.

7. Bu cinsel ilişkide bulunmakla kişi günaha girmiş olmalıdır. Cinsel ilişkide bulunan çocuğa, ruhsattan yararlanma niyetiyle de olsa başka bir niyetle de olsa seferî veya hasta olan oruçlunun, Ramazan gününde cinsel ilişkide bulunması hâlinde kendisine kefaret gerekmez. Oruçlu olduğunu unutarak cinsel ilişkide bulunan kişiye hiçbir şey gerekmez.

8. Orucun sahihliğine inanmış olmalıdır. Mesela unutarak yemek yiyen bir kişi, orucunun bozulduğunu zannederek bundan sonra bile bile cinsel ilişkide bulunursa, kendisine kefaret gerekmez. Çünkü bu durumda o şahıs, oruçlu olmadığını zannetmektedir. Her ne kadar orucu bozulmuş ve kaza etmesi gerekmekteyse de kefaretle yükümlü olmaz.

9. Yanılmış olmamalıdır. Cinsel ilişkide bulunurken gecenin devam ettiğini ve imsak vaktinin henüz başlamadığını, ya da akşama doğru böyle bir ilişkide bulunurken güneş batmadığı halde battığını zanneden kişiye kefaret gerekmez.

10. Ramazan gününde güneşin batmasından önce oruçluyken cinsel ilişkide bulunan kişi daha sonra o gün delirmiş veya ölmüş olmamalıdır. O gün cinsel ilişkide bulunduktan sonra deliren veya ölen kişiye kefaret gerekmez. Çünkü onda artık ibadet ehliyeti kalmaz. Delirmenin veya ölümün vuku bulması, kefareti kesin olarak ortadan kaldırır. Bu hâllerin meydana gelişiyle o kişinin artık oruçlu olmadığı ortaya çıkar.[912]

11. Oruçlu kişi, cinsel ilişkiyi kendi fiiliyle yapmış olmalıdır. Kendisi baştan çıkarmaksızın karısı onun üzerine çıkıp zorla onunla cinsel ilişkiye girer ve bu arada kendisinin döl suyu boşalırsa, kendisine kefaret gerekmez.

12. Oruçlu kişi, penisinin sünnet kertiğine kadar olan kısmını veya ucu kesik penisin bu miktardaki kısmını karısının tenasül organına girdirmiş olmalıdır. Bu miktardaki bir kısmı girdirmeyen oruçluya kefaret gerekmez. Ama bunu yaptıktan sonra da günün kalan kısmını oruçlu gibi geçirmesi gerekir.

13. Penis, diri veya ölü bir erkek ya da kadının ön veya arka tenasül organına yahut bir hayvanın üreme organına girdirilmiş olmalıdır.

14. Cinsel ilişkiye giren oruçlu, pasif değil aktif durumda olmalıdır. Pasif durumda olan değil, aktif durumda olan kişi kefaretle yükümlü olur. Kendisiyle cinsel ilişkiye girilen oruçlu kadının sadece orucunu kaza etmesi gerekir.

---

912 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 649.

Kendisiyle cinsel ilişkiye girilen kadın zorlanarak bu ilişkiye girmiş ise Hanefi mezhebine göre kefaretle yükümlü olmaz. Sadece orucunu kaza etmesi gerekir. Ama kadının kendisi kocasını zorlayarak baştan çıkarmış ise yapılan cinsel ilişki sebebiyle her ikisi de hem kaza hem kefaretle yükümlü olurlar.[913]

Ramazanda oruçluyken cinsel ilişkide bulunduktan sonra yolculuğa çıkan veya bayılan ya da dinden çıkan kişi, kefaret yükümlülüğünden kurtulmaz. Çünkü oruçlu, kendisinde bu hâllerin meydana gelmesinden önce orucun ve Ramazan'ın hürmetini hiçe sayıp çiğnemiştir.

Kefaretle yükümlü olan kişinin, ayrıca o günün orucunu kaza etmesi de gerekir. Cinsel ilişkide bulunarak oruç bozmanın tekerrürü, kefaretin de tekerrürünü gerektirir. Mesela iki ayrı Ramazan gününde oruçluyken cinsel ilişkide bulunan kişi, iki ayrı kefaretle yükümlü olur. Çünkü Ramazanda her bir günün orucu, kendi başına müstakil bir ibadettir. Dolayısıyla kefaretleri iç içe girmez.

Hanefi mezhebine göre aynı Ramazanda veya değişik Ramazan aylarında birkaç defa kefaret gerektirecek şekilde orucunu bozan kişiye bunların tamamı için bir kefaret yeterli olur. Ancak bir kişi kefareti yerine getirdikten sonra yeniden oruç bozarsa bundan ötürü ayrı bir kefaret daha gerekir.

M. ORUCU BOZMAYAN ŞEYLER

Unutarak veya orucu bozacağını bilmeyerek yahut başkası tarafından zorlanarak bir şey yiyen ve içen kişinin orucu bozulmaz. Mesela oruçlu bir kimse uyurken veya baygın iken ya da uyanık olduğu halde zor kullanılarak başkaları tarafından boğazına bir içecek maddesi akıtılırsa, bu iş kendisinin serbest iradesiyle olmadığı için orucu bozulmaz.

Hanefi mezhebine göre başkalarının tehdit ve zorlaması altında bir şeyler yiyip içen kimsenin orucu bozulur. Ancak Hanefilerden İmam Züfer bu görüşe muhaliftir.[914]

Unutarak bir şeyler yiyip içmenin orucu bozmayacağı hususunda gelen bazı rivayetler şunlardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا نَسِيَ فَأَكَلَ وَشَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللّٰهُ وَسَقَاهُ

Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: "*(Oruçlu bir kimse) unuttuğunda (bir şeyler) yiyip içerse orucunu (bozmayıp) tamamlasın. Şüphesiz Allah ona yedirip içirmiştir.*"[915]

[913] Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, I, 131.
[914] Kâsânî, Bedayiü's-Senayi', II, 648.
[915] Buhârî, Savm, 26.

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِىَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : مَنْ أَفْطَرَ فِى رَمَضَانَ نَاسِيًا فَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ ، وَلاَ كَفَّارَةَ

Yine Ebu Hüreyre (r.a)'den rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a.s) buyurdu ki: *"Ramazan'da unutarak orucunu açan kimseye ne kaza ne de kefaret gerekir."*[916]

Balgam ve dişler arasında kalan yemek kalıntısı gibi ağızdan dışarı atılması kolay olmayan şeyleri yutmakla oruç bozulmaz.

Yolda savrulan tozlar, uçuşan sinekler gibi kendilerinden sakınılması zor olan şeyler ağızdan içeri girip de elde olmayarak yutulduğu takdirde oruç bozulmaz.

Kan aldırmak ve hacamat vurdurmakla da oruç bozulmaz. Zira sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in oruçluyken kafasına hacamat vurdurduğu gibi hac ihramındayken de hacamat vurdurduğu, Abdullah b. Abbas (r.a)'tan rivayet edilmiştir:

اِنَّ ا لنَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِحْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ

"Peygamber (s.a.s) ihramlıyken hacamat vurdurdu. Yine o, oruçluyken de hacamat vurdurdu."[917]

Ancak ihtiyaç yok iken oruçlunun hacamat vurdurması mekruhtur. Oruçlunun gözlerine sürme çekmesi her ne kadar uygun değilse de bununla orucu bozulmaz.

Öpmesiyle şehveti harekete geçecek olan oruçlu kişinin öpmesi her ne kadar mekruh ise de bununla orucu bozulmaz. Oruçlunun, eşini kucaklaması, çıplak tenle ona sarılması, cinsel bir nesneyi veya olayı, şehvetle düşünerek ya da cinsel bir nesneye şehvetle bakarak orgazm olması halinde mekruh bir şey yapmış olsa da orucu bozulmaz.

İçinde hiçbir katkı maddesi bulunmayan sakızı çiğnemek veya yemeğin tadına bakmakla oruç bozulmaz. Ancak ihtiyaç yok iken bunları yapmak mekruhtur.

Misvak kullanmakla da oruç bozulmaz. Ancak bunu zeval vaktinden sonra yapmak mekruhtur.

Oruçlunun iç açıcı güzel görüntüleri seyretmesi, hoş kokulu şeyleri koklaması ve güzel sesleri dinlemesiyle orucu bozulmaz.

Yeni Müslüman olmuş ve oruç ahkâmını bilmeyen oruçlu bir kimse orucu bozacağını bilmeden bir şeyler yiyip içerse orucu bozulmaz ve bu fiilinden dolayı günahkâr da olmaz.

ORUÇLUYKEN İĞNE VURDURMANIN HÜKMÜ

Ağız, burun, kulak, penis deliği, vajina ve anüs gibi tabii menfezlerden vücudun iç kısmına giren şeylerin orucu bozacağı hususunda din bilginleri arasında

---

916 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Taharet, IV, 229.
917 Miras, Tecrid-i Sarih, VI, 278.

görüş birliği vardır. Ancak bu tabii menfezler dışında vücutta açılan yapay menfezlerden içeri giren şeylerin orucu bozup bozmayacağı hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Cilt altı, adale veya damardan vurulan iğnelerle, vücutta açılan yapay menfezlerden içeriye ilaç enjekte edilmektedir. Bu ilaçlar, tabii olmayan yapay menfezlerden içeriye enjekte edildikleri için orucu bozup bozmayacakları hususunda ihtilaf edilmiştir.

Nereden ve ne şekilde vurulursa vurulsun, zerk edilen ilaç ne olursa olsun, her türlü iğnenin orucu bozduğunu savunanların başında İmam Ebu Hanife, Süfyan es-Sevri, Atâ, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel gelmektedir. İmam Muhammed, Ebu Yusuf, Hasen b. Salih ve Davud ez-Zahiri, muasır âlimlerden Seyyid Sabık, Mısır müftülerinden Şeyh Muhammed Bahit el-Mutii, sabık Ezher şeyhlerinden Abdurrahman Tac gibi şahsiyetler ise iğnenin mutlak surette orucu bozmayacağını ifade etmişlerdir.[918]Ancak oruçlu için aciliyet arz etmemekteyse, iğne vurdurma işini iftar sonrasına ertelemek ihtiyat açısından uygun olur. Oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri (serumları) yaptırmak uygun değildir.

ORUÇLUYKEN NEFES AÇICI SPREY KULLANMANIN HÜKMÜ

Astım hastaları kolayca nefes alıp verebilmek için genelde nefes açıcı spreyler kullanırlar. Oruçluyken ağızlarına sıktıkları bu spreylerin orucu bozup bozmayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kanaatimce astım hastalarının tedavi maksadıyla ağızlarına sıktıkları bu spreyler oruçlarını bozmaz. Çünkü bunu kullananlar, ağızlarına bir kere sıkmakla belli bir süre rahatlamakta ve nefes alıp vermeleri kolaylaşmaktadır. Bir defa sıkmakla bu tüpten ağıza yaklaşık çeyrek miligram ilaç girmekte ve bu ilaç mideye ulaşmadan direkt olarak bronşlar tarafından emilmektedir. Bir gramın dört binde biri kadar olan ilaç, önemsenmeyecek derecede az ve göze görünmeyecek kadar basit, havada uçuşan ve ağıza girince de orucu bozmayan toz zerrecikleri mesabesinde olduğundan orucu bozmaz. Sindirim sistemine girmeden direkt olarak boğazdaki bronşlar tarafından emilen çeyrek miligram miktarındaki ilaç zerreciklerini kullanmak, orucu etkilemez ve oruçlunun orucunu bozmaz.[919]

N. RAMAZAN ORUCUNUN KAZASI

Kasıtlı olarak veya önceki sayfalarda belirtilen sebeplerden dolayı Ramazan orucunu tutamadığı veya tutup da sonra bozduğu için kaza etmesi gereken bir kişi; tutamamış olduğu günlerin orucunu, nafile oruç tutmanın mubah olduğu günlerde kaza eder. Bu kazaları, oruç tutmanın caiz olmadığı günlerde ifa etmesi geçerli olmaz. Mesela Ramazan bayramının birinci gününde, kurban bayramının da her dört gününde bu orucu tutamaz. Bu kazaları, farz bir oruç için tahsis edil-

---

918 Seyyid Sabık, Fıkhü's-Sünne, Beyrut 1995. I, 424; M. Edip Gilgil, İthafü's-Sâil, III, 51-52.

919 M. Edip Gilgil, İthâfü's-Sâil, III, 58.

miş olan bir zamanda da mesela içinde bulunulan Ramazan ayında tutamaz. Bu kazalar, günü belirlenmiş adak oruçlarının günlerinde ifa edilirse geçerli olmazlar. Mesela Zilkade ayının ilk on gününde oruç tutmayı adayan kişi, zimmetindeki Ramazan orucunun kazasını bu on gün içinde ifa edemez.

Hanefi mezhebine göre kişinin geçen Ramazan ayından kazaya kalan orucunu, oruç tutmayı adadığı günlerde tutması sahih olur. Adak orucunu ise başka günlerde kaza etmesi gerekir. Şundan ki; adaklar zaman, mekân ve nesnelerle tayin edilmezler. Buna göre bir kişi, Recep ayında oruç tutmayı adarsa, bu orucu Recep ayında tutmadığı takdirde Şaban ayında tutabilir. Aynı şekilde bir altını falan yerde sadaka olarak vermeyi adayan kişi, o altının yerine başka bir altını başka bir yerde sadaka olarak verebilir.

Bir kişi, içinde bulunduğu Ramazan ayının tutamamış olduğu günlerinin orucunu, yine Ramazan ayı içinde kaza edemez. Çünkü Ramazan ayı, sadece Ramazan orucunun edası için tahsis edilmiş bir zamandır, kaza için tahsis edilmiş değildir. Dolayısıyla bu ay, Ramazan orucunun edasından başka bir orucu kabul etmez. Şu halde bir kişi, hazırdaki Ramazan ayını veya bu ayın birkaç gününü, geçen Ramazan ayında tutamadığı günlerin yerine kaza olarak tutmaya niyet ederse, tuttuğu oruç ne hazırdaki Ramazan orucunun yerine ne de geçen Ramazan'ın kazası yerine geçer. Hazırdaki Ramazan orucunun yerine geçmez. Çünkü bu oruca niyet etmemiştir. Geçen Ramazan'ın kazası yerine de geçmez. Çünkü hazırdaki Ramazan ayı, kendi orucundan başka bir orucu kabul etmez.

Hanefi mezhebine göre bir kişi, kazaya kalmış geçmiş Ramazan'ın orucunu hazırdaki Ramazan ayında tutarsa, bu orucu hazırdaki Ramazan orucu yerine geçer. Çünkü bu zaman hazırdaki Ramazan orucuna tahsis edilmiştir. Başka bir orucu kabul etmez. Bu günlerde oruç tutarken niyet esnasında hangi orucun kastedildiğini belirtmek şart değildir.

Yevmi şekte nafile oruç tutmak sahih olduğu için, o günde kaza orucu da tutulabilir. Ramazan orucu kaza edilirken aya değil de güne itibar edilir. Mesela Ramazan orucunu baştan sona tutmayan bir kişi, otuz gün çekmiş olan bu Ramazan orucunu, söz gelimi Muharrem ayının birinci gününden başlayarak kaza eder ve sonuna kadar devam ederse; bu ay 29 gün çektiği takdirde bir gün daha kaza etmesi gerekir.

Üzerinde kaza orucu bulunan kişinin, zimmetten kurtulmak için bu kaza oruçlarını tutmakta acele etmesi ve başladıktan sonra da peş peşe sürdürmesi müstehap olur. Böyle yapmaz da kaza oruçlarını tutmayı geciktirir veya peş peşe değil de aralıklı olarak tutarsa, sahih olmakla birlikte menduba muhalefet etmiş olur.

Hanefi mezhebine göre Ramazan'ın tutulmayan veya bozulan orucunu, belli bir vakte bağlı olmaksızın geniş zaman içinde kaza etmek vaciptir. Kazaları ikinci Ramazan'ın girişine dek erteleyen kişi günahkâr olmaz.

Yalnız meşru mazereti olmaksızın Ramazan orucunu kasten bozan kişinin bunu acilen kaza etmesi vaciptir. Ayrıca bir sonraki Ramazan'a, geçen Ramazan ayından kazaya kalmış günler sayısınca yaklaşılmış ise, bu takdirde kazaya kalan oruçları acilen tutmak da vacip olur.[920]

Bir kimse Ramazan ayında mazeretli veya mazeretsiz olarak birkaç gün oruç tutmaz, Ramazan ayı çıktıktan sonra da imkân bulduğu halde bu günlerin orucunu kaza etmeden ölürse, onun bu oruç borcunu ödemenin şekli konusunda iki görüş ileri sürülmüştür:

a. Kavl-i cedide göre terekesinden her bir günlük oruç için bir müd (yaklaşık 600 gr.) yiyecek verilir.

b. Kavl-i kadime göre mecbur olmamakla birlikte velisi onun yerine bu oruçları kaza edebilir. Bu görüşe göre velisi, başka bir kimseye onun bu oruçlarını kaza etmesini söylese ve o kimse de kaza ederse bu ameliye ücretli de olsa ücretsiz de olsa tıpkı hacda niyabet konusunda olduğu gibi caiz olur. Ama ölenin velisinin talebi olmadan o yabancı şahıs bu oruçları kendiliğinden kaza edecek olursa, ölen kişinin oruç borcu kaza edilmiş sayılmaz. Ölen kişinin zimmetinde namaz ve itikâf borcu varsa, onun yerine velisi bu borçları kaza edemez. Namaz ve itikâf borçları fidye vermekle de ödenmiş sayılmaz.

Bir kimse Ramazanda birkaç gün oruç tutmaz, Ramazan ayı çıktıktan sonra da kaza etme imkânını bulmadan ölürse, mesela hep hasta veya Ramazan çıktıktan hemen sonra sefere çıkıp seferîliği ölümüne kadar sürmüş ise terekesinden fidye verilmesi gerekmediği gibi, mirasçılarının da bir şey yapmaları gerekmez.

Ama mazereti olmaksızın Ramazanda birkaç gün oruç tutmayan bir kişi, Ramazandan sonra imkân bulduğu halde bu oruçlarını kaza etmeden ölürse terekesinden her gün için bir fidye verilmesi gerekir. Hayattaki bir kimse oruç tutacak güçte olsa da olmasa da oruç tutmamış ise, tutmadığı günlerin oruçlarını onun yerine başkasının kaza etmesi sahih olmaz. Onun yerine başkalarının kaza etmesi onu bu oruç borcundan kurtarmaz.[921]

Zimmetinde Ramazan orucunun kazası bulunan kişinin bu orucunu kaza etmeden nafile oruç tutması mekruhtur.

Bir kişi zimmetinde bulunan kaza oruçlarını tutmaz da ikinci Ramazan ayı girerse, bu durumda kazaya ek olarak fidye vermesi de gerekir. Fidye, her bir günün orucu için bir fakire yemek yedirmektir.

> *Hanefi mezhebine göre bir sonraki Ramazan ayı girinceye dek kaza oruçlarını tutmamış olan kişinin fidye vermesi gerekmez. Bu geciktirme bir mazeretten ötürü olsa da olmasa da aynı hükme tabidir.*

---

920 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 640-642.

921 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 246-247.

Fidye ancak ikinci Ramazan'ın girişinden önce kaza etme imkânı bulup da kaza etmeyen kişinin üzerine vacip olur. Kaza etme imkânını bulmadan bir sonraki Ramazan ayına girilse bile fidye vermek gerekmez. Kaza oruçlarını tutamamış olan kişinin fidye borcu, yılların tekerrürü ile katlanarak artar.

Oruç tutmakla yükümlü olan bir kimse Ramazan ayı boyunca oruç tutmaz. Ramazandan sonra bu oruçları kaza da etmez. Bu hâlde iken müteakip Ramazan ayı gelir. Zimmetindeki oruçları kaza etmeden ölürse, tutmamış olduğu her bir günün orucu için terekesinden iki müd (2 x 600 = 1200 gr.) buğday verilmesi gerekir. Bu iki müdden biri tutmamış olduğu orucun karşılığı, diğeri ise kazayı müteakip Ramazana kadar ertelemiş olmasının cezasıdır. Eğer velisi onun yerine bu oruçları kaza ederse orucun aslı ifa edilmiş sayılır. Ama yine de ertelemenin cezası olan bir müd (600 gr.) buğdayın fakir ve düşkünlere verilmesi gerekir.[922]

Oruç fidyeleri fakir ve düşkün kimselere verilir. Her bir günün fidyesi diğerinden ayrıdır. Dolayısıyla bir kişinin aynı Ramazana veya farklı Ramazanlara ait birkaç günlük oruç fidyesi birkaç fakire verilebileceği gibi tek bir fakire de verilebilir. Ama oruç kefareti için verilen yiyecek maddelerinin tamamının tek bir fakire veya düşküne verilmesi caiz değildir. Aksi halde verilen kefaret geçerli olmaz.[923]

O. RAMAZAN ORUCUNUN KEFARETİ

Ramazan orucunu, kefareti gerekli kılacak şekilde bozan kişinin kefaret vermesi gerekir. Bu kefaret de, mümin bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır. Ancak zamanımızda kölelik müessesesi yaşamadığından bu maddeyle ilgili detayların verilmesine gerek görülmemiştir. Köle bulamayan kişinin peş peşe iki ay oruç tutması gerekir. Bunun için kameri bir ayın başında oruca başlayan kişi, hilal itibariyle bu ve bundan sonraki ayı baştan sona oruçlu olarak geçirir. Kameri bir ayın içinde kefaret orucuna başlayan bir kişi, içinde bulunduğu ayın geri kalan kısmını ve bir sonraki ayın tamamını oruçlu olarak geçirir. Üçüncü ayda da, ilk ayda tuttuğu günlerin sayısını otuza tamamlayacak kadar oruç tutar. Kefarete ek olarak bozduğu günün orucunu da kaza eder.

Kefaret için tutulan iki aylık orucun peş peşe tutulması zorunludur. Bu arada hastalık, çocuk emzirmek ve seferîlik gibi meşru bir mazeretle de olsa oruç bozulduğu takdirde, o güne kadar tutulmuş olan oruçlar nafile yerine geçer. Süreklilik şartının ihlal edilmiş olması nedeniyle iki aylık kefaret orucuna yeniden başlamak gerekir. Ancak kefaret orucu tutmakta olan kadın, hayız veya nifas kanaması görmeye başlarsa oruca ara verir. Kanama sona erip de temizlik dönemine girince, kaldığı yerden oruca devam eder. Bu kanamalar sebebiyle meydana gelen fasılalar, kefaret orucundaki süreklilik şartını ihlal etmezler. Ancak

922 Nevevî, El-Mecmu', VI, 411.
923 Nevevî, El-Mecmu', VI, 420.

Şafii bilginlerinden Maverdî, hastalığı da hayız ve nifas hâline kıyaslanabileceğini ve kefaret orucunu tutmakta olan kimsenin hastalık sebebiyle oruca ara vermesi durumunda, iyileştikten sonra kaldığı yerden kefaret orucunu tutmaya devam edebileceğini ve bu görüşün, Şafii'nin ashabından İmam Müzeni tarafından da tercih edildiğini ifade etmektedir.[924]

Şunu da belirtelim ki; Hanbelî mezhebine göre seferîlik gibi meşru bir mazeret dolayısıyla kefaret orucuna ara verilirse, bu fasıla, süreklilik şartını ihlal etmez. Dolayısıyla iki aylık kefaret orucuna kalındığı yerden devam edilir; yeni baştan başlamak gerekmez.[925]

Şiddetli bir meşakkat, aşırı derecede zorlanma ve benzeri sebeplerden ötürü iki ay süre ile oruç tutmaya güç yetiremeyen kişinin altmış fakire yemek yedirmesi vacip olur. Bu üç şık arasındaki sırayı gözetmek vacip olduğu gibi bu üçünden birini yaparken de yükümlünün bunu kefaret kastıyla yaptığına niyet etmesi de şarttır. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a)'nin şu rivayeti buna dayanak teşkil etmektedir:

بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هَلَكْتُ قَالَ مَا لَكَ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي وَأَنَا صَائِمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تُعْتِقُهَا قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ لَا فَقَالَ فَهَلْ تَجِدُ إِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا قَالَ لَا قَالَ فَمَكَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَيْنَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهَا تَمْرٌ وَالْعَرَقُ الْمِكْتَلُ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ فَقَالَ أَنَا قَالَ خُذْهَا فَتَصَدَّقْ بِهِ فَقَالَ الرَّجُلُ أَعَلَى أَفْقَرَ مِنِّي يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَوَاللّٰهِ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يُرِيدُ الْحَرَّتَيْنِ أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ أَنْيَابُهُ ثُمَّ قَالَ أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ

"Bir ara bizler Peygamber (s.a.s)'in yanında oturmakta iken bir adam ona gelip dedi ki:

– Ey Allah'ın Resulü, mahvoldum!

– Sana ne oldu?

– Ben oruçluyken eşimle cinsel ilişkide bulundum.

– Azad edecek bir köle bulabilir misin?

– Hayır.

– Peş peşe iki ay oruç tutabilir misin?

– Hayır.

– Altmış düşküne yedirecek yiyecek bulabilir misin?

---

924 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî III, 1741; Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, VI, X, 499-500.

925 Cezirî/Mezahip, I/579.

– Hayır.

Adamın böyle demesi üzerine Peygamber (s.a.s) beklemeye başladı. Bizler de aynı şekilde beklemekteyken Peygamber (s.a.s)'e bir arak hurma getirildi. Arak, zenbil demektir. Hurmanın getirildiğini gören efendimiz sordu:

– Soru soran nerede?

– Buradayım.

– Al şu hurmaları sadaka olarak dağıt.

– Bizden daha yoksul birine mi vereceğim?! Allah'a yemin ederim ki, Medine'nin iki ucu arasında benim ailemden daha yoksul bir aile yoktur!

Adamın böyle demesi üzerine Resulullah (s.a.s), ön dişleri görününceye kadar güldü ve sonra şöyle buyurdu:

– Git de bunları ailene yedir."[926]

Kefaret ödemesi gereken kişinin, vermekle yükümlü olduğu kefaret yiyecek ve gıdalarını, geçimlerinden sorumlu olduğu ev halkına yedirebileceği bu hadis-i şeriften anlaşılmaktaysa da bu hükmün, soruyu Resulullah (s.a.s)'a soran o kişiye mahsus olduğu fıkıh kitaplarında ifade edilmektedir. Çünkü kefarette farz olan, kişinin kendi ev halkı dışındaki altmış fakire belli miktarda yiyecek vermesidir. Kefaret için fakirlerden her birine, fıtır sadakasında verilmesi uygun olan buğday ve benzeri o beldenin yiyecek maddelerinden çoğunlukla tüketileni hangisi ise onun verilmesi şarttır. Verilen gıda maddesinin fakire mülk olarak verilmesi gerekir. Bu miktardaki gıda maddesini yemek yapıp fakire yedirmek, kefaret yerine geçmez. Mesela bu gıda maddesini öğle ve akşam yemeği yaparak fakire yedirmek, kefaret ödenmesi açısından yeterli olmaz.

Hanefi mezhebine göre kefaret için altmış fakiri, iki öğle veya iki akşam yemeğinde yahut bir iftarla sahur yemeğinde yemek yedirerek doyurmak yeterli olur. Ya da her birine 1, 5 kg. buğday veya her sene ilan edilen fitre miktarınca sadaka vermek yeterli olur. Kendilerine kefaret verilen fakirler arasında, kefaret veren kişinin usul ve füruu; anası, ninesi, babası, dedesi, oğlu, kızı ve torunları gibi yakınları ile eşinin bulunmaması gerekir.

Kefaret olarak kendilerine gıda maddesi verilen fakirler arasında, geçimleri kefaret yükümlüsü tarafından karşılanmakta olan kişilerin bulunmaması gerekir. Ama kefaret vermekle yükümlü olan kişinin yerine başkası onun kefaretini veriyorsa, kefaret için gıda maddesi alan fakirler arasında, geçimini kefaret yükümlüsünün sağlamakta olduğu kişilerin bulunması, verilen kefaretin sahih olmasına engel teşkil etmez.

Kefareti gerektiren davranışlar birkaç gün işlenmiş ise o günler sayısınca kefaret vermek gerekir.

---

926 Buhârî, Savm, 30; Müslim, Sıyam, 81.

Hanefi mezhebine göre ister aynı günde ister ayrı ayrı günlerde olsun, ister aynı Ramazanda ister muhtelif senelerin Ramazanlarında olsun, kefaret gerektiren davranışların tekerrürü nedeniyle kefaret tekerrür etmez. Ancak kefaret gerektiren davranışlardan birini işleyen kişi, bu davranışın kefaretini öder; sonra da kefareti gerektiren ikinci bir davranışta bulunursa, bu tekrarı aynı günde ise önceki kefaret ikisi için de yeterli olur. Bu tekrarı ayrı günlerdeyse, birincinin kefaretini ödemiş olsa bile ikincisi için de bir kefaret ödemesi gerekir. Zahir rivayete göre kefaret, cinsel ilişki sebebiyle vacip olmuşsa tekerrür eder, aksi halde tekerrür etmez.[927]

Kefaret gerektiren davranışlar aynı günde birkaç kez tekrarlansa bile, yalnız bir kefaret vermek yeterli olur. Kefaret gerektiren davranış, birinci kefaretin ödenmesinden sonra vuku bulsa bile yine tek bir kefaret yeterli olur. Söz gelimi Ramazanda gündüzleyin oruçlu iken bir kişi eşiyle defalarca cinsel ilişkide bulunur da birinci ilişkiden hemen sonra kefaretini öderse, bundan sonra günün kalan kısmında oruçlu gibi davranmaması her ne kadar günah ise de, müteakip ilişkilerinden ötürü kendisine ek kefaret gerekmez.

Kefaret ödemesi gereken bir kişi, bütün çeşitleriyle kefareti vermekten aciz kalırsa, imkân buluncaya kadar o kefaret, kendisinin zimmetinde borç olarak durur.

Hanbelî mezhebine göre bir kişi, kefaretin kendisine vacip olduğu anda bütün çeşitleri ile kefareti ödemekten aciz ise, daha sonra imkân bulsa bile kefaret, artık onun zimmetinden düşmüş olduğu için bir daha kefaretle yükümlü olmaz.[928]

Oruçlu bir kişi Ramazanda herhangi bir mazereti olmaksızın eşiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra hastalık veya yolculuk gibi bir mazereti ortaya çıkarsa kefaret ödeme yükümlülüğü üzerinden kalkmaz. Çünkü hastalık veya yolculuk mazereti, kefaret ödemenin vacip olmasından sonra ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ama eşiyle cinsel ilişkide bulunduktan sonra aynı günde delirir veya ölürse kefaret ödeme yükümlülüğü, tercih edilen kuvvetli görüşe göre üzerinden kalkar. Çünkü bu durumdaki bir kişinin, hasta ve yolcu kimsenin aksine o günü oruç tutmaya elverişli bir gün değildir.[929]

İTİKÂF

İtikâf kelimesi, sözlükte bir yerde beklemek veya bir işi yapmaya devam etmek anlamına gelir. Dinî bir kavram olarak itikâf; belli bir kişinin ibadet niyetiyle mescitte bir süre kalmasıdır. Sünnet bir ibadet olan itikâfın dinî dayanağı Kitap, sünnet ve icma-ı ümmettir. Kur'an-ı Kerim'de itikâftan bahseden ayetler şunlardır:

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ فِي الْمَسَاجِدِۜ

927 Cezirî, Mezahib, I, 581.
928 a.g.e. I, 581.
929 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, III, 430.

"Siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın."[930]

اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

"Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."[931]

Sünnetteki delile gelince, bu konuda Hz. Aişe (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْاَوَاخِرَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّي تَوَفَّاهُ اللّٰهُ ثُمَّ اعْتَكَفَ أَزْوَاجُهُ مِنْ بَعْدِهِ

"Peygamber (s.a.s), Ramazan ayının son on gününde itikâfa girerdi. Bu âdetini Allah kendisini vefat ettirinceye kadar devam ettirdi. Vefatından sonra da eşleri itikâfa girmişlerdir."[932]

A. İTİKÂFIN AMACI

İtikâfa giren kişi kendini dünyadan ve dünyevi işlerden soyutlayarak mescide girer. Kendini ibadete vererek Allah'a yönelir. Namaz kılar, Kur'an-ı Kerim okur, zikrullah ile meşgul olur. Kalbini ve zihnini maddi işlerden tecrid eder. Ruhu arınır, kalbi temizlenir, zihni safiyet kazanır, âdeta ruhani bir varlık hâline gelir. Rabbinin kapısında durarak O'nun rahmetine sığınır. Böylece O'nun lütuf ve keremine mazhar olarak ihlâslı ve takvalı bir kul olur ki, bu da mümin bir insan için en büyük bir kazanç ve şerefli bir payedir.

İtikâfın en faziletlisi, Ramazan ayının son on gününde yapılanıdır. Kişi bu müddet zarfında itikâfta olursa, Kadir gecesini de itikâfta iken idrak etmiş olur ki bin aydan daha hayırlı olduğu, Kur'an-ı Kerim'de haber verilen bu geceyi itikâftayken ihya etmek, kişiyi tarif edilemeyecek derecede büyük bir manevi kazanca sahip kılar.

B. İTİKÂFIN YERİ

İtikâfa mescitte girilir. Çünkü mescitte yapılırsa, Cuma namazı için itikâfı bırakıp mescide gitmeye gerek kalmaz. Ayrıca mescitte çok sayıda cemaatin bulunması, onların yaptıkları taat ve ibadetlerin sevabından orada hazır bulunanların, bu arada o mescitte itikâfta bulunan kişi veya kişilerin de istifade etmelerine vesile olur.

Peş peşe birkaç gün itikâfa girmeyi adayan kişinin, adadığı bu günlerin içinde Cuma da varsa ve bu kişi Cuma namazını kılmakla da yükümlü ise, mutlaka Cuma namazı kılınan bir mescitte itikâfa girmesi gerekir.

---

930 Bakara, 2/187.
931 Bakara, 2/125.
932 Buhârî, İtikâf, 1.

Kadının kendi evinde namaz kılma yeri olarak tahsis ettiği yerde itikâfa girmesi sahih olmaz. Çünkü Peygamber Efendimizin eşleri Mescid-i Nebevi'de itikâfa girerlermiş. Evlerinde itikâfa girmeleri yeterli olsaydı mescitte itikâfa girmezlerdi ve evlerinde itikâfa girmeleri daha uygun olurdu.

Hanefi mezhebine göre kadının kendi evinde namaz kılmak için tahsis edilmiş olan yerde itikâfa girmesi sahih olur.

Bir kişi Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa dışında belirli bir camide itikâfa girmeyi adarsa, o camiden başka bir cami veya mescitte itikâfa girmesi caiz olur. Çünkü bu üçü dışında kalan mescitlerden birinin diğerlerine üstünlüğü yoktur. Ama bu üç mescitten birinde itikâfa girmeyi adayan kişinin, adını belirlediği mescitte itikâfa girmesi vacip olur. Zira Hz. Ömer (r.a); *"Cahiliyet döneminde bir gece Mescid-i Haram'da itikâfa girmeyi adamıştım"* dediğinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) ona; *"Adağını yerine getir!"* demiştir."[933]

Mescid-i Nebevi'de veya Mescid-i Aksa'da itikâfa girmeyi adayan kişi, bunların yerine Mescid-i Haram'da itikâfa girebilir. Çünkü fazilet bakımından Mescid-i Haram o ikisinden üstündür. Ama Mescid-i Haram'da itikâfa girmeyi adayan kişi, onun yerine diğer ikisinden birinde itikâfa girerse, adağını yerine getirmiş sayılmaz. Aynı şekilde Mescid-i Aksa'da itikâfa girmeyi adayan kişi, dilerse onun yerine Mescid-i Nebevi'de itikâfa girebilir. Çünkü fazilet bakımından Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa'dan daha üstündür. Ama bunun aksini yapmak caiz olmaz.

C. İTİKÂFIN HÜKMÜ

Herhangi bir vakitte itikâfa girmek, sünnet veya müstehaptır. Ama adandığı takdirde yerine getirilmesi vacip olur. Zira bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللّٰهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَيَعْصِهِ

"Her kim Allah'a itaati (gerekli kılan bir hayır ve ibadeti) adarsa, itaat etsin (adağını yerine getirsin). Her kim de Allah'a karşı masiyeti (gerektiren bir işi) adarsa, Allah'a asi olmasın (o adağı yerine getirmesin)."[934]

D. İTİKÂFIN ŞARTLARI

İtikâfın sahih olmasının şartları şöyle sıralanabilir:

1. Müslüman olmak: İtikâfın sahih olması için, itikâfa giren kişinin Müslüman biri olması şarttır. Çünkü itikâf bir ibadettir. İbadetin sahih olması için de, onu ifa edenin Müslüman olması gerekir.

---

[933] Miras, Tecrid-i Sarih, VI/327.

[934] Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 27.

2. Akıllı veya mümeyyiz olmak: Delinin ve mümeyyiz olmayan çocuğun itikâfı sahih olmaz. Çünkü bunlar ibadet ehliyetine sahip değildirler. Gayrimüslimin itikâfı sahih olmadığı gibi bunlarınki de sahih olmaz. Ama mümeyyiz, yani lehine ve aleyhine olan şeyleri birbirinden ayırt edebilen çocuğun itikâfı sahih olur.

3. İtikâfa mescitte girilmesi: Evlerde itikâfa girmek sahih olmaz.

Hanefi mezhebine göre, kadının kendi evinde namaz kılmak için tahsis etmiş olduğu yerde itikâfa girmesi sahih olur.

4. Niyet: İtikâfa girerken niyet etmek şarttır. Niyetsiz yapılan hiçbir ibadet sahih olmadığı gibi niyetsiz yapılan itikâf da sahih olmaz.

Girilecek itikâf, adanmış vacip bir itikâf ise, nafile itikâftan ayırt edilebilmesi için başlarken vacip olduğuna da niyet edilmesi şarttır.

5. Cünüplükten, hayız ve nifas hâllerinden temiz olmak: İtikâfın sahih olmasının şartlarından biri de itikâfa giren kişinin cünüp, hayızlı veya nifaslı olmamasıdır. Şu halde cünübün, hayızlı veya nifaslı kişinin itikâfa girmesi sahih olmaz.

6. Kocanın karısına izin vermesi: Kocasından izin almadan kadının itikâfa girmesi sahih olmaz. İtikâfa girmeyi adamış olsa bile itikâfa girebilmek için kocasından izin alması, itikâfının sahih olması için şarttır.

E. İTİKÂFTAKİ KİŞİNİN YAPABİLECEĞİ ŞEYLERLE YAPMAMASI GEREKEN ŞEYLER

Vacip olan itikâfta bulunan kişinin, itikâfın rüknünün tahakkuk etmesi için mescitte kalması, meşru bir mazeret, zaruret veya ihtiyaç olmadıkça oradan ayrılmaması gerekir.

İtikâftaki kişinin başını veya ayağını mescidin kapısından veya penceresinden dışarı çıkarması ya da tabii bir ihtiyacını gidermesi için mescitten dışarı çıkması caizdir. Ama mazeretsiz olarak dışarı çıkması durumunda itikâfı bozulur. Çünkü bu davranışı, mescitte kalmak anlamını ifade eden itikâfa aykırıdır.

İtikâftaki kişi ezan okumak için mescidin minaresine çıkabilir. Yemek yemek için evine gidebilir. Çünkü mescitte yemek yemek hoş karşılanmamaktadır. Mescidin içinde su yoksa susadığında su içmek için mescidin dışına çıkabilir.

Nafile itikâfta bulunan kişi, cenaze namazı kılmak veya hasta ziyaretine gitmek için mescit dışına çıkabilir. Ama vacip olan itikâfta bu iki durum için de dışarı çıkamaz. Çıktığı takdirde itikâfı bozulur.

Cuma namazı kılınmayan bir mescitte itikâf niyetiyle bulunuyor ve kendisi de Cuma namazı kılmakla yükümlü ise, Cuma namazı kılınan yere gitmek için kendi bulunduğu mescitten dışarı çıkıp Cuma namazını kılmaya gitmesi gerekir.[935]

---

[935] Nevevî, El-Mecmu', VI, 541; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1766.

İtikâfta bulunan kişinin, yapması gereken bir şahitlik için mescitten çıkıp davanın görüleceği yere gitmesi gerekir. Şahitlik yapmak üzere mescitten çıkıp gitmesi durumunda kuvvetli görüşe göre itikâfı bozulmaz. Çünkü bu durumda o, gitmek mecburiyetindedir.

Mescitte kalmasına imkân vermeyecek bir hastalığa yakalanan itikâftaki kişi, bu hastalığı sebebiyle mescitten çıkıp gidebilir. Âdet dönemi başlayan kadın, itikâfta bulunduğu mescitten çıkıp evine gider. İtikâftaki bir kişi unutarak veya başkası tarafından tehdit edilerek korktuğu için mescitten dışarı çıkarsa itikâfı bozulmaz.

Bir mazeret dolayısıyla itikâf mahallinden çıkan kişi, mazereti ortadan kalktıktan sonra itikâf mahalline geri dönüp ibadetine kaldığı yerden devam eder.

İtikâftaki kişi her zaman giydiği elbiselerini giyebilir. Koku sürünüp süslenebilir. İlmi dersler alıp verebilir. Etrafı kirletmemek kaydıyla mescitte yemek yiyebilir. Mal ve mülkünün idaresi hususunda ilgililere birtakım direktifler verebilir.

F. İTİKÂF ADABI

İtikâftaki kişi, yapabildiği kadarıyla gece gündüz namaz kılmalı, Kur'an-ı Kerim okumalı, Allah'ı anmalı, örneğin kelime-i tevhidi sık sık tekrarlamalı, çokça istiğfarda bulunmalı ve bunlara benzer ibadetlerle meşgul olmalıdır.

İtikâftaki kişinin oruçlu olması sünnettir. Ancak nezredilen itikâfta oruçlu olmak, Hanefi mezhebine göre şarttır.

İtikâfa büyük camide girilmesi menduptur. *Hanefi mezhebine göre itikâfa böyle bir camide girilmesi şarttır.*

İtikâfa Ramazan ayında, özellikle son on gününde girmek menduptur.

İtikâf, bayram gecesine kadar uzatılmış ise o geceyi de itikâfta geçirmek menduptur.

İtikâftaki kişi, kendisini ilgilendirmeyen söz ve davranışlardan uzak durmalı ve çok konuşmamalıdır.

G. İTİKÂFI BOZAN ŞEYLER

Dinen geçerli bir mazeret olmaksızın mescitten dışarı çıkmak. Tabii bir ihtiyaç için çıkmak durumunda itikâf bozulmaz.

Cinsel ilişkide bulunmak. İtikâfı bozacağını bilerek ve isteyerek cinsel ilişkide bulunan kişinin itikâfı bozulur. Diğer mezheplere göre, hükmünü bilmeyerek veya unutarak da olsa cinsel ilişkide bulunan kişinin itikâfı bozulur.

İtikâftaki kadının hayız veya nifas hâlinin başlaması sebebiyle itikâfı bozulur.

İtikâftaki kişinin, eşine sarılıp öpmesi veya onunla oynaşması sebebiyle menisinin akması durumunda itikâfı bozulur. Çünkü itikâftaki kişinin bu gibi pozisyonlara girmesini Kur'an-ı Kerim yasaklamıştır:

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ فِي الْمَسَاجِدِۜ

"Siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın."[936]

H. BOZULAN İTİKÂFIN HÜKMÜ

İtikâftaki kişi, eşine sarılma, mescitten dışarı çıkma, mazeret dolayısıyla evine gidip de söz konusu mazeretinin ortadan kalkmasından sonra evinde durmaya devam etme gibi itikâfı bozan bir davranışta bulunursa;

a. Bunu nafile bir itikâftayken yapmış ise, itikâfının o ana kadarki kısmı bozulmaz. Çünkü o ana kadar kısa süreli bir itikâfta bulunmuş olması da onun için yeterlidir. Bu itikâfını devam ettirmesi vacip değildir. Tıpkı nafile orucunu bozan kişinin o orucu kaza etmesinin vacip olmayışı gibi, bu kişinin de o itikâfını devam ettirmesi vacip olmaz.

b. Bunu, günlerinin peş peşe olmasını şart koşmadığı adak bir itikâfta yapmış ise, yine itikâfının o ana kadarki kısmı bozulmaz. Yalnız burada itikâfını, adağında belirttiği gün sayısı kadar devam ettirmesi gerekir. Ama bu davranışı, günlerinin peş peşe olmasını şart koştuğu adak bir itikâfta yapmış ise, peş peşelik vasfı bozulur. İtikâfının, adağında belirttiği şekil ve nitelikte gerçekleşmesi için itikâfa yeniden başlaması gerekir.

KADİR GECESİ

Oruç bahsinin sonu ve itikâf konusunun da mukaddimesi olarak bu başlık altında Kadir gecesinin öneminden ve bu geceyi ihya etmenin faziletinden bahsetmek uygun olacaktır. İçinde Kadir gecesi bulunmayan bin aydan daha hayırlı ve İslam ümmetine mahsus olan bu gece, adından anlaşılacağı gibi kadri yüce bir gecedir. Bu gece hakkında müstakil bir sure nazil olmuştur. Bu gecenin şeref ve üstünlüğü hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِۚ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِۜ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍۜ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْۚ مِنْ كُلِّ اَمْرٍۙ سَلَامٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

"Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde (Levh-i mahfuzdan dünya semasına toplu olarak) indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir."[937]

Kadir gecesi, İslam ümmetine mahsus kutlu bir gecedir. Bu gecede bir sonraki yılda insanlığın karşılaşacağı önemli işler kudret kalemince karara bağlanır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

---

[936] Bakara, 2/187.
[937] Kadr, 97/1-5.

اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فٖي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرٖينَ فٖيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكٖيمٍۙ اَمْراً مِنْ عِنْدِنَاۜ

"Biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir."[938]

İslam bilginlerinin çoğu âyet-i kerimede geçen mübarek gecenin Kadir gecesi olduğu görüşündedirler. Bu gecede, müteakip yılla ilgili olarak rızıklar, eceller ve diğer hadiselerle ilgili planlar belirlenir. Bu çerçevede yapacakları görevler hakkında meleklere bilgi verilir.

Kadir gecesinin ne zaman idrak edileceğini takip etmek, idrak edince de değerlendirmek müstehaptır. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ

"İnanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek Kadir gecesini ihya eden kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."[939]

Kadir gecesi, Ramazan ayının son on gününün tek rakamlı gecelerinde aranmalıdır. Abdullah b. Ömer (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْتَمِسُوا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ

"Kadir gecesini Ramazan ayının son on gününde arayın."[940]

Kadir gecesinde çokça dua etmek, özellikle Peygamber (s.a.s) Efendimizin, okuması için Hz. Aişe (r.a) validemize tavsiye ettiği şu duayı okumak müstehaptır:

اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي

"Allah'ım! Şüphesiz sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni affet."[941]

Yüce Allah *"O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir."* buyurduğu için Kadir gecesini fecre kadar ihya etmek müstehaptır. İmam Şafii (rh.a), *"Kadir gecesi yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılan kimse o gecedeki payını almış olur. O geceyi araştırmayı müstehap gördüğüm gibi, gündüzünü de araştırmayı müstehap görüyorum"* demiştir.[942]

---

938 Duhân, 44/3-4.

939 Buhârî, Savm, 6.

940 Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Abdi'l-Melik b. Seleme el-Ezdî el-Hacerî et-Tahavî, Şerhu Ma'ânî'l-Asâr, III, 87, I-V, Âlemü'l-Kütüb, 1994.

941 İbn Mâce, Duâ, 5.

942 Nevevî, El-Mecmu', Vı, 490-491.

ZEKÂT

A. TANIMI

Zekât kelimesi sözlükte artma, bereketlenme, nemalanma, övme ve temizlenme gibi manalara gelir. (زَكِي الزَّرْعُ) dendiğinde bu, ekinin artması ve çoğalması anlamını ifade eder. (قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ) *"Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir"*[943] ayetinde zekât kelimesi, temizlik anlamında kullanılmıştır. (فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ) *"Kendinizi övmeyin."*[944] ayetinde zekât kelimesi övme anlamında kullanılmıştır. Zekât, ödeyen kişiyi günahtan arındırır, sevabını artırır, malını bereketlendirir.

Dinî bir kavram olarak zekât, maldan çıkarılıp ödenmesi gereken bir haktır. Mal ve beden için belli şekil ve miktarda ödenen şeydir.

B. HİKMETİ

İslam dini, insanın Rabbi, kendi nefsi ve diğer mümin kardeşleriyle olan ilişkilerini düzenlemek için gelmiş bir dindir. Allah Teala'nın hikmeti, insanların fiziki, akli ve mali bakımdan farklı kategorilerde olmalarını gerekli kılmıştır. Yüce Allah zenginlerin fakir kardeşlerine yardımcı olmalarını, güçlülerin güçsüz kardeşlerine destek olmalarını emretmiştir. İşte bu sebeple İslam dini sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem verir. Mensuplarını hayırda yarışmaya davet ve teşvik eder:

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

"Hep hayırlara koşun, yarışın."[945]

Mümin insanların iyilik ve takva üzere yardımlaşmalarını tavsiye eder:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى

"İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın."[946]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), inanan insanların aynı duvarın tuğlaları gibi olduklarını ifade eder:

الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

"Müminler biribirleri için (yapı taşları ve) binalar gibidirler. Birbirlerini sıkı sıkıya tutarlar. (Böyle derken de parmaklarını birbirlerine kenetlemişti)."[947]

---

943 Şems, 91/9.
944 Necm, 53/32.
945 Bakara, 2/148.
946 Mâide, 5/2.
947 Buhârî, Mezalim, 5.

Müminler biribirlerine maddeten ve manen destek olmak, sıkıntıya düşen kardeşlerini sıkıntıdan kurtarmak için elbirliği ederek ve bütün imkânlarını ortaya koyarak onların yardımına koşmak mecburiyetindedirler.

İnsanlar birçok hususta eşit imkânlara sahip olmadıkları gibi mali bakımdan da eşit imkânlara sahip değildirler. Yüce Allah kimi insanları zengin, kimilerini de yoksul kılmıştır.

وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِۚ

"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı."[948]

Rızık konusunda üstün imkânlara sahip kılınanların, bu hususta geri kalanların eksikliklerini telafi etmeleri, yoksulluklarını tedavi etmeleri, dinî olduğu kadar insani bir görevdir. Zenginler bunu yoksullara karşı bir minnet olarak değil, görev olarak yapmak durumundadırlar. Çünkü zekât, yoksulun hakkıdır.

وَف۪ٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı istemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[949]

Zekât ibadeti, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamanın en kolay yolu, insanlar arasındaki mali farklılıkları azaltmanın ve dengeyi temin etmenin en güzel vesilesi, zenginlerle yoksulları birbirlerine kaynaştırmanın en müessir iksiridir. Öyle bir iksir ki, yoksulluk yarasına sürüldüğü takdirde, tedavi edenlerle edilenlerin kalplerinde merhamet filizleri yeşerir, gönüller şefkat bağlarıyla birbirlerine kenetlenir. Böylece zenginin malı, kem gözlerden ve hain emellerden korunur. Bu gerçeği sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle ifade buyurmuşlardır:

حَصِّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُو مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلاَءِ أَلدُّعَاءَ

"Mallarınızı zekât ile koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedavi edin ve belaya karşı duayı (bir kalkan olarak) hazır tutun."[950]

Yoksullara verilen zekât onların alım gücünü fazlalaştıracağından yapacakları alışverişle ekonomiye canlılık kazandırılacak ve bu sayede sonuçta zenginler de kâr sağlayacaktır. Zekât verenler cimrilik hastalığından kurtulacak, fakr-ü zaruretin pençesinde kıvranmakta olanlar rahat bir nefes alabilecek ve ülkedeki ekonomi çarkları düzenli bir şekilde çalışabilecektir.

948 Nahl, 16/71.
949 Zâriyat, 51/19.
950 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 382; Prof. Dr. İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sitte) VI, 347.

C. ZEKÂTIN HÜKMÜ

Hicretin ikinci yılında farz kılınmış olan zekât, İslam'ın beş esasından biridir. Kur'an-ı Kerim'in 82 yerinde namazla birlikte kendisinden söz edilmesi, bu ibadetin İslam dininde ne derece önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Zekâtın farziyeti Kitap, sünnet ve icma-ı ümmet ile sabittir. Zekâtın farz bir ibadet olduğu, Kur'an-ı Kerim'in şu ayetlerinden anlaşılmaktadır:

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

"Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin."[951]

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al."[952]

وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ

"Hasat günü hakkını (öşürünü) verin."[953]

Zekâtın farzlığı sünnetteki şu delillerden de anlaşılmaktadır:

بُنِيَ الْاِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ اَنْ لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلَاةِ وَاِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslam beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilah bulunmadığına ve Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."[954]

Başka bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), zekâtın önemine şöyle vurguda bulunmuştur:

اِتَّقُوااللّٰهَ وَصَلُّواخَمْسَكُمْ وَصُومُواشَهْرَكُمْ وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ وَأَطِيعُوا ذَاأَمْرِكُمْ تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ

"Allah'a karşı gelmekten sakının, beş vakit namazınızı kılın, Ramazan ayı orucunuzu tutun, mallarınızın zekâtını verin, amirlerinize itaat edin, (bunları yaparsanız) Rabbinizin cennetine girersiniz."[955]

Hz. Peygamber (s.a.s), ashaptan Muaz b. Cebel'i (r.a) Yemen'e vali olarak gönderirken ona şu direktifi vermişti:

---

951 Bakara, 2/110.
952 Tevbe, 9/103.
953 En'am, 6/141.
954 Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 5.
955 Tirmizî, Cumua, 80; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5, 251.

إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللّٰهِ فَإِذَا عَرَفُوا اللّٰهَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ فَإِذَا فَعَلُوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً مِنْ أَمْوَالِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ

"Sen kitap ehli bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey, Allah'a ibadet olsun. Allah'ı tanıdılar mı kendilerine Allah'ın (her bir) gün ve gecelerinde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Bunu yaparlarsa (namazı kılarlarsa) mallarından zekât vermelerini Allah'ın kendilerine farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna itaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan malların (ı almak)dan sakın."[956]

Zekâtın İslamî rükünlerden önemli bir rükün olduğu hususunda Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولُ اللّٰهِ .... مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: «الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ، وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ ...... ثُمَّ أَدْبَرَ الرَّجُلُ، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رُدُّوا عَلَيَّ الرَّجُلَ»، فَأَخَذُوا لِيَرُدُّوهُ، فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا، فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَذَا جِبْرِيلُ جَاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ

"*Bir gün Resulullah (s.a.s), (sohbet için) insanların karşısına çıkmıştı. Derken bir adam gelip şöyle dedi:*

– Ey Allah'ın Resûlü … İslam nedir?

– İslam Allah'a ibadet etmen, O'na bir şeyi ortak koşmaman, farz namazları tastamam kılman, farz olan zekâtı ödemen ve Ramazan orucunu tutmandır…

(Bu cevabı aldıktan) sonra adam dönüp gitti. Resulullah (s.a.s), 'Adamı bana geri getirin!' buyurdu. Onu geri getirmek için aramaya başladılar ama bulamadılar. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s), 'Bu Cebrail idi. İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmişti' buyurdu."[957]

Hicretin ikinci yılından günümüze kadar her zaman ve her yerde Müslümanlar, zekâtın farz bir ibadet olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Sahabiler, zekât vermeyenlerle savaşmışlardır. Farzlığını inkâr eden kişi dinden çıkar. Zekât vermekle yükümlü olduğu halde bu yükümlülüğünün gereğini yapmayanlar için büyük bir azabın hazırlandığı, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde bildirilmektedir:

---

956 Buhârî, Zekât, 40.
957 Müslim, İman, 1.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve 'İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı!' denilecek."[958]

Ashaptan Ebu Hüreyre ve Cabir hazretleri, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ لَا يَفْعَلُ فِيهَا حَقَّهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرَ مَا كَانَتْ قَطُّ وَأُقْعِدَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَسْتَنُّ عَلَيْهِ بِقَوَائِمِهَا وَأَخْفَافِهَا وَلَا صَاحِبِ بَقَرٍ لَا يَفْعَلُ فِيهَا حَقَّهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرَ مَا كَانَتْ وَأُقْعِدَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِقَوَائِمِهَا وَلَا صَاحِبِ غَنَمٍ لَا يَفْعَلُ فِيهَا حَقَّهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرَ مَا كَانَتْ وَأُقْعِدَ لَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأَظْلَافِهَا لَيْسَ فِيهَا جَمَّاءُ وَلَا مُنْكَسِرٌ قَرْنُهَا وَلَا صَاحِبِ كَنْزٍ لَا يَفْعَلُ فِيهِ حَقَّهُ إِلَّا جَاءَ كَنْزُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ يَتْبَعُهُ فَاغِرًا فَاهُ فَإِذَا أَتَاهُ فَرَّ مِنْهُ فَيُنَادِيهِ رَبُّهُ خُذْ كَنْزَكَ الَّذِي خَبَّأْتَهُ فَأَنَا عَنْهُ اَغْنَى مِنْكَ فَإِذَا رَأَى أَنَّهُ لَا بُدَّ لَهُ مِنْهُ سَلَكَ يَدَهُ فِي فِيهِ فَقَضَمَهَا قَضْمَ الْفَحْلِ

"Deve sahibi olup da Allah'ın bunlardaki hakkını eda etmeyen herkese kıyamet günü bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam onlar için düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar da bacakları ve tabanlarıyla onun üzerinden geçecekler. Sığır sahibi olup da Allah'ın bunlardaki hakkını eda etmeyen herkese kıyamet günü bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam onlar için düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar da ona boynuzlarıyla toslayacak ve ayaklarıyla üzerine basıp onu ezeceklerdir. Koyun sahibi olup da Allah'ın bunlardaki hakkını eda etmeyen herkese kıyamet günü bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam onlar için düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar da ona boynuzlarıyla toslayacak ve tırnaklarıyla onu ezeceklerdir. İçlerinde boynuzsuz veya boynuzu kırık biri bulunmayacaktır.

Aynı şekilde kenze (birikmiş para ve mücevhere) sahip olup Allah'ın ondaki hakkını ödemeyen herkese, kıyamet günü kenzi, dazlak başlı bir yılan olarak gelecek, ağzını açıp peşine düşecektir. Yılan yaklaştıkça adam ondan kaçacak, sonunda Rabbi ona; 'Gizlediğin kenzini al. Benim ona ihtiyacım yok!' diye seslenir. Adam, sonunda yılandan

958 Tevbe, 9/34-35.

kurtulma çaresinin kalmadığını anlayınca elini ağzına sokar. Yılan da onu, aygırın kemirmesi gibi kemirir."[959]

Zekâtı cimriliğinden dolayı ödemeyen kimseden devlet yetkilisi zorla tahsilât yapar. Ebu Hüreyre (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ فَمَنْ قَالَهَا فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللّٰهِ فَقَالَ وَاللّٰهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ وَاللّٰهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَوَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَدْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ

Resulullah (s.a.s) vefat edip Ebu Bekir (r.a) halife olduktan sonra Araplardan irtidad edenler oldu. (Hz. Ebu Bekir onlarla savaşmaya karar verdi.) Hz. Ömer (r.a) ona, sen insanlarla nasıl savaşırsın?!. dedi. Oysa Resulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştu: *"Allah'tan başka ilah yoktur, demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bu sözü söyleyen kimse haklı bir sebep olmadıkça malını ve canını bana karşı koruma altına almış olur. Onun hesabı da Allah'a kalır."* (Hz. Ebu Bekir şöyle dedi:) *"Allah'a yemin ederim ki, namazla zekâtı birbirinden ayıranlarla savaşırım. Şüphesiz zekât maldaki bir haktır. Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (s.a.s)'a (zekât olarak) verdikleri bir dişi oğlağı bana vermekten kaçınırlarsa, onu vermedikleri için kendileri ile mutlaka savaşırım."*

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) şöyle dedi: *"Allah'a yemin ederim ki, Hz. Ebu Bekir'in zekât vermeyenlerle savaşma kararı, Allah'ın onun kalbinde yarattığı bir genişliğin eseridir. Anladım ki, onun bu hususta verdiği karar, haklı bir karardır."*[960]

Böylece, zekât vermeyenlere karşı devlet yetkilisinin yaptırım uygulamasının isabetli olduğu hususunda icma meydana gelmiş oldu.

ZEKÂT VERMEYENLERİN HÜKMÜ

Zekât vermekle yükümlü olduğu halde vermeyen kimsenin hükmünü maddeler hâlinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Henüz yeni Müslüman olduğu veya dinî bilgilerin kendisine ulaşmadığı yerlerde yaşamakta olduğu için farzlığını inkâr ederek zekât vermeyen kimsenin dinden çıktığına hükmedilmez. Aksine zekât vermesinin farz olduğu kendisine anlatılır ve ödemesi gereken zekât kendisinden tahsil edilir.

---

959 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 321.

960 Buhârî, Zekât, 1.

2. Hükmünü bildiği ve ödemesinin gerektiğini bilen zekât mükellefi bir Müslüman bu mükellefiyetini yerine getirmez ve de zekâtın farzlığını inkâr ederse, dinden çıkmış olur. Mürted muamelesi görür.[961]

3. Zekât vermekle yükümlü olan bir Müslüman cimriliğinden ötürü bu yükümlülüğünün gereğini yapmazsa günahkâr olur ve ahirette azap görür. Konuyla ilgili bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍۙ يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْۜ هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

“Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve, ‘İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!’ denilecek.”[962]

4. Zekât mükellefi olduğu halde zekât vermeyen ve vermediği gibi bu hususta güç kullanarak karşı koyan kimse ile Müslümanların devlet başkanı savaşır. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a) halifeliği döneminde zekât vermeyenlerle savaşmıştır.

D. ZEKÂTIN ŞARTLARI

Zekâtın şartları, vücubunun şartları ve sıhhati (geçerliliği)nin şartları olmak üzere iki kısma ayrılır:

I. VÜCUBUNUN (FARZ OLMASININ) ŞARTLARI

Zekâtın vücubunu, yani ödenmesini gerektiren şartlar şunlardır:

1. Hür olmak. Müdebber de olsa kölenin, ümmü veled de olsa cariyenin zekât vermesi gerekmez. Çünkü bunların eşya üzerinde mülkiyetleri olmaz.[963]

2. Müslüman olmak. Müslüman olmayanlar zekât vermekle yükümlü değildirler. Çünkü zekât, İslam’ın emrettiği bir ibadettir. Gayrimüslimler zekât vermekle yükümlü değildirler. Enes (r.a)’ten gelen bir rivayette bildirildiğine göre Hz. Ebu Bekir (r.a) kendisini Bahreyn’e görevli olarak gönderirken kendisine şu yazılı emri vermişti:

---

961 Nevevî, El-Mecmu’, V, 304.

962 Tevbe, 9/34-35.

963 Müdebber: Sahibinin ölümünden sonra azat edilmesi şart koşulan köle demektir. Bu durumdaki cariyeye ise, müdebbere denir. Ümmü veled: Efendisinden çocuk doğuran cariye demektir. Bu statüye kavuşan cariyenin satılması veya başkasına temliki caiz olmaz ve efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşur. Bununla birlikte efendisi, ümmü veled olan cariyesini başkasıyla evlendirebilir ve çalıştırabilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَالَّتِي أَمَرَ اللّٰهُ بِهَا رَسُولَهُ

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Resulullah (s.a.s)'ın Müslümanlara farz kıldığı, yerine getirilmesini Allah ve Resulü'nün emrettiği zekât farizasıdır…"[964]

Bu rivayette geçen *"Müslümanlara farz kıldığı"* ifadesi, gayrimüslimlerin bu dünyada zekât vermekle yükümlü olmadıklarını açıkça göstermektedir. Ama vermedikleri için ahirette bu yüzden azap çekeceklerdir. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ اَلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

"Allah'a ortak koşanların vay hâline! Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler."[965]

Ama gayrimüslimler hidayete erip Müslüman olurlarsa, geçmişte ödememiş oldukları zekât borçları düşer.

Müslüman iken dinden çıkan kişi, İslam'a dönünceye kadar zekât yükümlülüğü ortadan kalkmamakla birlikte dondurulur. Mürtedlik süresi boyunca her ne kadar zekât vermesi vacip değilse de verdiği takdirde geçerli olur. İslam'a dönerse, elinde bulunan malın kendi mülkü olduğu anlaşıldığından dolayı zekât vermesi gerekir.

3. Eldeki malın, kişinin tam mülkü olması. Bir malın zekâta tabi olması için bir şahsın mülkiyetinde olması gerekir. Mesela hiç kimsenin emeği geçmeden çölde kendiliğinden yetişen ekin, şahıs mülkiyetinde bulunmadığından, onu biçip alanların zekât vermeleri gerekmez. Kurumlara ve belirsiz şahıslara vakfedilen mallar da zekâta tabi değildir. Mesela bir mescide, Kur'an kursuna ya da yoksul ve düşkünler gibi belirsiz cemaatlere vakfedilen bir tarlada yetişen ekin ve meyveler zekâta tabi değildir.

Bir tarla kiraya verilip ekilirse, bu tarlada yetişen ekinin zekâtını vermek, müstecire düşer. Belirli kimseler için vakfedilen mallar da zekâta tabidirler.

Bir kişi başkasından borç para alır; bu para elindeyken üzerinden bir sene geçerse, elindeki bu paranın zekâtını vermesi gerekir. Çünkü borç olarak da alınmış olsa, bir kişinin yanında tam bir sene müddetle duran bir para veya mal, o kişinin tam mülkü gibi olur.

4. Elde bulunan malın nisap miktarına ulaşmış olması. Zekâtı, ancak nisap miktarı mala sahip olan kişinin vermesi gerekir. Fıkıh terminolojisinde nisap, zekâta tabi olan mallardan her birinin, ulaşması halinde zekâtının verilmesini

---

964 Buhârî, Zekât, 37.
965 Fussilet, 41/6-7.

gerektiren miktardır. Zekâta tabi mallar cinsinden olsa bile nisap miktarına ulaşmayan malın zekâtının verilmesi gerekmez.

5. Nisap miktarına ulaşan zekâta tabi malın üzerinden bir kameri yılın geçmesi. Bir malın zekâtının verilmesi için, sahibinin mülkiyetine girdikten sonra üzerinden tam bir kameri yıl (354 gün 8 saat) geçmesi şarttır. Çünkü nisap miktarı bir malın, asli ihtiyaçlarından fazla olarak sahibinin yanında bir yıl süreyle beklemesi, sahibinin dinen zengin olduğunu gösterir. Zengin kişinin de fakirlerin hakkını ilgilendiren bu malın zekâtını vermesi gerekir. Nisap miktarı bir malın zekâta tabi olması için üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لاَ زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّي يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ

"Üzerinden bir sene geçmeden bir maldan zekât verilmez."[966]

Zekâta tabi malın üzerinden bir yıl geçme şartı define, tahıl, maden ve ticaret kazancı dışındaki malların zekâtının verilmesinde aranır. Ticaret kazancı da bu kapsama alınmıştır. Çünkü ticaret kazancı, sermayesi nisap miktarından az olmamak şartıyla sermayesinin senesinin dolmasıyla, onunla birlikte zekâtlandırılır. Eğer sermaye nisap miktarından az olursa ve kazanç, sonradan sağlanıp nisap miktarına ulaşmışsa, o tarihten itibaren bir senelik süre işlemeye başlar. Sene başında nisap miktarı mal elde bulunur da bu miktar sene içinde eksilir ve bilahare yine tamamlanırsa, tamamlandığı tarihten itibaren tam bir senelik süre geçmediği takdirde zekât vermek gerekmez.

Hanefi mezhebine göre malın nisap miktarını koruması, senenin her iki ucunda da gereklidir. Sene içinde nisap miktarından aşağı inip inmemesi önemli değildir. Bir kişi sene başında nisap miktarı mala sahip bulunur, bu mal eksilmeden sene sonuna kadar varlığını korursa, zekâtının verilmesi gerekir. Sene içinde nisap miktarından eksilir de sene sonunda nisap miktarına ulaşırsa, yine zekâtının verilmesi gerekir. Ama eldeki mal, nisaptan eksik olarak sene sonuna kadar varlığını devam ettirirse, zekâtının verilmesi gerekmez. Bir kişi sene başında nisap miktarı bir mala sahip olur da sene içinde ayrıca bir mala sahip olursa, bunu eski malına katar. İkisi aynı cinstense toplamının zekâtını vermesi gerekir. Ekin ve meyve dışındaki malların zekâtında bir senenin geçmesi şart koşulur. Ekin ve meyvelerin zekâtı için, elde edildikleri tarihten itibaren üzerlerinden bir sene geçmesi şartı aranmaz.

6. Şafii mezhebi dışındaki mezheplere göre zekâtın farz olmasının şartlarından biri de, malın borçtan arındırılmış olmasıdır. Şafii mezhebine göre ise bir malın zekâta tabi olması için, borçtan arındırılmış olması şart değildir. Bir kişi borçlu

---

[966] İbn Mâce, Zekât, 5.

da olsa, bu borcu nisap miktarını alt etse de elinde bulunan malının zekâtını vermekle yükümlüdür.[967]

7. Sahip olunan malın, zekâta tabi mallardan olması. Zekâta tabi mallar beş kısımdır:

a. Altın, gümüş ve bunların yerine geçen nakit paralar.

b. Yer altından çıkarılan maden ve gömüler.

c. Ticaret malları.

d. Tarım ürünleri.

e. Saime olan ehli hayvanlar. Saime; senenin tamamında sahipsiz otlaklarda yayılan hayvandır.

8. Elde bulunan malın nami (artıcı) bir mal olması şarttır. Mal sahibi kimsenin zekât vermesi gerekir. Ancak kişinin sahip olduğu her türlü mal zekâta tabi değildir. Yalnızca fiilen artan veya hükmen artabilecek olan mallar zekâta tabi olurlar. Fiilen artmasa bile hükmen artabilecek nitelikte olan, mesela ticaret için elde bulundurulan mallar, artmasalar da zekâta tabi olurlar.

Nemalanmaya elverişli olmayan mallar zekâta tabi değildir. Ev, araba, ev eşyası ve iş alet ve makineleri gibi sahipleri tarafından kendi özel ihtiyaçlarına tahsis edilmiş olan mallar için zekât vermek gerekmez. Çünkü nemalanmakta olmayan bu mallardan zekât verilecek olsa, birkaç sene sonra bu malların aslı tükenmiş olacak, dolayısıyla mal sahibi ve ona bağlı olarak toplum zarara uğrayacaktır.

Bir malın zekâta tabi olması için nemalanır olması şartı üzerinde bütün mezhepler görüş birliği içindedirler. Ancak bu şartın uygulaması ve bununla ilgili detaylar konusunda aralarında görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Mesela bazı mezhepler her çeşit ekin, meyve ile ehli hayvanların çoğunu zekâta tabi tutarak zekâta tabi malların kapsamını genişletmektedirler. Buna karşın diğer bazı mezheplerse bu kapsamı daraltarak sadece bazı ekin, meyve ve hayvanların zekâta tabi olacağını belirtmişlerdir.

Altın ve gümüş dışında kalan inci ve pırlanta gibi mücevherler zekâta tabi değildirler. Ticaret dışı amaçlarla elde bulundurulan taşınmaz mallar, at, katır, pars, eğitilmiş köpek, süt, bal, sanat aletleri ve ilim kitapları zekâta tabi değildir.

Hanefi mezhebine göre bal, zekâta tabi mallardandır.

Şafii mezhebine göre zekât mükellefi olmak için akıllı ve ergen olmak şart değildir. Buna göre çocuk ile delinin mallarından verilmesi gereken zekâtı velilerinin vermesi gerekir.

Ancak Hanefi mezhebine göre bir kimsenin zekât mükellefi olması için diğer şartlara ilave olarak akıllılık ve ergenlik şartı da aranır. Zira akıl sahibi olmak,

---

[967] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 604.

dinî amellerle yükümlü olmanın ön şartıdır. Dolayısıyla aklı olmayan kimse zekât vermekle de yükümlü değildir. Ayrıca ergen olmayan kimsenin, yani çocuğun zekât vermesi gerekmez. Nitekim bu hususta ashab-ı kiramdan Said b. Müseyyeb (r.a), Hz. Ömer (r.a)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

اِبْتَغُوا فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى لَا تَأْكُلُهَا الصَّدَقَةُ

"Yetimlerin mallarında ticaret yaparak kazanç elde etmeye çalışın ki, zekât o malları tüketmesin."[968]

Hanefi mezhebine göre çocuğun ve delinin mallarından zekât verilmesi farz olmadığı için velilerinden, bunların mallarının zekâtını vermeleri istenmez. Çünkü zekât, salt bir ibadettir. Çocuk ile deli, bu ibadeti eda etmekle yükümlü değildirler. Bu kişilere ait borç ve nafakalar, bu mallardan ödenir. Çünkü bu gibi şeyler kul haklarındandır. Bunların mallarından öşür ve fıtır sadakasının verilmesi gerekir. Çünkü bunlarda günlük geçim manası vardır. Böyle olunca bunlar da kul hakkı kapsamına girerler. Bunamış kimseler de çocuk hükmündedirler. Onların da mallarından zekât verilmesi gerekmez.

II. ZEKÂTIN SIHHATİ (GEÇERLİLİĞİ)NİN ŞARTLARI

Verilen zekâtın sahih/geçerli olması için yerine getirilmesi gereken şartlar şunlardır:

1. Niyet: Malın zekâtı ayrılırken veya hak sahiplerine zekât verilirken niyet etmek gerekir. Niyetin şart koşulması, zekâtı diğer sadakalardan ve keffaretlerden ayırt etmek içindir. Zekât bir ibadettir. Niyetsiz yapılan ibadetler geçerli olmayacağına göre, fakire verilen malın zekât ibadeti olarak gerçekleşmesi için, verilmek üzere ayrılırken veya fakire verilirken zekât niyeti ile verilmesi gerekir. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِ امْرِئٍ مَانَوَى

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur."[969]

Niyetin kalp ile yapılması gerekir. Fakire verirken; *"Bu, malımın zekâtıdır"* demek şart değildir. Niyetin ödeme vaktinden önce yapılması da yeterli olur. Zekât niyeti olmaksızın fakire verilen mal veya para zekât yerine geçmez. Sıradan bir sadaka olur.

Kişi velisi bulunduğu çocuk, deli veya sefih bir şahsın malının zekâtını verirken onlar adına zekât vermeye niyet etmelidir. Çünkü onların niyet etme ehliyetine

---

968 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 107.
969 Buhârî, İman, 1; Miras, Tecrid-i Sarih, I, 1.

sahip değildirler. Velileri niyet etmeksizin onların mallarını ihtiyaç sahiplerine verirse, bu verdiği zekât yerine geçmez. Vermiş olduğu malın değerini tazmin etmesi gerekir.

Kişi malının zekâtını fakirlere vermesi için kendi vekiline teslim ederken zekâta niyet eder. Bu malı teslim alan vekil, bunu fakirlere tevzi dağıtırken kendisinin de zekâta niyet etmesi her ne kadar daha faziletli olsa bile zorunlu değildir. Ama bir kimse malının zekâtını fakirlere vermesi için malının bir kısmını kendi vekiline teslim eder ve zekât niyetini de onun yapmasını isterse, fakirlere teslim ederken vekilin zekâta niyet etmesi yeterli olur.[970]

2. Temlik: Verilen zekâtın sahih olması için onu fakire mülk etmek şarttır. Yemek hazırlayıp bunu fakirlerin yiyebileceğini ilan etmekle ya da fakirlere yedirmekle kişi, zekâtını ödemiş sayılmaz. Ancak bu yemeği fakirlere teslim etmekle zekâtını ödemiş olur. Zamanımızda Ramazan aylarında bazı dernek veya vakıflar, varlıklı kimselerin, kendilerine zekât olarak verdikleri paralarla iftar çadırlarında yoksullar için iftar sofraları hazırlamakta ve buralarda sunulan yemeklerden fakirler istifade etmektedirler. Bu her ne kadar hayırlı bir işse de, temlik şartı göz önüne alındığında bu yemeklerin zekât olarak verilmesinin sahih olmadığı anlaşılacaktır.

Temliki geniş anlamda değerlendiren Hasan-ı Basri ve Atâ gibi bilginlere göre sadece fakirlerin yemesi koşuluyla bu gibi ziyafetlerin zekât parasıyla finanse edilmesi caizdir. Aynı şekilde cumhur-u fukahaya göre zekât mükellefi bir kişinin, tahsil edemediği alacağını fakir borçlusu için zekâtına mahsup etmesi caiz görülmemekte iken yukarıda ismi geçen bilginlere göre caizdir.[971]

ZEKÂTI ÖDEME VAKTİ

Kişi nisap miktarı mala sahip olduktan sonra üzerinden bir kameri yıl geçince, vakit geçirmeksizin zekâtını vermelidir. Ödemeyi mazeretsiz olarak geciktirmesi halinde günahkâr olur. Çünkü bu malın verilmesi gereken zekâtı artık onun değil, fakirlerin hakkıdır. Yanında duran bir emanet hükmündedir. Emaneti yanında alıkoyup sahibine teslim etmeme hakkı olmadığı gibi bu malın zekâtını da yanında tutup fakirlere vermeme hakkına sahip değildir. Ancak uzak bir yerden gelecek olan yoksul bir akraba veya komşusu yahut çevresindeki yoksullardan daha yoksul biri için bekletebilir. Ama yine de çevresindeki yoksullara bu durumda aşırı derecede zarar vermemesi şarttır.[972]

Nisap miktarı mala sahip olan bir kişi, üzerinden bir yıl geçmesini beklemeden bu malının zekâtını verebilir. Nitekim Hz. Ali (r.a)'nin rivayetine göre Hz. Abbas (r.a), zekâtını vaktinden önce vermek için Resulullah (s.a.s)'tan izin istemiş, o

970 Nevevî, El-Mecmu', VI, 162.
971 Nevevî, El-Mecmu', VI, 196-197.
972 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1814.

da kendisine bu izni vermiştir.[973] Çünkü zekât, mal sahibini korumak amacıyla bir yıllık süreyle vadelendirilmiştir. Tıpkı vadeli borçlarda olduğu gibi yükümlü dilerse onu vadesinden önce de ödeyebilir.[974]

Şunu da belirtelim ki, zekâtın zamanından önce ödenmesinin caizliği iki şarta bağlıdır:

1. Mal sahibinin zekât mükellefliği, sene sonuna kadar devam etmelidir.
2. Zekâtı alan kişinin zekât alabilirlik niteliği sene sonuna kadar; fıtır sadakası alanınsa fıtır sadakası alabilirlik niteliği Şevval ayının başına kadar devam etmelidir. Zekâtı vadesinden önce veren kişi, sene sonuna varmadan ölür ya da sahip olduğu malı telef olur veya kendisi bu malını satarsa, önceden vermiş olduğu zekât geçerli olmaz.[975]

ZEKÂTININ VERİLMESİ FARZ OLDUKTAN SONRA MALIN TELEF OLMASI VEYA TÜKETİLMESİ

Zekât, mal sahibinin zimmetinde değil, malın kendisinde farz olur. Bu itibarla zekâta tabi bir mal, zekâtının verilmesi farz olduktan sonra herhangi bir afet sebebiyle telef olursa, zekâtını verme yükümlülüğü ortadan kalkar. Bu malın bir kısmı telef olursa, telef olan kısmın zekâtının verilmesine ilişkin yükümlülük ortadan kalkar.

Ama zekâta tabi bir malı, zekâtının verilmesi farz olduktan sonra sahibi tüketirse, zekâtını verme yükümlülüğü ortadan kalkmadığı için zekâtının verilmesi gerekir. Çünkü böyle bir mal, zekâtını verme vecibesi tahakkuk ettikten sonra artık sahibinin yanında bir emanet hükmünde olur. Bundan sonra sahibi onu tüketecek olursa, tıpkı emanet malı sahibine teslim etmekle yükümlü olduğu gibi zekâtını fakirlere vermekle yükümlü olur.

Zekâta tabi bir malın zekâtının verilmesi farz olduktan sonra sahibi mazeret olmadan zekâtı vermeyi geciktirir ve bu arada o mal telef olursa sahibi günahkâr olmanın yanı sıra o malın zekâtını vermekle yükümlü olmakta devam eder.

Bir kişi malının bir kısmını zekât olarak vermek niyetiyle bir tarafa ayırır, ancak ayırdığı bu miktar, fakire verilmeden telef olursa, mal sahibi yine sorumludur. Vermeye gücü yetse de yetmese de zekât yükümlülüğü devam eder.

Nakit veya hayvan olsun, tahıl veya hurma olsun zekâtını verme vecibesi tahakkuk eden bir malı, sahibi zekâtını vermeden satacak olursa bu satış, malın zekât olarak yoksullara verilmesi gereken kısmında geçersiz olur. Yoksulların izni olmadan bu malı satmak caiz olmaz. Çünkü onlar bu mala ortaktırlar.

---

973 Ebu Dâvûd, Zekât, 21; Tirmizî, Zekât (678), III, 63, 64; İbn Mâce, Zekât (1795) I/572.
974 Nevevî, El-Mecmu', VI, 112.
975 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 73.

Hanefi mezhebine göre bir mal, zekâtının verilmesi farz olduktan sonra telef olursa, sahibi zekât verme yükümlülüğünden kurtulur. Ama mal telef olmaz da sahibi onu tüketirse, zekât verme yükümlülüğü ortadan kalkmaz. Fıtır sadakası ve hac için ayrılan para telef olduktan sonra sahibi, fıtır sadakasını verme ve hacca gitme yükümlülüğünden kurtulamaz.[976]

ZEKÂTIN KAZASI

Zekât vermesi gerektiği halde bir kimse zekâtını zamanında ödemez ve aradan yıllar geçerse, geçmiş yılların zekâtını vermesi gerekir. Bu durumdaki yükümlünün, zekât vermesinin kendisine farz olduğunu bilip bilmemesi, kendisinin İslam diyarında veya küfür diyarında olması bu hükmü değiştirmez.

Zekât vermekle mükellef bir kişi, verme imkânını bulduğu halde vermeden ölürse, vermesi gereken miktar, terekesinden ödenir. Hem şahıslara karşı borçlu hem de zekât borçlusu iken vefat eden bir kimsenin terekesinden öncelikle zekât borcunun ödenmesi gerekir. Zekât borcu ödendikten sonra malı artarsa şahısların alacakları ödenir. Çünkü Resulullah (s.a.s), Allah'a ödenmesi gereken borçların kulların alacaklarına nispetle öncelikle ödenmesi gerektiğini bildirmiştir.[977] Tabii sağlığında verme imkânını bulduğu halde vermediği için günahkâr olur. Ölümü sebebiyle zekât yükümlülüğü ortadan kalkmaz.

Hanefi mezhebine göre ölüm sebebiyle zekât yükümlülüğü ortadan kalkar. Şu halde zekât mükellefi bir kişi, zekât verme imkânını bulduğu halde vermeden ölürse zekâtı, terekesinden verilmez. Ancak verilmesini vasiyet etmişse verilir. Çünkü tereke artık ölünün malı olmaktan çıkmış, mirasçısının malı olmuştur.[978]

Ölünün zekât, keffaret, adak ve benzeri Allah'a karşı sorumlu olduğu borçları ile kullara ödemekle yükümlü olduğu borçları varsa, önce Allah'a karşı sorumlu olduğu borçları terekesinden ödenir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde,

فَدَيْنُ اللّٰهِ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ

"Allah'a olan borç, ödenmede önceliklidir."[979] buyurarak bu gibi borçların ödenmesine öncelik verilmesi gerektiğini açıkça bildirmiştir.[980]

Bir kimse zekât vermesi gerektikten sonra hastalanır ve elindeki mal da tükenirse, *"İleride malî imkân bulursam zekâtımı öderim"* diye niyet etmesi gerekir. Ama zimmetinde kalan zekâtı ödemek için başkalarından borç alması gerekmez.[981]

---

976 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1817; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 606;Tahtavî, 391.

977 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 604; Müslim, Siyam, 27.

978 Serahsî, Mebsut, II, 185/186.

979 Müslim, Sıyam, 27.

980 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 604.

981 Nevevî, El-Mecmu', V, 310.

E. ZEKÂTA TABİ MALLAR

Zekâta tabi mallar beş çeşit olup şunlardır:

I. Altın, gümüş ve bilumum paralar.

II. Yerden çıkarılan maden ve gömüler.

III. Tarım ürünleri.

IV. Ticaret malları.

V. Hayvanlar (Koyun, keçi, sığır ve develer).

I. ALTIN, GÜMÜŞ VE BİLUMUM PARALARIN ZEKÂTI

Nisap miktarını buldukları takdirde altın ve gümüş zekâta tabidir. Altının nisabı 20 miskal (80, 18 gr.)dır. Buna göre nisap miktarını bulan altının kırkta birini zekât olarak vermek gerekir.

Gümüşün nisabı ise 200 dirhem (561 gr.)dır. Nisap miktarı gümüşe sahip olan kişinin de bunun kırkta birini zekât olarak vermesi gerekir. Bu anlatılanlar, takılar dışındaki altın ve gümüşlerle ilgili hükümlerdir. Kadınların aşırıya kaçmayacak miktardaki takıları zekâta tabi değildir. Kadının 200 miskali (801, 8 gr.) aşmayan miktardaki takıları, aşırı miktarda sayılmadığı için zekâttan muaftır.

Hanefi mezhebine göre kadının altın takıları 20 miskal (80, 18 gr.)dan fazla olursa zekâta tabi olur.

Kişi, her biri nisap miktarından az olan altını ile gümüşünü, nisabı tamamlamak için birbirine eklemek mecburiyetinde değildir. Mesela bir kişinin 10 miskal (40, 9 gr.) altını ile 100 dirhem (280, 5 gr.) gümüşü varsa, bu ikisinin toplamı nisaba ulaşsa bile bu kişi zekât vermekle yükümlü olmaz.

Şafii mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre her biri nisap miktarından az olan ama ikisinin toplamı nisaba ulaşacak miktarda altın ve gümüşe sahip bulunan bir kişi, bu altınları ile gümüşünü birbirine katar ve kırkta birini fakirlere zekât olarak verir.[982]

Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

لَيْسَ فِي أَقَلَّ مِنْ عِشْرِينَ مِثْقَالًا مِنَ الذَّهَبِ وَلَا فِي أَقَلَّ مِنْ مِأَتَيْ دِرْهَم صَدَقَةٌ

"Yirmi miskalden az altında ve iki yüz dirhemden az (gümüş) de sadaka (zekât) yoktur."[983]

Altın ve gümüşün nisap miktarından fazla olan kısımları da aynı oranda zekâta tabi olur.

---

[982] Nevevî, El-Mecmu', VI, 491; Tahtavî, 390.

[983] Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Kitabü'l-Emval (Cemalettin Saylık Tercümesi) İstanbul 1981, s.413.

Altın ve gümüşün zekâta tabi olması için külçe veya işlenmiş olmaları fark etmez. Banknot paralar da bu hükme tabidir. Şu halde günümüzde altın ve gümüşün yerine nakit olarak kullanılan madeni ve kâğıt paralar, sağlam çek ve senetler de altın hükmündedirler. Dolayısıyla bunların da zekâtlarının verilmesi gerekir. İslamiyet'in ilk zamanlarında para birimi, altın ve gümüşten imal edilen dirhem ve dinarlardı. Onun için İslamiyet altın ve gümüşü zekâta tabi tuttu ve hangi çeşitten olurlarsa olsunlar, altın ile gümüş karşılığında değişen paralar, zekâta tabi mallar kapsamına girdiler. Çünkü hiçbir zorlukla karşılaşmadan bunları altın ve gümüşe çevirmek mümkündür. İnsanların yanlarında büyük miktarda servet tutacak para bulunması ve bu paraları istedikleri anda vererek nisap miktarınca altın veya gümüş elde etmeleri mümkün iken yine de zekât vermemeleri, aklın kabul edebileceği bir şey değildir. Para ile muamele etmek, bu paraların değerini bankaya havale etmek anlamına gelir. Parayı elde eden kişi, bankadan bu paranın değeri kadar alacaklı olur. Banka da bu parayı elinde bulunduran kişiye karşı borcunu itiraf eden ve istenildiği anda değerini ödemeye hazır olan bir borçludur. Borçlu böyle sağlam biri olunca da alacaklının, borçluda bulunan ve henüz tahsil etmediği malının zekâtını vermesi gerekir

Zekâta Tabi Olan Altın ve Gümüş Çeşitleri

a. Altın dinarlar, gümüş dirhemler ile tedavülde bunların yerine geçen diğer altın ve gümüş mamulleri.

b. İşlenmiş olan her türlü altın ve gümüş bilezik, kolye, rozet, kravat iğnesi, saat zinciri, cumhuriyet altını vb.

c. Kullanım veya süs için yapılan altın ve gümüş kaplar ile süs eşyaları.

Şu halde altın ve gümüşten yapılmış ya da bunlarla işlenmiş her türlü ev eşyası, evde bulundurulması ve kullanılması haram olmakla birlikte zekâta tabidir.

Bu süs ve takılarda, malda zekâtı gerektiren temel kural olan nemalanma özelliği her ne kadar bulunmamaktaysa da, kullanılmaları haram olduğu için bu temel kurala uyulmamış ve dolayısıyla bunlar zekâta tabi tutulmuşlardır.

Kullanılması helal olan süs eşyalarından ve takılardan ise zekât verilmez. Bunlar, kadının örf ve âdete göre israfa kaçmamak kaydıyla kullandığı, toplamı 200 miskal (801, 8 gr.) altını geçmeyen takılardır. Nitekim bunu teyid eden bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

لَا زَكَاةَ فِي الْحُلِيِّ

"(Kadının kullandığı) zinet eşyalarında zekât yoktur."[984]

Sahabilerin uygulamaları da bu hadisi takviye etmektedir. Mesela *"Hz. Aişe (r.a), yanında bulunan kardeşi kızlarının velisi idi. Onların altın ve gümüş takıların-*

---

[984] Beyhakî, IV, 138; Dârekutnî, I, 250.

dan zekât vermezdi. Abdullah b. Ömer (r.a) de kızlarına ve cariyelerine altın zinetler taktırır, fakat bu zinetlerin zekâtını vermezdi."[985]

Konuyla ilgili olarak İmam Şafii de şöyle demiştir: *"Adamın biri ashaptan Cabir b. Abdullah'a; "Zinette zekât var mıdır?"* diye sorduğunda, Cabir, *"Hayır"* demiştir.[986]

Banknotların Zekâtı

Cumhûr-u ulemâ, tedavülde altın ve gümüş yerine geçerli olan banknotların da zekâta tâbi olduğu görüşündedirler. Çünkü bu kâğıtları, hiçbir zorlukla karşılaşmaksızın altın veya gümüşe çevirmek mümkündür. İnsanların yanında büyük miktarda servet tutacak banknot bulunması ve bu kâğıtları vererek istedikleri anda nisâb miktarına varan altın veya gümüş satın alabilmeleri hâlinde zekât vermemeleri aklın kabul edeceği bir şey değildir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki; banknotlar ile muamele etmek, bu paraların değerlerini bankaya havale etmek türünden bir muameledir. Banknotu elinde bulunduran bir kişi, bankadan bu kâğıdın değeri kadar alacaklı olur. Banka da bu kâğıdı elinde bulunduran kişiye karşı borcunu itiraf eden ve istenildiği anda değerini ödemeye hazır olan bir borçludur ki, bu borcunu da her zaman ödemeye hazırdır. Borçlu bu vasıfta olunca da elindeki banknotun zekâtını hemen vermek gerekir.

Banknotların nisabına gelince bunun ya altına ya da gümüşe göre hesaplanması gerekir. Ama geçmişte fakihler, altın ile gümüşün nisap değerleri arasında fark meydana gelmesi durumunda fakirlerin yararına olan nisabın esas alınması gerektiğine karar vermişlerdir. Bu prensibe uyan muasır din âlimleri banknotların nisabını hesaplarken altın nisabını ölçü olarak kabul etmektedirler. Çünkü banknot basımında devletin altın stoku göz önünde bulundurulmaktadır. Gümüşün ise bu hususta bir etkisi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak bir kimse temel ihtiyaçlarından fazla olarak altın için nisap kabul edilen 80, 18 gram altın değerinde banknota sahip olup bu paranın üzerinden bir sene geçtiğinde dinen zengin sayılır ve zekât vermekle yükümlü olur.

Kişinin sahip olduğu altınlarla gümüşleri, nisap miktarına ulaşmaları için birbirine eklemesi gerekmez. Çünkü bunlar ayrı cinslerdir. Ama Riyal, Dolar ve Lira gibi farklı ülkelerin parası olan banknotlar birbirlerine eklendiklerinde nisap miktarına ulaşacaklarsa, zekâtlarının verilmesi gerekir. Zira bu paraların türleri farklı da olsa cinsleri aynıdır. Dolayısıyla nisap miktarına ulaşmaları için birbirlerine eklenmeleri gerekir.[987]

---

985 Muvatta', Zekât, I, 250.
986 El-Ümm, II, 34-35.
987 Muhammed ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 34-35.

Alacakların Zekâtı

Elde bulunan malın zekâtının verilmesi farz olduğu gibi başkasına borç verilmiş olan alacakların da, tek başına veya alacaklının diğer servetiyle toplanıp nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla zekâtının verilmesi gerekir. Nasıl ki başka yerde bulunan ticaret mallarının ve emanetlerin, sahiplerinin elinde bulunmasalar da zekâtlarının verilmesi farz ise, aynı şekilde alacağın elde bulunmayışı da zekâtının verilmemesi için bir sebep teşkil etmez.

Kişi, başkasından alacaklı olduğu altın, gümüş, para veya ticaret eşyasını tahsil ettiğinde, bunda tahakkuk eden geçmiş yılların zekâtını vermesi gerekir. Ama başkasından alacaklı olduğu büyük veya küçükbaş hayvan yahut hurma ya da kuru üzüm gibi gıda maddeleri ise, tahsil etse bile bunlar için zekât vermesi gerekmez. Çünkü bir malın zekâta tabi olmasının sebebi, o malın nemalanmasıdır. Oysa burada sahibinden başkasının zimmetinde bulunan bu mallar nemalanmış olmamaktadır. Ayrıca hayvanların zekâta tabi olmasının başka bir şartı da hayvanın sene boyunca meralarda beslenir olmasıdır. Sahibinden başkasının yanında bulunan hayvanlarda bu nitelik gerçekleşmez.[988]

Elde bulunan malın zekâtının verilmesi farz olduğu gibi, başkasında alacağı bulunan bir kimsenin bu alacağı ister tek başına ister diğer servetiyle birlikte nisaba ulaşmış ve üzerinden bir yıl geçmişse, zekâtını vermesi gerekir.

Alacağın Zekâtı Ne Zaman Verilmelidir?

Alacak vadesiz olup da borçludan her zaman alınması mümkün ise, üzerinden bir yıl geçince zekâtının verilmesi gerekir.

Alacak vadesiz olmakla birlikte maddi sıkıntıdan veya inkâr edildiğinden dolayı borçludan alınamıyorsa, zekâtının verilmesi yine gerekir. Ancak bu tip alacağın üzerinden bir yıl geçince zekâtının hemen verilmesi gerekmez. Çünkü bu alacağın hemen tahsil edilmesi ve üzerinde tasarrufta bulunulması mümkün değildir. Alındıktan sonra üzerinden kaç yıl geçmişse her yılın zekâtı verilir.

Alacak vadeli ise, vadesi geldiğinde zekâtı verilir. Üzerinden yıllar geçerse, alacaklı her yılın zekâtını vermekle yükümlü olur. Ancak zekâtın birikmemesi için, her yılın başında cömertlik ederek o yılın zekâtını verirse kendisi için de iyi olur.

Alacaklının bir fakirde bulunan alacağını tahsil etmeden zekâtına mahsub etmesi caiz değildir. Bu durumdaki alacaklı şahıs, borçlusuna şartsız olarak zekât verebilir ve borçlu da bunu aldıktan sonra borcunu ödemek üzere ona iade edebilir. Borçlunun kendisi de borcunu ödemek üzere, alacaklıdan zekât isteyebilir. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki; tabiinden Hasan-ı Basri ile Atâ b.

---

988 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1832; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 26.

ebi Rebah, alacaklının bir fakirde bulunan alacağını, tahsil etmeden zekâtına mahsub etmesinin caiz olacağını söylemişlerdir.[989]

Borçlu Kişi Zekât Verir mi?

Bir kimsenin zekâta tabi olan bir malı, tasarrufu altındayken üzerinden bir yıl geçerse, kendisi de bir o kadar veya daha fazla borçlu olsa dahi o malının zekâtını vermesi gerekir. Bu hüküm, nisaba ulaşmış ticaret mallarına sahip olan borçlu için de geçerlidir. Zira borçlu olmak, tasarruf altında bulunan ticaret mallarında zekâtın farz olmasına engel teşkil etmez. Çünkü borç, kişinin zimmetini, zekât ise tasarruf altında bulunan malı ilgilendirir. Hz. Osman (r.a)'ın şu sözü de bu hükmü doğrulamaktadır: *"Bu ay (Ramazan), zekâtınızın ayıdır. Kimin üzerinde borç varsa borcunu ödesin. Öyle ki herkes kendi malını elde edip zekâtını versin."*[990]

Bu ifadesinden de anlaşılıyor ki; Hz. Osman (r.a), zekâtın ödenmesi için sene sonu olarak kabul edilen Ramazan ayı gelip geçmeden herkesin zimmetindeki borcu ödemesini istemiştir. Çünkü kişinin, zimmetinde bulunan borcun üzerinden bir yıl geçince o malın zekâtını vermesi gerekir. İşte Hz. Osman (r.a), insanları bu konuda uyarmıştır. Mesela 100.000 TL borçlu olan bir kişinin aynı zamanda elinde 100.000 TL değerinde ticaret malı varsa ve bu malın üzerinden bir yıl geçmiş ise, borcunu dikkate almadan 100.000 Türk Liralık ticaret malının zekâtını vermesi gerekir.

> *Şunu da belirtelim ki; Hanefi mezhebine göre borç, zekâta manidir. Yani ödenmesi gereken borçta zekât yoktur. Dolayısıyla kişinin ödemekle yükümlü olduğu borçları, servetinden düşüldükten sonra kalan malının zekâtının verilmesi gerekir.*

Kaybolan, Çalınan veya Gasp Edilen Malın Zekâtı

Kaybolan, çalınan veya gasp edilen malın zekâtıyla ilgili hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Bir mal gasp edilir de sahibi onu gasp ediciden geri alamaz veya bir mal çalınır da sahibi onu çalandan geri alamaz veya bir mal kaybolur da sahibi onun izine rastlamazsa ya da bir kimse malını bir başkasının yanına emanet bırakır da emanetçi bu malın kendisine emanet olarak verildiğini inkâr eder ve sahibi de bunu ispatlayacak bir delil bulamazsa veya bir mal denize düşer de sahibi onu düştüğü yerden çıkaramazsa ya da bir kimse malını bir yere gömer de gömdüğü yeri hatırlayamazsa ve bütün bu durumlarda malın üzerinden bir yıl geçerse, sözü edilen mal sahibinin eline geçmedikçe zekâtının verilmesi gerekmez. Böyle bir mal sahibinin eline geçmeden yıllar sonra telef olsa bile zekâtının verilmesi

---

989 Nevevî, El-Mecmu', VI, 196-197.

990 Muvatta', Zekât, I, 253.

gerekmez. Çünkü sahibi onu eline geçirebilmiş değildir. Sahibinin eline geçmeden telef olması, zekâtını düşürür.

Ama yukarıdaki paragrafta sözü edilen durumlarda mal sahibinin eline geçerse, o mal için geçmiş yıllara ait zekâtın sahibi tarafından verilmesi gerekir. Bu mallar tıpkı kişinin vekil tayin ettiği şahsın yanında bulunan malına benzer.

Kişinin yere gömüp de gömdüğü yeri hatırlamaması, o malın zekâtını vermemesi için bir mazeret teşkil etmez. Bu durumdaki bir malın üzerinden bir yıl geçince sahibi onun zekâtını vermekle yükümlü olur. Ancak bu malı bulup eline geçirdikten sonra arada geçen yılların zekâtını toplu olarak vermesi gerekir.

2. Mal sahibi bir kimse esir alınıp kendisiyle malı birbirinden uzak tutulduğunda tercih edilen kuvvetli görüşe göre malının zekâtının verilmesi gerekir. Mal sahibini esir alanların Müslüman veya gayrimüslim olması bu hükmü değiştirmez.

3. Buluntu mal, sahibinin mülkü olmakta devam eder. Onu bulan kişi sahibini bulmak için duyuru yaparsa ilk senenin sonunda zekâtını vermesi gerekmez. Sahibini bulmak için gerekli duyuruyu yapmaksızın seneler geçse bile bu malın zekâtını vermesi gerekmez. Sahibini bulmak için gerekli duyuruyu yapar ve bir sene geçtikten sonra o malı mülk edinirse, mülk edinmesinin üzerinden bir sene geçtikten sonra zekât vermenin diğer şartları da gerçekleşirse zekâtını vermesi gerekir.

Kaybolup da başkaları tarafından bulunan malın sahibine gelince, bu da tıpkı gasp edilen malın sahibi gibi zekât vermekle yükümlü olur. Ancak malını eline geçirdikten sonra zekâtı ödemesi gerekir. Bir sene geçtiği halde malını elde edemez ve bu mal bulan kişinin mülkiyetine girerse, artık asıl sahibinin mülkiyetinden çıktığı için zekât vermekle yükümlü olmaz. Ancak bu malın değerini, bulan kişiden alma hakkına sahip olur. Bulan kişi, bulduğu malın sahibine karşı malın değeri kadar borçlu olur. Bu durumda mal sahibi, alacaklı kimselerin zekât vermesiyle ilgili hükümlere tabi olur.

4. Bir kimse zekâta tabi bir mal satın alır ancak bu malı teslim almaz ve mal, sahibinin yanında bir yıl süreyle kalırsa, bu malın zekâtını satın alan kişinin vermesi gerekir. Çünkü satın almakla bu mal, müşterinin mülkiyetine tam olarak geçmiş olur. Dilediği zaman bedelini ödeyerek malı satıcıdan teslim alma imkânı vardır.

5. Bir kimse borçlu bulunduğu bir şahsın yanına zekâta tabi bir malını rehin olarak bırakır ve üzerinden bir sene geçerse bu malın zekâtını sahibinin vermesi gerekir. Çünkü bu mal, rehin bırakan sahibinin mülkü olmakta devam etmektedir. Sahibinin borçlu olması zekât vermesine engel oluşturmaz.

6. Telef olmayıp sağlam olarak durduğu biliniyorsa, kaybolan malın zekâtının verilmesi gerekir.[991]

---

[991] Nevevî, El-Mecmu', V, 313; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 24-25.

Hisse Senetlerinin Zekâtı

Hisse senetleri ticari amaçla satın alınmış ise ticaret eşyası hükmünde olur. Tüccarın sermaye ve kârı nasıl ki % 2, 5 oranında zekâta tabi ise, aynı şekilde hisse senedi de sermaye ve kârı birlikte değerlendirilerek % 2, 5 oranında zekâta tabi olur.

Hizmet üreten şirketlerin mesela temizlik, ulaşım, otelcilik, reklamcılık gibi işler yapan şirketlerin hisse senetlerini yatırım yapmak, bunların dağıtacakları kâr payından yararlanmak ve hisseyi elinde tutmak maksadıyla satan alan bir kişi, bu şirketin bina, makine ve bilcümle demirbaşlarına hissesi oranında ortak olur. Şirketin sağladığı kârdan kendi hissesi oranında yararlanacağı gibi, şirketin zarar etmesi durumunda da aynı oranda zarara katlanır. Şirketten kâr payı elde etmesi durumunda bu pay nisap miktarına ulaşmaktaysa, üzerinden bir yıl geçmiş olması kaydıyla % 2, 5'unu zekât olarak vermesi gerekir. Hisse senedinin kendisine değer biçip zekât vermek gerekmez. Çünkü bu hisse senedi, şirketin bina ve demir başlarına ortak olmanın bir nevi belgesidir. Demirbaş mallardan zekât vermek gerekmediği gibi bu senetlerden de zekât vermek gerekmez.

Mal alıp satan ithalat ve ihracat şirketlerinin, milli sanayi ürünlerini satan şirketlerin; otomobil, beyaz eşya, demir- çelik, mobilya, ilaç v.s. üreten şirketlerin hisse senetlerini satın alan bir kimse, hissesini satın alarak ortağı olduğu şirketin bina, alet-edevat ve demirbaşlarının toplam değerinin kendi hissesine tekabül eden kısmını düştükten sonra, eğer nisap miktarına ulaşmaktaysa ve üzerinden bir yıl geçmişse, hisse senetlerinin gerçek değerinin % 2, 5'unu zekât olarak vermekle yükümlüdür. Nitekim İslam fıkıh kurulu da 14.06.1985 tarihinde Cidde'de yapmış olduğu ikinci devre toplantısında bu doğrultuda bir karar almıştır.[992]

II. YERDEN ÇIKARILAN MADEN VE GÖMÜLERİN ZEKÂTI

Maden kelimesi; altın, gümüş, bakır, tunç, demir ve benzeri maddelerin saklı bulunduğu ocakların adıdır. Bu kelime, daimi kalmak ve ikamet etmek anlamına gelen 'Udûn (عُدُونْ) mastarından türemiştir. Mesela içinde daimi ikamet edilecek olan cennetlere de bu sebeple 'Adn cennetleri (جَنَّاتُ عَدْنٍ) adı verilmiştir. Yukarıda adı geçen metallerle benzeri maddeler de, ocaklarında daimi kaldıkları için onlara maden adı verilmiştir.

Madenlerin Zekâta Tabi Oluşunun Meşruiyet Dayanakları

Madenlerin zekâta tabi oluşları Kitap, sünnet ve icma' ile sabittir. Yer altından çıkarılan madenlerin belli bir kısmının zekât olarak verilmesi, Kur'an-ı Kerim'de emredilmektedir:

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ

992 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1843-1844.

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın."[993]

Bu âyette geçen *"yerden sizin için çıkardıklarımız"* ifadesiyle tahıl, meyve ve madenler kastedilmektedir. Dolayısıyla bunların belli bir kısmının zekât olarak verilmesi gerekmektedir. Madenlerin zekâta tabi mallar zümresinden olduğu hususu sünnette de yer almaktadır. Bu hususta sahabe-i kiramdan Bilal b. Hâris (r.a) şöyle demiştir:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ مِنَ الْمَعَادِنِ الْقَبَلِيَّةِ الصَّدَقَةَ

"Resulullah (s.a.s), Kabel madenlerinden zekât alınmasını emretti."[994]

Yer altından çıkarılan madenlerin belli bir kısmının zekât olarak verilmesi gerektiği hususunda Müslümanlar icma etmişlerdir.

Madenlerin Zekâta Tabi Olmasının Şartları

Yer altından çıkarılan madenlerden zekât verilmesini farz kılan şartlar şöyle sıralanabilir:

1. Madenin altın veya gümüş olması.

Yer altından çıkarılan madenin zekâta tabi olması için, çıkarılan madenin altın veya gümüş olması gerekir. Yer altından çıkarılan demir, kurşun, akik, zeberced, petrol ve benzeri diğer madenlere gelince İmam Şafii'nin meşhur olan görüşüne göre bunlardan zekât verilmesi gerekmez. Ancak Şafii mezhebindeki şâz bir görüşe göre yer altından çıkarılan her türlü maden zekâta tabidir.[995] Hanbelîlere göre yer altından çıkarılan sıvı-katı her türlü maden zekât kapsamına girer.

Klasik dönem fakihlerinin altın ve gümüş dışındaki madenlerin zekâta tabi olmayacağına dair görüşleri kendi dönemlerinde o madenlerin ekonomik bir değer taşımamasından kaynaklanmaktadır. Zekâtın teşri kılınmasının temelinde, servetten pay alıp muhtaç insanlara dağıtma maksadı bulunduğuna ve fakihler de hep bu maksadı gözettiklerine göre onların, madenlerin zekâtıyla ilgili görüşlerinin zamanımıza uyarlanması, bu maksada uygun olarak yapılmalıdır. Bu itibarla Hanbelî mezhebinin görüşü esas alınarak günümüzde bütün madenlerin zekâta tabi tutulması hikmete daha uygun olacaktır. 80, 18 gram altını bulunan bir kişiyi zekât mükellefi kılıp milyarlarca dolarlık kazanç sağlayan başka maden işletmecilerini zekâttan muaf tutmak, İslam'ın ruhuna ve adalet prensibine ters düşer.

---

993 Bakara, 2/267.
994 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 152. Kabel, Mekke İle Medine Arasında Bulunan Fur' Beldesine Bağlı Bir Köyün Adıdır.
995 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebir, III, 335.

2. Madenin Nisap Miktarına Ulaşmış Olması

Yer altından çıkarılan altın madeninin 20 miskal (80, 18 gram), gümüş madeninin ise 200 dirhem (561, 2 gram) miktarında olması durumunda kırkta birinin zekât olarak verilmesi gerekir. Ancak nisap miktarına ulaşmayan madenlerden fakirlere iyilik ve yardımda bulunma ihtimali bulunmadığından nisaptan az olan madenlerden zekât verilmesi gerekmez. Diğer mallarda da bu hüküm söz konusudur.

Madenin zekâta tabi olması için, bir defada yerden çıkarılan madenin nisap miktarında olması gerekir. Ancak yer altından çıkarma çalışması aralıksız devam etmekteyse, iki-üç gün arayla çıkarılan madenlerin toplamı nisap miktarına ulaşıyorsa, bunların toplamı hesaplanarak zekâtlarının verilmesi gerekir.

Yerden çıkarılan altın ve gümüş madenleri nisap miktarından az olur ancak çıkaran kişinin varsa mevcut başka altın ve gümüşleriyle birlikte nisaba ulaşıyorsa yine zekâtlarının verilmesi gerekir.

3. Madenin Mevcut Olması

Yer altından çıkarılan altın ve gümüş madenlerinin zekâtlarının verilmesinin farz olması için bunların mevcut olması ve yer altından çıkarılmış olması yeterlidir. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre bunların yer altından çıkarıldıktan sonra üzerlerinden bir yıl geçmiş olması şart değildir. Çünkü bir yılın geçmesi şartının aranması, malın nemalanmasının gerçekleşmesi amacına yöneliktir. Oysa altın ve gümüş yer altından çıkarılıp ele geçirildiğinde nemalanma gerçekleşmiş olmaktadır. Hasat edilen ekin ve meyvelerin zekâtının verilmesinde hasattan sonra bir yıl geçme şartı aranmadığı gibi, altın ve gümüş madenleri de yer altından çıkarıldıktan sonra zekâtlarının verilmesi için çıkarılışından sonra bir yıl geçmesi şartı aranmaz.[996] Ama zinet veya nakit olarak elde bulundurulan altın ve gümüşlerin zekâtlandırılmasında bir yıl geçme şartı arandığını söylemeye gerek yoktur.

Madenlerin Zekâtını Verme Vakti

Madenin zekâtını vermekle yükümlü farz oluşu yerden çıkarılıp gayr-ı safi olarak ele geçirildiği zamandır. Ama bu zekâtın verilmesinin vakti, yabancı maddelerden ayıklanıp arıtılması ve saf hâle getirilmesinden sonra başlar. Ayıklanıp arıtılmadan verilmesi hâlinde geçerli olmaz. Hatta bu zekâtı bu şekilde alan görevli de sorumlu olur; aldığını geri vermesi gerekir.

Hububatın biçim ve harmanlama masraflarını çiftçinin kendisinin karşılamasında olduğu gibi, ayıklama ve arıtma masraflarını da madenleri yerden çıkaran kişinin karşılaması gerekir.

---

996 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 583.

Yerden çıkarılan madenlerin bir kısmı ayıklama ve arıtmadan önce telef olursa, telef olan kısmın zekâtının verilmesi gerekmez. Madenci yerden çıkardığı madenleri ayıklama ve arıtmadan imtina ederse, bunu yapmaya zorlanır ki bu madenlerden dolayı vermesi gereken zekâtı versin.

Madencinin başkalarına borçlu olması, tercih edilen kuvvetli görüşe göre yerden çıkarmış olduğu madenlerin zekâtını vermesine engel teşkil etmez.[997]

Gömülerin Zekâtı

Gömülere gelince bunlar, yer altında saklanmış ve İslam'dan önceki dönemlere ait olan halis altın ve gümüşlerdir. Buna rikaz veya hazine de denir. Her iki çeşidiyle gömü, onu bulup çıkaranın hakkıdır.

Gömülerin Zekâta Tabi Oluşunun Meşruiyet Dayanağı

Gömünün beşte biri yani % 20'si zekât olarak verilir. Bu oranda zekâtlandırılmalarının dayanağı, Ebu Hüreyre (r.a)'nin rivayet etmiş olduğu şu hadis-i şeriftir:

فِي الرِّكَازِ اَلْخُمُسُ

"Gömülerde beşte bir (yani % 20 oranında zekât) vardır."[998]

Gömülerin zekât oranının yüksek tutulmuş olması, bunların yerden çıkarılıp elde edilmesinde fazlaca bir emek ve külfete ihtiyaç duyulmaması sebebinden kaynaklandığı söylenebilir. Oysa zekât oranı gömülere nispetle düşük tutulan madenlerin terden çıkarılması büyük emek ve külfet gerektirmektedir.

Gömülerin Zekâta Tabi Oluşunun Şartları

Gömülerden zekât verilmesini farz kılan şartlar şöyle sıralanabilir:

1. Gömüyü bulan kişinin zekât verme ehliyetine sahip olması. Gömüyü bulan kişi kadın olsun erkek olsun, ergen olsun olmasın, akıllı olsun deli olsun, reşid olsun sefih olsun, bulduğu gömünün % 20'sini zekât olarak vermekle yükümlüdür. Ancak zımmi kimseler, buldukları gömüler için zekât vermekle yükümlü değildirler. Şu halde Müslüman bir kimse, sefih de olsa, çocuk veya deli de olsa bulduğu gömünün zekâtını vermekle yükümlüdür.[999]

2. Gömünün mevât[1000] arazide bulunmuş olması. Kişi, gömüyü mevât arazide bulduğunda o gömüye mâlik olduğu için zekâtını vermesi gerekir. Kişi kendi arazisinde veya ıkta' olarak kendisine tahsis edilen devlet arazisinde gömü bul-

---

997 Nevevî, El-Mecmu', VI, 45-46.

998 Buhârî, Zekât, 67.

999 Nevevî, El-Mecmu', VI, 48.

1000 Arazî-i mevât, kimsenin mülk ve tasarrufunda olmayan, belli bir köye yahut kasabaya tahsis edilmemiş, ziraat yapılmayan ve iskân mahallinden uzakta bulunan boş arazilerdir. Devletin yetkili birimlerinden izin alınmak kaydıyla, bu araziyi imar eden kişi ona sahip olur. (Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını)

duğunu söylemesi durumunda da bu gömülerin zekâtını vermekle yükümlüdür. Ama mescitte veya caddede kazı yaparak bulduğu gömüye sahip olamayacağı için bunun zekâtını da vermekle yükümlü olmaz. Bu gibi yerlerde bulunan gömüler buluntu hükmündedir. Sahibi bilinmediği için kamunun malı sayılır.

Kişi başkasının mülkiyetinde bulunan bir arazide veya vakıf arazisinde gömü bulursa, bu gömü mâliklik iddia etmesi durumunda arazinin sahibine ait olur. Ama hâlihazırdaki sahibi bu gömünün kendisine ait olduğunu kabul etmezse, arazinin önceki sahibine ait olduğu kabul edilir. Önceki sahibi hayatta değilse, gömü onun mirasçılarının olur. Onlar da bu gömünün kendilerine ait olmadığını söyleyecek olurlarsa, arazinin bir önceki sahibine ait olduğu kabul edilir. Böylece gömünün mülkiyeti, araziyi ilk ihya eden kimseye kadar uzanır. İlk ihya eden kişi gömünün kendisine ait olmadığını söyleyecek olsa bile, araziyi ihya etmiş olmakla o arazideki her şeye mâlik olmuş olur. Çünkü araziyi satmış olsa bile, arazinin yer altında bulunan gömüler kendisinin mülkiyetinde kalmakta devam eder; taşınır bir mal olduğu için, araziyi satmakla oradaki gömü başkalarının mülkiyetine geçmiş olmaz ve kendisine teslim edilir. Sonra da ödemesi gereken beşte birlik zekât kendisinden tahsil edilir. Araziyi ihya etmiş olan kişi ölmüş ise, mirasçıları onun yerine geçerler. Gömünün sahibini bulmaktan ümit kesilmesi durumunda devlet yetkilisi ya da gömüyü elinde bulunduran kimse onu sadaka olarak dağıtır.

3. Gömünün İslam öncesi döneme ait olduğunun bilinmesi. Bulunan gömünün zekâta tabi olması için, İslam öncesi döneme ait olduğuna ilişkin bir alametin olması mesela üzerinde İslam öncesi dönemlerin hükümdarlarından birinin adının yazılı olması veya benzer başka işaret ve belirtilerin bulunması şarttır. Aksi halde İslami döneme ait olduğu bilinirse mesela üzerinde Müslüman hükümdarlardan birinin adı, Kur'an-ı Kerim âyeti yazılı olur veya bunlara benzer başka bir işaret ya da belirti bulunursa, bu gömüyü bulanlar mülk edinemezler. Eğer biliniyorsa sahibine teslim edilmesi gerekir. Sahibi bilinmiyorsa buluntu mal sayılır. Bulunan gömünün üzerinde İslam öncesi veya İslami döneme ait olduğuna dair bir işaret veya alamet mevcut değilse, tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu gömü İslami döneme ait sayılır ve kendisine teslim edilmek üzere sahibinin bulunması için araştırma yapmak gerekir.

4. Gömünün nisap miktarınca olması. Bulunan gömünün zekâta tabi olması için 20 miskal, yani 80, 18 gram altın veya 200 dirhem, yani 561 gram gümüş kadar olması şarttır. Gömü yerden çıkarılıp elde edildiği için madenler gibi nisap miktarında olması hâlinde zekâta tabi olur. Bir kimse yer altında 100 dirhem yani 280, 5 gram gümüş gömü bulup çıkarır, bir süre sonra 280, 5 gram daha gümüş gömü bulursa bu iki gömünün zekâtı olarak 561 gram gümüşün % 20'sini vermesi gerekmez. Ancak ikinci gömüyü elde edişinin üzerinden bir yıl geçince, ikisinin toplamı üzerinden % 2, 5 oranında zekât vermesi gerekir.

Her biri nisaptan az miktarda olan gömüler bulan ama yanında gömü cinsinden ve nisap miktarında mallar bulunan bir kimsenin bu malının üzerinden bir yıl geçtiğinde, bulduğu gömüleri bu mala ekleyerek nisap şartını yerine getirmiş olur. Ayrıca gömülerin toplamının % 20'sini, eski malının da % 2, 5'unu zekât olarak verir. Nisaptan az olan bu gömüleri eski malının üzerinden bir yıl geçmesinden sonra bulursa yine bu gömüleri eski malına ekler. Bu gömüler, üzerinden bir yıl geçmiş olan eski malında meydana gelen artışlar gibi olurlar. Ve toplam malının % 2, 5'unu zekât olarak vermesi gerekir.

5. Yıllanma. Gömülerin zekâta tabi olması için yıllanması, yani üzerinden bir yıl geçmesi şart değildir. Diğer malların zekâta tabi olması için yıllanma şartının konulması, onların nemalanmasının sağlanmış olması amacına yöneliktir. Gömülerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Tıpkı ekinler hasadında olduğu gibi, gömüler de yerden çıkarıldıklarında bekletilmeden zekâtlarının verilmesi gerekir.[1001]

III. TARIM ÜRÜNLERİNİN ZEKÂTI

Normal hâllerde insanların gıdasına elverişli olup bozulmadan saklanması mümkün olan ürünler zekâta tabidir. Bu ürünlerin meyve cinsinden olanları üzüm ve hurma; tahıl cinsinden olanlarıysa buğday, arpa, mercimek, nohut, pirinç, çavdar, bakla ve mısır gibi gıda maddeleridir. Bu ürünlerin zekâta tabi oluşunun delili şu ilahi buyruklardır:

كُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖٓ اِذَٓا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهٖ

"Bunlar ürün verince ürünlerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (zekâtını) verin."[1002]

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır."[1003]

Bu iki ayet-i celilede hem toprak ve hem de ağaç ürünlerinin zekâta tabi olduğu bildirilmektedir.

Yukarıda adı geçen ürünlerin zekâta tabi olduklarının sünnetteki deliline gelince, Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), insanları irşad etmek üzere Yemen'e gönderdiği Muâz b. Cebel ile Ebu Musa el-Eş'arî'yi yolcu ederken onlara şu talimatı vermiştir:

لَاتَأْخُذَا الصَّدَقَةَ إِلَّا مِنْ هَذِهِ الْأَرْبَعَةِ : أَلشَّعِيرُ وَالْحِنْطَةُ وَالتَّمْرُ وَالزَّبِيبُ

[1001] Şirazî, El-Mühezzeb, V, 535.
[1002] En'âm, 6/141.
[1003] Bakara, 2/267.

"Sadece şu dört üründen zekât alın. Arpa, buğday, hurma ve kuru üzüm."[1004]

Resulullah (s.a.s), salatalık, kavun, nar ve taze hurmayı da zekât dışı mallardan saymıştır.[1005] Şu halde üzüm veya hurmanın kurutulmuşu beş vesk (653 kg.) miktarına ulaşırsa zekâta tabi olacaktır. Ancak İmam Ebu Hanife ile Züfer bu görüşe muhalefet ederek nisap miktarına ulaşmasını şart koşmamışlardır.[1006]

Şunu da belirtelim ki, tarım ürünlerinin zekâta tabi tutulabilmesi için, belirli bir kişinin mülkiyetinde bulunması şarttır. Mescitlere vakfedilmiş olan arazilerden elde edilen ürünler, sahih görüşe göre zekâta tabi değildir.[1007] Hayır kurumlarına vakfedilen arazilerin ürünleri de buna kıyaslanabilir.

Ancak Hanefi mezhebi bu görüşe muhaliftir. Hanefi mezhebine göre vakıf arazilerinde yetişen ürünler de zekâta tabidirler.

Şeftali, nar, incir, elma, kayısı gibi meyveler ile zeytin, bal, pamuk ve safran gibi ürünler zekâta tabi değildir.

Hanefi mezhebine göre odun, ot ve kalem yapmada kullanılan kamış hariç, yerden biten her türlü bitki zekâta tabidir. Bu görüşe dayanak olarak da şu hadis-i şerif gösterilmektedir:

مَاأَخْرَجَتْهُ الْأَرْضُ فَفِيهِ العُشْرُ

"Yerin çıkardığı (bitirdiği) şeyde öşür vardır."[1008]

Balın Zekâtı

Bal, arıdan elde edilen besleyici bir sıvı olması itibariyle tıpkı bazı hayvanlardan elde edilen ve besleyici değeri olan süte benzer. Sütün zekâta tabi olmadığı hususunda icma vardır; ona kıyas edilerek bal da zekâta tabi ürünlerden sayılmamıştır. Beyhaki'nin şu rivayeti de buna delil teşkil etmektedir:

لَيْسَ فِي زَكَاةِ الْعَسَلِ شَئٌ يَصِحُّ

"Balın zekâta tabi olduğu hususunda Peygamber (s.a.s)'den sahih bir rivayet gelmiş değildir."[1009]

Balın zekâta tabi olmadığı hususunda Malikiler, Şafiilere muvafakat ederken, *Hanefi ve Hanbelîler, balın zekâta tabi olduğu görüşündedirler.*[1010]

[1004] Müstedrek, I, 401.
[1005] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, II, 82.
[1006] Nevevî, El-Mecmu', V, 439.
[1007] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1883.
[1008] Nasbü'r-Râye, II, 384.
[1009] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Zekât, 51.
[1010] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1888.

Kiralık, Vakıf ve Haraç Arazilerin Ürünlerinin Zekâtı

Kiralanan araziden elde edilen ürünlerin zekâtını kira ücretinin yanı sıra kiracının vermesi gerekir. İğreti olarak elde bulundurulan araziden elde edilen ürünlerin zekâtını araziyi iğreti olarak elinde bulunduran kişinin vermesi gerekir. Çünkü kiralık veya iğreti olarak araziyi elinde bulunduran kimse zekâtın verilmesi farz olduğu vakitte o ürünlerin sahibidir. Ayrıca zekât ürün için verildiğine göre bunu ürün sahibinin vermesi gerekir. Tıpkı başkasının dükkânında ticaret yapan kişinin ticari mallarının zekâtını dükkân sahibinin değil de kendisinin vermesinin gerekmesinde olduğu gibi.

Haraç arazisinde tarımcılık yapmakta olan kişinin zamanı geldiğinde haracını ve yine zamanı geldiğinde zekâtını vermesi gerekir. Zekât ile haraç birbirine engel teşkil etmez. Çünkü haraç, arazinin ücreti olarak verilir. Zekât ise araziden elde edilen ürünler için verilir. Tıpkı kiralık dükkânda ticaret yapmakta olan kişinin hem dükkân kirası, hem de zekât vermekle yükümlü oluşu gibi.

Hanefi mezhebine göre aynı arazi için hem haraç hem de zekât verilmez. Rivayet olunduğuna göre İranlı emirlerden Dihkan Behr el-Melik Müslüman olduğunda Hz. Ömer (r.a) yetkililere, "Arazisini kendisine bırakın ve ondan haraç alın" şeklinde emir vermişti. Ondan haraç alınmasını emretmiş ama öşür alınmasını emretmemişti. Eğer öşür de alınması farz olsaydı, Hz. Ömer (r.a) öşür alınmasını da emrederdi.

Vakıf arazilerine gelince eğer bir arazinin geliri cami, köprü, fakirler, mücahitler, garipler, düşkünler, dullar ve yetimler gibi umumi cihetlere vakfedilmiş ise, bu arazilerin ürünlerinden zekât verilmesi gerekmez. Ama arazinin geliri belli bir kişi veya cemaate ya da falan şahsın zürriyetine harcanmak üzere vakfedilmiş ise, bu arazinin ürünlerinden zekât verilmesi gerekir. Çünkü bunlar kendileri için vakfedilen araziden elde edilen ürünlere tam bir mülkiyetle sahip olurlar. Bu ürünler üzerinde her çeşit tasarrufta bulunma hakkına sahiptirler. Dolayısıyla bu ürünler üzerinde hak sahibi olan her bir şahıs nisap miktarı ürün elde edince öşrünü vermekle yükümlü olur. Her birinin değil de toplu olarak hepsinin payları nisap miktarına ulaşırsa yine bu ürünlerin toplamı üzerinden zekât verilmesi gerekir.[1011]

Tarım Ürünlerinin Nisabı

Zekâta tabi olan tarım ürünlerinin nisap miktarı, saman ve çöplerinden ayıklandıktan sonra beş vesk (yaklaşık 653 kg.)dır. Bu miktardan az olan hububat ve meyvelerden zekât verilmez. Her biri nisap miktarından az olan değişik ürünler, nisabı doldurmaları için birleştirilip toplanmaz. Mesela 400 kg. buğday ile 300 kg. mercimek birleştirilmez. Ama aynı kişinin aynı senede fakat farklı yerlerde

---

[1011] Nevevî, El-Mecmu', V, 478-479; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 67-68.

yetişen ürünleri aynı cinsten ürünleri her biri yalnız başına nisap miktarında değilse, nisabı tamamlamak için birbirlerine eklenerek zekâtlandırılır. Aynı cinsten olduktan sonra kalitelerinin farklı olması bu hükmü değiştirmez.

Birinci yılın nisabı doldurmayan ürünü de, zekâtlandırılsın diye ikinci yılın ürününe eklenmez. Her biri ayrı ayrı nisabı doldurmadıkça zekâta tabi olmaz. Bu ürünlerde beş vesk (653 kg.)lık nisabın şart olduğunu Hz. Peygamber (s.a.s) bildirmiştir:

لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ

"Beş veskten az olan ürünlerde zekât yoktur."[1012]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), konuyla ilgili başka bir rivayette de şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ فِى حَبٍّ وَلاَ تَمْرٍ صَدَقَةٌ حَتَّى يَبْلُغَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ

"Beş vesk miktarına ulaşmadıkça hububattan ve hurmadan zekât verilmez."[1013]

Tarım Ürünlerinden Verilmesi Gereken Zekât Miktarı

Zekâta tabi olan ekin ve meyveler herhangi bir ücret veya külfete ihtiyaç göstermeden yağmur, nehir, kanal veya barajla sulanıyorsa; nisaba ulaştığı zaman onda birinin zekât olarak verilmesi gerekir. Şayet ekin ve meyveler, hayvan ile çekilen su veya motopompla yahut satın alınan suyla sulanıyorsa, yirmide birinin zekât olarak verilmesi gerekir. Bununla ilgili bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

فِيمَاسَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْكَانَ عَثَرِيًّا اَلْعُشْرُ وَمَاسُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ

"Yağmur, pınar veya göl suyu ile sulananda (ekin ve meyveler) onda bir; dolapla sulananlarda ise onda birin yarısı (yirmide bir zekât) vardır."[1014]

Bu yöntemlerin her ikisiyle eşit miktarda sulanan ekin ve meyvelerinse 1/15'i zekât olarak verilir. Her iki yöntemle sulanmakla birlikte sulamada ikisinden birine daha fazla ağırlık verilirse, ağırlık verilen yöntem esas alınır, diğerine itibar edilmez.[1015]

Tarım ürünlerinin zekâtı, yapılan ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra mı verilir?

Normalde her çiftçi ürününü yetiştirirken tohum, gübre, tarlayı sürme, ekme, biçme, sulama, ayıklama gibi masraflar yapar. Elde ettiği ürünün zekâtını verirken, yapmış olduğu bu masrafları hesaba katmadan brütü üzerinden mi, yoksa masrafları düştükten sonra neti üzerinden mi zekâtı vermesi gerekir. Hemen

---

1012 Buhârî, Zekât, 31.
1013 Müslim, Zekât, 5.
1014 Buhârî, Zekât, 54.
1015 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, II, 87.

belirtelim ki; Şafii mezhebine göre bu masraflar çıkarılmadan elde edilen ürünün tamamının zekâtını vermek gerekmektedir.[1016] Fakihlerin üzerinde ihtilaf ettikleri bu konuyla ilgili olarak İslam konferansına bağlı İslam fıkıh kurulu, Cidde'de yapmış olduğu VI. Dönem toplantısında almış olduğu 15 nolu kararında özetle şöyle demiştir:

Çiftçilerin ürünlerini yetiştirirken yapmış oldukları masrafları düştükten sonra mı yoksa düşmeden mi zekâtlarını vermeleri konusunda üç görüş ileri sürülmüştür:

1. Bütün masraflar düştükten sonra kalan kısmın zekâtı verilecek.
2. Masrafları düşmeden ürünün tamamı zekâta tabi tutulacak.
3. Toplam ürünün üçte birini düşüp, üçte ikisinin zekâtı verilecek.

Toplantıya katılan üyeler, yapılan müzakereler sonucunda üçüncü görüşü benimseyerek; yapılan masraflara karşılık olarak toplam ürünün üçte biri çıkarıldıktan sonra kalan üçte ikilik kısmın, sulama türüne göre zekâtının verilmesi, yani yağmur suyuyla sulanıyorsa onda birinin, aletle sulanıyorsa yirmide birinin zekât olarak verilmesi gerektiğine karar vermişlerdir.[1017]

Diyanet İşleri Başkanlığı Din işleri Yüksek Kurulu da; tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsılattan (gayr-i safî), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisap miktarına ulaşması hâlinde, tabii yollarla sulanan arazide 1/10, masraf veya emekle sulanan arazide ise 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği kararına varmıştır.

Tarım Ürünlerinin Zekâtını Vermenin Farz Oluş Vakti

Zekâta tabi olan ekinin tanelerinin tümü veya bazısı sertleşmeye başladığı, yani tüketilmeye elverişli hâle geldiği zaman zekâtının verilmesi farz olur. Meyvelerin de tümü veya bir kısmı olgunlaşmaya başladığı zaman, mesela hurmanın tanelerinin kızardığı ya da sarardığı, üzümün tanelerinin olgunlaşıp tatlandığı zaman zekâtının verilmesi farz olur. Çünkü bu aşamaya gelmeden önce ekin ve meyveler, gıda maddesi sayılmaz ve azık olarak saklanmaları da mümkün olmaz. Şunu da belirtmeliyiz ki üzüm ve hurma kurutulduktan, ekinler de sap ve samanından ayıklandıktan sonra zekâtının verilmesi gerekir. Şayet bundan önce verilecek olsa zekât farizası yerine getirilmiş olmaz. Konuyla ilgili olarak sahabe-i kiramdan Attab b. Üseyd (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin üzümün zekâtı hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

[1016] Nevevî, El-Mecmu', V, 483.
[1017] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1893-1894.

"(Zekâtını vermek için) hurmanın miktarı (bilirkişi tarafından) tahmin edildiği gibi üzümün de miktarı tahmin edilir. Hurmanın zekâtı kurutulmuş hâliyle alındığı gibi üzümün de zekâtı kurutulmuş hâliyle alınır."[1018]

Mal sahibi paraya olan ihtiyacından ötürü ekin ve meyveleri olgunlaşmadan önce satması hâlinde bu ürünler için zekât vermesi gerekmez. Böyle yapması mekruh da değildir. Ama paraya olan ihtiyacından dolayı değil de zekât vermemek için böyle yapması mekruhtur. Çünkü böyle yapmakla ibadetten kaçmış ve fakirlerin hakkını zayi etmiş olmaktadır.

Bir kimse meyveleri henüz olgunlaşmamış bir hurmalık veya üzüm bağı satın alma veya miras edinme yoluyla elde eder ve bu hurmalık veya üzüm bağı kendisinin mülkiyetinde iken bir süre sonra hurmalar ya da üzümler olgunlaşırsa bunların zekâtını vermekle yükümlü olur. Çünkü bunlar kendisinin mülkiyetinde iken zekât verme vakti girmiştir.

Bir kimse meyveleri henüz olgunlaşmamış olan hurmalığındaki hurmaları, müşterinin devşirmesi şartıyla satacak olursa bu satış sahih olur. Ancak müşteri olgunlaşmamış olan bu hurmaları devşirmeyi geciktirir de hurmalar ağaçta kalıp olgunlaşacak olursa, zekâtı bahçe sahibinin vermesi gerekir. Ama satış akdi esnasında taraflar hurmaların hasat zamanına kadar ağaçlarda kalmasına razı olurlarsa, hasat zamanı olduğunda hurmaların zekâtını onları satın almış olan müşterinin vermesi gerekir.[1019]

Tanelerin sertleşmesi ve meyvelerin olgunlaşmasıyla zekâtı farz olan ürünlerin, zekât olarak verilmesi gereken miktarının hemen ödenmesi zorunlu değildir. Ancak yaş üzüm ve hurma kurutulduktan sonra zekâtı verilir. Nitekim Attab b. Üseyd (r.a), bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُخْرَصَ الْعِنَبُ كَمَا يُخْرَصُ النَّخْلُ وَتُؤْخَذُ زَكَاتُهُ زَبِيبًا كَمَا تُؤْخَذُ زَكَاةُ النَّخْلِ تَمْرًا

"Resulullah (s.a.s), hurmaya tahmin biçildiği gibi üzüme de tahmin biçilmesini ve zekâtının kuru üzüm olarak verilmesini emretti. Tıpkı hurmanın zekâtının kuru hurma olarak alınışı gibi."[1020]

Zekâtının Verilmesi Vacip Olduktan Sonra Ekin ve Meyvelerin Satışı

Hububat tanelerinin sertleşmesi ve meyvelerin olgunlaşmasıyla toprak mahsullerinin zekâtının verilmesi vacip olduktan sonra miktarları bilirkişi tarafından tahminle belirlenmeden bunların satılması, sahipleri tarafından yenilmesi veya

---

1018 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Zekât, 43, IV, 121.
1019 Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 62.
1020 Ebu Dâvûd, Zekât, 13.

telef edilmesi sahih olmaz. Tahminle miktarı belirlenmeden sahipleri bunları tüketecek olursa bedelini ödemekle yükümlü olur. Haram olduğunu bilerek bunu yapması hâlinde tazir edilir.

Hz. Aişe (r.a) validemizin bildirdiğine göre sevgili Peygamberimiz (s.a.s), ürünler olgunlaşmaya başladığında miktarlarını tahminle belirlemek üzere Abdullah bin Revaha (r.a)'yı bahçelere ve tarlalara görevli olarak gönderirmiş.[1021]

Ürün miktarını tahmin edecek olan bilirkişinin bu işten iyi anlayan uzman ve adalet sahibi bir kimse olması şarttır. Ürünün miktarı bilirkişi tarafından tahmin edilip hesaplandıktan sonra satılabilir. Çünkü bu belirlemeden sonra zekât miktarı, mal sahibinin zimmetine geçer ve ne kadar zekât vereceği kesinleşir. Ürün miktarının belirlenmesinden önce mal sahibinin o ürün üzerinde yeme, hibe etme ve benzeri tasarruflarda bulunması da caiz olmaz. Ancak tahminle belirlendikten sonra bu gibi tasarruflarda bulunabilir.

IV. TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

Ticaret Mallarının Tanımı

Kazanç sağlamak amacıyla insanlar arasında el değiştiren eşyalara ticaret malı denir. Ticaret için kullanılan her türlü mal ticaret malıdır. Ticaret malları belli türdeki mallara indirgenemez. Şu halde para dışında kalan altın, gümüş, tahıl, meyve, davar, kumaş, araba, silah, akar, demir, çimento, kum, kereste, odun, hisse senedi ve sanayi ürünü gibi her türlü mal ticarete konu olur. Bu malların zekâtının verilmesinin sebebi, bunların ticaret niyetiyle mülk edinilmesidir. Çünkü ticaret yapmanın amacı, malın nemalandırılmasıdır.

Ticaret Mallarının Zekâta Tabi Olmasının Meşruiyet Dayanağı

Ticaret mallarının zekâta tabi olmasının meşruiyeti Kitap, sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır. Kazanılan malların bir kısmının zekât olarak verilmesi gerektiği Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden Allah yolunda harcayın."[1022]

Kazanç sağlamanın yollarından biri de ticaret yapmak olduğuna göre, ticaret mallarının bir kısmını zekât olarak vermek gerekir. Yukarıdaki ayet-i kerimede, kazanılan malların bir kısmını Allah yolunda harcamak emredilmektedir. Emir, farzlık ifade eder. Farz olan harcama ise zekâttır.

Ticaret mallarının zekâta tabi oluşunun sünnetteki deliline gelince, sahabe-i kiramdan Ebu Zerr (r.a), bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

[1021] Ebu Dâvûd, Zekât, 15.
[1022] Bakara, 2/267.

سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ :« فِى الإِبِلِ صَدَقَتُهَا ، وَفِى الْغَنَمِ صَدَقَتُهَا ، وَفِى الْبَقَرِ صَدَقَتُهَا ، وَفِى الْبَزِّ صَدَقَتُهُ ».

Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Devede zekât vardır. Davarda zekât vardır. Sığırda zekât vardır. Bezde zekât vardır."*[1023]

Bu hadiste geçen bez kelimesi, manifaturacıların satmak için yanlarında bulundurdukları bez ve diğer kumaşları kapsamına almaktadır. Bez kelimesinin Arapçada silah anlamına da geldiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Şu halde ticaret yapmak için bulundurulan bez ve kumaş ile silah zekâta tabi mallar kapsamına girmektedir. Ticaret için bulundurulan diğer mallar da bunlara kıyaslanarak zekâta tabi tutulmuşlardır. Çünkü bunların elde bulundurulmasındaki illet aynıdır ki o da kazanç sağlamaktır. Bu konudaki başka bir rivayette de sahabe-i kiramdan Semüre b. Cündüb (r.a) şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اَللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا; أَنْ نُخْرِجَ اَلصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِي نُعِدُّ لِلْبَيْعِ.

"Resulullah (s.a.s), satmak için hazırda bulundurduğumuz mallar için zekât vermemizi emrederdi."[1024]

Bu hadis, ticaret için elde bulundurulan malların zekâta tabi olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.

Ticaret mallarının zekâta tabi oluşunun icma deliline gelince, bütün ilim ehli kimseler bu malların zekâta tabi olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Ticaret Mallarının Zekâta Tabi Olmasının Şartları

Ticaret yapmakta olan kişinin, bazı şartların gerçekleşmesi durumunda malının kırkta birini zekât olarak vermesi gerekir. Ticaret mallarının zekâta tabi olması için şu altı şartın gerçekleşmesi gerekir:

1. Tüccarın elinde bulunan mallar, satın alma şeklinde bir bedel ödenerek mülk edinilmiş olmalıdır. Bir şahıs ticaret yapmak maksadıyla peşin veya vadeli olarak mal satın alırsa, bu mal ticaret malı olduğu için zekâta tabi olur. Ama tüccar da olsa bir kişinin elinde bulunan mal, miras, vasiyet ve hibe gibi yollarla bedel ödemeksizin mülkiyetine geçmiş ise, bu malda ticaret niyetiyle tasarrufta bulunmadıkça zekâtını vermesi gerekmez.

2. Kişi elinde bulunan malı satın alırken, satın alma akdinin hemen ardı sıra veya henüz akdin yapıldığı mekânda iken bu malla ticaret yapmaya niyet etmiş ise, bu malı zekâta tabi olur. Sözü edilen şekilde bu malla ticaret yapmaya niyet etmezse bu malı zekâta tabi olmaz. Zekâtla yükümlü olması için, sermayenin tamamını mala bağlayıncaya kadar her mal alışta ticaret niyetini yenilemelidir.

[1023] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Zekât, 82, IV, 147.
[1024] Ebu Dâvûd, Zekât, 3.

Sermayenin tamamı bu şekilde mala bağlandıktan sonra artık her alışveriş için ticarete niyet etmeye gerek kalmaz. Çünkü önceki niyetler nedeniyle ticaret hükmü malın tamamını kapsamına almış olur.

3. Elde bulunan malın ticaret niyetiyle saklanmış olması. Bunu kullanım için bulundurmaya niyetlenirse, zekâtın vücubu için şart olan bir yılı doldurma süreci durur. Daha sonra bu malla ticaret yapmak isterse, ticaret niyetini yenilemesi gerekir. Bu niyeti de o malda yapacağı ticari tasarrufa bitişik olarak yapmalıdır.

4. Ticaret malı, mülk edinildikten sonra üzerinden bir yıl geçmiş olmalıdır. Bir yıl geçmedikçe zekâtının verilmesi gerekmez. Bu ticaret malı, nisap miktarındaki peşin bir para ödenerek mülk edinilmiş ise veya mülk edinilmesi için peşin olarak ödenen para nisap miktarından az olur da mal sahibi bu parayı nisap miktarına ulaştıracak başka paraya da sahipse, her iki durumda da yanındaki ticaret malı zekâta tabi olur. Tabii yine üzerinden bir yıllık sürenin geçmiş olması şarttır.

5. Ticaret mallarının tümü yıl içinde nisaptan az miktardaki bir paraya çevrilmiş olmamalıdır. Eğer bu malların tümü yıl içinde nisaptan az miktardaki bir paraya çevrilmiş ise, bir yıllık sürenin geçme şartı işlemez; zekâtının verilmesi de gerekmez. Zekât yükümlüsü bu parayla başka bir ticaret malı satın alırsa bir yıllık süre, bu malı satın aldığı tarihten itibaren işlemeye başlar. Önce geçmiş olan süre hesaba katılmaz. Ama kişi, yanındaki ticaret malının bir kısmını nisap miktarından az olan bir paraya çevirir, bir kısmını da mal olarak bırakırsa veya bu malların hepsini yıl sonunda para veya eşya cinsinden bir şeyler karşılığında satarsa, bir yıllık süre kesilmez, işlemeye devam eder.

6. Ticaret mallarının değeri yıl sonunda nisap miktarına ulaşırsa zekâtını vermek gerekir. Çünkü zekâtta yılın hem başı hem sonu değil, sadece sonu esas alınır. Ticaret malı, meralarda beslenen hayvanlar veya meyve cinsinden bir şeyler olur da hem miktar hem de kıymet bakımından nisaba ulaşırsa zekât, bu malların bizzat kendilerinden verilir. Eğer bu tür malların kıymet veya miktarından sadece biri nisaba ulaşmışsa; miktar bakımından nisaba ulaşması durumunda zekâtı, miktarına göre kendi parçasından ödenir. Eğer kıymet bakımından nisaba ulaşmışsa zekâtı, ticaret malı hükümlerine göre verilir. Miktarı nisaptan aşağı inmedikçe ticaret mallarının zekâtının her yıl yeniden verilmesi gerekir. Bunların zekâtını veriş keyfiyetine gelince; malların değeri, satın alındıkları para cinsine göre altın veya gümüş nisabı göz önünde tutularak takdir edilir. Para dışındaki şeylerle satın alınmış yani takas yoluyla elde edilmişlerse bu malların değeri, bulundukları yerde en fazla revaçta bulunan para ile takdir edilir. Değer takdiri için yıl sonunda iki âdil kişinin bulunması gerekir. Çünkü bu kişiler, malın değerini takdir etmede bilirkişilik yapacaklardır. Bunların da bir kişiden fazla olması gerekir. Ticaret mallarında zekât oranı kırkta birdir.

Ticaret mallarının değeri takdir edilip zekâtının ne kadar olacağı hesaplanırken şu hususların da göz önünde bulundurulması gerekir:

1. Alışveriş yaparak kazanç sağlamak için değil de gelirinden yararlanmak amacıyla satın alınan veya hibe edilme yahut miras kalma gibi yollarla elde edilen bağ, bahçe ve bina gibi taşınmaz malların mülkiyeti zekâta tabi değildir. Ancak bunlardan elde edilen gelirin zekâtının verilmesi gerekir. Yıl sonunda başka ticaret malları varsa, bu gelirler ona eklenir ve hepsinin zekâtı birlikte verilir. Başka ticaret malları bulunmasa bile sadece bu gelirler nisap miktarına ulaşıyorlarsa zekâtlarının verilmesi gerekir.

2. İş yerleri, çalışma tezgâhları, fabrikalar, dükkânlar, çeşitli iş makinaları, ilim kitapları ve sanat sahiplerinin iş aletleri zekâta tabi değildir. Ancak bütün bunlar, işte kullanılmak için değil de satıp kâr sağlamak için satın alınmışlarsa, ticaret malı sayıldıklarından zekâta tabi olurlar.

Sanayi maddesinin terkibine dâhil edilmek üzere hazır bulundurulan; otomobil üretiminde kullanılan demir ile sabun üretiminde kullanılan zeytinyağı gibi maddeler, sanayicinin yanında bir seneyi doldurmuşlarsa, seneyi doldurdukları esnada satın alınabilecekleri pahalarına göre kıymet tespitleri yapılarak zekâtlarının verilmesi gerekir. Kesilip konserve yapılmak üzere hazır bulundurulan hayvanlar ile yine konserve yapılmak üzere hazır bulundurulan nebatat da bu hükme tabidir. Sanayi mamulünün terkibine dâhil olmayan yardımcı maddelere gelince, demirbaşlarda olduğu gibi bunlar da zekâta tabi değildirler.[1025]

3. Ticaret malları yıl sonunda, tedavülde bulunan paraya göre değer takdiri yapılarak zekâtlandırılır. Hesaplanırken de kârı ile beraber hesaplanmalıdır. Hem sermayenin hem de kârın zekâtını vermek gerekir. Örneğin bir tüccar 1 milyon TL ile işe başlamış ve yıl sonunda parası 1, 5 milyon TL olmuş ise, 1, 5 milyon TL'nin zekâtı olarak 375 bin TL vermesi gerekir. Bundan anlaşılıyor ki kâr, sermayeye tabidir. Ayrıca kârın da üzerinden bir yılın geçmesi şart değildir.

Zekât Olarak Verilmesi Gereken Malın Kıymetinin Para Olarak Verilmesi

Nakitlerin zekâtının nakit olarak verilmesi gerektiği hususunda Şafii bilginleri arasında görüş birliği vardır. Dolayısıyla nakit sahibinin, zekât olarak vermesi gereken nakdin yerine aynı değerde başka bir malı fakire vermesi caiz olmaz. Bir kimse nakit para olan zekâtını dağıtmak üzere bir vekile veya zekât işinde çalışan bir görevliye verirse, bunun nakit olarak fakirlere verilmesi gerekir. Yani bu parayla giyecek veya gıda maddesi alıp fakirlere dağıtamazlar. Nakitlerin

---

[1025] Şemsü'd-Din Serahsî, El-Mebsut, Beyrut 1993, II, 198; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/398; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, X, 7960.

zekâtının kendi cinsiyle ödenmesi gerektiğine dair hüküm nass ile sabittir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَالَّذِينَ فِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌۙ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِۖ

"Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir."[1026] Konuyla ilgili bir rivayette de şöyle buyurulmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنْ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَّةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمًا وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ

Hz. Ali (r.a)'den rivayet: Resulullah (s.a.s) buyurdular ki: *"Sizi (ticari olmayan) atın ve kölenin zekâtından affettim. Öyle ise gümüş paralarınızın zekâtını verin. Bunun her kırk dirheminden bir dirhem vereceksiniz. Ancak yüz doksan dirheme zekât düşmez. İki yüz dirheme ulaştığında beş dirhem verilecektir."*[1027]

Hayvanların zekâtını da kendi cinslerinden vermek gerekir. Zekât olarak verilmesi gereken hayvanın yerine kıymeti kadar para vermek caiz olmaz. Bununla ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

فِى كُلِّ ثَلاَثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبِيعَةٌ وَفِى كُلِّ أَرْبَعِينَ بَقَرَةٌ مُسِنَّةٌ

"Her otuz sığır için erkek veya dişi bir buzağı zekât olarak verilir. Her kırk sığır için de bir müsinne (üçüncü yaşında dişleri çıkan sığır) zekât olarak verilir."[1028]

Ancak bazı zaruret hâlleri bu hükümden istisna edilmiştir. Mesela beş deve için zekât olarak verilmesi gereken bir koyun, araştırılıp da bulunamazsa, mal sahibi bu koyunun değerini takdir edip para olarak verebilir.

Ticari maksatla elde bulundurulan ekin ve meyvelerin zekâtında da aynı hüküm uygulanabilir. Konuyla ilgili bir rivayet şöyledir:

أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ :« فِيمَا سَقَتِ الْأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشورُ ، وَفِيمَا سُقِىَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ »

"Resulullah (s.a.s) buyurdular ki: 'Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerden (zekât olarak) öşür (onda bir) alınır. (Hayvan ve) dolapla sulananlardan ise öşrün yarısı (yirmide bir) zekât alınır.'"[1029]

Bu hadis-i şerifin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi zekât, ürünün kendisinden verilecektir. Zekât olarak verilmesi gereken ürünün yerine kıymetine eşit mik-

---

[1026] Me'âric, 70/24-25.
[1027] Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, IX, 177; Dârekutnî, Sünen, II, 126.
[1028] Tirmizî, Zekât, 5.
[1029] Müslim, Zekât, 7; Ebu Dâvûd, Zekât, 1; Nesâî, Zekât, 25.

tarda para veya başka bir şey verilemez. Unutulmamalıdır ki zekât bir ibadettir. İbadetlerde teabbüdilik esastır. İfa edilişlerinin nicelik ve niteliklerine ilişkin ilahi emre uymak gerekir. Bu ölçüler, akıl yürütülerek değiştirilemez.[1030]

Şunu da belirtmeliyiz ki, ticaret için elde bulundurulan mallar, içinde bulunulan ülkenin parasıyla değer takdiri yapıldıktan sonra bu malların zekâtının o ülkenin parasıyla ödenmesi gerekir. Fetvaya esas olan görüş budur.[1031]

Hanefi mezhebine göre malların zekâtının kendi cinsinden verilmesi asıl olmakla beraber, eğer fakir için daha yararlı olacaksa fakirin yararı göz önünde bulundurularak malın zekâtı olarak verilecek kısmın kıymetini vermek caiz olur.

Mudarebe Ortaklığında Zekât

Kârı bölüşmek üzere bir kişinin başka birine para verip ticaret yaptırmasına mudarebe/kırad denir. Bu ortaklık sözleşmesi, sermaye bir kişiden, emek de diğer kişiden olmak şeklinde yapılır. Böyle bir ortaklıkta sermaye sahibi, sermayesinin ve elde ettiği kâr payının zekâtını verir. Emekçi de kendi payına düşen kârın zekâtını verir. Tabii bu kâr payının ortaya çıkmasından itibaren bir yıllık sürenin geçmiş olması da şarttır. Çünkü bu kâr payı, ortaya çıktıktan sonra kendisinin mülkiyetine geçmektedir.[1032]

Müşterek Malların Zekâtı

Tanımı

Ortaklık veya benzer bir amaçla iki veya daha fazla kişiye ait olup bir arada bulundurulan mallara müşterek mal denir. Davarlar, ekinler, meyveler, para ve ticaret eşyaları birden fazla kişinin müşterek malı olabilir ve bunlar zekâtlandırılma konusunda bir kişinin malı gibi kabul edilir.

Müşterek Malların Zekâta Tabi Oluşunun Şer'î Dayanağı

Müşterek malların zekâta tabi oluşunun şer'î dayanağı hususunda Enes (r.a), görevli olarak Bahreyn'e gönderildiğinde Halife Hz. Ebu Bekir tarafından kendisine zekât konusunda bir mektup gönderildiğini rivayet etmiş; bu mektupta Peygamber (s.a.s) Efendimizin zekât konusundaki şu buyruğunun yer aldığını ifade etmiştir:

لَايُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلَايُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ

1030 Nevevî, El-Mecmu', V, 404.

1031 Nevevî, El-Mecmu', VI, 27-28; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 75.

1032 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1879; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 75.

"Ayrılmış mallar, zekâtı artar veya eksilir korkusuyla birleştirilmez, birleştirilmiş olanlar da ayrılmazlar."[1033]

Bu hadis-i şerifte de görüldüğü gibi Peygamberimiz (s.a.s), nisap miktarının altına düşsün ve dolayısıyla zekât vermesinler diye ortakların müşterek mallarını birbirinden ayırmalarını yasaklamıştır. Aynı şekilde az zekât vermek için, birbirinden ayrı olan mallarını birleştirmelerini de yasaklamıştır. Mesela birbirinden ayrı olarak 40'ar tane koyunu bulunan kişilerden her birinin zekât olarak 1'er tane koyun vermesi gerekir. Ancak bunların –40'tan 120'ye kadar olan koyunlardan da sadece bir koyun zekât verileceğini düşünerek– üçünün birlikte sadece bir koyun zekât vermek için mallarını birleştirip müşterek hâle getirmeleri caiz olmaz.

Müşterek Mallardaki Ortaklığın Zekâta Etkisi

Müşterek mallardaki ortaklığın zekâta etkisi olur. İki veya daha fazla kişinin müşterek malı zekât bakımından bir kişinin malı gibi kabul edilir. *(Hanefi mezhebine göre müşterek mallardaki ortaklığın zekâta etkisi olmaz.)* Bu ortaklık bazen malın zekâta tabi olmasını gerektirir. Mesela iki kişinin ayrı ayrı 20'şer koyunu veya birinin 10 diğerinin 30 koyunu olsa, ikisinin koyunlarının toplamı 40 tane olsa bile ikisi de zekât vermekle yükümlü olmaz. Ama ikisi mallarını birleştirip ortak olurlarsa ortaklık koyunlarının sayısı 40'ı bulacağı için zekât olarak 1 koyun vermeleri gerekir.

Müşterek mallardaki ortaklık bazen verilmesi gereken zekât miktarının azalmasına da sebep olabilir. Mesela 40'ar koyunu olan iki kişiden her birinin zekât olarak 1'er koyun vermesi gerekirken, bu iki kişi ortak olup koyunlarını birbirlerine katacak olurlarsa, müşterek koyunlarının sayısı 80'i bulsa bile zekât olarak sadece 1 koyun vermeleri gerekir ki bu da her birinin hissesinden yarım koyun çıkması demektir. Oysa ortak olmasalardı her birinin 1'er koyun vermesi gerekecekti. Aynı şekilde 40'ar koyunu olan üç kişiden her birinin zekât olarak 1'er koyun vermesi gerekirken, bu üç kişi ortak olup koyunlarını birbirlerine katacak olurlarsa, müşterek koyunlarının sayısı 120'yi bulsa bile zekât olarak sadece 1 koyun vermeleri gerekir ki bu da her birinin hissesinden 1/3 koyun çıkması demektir. Oysa ortak olmasalardı her birinin 1'er koyun vermesi gerekecekti.

Müşterek mallardaki ortaklık bazen ortaklardan birinin zekât yükünün hafiflemesine, diğerininkinin ağırlaşmasına da sebep olabilir. Mesela iki kişiden birinin 40, diğerinin 20 koyunu olsa bunlardan 40 koyun sahibinin zekât olarak 1 koyun vermesi gerekirken, 20 koyun sahibi olan diğerinin bir şey vermesi gerekmez. Ama ikisi mallarını birleştirip ortak olurlarsa ortaklık koyunlarının sayısı 60'ı bulacağı için zekât olarak 1 koyun vermeleri gerekir. Bu durumda 40 koyun sa-

---

[1033] Buhârî, Zekât, 33-35; Ebu Dâvûd, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 5.

hibinin zekât olarak verilen 1 koyunun 2/3 ünü, 20 koyun sahibinin ise 1/3'ünü karşılaması gerekir. Oysa 20 koyun sahibi ortak olmasaydı zekât vermeyecekti.

Müşterek mallardaki ortaklık bazen zekât yükünü hafifletmeyeceği gibi ağırlaştırmaz da. Mesela 100'er koyunu olan iki kişiden her birinin zekât olarak 1'er koyun vermesi gerekirken, bu iki kişi ortak olup koyunlarını birbirlerine katacak olurlarsa, müşterek koyunlarının sayısı 200'ü bulsa bile bu koyunların toplamı için zekât olarak 2 koyun vermeleri gerekir ki, her birinin payına 1 koyun düşer. Ortak olmasalardı yine 1'er koyun vermeleri gerekecekti. Görüldüğü gibi bu örnekteki ortaklık, zekât yükünün ne hafiflemesine ne de ağırlaşmasına yol açmaktadır.[1034]

Müşterek Malların Kısımları

Müşterek mallar iki kısma ayrılır:

1. Karma ortaklığı: Zekâtla yükümlü olan iki kişinin zekâta tabi, nisap miktarına ulaşmış ve mülkiyetlerine geçişinden itibaren üzerinden bir yıl geçmiş aynı cinsten mala ortaklaşa sahip olmalarıdır. Bu ortaklıkta mallar birbirinden ayrı değildir. Mesela kırk tane koyunu bulunan iki ortaktan her biri bu kırk koyunun yarısına sahiptir. Ama her birinin hangi koyuna sahip olduğu belli değildir. Aynı şekilde miras kalma veya satın alma yoluyla elde ettikleri ticaret malları, hububat ekili veya meyveli ağaçların dikili olduğu tarlalarında da bu ortaklar malın belli bir kısmının değil tamamının her kısmına ortaktırlar.

2. Civar ortaklığı: Bu, önceki gibi asli bir ortaklık değil de sırf komşuluk ve yan yana bulunma bağıyla zekât yükümlüsü iki kişinin ayrı ayrı mülkiyetlerinde bulunan ve nisaba ulaşmış olan malların bir arada bulunmasıdır. Bu ortaklıkta iki mal, karma bir karışım olarak değil de maliklerden her birinin mülkiyeti belli olarak sadece bir arada bulunurlar. İki ortağın malı birbirine karışmaz; diledikleri zaman mallarını birbirinden ayırabilirler. Mesela 20'şer koyunu olan iki kişinin her birinin koyunları başkalarınınkinden ayırd edilebilecek nitelikte belli olur ve bu kişiler merada otlatmak ve süt sağımına birlikte gitmek için koyunlarını bir araya getirir, böylece koyunlarının sayısı nisap miktarına ulaşırsa, üzerlerinden bir yıl geçtiğinde bu koyunlar tek kişinin malıymış gibi zekâtlandırılır.

Yine bir kişinin başkalarınınkinden ayırt edilebilecek nitelikte belli miktarda kumaşı bulunur ve bir başkasının da aynı şekilde bir miktar kumaşı bulunur ve ikisi ticaret yapmak için kumaşlarını bir araya getirirlerse, üzerinden bir yıl geçtiğinde kumaşlar tek bir kişinin malı gibi zekâta tabi olur.[1035]

Yukarıda açıklanan ortaklıklardan hangisinin kapsamına girerse girsin müşterek bir mal; nisap miktarına ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse, tek bir kişinin malı gibi zekâta tabi olur.

[1034] Nevevî, El-Mecmu', V, 407.
[1035] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebir, III, 136.

Hanefi mezhebine göre müşterek mallarda ortaklardan her birinin payı diğerinkinden bağımsız olarak nisap miktarına ulaşmıyorsa zekâta tabi olmaz. Ama her birinin malı müstakil olarak nisap miktarına ulaşıyorsa, mesela 80 koyuna sahip olan iki ortaktan her biri kırkar adet koyuna sahipse, her birinin zekât olarak birer koyun vermesi gerekir.[1036]

Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: *"Ayrılmış mallar, zekâtı artar veya eksilir korkusuyla birleştirilmez, birleştirilmiş olanlar da ayrılmazlar."*[1037]

Yani ortaklardan her birinin payı diğerininkinden ayrı ve belli ise, nisaba ulaşması ve zekâtının verilmesi için biri diğeriyle birleştirilmemelidir. Eğer mallar birleşik iseler, zekâtı verilmemesi veya az verilmesi için onları birbirinden ayırmamak gerekir. Mesela bir yıl boyunca kırk koyuna sahip olan iki ortak, zekât vermemek için yıl sonunda ortaklıktan ayrılıp her biri kendi payına düşen yirmi koyunu alırsa; zekât korkusuyla birleşik mallarını ayırmış olurlar. Dolayısıyla vebal altına girerler. Ya da bir yıldan birkaç gün az bir süreyle kırkar adet koyuna sahip olan iki kişi, yıl sonunda zekât olarak her biri birer koyun vermemek için ayrı olan mallarını birleştirip ortak olur ve seksen koyun için bir koyunu zekât olarak verirlerse, yine aynı şekilde vebal altına girerler.

Müşterek Malların Zekâta Tabi Olmasının Şartları

Hem karma hem de civar ortaklıklarındaki müşterek malların tek kişinin malı gibi zekâtlandırılması için gerçekleşmesi gereken şartlar şunlardır:

1. Müşterek malın sahipleri zekât ehliyetine sahip olmalıdır. Müşterek malın sahibi ortaklardan biri gayrimüslim ise müşterek maldan zekât vermek gerekmez. Çünkü gayrimüslimler zekât mükellefi değildirler. Ama Müslüman ortağın müşterek maldaki hissesi yalnız başına nisap miktarına ulaşıyorsa, o kendi hissesinin zekâtını vermekle yükümlü olur. Kendisinin hissesi yalnız başına nisap miktarına ulaşmıyorsa bir şey vermesi gerekmez.

2. Müşterek mal saime hayvan, hububat, hurma ve üzüm gibi zekâta tabi mallardan olmalıdır. Ama müşterek mal yemle beslenen hayvanlar gibi zekâta tabi mallardan değilse, müşterek olması onun zekâta tabi olmasını gerektirmez.

3. Her iki mal koyun, sığır, deve, hurma, buğday, altın veya gümüş gibi aynı cins mallardan olmalıdır. Ama müşterek mallardan biri koyun, diğeri sığır ise, müşterek olmaları onlardan zekât verilmesini gerektirmez. Bu durumda zekât açısından her biri kendi başına değerlendirilir.

4. Müşterek mal nisap miktarına ulaşmış olmalıdır. Birbirine katılan müşterek mal nisap miktarında veya daha fazla olmalıdır. Bu malların toplamı nisap

---

[1036] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1930.
[1037] Buhârî, Zekât, 33-35; Ebu Dâvûd, Zekât, 4; Nesâî, Zekât, 5.

miktarından az ise bunlardan zekât verilmesi gerekmez. Zekât verilmesi için bu müşterek mal, ortaklardan birinin ortaklık dışında kalan diğer mallarına eklenmez. Mesela 20'şer koyunu bulunan iki kişi bu koyunlarından 1'er tanesini ayrı tutarak 19'ar koyunlarıyla ortaklık kurarlarsa, ortaklık malın toplamı 38 koyun eder. Bilindiği gibi 38 koyun nisap miktarına ulaşmadığı için zekâta tabi olmaz. Zekât verilmesi için bu 38 koyun ortaklık dışında kalan 2 koyuna eklenmez. Ama kişinin ortaklık olmayan kendi mülkiyetindeki mallar aynı cinsten iseler, zekât hesaplamasında birbirine eklenirler.

5. Müşterek mal, zekâta tabi olması için yıllanması gereken mallardansa, ortaklık bir yıl süreyle devam etmiş olmalıdır. Ancak ekin ve meyveler gibi yıllanma şartı aranmayan ürünlerdeki ortaklıkta böyle bir şart yoktur.

Müşterek malın üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla ilgili olarak şu örnekler verilebilir: Mesela iki kardeşten her birine 20'şerden olmak üzere ikisine toplam 40 koyun miras kalır ve bunlar paylarını ayırmayıp müştereklik bir yıl devam ederse, yıl sonunda bu koyunlar için 1 koyun zekât vermeleri gerekir. Aynı şekilde her biri 20'şer koyun satın alan iki kişi bu koyunlarını satın aldıkları ayda birbirine katıp müşterek hâle getirirler ve bu koyunların üzerinden bir yıl geçerse, yıl sonunda 1 koyun zekât vermeleri gerekir. Ortaklardan her birinin hissesi nisap miktarında olsa da olmasa da, ortak olmalarından sonra ikisinin hissesinin toplamı nisap miktarına ulaşınca bu hüküm geçerli olur. Ama hisselerden ikisi veya biri ortaklıktan önce nisap miktarına ulaşmış ise, bir yıllık süre, ortaklık kurdukları tarihten itibaren değil, malın nisap miktarına ulaştığı andan itibaren başlar. Şöyle ki:

Ortaklar Muharrem ayında 40'ar tane koyun satın alır, sonra da Sefer ayında bu koyunlarını birbirine katıp müşterek hâle getirirlerse, ertesi yılın Muharrem ayında zekât vermeleri gerekir. Aynı şekilde ortaklardan biri Muharrem ayında 40 tane koyun satın alır, diğeri de Muharrem ayında 20 tane koyun satın alır ve koyunlarını Sefer ayında birbirine katıp müşterek hâle getirirlerse, 40 koyuna sahip olan ortağın ertesi yıl Muharrem ayında zekât olarak 1 koyun vermesi gerekir. Bunun verdiği 1 koyun ferdî mülkiyetin zekâtıdır. 20 koyun sahibi diğer ortağın ilk yılın sonunda zekât vermesi gerekmez. İkinci yılın sonuna gelindiğinde ise koyunlar bir kişinin malıymış gibi değerlendirilerek 1 koyun zekât olarak verilir. Ama bunu yarı yarıya iki ortak karşılar.

Yukarıda sıralanan beş şarta ek olarak civar ortaklığı şeklindeki müşterek mallara mahsus bazı şartlar daha vardır. O şartlar da şöyle sıralanabilir:

1. Müşterek olan hayvanların beslenişi birlikte olmalıdır. Şöyle ki: İki komşu hayvanlarını bir araya getirip birleştirirlerse; çobanları, meraya giden yolları, meraları, sulandıkları kaynak, süt sağma yerleri, ahırları ve damızlık koçlarının aynı olması şartıyla bir kişinin malıymış gibi zekâtları verilir.

2. Zekâta tabi müşterek mal ticari ise dükkân, ambar, ölçek, terazi ve bekçisinin aynı olması; ekin ya da meyve ise kurutma, harmanlama ve ayıklama yeri ile bekçisinin aynı olması şarttır.[1038]

Bu şartları taşıyan ortaklığın zekâtı bir kişinin malıymış gibi ödenmekle beraber, ortaklardan her biri üzerine düşen zekât payını öder.

V. HAYVANLARIN ZEKÂTI

Zekâta tabi olan hayvanlar, ehlî olan deve, sığır (manda da sığır kapsamındadır), koyun ve keçi cinsinden ibarettir. Bu cins hayvanlarda zekâtın farz oluşunun delili, Salim'in, babası Abdullah b. Ömer (r.a.)'den yapmış olduğu şu rivayettir: *"Resulullah (s.a.s), (mallardan alınması gereken) zekâtların miktarını belirten bir mektup yazmıştı. Bunu zekât memurlarına göndermeden vefat etti. Resulullah (s.a.s), o mektubu kılıcının yanına asmıştı. Hz. Ebu Bekir (r.a) vefat edinceye kadar o mektupla amel etti. Sonra Hz. Ömer (r.a) de vefat edinceye kadar onunla amel etti. Mektupta şunlar yazılıydı: Beş devenin zekâtı bir koyundur…"*[1039]

Yukarıda sayılanlar dışındaki hayvanlar zekâta tabi değildir. Buna göre at, katır, eşek vb. hayvanlar, ticaret maksadıyla bulundurulmadıkları takdirde zekâta tabi olmazlar. Nitekim Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِى عَبْدِهِ وَلاَ فَرَسِهِ صَدَقَةٌ

"Müslüman, kölesinden ve atından dolayı zekât vermekle yükümlü değildir."[1040]

Deve, sığır ve davarlar, üç şartla zekâta tabi olurlar:

1. Bu hayvanların zekâta tabi olmaları için, besili olmayıp otlaklarda otlanmaları şarttır. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ

"Saime olan develerin her kırk tanesi için iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir deve zekât olarak verilir."[1041]

Otlaklarda otlanan hayvanlara saime denir. Saime hayvan, sahibi veya sahibince görevlendirilen kişi tarafından yılın tamamında sahipsiz meralarda otlatılan hayvandır. Ama bir hayvan genelde aç kalmaya dayanamayacağı bir süre kadar yemle beslenecek olursa, saime olma statüsünden çıkıp besili hayvan statüsüne geçer ve zekâta tabi olur. Bir hayvanın genelde aç kalmaya dayanamayacağı süre ise üç gündür. Buna göre sahibi tarafından üç gün müddetle yem verilerek

---

1038 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 560; Nevevî, El-Mecmu', V, 412; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 87-89.

1039 Tirmizî, Zekât, 4; Ebu Dâvûd, Zekât, 4; İbn Mâce, Zekât, 9.

1040 Müslim, Zekât, 2.

1041 Nesâî, Zekât, 4.

beslenen bir hayvan senenin diğer günlerinde merada otlayarak beslenmiş olsa bile zekâta tabi olmaz.[1042]

Bir kişi kendi mülkiyetindeki tarladan ot ve yonca gibi şeyleri biçip hayvanlarına yedirecek olursa bu besleyişi onları saime olmaktan çıkarmaz ve zekâtlarının verilmesi gerekir. Çünkü bu otlar diğer yemler kadar pahalı değildir. Bunların tarladan biçilmeleri fazla bir emek ve masraf gerektirmez. Dolayısıyla zekâtlarının verilmesi gerekir.[1043]

Saimelik şartını tamamıyla taşıyan hayvanlar, binek olarak kullanmak, tarlayı sürmek veya yük taşımak gibi bir işte çalıştırılmak üzere elde bulundurulurlarsa zekâta tabi olmazlar. Bu hususta Abdullah b. Abbas (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

لَيْسَ عَلَى الْعَوَامِلِ شَيْءٌ

"Çalışan hayvanlar için zekât yoktur."[1044]

2. Bu hayvanlar nisap miktarına ulaşmış olmalıdırlar. Bunlar nisap miktarına ulaşmaz veya yemle beslenip herkese açık ve sahipsiz meralarda otlayarak beslenmezlerse zekâta tabi olmazlar. Bu hayvanlar, binmek veya tarlada çalıştırılmak maksadıyla elde bulundurulurlarsa yine zekâta tabi olmazlar.

3. Bu hayvanların üzerinden bir yıl geçmiş olmalıdır. Ancak yıl içinde doğan yavrular bu şartın dışında tutulmuşlardır. Bunlar büyüklerine tabidirler. Büyüklerinin üzerinden bir yıl geçmesiyle hepsinin zekâtının ödenmesi vacip olur.[1045]

Yıl içinde satın alma, hibe edinme, miras kalması gibi yollarla edinilen hayvanlar, zekâtlandırma hususunda elde mevcut bulunan hayvanlara eklenmezler. Aksine bunlar kişinin mülkiyetine girmesinden sonra bir yıl doldurduklarında zekâtlarının verilmesi gerekir.

Develerin Zekâtı

Develerin ilk zekât nisabı beş tanedir. Develerinin sayısı beşten az olan kişi zekât vermekle yükümlü değildir. Beş devesi bulunan bir kişi, bunlar için zekât olarak bir yaşını doldurmuş bir koyun veya iki yaşını doldurmuş bir keçi verir.

Yirmiye kadar her beş deve için bir koyun veya bir keçi verir.

Develerin sayısı yirmi beşi bulunca bunlar için bir binti mehad/bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir deve verir. Buna binti mehad denmesinin sebebi, anasının –kendisi fiilen hamile kalmasa bile– hamile kalabilecek konuma

---

1042 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 563.
1043 Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 43.
1044 Ebu Dâvûd, Zekât, 4.
1045 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 561.

gelmesidir. Binti mehad, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girinceye kadar bu adı taşır. Bunun erkek olanına ibni mehad denir.

Develerin sayısı otuz altıyı bulunca bunlar için bir binti lebun/iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi bir deve verir. Buna binti lebun denmesinin sebebi, anasının başka bir yavru doğurmuş olması ve bu nedenle de sütlenmesidir. Bunun erkek olanına ibni lebun denir.

Develerin sayısı kırk altıyı bulunca bunlar için bir hıkka/üç yaşını tamamlayıp dört yaşına girmiş bir deve verir. Buna hıkka denmesinin sebebi, kendisine binmeyi, yük yüklemeyi ve erkek deve ile çiftleşmeyi hak etmesidir. Dört yaşına tamamlayıp beş yaşına girinceye kadar bu adı taşır.

Develerin sayısı altmış biri bulunca bunlar için bir cez'a/dört yaşını tamamlayıp beş yaşına girmiş bir deve verir.

Develerin sayısı yetmiş altıyı bulunca bunlar için iki tane binti lebun verir.

Develerin sayısı doksan biri bulunca bunlar için iki tane hıkka verir.

Develerin sayısı yüz yirmi biri bulunca bunlar için üç tane binti lebun verir.

Bundan sonraki her kırk deve için bir binti lebun, her elli deve içinse bir hıkka verir.[1046]

Hanefi mezhebine göre develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca, fariza yeniden başlar. Böylece yüz yirmiden fazlasının zekâtı, ilk nisabın zekâtı gibi olur. Yüz yirmiden sonraki her beş deve için, iki hıkkaya ek olarak birer koyun/keçi verilir. Bu hesap yüz kırk beşe kadar yapılır. Yüz kırk beş deve için iki hıkka ve bir de binti mehad verilir.

Develerin sayısı yüz elliyi bulunca, üç hıkka verilir. Yüz elli beşten sonraki her beş deve için, üç hıkkaya ek olarak birer koyun/keçi verilir. Bu hesap yüz yetmiş dörde kadar devam eder.

Develerin sayısı yüz yetmiş beşi bulunca, bunlar için üç hıkka ve bir de binti mehad verilir. Yüz seksen altı deve için üç hıkka ve bir de binti lebun verilir.

Develerin sayısı yüz doksan altıyı bulunca, bunlar için dört hıkka verilir. Bu ölçü iki yüze kadar devam eder. Develerin sayısı iki yüzü bulunca da dört hıkka veya beş tane binti lebun verilir. Bundan sonra fariza yeniden başlar.

İki yüzden sonraki her beş deve için, dört hıkka veya beş tane binti lebuna ek olarak birer koyun/keçi verilir.

Develerin sayısı iki yüz yirmi beşi bulunca bunlar için dört hıkka veya beş binti lebuna ek olarak bir binti mehad verilir.

[1046] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 548-549.

Develerin sayısı iki yüz otuz altıya varınca beş tane hıkka verilir. Bu hesap iki yüz elliye kadar devam eder. İki yüz elliyi geçerse, önceki hesaplarda her beş deve için uygulanan hesabın aynısı uygulanır.

Sığırların Zekâtı

Sığırların ilk zekât nisabı otuz tanedir. Sığırlarının sayısı otuzu bulmayan kimsenin zekât vermesi gerekmez. Otuz tane sığırı bulunan bir kişi, bunlar için zekât olarak bir tebi'/bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş bir buzağı verir. Buna tebi' denmesinin sebebi, anasının peşinden ayrılmayıp onunla birlikte meraya gidip otlanmasıdır. Tebiin dişisini vermek daha faziletlidir.

Sığırların sayısı kırka varınca, bunlar için bir müsinne/iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş bir dana verilir. Buna müsinne denmesinin sebebi, dişlerinin tamamının çıkmış olmasıdır. Erkek müsinnenin verilmesi geçerli olmaz. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre, bir müsinnenin yerine iki tebiin verilmesi de yeterli olur.

Hanefi mezhebine göre müsinnenin erkeğiyle dişisi arasında bu hususta fark yoktur.

Sığırların sayısı kırkı geçerse, her otuz sığırda erkek veya dişi bir tebi'; her kırk sığır için de bir müsinne verilir.

Sığırların sayısı altmışı bulunca, bunlar için iki erkek veya dişi tebi'verilir.

Yüz sığır için, bir müsinne ve iki tebi'verilir.

Yüz on sığır için, iki müsinne ve bir tebi'verilir.

Yüz yirmi sığır için, dört tebi'veya üç müsinne verilir. Bu hesap böyle devam edip gider. İki nisap arasındaki küsurat zekâttan muaftır.

Hanefi mezhebine göre de iki nisap arasındaki küsurat zekâttan muaftır. Ancak kırk ile altmış arasındaki küsurat böyle olmayıp zekâta tabidir. Artan fazlalık oranında müsinne değeri verilir. Mesela kırk sığıra bir sığır eklenirse, zekât olarak bir müsinnenin değerinin kırkta biri verilir. Kırktan fazla iki sığır bulunursa, bir müsinne ve bir müsinnenin değerinin yirmide biri verilir. Bu hesaplama altmış sığıra kadar uygulanır.

Davar/Koyun ve Keçilerin Zekâtı

Davarın ilk zekât nisabı kırktır. Davarlarının sayısı kırktan az olan kimse zekât vermekle yükümlü değildir. Kırk davarı olan bir kişinin zekât olarak bir tane vermesi gerekir. Buna göre kaç koyundan veya keçiden kaç koyun veya kaç keçi zekât verileceği aşağıdaki cetvelde belirtilmiştir:

40-120 koyun veya keçiden 1 koyun veya 1 keçi zekât olarak verilir.

121-200 koyun veya keçiden 2 koyun veya 2 keçi zekât olarak verilir.

201-300 koyun veya keçiden 3 koyun veya 3 keçi zekât olarak verilir.

301-400 koyun veya keçiden 4 koyun veya 4 keçi zekât olarak verilir.

Zekât olarak verilecek koyun bir yaşını doldurmuş olmalıdır. Şayet doğumundan itibaren altı ay geçmiş de ön dişleri düşmüş ise, seneyi doldurmamış olsa da zekât olarak verilmesi caiz olur. Zekât olarak verilecek davar keçi ise, iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş olmalıdır.[1047]

Hanefi mezhebine göre bir yaşını doldurmuş olan keçi, gerektiğinde kurban edilebileceği gibi zekât olarak da verilebilir.

Zekât olarak verilecek davar, koyun da olsa keçi de olsa, zekâtı olarak verildiği deve, ayıplı ve kusurlu olsa da kendisinin ayıpsız ve kusursuz olması gerekir.

Koyunların zekâtı koyun, keçilerin zekâtı keçi olarak verilir. Koyun ve keçi karışık ise, zekâtı çoğunlukta olandan seçip vermek gerekir. İkisi de eşit sayıda iseler, keçi yerine koyun ya da koyun yerine keçi vermek, kıymet farkına riayet etmek kaydıyla caiz olur.

Zekât Olarak Verilecek Hayvanda Aranan Nitelikler

Zekât olarak verilecek hayvanda aranan nitelikler, zekâtları verilecek olan hayvanların mükemmellik veya noksanlıklarına göre değişir. Zekât olarak verilecek hayvanda şu beş husus noksanlık olarak değerlendirilir:

1. Hastalık: Kişinin sahip olduğu hayvanlar sağlıklı ise, onların zekâtları olarak verilecek hayvanların da sağlıklı olması gerekir. Hayvanları hastalıklı iseler, orta derecede hastalıklı olanlar, zekât olarak verilir ki, ne mal sahibi ne de kendilerine zekât verilen yoksullar zarara uğramasınlar.

Kişinin sahip olduğu hayvanların bir kısmı sağlıklı, bir kısmı hastalıklı olur da sağlıklı olanların sayısı nisap miktarına ulaşmakta ise, zekât olarak verilecek hayvan sayısı da bir tane ise hastalıklı olan hayvanın zekât olarak verilmesi caiz olmaz.

Kişinin sahip olduğu hayvanların yarısı sağlıklı, yarısı da hastalıklı olur ve zekât olarak verilecek hayvan sayısı iki tane ise, bir sağlıklı hayvan ile bir hastalıklı hayvan değerinde bir sağlıklı hayvanın verilmesi gerekir. Zira başkalarının almaya razı olmayacağı malların zekât olarak verilmesi caiz değildir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır."[1048]

[1047] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 549-550.
[1048] Bakara, 2/267.

2. Kusur: Kişinin sahip olduğu hayvanlar, satışta geri verme hakkını doğuracak derecede kusurlu iseler, hastalıklı hayvanların hükmüne tabi olurlar ki, yukarıdaki maddede buna değinilmişti.

3. Erkeklik: Kişinin sahip olduğu develerin tamamı dişi veya erkek - dişi karışık olursa, bunların zekâtının erkek develerden verilmesi caiz olmaz. Ancak kişinin sahip olduğu develer 25 tane olup bunların zekâtı olarak vermek için bir binti mehad (bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir deve) bulamazsa bunun yerine bir ibni lebun (iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş erkek bir deve) vermesi caiz olur.

Kişinin sahip olduğu develerin tamamı erkek olursa bunların zekâtının erkek hayvanlardan verilmesi caiz olur.

Kişinin sahip olduğu sığırların sayısı otuzu bulursa, bunlar için zekât olarak erkek bir tebi'/bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş bir buzağı verir. Tebiin dişisini vermek daha faziletlidir.

Kişinin sahip olduğu koyunların tamamı dişi veya erkek - dişi karışık olursa, bunların zekâtının dişi koyun olarak verilmesi gerekir. Ama tamamı erkek olursa, zekâtının erkek koyun olarak verilmesi caiz olur.

4. Küçüklük: Kişinin sahip olduğu hayvanların tamamı veya bir kısmı ya da nisap miktarı kadar olan kısmı kurban edilebilecek yaşta ise, bunların zekâtı olarak verilecek hayvanın da bu yaşta olması gerekir. Daha büyük yaştakinin verilmesi gerekmeyeceği gibi, daha küçük yaştakinin verilmesi de kabul edilmez.

Kişinin sahip olduğu hayvanların tamamı kurban edilebilecek yaşın da üzerinde ise, sahibinin bunların zekâtını bunların arasından seçip vermesi zorunlu değildir. Kurban edilebilecek yaşta hayvan veya hayvanlar bulup vermesi caiz olur.

Kişinin sahip olduğu hayvanların tamamı kurban edilebilecek yaşın altında ise, mesela kişinin sahip olduğu hayvanlar sene içinde yavruladıktan sonra ölürler ve yavruların da üzerinden bir yıl geçer ama kurban edilebilecek yaşa ulaşamazlarsa, bunların zekâtı cinslerine göre değişik hükümlere tabi olur. Şöyle ki:

Sahip olunan hayvanlar koyun ve keçi cinsinden ise, bunların zekâtının küçük yaşta olanlardan verilmesi caiz olur. Hz. Ebu Bekir (r.a)'in şu sözü bu hükmü teyid etmektedir:

وَاللّٰهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقًا كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهَا

"Allah'a yemin ederim ki, Resulullah (s.a.s)'a (zekât olarak) verdikleri bir dişi oğlağı bana vermekten kaçınırlarsa, onu vermedikleri için kendileriyle mutlaka savaşırım."[1049]

[1049] Buhârî, Zekât, 1.

Hz. Ebu Bekir (r.a), bu sözünü bütün sahabilerin huzurunda söylemiş ve hiçbiri ona itiraz etmemiş, aksine ona muvafakat etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, Resulullah (s.a.s), hayvanların zekâtı olarak oğlak almayı da kabul etmiştir.[1050]

Sahip olunan hayvanlar deve veya sığır ise, mal sahibine zarar verilmesin diye küçük yaşta olan hayvanların zekât olarak verilmesi caiz olur. Mesela zekât toplama görevlisinin 36 deve için alacağı deve yavrusunun, 25 deve için alacağı deve yavrusundan biraz daha büyük olması gerekir. Görevlinin bu hususa dikkat etmesi gerekir ki, az ile çok birbirine eşit olmasın.

5. Tür düşüklüğü ve kalitesizliği: Kişinin sahip olduğu hayvanlar aynı cinsten ama farklı türden iseler, mesela farklı türden deve cinsi hayvanlara veya farklı türden sığır cinsi hayvanlara yahut farklı türden koyun ve keçi cinsi hayvanlara sahip ise, sahip olunan hayvanlar da aynı türde ve aynı nitelikte ise, aralarında bir fark bulunmadığı için zekât toplama görevlisi zekât olarak dilediği hayvan veya hayvanları alabilir. Aynı türden oldukları halde yaş küçüklüğü ve kusurları olmaz ama aralarında nitelik farkı bulunursa, zekât toplama görevlisi kalite ve değeri üstün olanı zekât olarak seçip alır.

Aralarındaki değer farkını göz önünde bulundurmak kaydıyla koyun yerine keçinin veya keçi yerine koyunun zekât olarak alınması caizdir. Çünkü koyun ile keçi aynı cins hayvanlardır.[1051]

Zekât Olarak Alınması Caiz Olmayan Hayvanlar

Zekât toplama memurunun bazı malları zekât olarak alması caiz değildir. Mesela sahibinin çok tutkun olduğu bir malı, gebe hayvanı, yeni doğum yapmış ve yavrusu da beraberinde olan bir hayvanı, döl tutması için damızlık hayvanla çiftleştirilmiş hayvanı, başka hayvanlarla çiftleştirmek için hazırda tutulan damızlık hayvanı, etini yemek için beslenen semiz hayvanları zekât olarak almak caiz değildir. Bakanların hoşuna giden iyi ve seçkin hayvanları da zekât olarak almak caiz değildir. Abdullah bin Abbas (r.a), bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ

"(Resulullah (s.a.s), Muâz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e görevli olarak gönderirken ona şu tavsiyede bulunmuştu:) İnsanların değerli mallarını (zekât olarak) almaktan uzak dur! Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."[1052]

Hz. Ömer (r.a) de zekât toplama görevlisi Süfyan b. Abdullah (r.a)'ı Taif'e gönderirken ona şu talimatı vermişti:

[1050] Nevevî, El-Mecmu', V, 394.
[1051] Nevevî, El-Mecmu', V, 387.
[1052] Buhârî, Zekât, 62.

وَقُلْ لِقَوْمِكَ :إِنَّا نَدَعُ لَهُمُ الْمَاخِضَ وَالرُّبَى وَشَاةَ اللَّحْمِ وَفَحْلَ الْغَنَمِ وَنَأْخُذُ الْجَذَعَ وَالثَّنِيَّ وَذَلِكَ وَسَطٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ فِي الْمَالِ.

"Kavmine de ki: Biz gebe olan, yeni doğum yapmış olan hayvanı, besili koyunu ve koçu onlara (sahiplerine) bırakıyoruz. Kurbanlık edilecek çağa henüz gelmeyen ama kurban edilebilecek yaştakiler kadar gelişmiş gösterişli hayvanlar ile kurban edilebilecek yaşta bulunan hayvanları zekât olarak alırız. Bu da mal konusunda sizinle bizim aramızda orta bir yoldur."[1053] Hz. Ömer böyle demiştir. Çünkü zekât, mal sahiplerini incitmeden tahsil edilmelidir. Mallarının en iyisini seçip zekât olarak ellerinden almak ise onları incitir. Ama mal sahibi davarlarının iyisini zekât olarak vermeye razı olursa, görevlinin bunu zekât olarak ondan alıp kabul etmesi caiz olur.

Übey b. Kâ'b (r.a), bu hususta şöyle demiştir: *"Resulullah (s.a.s), beni zekât toplamakla görevlendirmişti. Zekât mükellefi bir adama uğradım. Mallarını toplayıp yanıma getirdi. Baktığımda mallarının arasında zekât olarak alınabilecek sadece bir Binti mehad (bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir deve) gördüm. Kendisine şu binti mehadı zekât olarak ver. Senin zekâtın budur, dedim. Adam, 'Bu süt vermez. Sırtına binilmez. Ben süt vermeyen, sırtına binilmeyen bir hayvanı Allah için borç (zekât) vermem. Sen şu dişi ve semiz olan genç deveyi al' dedi. Kendisine, 'Almakla emrolunmadığım şeyi alamam. İşte Resulullah (s.a.s) senin yakınında. İstersen bana önerdiğin hususu kendisine arz et. Eğer o bunu kabul ederse ben de kabul ederim' dedim. Adam benimle birlikte çıktı. O dişi deveyi de yanına aldı. Birlikte Resulullah (s.a.s)'ın huzuruna vardık. Resulullah (s.a.s) ona buyurdu ki: 'Zekât olarak vermen gereken, bint-i mehad (bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir deve)dır. Ama gönüllü olarak daha iyisini verirsen Allah seni o sebeple mükâfatlandırır ve biz de daha iyisini vermeni kabul ederiz.' Adam da, 'İşte daha iyisi budur. Bunu alınız' dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s), genç ve semiz dişi devenin zekât olarak teslim alınmasını emir buyurdu. Ve o adamın malının bereketlenmesi için dua etti."*[1054]

Şu halde zekât mükellefi olan mal sahibinin, vermesi gerekenden daha büyük yaştaki bir hayvanı zekât olarak vermesi caizdir. Mesela vermesi gereken bint-i mehad (bir yaşını tamamlayıp iki yaşına girmiş dişi bir deve) yerine bint-i lebun (iki yaşını tamamlayıp üç yaşına girmiş dişi bir deve) vermesi caizdir. Çünkü bir bint-i lebunun, 36 devenin zekâtı olarak verilmesi caiz olduğuna göre 25 devenin zekâtı olarak verilmesi haydi haydi caiz olur.

BİNA, FABRİKA VE BENZERİ GELİR GETİREN AKARIN ZEKÂTI

Zamanımızda insanlar paralarını araziye bağlamanın ve ticarete yatırmanın yanı sıra, kira geliri sağlayacak binalara, ulaşım araçlarına, üretim yapacak

[1053] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Zekât, 18.
[1054] Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 142.

fabrikalara, tavuk, koyun ve sığır yetiştirecek çiftliklere yatırmakta ve böylece servetlerini artırmaktadırlar.

Bilindiği gibi cumhur-u fukaha bu tür gelirlerin zekâta tabi olacağına dair herhangi bir açıklamada bulunmuş değildirler. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, bu yatırım araçlarına yatırılan sermaye, bunlardan sağlanan gelirle nemalanıp artmakta, dolayısıyla bunlarda zekâtın farz kılınışının hikmeti tahakkuk etmektedir. Bu hususu göz önünde bulunduran ikinci İslam Araştırmaları Kurulu (Mecmaü'l-Bühusi'l-İslamiyye), 1965 yılında toplanarak şu kararı almıştır: *"Kiraya verilen binaların, fabrika, gemi, uçak vb.nin mülkiyeti zekâta tabi değildir. Ancak nisap miktarına ulaşması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla bunların safi gelirlerinin zekâtının verilmesi farzdır. Bunların gelirlerinin zekât oranı, yıl sonunda para ve ticaret mallarının zekâtında olduğu gibi % 2, 5'tir. Şirketlerin zekâtında şirketin toplam kazancı değil, her ortağın payına düşen kazanç miktarı esas alınır."*

MAAŞ VE SERBEST MESLEK KAZANCININ ZEKÂTI

Maaş, başkalarına hizmet veren kimselere, çalışmaları karşılığında verilen aylık ücrete denir. Serbest meslek kazançları da terzilik, avukatlık, doktorluk, mühendislik gibi icra edilen her türlü serbest meslek faaliyetleri karşılığında elde edilen kazançlardır. Devlette veya özel şirketlerde çalışan maaşlı memurlarla serbest meslek erbabının, hizmetleri karşılığında elde etmiş oldukları kazanca fıkıh literatüründe mal-ı müstefad denmektedir.

Bu tür gelirler nisap miktarına ulaşmaz veya ulaşır da üzerinden bir yıl geçmez ise, dört mezhebe göre zekâta tabi olmaz. Oysa Hz. Ebu Bekir (r.a), herhangi bir kimseye devlet bütçesinden maaş verirken ona; *"Senin zekâta tabi bir malın var mı?"* diye sorar, muhatabı da zekâta tabi bir malı bulunduğunu söylerse, zekâtı o ödenekten kesip alırdı. Hz.Osman (r.a) da halifeliği döneminde aynı uygulamayı sürdürmüştür.[1055]

Ashaptan Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud ve Muaviye, tabiilerden Zührî, Hasan el-Basrî ve Mekhul de bu görüştedirler.

Şu halde diyebiliriz ki; maaşlı veya serbest meslek sahibi bir kimse maaş veya ücretini aldıktan sonra asli ve temel giderlerini düştükten sonra arta kalan gelirini yıl sonu itibariyle hesaplayıp topladığında nisap miktarına ulaşıyorsa, yılın tamamlanmasını beklemeden aylık gelirinin % 2, 5'ini zekât olarak verirse hem zekâtını vermiş, hem de faziletli bir davranışta bulunmuş olur.

F- ZEKÂTIN ÖDENMESİ

Zekât, ödeme zamanı geldiğinde bekletilmeden ödenmelidir. Geçerli bir mazeret olmadan ödemenin geciktirilmesi caiz değildir. Şu halde zekâta tabi bir mal

1055 Ebu Ubeyd, Kitabü'l-Emval (C. Saylık Çevirisi), İstanbul 1981, S. 415.

nisap miktarına ulaşır ve –üzerinden bir yıl geçmesi gereken mallardansa– bir yıl geçince zekâtının derhal ödenmesi gerekir.

Verilecek zekât malı ve zekâtın verileceği kimseler hazırda iseler, zekâtın kendilerine hemen verilmesi gerekir. Geciktirilmesi hâlinde mal sahibi günahkâr olduğu gibi bu mal onun zimmetine geçmiş olur. Bundan sonra mal telef olursa, zimmetine geçmiş olduğundan dolayı tıpkı bir borçlu gibi bunu hak sahiplerine (fakirlere) ödemeye mecbur olur. Ancak zekât malı ve zekâtın verileceği kimseler hazır değillerse ya da yoksul bir akraba, bir komşu veya çevredeki yoksullardan daha muhtaç birinin gelmesine kadar ödemenin geciktirilmesinde sakınca yoktur.

Mal sahibinin, zekâtını dağıtması için vekil tayin ettiği kişi de zekâtı hak sahiplerine geciktirmeksizin dağıtmakla yükümlüdür. Geciktirmesi durumunda o da sorumlu ve günahkâr olur. Haklı bir gerekçe olmadan geciktirir ve hak sahiplerine dağıtmadan o mal telef olursa, zekâtı kendi malından fakirlere vermeye mecbur olur.

Zekâtın geciktirilmeksizin hemen verilmesini gerekli kılan şartlar şunlardır:

1. Yükümlünün, zekâtı ödeme imkânına sahip olması. Buna göre zekâtı verilmesi gereken mal, sahibinin yanında hazır olmalıdır. Eğer yanında olmayıp başka bir beldede ise veya zekâta tabi olan mal borç olarak başkasının zimmetinde durmakta ise zekâtının hemen verilmesi gerekmez. Ancak yükümlünün o mal için zekât olarak verebileceği başka malı kendisinin yanında hazır bulunmakta ise o zaman zekâtı bekletmeksizin hemen vermesi gerekir. Ödemeyi geciktirmesi durumunda günahkâr olmasının yanı sıra malı telef olsa bile ödeme yükümlülüğü devam eder.

2. Zekât verilecek kişinin veya zekât toplama yetkilisinin hazır olması. Zekât verilecek kişinin veya zekât toplama yetkilisinin hazır olmaması durumunda onların gelişine kadar ödemeyi geciktiren yükümlü sorumlu olmaz.

3. Zekât yükümlüsü olan kişinin, namaz kılma ve yemek yeme gibi dinî veya dünyevi önemli bir işle meşgul olmaması. Böyle bir işle meşgul ise, meşguliyeti sona erinceye kadar ödemeyi geciktirmesi halinde sorumlu olmaz.

4. Zekâta tabi olan meyvenin kuruması, tahılın kabuğundan, madenin de taş, toprak ve benzeri yabancı maddelerden ayıklanmış olması.[1056]

ZEKÂTIN SEKİZ SINIFA VERİLMESİ GEREKİR

Zekâtın eğer bulunabilirlerse, Tevbe suresinin 60. âyetinde sayılan sekiz sınıfa ve her sınıftan da en azından üç kişiye verilmesi gerekir. Mesela bir sınıftan üç kişi varken zekâtı bunlardan ikisine verirse, verdiği meblağın üçte biri kadarını üçüncü kişiye karşı borçlu olur ve bu borcunu ona ödemesi gerekir. Zekât işinde çalışan görevliler yoksa ve zekâtı yükümlü şahsın kendisi ihtiyaç sahiplerine vermekte

---

[1056] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 606.

ise o zaman geride kalan yedi sınıfa vermesi gerekir. Zekâtı alma hakkına sahip olan sınıflardan bir veya daha fazlasının bulunamaması durumunda zekât, geride kalan diğer sınıflara verilir. Bu sekiz sınıftan hiçbiri mevcut değilse, o zaman zekât malı muhafaza edilir. Zekât alma hakkına sahip olanlar bulunduklarında onlara verilir. Bu sınıfların tamamı veya bir kısmı varken zekâtın bunlardan bazısına verilip bazısına verilmemesi caiz olmaz.[1057]

G. ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

Zekâtın kimlere verileceğini yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklamaktadır:

اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[1058]

Bu ayet-i kerime zekâtın sekiz sınıfa dağıtılmasının gerekliliğine delalet etmektedir. Hem zekâtın, hem de fıtır sadakasının bu sekiz sınıfa verilmesi gerekir. Zekât ve fıtır sadakası bu sekiz sınıftaki insanların hakkıdır; hepsi buna ortaktırlar. Bu sekiz sınıftan insanların bulunması mümkün olduğunda, zekâtın bunların hepsine ve her sınıftan da en az üç kişiye dağıtılması gerekir. Ama zamanımızda genellikle bunlardan şu dört sınıfa rastlanmaktadır: Fakir, miskin, borçlu ve yolda kalmış olan kimseler.

Hanefi, Maliki ve Hanbelî mezheplerine göre zekâtın bu sekiz sınıftan sadece birisine verilmesi de caizdir.

Bu sekiz sınıfta bulunanlar kimlerdir, nitelikleri nelerdir? Bunu açıklamaya çalışalım:

1. FAKİR

İhtiyacını karşılayacak miktarda malı ve kazancı bulunmayan kişidir. Bunun nafakasını karşılayacak babası, dedesi, oğlu, torunu veya eşi yoktur. Kendisine yetecek kadar yiyecek, giyecek ve meskenden yoksundur. Mesela günlük 10 TL'sına ihtiyacı olduğu halde sadece 2 veya 3 TL'sına sahiptir.

Oturmakta olduğu evi, giymekte olduğu elbiseleri, yanında olmayan, eli altında bulunmayan malları, vadeli alacakları kişiyi fakirlik tanımının dışına çıkarmaz. Kazançta ölçü, kişinin kendi sosyal konumuna uygun olan kazançtır. Bir kimse kendi sosyal konumuna uygun bir kazancı elde edecek güçte olur

---

1057 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 190-191.
1058 Tevbe, 9/60.

ama ilim tahsiliyle meşgul olduğu için kazanç getirici bir işte çalışamamakta ise, kendisine zekât verilmesi helal olur. Çünkü ilim tahsili ile meşgul olmak farz-ı kifayedir; toplumsal bir yükümlülüktür. Ama çalışacak güçte olduğu halde nafile ibadetlerle meşgul olduğu için çalışmayan ve fakir olan kimseye zekât verilmez.

Fakir kimseye çoğunluğun yaşadığı ortalama ömür süresi boyunca ihtiyaçlarına yetecek miktarda zekât verilir. Mesela çalışacak gücü varsa iş alet ve edevatını satın almasına veya ticaret yapacaksa ticaret malı temin etmesine yetecek kadar zekât verilir. Bu amaçla verilecek olan zekât miktarı, yapılacak işin gerektirdiği pahalı da olsa makine ve aletlerin teminine yetecek miktarda olmalıdır. Temin edilecek malların fiyatı, yapılacak olan ticaretin türüne göre yüksek bir meblağ da tutabilir. Özetle bu amaçla verilecek olan zekâtın miktarı, yapılacak olan işe, zamana, kişiye ve bölgeye göre az veya çok olabilir.

Fakir kişi sanat veya ticaret erbabından olmayıp kazanç getirici herhangi bir iş yapabilecek güç ve yeteneğe sahip değilse, ülkesindeki emsali insanların yaşadığı ortalama ömür süresine yetecek miktarda zekât alabilir. Mesela ömrü boyunca kendisine yetecek miktarda gelir sağlayacak bir akar satın alınıp kendisine zekât olarak verilebilir. Bu hususta sahabe-i kiramdan Kabise b. Hârik (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ الْمُخَارِقِ قَالَ : أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- أَسْأَلُهُ فِى حَمَالَةٍ فَقَالَ :« إِنَّ الْمَسْأَلَةَ حُرِّمَتْ إِلاَّ فِى ثَلاَثٍ رَجُلٍ تَحَمَّلَ حَمَالَةً حَلَّتَ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُؤَدِّيَهَا ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ أَوْ سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ ثُمَّ يُمْسِكَ وَرَجُلٍ أَصَابَتْهُ حَاجَةٌ أَوْ فَاقَةٌ حَتَّى يَتَكَلَّمَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِى الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ لَقَدْ حَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ فَمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْمَسَائِلِ فَهُوَ سُحْتٌ ».

Kabise bin Hârik (r.a)'den rivayet edilmiştir: Yüklenmiş olduğum mali bir yükümlülük konusunda bana yardım etmesi için Peygamber (s.a.s)'in yanına vardım. Bana dedi ki: *"Başkalarından mali yardım talebinde bulunmak üç kişi dışındakilere haram kılınmıştır: (Başkalarına kefil olmak gibi) Mali bir yükümlülük altına giren bir kimsenin, bu yükümlülükten kurtulmak için mali yardım talebinde bulunması helaldir. (Şiddetli dolu yağması ve sel gibi) bir felaket sonucu malı telef olan bir kimsenin, normal bir yaşama kavuşuncaya kadar başkalarından mali yardım talebinde bulunması helaldir. Bir kimse muhtaç duruma düşüp fakirleşir, öyle ki kendi çevresindekilerinden aklı başında üç kişi 'bu adam muhtaç duruma düşmüştür' derlerse, bu kişinin de (normal bir yaşama kavuşuncaya kadar) başkalarından mali yardım talebinde bulunması helal olur. Bunların dışında dilenmek haramdır!"*[1059]

[1059] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 21.

Fakir kimse kendisine uygun bir işte çalışıp kâfi miktarda kazanç sağlayacak kadar güce sahip ise, kendisine zekât verilmez. İstemediği halde kendisine zekât verilecek olursa kabul etmesi caiz olmaz. Bu husustaki rivayetlerden biri şöyledir:

عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ الْخِيَارِ قَالَ أَخْبَرَنِي رَجُلَان أَنَّهُمَا أَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يُقَسِّمُ الصَّدَقَةَ فَسَأَلَاهُ مِنْهَا فَرَفَعَ فِينَا الْبَصَرَ وَخَفَضَهُ فَرَآنَا جَلْدَيْنِ فَقَالَ إِنَّ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ

Ubeydullah b. Adiyy b. Hiyar, iki kişinin kendisine şöyle bir olayı anlattıklarını rivayet etmiştir. Sözü edilen o iki kişi, Veda haccında zekât dağıtmakta olan Peygamber (s.a.s)'in yanına varır ve dağıtmakta olduğu zekâttan kendilerine de bir miktar vermesini isterler. Peygamber (s.a.s), baştan ayağa onlara bakar, güçlü adamlar olduklarını görünce şöyle buyurur: *"İsterseniz veririm. Ama zengin, güçlü ve para kazanabilecek durumda olan kimselere zekâttan pay yoktur."*[1060]

Fakir kimsenin geçimini eşi veya bir yakını temin ediyorsa, kendisine zekât verilmesi caiz olmaz. Çünkü o artık muhtaç durumdan kurtulmuş olup her gün çalışıp günlük geçimini sağlayabilen kimse gibi olmuştur.[1061]

2. MİSKİN

Zaruri giderlerinin yarısından fazlasını karşılayacak miktarda malı ve kazancı olduğu halde asli ihtiyaçlarının tamamını karşılamaya yetecek miktarda mala veya kazanca sahip olamayan kişidir. Mesela günlük 10 TL'sına ihtiyacı olduğu halde 6-7 TL'sına sahiptir.

Fakir ve miskinlere ortalama ömür süresi olan 62 senelik ihtiyacı karşılayacak kadar zekât verilebilir.

Fakir ve miskin kimselerin zekât almayı hak etmeleri için kötürüm veya yatalak olmaları şart değildir.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki; fıtri bir ihtiyaç olduğundan dolayı evlilik için gerekli olan mehri veremeyecek durumda olan bir kişiye, evlenebilmesi için zekât verilebilir. İlimle meşgul olan kimselere de okuyacakları veya okutacakları kitapları temin edebilmeleri için zekât verilebilir.[1062]

3. ZEKÂT İŞİNDE ÇALIŞAN GÖREVLİLER

Bunlar, yükümlülerden zekâtı tahsil edip toplamak, topladıklarını da hak edenlere dağıtmak üzere İslam devleti tarafından görevlendirilen memurlardır. Bu memurların Müslüman, akıllı, ergen, güvenilir ve zekâtla ilgili dinî hükümleri bilen kimseler olmaları gerekir. Bunların kadın veya erkek olmaları arasında bir

---

1060 Ebu Dâvûd, Zekât, 24, 27.
1061 Nevevî, El-Mecmu', VI, 169.
1062 Nevevî, El-Mecmu', VI, 176-177.

fark yoktur. Bu memurların yardımcısı olarak görevlendirilecek olan kimselerin zekâtla ilgili dinî hükümleri bilmeleri şart değildir.

Zekât toplama işinde çalışan görevlilerin topladıkları zekâttan belli bir kısım kendilerine zekât olarak değil de normal ücret olarak verilir.

Zekât toplama işinde çalışan görevlilere zekâttan pay verilebilmesi için, bunların fakir veya düşkün olmaları şart değildir. Çünkü bunlar zekâtı toplama ve hak sahiplerine dağıtma işinde yaptıkları çalışmanın karşılığında ücretlerini zekât malından almaktadırlar. Bu bir emek karşılığı olduğu için bu karşılığı almak için fakirlik veya düşkünlük şartı aranmaz. Bu hususta Sehl b. Saidi şöyle demiştir:

اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى الصَّدَقَةِ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا فَأَدَّيْتُهَا إِلَيْهِ أَمَرَ لِي بِعُمَالَةٍ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّمَا عَمِلْتُ لِلّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَجْرِي عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ خُذْ مَا أَعْطَيْتُكَ فَإِنِّي قَدْ عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ قَوْلِكَ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ

Hattab oğlu Ömer (r.a), beni zekât toplama memuru olarak görevlendirdi. Zekâtları toplayıp kendisine teslim ettiğimde ücretimin ödenmesini emretti. Ben, *“Bu işi Yüce Allah’ın rızasını kazanmak için yaptım. Sevabımı da Aziz ve Celil olan Allah verecektir”* dedim. Bana şöyle dedi: *“Sana verdiğimi al. Çünkü ben de Resulullah (s.a.s)’ın zamanında zekât toplama işinde çalıştım. Ben de senin dediklerini söyleyince Resulullah (s.a.s) bana şöyle buyurmuştu: “Kendin istemeden sana bir şey verildiğinde onu ye ve (bir kısmını da) sadaka olarak ver.”*[1063]

Zekât malları toplama ve dağıtma görevlilerinin yanında iken onların kasıt ve hıyaneti olmaksızın telef olursa, tazminat ödemeleri gerekmez. Çünkü onlar bu mallar için emanetçi hükmündedirler. Dolayısıyla çalışmalarının ücretini yine de alma hakkına sahip olurlar.[1064]

4. MÜELLEFE-İ KULÛB (KALPLERİ İSLAM’A ISINDIRILMAK İSTENENLER)

Müellefe, Arapçada müellef kelimesinin çoğulu olup kalplerin birbirine ısınması ve insanlar arasında ülfet meydana gelmesi anlamına gelir. Müellefe-i kulûb Müslüman olan ve olmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Müslüman olmayan müellefe-i kulûb da kendi aralarında iki kısma ayrılırlar:

1. Müslüman olmaları ve Müslümanlara yararlı olacağı umulanlar.
2. Müslümanlara zarar vermesinden korkulanlar.

[1063] Müslim, Zekât, 37; Nesâî, Zekât, 94.
[1064] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi’l-Fıkhi’ş-Şafiî, II, 109-110.

Müslüman olmayan müellefe-i kulûba zekât verilmez. Çünkü gayrimüslimlerin zekât almaya hakları yoktur. Peygamber (s.a.s), onlara kendi tasarrufunda bulunan ve kamu yararına harcama hususunda yetkili olduğu ganimetlerin beşte birlik bölümünden verirdi. Mesela Huneyn savaşından elde edilen ganimetlerden o zamanlar henüz Müslüman olmamış olan Safvan b. Ümeyye'ye bir miktar vermişti. Bunun üzerine Safvan (r.a);

وَاللّٰهِ لَقَدْ أَعْطَانِى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَعْطَانِى وَإِنَّهُ لأَبْغَضُ النَّاسِ إِلَىَّ فَمَا بَرِحَ يُعْطِينِى حَتَّى إِنَّهُ لأَحَبُّ النَّاسِ إِلَىَّ

"Allah'a yemin ederim ki Resulullah (s.a.s) bana o kadar mal verdi ki, daha önce bana göre insanların en sevimsizi iken insanların en sevimlisi hâline geldi" demiş ve daha sonra da Müslüman olmuştu.[1065] Peygamber (s.a.s)'den sonra müellefe-i kulûbün gayrimüslimlerine ganimetlerden de bir şey verilmiş değildir. Hatta Hz. Ömer (r.a),

إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ يَتَأَلَّفُكُمَا وَالإِسْلاَمُ يَوْمَئِذٍ ذَلِيلٌ وَإِنَّ اللّٰهَ قَدْ أَعَزَّ الإِسْلاَمَ فَاذْهَبَا فَاجْهَدَا جَهْدَكُمَا لاَ أَرْعَى اللّٰهُ عَلَيْكُمَا إِنْ رَعَيْتُمَا

"İslamiyetin zayıf olduğu zamanlarda Resulullah (s.a.s), sizi İslam'a ısındırmak için size bir şeyler veriyordu. Artık, Allah İslamiyet'i güçlendirmiştir. Varın gidin elinizden geleni yapın. Siz (bizi) gözetseniz de Allah sizi gözetmesin!" demiştir.[1066]

Müslüman olan müellefe-i kulûba gelince bunları şu dört sınıfa ayırabiliriz:

1. Yeni Müslüman olmuş ve imanları henüz kuvvetlenmemiş olanlar. İmanlarının kuvvetlenmesine katkısı olur umuduyla bunlara zekât verilir.

2. Kendi toplumunda şeref, mevki ve itibar sahibi olan Müslümanlar. Kendilerine denk ve benzer olanların Müslüman olmaları umuduyla bunlara zekât verilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s); Ebu Süfyan b. Harb, Zibrikan b. Bedir, Adiy b. Hatim ve benzerlerine zekât vermiştir.

3. Müslümanları gayrimüslimlerin saldırısından ve zalimlerin kötülüklerinden koruyan sınır boylarındaki Müslüman bahadırlar. Gerektiğinde savaşarak da olsa Müslümanları, sınırın öte yanındaki düşmanların şerrinden korumaları için bunlara zekât verilir.

4. Vermemezlik etmeseler dahi kendilerine zekât tahsildarı gönderme imkânı bulunmayan topluluklardan zekâtı tahsil edip getirenler. Zekâtın toplanmasına katkıda bulunmalarını sağlamak için bu gibi kimselere zekât verilir. Nitekim zekât vermeyenlerle savaştığı senede Hz. Ebu Bekir (r.a), kendi şahsının ve kavminin zekâtını toplayıp getiren Adiy b. Hatim'e zekâttan pay vermiştir.

[1065] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Sadakat, 19.
[1066] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Sadakat, 21.

Birinci şıktakiler, zekât almayı hak eden kimselerdir. Diğerlerine ise ancak Müslümanların onlara ihtiyaçlarının bulunması durumunda zekâttan pay verilir.

Hz. Peygamber (s.a.s)'in ahirete irtihalinden sonra müellefe-i kulûba zekât verilip verilmemesi hususunda âlimler ihtilaf etmiş, farklı görüşler ortaya atmışlardır. *Hanefilerle İmam Malik'e göre İslam'ın yayılıp güçlenmesi, müellefe-i kulûbun zekâttaki payını ortadan kaldırmıştır. Zira Yüce Allah, İslam dinini güçlendirip aziz kılmış, Müslümanlığı müellefe-i kulûba ihtiyaç duymaz bir konuma yükseltmiştir. Şu halde zekât dağıtılacak sınıflar sekizden yediye düşmüştür.*

Hanefilerle İmam Malik dışındaki cumhur-u fukahaya göre ise müellefe-i kulûba zekâttan pay verilmesi gerektiğine dair hüküm halen geçerlidir, neshedilmiş değildir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin (Allah onlardan razı olsun) kendi halifelik dönemlerinde onlara zekât vermemeleri, onlara zekât verilmesi gerektiğine dair hükmün ortadan kalkması şeklinde değil, o dönemlerde onlara zekât vermeye ihtiyaç kalmadığı şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü zekât verilecek sınıfların içine müellefe-i kulûbu da dâhil eden Tevbe suresinin 60. ayet-i kerimesi, son nazil olan ayetlerdendir. Bu ayet nesh edilmiş de değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a) de müellefe-i kulûptan olan Adiy b. Hatim'e ve Zibrikan b. Bedir'e zekâttan pay vermiştir. Amaç, bunları İslam'a kazandırıp kendilerini cehennem ateşinden kurtarmak olduğuna göre, müellefe-i kulûba zekât vermek gerektiğine dair hüküm, İslam'ın güçlenmesi ile geçerliliğini yine devam ettirecektir.

5. Köleler

Burada kölelikten kurtulmak maksadıyla efendisiyle sözleşme yapan Müslüman köle kastedilmektedir. Bunlar, hürriyetlerine karşılık olarak efendilerine ödemeyi taahhüt ettikleri mal veya paraya sahip değillerse, zekâttan pay alabilirler. Ancak zamanımızda kölelik müessesesi mevcut olmadığından bu hükmün pratikte yeri kalmamıştır.[1067]

6. Borçlular

İmam Şafii ve ashabına göre borçlular, başkalarının arasını bulup onları barıştırmak için borçlanan ile kendi şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanan olmak üzere iki kısma ayrılırlar:

I. Başkalarının arasını bulup onları barıştırmak için borçlanan kişi: Bu, iki kabilenin, iki topluluğun veya iki şahsın aralarındaki anlaşmazlığın düşmanlığa dönüşüp büyük fitne ve huzursuzlukların çıkmasından korktuğu için, kötülüğü önlemek maksadıyla borç altına girip masraf yapar ve tarafları sakinleştirir. Bu kişi zengin de olsa yoksul da olsa, borçtan kurtulması için kendisine zekâttan pay verilebilir.

> *Hanefi bilginlerinden İmam Serahsî'ye göre mescit onarmak, köprü ve yol yapmak gibi kamu yararına borçlanan kimse de başkalarının arasını bulup*

[1067] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1954-1955.

onları barıştırmak için borçlanan kişi hükmünde olup, borçtan kurtulması için ona da zekâttan pay verilebilir.

Mubah amaçlı borçlanan kişiye kefil olup asıl borçlunun borcunu ödeyememesi hâlinde onun borcunu ödemek mecburiyetinde kalan kefile de zekât verilebilir.

Geride mal bırakmaksızın borçlu olarak ölen fakir bir kimsenin borcu da zekât parasıyla ödenebilir.[1068]

II. Kendi şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanan kişi. Bir şeyin üzerine düşüp o şeyi telef etmek gibi kendi iradesi dışında borç altına giren kimse de, şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanan kişi hükmündedir. Bu durumdaki kimselere üç şartla zekât verilebilir:

1. Bu kimse borcunu ödeyemeyecek derecede fakir ve muhtaç durumda olmalıdır. Şayet borcunu ödeyecek kadar para veya eşyaya sahip zengin biri ise kendisine zekât verilmez. Borcunu kısmen ödeyecek para veya eşyaya sahip ise, eksik kalan kısmın ödenmesi için de kendisine zekât verilebilir.

Hazırda parası veya eşyası olmayan ama çalışıp para kazanabilecek durumda olan kimse zengin sayılmaz. Çünkü bu durumdaki kimse ancak çalışmaya başladıktan bir süre sonra borcunu ödeyecek duruma gelebilecektir. Belki de ödemesine engel olacak durumlarla da karşılaşacaktır.

2. Bu kimse hac, cihad, beslenme, giyim, alışverişte zarar etme gibi mubah sebeplerle borç altına girmiş olmalıdır. İçki, kumar ve harcamalarda israf etme gibi sebeplerle borç altına girmiş ise, borcunu ödemesi için kendisine zekât verilmez. Aksi halde tövbe etmesi mümkün iken, kendisine zekât vermekle günah işlemesine yardımcı olunacaktır. Ama bu durumdaki bir kimse tövbe ederse, borçlarını ödeyebilmesi için kendisine zekât verilebilir. Çünkü tövbe, işlenmiş olan günahları silip yok eder. Artık içinde bulunduğu durum nazar-ı itibara alınır. Haram bir iş yapmak için borçlanan ama bu sebeple borç olarak aldığı mubah bir işe sarf eden kimseye, borçlarını ödeyebilmesi için zekât verilebilir.

3. Bu kimsenin borcunu ödeme zamanı gelmiş olmalıdır. Çünkü ödeme zamanı gelmemiş borçlu kişinin zekât almaya ihtiyacı yoktur.[1069]

7. ALLAH YOLUNA/Fİ SEBİLİLLAH

Zekâtın verileceği yerlerden biri de Allah yoluna/fi sebilillah'tır. Çoğunluk din bilginleri *"Allah yoluna"*dan kastın Allah yolunda cihad eden ve ordudan maaş almayan mücahitler olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Atâ b. Yesar (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

[1068] Nevevî, El-Mecmu', VI, 196-197.
[1069] Nevevî, El-Mecmu', VI, 191-192.

لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِىٍّ إلاَّ لِخَمْسَةٍ لِغَازٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ رَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلَى الْمِسْكِينِ فَأَهْدَى الْمِسْكِينُ لِلْغَنِىِّ

"Zengin kimselere zekât malı helal olmaz. Ancak (zengin de olsalar) beş kişi bu hükmün dışındadırlar: Allah yolunda savaşan veya zekât toplama işinde çalışan veya borçlu olan veya zekât malını kendi parasıyla satın alan kişi veya düşkün komşusuna verilen zekât malını komşusunun kendisine hediye olarak verdiği kişi."[1070]

Bunlar zengin de olsalar gaza için ihtiyaç duydukları şeyleri temin edebilsinler ve kendilerine bir nevi yardım olsun diye zekâttan pay alabilirler. Çünkü Allah yolunda gazâ etmek, bütün toplumun yararını ilgilendiren bir faaliyettir. Ama ordudan kendilerine maaş verilmekteyse, muhtaç sayılmadıklarından dolayı kendilerine zekâttan pay verilmez. Allah yolunda gaza edecek olan kişi zekât alır da gazaya gitmezse aldığını geri vermesi gerekir.

Kişi, zekât için ayırdığı parayla hacca gidemez ve bu parayla gazâ da edemez. Yine bu parayı başkasına vererek kendi adına hacca gönderemez.

Hanbelîlerle bazı Hanefi âlimlerine göre hac ibadetinin edası da Allah yolunda gazâ etmek gibidir. Dolayısıyla hacca gitmek istediği halde yoksulluğundan ötürü gidemeyen kişiye, hacca gidebilmesi için zekât verilebilir. Bununla ilgili olarak Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayette şöyle denmektedir: "Adamın biri bir devesini Allah yoluna (zekât olarak) verdi. Karısı da hacca gitmek istedi. Hz. Peygamber o kadına ; 'Şu deveye bin (ve hacca git). Çünkü Hac da Allah yolunda (ki işlerde)ndir.' buyurdu."[1071]

Ukbe b. Nâfi' (r.a)'den gelen bir rivayette de şöyle denmektedir:

انَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى بْنِ عُمَرَ فَقَالَ انَّ رَجُلًا أَوْصَى إِلَيَّ وَجَعَلَ نَاقَةً فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَيْسَ هَذَا زَمَانٌ يُخْرَجُ إِلَى الْغَزْوِ فَاَحْمِلُ عَلَيْهَا فِي الْحَجِّ فَقَالَ بْنُ عُمَرَ اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

Bir adam Abdullah b. Ömer (r.a)'e gelip dedi ki: *"Bir adam devesini Allah yolunda (zekât olarak) vermek için bana vasiyette bulundu. Şimdi ise gazâya çıkma zamanı değildir. Hac yolculuğunda bu deveye binebilir miyim?"* Abdullah b. Ömer (r.a) adama şöyle cevap verdi: *"Hac ve umre de Allah yoludur (Deveye binebilirsin)."*[1072]

Şu halde hacca gitmek isteyen bir kişi fakir ise, farz haccı veya farz umreyi edaya yetecek miktarda zekât alabilir. Nafile hac veya nafile umreyi eda etmek içinse zekât alamaz.[1073]

1070 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 15.
1071 Ebu Dâvûd, Menasik, 80.
1072 Dârimî, Vesâyâ, 45, II, 519.
1073 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1957-1958.

Bazı din bilginleri *"Fi sebilillah"* kavramının sadece Allah yolunda gaza eden mücahitlerle sınırlı tutulmasının, ilgili ayetin anlamını daraltacağını söyleyerek zekât parasıyla ölülere kefen alınması, kale yapımı, camilerin onarılmasının caiz olacağını söylemişlerdir.[1074]

Sebil kelimesi Arap dilinde yol anlamına gelir. *"Sebilüllah"* ise kişiyi Allah'ın rızasına ve kullarına bahşedeceği mükâfatlara ulaştıran yol demektir. Allah yolunun zıddı olan bir yol daha vardır ki, ona da şeytan veya tağut yolu denmektedir. Şeytan ve taraftarları insanları bu yola davet ederler. Bu yola girenler, Allah'ın gazabına ve cehenneme varırlar.

Allah yoluna davet edenlerin sayısı azdır. Ama insanları O'nun yolundan geri çevirmeye çalışanların sayısı çoktur.

اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ

"Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir."[1075]

Allah düşmanları insanları Allah yolundan geri çevirmek için mallarını harcadıklarına göre, Allah'ın dininin yardımcıları olan Müslümanların da mallarını Allah yoluna harcamaları ve bu uğurda olanca çabalarını sarf etmeleri gerekir. İslam'ın müminlere farz kıldığı cihad da budur. Zekâtın bir kısmının bu önemli alana *"Allah yoluna"* tahsis edilmesi işte bu amaçla farz kılınmıştır. Bunun yanı sıra Yüce Allah müminleri, genel olarak mallarını Allah yolunda infak etmeye de teşvik etmiştir.[1076]

8. YOLDA KALMIŞ KİMSELER

Yolda kalmış kimselere zekât verilebilmenin şartları ikidir:

1. Yapılmakta olan yolculuk mubah amaçlı bir yolculuk olmalıdır. Bu yolculuk hac ibadetini ifâ etmek, ilim tahsilinde bulunmak, anne-babayı ziyaret etmek gibi vacip bir yolculuk olabilir. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksâ'yı ziyaret etmek, sıla-i rahimde bulunmak, dostları ziyaret etmek gibi mendup bir yolculuk da olabilir. Ya da ticari, turistik veya geçim sağlama amaçlı mubah bir yolculuk olabilir.

Yapılmakta olan yolculuk günah işleme amaçlı bir yolculuk ise, bu yolculuğu yapmakta olan kişi yolda kalmış olsa bile kendisine zekât verilmesi caiz olmaz. Çünkü ona zekât vermek, onun günah işlemesine destek vermek anlamına gelir.

[1074] Zemahşerî, Keşşaf (Tevbe 60. ayetin açıklaması).
[1075] Enfal, 8/36.
[1076] Yusuf el-Kardavi, Fıkhu'z-Zekât, II, 648-654.

Ancak yolda iken günah işlemeye son verir ve ikamet etmekte olduğu yere geri dönmeye yönelirse kendisine zekât verilir. Günah ve masiyet amaçlı bir yolculuğa çıkan ancak yolculuk esnasında tövbe eden ve tövbesinde samimi olduğuna inanılan kimseye de zekât verilebilir. Mubah amaçlı bir yolculuğa çıkan ama yolculuk esnasında günah ve masiyet işleyen kimseye, tövbe etmedikçe zekât verilmez.

2. Yolculuğa çıkan veya çıkmaya hazırlanan kimse, kendisine yetecek miktarda yol azık ve nafakası yanında hazır bulunmayan muhtaç biri olmalıdır. Bu durumdaki muhtaç kişinin başka bir beldede malı bulunsa ve ayrıca çalışıp para kazanacak durumda olsa bile hedefine ulaşmasına yetecek miktarda zekât kendisine verilebilir. Aldığı zekâtın bir kısmı kendisinin hedefine varmasından sonra artacak olursa, artan bu kısım kendisinden geri alınır.[1077]

Hanefi mezhebine göre de yolda kalmışlara zekât verilir ama yola çıkmak üzere olanlara zekât verilmez.

ZEKÂTIN HAK EDENLERE DAĞITIMI

Buraya kadar sayılan ve âyet-i kerimede belirlenmiş olan sekiz sınıf, zekât almaya hak kazanmış olan kimselerdir. Zekât, bunlardan başkasına verilmez. Zekâtın dağıtımının yapılacağı yerde bu sekiz sınıf mevcut ise, dağıtımın bu sınıfların tamamına eşit miktarda yapılması gerekir. Sınıflardan birinin veya birden fazlasının maddi ihtiyaçlarının fazla olması, dağıtımın eşit miktarda yapılmasına engel teşkil etmez. Ama dağıtımı zekât fonunun yetkilisi yapmaktaysa bir kişinin zekâtını bu sekiz sınıfa paylaştırması zorunlu olmaz. Aksine bir kişinin zekâtını duruma göre bir sınıfa verebileceği gibi birden fazla sınıfa da verebilir. Çünkü muhtelif şahısların zekâtı fon yetkilisinin elinde toplanmaktadır. Ama sekiz sınıfa dağıtması müstehap olur.

İmkân bulunduğu takdirde zekâtın her sınıftan en azından üç kişiye verilmesi gerekir. Çünkü âyet-i kerimede zekâtın verileceği sınıflardan bahsedilirken her sınıf çoğul kalıbıyla zikredilmektedir. Çoğulun en azı ise üç kişiden oluşur.

Zekâtı hak eden sınıflar arasında zekât verecek olan kişinin nafaka vermekle yükümlü olmadığı yakınları varsa, zekâtı özellikle onlara vermesi müstehaptır. Çünkü bunlar başkalarına nispetle önceliklidirler. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

أَلصَّدَقَةُ عَلَي الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَي ذِي الرَّحْمِ ثِنْتَانِ : صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ

"Miskine verilen şey sadakadır. Akrabaya verilen şey ise iki (sevap)dır: Hem sadaka, hem de akrabalık bağının gözetilmesidir."[1078] Bu hadis-i şerif, zekât vermekle

---

[1077] Nevevî, El-Mecmu', VI, 202-203.
[1078] Tirmizî, Zekât, 26.

yükümlü olan kimsenin çalışıp kazanma gücüne sahip olan ama yeterli kazancı bulunmayan büyük yaştaki oğullarını da kapsamına almaktadır.

Zekât, malın kazanıldığı ve mevcut bulunduğu beldedeki müstahaklara verilmelidir. Sadaka-i fıtır da bu sadakayı vermekle yükümlü olan şahsın ikamet etmekte olduğu beldenin fakirlerine verilmelidir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Muâz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e görevli olarak gönderirken ona bu konuda şöyle bir talimat vermiştir:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ

"…Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan bir sadakayı (zekâtı) Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara bildir…"[1079]

SEKİZ SINIFA DÂHİL OLMAYANLARA ZEKÂT VERİLİR Mİ?

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de[1080] beyan buyurduğu şahıs ve yerlerden başka şahıs ve yerlere zekât vermek, din bilginlerinin çoğunluğuna göre caiz değildir. Mesela cami, köprü, okul, baraj ve yol yapım/bakımı için zekât verilemez. Zekât parasıyla ölülere kefen alınamaz, misafir ağırlanamaz, borçlar ödenemez.

Ancak Hanefilerden İmam Kâsânî, zekâtın verileceği yerlerden biri olan Allah yolunda sözünü, ihtiyaç duyulan her türlü hayır ve iyilik anlamında yorumlamıştır. Buna göre cami ve benzeri hayır kurumlarının yapım ve onarımı da bu kapsama girer ve bu işlerin finansmanı da zekât parasıyla karşılanabilir.[1081]

Yine Hanefilerden İmam Ebu Yusuf, bütün iyilik ve taatlerin 'Allah yolu'nun kapsamına girdiğini, ancak bu kelime mutlak olarak ifade edildiğinde bununla savaşın kastedilmiş olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir.[1082]

ZEKÂTI HAK EDENE VERİLECEK ZEKÂT MİKTARI

Yüce Allah, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderme ve maslahatlarını temin etmek için onlara zekât verilmesini bir hak olarak belirlemiştir. Nitekim sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Kabise b. Muharik'e, zekât istemenin üç kişiye helal olacağını, bunlardan birinin de şu konumdaki kişi olduğunu beyan buyurmuştur:

وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ اجْتَاحَتْ مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَامًا مِنْ عَيْشٍ - أَوْ قَالَ - سِدَادًا مِنْ عَيْشٍ

1079 Buhârî, Zekât, 62.
1080 Tevbe, 9/60.
1081 Kâsânî, Bedayiü's-Senayi', II/471; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III/1958-1959.
1082 Serahsî, Mebsut, III, 10.

"…Biri de şu adamdır ki, bir afetle karşılaşır, bu afet onun malını alıp götürür. İşte o adamın zekât malından istemesi helal olur ki bu sayede normal bir geçime (veya rahat bir yaşantıya) kavuşsun."[1083]

Fakire, yolda kalmışa, borçluya veya diğer hak edenlere zekât verirken ne kadar verilebilir? Fakire ve miskine ihtiyaçlarını giderecek kadar zekât verilir. Bu miktar da fakir ve miskinlerin içinde bulundukları duruma ve yaşamakta oldukları bölgenin özelliklerine göre değişebilir. Mesela fakir olan işini yapması için gerekli alet ve edevatı bulunmayan bir meslek erbabına zekât verirken, meslek alet ve edevatını satın almasına yetecek miktarda verilir. Bu alet ve edevatın satın alınması için ödenecek olan meblağın az veya çok olması bu bakımdan fark etmez. Ticaret yapma yeteneğine sahip olan fakir bir kimseye zekât verirken, ticaretini güzelce yapabilmesine yetecek kadar mal satın alabilmesi için gerek duyduğu sermaye verilir. Tabii ki bu sermaye de yapılacak ticaretin çeşidine göre az veya çok olabilir.

Meslek sahibi olmayan ve ticaret yapma yeteneğine de sahip olmayan fakir kimseye gelince buna verilecek olan zekât, mezhebin tercih edilen kuvvetli görüşüne göre ömrünün çoğuna yetecek miktarda olmalıdır. Gazali ve Beğavi gibi âlimlere göre ise bu durumdaki fakire bir senelik ihtiyacını karşılayacak miktarda zekât verilir. Çünkü zekât her sene fakirlere verilir. Dolayısıyla bir senelik ihtiyacından fazlasının verilmesine gerek yoktur.

Fakire ömrünün çoğuna yetecek miktarda zekât verilmesi gerekir dediğimizde onun için en uygun olan, kendisi için bir gayr-ı menkul satın alınmasıdır. O da bu gayr-ı menkulden elde edeceği gelirle ihtiyacını karşılama imkânını bulacaktır.

Yolda kalmış kimseye gelince, onu gitmek istediği yere veya malının bulunduğu yere ulaştıracak miktarda zekât malı kendisine verilir. Ayrıca ihtiyaca ve duruma göre binek, yazlık veya kışlık giysi de verilmesi gerekir.

Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimseler muhtaç olmasalar bile, onlara yetkili kişinin uygun gördüğü miktarda zekât verilir.[1084]

İmam Ebu Hanife ise bir kişiye nisap miktarı kadar zekât verilmesini mekruh görmüştür.

ZEKÂT VERİLECEK KİŞİDE ARANAN NİTELİKLER

1. Zekât verilecek kişi fakir biri olmalıdır. Zekât verilecek kişi fakir ve düşkün olmalı, kendisine yetecek miktardaki nafakayı elde etmek için çalışabilecek durumda olmayan biri olmalıdır. Nitekim konuyla ilgili bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ ، وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ

[1083] Müslim, Zekât, 12.
[1084] Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 186-189.

"Zekât zengine, güçlü ve normal bir yaratılışa sahip kimseye helal olmaz."[1085]

Ancak aşağıda nakledeceğimiz hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, zengin de olsalar bazı kimseler bu hükmün dışında tutulmuşlardır:

لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إِلاَّ لِخَمْسَةٍ لِعَامِلٍ أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ غَازٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ لِغَارِمٍ أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِغَنِيٍّ

"Zekât zengine helal olmaz. Ancak beş kişi hariç: Zekât memuru veya zekât için ayrılan malı parasıyla satın alan veya Allah yolunda gazâ eden veya borçlu kişi veya kendisine zekât verilen miskinin (bu malı) zengin bir kişiye hediye etmesi."[1086]

Önceki kısımlarda da tanımlandığı gibi fakir, hiçbir malı veya kazancı olmayan, ya da kendisine yetecek miktarın yarısından az mal veya kazanca sahip olan kişidir. Fakir zannedilerek kendisine zekât verilen kişinin daha sonra zengin olduğunun anlaşılması halinde, verilmiş olan zekât cumhur-u fukahaya göre geçerli olmaz. Ancak zekâtı ona verirken mümkün olduğunca durumunun araştırılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre zekâtı veren kişi, verirken onun mali durumunu araştırdığı halde daha sonra onun zengin biri olduğu anlaşılırsa, zekâtı geçerli olur; yeniden vermesi gerekmez.

2. Zekât verilen kişi Müslüman biri olmalıdır. Gayrimüslimlere zekât verilmesinin caiz olmadığı hususunda görüş birliği vardır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şu talimatı vermişti: *"Allah, kendilerine mallarında zekâtı farz kılmıştır. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve onların fakirlerine verilir."*[1087]

Bu hadis-i şeriften anlaşıldığı gibi zekât Müslüman fakirlere verilir, gayrimüslimlere verilmez. Ancak gerektiğinde gayrimüslim fakirlere beytülmalden ve zekât dışı nafile sadakalar ile yardım yapılabilir.

İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre zekât dışındaki sadakaların zımmîlere verilmesi caizdir.

3. Zekât verilen kişi Haşimî ve Muttalibî sülalesinden olmamalıdır. Çünkü bunlar Resulullah (s.a.s)'ın akrabalarıdırlar. Bunlara zekât verilmesi caiz değildir. Ancak bunlar humustan pay alırlar. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

1085 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 13.
1086 Ebu Dâvûd, Zekât, 3; Muvatta', Zekât, 29.
1087 Buhârî, Zekât, 40; Miras, Tecrid-i Sarih, V, 3-4.

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."[1088]

Konuyla ilgili olarak Resulullah (s.a.s) da şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَاتِ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ وَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِآلِ مُحَمَّدٍ

"Şüphesiz şu sadaka (zekât)lar insanların ancak kiridir. Ve bu, Muhammed'e, onun ailesine helal olmaz."[1089]

Ehl-i beytin zekât alması haramdır. Bununla ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur: Hz. Ali (r.a)'nin oğlu Hz. Hasan (r.a) zekât hurmasından bir tanesini alıp hemen ağzına attı. Resulullah (s.a.s) ona; *"Hişt, hişt, at onu! Bilmiyor musun ki biz zekât yemiyoruz!"* veya *"Bize zekât helal değildir!"* dedi.[1090]

Ehl-i beyt, ganimet fonundan pay aldıkları için zekât almaları haram kılınmıştır. Ancak beytülmalde bu fondan onlara verilecek ödenek yoksa veya İslam ülkesi istilaya uğrarsa bunların zekâttan pay almaları caiz olur.[1091]

4. Zekât verilen kişi, verenin bakmakla yükümlü olduğu kimselerden olmamalıdır. Zekât vermekle mükellef olan kişi, bakmakla yükümlü olduğu kimselere zekât veremez. Bunlara zekât verecek olursa, gerçekte kendi şahsına vermiş olur. Böyle yapmakla, onlara vermesi gereken üzerindeki nafaka yükünü hafifletmiş ve böylece kendini faydalandırmış olur.

Dolayısıyla zekât mükellefi bir kişinin kendi anasına, babasına, ninesine ve dedesine, küçük çocuklarına ve torunlarına, deli veya sakat olan büyük çocuklarına zekât vermesi caiz olmaz. Çünkü bunların nafakasını temin etmekle yükümlüdür. Ama babasının evinde oturmayan ve kendisine yetecek miktarda mal ve kazanca sahip olmayan erkek evlada babası zekât verebilir.[1092]

Hanefi mezhebine göre zekât mükellefi kişi, kendi usul ve füruuna; yani ana, baba, dede, nine, oğul, kız ve torunlarına zekât veremez.

Zekât vermekle mükellef olan bir şahsın bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına, ana-baba ve eşine -fakir de olsalar- zekâtını vermesi caiz değildir. Ama bir başkasının bunlara zekât vermesi caiz olur mu? Bunun cevabını iki şık halinde vermek mümkündür:

a. Bir şahsın nafakasını vermekten başka biri sorumluysa ve bu şahıs da kendisine verilen nafakayla geçimini normal olarak sürdürebiliyorsa, zekât alması caiz olmaz.

1088 Enfal, 8/41.
1089 Müslim, Zekât, 51.
1090 Buhârî, Zekât, 57, 60, Cihad 188; Müslim, Zekât, 161.
1091 Nevevî, El-Mecmu', VI, 220.
1092 Nevevî, El-Mecmu', VI, 223.

b. Kadın kocasının veya baba evladının verdiği nafakayla geçimini normal olarak sürdüremiyorsa; evli kadına veya evlat sahibi babaya zekât verilebilir.

Kişi kendi malının zekâtını verirken zekâta müstahak olduğunu sandığı bir kimseye verir ama daha sonra o kimsenin zekâta müstahak olmadığı anlaşılırsa, o kimseye vermiş olmakla kuvvetli görüşe göre zekât yükümlülüğünün gereğini yerine getirmiş sayılmaz. Zekât olarak vermiş olduğu mal o kişinin yanında duruyorsa geri alma hakkına sahip olur. Verilen mal tüketilmiş ise, verilen kişi o malın değerini geri ödemekle yükümlü olur. Zekâtını hak eden birine yeniden vermesi gerekir.[1093]

5. Zekât verilen kişi reşid, yani akıllı, ergen ve normal tasarruf ehliyetine sahip olmalıdır. Çocuğa, deliye ve diyaneten sefih olan bir kişiye zekât vermek caiz olmaz. Ancak bunlar adına velileri alabilir.

KADININ, ZEKÂTINI KOCASINA VERMESİ

Zengin olan bir kadının, vermekle yükümlü olduğu zekâtını fakir olan kocasına vermesi caizdir. Çünkü zengin de olsa kadın, kocasının ve çocuklarının nafakasını temin etmekle yükümlü değildir. Şu halde zekât mükellefi bir kadın, malının zekâtını fakir olmaları halinde çocuklarına ve kocasına verebilir. Aşağıda nakledeceğimiz şu rivayet de bu hükmü teyid etmektedir. Şöyle ki: Abdullah b. Mes'ud (r.a)'un eşi Zeynep, Hz. Peygamber (s.a.s)'e şöyle bir soru sormuş: *"Kocama ve himayemde bulunan yetimlerime zekât verirsem geçerli olur mu?"* Hz. Peygamber (s.a.s), Zeyneb'in bu sorusunu kendisine ileten kişiye şu cevabı vermiştir: *"Evet, bunda kendisine iki sevap vardır: Biri akrabalık, diğeri de zekât sevabıdır."*[1094]

Eşi Ümmü Seleme (r.a), bir gün Hz. Peygamber (s.a.s)'e şu soruyu sorar: *"Ey Allah'ın Resulü, (ölen kocam) Ebu Seleme'nin çocuklarına infak eder (zekât verir)sem bana sevabı olur mu? Onlar benim çocuklarımdır."* Ümmü Seleme'nin bu sorusuna Hz. Peygamber şu cevabı verir: *"Bu çocuklara infak et (zekât ver). Bunlara verdiğin zekâtın sana sevabı vardır."*[1095]

AKRABAYA ZEKÂT VERMEK

Zekât vermekle yükümlü olan bir şahsın; yoksul olan kardeş, hala, dayı, teyze, amca ve bunların çocukları gibi bakmakla yükümlü olmadığı akrabalarına zekât vermesi caiz olduğu gibi, başkalarına nispetle bunlara öncelik tanıması gerekir. Nitekim önceki sayfalarda da geçen konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır: *"Miskine verilen şey sadakadır. Akrabaya verilen şey ise iki (sevap)dır: Hem sadaka, hem de akrabalık bağının gözetilmesidir."*[1096]

[1093] Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 199-200.
[1094] Buhârî, Zekât, 47.
[1095] Buhârî, Zekât, 47.
[1096] Tirmizî, Zekât, 26.

Kişinin kendi malının zekâtını üvey annesine, damadına vermesi caizdir.

Nafile sadakalara gelince bunların fakir ve düşkün olmayanlara da verilebileceği hususunda görüş birliği vardır. Bunlara sadaka vermek caiz olduğu gibi, veren kişi sevap da kazanır. Ama muhtaçlara verilmesi tabii ki daha faziletlidir. İhtiyacı olmayan kişinin sadaka kabul etmekten uzak durması müstehaptır. Zengin kişinin sadaka almaya teşebbüste bulunması helal değildir. Sadaka veren kişinin özellikle hayırlı, salih ve muhtaç insanları gözetip onlara öncelik vermesi müstehaptır. Ama fasıklara ve gayrimüslimlere vermesi de caizdir.[1097]

H. ZEKÂTIN BAŞKA YERE GÖNDERİLMESİ

Zekâtın farizasının tahakkuk ettiği şehir veya beldede zekât almayı hak eden insanlar bulunduğu halde, yakın mesafede olsa bile başka bölgelerdeki hak sahiplerine zekâtın gönderilmesi caiz olmaz. Zira gönderilecek olursa, memleketteki yoksullara ve düşkünlere haksızlık edilmiş olur. Oysa bu memleketteki yoksullarla düşkünler, kendilerine verileceğini bekledikleri bu zekâta umut bağlamışlardır. Başka yere gönderilmesi durumunda umutları yıkılmış olacaktır.

> *Hanefi mezhebine göre zekâtın, mükellefin fakir akrabalarının veya daha muhtaç kimselerin bulunduğu yere nakledilmesi caizdir. Bu görüşle amel etmek isteyen Şafii mezhebi mensupları da zekâtlarını fakir akrabalarının ve fakr-u zaruret içinde bulunan kimselere teslim edilmek üzere onların bulunduğu başka yerlere gönderebilirler.*[1098]

Zekât hangi beldede toplanmış ise o beldedeki zekât müstahaklarına dağıtılmalıdır. Aksi halde oradaki müstahaklar, durumu dinî otoriteye bildirip şikâyet etme hakkına sahip olurlar. Hz. Ömer (r.a) zamanında yaşanan bir olay ve Hz. Ömer'in de ilgililere vermiş olduğu emir bunu doğrulamaktadır. Şöyle ki: Hayber'e gitmekte olan Hz. Ömer (r.a), öğle vakti mola verdiği yerde bir ağacın gölgesinde uzanıp istirahat etmekteyken badiye Araplarından bir kadın gelip çevredeki insanların yüzlerine dikkatle bakarak Hz. Ömer'in yanına gitmiş ve; *"Ben fakir bir kadınım. Çocuklarım vardır. (siz) Müminlerin emiri Ömer b. Hattap, Muhammed b. Mesleme'yi bize zekât memuru olarak tayin etmişti(niz). Ancak Muhammed bize bir şey vermedi. Allah rahmetini senden esirgemesin. Bize yardımda bulunması için senin ona emir vereceğini umarız"* dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a), hizmetçisi Yerfe'i çağırarak, *"Bana Muhammed b. Mesleme'yi çağır"* dedi. Kadın; *"Benimle beraber gelsen de ikimiz ona gitsek, işimin görülmesi açısından daha yararlı olur"* deyince Hz. Ömer, *"İnşallah senin ihtiyacını karşılar"* dedi. Bu arada hizmetçi Yerfe', Muhammed b. Mesleme'nin yanına vararak emre icabet etmesini söyledi. Emri alan Muhammed gelerek *"Selam sana ey müminlerin emiri!"* dedi. Kadın onu görünce utandı. Hz.

[1097] Nevevî, El-Mecmu', VI, 236-237.
[1098] Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, 122.

Ömer (r.a), Muhammed'e şöyle dedi: *"Allah'a yemin ederim ki, en hayırlılarınızın izinden gitmeye azami gayret göstermekteyim. Yüce Allah bu kadın yüzünden seni sorguya çekerse, ne cevap vereceksin?"* Bu soru karşısında Muhammed'in gözleri yaşardı. Hz. Ömer (r.a) sözüne devamla şöyle dedi: *"Yüce Allah, Peygamberini (s.a.s) bize gönderdi. Onu tasdik ettik ve ona uyduk. O da Allah'ın kendisine emrettiği şekilde hareket etti. Zekâtı hak sahibi olan fakirlere verdi. Allah, onun ruhunu teslim alıncaya kadar bu hâl üzere devam etti. Ondan sonra Allah, halifeliği Hz. Ebu Bekir (r.a)'e nasip buyurdu. Ebu Bekir de vefat edinceye kadar Hz. Peygamber (s.a.s)'in sünnetiyle amel etti. Ondan sonra halifeliği bana nasib etti. Ben de hayırlılarınız (Resulullah ile Ebu Bekir)'in yolundan gitmeye gayret göstermekteyim. Ben seni amil (zekât görevlisi) olarak gönderirsem, bu kadına bu sene ile geçen senenin zekâtını öde. Ama olabilir ki seni göndermem."*

Böyle dedikten sonra Hz. Ömer (r.a) bir deve getirilmesini emretti. Kadına bir deve yükü un ve zeytinyağı verdi ve şöyle dedi: *"Bunları al ve Hayber'de bize yetiş. Zira biz Hayber'e gitmek üzereyiz."*

Kadın da yola koyuldu ve Hayber'de Hz. Ömer (r.a)'in yanına vardığında ona iki deve daha verilmesini emretti. Sonra da; *"Bunları al. Muhammed b. Mesleme size gelinceye kadar bunlar size yeter. Bu yılın ve geçen yılın zekâtını size vermesini kendisine emrettim"* dedi.[1099]

Sevgili Peygamberimiz, Muaz b. Cebel'i Yemen'e görevli olarak gönderirken ona şu talimatı vermiştir:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ تَعَالَي فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَي فُقَرَائِهِمْ

"…Kendilerine Allah'ın zekâtı farz kıldığını, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver."[1100]

Zekâtın fariza olarak tahakkuk ettiği yerde müstahaklar bulunmuyor veya bulunuyorlar da zekât malı onların ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yine artıyorsa, en yakın mıntıkadaki müstahaklara gönderilir. Zekât mükellefi kişi başka bir memlekette bulunuyor ve zekâtı ödeme vakti de gelmiş ise zekât, malın bulunduğu yerdeki müstahaklara verilir.

> *Hanefi mezhebine göre zekâtı, farizanın tahakkuk ettiği yerden başka bir beldeye nakletmek tenzihen mekruhtur. Ama başka beldede zekât mükellefinin akrabası varsa, ihtiyaçlarını gidermek için oraya gönderilmesi mekruh olmaz. Zekâtı dar-ı harpten dar-ı İslam'a göndermek, başka beldede daha muhtaç, daha takvalı insanlar varsa oralara göndermek, ilim talebesine verilmek üzere başka beldeye göndermek veya ödeme vakti gelmeden göndermek mekruh değildir.*[1101]

[1099] Ebu Ubeyd, El-Emvâl, 558-559 (1921).
[1100] Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63; Müslim, İman 31; Tirmizî, Zekât, 6.
[1101] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 1977; Nevevî, El-Mecmu', VI, 212.

I. VERGİ ZEKÂT YERİNE GEÇER Mİ?

Vergi ile zekât bazı noktalarda birbirlerine benzemekte iseler de birçok noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Zekâtı Yüce Allah vaz'etmiş, vergiyi ise insanlar vaz'etmişlerdir. Hedef, oran, miktar, sarf edilecekleri yer ve şahıslar bakımından zekât ile vergi birbirlerine benzememektedirler.

Zekât farz bir ibadettir. İbadetlerde teakkul (akıl yürütmek) değil, teabbüdilik (Allah emretti diye yerine getirilmesi) esastır. Buna göre zekât mükellefi bir kişi, nass ile belirlenen miktarda zekâtı, yine nass ile belirlenen kimselere vermekle yükümlüdür. Kendi beldesinde veya ülkesinde zekâta muhtaç kişilerin bulunmaması durumunda zekâtını başka ülkelerdeki muhtaç Müslümanlara vermekle yükümlüdür. Oysa vergi mükellefi bir kişi, vergisini kendi ülkesinin yetkili makamlarına vermek mecburiyetindedir. Faraza kendi ülkesinin yetkili makamları vergiyi kaldıracak olurlarsa, vergisini başka bir ülkenin yetkili makamına vermesi söz konusu bile olmaz. Zekât, özellikle yoksul ve düşkünler için sürekli destek sağlayan bir kaynaktır. Vergi ise böyle olmayıp yetkili makamlarca artırılıp eksiltilebileceği gibi tamamen kaldırılabilir de. Bütün bunlar bir yana zekât, Müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu farz bir ibadettir. Verirken ibadet niyetiyle verilir. Vergi ise sosyal devletin bazı hizmetleri yürütebilmesi için vatandaşlarından belli sürelerde tahsil ettiği belli miktardaki tahsilâttır. Verirken niyet şartı aranmaz. Dolayısıyla bunlardan birinin, diğerinin yerine geçmesi mümkün değildir. Kaldı ki ödenen verginin bir kısmı, veren kişiye devletin hizmeti olarak geri dönmektedir. Zekâtta ise böyle bir durum söz konusu değildir.

FITIR SADAKASI

Ramazan ayının son gününde güneşin batması anından itibaren verilmesi vacip olan ve her mükellef tarafından belirli şartlar çerçevesinde verilmesi gereken belli miktardaki sadakaya fıtır sadakası denir. Bu sadakaya fıtır sadakası denmesinin yanı sıra fıtır zekâtı ve fitre de denmektedir. Ramazan ayının ve orucun sona erip fıtır (orucu sona erdirme) bayramının vaktinin girdiği andan itibaren verilmesi vacip olduğu için bu sadakaya fıtır sadakası denilmiştir. Bu sadaka, Ramazan orucunun farz kılındığı hicretin ikinci yılının Şaban ayında vacip kılınmıştır. Bu sadakanın ne miktarda ve kimlere vacip olduğuna dair delillerin bazısı şunlardır:

1. Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet:

فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ عَلَي كُلِّ عَبْدٍ أَوْ حُرٍّ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Resulullah (s.a.s), fıtır sadakasını Müslümanlardan hür-köle, büyük-küçük, kadın-erkek her şahıs üzerine farz kıldı."[1102]

[1102] Buhârî, Zekât, 70, 71, 73; Müslim, Zekât, 13.

2. Ebu Said (r.a)'den rivayet:

كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعًا مِنْ أَقِطٍّ أَوْ صَاعًا مِنْ زَبِيبٍ

"Biz fıtır sadakasını bir sa' yiyecek veya bir sa' arpa veya bir sa' hurma veya bir sa' kurut ya da bir sa' kuru üzümden çıkarırdık."[1103]

Fıtır kelimesinin fıtrat (yaratılış) kökünden türediği görüşünü benimseyen âlimlere göre fıtır sadakası, bedenin zekâtıdır. Bu görüşten esinlenen bazı kimseler buna baş sadakası da demişlerdir. Bazı âlimlerse fıtır kelimesinin Ramazan iftarı ile alakalı olduğunu ve fıtır sadakasının Ramazan orucunu tutup bayrama kavuşmanın bir şükran ifadesi olduğunu söylemişlerdir. Fıtır sadakası, fakirlerin daha iyi şartlarda bayrama girmelerine vesile olduğu için, sosyal yardımlaşma ve dayanışma yönü ağır basan dinî bir vecibedir.

Fıtır sadakasının vacip kılındığı konusunda Müslümanların icmaı vardır.[1104]

A. FITIR SADAKASININ VACİP KILINMASININ HİKMETİ

Fıtır sadakası kişiyi günahlardan arındırma, amelinin sevabını artırma, orucundaki eksiklikleri telafi etmek için teşri kılınmıştır. Bu ümmete mahsus bir ibadet olan fıtır sadakasının vacip kılınmasının hikmetini açıklarken Vekî' b. Cerrah şöyle demiştir: *"Namazdaki eksiklikler nasıl ki sehiv secdesi ile telafi edilirse, aynı şekilde oruçtaki eksiklikler de fıtır sadakası ile telafi edilir."*[1105] Aynı bağlamda Abdullah b. Abbas (r.a) da şöyle demiştir:

فَرَضَ رَسُولُ اَللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ اَلْفِطْرِ; طُهْرَةً لِلصَّائِمِ مِنَ اَللَّغْوِ, وَالرَّفَثِ, وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ, فَمَنْ أَدَّاهَا قَبْلَ اَلصَّلَاةِ فَهِيَ زَكَاةٌ مَقْبُولَةٌ, وَمَنْ أَدَّاهَا بَعْدَ اَلصَّلَاةِ فَهِيَ صَدَقَةٌ مِنَ اَلصَّدَقَاتِ.

"Resulullah (s.a.s), oruçluyu edebe aykırı konuşmalarının, cinsel ilişkiye götürebilecek söz ve hareketlerinin günahından temizlemek ve düşkünleri doyurmak için fıtır sadakasının ödenmesine hükmetti. Bu sadakayı bayram namazından önce ödeyen kimsenin ödemiş olduğu makbul bir zekâttır. Bayram namazından sonra ödeyeninki ise (nafile olarak verilen) diğer sadakalardan bir sadakadır."[1106]

B. FITIR SADAKASI VERMEKLE YÜKÜMLÜ OLANLAR

Fıtır sadakası, hür olan her Müslümana vaciptir. Gayrimüslimin de Müslüman olan yakınlarının ve hizmetçilerinin fıtır sadakasını vermesi gerekir. Bu sadakanın verilmesinin vacip olması için, kişinin ayrıca hem kendisinin, hem de çoluk

---

[1103] Buhârî, Zekât, 72, 73, 75, 76; Müslim, Zekât, 18; Muvatta', Zekât, 53.
[1104] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 592.
[1105] Nevevî, El-Mecmu', VI, 107.
[1106] Ebu Dâvûd, Zekât, 18.

çocuğunun bayram günü ve gecesine yetecek miktardaki azıklarını ve âdete göre bayram yemeği olarak yapılan yemekleri temin etmeye muktedir olması şarttır. Bundan fazla olarak hem kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin durumlarına uygun elbise, ev, hizmetçi, kap –aynı türden birkaç tane de olsa– kitaplarının ve bineklerinin de bulunması şarttır.

Hanefi mezhebine göre hür ve Müslüman olup kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin asli ihtiyaçlarından fazla olarak nisap miktarı mala sahip olan kişi fıtır sadakası vermekle yükümlüdür.

Bu saydıklarımıza sahip olan kişi borçlu da olsa, hem kendi adına hem de bu sadakanın verilmesinin vacip olduğu anda geçimlerinden sorumlu olduğu kimseler adına fıtır sadakası vermekle yükümlüdür. Geçimlerinden sorumlu olduğu kimseler dört sınıfta toplanırlar:

1. Zengin de olsa, ric'î talakla boşanmış da olsa, bain talakla boşanmış bir hamile de olsa, kocasına itaatsizlik etmeyen kadının, kendisi için kocası tarafından verilmek üzere takdir edilmiş bir nafakası yoksa fıtır sadakasının kocası tarafından verilmesi vaciptir. Ama nafakası varsa, fıtır sadakasının kocası tarafından verilmesi vacip olmaz. Hizmetçiler de bu hükme tabidirler.[1107]

2. Ne kadar geriye doğru gitse de kişinin baba ve dede gibi asılları.

3. Ne kadar ileriye doğru gitse de kişinin oğul, kız ve torun gibi zürriyeti.

Evlatların anne ve baba, dede ve ninelerinin, baba ve dedeler de evlat ve torunlarının fitrelerini vermeleri vacip olmaz. Ancak evlat ve torunlar ilimle meşgul olma sebebiyle de olsa fakir veya miskin durumuna düşmüş iseler, baba ve dedelerinin bunların fitrelerini vermeleri gerekir. İlimle meşgul olmayan büyük yaştaki evladın yerine baba veya dedesinin fitre vermesinin vacip olması için, evladın kazanç sağlama gücünden yoksun olması şarttır.

Dinen zengin sayılan çocuk, deli ve kısıtlıların fıtır sadakalarını velilerinin bunların mallarından vermesi gerekir.

4. Efendisinin yanından kaçmış veya kaçarken yakalanmış olan köle.

Kişinin, geçiminden sorumlu olmadığı yabancı bir şahsın iznini almadan onun fıtır sadakasını vermesi halinde verilen bu sadaka geçerli olmaz. Çünkü fıtır sadakası bir ibadettir. Dolayısıyla mükellef kişi izin vermediği takdirde onun adına verilen fıtır sadakası geçerli olmaz.

C. FITIR SADAKASINI VERMENİN VACİP OLUŞ VAKTİ

Fıtır sadakasının verilmesi, Ramazan ayının son anı ile Şevval ayının ilk anında vacip olur. Şu halde bu sadaka, Ramazan bayramının birinci günü fecrin doğuşu anında vacip olmaktadır. Fıtır sadakasını bayramın birinci günü sabah namazı ile

---

[1107] Cezirî, Mezahib, I, 628.

bayram namazı arasında vermek sünnettir. Bayram namazından sonra aynı gün güneşin batışına kadar, fakir olan yakın bir akrabanın gelmesini beklemek gibi bir mazeret olmadıkça, fıtır sadakasını fakirlere vermeyip bekletmek mekruhtur.

Fıtır sadakasını hak edenlerin hazırda bulunmaması gibi bir mazeret olmadan bu sadakanın verilişini bayramın birinci günü güneşin batışından sonraya bırakmak haramdır. Konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

أَغْنُوهُمْ فِي هَذَاالْيَوْمِ

"Onları (yoksulları) bu gün (bayramın birinci günü) müstağni kılın (dilenmeye muhtaç bırakmayın.)"[1108]

Fıtır sadakasını Ramazan'ın ilk günlerinden herhangi birinde vermek caizdir. Bir kişi fıtır sadakasını daha önce Ramazan'ın ilk günlerinde kendi bölgesinde vermemiş ise, Ramazan'ın son günü gurup vaktinde bulunduğu yerde vermesi vacip olur.

D. FITIR SADAKASININ MİKTARI

Fıtır sadakasının miktarı bir sa' (yaklaşık 2, 400 kg.)dır. Fıtır sadakası ancak buğday, arpa, mercimek, pirinç, hurma, nohut, mısır, kuru üzüm ve peynir gibi halkın çoğunun yediği gıda maddelerinden verilir. Gıda maddelerinin kıymetini para olarak vermek caiz değildir.

> *Hanefi mezhebine göre gıda maddelerinin kıymetini para olarak vermek caizdir. Fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından böyle yapılması belki de daha hayırlıdır.*

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun fıtır sadakasıyla ilgili kararının mukaddimesinde bu sadakanın mahiyet ve esprisi hakkında şöyle denmektedir:

"Hadislerde sadaka-i fıtrın miktarı, buğday, arpa, hurma veya üzümden bir sâ' (Hz. Peygamber döneminde kullanılmakta olan bir ölçü birimidir.) olarak belirlenmiştir. Sadaka-i fıtrın bu sayılan maddelerden belirlenmesi, o günkü toplumun ekonomik şartları ve beslenme alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki uygulamalar dikkate alındığında, fıtır sadakası miktarı ile, bir fakirin, içinde yaşadığı toplumdaki orta hâlli bir ailenin hayat standartına göre bir günlük yiyeceğinin karşılanmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır."

Anılan kararın son kısmında gıda maddelerinin aynen verilmesinin caiz oluşunun yanı sıra bu maddelerin kıymetlerinin nakit olarak verilebileceği de ifade edilmiştir.

[1108] Dârekutnî, Sünen, 67.

Birkaç kişinin fitresini vermesi gereken kişi bunları ödeyecek kadar mala sahip değilse, önce kendi şahsının fitresini verir. Sonra mali durumu nispetinde eşinin, hizmetçisinin, küçük çocuğunun, babasının, anasının ve çalışma gücünden yoksun olan fakir durumdaki ergenlik çağını aşmış olan oğlunun fitresini verir.[1109] Bununla ilgili bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

إبْدَأْ بِنَفْسِكَ فَتَصَدَّقْ عَلَيْهَا فَإنْ فَضُلَ شَيْءٌ فَلِأَهْلِكَ فَإنْ فَضُلَ عَنْ أَهْلِكَ شَيْءٌ فَلِذِي قَرَابَتِكَ

"Önce kendinden başla, ona tasaddukta bulun. Bir şey artarsa ailene ver. Ailenden bir şey artarsa yakınlarına ver."[1110]

Fıtır sadakası vermesi gerekenlerden aynı derecede birden fazla kişi bulunur ve hepsinin fıtır sadakasını verecek kadar malı bulunmazsa, bunlardan dilediğinin fıtır sadakasını verir.

E. FITIR SADAKASININ VERİLECEĞİ YERLER

Fıtır sadakasının verileceği yerlerle zekâtın verileceği yerlerin aynı olduğu hususunda fakihler görüş birliği içindedirler. Fıtır sadakası bu bakımdan zekât hükmünde olup zekâtın verileceği yerlere verilir ve Tevbe suresinin 60. ayetinin kapsamına girer. Kendilerine zekât verilmesi caiz olmayanlara fıtır sadakasının da verilmesi caiz olmaz. Bu sadakanın gayrimüslimlere, Müslüman ülkelerde yaşayan zımmîlere verilmesi caiz değildir.

Fıtır sadakası vermesi vacip olan bir kişi bu sadakayı vermeden ölürse, mirasçılarının bu sadakayı onun terekesinden vermeleri gerekir. Çünkü bu sadakada hem Allah'ın hem de kulların hakkı vardır. Mükellefin ölümüyle bu vecibe ortadan kalkmaz.

Hanefi mezhebine göre fıtır sadakası vermekle mükellef olan bir kişi fıtır sadakasını vermeden ölürse, mükellefiyeti sona erer. Mirasçıları onun bu sadakasını gönüllü olarak verirlerse ve kendileri de teberruda bulunma ehliyetine sahip iseler terekesinden verilir. Vermek istemezlerse zorlanamazlar Ama ölünün bu konuda vasiyeti varsa, fıtır sadakasının, malının üçte birinden çıkarılıp verilmesi uygun olur.[1111]

F. ZEKÂT VEYA FITIR SADAKASI OLARAK VERİLECEK MALIN KALİTESİ

Zekât olarak verilecek mal işe yarar, kaliteli ve değerli bir mal olmalıdır. İşe yaramayan, eski-püskü, şayet başkası tarafından kendisine verilecek olsa kabulde tereddüt edeceği malları kişi zekât veya fıtır sadakası olarak vermemelidir. Nitekim bununla ilgili bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

1109 Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 157.
1110 Müslim, Zekât, 14.
1111 İbn Abidin, II, 360.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّٓا اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْاَرْضِۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبٖيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذٖيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فٖيهِۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمٖيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır."[1112]

NAFİLE/TATAVVU' SADAKALAR

A. Tanımı

Nafile veya tatavvu' sadakası ile kastedilen, farz veya vacip olmayan ve sevap kazanmak maksadıyla verilen sadakalardır. Sadaka denildiğinde nafile sadakalar kastedilmiş olur.

B. Nafile/Tatavvu' Sadakanın Hükmü

Nafile veya tatavvu' sadakası vermek sünnettir. Bu hususta müminleri teşvik edici birçok âyet-i kerime ve hadis-i şerif vardır. Kur'an-ı Kerim'in birçok âyeti müminleri sadaka vermeye, mallarını Allah yolunda harcamaya teşvik etmekte, hatta sadakayı Allah'a verilen ve sahibine hem dünyada hem de ahirette mükâfatlar kazandıracak olan bir borç olarak nitelemektedir. Bu âyet-i kerimelerden bazıları şunlardır:

مَنْ ذَا الَّذٖي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُٓ اَضْعَافاً كَثٖيرَةًۜ

"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin."[1113]

مَثَلُ الَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فٖي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍۜ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."[1114]

اَلَّذٖينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِراًّ وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[1112] Bakara, 2/267.
[1113] Bakara, 2/245.
[1114] Bakara, 2/261.

"Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir."[1115]

Nafile sadaka verme, hayır için mal harcama ve infakta bulunma hususunda müminleri teşvik eden hadislerden bazıları şunlardır: Cerir b. Abdullah (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

تَصَدَّقُوا قَبْلَ أَنْ لَا تَصَدَّقُوا لِيَتَصَدَّقِ الرَّجُلُ مِنْ دِينَارِهِ وَلْيَتَصَدَّقِ الرَّجُلُ مِنْ دِرْهَمِهِ وَلْيَتَصَدَّقِ الرَّجُلُ مِنْ بُرِّهِ وَلْيَتَصَدَّقِ الرَّجُلُ مِنْ شَعِيرِهِ وَلْيَتَصَدَّقِ الرَّجُلُ مِنْ تَمْرِهِ

"Sadaka veremeyecek hâle gelmeden sadaka verin. Adam, dinarının bir kısmını sadaka olarak versin. Adam, dirheminin bir kısmını sadaka olarak versin Adam, buğdayının bir kısmını sadaka olarak versin. Adam, arpasının bir kısmını sadaka olarak versin. Adam, hurmasının bir kısmını sadaka olarak versin."[1116]

Ebu Said el-Hudri (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ أَطْعَمَ مُسْلِمًا جَائِعًا أَطْعَمَهُ اللّٰهُ مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ

"Aç bir Müslümana yemek yediren kimseye Allah cennet yiyeceklerinden yedirir."[1117]

Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللّٰهُ إِلَّا الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللّٰهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ كَمَا يُرَبِّي أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ

"Bir kimse helal kazan(cın)dan bir hurma tanesi değerince sadaka verirse –ki Allah ancak helal maldan verilen sadakayı kabul eder– Allah o sadakayı sağ eliyle alıp kabul eder. Sonra o bir hurma değerindeki sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizin biriniz erkek küheylan tayını büyüttüğü gibi sadakanın sahibi için (ihtimam ile) büyütür."[1118]

Yukarıda geçen âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerden anlaşılacağı gibi nafile sadaka vermenin hükmü sünnet oluşudur. Ancak bazı arızi sebepler dolayısıyla sadaka vermek bazen haram bazen vacip de olabilir. Mesela kişi, sadaka vereceği şahsın, verilen sadakayı şarap içmek, kumar oynamak gibi haram bir şeye sarf edeceğini biliyorsa, ona sadaka vermesi haram olur. Ama kişi açlıktan ölmek üzere olan bir kimseyi görür de kendisinin yanında ihtiyacından fazla yiyeceği varsa, hayatını kurtarmak için o yiyeceği o şahsa sadaka olarak verip yedirmesi vacip

---

1115 Bakara, 2/274.
1116 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr, I, 251.
1117 Kenzü'l-Ummal, IX, 244.
1118 Buhârî, Zekât, 8.

olur. Kişinin kendisi veya geçimlerinden sorumlu olduğu kimselerin nafakası için muhtaç olduğu bir malı başkasına sadaka olarak vermesi de caiz değildir. Bununla ilgili olarak ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ عِنْدِي دِينَارٌ فَقَالَ تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ قَالَ عِنْدِي آخَرُ قَالَ تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ قَالَ عِنْدِي آخَرُ قَالَ تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِكَ أَوْ قَالَ زَوْجِكَ قَالَ عِنْدِي آخَرُ قَالَ تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى خَادِمِكَ قَالَ عِنْدِي آخَرُ قَالَ أَنْتَ أَبْصَرُ

"Peygamber (s.a.s) sadaka verilmesini emretti. Bir adam dedi ki:

– Ya Resulullah benim yanımda bir dinar var.

– Onu kendine sadaka olarak harca.

– Yanımda bir dinar daha var.

– Onu çocuğuna sadaka olarak harca.

– Yanımda bir dinar daha var.

– Onu eşine sadaka olarak harca.

– Yanımda bir dinar daha var.

– Onu hizmetçine sadaka olarak harca.

– Yanımda bir dinar daha var.

– Onu nereye sarf edeceğini sen daha iyi bilirsin."[1119]

Abdullah b. Amr b. Âs (r.a) da Resulullah (s.a.s)'ın bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ

"Geçimlerinden sorumlu olduğu kimseleri zayi etmesi kişiye günah olarak yeter."[1120]

Borçlu kimsenin, borcunu ödemesi gerekirken nafile sadaka vermesi caiz değildir. Çünkü borç, tıpkı aile bireylerinin nafaka hakkı gibi alacaklının hakkı olup ödenmesi vaciptir. Nafile sadaka vermek için bu hakkı sahibine ödememek caiz değildir. Ancak kişi bu borcunu başka bir yolla ödeyebileceğini kuvvetle zannediyorsa, o takdirde nafile sadaka vermesi caiz, hatta bazen müstehap olur.[1121]

C. Nafile/Tatavvu' Sadakasıyla İlgili Hükümler

Nafile ya da diğer bir ifadeyle tatavvu' sadakasıyla ilgili bazı hükümler vardır ki, bu hükümlerin en önemlileri şunlardır:

1119 Ebu Dâvûd, Zekât, 45.
1120 Ebu Dâvûd, Zekât, 45.
1121 Nevevî, El-Mecmu', VI, 229-231.

1. Ramazan ayında çok miktarda nafile/tatavvu' sadakası vermek. Ramazan ayında çok miktarda nafile/tatavvu' sadakası vermek müstehaptır. Bu hususta Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle demiştir:

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ وَكَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ فَلَرَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدُ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ

"Resulullah (s.a.s), cömertlik bakımından hiç şüphesiz halkın en yükseği idi. Resul-i Ekrem'in bu cömertliği, Ramazan-ı Şerif girip de Cibril kendisi ile buluştuğu sırada bir kat daha artardı. Ramazanda her gece Cibril (a.s), Resul-i Ekrem ile buluşurdu da Kur'an müdarese ve müzakere ederdi. Şüphesiz Resulullah (s.a.s), hayır yapmada esen rüzgârdan daha cömert idi."[1122]

Ayrıca Enes (r.a), Ramazan ayında verilen sadakanın diğer zamanlarda verilen sadakalardan daha faziletli ve daha çok sevaba medar olacağı hususunda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الصَّوْمِ أَفْضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ فَقَالَ شَعْبَانُ لِتَعْظِيمِ رَمَضَانَ قِيلَ فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ قَالَ صَدَقَةٌ فِي رَمَضَانَ

"Peygamber (s.a.s)'e, 'Ramazan ayından sonra hangi oruç daha faziletlidir' diye soruldu. 'Ramazan ayını tazim etmek için Şaban ayında tutulan oruçtur', diye cevap verdi. (Sonra) Hangi sadaka daha faziletlidir, diye soruldu. 'Ramazan ayında verilen sadakadır', diye cevap verdi."[1123]

2. Diğer münasebetlerle nafile/tatavvu' sadakası vermek. Önemli işlerin arefesinde, önemli olaylar vuku bulduğunda, güneş tutulması anında, yolculuğa çıkarken, hastalık halinde, Mekke-i Mükerreme'de, Medine-i Münevvere'de, savaş halinde, hac ibadetini yaparken, felaketlerle karşılaşıldığında, yağmur duasına çıkıldığında, Zilhicce ayının ilk on günü ile bayram günleri gibi faziletli zamanlarda bol miktarda sadaka vermek, müekked müstehaplardandır.

Bu anlatılanlardan, Recep veya Şaban aylarında sadaka vermek isteyen kimsenin, daha çok sevap kazanmak için sadaka vermeyi Ramazan ayına ertelemesi gerektiği anlaşılmamalıdır.[1124]

3. Nafile/tatavvu' sadakasını gizlice vermek. Sadakayı gizlice vermek, açıkça vermekten daha faziletlidir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

[1122] Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1; Miras, Tecrid-i Sarih, VII, 316.
[1123] Tirmizî, Zekât, 28.
[1124] Nevevî, El-Mecmu', VI, 233.

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."[1125]

Ebu Hüreyre (r.a) de bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللّٰهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ ..... وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ

"Allah, (arşının) gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı (mahşer) gün(ün)de yedi kişiyi gölgelendirecektir. (Bunlardan biri de) o kişidir ki, sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek kadar gizlice sadaka verir."[1126]

Yukarıdaki âyet-i kerime ve hadis-i şerifte sadakayı gizlice vermenin aşikâr vermekten daha faziletli olduğu apaçık ifade edilmektedir. Ancak sadaka verecek olan kişi, kendisine uyulan önder konumundaki bir kimse ise, sadaka vermede de başkaları kendisine uysunlar diye –işin içine gösteriş ve riya katmadan– sadakayı aşikâr vermesi gizli vermesinden daha faziletli olur.

Zekâta gelince o farz bir ibadet olduğu için tıpkı farz namazın mescitte aşikâr kılınışı gibi, aşikâr verilmesi müstehaptır. Ancak nafile namaz, oruç ve sadakanın gizli verilmesi müstehaptır.[1127]

4. Nafile/tatavvu' sadakasını akrabaya vermek. Nafile ve tatavvu' sadakalarını akrabaya vermek, başkalarına vermekten daha faziletlidir. Sadakayı akrabaya vermenin ve akrabaya bu hususta başkalarına nispetle öncelik tanımanın müstehap oluşu, sadaka verecek olanın geçimlerinden sorumlu olduğu akrabalarını kapsadığı gibi, geçimlerinden sorumlu olmadığı akrabalarını da kapsamaktadır. Hatta geçimlerinden sorumlu olduğu akrabalarına vermesi, başkalarına vermesine nispetle kuvvetle müstehaptır. Abdullah b. Mesud (r.a)'un hanımı Zeynep (r.a), Resulullah (s.a.s) Efendimize, *"Ey Allah'ın Peygamberi, sadaka vermemizi bu gün sen bize emrettin. Benim de takılarım var. Onları sadaka vermek istedim. Eşim Abdullah ile onun çocukları bu sadakaları almaya başkalarından önceliklidirler, sanıyorum"* demiş, Peygamber (s.a.s) Efendimiz de ona şöyle cevap vermiştir:

زَوْجُكِ وَوَلَدُكِ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ

"Kocan ve çocuğun, takılarını kendilerine sadaka olarak vereceğin kimseler arasında en fazla hak sahibi olanlardır."[1128]

Yine Abdullah b. Mesud (r.a)'un hanımı Zeynep (r.a)'den rivayet edilmiştir: "İki kadın, Resulullah (s.a.s)'ın bulunduğu yere geldiler. Bilal (r.a)'e şöyle dediler:

[1125] Bakara, 2/271.
[1126] Buhârî, Zekât, 15.
[1127] Nevevî, El-Mecmu', VI, 234.
[1128] Buhârî, Zekât, 43.

'Bizim için Resulullah (s.a.s)'a sor. Sadakalarımızı kocalarımıza ve yanımızda beslediğimiz yetimlerimize vermemiz yeterli olur mu?' Bilal (r.a) onların bu sorusunu Resulullah (s.a.s)'a arz edince Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu:

نَعَمْ لَهُمَا أَجْرَانِ أَجْرُ الْقَرَابَةِ وَأَجْرُ الصَّدَقَةِ

"Evet. (Bu soruyu soran) iki kadına iki sevap verilecektir. Biri, akrabaya sadaka verme diğeri de sadaka verme sevabıdır."[1129]

5. Nafile/tatavvu' sadakasını komşulara ve hayır yapan kimselere vermek. Nafile ve tatavvu' sadakalarını en yakınından başlayarak sırasıyla diğer komşulara vermek, başkalarına vermekten daha faziletlidir. Ancak uzak da olsa akrabalar bu hükmün dışında olup onlara bu sadakaları vermek, komşulara vermekten de faziletlidir. Hz. Aişe (r.a) validemiz, Peygamber (s.a.s) Efendimize; *"İki komşum var. (Onlardan birine hediye vermek istiyorum) Hediyemi hangisine vereyim?"* diye sorar. Peygamber (s.a.s) Efendimiz ona şöyle cevap verir: *"Kapısı sana (evine) en yakın olana ver."*[1130]

6. Nafile/tatavvu' sadakasını gayrimüslimlere vermek. Gayrimüslimlerden İslam ülkesinde vatandaş veya geçici izinli olarak ikamet etmekte olan veya İslam'a gireceği umulan kimselere, Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi de olsalar sadaka verilmesi caizdir. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, can taşıyan her varlığa yapılan yardımdan dolayı insanın sevap kazanacağını müjdelemişlerdir.[1131]

7. Nafile/tatavvu' sadakasını zenginlere vermek. Sadakaları muhtaç kimselere vermek her ne kadar daha faziletli ise de zengin kimselere vermek de caizdir. Ancak zengin kimselerin sadakaya tenezzül etmemeleri müstehaptır. Dilencilik yapmaları ise haramdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, muhtaç ve çalışamayacak durumda olan kimselerin dilenmeleri haram değildir. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a) bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

قَالَ رَجُلٌ لَأَتَصَدَّقَنَّ اللَّيْلَةَ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدِ زَانِيَةٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى زَانِيَةٍ، قَالَ: اَللّٰهُمَّ، لَكَ الْحَمْدُ عَلَى زَانِيَةٍ، لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدِ غَنِيٍّ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ عَلَى غَنِيٍّ، قَالَ: اَللّٰهُمَّ، لَكَ الْحَمْدُ عَلَى غَنِيٍّ، لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ، فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِي يَدِ سَارِقٍ، فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ: تُصُدِّقَ عَلَى سَارِقٍ، فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ، لَكَ الْحَمْدُ عَلَى زَانِيَةٍ، وَعَلَى غَنِيٍّ، وَعَلَى سَارِقٍ، فَأُتِيَ فَقِيلَ لَهُ:

[1129] Nesâî, Zekât, 82.
[1130] Buhârî, Şuf'a , 3.
[1131] Buhârî, Müsakat, 9.

أَمَّا صَدَقَتُكَ فَقَدْ قُبِلَتْ، أَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا تَسْتَعِفُّ بِهَا عَنْ زِنَاهَا، وَلَعَلَّ الْغَنِيَّ يَعْتَبِرُ فَيُنْفِقُ مِمَّا أَعْطَاهُ اللّٰهُ، وَلَعَلَّ السَّارِقَ يَسْتَعِفُّ بِهَا عَنْ سَرِقَتِهِ

"(İslamiyet öncesi zamanlarda yaşamış olan) Bir adam 'Ben bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim' dedi ve (geceleyin) sadakasını zinakâr bir kadının avucuna bıraktı. Sabah olunca insanlar, 'Bu gece zinakâr bir kadına sadaka verilmiş' dediler. (Sadaka veren adam da) 'Allah'ım, zinakâr bir kadına sadaka vermeyi bana nasip ettiğin için sana hamdolsun' dedi. Yine (aynı adam) 'Ben bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim' dedi ve (geceleyin) sadakasını bir zenginin avucuna bıraktı. Sabah olunca insanlar, 'Bu gece bir zengine sadaka verilmiş' dediler. (Sadaka veren adam da) 'Allah'ım, zengin bir kimseye sadaka vermeyi bana nasip ettiğin için sana hamdolsun' dedi. Yine (aynı adam) 'Ben bu gece mutlaka bir sadaka vereceğim' dedi ve (geceleyin) sadakasını bir hırsızın avucuna bıraktı. Sabah olunca insanlar, 'Bu gece bir hırsıza sadaka verilmiş' dediler. (Sadaka veren adam da) 'Allah'ım, zinakâr bir kadına, bir zengine ve bir hırsıza sadaka vermeyi bana nasip ettiğin için sana hamdolsun' dedi. Bunun üzerine o adama (rüyasında veya görünmez bir yerlerden kendisine seslenilerek ya da zamanının peygamberi tarafından) haber verilip denildi ki: "Sadakaların kabul edildi. Zinakâra verdin. Belki bu sayede zina yapmaktan vazgeçip iffetli bir kadın hâline gelir. Zengin de belki ibret alır ve Allah'ın kendisine bahşettiği maldan infakta bulunur. Hırsıza gelince o da belki bu sayede hırsızlık yapmaktan vazgeçer."[1132]

8. Nafile/tatavvu' sadakasını Haşimilere ve Muttalipoğullarına vermek. Peygamber (s.a.s) Efendimizin akrabaları olan Haşimoğulları ile Muttalipoğullarına zekât vermek her ne kadar caiz değilse de nafile/tatavvu' sadakaları bunlara vermek müstehaptır. İmam Cafer es-Sadık, babası İmam Muhammed Bakır hazretlerinin, Mekke ile Medine arasında hacılara sadaka olarak tahsis edilen sikaye sularından içtiğini rivayet etmiştir. Kendisine "*(Peygamber soyundan olduğun halde) sadaka sularından mı içiyorsun?*" diye sorulması üzerine, "*Bize haram kılınan, farz olan sadaka (zekât)dır*" diye cevap vermiştir.[1133]

9. Nafile/tatavvu' sadakasını helal ve temiz maldan vermek. Kişinin, malının en temizi, en iyisi ve en çok sevdiğinden sadaka vermesi müstehaptır. Bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلٖيمٌ

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."[1134]

[1132] Müslim, Zekât, 24.
[1133] Şirazî, El-Mühezzeb, I, 583.
[1134] Âl-İ İmrân, 3/92.

Sadaka verirken güler yüz ve gönül hoşluğu ile vermelidir. Çünkü bu tavır, sevabı artıracağı gibi, fakirin kırık kalbini onarmada etkili olur. Sadakayı başa kakmak haram olduğu gibi sevabı da yok eder. Zira yüce Allah,

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى

"Ey iman edenler! Sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın."[1135]

10. Nafile/tatavvu' sadakasını az da olsa vermek. Müslüman kişinin imkânlar elverdiği ölçüde az da olsa sadaka vermesi müstehaptır. Azımsayıp da sadaka vermekten geri durmak uygun olmaz. Yapılan hayır bazen az da olsa, Allah katında sevabı çok olabilir. Allah'ın kabul edip bereketli kıldığı şey az değildir. Ashab-ı kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta kadınlarla sohbet ederken şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

يا نِسَاءَ الْمُسْلِماتِ لاَ تَحْقِرَنَّ جارَةٌ لِجارتِهَا ولَوْ فِرْسِنَ شاةٍ

"Ey Müslüman hanımlar! Hiçbir komşu hanım, bir koyun paçası bile olsa, komşusuna vereceğini küçük gör(üp vermemezlik et)mesin."[1136]

11. Malın tamamını nafile/tatavvu' sadakası olarak vermek. Kişi kendi şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin bir gün ve bir gecelik nafakalarını temin eder ve mahrumiyete katlanabilen kimselerdense, malının artan kısmını sadaka olarak vermesi müstehaptır. Konuyla ilgili olarak Zeyd b. Eslem, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab (r.a)'ın şöyle dediğini işittim:

أَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أَنْ نَتَصَدَّقَ فَوَافَقَ ذَلِكَ مَالًا عِنْدِي فَقُلْتُ الْيَوْمَ أَسْبِقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا فَجِئْتُ بِنِصْفِ مَالِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ قُلْتُ مِثْلَهُ قَالَ وَأَتَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بِكُلِّ مَا عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ قَالَ أَبْقَيْتُ لَهُمْ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ قُلْتُ لَا أُسَابِقُكَ إِلَى شَيْءٍ أَبَدًا

"Bir gün Resulullah (s.a.s) sadaka vermemizi bize emretti. Tevafuk eseri o gün de yanımda bir miktar mal vardı. Kendi kendime 'Şimdiye kadar hiçbir gün (hayır yarışında) Ebu Bekir'i geçemedim. İşte bu gün onu geçeceğim' dedim ve malımın yarısını getirdim. Resulullah (s.a.s), 'Ailene ne bıraktın?' diye sordu. Ben de, 'Bu kadarını bıraktım' dedim. Sonra Ebu Bekir malının tamamını getirdi. Resulullah (s.a.s) ona, 'Ailene ne bıraktın?' diye sordu. 'Onlara Allah ve Resulünü bıraktım!' deyince ben, 'Artık sonsuza kadar seni hiçbir şeyde geçemeyeceğim' dedim."[1137]

[1135] Bakara, 2/264.
[1136] Buhârî, Hibe 1, Edeb, 30; Müslim, Zekât, 90.
[1137] Ebu Dâvûd, Zekât, 40.

Ancak kişi mahrumiyete katlanamayacak biri ise malının tamamını sadaka olarak vermesi mekruh olur. Ashab-ı kiramdan Cabir (r.a) bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ بِمِثْلِ بَيْضَةٍ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَصَبْتُ هَذِهِ مِنْ مَعْدِنٍ فَخُذْهَا فَهِيَ صَدَقَةٌ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهَا فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ قِبَلِ رُكْنِهِ الْأَيْسَرِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَأَخَذَهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَذَفَهُ بِهَا فَلَوْ أَصَابَتْهُ لَأَوْجَعَتْهُ أَوْ لَعَقَرَتْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ فَيَقُولُ هَذِهِ صَدَقَةٌ ثُمَّ يَقْعُدُ يَسْتَكِفُّ النَّاسَ خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى

"Bizler Resulullah (s.a.s)'ın yanında iken adamın biri yumurta büyüklüğünde bir altın getirip, 'Ey Allah'ın Resûlü, şunu bir madende ele geçirdim. Bunu alın, sadaka olarak veriyorum. Bundan başka da bir şeyim yok' dedi. Resulullah (s.a.s) (memnuniyetsizliğini ifade etmek için) ondan yüzünü çevirdi. Sonra adam Resulullah (s.a.s)'ın sağ tarafından yaklaşıp aynı şeyi söyledi. Efendimiz yine ondan yüzünü çevirdi. Adam bu sefer sol tarafından yaklaştı, aynı şeyleri söyledi. Resulullah (s.a.s) yine ondan yüzünü çevirdi. Sonra adam arka tarafından yaklaştı (ve önceki sözlerini aynen tekrarladı). Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) onu alıp adama fırlattı. Eğer isabet etseydi canını kesinlikle acıtacak (ya da yaralayacak)tı. Buyurdu ki: 'Biriniz sahip olduğu bütün mallarını getirip 'Bunu sadaka olarak veriyorum' diyor ve sonra da oturup halka avuç açıyor! Sadakanın en hayırlısı ihtiyaç fazlası verilenidir.'"[1138]

12. Borç ve nafaka yükü altındayken nafile/tatavvu' sadakası vermek. Borçlu olan ya da kendi şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasını temin etmesi gereken kimsenin, borcunu ödemeyip veya gerekli nafakayı temin etmeyip elindeki malı nafile/tatavvu' olarak sadaka vermesi haramdır. Zira bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

كَفَي بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْبِسَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوتَهُ

"Nafakalarından sorumlu olduğu kimseleri ihmal etmesi, bir kimseye günah olarak yeter."[1139]

Kişinin borcunu ödemesi, kendi şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasını temin etmesi farzdır. Bu farzı yerine getirmek için lazım olan parayı bu amaca harcamayıp, nafile/tatavvu' sadaka olarak başkalarına vermek elbette ki caiz olmaz.

1138 Ebu Dâvûd, Zekât, 39.
1139 Müslim, Zekât, 12.

13. Nafile/tatavvu' sadakasıyla ilgili fer'î hükümler. Bir kimse bir başkası aracılığıyla bir fakire bir malı sadaka olarak gönderir, ancak aracı kişi o fakiri bulamazsa, sadakayı gönderen şahsın o malı geri almayıp başka bir fakire sadaka olarak vermesi müstehaptır.

İhtiyaç duyulan yerlerde suyu sadaka olarak vermek sünnettir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimize, hangi sadakanın daha faziletli olduğu sorulduğunda, başkalarına su vermek olduğunu bildirmiştir.[1140]

Bir kişinin bir fakire sadaka, zekât, adak veya kefaret olarak verdiği malı ondan satın alması mekruhtur. Zira fakirin utanarak o malı kendisine sadaka olarak vermiş olan şahsa ucuza satma ihtimali vardır. Zeyd b. Eslem, Hz. Ömer (r.a)'in bu hususta şöyle dediğini rivayet etmiştir:

حَمَلْتُ عَلَى فَرَسٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَأَضَاعَهُ الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ وَظَنَنْتُ أَنَّهُ يَبِيعُهُ بِرُخْصٍ فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا تَشْتَرِي وَلَا تَعُدْ فِي صَدَقَتِكَ وَإِنْ أَعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي صَدَقَتِهِ كَالْعَائِدِ فِي قَيْئِهِ

(Bir defasında yaya bir mücahide) Allah rızası için bir at vermiştim. At tasarrufunda bulunan bu adam, (bakmayarak) hayva(nın değeri)ni kaybetti. Bundan dolayı hayvanı kendisinden satın almak istedim. Ucuza satacağını sanıyordum. Bu düşüncemi Peygamber (s.a.s)'e sordum. Bana, "*(Sakın) bu atı satın alma. Sana bir dirheme verse de sadakana geri dönme! Çünkü sadakasına geri dönen kişi, kusmuğunu yemeye dönen kimse gibidir.*" buyurdu.[1141]

Bir kimse belli bir vakitte namaz kılmayı veya oruç tutmayı adarsa, adadığı namazı o vakitten önce kılması veya orucunu o vakitten önce tutması caiz olmaz. Ama belli bir vakitte sadaka vermeyi adayan bir kimsenin, sadakasını o vakitten önce vermesi caiz olur. Nitekim zekâtın da vaktinden önce verilmesi caizdir.

Sadaka verecek olan şahıs, sadakaları yerine sarf etmesi hususunda bir vekil görevlendirir de bu vekil kendisine verilen görevi eksiksizce yerine getirirse, kendisi de sadaka vermiş gibi sevap kazanır. Ashab-ı kiramdan Ebu Musa el-Eş'ari (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الْأَمِينُ الَّذِي يُنْفِذُ وَرُبَّمَا قَالَ يُعْطِي مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلًا مُوَفَّرًا طَيِّبًا بِهِ نَفْسُهُ فَيَدْفَعُهُ إِلَى الَّذِي أُمِرَ لَهُ بِهِ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقَيْنِ

"Efendisinin emrini tamamen, derhal gönül hoşluğuyla yerine getiren ve emrolunan sadakayı, emrolunan kimseye veren Müslüman ve güvenilir kasadar, sadaka veren iki hayır sahibinden birisidir."[1142]

1140 Nesâî, Vasaya, 9.
1141 Buhârî, Zekât, 58.
1142 Buhârî, Zekât, 24.

Kadının, eşinin razı olmadığına dair beyanının bulunmaması hâlinde evdeki mallardan dilencilere ve diğer ihtiyaç sahiplerine sadaka vermesi caizdir. Hz. Aişe (r.a) validemiz, Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا أَنْفَقَتْ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ شَيْئًا

"Ev kadını, evinin taamından israf etmeyerek (örf ve âdete göre misafirlerine) infak ve ikram ettiğinde bu infak sebebiyle sevap ve mükâfat kazanır. Bu malı kazanmış olması sebebiyle kocası, muhafaza ettiği için hizmetçisi de bir o kadar sevap kazanır. Bunlardan bazısının sevabı, diğerlerinin sevabından hiçbir şey eksiltmez."[1143]

HAC VE UMRE

İlahi irade, insanın taat ve ibadetlerle yükümlü kılınmasını dilemiştir. İslam dini insanları çeşitli ibadetlerle yükümlü kılmıştır. Bu ibadetlerin namaz ve oruç gibi bir kısmı bedenen yapılır. Zekât ve fıtır sadakası gibi bir kısmı malla yapılır. Hac ve umre gibi bir kısmı da hem beden hem de malla yapılır.

İslam'ın temel esaslarından olan hac ve umre, amellerin en faziletlisidir. Kadı Hüseyin (rh.a), *"Hac ibadetlerin en faziletlisidir. Çünkü o hem mal hem de bedenle ifa edilir"* demiştir. Halimi (rh.a) de bu hususta şöyle demiştir: *"Hac, ibadetlerin tümünün anlamını içerir. Dolayısıyla hacceden bir kimse aynı zamanda namaz kılmış, zekât vermiş, oruç tutmuş, itikâfa girmiş, Allah yolunda nöbet tutmuş ve savaşmış kimse gibi (sevap kazanmış) olur. Bizler daha babalarımızın sulbünde iken hacca davet edilmişiz. Dolayısıyla hac, ibadetlerin en üstünü olan iman gibidir."* Ancak önceki kısımlarda belirtildiği gibi, tercih edilen kuvvetli görüşe göre namaz, hacdan daha faziletlidir. Hac, eski şeriatlerde de yer alan bir ibadettir. Rivayet olunduğuna göre Hz. Âdem (a.s), haccederken Cebrail (a.s) kendisine, *"Senden yedi bin sene önce melekler şu beyti tavaf ediyorlardı."* demiştir.

Bütün peygamberler hac ibadetini ifa etmişlerdir. İlk hacceden peygamber de Âdem (a.s)'dir. Ancak bu ibadetin farz olarak ifa edilmesi sadece bu ümmete mahsustur.[1144] Şu halde gerekli şartları taşıyan her Müslüman, hac ve umre ibadetini ihmal etmemeli ve imkân bulduğunda hemen ifa etmeye yönelmelidir.

Hac ve umre ibadetleri arasında aşağıda sıralanacak olan şu farklar vardır:

1. Zaman farkı. Hac ibadeti belli aylarda yapılır. Nitekim Yüce Allah,

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ

[1143] Buhârî, Zekât, 16.
[1144] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 672.

"Hac (ayları) bilinen aylardır."[1145] buyurmuştur. Bu aylar dışında hac ibadeti yapmak caiz olmadığı gibi geçerli de olmaz. Hac mevsimi Şevval, Zilkade aylarının tamamı ile Zilhicce ayının ilk on günüdür.

Umrenin zamanına gelince, bu ibadet için belli bir zaman söz konusu değildir. Senenin her vaktinde umre yapmak mümkündür.

2. Haccın başlıca nüsükleri ihram, Arafat vakfesi, tavaf, sa'y, Müzdelife ile Mina'da gecelemek, cemerata taş atmak, saçları tıraş etmek veya kısaltmaktır.

Umrenin başlıca nüsükleri ise ihram, tavaf, sa'y, saçları tıraş etmek veya kısaltmaktır. Umrede Arafat vakfesi, Müzdelife ile Mina'da gecelemek ve cemerata taş atmak nüsükleri yoktur.

3. Yükümlülük. Hac ibadeti farzdır. Farzlığı üzerinde icma' edilmiştir. Umre ibadetine gelince, bunun farzlığı üzerinde ihtilaf edilmiştir.[1146]

A. TANIM

Hac kelimesi saygı duyulan bir şeye yönelmek anlamına gelir. Dinî bir terim olarak hac; belli fiilleri yaparak belli zamanda belli bir yeri ziyaret etmektir. Bu tanımdaki belli fiiller sözüyle hac menasiki, belli zaman sözüyle hac ayları olan Şevval, Zilkade aylarının tamamı ile Zilhicce ayının ilk on günü, belli yer sözüyle de Kâbe-i Muazzama kastedilmektedir. Kısaca hac, hususi bazı fiilleri ifa etmek üzere Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmektir. Hac menasikinden her birinin belli bir zamanı vardır.

Tanımda geçen belli fiil sözüyle, haccedecek kişinin ihramlı olarak hac niyetiyle muayyen mekânlara gitmesi kastedilmektedir.

Umre ise sözlükte ziyaret anlamına gelir. Dinî bir terim olarak umre, özel şartlar dâhilinde belli bir ibadeti yerine getirmek üzere hac vakti dışında Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmektir. Umre fiilleri her ne kadar hac fiilleri içinde varsa da hacceden kişi umre de yapmış sayılmaz. Umrenin ayrıca ifa edilmesi gerekir.

B. HAC VE UMRENİN FARZ KILINMA TARİHİ

Hac ve umrenin Hicrî 6 veya 9. senelerde farz kılındıklarına ilişkin çeşitli rivayetler varsa da kuvvetli görüşe göre bunlar, hicretin 9. senesinde farz kılınmışlardır. Çünkü hicretin 9. senesinin başlarında Abdül-Kays heyeti Peygamber (s.a.s) Efendimizi ziyarete gelmiş, kendilerine nelerin farz olduğunu sormuşlar; Efendimiz (s.a.s) de onlara şöyle cevap vermişti: *"Allah'a iman etmeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi, Ramazan orucunu tutmayı ve ganimetlerin beşte birini vermeyi size emrediyorum."*[1147]

1145 Bakara, 2/197.

1146 Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 255-256.

1147 Buhârî, İlim, 25.

Heyete verdiği cevapta Peygamber (s.a.s) Efendimiz hac ibadetinden bahsetmemiştir. Eğer o zaman farz olmuş olsaydı, mutlaka hac ibadetini yapmalarını da onlara emrederdi. Hicretin 9. senesinde Hz. Ebu Bekir (r.a)'i hac emiri olarak tayin etmiş olması da bunu doğrulamaktadır.

Diğer taraftan Haccın farz olduğunu bildiren ayet-i kerime *(Âl-i İmrân, 3/97)*, hicretin 9. senesinde nazil olmuştur.[1148] Bu ayet-i kerimenin nüzulünden sonra sevgili Peygamberimiz (s.a.s) hicretin 10.senesinde ilk ve son haccını ifa etmiştir.

C. HAC VE UMRENİN İSLAM'DAKİ YERİ VE HİKMETLERİ

Hac, İslam'ın beş temel esasından biridir. Yüce Allah, yapmaya gücü yetenlere bu ibadeti farz kılmıştır. Umre de hac gibi farz bir ibadettir. Yüce Allah;

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ

"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın."[1149] buyuruyor. *(Ancak Hanefi ve Maliki mezheplerine göre umre farz değil sünnettir.)* Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) dört defa umre yapmıştır.

Hac, hem beden hem de malla yapılan bir ibadettir. Bu hususta sahabe-i kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ فَقَالَ إِيمَانٌ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ قِيلَ ثُمَّ مَاذَا قَالَ حَجٌّ مَبْرُورٌ

Resulullah (s.a.s)'a soruldu:

– "Amellerin hangisi daha faziletlidir?

– Allah'a ve Resulüne iman etmektir.

– Sonra hangisidir?

– Allah yolunda cihad etmektir.

– Sonra hangisidir?

– Makbul bir hacdır."[1150]

Hac ve umrenin faziletini bildirme babında Ebu Hüreyre (r.a)'den gelen bir rivayette sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

اَلْعُمْرَةُ اِلَي الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ اِلاَّ الْجَنَّةُ

"Bir umre, diğer umreye arada işlenen (günah)lar için keffarettir. (İçine günah karıştırılmayan) makbul bir haccın karşılığı cennetten başka bir şey olamaz."[1151]

[1148] Miras, IX, 8.
[1149] Bakara, 2/196.
[1150] Buhârî, İman, 16, Hacc, 4.
[1151] Buhârî, Umre 1; Müslim, Hacc, 437; Tirmizî, Hacc, 90.

Hac ve umre kişiye birçok yararlar sağlar. Bu yararların bir kısmı kişinin ruhuyla, bir kısmı bedeniyle, bir kısmı akidesiyle, bir kısmı malıyla, bir kısmı ahlâkıyla ilgili iken bir kısmının da sosyal yönü vardır. Bu yararları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

a. Hac ve Umrenin, Kişinin İman ve Akidesiyle İlgili Sağladığı Yararlar

Hac ve/veya umre yapan kimse Allah'a kul olduğunu iyice kavrar, O'na yakınlaşır, takva ile azıklanır, Rabbinin emirlerine mükemmel bir şekilde uyar. Hacerü'l-esved'i öpmek, cemerata taş atmak, tavafta remel yapmak, sa'yde hervele yapmak, Müzdelife'de gecelemek gibi aklın pek anlam veremediği sembolik bazı hareketleri yapmakla, ilahi emirlere bağlılığını güçlü bir şekilde ortaya koyar. Sayılan bu nüsükleri Allah'ın şiarlarını/nişanelerini yüceltmek amacıyla yerine getirir.

وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

"Her kim de Allah'ın nişanelerini yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."[1152]

Allah'ın şiarlarını/nişanelerini yüceltmek adına hacılar çokça telbiye getirir, hamd-ü senada bulunur ve tekbir, tehlil getirirler. İman ve akide çağrısına icabet maksadıyla telbiye getiren hacı, dünyadan, dünyanın mal ve zinetlerinden soyutlanarak ahirete hazırlanmak için Yüce Mevlasına yönelir; O'ndan bağışlanma diler. Bu, özellikle hacda elde edilmeye çalışılması gereken takva azığının vesilesidir.

وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى

"(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır."[1153]

b. Hac ve Umrenin, Kişinin Ruhunun Arınması İçin Sağladığı Yararlar

Hac ibadetini eda eden kişinin nefsi kötülüklerden arınıp tertemiz hâle gelir, ihlaslı olur, maneviyatı güçlenir, yaşantısında olumlu gelişmeler görülmeye başlar, imanı kuvvetlenir. Hac veya umre ibadetini eda etmek üzere mukaddes topraklara giden bir mümin, oralarda İslam tarihinin önemli sahnelerini gözlerinin önünde âdeta canlanıyor gibi görür. Hayırlı aktiviteleriyle dünyayı aydınlatan selef-i salihinin ve sevgili Peygamberimizin (s.a.s) soluklarını teneffüs eder gibi olur. Saadet asrının o ılık havasını içinde hissetmeye başlar.

Hac ibadetini eda etmekle kul, Rabbinin kendisine bahşetmiş olduğu mal ve sağlık nimetinin şükrünü ifa eder. Zor ve zahmetli menasiki yapmakla da kulluğunu izhar eder. İhrama bürünmekle kendini dünyadan ve dünyevi şeylerden soyutlar. Arafat'ta âdeta haşri/ölüm sonrası dirilişi yaşar.

[1152] Hac, 22/32.
[1153] Bakara, 2/197.

c. Hac ve Umrenin, Terbiye Açısından Sağladığı Yararlar

Hac seferi insana sabırlı ve metanetli olmayı, zorluk ve meşakkatlere katlanmayı, emre itaati, düzenli ve disiplinli bir hayat yaşamayı, Allah yolunda ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak uğruna sıkıntılardan zevk almayı, başkalarını kendi nefsine tercih etmeyi öğretir.

Hac ve umre ibadeti insanı kötü sözler söylemekten, çirkin fiil ve davranışlarda bulunmaktan, günah işlemekten uzak tutar. İslam'ın hükümlerini uygulamayı, İslam adabıyla edeplenmeyi öğretir.

d. Hac ve Umrenin, Ahlâki Açıdan Sağladığı Yararlar

Hac ve umre ibadeti insana kardeşlik, diğerkâmlık, maddiyata önem vermeme, sadakat, alçakgönüllülük, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak, Müslümanlar arasında eşitliği sağlamak gibi temel ahlâki değerler kazandırır. Bu sayede o kutsal topraklarda bu ibadeti ifa eden Müslümanlar giyim-kuşamda, tavafta, sa'yde, Arafat ve Müzdelife'deki vakfe esnasında, cemerata taş atmada eşit olduklarını, hiç kimsenin dil ve ırkı ile mal ve mülkü sayesinde imtiyaz ve üstünlük sahibi olmadığını, Allah katında üstünlüğün ancak takva ile elde edilebileceğinin bilincine varırlar. Hepsi telbiye, zikir ve dua ile Allah'a yönelir. Farklı sosyal sınıflardaki insanlar orada hemen hemen her bakımdan eşit bir hâle gelirler. Bu da mahşerde insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda toplanacakları günün küçücük bir örneğini teşkil eder.

e. Hac ve Umrenin, Sosyal Açıdan Sağladığı Yararlar

Çeşitli ırklara mensup insanlar orada birer kardeş olarak İslam'ın manevi potasında erirler. Müminler gerçekten birbirlerine eşit olduklarını, Arap'ın Arap olmayana, beyaz insanın siyah insana üstünlüğünün olmadığını, üstünlüğün ancak takva ile olacağını öğrenirler. Birbirleriyle tanışır, aralarında dostluk ve muhabbet bağları kurarlar. Bu da Müslümanların İslam birliğini sağlama yolunda attıkları ilk adımı teşkil eder. Her sene çeşitli ülkelerden gelen yeni Müslüman gruplar bu birliğe eklenmekle İslam birliğine güç katarlar.

D. HAC VE UMRENİN HÜKMÜ

Hac ve umre belli şartları taşıyan Müslümanlara ömürde bir defa yapılmak üzere farz kılınmıştır. Bu ibadetlerin farzlığıyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ

"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın."[1154]

1154 Bakara, 2/196.

اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذي بِبَكَّةَ مُبارَكاً وَهُدًى لِلْعَالَمينَۚ فيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِناًۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبيلاًۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمينَ

"Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)"[1155]

وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَميقٍۙ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهيمَةِ الْاَنْعَامِۚ

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[1156]

Haccın, belli şartları taşıyan kimselere farz bir ibadet olduğunu sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de ifade buyurmuşlardır:

بُنِيَ الْاِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ اَنْ لَااِلَهَ اِلَّااللّٰهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًارَسُولُ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلَاةِ وَاِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

"İslam beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka hiçbir tanrı olmadığına, Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."[1157]

Haccın ömürde bir defa yapılması farz olan bir ibadet olduğunu daha önce de söylemiştik. Bununla ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

خَطَبَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : يَاأَيُّهَاالنَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحَجُّوا فَقَالَ رَجُلٌ : أَ فِي كُلِّ عَامٍ يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ فَسَكَتَ حَتَّي قَالَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: ذَرُونِي مَاتَرَكْتُكُمْ لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ إِنَّمَاأَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافُهُمْ عَلي أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَاأَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَااسْتَطَعْتُمْ وَإِذَانَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ

[1155] Âl-i İmrân, 3/97.
[1156] Hac, 22/27-28.
[1157] Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 5.

Bir gün Resulullah (s.a.s) bize şöyle hitab etti: *"Ey insanlar! Size hac farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda ediniz."* Cemaatte bulunan bir adam; *"Her sene mi ey Allah'ın resulü?"* diye sordu. Resulullah (s.a.s) ona cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrarladı. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. Eğer (sorduğunuz şeye) evet deseydim, (her yıl haccetmeniz) farz olurdu ve sizin buna gücünüz yetmezdi. Şunu bilin ki; sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleridir. Size bir şey emrettiğimde gücünüz yettiğince o emri yerine getirin. Size bir şeyi yasakladığımda da ondan kaçınınız."*[1158]

Din âlimleri de haccın ömürde sadece bir defa yapılmak üzere farz kılınan bir ibadet olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Birinci hacdan sonra yapılan haclar nafile olurlar. Bu konuda sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خُبْثَ الْحَدِيدِ

"Hacla umrenin arasını birleştirin. (Bunları peş peşe yapın) Zira bunlar günahı, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlemesi gibi temizlerler."[1159]

Umrenin farzlığını bildiren bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَي عَنْهَا قَالَتْ : يَارَسُولَ اللّٰهِ هَلْ عَلَي النِّسَاءِ مِنْ جِهَادٍ ؟ قَالَ : نَعَمْ عَلَيْهِنَّ جِهَادٌ لَا قِتَالَ فِيهِ . اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

Hz. Aişe (r.a) sordu:

– Ey Allah'ın Resulü! Kadınlar üzerine cihad farz kılınmış mıdır?

Resulullah (s.a.s) buyurdu:

– Evet. Onlar için savaşsız bir cihad vardır. (O cihad da) hac ve umredir."[1160]

E. HACCIN HEMEN İFA EDİLMESİ ZORUNLU MUDUR?

Hac veya umre ibadetiyle yükümlü olan kişinin, bu yükümlülüğünün gereğini yerine getirmek için hemen hacca gitmesi zorunlu değildir. Ama hacca gitme imkânının doğduğu senede kişinin bu yükümlülükten bir an önce kurtulmak, ilahi emre itaat edip bizzat gidemiyorsa naibi aracılığıyla bu farizayı ifa etmesi müstehaptır. Sonraki senelere erteleme durumunda haccetme imkânı belki de bulunmayabilir. Çünkü gelecek zamanın nelere gebe olduğunu önceden bilmek mümkün değildir. Ayrıca Yüce Allah, hep birlikte hayırlı işlere koşmamızı emretmiştir *(Bakara, 2/148)*. Ama yine de bir kişi haccetme imkânını bulduğu halde erteler ve haccetmeden ölürse günahkâr olmaz. Şu şartla ki, ertelemekle birlikte

---

[1158] Buhârî, İ'tisam 4; Müslim, Hacc, 412.
[1159] Nesâî, Menasik 6; İbn Mâce, Menasik, 3.
[1160] İbn Mâce, Menasik 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 165.

ileride haccetme azmini kalbinde taşımalı ve ileride bu konuyla ilgili herhangi bir engelle karşılaşma korku ve endişesinden emin olmalıdır.[1161]

Hac veya umre ibadetiyle yükümlü olan kişinin bu ibadeti hemen yerine getirmesi zorunlu değildir. Ertelemesi caizdir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Mekke'yi fethettiği hicri 8. senenin Ramazan ayında imkân bulduğu halde haccetmemiş ve sahabe-i kiramdan Attab b. Üseyd (r.a)'i yerine vekil bırakarak o senenin Şevval ayında Mekke'den ayrılıp Medine'ye dönmüştü. Hicretin 8. senesinde Müslümanlar, Peygamber (s.a.s) Efendimiz aile efradı ve birçok sahabisi ile birlikte Medine'de ikamet ederken, onun emri ile hac ibadetini ifa ettiler. 9. yılda da imkân bulduğu halde haccetmedi. Çünkü o senede her ne kadar Tebük savaşına katılmış idiyse de savaşı tamamladığında hac mevsimi henüz girmemişti. Haccetmeden Medine'ye dönmüştü. Yerine Hac emiri olarak Hz. Ebu Bekir (r.a)'i görevlendirdi. Ancak kendisi hicretin 10. senesinde aile efradı ve sahabileriyle birlikte hac ibadetini edâ etti. Bu da hac ibadetini ertelemenin caiz olduğunu göstermektedir.

Hac ibadetiyle yükümlü olan bir Müslüman bu ibadeti edâ etme imkânı bulduğu halde bir yıl sonrasına veya daha fazla bir süre ile erteler, sonraki yıllardan birinde ifa ederse kaza değil edâ etmiş olur. Eğer ertelemesi haram olsaydı, sonraki yıllardan birinde ifâ etmesi edâ değil kaza olurdu. Oysa kaza, ibadeti belirlenen vaktinin dışında ifa etmeye denir. Hac ibadetini ertelemek haram değildir. Çünkü Hac ibadetiyle yükümlü olan bir Müslüman haccı erteler ve daha sonraki yıllardan birinde edâ ederse, ertelemeye başladığı sene ile edâ ettiği sene arasındaki zaman içinde şahitliği red edilmez. Ertelemek haram olsaydı, haram işlediği için şahitliği red edilirdi.[1162]

Diğer mezheplere göre haccın farziyyeti fevridir. Yani haccetme imkânını bulan kişinin, geciktirmeksizin bu ibadeti eda etmesi farzdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), haccı eda etmede acele davranılmasını emir buyurmuşlardır:

مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ

"Haccetmek isteyen kimse acele davransın."[1163]

Bu hadisin Beyhakî'de kayıtlı olan devamı, konuya daha da açıklık getirmektedir:

فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لاَيَدْرِي مَا يَعْرُضُ لَهُ مِنْ مَرَضٍ أَوْ حَاجَةٍ

"Zira sizden kimse, başına ne gelecek bilmez; hastalanacak mı, fakir mi düşecek?"

[1161] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 673.

[1162] Nevevî, El-Mecmu', VII, 87; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 287-288.

[1163] Ebu Dâvûd, Menasik, 6.

İşte bu hadise dayanan İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Malik ve bazı rivayetlere göre İmam Ahmed b. Hanbel, haccın, hemen yerine getirilmesi gereken fevrî bir fariza olduğunu bildirmişlerdir.

F. HACCIN ŞARTLARI

Haccın şartları, farz olmasının şartları ve geçerli olmasının şartları olmak üzere iki kısma ayrılır:

I -HACCIN FARZ OLMASININ ŞARTLARI

1. Müslüman Olmak

Müslüman olmayan bir kişi hac ibadetini eda etmekle yükümlü değildir. Mesela gayrimüslim bir kimse hac ibadetini eda eder, sonra da Müslüman olursa, yapmış olduğu bu hac geçerli olmaz; yeniden haccetmesi gerekir.

2. Akıllı Olmak

Deliye ne hac ne de umre farzdır. Çünkü deli, emredilenle yasaklananı birbirinden ayırma yeteneğine sahip değildir. Bu nedenle hac ve umreyle yükümlü olmadığı gibi, başka ibadetlerle de yükümlü değildir.

3. Ergen Olmak

Ergenlik çağına ulaşmayan çocuğa hac ve umre farz değildir. Akıllı ve ergen olmayanlar, ibadetle yükümlü olmadıkları gibi ibadet ehliyetine de sahip değildirler. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ بِهِ أَهْلُهُ فَمَاتَ أَجْزَأَتْ عَنْهُ فَإِنْ أَدْرَكَ فَعَلَيْهِ الْحَجُّ وَأَيُّمَا رَجُلٍ مَمْلُوكٍ حَجَّ بِهِ أَهْلُهُ فَمَاتَ أَجْزَأَتْ عَنْهُ فَإِنْ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ الْحَجُّ

"Bir çocuğa ailesi haccettirir, sonra o çocuk ölürse bu hac onun için yeterli olur. Ama (yaşayıp da) ergenlik çağına ulaşırsa yeniden haccetmesi gerekir. (Aynı şekilde) bir köleye sahibi haccettirir, sonra o köle ölürse bu hac onun için yeterli olur. Ama (yaşayıp da) hürriyetine kavuşursa yeniden haccetmesi gerekir."[1164]

Delinin ve aklı ermeyen çocuğun yapmış olduğu hac, sahih değildir. Aklı eren çocuğun ise yapmış olduğu hac sahih olmakla birlikte farz haccın yerine geçmez.

Çocuğun veya delinin yerine baba veya dede gibi bir velisi hac ihramına girebilir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Revha denilen yerde bir kafileyle karşılaştığında kim olduklarını onlara sorar. Onlar da Müslüman kimseler olduklarını bildirip kendisini de tanımak istediklerini söylerler. *"Ben Allah'ın Resûlüyüm!"* demesi üzerine kafilenin içinden bir kadın, ona doğru bir çocuğu elleriyle kaldırıp *"Bu-*

[1164] Nasbü'r-Râye, III, 6; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, IV, 293.

nun için hac var mıdır?" diye sormuş, kadının bu sorusuna; *"Evet (bunun için hac), senin için de sevap vardır"* cevabını vermiştir.[1165]

Mümeyyiz çocuğun, babasının, babasının yokluğunda dedesinin iznini almadan ihrama girmesi caiz olmaz. Sahih görüşe göre vasî ve kayyum da baba hükmündedirler.

4. Hür Olmak

Köle, hac ve umre yapmakla yükümlü değildir. Çünkü bunların yapılabilmesi için uzun zamana ihtiyaç vardır. Köle bunlarla meşgul olduğunda efendisinin, hizmetle ilgili olarak onun üzerindeki hakları zayi olabilir.

5. Gücün Yetmesi/İstitaat

Müslüman bir kimseye haccın farz olması için, bu ibadetin yapıldığı yerlere gitmeye ve oralarda bu ibadeti yapmaya gücünün yetmesi şarttır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاًۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.)"[1166]

a. Hac ve umreye gidecek olan kişi sağlıklı olmalıdır. Kendilerine kılavuzluk edecek birini bulmaları durumunda körler de hac ve umre yapmakla yükümlü olurlar.

b. Hacca veya umreye gidecek olan kişi, gidip dönünceye kadar geçecek olan zaman için, şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin nafakasını temin etmeye yetecek miktarda mala sahip olmalıdır. Bununla ilgili bir rivayet şöyledir:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا يُوجِبُ الْحَجَّ قَالَ الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ

Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a.s)'in huzurunda bir adam kalkıp dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü, haccı farz kılan nedir?' Resulullah (s.a.s), *"Azık ve binektir"* buyurdu.[1167] Bu hadis-i şerif, *"Hac yoluna güç yetirme"*yi veciz bir şekilde açıklamaktadır.

Hacca gidecek olan kişinin azığı ve yola sarf edeceği para, vadeli ve vadesiz borçlarından, keffaret ve adaklar için sarf edeceği maldan, geçimlerinden sorumlu

---

[1165] Müslim, Hacc, 409; Muvatta', Hacc, 244.
[1166] Âl-İ İmrân, 3/97.
[1167] İbn Mâce, Menasik, 6.

olduğu aile bireylerinin nafakalarından fazla olmalıdır. Zira hac ibadeti için olsa bile onların haklarını zayi etmesi caiz değildir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bizleri bu konuda şöyle uyarmıştır:

كَفَي بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْبِسَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوتَهُ

"Nafakalarından sorumlu olduğu kimseleri ihmal etmesi, bir kimseye günah olarak yeter."[1168]

Kişinin hacca gidecek kadar parası olur ama evi ve hizmetçisi yoksa kendisine hac farz olmaz. Bu para ile ev ve hizmetçi temin etme yoluna gitmesi kendisi için daha uygun olur. Yine kişinin hacca gidecek kadar parası olur ama bekâr olup zina yapma tehlikesi söz konusu ise her ne kadar bu durumda kendisine hac farz olsa da iffetini korumak için, bu para ile evlenmesi daha uygun olur. Ancak imkân bulduğu en kısa sürede hac ibadetini ifa etmesi gerekir.

Hac ve umre yapmakla yükümlü olan bir kimsenin elinde ticari sermayesinden başka bir malı yok ise, bu sermayeyi hac ve umreye gitmek için harcaması gerekir. Aynı şekilde böyle bir kimsenin sadece bir tarlası var da bu tarlayı ekip biçerek geçimini sağlamakta olsa bile bu tarlasını satıp hacca ve umreye gitmesi gerekir.

Hacca ve umreye gitme imkânı olmasına rağmen gitmeyi erteleyen ve sonra da iflas edip yoksul duruma düşen bir kimse, bu ibadetleri ifa etmek için yola çıkmalı ve azığını temin etmek için de çalışmalıdır. Bu durumda gerekirse zekât ve sadaka da alabilir. Bu durumda da ihmalkârlık edip bu ibadetleri yapmadan ölürse, âsi ve günahkâr olarak ölmüş olur. Çünkü daha önce imkân bulduğu halde bu ibadetleri yapmamış ve kusurlu davranmıştır.[1169]

c. Mekke'ye 90 km. veya daha uzak mesafede bulunuyorsa, kendisini götürüp getirecek ulaşım aracına sahip olması veya - kiralama yoluyla da olsa - böyle bir araçtan yararlanma imkânının bulunması. Mekke'ye 90 km.den az bir mesafede bulunan kişi, yürüyecek güce sahip ise, ulaşım aracından yoksun olsa bile –yürüyerek de olsa– hacca gitmekle yükümlüdür.

d. Yol güvenliği olmalıdır. Mekke'ye gidiş ve dönüş yolunda tehlike bulunması halinde hacca ve umreye gitmek farz olmaz. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۚ

"Kendi kendinizi tehlikeye atmayın."[1170]

Gideceği yolda kendisine, çoluk çocuğuna veya malına bir zarar gelmesinden korkan ve gidecek başka bir yol da bulamayan kişinin hacca gitmesi farz değildir.

[1168] Müslim, Zekât, 12.
[1169] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 679.
[1170] Bakara, 2/195.

e. Hacca veya umreye gidecek kadının beraberinde kocası, mahremi veya güvenilir kadın refakatçileri bulunmalıdır. Çünkü kadının yalnız başına yolculuk yapması haramdır. Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لاَيَحِلُّ لِإِمْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاَخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إِلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ لَهَا

"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye, yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helal değildir."[1171]

Hac ve umre yolculuğunda, yanında kocasının veya mahreminin bulunmaması durumunda kadına refakat edecek kadın yol arkadaşlarının en az üç kişi ve güvenilir olması şarttır.

> *Hanefi mezhebine göre yanında kocası veya mahremi bulunmayan bir kadının başka kadınlarla birlikte yolculuğa çıkması caiz değildir.*[1172]

Hadis kaynaklarına bakıldığında bir kadının; beraberinde mahremi bulunmadan *"bir gündüz"*,[1173] *"bir gece"*,[1174] *"bir gündüz ve bir gece"*,[1175] *"iki gündüz"* ve *"iki gece"*,[1176] *"üç gece*[1177] *ve üç gündüzden fazla"*[1178] süren bir yolculuk yapmasının yasaklandığı görülmektedir.

Beyhakî, bu konudaki rivayetlerin hepsinin sahih olduğunu, bu hadislerin bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu rivayetlerin, yol güvenliği bulunmadığı takdirde kadının tek başına yolculuk yapamayacağını ifadeye yönelik olduğunun anlaşılacağını söylemektedir.[1179] Kurtubî de aynı görüşü paylaşmaktadır.[1180] Günümüz şartlarına uygun olan da budur. Nitekim bu hususa işaret eden bir rivayet şöyledir:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ بَيْنَا أَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَشَكَا إِلَيْهِ الْفَاقَةَ ثُمَّ أَتَاهُ آخَرُ فَشَكَا إِلَيْهِ قَطْعَ السَّبِيلِ فَقَالَ يَا عَدِيُّ هَلْ رَأَيْتَ الْحِيرَةَ قُلْتُ لَمْ أَرَهَا وَقَدْ أُنْبِئْتُ عَنْهَا قَالَ فَإِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنْ الْحِيرَةِ حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ لَا تَخَافُ أَحَدًا إِلَّا اللّٰهَ قُلْتُ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِي فَأَيْنَ دُعَّارُ طَيِّئٍ الَّذِينَ قَدْ سَعَّرُوا الْبِلَادَ وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَتُفْتَحَنَّ كُنُوزُ كِسْرَى قُلْتُ كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ قَالَ كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ وَلَئِنْ طَالَتْ بِكَ

1171 Buhârî, Taksirü's-Salât, 4; Müslim, Hacc, 419, 422; Muvatta', İsti'zan, 37.
1172 Tahtavî, 397.
1173 Müslim, Hac, 420; I, 977; İbn Mâce, Menasik, 7; VI, 438; Beyhakî, Salât, III, 137, 139.
1174 Müslim, Hac, 419; I, 977; Ebû Dâvûd, Menasik, 2; II, 346; Beyhakî, Salât, III., 139.
1175 Buhârî, Taksirü's-Salât, 4; II, 36; Müslim, Hac, 421; I, 977; Beyhakî, Salât, III, 139.
1176 Beyhakî, Salât, III, 137; Müslim, Hac, 415-416; I, 975; Buhârî, Taksirü's-Salât, 4.
1177 Müslim, Hac, 418; I, 976; Ebû Dâvûd, Menâsik, 2; II, 348; İbn Mâce, Menâsik, 7.
1178 Müslim, Salâtü'l-Misâfirîn, 423; I, 977; Ebû Dâvûd, Menâsik, 2; II, 348; VI, 433; Beyhakî, Salât, III, 138.
1179 Beyhakî, Salât, III, 139.
1180 Kurtubî, V, 355.

حَيَاةٌ لَتَرَيَنَّ الرَّجُلَ يُخْرِجُ مِلْءَ كَفِّهِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ يَطْلُبُ مَنْ يَقْبَلُهُ مِنْهُ فَلَا يَجِدُ أَحَدًا يَقْبَلُهُ مِنْهُ وَلَيَلْقَيَنَّ اللّٰهَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ يُتَرْجِمُ لَهُ فَلَيَقُولَنَّ لَهُ أَلَمْ أَبْعَثْ إِلَيْكَ رَسُولًا فَيُبَلِّغَكَ فَيَقُولُ بَلَى فَيَقُولُ أَلَمْ أُعْطِكَ مَالًا وَأُفْضِلْ عَلَيْكَ فَيَقُولُ بَلَى فَيَنْظُرُ عَنْ يَمِينِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا جَهَنَّمَ وَيَنْظُرُ عَنْ يَسَارِهِ فَلَا يَرَى إِلَّا جَهَنَّمَ قَالَ عَدِيٌّ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقَّةِ تَمْرَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ شِقَّةَ تَمْرَةٍ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ قَالَ عَدِيٌّ فَرَأَيْتُ الظَّعِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنْ الْحِيرَةِ حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ لَا تَخَافُ إِلَّا اللّٰهَ وَكُنْتُ فِيمَنْ افْتَتَحَ كُنُوزَ كِسْرَى بْنِ هُرْمُزَ وَلَئِنْ طَالَتْ بِكُمْ حَيَاةٌ لَتَرَوُنَّ مَا قَالَ النَّبِيُّ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْرِجُ مِلْءَ كَفِّهِ

Adiyy b. Hatim (r.a)'den rivayet edilmiştir: Ben bir ara Peygamber (s.a.s)'in yanında iken bir adam onun yanına gelip yoksulluktan şikâyet etti. Sonra bir başkası gelip yol kesilmesinden dolayı şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) bana sordu:

– Ey Adiyy, sen Hîre'yi gördün mü? (Hire, Kûfe yakınlarında bir şehirdir.)

– Görmedim. Ama bana (orası) hakkında haber verildi.

– Eğer uzun süre yaşarsan bir kadının (devesinin mahmiline binerek) Hîre'den yola çıkarak Allah'tan başka hiç kimseden korkmaksızın gidip Ka'be'yi tavaf edeceğini göreceksin.

– Peygamber (s.a.s) böyle derken ben de kendi kendime, 'Peki ya şehirleri ateşe veren Tayy'lı yol kesiciler nerede olacaklar o zaman?!.' dedim.

– Eğer uzun süre yaşarsan Kisrâ'nın hazinelerinin fethedileceğini (Müslümanların eline geçeceğini göreceksin!)

– Hürmüz oğlu Kisrâ'nın mı?

– Evet, Hürmüz oğlu Kisrâ'nın.

– Eğer uzun süre yaşarsan, adamın avuç dolusu altın veya gümüş vermek istediğini, ama bunu kabul edecek bir kimse bulamadığını göreceksin. Sizden biri ahirete göçtüğünde Allah'ın huzuruna varacak. Arada söylediklerini tercüme edecek bir tercüman olmaksızın Allah ona 'Ben sana mal vermedim mi, sana lütufta bulunmadım mı?' diye soracak. Adam 'Evet' diyecek ve sağına bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek; soluna bakacak, yine cehennemden başka bir şey görmeyecek.

Bu hadisi rivayet eden Adiyy (r.a) dedi ki: Ben, Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Bir hurma tanesi (sadaka) vererek de olsa kendinizi ateşten koruyun. (Verecek) hurma bulamayan kimse, güzel bir söz söyleyerek (kendini cehennem ateşinden korusun)."*

Adiyy (r.a) dedi ki: *"Ben bir kadının (devesinin mahmiline binerek) Hîre'den yola çıkarak Allah'tan başka hiç kimseden korkmaksızın gidip Ka'be'yi tavaf ettiğini*

gördüm. Hürmüz oğlu Kisrâ'nın hazinelerini ele geçirenler arasında bulundum. Eğer sizler uzun süre yaşarsanız Peygamberimiz Ebu'l-Kasım (s.a.s)'ın dediği gibi, ileride bir adamın avuç dolusu altın veya gümüş vermek istediğini, ama bunu kabul edecek bir kimse bulamadığını göreceksiniz."[1181]

Hâkim de 'Müstedrek' adlı eserinde yukarıdakine benzer bir rivayette bulunmuştur. Şöyle ki;

لَيُو شِكَنَّ أَنَّ الظَّعِينَةَ تَرْحَلُ مِنَ الْحِيرَةِ بِغَيْرِ جِوَارٍحَتَّى تَطُوفَ بِالْبَيْتِ

"Çok yakın bir gelecekte bir kadın tek başına korumasız olarak Hîre'den çıkacak (hiçbir zarar görmeksizin) gidip Kâbe'yi tavaf edecektir."[1182] İmam Nevevî, Şafii fakihlerinden Kerabisi'nin de bu görüşte olduğunu bildirmiştir.[1183]

f. Hacca gitmeye yetecek kadar bir zaman bulunmalıdır.

g. Hacca gidecek kadın, boşanmadan veya kocasının ölümünden dolayı iddet bekleme hâlinde olmamalıdır. Çünkü Yüce Allah, iddet beklemekte olan kadınların evlerinden dışarı çıkmalarını yasaklamıştır:

لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّٓا اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ

"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar."[1184]

Hac ibadetinin başka bir senede eda edilmesi mümkündür. İddetin ise belli bir süre zarfında (kocanın boşamasından veya ölmesinden hemen sonra) beklenmesi gerekir.

HAC VE UMREYE ENGEL OLAN HUSUSLAR

Kişinin farz veya nafile hac ve umre yapmasına engel olan hususlar şunlardır:

1. Ebeveyn Engeli

Anne veya baba, evladının nafile hac veya umreye gitmesine engel olabilir, ama farz olan hac veya umreye gitmesine engel olamazlar. Çünkü evladın anne ve babasına hizmet etmesi bir nevi cihaddır. Bu konuda Abdullah b. Ömer (r.a)'den gelen bir rivayette şöyle denmektedir:

جَاءَ رَجُلٌ إِلَي النَّبِيِّ صلعم فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ:أَحَيٌّ وَالِدَاكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ

[1181] Buhârî, Menakıb, 22.
[1182] Hâkim, Müstedrek, IV, 564.
[1183] Nevevî, El-Mecmu', VII, 68.
[1184] Talak, 65/1.

Adamın biri Peygamber (s.a.s)'e gelerek kendisine cihad izni vermesini istedi. Peygamber (s.a.s) ona; *"Annen - baban sağ mı?"* diye sordu. Adam *"Evet"* deyince ona; *"Öyleyse git, onlara (hizmette bulunarak) cihad et"* dedi.[1185]

Şu halde bir kimse hacca veya umreye gidecek olduğunda, bu farz hac veya umre olsa bile anne ve babasından izin alması sünnete uygun bir davranış olur.

2. Koca Engeli

Koca, karısını gerek farz gerekse nafile hacca veya umreye gitmekten men edebilir. Şafii mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre koca, karısını farz haccı eda etmekten men edemez.

3. Kölelik Engeli

Köle, efendisinin iznini almadan farz veya nafile haccı eda edemez.

4. Hapis Engeli

Haksız yere veya ödeme imkânı olmadığı için borcu yüzünden hapse düşen kişi, hac için ihrama girmiş olsa bile ihramdan çıkabilir.

5. Borç Engeli

Alacaklı kişi, ödeme imkânı olduğu halde gerekli ödemeyi yapmayan borçlusunu hacca gitmekten men edebilir. Ancak borçlusu ihrama girmiş ise, onu ihramdan çıkaramaz. Bu durumda borçlunun kendisi de ihramdan çıkamaz. Mutlaka borcunu ödemesi gerekir. Ama borcun vadesi hulul etmemişse, alacaklı onu hacca gitmekten men edemez.

6. Kısıtlılık Engeli

Kısıtlı kişi, velisinin ya da vasisinin izni olmadan hacca gidemez. Parayı israf etmesin diye velisinin de onunla birlikte gitmesi gerekir.

7. İhsar Engeli

İhrama girdikten sonra düşman engeliyle karşılaşan ve hac menasikini edaya, düşmanla çarpışmadan ya da elindeki bütün malı düşmana kaptırmadan imkân bulamayan kişi, bu sıkıntıdan kurtulmayı umduğu bir süre bekler; düşman engeli ortadan kalkmayınca da kurbanlık vasfını taşıyan bir hayvan keserek tıraş olup veya saçlarını kısaltıp ihramdan çıkar. Tamamlayamadığı bu haccı veya umreyi kaza etmesi gerekmez. Ama daha önce hiç haccetmemiş ise, tabii ki imkân bulduğunda haccetmesi gerekir.

8. Hastalık Engeli

İhrama girdikten sonra hastalanan bir kişi - hastalığı uzun sürse bile – ihramlılık hâlini devam ettirmek mecburiyetinde olduğundan ihramdan çıkması caiz olmaz.

[1185] Buhârî, Cihad, 54.

Hanefi mezhebine göre ise ihramlı kişi hastalandığında, tıpkı düşman engeliyle karşılaşmış gibi ihramdan çıkabilir.

HAC VE UMREDE NİYABET/VEKÂLETEN HACCETMEK

Bilindiği gibi ibadetler üç kısma ayrılırlar:

1. Malî İbadetler

Zekât, kefaret, fıtır sadakası ve kurban ibadetlerini yükümlünün bizzat eda etmesi mümkün olduğu gibi bunları naibi aracılığıyla yerine getirmesi de mümkündür. Amaç yoksulları yararlandırmak olduğuna göre, yükümlünün kendisinin eda etmesi ile bunları naibine yaptırması arasında bir fark yoktur.

2. Bedenî İbadetler

Namaz ve oruç ibadetlerini yükümlünün bizzat eda etmesi gerekir; naibi aracılığı ile yerine getirmesi caiz olmaz. Bu ibadetlerin farz kılınmasının amacı, yükümlünün bedenini zahmete sokmak olduğuna göre, bunları naibine yaptırmasıyla bu amaç gerçekleşmiş olmaz.

3. Hem Malî, Hem de Bedenî İbadetler

Hac ve umre ibadetlerini yükümlünün aciz olması veya bir zaruret söz konusu olduğunda, onun yerine naibinin bu ibadetleri eda etmesi caiz olur. Bu ibadetlerden amaçlanan bedeni zahmete sokma maksadı, yükümlünün bizzat eda etmesiyle gerçekleşeceği gibi, naibi aracılığıyla yerine getirmesi halinde de gerçekleşir. Çünkü masrafları karşılayan ve malı harcanan kişi, yine yükümlünün kendisidir.

Kişi öldüğü ya da bineğe binemeyecek derecede yaşlandığı veya iyileşmesi umulmayan bir hastalığa yakalandığı için hac ibadetini eda etmekten aciz kalmış ise, onun adına naibi bu ibadeti eda eder. Ölen kişi hayattayken haccetme güç ve imkânını bulduğu halde haccetmeden ölmüş ve geride yetecek miktarda mal bırakmış ise, naibi onun adına hacceder. Yeterli miktarda mal bırakmamış ise mirasçılarının, onun yerine başkasını tutup hacc ettirme mecburiyetleri yoktur. Kendisi için haccettirilmesini vasiyet etmiş olsa da olmasa da mirasçıları veya yabancısı olan bir kişi, gönüllü olarak onun adına haccederse caiz olur.[1186]

Kendisine hac farz olmadan ölen veya deliren kimsenin üzerinden hac farizası kalkar. Çünkü haccetme imkânını bulamadığı için bu durumdaki kişinin haccetmekle yükümlü olmadığı apaçık ortadadır.

Haccetme imkânını bulduktan sonra bu farizayı ifa etmeden ölen kimse, kurban bayramı gecesinde ölmüş olsa bile hac farizası üzerinden kalkmaz. Bir kişi haccetme imkânını bulduğu halde haccetmez de hacıların Mekke'den fiilen dönüşünden veya dönüşlerine yetecek kadar bir zamanın geçmesinden sonra mal ve parası

[1186] Nevevî, El-Mecmu', II,/98.

kaybolur ya da telef olursa hac ibadeti bir borç olarak onun zimmetinde kalır. Malı ve parası hacıların Mekke'den fiilen dönüşünden veya dönüşlerine yetecek kadar bir zamanın geçmesinden önce kaybolur ya da telef olursa hac ibadeti bir borç olarak onun zimmetine yerleşmez. Çünkü haccedecek kadar gerekli mal ve paranın, Mekke'ye gidiş ve dönüş süresince kayıp ya da telef olmaması şarttır.

Üzerine farz olduğu halde haccetmeden ölen kişinin malı varsa, vasiyet etmiş olsa da olmasa da, adına haccettirmek gerekir. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a)'tan gelen bir rivayette şöyle denmektedir:

أَتَي رَجُلٌ أَلنَّبِيَّ صلعم فَقَالَ : إِنَّ أُخْتِي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ وَأَنَّهَا مَاتَتْ ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صلعم لَوْكَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا ؟ قَالَ : نَعَمْ . قَالَ : فَاقْضِ اللّٰهَ تَعَالَي فَهُوَ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ

"Bir adam Resulullah (s.a.s)'a gelerek dedi ki:

– Kız kardeşim haccetmeyi adadı, ancak bu adağını yerine getirmeden öldü. (Ne yapmam gerekir?)

– Borcu olsaydı öder miydin?

– Evet…

– Öyle ise Allah'a olan borcunu da ödeyiver. Çünkü Allah (c.c), borcu ödenmeye en layık olandır."[1187]

Bu hadis-i şerifte hac, ölümle düşmeyen borca benzetilmiştir. Dolayısıyla kendisine hac farz olduğu halde bu farizasını eda etmeden ölen kişinin yerine haccettirmek gerekir.

Hanefi mezhebine göre kendisine hac farz olduğu halde hacca gitmeden ölen kişi, kendisi adına haccedilmesini vasiyet etmemişse, mirasçıları onun adına bir kişiyi ona niyabeten hacca göndermekle yükümlü olmazlar. Ancak gerek ölenin vasiyeti olmadığı, gerek bıraktığı terekenin üçte biri bedel göndermeye yetmediği durumlarda, mirasçılarının tamamının veya bir kısmının, masrafı kendi mallarından karşılayarak naip gönderip haccettirmeleriyle de ölen mükellefin hac farizası yerine getirilmiş sayılır.[1188] Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

انَّ إِمْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ جَاءَ تْ إِلَي رَسُولِ اللّٰهِ صلعم فَقَالَتْ : إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَمَاتَتْ قَبْلَ أَنْ تَحُجَّ أَفَأَحُجَّ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ حُجِّي عَنْها أَرَأَيْت لَوْكَانَ عَلَي أُمُّكِ دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَتَهُ ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: أُقْضُوا دَيْنَ اللّٰهِ فَاللّٰهُ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ

Cüheyne kabilesinden bir kadın, Resulullah (s.a.s)'a gelip dedi ki:

1187 Buhârî, Eyman 30; Müslim, Nezr, 1.
1188 İrfan Yücel, Hac Rehberi, Ankara 1997, s.210.

– Annem haccetmeyi adamıştı. Ama haccedemeden vefat etti. Onun adına haccedeyim mi?

– Evet, onun adına haccet. Annen üzerinde (insanlara ait) bir borç bulunsaydı sen onu ödemez miydin?

– Evet, öderdim.

– Öyleyse Allah hakkını da ödeyin. Çünkü Allah'ın hakkı ödenmeye daha layıktır."[1189]

Yol meşakkatine dayanamayacak derecede yaşlı veya iyileşmesi umulmayan bir hastalığa yakalanmış olan kişi, mali durumu elverişli olduğu halde henüz hac farizasını eda etmemişse, kendi adına birini vekil olarak hacca göndermelidir. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

إِنَّ إِمْرَأَةً مِنْ خَثْعَمَ قَالَتْ: يَارَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللّٰهِ تَعَالَي عَلَي عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لاَيَثْبُتُ عَلَي الرَّاحِلَةِ أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: نَعَمْ وَذَلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

Has'am kabilesinden bir kadın gelip; *"Ey Allah'ın resulü! Yüce Allah'ın kullarına haccı farz kılmasıyla ilgili emri, babama binek üzerinde duramayacak derecede yaşlı iken ulaştı. Ona vekâleten haccedeyim mi?"* diye sordu. Resulullah (s.a.s); *"Evet, (haccet)"* diye cevap verdi. Bu hadise veda haccında cereyan etmişti.[1190]

Hastalık nedeniyle hacca gitmekten aciz olan bir kişi, yerine birini vekâleten gönderip haccettirdikten sonra iyileşir ve bizzat haccedecek güce kavuşursa, vekilinin yapmış olduğu hac, üzerindeki hac borcunu düşürmez. Aksine kendisinin de haccetmesi gerekir.[1191]

Kazaya kalan hac ile adak haccının ölüye veya Hac menasikini yerine getiremeyecek derecede hasta ya da engeli bulunan bir kimseye niyabeten yapılması caizdir. Ancak bunun yapılabilmesi için hasta ya da engeli bulunan kişinin izin vermiş olması şarttır. Ölen kimsenin ise izin vermiş olması ile vermemiş olması arasında fark yoktur. Mirasçısının ölüye niyabeten haccetmesi caizdir. Mirasçının izin vermesi halinde başka biri de ölüye niyabeten kaza veya adak haccını ifa edebilir.

Hac menasikini yerine getiremeyecek derecede hasta ya da engeli olmayan veya vasiyeti bulunmayan ölmüş bir kimseye niyabeten nafile hac yapılması caiz değildir. Ama vasiyeti bulunan ölü bir kimse ile adına haccetmesi için adam kiralayan hasta veya engelli bir kimseye niyabeten nafile hac yapılabilir.[1192]

1189 Buhârî, Cezaü's-Sayd, 22; Nesâî, Hacc, 7, 8.
1190 Buhârî, Hacc, 1, 2; Müslim, Hacc, 713.
1191 Nevevî, El-Mecmu', VII, 85.
1192 Nevevî, El-Mecmu', VII, 97.

Hanefi mezhebine göre aşırı derecede yaşlılık veya iyileşme umudu bulunmayan bir hastalık sebebiyle vekili aracılığıyla kendi adına haccettiren, ancak daha sonra iyileşip şifa bulan ve haccetmek için gerekli güce kavuşan kişinin yeniden haccetmesi gerekmez. Ama mahpusluk veya iyileşme umudu bulunan bir hastalık sebebiyle vekili aracılığıyla kendi adına haccettiren, ancak daha sonra iyileşip şifa bulan veya hapisten kurtulan kişinin yeniden ve bizzat haccetmesi gerekir.[1193]

Hac farizasıyla mükellef olan kişi, bu farizayı eda etme imkânı bulmadan ölürse dinen sorumlu olmaz. Mirasçılarının onun adına hac ve umre yapmaları veya yaptırmaları gerekmez. Çünkü bu kişi, hac kendisine farz olmadan vefat etmiştir.

Hac farizasıyla mükellef olan kişi, bu farizayı eda etme imkânı bulduğu halde eda etmeden ölürse, mikat sınırından itibaren bir vekil tutarak onun adına hac ve umre yaptırmak, mirasçılarına vacip olur. Masraflar da terekesinden karşılanır.

Hanefi mezhebine göre ölenin memleketinden bir vekil tutup göndermek gerekir.

Ölen kişi borçlu biri olup terekesi hac masraflarıyla borcunu ödemeye yetmiyorsa, mutemed görüşe göre terekeden hac masrafı çıkarıldıktan sonra kalan kısım, borç ödemelerine sarf edilir.[1194]

Niyabeten başkası adına hacceden kişi, daha önce kendi hac farizasını eda etmiş olmalıdır. Kendi hac farizasını eda etmeyen bir kişi, başkasının vekili olarak haccedemez. Bu konuda Abdullah b. Abbas (r.a)'tan gelen bir rivayette şöyle denmektedir: Hz. Peygamber (s.a.s), bir adamın, *"Şübrüme'nin yerine Lebbeyk!.."* dediğini işitti. Ona sordu:

– Şübrüme kim?

– Kardeşim (veya yakınım).

– Daha önce kendi adına haccettin mi?

– Hayır.

– Önce kendi adına haccet; sonra da Şübrüme'nin yerine haccet."[1195]

Başkası Adına Yapılan Haccın Geçerli Olmasının Şartları

1. Başkası adına hacceden naip, daha önce kendi adına haccetmiş olmalıdır. *Ancak Hanefi mezhebinde böyle bir şart yoktur.* Aynı şekilde kendisi adına farz olan umreyi eda etmemiş veya zimmetinde kaza yahut adak umresi bulunan bir kimsenin, kendi adına umre yapmadan başkasına niyabeten umre yapması caiz olmaz. Dolayısıyla kendi adına farz haccı veya umreyi yapmamış olan bir kimse başkası

1193 İbn Abidin, II, 598-599.

1194 Nevevî, El-Mecmu', VII, 93; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 436-437.

1195 Ebu Dâvûd, Menasik, 43; İbn Mâce, Menasik, 48.

adına hac veya umre ihramına girecek olursa, bu ihramlar başkaları adına değil de kendisi adına bağlanmış olur. Çünkü önceki kısımda nakledilen bir hadiste de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi, Şübrüme adındaki biri adına hacceden ancak kendi adına farz haccı eda etmemiş olan bir kimseye sevgili Peygamberimiz (s.a.s); *"Önce kendi adına haccet; sonra da Şübrüme'nin yerine haccet."*[1196] şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur.

Farz olan hac ve umreyi eda etmemiş olan bir kimsenin nafile ya da adak hac veya umre yapması caiz olmaz. Çünkü nafile ve adak hac ile umre, farz olan hac ve umreye göre hüküm bakımından daha zayıf konumdadır. Zayıf konumda olan ibadetlerin hüküm bakımından daha güçlü olan ibadetlerden önce yapılması caiz olmaz.

Farz haccı eda etmemiş olan bir kimse nafile hac için ihrama girerse, farz haccı yerine ihrama girmiş sayılır. Yine farz haccı eda etmemiş olan bir kimse, adak haccı için ihrama girerse, farz haccı yerine ihrama girmiş sayılır.

Farz haccı eda etmemiş olup hac menasikini yerine getiremeyecek derecede hasta ya da engeli bulunan bir kimse, naibine adak hac için ihrama girmesini emrederse, naibi farz haccı için ihrama girmiş sayılır.

Bir kişi, kendi adına haccetmiş ancak umre yapmamış birini haccetmek için görevlendirir ya da kendi adına umre yapmış ancak haccetmemiş birini umre yapmak için görevlendirir de bu kişi, kendisini görevlendiren şahıs adına kıran haccına niyet edip ihrama girerse, hem hac hem de umre görevli/naib adına geçerli olur. Çünkü kıran haccında, hac ile umreden birinin bir şahıs adına, diğerinin de başka bir şahıs adına gerçekleşmesi söz konusu değildir. Ama naibin, adına hac veya umre yapmakta olduğu şahıs ölü ise o zaman kırandaki hac ve umrenin ikisi de ölü adına geçerli olur.

İki kişi kendilerine bir şahsı naib olarak görevlendirir ve bunlardan biri kendi adına haccetmesini, diğeriyse umre yapmasını ister de naip ikisi adına bir kıran haccı için ihrama girerse, hem hac hem de umre naip adına geçerli olur.

Naib kendisini görevlendiren şahıs adına hac ihramına girdikten sonra kendi adına haccetme adağında bulunur ve bu adaması Arafat vakfesinden sonra olmuşsa yaptığı hac kendisini görevlendirmiş olan şahıs adına geçerli olur. Adaması Arafat vakfesinden önce olmuş ise, yaptığı hac kendisinin adak haccı yerine geçer. Aynı şekilde bir kimse nafile niyetiyle hac ihramına girdikten ve Arafat vakfesini yaptıktan sonra haccetme adağında bulunursa, yapmakta olduğu hac niyeti üzere nafile olarak gerçekleşir. Ama Arafat vakfesinden önce haccetme adağında bulunursa, yapmakta olduğu hac adak haccı olarak gerçekleşir.

[1196] Ebu Dâvûd, Menasik, 43; İbn Mâce, Menasik, 48.

Bir kimse farz haccını eda etmemiş ve ayrıca haccetme adağında da bulunmuş olur da aynı senede kendisi adına haccetmeleri için iki kişiyi naib olarak görevlendirirse, bunlardan birinin yaptığı hac onun farz haccı yerine, diğerininki ise adak haccı yerine geçer.[1197]

2. Adına haccedilen kişi, naibine haccetme emrini vermiş olmalıdır. Adına haccedilen kişi ölü ise, kendisi adına haccedilmesini vasiyet etmiş olması şart değildir. *Hanefi ve Maliki mezheplerine göre ise şarttır.*

3. Naip, mikat sınırından itibaren hacla görevlendirilip gönderilmelidir. Asilin memleketinden görevlendirilip gönderilmesi şart değildir.

Hanefi ve Maliki mezheplerine göre ise asilin memleketinden görevlendirilip gönderilmesi şarttır.

4. Naip, asil adına haccetmeye niyet etmelidir. Bunu kalben yapması yeterli ise de dili ile de söylemesi daha faziletlidir.

5. Naip, haccı bizzat ifa etmelidir. Bu işi başkasına havale etmesi caiz değildir. Hastalanma veya hapsedilme gibi sebeplerle niyabet görevini yapamayacak hâle gelir de hacc etmesi için kendisine verilmiş olan parayı, asilin iznini almadan bir başkasını haccetmekle görevlendirip ona verirse yapılan hac, asilin adına gerçekleşmez. Meğerki asil ona, *"Dilediğin gibi hareket edebilirsin"* demiş olsun.

6. Naip, asilin istediği şekilde haccetmelidir. Mesela asil, kendi adına ifrad haccı yapılmasını istemiş ama naip temettu haccı yapmışsa, yapılan bu hac asil adına gerçekleşmez. Asilin verdiği parayı bu durumda naibin tazmin etmesi gerekir. Ama asil, ifrad haccı yapılmasını istemiş de naip kıran haccı yapmış ise bu, asilin isteğine muhalefet sayılmaz.

İmam Ebu Hanife'ye göre bu, asilin isteğine muhalefettir.[1198]

7. Şafii mezhebine göre mali bir ibadet olan zekâtı vermede başkasını naip/vekil tayin etmek caiz olduğuna göre, mali yönü olan hac ve umre ibadetlerini eda etmede başkasına niyabet/vekâlet vermek caizdir. Hac ve umreyi ücret alarak başkasına niyabeten eda etmenin caizliği hususunda ihtilaf olmadığına göre, bunun için alınan ücret helaldir.[1199]

Hanefi mezhebine göre naip için ücret şart koşulmamalıdır. Çünkü hac ibadettir. İbadetler, maddi ücret karşılığı değil, sadece Yüce Allah'ın rızasına kavuşmak amacıyla yapılır. Maddi ücret karşılığında yapılan ibadetler, Allah katında değer ifade etmez.

1197 Nevevî, El-Mecmu', VII, 101-102.

1198 İmam İzzü'd-Din b. Cemaa El-Kinanî, Hidayetü's-Salik İle'l-Mezahibi'l-Erbaa Fi'l-Menasik, Beyrut 1994, I, 231-233.

1199 Nevevî, El-Mecmu', VII, 106.

Başkası Adına Hac veya Umre Yapacak Kimsenin Kiralanması

Başkası adına hac veya umre yaptırmak üzere adam kiralamayla ilgili bazı hükümleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Zekât vermekle yükümlü olan kimsenin zekâtını tevzi etmek üzere başkasını vekil olarak görevlendirmesi caiz olduğu gibi, hac ve umre yaptırmak üzere de kişinin başkasını ücretli vekil olarak görevlendirmesi caizdir. Buna göre yükümlünün, bir başkasına, *"Benim adıma haccet. Masrafını karşılarım."* veya *"Benim adıma haccet. Sana şu kadar para veririm."* diyerek yerine hac ve/veya umre yapmak üzere bir başkasını vekil olarak görevlendirmesi caizdir.

Hac ve umre için ancak ölüler ile bu ibadeti yapacak kadar gücü bulamayan hasta ve engelli kimseler adına adam kiralanması caizdir. Kiralanan kimselerin de yaptıkları hac ve umre için ücret almaları helaldir.

2. Hac ve umre için kiralama akdi ya bizzat kişinin şahsı üzerine yapılır. Mesela hac ve umre yaptıracak olan kişi, kiraladığı şahsa, *"Benim adıma…."* veya *"Ölmüş olan falan akrabamız adına hac ve umre yapman için seni kiraladım"* demesi gibi. Bu durumda, *"Bizzat hac ve umre yapacaksın"* denilirse bu da akitteki ifadeleri pekiştirme anlamına gelir. Hac ve umre için kiralama akdi, ücretli kişinin zimmetini bu ibadetlerin yapılmasından sorumlu tutmak şeklinde de olabilir. Mesela *"Benim adıma…."* veya *"Ölmüş olan falan akrabamız adına hac ve umre yapılması hususunda senin zimmetini sorumlu kıldım"* demek gibi.

3. Ücretli kişi, kendisini kiralayan adına hac ve umre yaptırmak için üçüncü bir şahsa vekâlet vererek onu görevlendiremez. Ancak bu ibadetleri bizzat yapması değil de zimmeti bu hususta sorumlu tutulmuş ise o zaman üçüncü şahsa vekâlet verip görevlendirme yapabilir.

4. Niyabeten hac yapmak için adam kiralamada bazen kiralamanın yapıldığı senede, bazen de müteakip senelerden birinde bu ibadetin yapılması şart koşulur. Kiralanan kişinin bizzat kendisinin haccetmesi üzerine akid yapılmış ve haccın da akdin bağlandığı senede yapılması şart koşulmuş ise, zamanın yeterli olması ve ücretlinin de yola çıkmış olması kaydıyla bu kiralamanın yapılması caiz olur.

Kiralanan kişi yola çıkabilecek durumda olmayan hasta biri ise veya yol güvenliği yoksa ya da kiralama anlaşması yapıldığında yola çıkıldığında kalan mesafeyi hac zamanına kadar kat etme imkânı bulunmamakta ise, akdin amacı gerçekleşemeyeceği için yapılan kiralama akdi sahih olmaz. Kiralama akdi yapılırken içinde bulunulan senede değil de müteakip senelerden birinde hac yapılması şart koşulmuş ise, yapılan akid sahih olmaz. Ancak Mekke çok uzakta olup içinde bulunulan senenin hac zamanında oraya ulaşılamayacaksa, haccın müteakip senede yapılmak üzere adam kiralanması caiz olur.

Vekilin bizzat yapması şartıyla değil de, hac yaptırmak üzere zimmetinin sorumlu tutulması halinde, bu ibadetin aynı senede veya müteakip senede yapılmasını

şart koşmak caiz olur. Hangi senede yapılması şart koşulmuş ise, haccın o senede yapılması gerekir. Sene belirtilmemesi halinde akdin bağlandığı senede yapılması gerekir. Bu tür kiralama akdinde vekilin hastalanmasının veya yol güvenliğinin bulunmamasının akde bir zararı olmaz. Zira bu gibi durumlarda vekil, yapılması istenen haccın ifası hususunda üçüncü bir şahsa vekâlet verebilir.[1200]

5. Hac ve umrede hangi amellerin yapılacağının belirlenmesi. Aslında hac ve umrede hangi amellerin yapılacağı bellidir. Kiralama akdinin yapıldığı esnada taraflar bunları biliyorlarsa, yapılan akid sahih olur. Ama taraflardan birinin bilmemesi durumunda yapılan akid sahih olmaz.

Nâibin ihrama hangi mikatta gireceğinin belirlenmesi şart değildir. Normalde hangi yoldan Mekke'ye gidecekse o yolda veya o yolun hizasındaki mikatta ihrama girmesi gerekir. Aynı şekilde nâibin ihrama giriş zamanını belirlemek de şart değildir. Çünkü ihrama giriş zamanının başı ile sonu bellidir. Bunun öncesinde ihrama girmek sahih olmayacağı gibi sonrasında da girmek sahih olmaz. Ancak adına hac yapılacak olan kişi, naibinden bu zamanın başlangıcında, mesela Şevval ayının birinci gününde ihrama girmesini şart koşabilir. Nâibin de zor olsa bile bu şarta uyması gerekir.

Diğer taraftan haccettirmek üzere bir kimse ile kiralama akdi yapılırken, yapılacak haccın çeşidi; ifrad, temettü veya kıran şeklinde belirtilmelidir.

6. Cuale karşılığında başkası adına hac veya umre yapmak. Hacca veya umreye gidemeyecek kadar hasta veya engelli olan bir kimse, mesela *"Benim adıma haccedecek kimseye 5 bin lira veririm"* der de bu sözünü duyan bir kişi onun adına haccederse ecr-i misil değil, 5 bin lirayı ondan almayı hak eder. Yapılan hac da kendisi için hac yapılmasını isteyen kişi adına gerçekleşir.

Bir kimse *"Benim adıma haccedecek kimseye 5 bin lira veririm"* der de bu sözünü duyan iki kişi onun adına hac ihramına girerlerse, ihrama önce girenin haccı bu vaatte bulunan şahıs adına gerçekleşir ve 5 bin lirayı da bu şahıs alma hakkına sahip olur. İhrama sonradan girmiş olan şahsın haccı ise kendi adına gerçekleşir. Dolayısıyla mezkûr vaatte bulunan şahıstan herhangi bir bedel alma hakkına sahip olmaz. Ama ikisi aynı anda ihrama girer veya hangisinin önce girdiği ya da aynı anda girip girmedikleri hususunda şüphe meydana gelirse, her ikisinin de yaptıkları hac kendi adlarına gerçekleşir.

Hac yapacak kişiye verilecek ücret belirsiz olursa, mesela adına hac yapılmasını isteyen kişi, *"Benim adıma haccedecek kimseye bir miktar para veya bir otomobil ya da birkaç tane halı vereceğim."* der de bu vaade dayanarak bir kimse onun adına haccederse yapılan hac, vaatte bulunan şahıs adına gerçekleşir. Ancak hacceden de ondan ecr-i misil alma hakkına sahip olur.[1201]

[1200] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 439.
[1201] a.g.e., II, 440.

7. İcar/kiralama akdinin fasid olması. Bir kimse kendi adına haccettirmek üzere fasit bir ücretle bir şahsı kiralar veya kiralama akdi fasit bir şart sebebiyle fasid olur da buna rağmen kiralanan kişi yapması istenen haccı ifa ederse, yaptığı hac, kendisini kiralayan kişi adına gerçekleşir. Kiralanan kişi de bu durumda ecr-i misil alır.

8. Hac yapmak üzere kiralanan kişi, kiralama akdinin yapıldığı senede mazeretli veya mazeretsiz hac amellerini yapmaya başlamaz ve akit de kiralanan kişinin bizzat haccetmesi üzerine yapılmış ise, kiralama akdi infisah eder (kendiliğinden bozulur). Ama kiralama akdi o kişinin zimmeti üzerine yani haccettirmesi üzerine yapılmış ve haccın hangi senede yapılacağına dair bir belirleme de yapılmamışsa, haccın başka seneye ertelenmesi caiz olur. Ancak bu durumda müstecir, akdi bozmak veya devam ettirmek şıklarından birini tercih etme muhayyerliğine sahip olur. Ama ölü bir kimse adına ve onun bıraktığı para ile haccetmesi için kiralanan kişi akdin yapıldığı senede hac amellerine başlamazsa, bu durumda ölü için kiralama yapan kişinin akdi devam ettirme yetkisi olmaz. Ama kiralanan kişi, haccın yapılması istenen seneden önceki senede yaparsa bu caiz olmanın yanı sıra daha da faziletli olur.

9. Ücretle kiralanan kişi akitte belirtilen –belirtilmemişse şer'an ihrama girmesi gereken– mikata vardığında müstecir adına hac için değil de kendi adına umre için ihrama girer ve umresini tamamladıktan sonra müstecir adına hac için ihrama girerse, iki durum söz konusu olur:

a. Mekke'ye giderken afakilerin mikatında değil de Mekke içerisinde müsteciri adına hac ihramına girdiği için bu haccı müsteciri adına gerçekleşir. Ancak Mekke'ye giderken afakilerin ihrama girdikleri mikatta müsteciri adına hac ihramına girmiş olmadığından, kendisi için takdir edilen ücretten bir miktar kesinti yapılır. Ancak müsteciri adına afakilerin mikatında hac ihramına girmediği için kendisine ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir.

b. Kendi adına yapmakta olduğu umreyi tamamladıktan sonra afakilerin mikatına dönerek orada müsteciri adına hac ihramına girerse ücretinden kesinti yapılmaz ve herhangi bir ceza ödemesi de gerekmez.

10. Dem cezalarını ücretlinin üstlenmesi gerekir. Haccetmek üzere kiralanan kişi cemerata taş atmak, Müzdelife'de ve Minâ'da gecelemek gibi nüsüklerden birini yerine getirmezse kendisine ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca aldığı ücretin bu amele tekabül eden kısmı da düşürülür. Elbise giymek ve tırnak kesmek gibi ihram yasaklarından birini ihlal etmesi durumunda kendi parasıyla dem kesmesi gerekse de alacağı ücretten herhangi bir kesinti yapılmaz. Çünkü bu durumda yapması gereken hac amellerinden herhangi birini yerine getirmemesi söz konusu değildir.[1202]

[1202] a.g.e., II, 441-442.

11. Niyabeten hac ve umre için yapılan kira akdinde belirtilen hac çeşidinden başka çeşit hac yapmak. Müstecir kıran haccı yapılmasını akit yaparken şart koşar ve naip de bu şarta uygun olarak kıran haccı yaparsa, kıran kurbanı kesmek gerekir. Bu kurbanın parasını da müstecir karşılar. Çünkü kıran haccı yapılmasını isteyen kendisidir. Kurban bedelini naibin karşılamasını akitte şart koşacak olursa, kiralama akdi fasid olur. Ama kıran haccı yapılmasını şart koşan müstecir mali sıkıntı içinde ise, kıran kurbanı yerine tutulması gereken on günlük orucu naibin tutması gerekir. Çünkü bu orucun üç günlük kısmının hacda tutulması gerekmektedir. Hacda bulunan kişi ise naibin kendisidir. Dolayısıyla on günlük orucu da onun tutması gerekir.

Kıran haccı yapması şart koşulmasına rağmen naip olan kişi önce hacceder ve sonra da umre yaparak ifrad haccı yaparsa duruma bakılır. Şöyle ki: Eğer vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmişse naibin, aldığı ücretin umreye tekabül eden kısmını müstecire geri vermesi gerekir. Zira bu kiralama akdinde hac öncesi yapması gereken umreyi hac sonrasına bırakmıştır. Oysa yapması şart koşulan bir ameli zamanından sonraya bırakması caiz değildir.

Yapılan kiralama akdi zimmet üzerine yani kıran haccının yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ve naip de haccı ifa ettikten sonra afakilerin mikatına dönerek umre ihramına girmiş ve umre yapmış ise, daha faziletli bir hac şekli olan ifrad yaptığından dolayı kendisinin ya da müstecirin herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Ama mikata dönmezse naibe dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca alacağı ücretten de bir miktar kesinti yapılır.

Kıran haccı yapması şart koşulmasına rağmen naip olan kişi temettü haccı yaparsa duruma bakılır. Şöyle ki: Eğer vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmişse yapılan temettu haccı müstecir adına gerçekleşmez. Çünkü bu, akitte belirlenen zamanda yapılmamıştır. Yapılan kiralama akdi zimmet üzerine yani kıran haccının yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ve naip de umreden sonra afakilerin mikatına dönerek hac için ihrama girerse, kendisinin ya da müstecirin herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Ama mikata dönmezse naibe dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca alacağı ücretten de bir miktar kesinti yapılır.

Müstecir temettu haccı yapılmasını akit yaparken şart koşar ve naip de bu şarta uygun olarak temettu haccı yaparsa, temettu kurbanı kesmek gerekir. Bu kurbanın parasını da müstecir karşılar. Çünkü temettu haccı yapılmasını isteyen kendisidir. Kurban bedelini naibin karşılamasını akitte şart koşacak olursa, kiralama akdi fasid olur. Ama temettu haccı yapılmasını şart koşan müstecir mali sıkıntı içinde ise, temettu kurbanı yerine tutulması gereken on günlük orucu naibin tutması gerekir. Çünkü bu orucun üç günlük kısmının hacda tutulması

gerekmektedir. Hacda bulunan kişi ise naibin kendisidir. Dolayısıyla on günlük orucu da onun tutması gerekir.

Müstecir temettu haccı yapılmasını akit yaparken şart koşar ve naip de bu şarta uymayıp umre yapar, sonra da afakilerin mikatına dönerek hac için ihrama girer ve böylece ifrad haccı yaparsa daha faziletli bir hac yapmış olur. Dolayısıyla herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Ama umreyi hacdan sonraya bırakırsa duruma bakılır. Şöyle ki: Eğer vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmişse bu akdin umreyle ilgili kısmı infisah eder/bozulur. Çünkü hacdan önce yapılması şart koşulmuş olan umre, hac sonrasına ertelenmiştir. Dolayısıyla naibin alacağı ücretin umreye tekabül eden kısmı müstecire geri verilir.

Yapılan kiralama akdi zimmet üzerine yani temettu haccının yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ve naip de haccı ifa ettikten sonra afakilerin mikatına dönerek umre ihramına girmiş ve umre yapmış ise naibin herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Mikata dönmezse dem (bir koyun veya keçi kesmesi) gerekir. Ayrıca alacağı ücretin umreye tekabül eden kısmını müstecire geri vermesi gerekir.

Müstecir temettu haccı yapılmasını akit yaparken şart koşar ve naip de bu şarta uymayıp kıran haccı yaparsa, temettua göre daha faziletli bir hac yapmış olur. Hac ihramına Mekke'de girmekle görevli olduğu halde, afakilerin mikatında hem hac, hem de umre ihramına girmiştir. Diğer tarafta kıran yaparken hac ve umrenin amellerini ayrı ayrı yaparsa kendisine herhangi bir ceza gerekmez. Aksi halde alacağı ücretten bir miktar kesinti yapılır. Bu durumda kıran haccı kurbanını da naibin kendi parasıyla temin etmesi gerekir.

Müstecir ifrad haccı yapılmasını akit yaparken şart koşar ve naip de bu şarta uyarsa mesele kalmaz. Ama bu şarta uymayıp kıran haccı yapar ve vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmişse bu durumda umre, öngörülen vakitten önce yapılmış olur. Dolayısıyla her iki nüsük, yani hac ile umre nâib adına gerçekleşmiş olur. Ama kiralama akdi zimmet üzerine yani ifrad haccının yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ise, hac ve umre müstecirin adına gerçekleşmiş olur. Ancak naibe ceza olarak dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca alacağı ücretten bir miktar kesinti yapılır.

İfrad haccı yapması istenen naib, anlaşmaya aykırı davranarak temettu haccı yapar ve vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmiş ve müstecir de umreyi hacdan sonra yapmasını şart koşmuşsa, bu umre vaktinden önce yapılmış olur. Dolayısıyla alacağı ücretin umreye tekabül eden kısmını müstecire geri vermesi gerekir. Ama müstecir, naipten umreyi hacdan önce yapmasını istemiş ya da vekâleten hac yapmak için

düzenlenen kira akdi, zimmet üzerine yani ifrad haccının yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ise, her iki nüsük de yani hac ve umrenin her ikisi müstecir adına gerçekleşmiş olur. Ancak hac ihramına girmek için afakilerin mikatına dönmezse, naibe ceza olarak dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca alacağı ücretten bir miktar kesinti yapılır.

Bu anlatılanlar, adına hac yapılan kişinin hayatta olmasıyla ilgili hükümlerdi. Ama adına hac yapılan kişi ölü olup naip de ifrad haccı yapmakla görevlendirildiği halde şartlara aykırı davranarak temettu veya kıran haccı yapmışsa, hem hac hem de umre ölü kişi adına gerçekleşmiş olur. Çünkü adına hac veya umre yapılması için ölüden izin almaya ihtiyaç duyulmaz. Bunu söylerken de şu hükme dayanılmaktadır: Ölü bir kimse adına akrabaları dışında yabancı bir şahıs kendiliğinden gidip haccederse bu hac sahih olur. Bu konuda vasiyeti veya mirasçısının izni bulunmasa bile ölünün farz haccı yerine de geçer.

Hayattaki bir kimse bir başkasına *"Benim adıma haccet. Ama umre veya kıran haccı yaparsan daha iyi olur"* der ve görevlendirdiği nâip de temettu veya kıran haccı yaparsa, yaptığı hem hac hem de umre, görevlendiren kişi adına gerçekleşir. Naip de bu yaptığına karşılık ücret almayı hak eder.

Bir kişi bir başkasını haccetmek üzere kiralar da o kişi umre yapar veya umre yapmak için kiralar da o kişi hacceder, yapılan kira akdi ölü bir kimse adına yapılmışsa, yapılan hac veya umre ölü kişinin adına gerçekleşir. Ama kiralama akdi hayattaki bir kimse adına yapılmışsa, yapılan hac veya umre görevlendirilen naib adına gerçekleşir. Her iki durumda da nâip, ücret almayı hak etmez.

12. Haccetmek üzere ücretle tutulan kişinin haccının fasid olması. Başkası adına haccetmek üzere kiralanan kişi/nâip ihramlı iken ve birinci tahallülden önce cinsel ilişkide bulunursa, haccı fasid olur ve bu fasid hac kendisinin adına dönüşür. Bundan dolayı ödenmesi gereken fidyeyi kendi malından öder ve fasid de olsa bu haccın menasikini sonuna kadar yapmaya devam eder. Ayrıca bu haccı kaza etmesi de gerekir. Fasid olduktan sonra bu hac müstecirin adına gerçekleşmez; aksine nâibin adına yapılan bir hacca dönüşür. Çünkü müstecir adına yapılması istenen hac, fasid bir hacla yerine getirilmiş olmaz. Bu durumda nâibin kiralanması akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmiş ise, akid infisah eder/bozulur ve nâibin daha sonra kaza olarak yapacağı hac da kendisinin adına yapılmış olur. Dolayısıyla müstecirden aldığı ücreti de ona geri vermesi gerekir. Ama vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, zimmet üzerine yani haccın yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş ise, akid infisah etmez/bozulmaz. Çünkü bu akitle yapılması istenen hac, belli bir sene ile kayıtlanmış değildir. Bu durumda nâib, haccın fasid olduğu seneden sonraki senede haccı kendi adına kaza eder. Müteakip senede ise müsteciri adı-

na hacceder. Ya da kendi adına kaza haccı yaptığı senede müsteciri adına başka birine ücret vererek niyabeten haccettirir.

Bu son durumda kira akdi infisah etmiş olmasa da bizzat haccedemeyecek derecede hasta veya engelli olan müstecir, maksadının gerçekleşmesi geciktiğinden dolayı dilerse akdi feshetme yetkisine sahip olur. Ama kiralama akdi ölü bir kimse adına haccettirmek üzere düzenlenmiş ise, müstecir akdi feshetme yetkisine sahip olmaz. Çünkü akdin feshe uğraması durumunda ücret üzerinde artık onun tasarrufta bulunma yetkisi olmaz.

13. Nâibin yapmakta olduğu haccı kendi adına çevirmesi. Nâip kendisini kiralayan müsteciri adına hac ihramına girdikten sonra caizliğine inanarak bu haccı kendi adına çevirir ve bu inançla hac menasikini tamamlarsa bu hac kendisinin adına değil de müsteciri adına gerçekleşir. Çünkü ihram, bağlayıcı akidlerdendir. Bir şekilde bağlandıktan sonra artık o ihramın başka bir şekle dönüştürülmesi caiz olmaz. Ama bu durumda müstecirin maksadı gerçekleştiğinden dolayı, nâip akitte kendisine verilmesi öngörülen ücreti almayı hak eder. Çünkü kiralama akdi infisah etmiş/bozulmuş değildir.

14. Haccını tamamlayamadan ölen kişinin haccının başkası tarafından tamamlanması. Kendi adına hac ibadeti yapmaya başlayan bir kimsenin, haccını tamamlayamadan ölmesi durumunda eksik kalan haccının başkası tarafından tamamlanması caiz olmaz. Bu durumda eksik kalan hac bozulur. Ancak ölen kişi sevaptan mahrum kalmaz. Ancak başladığı halde farz haccını ifa edemeden ölen kişinin yerine başkasının kiralanarak haccettirilmesi gerekir. Ama ölen kişinin tamamlayamadığı hac nafile idiyse onun adına başkasına haccettirmek gerekmez. Tamamlayamadan öldüğü hac farz da olsa, bu hac öldüğü senede kendisine farz olmuş ve hemen hac ihramına girmiş idiyse, yine onun adına başkasına haccettirmek gerekmez.[1203]

15. Haccetmekte olan nâibin ölmesi. Ücretle tutulup başkası adına haccetmekte olan nâibin ölmesi durumunda şu hükümler söz konusu olur:

a. Nâip haccın rükünlerini yapmaya başladıktan sonra ama tamamlamadan önce ölürse, haccın tamamı için takdir edilen ücretten yapmış olduğu amellere tekabül eden kadarını hak eder.

Diğer taraftan vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, bizzat naibin haccetmesi üzerine düzenlenmişse bu durumda kira akdi infisah eder/bozulur. Ölen nâibin mirasçılarının eksik kalan haccı tamamlamaları caiz olmaz. Müstecirin de eksik kalan haccı tamamlamak üzere bir başka kişiyi kiralaması caiz olmaz. Ama vekâleten hac yapmak için düzenlenen kira akdi, zimmet üzerine yani haccın yapılması hususunda naibin sorumlu tutulması üzerine düzenlenmiş

[1203] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 445-446.

ise ölen nâibin mirasçılarının, müstecir adına yeniden haccedecek bir kişiyi kiralamaları caiz olur. Hac mevsiminde kalan vakit yeterli ise aynı senede bir başka kişiyi kiralayabilirler. Ama kalan vakit haccetmeye yeterli değilse, müstecir kira akdini feshetme hakkına sahip olur.

b. Nâip hac yolculuğuna çıkar ancak ihrama girmeden ölürse ücretin az bir kısmını dahi hak etmez. Çünkü hac yapma karşılığında naibe takdir edilen ücret, hac yolculuğu karşılığında takdir edilmiş değildir. Çünkü hac yolculuğunun kendisi hac değildir.

c. Nâip, haccın rükünlerini tamamladıktan sonra ama Minâ'da geceleme ve cemerata taş atma gibi diğer amellerini tamamlamadan önce ölürse, yerine getirilmeyen bu vaciplerin bedeli nâibin malından karşılanmak üzere dem ile telafisi gerekir. Ayrıca vekâleten hac yapmak için naibe verilmiş olan ücretin bir kısmının da müstecire geri verilmesi gerekir.

16. Nâibin ihsarlı duruma düşmesi. Nâip, haccın rükünlerini yerine getirme imkânını bulmadan ihsarlı duruma düşerse, ihramdan çıkar. Yapılamayan bu haccı ne kendisinin ne de müstecirinin kaza etmesi gerekir. Bu durumda sanki müstecirin kendisi ihsarlı hâle maruz kalmış ve ihramdan çıkmıştır. Yapılmasına başlanan hac nafile bir hac ise, kendisine herhangi bir şey gerekmez. Ama yapılmasına başlanan hac farz hac ise ve müstecire içinde bulunulan seneden önceki senelerde farz olmuş ise, haccın farzlığı üzerinde kalmakta devam eder. Ama bu hacca içinde bulunulan senede gitme imkânı bulunmuş ise bu farzlık ortadan kalkar.

Bu durumda ihsara maruz kalan nâip ihramdan çıkarsa, yapmış olduğu hac amelleri müsteciri adına gerçekleşmiş olur ve sanki müstecirin kendisi hacca başlamış, ancak haccı tamamlamadan ölmüş gibi olur. Nâibin bu durumda herhangi bir kusuru söz konusu değildir. İhsar kurbanının bedelini de müstecirin karşılaması gerekir.

İhsarlı duruma düşen nâibin ücretten ne kadarını hak edeceği hususuna gelince, nâibin ölümü halindeki hükümler bütün detaylarıyla burada da geçerlidir. İhsarlı duruma düşen nâip ihramdan çıkmaz ve hac zamanı geçinceye kadar ihramda kalmakta devam ederse, bu hac kendisinin adına yapılan bir hacca dönüşür. Kendisi umre yaparak ihramdan çıkmadığı için kusurlu davranmıştır. Dolayısıyla bir fevat kurbanı kesmesi gerekir.

Nâip ihsara maruz kalmaksızın uyuyakalmak, kafileden geri kalmak gibi bir sebeple haccı fevt ederse, yapmaya başladığı hac yine kendisinin adına yapılmaya başlanmış bir hacca dönüşür. Bu durumda nâip, kendisini kiralayan müstecirden herhangi bir ücret alma hakkına sahip olmaz.

17. Nâibin kendi adına ihrama girmesi. Bizzat haccedemeyecek derecede hasta veya engelli bir kimse kendi adına haccetmesi için bir adam kiralar. Ancak

bu adam müsteciri adına değil de kendi adına nafile bir hac yapmak üzere ihrama girerse bu hac, nâip kişi adına nafile bir hac olarak gerçekleşir.

18. İki kişinin bir adamı hac yaptırmak üzere kiralaması. İki kişi bir adamı kendi adlarına hac yapması için kiralar ve bu adam da kira akdine uygun olarak her ikisinin adına hac yapmak üzere ihrama girerse, bu ihramı müstecirlerden biri adına değil de nâibin kendisinin adına nafile bir hac ihramı olarak bağlanmış olur. Çünkü bir hac ihramı iki kişi adına bağlanmaz. Müstecirlerden biri de bu hususta diğerinden öncelikli olamayacağına göre, bu ihram nâip adına bağlanmış olur.

İki kişi bir adamı kendi adlarına hac yapması için kiralar ve bu adam aynı senede hem kendi adına hem de kendisini kiralayanlardan biri adına hac ihramına girerse, ihramı kendi adına bağlanmış olur. İki kişi adına aynı senede hac ihramına girilemeyeceğine ve kendisi de kendi şahsı açısından başkalarından daha öncelikli olduğuna göre bu ihramı kendisinin adına bağlanmış olur.

İki kişi bir adamı kendi adlarına hac yapması için kiralar veya kiralamaksızın kendi adlarına hac yapmasını bir adama emrederler de bu adam şahıs belirlemeksizin ikisinden biri yerine hac ihramına girerse, ihramı ikisinden biri için bağlanmış olur. Bu durumda nâip, hac amellerine başlamadan bu ihramı ikisinden birini belirleyerek onun adına bağladığını belirtebilir.

19. Ziyaret için adam kiralamak. Bir kimse, Hz. Peygamber (s.a.s)'in kabrini ziyaret etmek üzere bir adam kiralaması sahih olmaz. Ama Hz. Peygamber (s.a.s)'in kabrini ziyaret eden kişiye şu kadar para veririm diye ilanat yapar ve bu ziyaret sadece kabrin yanı başında durup orayı müşahede etmek içinse, bu da sahih olmaz. Çünkü kabri ziyaret edip görme işi niyabet kapsamına giren işlerden değildir. Ama kabri ziyaret edip orada dua etmek üzere bir cuale yapılır, yani 'bu işi yapan kişiye şu kadar para veririm' denilirse yapılan bu işlem sahih olur. Çünkü dua, niyabet kapsamına giren işlerdendir.

20. Hacca gitmek üzere zimmî bir kimsenin bineğini kiralamak. Hacca gitmek üzere Müslüman bir kimsenin, zimmi bir kimsenin bineğini kiralaması caizdir. Ancak zimminin harem bölgesine girmesi caiz değildir.

21. Kişinin, kendisi adına haccetmek üzere belirli bir şahıs için vasiyette bulunması. Bir kimse mirasçılarından birine, *"Ben öldükten sonra benim adıma falan adama haccettirin"* diye vasiyette bulunur da, haccetmesi için vasiyette bulunduğu şahıs ölürse, mirasçılarının vasiyet sahibi adına başka bir şahsa haccettirmeleri gerekir. Maksat, kim tarafından yapılırsa yapılsın, hac ibadetinin yapılmasıdır. Bu durumda başkası tarafından yapılmış olsa da hac ibadeti yerine getirilmiş ve maksat hâsıl olmuştur.[1204]

[1204] Nevevî, El-Mecmu', VII, 106-128.

II. HACCIN SIHHATİNİN/GEÇERLİLİĞİNİN ŞARTLARI

Daha önce açıkladığımız şartlar, kişiyi hac farizasıyla yükümlü kılan şartlardı. O şartları taşımayan bir kişi hac farizasıyla yükümlü olmaz. Ancak o şartların, haccın sahih olması ile bir ilgisi yoktur. Hatta o şartların bazısını taşımayanların haccetmeleri durumunda yaptıkları hac sahih de olur. Mesela mümeyyiz bir çocuk haccederse, yapmış olduğu hac sahihtir. Bazen de o şartları haiz olmakla beraber yapılan hac –mesela bir rüknün eksik bırakılması sebebiyle– sahih olmaz. Şu halde haccın sahih/geçerli olması için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

1. Müslüman Olmak

Yapılan hac ve umrenin sahih olması için, bu ibadetleri yapan kişinin Müslüman olması şarttır. Müslüman olmayan kişinin yaptığı hac ve umre sahih değildir. Çünkü hac ibadeti, imanın füruatından olan bir rüköndür. Bir kimse küfür hâli üzereyken bu ibadetleri yaparsa, yaptığı bu ibadetleri geçerli olmaz. Hatta bu hâldeyken hacceden bir kimse daha sonra Müslüman olur ve haccetme imkânı bulursa, yeniden haccetmesi gerekir.

2. Akıllı Olmak

Bir kimsenin yaptığı hac ve umrenin geçerli olması için akıllı olması şarttır. Delinin yaptığı hac ve umre geçerli olmaz. Çünkü o ibadet etme ehliyetine sahip değildir. Ancak iyi ile kötüyü birbirinden ayırd edecek çağa gelmemiş olan bir çocuğun durumunda olduğu gibi velisinin onun adına ihrama girip bu ibadetleri yapması halinde yapılan ibadet geçerli olur. Delinin velisi onun adına ihrama girip hacceder ama daha sonra iyileşip akıllanırsa, yapılan hac onun farz haccı yerine geçmez. İmkân bulduğu takdirde kendi adına haccetmesi gerekir.

3. Ergen Olmak

Bir kimsenin yaptığı hac ve umrenin geçerli olması için ergen olması şarttır. Ergen olmayan çocuğun yaptığı hac her ne kadar nafile bir ibadet olarak geçerli olsa da farz olan haccın yerine geçmez.

4. Belirlenen Zamanda İhrama Girmek

Hac ihramına girme zamanı, Şevval ve Zilkade aylarının tamamı ile Zilhicce ayının ilk on günüdür. Hac ibadetinin belli aylarda yapılabileceği Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade buyurulmuştur:

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰىۘ وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ

"Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir.

(Ahiret için) azık toplayın. Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının."[1205]

Bu müddet zarfında ihrama girmeyen veya daha önce yahut daha sonra ihrama giren kişinin yapacağı hac ibadeti sahih olmaz. Belirlenen süreden daha önce veya daha sonra ihrama giren kişi, haccı sahih olmayacağından bu ihramını umre ihramına dönüştürür; umre menasikini yerine getirir ve böylece umre yaparak ihramdan çıkar.

Umre ibadetine gelince bunun için senenin her gününde ihrama girmek mümkündür. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz çeşitli aylarda umre yapmıştır. Özellikle de Ramazan ayında umre yapmaya teşvikte bulunmuştur. Bu da senenin her ayında ve her gününde umre yapılabileceğine delalet etmektedir.

Aynı sene içinde de olsa çokça umre yapmak sünnettir. Umrenin tekrarlanması mekruh değildir. Umre veya hac ihramında bulunan bir kimse bu ibadetlerini tamamlayıp ihramdan çıkmadan yeniden umre ihramına giremez. Hac ihramından çıkmış ama henüz cemerata taş atma ve Minâ'da geceleme görevini tamamlamamış olan kimsenin de umre ihramına girmesi caiz olmaz.[1206]

5. Haccın Rükünlerini Yerine Getirmek

Bu saydıklarımız, haccın sahih olması için yerine getirilmesi gerekli olan şartlardır. Gerçekleşmeleri durumunda yapılan hac –farz olup olmadığına bakılmaksızın– sahih olur. Şu halde mümeyyiz bir çocuğun yaptığı hac –kendisi hac farizasıyla yükümlü olmadığı halde– sahih olur. Ancak bu hac onun için nafile sayılır. Büluğa erdikten sonra kendisine hac farz olursa, yeniden haccetmesi gerekir.

ÇOCUĞUN HACCETMESİ

Hac ibadeti açısından çocuklar, mümeyyiz olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Mümeyyiz, söyleneni anlayan ve kendisine yöneltilen soruları düzgün bir şekilde cevaplayan, temizliğini kendi başına yapabilen çocuktur. Âlimler genelde yedi yaşına varan çocuğun mümeyyiz olduğunu belirtmişlerdir.

Çocuğun yaptığı hac nafile olarak geçerli olur. Ancak bu çocuk ergen olduktan sonra yeterli imkânı bulursa farz haccı ifa etmesi gerekir.

Çocuk eğer mümeyyiz ise, velisinin izniyle ihrama girer. Velisinden izin almaksızın girmesi hâlinde ihramı sahih olmaz. Çünkü hac ve umre ibadetlerini yapabilmek için paraya ihtiyaç duyacaktır. Velisinden izin almadan onun parasını harcaması ise caiz olmaz.

1205 Bakara, 2/197.

1206 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 687.

Mümeyyiz olmayan çocukta olduğu gibi, mümeyyiz çocuk adına velisinin ihrama girmesi caizdir. Mümeyyiz olmayan çocuk adına ana, baba, dede, veli, hâkim tarafından tayin edilen vasi veya kayyumunun ihrama girmesi caizdir.

Mümeyyiz olmayan çocuk ihrama girdiğinde kendisinin yapamadığı menasiki onun yerine velisi yapar. İhramdaki çocuk eğer mümeyyiz ise, yapılması gereken menasiki yapması ve uzak durulması gereken ihram yasaklarından uzak durması için velisi ona telkinde bulunur. Hac ihramındaki çocuk mümeyyiz olsa da olmasa da vakfe için mutlaka Arafat'a götürülmelidir. Velisinin onun yerine oraya gitmesi yeterli olmaz. Aynı şekilde Müzdelife ile Minâ'ya da götürülmelidir. Ama çocuk tavaf ve sa'yi yapamazsa, velisi onun yerine bu menasiki ifa eder. Çocuk eğer mümeyyiz ise tavaf namazını kılması için velisi ona telkinde bulunur. Mümeyyiz değilse bu namazı onun yerine velisi kılar. Çocuk eğer cemerata taş atabilecekse atması için velisi ona telkinde bulunur. Ama atamazsa velisi bu görevi onun yerine yapar. Bu hususta sahabe-i kiramdan Cabir (r.a) şöyle demiştir:

حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَنَا النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ فَلَبَّيْنَا عَنِ الصِّبْيَانِ وَرَمَيْنَا عَنْهُمْ

"Resulullah (s.a.s) ile birlikte haccettik. Beraberimizde kadınlar ve çocuklar da vardı. Çocukların adına telbiye getirdik ve onların adına taş attık."[1207]

Mümeyyiz olan ihramlı çocuk unutarak elbise veya çamaşır giyer ya da koku sürünürse fidye ödenmesi gerekmez. Ama bu ihlalleri bilerek yapması halinde velisinin kendi malından fidye ödenmesi gerekir. Ama bu ihlalleri bilerek yapan çocuk eğer mümeyyiz değilse, ne kendisinin ne de velisinin fidye ödemesi gerekir. Yabancı biri ihramdaki çocuğa koku sürecek olursa, bu ihlalin cezasını yabancı kişinin ödemesi gerekir.[1208]

KISITLI KİMSENİN HACCETMESİ

Hac ibadeti kısıtlılık altında bulunmayan kimselere farz olduğu gibi, sefahet sebebiyle kısıtlılık altında bulunan kimselere de farzdır. Ancak kısıtlı bir kişi, henüz kısıtlılık altına alınmadan velisinden izin almaksızın farz hac veya adakta bulunduğu bir hac için ihrama girerse, velisinin hacda harcamak için malını ona teslim etmesi caiz olmaz. Aksine kendisi ona hac yolculuğunda refakat ederek onun malından örfen uygun miktarda onun için harcar. Ya da bir kayyum görevlendirerek bu harcamayı kayyum marifetiyle yaptırır.

Kısıtlılık altında bulunan kimse, kısıtlılık altına alınmadan önce farz hacca veya yapmayı adadığı hacca niyet ederek ihrama girerse, haccı tamamlamasından önce velisinin onu ihramdan çıkarması caiz olmaz. Aksine kısıtlının malından bir

---

[1207] İbn Mâce, Menasik, 68.
[1208] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 674-675.

kısmını hac ibadetini tamamlayıncaya kadar ona harcar. Aynı şekilde kısıtlı kişi kısıtlılık altına alınmadan nafile hacca niyet ederek ihrama girecek olursa, yine yukarıdaki hüküm uygulanır. Ama kısıtlılık altına alındıktan sonra hacca niyet edip ihrama girer, sair zamandaki nafakasından fazla bir masrafa ihtiyaç duyar ve kendisi çalışıp para kazanamıyorsa, haccı tamamlamasından önce velisi onu ihramdan çıkarma yetkisine sahip olur. Çalışıp para kazanamıyor ama masrafı da sair zamandaki nafakasından fazla olmayacak ya da çalışıp para kazanabiliyor ancak bu kazancı hac harcamalarına yetiyorsa bu durumda haccını tamamlaması gerekir. Velisinin ondan ihramdan çıkarması caiz olmaz.[1209]

HARAM VEYA GASP EDİLMİŞ MAL VE PARA İLE HACCETMEK

İbadetlerde aslolan helal para ile yapılmasıdır. Haram para veya gasp edilmiş bir binekle hacca giden kimsenin hac farizasını yerine getirmiş olsa bile kendisi günahkâr olur. Sahabe-i kiramdan Ebu Hüreyre (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

اِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ حَاجًّا بِنَفَقَةٍ طَيِّبَةٍ وَوَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ فَنَادَى لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ زَادُكَ حَلَالٌ وَرَاحِلَتُكَ حَلَالٌ وَحَجُّكَ مَبْرُورٌ غَيْرُ مَأْزُورٍ وَإِذَا خَرَجَ بِالنَّفَقَةِ الْخَبِيثَةِ فَوَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ فَنَادَى لَبَّيْكَ نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ زَادُكَ حَرَامٌ وَنَفَقَتُكَ حَرَامٌ وَحَجُّكَ غَيْرُ مَبْرُورٍ

"Kişi helal ve temiz bir para ile hac yolculuğuna çıkıp ayağını bineğinin üzengisine koyarken 'Buyur Allah'ım buyur' dediğinde (telbiye getirdiğinde), gökten bir ünleyici ona şöyle seslenir: 'Buyur. İbadet hususunda sana yardım edilecektir. (Çünkü) azığın helal, bineğin helaldir. Haccın da kabul edilmiştir. Reddedilmiş değildir. Kişi haram para ile hac yolculuğuna çıkıp ayağını bineğinin üzengisine koyarken 'Buyur Allah'ım buyur' dediğinde (telbiye getirdiğinde), gökten bir ünleyici ona şöyle seslenir: 'Buyur değil. İbadet hususunda sana yardım edilmeyecektir. (Çünkü) azığın haram, nafakan haramdır. Haccın da kabul edilmiş değildir."[1210]

G. HAC VE UMRENİN MİKATI

Mikat kelimesi sözlükte sınır manasına gelir. Burada dinî bir kavram olarak mikat kelimesi, ibadetin yapıldığı yer ve zaman anlamında kullanılmaktadır. Hac ve umrenin, zaman ve mekân mikatı olmak üzere iki çeşit mikatı vardır. Bunlardan ilk önce zaman mikatını ele alacağız. Buna göre haccın zaman mikatı, Şevval ayının ilk günü fecrin doğuşundan itibaren başlayıp Zilhicce ayının 10. günü, yani Kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşu öncesine kadar devam eder. Bu müddetin dışında hac niyetiyle ihrama giren kişinin ihramı hac için değil,

---

[1209] Nevevî, El-Mecmu', VII, 49.
[1210] Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, V, 251.

umre için geçerli olur. Sahih olan görüş budur.[1211] Kur'an-ı Kerim'de haccın belli aylarda yapılabileceği bildirilmektedir:

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Hac (ayları) bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur."[1212]

Bu ayetin açıklaması bağlamında Abdullah b. Mesud, Cabir ve Abdullah b. Zübeyr'in (Allah onlardan razı olsun) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

أَشْهُرُ الْحَجِّ مَعْلُومَاتٌ : شَوَّالٌ وَذُواالْقَعْدَةِ وَعَشْرُ لَيَالٍ مِنْ ذِي الْحِجَّة

"Hac ayları bilinen aylardır: Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce ayının ilk on gecesidir."[1213] Abdullah b. Ömer (r.a) de bunları teyid sadedinde aynı ifadeleri kullanmıştır.[1214]

Umrenin zaman mikatı ise senenin tamamıdır. Çünkü Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) dört defa umre yapmış olup bunların ilki Hudeybiye umresidir. İkincisi, ertesi sene Zilkade ayında yaptığı umretü'l-kaza, üçüncüsü, Cirane'de ihrama girerek yaptığı umredir. Dördüncüsü ise hacla birlikte yapmış olduğu umredir.[1215]

Hz. Peygamber (s.a.s)'in Recep ayında umre yaptığına dair bir rivayet de vardır. Urve b. Zübeyr (r.a)'den rivayet: *"Ben ve Abdullah b. Ömer, Hz.Aişe'nin odasının duvarına yaslanmıştık. İbn Ömer'e; "Resulullah (s.a.s) Recep ayında umre yaptı mı?"* diye sordum. *"Evet."* dedi.[1216]

Urve b. Zübeyr (r.a), Hz. Peygamber (s.a.s)'in Şevval ayında da umre yaptığını söylemiştir:

إعْتَمَرَرَسُولُ اللّٰهِ صلعم ثَلاَثَ عُمَرٍ إحْدَاهُنَّ فِي شَوَّالٍ وَإثْنَتَانِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ

"Resulullah (s.a.s) üç umre yaptı: Biri Şevval ayında, ikisi de Zilkade ayında idi."[1217]

Ramazan ayında da umre yapılabileceğini, hatta bu ayda yapılan umrenin fazilet bakımından diğer aylarda yapılan umrelerden daha üstün olduğunu anlatmak için, Ramazan ayında yapılan umrenin hacca bedel olacağını bildiren hadisler vardır. Mesela Hz. Ebu Bekir (r.a)'in oğlu Abdurrahman'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

1211 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 687.
1212 Bakara, 2/197.
1213 Nevevî, El-Mecmu', VII, 128.
1214 Buhârî, Hacc, 33.
1215 Tirmizî, Hacc, 7; Ebu Dâvûd, Menasik, 80; İbn Mâce, Menasik, 50.
1216 Buhârî, Umre, 3: Müslim, Hacc, 219.
1217 Muvatta', Hacc, 56.

جَائَتِ إمْرَأَةٌ إلَي رَسُولِ اللّٰهِ صلعم فَقَالَتْ: إنِّي كُنْتُ تَجَهَّزْتُ لِلْحَجِّ فَاعْتَرَضَ لِي فَقَالَ: إعْتَمِرِي فِي رَمَضَانَ فَإنَّ عُمْرَةً فِيهِ كَحَجَّةٍ

Bir kadın Resulullah (s.a.s)'a gelerek; *"Ben haccetmek için hazırlık yapmıştım. Bir engelle karşılaştım (da haccedemedim; ne yapmalıyım?)"* dedi. Resulullah (s.a.s) ona cevaben şöyle buyurdu: *"Ramazanda umre yap. Zira o ayda umre yapmak tıpkı haccetmek gibidir."*[1218]

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığına göre yılın her vaktinde umre yapılabilir. Ancak haccetmekte olan kişi, cemerata taş atmak gibi hac menasikini tamamlamadan umre ihramına giremez.

> *Hanefi mezhebine göre Arefe gününde ve Kurban bayramının dört gününde umre yapmak tahrimen mekruhtur. Çünkü bu günler hac için tahsis edilmiş günlerdir.*

Aynı sene, hatta aynı gün içinde birden fazla umre yapmak mesnundur. Çünkü mutemed görüşe göre umre, tavaftan daha faziletlidir.[1219]

Hac ve umrenin mekâni mikatına, yani bu iki ibadetten birini yapmaya niyetlenen kişinin Mekke'ye giderken ihramsız geçemeyeceği yerler anlamındaki mikatlara gelince bunlar beş tanedir. Hac veya umreye niyetlenip de Mekke'ye gitmek üzere yola çıkan kişinin bu mikatlardan birinde veya başka yoldan gelmekteyse bunlardan birinin hizasında ihrama girmesi gerekir. Mikatı ihramsız olarak geçen kişinin, geri dönüp mikatta ihrama girmemesi durumunda kurban kesmesi gerekir. Mikat yerleri şunlardır:

1. *Zülhuleyfe:* Mekke'ye Medine tarafından gelenlerin ihrama girme yeridir. Buraya Ebyar-ı Ali de denmektedir. Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 450 km, Medine'ye ise 10 km. kadardır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) Veda haccına giderlerken burada ihrama girmişlerdir.

2. *Cuhfe:* Şam, Mısır ve Mağrib ülkelerinden gelenlerin ihrama girme yeridir. Mekke'ye 187 km. uzaklıktadır. Bu yörelerden gelenlerin Cuhfe'de ihrama girmeleri gerekir.

3. *Karnül-menazil:* Necid tarafından gelenlerin burada ihrama girmeleri gerekir. Bu mikat yeri Mekke'ye 94 km. uzaklıktadır.

4. *Yelemlem:* Yemen tarafından gelenlerin burada ihrama girmeleri gerekir. Bu mikat yeri Mekke'ye 54 km. uzaklıktadır.

5. *Zat-ı ırk:* Irak ve körfez ülkeleri tarafından gelenlerin burada ihrama girmeleri gerekir. Bu mikat yeri Mekke'ye 94 km. uzaklıktadır.

[1218] Muvatta', Hacc, 66; Ebu Dâvûd, Hacc, 79; Tirmizî, Hacc, 95.
[1219] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 2124.

Yukarıda saymış olduğumuz mikat yerlerini Peygamber (s.a.s) Efendimiz belirlemiştir. Konuyla ilgili bir rivayette Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle demektedir:

وَقَّتَ رَسُولُ اللّٰهِ صلعم لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَاالْحُلَيْفَةِ وَلِاَهْلِ الشَّامِ اَلْجُحْفَةَ وَلِاَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ وَلِاَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ قَالَ: فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أَتَي عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ وَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمَهِلُّهُ مِنْ أَهْلِهِ وَكَذٰلِكَ حَتَّي أَهْلُ مَكَّةَ يَهِلُّونَ مِنْهَا

"Resulullah (s.a.s), Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnül-menazili, Yemenliler için Yelemlem'i mikat olarak belirlemiştir. Bu mikatlar oraların yerlileri ve oralara başka yerlerden hac veya umre yapmak maksadıyla gelenler içindir. Bu söylenen mikatların berisinde (Mikatlarla Mekke arasında) bulunanlar için mikat, bulunduğu yerdir. Daha yakın yerde olanlar da böyledir. Nitekim Mekkeliler de Mekke'de ihrama girerler."[1220]

Bu rivayetten de anlaşıldığı gibi Resulullah (s.a.s) tarafından belirlenen mikatlar, sadece ora halkı için değil, oralardan geçen herkes içindir. Söz gelimi Yemenli bir kişi çalışmak veya herhangi bir işini görmek için Şam'a gelir de hac mevsiminde dönüş yaparken haccetmeye niyetlenirse, Cuhfe'de ihrama girer. Bu kişinin, Yemenlilerin mikatı olan Yelemlem'de ihrama girmesi gerekmez.

Belirlenen mikatlardan biriyle Mekke arasında bir yerde ikamet eden kimseler, bulundukları yerde hac ve umre ihramına girerler. Mekke'de bulunan bir kişi umre için ihrama girecekse, haremin dışına çıkmalıdır. Umre için Cirane'de ihrama girmek, diğer yerlerde ihrama girmekten daha faziletlidir. İkinci sırada Tenim, üçüncü sırada ise Hudeybiye gelir.

Hanefi mezhebine göre ise Umre ihramına Tenim'de girmek, diğer yerlere nispetle daha faziletlidir. İkinci sırada Cirane, üçüncü sırada ise Hudeybiye gelir.

Mekke'de bulunan kişi hac için, bulunduğu yerde ihrama girer. Haremin dışına çıkması gerekmez.

Yukarıdaki rivayette Iraklıların mikatı olan Zat-ı ırk'tan bahsedilmemişti. Ebu Zübeyr (r.a), buranın Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından Iraklılar için mikat yeri olarak belirlendiğine ilişkin rivayetinde şöyle demektedir:

سُئِلَ جَابِرُ ر. ع. عَنِ الْمَهِلِّ فَقَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صلعم يَقُولُ : مَهِلُّ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةَ وَالطَّرِيقُ الْاٰخَرُ اَلْجُحْفَةُ وَمَهِلُّ أَهْلِ الْعِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ وَمَهِلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنِ الْمَنَازِلِ وَمَهِلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ

Cabir (r.a)'den mikat yerleri soruldu. Şu cevabı verdi: Ben, Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim: *"Medinelilerin ihrama girme yeri Zülhuleyfe'dir. Diğer*

[1220] Buhârî, Hacc, 7, 9, 11, 12.

yol Cuhfe'dir. Iraklıların ihrama girme yeri Zat-ı ırk'tır. Necidlilerin ihrama girme yeri Karnül-menazil'dir. Yemenlilerin ihrama girme yeri Yelemlem'dir."[1221]

Hac veya umre yapmaya niyetlenenler bu mikatlara varmadan önce, hatta kendi memleketlerinde ihrama girebilirler. Ancak ihrama mikatta girmek daha faziletlidir. Mikat ile Mekke arasında ikamet etmekte olanların Mekke'ye ihramsız olarak girmeleri caizdir. Hac ve umreden başka bir maksatla mesela ticaret veya ziyaret gibi maksatlarla Mekke'ye gidecek olanların mikatı ihramsız olarak geçmeleri caizdir.[1222]

Hanefi mezhebine göre hangi maksatla olursa olsun Mekke'ye gidecek olanların mikat mahallini ihramsız olarak geçmeleri caiz değildir.

H. HACCIN RÜKÜNLERİ

Rükün kelimesi, eşyanın varlığına temel teşkil eden unsurlarından biri anlamına gelmektedir. Hac ve umrenin rükünleri derken, onlar olmaksızın hac ve umrenin tamamlanamayacağı şeyler kastedilmiş olur. Bu ibadetlerin tam olarak ifa edilmeleri için rükünlerinin eksiksiz olarak yerine getirilmeleri gerekir. Rükünlerden birinin yerine getirilmemesi durumunda hac veya umre yapmakta olan kişi ihramdan çıkamaz. Yerine getirilmeyen rükünler, ibadetin tamamlanabilmesi için mutlaka ifa edilmelidirler. Bunların kurban keserek, kefaret vererek ya da başka bir fidye ödeyerek telafi edilmeleri mümkün değildir.

Haccın rükünleri altı tane[1223] olup şunlardır:

1. İhrama girmek,
2. Ziyaret tavafını yapmak,
3. Safa-Merve arasında sa'y etmek,
4. Arafat'ta vakfede bulunmak,
5. Tıraş olmak,
6. Hac rükünlerinin çoğu arasında tertibe uymak.

I. İHRAM

Hac ve umre ibadetlerinin ilk rüknü ihrama girmektir. Namazın temel rüknü niyet olduğu gibi, hac ve umrenin temel rüknü de ihrama girmektir. Dinî bir kavram olarak ihram, hac veya umre yapmaya niyet etmektir. İhramın gerçekleşmesi için telbiye getirmek şart değildir.

Hanefi mezhebine göre ise ihrama girerken niyetin yanı sıra telbiye getirmek de gerekir. Çünkü telbiye, ihramın iki rüknünden biridir.

[1221] Müslim, Hacc, 18.

[1222] Nevevî, El-Mecmu', VII, 14-15.

[1223] Hanefi mezhebine göre haccın rükünleri, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı olmak üzere iki tanedir.

Erkek hacı adayı veya umrecinin ihrama girmeden önce üzerindeki dikişli elbise ve ayakkabıları çıkarıp iki parçadan ibaret ihram bezi veya havlusuna bürünmesi, terliklerini giymesi gerekir. Kadının ise hac veya umre ihramına niyet ederken yüzünü ve ellerini açık tutması gerekir. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

لَا تَنْتَقِبْ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ وَلَا تَلْبَسْ الْقُفَّازَيْنِ

"İhramlı kadın peçe takmasın ve eldiven giymesin."[1224]

a. İhramın Sünnetleri

1. İhrama girecek olan kişi gusletmelidir. Sahabe-i kiramdan Zeyd b. Sabit (r.a)'in bir rivayetinde bildirdiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz, ihrama girmeden önce gusletmiştir.[1225] Özel hâllerinde bulunan kadınlar da ihrama girerken gusletmeli ve bu guslü ihram guslü niyetiyle yapmalıdırlar. Hz. Aişe (r.a) validemizin bir rivayetinde bildirdiğine göre Hz. Ebu Bekir (r.a)'in eşi Esmâ binti Umeys (r.a), ihrama girme yeri olan Zülhuleyfe yakınlarında oğulları Muhammed'i doğurmuştu. Bunu haber alan Hz. Ebu Bekir (r.a), *"Esma'ya deyin ki, gusledip öylece ihrama girsin."* demişti.[1226] Mazeret olmaksızın bu guslü yapmamak mekruhtur. Su bulamayan veya bulup da kullanmaya muktedir olamayanlar, gusül yerine teyemmüm ederler.

2. İhrama girecek olan kişi koltuk altı ve etek tıraşı olmalı, bıyığını kısaltmalı, tırnaklarını kesmeli, tıraş olup kendine çeki-düzen vermelidir.

3. İhrama girecek olan kişi guslettikten sonra güzel kokular sürünmelidir. İhramdan çıktıktan ve ziyaret tavafını yapmazdan önce de bunu yapmalıdır. Bu konuda Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle bir rivayette bulunmuştur:

كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ

"İhrama girmesinden önce ve ihramdan çıktıktan sonra da Beyt'i tavaf etmesinden önce Resulullah (s.a.s)'a koku sürerdim."[1227]

Ancak oruçlunun veya kocasının vefatından dolayı süslenmemesi gereken kadının güzel kokular sürünmemesi gerekir.

4. İhrama girecek erkekler yeni ve beyaz renkli bir izarla ridaya bürünmelidirler.

5. Yenisi yok ise, yıkanmış ve temiz olanı giyilebilir. Renkli ve boyalı ihrama bürünmek caiz ise de mekruhtur. Kadınların ihramları ise kendi elbiseleridir.

6. İhrama girecek kadınlar ellerine kına yakmalıdırlar.

1224 Buhârî, Ebvâbü'l-Umre, 24.
1225 Tirmizî, Savm, 16.
1226 Nesâî, Menasik, 26.
1227 Buhârî, Hac, 17.

7. Kerahet vaktinde değilse ihram için iki rekât namaz kılınmalıdır. Ancak Mekke'de harem dâhilinde bulunan kişi, ihrama girmeden önce hangi vakitte olursa olsun mutlaka iki rekât namaz kılmalıdır. Ashab-ı kiramdan Cabir (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin Veda haccına giderken Zülhuleyfe'de iki rekât namaz kıldığını ve sonra da ihrama girdiğini ifade etmiştir.[1228] Bu namazın birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Kâfirun, ikinci rekâtında ise yine Fatiha'dan sonra İhlas suresi okunur.

Farz veya nafile olarak kılınan herhangi bir namaz da bu ihram namazının yerine geçer. Geceleyin kılınsa bile bu namazın kıraati sessiz yapılmalıdır.

8. Hac ihramına girerken (نَوَيْتُ الْحَجَّ وَأَحْرَمْتُ بِهِ لِلّٰهِ تَعَالَي) *"Hacca niyet ettim ve o sebeple Yüce Allah için ihrama girdim."*;

Umre ihramına girerken de (نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهَا لِلّٰهِ تَعَالَي) *"Umreye niyet ettim ve o sebeple Yüce Allah için ihrama girdim."* denmelidir.

Hanefi mezhebine göre ise hac ihramına girerken

أَللّٰهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ فَيَسِّرْهُ لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي

denmeli, umre ihramına girerken de

أَللّٰهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَيَسِّرْهَا لِي وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي

denmelidir.

9. İhrama girerken telbiye getirilmelidir. Telbiyenin metni şöyledir:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْك لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْك اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

"Allah'ım! Davetine sözümle özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine uydum. Buyur Allah'ım buyur. Eşin ve ortağın yoktur. Bütün varlığımla sana yöneldim Allah'ım. Hamd senin, nimet senin, mülk de senin. Eşin ve ortağın yoktur senin."

Zikre mahsus bir ağırbaşlılıkla telbiye getirirken Allah'a boyun eğip O'na teslimiyet edası içinde olunmalıdır. İhramda bulunulan süre zarfında telbiye getirirken sesin yükseltilmesi sünnettir. Kadınlarınsa her hâlükârda telbiyeyi sessizce getirmeleri sünnettir. Telbiye için de olsa yabancı erkeklerin yanında seslerini yükseltmeleri mekruhtur. Erselikler de bu hususta kadınlar hükmündedirler.

İhramlı kimsenin çokça telbiye getirmesi, akabe cemresine taş atıncaya kadar fırsat buldukça telbiye getirmeye devam etmesi müstehaptır.

Özel hâllerindeki kadınlarla cünüp kimseler de telbiye getirmelidirler. Onların bu hâlleri telbiye getirmelerine engel değildir.

Mescid-i Haram'da, Minâ ve Arafat mescitlerinde, diğer mescitlerde telbiye getirmek müstehaptır. Bineğe binerken, binekten inerken, ayakta iken, otururken,

---

[1228] Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, VI, 296.

binekte veya yaya iken, yokuş çıkarken, yokuş aşağı inerken, bir toplulukla karşılaşırken, namaz kılındıktan sonra, geceye ve gündüze girerken, seher vaktinde ve diğer zamanlarda fırsat buldukça telbiye getirmeye devam etmek müstehaptır. Ancak kudüm tavafında, sa'yde, ziyaret ve veda tavafında telbiye getirilmez. Çünkü bu nüsüklerin kendilerine mahsus duaları vardır.

Telbiye getirirken konuşmak mekruhtur. Verilen selama karşılık verilebilirse de bunu telbiye sonrasına ertelemek uygun olur. Selama karşılık vermek için telbiyesine ara vermesi söz konusu olacağından, telbiye getirmekte olan kişiye selam vermek mekruhtur.

Her telbiye getirişte telbiyenin üç defa tekrarlanması müstehaptır. Telbiyeyi Arapça getiremeyen kimsenin kendi dili ile telbiye getirmesi, tıpkı iftitah tekbirinde olduğu gibi caizdir.[1229]

b. İhram Yasakları

İhramlı değilken yapılması mubah olan bazı fiiller, hac veya umre ihramına girildikten sonra artık haram olur. İhramlı kişinin bu fiillerden birini işlemesi durumunda ceza terettüp eder. İhramlıya yasak olan fiilleri şöyle sıralayabiliriz:

1. İhramlının nikâh akdi yapması haramdır. Yapması halinde bu akid geçerli olmaz. Başkasının vekili olarak da nikâh akdi yapması caiz değildir. Hz. Osman (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuştur:

لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يُنْكَحُ وَلاَ يَخْطُبُ

"İhramlı kişi nikâhlamaz, nikâhlanmaz ve evlenme teklifinde bulunamaz."[1230]

Şu halde evlenecek olan erkek veya kadın veya evlenecek olan kadının velisi yahut erkeğin vekili ihramlı ise bu durumda kıyılan nikâh geçerli olmaz. Ancak ihramlı kişinin nikâh şahitliği yapmasında bir sakınca yoktur. Çünkü nikâh akdi icap ve kabulden ibarettir. Şahidin icap ve kabulde bir fonksiyonu yoktur. Şunu da belirtelim ki, ihramlı kişinin başkasına evlenme teklifinde bulunması her ne kadar caiz ise de, yukarıda geçen hadis-i şeriften dolayı en azından mekruhtur.

Hanefi mezhebine göre ise ihramlının nikâh akdi yapması caizdir. Çünkü ihramlılık hâli, kadını nikâhlamaya değil, onunla cinsel ilişkide bulunmaya engel teşkil eder.

2. İhramlı kişinin her ne şekilde olursa olsun cinsel ilişkide bulunması, şehvetle öpme ve sarılma gibi cinsel ilişkiye yol açabilecek hareketlerde bulunması, mastürbasyon yapması haramdır. İhramlı olmayan kadının da, kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunmasına imkân vermesi haramdır. Aynı şekilde ihramlı

[1229] Nevevî, El-Mecmu', VII, 253.
[1230] Müslim, Nikâh, 5.

olmayan erkeğin, ihramdaki karısıyla cinsel ilişkide bulunması haramdır. Ancak şehvetle olmaksızın ihramlı eşlerin el ele tutuşmalarında bir sakınca yoktur.

3. İhramlının arkadaşları, hizmetçileri ve başkalarıyla tartışması, kırıcı hareketlerde bulunması, kavga etmesi, kötü sözler sarf etmesi haramdır.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Kim bilinen aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur."[1231]

4. İhramlının keserek veya öldürerek, eğer görülüyorsa ona işaret ederek, (köpeği salarak), eğer görülmüyorsa yerini bildirerek veya yumurtasını bozarak yahut bunlara benzer şekilde eti yenen yabani kara avlarına taarruzda bulunması haramdır.

Hanefi mezhebine göre eti yense de yenmese de ihramlının yabani kara avlarına taarruzda bulunması mutlak surette haramdır. Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً

"Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı."[1232]

İhramlı kişinin, kendisi için avlanan hayvanın etinden yemesi haramdır. Ama kendisi için avlanmış olmayan hayvanın etinden yemesinde bir sakınca yoktur. Sahabe-i kiramdan Cabir (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

صَيْدُ الْبَرِّ لَكُمْ حَلَالٌ مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَدْ لَكُمْ

"*(Siz ihramlı iken) kara avı, siz avlamadığınız veya sizin için avlanmış olmadığı sürece size helaldir."*[1233] Şu halde ihramlı kişi kendisi avlamadığı yahut kara avının yerini göstererek veya av aleti vererek avcıya yardım etmediği, o hayvan da kendisi için avlanılmadığı takdirde avlanan hayvanın etinden yiyebilir.

İhramlı kişinin, başkaları tarafından avlanmış olan bir hayvanı satın alması veya hibe olarak kabul etmesi caiz değildir. Böyle bir hayvanı satın alsa bile bu hayvan onun mülkiyetine girmeyeceği için sahibine geri vermesi ya da salıvermesi gerekir.

5. İhramlının esans kullanması, tırnağını kesmesi, erkeğin elbise, gömlek, palto, çorap, mest, sarık ve cübbe gibi bedeninin tamamını veya bir kısmını saran giysileri giymesi haramdır.

[1231] Bakara, 2/197.
[1232] Mâide, 5/96.
[1233] Ebu Dâvûd, Menasik, 40, 41; Nesâî, Menasik, 81.

6. İhramlı erkeğin başının tamamını veya bir kısmını örtmesi haramdır.

Hanefi mezhebine göre yüzünün de tamamını veya bir kısmını örtmesi haramdır.

İhramlı kadının yabancılara karşı örtünme amacıyla yüzünü ve ellerini örtmesi caizdir. Ancak peçe gibi yüzünün ön tarafına sarkıttığı örtü, yüzüne temas etmemelidir.

7. İhramlının gömlek, ceket, pantolon, pardesü, eldiven, çorap gibi dikişli veya örme elbise giymesi, takke veya sarık takması haramdır. İhramlının kokulu ve boyalı elbise giymesi de haramdır. Konuyla ilgili bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلَا الْعَمَائِمَ وَلَا السَّرَاوِيلَاتِ وَلَا الْبَرَانِسَ وَلَا الْخِفَافَ إِلَّا أَحَدٌ لَا يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ وَلَا تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ

Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet edilmiştir: Bir adam, 'Ey Allah'ın Resûlü! İhramlı kişi hangi elbiseleri giyebilir?' diye sordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) şöyle buyurdu: *"Gömlekleri, sarıkları, donları, bornozları, mestleri giyemez. Ancak bir kimse bir çift nalin bulamazsa mest (veya ayakkabı)lerinin topuktan aşağısını kessin (ve öylece giysin). Safran veya alaçehre (kokulu) bitkilerinin temas ettiği elbiseleri de giymeyin."*[1234]

İhramlı bir erkek, ihram olarak bürüneceği bir bez veya havlu bulamazsa şalvar veya pantolon gibi bir giysi giyebilir. Bu durumda herhangi bir ceza ödemesi de gerekmez. Aynı şekilde nalin bulamayan bir kimse de ayakkabılarının topuktan aşağı kısmını keserek giyer ve yine ceza ödemesi gerekmez. Abdullah b. Abbas (r.a), bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَارًا فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ

"İzar bulamayan kimse şalvar (veya pantolon) giysin. Bir çift nalin bulamayan kimse bir çift ayakkabı giysin."[1235]

8. İhramlının koklama kastıyla esans ve güzel kokulu şeyler taşıması haramdır. Mesela koklama kastıyla burnuna gül koyması haramdır. Ama koklama kastı olmaksızın bunu yapmasında bir sakınca yoktur.

Hanefi mezhebine göre ihramlının koklama kastı olsun olmasın, esans kokan yerde beklemesi mekruhtur.

İhramlı kişinin hatmi ve sedir gibi kokulu bitkilerin karıştırıldığı suyla yıkanması caiz olup fidye ödemesi gerekmez. Çünkü bu bitkiler kokulu olsalar da

---

[1234] Buhârî, Hac, 20.
[1235] Buhârî, Libas, 13.

bunlarla yıkanmadaki amaç, koku sürünmek ve süslenmek olmayıp kirlerden arınmak ve temizlenmektir. Aynı şekilde yıkanıp temizlenmede kokulu sabun kullanan ihramlı kişinin de amacı koku sürünüp süslenmek olmayıp temizlenmek olduğundan, ceza ödemesi gerekmez.[1236]

9. İhramlının tıraş ederek veya kırparak başındaki saçları ve gözünde bitmiş olsa bile başından gayrı yerlerdeki tüylerini gidermesi haramdır. Ancak yerinde durmasıyla kendisine eziyet veren tüyleri gidermesi istisna olarak caizdir. Bunları gidermesi caiz olmakla birlikte kopardığı takdirde fidye vermesi gerekir. Ancak gözünde bitip kendisine eziyet veren tüyleri giderdiği takdirde fidye vermesi gerekmez.

10. Kadının ihramlı iken kına yakması mekruhtur. Ancak ihramlı kadın, kocasının vefatından dolayı iddet beklemekte ise, kına yakması haram olur. Erkeğin, elleriyle ayakları dışında vücudunun başka yerlerine kına yakması caizdir. İhtiyaç yok iken ellerine ve ayaklarına kına yakması haramdır. Aynı şekilde başına kalınca bir tabaka halinde kına yakması da haramdır.

Hanefi mezhebine göre kına da koku cinsinden sayıldığı için, ihramlının vücudunun herhangi bir yerine kına yakması caiz değildir.

11. İhramlının gözüne esanslı sürme çekmesi caiz değildir. Sürdüğü takdirde cezalı duruma düşer. Esanslı olmayan sürmeyi kullanmasında ise sakınca yoktur.

12. İhramlının vücudundaki kılları ve tüyleri koparıp yolması veya tıraş etmesi, güzel kokulu yağlar sürünmesi haramdır. Başka yağları, baş ve yüzü dışındaki yerlere sürmesi caizdir. İhtiyaç olmadan baş ve yüze sürmesi ise caiz olmaz.

13. Harem dahilindeki yaş ağaçları kesmek, köküyle birlikte sökmek haramdır. Kendi mülkiyetinde de olsa ihramlının harem dâhilindeki bu gibi şeyleri kesmesi ve sökmesi caiz değildir. Ancak insanlar tarafından ekilen bitkilerle kendiliğinden bitmiş olsa bile izhir ve sinameki bitkileri bu hükmün dışında tutulmuşlardır. Diken de bunlar gibidir. Bunları kesmek, koparmak mubahtır.

Kesilmesi ve koparılması haram olan ağaçlarla otları, budama ve benzeri bir ıslah maksadı olmaksızın kesmek haramdır. Ama böyle bir maksatla kesilmeleri caizdir. Harem dâhilindeki kurumuş ağaçları kesip koparmak ve kökten söküp çıkarmak caizdir. Kurumuş otları da kesmek caizdir. Ama kökten çıkarmak kesinlikle caiz değildir. Fakat otların bittiği yer bozulmuş, harab olmuş ise kökten çıkarılması da caiz olur. Kendiliğinden bitip yetişen otla, hurma ağacı gibi insanlar tarafından ekilen ağaçlar arasında bu hükümler bakımından bir fark yoktur. Harem dahilinde iseler bunlara ilişmek ve sataşmak kesinlikle haramdır. Harem sınırları içinde kendiliğinden biten otlarla tahıllara ihramlı kimselerin zarar vermeleri mutlak surette haramdır. Ama bunlar insanlar tarafından ekilmiş iseler, ihramlı

[1236] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 756; Cezirî, Mezahib, I, 650.

kimselerin bunları kesip koparmaları caiz olduğu gibi ihramda olmayanların da kesip koparmaları caizdir.

Koparma ve kesme yasağından birkaç durum istisna edilmiştir: Hurma ağacının budağı ve ağaç yaprağı koparılabilir. Bunları koparırken ağaca zarar verecek bir harekette bulunulmamalıdır. Aksi takdirde koparmak haram olur. Ağaçtaki meyve koparılabilir. Misvak dalı koparılabilir. Harem sınırları içindeki ağaç ve otlarla hayvanlar otlatılabilir.

c. İhramlı Kişiye Mubah Olan Hususlar

Hac veya umre ihramında bulunan kişinin yapması haram olan fiiller önceki bölümde maddeler halinde sıralanıp açıklanmıştı. Bu bölümde ise ihramlı kişinin yapmasında herhangi bir cezanın söz konusu olmayacağı mubah olan hususlar yine maddeler halinde sıralanıp açıklanacaktır. Şöyle ki:

1. İhramlının saçını tıraş ettirmeksizin başına hacamat vurdurması, kan aldırması mubahtır.

2. İhramlının, saç veya tüylerinin kopmasına yol açmayacak şekilde tenini ve saçını kaşıması mekruh; saç veya tüylerinin kopmasına yol açacak şekilde kaşıması ise haramdır.

> *Hanefi mezhebine göre saç ve tüylerinin kopmasına yol açmayacak şekilde tenini ve saçını kaşıması mubahtır.*

3. İhramlının temizlenmek için yıkanması mubahtır. Yıkanırken kokulu sabun ve benzeri temizleyici maddeler kullanması caizdir.[1237]

> *Hanefi mezhebine göre de ihramlı kişinin yıkanması caizdir ama kokulu sabun ve benzeri temizleyici maddeler kullanması caiz değildir.*[1238]

4. İhramlının ağaç, çadır, şemsiye, ev ve benzeri şeylerin altında gölgelenmesi caizdir. Bu sayılan şeylerin, ihramlının başına veya yüzüne değmesinin bir sakıncası yoktur.

Ama ihramlı kişi, örfe göre örtünme aracı olarak kullanılan aba gibi bir şeyi başının üzerine koyar ve onunla örtünmeyi kastederse ihram yasağını işlemiş olur.[1239]

> *Hanefi mezhebine göre ihramlı kişi şemsiye ve benzeri şeylerin gölgesinden yararlanırken bunları başına değdirmemelidir. Aksi takdirde ihram yasağı işlemiş olur.*

5. İhramlının ceket ve pardesü gibi giysileri giymeden, kollarını geçirmeden omuzuna atması mubahtır.

6. İhramlının dikişli de olsa para kemeri ve kayış gibi şeyleri beline bağlaması, omuzuna çanta asması, yüzük, kol saati, gözlük ve gaz maskesi takması mubahtır.

[1237] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 756.
[1238] Cezirî, Mezahib, I, 650.
[1239] a.g.e, I, 651.

7. İhramlının yorgan, battaniye ve benzeri şeyleri, başını dışarıda tutacak şekilde üzerine örtmesi mubahtır.

8. İhramlının diş çektirmesi, kan aldırması, iğne vurdurması, kırılmış olan tırnaklarını kesmesi, ihramlı olmayanların nikâhında şahitlik etmesi, ehlî hayvanları kesmesi, av hayvanı olmayan karga, çaylak, yılan, akrep, sinek, fare ve pire gibi hayvanları öldürmesi, saldırgan köpek, kurt ve kaplan gibi yırtıcı hayvanları öldürmesi, deniz hayvanlarını avlaması mubahtır.

d. Hac ve Umrenin Vaciplerini Terk Etmenin Cezaları

Haccın veya umrenin farzlarının (rükün ve şartlarının) yerine getirilmemesi halinde yapılan hac veya umre geçerli olmaz.

Farzları ihlalin başka bir şeyle telafisi mümkün değildir. Haccın veya umrenin vaciplerinden birinin terk edilmesi durumunda hac veya umre fasid olmaz ise de mazeret olmadan terk edilmesi tahrimen mekruhtur. Mazeret olmadan terk edilen veya zamanında yapılmayan her vacip için dem gerekir.[1240] Sadece umreyi veya sadece haccı ilgilendiren bir vacipin terk edilmesi sebebiyle tek ceza gerekir.

Hac veya umrenin biri *"müstakil (aslî)"* diğeri de her bir menasikin vacipi (fer'î) olmak üzere iki çeşit vacipi vardır. Bu vaciplerden birinin, bir mazeret bulunmaksızın terk edilmesi halinde dem gerekir. Bir mazeret sebebiyle terk edilirse herhangi bir ceza gerekmez.

Haccın Müstakil/Aslî Vacipleri Şunlardır:

a) Mikatta ihrama girmek,

b) Müzdelife'de gecelemek,

c) Remy-i cimar (şeytan taşlama),

d) Teşrik günlerinin gecelerini Mina'da geçirmek,

e) İhram yasaklarından sakınmak.

Bu vaciplere veda tavafı da eklenir. Ancak bu, hac menasikinden olmadığı için haccın asli vaciplerinden sayılmamaktadır. Bu vaciplerin bir mazeret olmaksızın terk edilmesi halinde dem gerekir.

1. Mikat Mahalli İle İlgili Cezalar

Hac veya umre yapmak maksadıyla Mekke'ye gitmek isteyen bir kimsenin mîkat mahallini ihrama girerek geçmesi vaciptir.

> *Hanefi mezhebine göre hac veya umre dışında bir maksatla da olsa Mekke'ye giriş yapacak olan kimsenin mutlaka mikatta ihrama girmesi gerekir.*

Bu vacipin terk edilmesi halinde dem gerekir. Ancak dönüp Mîkat mahallinde ihrama girerse ceza düşer.

[1240] Aliyyü'l-Kârî, s.81.

Doğrudan Medine'ye gitmek üzere Cidde'ye gelen ancak herhangi bir sebepten dolayı Mekke'ye gitmek durumunda kalan kimse, Cidde'de ihrama girer ve herhangi bir ceza gerekmez.

2. *Tavafla İlgili Cezalar*

a) Bir kimse elbisesinde, bedeninde veya tavaf edilen yerde necaset varken tavaf yaparsa tavafı geçerli olmaz. Bu şekilde yapılan tavafın, mutlaka usulüne uygun olarak yeniden yapılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise necaseti temizlemeden tavaf eden kimse günahkâr olmakla birlikte kendisine herhangi bir ceza terettüp etmez.[1241]

b) Bir kimse, avret yerleri bir rükû veya secde yapacak süre bir uzvun az bir kısmı dahi açık olarak tavaf etse tavafı geçerli olmaz. Çünkü tavafta avret yerlerinin örtülü olması şarttır. Dolayısıyla avret yeri açık olarak yapılan tavafın mutlaka usulüne uygun olarak yeniden yapılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise bu şekilde yapılan tavaf geçerli olur. Ancak vacipi terk etmesi sebebiyle dem gerekir. Usulüne uygun olarak tavafı yeniden yaparsa ceza ortadan kalkar. Bir uzvun dörtte birinden azı veya bir rükû veya secde yapacak miktardan az süre açılırsa tavaf geçerli olur. Ceza da gerekmez.[1242]

c) Tavafı geri geri yürüyerek yapma durumunda yapılan tavaf geçerli olmaz, yeniden yapılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise bu şekilde yapılan tavaftan dolayı dem gerekir. Tavafın yeniden yapılması durumunda bu ceza ortadan kalkar.[1243]

d) Tavafı abdestli olarak yapmak tavafın geçerlilik şartı olduğundan, cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf geçersizdir. Yeniden yapılması gerekir.[1244]

Hanefi mezhebine göre ise tavafın taharet üzere yapılmasının vacip oluşuyla ilgili hususları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Kudüm tavafının tamamı veya şavtlarının yarıdan fazlası cünüp ve âdetli veya loğusa olarak yapılırsa dem, abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka, son üç şavtı veya daha azı terk edilirse her şavt için bir sadaka gerekir. Cezayı gerektirecek şekilde yapılan tavaf yeniden yapılırsa ceza düşer.[1245]

2. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını, hatta bir şavtını cünüp, abdestsiz, loğusa veya âdetli olarak yapmak dem gerektirir. Çünkü ihramdan çıkabilmek için tavafın eksiksiz yapılması gerekir. Bu sebeple tavaftaki eksiklikler sadaka

---

1241 Abdülganî El-Mekkî, s.94; Nevevî, El-Mecmu', VII, 14-15.

1242 Abdülganî El-Mekkî, s.168.

1243 Kinânî, II, 761-780.

1244 Nevevî, El-Mecmu', VII, 20.

1245 Meydânî, Abdülğanî El-Guneymî, El-Lübab Fi Şerhi'l-Kitab, I, 184, 2. Baskı, Beyrut 1996; Mavsilî, I, 208; İbn Humam II, 458, 465.

ile değil ancak demle telafi edilebilir. İhramdan çıkmadan yeniden yapılması halinde ceza ortadan kalkar.[1246]

Hanefî bilginlerden İbn Nüceym'e göre umre tavafının son üç şavtını veya daha azını abdestsiz olarak yapan kimse, abdestsiz yaptığı her şavt için sadaka verir.[1247]

Umre tavafının son üç şavtını veya daha azını terk etmek dem cezasını gerektirir. İhramdan çıkmadan önce yapılırsa ceza düşer.[1248]

3. Kıran haccına niyet eden bir kimse, umrenin tavafını abdestsiz yaparsa dem gerekir. Tavafı yeniden yaparsa ceza düşer. Eğer abdestsiz yaptığı tavaftan sonra sa'yi de yapmış ise bu sa'y geçerli olmaz. Çünkü sa'yin geçerli olabilmesi için muteber bir tavaftan sonra yapılması şarttır. Dolayısıyla sa'yin yeniden yapılması gerekir.[1249]

4. Kıran haccı yapan kimse kudûm tavafını abdestsiz olarak yaparsa tavafı geçerli olmaz. Dolayısıyla muteber bir tavaftan sonra yapılmadığı için sa'yi de geçerli olmaz. Bu sa'yin daha sonra yeniden yapılması gerekir.[1250]

5. Veda tavafının abdestsiz yapılması durumunda her şavt için sadaka gerekir. Cünüp veya âdetli olarak yapılması veya yarıdan çoğunun terk edilmesi halinde dem gerekir.[1251]

6. Ziyaret tavafının tamamını veya şavtlarının yarıdan çoğunu cünüp, âdetli ve loğusa olarak yapan kimseye bedene; abdestsiz olarak yapan kimseye dem gerekir. Mekke'de bulunduğu süre içinde tavafı yeniden yaparsa ceza düşer.

Ziyaret tavafının son üç veya daha az sayıda şavtını abdestsiz, cünüp, loğusa veya âdetli olarak yapan kimseye, her şavt için bir fitre miktarı sadaka gerekir. Hac'da cinsel ilişki dışındaki ihram yasaklarının sona erebilmesi için ziyaret tavafının yapılması şart değildir. Bu sebeple son üç şavtın veya daha azının abdestsiz, cünüp, loğusa veya âdetli olarak yapılması umrede olduğu gibi dem gerektirmez, bu eksiklikler sadaka ile telafi edilebilir.

Mâlikî mezhebine göre iki kanama arasındaki kesinti temizlik sayıldığından âdet hâlindeki kadının kanaması kısa süre durursa, kanamanın durduğu süre içinde temiz sayılır; gusledip ibadetlerini yapması gerekir. Buna göre ziyaret tavafını özel hâli nedeniyle yapamayan ve Mekke'den ayrılmak mecburiyetinde kalan bir kadının kanaması kısa süre durduğunda gusledip tavafını

1246 İbn Abidin, II, 551; İbn Nüceym, Zeynüddîn, Bahrü'r-Râik, III, 24. İlmiye Matbaası, Kahire 1311, Kinanî, II, 766-767.
1247 İbn Nüceym, III, 24.
1248 Abdülganî El-Mekkî, s.390; İbn Humam, II, 464.
1249 Abdülganî El-Mekkî, s.390-391.
1250 Abdülganî El-Mekkî, s.390-391.
1251 Abdülganî El-Mekkî, s.388.

yapması mümkün olur ki, bu durumda tavafını temiz olarak yapmış olduğu için herhangi bir ceza ödemesine de gerek kalmaz.[1252]

Ziyaret tavafının son üç şavtını veya daha az şavtını terk eden kimseye dem gerekir. Ancak abdest aldıktan veya guslettikten sonra veya kadınlar temizlendikten sonra şavtları yeniden yaparlarsa ceza düşer.[1253]

Bir mazeret olmaksızın ziyaret tavafının üç veya daha az sayıda şavtını yapmayan, tavafı tekerlekli sandalyeye binerek veya çıplak olarak yapan kimseye dem gerekir. Yeniden yapılması halinde ceza düşer.

7. İmam Ebu Hanife'ye göre ziyaret tavafı, başlangıç vaktinden itibaren ömrün sonuna kadar herhangi bir zamanda yapılabilir. Ancak bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar yapılmazsa dem gerekir.[1254]

Ziyaret tavafının son vakti için bir sınır bulunmadığı görüşünde olanlar şu rivayeti delil almışlardır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِي اللّٰه عَنْهمَا قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زُرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخَرُ حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ قَالَ لَا حَرَجَ قَالَ آخَرُ ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ قَالَ لَا حَرَجَ

Abdullah b. Abbas (r.a)'tan rivayet edilmiştir: Sahâbîlerden birisi Hz. Peygamber'e,

- "Şeytan taşlamadan ziyaret tavafını yaptım (olur mu)?" dedi. Hz. Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu. Bir başka sahâbî,

- "Kurban kesmeden önce tıraş oldum (olur mu) dedi. Hz. Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu. Bir başka sahâbî,

- "Şeytan taşlamadan önce kurban kestim (olur mu?" dedi. Hz. Peygamber,

- "Zararı yok, (olur)" buyurdu.[1255]

8. Vedâ tavafının tamamını veya şavtların yarıdan çoğunu terk etmek veya tavafı cünüp olarak yapmak dem gerektirir.

Bu tavafın şavtlarının yarıdan azının terk edilmesi veya tavafın abdestsiz yapılması halinde terk edilen veya abdestsiz yapılan her bir şavt için bir fıtır sadakası verilmesi gerekir.[1256]

Veda tavafını yapmadan Mekke'den ayrılan kimse, mikat mahallini geçmeden dönüp tavafını yaparsa ceza düşer. Mîkatı geçtikten sonra dönmek isterse mî-

---

1252 Mâlik b. Enes, I, 17; Kinânî, II, 767; Vehbe ez-Zühaylî, I, 610.

1253 Abdülganî El-Mekkî, s.384.

1254 Abdülganî El-Mekkî, 381-385.

1255 Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 15, VII, 226.

1256 Kinânî, III, 1237.

kat mahallinde umre ihramına girer, umresini yaptıktan sonra veda tavafını yapar. Bu durumda da ceza düşer.

3. *Sa'y İle İlgili Cezalar*

Sa'y, haccın bir rüknüdür. Sa'yin geçerli olması için muteber bir tavaftan sonra yapılması gerekir, aksi takdirde sa'y geçerli olmaz. Terk edilmesi veya eksik bırakılması halinde hac geçerli olmaz. Bunun herhangi bir ceza ile telafisi de mümkün değildir. Mutlaka yapılması gerekir.

Hanefi mezhebine göre sa'y, haccın vaciplerindendir. Mazeretsiz olarak sa'yi veya şavtlarının yarıdan çoğunu terk etmek veya gücü yettiği halde sa'yi yürüyerek yapmamak dem gerektirir. Yürüyemeyecek kadar hasta olmak, kötürüm ve felçli olmak gibi bir mazeret sebebiyle terk edilmesi halinde herhangi bir ceza gerekmez.

Sa'yin şavtlarından üç veya daha azının terk edilmesi halinde her bir şavt için bir sadaka-i fıtır gerekir. Sa'yin şavtlarında Safa ile Merve arasındaki mesafenin tamamen yürünmeyip eksik bırakılması halinde bütün şavtlar için yürünen mesafe dört şavtı tamamlıyorsa sa'y geçerlidir. Ancak eksik bırakılan her şavt için bir sadaka-i fıtır gerekir.[1257]

4. *Arafat Vakfesiyle İlgili Cezalar*

Arafat'ta güneş batıncaya kadar beklemek sünnet olduğundan güneş batmadan önce Arafat'ın terk edilmesi halinde herhangi bir ceza gerekmez.[1258]

Hanefi mezhebine göre ise gündüz Arafat'a gelip vakfe yapan bir kimse güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılırsa dem gerekir. Güneş batmadan önce Arafat'a geri dönerse ceza düşer. Güneş battıktan sonra dönerse artık ceza düşmez.

5. *Müzdelife Vakfesiyle İlgili Cezalar*

Mazeretsiz olarak Müzdelife'de gecelememek dem gerektirir.

Müzdelife'de geceleyemeyecek derecede hastalık veya âciz olma yahut izdiham sebebiyle Müzdelife'ye zamanında ulaşamama ile kadınların kalabalık arasında sıkışma korkusu geçerli mazeretlerdir.[1259]

Gece yarısından itibaren Müzdelife'den ayrılıp Mina'ya gitmek caizdir.[1260]

Hanefi mezhebine göre ise sabah namazından sonra vakfe yapmadan Müzdelife'den ayrılan kimseye dem gerekir.[1261]

1257 Abdülganî El-Mekkî, s.394.

1258 Nevevî, El-İzâh, 289; Kinânî, III, 1031-1033; İbn Kudame, V, 23; Kâsânî, II, 127. Şirbînî, II, 262-263.

1259 Abdülganî El-Mekkî, s.394.

1260 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I/726.

1261 Mavsilî, El-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr, 152.

6. Şeytan Taşlama (Remyi Cimar) İle İlgili Cezalar

Mazeretsiz olarak şeytan taşlamayı tamamen terk etmek veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak dem gerektirir. Her gün için atılması gerekip de atılmayan taşların sayısı üçü bulursa bir dem gerekir.

Hanefi mezhebine göre ise her gün için atılması gereken taşların yarıdan azı atılmamış ise, eksik bırakılan her bir taş için bir sadaka-i fıtır gerekir.

İmam Şafii Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ile Hanbelî mezheplerine göre atılmayan veya eksik bırakılan taşlar, ertesi gün veya bayramın son günü güneşin batmasına kadar atılırsa ceza düşer.[1262]

Bayramın birinci gününden sonraki taşlamalarda küçük, orta ve büyük şeytan şeklindeki sıraya uyulması vaciptir. Bu sıralamaya uyulmaması halinde dem gerekir. Sıraya uyarak taşlar yeniden atılırsa ceza düşer.

Hanefi mezhebine göre bu sıralamaya uyulması sünnettir. Sıralamaya uyulmaması halinde herhangi bir ceza gerekmez.[1263]

7. Saçları Tıraş Etmek veya Kısaltmak ile İlgili Cezalar

İhramlı bir kimse Akabe cemresine taş atma, tıraş olma veya saçları kısaltma ve ziyaret tavafından herhangi ikisini yapmadan ihramdan çıkamaz.

Tıraşın bayramın ilk üç günü yapılması sünnet olduğundan tıraşın ertelenmesi durumunda herhangi bir ceza gerekmez.[1264]

İmam Ebu Hanife'ye göre Harem bölgesi dışında veya bayramın üçüncü günü güneşin batmasından sonra tıraş olup ihramdan çıkılması halinde, tıraş vaktinden sonraya ertelendiği için dem gerekir.

Tıraş olmuş sayılmak için baştaki saçtan üç tel kesilmesi yeterlidir.

Hanefî mezhebine göre saçların en az dörtte birinin tıraş edilmesi veya kısaltılması gerekir.[1265]

Saçların tıraş edilmesi hükmü erkeklere mahsustur. Kadınlar, sadece saçlarının ucundan parmak ucu kadar keserek ihramdan çıkarlar. Bu miktardan az kesilirse dem gerekir.

8. Şeytan Taşlama, Kurban Kesme ve Tıraş Olma Arasındaki Tertibe Uymama ile İlgili Cezalar

Akabe cemresine taş atmak, kurban kesmek ve tıraş olmak arasındaki tertibe

---

1262 Abdülganî El-Mekkî, s.396. Kinânî, III, 1208-1213; Nevevî, El-İzâh, 366; Makdisi, Eş-Şerhü'l-Kebir, V, 88-89.

1263 Makdisi, Eş-Şerhü'l-Kebir, V, 86-87; Abdülganî El-Mekkî, 268; Cezirî, I, 668; Nevevî, El-İzâh, s.366.

1264 Abdülganî El-Mekkî, s.395; Nevevî, El-İzâh, s.376; Kinânî, III, 1156-1163.

1265 Abdülganî El-Mekkî, s.252; Nevevî, El-Mecmu', VII, 182.

uymak sünnet olduğundan tertibe uyulmaması halinde herhangi bir ceza gerekmez. *Hanefilerden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler.*

İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise bu tertibe uyulması vacip olduğundan terk edilmesi halinde dem gerekir.[1266]

İfrad haccı yapanlara şükür kurbanı kesmek vacip olmadığından bu kimseler için sadece taş atma ve tıraş olma arasında tertip söz konusudur.[1267]

e. İhramlının Mekke'ye Girerken Yapması Gereken Şeyler

İhramlı kişinin Mekke-i Mükerreme'ye girerken yapması gereken sünnet, müstehap ve mendup türünden bazı işler vardır ki, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. İhramlının Mekke'ye girerken gusletmesi sünnettir. Bu gusül kudüm tavafı için olmayıp temizlik amaçlıdır. Şu halde Mekke'ye girecek olan ihramlı kadın âdet hâlinde bulunsa bile bu guslü yapmalıdır.

2. İhramlının Mekke'ye gündüzleyin girmesi müstehaptır. Kâbe-i Muazzama'yı tazimde bulunmak maksadıyla onunla karşı karşıya gelmek için giriş, Mekke'nin üst tarafında Bab-ı Mualla diye bilinen kapıdan yapılmalıdır. Mekke'ye giren kişi, eşyalarını güvenli bir yere bıraktıktan sonra ilk iş olarak Mescid-i Haram'a gitmelidir. Gündüzleyin girildiğinde Mescide Beni Şeybe kapısından girmek menduptur. Girerken telbiye getirmek, tevazu ve huşu hâlinde olmak gerekir. Kâbe ilk görüldüğünde elleri kaldırıp tekbir ve tehlil getirilmeli ve şu dua okunmalıdır:

أَللّٰهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَتَكْرِيمًا وَمَهَابَةً وَزِدْ مَنْ شَرَّفَهُ وَكَرَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِعْتَمَرَهُ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَتَعْظِيمًا وَبِرًّا أَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ

"Allah'ım! Şu Beytin şeref, azamet, üstünlük ve heybetini artır. Onu hac veya umre yaparak tazim edip şerefine şeref katanların şeref, üstünlük, azamet ve iyiliklerini artır. Allah'ım! Sen noksanlıklarından salimsin. Esenlik senden gelir. Bizi esenlik içinde yaşat."

Mescid-i Haram'a giren kişi yukarıdaki duayı okuduktan sonra Kâbe'yi tavaf eder.

II. İFAZA/ZİYARET TAVAFI

Tavaf kelimesi sözlükte bir şeyin etrafında dönmek, dolaşmak anlamına gelir. Terim manası ise; Hacerülesved'in yanından veya hizasından başlayarak Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmektir. Bu dönüşlerin her birine şavt denir. Tavafın, Kâbe'nin etrafında yapılması gerektiği şu âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır:

وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

[1266] Halebî, I, 210; Kinânî, III, 1171-1173.
[1267] İbn Abidin, II, 555.

"Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[1268]

Üç çeşit tavaf vardır:

1. Kudüm Tavafı

İfrad veya kıran haccı yapacak olanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk tavaftır. Yapılması sünnettir.

> *Hanefi mezhebine göre kıran haccına niyet edenlerin Mekke'ye vardıklarında yapmaları gereken ilk tavaf, temettu haccında olduğu gibi umre tavafıdır.*[1269]

2. İfaza Tavafı

Buna ziyaret veya rükün tavafı da denir. Bu tavafı yapmayanın haccı tamamlanmış olmaz. İfaza tavafı, haccın altı rüknünden biridir. Bu tavafı yapmayan kimsenin haccı batıl olur. İfaza tavafının vakti, Kurban bayramının ilk gecesinde gece yarısından sonra başlar. Efdal olan, bu tavafın Kurban bayramının birinci gününde yapılmasıdır. Vakti, ömrün sonuna kadar devam eder. Ama bu tavaf yapılmadan ihramdan tam olarak çıkılmış olmaz. Dolayısıyla cinsel ilişki yasağı da devam eder. Bu tavaf yapıldıktan sonra geriye sadece teşrik günlerinde cemerata taş atmak ve Mina'da gecelemek kalır ki bunlar da vaciptir. Bunlar, hac amellerinin sırasına göre ihramdan çıktıktan sonra yapılması gereken menasiktir.

> *Hanefi mezhebine göre ifaza tavafının vakti, Kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasıyla başlar, ömrün sonuna kadar devam eder. Ancak İmam Ebu Hanife'ye göre bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar yapılması vaciptir. Mazeret olmadan daha sonraya bırakılması durumunda ceza olarak bir kurban kesmek gerekir.*
>
> *İmam Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ifaza tavafının kurban kesme günlerinde yapılması vacip değil, sünnettir. Mazeret olmadan daha sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte ceza gerektirmez. Şafii ve Maliki mezheplerine göre de hüküm budur.*

3. Veda Tavafı

Buna tavaf-ı sader de denir. Yapılması vaciptir.

a. Tavafın Şartları

Hangi neviden olursa olsun tavafın birtakım şartları vardır. Bu şartlara uyulmadan yapılan tavaf sahih olmaz. Şu halde yapılan bir tavafın sahih olması için uyulması gereken şartlar sekiz tanedir:

1. Setr-i avret: Tavaf eden kişi, tıpkı namazdaymış gibi avret yerlerini örtmelidir. Avret yeri açık olarak tavaf eden kişinin yapmış olduğu tavaf geçerli olmaz.

[1268] Hac, 22/29.

[1269] İzz b. Cemaa El-Kinanî, II, 759-760.

Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a) hac emiri olduğu senede Ebu Hüreyre (r.a)'yi, Kurban bayramının ilk günü Mina'da hacılara şu duyuruyu yapmakla görevlendirmişti:

أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ

"Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek ve çıplak kimse beyti tavaf etmeyecek."[1270]

2. Tavaf eden kişi, tıpkı namaz için gerekli olan hades ve necasetten temiz olmalı; hayızlı, nifaslı, cünüp veya abdestsiz olmamalı; bedeninde veya elbise ya da ihramında pislik bulunmamalıdır. Hac ibadetini yapmakta olan Hz. Aişe (r.a) validemiz âdet görmeye başladığında Peygamber (s.a.s) Efendimiz ona şöyle buyurmuştu:

افْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي

"Hacıların yaptıkları her görevi yap. Sadece temizleninceye kadar Beyt'i tavaf etme."[1271]

3. Tavafa sol yanı ile, bedeninin tümünü veya bir kısmını Hacer-i Esved hizasına getirerek başlamalıdır. Öyle ki, bedeninin bir kısmı Hacer-i Esved'in bir kısmını geçip geride bırakmış olmamalıdır. Hacer-i Esved'den veya onun hizasından başka bir noktadan tavafa başlarsa, tavafın Hacer-i Esved'e veya onun hizasına ulaşıncaya kadarki kısmı geçerli sayılmaz. Tavafı ondan sonra başlamış olur. Geriye doğru yürüyerek yapılan tavaf da geçerli olmaz. Binek üzerinde yapılan tavaf geçerli olur. Tavafın bitimi de başlangıçtaki gibi yine Hacer-i Esved'in yanında veya hizasında olur.

4. Kişi, tavafta kendi doğrultusunda ilerleyerek devir yaparken Kâbe'yi sol tarafına almalıdır. Tavaf eden kişi, bütün bedeniyle Kâbe'nin duvarı, duvarın alt tarafındaki tümsek kısmı (Şazervan)nın ve hatimin dışında bulunmalıdır. Tavaf esnasında Kâbe'nin duvarına dokunan, şazervan üzerinde yürüyen veya Hatimin/hicrin iki açık yerinin birinden girip diğerinden çıkan kişinin bu şekilde yapmış olduğu tavaf sahih olmaz. Çünkü bu kısım, hadis-i şerifte de belirtildiği gibi Kâbe'nin içi sayılmaktadır. Aynı şekilde tavaf esnasında Kâbe'yi karşısına alan veya ona arkasını dönen ya da Kâbe'yi sağ tarafına alarak devir yapan yahut kendilerine tavaf yaptırmakta olduğu cemaate yüzünü dönüp geriye doğru devir yapan kişinin yaptığı tavaf geçerli olmaz.

5. Tavaf, her biri usulüne göre Kâbe'nin etrafında bir defa dönmek anlamına gelen yedi şavt olarak yapılmalıdır. Sahabe-i kiramdan Abdullah b. Ömer (r.a) bu hususta şöyle demiştir:

قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ وَطَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

[1270] Buhârî, Salât, 9.
[1271] Buhârî, Hayz, 7.

"Peygamber (s.a.s), (Mescid-i Haram'a) gelip Beyti yedi (şavt ile) tavaf etti. Sonra Makam (-ı İbrahim)'in ardında iki rekât tavaf namazı kıldı. Sonra da Safa ile Merve arasında sa'y etti. Şüphesiz Allah Resûlü'nde sizin için güzel bir örneklik vardır."[1272]

Yedi şavttan birini veya şavtlardan birini eksik yapan kişinin tavafı geçerli olmaz.

6. Tavafın Mescid-i Haram'da yapılması. Metafta, yani Kâbe'nin etrafında, revaklı kısmın birinci veya ikinci katında, ya da ikinci katın damında yapılması gerekir. Mescid-i Haram'ın dışında yapılan tavafın geçerli olmayacağı hususunda icmâ' vardır.[1273]

7. Tavaf eden kişi tavaf esnasında başka bir işle meşgul olmamalıdır. Başka bir işe yöneldiği anda tavafı kesintiye uğrar.

8. Tavafa başlarken niyet edilmelidir. İfaza ve kudüm tavafı dışında kalan diğer tavaflar için niyet şarttır. Hacca niyet edilirken bu iki tavaf da hac menasikinin kapsamına girdiğinden, kendileri için ayrıca niyete gerek kalmaz. Niyetin Hacer-i Esved hizasında yapılması gerekir. Hacer-i Esved'i geçtikten sonra yapılan niyet, şavtın tamamlanıp tekrar Hacer-i Esved hizasına gelinmesine kadar geçerli olmaz. Ama şavt tamamlanmadan geri dönülüp tekrar Hacer-i Esved hizasına gelinirse, bu niyet geçerli olur.

Kudüm tavafı için özel olarak dokuzuncu bir şart daha vardır ki o da bu tavafın Arafat vakfesinden önce yapılmış olmasıdır. Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra Kurban bayramının ilk gecesi, gece yarısından sonra Mekke'ye giren kişinin kudüm tavafı yapması gerekmez.

b. Tavafın Sünnetleri

Tavafın sünnetleri sekiz tane olup şunlardır:

1. Tavafa başlarken Kâbe'ye karşı durularak Hacer-i Esved'in yanında ve Rükn-ü Yemani'ye taraf durulur. Hacer-i Esved'in tamamı tavaf edecek kişinin sağ yanında kalır. Bu kişinin sağ omuzu da Hacer-i Esved'in ucuna gelecek şekilde olur. Bundan sonra tavafa niyet edilir. Hacer-i Esved'e cephe vaziyeti alınarak Kâbe'nin kapısı istikametinde yürümeye başlanır. Hacer-i Esved'i geçtikten sonra Kâbe sol tarafa alınarak yürümeye devam edilir. Bu uygulama birinci şavta mahsustur.

2. Gücü yeten kişi –kadın da olsa– tavafı yürüyerek yapmalıdır. Mazeretsiz olarak tahterevan üzerinde veya tekerlekli arabayla tavaf etmek, hilaf-ı evla (mekruh) dır. *Hanefi mezhebine göre gücü yetenlerin tavafı yürüyerek yapmaları vaciptir. Ama mazeret halinde bu gibi araçlarla tavaf etmek caizdir.* Ayaklar incimeyecekse tavafı yalın ayak yapmak efdaldır. Sevabı çok olsun diye tavafı kısa adımlarla yapmak menduptur. İlk tavafta Hacer-i Esved'e el sürmek ve hafifçe öpmek menduptur. Kadınların böyle yapmaları sünnete uygun değildir. Meğerki gece veya gündüz tavaf

---

[1272] Buhârî, Ebvâbü'l-Kıble, 3.
[1273] Nevevî, El-Mecmu', VII, 53.

ederken Kâbe'nin etrafı tenha olsun. O takdirde kadınların da ilk tavafta Hacer-i Esved'e el sürüp hafifçe öpmeleri mendup olur. Erkeğin ziyaret esnasında alnını Hacer-i Esved'in üzerine koyması müstehaptır. El sürme ve öpme mümkünse üç kez tekrarlanmalıdır. El sürme imkânını bulamayan kişi, baston ve benzeri bir şeyi Hacer-i Esved'e dokundurur ve bastonun taşa dokunan kısmını öper. Bunu da yapamazsa eliyle veya elindeki bir şeyle Hacer-i Esved'e işaret eder. Bunu sağ eliyle yapması efdaldır. Bu hareketi tavafın her şavtında yapmak sünnettir.

3. Her şavtın başlangıcında Hacer-i Esved'e el sürerken, elleri iftitah tekbiri esnasında kaldırır gibi kaldırmalı ve şu dua okunmalıdır:

أَللّٰهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَإِتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

"Allah'ım! Sana iman ederek… Senin Kitabını tasdik ederek… Ahdine vefa göstererek… Peygamberin ve efendimiz Muhammed (s.a.s)'in sünnetine tabi olarak…" Bu duayı ilk şavtta okumak, diğerlerine nispetle daha müekked bir sünnettir.

4. Sonrasında sa'y yapılacak tavaflara mahsus olmak üzere, tavaf eden erkek, ilk üç şavtta koşmaksızın ve atlamaksızın, çalımlı ve seri bir şekilde; diğer şavtlarda ise sükûnetle yürümelidir. Kadın ise erkeğin aksine kendi normal yürüyüşüyle tavafını yapmalıdır.

5. İlk şavtta sağ el ile Rüknü Yemani istilam edilmeli, sonra da bu el ağza sürülmelidir. Mümkünse bu istilamı her şavtta yapmalıdır.

6. Tavaf eden erkek -küçük yaşta olsa bile- ıztıba yapmalıdır. Iztıba; ridanın ortasını sağ omuzun altına alıp iki ucunu da sol omuzun üzerine atmaktır.

7. İzdiham ve eziyet olmaması durumunda tavaf yapmakta olan erkek ve çocuklar Kâbe'ye yakın olmalıdır. Kadınlarınsa kendilerini koruyup muhafaza etmeleri için Kâbe'den uzak durmaları ve kalabalığın arasına girmemeleri uygun olur.

8. Tavafın şavtları arasına fasıla konulmamalıdır. Söz gelimi tavaf esnasında kasten de olsa kendisinde hades hâli vuku bulan bir kişi temizlenirse, tavafın geri kalan kısmını tamamlayabilir. Ama tavafa yeni baştan başlaması daha faziletli olur. Aynı şekilde tavaf yapmaktayken namaz kılındığını gören kişi tavafı bırakıp cemaate katılarak namaz kılabilir. Namazdan sonra kaldığı yerden tavafa devam edebilir. Ama bu durumda da tavafa yeni baştan başlaması daha faziletli olur.

9. Tavaftan sonra iki rekât tavaf namazı kılınmalıdır. *(Hanefi mezhebine göre tavaftan sonra iki rekât tavaf namazının kılınması vaciptir.)* Farz bir namazı veya tavaf namazından başka bir nafileyi kılmak da tavaf namazı yerine geçer. Bu namazları tavaftan hemen sonra kılmak, namazdan sonra Hacer-i Esved'i istilam etmek, bundan sonra da eğer gerekiyorsa sa'y etmek menduptur. Tavaf namazının Makam-ı İbrahim'in arkasında kılınması, burada kılınamadığı takdirde Hatîm'de, burada

da mümkün olmaması halinde Kâbe'ye yakın bir yerde kılınması çok faziletlidir. Tavaftan sonra aradan çok uzun bir fasıla geçse bile bu iki rekâtlık namaz, kılınması istenen bir sünnettir. Tavafı sebepsiz olarak yarıda bırakmak, tavaf esnasında özürsüz olarak -elbise ve mendil gibi bir şeye olsa bile- tükürmek, elleri arkadan bağlamak, esneme hâli dışında elleri ağzın üstüne koymak, parmakları çıtlatmak, küçük veya büyük abdest sıkışıklığı hâlinde tavaf etmek mekruhtur.

Tavaftan sonra bol bol zemzem suyu içilmelidir. Zemzem içerken eûzü besmele çekilir ve,

اَللّٰهُمَّ اِنّي اَسْاَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَ رِزْقًا وَاسِعًا وَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَ سَقَمٍ

"Allah'ım! Senden yararlı ilim, bol rızık, her türlü dert ve hastalıktan şifa istiyorum."[1274] diye dua edilir.

Zemzem mübarek bir sudur. Bereketinden istifade etmek için, bu sudan biraz da memlekete getirilip aile bireylerine ve gelen hacı ziyaretçilerine ikram edilmelidir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de Medine'ye zemzem götürmüştür:

عَنِ إبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صلعم أَمَرَ رَجُلاً مِنْ قُرَيْشٍ فِي الْمُدَّةِ أَنْ يَأْتِيَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ إِلَي الْحُدَيْبِيَةِ فَذَهَبَ بِهِ إِلَي الْمَدِينَةِ

Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet: *"Resulullah (s.a.s), Hudeybiye antlaşması sırasında bir Kureyşliye, kendisi için Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini söyledi; adam getirdi. Resulullah (s.a.s) da o suyu Medine'ye götürdü."*[1275]

10. Tavaf eden kişi tavaf esnasında tavafa ters düşen davranış ve hareketlerden uzak durmalıdır.
11. Tavaf esnasında karşılaştığı insanları küçümsemekten sakınmalıdır.
12. Tavaf esnasında edep kurallarına riayet etmelidir.
13. Ellerini ve gözlerini her türlü günahtan korumalıdır.

III- SAFA- MERVE ARASINDA SA'Y ETMEK

Sa'y kelimesi sözlükte yürümek, koşmak gibi anlamlara gelir. Safa ve Merve tepeleri arasında sa'y etmek, haccın rükünlerindendir. Safa ile Merve, Kâbe'nin yakınında bulunan iki tepedir. Günümüzde bu tepeler Mescid-i Haram binasının içine alınmıştır. Sa'y yapılmadığı takdirde hac batıl/geçersiz olur.

> *Hanefi mezhebine göre ise sa'y etmek, rükün olmayıp vaciptir. Yapılmaması durumunda hac batıl olmaz ama eksik kalır. Bu eksiklik de kurban keserek telafi edilebilir.*

[1274] Tirmizî, Hac, 33. III, 211.

[1275] Muhammed El-Cezeri İbnü'l-Esir, Câmiu'l-Usûl Fi Ahadisi'r-Resul, III, 1773, Abdülkadir Arnavut Tahkiki, Dâru'l-Beyan, Birinci Baskı, 1972; Canan, Hadis Ansiklopedisi, V/103.

Sa'yin birtakım şart, mendup ve mekruhları vardır. Şartlarını şöyle sıralayabiliriz:

a. Sa'yin Şartları

1. Sa'ye Safa tepesinden başlanmalı, Merve tepesinde sona erdirilmelidir. Safa'dan Merve'ye gidiş bir şavt, Merve'den Safa'ya dönüş ise ayrı bir şavttır.

2. Sa'y tam olarak yedi şavt olmalıdır. Şavt sayısında şüpheye düşen kişi, üzerinde şüphe ettiği sayının en azını esas alır, geri kalanını o sayıya göre ikmal eder. Her şavtta Safa ile Merve arasındaki mesafenin tamamını kat etmelidir.

3. Sa'y, hac veya umre ibadetleri dışında başka bir niyetle yapılmamalıdır. Mesela yarış maksadıyla yapılan sa'y sahih olmaz.

4. Sa'y, ziyaret veya kudüm tavafından sonra yapılmalıdır. (Şafii mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre herhangi bir nafile tavaftan sonra da yapılabilir.) Kudüm tavafıyla sa'y arasına Arafat vakfesi girmiş olmamalıdır. Söz gelimi Kudüm tavafından sonra Arafat'ta vakfe yapmış olan kişi, bu takdirde sa'yi yapmayıp ziyaret tavafının sonrasına ertelemelidir.

b. Sa'yin Mendupları

1. Sa'y etmek için Safa tepesine giderken Mescid-i Haram'ın Safa kapısından çıkılmalıdır.

2. Kâbe'yi görebilecek kadar Safa tepesinin üzerine çıkılmalıdır. Kadınların böyle yapmaları ise sünnete uygun değildir.

3. Safa ile Merve'de okunması gereken dualar okunmalıdır. Kişi, Safa tepesinin üstüne çıkmış olsa da olmasa da, Kâbe'yi gördüğünde şu duayı okumalıdır:

أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ أَللّٰهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا وَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا أَوْلاَنَا لَاۤاِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَاۤاِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ لَاۤاِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَانَعْبُدُ اِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

"Allah, en büyüktür(üç defa). Hamd Allah'a mahsustur. Bize doğru yolu gösterdiği için Allah en büyüktür. Bize iyilik ve ihsanda bulunduğu için O'na hamd ediyoruz. Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, hükümranlık O'nundur. Övgüler O'nadır. O yaşatır, O diriltir. Hayır, O'nun elindedir. O her şeye güç yetirendir. Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur. Va'dini yerine getirmiş, kuluna (Muhammed'e) yardım etmiş, (İslam'a ve Müslümanlara saldıran müşrik) gruplarını yalnız başına yenilgiye uğratmıştır. Allah'tan başka ilah yoktur. O'ndan başkasına kulluk etmeyiz. Kâfirler hoşlanmasalar da ihlâslı dindarlar olarak yalnızca O'na ibadet ederiz."

Sa'y etmekte olan kişi bu duadan sonra bildiği başka duaları da okur.

4. Sa'y eden kişi hadesten temiz olmalı; abdestsiz veya cünüp olmamalıdır. Necasetten temiz olmalı; bedeninde ve üzerindeki giysilerde ya da ihramında pislik bulunmamalıdır. Avret yerleri örtülü olmalıdır.

5. Sa'y yürüyerek yapılmalıdır. Mazereti olanlar tekerlekli arabaya binerek de yapabilirler.

6. Sa'y eden erkekler, Mes'adaki yeşil ışıklı iki direk arasında hem gidişte hem de dönüşte hervele yapmalı, koşar adımlarla gitmelidirler. Bu iki direkten önce ve sonra ise normal yürüyüşle sa'ye devam etmelidirler. Kadınlarsa hervele yapmazlar.

7. Sa'y esnasında şu dua çokça okunmalıdır:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ

"Rabbim! Bağışla ve merhamet eyle. Bildiğin (günahlarım)dan vazgeç. Şüphesiz ki, en fazla izzet ve kerem sahibi Sensin."

8. Sa'y, tavaftan hemen sonra yapılmalıdır. Sa'y şavtlarının arasına fasıla konulmamalıdır. Mazeretsiz olarak sa'y esnasında durmak, sa'yi tekrarlamak ve sa'yin sünneti niyetiyle sa'yden sonra namaz kılmak mekruhtur.

IV. ARAFAT'TA VAKFE YAPMAK

Haccın rükünlerinin dördüncüsü hatta en önemlisi Arafat'ta vakfe yapmaktır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz, *"Hac Arafat'tır."* buyurarak bu rüknün önemini açıkça beyan etmiştir. Arafat vakfesinin uyanıkken, uyurken, oturarak, ayakta durarak veya yürüyerek, herhalde ve şekilde yapılması mümkündür. Arafat'ta vakfe yapmanın haccın rüknü olduğu hususunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Nitekim bir hadis-i şerifte Arafat vakfesinin hac ibadeti için önemi şöyle açıklanmaktadır:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ يَعْمَرَ اَلدِّيلِي أَنَّ النَّبِيَّ صلعم أَمَرَ مُنَادِيَهُ وَهُوَ بِعَرَفَةَ أَنْ يُنَادِيَ : أَلْحَجُّ عَرَفَةٌ مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ

Abdurrahman b. Yamer ed-Dilî (r.a)'den rivayet: Peygamber (s.a.s), Arafat'ta iken münadisine (dellalına) şöyle nida edip duyurmasını emretti: *"Hac Arafat'tır. Kim cem (Müzdelife) gecesi fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse, hacca ulaşmış demektir."*[1276]

a. Arafat Vakfesinin Şartları

1. Arafat'ta vakfe, kendine özgü vakitte yapılmalıdır. Bu vakit, Zilhicce ayının dokuzuncu günü güneşin zevale ermesinden itibaren başlayıp ertesi günün, yani Kurban bayramının ilk günü fecrinin doğuşuna kadar devam eder. Bu süre içinde bir an olsa bile Arafat'ta bulunmak yeterli olur. Orada beklemek şart değildir.

[1276] Tirmizî, Hacc, 57; Ebu Dâvûd, Menasik, 69; Nesâî, Hacc, 21; İbn Mâce, Menasik, 37.

Zilhicce ayının 9. günü zannedilerek 10. gününde vakfe yapılmış olduğu daha sonra anlaşılırsa yapılan vakfe geçerli sayılır. Vakfenin kaza edilmesi gerekmez. Bu hususta Peygamber (s.a.s) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

يَوْمُ عَرَفَةَ اَلَّذِي يَعْرِفُ فِيهِ النَّاسُ

"Arefe günü, insanların (Arafat'ta) vakfe yaptığı gündür."[1277]

2. Vakfe belli bir mekânda, yani Arafat sınırları içinde yapılmalıdır. Arafat'ın sınırları bellidir. Zaten Suudi devleti Arafat'ın dört bir yanına, sınırlarını belirleyen tabelalar dikmiştir. Urene vadisi, Arafat'ın bir kenarında bulunan Nemire veya diğer adıyla İbrahim mescidi Arafat'tan sayılmaz. Bu mescide Urene mescidi de denmektedir.

3. Vakfe yapan kişi ibadet ehliyetine sahip olmalıdır. Deli veya aklı başında olmayan sarhoşun vakfesi geçerli olmaz. Ayılması umulmayan baygın kimse de bu hususta deli gibidir. Ayılması umuluyorsa, ayılıncaya kadar ihramlı sayılır.

b. Arafat Vakfesinin Sünnetleri

1. Vakfe yapacak olan kişi Zilhicce ayının sekizinci günü olan Terviye günü sabah namazını kıldıktan sonra Minâ'ya gitmeli. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılmalı, o akşam orada gecelemelidir.

2. Minâ'da bulunan ve vakfe yapacak olan kişi Zilhicce ayının dokuzuncu günü olan Arefe gününde sabah namazını kıldıktan ve güneşin doğmasından bir süre sonra telbiye getirip zikir ve dualarla Arafat'a yönelerek yola koyulur. Arafat sınırına vardığında Nemire mescidinin yanında mola vermeli. Vakfe zamanından yani zeval vakti girmeden mescide girmemelidir. Zeval vakti girince de mescidin imamı ve cemaatle birlikte kendisi de mescide girmelidir.

3. Arefe günü zeval vaktinden sonra imam Nemire mescidinde hutbe okur. Hutbede fazla uzatmadan vakfenin keyfiyet, şart ve âdâbından, Arafat'tan sonra da Müzdelife'ye gidilmesi gereğinden bahseder. Cemaati çokça telbiye, tehlil ve duada bulunmaya teşvik eder. Sonra da kâmet getirilerek cemaat halinde öğle ve ikindi namazları cem edilerek öğle vaktinde kılınır. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre bu namazları seferî kimseler kasrederek kılarlar. Mukim kimseler ise kasretmeksizin tam olarak kılarlar. Arafat vakfesinin bir gereği olarak bu namazların, kılan kişinin seferî veya mukim olduğuna bakılmaksızın mutlaka cem'an ve kasren kılınması gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Cem edilerek kılınan namazların ikisi için sadece bir ezan okunur ve bu namazların her biri için ayrı ayrı kâmet getirilir. Bu namazlarda kıraat sessiz yapılır. Namazların kılınış şekline gelince önce öğle namazının sünneti, ardından öğle namazının farzı, ondan sonra da

[1277] Beyhakî, Marifetü's-Sünen ve'l-Âsâr, VIII, 400.

ikindi namazının farzı kılınır. Sonra öğle namazının son sünneti, onun ardından da ikindi namazının sünneti kılınır.[1278]

Namazlar kılındıktan sonra hacılar vakfelerini çadırlarında yapabilecekleri gibi Cebelürrahme'nin alt tarafındaki büyük kayalıkların yanında da yapabilirler.

4. Vakfe yapan kişi, kendisi için bir zorluk söz konusu değilse, Cebelürrahmenin alt tarafında, Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in vakfe yapmış olduğu büyük kayalıkların yanında vakfesini yapmalıdır. Bu kolay olmuyorsa, mümkün olduğunca buraya yakın bir yerde vakfe yapmalıdır. Bu, erkekler için geçerli olan bir hükümdür. Kadınlarınsa vakfe yerinin kenarında oturmaları menduptur. Cebelürrahme'ye çıkmanın hiçbir fazileti yoktur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) oraya çıkmış değildir.

5. Vakfe esnasında kıbleye yönelinmelidir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Arafat'ta vakfe yaparken kıbleye yönelmiştir.

6. Vakfe esnasında çokça dua, zikir ve tehlil okunmalıdır. Mesela o esnada şu dua okunabilir:

لاَاِلَهَ إلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ أَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا اَللّٰهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي اَمْرِي اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ

"Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur. Hükümranlık O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O, her şeye güç yetirendir. Allah'ım! Kalbimi ferahlat, işimi kolaylaştır. Allah'ım! Dediğimiz gibi ve dediğimizden de âlâ bir şekilde övgüler Sana mahsustur."

Bunun dışında bilinen başka duaları da okumak menduptur. Her dua üç kez tekrarlanmalıdır. Dualara hamd, temcid, tespih ve Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'e salât ile başlanmalı, sonra da aynı şekilde âmin diyerek tamamlanmalıdır. Çokça ağlayıp yakarışta bulunarak dua ve niyazda bulunmalı, Haşr ve İhlâs sureleri okunmalıdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bununla ilgili olarak şu müjdeyi vermişlerdir:

مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ أَلْفَ مَرَّةٍ يَوْمَ عَرَفَةَ أُعْطِيَ مَاسَئَلَ

"Arefe gününde bin kere kul hüvallahü ehad (suresini) okuyan kişiye dilediği (ne varsa hepsi) verilir."[1279]

مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ خَمْسِينَ مَرَّةً غَفَرَ اللّٰهُ ذُنُوبَ خَمْسِينَ سَنَةً

"Bir kimse elli defa kul hüvallahü ehad (suresini) okursa elli senelik günahı bağışlanır."[1280]

[1278] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 115-117.
[1279] Müstağfirî, Kitabü'd-Deavât; Vehbe ez-Zuhaylî, III, 2166.
[1280] Dârimî, Fezailü'l-Kur'ân, 24.

Arafat'ta okunması uygun olan dualardan bazıları şunlardır:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ أَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru. Allah'ım! Ben kendime çok yazık ettim. Günahları bağışlayan da ancak sensin. Kendi katından bir bağışlama ile beni bağışla ve bana merhamet eyle. Şüphesiz sensin çok bağışlayan ve esirgeyen."

أَللّٰهُمَّ انْقُلْنِي مِنْ ذِلَّةِ الْمَعْصِيَّةِ إِلَي عِزِّ الطَّاعَةِ وَاكْفِنِي بِحَلاَلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَاغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ وَنَوِّرْ قَلْبِي وَقَبْرِي وَاهْدِنِي وَأَعِذْ نِي مِنَ الشِّرْكِ كُلِّهِ وَاجْمَعْ لِيَ الْخَيْرَ أَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْئَلُكَ الْهُدَي وَالتُّقَي وَالْعَفَافَ وَالْغِنَي

"Allah'ım! Beni günahın zilletinden itaatin izzetine taşı. Haram işlemeyi bıraktırarak helallerinle beni yetindir. Lütfunla beni zenginleştirerek senden başkasına beni muhtaç eyleme. Kalbimi ve kabrimi nurlandır, beni doğru yola ilet. Bütün kötülüklerden beni koru, bütün iyilikleri bana nasib eyle. Allah'ım! Ben senden doğru yola ermeyi, yasaklarından uzak durmayı, iffetli, müstağni ve tenezzülsüz biri olmayı bana nasib etmeni diliyorum."

Dua ederken abdestli olmalı, kıbleye yönelip eller semaya kaldırılmalı ve ses fazla yükseltilmemelidir.

7. Helal rızık yemeye, halis niyetli olmaya özen gösterilir. Boyun büküp eziklik ve hüzün hâli içinde durulur. Fazla rahatsız etmiyorsa güneşte beklemek daha faziletlidir. Vakfeye durmadan önce mümkün olduğunca kalbi dünyevi meşgalelerden arındırmak gerekir. Başkalarının gelip geçmelerine engel olmamak için yol üzerinde vakfe yapmaktan kaçınılmalıdır.

8. Vakfe esnasında cünüp veya abdestsiz olmamak, bedeni ve ihramı pisliklerden uzak tutmak gerekir. İmkân bulunursa vakfeden önce gusledilmelidir. Avret yerlerini örtülü tutmaya dikkat edilmeli, dilenciler kovulmamalı, Allah'ın hiçbir yaratığı küçümsenmemeli, kavga etmekten ve kötü sözler sarf etmekten uzak durulmalıdır.

9. Gece ile gündüzü bir araya getirip birleştirmek için güneşin batışına kadar Arafat'ta beklenmelidir. Bu hususta Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir:

وَقَفَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ فَقَالَ هَذِهِ عَرَفَةُ وَهَذَا هُوَ الْمَوْقِفُ وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ ثُمَّ أَفَاضَ حِينَ غَرَبَتْ الشَّمْسُ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَجَعَلَ يُشِيرُ بِيَدِهِ عَلَى هِينَتِهِ وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِينًا وَشِمَالًا يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ وَيَقُولُ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ السَّكِينَةَ

"Resulullah (s.a.s), Arafat'ta vakfe yaptı ve 'Vakfe yeri işte burasıdır. Arafat'ın her tarafı vakfe yeridir' buyurdu. Sonra da güneş battığında Zeyd oğlu Üsame'yi terkisine alarak Arafat'tan ayrıldı. İnsanlar sağa sola dağılırlarken, sakin olmaları için eliyle onlara işaret etmeye başladı. Onlara dönüp 'İnsanlar! Sakin olun.' diyordu."[1281]

Güneş batıncaya kadar Arafat'ta beklemek her ne kadar sünnet ise de, daha önce oradan ayrılan hacı adaylarının herhangi bir ceza ödemeleri gerekmez.

> *Hanefi mezhebine göre ise Arafat'ta güneşin batışına kadar beklemek vaciptir. Gündüz vakti orada vakfe yapanların güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılmaları hâlinde ceza olarak kurban kesmeleri gerekir.*

Hacıların Arafat ve Müzdelife'de Namazları Kasren Kılıp Kılamayacağı Meselesi

Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarının cem-i takdim, Müzdelife'de ise akşam ve yatsı namazlarının cem-i tehir şeklinde kılınması hususunda cumhur-u fukahanın ittifakı vardır. Ancak bu namazları cem etmekle birlikte kasrederek kılma hususunda ise fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hanefi, Şafii ve Hanbelî mezheplerine göre bu namazları mukim kimseler cem etmekle birlikte tam olarak kılarlar. Seferî kimseler ise cem etmekle birlikte kasr ederek kılarlar.[1282]

İmam Malik ile Evzai ve bazı âlimlere göre ise Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını cem-i takdim ve kasr ile, Müzdelife'de de akşam ve yatsı namazlarını cem-i tehir ve kasr ile kılmak, sefer veya ikametle ilintili olmayıp nüsükün bir gereğidir. Dolayısıyla aşağıdaki metinde de görüleceği gibi, hem mukimler hem de seferîler bu namazları anılan yerlerde cem ve kasr şeklinde kılarlar.[1283]

Ancak Maliki mezhebinde bu konuda ittifak edilmiş değildir. Mesela Desuki ve Abderi (Mevvak) gibi fakihler bu hususta Hanefi, Şafii ve Hanbelîlerin yanında yer almaktadırlar.[1284]

V. SAÇIN TIRAŞ EDİLMESİ VEYA KISALTILMASI (HALK VEYA TAKSİR)

Hac veya umre ibadetini yerine getiren erkeklerin saçlarını tıraş etmeleri veya kısaltmaları, kadınlarınsa yalnızca kısaltmaları, hac ve umrenin rüknüdür. Bu konuda sahabe-i kiramdan Enes (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

[1281] Tirmizî, Savm, 54.

[1282] İbn Abidin, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar. II, 505; İbn Kudame el-Hanbelî, el-Muğnî, III, 427; Nevevî, El-İzah Fi Menasiki'l-Hacci ve'l-Umre, s.273.

[1283] İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid, II, 113.

[1284] Muhammed b. Yusuf El-Abderi (Mevvak), Et-Tâc ve'l-İklil, Iv, 176 -177; Muhammed b. Arefe Ed-Desuki, Hâşiyetü'd-Desuki 'Ale'ş-Şerhi'l-Kebir, II, 44.

لَمَّا رَمَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجَمْرَةَ نَحَرَ نُسُكَهُ، ثُمَّ نَاوَلَ الْحَلَّاقَ شِقَّهُ الْأَيْمَنَ فَحَلَقَهُ، فَأَعْطَاهُ أَبَا طَلْحَةَ، ثُمَّ نَاوَلَهُ شِقَّهُ الْأَيْسَرَ فَحَلَقَهُ، فَقَالَ: «اقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ»

"Resulullah (s.a.s), akabe cemresine taş atıp kurbanını kestikten sonra başının sağ tarafını berbere uzattı. Berber de (sağ tarafını) tıraş etti. (Berberin sağ taraftan kestiği saçları Resulullah Efendimiz) Ebu Talha'ya verdi. Sonra başının sol tarafını berbere uzattı. Berber de (sol tarafını) tıraş etti. (Resulullah Efendimiz, başının sol tarafından kesilen saçları kastederek) bunları insanlara paylaştır, dedi."[1285]

Erkeklerin saçlarını tıraş etmeleri, kısaltmalarına nispetle daha faziletlidir. Saçın tıraş edilmesinin veya kısaltılmasının hac ve umre menasikinden olduğu şu ayet-i kerimeyle bildirilmiştir:

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۙ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَۙ

"Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz."[1286]

Kadınların saçlarını tıraş etmeyip kısaltmaları gerektiği hususunda mezhepler arasında görüş birliği vardır. Bu konuda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَيْسَ عَلَي النِّسَاءِ أَلْحَلْقُ إِنَّمَا عَلَي النِّسَاءِ أَلتَّقْصِيرُ

"Kadınların saçlarını tıraş etmeleri gerekmez. Onlara düşen, saçlarını sadece kısaltmaktır."[1287]

Kadınların saçlarını parmak ucu kadar kısaltmaları yeterlidir.

Erkeklerin saçlarını tıraş ederken veya kısaltırken sakal ve bıyıklarından da biraz almaları müstehaptır. Saçlarını sıfır tıraş ettirmiş veya saçsız olan kimsenin tıraş olması vacip değildir. Tıraş olmadığı için fidye ödemesi de gerekmez. Bu durumdaki bir kimsenin, tıraş bıçağını başının üzerinde dolaştırması müstehaptır.[1288] *Hanefi mezhebine göre ise böyle yapmak vaciptir.*

Baştaki saçın tamamını tıraş etmek, erkekler için daha faziletli olmakla birlikte üç telin kesilmesi, koparılması veya ucundan kesilmesi de yeterli olur.

Hanefi mezhebine göre ise başın en az dörtte birinin tıraş edilmesi veya parmak ucu miktarınca kısaltılması gerekir.

1285 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 201.
1286 Fetih, 48/27.
1287 Ebu Dâvûd, Menasik, 78.
1288 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 192.

Saçı Tıraş Etmenin veya Kısaltmanın Yeri ve Zamanı

Cemerata taş atmanın, kurban kesmenin ve tıraş olmanın vakti, Kurban bayramının birinci gecesinde gece yarısından itibaren başlar. Ama sünnete uygun olan sıraya göre önce cemerata taş atmalı, sonra kurban kesmeli, sonra tıraş olmalı, en sonunda da ifaza/ziyaret tavafı yapılmalıdır.

Tıraş, ifaza tavafı ve sa'yin son vakti yoktur. Tıraş olmayı bayramdan sonraya erteleyen veya cemerata taş atmadan önce kurban kesen yahut ifaza tavafını yapan kişinin, bunları bilerek yapmış olsa dahi ceza kurbanı kesmesi gerekmez. Ne zaman tıraş olur veya saçını kısaltırsa, rüknü o zaman yerine getirmiş olur. İfaza tavafı ve sa'yde de hüküm budur. Hacı bu üçünü yapıncaya kadar ihramlı kalır, ihram yasakları devam eder. Ama bunları kurban kesme günlerinde yapması, daha sonraya bırakmasından efdaldir. Mazeretsiz olarak sonraya bırakması mekruhtur.

Sünnete uygun olan, Mekke'de tıraş olmaktır. Tıraşı erteleyip Mekke'den çıktıktan sonra olmak, yeterli olmakla birlikte tahrimen mekruhtur.

İmam Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre tıraş olmanın yeri harem bölgesidir. Hac veya umre ibadetini yerine getiren kişi, harem bölgesi dışında tıraş olmakla da ihramdan çıkar, fakat ceza gerekir. İmam Ebu Yusuf ve Züfer'e göre ise harem bölgesi dışında tıraş olana ceza gerekmez.

Umrede ise sa'y yapıldıktan sonra Merve'de tıraş olunur. Buna göre umre yapmakta olan bir kimse sa'yi tamamladıktan sonra ama tıraş olmadan cinsel ilişkide bulunacak olursa, tehallülden önce cinsel ilişkide bulunduğu için umresi fasid olur.

Tıraş Olmanın veya Saçı Kısaltmanın Hac veya Umre İhramındaki Kişiye Etkisi

Hac veya umre ihramında bulunan bir kişi, zamanı gelip de tıraş olur veya saçını kısaltırsa, ihramın nikâh akdetmek, cinsel ilişkide bulunmak ve fahiş mübaşerette bulunmak dışındaki diğer yasakları kendisine mubah olur ki, buna birinci tehallül denir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمُ الطِّيبُ وَالثِّيَابُ وَكُلُّ شَيْءٍ إِلاَّ النِّسَاءُ

"(Cemerata taş) atıp tıraş olduğunuzda kadınlar hariç olmak üzere koku sürünmek, elbise giymek ve her şey size helal olur."[1289]

Hacda Tehallül/İhram Yasaklarının Sona Ermesi

Hacda iki kademeli tehallül vardır. Birinci kademedeki tehallül; cemerata taş atma, tıraş olma ve ifaza tavafından herhangi ikisini yapmakla gerçekleşir. Bu

---

[1289] Ahmed b. Hanbel, VI, 143.

tehallülden sonra nikâh akdetmek, fahiş mübaşerette bulunmak ve cinsel ilişki dışında kalan bütün ihram yasakları sona erer.

İkinci kademedeki büyük tehallüle gelince bu, yukarıda sayılan ve birinci tehallül için ikisi yapılmış olan üç şeyin üçüncüsünü yapmakla gerçekleşir. Buna göre hac ibadetini ifa etmekte olan bir kişi cemerata taş atar, tıraş olur, sonra da ifaza tavafını yaparsa, artık bütün ihram yasakları kendisine mubah olur ve ihramdan tamamıyla çıkmış olur. Bundan sonra ihramlı olmaksızın cemeratın kalan kısımlarına Mina günlerinde taş atması ve o günlerin gecelerinde Mina'da gecelemesi gerekir.

Ancak cemerata taş atma günlerinin gecelerinde Mina'da gecelemek, Hanefi mezhebine göre vacip değil, sünnettir.[1290]

VI. HAC RÜKÜNLERİNİN ÇOĞU ARASINDA TERTİBE UYMAK

Hac rükünlerinin altıncısı da, buraya kadar sayılan rükünlerin çoğu arasında tertibe uymaktır. Buna göre hac ibadetini yerine getirmeye niyetlenen bir kişi önce ihrama girmeli, kudüm veya ifaza/ziyaret tavafından sonra sa'y etmeli, Arafat vakfesini ifaza tavafından ve tıraştan önce yapmalıdır. Çünkü Resulullah (s.a.s), haccederken hac amellerini bu sıraya göre yapmıştır. Ona uymuş olmak için bu sıraya riayet etmek gerekir. Zira o, bir hadis-i şeriflerinde, hac menasikinin eda ediliş keyfiyetini kendisinden öğrenmemizi bize tavsiye etmişlerdir:

خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ

"Hac menasikinizi benden öğrenin."[1291]

Bu rükünlerden birinin yapılmaması durumunda hac geçersiz olur ve kurban kesmekle telafisi de mümkün olmaz.

Arafat vakfesi hariç, haccın rükünleri aynı zamanda umrenin de rükünleridir. Umrenin rükünlerinin tümünün sırasıyla yerine getirilmesi zorunludur. Buna göre umrenin rükünleri sırasıyla şunlardır:

1. İhrama girmek,
2. Tavaf etmek,
3. Sa'y etmek,
4. Tıraş olmak veya saçı kısaltmak,
5. Bu sıralamaya riayet etmek.[1292]

1290 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 730-734; Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III/2289-2290.

1291 Müslim, Hacc, 310; Ebu Dâvûd, Menasik, 78; Nesâî, Hacc, 220.

1292 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 746.

İ. HACCIN VACİPLERİ

Vacip ile rükün, her biri ayrı ayrı yapılması gereken vecibe demektir. Genelde mana ve hüküm bakımından aralarında fark yoktur. Yalnız hac ibadetinde bu ikisi arasında fark vardır. Şöyle ki: Vacibin yapılmaması durumunda hac bozulmaz, ama eksik kalır. Bu eksiklik de bir ceza kurbanı kesmekle telafi edilir.

Rükünlere gelince, bunlar yapılmadıkça hac ibadeti tamamlanmış olmaz. Bunlardan birinin yapılmamasıyla meydana gelen eksiklik, ceza kurbanı kesmekle telafi edilemez; yeniden haccetmek gerekir.

Haccın genel vacipleri beş tanedir:

1. Mikatta İhrama Girmek

Haccetmek isteyen bir kişinin daha önce hac ve umre için açıkladığımız mikat mahallinde ihrama girmesi gerekir. İsteyen, mikat mahalline varmazdan önce de ihrama girebilir. İhrama girmeksizin mikat mahallini geçen ve ihramsız olarak harem bölgesine giren kişi, haccın vaciplerinden birini terk etmiş olur. Bundan dolayı da ceza kurbanı kesmesi gerekir. Ancak henüz umre veya kudüm tavafını yapmadan tekrar mikat mahalline dönüp orada ihrama girerse, ceza kurbanı kesmesine gerek kalmaz.

İhram Yasaklarından Sakınmak

Haccın asli vaciplerinden biri de ihram yasaklarından sakınmaktır. Ancak bu yasaklara dair detaylı bilgiler ilgili bölümde verilmiş olduğu için burada tekrara girilmesi uygun görülmemiştir.

İhramdan Çıkma (Tahallül)

Hacda ihramdan çıkmanın iki aşaması vardır. Bunlardan birincisine ilk tahallül, ikincisine de ikinci tahallül denir. İlk tahallül cemerata taş atmak, tıraş olmak ve farz tavaftan herhangi ikisini yapmakla gerçekleşir. Kurban kesmenin tehallül ile ilgisi yoktur.[1293] İlk tahallül ile ihramdan çıkınca, elbise giyme, koku sürünme, saç, sakal, bıyık ve tırnak kesme gibi ihram yasakları sona erer. Eğer daha önce haccın sa'yi yapılmamış ve tavaftan sonra yapılacak ise *"tahallül"*, tavaf ile birlikte sa'yi de yapmakla gerçekleşir. Bu *"tehallül"*den sonra nikâh kıyma, fâhiş mübâşeret[1294] ve cinsel ilişki dışında bütün ihram yasakları sona erer.

Hanefi mezhebine göre ise cinsel ilişki dışındaki ihram yasakları bayramın birinci günü tıraş olmakla sona erer. Hz. Aişe (r.a) validemiz, Peygamberimizin (s.a.s.) bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

[1293] Şirbînî, I, 734; Kinânî, III, 1183; Zuhaylî; III, 2289-2290; Kinânî, III, 1183.

[1294] Fâhiş mübâşeret; eşlerin çıplak bedenle birbirlerine sarılmaları demektir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- :« إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمُ الطِّيبُ وَالثِّيَابُ وَكُلُّ شَىْءٍ إِلاَّ النِّسَاءَ ».

"(Akabe cemresine) taş atıp tıraş olduğunuzda kadınlara yaklaşmak dışında, koku sürünmek ve elbise giymek (gibi yasaklanan) her şey size helal olur."[1295]

> *İhramlı kişi, Akabe cemresini taşlamış, kurban kesmiş, hatta ziyaret tavafını yapmış olsa bile tıraş olmadıkça ihramdan çıkmış olmaz.*[1296]

İkinci tehallüle gelince bu, cinsel ilişki dâhil olmak üzere ihram yasaklarının tamamıyla ortadan kalkması demektir. Bu tahallülün gerçekleşebilmesi için; Akabe cemresini taşlama, tıraş olma, ziyaret tavafı ve sa'yin mutlaka yapılmış olması gerekir. Bunlardan biri eksik olsa ikinci tehallül gerçekleşmez.

Hacda her iki tehallül gerçekleştikten sonra hacı tamamıyla ihramdan çıkmış olur. Haccın cemerata taş atma ve Minâ'da geceleme gibi kalan amellerini ihramsız olarak yerine getirir. Umrede hacdaki gibi iki aşamalı değil, sadece bir tehallül vardır. Bu tehallül de umre tavafı ile sa'yini yaptıktan ve tıraş olduktan sonra gerçekleşir.

2. Müzdelife'de Gecelemek

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında yer alan ve harem sınırları içinde bulunan ve ikisi arasında yaklaşık 7 km.lik mesafe bulunan bir yerdir. Müzdelife kelimesi Arapçada yaklaşma anlamına gelen izdilaf mastarından türemiştir. Hacılar Arafat'tan sonra vakfe yapmak için sözünü ettiğimiz bu mevkiye yaklaştıkları için buraya Müzdelife adı verilmiştir. Bu bölgenin tamamı Harem sınırları içinde bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Meş'ar-i Haram da bu bölgede bulunmaktadır:

فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْۚ

"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin."[1297]

Hacılar orada toplanıp vakfe yaptıkları için, Müzdelife'ye cem' adı da verilmiştir.

Müzdelife'de Gecelemenin Hükmü

Hacıların Arafat vakfesini yaptıktan ve güneş battıktan sonra Arafat'tan inip Müzdelife'ye vardıklarında, gece yarısından sonra kısa bir süreliğine de olsa burada durmaları vaciptir. Bunun için gece yarısından sonra uyanık veya uyur halde biraz durmaları yeterli olur. Ancak kalabalık ve sıkışıklıktan dolayı yolların tıkanıp ulaşımın imkânsız hâle gelmesi gibi bir mazeret dolayısıyla belirli vakitte

---

1295 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 136.
1296 Abdülganî El-Mekkî, s.254-255.
1297 Bakara, 2/198.

Müzdelife'ye ulaşamayan hacı adayının üzerindeki bu vecibe kalkar ve herhangi bir ceza da gerekmez. Müzdelife'ye varıp orada geceleyen kimsenin fecir doğuncaya kadar beklemesi vacip değildir. Şu halde gece yarısından önce hiçbir mazereti olmadan, Müzdelife'den ayrılan bir kişi herhangi bir ihlalde bulunmuş olmaz. Dolayısıyla ceza ödemesi de gerekmez.

Gece yarısından önce Müzdelife'de bulunup da herhangi bir mazereti olmaksızın, geceyi yarılamadan oradan ayrılan veya orada hiç gecelemeyen kimsenin, tercih edilen kuvvetli görüşe göre bir kurban kesmesi gerekir.[1298]

Müzdelife vakfesinin yeri ve zamanı hususunda Hz. Abbas'ın oğlu Fadl (r.a), şu rivayette bulunmuştur:

دَفَعَ رَسُولُ اللّٰهِ -صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- وَدَفَعَ النَّاسُ مَعَهُ فَجَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يُمْسِكُ بِزِمَامِ بَعِيرِهِ وَجَعَلَ يُنَادِى النَّاسَ :« عَلَيْكُمُ السَّكِينَةَ ». فَلَمَّا بَلَغَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الآخِرَةَ جَمِيعًا حَتَّى إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ صَلَّى الصُّبْحَ ثُمَّ وَقَفَ بِالْمُزْدَلِفَةِ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ثُمَّ دَفَعَ وَدَفَعَ النَّاسُ مَعَهُ يُمْسِكُ بِرَأْسِ بَعِيرِهِ وَجَعَلَ يَقُولُ :« أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةَ ».

"Resulullah (s.a.s), devesinin yularını tutmuş vaziyette insanlara 'sâkin olunuz' diye seslenerek Arafat'tan ayrılıp Müzdelife'ye beraberindeki insanlarla birlikte akın etti. Müzdelife'ye vardığında bineğinden indi. Akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek (yatsı vaktinde) kıldı. Fecir doğunca da sabah namazını kıldı. Sonra Müzdelife'de Meş'ar-i Haram yanında vakfe yaptı. Sonra devesinin başını tutarak oradan ayrıldı. İnsanlar da onunla birlikte oradan ayrıldılar. Resulullah (s.a.s) o esnada 'Ey insanlar! Sâkin olunuz' diyordu."[1299]

> *Hanefi mezhebine göre Müzdelife vakfesinin zamanı, Kurban bayramının birinci günü sabahı, fecr-i sadıktan güneşin doğmasına kadar olan müddettir. Şu halde fecr-i sadıkın doğmasından önce Müzdelife'den ayrılan bir kişi, oraya tekrar dönmediği takdirde Müzdelife vakfesini yerine getirmiş sayılmaz.*

Gecenin tamamını Müzdelife'de geçirmek ve ortalık iyice aydınlandıktan sonra Mina'ya hareket etmek ise bütün mezheplere göre sünnettir.

Belirlenen müddetler içinde -çok kısa da olsa- herhangi bir anda ister uyanık ister uykuda, isterse bayılmış halde olsunlar, Müzdelife'nin herhangi bir yerinde bulunan kimseler Müzdelife vakfesini yapmış sayılırlar. Sahabe-i kiramdan Cabir b. Abdullah (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

الْمُزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ

[1298] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 726.
[1299] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 126.

"Müzdelifenin tamamı vakfe yeridir."[1300]

Müzdelife'de Kadın, Hasta ve Güçsüzleri Önden Göndermek.

Kadın, hasta, güçsüz ve benzer durumda olan kimseleri gece yarısından sonra, henüz kalabalık oluşmadan Akabe cemresine taş atmaları için Müzdelife'den Minâ'ya göndermek müstehaptır. Konuyla ilgili bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ جَمْعٍ وَكَانَتْ ثَقِيلَةً ثَبْطَةً فَأَذِنَ لَهَا

Hz. Aişe (r.a)'den rivayet edilmiştir: *"Sevde, Müzdelife gecesinde (gece yarısından sonra ama henüz fecir doğmadan erkenden gitmek için) Peygamber (s.a.s)'den izin istedi. O, ağır gövdeli ve rahat hareket edemeyen bir kadındı. Peygamber (s.a.s) de ona izin verdi."*[1301]

Abdullah b. Abbas (r.a) da bu hususta şöyle demiştir: *"Peygamber (s.a.s)'in Müzdelife gecesinde (gece yarısından sonra ama fecrin doğuşunu beklemeden) erkenden gönderdiği aile efradının zayıf ve güçsüzleri arasında ben de vardım."*[1302]

Abdullah b. Ömer (r.a) de Müzdelife'de gece yarısı olduktan sonra Meş'ar-i Haram'da vakfe yapan aile efradından kadınlarla zayıf ve güçsüz olanları fecrin doğuşunu beklemeden erkenden Minâ'ya gönderir ve *"Resulullah (s.a.s) bunlara ruhsat tanımıştır."* derdi.[1303]

Müzdelife'de Gecelemenin Sünnetleri

Müzdelife'de gecelemenin sünnetlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Yürüyüş ve intikallerde sâkin ve vakur olmak. Arefe günü güneş battığında hacılar Müzdelife'ye doğru yola koyulurlar. İster yaya ister binek üzerinde olsunlar, Resulullah (s.a.s)'ın Veda haccında Arafat'tan Müzdelife'ye inerken yapmış olduğu 'Ey insanlar! Sâkin olunuz' çağrısını duyuyormuş gibi sâkin ve vakur bir eda ile yollarına devam ederler. Başkalarına sıkıntı vermez, yolda sıkışıklığa sebebiyet vermezler.

2. Akşam ve yatsı namazlarını cem' ederek kılmak. Müzdelife'ye gitmekte olan hacılar akşam namazını erteleyerek Müzdelife'de yatsı vaktinde yatsı namazıyla birleştirerek cem-i tehir şeklinde kılarlar. Ancak bunu yaparken yatsı namazının ihtiyari vaktini geçirmeme şartına da riayet ederler. İlla da Müzdelife'de cem' ederek kılınacak diye yatsı namazının ihtiyari vakti geçecekse, bu vakti geçirmemek için bu iki namazı Müzdelife'ye varmadan yolda cem' ederek kılmaları gerekir.

[1300] Nesâî, Menasikü'l-Hacc, 211.
[1301] Buhârî, Hac, 97.
[1302] Buhârî, Hac, 97.
[1303] Buhârî, Hac, 97.

Hacılar Müzdelife'ye vardıklarında yüklerini indirmeden namazlarını kılmaları sünnet gereğidir. Konuyla ilgili olarak Sahih-i Buhârî'de yer alan bir rivayet şöyledir:

عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ دَفَعَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغْ الْوُضُوءَ فَقُلْتُ الصَّلَاةَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ الصَّلَاةُ أَمَامَكَ فَرَكِبَ فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أُقِيمَتْ الصَّلَاةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنْزِلِهِ ثُمَّ أُقِيمَتْ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا

Musa b. Ukbe, Küreyb (r.a)'den rivayet etmiştir: O da Üsame b. Zeyd (r.a)'in şöyle dediğini işittiğini söylemiştir: Resulullah (s.a.s), Arafat'tan ayrılıp (Müzdelife yolundaki) boğaza geldiğinde küçük abdestini bozup ardından hafif bir abdest aldı. Kendisine *"Namaz kılmak mı istiyorsun?"* diye sordum. *"Namazı ileride kılacaksın"* cevabını verdi ve bineğine bindi. Müzdelife'ye geldiğinde inip tam bir abdest aldı. Sonra namaza duruldu. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini bulunduğu yerde çöktürdü. Sonra yatsı namazına duruldu. Resulullah (s.a.s) yatsı namazını kıldı. İki namaz arasında başka bir namaz kılmadı.[1304]

Hacılar Müzdelife'de akşamla yatsı namazlarını cem' etmeyip her birini kendi vaktinde veya ikisini akşam namazı vaktinde cem'i takdim şeklinde veya bunları imama tabi olarak değil de yalnız başına cem' eder veya birini imama tabi olarak diğerini ise yalnız başına ama cem' ederek kılar ya da ikisini de Arafat'ta yahut Müzdelife'ye varmadan yolda kılarsa caiz olur. Ama fazileti kaçırmış olur.[1305]

3. Telbiye getirmek, zikir ve duada bulunmak. Arafat'tan Müzdelife'ye giderken hacıların bolca telbiye getirmeleri, zikir ve duada bulunmaları müstehaptır. Nitekim bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْۚ

"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin."[1306]

Yukarıda geçen âyet-i kerime uyarınca Müzdelife vakfesini Meş'ar-i Haram denilen yerde yapmak müstehaptır. Orada fecir sonrası sabah aydınlığı etrafa iyice yayılıncaya kadar bolca dua edilir. Orada yapılacak dualar arasında şunlar da yer alabilir:

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

1304 Buhârî, Vudû' , 6.
1305 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 150-151.
1306 Bakara, 2/198.

“Allah’ım! Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi ateş azabından koru!”

اَللّٰهُمَ كَمَا وَقَّفْتَنَا فِيهِ وَأَرَيْتَنَا إِيَّاهُ فَوَفِّقْنَا لِذِكْرِكَ كَمَا هَدَيْتَنَا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا كَمَا وَعَدْتَنَا بِقَوْلِكَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ فَإِذَا أَفَضْتُم مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

“Allah’ım! Bize Arafat’ta vakfe yaptırdığın, o mukaddes mekânı bize gösterdiğin gibi, seni burada da anmaya bizi muvaffak kıl. Böylece şu âyet-i kerimede söz verdiğin gibi –ki senin sözün gerçektir– günahlarımızı bağışla ve bize merhamet eyle. ‘Arafat’tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife’ye) akın ettiğinizde, Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin.’”

4. Müzdelife’de fecrin doğuşuna kadar beklemek. Mazereti olmayan hacıların, mezhepler arasındaki ihtilaftan kurtulmak için geceleyin fecir doğuncaya kadar Müzdelife’de kalıp sabah namazını orada kılmaları müstehaptır. Bu konuda sahabe-i kiramdan Cabir (r.a), Peygamber (s.a.s)’in haccı konusunda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا ثُمَّ اضْطَجَعَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ فَصَلَّى الْفَجْرَ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ فَرَقِىَ عَلَيْهِ فَحَمِدَ اللّٰهَ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جِدًّا ثُمَّ دَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ

“(Peygamber Efendimiz) Müzdelife’ye geldi. Orada akşam ve yatsı namazlarını bir ezan ve iki kâmet ile kıldı. İki namaz arasında başka bir namaz kılmadı. Sonra Resulullah (s.a.s) uzanıp uyudu. Derken fecir doğdu. Kendisine göre ortalık iyice aydınlanınca da (kalkıp) sabah namazını bir ezan ve bir de kâmet ile kıldı. Sonra Kasvâ adlı bineğine binerek Meş’ar-i Haram’a geldi. Tepeye çıkıp Allah’a hamd etti. Tekbir ve tehlil getirdi. Ortalık tam aydınlanıncaya kadar vakfesini devam ettirdi. Sonra da güneş doğmadan oradan ayrıldı (ve Minâ yoluna koyuldu).”[1307]

Sabah namazını kılıp ortalığın aydınlanmasından sonra güneşin doğuşunu beklemeden acele ile Minâ’ya gitmek üzere yola koyulmak müstehaptır. Nitekim Resulullah (s.a.s) da öyle yapmıştır. Çünkü o günde yapılacak birçok menasik vardır. Hatta haccın en yoğun günü o gündür.

5. Müzdelife’de taş toplamak. Müzdelife’de gecelemekte olan hacıların, Kurban bayramının ilk gününde Akabe cemresine atacakları yedi çakıl taşını orada toplamaları müstehaptır. Akabe cemresine atılacak taşların Müzdelife’de toplanmasının müstehap olduğu hususunda Hz. Abbas’ın oğlu Fadl ya da başka rivayetlere göre Abdullah (r.a) şöyle demiştir:

1307 Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, V, 124.

قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ هَاتِ الْقُطْ لِي فَلَقَطْتُ لَهُ حَصَيَاتٍ هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ فَلَمَّا وَضَعْتُهُنَّ فِي يَدِهِ قَالَ بِأَمْثَالِ هَؤُلَاءِ وَإِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ

Resulullah (s.a.s), akabe (Kurban bayramının ilk) gününün sabahında bineğinin üzerindeyken bana, 'Hadi bakalım, benim için taş topla' dedi. Ben de onun için çakıl taneleri iriliğinde kendisi için taşlar topladım. Taşları avucuna bıraktığımda (etrafındaki sahabilere hitaben) şöyle buyurdu: *"İşte şunlar gibi taşları (toplayın). Sakın (irilerini toplamayın). Dinde aşırılıktan sakının. Şüphesiz sizden önceki ümmetleri dinde aşırı gitmeleri helâk etti."*[1308]

Akabe cemresine atılacak taşların Müzdelife'de toplanmasının maksadı hem sünnete uymak hem de Akabe'ye varıldığında taş toplamakla oyalanmadan doğrudan taşlamaya başlayabilmek içindir. Taşların Müzdelife dışında başka yerlerde toplanması caizdir. Ancak Mescid-i Harâm'da, Harem bölgesi dışında, necasetli yerlerde ve cemrelere atılmış olan taşlar arasından toplamak mekruhtur. Bu gibi yerlerden taş toplamak mekruh olsa bile buralardan toplanan taşların cemreye atılması geçerli olur.

Toplanan taşların sayısını çoğaltmak için onları kırmak mekruhtur. Taşlar temiz olsalar bile onları yıkamak müstehaptır. Sünnete uygun olan, taşların çakıl tanesi iriliğinde olması, daha büyük veya daha küçük olmamasıdır.

6. Sabah aydınlığı etrafa yayıldığında henüz güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılıp Minâ'ya yönelmek. Herhangi bir mazeret olmaksızın gecikip güneşin doğuşundan sonraya kalmak mekruhtur. Minâ'ya yaya olarak gitmekte olan hacıların Muhassir vadisine geldiklerinde yürüyüşlerini hızlandırmaları, binek üzerinde olanların ise bineklerini hızlandırmaları müstehaptır.

3. Cemrelere Taş Atmak

Cemre kelimesi Arapçada Minâ'da belli yerlere attıkları çakıl taşları anlamına gelir. Cemre kelimesinin çoğulu olan cemerat ise, çakıl taşları anlamına geldiği gibi, çakıl taşlarının hacılar tarafından atıldığı yerler anlamına da gelmektedir. Minâ'da üç cemre vardır ki bunların birincisi Akabe cemresi de dediğimiz büyük cemre, ikincisi orta cemre dediğimiz cemretü'l-vüstâ, üçüncüsü de küçük cemre dediğimiz cemretü's-suğrâ'dır. Halk arasında bunlara 'Büyük şeytan', 'Orta şeytan' ve 'Küçük şeytan' diyenler de vardır.

Hacının, Arafat'tan inip Müzdelife'de geceledikten sonra, Mina'nın ucunda ve Mekke'ye yakın olan kısmında bulunan Cemretü'l-Akabe'ye yedi tane taş atması vaciptir. Her taşın belirlenen yere (havuza) düşmesi gerekir. Bu taşlamanın vakti,

---

1308 Nesâî, Menasikü'l-Hac, 217.

Müzdelife vakfesinden sonra bayram gecesinin yarısından itibaren başlar ve aynı gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu, ihtiyari olan vakittir. Ama güneşin batmasından sonra atılması da caizdir.[1309]

Kurban bayramının 2, 3 ve 4.günlerinde önce Mescid-i Hayf'e yakın olan ve bu mescidin güneyinde bulunan küçük cemreye, sonra orta cemreye, en sonunda da Akabe cemresine yedişer tane taş atılması ve taşlarken de bu sıraya riayet edilmesi vaciptir. Sıralamaya uyulmaması halinde, sıralamaya uyularak yeniden taşlamak gerekir. Bu cemrelerin yerleri Mina bölgesinde olup bellidir ve halk arasında yukarıdaki sıraya göre bunlara küçük, orta ve büyük şeytan denmektedir.

Teşrik (bayramın 2, 3 ve 4.) günlerinde üç cemreye taş atma zamanı, öğle namazı vaktinin girmesiyle başlar ve güneşin batışına kadar devam eder. Ancak bu zaman içinde taş atmayan kişi, gece de atabilir. Hatta günün taşlarını atamayan kişi, ertesi gün de atabilir ve bundan dolayı da cezalı duruma düşmez.

Özetle Kurban bayramının ilk gününde yalnızca Akabe cemresine taş atılır. Orta ve küçük cemrelere atılmaz. Bayramın iki, üç ve dördüncü günlerinde ise her üç cemreye yedişer taş atılır. Böylece atılan taşların sayısı toplam olarak yetmişi bulur.

Bayramın üçüncü günü akşama doğru üç cemreyi taşlayıp güneş batmadan önce Mina sınırından ayrılan bir hacının, bayramın dördüncü gecesi Mina'da kalma ve ertesi gün üç cemreyi taşlama mecburiyeti üzerinden kalkar. Bu hüküm, acele edip Mina'dan ayrılan hacıya Yüce Allah tarafından bahşedilen bir kolaylıktır.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ

"Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur."[1310]

Ancak bayramın üçüncü günü güneş batmadan önce Mina sınırının dışına çıkmayan kişinin de, bayramın dördüncü gecesi Mina'da kalması ve ertesi günde de her üç cemreyi taşlaması gerekir.

Hanefi mezhebine göre akabe cemresine taş atma zamanı, bayramın birinci günü fecr-i sadıkın doğmasıyla başlar ve ikinci günü yine fecr-i sadıkın doğmasına kadar devam eder. Bu vakit içinde taşlama yapmayan hacının ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan öğleye kadar yapılması müstehap, öğleden sonra gün batımına kadar yapılması mubah, gün batımından sonra yapılması ise mekruhtur. Nitekim bayramın birinci günü fecrin doğuşuyla güneşin doğuşu arasında yapılması da mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Taşlamaya küçükten başlayıp sonra orta cemrenin, ardından da büyük cemre (Akabe cemresi)nin taşlan-

[1309] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 728-729.
[1310] Bakara, 2/203.

ması şeklindeki sıraya riayet etmek sünnettir. Bu sıralamaya uymayan kişi, sünneti terk etmiş olsa da cezalı duruma düşmez. Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Eğer Mina'da kalınırsa bayramın dördüncü gününde de aynı şekilde taşlama yapılır.

Cemrelere Taş Atmanın Şartları

Cemrelere atılan şeyin tahta, kiremit, tuğla ve benzeri taş dışındaki şeyler değil de taş olması.

Taşın yay ve benzeri aletlerle değil de elle atılması.

Taşın cemreye bırakılması değil de atım şeklinde oraya ulaştırılması.

Taşların avuçlanarak toplu olarak değil de tek tek atılması.

Cemre hedef tutularak taşın oraya atılması. Mesela cemreyi hedef tutmaksızın taşı rastgele havaya fırlattıktan sonra taş gidip cemreye düşerse. Bu taş cemreye atılmış sayılmaz. Atılan taşın cemrenin içinde kalması şart değildir. Mesela bir kimse taşı cemrenin içine attıktan sonra bu taş yuvarlanarak cemre dışına çıkarsa, bu taş cemreye atılmış kabul edilir.

Cemrelere taş atmada niyet şart değildir.[1311]

Akabe Cemresine Taş Atmanın Sünnetleri

Minâ'ya varınca ilk iş olarak Akabe cemresine taş atmak. Hacılar Minâ'ya vardıklarında başka hiçbir işe yönelmeden hemen Akabe cemresine yönelerek taşlama görevini yerine getirmelidirler. Hacılar, Kurban bayramının ilk gününde Minâ'ya vardıklarında onları bekleyen şu dört görev bulunmaktadır:

1. Akabe cemresine taş atmak.
2. Kurban kesmek.
3. Tıraş olmak.
4. Ziyaret tavafını yapmak.

Bu dört görevi sırasıyla yapmak sünnettir.

İmam Ebu Hanife'ye göre ise bu görevler arasında tertibe riayet etmek vaciptir.

Taşları Akabe cemresine güneşin doğmasından sonra atmak. Bununla birlikte bir kimse Kurban bayramının ilk günü gece yarısından sonra ve fecrin doğuşundan önce Akabe cemresine taş atacak olursa, görevini yerine getirmiş olur.[1312] Abdullah b. Abbas (r.a), bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَّمَ أَهْلَهُ وَأَمَرَهُمْ أَنْ لَا يَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ

1311 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 737-738.
1312 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 733.

"Peygamber (s.a.s), aile efradını Müzdelife'den erken gönderdi ve onlara, güneş doğmadan Akabe cemresine taş atmamalarını emretti."[1313]

Teşrik Günlerinde Cemrelere Taş Atmanın Sünnetleri

Akabe cemresine taş atmanın sünnetlerine ek olarak, Teşrik günlerinde her üç cemreye taş atmanın bazı sünnetleri vardır. Bu sünnetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Zikir ve Dua. Küçük ve orta cemreye taş attıktan sonra kıbleye yönelik vaziyette durulup zikir ve dua yapılır. Bu hususta Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ أَفَاضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مِنًى فَمَكَثَ بِهَا لَيَالِيَ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ يَرْمِي الْجَمْرَةَ إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ كُلُّ جَمْرَةٍ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ وَيَقِفُ عِنْدَ الْأُولَى وَالثَّانِيَةِ فَيُطِيلُ الْقِيَامَ وَيَتَضَرَّعُ وَيَرْمِي الثَّالِثَةَ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا

"Peygamber (s.a.s), Kurban bayramının birinci günü öğle namazını kıldıktan sonra ziyaret tavafını yaptı. Sonra da günün sonuna doğru Minâ'ya döndü. Teşrik günleri süresince orada kaldı. Güneş öğleyin tam tepe noktasına geldiğinde, her birine yedişerden olmak üzere cemrelere taş attı. Her taşı atarken de tekbir getiriyordu. Birinci ve ikinci cemrenin (taşlarını attıktan sonra her birinin yanında) uzunca durup dua ve niyazda bulunuyordu. Üçüncüye (Akabe cemresine) taş attıktan sonra ise orada durmazdı."[1314]

Birinci ve ikinci cemrenin taşlarını attıktan sonra her birinin yanında durup dua etmeden yoluna devam eden kimse cezalı duruma düşmez ama fazileti kaçırmış olur. Kurban bayramının ikinci gününde yapılan cemrelere taş atma ameliyesi, üçüncü günde de aynen tekrarlanır. Üçüncü günde Minâ'dan ayrılmamış olanlar bayramın dördüncü gününde de bu ameliyeyi tekrarlar.

2. Taşlamanın zevalden sonra yapılması. Teşrik günlerinde güneş zevale erer ermez öğle namazı kılınmadan, birincisinden başlamak üzere cemrelere taş atmaya başlanması. Taş atma ameliyesi tamamlandıktan sonra da öğle namazının kılınması. Abdullah b. Ömer (r.a), teşrik günlerinde cemerata taş atma zamanı ile ilgili olarak şu rivayette bulunmuştur:

كُنَّا نَتَحَيَّنُ فَإِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ رَمَيْنَا

"Zamanı gözetlerdik. Güneş zevale erince de (cemreleri) taşlardık."[1315]

3. Gusletmek. Her gün cemerata taş atmadan önce gusletmek, remy-i cimarın sünnetleri arasında yer almaktadır.

[1313] Nesâî, Menasikü'l-Hac, 222.
[1314] Ebu Dâvûd, Menasik, 77.
[1315] Buhârî, Hac, 133.

4. Muvalat. Bir cemreden diğerine uzunca ara vermeden gitmek ve cemrelere taş atarken de taşları ara vermeksizin peş peşe atmak sünnettir.

Atılan çakıl taşlarının parmak ucu büyüklüğünden küçük ve bir bakla tanesi iriliğinde olması. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz de Fadl b. Abbas (r.a)'ın onun için toplamış olduğu bu irilikteki taşları cemrelere atmıştır. Bundan daha büyük veya daha küçük taşları atmak tenzihen mekruh olmakla birlikte geçerli olur.[1316]

5. Tekbir getirmek. Cemreye her bir taşı atarken tekbir getirmek sünnettir. Abdullah b. Ömer (r.a), bu hususta şöyle bir rivayette bulunmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ : أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْمِى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ رَاكِبٌ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ.

"Resulullah (s.a.s), binek üzerinde Akabe cemresine taş atıyordu. Her taşı atarken de tekbir getiriyordu."[1317]

6. Taşı sağ elle ve eli biraz kaldırarak atmak. Elbise giyinme, ayakkabı giyme, abdest ve gusül alma gibi birçok işe sağ el ve sağ ayakla başlamak sünnet olduğu gibi cemrelere taş atmayı da sağ elle yapmak sünnettir. Ayrıca taş atarken koltuk altı görünecek kadar elleri kaldırmak da sünnet gereğidir.[1318]

4. Mina'da Gecelemek

Minâ kelimesi Arapçada kurban kesip kan akıtma yeri veya Yüce Allah'ın kullarını bağışlayıp onlara lütufta bulunduğu yer anlamına gelmektedir. Harem bölgesine dâhil olan Minâ, Sebir ve Sâni' dağları arasında yer alan bir vadidir. Mekke'nin kuzeydoğusunda bulunan Minâ ile Mekke arasında yaklaşık 8 km.lik bir mesafe bulunmaktadır.

Hac ibadetini yerine getirmekte olan bir kişinin Kurban bayramının ilk gününden sonraki günleri olan teşrik günlerinin birinci ve ikinci gecelerinin çoğunu Mina'da geçirmesi gerekir. Kur'an-ı Kerim'de;

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ

"Sayılı günlerde Allah'ı anın."[1319] ayetinde geçen *"sayılı günler"* ile teşrik günleri kastedilmektedir. Bilindiği gibi bu günler Zilhicce ayının 11, 12 ve 13. günleridir.

Teşrik günlerinde cemrelere taş attıktan sonra Mekke'ye dönüp orada yatmak yeterli olmaz. Teşrik günlerinin üçüncü gecesine gelince, önce de belirtildiği gibi güneş batmadan önce Mina sınırından ayrılmak şartıyla o akşam için geceleme vacipliği ortadan kalkar ve ertesi günde cemreleri taşlama zorunluluğu da kalmaz.

[1316] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 738.
[1317] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 130.
[1318] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 170; Maverdî, El-Hâvî'l-Kebir, IV, 183.
[1319] Bakara, 2/203.

Yukarıda belirtilen şekilde cemreleri taşlamayan veya teşrik günlerinin birinci ve ikinci gecelerinin yarıdan fazlasını Mina'da geçirmeyen hacının, vacipi terk etmiş olması sebebiyle bir ceza kurbanı kesmesi gerekir.

Minâ'da Gecelemenin Hükmü

Teşrik günlerinin gecelerinde Mina'da kalmak, mazereti olmayan kimselere vaciptir. Zira Peygamber (s.a.s) Efendimiz Teşrik günlerinin gecelerinde Minâ'da kalarak gecelerini orada geçirmiştir. Sahabe-i kiramdan Abdullah b. Ömer (r.a), bu konuda şöyle demiştir:

فَقَالَ: « أَمَّا إِنَّا نَبْتَاعُ , أَوْ قَالَ: نَتَبَايَعُ بِأَمْوَالِ النَّاسِ فَيَأْتِي أَحَدُنَا مَكَّةَ فَيَبِيتُ عَلَى الْمَالِ ,
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَاتَ « أَوْ قَالَ: « قَدْ بَاتَ بِمِنًى وَظَلَّ »

"Biz alışveriş yapardık. (Veya) İnsanların mallarını alıp satarak ticaret yapardık. (Teşrik günleri ile gecelerinde bu işi yapan) bizlerden biri Mekke'ye gelip geceleyin malların yanında kalırdı. Resulullah (s.a.s)'a gelince o, Minâ'da kalıp gecelerdi."[1320]

Hacılar için Teşrik günlerinin her üçünün gecelerini Minâ'da geçirmek vaciptir. Ancak teşrik günlerinin ikincisi olan bayramın üçüncü gününde güneş batmadan Minâ'dan ayrılan kimselerin o günün akşamını orada geçirme mecburiyetleri yoktur. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır:

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖٓي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۙ لِمَنِ اتَّقٰىۜ

"Sayılı günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir."[1321]

Minâ'da gecelemenin en mükemmel şekli, teşrik günlerinin her üç gecesinde gecelerin tamamını orada geçirmektir. Hacı, orada geceleme ibadetini terk ederse ceza olarak kendisine dem, yani bir koyun veya keçi kesmesi gerekir. Bir gece orada kalmayı terk eden kimsenin bir müd buğday (yaklaşık 600 gram), iki gece orada kalmayı terk eden kimsenin iki müd buğday, üç gece orada kalmayı terk eden kimsenin ise bir koyun veya keçi kesmesi gerekir. Bunu unutarak terk eden için de aynı ceza söz konusudur.[1322]

Ancak mazeretleri sebebiyle Minâ'da gecelemeyenler ceza ödemekle yükümlü olmazlar. Mesela Mekke'de ya da yolda hacılara su dağıtmakla görevli olanlar, geceleme halinde canına veya malına zarar gelmesinden korkan kimseler, hastalar,

---

1320 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 249.
1321 Bakara, 2/203. ayette geçen "sayılı günler", Teşrik günleridir. Teşrik günleri ise, Zilhicce ayının, 9, 10, 11, 12 ve 13. günleridir.
1322 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 225; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 735-737.

hastanelerde görev yapanlar, hac idare merkezlerinde çalışanlar, hacılara hizmet veren ekiplerde çalışan kimseler gibi mazeret sahipleri Mina'da gecelemedikleri takdirde cezalı duruma düşmezler. Ama bunlar her hâlükârda cemrelere taş atma yükümlülüğünden kurtulamazlar.

Hanefi mezhebine göre teşrik günlerinin birinci, ikinci ve üçüncü gecelerinin yarıdan fazlasını hacıların Mina'da geçirmeleri vacip değil, sünnettir. Bu sünnetin yerine getirilmemesinden dolayı herhangi bir ceza terettüp etmez. Ancak imkânlar elverdiğince bu sünnetin yerine getirilmesi için çaba sarf edilmelidir.

5. Veda Tavafı

Hac veya umre ibadetini yerine getiren kişinin bu ibadetlerle ilgili menasiki tamamladıktan sonra Mekke'den ayrılacağı sırada veda niyetiyle Kâbe'yi tavaf etmesi vaciptir.[1323] Bu tavafı yapmadan ayrılan hacıya dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ancak sefer mesafesi olan 90 km. kadar uzaklaşmamış ise Mekke'ye dönüp bu ibadeti yaparsa, üzerindeki ceza kalkar. Veda tavafı vecibesiyle ilgili olarak sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لاَيَنْفِرُ أَحَدُكُمْ حَتَّي يَكُونَ اَخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ

"Sakın kimse, son vardığı yer Beytullah olmadıkça (Mekke'den) ayrılıp bir yere gitmesin."[1324]

Veda tavafı, hac menasikinin en son yerine getirilenidir. Bu nedenle veda tavafını yapan kimsenin artık Mekke'de durmaması, yola çıkmak için acele etmesi gerekir. Veda tavafını yaptıktan sonra yiyecek gibi yolda lazım olan şeylerden başka bir şey satın alınır veya hasta ziyareti gibi yolculukla ilgisi olmayan bir işle meşgul olunursa, bu tavafın yeniden yapılması gerekir.

Veda tavafını mazereti olmadan terk eden kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerektiği ifade edilmişti. Ancak hayız veya nifas hâlinde bulunan kadınlar, veda tavafı yapmaktan muaf tutulmuşlardır. Abdullah b. Abbas (r.a)'ın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:

رُخِصَ لِلْحَائِضِ أَنْ تَنْفِرَ إِذَا حَاضَتْ

"Kadın hayızlı olduğu takdirde (Veda tavafı yapmadan Mekke'den) ayrılıp yola çıkmasına ruhsat verildi."[1325]

Veda tavafını yapan kimsenin Kâbe-i Muazzama'nın yanından ayrılırken Mescid-i Harâm'ın çıkış kapısına yönelmesi ve çıkışa doğru ilerlerken de mahzun kimseler gibi ikide bir arkasına dönüp Kâbe'ye bakması sünnet gereğidir.

[1323] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 740.
[1324] Müslim, Hacc, 379; Ebu Dâvûd, Menasik, 84.
[1325] Buhârî, Hayz, 27, Hacc, 144; Müslim, Hacc, 380.

Hanefi mezhebine göre veda tavafının yapılması, haccedenlere vaciptir. Sadece umre yapanların veda tavafı yapmaları vacip değildir. Ziyaret tavafından sonra yapılan nafile bir tavaf da veda tavafı yerine geçer. Veda tavafını yaptıktan sonra bir müddet daha Mekke'de kalan kişinin yeniden veda tavafı yapması gerekmez. Ancak bu tavafın Mekke'den ayrılmak üzereyken yapılması müstehaptır.

Yukarıda sıralanan bu beş vacipten birini mazeretsiz olarak terk eden hacı günahkâr olur. Ancak bunlar haccın mahiyetini oluşturan esaslar olmadıkları için terk edilmeleri durumunda hac bozulmaz, fakat eksik kalır. Bu eksikliğin telafi edilmesi için ceza olarak harem sınırları içinde dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Kesecek kurban veya kurban parası bulamayan kimselerin üçü hacda, yedisi de memlekete döndükten sonra toplam 10 gün oruç tutmaları gerekir.[1326]

J. HACCIN SÜNNETLERİ

Haccın çok sayıda sünnetleri vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Arefe gecesi Mina'da gecelemek. Burada gecelemek, istirahat maksadıyla sünnet kılınmıştır. Teşrik gecelerinde gecelemekse vaciptir.

2. Muhassir vadisini süratle geçmek. Muhassir, Mina ile Müzdelife'yi birbirinden ayıran bir vadidir. Ebrehe ordusundaki fil buradan öteye gitmediği için, yorgun düşüp aciz kalınan yer anlamında buraya Muhassir adı verilmiştir.

3. Erkeklerin saçlarının tamamını tıraş etmesi.

4. Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmak. Buraya Kuzeh dağı da denir. Müzdelife'nin bu bölgesinde bir mescit inşa edilmiştir. Hacılar burada Allah'ı zikreder, kıbleye yönelerek ortalık aydınlanıncaya kadar dua ederler.

5. Mina'dan çıkmakta acele etmemek. Aksine teşrik günlerinin tamamında orada kalmak sünnettir.

6. Okunması mesur olan dualar okunmalıdır. Mesela Kâbe-i Muazzama görüldüğünde şu duanın okunması uygun olur:

أَللّٰهُمَّ إِنَّ الْبَيْتَ بَيْتُكَ وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ وَالْأَمْنَ أَمْنُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ النَّارِ

"Allah'ım! Beyt senin beytindir. Harem senin haremindir. Emniyet senin bahşettiğin emniyettir. Burası da cehennem ateşinden sana sığınan kimsenin bulunduğu bir makamdır."

Rükn-ü Yemani ile Hacer-i Esved arasında şu duanın okunması uygun olur:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru."

Cemrelere taş atarken şu duanın okunması uygun olur:

[1326] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 418-419.

أَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا

"Allah'ım! Haccımı kabul buyur, günahımı bağışla, emeğimi karşılıksız bırakma."

Bu duayı okumakla birlikte cemrelere her taş atışta, telbiyenin yerine geçerli olmak üzere tekbir getirilmelidir. Çünkü ilk taşı atmakla birlikte telbiyeye son verilmektedir.[1327]

Safa-Merve arasında sa'y ederken de şu duanın okunması uygun olur:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ

"Rabbim! Bağışla ve merhamet et. Bildiğin günahlarımı bağışla. Şüphesiz ki Sen, sonsuz onur ve üstünlük sahibisin."

7. Hacca gidecek olan kişi, yola çıkmadan vadesi yaklaşan borçlarını ödemeli veya alacaklısından izin almalıdır.

8. Küs ve dargın olduğu kimselerin gönlünü almalıdır.

9. Hac menasikinin ne şekilde yerine getirileceğini öğrenmelidir.

10. Bütün günahlarından tövbe etmelidir.

11. Tanıdık, dost ve akrabalarıyla helalleşmelidir.

12. Yola çıkmadan önce şahitler huzurunda vasiyetini yazdırmalıdır.

13. Hacca gidecek uyumlu ve ehl-i salah bir arkadaş edinmelidir.

14. Gerek yolculuk esnasında gerekse hacda muhtaçların da isteklerini karşılamak için beraberinde biraz fazla para ve azık götürmelidir.

15. Her ziyaret ettiğinde Mescid-i Haram'da çokça namaz kılmalı ve Kâbe'yi tavaf etmelidir.

16. Kıbleye yönelerek kana kana zemzem suyu içmeli ve içerken de şu duayı okumalıdır:

اَللّٰهُمَّ بَلَغَنِي عَنْ نَبِيِّكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ : مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ . وَأَنَا أَشْرَبه لِسَعَادَةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اَللّٰهُمَّ فَافْعَلْ

"Allah'ım! Peygamberin Muhammed (s.a.s)'in; 'Zemzem suyu ne niyetle içilirse onun içindir.' dediğine ilişkin rivayet bana ulaştı. Ben de onu dünya ve ahiret saadeti için içiyorum. Allah'ım, öyle yap."

Bunu söyledikten sonra besmele çekip suyu üç nefeste içmelidir. Bir rivayette anlatıldığına göre Abdullah b. Abbas (r.a), zemzem içerken şöyle dua edermiş:

اَللّٰهُمَّ اِنّي اَسْاَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَ رِزْقًا وَاسِعًا وَ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَ سَقَمٍ

[1327] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 712-713.

"Allah'ım! Senden faydalı ilim, geniş rızık ve her hastalığa şifa diliyorum."[1328]

17. Hacca gidecek olan kişi yola çıkmadan önce evinde iki rekât namaz kılmalı, hac dönüşü eve geldiğinde de iki rekât namaz kılmalıdır. Yola çıkarken kıldığı namazdan sonra şu duayı okumalıdır:

أَللّٰهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَبِكَ إِعْتَصَمْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ أَللّٰهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَأَنْتَ رَجَائِ اَللّٰهُمَّ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَمَالاَأَهْتَمُّ بِهِ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي عَزَّ جَارُكَ وَلاَإِلَهَ غَيْرُكَ أَللّٰهُمَّ زَوِّدْنِي اَلتَّقْوَي وَاغْفرْ ذُنُوبِي وَوَجِّهْنِي إِلَي الْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَأَبَةِ الْمُنْقَلَبِ وَالْحَوْرِ بَعْدَ الْكَوْرِ وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الْاَهْلِ وَالْمَالِ

"Allah'ım! Sana yöneldim, sana tutundum, sana dayandım. Güvencim ve umudum sensin. Allah'ım! Benim için önemli olan ve olmayan şeyde, senin benden daha iyi bildiğin şeyde benim ihtiyacımı karşıla. Senin himayen güçlüdür. Senden başka ilah yoktur. Allah'ım! Beni takva ile azıklandır, günahlarımı bağışla. Her nereye yönelirsem beni hayra yönelt. Yolculuğun zorluklarından, dolaşmanın sıkıntılarından, fazlalıktan sonra eksiklikten, ailemin ve malımın kötü durumlara düşmesinden sana sığınıyorum."

18. İfrad haccı yapmalıdır. Yani mikat mahallinde önce hac niyetiyle ihrama girmeli, hac ibadetini tamamlayıp ihramdan çıktıktan ve menasikin kalan kısmını tamamladıktan sonra hill bölgesinin hareme en yakın yerinde umre ihramına girip umreyi ifa etmelidir. Önce de ifade edildiği gibi umre mikatlarının en faziletlisi Cirane, sonra Tenim, sonra da Hudeybiye'dir.

19. İhramlıyken çokça telbiye getirilmelidir. Telbiye şu kelimelerden oluşur:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْك لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْك اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

"Allah'ım! Davetine sözümle özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine uydum. Buyur Allah'ım buyur. Eşin ve ortağın yoktur. Bütün varlığımla sana yöneldim Allah'ım. Hamd senin, nimet senin, mülk de senin. Eşin ve ortağın yoktur senin."

Telbiyeden sonra Hz. Peygambere salât-ü selam okunur. Yüce Allah'tan cennet ve ilahi hoşnutluk dileğinde bulunulur. Cehennem ateşinden de O'na sığınılır.

20. Arafat vakfesine çıkmadan önce Mekke'ye giren hacının kudüm tavafı yapması. Umre yapmak niyetiyle Mekke'ye giren kişinin yapmış olduğu umre tavafı, kudüm tavafının yapılmasına ihtiyaç bırakmaz.

21. Tavaflardan sonra iki rekât namaz kılmak ve mümkünse bu namazı Makam-ı İbrahim'in gerisinde kılmak. Gündüzleyin kılınıyorsa bu namazda kıraat sessiz, geceleyin kılınıyorsa sesli olmalıdır. Makam-ı İbrahim'in gerisinde kılma imkânı yoksa Hatim'de, orada imkân yoksa Mescid-i Haram'ın herhangi bir yerinde, orada da imkân yoksa Haremin herhangi bir yerinde kılmalıdır.

[1328] Hâkim, Müstedrek, I, 646.

22. Hacda yapılması sünnet olan gusülleri yapmak. Bu gusüller şunlardır:

a. İhrama girerken,

b. Hareme girerken,

c. İhramsız olunsa dahi Mekke'ye girerken,

d. Arafat vakfesine giderken,

e. Kurban bayramının birinci günü fecirden sonra Müzdelife'de Meş'ar-i Haram'da vakfe yapmadan önce,

f. Kurban bayramının 2, 3 ve 4. günlerinde zeval vaktinden sonra cemerata taş atmaya giderken,

g. Medine'ye girerken.

23. Zilhicce ayının 7, 9, 10 ve 12. günlerinde hutbe okunması.

K. HACCI BOZAN ŞEYLER

Haccın rükünlerinden birinin yapılmaması haccı bozar. Bilindiği gibi haccın rükünleri;

1. İhrama girmek,

2. Ziyaret tavafını yapmak,

3. Safa-Merve arasında sa'y etmek,

4. Arafat'ta vakfede bulunmak,

5. Tıraş olmak,

6. Hac rükünlerinin çoğu arasında tertibe riayet etmek, olmak üzere altı tanedir. Arafat vakfesi dışındaki rükünlerin geniş zaman içinde yapılması mümkündür. Ancak Arafat vakfesinin belirlenen zaman içinde yapılması şarttır. Belirlenen zaman içinde Arafat'ta vakfe yapmamak, bütün mezheplere göre haccı bozar.

Cinsel ilişkide bulunmakla da hac bozulur. Ancak cinsel ilişki sebebiyle haccın bozulması için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

1. Cinsel ilişkide bulunan kişinin, bilerek, kasıtlı olarak ve kendi arzusuyla yapması halinde haccı bozulur. Unutarak, bilmeyerek veya zorlanarak ilişkide bulunanın haccı bozulmaz.

2. Cinsel ilişki, birinci tehallülden önce yapılırsa hac bozulur. Bilindiği gibi ihramdan çıkışın sebepleri üç tanedir:

a. Akabe cemresine taş atmak,

b. Tıraş olmak veya saçları kısaltmak,

c. Ziyaret tavafını yapmak.

Bu üç şeyden herhangi ikisini yapan kişi, birinci tehallülü gerçekleştirmiş, yani ihramdan çıkışın birinci aşamasını geride bırakmış olur. Buna göre Akabe

cemresini taşlayıp tıraş olan bir kişi cinsel ilişkide bulunursa, bir koyun veya keçi kesmesi gerekse bile haccı bozulmaz. Aynı şekilde ziyaret tavafını yapıp tıraş olan veya tıraş olup Akabe cemresini taşlayan, ya da Akabe cemresini taşlayıp ziyaret tavafını yapan bir kişi de birinci tehallülü gerçekleştirmiş olur. Çünkü bu üç şey arasında sıraya uyma mecburiyeti yoktur. Ama sıraya uyulması daha faziletlidir. Buna göre önce Akabe cemresi taşlanmalı, sonra tıraş olmalı, en sonunda da ziyaret tavafı yapılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, ikinci tehallülden önce cinsel ilişkiye girmekle her ne kadar hac bozulmasa da bunu yapmak haramdır. Cinsel ilişkide bulunmak haram olduğu gibi bu ilişkinin ön hareketleri olan şehvetle öpme ve sarılma da haramdır. Bu gibi davranışlarda bulunanların fidye vermeleri gerekir. Çünkü haramlığın sebebi, şehevî yararlanmadır. Bu da bakmak ve temasta bulunmakla elde edilir. Bu hâldeyken mastürbasyon yapmak da haramdır. Ancak bunu yaparken meni akmazsa fidye vermek gerekmez.

Haccı bozulan kişinin bu ibadeti yarıda bırakmayıp sonuna kadar sürdürmesi gerekir. Bu durumda da ihramlının sakınması gereken şeylerden sakınılmalıdır. Haccı bozulduktan sonra ibadetini devam ettirirken fidye vermeyi gerektiren bir davranışta bulunursa yine fidye vermesi gerekir.

Cinsel ilişki sebebiyle bozulan haccın - bu nafile bir hac olsa bile - acilen ertesi sene kaza edilmesi, ayrıca haccı bozan cinsel ilişkiden dolayı kefaret verilmesi gerekir. Bu kefaret de kurban edilebilme şartlarını taşıyan bir devenin kesilmesidir. Deve alamayanın kurban edilmeye elverişli bir sığır kesmesi gerekir. Bunu da alamayanın, kurban edilmeye elverişli yedi tane davar kesmesi gerekir. Bunları da alamayan kişi, Mekke piyasasına göre bunların değeri kadar gıda maddesini Harem'deki fakirlerden üç veya daha fazla kişiye dağıtır. Gıda maddesi verirken de fıtır sadakası olarak verilmesi caiz olan gıda maddeleri verilmelidir. Gıda maddesi veremeyen kişi, her bir müd/yaklaşık 600 gramlık gıda maddesine karşılık olarak kefaret niyetiyle bir gün oruç tutar.

Bu anlatılanlar, cinsel ilişki sebebiyle haccı bozulan erkekleri ilgilendiren hükümlerdir. Kadınlara gelince, ihramlıyken cinsel ilişkide bulunmaları sebebiyle hacları her ne kadar bozulsa da kefaret vermeleri gerekmez. Haram olduğunu bilerek ihramlıyken kasten ve de kendi arzusuyla cinsel ilişkide bulunan kadın günahkâr olur.

Hanefi mezhebine göre cinsel ilişkiye giren iki tarafın da birer kurban kesmeleri gerekir. Aynı yerde birden fazla cinsel ilişkide bulunulursa sadece bir davar kesmek yeterli olur. Ama ayrı ayrı yerlerde cinsel ilişkide bulunulursa, her bir ilişki için bir davar kesmek gerekir.[1329]

[1329] Cezirî, Mezahib, I, 673.

FİDYE GEREKTİREN DURUMLAR

Bilindiği gibi ihramdaki hacıların bazı fiilleri işlemeleri yasaklanmıştır. Bu fiillerden bazısı işlendiğinde hac bozulur, bazısı işlendiğinde fidye vermek gerekir, diğer bazısı da işlendiğinde sadaka olarak gıda maddesi vermek gerekir.

Fidye, kurban edilebilme şartlarını taşıyan bir davarı kesmek veya altı fakire yiyecek vermek ya da üç gün oruç tutmaktır. Şunu da belirtelim ki; elbise giymek, başı örtmek, tıraş olmak, tırnak kesmek veya koku sürünmek durumunda ihramlı kişi dilerse bir koyun veya keçi keser yahut altı fakire birer fıtır sadakası miktarınca sadaka verir ya da üç gün oruç tutar. Mali durumu elverişli olsa bile bu muhayyerlik hakkından yararlanabilir. Fidye, şu davranışlardan ötürü gerekir:

1. Koku sürünmek. İhramlı bir kişi koku sürünürse fidye vermesi gerekir.

2. Gömlek, pantolon, mest, sarık veya bunlara benzer dikişli ya da vücudu saran bir giysiyi giyen kişinin fidye vermesi gerekir. Dikişli veya bedeni saran bir giysiyi giymek, şu şartlarda fidye vermeyi gerekli kılar:

a. Bunları giymenin fidye vermeyi gerektirdiğinin bilinmesi. Bu bilinmezse, giyilmeleri durumunda fidye vermek gerekmez.

b. Bu giysiler birinci tehallülden önce giyilmiş olmalıdır.

c. Bunları giyen kişi kendi serbest iradesiyle giymiş olmalı ve kendisi de mümeyyiz biri olmalıdır.

d. Bu giysileri giyen erkek olmalıdır. Çünkü kadınlar ihrama girerken üzerlerindeki elbiseleri zaten çıkarmazlar. Onların sadece yüzlerini açmaları vacip olur. Kadın, yüzüne temas eden bir örtü ile yüzünü örterse fidye vermesi gerekir. Şu da bilinmelidir ki, kadının eldiven takması, ceza olarak fidye vermesini gerektirir.

Kadının eldiven takması, Hanefi mezhebine göre ceza gerektirmez.

3. Vücuttaki saç ve tüyleri tıraş etmek, yolmak, tırnakları kesmek fidye vermeyi gerektirir. Saç veya tüylerin tıraş edilmesi veya makasla kesilip kısaltılması ya da usturayla kazıtılması yahut yakılması, ister tümünün isterse üç telden az olmamak kaydıyla bir kısmının giderilmesi, kişinin ister kendisinin ister başkasının gidermesi fark etmeyip aynı hükme tabidir. Yalnız bu da üç şartla fidyeyi gerektirir:

a. Saç veya tüylerin giderilmesi, kişinin kendi arzusuyla yapılmış olmalıdır. Kişi uyumaktayken rızası alınmadan saçı kesilirse veya başını bir şeyle kaşır da haberi olmadan saçının birkaç teli dökülürse hiçbir ceza gerekmez.

b. Saçın giderilmesi bir mazerete dayanmamalıdır. Ama bir mazeret sebebiyle, mesela kirpikleri uzayıp da bundan rahatsız olan kişi bu tüyleri giderirse fidye vermesi gerekmez. Bu hususta tüylerin baştaki saça ait olması şart değildir. Mazeret olmaksızın keyfi şekilde bedenindeki herhangi bir yerin üç tane tüyünü gideren kişinin fidye vermesi gerekir.

c. Saç veya tüyün giderilmesi asıl maksat olmalıdır. Mesela üzerinde tüy bulunan derisini soyan bir kişinin fidye vermesi gerekmez. Yine vücudundaki yara üzerinde bulunan tüyü gideren kişinin de fidye vermesi gerekmez.

4. Cinsel ilişkinin öncüsü olan öpme ve elleme, kadınlara yapıldığı takdirde abdesti bozar. İhramdan tam olarak çıkmadan, yani her iki tehallül gerçekleşmeden bu gibi işleri yapmak haram olup fidye vermeyi gerekli kılar. Şehvetle bakmak ve arada bir perde bulunarak öpmek, fidye vermeyi gerektirmez.

5. Mastürbasyon yapmak da haram olup fidye vermeyi gerektirir.

6. İster zeytinyağı ister hayvani yağ, isterse başka bir yağ olsun ve bu yağ da esanslı bir şey ile karışık olsun olmasın, bunlardan biriyle baştaki saçı, sakalı ve yüzün diğer tüylerini yağlamak, şu dört şartın gerçekleşmesi durumunda fidye vermeyi gerektirir:

a. Yağlanan organ, üzerinde tüy biten bir organ olmalıdır. Başında saç bitmeyen kel, başına yağ sürerse fidye vermesi gerekmez. Saçı dökülüp de hiç izi kalmamış olan kişi de kel hükmündedir. Saç bulunmayan çıplak yerleri yağlamakta sakınca yoktur. Sakalları bitmemiş gençler de yüz, yanak ve çenelerini yağlayabilirler. Başında yara bulunan kişi de onu içten yağlayabilir.

b. Yağlama eylemi kasıtlı olarak yapılmış olmalıdır. Bunu unutarak yapan kişi cezalı duruma düşmez.

c. Yağlanan kişi, bu işin ihramlıyken yapılmasının haram olduğunu bilmelidir. Bilmeyerek yapanın fidye vermesi gerekmez.

d. Yağlamayı yapan kişi, bunu kendi arzusuyla yapmış olmalıdır. İstemeden yapan kişinin fidye vermesi gerekmez.

İhramlıyken Avlanma Yasağının İhlal Edilmesi

Hacıların ihramdan çıkmadan avlanmaları caiz olmayıp cezayı gerektirir. Konuyla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّداً فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِه۪ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاك۪ينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَاماً لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِه۪ۜ

“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefaret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir.”[1330]

[1330] Mâide, 5/95.

Geyik veya yabani sığır gibi vahşi bir kara hayvanını avlayan veya bunları hedef olarak bir avcıya gösteren, ya da elinin altında bu türden bir hayvan bulunup da telef eden veya hastalanmasına sebep olan ihramlı kişi, iki şartla cezalı duruma düşer. Bu şartlar şunlardır:

1. Bu hayvan, ihramlı kişinin canına veya malına zarar veren bir hayvan olmamalıdır. Mesela sırtlan gibi.

2. Bu hayvan, ihramlı kişinin eşyasına pisleyen, yiyeceğini yiyen veya yol gitmesine engel olan, özetle ona zarar veren bir hayvan olmamalıdır. Mesela yol üzerinde yaygın vaziyette ve çok miktarda çekirge bulunur da bunları öldürürse ne değerini tazmin eder ne de onlardan ötürü fidye verir.

Avlanmadan ötürü cezalı duruma düşen ihramlı kişinin cezası şu şekilde açıklanabilir:

Avlanan hayvan, evcil hayvanlardan benzeri olan güvercin, kumru ve ev güvercini gibi bir hayvan ise, bir tanesi için bir koyun veya keçi kesilir.

Avlanan hayvan bir deve kuşu ise, onun için bir deve kesilir.

Avlanan hayvan yabani bir sığır veya eşek ise, onun için ehlî bir sığır kesilir.

Avlanan hayvan erkek bir geyik ise, onun için bir teke; dişi bir geyik ise onun için dişi bir keçi kesilir.

Avlanan hayvan bir ceylan ise, onun için küçük bir keçi kesilir.

Avlanan hayvan bir tavşan ise, onun için dişi bir oğlak kesilir.

Avlanan hayvan bir Arap tavşanı veya ada tavşanı ise, bunlardan her biri için dört aylık dişi bir oğlak kesilir.

Avlanan hayvan bir sırtlan ise, onun için bir koç; tilki ise, onun için bir koyun kesilir.

Avlanan hayvanla ilgili olarak hüküm belirten bir nakil yoksa, adaletli ve uzman iki kişi, avlanan hayvana şeklen benzeyen bir hayvanı emsal takdir ederler. Bu takdiri yaparken niteliklerde de eşitliği göz önünde bulundurmalıdırlar. Büyük için büyük, küçük için küçük, sağlıklı için sağlıklı, kusurlu için kusurlu olanı emsal olarak takdir ederler. Yalnız her ikisinin ayıp ve kusuru aynı cinsten olmalıdır. Mesela her ikisinin de birer gözlerinin kör olması gibi. Kusurlar ayrı cinsten olmamalıdır. Emsal takdirinde aynı şekilde şişmanlık, zayıflık ve gebelik durumları da göz önünde bulundurulmalıdır. Yalnız gebe olan kesilmez, değerince yiyecek ve gıda maddesi dağıtılır veya bu yiyeceklerin her yarım saı için bir gün oruç tutulur.

Avlanan hayvanın mislini takdir etmede şer'î bir nakil veya adalet sahibi kimselerin hükmü bulunmazsa, adaletli iki kişi onun değerini takdir ederek hükme bağlar. Bu konuda vacip olan fidye, üç şeyden birini yapmakla eda edilmiş olur.

Avlanan hayvanın misli olan bir davar ya kesilip eti Harem'deki yoksullara sadaka olarak dağıtılır, ya da fıtır sadakası olarak verilmesi caiz olan gıda maddelerinden satın alınarak yine Harem'deki yoksullara dağıtılır. Veya bu gıda maddelerinin her yarım saı için bir gün oruç tutulur. Bu, misli bulunan hayvanların avlanmaları durumunda söz konusu olan bir hükümdür. Güvercin dışındaki diğer kuşlarla çekirge gibi misilsiz hayvanlara gelince; bunları avlayan kişi, şu iki şeyden birini yapma seçeneğine sahiptir:

1. Bu hayvanların değerince gıda maddesini Harem'deki yoksullara sadaka olarak dağıtmak.

2. Gıda maddesinin her yarım saına karşılık bir gün oruç tutmak. Avcı ihramlı ise, avlanan hayvanın Harem dâhilinde veya dışında olması bu hükmü değiştirmez. Avcı ihramlı değilse bu hüküm, sadece Harem dâhilindeki avlanmayı ilgilendirir. Avcı eğer mümeyyiz ise, anılan hükümler işlerlik kazanır. Unutarak, hükmünü bilmeyerek, hata ederek veya zorlanarak da olsa mümeyyiz bir kişi avlanırsa, söz konusu hükümler işlemeye başlar.[1331]

Haccı bozmayacak derecede sakıncalı olan davranışlardan biri de, Harem'deki ot ve ağaçları kesmek veya koparmaktır. Harem'deki büyük bir ağacı kesen kişinin bir sığır kesmesi, küçük bir ağaç kesenin bir davar kesmesi, çok küçük bir ağaç kesenin ise o ağaç değerince sadaka vermesi gerekir.

Fidye olarak hayvan kesmesi gereken bir kişi dilerse o hayvanı kesip etini sadaka olarak dağıtır, dilerse değeri kadar gıda maddesi satın alıp sadaka olarak dağıtır veya dağıtacağı bu gıda maddesinin her yarım saına karşılık bir gün oruç tutar.

Harem'deki bir otu koparan kişi, eğer bu otun yerinde ot yeşertecekse ne fidye ne de tazminat verir. Eğer yolduğu otun yerinde ot yeşertmeyecekse, yolduğunun değerince sadaka vermesi gerekir.

Aşağıda sayacağımız şu hususlardan ötürü de, kurban edilmeye elverişli bir davar kesmek gerekir. Bunu yapacak güçte olmayan kişi, kurban yerine hacda iken üç gün, memleketine döndükten sonra da yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutmalıdır. Şöyle ki:

1. Temettu haccı yapan kişi bir kurban kesmelidir. Çünkü bu kişi, haccı umreden sonra yapmakla bir süre ihram yasaklarından muaf kalmıştır.

2. Kıran haccı yapan kişi de bir kurban kesmelidir. Çünkü bu da ifrad haccı yapmamıştır.

3. Cemrelere atması gereken taşlardan üç veya daha fazla sayıda eksik taş atan,

4. Mazereti olmadığı halde teşrik günlerinin gecelerinde Mina'da gecelemeyen,

5. Mazereti olmadığı halde Müzdelife'de gecelemeyen,

[1331] Cezirî, Mezahib, I, 680.

6. Mazereti olmadığı halde mikat mahallini ihramsız olarak geçen,

7. Mazereti olmadığı halde veda tavafını yapmayan,

8. Mahsur kalmaksızın Arafat vakfesini zamanında yapmayan kimselerin ceza olarak bir kurban kesmeleri gerekir.

Arafat vakfesini zamanında yapamayan kişi, kurban kesmekle birlikte umre yaparak ihramdan çıkar. Konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ فَاتَهُ الْحَجُّ فَعَلَيْهِ دَمٌ وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً وَلْيَحُجَّ مِنْ قَابِلٍ

"(Arafat vakfesini zamanında yapamadığı için) haccı fevt olan kişinin bir kurban kesmesi gerekir. (Bu kişi) haccını umreye çevirip (ihramdan çıksın) ve ertesi sene haccetsin."[1332]

Bu kişi, haccın Arafat vakfesi dışındaki amellerini ifa eder. Müzdelife ve Mina'da geceleme ile cemerata taş atma zorunluluğu kalmaz. Bundan sonra tavaf eder. Bayramdan önce sa'y etmemişse sa'yi yapar. İhramdan çıkma niyetiyle tıraş olur. Ertesi sene acil olarak bu haccı kaza etmesi gerekir.

Arafat vakfesini mazeret sebebiyle kaçırmış olan kişinin haccı nafile de olsa, kendisi muktedir olsa da olmasa da bu haccı kaza etmesi zorunludur. Kurbanı, vakfeyi kaçırmış olduğu senede değil, haccı kaza ettiği senede keser.

Cezalarda Muhayyerlik

Giyim, koku sürünme, tıraş olma ve tırnak kesme yasaklarını dem gerektirecek şekilde ihlal eden kimseye dem gerekir. Bu konuya esas alınan deliller şu âyet ile hadistir:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً اَوْ بِهٖٓ اَذًى مِنْ رَاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍۚ

"İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir."[1333]

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِي اللّٰهُ عَنْهم قَالَ أَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوِ انْسُكْ نَسِيكَةً

Sahabeden Ka'b b. Ucre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hudeybiye müsalahası esnasında Hz. Peygamber (s.a.s) yanıma geldi. Başımdaki bitler yüzüme dökülüyordu. Bana;

- *"Başındaki haşereler seni rahatsız ediyor mu?"* diye sordu. Ben,

- *"Evet"* deyince,

1332 a.g.e, III, 2345.
1333 Bakara, 2/196.

- *"Tıraş ol, üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur yahut bir kurban kes"* buyurdu.[1334]

Yukarıdaki ayet-i kerime ile hadis-i şerifi göz önünde bulunduran fukahaya göre, mazeretli veya mazeretsiz, bilerek veya bilmeyerek elbise giyen, koku sürünen; eşini şehvetle öpmek, okşamak ve sarılıp kucaklamak gibi davranışlarda bulunan, istimna yapan, tıraş olan veya tırnaklarını kesen ihramlı kimseler dem, üç gün oruç tutma ve altı fakire birer sadaka-i fıtır verme şıklarından birini seçmekte muhayyerdirler.[1335]

Hanefî bilginler, ayet ve hadisin ifade ettiği ruhsatı (yani dem, üç gün oruç tutma ve altı fakire birer sadaka-i fıtır verme cezalarından birini seçme muhayyerliğini) *"hastalık"* ve *"eza"* bulunması şartlarına bağlamışlardır. Dolayısıyla dem gerektiren bir ihram yasağını mazeretsiz olarak ihlal eden kimse muhayyer değildir, kendisine mutlaka dem gerekir.[1336]

Bilgisizlik, Unutma ve Zorlanmanın Cezalara Etkisi

Yasak olduğunu bilmeyerek, yanılarak veya unutarak tıraş olmak, tırnak kesmek ve kara hayvanlarını avlamak gibi yok etme (itlaf) türünden yasakları ihlal eden kimseye ceza gerekir.

Bilmeyerek, yanılarak veya unutarak koku sürünmek, elbise giymek ve cinsel ilişkide bulunmak gibi yararlanma (istimta) türünden olan yasakları ihlal eden kimse için ceza gerekmez. Kendisiyle zorla cinsel ilişkiye girilen ve saçı zorla tıraş edilen kimseye de ceza gerekmez.[1337]

> *Hanefi mezhebine göre ise, ister mazeretli, ister mazeretsiz olsun ihram yasaklarını ihlal etmek ceza gerektirir. Bu ihlaller sebebiyle ceza gerekmesi için; yapılan işin ihlal olduğunu bilerek veya bilmeyerek, kasten veya hatâen, zorlama ile veya ihtiyâri olarak, uykuda veya uyanık iken veya unutarak yapmak arasında fark yoktur. Ancak bu ihlallerin kasten yapılması günahtır. Bu itibarla cezanın dışında tövbe ve istiğfar etmek de gerekir.*

Cezaların Ödenme Zamanı ve Yeri

Hac ve umrede ihlal edilen bir kuralın cezasını ödemek için belirli bir zaman yoktur. Bu cezalar, ihlalin yapılışından sonra ömrün sonuna kadar her zaman ödenebilir. Ancak, cezaların bir an önce yerine getirilmesi efdaldir. Cezayı ölümüne kadar yerine getirmeyen veya bunu vasiyet etmeyen kimse günahkâr olur. Ölen kimse vasiyette bulunmamış olsa bile varislerin bu cezayı ödemeleri geçerli olur.

[1334] Ahmed b. Hanbel, IV, 241.

[1335] Nevevî, El-İzâh, s.476-477. Dimyatî, II, 324.

[1336] Abdülganî El-Mekkî, s.368.

[1337] Dimyatî, II, 326; Nevevî, VII, 361-364, 372, 404; Vehbe, Zuhaylî, III, 2307. Bk. İbn Mâce, Talak, 16, I, 659.

Oruç, sadaka ve bedel ödeme cezalarının belirli bir yeri yoktur, istenilen her yerde eda edilebilirler.

Ceza kurbanları ise (hac ile ilgili diğer kurbanlar gibi) ancak Harem bölgesinde kesilir.[1338]

Sadakaların ve kurban etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi şart değildir. Başka yerlerdeki yoksullara da verilebilir.

L. YAPILIŞINA GÖRE HACCIN ÇEŞİTLERİ

Yapılışına göre haccın; ifrad, temettu ve kıran olmak üzere üç çeşidi vardır:

1. İfrad

Kişinin hac mevsiminde kendi tarafına düşen mikatta hac için ihrama girmesi, hac menasikini bütünüyle tamamladıktan sonra da umre için ihrama girip umre yapmasıdır.

2. Temettu

Kişinin hac aylarında mikatta umre için ihrama girmesi, umreyi tamamladıktan sonra da Mekke'de hac için ihrama girmesi ve hac menasikini ifa etmesidir.

Temettu şeklinde hac yapan kimse eğer Mescid-i Haram ahalisinden değilse kurban kesmesi gerekir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْۜ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌۜ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ

"Hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum), ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir."[1339]

Uğradığı mikatı ihramsız olarak geçtikten sonra umre yapmak niyetiyle ihrama giren ve umre amellerini ifa ettikten sonra da hac için ihrama giren ve hac menasikini ifa eden kişi de temettu haccı yapmış olur. İhrama girme kastı olduğu halde mikatı ihramsız geçtiği için günahkâr olur ve ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir. Bu kişiye yine de mütemetti' (temettu yapan) denir. Çünkü umre ile hac ibadetleri arasında ihram yasaklarından muaf sayılma gibi bir fayda elde etmiştir.

3. Kıran

Kişinin mikat mahallinde hac ve umre için birlikte ihrama girmesi, aynı ihramda hac ve umre ibadetlerini birlikte ifa etmesidir. Bu kişi eğer Mekke'de ise ve orada hac ve umre için ihrama girerse kıran yapmış olur. Umre ihramına girmek için harem dışına çıkması gerekmez. Çünkü bu durumda umre, hacca tabi olup

---

[1338] Nevevî, El-İzâh, 490; Abdülganî El-Mekkî, 395, 423; Vehbe ez-Zuhaylî, III, 2329-2330.
[1339] Bakara, 2/196.

onun içine girmiş olur. Kişi ister hac aylarında olsun, ister olmasın önce umre için ihrama girer ve umre tavafına başlamadan da hac mevsimi başlar ve hac ihramına girerse kıran yapmış olur. Haccın umreye eklenmesi, önce de belirtildiği gibi kişinin umre tavafına başlamadan önce hacca niyet etmesi şeklinde olur. Ama umrenin hacca eklenmesi sahih olmaz, eklenirse de geçersizdir.

Temettu şeklinde hac yapana kıyas edilerek, kıran şeklinde hac yapan kimsenin de bir kurban kesmesi gerekir.

Kıran şeklinde hac yapan kimsenin hem umre hem de hac için bir tavaf ve bir sa'y yapması yeterlidir. Abdullah b. Ömer (r.a), Peygamber (s.a.s) Efendimizin bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

مَنْ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَجْزَأَهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَسَعْيٌ وَاحِدٌ عَنْهُمَا حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا

"Hac ve umre için birlikte ihrama giren (kıran haccı yapan) kimse için, her ikisinden tehallül edinceye (ihramdan çıkıncaya) kadar (hac ve umre için) bir tavaf ve bir sa'y yeterli olur."[1340]

Haccın yukarıda açıklanan üç çeşidinden en faziletlisi, ifrad şeklinde yapılanıdır. Çünkü Hz. Aişe (r.a) validemizin bildirdiğine göre sevgili Peygamberimiz (s.a.s), haccını ifrad şeklinde eda etmiştir.[1341]

İfrad haccının diğer hac çeşitlerinden daha faziletli olduğunu teyid eden hususlardan biri de, bu hac çeşidinde dem-i cübran (telafi kurbanı) olmayışıdır. Çünkü telafi kurbanı, yapılan hacdaki bir veya birkaç eksiklikten dolayı kesilmesi gereken bir kurbandır. Temettu veya kıran haccında bu kurbanın kesilmesi gerektiğine göre bu iki çeşit hacda bir veya birkaç eksiklik var demektir. Mesela bu hac çeşitlerinde birleştirilerek yapılan hac veya umre için iki defa değil de bir defa mikat mahalline gidilmektedir. Bu da bir eksikliktir ve bu eksiklik de kurban keserek telafi edilmektedir.

Diğer taraftan raşid halifeler de ifrad haccı yapmışlar ve hep haclarını hep bu şekilde yapmaya devam etmişlerdir.[1342]

Hanefi mezhebine göre ise haccın en faziletlisi kıran şeklinde yapılanıdır.

İfrad haccı, eğer o sene umre yapılır ise daha faziletli olur. Ama umre, hac yapılan seneden sonraya bırakılırsa, o takdirde ifrad haccının fazileti az olur. Çünkü umrenin, haccın ifa edildiği senede yapılmayıp daha sonraya ertelenmesi mekruhtur.

Kıran yapanın yalnızca hac menasikini ifa etmesi gerekir. Zira Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in aşağıda nakledeceğimiz ifadelerine göre kıran yapan kişinin hac ve umre için bir tavaf ve bir sa'y yapması yeterli olur:

[1340] Tirmizî, Hac, 102.
[1341] Müslim, Hac, 17.
[1342] Nevevî, El-Mecmu', VII, 142; Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 316.

"Hac ve umre ihramına giren kimseye, bunların ihramından çıkıncaya kadar her ikisi için bir tavaf ve bir sa'y yeter."[1343]

Hanefi mezhebine göre kıran yapan kişinin hem umre hem de hac amellerini hac ayları içinde aynı ihramla ayrı ayrı yapması gerekir.

Temettu yapanlarla kıran yapanların kurban kesmeleri gerekir. Bununla ilgili bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْۜ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌۜ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ

"Hacca kadar umreyle faydalanmak (temettu yapmak) isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam on gün oruç tutar. Bu (durum) ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir."[1344]

Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre temettu haccı yapanın kurban kesmesi gerekmektedir. Kıran haccı yapanın kurban kesme vecibesine gelince, bu da şu rivayete dayanmaktadır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَبَحَ عَنْ نِسَائِهِ الْبَقَرَ يَوْمَ النَّحْرِ وَكُنَّ قَارِنَاتٍ

Hz. Aişe (r.a)'den rivayet: *"Peygamber (s.a.s), Kurban bayramında eşleri için bir sığır kesti. Çünkü onlar kıran haccı yapmışlardı."*[1345]

Kıran veya temettu haccı yapanların kurban kesmeleri şu şartlar çerçevesinde vacip olur:

1. Kıran veya temettu yapan kişi, Mescid-i Haram ehlinden olmamalıdır. Mescid-i Haram ehlinden maksat, oradaki meskenler arasında meskeni bulunan kimse demektir. Haremin sınırları içinde bulunup da kıran veya temettu haccı yapan kimselerin kurban kesmeleri gerekmez.

2. Temettu haccı yapan kişinin umresi hac ayları içinde yapılmış olmalıdır. Hac aylarına girmezden önce umre ihramına giren kişi, bu umresini ister hac ayları girmeden önce tamamlamış olsun ister hac ayları içinde tamamlamış olsun kurban kesmesi gerekmez. Çünkü bu kişi, hac mevsiminde umre ile haccı birleştirmiş sayılmamakta ve haccını ifrad şeklinde ifa eden kimseye benzemektedir.

3. Hac ayları içinde umre yaptıktan sonra kişi, aynı senede hac ibadetini de yapmış olmalıdır. Hac ayları içinde umre yapan ama o seneden sonra başka bir senede hacceden veya hiç haccetmeyen kişinin kurban kesmesi gerekmez.

[1343] Tirmizî, Hac, 102.
[1344] Bakara, 2/196.
[1345] Buhârî, Hacc, 126, 356; Ebu Dâvûd, Menasik, 13, 23.

4. Temettu haccı yapan kişi, umre amellerini tamamladıktan ve ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmek için, umre ihramına girdiği mikata veya başka bir mikat mahalline geri dönmüş ve orada hac ihramına girmiş olmamalıdır.

Kıran haccı yapan da Mekke'ye girdikten sonra, Arafat'ta vakfe veya kudüm tavafı gibi bir ibadete başlamadan önce mikat mahalline dönmüş olmamalıdır.

Temettu haccı yapan kişi, hac ihramına girmek için mikata dönerse ceza kurbanı kesmesi gerekmez. Aynı şekilde kıran haccı yapan kişi de hac ve umre için birlikte ihrama girdikten veya haccı umreye ekledikten sonra herhangi bir mikat mahalline dönerse ceza kurbanı kesmesi gerekmez.

Temettu haccı yapanın kurban kesmesi, hac ihramına girdiği andan itibaren vacip olur. Bu vakitten önce keserse de sahih olur. Şu halde umreyi tamamladıktan sonra da temettu kurbanını kesebilir. Ama kurban bayramında kesmesi daha faziletlidir. Çünkü bu, dem-i cübran/ceza kurbanıdır. Diğer ceza kurbanlarında olduğu gibi bunda da bir vakit sınırlaması yoktur.

Kurbanlık hayvan bulamadığı veya bulup da parasını ödemekten aciz kaldığı veya rayiç bedelden daha fazla fiyat istendiği yahut kurbanlığa vereceği paraya ihtiyacı olduğu gerekçesiyle Haremde kurban kesmeye muktedir olmayan kişinin bütün bu durumlarda kurban kesmek yerine on gün oruç tutması gerekir. Bu on günün üçü hacda, yedisi de memlekete döndükten sonra tutulur. Hacdaki üç günün de hac ihramına girdikten sonra tutulması gerekir. Hac ihramına girmeden tutulursa geçerli olmaz. Ayrıca arefe gününden önce tutulması da sünnet gereğidir. Zira sünnete göre arefe günü oruçlu olmamak gerekir. Üç günlük orucun teşrik günlerinden sonraya ertelenmesi, günaha girmeye neden olur ve teşrik günlerinden sonra tutulması da kaza olur. Ancak bu ertelemeden dolayı kurban kesmek de gerekmez. Geri kalan yedi günlük orucunsa memlekete döndükten veya memlekete dönmeyip yeni ikametgâh edinilecek yere gidildikten sonra tutulması gerekir. Söz gelimi hacdan sonra memleketine dönmeyip Mekke'yi yurt edinen kişi, bu yedi günlük orucu Mekke'de tutar. Şunu da söylemek gerekir ki, hac menasiki tamamlandıktan sonra memlekete dönülürse orada tutulan bu yedi günlük oruç geçerli olur. Ama tavaf ve sa'y yapmadan memleketine dönen kişinin orada bu orucu tutması geçerli olmaz. Fakat hac amellerinden olan tıraşı olmadan memleketine dönen kişinin, memleketinde tıraş olduktan sonra bu orucu orada tutması sahih olur.

M- UMRE BAHSİ

A. Tanımı

Sözlükte ziyaret anlamına gelen umre, dinî bir ıstılah olarak özel bir şekilde Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmektir.

B. Hükmü

Umre, ömürde bir kez yapılması farz-ı ayn olan bir ibadettir. *(Hanefi mezhebine göre umre farz olmayıp müekked sünnettir.)* Hac ve umre ile ilgili bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ

"Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın."[1346]

Bu ayet-i kerimede hem haccı hem de umreyi, bütün şart ve rükünleriyle yerine getirmemiz emredilmektedir. Umrenin farzlığını bildiren bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَي عَنْهَا قَالَتْ : يَارَسُولَ اللّٰهِ هَلْ عَلَي النِّسَاءِ مِنْ جِهَادٍ ؟ قَالَ : نَعَمْ عَلَيْهِنَّ جِهَادٌ لَا قِتَالَ فِيهِ . اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

Hz. Aişe (r.a) sordu:

– Ey Allah'ın Resûlü! Kadınlar üzerine cihad farz kılınmış mıdır?

Resulullah (s.a.s) buyurdu:

– Evet. Onlar için savaşsız bir cihad vardır. (O cihad da) hac ve umredir."[1347]

Ebu Rezin el-Ukaylî'den rivayet edilen şu hadis-i şerif de umrenin farz bir ibadet olduğunu göstermektedir:

عَنْ أَبِي رَزِينٍ الْعُقَيْلِيِّ أَنَّهُ أَتي النَّبِيَّ صلعم فَقَالَ: إنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ لَايَسْتَطِيعُ الْحَجَّ وَلَاالْعُمْرَةَ وَلَاالظَّعْنَ . قَالَ: حُجَّ عَنْ أَبِيكَ وَاعْتَمِرْ

Ebu Rezin el-Ukaylî Hz. Peygambere gelerek; *"Babam çok yaşlı. Ne hacca, ne umreye, ne de yolculuğa güç yetirebiliyor. (Onun için ne yapabilirim?)"* dedi. Hz. Peygamber (s.a.s) ona şu cevabı verdi: *"Baban adına hac ve umre yap."*[1348]

C. Şartları

Umrenin şartları, haccınkiyle aynıdır. Bu şartlar hac bahsinde anlatıldığı için burada tekrarlanmasına gerek görülmemiştir.

D. Rükünleri

Umrenin rükünleri beş tanedir:

1. İhrama girmek.
2. Kâbe'yi tavaf etmek.
3. Safa-Merve arasında sa'y etmek.

[1346] Bakara, 2/196.
[1347] İbn Mâce, Menasik, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 165.
[1348] Tirmizî, Hac, 87; Ebu Dâvûd, Menasik, 25.

4. Tıraş olmak.
5. Bu rükünler arasında tertibe uymak.

Hanefi mezhebine göre umrenin sadece bir rüknü vardır ki o da tavafın dört şavtının yapılmasıdır.

E. Mikatı

Umrenin zamanî ve mekânî olmak üzere iki çeşit mikatı vardır. Zamanî mikatı, senenin tamamıdır. Yani senenin her gününde ve gecesinde umre için ihrama girilebilir. Yalnız hac ihramında bulunan kişinin umre için ihrama girmesi sahih olmaz. Kişi, hac menasikini tamamladıktan sonra ihrama girebilir.

Hanefi mezhebine göre arefe günü zevalden önce ve sonra umre için ihrama girmek tahrimen mekruhtur. Kurban bayramının dört gününde de aynı durum söz konusudur.

Umrenin mekânî mikatına gelince bu, daha önce de açıklandığı gibi hac mikatının aynısıdır. Yalnız ister yerlisi ister yabancısı olsun, Mekke'de bulunanların umre mikatı, hillin en yakın bölgesidir. Yani Harem sınırları dışındaki yerdir. Mekke'de bulunanlar için umrenin en faziletli mikatı Cirane'dir. Cirane, Mekke ile Taif arasında bir yerdir.

Hanefi mezhebine göre ise en faziletli umre mikatı, Mekke'de bulunanlar için Tenim'dir.

Mekke'de bulunan bir kişi Harem sınırları dışına çıkmadan içeride umre ihramına girerse ihrama girişi sahih olur. Ama umre mikatına gitmediği için bir ceza kurbanı kesmesi gerekir. Tavaf ve sa'y yapmadan Harem dışına çıkıp mikata giderek orada ihrama giren kişi ceza kurbanı kesmekten kurtulur.

Çok sayıda umre yapmak menduptur. Ramazanda umre yapmaksa müekked sünnettir. Abdullah b. Abbas (r.a)'tan rivayet edilen bir hadiste, Ramazan ayında yapılan bir umrenin hac kadar sevap kazandıracağı bildirilmektedir:

عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً

"Ramazanda yapılan bir umre bir hacca bedeldir."[1349]

F. Umrenin Vacipleri, Sünnetleri ve Umreyi Bozan Şeyler

Haccın vacipleri ve sünnetleri, umrenin de vacipleri ve sünnetleridir. Kısaca denebilir ki; farzlar, vacipler, sünnetler, haramlar, mekruhlar, ifsad edici şeyler ve ihsar bakımından umre de hac gibidir. Bu bakımlardan umre hac gibi olmakla beraber, şu hususlarda umre hacca benzememektedir:

Hacda Arafat vakfesine zamanında ulaşamama anlamına gelen fevat, umrede söz konusu değildir.

1349 Buhârî, Umre, 4; Müslim, Hac, 221-222; Ebu Dâvûd, Menasik, 79.

Umre için Arafat vakfesi, Müzdelife'de ve Mina'da gecelemek, cemerata taş atmak yoktur.

Umrede kudüm tavafı ve hutbeler yoktur.

Umrenin mikatı herkes için harem dışındadır. Ama hacda böyle değildir. İhram bahsinde de anlatıldığı gibi hac için Mekkelilerin mikatı, Harem'dir.

G. Umrenin Yapılışı

Umrenin yapılış keyfiyeti maddeler halinde kısaca şöyle açıklanabilir:

1. Umre yapacak erkek ve çocuklar üzerlerindeki tüm günlük giysi ve ayakkabılarını çıkarıp izar ve ridaya bürünür, terliklerini giyerler. Kadınlarsa izar ve ridaya bürünmeksizin normal günlük giysi ve ayakkabıları ile ihrama girerler. Umre yapacak olan kimseler, ihrama girerken imkân varsa gusleder ve ihram için sünnet olan iki rekât ihram namazı kılar.

2. Mikat yerinde niyet ederek ihrama girerler. İhrama girmek umrenin rükünlerindendir. İhrama mikatta girmekse vaciptir. İhrama girerken telbiye getirilir. Telbiye getirmek ise sünnettir.

3. Kâbe-i Muazzama'nın etrafında yedi şavt dönerek umre tavafı yapmak. Bu tavaf umrenin rüknüdür. Bu tavafta iztıba ve remel yapılması sünnettir. Keza tavaf esnasında dua ederek Hacerü'l-esved'i istilam etmek veya kalabalık ise uzaktan işaretle selamlamak sünnettir.

4. Makam-ı İbrahim'in gerisinde eğer orası müsait değilse Harem'in herhangi bir yerinde iki rekât tavaf namazı kılmak sünnettir.

5. Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y etmek, umrenin rükünlerindendir. Sa'ye mahsus sünnetleri yerine getirmeli ve duaları da ihmal edilmemelidir.

6. Sa'y tamamlandıktan sonra Merve'de veya başka bir mekânda saçlar tıraş edilir veya ucundan biraz kesilerek kısaltılır. Bunu yapmak umrenin rükünlerindendir. Saçlar tıraş edilir veya kısaltılırsa umre sona ermiş ve ihramdan çıkılmış olur.

H. Umre mi Yoksa Nafile Tavaf mı Daha Faziletli?

Hac ibadeti sırasında Mekke-i Mükerreme'de bulundukları müddet zarfında insanlar birbirlerinden etkilenerek âdeta umre yapma yarışına girmektedirler. Böyle yapmakla da vakitlerinin çoğunu umre mikatları yolunda harcamakta ve Mescid-i Haram'da tavaf yapmaya yeterince zaman ayıramamaktadırlar. Üstelik bu şekilde fazla miktarda umre yapmanın, nafile tavaf yapmaktan daha faziletli olduğuna inanmaktadırlar. Ömer b. Abdülaziz (rh.a), Medine-i Münevvere'de Enes b. Mâlik (r.a)'e, Mekke-i Mükerreme'ye dışarıdan gelen kimselerin tavaf yapmasının mı yoksa umre yapmasının mı daha faziletli olduğunu sorduğunda Enes (r.a), bunların tavaf yapmalarının daha faziletli olacağını söylemiştir.[1350]

[1350] Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah Muhibbüddin Et-Taberi, 'Avâtifü'n-Nusre Fi't-Tavafi ve'l-Umre, Dâru'l-Muğni Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad, 1428 H. s.69.

Ayrıca tavaf, şu özellikleri sebebiyle umreden daha faziletli olmaktadır:

Tavaf, namaz kılma yeri olan mescide bağlı kalmayı gerektirir. Bu sebeple de tavaf eden kişi, itikâftaki kimseyle benzeşmektedir. Şüphesiz itikâf, Müslümanın yapmayı hedeflediği sünnet bir ibadettir. Bu durum, umrenin sadece tavaf bölümünde görülebilmektedir. Oysa bu, tavafın bütün safahatında yaşanabilen bir durumdur.

Tavafın sahih olması için, tavaf edenin ve tavaf edilen yerin temiz olması şarttır. Tamamında temizlik şart koşulan ibadetin, bir kısmında şart koşulan ibadetten daha faziletli olması gerekir.

Tavafın çokça yapılmasının müstehaplığı konusunda ihtilaf edilmemiştir. Ancak bazı fakihler kerahet vakitlerinde tavaf yapmanın mekruh olacağını söylemişlerse de mezhebimize göre böyle bir mekruhluk söz konusu değildir. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Zübeyir b. Avvam gibi sahabiler de bu görüştedirler.

Sahabe ve tabii fakihlerinden herhangi birinin aynı günde veya birbirini takip eden günlerde mükerrer umre yaptığına dair bir bilgi bize ulaşmış değildir. Oysa bu iki kuşak âlimlerinin Mekke-i Mükerreme'de bulundukları müddet zarfında çokça namaz kılıp tavaf ettiklerine dair haberler bize ulaşmıştır.

Resulullah (s.a.s), hicretten sonra defalarca Mekke-i Mükerreme'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinden birini de Hudeybiye senesinde yapamadığı umresini kaza etmek için gerçekleştirmişti. Bu ziyaretinde birden fazla umre yapmış değildir. Ama çokça tavaf etmiş, hatta üç tavafı birleştirerek yapmış ve sonunda altı rekât tavaf namazı kılmıştır. Fetih senesinde Mekke-i Mükerreme'de birkaç gün kaldığı halde umre yapmamıştır. Ancak Huneyn savaşından sonra Medine-i Münevvere'ye dönmek istediğinde Cirâne'de ihrama girerek geceleyin umresini yapmış, sonra da ertesi sabah dönüş yoluna koyulmuştur.

Zamanlar ve mekânlar amellere fazilet kazandırırlar. Tavafın başlangıç, devam ve bitim yeri haremdir. Umrenin başlangıç yeri ise harem dışı hill bölgesidir. Harem, hillden daha faziletli ve üstündür. Dolayısıyla tavaf umreden daha faziletli ve üstündür.

Tavaf, Allah ile kulları arasında elçilik görevi yapmakta olan ve gökteki beyt-i mamurun etrafında dönen meleklerin bir çeşit ibadetidir. İnsanlar tavaf etmekteyken bu bakımdan meleklere benzemektedirler. Bu da tavafı, fazilet bakımından umreden üstün kılan özelliklerden biridir.[1351]

[1351] Muhibbüddin Et-Taberi, 'Avâtifü'n-Nusre Fi't-Tavafi ve'l-Umre, 71-79.

N. HEDY BAHİSLERİ

A. Tanımı

Hedy, Harem-i Şerif'e hediye olarak gönderilip, orada kesilen kurbanlık hayvan demektir. Hedyin bedeni bir eksikliği olmayan, görünümü güzel ve semiz hayvanlardan seçilmesi müstehaptır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَٓائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

"Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."[1352]

Hedy olarak kesilecek hayvanın, kurbanlık vasıflarını taşıyan hayvanlardan olması şarttır. Buna göre develerden beş yaşını doldurup altıncı yaşına girenler, sığırlardan iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girenler, koyunlardan bir yaşını doldurup ikinci yaşına giren ya da ön dişleri düşmüş olup bir yaşını tamamlamış olanlar gibi gösterişli ve semiz olanlar, keçilerden de iki yaşını tamamlamış olanlar hedy olabilirler.

Hanefi mezhebine göre bir yaşını tamamlamış olan keçiler de hedy olabilirler.

Hedy, adakta bulunma dışında bir yolla vacip olmaz. Bir kimse hedy kesme adağında bulunursa bu adağını yerine getirmesi vacip olur. Kurban edilebilecek hayvanlardan bir tür hayvan hedy etme adağında bulunursa o türden bir hayvanı hedy olarak kesmesi vacip olur. Ya da *"Şu hayvanı…"* diyerek bir hayvanı aynı ile hedy olarak kesmeyi adarsa o hayvanın kendisini hedy olarak kesmesi gerekir. Adakta bulunma sebebiyle sahibinin mülkiyetinden çıkıp fakirlerin mülkü hâline geldiği için, artık o hayvanı kesmemek veya satmak gibi bir tasarrufta bulunamaz.

Tatavvu/nafile olarak kesileceği söylenen hedy, adakta bulunulmadığı için sahibinin mülkü olmakta devam eder. Böyle bir hayvan doğuracak olursa yavrusu sahibinin mülkü olur. Sahibi dilerse onu satabilir. Ama adak hedyi doğuracak olursa, yavrusu da anası gibi adak hükmünde olup onunla birlikte kesilmesi gerekir. Adak hedyinin sütü içilmez. Ancak yavrusunun ihtiyacından fazla olursa içilebilir. Bu konudaki rivayetlerden biri şöyledir:

عَنْ زُهَيْرِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: سَمِعْتُ الْمُغِيرَةَ ابْنَ حَذَفٍ الْعَبْسِيَّ سَمِعَ رَجُلًا مِنْ هَمْدَانَ سَأَلَ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ رَجُلٍ اشْتَرَى بَقَرَةً لِيُضَحِّيَ بِهَا فَنُتِجَتْ فَقَالَ لَا تَشْرَبْ لَبَنَهَا إِلَّا فَضْلًا وَإِذَا كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ فَاذْبَحْهَا وَوَلَدَهَا عَنْ سَبْعَةٍ

Züheyr b. ebi Sabit dedi ki: Muğire b. Hazf el-Absî, kurban kesmek üzere bir inek satın alan ancak bu ineği doğum yapan Hemedanlı bir adam, ne yapması

[1352] Hac, 22/32.

gerektiğini Hz. Ali (r.a)'ye sormuştu. Adam, Hz. Ali (r.a)'nin verdiği cevabı kendisine şöyle nakletmişti:

"Sütünü içme. Ancak artanı içebilirsin. Kurban bayramı olunca da ineği ve yavrusunu yedi kişi adına kesersin."[1353]

Beraberinde adak veya tatavvu hedyi bulunan hacı veya umreci ihsarlı duruma düşecek olursa tıpkı ihsar kurbanında olduğu gibi, ihsarlı duruma düştüğü yerde bu hedyini kesebilir. Hedyi kesmek için Mekke haremi dâhilinde belirli bir yer tayin edilmiş ise hedyin orada kesilmesi gerekir. Ama böyle bir belirleme yapılmış değilse, haremin herhangi bir yerinde kesilebilir.

Sahibinin kusuru olmaksızın hedy telef olursa, sahibinin onu tazmin etmesi gerekmez. Ama sahibinin kusuru sebebiyle adak hedyi telef olursa, sahibinin onu tazmin etmesi gerekir.

B. Hedyin Çeşitleri

Üç çeşit hedy vardır:

1. Temettu veya kıran haccı yapanların kestikleri hedy (Dem-i cübran). *Hanefiler buna şükür kurbanı derler.* Hac veya umredeki vaciplerden birinin terki dolayısıyla kesilmesi gereken hedy de bu kısma dâhildir.

2. Adak hedyi. Bu, adaktan dolayı kesilmesi vacip olan hedydir.

3. Tatavvu hedyi. Bu da ihramlı kişinin teberru mahiyetinde kesmiş olduğu nafile hedydir.

C. Hedy Kesmenin Yeri ve Zamanı

Adak dolayısıyla kesilmesi vacip olan hedy ile mendup olan hedyin kesim zamanı, Kurban bayramının birinci günü güneşin doğmasını müteakip bayram namazının kılınması ve normal olarak iki hutbenin okunmasının hemen ardından başlar ve bayramın dördüncü günü güneşin batışına kadar devam eder. Bu süre içinde geceleri ve gündüzleri kesmek caizdir. Ancak bir zaruret olmadan geceleri kesmek mekruhtur. Söz gelimi yoksullar geceleyin yiyecek sıkıntısı duyarlarsa o takdirde hedyi geceleyin kesmek mekruh olmaktan çıkar. Bayram sona erdiği halde kesilmemiş olan adak hedyinin kaza olarak kesilmesi gerekir. Adak olmayan hedy ise, kesim vakti geçmiş olduğundan bayramdan sonra artık kesilmez. Kesilirse hedy olarak değil, sadece et yemek için kesilmiş olur.

Hac fiillerinden sakıncalı birini yapmak nedeniyle kesilmesi vacip olan hedye gelince bunun kesim vakti, sebebinin vukuundan yani sakıncalı fiilin işlenmesinden sonradır. Yalnız Arafat vakfesine zamanında yetişememek anlamındaki fevat kurbanı bundan istisna olarak, haccın kaza edilmesi zamanında kesilir.

[1353] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 388.

Temettu haccı yapan kişinin kesmesi gereken hedyin kesim zamanı, hac ihramına girme vaktidir. Umre tamamlandıktan sonra henüz hac ihramına girmeden de bu hedy kesilebilir.

Hanefi mezhebine göre temettu hedyinin Kurban bayramından önce kesilmesi caiz değildir.

Bu hedyin kesiminin son vakti tercih edilen kuvvetli görüşe göre bayramın son günü güneş batıncaya kadardır. Fakat bu kurbanın kesiminin son vakti olmadığı görüşünde olan âlimler de vardır.[1354] Ama en faziletlisi, Kurban bayramında kesilmesidir.

Hedyin kesim yeri Harem'dir. Başka yerde kesilmesi caiz değildir. Haremin sınırları içinde olduktan sonra her yerde kesilebilir. Yalnız umre yapan kişinin hedyini Mekke'de kesmesi sünnettir. Çünkü onun ihramdan çıkış yeri orasıdır. Mekke'de en faziletli kesim yeri Merve'nin yanıdır. Ancak günümüzde oralarda kesim imkânı kalmamıştır.

Mahsur kalmış ihramlı kişinin ihramdan çıkma hedyini keseceği yer, mahsur kaldığı yerdir. Ama en faziletlisi, onun bu hedyi Harem'e gönderip orada kestirmesidir.

Hacıların hedyi Mina'da kesmeleri sünnettir. Çünkü onların ihramdan çıkış yeri Mina'dır.

D. Hedyin Etinden ve Diğer Kısımlarından Yararlanmak

Vacip olsun tatavvu olsun hedyin herhangi bir kısmını sahibinin satması caiz değildir. Tatavvu hedyi dışındaki hedyin, derisine varıncaya kadar tamamını sadaka olarak dağıtmak vaciptir. Sahibinin hiçbir şekilde ondan yararlanması caiz değildir. Bazı ihram yasaklarının ihlali, haccın bazı vaciplerinin terki sebebiyle kesilen hedyler ile kıran ve temettu haccı için kesilen hedyler bu cümledendir. Sahipleri hiçbir şekilde bunlardan yararlanma hakkına sahip değildirler.

Hanefi mezhebine göre kıran ve temettu hedylerinin etini sahipleri yiyebilir. Tıpkı udhiye kurbanında olduğu gibi bunların etlerinden dost ve ahbaplarına –zengin de olsalar– ikramda bulunabilir.

Tatavvu hedyine gelince, sahibi bundan yararlanabilir; etini yiyebilir, derisini kullanabilir, bir kısım etini ve yağını yanında alıkoyabilir. Ama az da olsa etinin bir kısmını Haremdeki fakirlere dağıtması vaciptir.

E. Hedyin Şartları

Hedyin, kurban olma yeterliliğine mani bütün kusurlardan salim olması şarttır. Bir veya iki gözü kör, kemiklerinde ilik kalmayacak derecede zayıf, kendi cinsinden olan bir hayvanın yürüyüşüne benzer bir şekilde yürüyemeyecek derecede

[1354] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 733.

topal, hastalığı belirgin bir şekilde görünen hasta ve benzeri ayıp ve kusurları olan hayvanlar hedy edilemezler.

O. İHSAR VE FEVAT

İhsar

Sözlükte mani olmak, engellemek manasına gelen ihsar, hac ıstılahında ihramlı kişiyi Mekke'ye gitmek, hac veya umre menasikini ifa etmek ve ihramın gereklerini yapmaktan engellemektir.

Fevat

İhramlı kişinin belirlenen zaman diliminde Arafat vakfesini yapamayışıdır. Hacı adayı Kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar Arafat vakfesini yapamazsa, haccı kaçırmış olur. Yalnız kıran haccı için ihramdaysa bir hedy kesmesi vacip olur.

Arafat vakfesini kaçıran kişinin umre yaparak ihramdan çıkması gerekir. Yalnız bu kişi vakfe dışındaki hac amellerini ihramdan çıkma niyetiyle yapar; tavaf eder. Daha önce yapmamış ise sa'yini yapar. Haccı kaçırmış olduğu için Mina ile Müzdelife'de gecelemez, cemerata taş atmaz. Umre niyeti olmaksızın tıraş olur. Yapılan bu umre, farz olan umrenin yerine geçmez. Kaçırılan bu hac ertesi sene kaza edilir[1355] ve bir kurban kesilir.

Kıran haccının ihramındayken Arafat vakfesini kaçıran kişinin;

a. Vakfeyi kaçırma kurbanı,

b. Kıran kurbanı,

c. Kaza kurbanı olmak üzere üç kurban kesmesi gerekir.

İhsarın Sebepleri

Hac ve umreyi tamamlamaya engel olan ihsarın sebepleri şöyle sıralanabilir:

1. Düşmanın, ihramlı kimselerin hac ibadetlerini tamamlamalarına engel olması. Böyle bir durumla karşılaşan ihramlı kimse eğer düşmanla vuruşmadan hac menasikini tamamlayabilecekse, ihramdan çıkması caiz olmaz. Düşman kendisinden mal veya para isterse, düşmanın istediğini vermesi ve hac ibadetini yapmaya devam etmesi gerekir. Ancak düşman gayrimüslim ise ve hacı adaylarının arasında küçük çocuklar da bulunduğu takdirde, istediği mal veya parayı düşmana vermek mekruhtur. Hac ibadetine engel olanlar Müslüman iseler, istedikleri mal veya parayı onlara vermek mekruh değildir.

Hacı adaylarını hac ibadetini yapmaktan engelleyen düşman gayrimüslim ise, hacı adaylarının güçleri yetiyorsa düşmanla vuruşmaları daha faziletli ve evlâdır. Böyle yapmakla da hacı adayları hem cihad edip İslam'ı aziz kılmış, hem de hac ibadetlerini eda etmiş olurlar.

[1355] Cezirî, Mezahib, I, 703.

2. Hacı adayının borçluluk veya başka bir sebeple hapsedilmiş olması. Borçlu bir kimse hac için ihrama girer ama daha sonra alacaklısı onu ödemediği borcu sebebiyle hapseder ve kendisinin borcunu ödeme imkânı varsa, hapsedilme sebebiyle ihramdan çıkması caiz olmaz. Aksine borcunu ödeyerek hapisten çıkması ve hac ibadetini tamamlaması gerekir. Hapiste iken haccın zamanı geçerse, ihsar olmaksızın haccı kaçıran (fevt eden) kimseler hükmünde olur. Dolayısıyla Mekke'ye giderek umre amellerini yapıp ihramdan çıkması, ayrıca yapamadığı haccını kaza etmesi ve bir de kurban kesmesi gerekir.

İhramlı kişi haksız yere hapsedilmiş veya borcu ödeyemediği kadar büyük bir meblağ tutmakta ise, ihramdan çıkması caiz olur.

3. Kadının ihsarlı duruma düşmesi. Kocasından izin almadan kadının ihrama girmemesi gerekir. Kişinin kendi karısıyla birlikte haccetmesi müstehaptır. Kadın haccetmek ister de kocası kendisine bu hususta izin verir ve o da bu izin üzerine hac ihramına girerse, artık bundan sonra farz da olsa nafile de olsa haccını tamamlamasına kocasının imkân tanıması gerekir.

Kocasından izin almadan bir kadın hac veya umre ihramına girerse kocası, onu bu ibadetini yerine getirmekten menedebilir; ihramdan çıkmasını isteyebilir. Kadının yapmaya başladığı haccın farz veya nafile olması bu hükmü değiştirmez. İhramdan çıkmasını kocasının istemesi üzerine kadın, tıpkı ihsarlı kimseler gibi kurban kesip saçını keserek ihramdan çıkar.[1356]

4. Nafile hacda ebeveynin izin vermesi. Anne-baba, evladını nafile haccetmekten menetme hakkına sahiptirler. Kendilerinden izin almadan nafile hac için ihrama girmiş olan evladı, anne babası ihramdan çıkarma hakkına sahiptirler.[1357]

5. Hastalık. Hac veya umre ihramında bulunan bir kimse hastalanırsa, hac veya umre amellerini tamamlamadan sırf hastalık sebebiyle ihramdan çıkması caiz olmaz. Ancak ihrama giriş esnasında *"Hastalandığımda ihramdan çıkarım"* diyerek böyle bir durumda ihramdan çıkmayı şart koşmuş ise ihramdan çıkabilir. Çünkü ihramdan çıkmakla çekmekte olduğu hastalık eziyetinden kurtulamayacaktır. Aksine bu durumda iyileşinceye kadar sabretmesi gerekir. Hastalanan kişi eğer umre ihramında ise, umresini tamamlamalıdır. Eğer hac ihramında olup Arafat vakfesine ulaşamadığı için haccı fevt olmuş ise, umre yaparak ihramdan çıkar ve haccını daha sonra kaza eder.

İhramlı kişi yolunu kaybeder veya yol azığı ile harçlığını kaybederse sırf bu sebepten ötürü ihramdan çıkması caiz olmaz. Aksine sabretmesi ve yukarıda açıklanan hasta kimsenin takip etmesi gereken yolu takip etmelidir.[1358]

[1356] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 776.
[1357] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 777.
[1358] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 301-302.

İhsarla İlgili Bazı Hükümler

İhsar, Arafat vakfesinden önce olacağı gibi, bu vakfeden sonra ve ziyaret tavafından önce de olabilir. İhsar, hac ihramında bulunan kişiyi tavaf için Kâbe'ye gitmekten veya vakfe yapmak için Arafat'a gitmekten ya da sa'y yapmak için Safa'ya gitmekten menetmekle meydana gelebilir. Minâ'da gecelemekten ve cemerata taş atmaktan menetmekle ihsar meydana gelmez. Cemerata taş atamayan veya Minâ'da geceleyemeyen kimse, bu eksikliği kurban keserek telafi etme imkânına sahiptir.

Düşman Mekke yolunu tutar da hac ihramına girmiş kimseleri oraya gitmekten meneder ancak Mekke'ye uzak veya yakın alternatif bir yol bulunabilirse hacı adaylarının ihsar sebebiyle ihramdan çıkmaları caiz olmaz. Aksine alternatif yoldan Mekke'ye gidip hac menasikini ifa etmeleri gerekir. Alternatif yola koyulur da bu yol uzunluğu sebebiyle zamanında Arafat'a ulaşamaz ve vakfe görevini yerine getiremezse, fevat durumu meydana gelmiş olur. Bu durumda umre yaparak hac ihramından çıkar ve haccını kaza etmesi de gerekmez. Çünkü bu durumda kendisinin bir kusuru söz konusu değildir. İhramlı bir kimse ihsarla karşılaştığında zaman eğer müsaitse ihramdan çıkmayıp beklemesi, ama zaman dar ise beklemeyip ihramdan çıkması daha faziletli olur.

Umre ihramında bulunan kimsenin de ihsarlı duruma düşmesi halinde, hac ihramındaki kimse gibi ihramdan çıkması caizdir.

Hac için ihramda bulunan bir kimse Arafat vakfesinden önce ihsarlı duruma düşer de ihramlı olarak bekler ve nihayet Arafat vakfesinin zamanı geçerse şöyle yapar:

a. Tavafı, sa'yi ve tıraşı ile umre yaparak ihramdan çıkma imkânı varsa, bu yolu seçmelidir. Böyle yaptıktan sonra da, fevat durumu ile karşılaşıp Arafat vakfesini kaçıran kimse gibi haccını kaza etmesi ve bir de fevat kurbanı kesmesi gerekir.

b. Karşılaşılan ihsar durumu sona ermez ve umre yapmaya dahi imkân tanınmaz ise, ihsar kurbanını keserek ihramdan çıkar; ayrıca haccını kaza etmesi ve bir de fevat kurbanı kesmesi gerekir.[1359]

İhsar konusunda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُ۫سَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُۜ

"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[1360]

[1359] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 778.
[1360] Bakara, 2/196.

Ayet-i kerimeden açıkça anlaşıldığı gibi ihsarlı duruma düşen kimse, eğer ihramdan çıkmak istiyorsa kendisine kolay gelen bir kurban kesmelidir. Çünkü başlı başına ihsar, kurban kesmeyi gerektirmez. İhsarlı kimse eğer ihramdan çıkmak isterse kurban kesmekle yükümlü olur. Bu ayet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Hicretin 6. senesinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz 1400 kadar sahabesiyle birlikte umre için ihrama girmişti. Hudeybiye'ye vardığında müşrikler karşısına çıkmış ve Mekke'ye girmesine engel olmuşlardı. Bu sebeple ihsarlı duruma düşmüş ve yukarıdaki ayet-i kerime nazil olmuştu. Ayet nazil olunca da Peygamberimiz (s.a.s) kurban keserek ihramdan çıkmıştı. Sahabe-i kiramdan Misver b. Mahreme (r.a) bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur: Umre için ihramda bulunan Resulullah (s.a.s), Hudeybiye'de müşrikler tarafından ihsara maruz bırakıldığında, sahabilerine şu talimatı vermişti:

قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا

"Kalkın, kurban kesin; sonra da ihramdan çıkın."[1361]

İhsarlı kimsenin ne kadar süreyle ihramda kalacağı belli değildir. Uzun süre ihramda kalması kendisine sıkıntı verir. Oysa Yüce Allah dinde üzerimize hiçbir güçlük yüklemiş değildir.[1362] Bunun içindir ki eğer ihramdan çıkmak istiyorsa, ihsar kurbanı keserek tıraş olup ihramdan çıkabilir.

Hac ihramında bulunan bir kimse hastalanma, düşman engeli veya bir yöneticinin haksız yere, ya da hacı adayının ödeyemediği bir borç için (sıkıntı içinde bulunduğunu ispatlayan bir belgenin de yanında bulunmaması durumunda) hapsetmesi şeklinde mahsur kalmışsa, ihramdan çıkmak için kurban keser, sonra da tıraş olur ve hem tıraş olmakla hem de kurban kesmekle ihramdan çıkmaya niyet eder. Tabii eğer kurban bulursa… Eğer kurban bulamazsa ve fakirliğinden dolayı (kurban yerine) dağıtmak için gıda maddesi de bulamazsa sadece tıraş olarak ihramdan çıkar.

Arafat'ta vakfe yapmaktan menedilip Mekke'ye girmesine karışılmayan kişinin, Mekke'ye girip umre yaparak ihramdan çıkması vacip olur. Arafat'a gitmesine değil de Mekke'ye girmesine engel olunan kişinin Arafat'ta vakfe yapıp ihramdan çıkması gerekir. Her iki durumda da kaza gerekmez. Mutemed olan görüş budur.

İhsarlının, ihramdan çıkmak için, kurban olma vasıflarını taşıyan bir hayvan kesmesi gerekir. Kurban kesme imkânı bulunmaması veya bulunup da piyasa değerinden fazla fiyat istenmesi durumunda kişi, fıtır sadakası olarak verilebilen gıda maddelerinden bir davar değeri miktarınca oranın yoksullarına sadaka dağıtır. Bunu da yapma imkânının bulunmaması durumunda, her müd (yaklaşık 600

1361 Buhârî, Şürût, 15.
1362 Bkz. Hacc, 22/78.

gr.) gıda maddesi karşılığında bir gün oruç tutulur. Bu işte, yani ihsarda kişinin bir fiili ve kastı bulunmadığı için fidye vermesi gerekmez.[1363]

İhramdan Çıkmayı Şart Koşmak

Hac veya umre ihramına girerken, gerektiğinde ihramdan çıkabilme şartını koşmak caizdir. İhrama girerken kişinin mesela, *"Hastalandığımda…"* veya *"Yolu kaybettiğimde…."* Veya *"Yol azık ve harçlığım tükendiğinde ihramdan çıkarım."* diyerek bu gibi durumlarla karşılaştığı takdirde ihramdan çıkmayı şart koşması caizdir. İhrama girerken hastalanma durumunda ihramdan çıkma şartını koşmanın meşruiyetine esas teşkil eden rivayette Hz. Aişe (r.a) validemiz şöyle demektedir:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ لَهَا لَعَلَّكِ أَرَدْتِ الْحَجَّ قَالَتْ وَاللّٰهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً فَقَالَ لَهَا حُجِّي وَاشْتَرِطِي وَقُولِي اللّٰهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي

"Resulullah (s.a.s), (hac ibadeti sırasında hastalanan) Zübeyr'in kızı Dubaa'nın yanına vardı. Ona, 'Sen herhalde hacca niyet etmiştin?' diye sordu. O da, 'Vallahi çok acı çekmekteyim' deyince Resulullah (s.a.s) ona şöyle buyurdu: 'Haccet ve şart koş. Şöyle de: Allah'ım (hastalık sebebiyle) beni alıkoyduğun yerde ihramdan çıkarım.'"[1364]

Oruç tutmaya niyet ederken, mazeret halinde orucu açma şartını koşmak nasıl caiz ise, buna kıyasla ihrama girerken kişinin mazeret halinde ihramdan çıkmayı şart koşması da caiz olur.

Şu halde bir kimse ihrama girerken hastalık ve benzeri bir mazeretle karşılaşma durumunda ihramdan çıkmayı şart koşar da ihrama girdikten sonra sözünü ettiği mazeret meydana gelecek olursa, ihramdan çıkmaya niyet etmeden kendiliğinden ihramdan çıkmış olur. Bu durumda yapmakta olduğu hac nafile ise bu haccını kaza etmesi gerekmez. Ama yapmakta olduğu farz hac ise, bu hac onun zimmetinde kalır. İleride imkân bulduğunda bu haccı kaza etmesi gerekir.

Herhangi bir mazeret olmaksızın ihramdan çıkmayı şart koşmak caiz olmaz. Mesela ihrama girerken bir kimsenin, *"Dilediğimde.…"* veya *"Pişman olduğumda.…"* Ya da *"Tenbelleştiğimde ihramdan çıkarım."* şeklinde bir şart koşması caiz olmaz. Bu şarta dayanarak ihramdan çıkılamaz.

Mazeret halinde kurban keserek ihramdan çıkmayı şart koşan kimse, sözünü ettiği mazeretle karşılaşma durumunda kurban keserek ihramdan çıkar. Ama şart koşarken kurban kesmekten söz etmemiş ise, ihramdan çıkarken kurban kesmesi gerekmez. Nitekim Dubaa (r.a) ile ilgili hadiste kurbandan söz edilmemiştir.

[1363] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, II, 774-775.
[1364] Buhârî, Nikâh, 16.

Kurbandan söz etmeksizin mutlak bir ifade kullanırsa, ihramdan çıkmaya niyet edip tıraş olarak ihramdan çıkar.[1365]

Ö. HZ. PEYGAMBERİN HACCI

Hz. Peygamberin hicrî onuncu senede yapmış olduğu Veda haccı, Cabir b. Abdullah (r.a)'ın Sahih-i Müslim'de yer alan şu rivayetinde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır:

"Resulullah (s.a.s), hicretten sonra dokuz sene haccetmeden Medine'de ikamet etti. Onuncu senesinde hacca gideceğini halka ilan etti. Birçok insan Medine'ye gelip Resulullah (s.a.s)'a uymak ve onun yaptığını yapmak istiyordu.

Resulullah (s.a.s) ile birlikte yola çıktık. Zülhuleyfe'ye gelince Esmâ binti Umeys, Ebu Bekir'in oğlu Muhammed'i doğurdu. Bunun üzerine Esma (r.a) ne yapacağını sorması için birini Resulullah (s.a.s)'a gönderdi. Resulullah (s.a.s) kendisine; *"Yıkan ve bir bez sarıp kanın akmasını önle ve ihrama gir"* diye emir buyurdu.

Resulullah (s.a.s), Zülhuleyfe'de ihrama girdi ve namaz kıldı. Sonra Kasvâ adlı devesine bindi. Devesi kendisini Beydâ adlı düzlüğe çıkarınca, gözümün alabildiğince baktım. Beraberinde, sağında, solunda, arkasında, yaya ve binekli muazzam bir kalabalık vardı. Resulullah (s.a.s) aramızda olduğu halde, ona Kur'an nazil oluyor ve manasını bize bildiriyordu. O ne yaparsa biz de aynısını yapıyorduk. Bu arada yüksek sesle *"Lebbeyk Allahümme lebbeyk"* diyerek telbiye getirmeye başladı. Biz de telbiye getirdik.

İfrad haccına niyet etmiştik. Hac günlerinde umre yapılabileceğini bilmiyorduk. Resulullah (s.a.s) Kâbe'ye girince Hacer-i Esved'i istilam etti, tavafa başladı. Tavafın ilk üç şavtında remel yaptı. Diğer dört şavtında normal seyirle yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'de iki rekât tavaf namazı kıldı. Bu iki rekâtın ilkinde Fatihadan sonra Kâfirun, ikincisinde yine Fatihadan sonra İhlâs suresini okudu. Tekrar Hacer-i Esved'e gitti ve onu istilam etti. Sonra da Safa'ya gitmek üzere Harem'in kapısından çıktı. Safa'ya yaklaşınca,

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَٓائِرِ اللّٰهِۚ

"Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindendir."[1366] âyetini okudu. *"Allah'ın başladığından başlarım"* diyerek sa'ye Safa'dan başlamak üzere Safa tepesine çıktı. Oradan Kâbe'yi görünce ona yöneldi. Allah'ın birliğini ve büyüklüğünü dile getirerek şöyle buyurdu: *"Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı da yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nundur. O, her şeye güç yetirendir. Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir. Va'dini yerine getirdi. Kuluna (Muhammed'e) yardım etti. (Düşman) grupları(nı) tek başına yenilgiye uğrattı."* Sonra dua etti ve söylediklerini üç defa tekrarladı. Daha

[1365] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 434-435.
[1366] Bakara, 2/158.

sonra Safa'dan Merve'ye gitti. Safa'da yaptığını Merve tepesinde de aynen yaptı. Böylece sa'ye devam edip Merve'de bitirdi. Bu arada insanların çoğu ihramdan çıkıp saçlarını kestirdiler. (Temettu haccı yaptılar.) Yalnız Resulullah (s.a.s) ile bir kısım sahabî ihramdan çıkmadılar (ifrad haccı yaptılar).

(Zilhicce ayının sekizinci günü olan) Terviye gününde Mina'ya yöneldiler ve yüksek sesle telbiye getirmeye devam ettiler. Resulullah (s.a.s), devesinin üzerinde Mina'ya gelip orada öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını kılıp gecelediler. Güneş doğuncaya kadar kısa bir süre durup (Arafat yakınında bir yer olan) Nemire'de kendisi için bir çadır kurulmasını emretti. Gelip burada mola verdi. Öğle vakti olunca Kasvâ adlı devesinin getirilmesini emretti. Hazırlanıp getirilen devesine bindi. Urene vadisinin ortasına geldi. Zilhiccenin dokuzuncu (Arefe) gününde oradaki insanlara hutbe irad etti ve şöyle buyurdu:

"Şüphesiz bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu ayınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz (Mekke) nasıl mukaddes bir şehir ise, canlarınız ve mallarınız da öylece mukaddestir. Bilesiniz ki cahiliyetten kalma bütün çirkin âdetler ayağımın altındadır. Cahiliyet devrinden kalan kan davaları artık hükümsüzdür. Hükümsüz kıldığım ilk kan davası, bizim kanlarımızdan Abdülmuttalib'in torunu Rebia b. Haris'in kan davasıdır. (Rebia, oğluna sütanne bulmak için gittiği Beni Sa'd kabilesinde Hüzeyl tarafından öldürülmüştü.)

Cahiliyetten kalma faizler hükümsüzdür. Hükümsüz kıldığım ilk faiz, bizim faizlerimizden Abdülmuttalib'in oğlu amcam Abbas'ın faizidir. Çünkü faizlerin hepsi hükümsüzdür.

Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namuslarını Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerindeki haklarınız, aile namusu ve şerefinizi kimseye çiğnetmemeleridir. Bunu yaparlarsa zarar vermeden onları dövebilirsiniz. Onların da sizin üzerinizde, uygun ve makul bir şekilde nafakaları ve giyim hakkı vardır.

Size öyle bir şey bırakıyorum ki, ona sımsıkı sarıldığınız müddetçe yanlış yola sapmazsınız. O da Allah'ın kitabıdır. Ahirette beni size soracaklar. Ne cevap vereceksiniz?" Hep bir ağızdan; "Allah'ın dinini tebliğ ettiğinize, görevinizi hakkıyla yaptığınıza ve bize nasihatte bulunduğunuza şahitlik ederiz." dediler. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s), mübarek şehadet parmağını göğe doğru kaldırarak topluluk üzerinde çevirip indirdikten sonra üç defa; "Şahit ol ya rab!" dedi.

Sonra ezan okunmasını ve kamet getirilmesini emretti. Önce öğle namazını kıldırdı. Tekrar kamet getirilmesini emretti. (Cem-i takdim yaparak) ikindi namazını da kıldırdı. Bu ikisi arasında başka bir namaz kılmadı. Daha sonra devesine binerek Arafat'ta vakfe yaptığı yere geldi. İnsan kalabalığını önüne aldı. Kendisi de kıbleye döndü ve güneş batıncaya kadar vakfeye devam etti. Güneş battıktan sonra Üsame'yi terkisine alıp Arafat'tan Müzdelife'ye indi. Bu arada bindiği de-

venin yularını (süratli gitmemesi için) o kadar kısmıştı ki, devenin başı önüne değiyordu. Sağ eliyle işaret ederek;

أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإِنَّ الْبِرَّ لَيْسَ بِالْإِيضَاعِ

"Ey insanlar! Yavaş olun, vakar ve sükûnetinizi koruyun. Hayır ve iyilik koşuşturmada değildir."[1367] diyordu.

Müzdelife'ye vardığında, burada bir ezan ve iki kamet ile akşam ve yatsı namazlarını (cem-i tehir yaparak) kıldırdı. Yine bu ikisi arasında başka namaz kılmadı. Sonra uzanıp fecre kadar uyudu. Fecrin doğduğunu görünce bir ezan ve kametle sabah namazını kıldırdı. Sonra devesine binip Meş'ari Haram'a geldi. Burada kıbleye yönelip dua etti. Allah'ı birleyerek tekbir ve tehlil getirdi. Ortalık tam aydınlanıncaya kadar orada durdu. Güneşin doğuşuna az bir zaman kala oradan ayrıldı.

Muhassir vadisinin ortasına gelince yürüyüşünü hızlandırdı. Sonra Akabe cemresine çıkan orta yolu tuttu. Bu cemreye gelince, vadinin ortasında topladığı bakla tanesi iriliğindeki yedi taşı attı. Her taşı atarken tekbir getirdi. Sonra kurban kesme yerine geldi. Orada kendi eliyle tam altmış üç deve kesti. (Beraberinde yüz deve getirmişti.) Kalanları kesme işini Hz. Ali'ye bıraktı. Kurbanlarına onu da ortak yaptı. Sonra her kurbandan birer parçacık alınmasını emretti. Alıp bir kapta pişirdiler. Etinden yiyip suyundan içtiler.

Bundan sonra Resulullah (s.a.s), devesine binip Kâbe'ye gitti. İfaza tavafını yaptı. Öğle namazını Mekke'de kıldı. Zemzem kuyusu etrafında sikaye (su içirme) görevini yapan Abdülmuttalib'in oğullarının yanına geldi. Ve, *"Suyu çekiniz ey Abdülmuttalib oğulları! İnsanların size baskın çıkıp sikaye görevinizi elinizden almalarından korkmasaydım sizinle birlikte ben de su çekerdim."* buyurdu. Kendisine bir kova su sundular ve bundan içti.[1368]

P. MEDİNE'DE MESCİD-İ NEBEVÎ'Yİ ZİYARET ETMEK

Hac veya umre yapanlar, ibadetlerini eda etmek, sevap ve mükâfatlara nail olmak maksadıyla uzak diyarlardan Hicaz topraklarına, mukaddes beldelere ziyarette bulunurlar. Mekke ve çevresinde hac ve umre menasikini eda ettikten sonra, sevap ve ilahi mükâfatlarını daha da arttırmak için önlerinde açık bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı da Medine'deki Mescid-i Nebevi'dir. Orası ziyaret edilince sevap ve mükâfatlar kat kat artar. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksâ'nın faziletiyle ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

[1367] Buhârî, Hacc, 93.
[1368] Müslim, Hacc, 19.

لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى

"(Ziyaret için) sadece üç mescide seyahat edilebilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Resul ve Mescid-i Aksâ."[1369]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Medine'ye hicret ettikten sonra bu mescidi 70x60 zira' ebadında inşa etmişti.[1370] Vefatından sonra Hz. Ömer (r.a), ondan sonra Hz. Osman (r.a), daha sonraları Emevi halifelerinden Abdülmelik b. Mervan, Abdülmelik'in oğlu Velid bu mescidi genişletmişlerdir. Günümüzde ise bu muazzam mescid, eski Medine'nin tamamına yakın bir alanı kapsayacak kadar genişletilmiştir. Burada kılınan bir namaz, başka yerde kılınan bin namaz kadar sevap getirir. Bu hususta Ebu Hüreyre (r.a)'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

"Bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç, diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir."[1371]

İmam Nevevî'ye göre bu fazilet, Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında yapılan ölçüler içindeki mescitte kılınan namazlara mahsustur. Daha sonra yapılan genişletme çalışmaları sonucunda Mescide katılan kısımlarda kılınan namazlar için bu fazilet söz konusu değildir. Çünkü Peygamber (s.a.s) Efendimiz, ilgili hadiste *"Bu mescidimde kılınan…"* kaydını kullanmıştır. İmam Nevevî dışındaki âlimlerse, genişletme çalışmaları sonucunda Mescid-i Nebevi'ye katılan kısımlarda kılınan namazlar için de bu fazilet derecesinin geçerli olacağını söylemişlerdir."[1372] Bu konuda Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "*(Babam) Ömer b. Hattab (r.a) Mescide ilaveler yaptı ve dedi ki: Cübane mezarlığına kadar olan yerleri de buraya katsak, (katılan kısımların hepsi) Resulullah (s.a.s)'ın mescidi olur."*[1373]

Mescid-i Nebevi'de kılınan namazın faziletini beyan eden başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

مَنْ صَلَّي فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلاَةً كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَنَجَاةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Benim mescidimde bir namaz geçirmeden kırk vakit namaz kılan kimse için cehennem ateşinden berat ve kıyamet gününde (sıkıntılardan, azaptan) berat yazılır."[1374]

[1369] Buhârî, Fezailü's-Salât, 6, Hacc, 26; Müslim, Hacc, 288; Tirmizî, Salât, 243.
[1370] Bir Zira' Yaklaşık 33 cm.dır.
[1371] Müslim, Hacc, 94.
[1372] Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü'l-İslâmî, III, 2397.
[1373] Zerkeşî, İlâmü's-Sacid, s.246.
[1374] Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 155.

Medine'yi ziyaret edenlerin, bütün namazlarını Mescid-i Nebevi'de kılmaya gayret etmeleri, bu hususta asla fütur göstermemeleri gerekir. Özellikle de bu mescidin Ravza-i Mutahhara kısmında namaz kılma çabası içinde olmaları uygun olur.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in kabrini ziyaret etmeye gelince; bütün sahabiler ve onlardan sonra gelen tabiiler, bunun sünnet olduğu ve büyük sevaba vesile olacağı hususunda görüş birliği içindedirler. Ayrıca genel olarak kabirleri ziyaret etmenin müstehap oluşu, Peygamber (s.a.s) Efendimizin kabrini ziyaret etmenin sünnet olduğuna ilişkin ilave bir delildir. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَزُورُوهَا

"Ashabım! Sizi evvelce ben, kabirleri ziyaretten nehyetmiştim. Artık şimdi ziyaret ediniz."[1375]

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in kabrini ziyaret eden kimselerin, onun şefaatine nail olacakları bildirilmiştir:

مَنْ زَارَنِي فِي الْمَدِينَةِ مُحْتَسِبًا كَانَ فِي جِوَارِي وَكُنْتُ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim sevap kazanmak niyetiyle beni Medine'de ziyaret ederse, o benim komşum olur. Ve ben Kıyamet gününde onun şefaatçisi olurum."[1376]

مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي

"Kabrimi ziyaret eden kimse şefaatimi hak eder."[1377]

Hz. Peygamberin Mescidini ve Kabrini Ziyaretin Adâbı

Hac ve umre ibadetlerini ifa eden bir kimse, Hz. Peygamber (s.a.s)'in mescidini ve kabrini ziyaret etmek üzere Medine-i Münevvere'ye gittiğinde şu adaba riayet etmelidir:

1. Medine-i Münevvere'ye yöneldiği zaman Hz. Peygamber (s.a.s)'in mescidini ve kabrini ziyarete azm edip niyetlenmelidir. Böyle bir niyette bulunmak müstehaptır. Bu niyeti yapmakla kişi, hem mescidi hem de kabri ziyaret sevabını elde eder. Medine yolundayken çokça salâvat-ı şerife getirmelidir.

2. Mümkün olursa Medine'ye girmezden önce yıkanmalıdır. Bu mümkün olmazsa, Mescid-i Nebevi'ye girmeden yıkanıp temiz elbiseler giyinmek uygun olur.

3. Mescid-i Nebevi'ye girerken önce sağ ayağı içeri atmalı ve doğruca Ravza-i Mutahhara'ya, yani Resulullah (s.a.s)'ın kabri ile minberi arasındaki yere yönelmeli

---

[1375] Müslim, Edâhî, 5.
[1376] Beyhakî, Şüabu'l-Îman, III, 489.
[1377] Beyhakî, Şüabu'l-Îman, III, 490.

ve imkân bulursa başkalarına eziyet vermeden orada iki rekât Tahiyyetül-mescid namazı kılmalı, orası çok kalabalık olursa mescidin başka bir yerinde kılmalıdır.

4. İki rekât namaz kıldıktan sonra kabr-i şerifin karşısına geçip yaklaşık iki metre kadar uzaklıkta durarak kalbi dünyevi meşgalelerden arındırmalı, nerede ve kimin huzurunda bulunduğunun bilincinde olarak vakarlı bir eda ve engin bir sesle şöyle demelidir:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ فَقَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْاَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الْاُمَّةَ وَجَاهَدْتَ فِي أَمْرِاللّٰهِ حَتَّي قَبَضَ اللّٰهُ رُوحَكَ حَمِيدًا مَحْمُودًا فَجَزَاكَ اللّٰهُ عَنْ صَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا خَيْرَ الْجَزَاءِ وَصَلَّي عَلَيْكَ أَفْضَلَ الصَّلَاةِ وَأَزْكَاهَا وَأَتَمَّ التَّحِيَّةِ وَأَنْمَاهَا أَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَقْرَبَ النَّبِيِّينَ وَأَسْقِنَا مِنْ كَاْسِهِ وَارْزُقْنَا مِنْ شَفَاعَتِهِ وَاجْعَلنَا مِنْ رُفَقَائِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَللّٰهُمَّ لاَتَجْعَلْ هَذَا آخِرَ الْعَهْدِ بِقَبْرِ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ السَّلاَمُ وَارْزُقْنَا الْعَوْدَ إِلَيْهِ يَاذَالْجَلاَلِ وَالْاِكْرَامِ

“Ey Allah’ın peygamberi! Sana selam olsun. Allah’ın rahmet ve bereketleri üzerine olsun. Şahitlik ederim ki; sen Allah’ın resûlüsün, risalet görevini yerine getirdin, emaneti yerine teslim ettin, ümmete nasihatte bulundun. Allah, övülmüş ve övgüye layık bir halde ruhunu teslim alıncaya kadar O’nun emrini yerine getirme gayreti içinde oldun. Büyüğümüze ve küçüğümüze yapmış olduğun iyiliklerden ötürü Allah sana mükâfatların en hayırlısını versin. Allah, sana rahmetin en üstün ve en arındırıcı olanıyla, selamın da en bereketlisi ve en mükemmeliyle tecellide bulunsun.

Allah’ım! Kıyamet gününde Peygamberimizi diğer peygamberler içinde kendine en yakın bir konumda bulundur. Kevser suyunu onun bardağıyla içmeyi ve şefaatine ermeyi, kıyamet gününde ona yoldaş olmayı bize nasib eyle. Allah’ım! Bu ziyaretimiz, Peygamber Efendimizin kabrine son gelişimiz olmasın. Ey heybet ve ikram sahibi Allah’ım! Burayı tekrar ziyaret etmeyi bize nasib eyle.”

Bu duayı okuduktan sonra kendisiyle birlikte Resulullah (s.a.s)’a selam göndermiş olanların selamlarını tebliğ eder. Daha sonra biraz ilerleyip Hz. Ebu Bekir (r.a)’in mezarının hizasına gelir ve şöyle der:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ رَسُو لِ اللّٰهِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللّٰهِ فِى الْغَارِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَفِيقَهُ فِى الْاَسْفَارِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَمِينَهُ فِى الْاَسْرَارِ جَزَاكَ اللّٰهُ عَنَّا اَفْضَلَ مَا جَزَى اِمَامًا عَنْ اُمَّةِ نَبِيِّهِ لَقَدْ خَلَفْتَهُ بِاَحْسَنِ خِلْفَةٍ وَ سَلَكْتَ طَرِيقَهُ وَ مِنْهَاجَهُ خَيْرَ مَسْلَكٍ وَ قَاتَلْتَ اَهْلَ الرِّ دَّةِ وَالْبِدَ عِ وَ مَهَّدْتَ الْاِسْلَامَ وَوَصَلْتَ الْاَرْحَامَ وَلَمْ تَزَلْ قَائِمًا بِالْحَقِّ نَاصِرًا لِاَهْلِهِ حَتَّى اَتَاكَ الْيَقِينُ فَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَللّٰهُمَّ أَمِتْنَاعَلَي حُبِّهِ وَلاَتخِبْ سَعْيَنَا فِي زِيَارَتِهِ وَبِرَحْمَتِكَ يَاكَرِيمُ

"Selam sana ey Resulullah'ın halifesi! Selam sana ey Resulullah'ın mağara arkadaşı! Selam sana ey Resulullah'ın seferlerdeki yoldaşı! Selam sana ey Resulullah'ın güvenilir sırdaşı! Peygamberin ümmetine yaptığın iyiliklerden ötürü Allah sana mükâfatların en üstününü versin. Resulullah'ın ardından kendisine en güzel bir şekilde halifelik yaptın. Onun yolunu ve yöntemini en hayırlı yol olarak benimseyip uydun. Mürtedlerle ve bidatçilerle savaştın. İslam dininin işlerini yoluna koydun. Kopmuş bağları birleştirdin. Her zaman hakkı ayakta tuttun. Ölünceye kadar haklılara yardımcı oldun. Allah'ın selamı, rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Allah'ım! Bizi bu dünyadan O'nun sevgisi içimizde olarak göçür. O'nu ziyaret için harcadığımız emeğimizi boşa çıkarma. Ey kerem sahibi, rahmetinle…"

Bu duayı okuduktan sonra biraz daha ilerleyip Hz.Ömer (r.a)'in mezarının hizasına gelip şöyle der:

اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا اَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُظْهِرَ الْاِسْلَام اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُكْسِرَ الْاَصْنَام جَزَاكَ اللّٰهُ عَنَّا اَفْضَلَ الْجَزَاءِ وَ رَضِىَ اللّٰهُ عَمَّنْ اِسْتَخْلَفَكَ لَقَدْ نَصَرْتَ الْاِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ فَكَفَلْتَ الْاَيْتَامَ وَوَصَلْتَ الْاَرْحَامَ وَقَوِىَ بِكَ الْاِسْلَامُ وَكُنْتَ لِلْمُسْلِمِينَ اِمَامًا مَرْضِيًّا وَهَادِيًا مَهْدِيًّا جَمَعْتَ مِنْ شَمْلِهُمْ وَاَغْنَيْتَ فَقِيرَهُمْ وَجَبَرْتَ كَسْرَهُمْ فَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

"Selam sana ey müminlerin emiri! Selam sana ey İslam'ı açığa vuran! Selam sana ey putları kıran! Bize yaptığın iyiliklerden dolayı Allah sana mükâfatların en faziletlisini versin. Seni halife seçenden Allah razı olsun. Sağken de ölüyken de İslam'a ve Müslümanlara yardım ettin. Yetimleri korudun. Kopmuş bağları yeniden birleştirdin. İslamiyet seninle güç kazandı. Müslümanlar için beğenilen, doğru yolda giden ve başkalarını doğru yola götüren bir lider oldun. Onların düzensizliklerine düzen verdin, yoksullarını zenginleştirdin, kırıklarını ve gediklerini onardın. Allah'ın selamı, rahmet ve bereketleri üzerine olsun."

Bundan sonra azıcık gerileyip Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in mezarlarına yönelik olarak şöyle der:

أَلسَّلَامُ عَلَيْكُمَا يَاضَجِيعَيْ رَسُولِ اللّٰهِ وَرَفِيقَيْهِ وَوَزِيرَيْهِ وَمُشِيرَيْهِ وَالْمُعَاوِنَيْنِ لَهُ عَلَي الْقِيَامِ فِي الدِّينِ أَلْقَائِمَيْنِ بَعْدَهُ بِمَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ جَزَاكُمَااللّٰهُ أَحْسَنَ الْجَزَاءِ

"Selam size ey Resulullah'ın yanında yatanlar! Onun arkadaşları, vezirleri, danışmanları ve dini ayakta tutmak için yardımcıları! Ondan sonra da Müslümanların idaresini yürütenler. Allah, size mükâfatların en güzelini versin."

Bundan sonra kendi şahsı, ana-babası, kendisinden dua isteyenler ve bütün Müslümanlar için dua eder. Daha sonra Resulullah (s.a.s)'ın mübarek kabrinin hizasına gelip şu duayı okur:

أَللّٰهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ وَقَوْلُكَ الْحَقُّ: وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا. وَقَدْ جِئْنَاكَ سَامِعِينَ قَوْلَكَ طَائِعِينَ أَمْرَكَ مُسْتَشْفِعِينَ بِنَبِيِّكَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ. رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Allah’ım! Sen buyurdun –ki senin sözün gerçektir–: “Eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günahlarına Allah’tan mağfiret dileseler, Peygamber de onlar için mağfiret dileseydi elbette ki Allah’ı tövbeleri fazlasıyla kabul edici, çok esirgeyici bulacaklardı. İşte biz de senin buyruğunu işiterek, emrine itaat ederek, Peygamberinden şefaat dileyerek sana geldik. Rabbimiz! Bizi ve iman ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla. İman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin bırakma. Rabbimiz, muhakkak ki sen çok şefkatli ve merhametlisin. Rabbimiz, bize dünyada da iyilik, ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem ateşinin azabından koru. İzzet sahibi Rabbin, onların (yakışıksız) nitelemelerinden münezzehtir. Bütün peygamberlere selam olsun. Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun.”

Hz. Peygamber (s.a.s)’in kabri etrafında dönmek caiz değildir. Konunun nezaketini bilmeyen bazı kimselerin yaptıkları gibi sırtı veya göğsü kabr-i şerifin duvarına yaslamak, ona el sürüp öpmek mekruhtur.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)’in kabr-i şerifini ziyaretten sonra Bakî mezarlığını ziyaret etmek müstehaptır. Orada Hz. Osman’ın, Hz. Abbas’ın, Peygamber Efendimizin oğlu İbrahim’in, Hz. Hasan’ın, Zeynelabidin ve onun oğlu Muhammed Bakır’ın, onun oğlu Cafer-i Sadık’ın, Peygamber Efendimizin eşlerinin, birçok sahabi ve tabiinin, İmam Mâlik ile İmam Nafi’in (Allah hepsinden razı olsun) mezarları ziyaret edilmelidir.

Perşembe günü Uhut şehitlerinin, özellikle şehitlerin efendisi Hz. Hamza (r.a)’nın mezarlarının ziyaret edilmesi müstehaptır. Ziyaret esnasında oradaki şehitlere şöyle hitab edilmesi uygun olur:

سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَي الدَّارِسَلامٌ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنينَ وإنَّا إنْ شاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاحِقُونَ

“Sabrettiğiniz için size selam olsun. Ahiret saadeti ne güzeldir. Ey müminler kavminin yurdu, size selam olsun. İnşaallah biz de size kavuşacağız.”

Bundan sonra da Âyet’ül-kürsi ve İhlâs suresinin okunması uygun olur.

Kuba mescidine cumartesi günü gitmek müstehaptır. Orada ziyaret esnasında şu duanın okunması uygun olur:

يَاصَرِيخَ الْمُسْتَصْرِخِينَ وَيَاغِيَاثَ الْمُسْتَغِيثِينَ يَامُفَرِّجَ كَرْبِ الْمَكْرُوبِينَ وَيَامُجِيبَ دَعْوَةَ الْمُضْطَرِّينَ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَأَلِهِ وَاكْشِفْ كَرْبِي وَحُزْنِي كَمَاكَشَفْتَ عَنْ رَسُولِكَ كَرْبَهُ وَحُزْنَهُ فِي هَذَاالْمَقَامِ يَاحَنَّانُ يَامَنَّانُ يَاكَثِيرَ الْمَعْرُوفِ وَيَادَائِمَ الْاِحْسَانِ يَاأَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

"Ey medet dileyenlere medet kılan, ey yardım dileyenlere yardım eden, ey sıkıntıya düşenlerin sıkıntısını gideren, ey darda kalanların duasına icabet eden! Muhammed'e ve âline rahmet eyle. Bu makamda resûlünün hüzün ve sıkıntısını giderdiğin gibi benim de hüzün ve sıkıntımı gider. Ey şefkati sonsuz olan ve bol nimet veren. İyiliği çok, ihsanı sürekli olan. Ey merhamet edicilerin en merhametlisi!"

Medine'den ayrılıp memlekete dönme vakti geldiğinde iki rekât namaz kılıp Mescid-i Nebevi ile, kabr-i şerifi ziyaret edip Resulullah (s.a.s) ile vedalaşmak ve dua etmek müstehaptır. Yüce Allah, duaları kabul buyurandır.

R. HAC NASIL YAPILIR?

1. Bir Müslüman hacca gitmeye karar verince, yola çıkmadan önce üzerindeki vecibeleri eda etmekle işe başlamalı, varsa vadesi gelmiş borçlarını ödemeli, yanına bırakılmış emanetleri sahiplerine teslim etmeli, üzerinde hakkı bulunan kimselerle görüşüp helalleşmeli, gönüllerini almalı, hac menasikine ilişkin bilgiler edinmelidir.

2. Hac yolculuğuna başlarken ihrama evde girmek caiz olduğu gibi, erteleyip mikat mahallinde girmek de caizdir. Evinde veya mikat mahallinde ihrama girmek isteyen kişi önce gusül abdesti almalı, sonra ihram olarak hazırlanan beyaz renkli havlulara bürünmelidir. Bu havlular giysi olarak dikilmeyen, belden aşağıya sarılan izar ve bedenin üst kısmına sarılan ridâdan ibarettir. Bunlara büründükten sonra ihram niyetiyle iki rekât namaz kılmalı ve kıbleye yönelerek ihrama girmeye niyet etmelidir. Bunları yaptığı zaman ihrama girmiş olur ve artık daha önce anlatılmış olan ihram yasakları işlemeye başlar. Bu yasaklardan birinin ihlal edilmesi durumunda, detayları daha önce verilmiş olan fidye verilmesi gerekir. Ancak cinsel ilişkide bulunması durumunda hem haccı fasit olur, hem de fidye vermesi gerekir.

Uçakla gidecekse, her ihtimale karşı uçağa binmeden ihrama girmelidir. Çünkü uçağın içindeyken farkında olmadan mikat mahallinin üzerinden ihramsız olarak geçme tehlikesi söz konusudur. Bilindiği gibi mikat mahallinin ihramsız olarak geçilmesi cezayı gerektirir. İhrama girerken,

أَللّٰهُمَّ أَحْرَمَ لَكَ شَعْرِي وَبَشَرِي وَلَحْمِي وَدَمِي

"Allah'ım! Senin rızan için tüyüm, tenim, etim ve kanım ihrama girdi" duasını okumak ve telbiye getirmek sünnettir. Özellikle her inişte ve çıkışta, yol arkadaşlarıyla karşılaşıldığında bol bol telbiye getirilmelidir.

Buraya kadar anlatılanlar hem kadınlar, hem de erkekler için geçerlidir. Yalnız kadınlar ihrama niyet ederken üzerlerindeki elbiselerini çıkarmaz ve telbiye getirirken seslerini yükseltmezler. Yüz ve ellerini açık bırakır, eldiven takmazlar. *(Hanefi mezhebine göre ihramlı kadının eldiven takmasında sakınca yoktur.)* Ellerine kına yakmaları ise sünnettir.

3. İhramlı kişi Mekke'ye yaklaştığı zaman mümkünse yıkanmalı, Zituva kuyusunun suyu ile yıkanması ise daha faziletlidir. Mekke'ye girer girmez eşyalarını kalacağı yere bırakıp Harem-i Şerif'e yönelmeli ve (umreye niyetli değilse) kudüm tavafını yapmalıdır. Umreye niyetli ise, umre tavafını yapmalıdır. Bu arada Kâbe-i Muazzama'yı görür görmez ellerini kaldırıp tekbir getirmeli ve bu makamda okunması gereken duayı okumalıdır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), Mescid-i Haram'a Babü's-Selam'dan girdiği için, içeriye bu kapıdan girilmesi müstehaptır.

Bundan sonra Kâbe-i Muazzama'ya doğru ilerleyerek tavafa Hacer-i Esved'den başlamalı ve mümkünse Hacer-i Esved'e elleriyle dokunup öpmelidir. Öptükten sonra biraz geriye çekilip Kâbe'yi soluna alarak tavafa başlar. Hacer-i Esved'in hizasına her gelişinde tavafın bir şavtını tamamlamış olur. Bu şekilde yedi şavt yaparak tavafı tamamlar. Tavafın başlangıcında ve her şavtında Hacer-i Esved'e dokunup öpmesi, izdihamdan dolayı mümkün olmazsa onu uzaktan selamlamayla yetinmesi gerekir.

Tavafta avret yerlerini örtmek, abdestli olmak ve pislikten arınmış olmak şarttır. Şu halde tavaf esnasında abdesti bozulursa, abdest alır ve kaldığı yerden tavafa devam eder.

Tavafa başlarken tavafla ilgili duaların okunması sünnettir. Ayrıca kişi dilediği duaları da okuyabilir. Kendisiyle Kâbe arasında 2-3 metre kalacak şekilde tavafı Kâbe'ye yakın bir mesafeden yapmak sünnettir. Ancak yakın mesafeden tavaf etmek, kalabalıktan dolayı kişiye eziyet veriyorsa, uzaktan tavaf etmek daha faziletli olur. İzdiham hâlinde kadınların Kâbe'yi uzak mesafeden tavaf etmeleri sünnete uygun olur.

Tavaf ederken mümkünse Rükn-i Yemani'yi de istilam etmek (sağ elle dokunmak) sünnettir. Buna imkân yoksa uzaktan selamlamakla yetinilmelidir. Ancak bu taşın Hacer-i Esved gibi öpülmesi sünnet değildir. Bilindiği gibi Kâbe'nin dört köşesi vardır. Bu köşelerden doğudakine Rükni Hacer-i Esved, güneydekine Rükni Yemani, batıdakine Rükni Şami, kuzeydekine ise Rükni Iraki denir.

Tavaf eden kişinin tavaftan sonra iki rekât tavaf namazı kılması sünnettir. *(Hanefi mezhebine göre bu namazın kılınması vaciptir).* Mümkünse bu namaz, Makam-ı İbrahim'in arkasında kılınmalı; birinci rekâtında Fatiha'dan sonra Kâfirun, ikinci rekâtında ise yine Fatiha'dan sonra İhlâs suresi okunmalıdır. Namazdan sonra mümkün olursa yine Hacer-i Esved'e gider, ona dokunup öper veya uzaktan selamlar.

4. Bundan sonra Safa kapısına yönelir ve sa'ye başlamak üzere Safa tepesine gider. Burada sa'y ile ilgili duaları okur. Bu duaları iki veya üç kez tekrarlaması sünnettir. Duayı okuduktan sonra Safa tepesinden yavaş yavaş aşağıya doğru inip yürümeye başlar. İki yeşil direk arasında kısa adımlarla koşar. Merve tepesine varış bir şavt, Merve'den Safa tepesine dönüş de ayrı bir şavt sayılır. Sa'y yedi şavttan ibaret olup Safa'da başlar, Merve'de biter. Hervele/iki yeşil direk arasında kısa adımlarla koşmak, erkekler için sünnettir. Kadınlar hervele yapmazlar. Şunu da hatırlatalım ki; sa'ye Safa'dan başlayıp Merve'de tamamlamak vaciptir. Sa'y, ancak kudüm veya ifaza tavafından sonra yapılır. Umrede ise umre tavafından sonra yapılır.

5. Sa'yi yaptıktan sonra eğer umre ihramındaysa saçını tıraş eder veya kısaltır. Böylece umresini tamamlamış olur ve ihramdan çıkar. Şayet hac ihramındaysa, sa'yden sonra tıraş olmaz ve ihramdan da çıkmaz. Zilhicce ayının sekizinci (Terviye) gününde Mina'ya gider. Ne var ki izdihamdan doğacak sıkıntı sebebiyle zamanımızda bu sünnet uygulanmamakta ve doğrudan Arafat'a gidilmektedir. Zilhicce'nin dokuzuncu gününde Arafat'ta öğle vaktinde öğle namazıyla ikindi namazı cem edilerek birlikte kılınır ve ardından vakfe yapılır. Bu arada dualar okunup tekbir ve tehlil getirilir, bolca tövbe ve istiğfarda bulunulur. Yüce Allah anılır. Güneş batıncaya kadar Arafat'ta beklenir.

6. Güneşin batışından sonra hacı, Arafat'tan Müzdelife'ye yönelir. Müzdelife'ye vardığında orada akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde cem ederek kılar. Burada gece yarısını geçinceye kadar beklemek vaciptir. Daha önce buradan ayrılması halinde ceza olarak bir kurban (dem) kesmesi gerekir.

> *Hanefi mezhebine göre Müzdelife'de fecr-i sadık doğuncaya kadar beklemek vaciptir.*

Akabe cemresine atılacak taşların Müzdelife'de toplanması sünnettir. Hacı, burada sabah namazını kıldıktan sonra yola çıkar. Meş'ar-i Haram'a varıp orada vakfe yapar ve dua eder. Burada kıbleye dönüp ortalık aydınlanıncaya kadar bol bol dua okumak ve Allah'ı zikr etmek sünnettir. Güneş doğduktan sonra hacı, Mina'ya gitmek üzere tekrar yola koyulur.

7. Mina'ya vardığında akabe cemresine taş atar. Bilindiği gibi cemrelere taş atmak vaciptir. Taş atarken kişinin Mina'yı sağına, Mekke'yi de soluna alarak cemreye karşı durması sünnettir. Taş atmaya başlarken telbiyeye son vermek gerekir. Her bir taşı atarken tekbir getirmek, taşı sağ elle atmak, atarken atanın koltuk altı görünecek kadar kolunu kaldırması sünnettir. Kadınlar taş atarken kollarını kaldırmazlar. Her taşın cemre olarak belirlenen yere (havuzun içine) atılması gerekir. Hacı, akabe cemresini taşladıktan sonra hedy kurbanı varsa keser. Bilindiği gibi hedy, Harem'e ve Mekke'ye hediye olarak Allah rızası için kesilen kurbandır.

8. Bundan sonra hacı saçını tamamen tıraş eder veya kısaltır. Erkeğin saçını tamamen tıraş etmesi, kadınınsa kısaltması efdaldir. Saçı tıraş etmek ya da kısaltmak, haccın rükünlerindendir. Hacı akabe cemresini taşlayıp tıraş olduktan sonra ilk tehallülü, yani ihramdan çıkmanın ilk aşamasını gerçekleştirmiş olur. Bundan sonra cinsel ilişki, nikâh akdi, şehvetle öpmek ve ellemek dışında ihramla ilgili diğer yasaklar sona ermiş olur.[1378] Tıraş olduktan sonra Kâbe'ye gidip ifaza tavafını yapar. Bu tavaf, haccın rüknüdür. Hac ancak bu tavafın yapılmasıyla tamamlanmış olur.

9. Daha önce haccın sa'yini yapmamışsa, ifaza tavafından sonra sa'yi de yapar. Taşlamayı, tıraşı ve ifaza tavafını yaptıktan sonra artık ihramın tüm yasakları sona erer. Bundan sonra hacı, gecelemek üzere Mina'ya gider ve geceyi orada geçirir. Mina'da gecelemek vaciptir. Bunun yapılmaması, ceza kurbanı kesmeyi gerektirir.

Hanefi mezhebine göre Mina'da gecelemek vacip değil, sünnettir. Terk edilmesi ceza gerektirmez.

Ertesi gün, yani Kurban bayramının ikinci günü, öğle vakti girdikten sonra taşlama vakti başlar. Hacı öğleden sonra ilk olarak küçük cemreye, sonra orta cemreye, son olarak da akabe cemresine yedişer taş atar. Cemreleri taşlamada bu sıralamaya riayet etmek vaciptir. *(Hanefi mezhebine göre ise sünnettir.)*

İkinci günün akşamında yine Mina'da kalır. Ertesi gün, yani bayramın üçüncü gününde öğle vakti girdikten sonra aynı sıraya uyarak her üç cemreye yedişer taş atar. Taşlamayı yaptıktan sonra acele edip henüz güneş batmadan Mina'dan ayrılıp Mekke'ye gidebilir ve böylece hac menasikini tamamlamış olur. Artık bayramın dördüncü günü Mina'ya gidip cemerata taş atması gerekmez.

10. Hacı Mekke'den ayrılmak istediği zaman veda tavafını yapar. Bu tavafın yapılması vaciptir. Yapılmaması, ceza kurbanı kesmeyi gerektirir. Yalnız özel hâllerinde bulunan kadınlar, veda tavafı yapmakla yükümlü değildirler. Bunlar bu tavafı yapmadan da Mekke'den ayrılabilirler. Veda tavafı yapan hacının hemen yola koyulması gerekir. Mekke'de durursa bu tavafı yeniden yapması gerekir.

Hanefi mezhebine göre en son yapılan nafile bir tavaf da veda tavafı yerine geçer.

Veda tavafını yaptıktan sonra iki rekât tavaf namazı kılınır. Bu namazın ardından Hacer-i Esved ile Kâbe'nin kapısı arasında bulunan Mültezem'e gidip sağ el kapıya, sol el de Hacer-i Esved'e uzatılarak göğüs ve karın Kâbe'nin duvarına yapıştırılmış vaziyette dünya ve ahiret için hayır duada bulunmalıdır. O makamda şu duanın okunması müstehaptır:

أَللّٰهُمَّ أَلْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْعَبْدُ عَبْدُكَ وَإِبْنُ عَبْدِكَ وَإِبْنُ أَمَتِكَ حَمَلْتَنِي عَلَي مَا سَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ حَتَّي أَعَنْتَنِي عَلَي قَضَاءِ مَنَاسِكِكَ فَإِنْ كُنْتَ رَضِيتَ عَنِّي فَازْدَدْ عَنِّي رِضًي وَإِلاَّ فَمِنَ

[1378] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 205.

الْآنِ قَبْلَ أَنْ تَنْأَي عَنْ بَيْتِكَ دَارِي هَذَا أَوَانَ إِنْصِرَافِي إِنْ أَذِنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبْدِلٍ بِكَ وَلاَبَيْتَكَ وَلاَرَاغِبٍ عَنْكَ وَلاَعَنْ بَيْتِكَ أَللّٰهُمَّ اصْحَبْنِي أَلْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي وَارْزُقْنِي طَاعَتَكَ مَاأَبْقَيْتَنِي

"Allah'ım! Ev senin evindir. Ben de senin kulunum. Senin kullarından olan bir anne babanın çocuğuyum. Bana lütfettiğin nimetlerle nice beldeleri aşarak buralara gelmeyi bana nasip ettin. Hac görevimi yerine getirmeme yardım ettin. Allah'ım! Eğer benden razı isen bu rızanın artmasını lütfet. Yok, eğer razı değilsen, Beyt'inden yurduma dönmeden önce şimdi nasip et rızanı. Dönüş anı geldi. İzninle ayrılıyorum. Seni ve Kâbe'ni hiçbir şeyle değiştirmeyeceğim. Senden ve Beyt'inden asla yüz çevirmeyeceğim. Allah'ım! Bedenime sağlık lütfet. Dinî hayatımı koru. Dönüşümü güzel eyle. Beni yaşattığın müddetçe sana tam anlamıyla bağlanmayı nasip et."[1379]

Hac Yolculuğundan Dönüş Adâbı

Hac yolculuğundan memleketine dönen kimselerin adap türünden yerine getirmesi sünnet olan bazı hususlar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Hediye vermek. Hac veya umreden ya da başka bir yolculuktan dönen kimsenin aile bireylerine hediyeler getirmesi sünnettir. Hediyeler, sefer yapılan yere, Mekke ve Medine'ye özgü, yöresel ve orijinal eşyalardan seçilmelidir. Maksat gönül almak olduğuna göre, hediye edilecek şeylerin pahalı olması şart değildir. Kişi hediyelik eşya tercihinde bulunurken kendi imkânlarını zorlamamalıdır. Bu hususta Hz. Aişe validemiz, Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

إِذَا قَدِمَ أَحَدُكُمْ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ سَفَرٍ فَلْيُهدِ لِأَهْلِهِ فَلْيُطْرِقْهُمْ وَلَوْ كَانَ حِجَارَةً

"Biriniz yolculuktan döndüğünde ailesine, çakmak taşı olsa bile, (nadide) yeni şeyler hediye etsin."[1380]

2. Dönüş zamanını bildirmek. Hac veya umreden ya da başka bir yolculuktan dönen kimse, dönüş zamanını ailesine bildirmelidir. Ancak yolculuğunu bir kafile eşliğinde yapmakta ve kafilenin dönüş tarihi ikamet ettiği yerin halkı tarafından bilinmekte ise, o zaman dönüş tarihini ailesine bildirmesi gerekmez.

3. İkamet edilen şehire gündüzleyin girmek. Yolculuktan dönen kişi, ikamet ettiği yere mümkün olduğu kadar gündüzleyin girecek şekilde bir planlama yapmalıdır. İmkân olduğu halde bunu yapmayıp geceleyin girmesi mekruhtur.

4. Yolculuktan dönen kimsenin karşılanması. Hac veya umreden ya da başka bir yolculuktan dönen kimsenin aile bireyleri, dost ve akrabaları tarafından karşılanması sünnettir. Hac veya umreden dönmekte ise, hac veya umresi tebrik edilmelidir.

[1379] İzz b. Cemaa El-Kinanî, Hidâyetü's-Sâlik, III, 1239.
[1380] Kenzü'l-Ummal, VI, 708.

5. Eve varmadan mescide uğramak. Yolculuktan dönen kimsenin eve varmadan en yakın cami veya mescide uğrayıp iki rekât namaz kılması sünnettir.

6. Yemek yapmak. Yolculuktan dönen kimse için yemek yapmak ve ziyarete gelenlere bu yemekten ikramda bulunmak sünnettir.[1381]

KURBAN

A. TANIMI

Kurban bayramında Allah'a ibadet maksadıyla kesilen ve belli nitelikleri taşıyan hayvana kurban denir. Zekât ve bayram namazları gibi kurban da hicretin ikinci senesinde teşri kılınmıştır. Bir ibadet olarak teşri kılınması Kitap, sünnet ve icma-ı ümmetle sabittir.

B. DELİLİ

Kurban ibadetiyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."[1382]

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ

"Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık."[1383]

Kurbanın meşruiyetinin sünnetteki deliline gelince Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) bu hususta şöyle buyurmuştur:

خيْرُ الأُضْحيَةِ : الْكَبْشُ ، وخَيْرُ الْكَفَنِ : الْحُلَّةُ

"Kurbanlığın en hayırlısı koçtur. Kefenin en hayırlısı da takımdır."[1384]

Enes (r.a) de bu konuda şöyle bir rivayette bulunmuştur:

ضَحَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ ذَبَحَهُمَا بِيَدِهِ وَسَمَّى وَكَبَّرَ وَوَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى صِفَاحِهِمَا

"Peygamber (s.a.s), boynuzlu ve beyaz iki koç kurban etti. Onları eliyle kesti. Besmele çekti, tekbir getirdi ve ayağını da yanlarına koydu."[1385]

Abdullah b. Abbas (r.a) da kurbanla ilgili bir rivayetinde şöyle demiştir: Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu işittim:

1381 Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, I, 779.
1382 Kevser, 108/2.
1383 Hac, 22/36.
1384 Tirmizî, Edâhî, 18.
1385 Müslim, Edâhî, 9.

ثَلَاثٌ هُنَّ عَلَيَّ فَرَائِضُ وَهُنَّ لَكُمْ تَطَوُّعٌ الْوَتْرُ وَالنَّحْرُ وَصَلَاةُ الضُّحَى

"Üç şey bana farzdır, size ise nafiledir: Vitir namazı, kurban ve kuşluk namazı."[1386]

C. HÜKMÜ

Kurban kesmek, fert için ömürde bir defa olmak üzere[1387] müekked bir sünnet-i ayn olup İslami şiarlardan/sembollerdendir. Kesen kişi sevap kazanır. Kesmeyen, cehennem ateşiyle azaplandırılmaz. Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer, insanların farz olarak algılamalarından korktukları için kurban kesmezlermiş.[1388] Ayrıca kurban ibadetinin sünnet olduğu hususunda ümmetin icmaı vardır.

Şu halde yukarıdaki delillerden de anlaşılacağı gibi, varlıklı her Müslümanın kurban bayramında belli şartları taşıyan bir hayvanı Allah rızası için kurban olarak kesmesi sünnettir. Ama bir evden bir kişinin kesmesi halinde bu kurban, o evde yaşamakta olan bütün aile bireyleri için de yeterli olur. Ayrıca her birinin kurban kesmesine gerek kalmaz.

Hanefi mezhebine göre kurban kesmek, akıllı, ergen ve mali durumu elverişli olan her Müslüman kişiye vaciptir.

D. ŞARTLARI

Kurbanın şartları; sünnet olmasının şartları ve sahih olmasının şartları olmak üzere iki kısma ayrılır.

I. Sünnet Olmasının Şartları

1. Kurban kesecek kişinin akıllı olması.
2. Ergen olması.
3. Kurban bayramı süresince kendi şahsının ve geçimlerinden sorumlu olduğu kişilerin temel ihtiyaçlarından fazla olarak, kurban satın alacak kadar paraya sahip olması.
4. Hür olması. Özgürlüğü olmayan kişinin kurban kesmesi gerekmez.

II. Sahih/Geçerli Olmasının Şartları

1. Kurbanlığın ayıp ve kusurlardan salim bulunması.
2. Belli vakitte kesilmesi.
3. Kurban kesmeye niyet edilmesi.

[1386] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 231; Dârekutnî, Sünen, Vitir, 1.

[1387] Tekrara veya bir defalığa mahsus olmaya ilişkin bir kayıt bulunmadığında mutlak anlamdaki emir, yapılması istenen şeyin yapılması ile yerine getirilmiş olur. Bu, İmam Şafiî ve ona tabi olanların tercih ettikleri görüştür. (Cemaleddin Esnevî, Nihâyetü's-Sûl Fî Şerhi Minhâci'l-Vüsûl İlâ 'İlmi'l-Usûl Li'l-Kâdî Beydâvî I/269-270. Matbaatü'l-Emîriye, Bolak 1316 H)

[1388] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 356.

Kurbanlığın Ayıp ve Kusurlardan Salim Bulunması

Etini, yağını ve sakatatını eksiltecek bir kusurla ayıplı olan hayvan kurban edilemez. İki veya tek gözü kör olan hayvanın kurban edilmesi sahih olmaz. Körlükte ölçü, göz ferinin sönmüş olmasıdır. Gözlerinin birinde çok miktarda beyazlık bulunan hayvanın da kurban edilmesi sahih olmaz. Ama az miktardaki beyazlığın sakıncası yoktur. Gözleri zayıf olup çoğu zaman yaşaran hayvan kurban edilebilir.

Emsalleri meraya giderken kendisi geride kalacak kadar belirgin bir şekilde topal olan hayvan kurban edilemez. Topallığı, kesme anında, hatta nefes ve yemek borularını keserken meydana gelse bile kurban edilemez.

Hastalığı açıkça görülen hayvan da kurban edilemez. Bu da onun hastalanma nedeni ile zayıflaması ve etinin bozulmasıyla olur. Az miktardaki hastalık kurban edilmeye engel olmaz.

İlikleri boşalacak derecede zayıf olan hayvanın kurban edilmesi sahih değildir. Meraya arkasını dönüp çok az miktarda otlanan ve bu sebeple de zayıflayan hayvan kurban edilemez.

Az da olsa uyuz olan hayvan kurban edilemez. Çünkü uyuzluğun ete zararı vardır.

Kulağının tamamı veya bir kısmı, ya da üreme organı kesik olan hayvanlar kurban edilemez. Küçüklüğünde üreme organının bir kısmının kesilmiş olması, kurban edilmesine engel teşkil etmez. Çünkü bu onu semizletir.

Doğuştan kuyruksuz olan hayvana gelince bu, doğuştan memesiz olanla doğuştan üreme organı bulunmayan hayvan gibi kurban edilebilir.

Doğuştan kulaksız olan hayvan kurban edilemez. Kulağı yarılmış veya delinmiş olan hayvanın bu sebeple kulağının bir kısmı gitmemiş ise, kurban edilebilir.

Burulmuş hayvan kurban edilebilir. Burmak ise üç şartla caiz olur:

1. Burulan, eti yenilen bir hayvan olmalıdır.
2. Burma işi, hayvanın küçüklüğünde yapılmış olmalıdır.
3. Burma işi normal bir zamanda yapılmalıdır. Aksi takdirde burmak haram olur.

Boynuzu kırıldığında kırılan yer kanasa bile bu kırılma sebebiyle eti eksilmemiş ise, boynuzu kırılan hayvan kurban edilebilir. Boynuzlusunun kurban edilmesi her ne kadar daha faziletli ise de, yaratılıştan boynuzsuz olan hayvan da kurban edilebilir.

Yaratılıştan dişsiz olan hayvan kurban edilebilirse de, sonradan gelen bir arıza sebebiyle dişlerini kaybeden hayvanın kurban edilmesi sahih olmaz. Aynı şekilde yem yemesini olumsuz yönde etkilediği takdirde, dişlerinin bazısı düşmüş olan

hayvanın da kurban edilmesi sahih olmaz. Ama yem yemesini olumsuz yönde etkilemezse, kurban edilebilir.

Koyunun tam olarak bir yaşını doldurmuş veya altı aydan büyük olmak şartıyla ön dişleri düşmüş olanı kurban edilebilir.

Keçinin iki yaşını doldurmuş olanı kurban edilebilir.

Hanefi mezhebine göre keçinin bir yaşını doldurmuş olanı kurban edilebilir.

Sığır ve mandanın iki yaşını, develerinse tam beş yaşını doldurmuş olanları kurban edilebilir.

Biri ehlî diğeri yabani olan çiftten doğan hayvanın kurban edilmesi sahih değildir.

Kurbanların en faziletlisi, etlerinin çokluğu göz önüne alınarak önce deve, sonra sığır, sonra koyun, sonra da keçidir. Bundan maksat da, fakirlere daha çok et yardımında bulunmaktır. Bu fazilet sıralaması yapılırken Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in, Cuma namazına erken gitmenin fazileti bağlamında irad buyurmuş olduğu şu hadis-i şerif göz önünde bulundurulmuştur:

مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ

"Cuma günü cünüplük guslü gibi gusül alıp Cuma namazına giden kişi, Allah rızası için bir deve kesmiş gibi olur. (Ondan sonraki) ikinci saatte giden kişi, Allah rızası için bir sığır kesmiş gibi olur. Üçüncü saatte giden kişi ise, Allah rızası için boynuzlu bir koç kesmiş gibi olur."[1389]

Kurbanın Belli Vakitte Kesilmesi

Kurbanın belli vakitte kesilmesi şarttır. Belirlenen vaktin dışında kesilmesi halinde kurban olarak geçerli olmaz; et ihtiyacını karşılamak için kesilmiş olur. Kurban kesme vakti, bayramın birinci günü güneş doğduktan sonra iki rekâtlık bayram namazını kılıp bayram hutbesini okuyacak kadar bir zamanın geçmesinin ardından başlar. Ama en faziletlisi bu vaktin, güneşin doğduktan sonra ufukta bir mızrak boyu kadar yükselmesinin ardından başlamasıdır. Bu vakit, bayramın dördüncü günü güneşin batmasına kadar devam eder.

Hanefi mezhebine göre kurban kesme vakti, bayramın birinci günü –Bayram namazı kılınan yerlerde– namazdan sonra başlar ve bayramın üçüncü günü güneşin batışından az öncesine kadar devam eder.

Kesme vakti girdikten sonra kesimin gece veya gündüz yapılması caiz ise de herhangi bir ihtiyaç olmadan geceleyin kesilmesi mekruhtur. Ancak gündüzleyin kurban kesmeye engel bir meşguliyetin bulunması veya yoksulların et almak için

---

[1389] Buhârî, Cumua, 4.

geceleyin gelmelerinin daha kolay olması gibi bir fayda varsa, kurbanı geceleyin kesmek mekruh olmaz. Ama gündüzleyin kesmek daha faziletli olur. Her hâlükârda kurban bayramının birinci günü bayram namazından sonra eve dönüldüğünde kesmeye özen gösterilmelidir. Zira Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), böyle yapmanın daha faziletli olacağını bildirmişlerdir:

إِنَّ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نُصَلِّيَ ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَنْحَرَ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا وَمَنْ نَحَرَ قَبْلَ الصَّلَاةِ فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَهُ لِأَهْلِهِ لَيْسَ مِنَ النُّسْكِ فِي شَيْءٍ

"Bu günümüzde bizim için yapılacak ilk şey, namaz kılmaktır. Ondan sonra (ki işimiz, evlerimize) dönüp kurban kesmek olacaktır. Her kim böyle yaparsa, sünnetimize uygun iş yapmış olur. Kim kurbanı bu vakitten önce keserse, o da ancak ailesine sunduğu bir ettir; kurbandan sayılmaz."[1390]

Niyet Etmek

Kurban kesmeye niyet etmek, kesim esnasında yapılabileceği gibi kesimden önce de yapılabilir. İlla da kesime başlanacağı esnada yapılması zorunlu değildir. Bir kişi, yanında bulunan küçük veya büyük baş hayvan için, *"Bu kurbandır"* veya *"Ahdim olsun ki bunu kurban edeceğim"* derse, o artık adak olur. Böyle dedikten sonra bu hayvanı başkası ile değiştiremez ve satamaz. Bunu kesmek mecburiyetinde olduğu gibi etinden de yiyemez; etini zenginlere vermesi de caiz olmaz. Ancak fakirlere verebilir. Bayramdan evvel çalınır veya kaybolursa –bunda kendisinin kusuru yoksa– bir şey yapması gerekmez. Ama kendisi telef ederse, onun misli bir hayvan alıp kurban etmesi gerekir.

Bir kişi başkasının adadığı kurbanı sahibinden izin almadan kurban olarak keserse, kurban ibadetini yerine getirmiş olur.

Sahibinin, kurbanın etinden yemesi sünnettir. Kurbanın etini veya derisini satmak, kasabın ücretini ondan vermek, zengin kimselere temlik etmek, fakirlere dağıtmadan etinin tamamını yemek, kesildiği yerden başka bir köye, beldeye veya şehire götürerek oradaki fakirlere dağıtmak caiz değildir. Kasap fakir ise ona temlik etmek, zengine ikram olarak yedirmek caizdir.

Kurban olarak belirlenmiş hayvanın yavrusu da anası gibi kesilir.

Kendileri için kurban kesilmesini hayatta iken vasiyet etmemiş olan ölüler için kurban kesilmez. Kendi şahsı için kurban kesilmesine izin veya vekâlet vermemiş olan kişi için de kurban kesilmez.

E. ORTAKLIK USULÜ KURBAN KESMEK

Deve, sığır, manda, koyun ve keçiden başka hayvanlar kurban edilemezler. Koyun ve keçi bir kişi için kurban edilebilir. Bunlara başka şahısların ortak olmaları

[1390] Buhârî, Edâhî, 1; Müslim, Edâhî, 1.

sahih değildir. Ama bir koyunu ya da bir keçiyi ev halkından bir kişinin kurban etmesi durumunda bu, o ev halkının tümü için kurban olarak yeter. Çünkü önce de belirtildiği gibi kurban kesmek, bir ev halkı için sünnet-i kifayedir.

Deve, sığır ve mandaya gelince, bunlardan bir tanesi en fazla yedi kişi için kurban edilebilir. Konuyla ilgili bir rivayetinde Cabir (r.a) şöyle demiştir:

نَحَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صلعم اَلْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ .

"Resulullah (s.a.s) ile birlikte kurban kestik. Bir deve yedi kişi için, bir sığır da yedi kişi için (kurban edildi)."[1391]

Bunlara ortak olan şahısların aynı ev halkından olup olmamaları fark etmez. Bu ortakların hepsinin kurban kesme niyetiyle bu hayvanlara ortak olmaları şart değildir. Mesela bu yedi ortaktan bazısı kurban kesmek, bazısı et yemek, bazısı et satmak, bazısı hacda kıran veya temettu hedyi kesmek, bazısı adak kurbanı kesmek, bazısı akika kurbanı kesmek niyetinde olursa, bu ortaklık ve kesilen kurban sahih olur.[1392]

Hanefi mezhebine göre ise büyük baş hayvana ortak olanların hepsinin kurban niyetiyle ortak olmaları, kurbanın geçerliliği açısından şarttır. Ortaklardan birinin niyeti kurban kesmek değilse, diğerlerinin kurbanı sahih olmaz.[1393]

F. KURBAN KESERKEN BESMELE ÇEKİLMESİ

Kurban keserken besmele çekmek müstehaptır. (Diğer mezheplere göre ise besmele çekmek şarttır.) Kurbanı veya herhangi bir hayvanı keserken, avlanacak hayvana silah sıkarken veya köpeği av üzerine salarken kasten veya unutarak besmele çekilmemesi halinde kesilen veya avlanan hayvanın etinin yenmesi helaldir. Unutarak besmele çekmeme durumunda kesilen veya avlanan hayvanın etini yemenin hükmüyle ilgili olarak Ebu Hüreyre (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَرَأَيْتَ الرَّجُلَ مِنَّا يَذْبَحُ وَيَنْسَى أَنْ يُسَمِّيَ فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - :« اسْمُ اللّٰهِ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ »

Bir adam Peygamber (s.a.s)'e gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Resûlü, bizden bir adam hayvan keser ve keserken de besmele çekmeyi unutur. Bu hususta ne buyurursunuz? Peygamber (s.a.s) ona, *"Allah'ın adı her Müslümanın üzerindedir."* şeklinde cevap verdi.[1394] Hişam b. Urve, babasından naklen Hz. Aişe (r.a)'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

1391 Müslim, Hac, 62.
1392 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 369-370.
1393 İbn Abidin, VI, 316.
1394 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 240.

قالُوا : يَا رَسُولَ اللّٰهِ ، إِنَّ الأَعْرَابَ يَأْتُونَنَا بِلَحْمٍ لاَ نَدْرِي مَا هُوَ ، ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ ، أَمْ لاَ ؟ فَقَالَ : سَمُّوا عَلَيْهِ ، وَكُلُوهُ.

Dediler ki: Ey Allah'ın Resûlü, bedeviler bize et getiriyorlar. Hayvanların besmeleyle kesilip kesilmediğini de bilmiyoruz. Ne yapmamızı tavsiye buyurursun? Resulullah (s.a.s) onlara, *"Besmele çekerek yiyin"* buyurdu.[1395] Yerken besmele çekmek vacip olmadığına göre demek ki, bu hadiste geçen *"besmele çekerek yiyin"* sözü müstehaplık ifade etmektedir.[1396]

Besmeleyi kasten çekmemek, mezhebin sahih görüşüne göre tenzihen mekruhtur. Kurban keserken besmelenin yanı sıra

أَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَإِلَيْكَ تَقَبَّلْ مِنِّي .

"Allah'ım, bu sendendir ve sanadır; benden kabul buyur."[1397] demek müstehaptır.

Etinin yenmesi haram olan hayvanlar, Allah'tan başkası adına, söz gelimi putlar için kesilen hayvanlardır. Allah'tan başkası adına kesmek demek, hayvanı keserken kendisine tapınılan şeyin adını yüksek sesle anmaktır. Müşrikler, putları için kurban keserlerken, adına kurban kestikleri putun adını yüksek sesle anmayı âdet hâline getirmişlerdi.[1398]

G. KURBAN KESMENİN MENDUPLARI

1. Kurban keserken besmelenin tamamı okunarak veya bismillah diyerek besmele çekilmelidir. Besmeleyi kasten terk etmek mekruhtur.

2. Peygamber Efendimize salât okunmalıdır.

3. Besmeleden sonra üç defa tekbir alınmalıdır.

4. Kesim için yumuşak bir yer aranmalıdır.

5. Kesilecek hayvan sol yanı üzerine yatırılmalı ve sağ ayağı serbest bırakılmalıdır. Bunu yapmakla hayvan kesilirken biraz rahatlar. Ancak kesilecek hayvan deve ise, sol dizi bağlı vaziyette ve ayakta iken kesilmelidir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّۚ

"Onlar saf saf sıralanmış dururken (keseceğiniz zaman) üzerlerine Allah'ın adını anın."[1399]

6. Kesim işi bayram namazından sonra yapılmalıdır.

1395 İbn Ebi Şeybe, Musannef, VIII, 103.
1396 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebir, XV, 11.
1397 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 384-387.
1398 Cezirî, Mezahib, I, 722.
1399 Hac, 22/36.

7. Kesen kişinin hem kendisi kıbleye yönelmeli, hem de kurbanı yöneltmelidir.

8. Kurban için semiz olan hayvan tercih edilmelidir.

9. Boynuzsuz veya boynuzu kırık olan hayvan kurban edilmemelidir.

10. Kurban kesimi gündüzleyin yapılmalıdır.

11. Kesim işini biliyorsa kurbanı sahibi kesmelidir.

12. Kesim işini bilseler bile kadınlar, kurbanlarını başkalarına kestirmelidirler.

13. Kesim işini bilmeyenler, kurbanlarını Müslüman birine kestirmelidirler.

14. Kesme işinde çocuk, âmâ ve zımmî kimselere vekâlet verilmemelidir. Ama zımmî kişinin kestiği kurbanın eti yenilebilir.

15. Bıçağı kurbanın gözleri önünde bilemek mekruhtur.

16. İhtiyaç yokken kurbanı geceleyin kesmek mekruhtur.

17. Kurban kesmeye karar veren bir kimsenin Zilhicce ayının başından Kurban bayramında kurbanını kesinceye kadar tıraş olması veya tırnağını kesmesi mekruhtur.

H. KURBAN NASIL KESİLİR?

Kesimin normal şekli, yemek ve nefes borularının birlikte kesilmesidir. Bunlardan birinin kesilmemesi durumunda etinin yenmesi helal olmaz.

> *Hanefi mezhebine göre yemek ve nefes boruları ile boynun iki yanındaki atar damarlardan herhangi üçünün kesilmesi durumunda kesilen hayvanın etinin yenmesi helal olur.*

Hayvanın ölümüne sebebiyet verecek bir hâli bulunursa, kesilmesinden önce kendisinde istikrarlı bir hayat bulunmalıdır. Aksi takdirde böyle bir şart aranmaz. Hastalığı ölüm derecesinde olmayan bir hayvan, son nefesinde de kesilse, kesilirken kanı akmasa ve kendisinde şiddetli bir çırpınış olmasa bile eti helal olup yenilebilir.

Yemek ve nefes borusunun boğazdaki düğümün altından veya üstünden kesilmesi fark etmez. Ancak biri altta diğeri üstte olmak üzere onda tam iki daire meydana gelmelidir. Aksi takdirde kesilen hayvanın eti helal olmaz. Boynun iki tarafındaki damarları kesmek sünnettir. Başın tamamını kesmek yeterli ise de böyle yapmak mekruhtur.

Bu kesim şekli, kendilerine güç yetirilebilen ehlî hayvanlara uygulanır. Ama yabanileşen bir davarı veya sığırı, ürküp kaçan bir deveyi, çöldeki ceylanı, kuyuya düşüp de kesilmesi için kendisine el ulaşmayan hayvanı kesmek, akr şeklinde yani canını çıkaracak şekilde vücudunun herhangi bir tarafını yaralamakla olur. Şu halde tırnağını veya –deve ise– tabanını yaralayarak veya hafifçe tırmalayarak akretmek, etinin helal olması ve yenebilmesi açısından yeterli olmaz.

I. KESİMİN UYGUN VE ETİN HELAL OLMASININ ŞARTLARI

1. Akrederken hayvanın bizzat kendisi veya cinsi kastedilmelidir. Bir kişi öldürücü bir aleti veya taşı, eti yenmeyen bir hayvana attığını zannederek atar da sonra hedefinin, eti yenen bir hayvan olduğu ortaya çıkarsa, akrettiği hayvanın etini yemek helal olur. Ama elindeki bıçağı düşerek bir hayvana isabet eder de o hayvan ölürse, etini yemek helal olmaz.

2. Hayvanın yemek ve nefes borularının tamamı bir defada ve hızla kesilmelidir. Canının çabucak çıkması için yemek ve nefes borularını kesmeye öncelik verilmelidir. Mesela bir kişi bu boruları kesmekle, bir başkası da bağırsaklarını çıkarmak veya böğürüne vurmakla uğraşırsa eti helal olmaz.

3. Hayvanın ölümüne sebebiyet verecek bir hastalığının bulunması durumunda kesiminden önce kendisinde istikrarlı bir hayat bulunmalıdır. Örneğin bir hayvan yaralanır veya bulunduğu yerin tavanı çöküp de altında kalır veya bunlara benzer bir durumla karşılaşır da bu halde kendisinde istikrarlı bir hayat kalırsa, kesildiği takdirde eti helal ve yenmesi caiz olur.

Kesimden önce açlık veya hastalık dolayısıyla görme ve isteğe bağlı hareket gücünü yitiren bir hayvan o hâliyle kesilirse, kendisinden kan fışkırmasa veya şiddetlice çırpınmasa bile eti helal ve yenmesi caiz olur. Çok yem yediği için mide fesadı olan ve son nefese gelen hayvan bu durumda kesilirse, kendisinden kan fışkırmasa veya şiddetlice çırpınmasa, mutemed görüşe göre etinin yenmesi helal olmaz.

4. Kesilen hayvan, etinin yenmesi helal olan hayvanlardan olmalıdır. Hayatta kalması halinde zarar görecek olan bir hayvan - şayet eti yenmeyenlerden ise - onu rahata kavuşturmak için kesmek caiz olmaz.

5. Kesim işi kesici bir aletle yapılmalıdır. Keskin de olsalar tırnak, diş ve kemik ile kesim yapmak caiz değildir. Bir hayvan, kesici olmayan bir şeyle, mesela tüfek veya delici ucu olmayan kör bir okla vurulursa, ya da ağla boğularak öldürülürse yenmesi haram olur.

> *Bazı Hanefi bilginlerine göre tüfeğin mermisi, kesici alet ve ok gibi vücudu delip kan akıttığı için, tüfekle vurulan hayvanın etini yemek helaldir.*[1400]

6. Kesim bir defada yapılmalıdır.

7. Kesilen hayvan yabani bir kara avı ise, kesen kişi hac veya umre ihramında olmamalıdır.

8. Kesen, Müslüman veya kitap ehli bir kişi olmalıdır. Mecusi, ateist, putperest veya mürted olmamalıdır. Yahudi veya Hırıstiyanın kestiği hayvanın eti, tıpkı Müslümanın kestiği gibi helaldir. Bu cümleden olmak üzere delinin, sarhoşun

---

[1400] Ahmed Eş-Şerbasi, Yes'elûneke Fi'd-Dini ve'l-Hayat, Beyrut 1980. II, 290.

ve mümeyyiz olmayan çocuğun da kestiği hayvanın etini yemek helaldir. Âmâ kimselerin kestikleri de mekruh olmakla birlikte helaldir.

İ. KURBANLA İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER

Konunun daha rahat anlaşılması için kurbanla ilgili hükümleri üç kısımda ele almak uygun olacaktır. Şöyle ki:

I. Kurbanlık Hayvanın Telef Olması veya İtlafı ile İlgili Hükümler

1. Kişinin sahibi bulunduğu hayvanı kurbanlık olarak belirlemesi ile o hayvan artık adak kurbanı olur. Dolayısıyla bundan sonra o hayvan üzerindeki mülkiyeti sona erer. Onu başkasına satamaz veya hibe edemez. Daha iyisini bulsa bile onunla değiştiremez. Sahibi bu durumdaki bir kurbanlık hayvanı satacak olursa, bu hayvan şayet müşterinin yanında duruyorsa, aldığı bedeli iade ederek kurbanlığı geri alır. Şayet müşteri onu kesip etini tüketmiş veya onun yanındayken bir şekilde telef olmuş ise, satıcı o hayvanın satıldığı gündeki değeri ile telef olduğu gündeki değerinden hangisi daha fazla ise o kadar bir para vererek o hayvanın cins, tür ve yaşça misli olan başka bir kurbanlık satın alır. Piyasanın yükselmesi sebebiyle o para ile mislini satın alamıyorsa kendi yanından para ekleyerek mislini satın alır.

2. Kurbanlık olarak belirlenen hayvanın satılması veya kiraya verilmesi caiz değildir. Kiraya verilir de kiracının yanında iken telef olursa müşteri kira bedelini verir. Sahibi de onun değeri kadar para vererek o hayvanın misli olan bir kurbanlık satın alıp bayramda keser.

3. Bir kimsenin, *"Şu sığırı…"* veya *"şu koyunu kurban edeceğim"* diyerek belirlediği kurbanlık, bayram günü henüz kesim imkânı bulunmadan önce çalınır veya ölürse bir şey yapması gerekmez. Yeni bir kurbanlık alıp kesme yükümlülüğü olmaz.

4. Zimmetinde kurban kesme veya kurban adağı bulunan, yani kurban kesme taahhüdünde bulunmuş veya kurban kesmeyi adamış olan bir kimse zimmetindeki kurbanı kesmek veya adağı yerine getirmek için bir sığır veya koyun belirlerse artık bu sığır veya koyun onun mülkü olmaktan çıkar, Allah'ın mülkü hâline gelir. Bundan sonra sözü edilen sığır veya koyun telef olursa, yerine başka bir hayvan temin edip kesmesi gerekir.

5. Önceki maddede sözü edilen kurbanlık hayvanı sahibinden başkası telef edecek olursa sahibine değerini ödemesi, sahibinin de o para ile telef olanın misli başka bir hayvan satın alıp kurban etmesi gerekir. Mislini bulamazsa daha aşağı değerde bir hayvan satın alıp kurban etmesi gerekir. Telef olmasında kendisinin bir kusuru bulunmadığı için illa da mislini satın almak üzere kendi parasından ekleme yapması gerekmez.

Bu parayla kurbanlık hayvanın bir kısmını satın alabilecekse bu yola başvurabilir mi? Bu hususta üç görüş ileri sürülmüştür:

a. Bu parayla başkasıyla ortaklaşa bir hayvan satın alıp keser ve payına düşen kısmı alır. Satın almayıp parayı sadaka olarak vermesi caiz olmaz. Tercih edilmesi gereken kuvvetli görüş budur.

b. Bu parayı sadaka olarak ihtiyaç sahiplerine vermesi caiz olur.

c. Bu parayla et satın alır ve bu eti sadaka olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtır.

6. Zimmetinde kurban kesme veya kurban adağı bulunan, yani kurban kesme taahhüdünde bulunmuş veya kurban kesmeyi adamış olan bir kimse zimmetindeki kurbanı kesmek veya adağı yerine getirmek için bir sığır veya koyun belirlerse artık bu sığır veya koyun onun mülkü olmaktan çıkar, Allah'ın mülkü hâline gelir. Bundan sonra sözü edilen sığır veya koyunu telef ederse bundan sonra ne yapmasının gerektiği hususunda iki görüş ileri sürülmüştür:

a. Hayvanı telef ettiği gündeki değeri kadar bir parayı ortaya koyar.

b. Hayvanın telef edildiği gündeki değeri ile onun misli olan başka bir hayvanın fiyatını karşılaştırır. Tercih edilen kuvvetli görüşe göre bunlardan hangisi daha fazla ise o kadar parayı ortaya koyar. Bu paranın bir kısmı ile telef ettiği hayvanın mislini satın alması mümkün ise, ondan çok daha iyi bir hayvan veya iki ya da daha fazla sayıda koyun satın alır. Piyasada çok iyi bir hayvan bulunmamakta ise ve eldeki para ile telef olan hayvanın mislini satın aldıktan sonra artan para ikinci bir hayvan satın almaya yetmiyorsa, artan paranın fakirlere sadaka olarak verilmesi müstehaptır.

7. Kurbanlık hayvanı bayramda kesme imkânı bulduğu halde ihmal edip kesmeyen kişinin kurbanlığı ölürse bu kişi, kesimi ertelemesi sebebiyle kusurlu davrandığı için o hayvanı telef etmiş gibi olur.

8. Kendi mülkiyetinde bulunan koyunu kurbanlık olarak belirleyen veya belirli bir hayvanı kurban etmeyi adayan kişi, bu kurbanlığı bayramdan önce kesecek olursa etini sadaka olarak dağıtması gerekir. Kestiği bu hayvanın etinden yemesi caiz olmaz. Ayrıca onun yerine Kurban bayramında onun misli bir hayvan daha kurban etmesi gerekir.

Kişi kendisi için kurban olarak kesmeyi belirlediği bir hayvanı daha sonra fikir değiştirip satar da müşteri o hayvanı keserse ve et de henüz tüketilmemiş ise satıcı etleri ondan geri alıp sadaka olarak dağıtır.

Kişinin kendisi için kurban olarak kesmeyi belirlediği bir hayvanı bir başkası bayramdan önce kesecek olursa, kesme nedeniyle o hayvanda meydana gelen değer eksikliğini sahibine ödemesi gerekir.

Bir kişi kurban kesmeyi adar da bir koyunu o kurban adağını yerine getirmek için belirler ve bir başkası da bayramdan önce o koyunu keserse, sahibi ondan bütün parçalarıyla hayvanı geri alır ve meydana gelen değer eksikliğini de tahsil eder. Ve kurban kesme adağı da zimmetinde kalmakta devam eder.

9. Kişinin kendisi için kurban olarak kesmeyi belirlediği bir hayvanı bir başkası bayramda keserse, meşhur görüşe göre bu kurban sahibi adına kesilmiş sayılır. Sahibi, kesen kişiden etleri teslim alıp uygun gördüğü yerlere dağıtır. Kesen kişinin de kesme nedeniyle hayvanda meydana gelen değer eksikliğini sahibine ödemesi gerekir.[1401]

II. Kurbanlık Hayvanda Meydana Gelen Kusurlarla İlgili Hükümler

1. Bir kişi bir hayvanı kurbanlık olarak belirler de kesim vaktinden önce bu hayvanda kurban edilmeye engel bir kusur meydana gelirse, bu kusuruna rağmen bu hayvanın bayramda kurban olarak kesilmesi caizdir. Ama *"Nasılsa kusurlandı. Artık bu hayvanın kurban edilmesi caiz olmaz"* diyerek bayramdan önce kesilecek olursa et olarak kesilmiş olur, etini ve o hayvanın değeri kadar parayı sadaka olarak dağıtmak gerekir. O parayla başka bir kurbanlık satın alıp kesmesi gerekmez.

Kurbanlık olarak belirlenen hayvanda bayramda kesme imkânı bulmadan önce kurban edilmeye engel bir kusur meydana gelirse, bu hayvan kesilerek eti sadaka olarak dağıtılır. Ama bayramda kesme imkânı doğduktan sonra ihmalkârlık edip kesim geciktirilir ve bu arada o hayvanda kurban edilmeye engel bir kusur meydana gelirse, bu hayvan kesilerek eti sadaka olarak dağıtılır. Ayrıca ihmalkârlık etmiş olan sahibinin onun misli olan bir hayvanı da kurban etmesi gerekir. Zira o, ihmalkârlığının cezasını çekmelidir.

2. Bir kimse kurban edilmeye engel bir kusuru bulunan bir hayvanı göstererek *"Şunu kurbanlık olarak belirledim"* der veya onu adak kurbanı olarak keseceğini söylerse, kendini yükümlülük altına soktuğu için o hayvanı kesmesi gerekir. Kesmesinden dolayı sevap kazanacağı bu hayvanın etini sadaka olarak dağıtması gerekir. Ancak bu, kurban olarak gerçekleşmez. Çünkü kurbanın kusursuz olması şarttır. Kurban olarak gerçekleşmese bile kendisi *"kurbanlık"* olarak belirlediği için kesimi Kurban bayramında yapması gerekir. Bayramdan önce kesmesi halinde eti sadaka olarak dağıtması ve ondan yememesi gerekir. Ek olarak bu hayvanın değeri kadar parayı sadaka olarak dağıtması gerekir. Ancak başka bir hayvan temin edip bayramda kesmesi gerekmez.

Bir geyiği ya da bir kuzuyu göstererek *"Şunu kurbanlık olarak belirledim"* diyen bir kimsenin bu sözü bir hüküm ifade etmez.

3. Bir kimse kurban olarak kesmeyi adadığı bir hayvanı bayramda keser de etini dağıtmayıp bekletir ve bu arada et de kokuşursa, etin değeri kadar parayı sadaka olarak dağıtması gerekir. Kan akıtma olayı gerçekleştiği için artık başka bir kurbanlık temin edip kesmesi gerekmez. Dağıtılmadan bekletilmekte olan

[1401] Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 479-483.

etleri bu arada bir başkası gelip gasp eder veya telef ederse sahibinin ondan etin değeri kadar parayı alıp sadaka olarak dağıtması gerekir.[1402]

Hanefi mezhebine göre kurbanlık hayvan kesilmek üzere yere yatırıldığında çırpınıp ayağı kırılır veya kurban edilmesine engel başka bir kusur meydana gelir, buna rağmen kesilirse istihsan kuralına göre kurban olarak geçerli olur. Çünkü kesim hâli ve kesimin öncüsü olan işler kesim hükmündedirler. Bu durumda meydana gelen kusur ve sakatlık kesim fiiliyle meydana gelmiş sayılır. Ancak İmam Şafii ile Hanefi müctehidlerinden İmam Züfer bu görüşte değildirler.[1403]

III. Kurbanlık Hayvanın Kaybolması ile İlgili Hükümler

1. Nafile olarak kesilecek kurbanlık hayvan kaybolursa herhangi bir şey yapmak gerekmez. Ama bulunması halinde kesilip etinin sadaka olarak dağıtılması müstehap olur. Teşrik günlerinden sonra bulunup kesilmesi halinde eti için kesilmiş kabul edilir ve bu etlerin de sadaka olarak dağıtılması uygun olur.

2. Belirlenerek kesilmesi nezir hükmüne geçen kurbanlık sahibinin bir kusuru olmaksızın kaybolmuş ise onun yerine başka bir kurbanlık temin edip kesmesi gerekmez. Bayramda bulunması durumunda sahibi onu kurban olarak keser. Bayram sona erdikten sonra bulunursa, bir sonraki Kurban bayramını beklemeyip hemen kaza olarak kesmesi gerekir. Kesince de etleri, kurban etlerinin dağıtılması gereken yerlere dağıtır.

3. Belirlenerek kesilmesi nezir hükmüne geçen kurbanlık sahibinin bir kusuru olmaksızın kaybolur da onu aramak için masraf gerekiyorsa sahibinin masraf yaparak onu araması gerekmez. Ama sahibinin kusurlu davranması sonucu kaybolmuş ise her ne şekilde olursa olsun sahibinin onu arayıp bulması gerekir. Bulamazsa değerini tazmin etmesi gerekir. Kurban bayramında bulamayacağını bilirse, o hayvanın misli olan bir kurbanlık temin edip bayramda kesmesi gerekir.

Kurban bayramı sona erinceye kadar mazeretsiz olarak kesimi ertelemek, kusurlu bir davranış olup tazminat ödemeyi gerektirir.

Kurban bayramının bazı günleri geçinceye kadar mazeretsiz olarak kesimi ertelemek de kusurlu bir davranış sayılır mı? Tercih edilen kuvvetli görüşe bu, sahibini manen sorumlu kılan kusurlu bir davranış olarak değerlendirilemez.

IV. Kesilen Kurbanın ve Hedyin Etinden Yeme ile İlgili Hükümler

Kurban ve Hedyin etinden yeme ile ilgili hükümlerin iki alt başlıkta ele alınması uygun olacaktır. Şöyle ki:

[1402] Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 484-487.

[1403] Burhaneddin El-Merginani, El-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi, Iv, 75, I-IV, El-Mektebetü'l-İslâmiyye.

a. Vacip Olan Kurban ve Hedyin Etinden Yeme ile İlgili Hükümler

1. Temettu veya Kıran haccı yapanların ya da hacda hedy kesmeyi gerektiren bir hata işleyenlerin kesmeleri gereken kurbanlar gibi, kişinin kendisinin taahhütte veya adakta bulunması sebebiyle değil de kendiliğinden vacip olan hedylerin etinden sahibinin yemesi caiz değildir. Aksi halde yedikleri etin değeri kadar bir parayı sadaka olarak dağıtmaları gerekir.

Hanefi mezhebine göre temettu veya kıran haccı yapanların kesmeleri gereken hedy veya kurban, şükür kurbanı olduğundan sahiplerinin bunların etinden yemeleri caizdir.

2. Adakta bulunarak kesmek için kişinin kendini yükümlülük altına koyduğu kurbanlık ve hedylere gelince, bunları hac veya umre ihramında iken güzel koku sürünme veya tıraş olma gibi ihlallerden ötürü kesmesi gereken kurbanlar gibi zimmetine girmiş bir kurbanlık veya hedyi adakta bulunarak belirlemiş ise bunun etinden yemesi caiz değildir. Zaten adakta bulunmuş olmasa bile böyle bir hedyin etinden yemesi caiz değildir. *"Hastam iyileşirse bir kurban kesmek adağım olsun"* demek şeklinde mücazat adağında bulunan kimse de bu şartın gerçekleşmesinden, yani hastasının iyileşmesinden sonra kestiği kurbanın etinden yiyemez.

Ama herhangi bir şarta bağlamaksızın kurban kesme adağında bulunan bir kimsenin, kestiği adak kurbanının etinden yemesi caizdir. Yine bir kimse kurbanlık olma niteliklerini taşıyan bir hayvanı göstererek, *"Şu hayvanı kurban etmek, Allah rızası için adağım olsun"* der de o hayvanı keserse etinden yemesi caiz olur.[1404]

b. Nafile Kurban ve Hedyin etinden yeme ile ilgili hükümler

Nafile olarak kesilen kurban ve hedyin etinden yemek caiz hatta müstehaptır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَق۪يرَ

"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."[1405]

Hadis kaynaklarında ifade edildiğine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz, Kurban Bayramında kestiği kurbanın ciğerini yemiştir.[1406]

Nafile olarak kesilen kurban ve hedylerin sahibi, bunların etinden kendisi yiyebileceği gibi başkalarına da yedirebilir. Ancak etini telef edemez, satamaz, kasaba kesim ücreti olarak veremez. Ama kasap fakir ise, kesim ücretinden ayrı olarak kendisine bu kurbanın veya hedyin etinden verilebilir. Zengin ise kendisine veremez ama yemek olarak yedirebilir. Bu nitelikteki kurban ve hedylerin etleri

---

1404 Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, XV, 119.

1405 Hac, 22/28.

1406 Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Salâtü'l-Îdeyn, 8, III, 283.

zenginlere mal olarak teslim edilemez ama yemek olarak yedirilebilir. Fakirlere ise mülk ederek verilmeli ama yemek olarak verilmemelidir.

Bu kurban ve hedylerin etlerinin bir kısmını sadaka olarak dağıtmak şart mıdır, yoksa tamamının sahibi tarafından yenilmesi caiz midir? Bu konudaki iki görüşten birine göre tamamının sahibi tarafından yenilmesi her ne kadar caiz görülmüş ise de, tercih edilen diğer görüşe göre *"sadaka verdi"* denebilecek miktarda bir kısım etin sadaka olarak dağıtılması gerekir. Çünkü bu hayvanları kesmekten maksat, fakirleri birazcık olsun refaha erdirmektir.

Bu kategorideki kurban ve hedylerin etlerinin, bir iki lokma aldıktan sonra tamamını sadaka olarak dağıtmanın daha faziletli ve güzel olacağı söylenmiş ise de, en uygunu bu etleri üçe bölüp bir bölümünü sadaka olarak fakirlere, bir bölümünü ikram olarak dostlara ve tanıdıklara, kalan kısmını da aileye ayırmaktır.

V. Kurbanın Eti Dışında Kalan Kısımlarından Yararlanma ile İlgili Hükümler

1. Kurban nafile olarak kesilmiş olsa bile derisini satmak, kasaba ücret olarak vermek caiz değildir. Ebu Hüreyre (r.a)'den gelen bir rivayette anlatıldığına göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ بَاعَ جِلْدَ أُضْحِيَّتِهِ فَلاَ أُضْحِيَّةَ لَهُ

"Kurbanının derisini satan kimse kurban kesmiş sayılmaz."[1407]

Ancak sahibi onu sadaka olarak ihtiyaç duyulan yere verir veya ondan herhangi bir eşya yaparak kullanmak üzere kendisi için alıkoyabilir.

2. Kurbanlık hayvanı soğuktan veya sıcaktan korumak için kırkılmaması gerekli ise, ya da kesim zamanı yakın olup da kırkılmaması sebebiyle bir zarar meydana gelmeyecekse kurbanlık hayvanın yünlerini kırkmak caiz olmaz. Bu gibi sakıncalar söz konusu değilse yününü kırkıp ondan yararlanmak caizdir. Ama ihtiyaç sahiplerine sadaka olarak verilmesi daha faziletlidir.

3. Nafile olarak kesilecek kurbanlık veya hedy hayvanları doğuracak olurlarsa bunların yavruları sahiplerinin mülkü olur. Onu da kesmek mecburiyeti yoktur. Adak kurbanı olarak belirlenmiş olan bir hayvan doğuracak olursa, yavrusu da kendisinin statüsüne girer. Anası ölse bile onun adak olarak kesilmesi gerekir.

4. Kurbanlık veya hedy hayvanının sütü, sadece yavrusuna yetecek kadar ise sağılmaz. Sağılır da kalan kısım yavrusuna yetmezse, sağılan miktarın bedelini tazmin etmek gerekir. Ama yavrusunun ihtiyacından fazla ise artan kısım sağılıp içilebilir.

[1407] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Dahaya, 37.

5. Kendisini incitmeyecek şekilde kurbanlık hayvana binmek, yük yüklemek ve bu amaçla onu başkasına kira ile değil de iğreti olarak vermek caizdir. Değerinin eksilmesine sebebiyet verecek derecede binmek veya yük yüklemek durumunda, meydana gelen değer eksikliğinin tazmin edilmesi gerekir.

6. Bir kimse satın aldığı bir koyunu kurbanlık olarak belirledikten sonra onda önceden mevcut olan bir kusur olduğunu görürse, kurbanlık olarak belirlemiş olduğu için artık o hayvan üzerindeki mülkiyeti sona erdiği için onu satıcısına geri veremez. Ancak bu kusurdan dolayı hayvanda meydana gelen değer eksikliğinin karşılığı olan parayı satıcısından alır.[1408]

J. BAŞKALARI ADINA KURBAN KESMEK

Başkaları adına kurban kesmekle ilgili hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

Yetimin veya sefihin velisinin, velayeti altında bulunan bu kimselerin parası ile kurban alıp bunlar adına kurban kesmesi caiz olmaz. Çünkü veli, velayeti altında bulunan kimselerin mallarını korumakla yükümlüdür. Onların malları ile başkalarına bağışta bulunma yetkisine sahip değildir. Oysa kurban kesmek de bir nevi bağışta bulunmaktır.

Hayattaki kimselerin izni olmadan onlar adına kurban kesmek sahih olmaz. Çünkü kurban kesmek bir ibadettir. Bir delil olmadan, hele hele ilgili şahsın izni olmadan başkaları adına ibadet yapılmaması esastır. Ama bu ilkeden istisna olarak bir kişinin kendi ev halkı adına -onlardan bu hususta izin almış olmasa bile- kurban kesmesi sahih olur. Böylece kurban kesme sünnet-i kifayesi de yerine getirilmiş olur. Velinin, velayeti altında bulunan kimseler için kendi parasıyla satın aldığı kurbanlığı onlar adına kesmesi de sahih olur.

Kendisi için kurban kesilmesini vasiyet etmemiş olan ölünün adına kurban kesmek sahih olmaz. Ama bu yönde bir vasiyeti varsa adına kurban kesilmesi tabii ki sahih olur. Kurban kesmenin bir nevi sadaka olduğu ve bu sadakanın ölüye yarar sağlayacağı tezinden hareketle vasiyet etmiş olmasa bile ölü kimse adına kurban kesmenin sahih olacağına ilişkin bir görüş de vardır.[1409]

K. AKİKA KURBANI

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Cenab-ı Allah'a bir şükran ifadesi olarak kesilen kurbana akika kurbanı denir. Aslında akika kelimesi, yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Sonra Araplar yeni doğan çocuğun tıraş edildiği günde kesilen kurbana bu adı vermişlerdir. Akika kurbanı çocuğun doğumundan itibaren ergenlik çağına girmesine kadar geçen zaman içinde kesilebilirse de yedinci gününde kesilmesi müstehaptır. Aynı günde çocuğun başının tıraş edilmesi, ona

[1408] Nevevî, Ravzatu't-Talibîn, II, 490-495.
[1409] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 490.

güzel bir isim verilmesi, kesilen saçlarının ağırlığınca altın veya gümüş sadaka verilmesi müstehaptır.[1410]

عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ : أَنَّ النَّبِىَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عَقَّ عَنْ نَفْسِهِ بَعْدَ النُّبُوَّةِ

Enes (r.a)'in rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s), peygamber olduktan sonra kendi şahsı için akika kurbanı kesmiştir.[1411] Ayrıca torunu Hz. Hüseyin (r.a) doğduğunda kızı Hz. Fatıma (r.a)'ya şu tavsiyede bulunmuştur:

زِنِي شَعْرَ الْحُسَينِ وَتَصَدَّقِي بِوَزْنِهِ فِضَّةً

"Hüseyin'in saçını tıraş et ve (saçının) ağırlığınca gümüşü sadaka ver."[1412]

Akika kurbanını çocuğun babasının kendi imkânlarıyla temin edip kesmesi sünnettir.

Hanefi mezhebine göre akika kurbanını kesmek sünnet değil, mubahtır.

Kurban olma vasıflarını taşıyan her hayvan akika kurbanı olarak kesilebilir. Erkek çocuk için iki, kız çocuk içinse bir davar kesilir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: عَنِ الْغُلَامِ شَاتَانِ مُكَافِئَتَانِ وَعَنِ الْجَارِيَةِ شَاةٌ

Hz. Aişe (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Erkek çocuk için birbirine denk iki davar (koyun veya keçi), kız çocuk içinse bir davar (akika kurbanı olarak kesilir)."*[1413]

Ama Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in, torunları Hasan ile Hüseyin (r.a) için birer koç kurban ettiğine dair rivayetler de vardır. Şöyle ki:

عَنِ إبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَقَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَبْشًا كَبْشًا

Abdullah b. Abbas (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Peygamber (s.a.s), Hasan ile Hüseyin için akika kurbanı olarak birer koç kesti."*[1414]

Buna göre baba, yeni doğan erkek çocuğu için bir davar kesmekle de akika sünnetini yerine getirmiş sayılacaktır.

Akika kurbanını kesecek olan kişi, besmele çektikten sonra, *"Allah'ım, bu sendendir ve sanadır. Falanın akikasıdır"* demelidir. Kurbanın kanını çocuğun alnına ve/veya başına sürmek mekruhtur. Udhiye kurbanında olduğu gibi akika kurbanının da eti yenilir, sadaka olarak dağıtılır. Ama asla satılamaz. Çocuğun kazasız belasız bir hayat sürmesine tefeül olsun diye bu kurbanın kemiklerini

---

[1410] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, IV, 390.
[1411] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 300; Taberanî, Mu'cemü'l-Evsat, I, 298.
[1412] Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübrâ, IX, 304; Şevkânî, Neylü'l-Evtâr V, 136.
[1413] Dârimî, Edâhî, 9.
[1414] Ebu Dâvûd, Dahaya, 21.

kırmadan etlerini ve organlarını kesip parçalamak müstehaptır. Bu etleri çiğ olarak değil de pişirip öylece sadaka olarak dağıtmak müstehaptır.

Bu arada şunu da belirtelim ki; dünyaya gelişinin ilk günlerinde tevhid inancı ile tanışmasını sağlamak amacıyla, yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet okunması, sonra da ona güzel bir isim verilmesi müstehaptır. Konuyla ilgili Peygamber (s.a.s) Efendimizin uygulaması hakkında sahabeden Ebu Rafi (r.a) şöyle bir rivayette bulunmuştur:

رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ -صلى الله عليه وسلم- أَذَّنَ فِى أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِىٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ بِالصَّلَاةِ حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا.

"Fatıma (r.a), Ali (r.a)'nin oğlu Hasan'ı doğurduğunda, Resulullah (s.a.s)'ın onun kulağına namaz (için okunan) ezanı okuduğunu gördüm."[1415]

عَنْ حُسَيْنٍ , رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ، قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ : مَنْ وُلِدَ لَهُ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى لَمْ تَضُرَّهُ أُمُّ الصِّبْيَانِ.

Hz. Hüseyin (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Bir kimsenin çocuğu doğar da onun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmet okursa (yeni doğan çocuklara musallat olan) Ümmü sibyan (adlı cin) o çocuğa zarar vermez."*[1416]

Anlatıldığına göre Emevi halifelerinden takvası ile meşhur bir şahsiyet olan Ömer b. Abdülaziz hazretleri de çocuğu doğduğunda sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okurmuş.

Ezan ve kamete ek olarak çocuğun kulağına şu ayet-i kerimenin okunması da müstehaptır:

اِنّ۪ي اُع۪يذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّج۪يمِ

"Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum."[1417]

Çocuğa güzel bir isim verilmesi konusunda rivayet edilen hadislerden biri şudur:

إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ أَبَائِكُمْ فَحَسِّنُواأَسْمَائَكُمْ

"Kıyamet gününde kendi adlarınızla ve babalarınızın adlarıyla çağırılırsınız. Öyle ise isimlerinizi güzelleştiriniz (Çocuklarınıza güzel isimler verin)."[1418]

[1415] Ebu Dâvûd, Edeb, 116.
[1416] Ebu Ya'lâ, Müsned, XII, 150.
[1417] Âl-İ İmrân, 3/36.
[1418] Ebu Dâvûd, Edeb, 69.

İsimlerin en güzeli Abdullah, Abdurrahman ile Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in ve diğer peygamberlerin isimleridir. Konuyla ilgili bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَي اللّٰهِ تَعَالَي عَبْدُ اللّٰهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ

"Yüce Allah'ın en çok sevdiği isimler, Abdullah ile Abdurrahman'dır."[1419]

Çocuğa çirkin bir isim verilmiş ise, onun bu ismini değiştirmek Peygamber (s.a.s) Efendimizin sünnetinin gereğidir. Nitekim bu konuda gelen bir rivayette şöyle denmektedir:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا : أَنَّ النَّبِىَّ - صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - غَيَّرَ اسْمَ عَاصِيَةَ قَالَ :أَنْتِ جَمِيلَةُ

Abdullah b. Ömer (r.a)'in rivayetine göre Peygamber (s.a.s) Efendimiz, adı isyankâr anlamında 'Âsiye olan bir kadının adını değiştirerek ona, *"Senin adın artık Cemile'dir"* buyurmuştur.[1420]

AV BAHSİ

Allah'ın, yenmesini mubah kıldığı temiz ve helal şeylerden biri de av hayvanlarıdır. Ancak avlanırken başkalarına zarar vermemeye özen gösterilmelidir. Avlanma, sırf oyun ve eğlence maksadıyla değil, ihtiyacı karşılama amacıyla yapılmalıdır. Aksi takdirde avlanmak haram olur. Rahmet Peygamberi Efendimiz (s.a.s) bizleri bu hususta şöyle uyarmıştır:

مَنْ قَتَلَ عُصْفُورًا بِغَيْرِ حَقِّهِ سَأَلَهُ اللّٰهُ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قِيلَ وَمَا حَقُّهُ قَالَ أَنْ تَذْبَحَهُ فَتَأْكُلَهُ

"Hakkını vermeden bir serçeyi öldüren kimseden Cenab-ı Allah kıyamet gününde bunun hesabını soracaktır." "O serçenin hakkı nedir?" diye sorulduğunda, *"onu kesip yemendir."* diye cevap verdi.[1421]

Bu hadis-i şeriften de açıkça anlaşıldığı gibi, ihtiyacı olmayan kimselerin, sırf av zevkini tatmin etmek için hayvanları avlayıp bir tarafa atmaları, ahirette hesaba çekilmeyi gerektiren bir vebal ve acımasızca bir davranıştır.

Av etini yemenin caiz oluşu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Konuyla ilgili bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِۖ

[1419] Ebu Dâvûd, Edeb, 69.
[1420] Ebu Dâvûd, Edeb, 70.
[1421] Dârimî, Sünen, II, 115.

"(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helal kılındığını soruyorlar. De ki: 'Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helal kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)."[1422]

Avlanmayla ilgili olarak Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de şöyle buyurmuşlardır:

مَا صِدْتَ بِقَوْسِكَ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللّٰهِ فَكُلْ وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللّٰهِ فَكُلْ وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرِ مُعَلَّمٍ فَأَدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ

"Yayınla avladığın ve üzerine besmele çektiğini (avı) ye. Eğitilmiş köpeğinle avladığın ve üzerine besmele çektiğini (avı) de ye. Eğitilmemiş köpeğinle avladığın ve kesimine yetiştiğini (avı) de ye."[1423]

Avlanmanın mubah olduğu hususunda bütün Müslümanlar görüş birliği içindedirler.

AVLANMAYLA İLGİLİ ŞARTLAR

Avlanan hayvanın etinin helal olması için gereken şartların bir kısmı avcıyı, bir kısmı avlanan hayvanı, bir kısmı da av aletini ve av köpeğini ilgilendirmektedir.

A. AVLANAN HAYVANLA İLGİLİ ŞARTLAR

Avlanması mubah olan hayvan, eti yenenlerden olabileceği gibi, eti yenmeyenlerden de olabilir. Eti yenmeyenlerdense, şerrini def etmek amacıyla avlanması caiz olur. Diş ve tırnak gibi yararlanılması mubah olan kısımlarından yararlanmak için de avlanması caizdir.

Eti yenen hayvanları ise şu şartlar çerçevesinde avlamak mubah olur:

1. Yaratılışının gereği yabani olan geyik, yabani eşek, yabani sığır, yabani tavşan gibi gece gündüz hiçbir zaman insanlara yanaşmayan ve ülfet etmeyen hayvanları avlamak mubahtır.

Deve, sığır ve davar gibi ehli hayvanların etlerini yemek, ancak normal kesimle helal olur.

2. Avlanacak hayvan serkeş olup yakalanması mümkün olmamalıdır.

3. Avlanacak hayvan, başkasının malı olmamalıdır. Başkasına ait bir hayvanı avlamak haramdır.

4. Avlanacak olan hayvan kurt, kartal, yırtıcı hayvan gibi sivri kesici dişleri veya pençesiyle saldırıp parçalayan veya eti yenmeyen diğer hayvanlardan biri olmamalıdır.

[1422] Mâide, 5/4.

[1423] Buhârî, Zebaih, 4.

5. Avlanan hayvana henüz canlıyken ulaşılmış olmalıdır. Canlıyken kendisine ulaşılıp yakalanan hayvanın etinin helal olabilmesi için normal surette kesilmesi şarttır.

B. AVCIYLA İLGİLİ ŞARTLAR

1. Avcı Müslüman veya kitap ehli bir kişi olmalıdır.

2. Av köpeği, sahibinin kontrolünde olmalıdır. Köpek kendiliğinden ava gider de sahibi seslendiği takdirde durmazsa, avladığı hayvanın etini yemek helal olmaz.

3. Avcı, avlama fiilini icra ederken hayvanın etinin helal olmasına niyet etmelidir. Avcının, köpeği salarken veya kesici aleti fırlatırken besmele çekmesi diğer mezheplere göre avın etini yemenin helal olması için şarttır. Ancak Şafii mezhebine göre bu durumlarda besmele çekmek şart değil, müekked olarak müstehaptır.

C. AV ALETİYLE İLGİLİ ŞARTLAR

Av aletleri canlı ve cansız olmak üzere iki kısma ayrılır. Cansız olanlar, avcının avladığı havyana attığı ok, kurşun ve benzeri aletlerdir. Canlı olanlar da av köpekleri, avcılığa alıştırılmış aslan, kaplan ve pars gibi yırtıcı hayvanlar ile şahin grubundan olan yırtıcı kuşlardır.

Cansız av aletlerinde aranan şartlar şunlardır:

1. Av aleti, avlanan hayvana sivri ucuyla veya ucundaki sivri demirle isabet etmelidir. Hayvana bıçak, kılıç, mızrak veya ok atılır da sivri ucu veya ucundaki delici demirle isabet alıp ölürse, o avın etini yemek helal olur.

Avlanacak hayvana kesici tarafı olmayan bir değnek, taş veya tahta parçası fırlatılır da bunların darbesiyle ölürse, o avın eti helal olmaz. Tuzak veya ağ içine bir hayvan düşerek boğulur ve yetişip kesmeden önce ölürse, eti helal olmaz. Tüfekle atılan kurşun veya saçmayla ölen hayvanın da eti helal değildir.

> *Hanefi mezhebine göre bu meselede asıl önemli olan nokta; avlanılan hayvanın ölümünün kurşun veya saçmanın ağırlığının etkisiyle değil, yaralaması sebebiyle meydana geldiği hususunda şüphe bulunmamasıdır. Avlanılan hayvanın ağırlık etkisiyle öldüğü kesin olarak bilinir ya da bu hususta şüpheye düşülürse, etini yemek helal olmaz. Ancak avcı henüz onda istikrarlı bir canlılık varken yetişip keserse, etinin yenmesi helal olur.*

2. Av aleti hayvanı yaralayıp kanını akıtmalıdır.

3. Atılan ok ve benzeri av aletinin, başka bir sebebin katkısı olmaksızın yalnız kendi başına hayvanı öldürdüğü kesin olarak bilinmelidir.

D. AVCI HAYVANLA İLGİLİ ŞARTLAR

1. Ava göndermenin ilk etabında sahibinin komutlarına uymalıdır. Aynı şekilde ava doğru koşmaya başladıktan ve hızını artırdıktan sonra sahibi, durması için ona seslendiğinde durmalıdır.
2. Sahibinin ava gönderme komutuna uymalıdır.
3. Avı yakaladığında ona dokunmayıp olduğu gibi sahibine teslim etmelidir.
4. Avladığı hayvanı yememelidir.

Bu şartları taşımayan avcı hayvanların avladıkları hayvanların etini yemek helal değildir. Yukarıdaki şartlar, av köpeği ve benzeri diğer yırtıcı hayvanları ilgilendirmektedir.

Şahin, doğan ve çakır gibi avcı kuşlara gelince bunların, sahiplerince ava teşvik edilmeleri halinde harekete geçmeleri ve avladıkları hayvanı da yememeleri, mutemed görüşe göre şart koşulmuştur.

YEMİN, ADAK VE KEFARETLER

Birbiriyle alakalı oldukları için bu üç kavramı bir arada aynı başlık altında incelemeyi uygun gördük. Başlıktaki sıralamaya uyarak önce yemin konusunu ele alacağız:

A. TANIMI

Yemin kelimesi Arapçada güç, kuvvet, sağ el ve and içmek anlamlarına gelir. Sol ele nispetle daha güçlü olduğu için sağ ele yemin denmiştir. Cahiliyet döneminde insanlar karşılıklı olarak and içtiklerinde birbirlerinin sağ ellerini tuttuklarından dolayı and içmeye de yemin adı verilmiştir. Dinî bir terim olarak yemin, and içenin bir işi yapma veya yapmama konusundaki azmini güçlendiren bir akitten ibarettir.[1424]

Yemin, dinen meşru sayılan ifadelerdendir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de de görüldüğü gibi Yüce Allah bizzat yemin etmiş, Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e de yemin etmesini emretmiştir:

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۖ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۖ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۖ

"Güneşe ve aydınlığına andolsun. Onu izlediğinde aya andolsun. Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun."[1425]

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ

[1424] Serahsî, Mebsut, VIII, 126.
[1425] Şems, 91/1-3.

"Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı."[1426]

وَالتّٖينِ وَالزَّيْتُونِۙ وَطُورِ سٖينٖينَۙ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمٖينِۙ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖٓي اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍۘ

"Tin'e ve zeytûn'a andolsun.[1427] *Sina dağına andolsun. Bu güvenli şehre (Mekke'ye) andolsun ki, biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."*[1428]

وَيَسْتَنْبِؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَۜ قُلْ اٖي وَرَبّٖٓي اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ

"O (azap) gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: *"Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz (bu konuda Allah'ı) âciz kılacak değilsiniz."*[1429]

قُلْ بَلٰى وَرَبّٖي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْۜ

"De ki: 'Hiç de öyle değil, Rabbime andolsun ki, mutlaka diriltileceksiniz, sonra da yaptıklarınız size elbette haber verilecektir."[1430]

Yeminin dinen meşruluğuna ilişkin sünnetten deliller de şunlardır:

Bir defasında Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle yemin etmişlerdir:

وَاللّٰهِ لَأَغْزُوَنَّ قُرَيْشًا

"Allah'a andolsun ki, ben Kureyş (kabilesi) ile savaşacağım!" Ebu Dâvûd der ki: Hz. Peygamber (s.a.s), bu yeminini üç kez tekrarlamış, ardından da 'İnşaallah' demiştir.[1431]Abdullah b. Ömer (r.a)'den rivayet edilen bir hadiste Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللّٰهِ أَوْلِيَصْمُتْ

"Yemin etmek isteyen kimse Allah (ın ismine veya sıfatlarından birin)e yemin etsin, yahut sussun (da asla yemin etmesin)."[1432]

Aynı zattan rivayet edilen başka bir hadise göre de Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) ashabına hitaben şöyle buyurmuşlardır:

أَلاَ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلاَيَحْلِفْ إلاَّ بِاللّٰهِ فَكَانَتْ قُرَيْشٌ تَحْلِفُ بِآبَائِهَا فلاَتَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ

1426 Necm, 53/1-2.

1427 Tefsir bilginleri âyette geçen tin ve zeytun kelimelerinin incir ve zeytin manalarına cins isim olabileceği gibi, iki kutsal mekânın adı da olabileceğini söylemişlerdir.

1428 Tîn, 95/1-4.

1429 Yunus, 10/53.

1430 Teğabün, 64/7.

1431 Ebu Dâvûd, Eyman, 17.

1432 Buhârî, Eyman, 4.

“Ashabım! İyi biliniz ki, her kim yemin etmek zorunda kalırsa, yalnız Allah adına and içsin. (Başka bir şeye yemin etmesin! Kureyş, babaları üstüne yemin ederlerdi. Siz babalarınızın üstüne yemin etmeyin!”[1433]

Abdullah b. Abbas (r.a)’tan rivayet edilen bir hadiste de sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَوْ يُعْطَى اَلنَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ, لَادَّعَى نَاسٌ دِمَاءَ رِجَالٍ, وَأَمْوَالَهُمْ, وَلَكِنِ اَلْيَمِينُ عَلَى اَلْمُدَّعَى عَلَيْهِ

“Eğer salt iddiaları sebebiyle insanlara bir şeyler verilecek olsaydı, bazı kimseler birtakım adamların malları ve canları üzerinde hak iddia ederlerdi. Ama aleyhine iddiada bulunulan (ve karşı tarafın iddialarını red eden) kimsenin (iddiaları çürütmek için yemin etmesi gerekir.”[1434]

B. HÜKMÜ

Yemin etmek esas itibariyle mekruhtur. İmam Şafii, *“Hiçbir zaman Allah adına doğru veya yalan yemin etmedim”* demiştir.[1435] Yüce Allah da;

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ

“Yeminlerinize Allah’ı siper yapmayın.”[1436] buyurmakla, fazlaca ve gereksiz yere yemin etmenin iyi bir davranış olmadığı uyarısında bulunmuştur. Çünkü yemin eden kişi belki de yemininin gereğini yerine getirmekten aciz kalabilir ve bu yüzden de sıkıntıya düşebilir. Ama vacip veya mendup bir işin yapılması, ya da haram veya mekruh bir işin yapılmaması için yemin etmek gerekiyorsa, o zaman böyle bir yeminin yapılması, taat ve sevaplı işler cümlesinden olur. Şu halde muhatabı etkileyip ikna etmek, bir işi yapmaları için başkalarına teşvikte bulunmak veya bir malı satabilmek için yemini araç olarak kullanmak, Yüce Allah’a karşı saygısızlık olur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir malı satarken müşteriye güven vermek amacıyla yemin etmenin doğru olmayacağını bildirmiştir.

أَلْحِلْفُ مُنْفِقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مُمْحِقَةٌ لِلْبَرَكَةِ

“Yemin, malın satılmasına vesile olur ama bereketin de yok olmasına sebeb olur.”[1437]

Bir şeyin çok önemli olduğunu muhataba bildirmek için yemin etmek mubahtır. Buna örnek olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in şu hadisini gösterebiliriz:

وَاللّٰهِ لَوْتَعْلَمُونَ مَاأَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا

1433 Miras, Tecrid-i Sarih, X, 37.
1434 Müslim, Akdiye, 1.
1435 Vehbe ez-Zuhaylî, El-Fıkhü’l-İslâmî, IV, 2443.
1436 Bakara, 2/224.
1437 Buhârî, Büyû’, 26; Müslim, Eyman, 117.

"Allah'a yemin ederim ki, benim bildiklerimi bilseydiniz elbette ki az güler, çok ağlardınız."[1438]

Bu açıklamalardan sonra yeminin hükmünü maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Vacip Yemin: Bir hakkın açıklanması veya mazlum bir kimseye yardım edilmesi yemin etmeyi gerektiriyor veya hâkim yemin edilmesini istiyorsa yemin etmek vacip olur.

2. Mendup Yemin: Allah Teâlâ'nın korunmasını ve zayi edilmemesini emrettiği bir hakkın ve malın korunması ya da zayi edilmemesi için mahkemede yemin etmek menduptur. Vaaz veya nasihat ederken dinleyicileri etkilemek, hasımları barıştırmak, aralarındaki kini gidermek, kötülükleri önlemek gibi bir faydayı gerçekleştirmek amacıyla yemin etmek de menduptur.

3. Mubah Yemin: *"Vallahi namaz kılacağım"* diyerek bir taati yapma veya *"Vallahi içki içmeyeceğim"* gibi bir günahtan uzak durma sözünü pekiştirmek, hak bir işi yapmaya teşvik etmek veya batıl bir işi yapmaktan sakındırmak yahut eve girmek ya da girmemek, yemek yemek ya da yememek, elbise giymek ya da giymemek gibi mubah bir işi yapmak yahut yapmamak için yemin etmek mubah yeminlerdendir. Bu gibi işler için yemin etmek her ne kadar mubah ise de yemin etmemek daha faziletlidir.

4. Mekruh Yemin: Kuşluk namazını kılmamak gibi mendup bir işi yapmamaya, namazda sağa sola bakmak gibi mekruh bir işi yapmaya yemin etmek mekruhtur. Mekruh bir işe yapılan yemini bozup kefaret vermek sünnettir.

5. Haram Yemin: Haram bir işi yapmaya veya vacip bir işi yapmamaya yahut bir hakkı iptal veya olan bir şeyi inkâr için yalan yere yemin etmek haramdır. Bu gibi durumlarda yemin etmek haramdır. Böyle bir yemini bozup kefaret vermek gerekir. Aksi halde haramda ısrar edilmiş olur. Bu hususta sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."*[1439]

C. YEMİNİ BOZMAYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

a. Yemini bozmak bazen vaciptir. Bir günah işlemeye veya bir vacipi yapmamaya yemin etme hâlinde yemini bozmak vacip olur. Söz gelimi içki içmeye veya namaz kılmamaya yemin eden kişinin, yeminini bozup kefaret vermesi gerekir.

b. Yemini bozmak, bazen haramdır. Vacip bir işi yapmaya veya haram bir işi yapmamaya yemin etme halinde yemini bozmak haram olur. Mesela oruç tutmaya

[1438] Buhârî, Küsûf, 2.
[1439] Müslim, Eyman, 3.

veya kumar oynamamaya yemin eden kişinin, yeminini bozup oruç tutmaması veya kumar oynaması haramdır.

c. Yemini bozmak bazen mendup olur. Mendup bir işi yapmamaya veya mekruh bir işi yapmaya yemin etme halinde yemini bozmak mendup olur. Mesela yemek yerken besmele çekmemeye veya yemeği sol elle yemeye yemin eden kişinin bu yeminini bozması menduptur.

d. Yemini bozmak bazen mekruh olur. Mekruh bir işi yapmamaya veya mendup bir işi yapmaya yemin eden kişinin, bu yeminini bozması mekruhtur. Yukarıdaki örneğin tersi burada örnek olarak gösterilebilir.

e. Yemini bozmak bazen hilaf-ı evla olur. Mesela mubah bir işi yapmaya veya yapmamaya yemin etme durumunda, yapılan yemini bozmak hilaf-ı evla/tenzihen mekruh olur. Böyle bir yemin sahibinin, Allah adının saygınlığını korumak için yemininin gereğini yapması daha uygun olur. Yeminini bozan kişi, her hâlükârda kefaret ödemekle yükümlüdür.

D. YEMİNİN ÇEŞİTLERİ

Yemin; ğamus, lağv ve münakide olmak üzere üç çeşittir:

a. Yemin-i Ğamus

Geçmiş veya şimdiki zamana ait bir iş üzerine bilerek, yalan yere yemin etmektir. Ğamus kelimesi, aldatıcı ve batırıcı anlamına gelir. Bu yemin, sahibini günaha götürüp cehennem ateşine batırdığı için bu adı almıştır.

Bir kişi yapmadığı bir iş için *"Vallahi yaptım"* veya kendisine ait olmayan bir şeyi kastederek *"Vallahi bu benimdir"* derse, bu yeminine yemin-i ğamus denir. Bu şekilde yalan yere yemin eden kişi büyük günah işlemiş olur. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), yemin-i ğamusu büyük günahlar arasında saymıştır:

أَلْكَبَائِرُ أَلْإِشْرَاكُ بِاللّٰهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ

"Büyük günahlar; Allah'a ortak koşmak, ana-babaya asi olmak, adam öldürmek ve yalan yere yemin etmektir."[1440]

Yemin-i ğamus/yalan yere yemin etmekten dolayı meydana gelen büyük günahtan kurtulmak için yemin kefareti vermek gerekir.

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar."[1441]

Bu nass, hem geçmiş zamanla hem de gelecek zamanla ilgili yeminleri kapsamaktadır. Dolayısıyla yemin-i gamustan ötürü de kefaret vermek gerekir. Çünkü bir bakıma bu yemin, münakide yemininden sayılmaktadır.

[1440] Buhârî, Eyman, 16.
[1441] Mâide, 5/89.

Hanefi mezhebine göre yemin-i gamustan ötürü keffaret vermek gerekmez. Çünkü bunun günahı kefaret vermekle ortadan kalkmaz. Bunun için tövbe ve istiğfarda bulunmak gerekir. Eğer bu yemin sebebiyle başkasının hakkı elinden alınmış ise, bu hak sahibine geri verilmeli, ayrıca kendisinden helallık alınmalı ve Yüce Allah'tan da af dilenmelidir.

b. Yemin-i Lağv

Yemin kastı olmaksızın dil sürçmesi neticesinde edilen veya bir şeye yemin etmek kastedildiği halde yine dil sürçmesi sebebiyle başka bir şey üzerine edilen yemindir. Mesela kişinin konuşma sırasında yemin kastı olmaksızın lafın gelişi 'Evet vallahi', 'Hayır vallahi' demesi veya bir kişiye olan borcunu ödediğini tekid etmek maksadıyla, 'Vallahi ona olan borcumu ödedim' diyeceği yerde 'Vallahi ona evimi sattım' demesi gibi. Yemin-i lağvden dolayı keffaret vermek gerekmez.[1442]

Hanefi mezhebine göre gelecek zamanla ilgili yeminlerde lağv söz konusu olmaz. Aksine gelecek zamanla ilgili yemin, -yemin kastı olmasa bile- münakide yemini sayılır. Bozulması durumunda kefaret vermek gerekir.

c. Yemin-i Münakide

Geleceğe ait bir işi yapmaya ya da yapmamaya edilen yemindir; 'Vallahi şu işi yapacağım.' Ya da 'Vallahi şu işi yapmayacağım' demek gibi. Bu yeminin gereğini yapmak vaciptir. Aksi halde kefaret gerekir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكٖينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلٖيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرٖيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa onun kefareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi tutun."[1443]

Bu yemin vacip, günah, mendup yahut mubah bir işi yapmak veya yapmamakla da ilgili olsa, gereği yapılmadığı takdirde kefaret vermek gerekir.

Edilen yemin 'Vallahi bu gün öğle namazını kılacağım' veya 'Vallahi Ramazan orucunu tutacağım' şeklinde farz bir fiilin işlenmesiyle ilgiliyse, gereğini yapmak farzdır. Yapılmaması caiz olmaz. Zira bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

[1442] Mâide, 5/89.
[1443] Mâide, 5/89.

مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللّٰهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَ يَعْصِهِ

"Kim Allah'a itaat etmeyi adamışsa O'na itaat etsin. Kim de O'na isyan etmeyi adamışsa (sakın) O'na isyan etmesin."[1444]

Yemininin gereğini yapmayan kişi, yeminini bozmuş olduğundan dolayı günahkâr olur, dolayısıyla kefaret vermesi gerekir.

Edilen yemin vacip bir işi yapmamaya veya günah bir fiili işlemeye ilişkin ise, mesela *"Vallahi farz namazları kılmayacağım"* ya da *"Vallahi içki içeceğim"* şeklinde yemin edilmişse, derhal tövbe ve istiğfarda bulunmalı, sonra da bu yemini bozup kefaret verilmelidir. Çünkü böyle bir yeminin yapılması, gereği yerine getirilse de getirilmese de başlı başına bir günahtır. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[1445]

Edilen yemin, mendup bir işi yapmaya ilişkin ise, mesela *"Vallahi hasta ziyaretinde bulunmayacağım"* şeklinde yemin edilmiş ise, bu yemini bozup hasta ziyaretine gidilmeli ve kefaret verilmelidir.

Edilen yemin mekruh bir işi yapmaya ilişkin ise, mesela *"Vallahi namazda sağıma- soluma bakacağım"* şeklinde yemin edilmiş ise bu yemini bozup sağa-sola bakmaksızın namazı düzenli bir şekilde kılmalı ve kefaret ödenmelidir.

Edilen yemin mubah bir işi yapmaya ilişkin ise, mesela *"Vallahi geziye çıkacağım"* şeklinde yemin edilmiş ise bu yemine bağlı kalmak daha faziletlidir. Bu, Yüce Allah'ın adına saygılı olmanın gereğidir.

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاًّ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil olarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir."[1446]

E. UNUTARAK VEYA TEHDİT ALTINDA KALARAK YEMİNİ BOZMANIN HÜKMÜ

Unutarak, tehdit altında kalarak yeminini bozan kişi ile uyku, cinnet, baygınlık, yanılma –sarhoşluk verici bir maddeyi bilerek ve mazeretsiz olarak kullanmış

[1444] Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 28.
[1445] Müslim, Eyman, 3.
[1446] Nahl, 16/91.

olmamak kaydıyla– sarhoşluk hâllerinde yeminini bozan kişinin kefaret vermesi gerekmez. Konuyla ilgili hadis-i şeriflerde bu hüküm açıkça bildirilmektedir. Şöyle ki:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الصَّغِيرِ حَتَّى يَكْبَرَ وَعَنْ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ أَوْ يُفِيقَ

"(Amelleri yazan) kalem üç kişinin üzerinden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uykudaki kimseden, büyüyünceye kadar küçükten, akıllanıncaya veya ayılıp kendine gelinceye kadar akıl hastasından."[1447]

لَيْسَ عَلَي الْمَقْهورِ يَمِينٌ

"Tehdid altında kalan kişinin üzerinde yemin yoktur."[1448] Başkalarının tehdidine maruz kaldığından ötürü yeminini bozan kişinin kefaret vermesi gerekmez.

إِنَّ اللّٰهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي اَلْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَااُسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

"Şüphesiz Allah, ümmetimin yanılarak, unutarak ve tehdit altında kalarak işledikleri günahları bağışlamıştır."[1449]

F. YEMİNİN BAĞLAYICI OLMASININ ŞARTLARI

Edilen bir yeminin bağlayıcı olması için şu şartların bulunması gerekir:

1. Yemin eden kişi akıllı ve ergen olmalıdır. Şu halde delinin ve çocuğun yemini bağlayıcı değildir. Çünkü bunlar, yaptıklarından dinen ve hukuken sorumlu değildirler.

2. Edilen yemin, yemin-i lağv türünden olmamalıdır.

3. Edilen yemin, Allah'ın isim ve sıfatlarından biri ile yapılmış olmalıdır. Vallahi, Allah adına, Allah'ın üstünlüğüne, ilmine, kudretine yemin ederim ki… gibi.

Allah'ın isim ve sıfatlarından başka bir şeyle yemin etmek caiz değildir. Zaten böyle bir ifade yemin olarak oluşmaz. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu hususta şöyle bir uyarıda bulunmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ مَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللّٰهِ أَوْ لِيَصْمُتْ

"Şüphesiz Allah, baba (ve dede)leriniz adına yemin etmenizi yasaklıyor. Kim yemin edecekse Allah (ın ad ve sıfatlarından biri) ile yemin etsin, ya da sussun."[1450]

[1447] İbn Mâce, Talak, 15.
[1448] Abdurrahman B. Ali b. Muhammed b. Cevzî Ebu'l-Ferec. Et-Tahkîk fi Ahadisi'l-Hilaf (2029), II, 383 Beyrut, 1405 H.
[1449] İbn Mâce, Talak, 16.
[1450] Buhârî, Eyman, 4.

Şunu da ifade edelim ki; Kur'an-ı Kerim üzerine edilen yeminler de geçerlidir. Mushaf üzerine edilen yeminler de aynı şekilde geçerlidir. Çünkü mushafın içinde yazılı olan Kur'an ayetleri, Allah kelamıdır. Kelam da Allah'ın sıfatlarındandır.

G. YEMİNİN KISIMLARI

Yemin, sarih ve kinayeli olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. Sarih: Açık ve kesin olan yemindir. Allah veya rahman gibi Cenab-ı Allah'a mahsus bir isim ile yemin eden kişinin yemini sarih olup kesinlik kazanır. Bu şekilde yemin edenin, *"Ben bu sözümle yemin değil başka bir şey demeyi kastetmiştim"* demesine itibar edilmez.

2. Kinaye: Açık ve kesin olmayan yemindir. İnsanlara da takılabilen ama çoğunlukla Allah'ın ismi olarak kullanılan aziz ve rahim gibi isimlerden biriyle yemin eden kişinin yemini geçerli olur. Ancak yemin sahibi, *"Ben bu sözümle yemin kastetmedim, falan kişinin adını kastettim"* derse bu sözü yemin sayılmaz.

H. YEMİN KEFARETİ

Yeminini bozan veya yemin-i gamus şeklinde yemin eden kişinin kefaret vermesi gerekir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكٖينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلٖيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرٖيرُ رَقَبَةٍۜ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍۜ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْۜ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa onun kefareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz."[1451]

Bu âyet-i kerimeden de açıkça anlaşıldığı gibi yeminini bozan veya yemin-i gamus şeklinde yemin eden kişi kefaretle yükümlü olur. Konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِذَاحَلَفْتَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَأْتِ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ

"Bir şeye yemin edersin de ondan başka bir şeyin daha hayırlı olduğunu görürsen, (yeminini bozarak) daha hayırlı olan şeyi yap ve yeminin (i bozduğun) için de kefaret ver."[1452]

[1451] Mâide, 5/89.

[1452] Buhârî, Keffaretü'l-Eymân, 10.

Gerekli şartları taşıyarak gerçekleşen münakide yemininin ve yemin-i gamusun gerekleri yerine getirilmediği takdirde kefaret vermenin zorunlu olacağını yukarıda ifade etmiştik. Yemin-i gamus, kişinin; *"Falan şahıstan şu kadar alacaklıyım"* deyip bu sözünü yalan yere tekrarlayarak yemin etmesidir. Ama *"Falan şahısla konuşursam üzerimde bir adak olsun"* deyip de o şahısla konuşursa, yaptığı bu adağa nezr-i licac denir ki bu sözünün aksine hareket etmesi durumunda şu üç şeyden biri söz konusu olur:

1. Yemin keffareti vermesi gerekir.

2. Yapmayı vaad ettiği şeyi yapmalıdır.

3. Yapmayı vaad ettiği şeyi yapabileceği gibi, yapmayıp yemin keffareti de verebilir ki, kuvvetli olan görüş de budur.

Bir kişi ibadet sayılmayan bir şeyi nezr ederse, mesela *"Şunu yemek…"* veya *"Şunu içmek adağım olsun"* deyip de söylediğinin aksini yaparsa yemin kefareti vermesi gerekir. Aynı şekilde *"Şuraya girersem yemin kefareti vermek üzerime vacip olsun"* veya *"Şuraya girersem, üzerime bir adak vacip olsun"* der de adağının ne olduğunu belirlemez ise, ibadet sayılan işlerden birini yapabileceği gibi, yemin kefareti de verebilir. Ama *"Allah, hastama şifa ihsan ederse üzerime bir adak vacip olsun"* derse, ibadet sayılan işlerden birini yapması gerekir ve yaptığı ibadeti de adak olarak belirler. Çünkü bu durumdaki adak, yerine getirilmesi gereken bir adaktır. Dolayısıyla bu adağın yapılmayıp yerine yemin kefareti verilmesi yeterli olmaz. Eğer bu durumda *"Üzerime yemin olsun ki…"* diyecek olursa bu, yemin-i lağv olur ki, hiçbir şey yapılmasını gerektirmez. Aynı şekilde bir kişi, *"Eğer böyle yaparsam Yahudi olayım veya İslam'dan ya da Allah'tan veya Kur'an'dan veya Resulullah'tan uzak olayım"* derse, bu sözü yemin sayılmaz ve hiçbir şey de gerektirmez. Sonra bu kişi eğer bu sözüyle, kendisinin yapılan işle bir ilgisinin bulunmadığını kastetmişse veya herhangi bir kasdı olmaksızın bu söz onun ağzından çıkmış ise kâfir olmaz, fakat günahkâr olur. Tövbe edip kelime-i şehadet getirmesi uygun olur. Ama bu sözü söylemekle gerçekten de Allah ve Resûlü'nden uzak olmayı kastetmiş ise kâfir olur.

I. YEMİN KEFFARETİ NASIL VERİLİR?

Yemin keffareti, on fakiri doyurmak veya giydirmek, ya da bir köleyi hürriyetine kavuşturmaktır. Bu üçü arasındaki sıraya uymak zorunlu değildir. Ancak bu sayılanlardan birini yapma gücüne sahip olmayan kişinin, üç gün oruç tutması gerekir.

Yemin keffareti olarak yiyecek vermede şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır:

1. On fakirin her birine bir müd/avuç (yaklaşık 600 gr.) yiyecek verilmelidir.

2. Kefaret olarak verilen yiyecek, kefaret veren kişinin bulunduğu belde halkının çoğunlukla tüketmekte olduğu yiyeceklerden olmalıdır. Kefaret veren

kişi, bu yiyeceği kendi adına da verse, başkasının adına da verse, bu nitelikteki bir yiyecek maddesini vermelidir.

3. On fakirin her birine tam bir müd/avuç yiyecek maddesi verilmelidir. On müd yiyeceği on bir fakire paylaştırmak, ya da beş fakire giyecek, beş fakire de yiyecek verme durumunda verilen bu kefaret geçerli olmaz.

Yemin kefareti olarak fakirlere giyecek verme durumunda, verilen giyeceklerin pantolon, gömlek, sarık, başörtüsü ve ihram gibi giyilmesi âdet olan ve giysi olarak adlandırılabilen şeyler olması şarttır. Bu giysilerden on tane alıp on fakire dağıtmak yeterli olur. Mesela eldiven, ayakkabı, kuşak veya takkenin verilmesi yeterli olmaz. Verilen giysinin, kendisinden yararlanılabilecek derecede sağlam ve dayanıklı olması şart, fakat yeni olması şart değildir. Yıpranmamış olmak kaydıyla giyilmiş, hatta yıkanmış olsa bile kefaret olarak verilmesi yeterli olur.

Yemin kefareti vermede insanların örf, âdet, zaman, mekân ve yaşantı farklılıklarını göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Sırf kitaplardaki nakillere dayanarak herkese aynı hükmü uygulamakla hem İslam'a, hem de Müslümanlara haksızlık yapılmış olur. Sırf kitaplarda yazıyor diye aynı tıbbî tedavi yöntemini farklı bölgelerde yaşayan farklı tabiatlara sahip insanlara ayırım gözetmeksizin uygulamak nasıl başarılı sonuçlar getirmezse, dinî hükümleri de bu farklılıkları görmezden gelerek herkese aynı şekilde uygulamak, dinimize karşı büyük bir cinayet olur.[1453]

Kefaret için köle azad etmeye gelince, azad edilecek kölenin mümin olması şarttır. Ancak zamanımızda kölelik müessesesi yaşamadığından, kefaretlerde köle azad etme hükmünün uygulanmasına imkân kalmamıştır.

Ömrünün çoğu zamanında kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yeterli azığından fazla bir şeye sahip olmaması nedeniyle yiyecek veya giyecek vermekten ya da köle azad etmekten aciz olan kişi, nisap miktarı mala sahip olsa bile kefaret olarak üç gün oruç tutar. Çünkü nisap miktarı mal, gerek kendisinin, gerek bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ömürlerinin çoğu zamanında kendileri için yeterli olmayabilir.[1454] Bu orucu tutarken, kefaret orucu olduğuna niyet etmek şarttır. Ama peş peşe tutulması, kuvvetli görüşe göre şart değildir.

Hanefi mezhebine göre ise bu orucun peş peşe tutulması şarttır. Çünkü Abdullah b. Mesud (r.a)'un kıraatine göre yemin kefaretiyle ilgili âyette فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّام *kısmından sonra, peş peşe anlamını ifade eden* مُتَتَابِعَاتٍ *kelimesi vardır. Bu kelime eğer Kur'an'dan ise hüccettir. Kur'an'dan değilse, Hz. Peygamber (s.a.s)'den yapılan bir rivayettir ve haber-i vahiddir. Haber-i vahid ise hüccettir.*[1455]

1453 İbn Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkiîn, III, 66, Beyrut 1991.

1454 Cezirî, Mezahib, II, 83.

1455 Şevkânî, Neylü'l-Evtâr, VIII, 238; Serahsî, Mebsut, VIII, 144.

J. YEMİN KEFARETİ NE ZAMAN VERİLİR?

Yemin kefaretinin, yemin etmek ve yemini bozmaktan ibaret iki sebebi vardır. Kefaretin, bu iki sebebin vukuundan önce de verilmesi caizdir. Şu şartla ki, kefaret eğer oruç tutma dışında başka bir şekilde eda ediliyorsa bu olabilir. Ama oruç tutarak eda ediliyorsa, oruç bedeni bir ibadet olduğundan dolayı, bu durumda kefaretin sebepten önceye alınması caiz olmaz. Hiç gereği yokken orucu vücup vaktinden önceye almak, Ramazan orucunda da olduğu gibi sahih değildir. Bedenî ibadetin vücup vaktinden önceye alınması, ancak bir ihtiyaç nedeniyle caiz olur. Mesela iki vaktin namazını cem-i takdim şeklinde bir arada kılmak gibi. Ramazanda gündüzleyin oruçlu iken cinsel ilişkide bulunmanın kefareti gibi tek sebepli kefaretlerin, sebeplerinden önceye alınması ise caiz değildir. Yemin kefareti önceden verilir de kefaret sebebi olan yemin bozma hadisesi meydana gelmezse, kefareti vermiş olan kişi, bu kefareti geri almayı şart koşmuş ise veya alan fakir, bunun vücup vaktinden önce verildiğini biliyorsa sahibi bu kefareti geri alabilir. Aksi takdirde geri alması sahih olmaz.

Bir vacipi terk etmek veya haram bir fiili işlemek üzere edilen günah içerikli bir yemini de bozmadan önce kefaretini vermek caizdir.

K. YEMİN SAYISI ARTTIKÇA KEFARET SAYISI DA ARTAR.

Yeminler birden fazla olursa, kefaretler de yeminlerin sayısınca artar. *Ancak Hanefi mezhebi müctehidlerinden İmam Muhammed'in görüşüne göre yeminler birden fazla olunca iç içe girerler; bu yeminlerin bozulması durumunda aynı şekilde kefaretleri de iç içe girerler. Dolayısıyla bu gibi durumlarda bir kefaret vermek yeterli olur.*[1456]

L. YEMİNLERDE GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULACAK ESASLAR

Yeminlerin gereğinin yapılması veya bozulmasında fetva ve yargı bakımından göz önünde bulundurulması gereken esaslar şunlardır:

1. Niyet,
2. Örf,
3. Yeminde kullanılan kelimelerin lafzî/literal ve dinî ıstılahtaki anlamı,
4. Kişiyi yemin etmeye sevk eden sebep.

Yemin eğer Allah adına and içerek yapılmış ise, örfün anladığı manaya göre gerçekleşir. Yeminde kullanılan kelimeler mecaz da olsalar, yine örfen anlaşılan manalarına göre kabul edilirler.

Yemin eğer talak/boşama üzerine yapılırsa, bu yeminde kullanılan kelimelerin örfen anlaşılan manaları değil, lafızlarından anlaşılan/literal manaları esas alınır.

[1456] Cezirî, Mezahib, II, 85.

Bu açıklamadan sonra mesela bir kişi, *"Vallahi şu ağaçtan yemeyeceğim"* diye yemin eder de o ağacın meyvesini yerse, ağaç kelimesi gerçekte ağacın kök, dal ve yaprakları anlamını ifade etmekle birlikte yemini bozulmuş olur. Çünkü örfe göre, ağaçtan yememek sözü ile ağacın meyvesinin yenmemesi anlaşılır. Yine bir kişi, *"Vallahi şu yumurtayı yemeyeceğim"* diye yemin eder de o yumurtayı çiğnemeden yutarsa yemini bozulur. Çünkü yutmak kelimesi, örfe göre yemek anlamına gelir. Ama *"Talakıma yemin olsun ki, şu yumurtayı yemeyeceğim"* diye yemin eden kişi, o yumurtayı çiğnemeden yutarsa yemini bozulmaz; eşi de boşanmış olmaz. Çünkü boşama üzerine yapılan yeminde kullanılan kelimeler, örfi anlamlarına göre değil, lafzi/literal anlamlarına göre hüküm ifade ederler ve yutmak kelimesi de literal bakımdan yemek anlamını ifade etmez.

Niyete gelince bu, yeminde kullanılan kelimenin taşıması muhtemel olmayan bir anlama niyet etmedikçe muteber olur. Önceki örneklerde de geçtiği gibi bir kişi, *"Vallahi ben bu işi yapmadım"* der de bu sözüyle, *"O, Allah'tır"* demeye niyet ederse, yemini geçerli olmaz. Yine bunun gibi bir kişi, *"Billahi ben bu işi yapacağım"* der de bu sözü ile Allah'tan yardım dilemeye niyet ederse sözü, yargı bakımından değil de diyaneten muteber sayılır. Çünkü hâkim huzurunda olmadıkça tevriye (sözün ilk anda anlaşılan manasını değil de başka manayı kastetmek), yeminde sahihtir.

Yeminde sarf edilen kelimeden anlaşılması mümkün olmayan bir manaya niyet etmenin geçerliliği yoktur. Mümkün ve muhtemel olmayan manalara niyet etmek geçersizdir.

Namaz kılmamaya yemin eden kişi, cenaze namazı kılmakla yeminini bozmuş olmaz. Çünkü cenaze namazı her ne kadar dinen namaz ise de, örfen namaz sayılmaz; yeminde de örf esas alınır. Bu kişi, rükûlu ve secdeli de olsa bir namazı fasit şekilde kılmakla yeminini bozmuş olmaz. Diğer akitlerde de hüküm böyledir. Mesela bir akit yapmamaya yemin eden kişi, o akdi sahih bir şekilde yapmadıkça yeminini bozmuş olmaz. Ama haccetmemeye yemin eden kişi, fasit de olsa haccetmekle yeminini bozmuş olur.[1457]

ADAKLAR

A. TANIMI

Nezr/adak kelimesi, sözlükte iyi veya kötü bir şeyi yapmaya söz vermek anlamına gelir. Fıkıh dilinde ise, hayırlı olan bir şeyi vaad etmek demektir. Bir kavram olarak nezr/adak; kişinin dinen kendisine vacip olmayan bir şeyi üstlenip yapmayı taahhüt etmesidir.

[1457] Cezirî, Mezahib, II/95-96.

B. DELİLİ

Nezrin/adağın meşruluğu Kitap ve sünnetle sabittir. Konuyla ilgili bir âyet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ

"Nezirlerini (adaklarını) yerine getirsinler."[1458]

Nezir/adak konusuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللّٰهَ فَلْيُطِعْهُ وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَ يَعْصِهِ

"Kim Allah'a itaat etmeyi adamışsa O'na itaat etsin. Kim de O'na isyan etmeyi adamışsa O'na isyan etmesin."[1459]

İmran b. Husayn (r.a), adakta bulunup da adaklarını yerine getirmeyen kimselerle ilgili olarak Peygamber (s.a.s) Efendimizin şu kınayıcı ifadeleri kullandığını bir rivayette bildirmiştir:

إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ وَيَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيَنْذِرُونَ وَلَا يَفُونَ وَيَظْهَرُ فِيهِمْ السِّمَنُ

"(Ashabım!) Sizden sonra öyle bir kavim gelecek ki, onlar hıyanette bulunacaklar, kendilerine güvenilmeyecek, şahitlik yapmaları istenmediği halde şahitlik edecekler, adakta bulunacaklar, adaklarını yerine getirmeyecekler, (dünyaya ve dünyevi lezzetlere tutkunluklarından dolayı) onlarda şişmanlık ve obezite yaygın şekilde görülecektir."[1460]

C. HÜKMÜ

Nezir/adak, Allah'a yakın olmak gayesiyle yapılan bir ibadet çeşididir. Bundan dolayıdır ki fıkıh bilginleri, Müslüman olmayan kişinin adağının sahih/geçerli olmayacağını söylemişlerdir. Şunu da belirtelim ki, bir kimsenin yapmak istediği ibadeti, kendine adak yoluyla vacip kılmadan yapması daha faziletli bir davranıştır. Şu halde sevap kazanmak üzere gönüllü olarak verilen sadaka, adak yoluyla verilen sadakadan Allah katında daha faziletlidir.[1461]

Adağın vacipliği, bir şeyin adanmasından sonra yürürlüğe girer. Çünkü bir şey yapmayı adayan kişi, adadığı şeyi kendi üzerine vacip kılmıştır. Fakat henüz ortada bir adak yok iken adakta bulunma teşebbüsüne gelince, bu eğer teberrür adağı ise, yani herhangi bir şarta bağlı olmaksızın sevaplı bir işi yapma adağı ise, sahibine ibadet sevabı kazandırır. Bu sebeple gayrimüslimin böyle bir adakta

---

[1458] Hac, 22/29.
[1459] Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 28.
[1460] Buhârî, Şehadât, 9.
[1461] Dr. Mustafa El-Hın, Dr. Mustafa El-Buga, Ali Eş-Şerbecî, El-Fıkhü'l-Menhecî, III, 14.

bulunması sahih olmaz. Nezr-i lecac denen adak ise, yani bir işin olması veya olmaması şartına bağlanan bir adak ise bu, Hz. Peygamber (s.a.s)'in şu yasağından dolayı mekruhtur.

لَاتَنْذُرُوا فَإِنَّ النَّذْرَ لَايَرُدُّ مِنْ قَضَاءِاللّٰهِ شَيْأً

"Adakta bulunmayın. Çünkü adak, Allah'ın takdir buyurmuş olduğu hiçbir kazayı geri çevirmez."[1462]

Adakta bulunacak olan kişinin ermiş veya veli insanlar için adakta bulunması haramdır. Bu gibi adaklar batıl ve geçersizdir. Kişi illa da adakta bulunacaksa, bunu Allah için yapmalıdır.

D. ŞARTLARI

Bu başlık altında, adakta bulunan kişide aranan şartlar ve adanılan şeyde aranan şartlar olmak üzere iki grup şartı ele alacağız:

I. Adakta Bulunan Kişide Aranan Şartlar

1. Akıllı olmak: Adakta bulunan kişi akıllı olmalıdır. Şu halde delinin adakta bulunması geçerli değildir. Çünkü o, dinî hükümlere muhatap değildir.

2. Ergen olmak: Adakta bulunan kişi ergen olmalıdır. Mümeyyiz olsun olmasın çocuğun adakta bulunması geçerli değildir. Çünkü o, dinî hükümlerle yükümlü değildir. Dolayısıyla yapmış olduğu taahhüt bağlayıcı değildir.

3. Müslüman olmak: Gayrimüslimin adakta bulunması sahih olmaz. Öyle ki gayrimüslim bir kişi adakta bulunduktan sonra Müslüman olsa bile bu adağını yerine getirmesi zorunlu olmaz. Çünkü adakta bulunurken Müslüman değildi. Müslüman olmayan kişinin ise ibadet ehliyeti yoktur. Dinî taahhüdü de bağlayıcı değildir.

4. Serbest bir irade ile adakta bulunmuş olmak: Şu halde başkasının zoruyla adakta bulunan kişinin adağı bağlayıcı olmaz. Bu adağın yerine getirilmesi vacip değildir. Bu konuda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

إِنَّ اللّٰهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ

"Şüphesiz Allah, ümmetimin yanılarak, unutarak ve tehdit altında kalarak işledikleri günahları bağışlamıştır."[1463]

Hanefi mezhebine göre ise başkasının zoruyla adakta bulunan kişinin, adağını yerine getirmesi vaciptir. Çünkü adakta bulunan kişinin serbest iradeli olması, bu mezhebe göre şart değildir.

[1462] Müslim, Nezr, 5; Tirmizî, Nüzur, 11.
[1463] İbn Mâce, Talak, 16.

5. Adakta bulunan kişinin tasarruflarının geçerli olması. Adakta bulunan kişinin adadığı işi yapmadaki tasarrufunun geçerli olması şarttır. Sefihlik sebebiyle kısıtlılık altına alınan kişinin namaz kılma ve oruç tutma gibi bedenî ibadetlerde bulunmayı adaması geçerli olur. Parasal yardımda bulunmak gibi mali ibadetlerde bulunmayı adamasına gelince, *"Şu 100 liralık banknotu fakirlere vereceğim"* gibi herhangi bir parayı belirlemeksizin, *"Fakirlere 100 lira sadaka vereceğim"* demek şeklinde zimmetinde bir adakta bulunması geçerli olur. Bu adağını da üzerindeki kısıtlılık kaldırıldıktan sonra yerine getirir. Ama *"Şu malı fakirlere sadaka olarak vereceğim"* diyerek adakta bulunursa, kısıtlılık altında bulunduğu için o mala sahip sayılmayacağından bu şekilde adakta bulunması geçerli olmaz. Bu, tıpkı başkasının mülkiyetindeki bir malı fakirlere sadaka olarak vermeyi adamaya benzer ve bu adağı geçerli olmaz. Fakat kısıtlılık altında bulunan kimsenin haccetmeyi adaması sahih olur.[1464]

II. Adanılan Şeyde Aranan Şartlar

1. Adanılan şey, varlığı dinen düşünülebilen bir şey olmalıdır. Varlığı dinen düşünülemeyen bir şeyi adamak sahih olmaz. Mesela *"Geceleyin oruç tutmayı Allah rızası için adadım"* demek gibi. Bu, sahih ve bağlayıcı bir adak olmaz. Çünkü geceleyin oruç tutmak dinen düşünülebilecek bir şey değildir.

2. Adanılan şey; namaz, sadaka ve kurban gibi ibadet cinsinden olmalıdır. Günah işlemeyi adamak, mesela *"İçki içmeyi adadım"* veya *"Falan kişiyi öldürmeyi adadım"* demek sahih olmaz. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لاَ نَذْرَ فِى مَعْصِيَةِ اللّٰهِ وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ

"Ne Allah'a asi olmada, ne de Âdemoğlu'nun sahip olmadığı şeyde adak vardır."[1465]

3. Allah için verilmesi adanan şey, adama esnasında adak sahibinin mülkiyetinde bulunmalıdır. Kişinin kendi mülkiyetinde bulunmayan bir şeyi adaması sahih olmaz. Yukarıda geçen hadis-i şerifte de bu husus açıkça ifade edilmiştir.

4. Adanan şey, farz veya vacip bir şey olmamalıdır. Mesela beş vakit namaz kılmayı veya Ramazan orucunu tutmayı adamak sahih olmaz. Çünkü bunlar, zaten yerine getirilmesi gereken ibadetlerdir. Yemek yemek veya yememek, uyumak veya uyumamak gibi mubah bir iş yapmayı adamaya gelince bu tür adakların yerine getirilmesi gerekmez. Zira Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

لَا نَذْرَ إِلَّا فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللّٰهِ

1464 Nevevî, El-Mecmu', VIII, 433.
1465 Nesâî, Eyman ve'n-Nüzûr, 31.

"Allah'ın rızasının aranmadığı şeyler dışında kalan hiçbir şeyde adakta bulunulmaz."[1466]

Bu konuyla ilgili olarak Abdullah b. Abbas (r.a) da şöyle bir rivayette bulunmuştur:

بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فَسَأَلَ عَنْهُ فَقَالُوا أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ وَلَا يَقْعُدَ وَلَا يَسْتَظِلَّ وَلَا يَتَكَلَّمَ وَيَصُومَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْهُ فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ

"Bir defasında Peygamber (s.a.s), hutbe irad ediyordu. Bir de baktı ki bir adam ayakta dikilip durmakta. Kim olduğunu sordu. Onun Ebu İsrail olduğunu, ayakta durmayı, oturmamayı, gölgede durmamayı, konuşmamayı ve oruç tutmayı adadığını söylediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: 'Konuşmasını, gölgede durmasını, oturmasını ve orucunu tamamlamasını ona söyleyin."[1467]

E. ADAĞIN KISIMLARI

Adak/Nezir üç kısma ayrılır:

1. Nezr-i lecac/lecac adağı

Tartışma ve öfke hâlinde yapılan adaktır. Örneğin bir tartışma esnasında; *"Eğer falan kişiyle konuşursam Allah için on gün oruç tutmak adağım olsun"* demek gibi. Böyle bir adakta bulunan kişi, kastettiği şahısla konuşursa ya adadığı on günlük orucu tutmalı, ya da bir yemin keffareti vermelidir. Çünkü onun bu sözü bir bakıma adağa, bir bakıma da yemine benzemektedir. Bu hususta Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

كَفَّارَةُ النَّذْرِ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ

"Adağın keffareti, yemin keffaretidir."[1468]

2. Teberrür (Mücazat, Mükâfat) Adağı

Tartışma veya öfke durumu söz konusu olmaksızın arzulanan bir şeyin meydana gelmesi veya istenmeyen bir durumun ortadan kalkması gibi herhangi bir şarta bağlanan adaktır. Sözü edilen şartın gerçekleşmesi durumunda bu adağın yerine getirilmesi gerekir. Örneğin *"Bir ev sahibi olursam Allah rızası için bir koyun kurban etmek adağım olsun"* diyerek adakta bulunan kişinin, ev sahibi olduğunda bir koyun kurban etmesi gerekir. Koyun kurban etmek yerine kefaret veremez veya başka bir şey yapamaz. Aynı şekilde *"Şu hastalıktan kurtulup şifa bulursam Allah için 10 gün oruç tutacağım"* diyerek adakta bulunan kişi, hastalıktan kurtulup şifa bulduğunda 10 gün oruç tutmalıdır. Yüce Allah, verilen sözlerin yerine getirilmesini emretmiştir:

[1466] Ebu Dâvûd, Eyman ve'n-Nüzûr, 15.

[1467] Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 30.

[1468] Müslim, Nezr, 5.

وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."[1469]

Adakta bulunan kişinin kullandığı ifade bazen net olmayıp lecac adağının mı yoksa teberrür adağının mı kapsamına girdiği hususunda şüphe meydana geldiğinde ne yapılmalıdır?

Böyle bir durumla karşılaşıldığında adakta bulunan kişinin maksadı sorulur ve ona göre hüküm verilir. Aslında yapılması istenen bir şey için adakta bulunulduğunda yapılan adak, teberrür adağıdır. Yapılması veya meydana gelmesi arzu edilmeyen bir şey için adakta bulunulduğunda yapılan adak, lecac adağıdır. Bu husus şöyle formüle edilebilir:

Yapılması adanan iş ya sevap, ya günah yahut mubah bir fiil olabilir. Adakta bulunan kişi de bu fiilleri yapma veya yapmama şeklinde adakta bulunabilir.

Sevap bir işi yapma şeklinde adakta bulunmuş, mesela *"Namaz kılarsam üç gün oruç tutmak adağım olsun"* derse, bu teberrür adağı kapsamına girebilir. Aslında bu ifadeyi kullanmakla adak sahibi, *"Allah, beni namaz kılmaya muvaffak ederse üç gün oruç tutmak adağım olsun"* demiş sayılmaktadır.

Ama bir kişiye bir başkası *"Namaz kıl"* der de o, *"Kılmayacağım. Kılarsam üç gün oruç tutmak adağım olsun"* derse, bu lecac adağı kapsamına girebilir.

Sevap bir işi olumsuz fiil kalıbını kullanarak adayan mesela, *"namaz kılmazsam üç gün oruç tutmak adağım olsun"* diyen bir kimsenin bu sözü lecac adağından başka bir şey değildir. Çünkü sevap işleri ve ibadetleri terk etme şeklindeki adaklar teberrür adağı olamazlar.

Haram ve günah olan bir işi olumsuz fiil kalıbı kullanarak adayan mesela *"İçki içmezsem üç gün oruç tutmak adağım olsun"* diyen bir kimsenin bu sözü teberrür adağı kapsamına girebilir. Aslında bu ifadeyi kullanmakla adak sahibi, *"Allah, beni içki içmekten korursa üç gün oruç tutmak adağım olsun."* demiş sayılmaktadır.

Bir kişi içki içmekten men edilir de bunun üzerine, *"Eğer içki içmezsem üç gün oruç tutmak adağım olsun"* derse bu sözü lecac adağı olur. Aslında bu ifadeyi kullanmakla adak sahibi, *"Allah, içkiye olan bağımlılığımı yok ederse üç gün oruç tutmak adağım olsun."* demiş sayılmaktadır.

Olumlu fiil kalıbı kullanılarak lecac adağında bulunmanın örneği, *"Şunu yersem üç gün oruç tutmak adağım olsun"* ifadesidir. Bu ifadeyi kullanmakla adak sahibi, *"Allah, bana şunu yemeyi nasip ederse üç gün oruç tutmak adağım olsun"* demiş sayılmaktadır.

[1469] Nahl, 16/91.

Olumsuz fiil kalıbı kullanılarak lecac adağında bulunmanın örneği, ekmek yemekten menedilen bir kimsenin, *"Ekmek yemezsem üç gün oruç tutmak adağım olsun"* ifadesidir.

Olumlu fiil kalıbı kullanılarak lecac adağında bulunmanın başka bir örneği, *"ekmek yemekten menedilen bir kimsenin, "Ekmek yersem üç gün oruç tutmak adağım olsun"* ifadesidir.[1470]

3. Mutlak Adak

Öfke hâli söz konusu olmaksızın ve bir şarta bağlamadan yapılan adağa mutlak adak denir. Bununla maddi bir gaye hedeflenmez; sırf sevap kazanmak amaçlanır. Örneğin bir kişi *"Allah rızası için yoksullara bir ton gıda yardımında bulunmak adağım olsun"* diyerek şartsız bir adakta bulunursa, bu adağını yerine getirmesi gerekir. Önce de ifade edildiği gibi Allah'a yakın olmak üzere gönüllü olarak verilen sadaka, adak yoluyla verilen sadakadan daha faziletlidir.

F. ADAKLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

Adakta bulunan kişi için üç durum söz konusudur:

1. Günah işlemeyi adamak: İçki içmek, adam öldürmek veya zina etmek gibi haram bir fiil işlemeyi adayan kişinin adağı oluşmaz. Dolayısıyla bu adağını yerine getirmesi gerekmez. Ve bu sebeple kefaret vermek mecburiyetinde de kalmaz.

2. Allah'a yaklaştırıcı bir amel ve ibadeti adamak. Bu da üç kısma ayrılır:

a. Farz veya vacip bir ibadeti adamak. Beş vakit namaz kılmayı veya Ramazan orucu tutmayı adamak gibi. Haram bir iş yapmayı, mesela içki içmeyi adamak da böyledir. Bu tür şeyleri adamanın bir anlamı yoktur. Çünkü vakit namazlarını kılmak, Ramazan orucunu tutmak, içki içmemek zaten farzdır. Adakta bulunarak bunları yapma yükümlülüğü altına yeniden girmenin bir manası yoktur. Böyle bir adakta bulunan bir kişinin adağı oluşmaz. Dediğini yapmaması durumunda kefaret vermesi de gerekmez.

b. Namaz, oruç, hac ve sadaka gibi ibadetlerin nafile olanlarını adamak. Bu tür adaklar sahih ve bağlayıcı olup yerine getirilmeleri gerekir.

c. Hasta ziyareti, Müslümanlar arasında selam alıp vermeyi yaygınlaştırmak, aksırana hayır duada bulunmak gibi sevaba vesile olacak ahlakî güzelliklerden birini yapmayı adamak. Bu tür adaklar sahih ve bağlayıcıdır. Yerine getirilmeleri gerekir. Zira Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: *"Kim Allah'a itaat etmeyi adamışsa O'na itaat etsin. Kim de O'na isyan etmeyi adamışsa O'na isyan etmesin."*[1471]

[1470] Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti elfazi'l-Minhâc, IV, 477.
[1471] Buhârî, Eyman ve'n-Nüzûr, 28.

3. Yeme, içme, uyuma, oturup kalkma gibi mubah bir işi yapmayı veya yapmamayı adamak. Böyle bir adakta bulunan kişinin adağı oluşmaz. Adak sahibi, bu adağının gereğini yapmadığı takdirde kefaret vermekle yükümlü olmaz.[1472]

G. GEÇERLİ ADAĞIN HÜKÜMLERİ

Adak geçerli bir şekilde oluştuktan ve adakta bulunan kişinin ileri sürdüğü şart da gerçekleştikten sonra adağın yerine getirilmesi vacip olur. Adanan şey; herhangi bir kayda tabi tutulmayan mutlak bir namaz veya oruç yahut sadaka ise, bunların en azını ifa etmek gerekir. Söz gelimi bir kişi sayı veya keyfiyet belirtmeden nafile namaz kılmayı adarsa, en az iki rekât namaz kılmalıdır. Gün sayısı belirtmeden oruç tutmayı adayan bir kişi, en az bir gün oruç tutmalıdır. Miktar belirtmeden sadaka vermeyi adayan bir kişi, mal denilecek miktarda bir şeyi, zekât alması uygun görülen kimselere vermelidir.

Bir kişi adadığı ibadeti belirli bir zaman, durum ve sayı ile kayıtlamış ise, o ibadeti bu kayıtlara riayet ederek yerine getirmelidir. Buna göre belirli bir beldenin halkına sadaka vermeyi adayan kişi, sadakayı bizzat o beldenin halkına vermelidir. Başka bir beldenin halkına vermesi durumunda adağını yerine getirmiş sayılmaz. Ama belirli bir beldede oruç tutmayı adayan kişinin, adadığı orucu başka bir beldede tutması caiz olur. Belirli bir camide itikâfa girmeyi adayan kişi, başka bir camide itikâfa girebilir. Yalnız Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî veya Mescid-i Aksâ'da itikâfa girmeyi adamış ise, belirlediği mescitte itikâfa girmesi gerekir. Çünkü bu mescitlerde ibadet etmek, başka mescitlerde yapılan ibadetten daha faziletlidir. Anılan mescitlerin faziletiyle ilgili bir hadis-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuşlardır:

لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى

"(Ziyaret için) sadece üç mescide seyahat edilebilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Resul ve Mescid-i Aksâ."[1473]

Mali konulardaki adakların, zamanından önce yerine getirilmesi caizdir. Mesela bir kimse, *"Allah, hastama şifa ihsan ederse fakirlere 100 lira sadaka vereceğim."* diye adakta bulunur da hastası iyileşmeden fakirlere anılan miktarda parayı sadaka olarak verirse adağını yerine getirmiş olur.[1474]

Hanefi mezhebine göre mutlak adaklar zaman, mekân, nesne ve şahıs ile kayıtlanamaz; mesela "pazartesi günü şu 10 doları Ahmed'e sadaka olarak vereceğim" diyerek adakta bulunan kişi, pazartesi veya salı günü başka bir 10

[1472] Nevevî, El-Mecmu', VIII, 436-440.
[1473] Buhârî, Fezailü's-Salât, 6, Hacc, 26; Müslim, Hacc, 288; Tirmizî, Salât, 243.
[1474] Muhammed Ez-Zuhayli, El-Mutemed Fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî, II, 520.

dolarlık banknotu Ahmet'ten başka bir adama sadaka olarak verirse, adağını yerine getirmiş sayılır. Aynı şekilde itikâfa girmek veya oruç tutmak için ileriki bir ayı belirleyen kişi, acele edip bunları önceki bir tarihe alarak yaparsa, adağını yerine getirmiş sayılır.

Bir şarta bağlı olarak adanan mukayyed adaklara gelince, bunlarda sadece belirlenmiş olan vakte bağlı kalmak gerekir. Çünkü adanan adağın bağlandığı şartın tahakkukundan önceye alınması sahih olmaz. Ama şartın tahakkukundan sonraya ertelenmesi ve sonraki bir zaman içinde yerine getirilmesi caiz olur. Bu adakta kişi, nesne ve yerin belirlenmesi gerekli değildir. Belirlense bile bu kayıtlara riayet etmek zorunlu değildir.

Hac veya umre yapmayı adayan kişinin bu adakları bizzat yerine getirmesi gerekir. Herhangi bir mazeret sebebiyle bu ibadetleri bizzat yapmaktan aciz kalırsa, ücretli olsa dahi bir kişiyi kendi yerine naib olarak göndermesi gerekir.

Kişi zimmetten kurtulmak için adağını ilk fırsatta yerine getirmelidir. Buna göre üzerinde hac veya umre adağı bulunup da imkân bulduğu halde bu adağını yerine getirmeyi erteleyen ve yerine getirmeden ölen kişinin malından harcama yaparak bir vekil aracılığıyla hac veya umre yaptırmak gerekir. Çünkü kendisi imkân bulduğu halde ihmalkâr davranarak bu adağını yerine getirmemiştir. Ama imkân bulmadan ölürse, hiçbir şey gerekmez.

Herhangi bir şart ve kayda bağlanmayan mutlak adak, zamanla sınırlı değildir. Böyle bir adak, geniş zamanlı ibadetler cinsindendir. Mutlak adağın ertelenmesi caizdir. Örneğin *"Allah rızası için bir koyun kesip fakirlere sadaka olarak dağıtmak, adağım olsun"* diyerek adakta bulunan bir kişi, aynı günde bir koyun kesip fakirlere sadaka olarak dağıtabileceği gibi, bunu daha sonra da yapabilir. Ancak zimmetten kurtulmak için, adağını bir an önce yerine getirmesi sünnettir. Şayet adak belirli bir zamanla kayıtlanmış ise, o zamanda yerine getirilmesi vacip olup ertelenmesi günahtır.

Adak hedy ve kurbanlarının etinden sahibinin yemesinin caiz olup olmadığı meselesine gelince bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür:

1. Adak hedy ve kurbanlarının etinden sahibinin yemesi caiz değildir. Çünkü bu hayvanlar adak kılınmakla sahibinin mülkiyetinden çıkıp Allah Teâlâ'nın mülkü hâline gelir ve sadece fakirler bunların etinden yiyebilir. Bu görüş Ebu İshak el-Mervezi'ye aittir.

2. Bu hayvanların etinden sahibinin yemesi caizdir. Çünkü o, bunları gönüllü olarak nafile bir şekilde adak kılmıştır ve bu hayvanları nafile olarak Allah rızası için kesmiş gibi olur. Kanaatimizce bu iki görüşten birine uymanın en doğru yolu, adakların niteliğine göre hareket etmek olacaktır. Şöyle ki: Adak sahibinin zimmetine girmemiş belirli bir hayvan gösterilerek, *"Şu hayvanı Allah rızası için*

kesmek adağım olsun" denildiğinde o hayvanın kesilmesi halinde sahibi onun etinden yiyebilir. Ama zimmete bağlayarak *"Şu işim gerçekleşirse Allah rızası için bir koyun kesmek adağım olsun"* denildiğinde o hayvanın kesilmesi halinde sahibinin onun etinden yemesi caiz olmaz. Çünkü zimmete bağlanan bir şey başkasının mülkü hâline gelir. Adakta bulunan kişi o hayvanın etinden yeme hakkına sahip olamaz.[1475]

[1475] Maverdî, El-Hâvî'l-Kebîr, XV, 119.

DİZİN

A

B

C

F

G

H

L

M

N

U

Ü

V

